

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

નુસ્તુલ્ ફારી

શરહે સહીહ બખારી [ભાગ : ૫]

હરબે
ફર્માઈશ

અમીરે સુન્ની દા'વતે ઈસ્લામી

હઝરત મૌલાના મુહમ્મદ શાકિર નૂરી રઝવી

અઝ : ફકીહુલ હિંદ હઝરત અલ્લામા

મુફ્તી મુહમ્મદશરીફુલ હક્ક અમજદી رحمة الله عليه

(પૂર્વ સદર મુફ્તી જમિઆ અશરફિયા, મુબારકપુર, જિ. આ'ઝમગઢ, યુ.પી.)

અનુવાદક : પટેલ શબ્બીર અલી રઝવી દયાદરવી

તંત્રી : બરકાતે ખ્વાજા (માસિક)

પ્રકાશકો

અંજુમને રઝાએ મુસ્તાફા-દયાદરા

GRWB/059/
Bharuch/02

C/o. ફયૂઝાને રઝા મંજિલ,
મુ.પો. દયાદરા, તા. જિ. ભરૂચ
પિન. ૩૯૨૦૨૦,

ફોન : (૦૨૬૪૨) (ઓફિસ) ૨૮૦૦૧૧
મો. ૯૪૨૭૪ ૬૪૪૧૧

Web. : www.barkatekhwaja.net
Email : anjuman2006@hotmail.com

સુન્ની દા'વતે ઈસ્લામી-દયાદરા શાખા

GRWB/058/
Bharuch/02

C/o. ફયૂઝાને રઝા મંજિલ,
મુ.પો. દયાદરા, તા. જિ. ભરૂચ
પિન. ૩૯૨૦૨૦,

ફોન : (૦૨૬૪૨) (ઓફિસ) ૨૮૦૦૧૧
મો. ૯૪૨૭૪ ૬૪૪૧૧

Web. : www.barkatekhwaja.net
Email : anjuman2006@hotmail.com

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ
وَعَلَى آلِكَ وَأَصْحَابِكَ يَا حَبِيبَ اللَّهِ ﷺ

સર્વ હક્ક પ્રકાશકને સ્વાધિન

- કિતાબનું નામ** : ગુર્હતુલ્ ફારી શરહે સહીહ બુખારી (ભાગ : ૫)
અર્થ : ફકીહુલ્ હિંદ ઉત્તરત અલ્લામા મુફતી
મુહમ્મદશરીફુલ હક્ક અમજદી رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ
(પૂર્વ સદર મુફતી જામિયા અશરફિયા, મુબારકપુર, જિ. આ'ઝમગઢ, યુ.પી.)
અનુવાદક : પટેલ શબ્બીર અલી રઝવી દયાદરવી તંત્રી : બરકાતે ખ્વાજા (માસિક)
મો. ૯૪૨૭૪ ૬૪૪૧૧, Email : anjuman2006@hotmail.com
કંપોઝિંગ & ડિઝાઈન : સાદિક યાકૂબ પટેલ દયાદરવી (મો. ૯૪૨૭૮ ૧૭૩૯૯)
: હાફિઝ વહીદ ઈકબાલ જમાદાર (૯૭૨૫૫ ૧૯૮૨૨)
પેજીસ : ૫૨૮ ★ કિંમત : ₹ 200/- ★ આવૃત્તિ : પ્રથમ
પ્રકાશન વર્ષ : ૧૨ જમાદિઉલ આખર, હિ.સ. ૧૪૩૫ ★ પ્રકાશન નં. : ૨૦૪
અંગ્રેજી તા. ૦૬/માર્ચ/૨૦૧૪, વાર : જુમેરાત
પ્રાપ્તિસ્થાન : અંજુમને રઝાએ મુસ્તફા-દયાદરા
મુ.પો. દયાદરા, તાલુકા & જિલ્લા : ભરૂચ પિન.૩૯૨૦૨૦,
ફોન : (૦૨૬૪૨) (ઓફિસ)૨૮૦૦૧૧, મો. ૯૪૨૭૪૬૪૪૧૧
Email : anjuman2006@hotmail.com
www.barkatekhwaja.net

પ્રકાશકો

અંજુમને રઝાએ મુસ્તફા-દયાદરા

સુન્ની દા'વતે ઈસ્લામી (દયાદરા શાખા)

★ નકલ : ૩૦૦૦

C/o. ફૂઝાને રઝા મંઝિલ, મુ.પો. દયાદરા,

★ નકલ : ૧૦૦૦

તાલુકા & જિલ્લા : ભરૂચ પિન.૩૯૨૦૨૦,

ફોન : (૦૨૬૪૨) (ઓફિસ)૨૮૦૦૧૧, મો. ૯૪૨૭૪૬૪૪૧૧

નોંધ : ડોનરો-મેમ્બરોને દરેક કિતાબની એક કોપી ફીમાં
મોકલવામાં આવે છે. **(મેમ્બર ફી રૂ. ૪૦૦/-)**

અ.....નુ.....ક.....મ.....ણિ.....કા.....

વિષય	પેજ નં	વિષય	પેજ નં
➡ કલેમાતે ખેર (અઝ : મુહમ્મદ શાકિર નૂરી રઝવી-મુંબઈ)	013	રમઝાનથી એક બે દિવસ અગાઉ રોઝા ન રાખે [હદીષ : ૧૧૨૩]	039 039
➡ અનુવાદકના બે બોલ... (અઝ : પટેલ શબ્બીર અલી રઝવી દયાદરવી)	014	રોઝાની રાતોમાં પત્નીઓ પાસે જવું [હદીષ : ૧૧૨૪]	040 040
📁 રોઝા વિશે પ્રકરણ "રોઝાનું વાજિબ હોવું"	015	રોઝાની શરૂઆત અને અંત વિશે [હદીષ : ૧૧૨૫]	042 042
રોઝા ક્યારે ફરજ થયા [હદીષ : ૧૧૦૬-૧૧૦૭]	016 016	[હદીષ : ૧૧૨૬]	044
રોઝાની ફઝીલત [હદીષ : ૧૧૦૮]	018 018	[હદીષ : ૧૧૨૭]	045 045
રૈયાન રોઝાદારો માટે છે [હદીષ : ૧૧૦૯]	020 020	[હદીષ : ૧૧૨૮]	047
[હદીષ : ૧૧૧૦]	021	જ્યારે દિવસમાં રોઝાની નિયત કરે [તઅલીફ : ૩૨૯]	048 048
શું રમઝાન કે શહરે રમઝાન કહેવામાં આવે ? રમઝાન આવતાં જન્મતના દરવાજા ખુલી જાય છે [હદીષ : ૧૧૧૧]	023 024 024	આશૂરાના દિવસના રોઝા વિશે [હદીષ : ૧૧૨૯]	049 049
યાંદ જોવાનું બયાન [હદીષ : ૧૧૧૩]	025 025	જનાબતની હાલતમાં રોઝા વિશે [હદીષ : ૧૧૩૦]	051 051
રોઝામાં બુરી વાત બુરો અમલ છોડવા વિશે [હદીષ : ૧૧૧૪]	029 029	[તઅલીફ : ૩૩૦]	055
રોઝાદારને કોઈ ગાળ આપે તો શું કરે ? [હદીષ : ૧૧૧૫]	030 030	રોઝાદારનું સંભોગ કરવું [તઅલીફ : ૩૩૧, હદીષ : ૧૧૩૧]	056 056
રોઝા વાસનાને તોડનાર છે [હદીષ : ૧૧૧૬]	031 031	રોઝાદારે બોસો લેવું (કીસ કરવું) [તઅલીફ : ૩૩૨, હદીષ : ૧૧૩૨]	057 057
યાંદ જુઓ તો રોઝો રાખો/યાંદ વિશે હુકમો [તઅલીફ : ૩૨૮]	033 033	રોઝાદારનું ગુસ્લ કરવું, યાખવું વગેરે [તઅલીફ : ૩૩૩-૩૩૪]	058 058
[હદીષ : ૧૧૧૭-૧૧૧૮]	035	[તઅલીફ : ૩૩૫-૩૩૬-૩૩૭]	059
[હદીષ : ૧૧૧૯-૧૧૨૦]	036	[તઅલીફ : ૩૩૮-૩૩૯-૩૪૦]	060
[હદીષ : ૧૧૨૧]	037	રોઝાની હાલતમાં સુરમો લગાડવો [તઅલીફ : ૩૪૧]	060 060
[હદીષ : ૧૧૨૨]	038	રોઝાદારનું ભૂલથી ખાવું પીવું, મિસ્વાક કરવું [તઅલીફ : ૩૪૨]	062 062
		નાકમાં પાણી, નાકમાં દવા નાખવા વિશે	062

વિષય	પેજ નં	વિષય	પેજ નં
[તઅલીફ : ૩૪૩]	062	હૈઝવાળી રોઝા ન રાખે ન નમાઝ પઢે	090
રોઝાની હાલતમાં સંભોગ કરનાર વિશે	063	[તઅલીફ : ૩૬૬]	
[તઅલીફ : ૩૪૪-૩૪૫]	063	મરનાર પર રોઝા બાકી હોય તો શું કરવું ?	094
[હદીષ : ૧૧૩૩]	063	[તઅલીફ ૩૬૭થી ૩૭૦, હદીષ : ૧૧૪૮, ૧૧૪૯]	
હુઝૂર ﷺના અધિકાર વિશે	064	રોઝાદારે રોઝો ખોલવો ક્યારે જાઈઝ છે ?	099
[તઅલીફ : ૩૪૬]	064	[તઅલીફ ૩૭૧, હદીષ : ૧૧૫૦]	
[તઅલીફ : ૩૪૭-૩૪૮]	065	ઈફતારમાં જલ્દી કરવું	100
બુઝૂમાં નસ્કોરામાં પાણી નાખે	065	[હદીષ : ૧૧૫૧-૧૧૫૨]	
[તઅલીફ : ૩૪૯-૩૫૦]	066	બાળકોનું રોઝો રાખવું	102
જેણે રમઝાનમાં સંભોગ કર્યો [તઅલીફ : ૩૫૧]	067	[હદીષ : ૧૧૫૩, તઅલીફ -૩૭૨]	
[તઅલીફ : ૩૫૨, હદીષ : ૧૧૩૪]	068	રાતમાં રોઝો નથી	103
[હદીષ : ૧૧૩૫]	069	સૌમે વિસાલ વિશે	104
હુઝૂર ﷺનો ઈખ્તિયાર જુઓ	071	[તઅલીફ : ૩૭૩, હદીષ : ૧૧૫૪ થી ૧૧૫૮]	104
રોઝાની હાલતમાં પછના લગાડવું (લોહી ચૂસાવવું)		રોઝો તોડવા પર ફઝા તથા કફ્ફારા વિશે	107
તથા ઉલ્ટી કરવું	073	[હદીષ : ૧૧૫૯]	107
[હદીષ : ૧૧૩૬]	073	શાબાનના રોઝાનું બયાન	110
[તઅલીફ : ૩૫૩]	074	[હદીષ : ૧૧૬૦]	110
[તઅલીફ : ૩૫૪ થી ૩૫૬]	075	[હદીષ : ૧૧૬૧]	114
લોહી ચૂસાવવા વિશે	076	રોઝા રાખવા ન રાખવા વિશે	115
[તઅલીફ : ૩૫૭ થી ૩૫૯]	076	[હદીષ : ૧૧૬૨-૧૧૬૩]	115
[હદીષ : ૧૧૩૭-૧૧૩૮]	078	રોઝામાં શરીરનો હક્ક	116
સફરની હાલતમાં રોઝા વિશે	079	[હદીષ : ૧૧૬૪]	116
[હદીષ : ૧૧૩૯]	079	દાઉદ عليه السلامનો રોઝો	119
[હદીષ : ૧૧૪૦]	081	[હદીષ : ૧૧૬૫]	119
[હદીષ : ૧૧૪૧]	082	અચ્ચાબે બીજના રોઝા	120
[હદીષ : ૧૧૪૨-૧૧૪૩]	083	[હદીષ : ૧૧૬૬]	120
સહાબાએ એકબીજા પર રોઝા રાખવા ન		જે કોઈ કૌમની મુલાકાત માટે ગયો અને	
રાખવા પર અચબ નથી લગાડયો	085	ત્યાં રોઝો ન તોડયો	121
[હદીષ : ૧૧૪૪-૧૧૪૫]	085	[હદીષ : ૧૧૬૭]	122
રોઝાના બદલામાં ફિદિયા વિશે વર્ણન	086	અંતિમ મહિનાનો રોઝો	125
[તઅલીફ : ૩૬૦-૩૬૧, હદીષ : ૧૧૪૬]		[હદીષ : ૧૧૬૮]	125
રમઝાનના છોડેલા રોઝાની ફઝા ક્યારે કરશે ?	090	જુમ્આના દિવસના રોઝાનું બયાન	126
[તઅલીફ : ૩૬૨ થી ૩૬૫, હદીષ : ૧૧૪૭]			

વિષય	પેજ નં	વિષય	પેજ નં
[હદીષ : ૧૧૬૯]	127	[હદીષ : ૧૧૯૯]	154
[હદીષ : ૧૧૭૦-૧૧૭૧]	128	ઔરતોના એ'તેકાફનું પ્રકરણ	155
ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત જુવૈરિયહ <small>رضي الله عنها</small>	128	[હદીષ : ૧૨૦૦]	155
શું રોઝો માટે અમુક દિવસો ખાસ કરે ?	129	પોતાની જરૂરત માટે મોઅતકિફ મસ્જિદના	
[હદીષ : ૧૧૭૨]	129	દરવાજા સુધી જઈ શકે	157
અરફાના દિવસનો રોઝો	130	[હદીષ : ૧૨૦૧]	157
[હદીષ : ૧૧૭૩]	130	રમઝાનના મધ્ય દસકામાં એ'તેકાફ	159
ઈદુલ ફિત્ર તથા કુર્બાની દિવસોમાં રોઝો મના	130	[હદીષ : ૧૨૦૨]	159
[હદીષ : ૧૧૭૪-૧૧૭૫]	131	ખરીદ વેચાણનું બયાન	160
યૌમે નહરના રોઝાનું બયાન	132	[હદીષ : ૧૨૦૩]	161
[હદીષ : ૧૧૭૬-૧૧૭૭]	132	મુશબ્બહાતની તફ્સીર	164
ઐયામે તશરીકના રોઝા	134	[તઅલીફ : ૩૭૬]	164
[હદીષ : ૧૧૭૮ થી ૧૧૮૦, તઅલીફ : ૩૭૪]	134	[હદીષ : ૧૨૦૪]	165
આશૂરાના દિવસે રોઝો	136	[હદીષ : ૧૨૦૫]	168
[હદીષ : ૧૧૮૧ થી ૧૧૮૫]	136	શંકાસ્પદ ચીજોનું બયાન	169
રમઝાનમાં ફયામ કરવાની ફઝીલત	140	[હદીષ : ૧૨૦૬, ૧૨૦૭, તઅલીફ : ૩૭૭, ૩૭૮]	169
[હદીષ : ૧૧૮૬ થી ૧૧૮૮]	140	જેને એની પરવા ન હોય કે ક્યાંથી માલ કમાયો	171
બિદઅતની વ્યાખ્યા અને તેના પ્રકારો	143	[હદીષ : ૧૨૦૮]	171
લયલતુલ કુદ્રની ફઝીલત	144	કપડાં વગેરેમાં વેપારનું બયાન	172
[તઅલીફ : ૩૭૫]	144	[તઅલીફ : ૩૭૯, હદીષ-૧૨૦૯]	172
છેવટની સાત રાતોમાં શબેકુદ્રને શોધો	145	વેપાર માટે નીકળવું...અલ્લાહનો ફઝ્લ તલાશ કરો	174
[હદીષ : ૧૧૮૯]	145	[હદીષ : ૧૨૧૦]	174
શબેકુદ્રની તલાશ	148	દરિયામાં વેપારનું બયાન	176
[હદીષ : ૧૧૯૦ થી ૧૧૯૨]	148	[તઅલીફ : ૩૮૦-૩૮૧]	176
[હદીષ : ૧૧૯૩]	149	પોતાની પાક કમાઈમાંથી ખર્ચવું	177
શબેકુદ્રનો સમય બતાવવા વિશે	150	[હદીષ : ૧૨૧૧]	177
[હદીષ : ૧૧૯૪]	150	રોઝીમાં વધારાનો ઉપાય	177
રમઝાનના છેલ્લા દસકામાં અમલનું બયાન	151	[હદીષ : ૧૨૧૨]	177
[હદીષ : ૧૧૯૫]	151	નબી <small>ﷺ</small> નું ઉધાર ખરીદવું	178
એ'તેકાફનું પ્રકરણ	152	[હદીષ : ૧૨૧૩ થી ૧૨૧૫]	178
એ'તેકાફ કરનાર ઘરમાં દાખલ ન થશે	153	[હદીષ : ૧૨૧૬ થી ૧૨૧૮]	179
[હદીષ : ૧૧૯૬ થી ૧૧૯૮]	153	પોતાના હાથની કમાઈ	179
રાતમાં એ'તેકાફનું બયાન	154	[હદીષ : ૧૨૧૬ થી ૧૨૧૮]	181

વિષય	પેજ નં	વિષય	પેજ નં
ખરીદ વેચાણ તથા તફાજામાં નરમી કરવી	182	[તઅલીફ : ૩૯૦]	204
[હદીષ : ૧૨૧૯]	182	[હદીષ ૧૨૩૪]	205
જેણે માલદાર તથા ગરીબને મોહલત આપી	182	અતર તથા મુશક વેચવાનું બયાન	206
[હદીષ : ૧૨૨૦-૧૨૨૧, તઅલીફ : ૩૮૨ થી ૩૮૪]	183	[હદીષ : ૧૨૩૫]	206
અયબ બતાવ્યા વિના વેચવું નાજાઈઝ	185	સૈંગી લગાડનાર (લોહી ચૂંસનાર)નું બયાન	207
[તઅલીફ : ૩૮૫ થી ૩૮૮]	186	[હદીષ : ૧૨૩૬-૧૨૩૭]	208
[હદીષ : ૧૨૨૨]	187	મકરૂહ ચીજોના વેચાણનું બયાન	208
હઝરત ઉકૂબા બિન આમિર <small>رضي الله عنها</small>	187	[હદીષ : ૧૨૩૮]	208
મિશ્ર ખજૂરો વેચવી	189	તસવીરવાળા કપડાના વેચાણનું બયાન	209
[હદીષ : ૧૨૨૩]	189	[હદીષ : ૧૨૩૯]	209
ગોશ્ત વેચનાર વિશે	189	કેટલા દિવસો સુધી ખિયાર જાઈઝ છે	211
[હદીષ : ૧૨૨૪]	189	[હદીષ : ૧૨૪૦-૧૨૪૧, તઅલીફ : ૩૯૧]	212
વિના દાવતે ખાવા જનાર વિશે	190	સોદામાં ધોકો નાપસંદીદા છે	216
[તઅલીફ : ૩૯૯]	191	[હદીષ : ૧૨૪૨]	216
વ્યાજ ખાવા ખવડાવવા વિશેનું બયાન	191	બજારો વિશે વર્ણન	217
[હદીષ : ૧૨૨૫]	192	[તઅલીફ : ૩૯૨, હદીષ : ૧૨૪૩ થી ૧૨૪૬]	217
ફોટો (તસ્વીર) પાડનાર પર લઅનતનો આદેશ	192	બજારોમાં શોરોગુલનું નાપસંદ હોવું	222
[હદીષ : ૧૨૨૬]	193	[હદીષ : ૧૨૪૭]	222
ખરીદ વેચાણમાં કસમ ખાવી મકરૂહ	194	માપવું વેચનાર તથા આપનાર પર છે	225
[હદીષ : ૧૨૨૭]	194	[તઅલીફ : ૩૯૩-૩૯૪]	225
જે કાંઈ સોનીના બારામાં કહેવામાં આવ્યું	195	હુજૂર <small>عليه السلام</small> ની હાજરીથી ખજૂરોમાં બરકત થઈ	226
[હદીષ : ૧૨૨૮]	195	[હદીષ : ૧૨૪૮]	226
લુહારનું વર્ણન	196	માપવાનું મુસ્તહબ હોવું	227
[હદીષ : ૧૨૨૯]	196	[હદીષ : ૧૨૪૯]	227
દરજીનું બયાન	198	નબી <small>عليه السلام</small> ના સાઅ તથા મુદ્દ (માપિયા)ની બરકત	229
[હદીષ : ૧૨૩૦]	198	[હદીષ : ૧૨૫૦-૧૨૫૧]	229
સુથારનું બયાન	199	અનાજ વેચવા તથા રોકવા વિશે બયાન	230
[હદીષ : ૧૨૩૧]	199	[હદીષ : ૧૨૫૨ થી ૧૨૫૪]	230
ચોપગાં અને ગધેડાને ખરીદવું	200	જાનવર ખરીદવા વેચવા વિશે	233
[હદીષ : ૧૨૩૨]	200	[તઅલીફ : ૩૯૫]	233
ખુજલીની બીમારીવાળુ ઊંટ ખરીદવું	204	સોદા પર સોદો ન કરે	235
[હદીષ : ૧૨૩૩]	204	[હદીષ : ૧૨૫૬-૧૨૫૭]	235
ઝઘડા તથા અમ્નમાં હથિયાર વેચવું	204	લીલામ (હરાજી)નું બયાન	237

વિષય	પેજ નં	વિષય	પેજ નં
[તઅલીફ : ૩૯૬, હદીષ-૧૨૫૮]	237	[હદીષ : ૧૨૯૦ થી ૧૨૯૨]	266
બોલી આપવાનું બયાન	238	ફસલને માપેલા અનાજના બદલામાં વેચવું	268
[તઅલીફ : ૩૯૭, ૩૯૮, હદીષ : ૧૨૫૯]	238	[હદીષ : ૧૨૯૩]	268
ઘોકાનો સોદો અને ગર્ભના ગર્ભનો સોદો	239	બયએ મુખાદરાનું બયાન	269
[હદીષ : ૧૨૬૦]	239	[હદીષ : ૧૨૯૪ થી ૧૨૯૭, તઅલીફ : ૪૧૩ થી ૪૧૫]	270
બયએ મુલામસતનું બયાન	240	એક ભાગીદારનું બીજા ભાગીદાર સાથે	
[હદીષ : ૧૨૬૧]	240	સંયુક્ત માલનું વેચવું	273
દૂધવાળાં જાનવર વેચવા વિશે	241	[હદીષ : ૧૨૯૭]	273
[હદીષ : ૧૨૬૨ થી ૧૨૬૪, તઅલીફ : ૩૯૯ થી ૪૦૧]	242	કોઈના માટે કોઈ ચીજ એની રજા વિના ખરીદી	275
ઝિનાકાર ગુલામનું ખરીદ વેચાણ	244	[હદીષ : ૧૨૯૮]	275
[તઅલીફ : ૪૦૨, હદીષ : ૧૨૬૫-૧૨૬૬]	245	હર્બી તથા મુશ્રિકો સાથે ખરીદ વેચાણ	277
શહેરી ગામડાવાળાની ચીજ વેચે એના વિશે	246	[હદીષ : ૧૨૯૯]	277
[તઅલીફ : ૪૦૩, ૪૦૪]	246	હર્બીથી ગુલામ ખરીદવો, હર્બીનું ભેટ ધરવું આઝાદ કરવું	279
[હદીષ : ૧૨૬૭ થી ૧૨૭૨]	247	[તઅલીફ : ૪૧૬]	279
મુનક્કાના બદલામાં મુનક્કા, અનાજના		હઝરત સલ્માન ફારસી <small>رضي الله عنه</small>	279
બદલામાં અનાજ વેચવું	250	હઝરત સુહૈબ <small>رضي الله عنه</small>	282
[હદીષ : ૧૨૭૩-૧૨૭૪]	250	[તઅલીફ : ૪૧૭]	282
સોનાને સોનાના અને ચાંદીને ચાંદીના બદલામાં વેચવું	251	હઝરત બિલાલ <small>رضي الله عنه</small>	284
[હદીષ : ૧૨૭૫-૧૨૭૬]	251	હઝરત ઈબ્રાહીમ <small>عليه السلام</small> ની સારહ સાથે	
[હદીષ : ૧૨૭૭]	252	હિજરતવાળો બનાવ	286
દીનારને દીનારના બદલામાં ઉધાર વેચવું	253	[હદીષ : ૧૩૦૦]	286
[હદીષ : ૧૨૭૮]	253	[હદીષ : ૧૩૦૧]	289
બયએ મુઝાબનહ	255	સુવ્વરને ફત્લ કરવાનું બયાન	289
[હદીષ : ૧૨૭૯]	255	[હદીષ : ૧૩૦૨]	289
ફળોનું સોના ચાંદીના બદલામાં વેચવું	257	મુરદારની ચરબી ન પીસવામાં આવે ન વેચવામાં	291
[હદીષ : ૧૨૮૦ થી ૧૨૮૫]	257	[હદીષ : ૧૩૦૩-૧૩૦૪]	291
સહલ બિન અબૂ હુષમા <small>رضي الله عنه</small>	258	ગૈર જાનદારની તસ્વીર વેચવી	292
અરાયાની તફસીર	260	[હદીષ : ૧૩૦૫]	292
[તઅલીફ : ૪૦૭ થી ૪૧૦]	260	આઝાદને વેચવાનો ગુનોહ	293
ખાવા લાયક થતા પહેલાં ફળોનું ખરીદ વેચાણ	262	[હદીષ : ૧૩૦૬]	293
[તઅલીફ : ૪૧૧, ૪૧૨, હદીષ : ૧૨૮૬ થી ૧૨૮૮]	265	નબી <small>صلى الله عليه وسلم</small> નું યહૂદીઓને પોતાની જમીન	
ઉપયોગને પાત્ર થતા પહેલાં ફળો વેચ્યાં	265	વેચવાનો હુકમ આપવું	294

વિષય	પેજ નં	વિષય	પેજ નં
ગુલામોને ગુલામના બદલે, જાનવરોને જાનવરના બદલે	295	સૈંગી લગાડનારની મજૂરી	317
[તઅલીફ : ૪૧૮ થી ૪૨૨]	296	[હદીષ : ૧૩૨૧]	317
[હદીષ : ૧૩૦૭-૧૩૦૮]	296	બદકાર સ્ત્રીઓ તથા બાંદીઓની કમાઈ વિશે	318
અઝૂલ જાઈઝ, ગર્ભ નિરોધક દવા, ઓપરેશન		[તઅલીફ : ૪૩૬-૪૩૭, હદીષ : ૧૩૨૨]	319
તથા લુપ લગાડવા વિશે	297	નરની 'જુફતી'ની મજૂરી	319
મુદબ્બરનું ખરીદ વેચાણ / ઈસ્તબરાથી		[હદીષ : ૧૩૨૩]	319
પહેલાં લોડી સાથે સફર	298	જમીનના ઈજારા વિશે	320
[હદીષ : ૧૩૦૮, તઅલીફ : ૪૨૩ થી ૪૨૫]	298	[તઅલીફ : ૪૩૮ થી ૪૪૦, હદીષ : ૧૩૨૪]	321
મુરદાર તથા મૂર્તિઓનું ખરીદ વેચાણ	300	હવાલાનું બયાન	322
[હદીષ : ૧૩૧૦]	300	[તઅલીફ : ૪૪૧-૪૪૨]	322
એડવાન્સ રકમ લઈ વેચાણ કરવા વિશે	301	માલદારનું ફર્જની અદાયગીમાં ટાળમટોળ કરવું જુલ્મ છે	323
(કિતાબુસ્સલમ)		[હદીષ : ૧૩૨૫]	323
[હદીષ : ૧૩૧૧]	301	મૈયતનું કરજ કોઈ શખ્સ પર હવાલો કરવું જાઈઝ	324
[હદીષ : ૧૩૧૨]	302	[હદીષ : ૧૩૨૬]	324
[હદીષ : ૧૩૧૩]	303	કફાલત વિશે પ્રકરણ	326
ઝાડ પર લાગેલી ખજૂરનો વેપાર	304	કરજ તથા દૈનમાં માલી જમાનત લેવા વિશે	326
[હદીષ : ૧૩૧૪, તઅલીફ : ૪૨૫-૪૨૬]	304	[તઅલીફ : ૪૪૩-૪૪૪-૪૪૫]	327
શફઅહના હક્કદાર પર વેચતા પહેલાં શફઅહ રજૂ કરવું	305	જેનાથી તમે ફસમ ખાયને વાયદો કર્યો	328
[તઅલીફ : ૪૨૭, હદીષ : ૧૩૧૫]	305	[હદીષ : ૧૩૨૭-૧૩૨૮]	329
કયો પડોશી સૌથી નજીક છે ?	307	મૈયતના કરજની જમાનત લેનાર ફરી ન શકે	330
[હદીષ : ૧૩૧૬]	307	[તઅલીફ : ૪૪૬, હદીષ : ૧૩૨૯]	330
ઈજારા વિશે પ્રકરણ	308	અબૂબક્ર <small>رضي الله عنه</small> નું એક મુશ્રિકની અમાન સ્વીકારવું	331
[હદીષ : ૧૩૧૭]	308	[હદીષ : ૧૩૩૦]	331
ફરારીત પર બકરીઓ ચરાવવી	309	કરજદાર મૈયતની નમાઝે જનાઝા	335
[હદીષ : ૧૩૧૮]	309	[હદીષ : ૧૩૩૧]	335
મુશ્રિકોને મજૂર રાખવા વિશે	310	વકાલતનું બયાન	336
[હદીષ : ૧૩૧૯]	310	[હદીષ : ૧૩૩૨]	336
દલાલીની મજૂરી	312	મુલમાન હર્બીને દારુલ ઈસ્લામમાં વકીલ	
[તઅલીફ : ૪૨૮ થી ૪૩૧]	312	બનાવે તો જાઈઝ	337
[તઅલીફ : ૪૩૨ થી ૪૩૫]	313	[હદીષ : ૧૩૩૩]	337
મસાઈલ : બીમાર પર દમ કરવું.....વગેરે	313	ચરાવનાર કે વકીલ બકરીને મરતી જુએ	339
[હદીષ : ૧૩૨૦]	315	[હદીષ : ૧૩૩૪]	339

વિષય	પેજ નં	વિષય	પેજ નં
હાજર તથા ગેરહાજરને વકીલ કરવો જાઈઝ	340	[હદીષ : ૧૩૫૧, તઅલીફ : ૪૪૮ થી ૪૫૨]	361
[તઅલીફ : ૪૪૭, હદીષ : ૧૩૩૫]	340	આધ પર રૂ તથા કપડુ વણવું	361
જ્યારે કોઈ ક્લેમના વકીલ કે શફીઅને આપ્યું તો જાઈઝ	341	[તઅલીફ : ૪૫૩-૪૫૪]	361
[હદીષ : ૧૩૩૬]	341	પાલતુ પ્રાણીઓ નિશ્ચિત મુદત સુધી ત્રીજા કે	
કોઈ સ્ત્રીનું ઈમામને નિકાહનો વકીલ બનાવવું	344	ચોથાઈ પર આપવાં, [તઅલીફ : ૪૫૫]	362
[હદીષ : ૧૩૩૭]	344	મુખાબરા છોડી આપો તો બેહતર	363
જ્યારે કોઈને વકીલ બનાવ્યો અને.....	346	[હદીષ : ૧૩૫૧-૧૩૫૨]	363
[હદીષ : ૧૩૩૮]	346	સહાબાએ કિરામની વફફવાળી તથા	
જ્યારે વકીલ કોઈ ચીજને ફાસિદ બયઅના તરીકા પર વેચે	349	બિરાજવાળી જમીન, [હદીષ : ૧૩૫૩]	364
[હદીષ : ૧૩૩૯]	349	જેણે કોઈ માલિકી વિનાની ઉજ્જડ જમીનને	
વફફ અને એના આવક જાવક માટે વકીલ બનાવવો	350	આબાદ કરી, [તઅલીફ : ૪૫૬ થી ૪૫૮]	365
[હદીષ : ૧૩૪૦]	350	[હદીષ : ૧૩૫૪]	366
હદો (સજાઓ)માં વકીલ કરવો	351	જ્યારે જમીનનો માલિક કોઈને એવું કહે કે.....	367
[હદીષ : ૧૩૪૧]	351	[હદીષ : ૧૩૫૫]	367
શરાબીને મારવા વિશે	352	નબી ﷺના સાથીઓ ખેતી તથા ફળોમાં	
[હદીષ : ૧૩૪૨]	352	એકબીજાને કઈ રીતે મદદ કરતા	368
ખેતીવાડીના પ્રકરણો / ઝાડ લગાડવાની ફઝીલત	353	[હદીષ : ૧૩૫૬ થી ૧૩૫૮]	368
[હદીષ : ૧૩૪૩]	353	જમીન આધ પર આપવા વિશે [હદીષ : ૧૩૬૦]	371
ખેતીના ઓજારોમાં મશ્ગૂલ હોવાનાં પરિણામ	354	સોના ચાંદીના બદલામાં ભાડે આપવી	372
[હદીષ : ૧૩૪૪]	354	[તઅલીફ : ૪૬૦, હદીષ : ૧૩૬૧ થી ૧૩૬૨]	372
ખેતી માટે કૂતરો પાળવો	355	 (કિતાબુલ મુસાફાત)	
[હદીષ : ૧૩૪૫-૧૩૪૬]	355	મુસાફાતનું બયાન	375
ખેતી માટે બળદનો ઉપયોગ	356	બીરે રૂમા (રૂમા ફૂવો) હઝરત ઉષ્માન <small>رضي الله عنه</small> એ	
[હદીષ : ૧૩૪૭]	356	ખરીદ્યો [તઅલીફ : ૪૬૧]	376
ખજૂર વગેરેમાં માલિકે કહ્યું, એના પર મહેનત		પાણી આપવામાં બાળકના હક્કનો લેહાઝ	377
કરો અને ફળમાં મને ભાગીદાર રાખજો	357	[હદીષ : ૧૩૬૩]	377
[હદીષ : ૧૩૪૮]	357	[હદીષ : ૧૩૬૪]	377
ખજૂર અથવા કોઈ ઝાડ કાપવું	358	પાણીનો માલિક પાણીનો સૌથી અધિક હક્કદાર	378
[હદીષ : ૧૩૪૯]	358	[હદીષ : ૧૩૬૫-૧૩૬૬]	378
ખેતર ભાડે આપવા વિશે	359	ફૂવામાં ઝઘડો અને એમાં ફઝાનું બયાન	379
[હદીષ : ૧૩૫૦]	359	[હદીષ : ૧૩૬૭]	379
અડધી અથવા વધઘટ ઉપજ પેટે ખેતી	360	મુસાફરને પાણી પીવાથી મના કરવાનો ગુનોહ	380
		[હદીષ : ૧૩૬૮]	380

વિષય	પેજ નં	વિષય	પેજ નં
નહેરોને બંધ કરવું	381	ગુમ થયેલ ઊંટ વિશે	403
[હદીષ : ૧૩૬૯]	381	[હદીષ : ૧૩૮૩]	403
હોજ અથવા મશકનો માલિક	383	મક્કાવાસીઓના લુફ્તાની જાહેરાત કેવી	
[હદીષ : ૧૩૭૦]	383	હોવી જોઈએ	405
મેહફૂઝ ચરાગાહ કેવળ અલ્લાહ અને તેના		[હદીષ : ૧૩૮૪]	405
રસૂલના માટે છે	384	કોઈનું પશુ તેની રજા વિના કોઈ ન દોહે	407
[હદીષ : ૧૩૭૧]	384	[હદીષ : ૧૩૮૫-૧૩૮૬]	407
જાગીરોનું બયાન	385	જુલ્મ અને કેસાસ વિશે	409
[હદીષ : ૧૩૭૨]	385	[હદીષ : ૧૩૮૭]	410
કરજ લેવા, અદા કરવા, તસરુફથી રોકવા....	386	જાલિમો પર અલ્લાહની લઅનત	411
[હદીષ : ૧૩૭૩]	386	[હદીષ : ૧૩૮૮]	411
કરજોને અદા કરવું	387	જુલ્મ ન કરે ન થવા દે	412
[હદીષ : ૧૩૭૪-૧૩૭૫]	387	[હદીષ : ૧૩૮૯]	412
હક્કવાળાના માટે ચર્ચાની ગુંજાઈશ	389	પોતાના ભાઈની મદદ કર ચાહે જાલિમ	
[તઅલીફ : ૪૬૨]	389	હોય કે મઝલૂમ	413
મુફલિસ વિશે વર્ણન	389	[હદીષ : ૧૩૯૦]	414
[તઅલીફ : ૪૬૩, ૪૬૪, હદીષ : ૧૩૭૬]	390	જાલિમથી બદલો લેવા વિશે	415
કરજ તથા ખરીદ વેચાણમાં મુદત નક્કી કરવું	391	[તઅલીફ : ૪૬૯, હદીષ : ૧૩૯૧]	415
[તઅલીફ : ૪૬૫-૪૬૬]	391	હક્ક માફ કરવા વિશે	416
માલ વેડફવાથી મના કરવામાં આવ્યું	392	[હદીષ : ૧૩૯૨-૧૩૯૩]	416
[હદીષ : ૧૩૭૭]	392	નાહક્ક જમીન પચાવવાનો ગુનોહ	418
મુફદમા (કેસો) વિશે બયાન	394	[હદીષ : ૧૩૯૪-૧૩૯૫-૧૩૯૬]	418
[હદીષ : ૧૩૭૮-૧૩૭૯-૧૩૮૦]	394	જ્યારે માણસ બીજાના માટે ઈજાઝત આપી દે	421
જેણે બેવકૂફ તથા કમજોર બુદ્ધિવાળાના		[હદીષ : ૧૩૯૭, ૧૩૯૮]	421
મામલાને રદ કરી આપ્યો	399	અલ્લાહને ઝઘડાળુ નાપસંદ છે	422
[તઅલીફ : ૪૬૭]	399	જાણી બુઝીને નાહક્ક ઝઘડો કરનારનો ગુનોહ	422
મુદઈ, મદઆ અલૈહનું આપસમાં વાત કરવું	399	[હદીષ : ૧૩૯૯]	422
[હદીષ : ૧૩૮૧]	399	જાલિમનો માલ જો મળી જાય તો મઝલૂમ	
ગુનાહ કરનારા તથા દુશ્મનને ઓળખ્યા		પોતાનો બદલો લઈ શકે	424
બાદ ઘરોએથી કાઢી મૂકવું	401	[હદીષ : ૧૪૦૦, તઅલીફ : ૪૭૦]	424
[તઅલીફ : ૪૬૮]	401	પડોશી દીવાલમાં ખૂંટી ખોસવાની મના ન કરે	425
લુફ્તા વિશે બયાન	402	[હદીષ : ૧૪૦૧]	425
[હદીષ : ૧૩૮૨]	402	રસ્તામાં શરાબ વહાવવી	426

વિષય	પેજ નં	વિષય	પેજ નં
[હદીષ : ૧૪૦૨]	426	[હદીષ : ૧૪૧૬]	451
ઘરના વરંડા તથા રસ્તામાં બેસવા વિશે	428	ભાગીદારો વચ્ચે ચીજોની વહેંચણી	453
[હદીષ : ૧૪૦૩]	428	[હદીષ : ૧૪૧૭-૧૪૧૮]	453
હુઝૂર ﷺ ના એક મહિનો પત્નીઓથી		વહેંચણીમાં ડ્રો કરવું	455
અલગતાનો બનાવ	429	[હદીષ : ૧૪૧૯]	455
[હદીષ : ૧૪૦૪]	429	યતીમ અને વારસોની ભાગીદારી	456
આમ રસ્તા પર ઈમારત બનાવવા વિશે	439	[હદીષ : ૧૪૨૦]	456
[હદીષ : ૧૪૦૫]	439	રુજૂઅ તથા શુફઅહના હક્ક વિશે	459
રજા વિના કોઈનો માલ લેવા વિશે	439	અનાજ વગેરેમાં ભાગીદારનું બયાન	459
[તઅલીફ : ૪૭૧]	439	[તઅલીફ : ૪૭૨, હદીષ : ૧૪૨૧]	459
લૂટવા તથા ચહેરો બગાડવા વિશે	440	હદી તથા ઊંટમાં ભાગીદાર થવું	461
[હદીષ : ૧૪૦૬]	440	હઝરમાં રહન (ગીરો)નું બયાન	462
ઝાની તથા શરાબીના ઈમાન વિશે	440	[હદીષ : ૧૪૨૨]	462
[હદીષ : ૧૪૦૭]	440	હથિયારને ગીરો મૂકવું	463
શરાબનાં માટલાં તથા મશકો વિશે હુકમ	442	[હદીષ : ૧૪૨૩]	463
[હદીષ : ૧૪૦૮]	442	ગીરો ચીજ પર સવાર થવું, દોહવું	466
કાબાની આસપાસથી મૂર્તિઓ હટાવવા વિશે	443	[તઅલીફ : ૪૭૩, હદીષ : ૧૪૨૪]	466
[હદીષ : ૧૪૦૯]	443	ગીરો મૂકનાર રાખનાર મતભેદ કરે તો...	467
પડદા પર તસ્વીરો હોવા વિશે	443	[હદીષ : ૧૪૨૫]	467
[હદીષ : ૧૪૧૦]	443	ગુલામ આઝાદ કરવો અને એની ફઝીલત	469
જે પોતાના માલને બચાવતાં માર્યો જાય	444	[હદીષ : ૧૪૨૬]	469
[હદીષ : ૧૪૧૧]	444	સઈદ બિન મરજાના رضی اللہ عنہ	469
જ્યારે કોઈ બીજાનો પ્યાલો કે અન્ય ચીજ તોડે	445	હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન જઅફર رضی اللہ عنہ	470
[હદીષ : ૧૪૧૨]	445	કયો ગુલામ આઝાદ કરવો અફઝલ	470
ખાવા તથા ઝાદે રાહ અને સામાનના		[હદીષ : ૧૪૨૭]	470
ભાગીદારનું બયાન	446	ગુલામ આઝાદ કરવા અને તલાફ	
[હદીષ : ૧૪૧૩]	448	વગેરેમાં ભૂલચૂકનું બયાન	472
સહાબાને દીન માટે પડેલી તકલીફની ઝલક	450	[હદીષ : ૧૪૨૮, હદીષ : ૧૪૨૯]	473
થોડા ખાણામાં ખૂબ બરકતવાળા મોજિઝાનું વર્ણન	450	વિલાની બચઅ અને હિબા	474
[હદીષ : ૧૪૧૪]	450	[હદીષ : ૧૪૩૦]	474
ગઝવહમાં મોહતાજ થનારને અનાજ	450	મુશરિક ભાઈ કે કાકો પકડાય તેનો ફિદિયો	475
[હદીષ : ૧૪૧૫]	450	[તઅલિફ-૪૭૪, હદીષ : ૧૪૩૧]	476
બકરીઓને (ગણીને) વહેંચવી	451	જે શખ્સ અરબના કોઈ ગુલામનો માલિક થયો	478

વિષય	પેજ નં	વિષય	પેજ નં
[હદીષ : ૧૪૩૨, હદીષ : ૧૪૩૩]	479	હિબા પર ગવાહ બનાવવું	506
ગુલામ જ્યારે રબની ઈબાદત તથા પોતાના માલિકની ભલાઈ ચાહે	481	[હદીષ : ૧૪૫૧]	506
[હદીષ : ૧૪૩૪ થી ૧૪૩૬]	481	પતિ પત્નીનું એકબીજાને હિબા કરવું	507
ગુલામ વિશે મોટાઈ મારવી	483	[તઅલીફ : ૪૮૦ થી ૪૮૨]	507
હુઝૂર તમામ લોકોના સરદાર (સૈયદ) છે	485	[હદીષ : ૧૪૫૨]	508
[હદીષ : ૧૪૩૭]	486	પત્નીનું પતિ સિવાય અન્યને હિબા કરવું	509
જ્યારે કોઈનો ખાદિમ તેની પાસે તેનું ખાવા લાવે	487	[હદીષ : ૧૪૫૩]	509
[હદીષ : ૧૪૩૮]	487	[હદીષ : ૧૪૫૪]	510
જ્યારે ગુલામને મારે તો [હદીષ : ૧૪૩૯]	488	કોઈ કારણે હદિયો ન સ્વીકારવા વિશે	511
ફિતાબુલ મુકાતબ		[તઅલીફ : ૪૮૩]	511
(મુકાતબ અને તેના હપ્તા વિશે)	489	હિબા કરનાર મૃત્યુ પામે તો	511
[તઅલીફ : ૪૭૫ થી ૪૭૬]	490	[તઅલીફ : ૪૮૪ થી ૪૮૫]	511
મુકાતબ રાજી હોય તો તેનું ખરીદ વેચાણ	491	ગુલામ તથા સામાન પર કબજો	513
[તઅલીફ : ૪૭૭ થી ૪૭૮]	492	[હદીષ : ૧૪૫૫]	513
[હદીષ : ૧૪૪૦]	493	કરજદાર પર કરજ હિબા	514
હિબાની ફઝીલત અને તેના માટે પ્રોત્સાહિત કરવું	494	[તઅલીફ : ૪૮૬ થી ૪૮૮]	514
[હદીષ : ૧૪૪૧-૧૪૪૨]	494	એક શખ્સનું પૂરી જમાઅતને હિબા કરવું	515
થોડા સરખા હિબાનુ બયાન	495	[તઅલીફ : ૪૮૯]	515
[હદીષ : ૧૪૪૩]	495	હદિયાનો હક્કદાર કોણ ?	516
શિકારનો હદિયો કૃબૂલ કરવો	496	[તઅલીફ : ૪૯૦]	516
[હદીષ : ૧૪૪૪]	496	નાપસંદ ચીજનો હદિયો	517
હદિયાને કૃબૂલ કરવો	497	[હદીષ : ૧૪૫૬ થી ૧૪૫૭]	517
[હદીષ : ૧૪૪૫ થી ૧૪૪૬]	497	મુશરિકોનો હદિયો કૃબૂલ કરવો તથા આપવો	519
[હદીષ : ૧૪૪૭]	498	[હદીષ : ૧૪૫૮ થી ૧૪૬૧]	519
હુઝૂર ﷺને હદિયો આપવામાં સહાબાનો તરીકો	499	ઉમરા તથા રુકબાના બારામાં	522
[હદીષ : ૧૪૪૮]	499	[હદીષ : ૧૪૬૨, ૧૪૬૩, તઅલીફ : ૪૯૧]	523
કયો હદિયો પરત ન કરવો જોઈએ	503	ઘોડો તથા ચોપગુ ઉછીનું લેવા બાબત	524
[હદીષ : ૧૪૪૯]	503	[હદીષ : ૧૪૬૪]	524
હિબાનો બદલો આપવો	504	નિકાહના સમયે દુલ્હન માટે મંગની માગવું	525
[હદીષ : ૧૪૫૦]	504	[હદીષ : ૧૪૬૫]	525
ઓલાહ હિબા કરવા વિશે	505	લાભ ઉઠાવવા માટે તોહફો	526
		[હદીષ : ૧૪૬૬ થી ૧૪૬૭]	526
		સૌથી ઉમદા બકરીની ભેટ	527
		[હદીષ : ૧૪૬૮]	528

કલેમાતે ખૈર

અમર : અમીરે સુન્ની દા'વતે ઈસ્લામી
હમરત મૌલાના મુહમ્મદશાકિર નૂરી રઝવી (મુંબઈ)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

نُحْمَدُهُ وَنُصَلِّي عَلٰی رَسُوْلِهِ الْكَرِیْمِ

الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلَیْكَ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلَیْكَ يَا نَبِيَّ اللّٰهِ
الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلَیْكَ يَا حَبِیْبَ اللّٰهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلَیْكَ يَا نُورَ اللّٰهِ
صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْكَ وَسَلَّم

યહ અલ્લાહ ﷺ કા ખુસૂસી કરમ ઓર ઉસ્કે પ્યારે હબીબ ﷺ કા ફયૂઝાન હે ઓર ગૌધો ખ્વાજાઓ રઝા વ જુમ્લા અવલિયા رَضَوَانُ اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَيْهِمْ اَجْمَعِينَ કા કરમે ખાસ હે કે અઝીઝમ્ શબ્બીરભાઈ નફાહતુલ જિસ્મ (કમજોર શરીર) હોનેકે બાવજૂદ અપને ફલ્મી શહકાર કે ઝરીએ ગુજરાતી ઝબાન કે જાનનેવાલોં કો આફાએ કરીમ ﷺ કી તઅલીમાતસે રૂસનાશ કરા રહે હે. કઈ ઉન્કી તસ્નીફાત, બહોતસી કિતાબોં કે તર્જમેં મન્ઝરે આમ પર આ ચૂકે હે જિસસે ગુજરાતી ઝબાન જાનનેવાલોંને ઈસ્તેફાદા કિયા. ખાસ તૌર પર ચાર જિલ્દે "નુઝહતુલ ફારી શરહે સહીહ બુખારી" કી ગુજરાતી ઝબાનમેં તર્જમા હોકર મન્ઝરે આમ પર આ ચૂકી હે ઓર અબ યહ પાંચવી જિલ્દ આપ કે હાથોંમેં હે જિસ્કા તર્જમા શબ્બીર પટેલ સાહબને કિયા હે. હમારી દુઆ હે કે ઉન્હે અલ્લાહ ﷺ સલામત રખે ઓર પરવરદિગાર ﷺ મજીદ દીને હનીફ કી ખિદમત કી સઆદત નસીબ ફર્માએ. અલ્લાહ ﷺ આફાએ કરીમ ﷺ કે સદફા વ તુફેલ દારૈન કી સઆદતોંસે માલમાલ ફર્માએ. આમીન બિ જાહિન્નબીકરીમ ﷺ.

ખાકપાએ ઉલમા વ સુલહા

-મુહમ્મદશાકિર નૂરી રઝવી (મુંબઈ)

(અમીરે સુન્ની દા'વતે ઈસ્લામી)

૦૭-જમાદિઉલ અવ્વલ હિ.સ. ૧૪૩૫, અંગ્રેજી તા. ૯-૩-૨૦૧૪

અનુવાદકના બે બોલ.....

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ نَحْمَدُهٗ وَنُصَلِّیْ عَلٰی رَسُوْلِهِ الْکَرِیْمِ

અલ્લાહ રબ્બુલ ઈઝ્ઝતનો બેપનાહ ફઝ્લો કરમ છે કે તેણે મારી જેવા અજ્ઞાની પાસેથી તેના પ્યારા હબીબ ﷺની મુબારક હદીષોની શરહની કિતાબ "નુઝહતુલ ફારી શરહે સહીહ બુખારી (ભાગ-૫)"ના ગુજરાતી અનુવાદને આપના મુબારક હાથોમાં રાખવાનો શરફ બખ્શ્યો. હું અત્રે અલ્લાહના શુકની સાથે દિલી ખુશી મહેસૂસ કરું છું કે અન્ય ભાગોની જેમ કેટલીય મુશ્કેલ મંઝિલોએથી પસાર થઈને આ પાંચમો ભાગ આજે આપના હાથોમાં રાખી રહ્યો છું. અલ્હમ્દુલિલ્લાહ ! ઉલમાએ કિરામને ગુઝારિશ કે એમાં કોઈ ગલતી કે કયાશ રહી ગઈ હોય તો લેખિત જણાવશો જેથી નવી એડિશનમાં સુધારણા કરી શકાય.

આ મુબારક પ્રસંગે મને આ નેક કાર્યમાં ભરપુર સાથ સહકાર આપનાર ઉલમાએ કિરામ હઝરત મુફતી મુઝમ્મિલ બરકાતી સાહબ (મુફતી વ મુદરિસ : દારુલ ઉલૂમ બરકાતે ખ્વાજા-આમોદ) તથા હઝરત મૌલાના ગુલામયાસીન નૂરાની મિસ્બાહી (સદર મુદરિસીન : દારુલ ઉલૂમ બરકાતે ખ્વાજા-આમોદ) તેમજ જનાબ મૌલાના ઈમરાન રઝા મિસ્બાહી દયાદરવી સાહબનો હું ખૂબ જ આભારી છું કે તેમના સહકાર વિના આ કિતાબ મન્ઝરે આમ પર આવવી મુશ્કેલ કાર્ય હતું.

એ ઉપરાંત હઝરત મૌલાના નિઝામુદ્દીન મિસ્બાહી કુરયનવી (હાલ ખતીબો ઈમામ મક્કા મસ્જિદ-બોલ્ટન) સાહબનો પણ હું ખૂબ આભારી છું કે તેમણે પણ કઠિન ઈલ્મી વાતોના અનુવાદમાં મને ફોનથી તથા લેખિત દર્શાવીને ભરપુર સહકાર કર્યો છે.

તેમજ કિતાબના કંપોઝિંગ તથા અરબી-ગુજરાતી સેટિંગમાં જનાબ સાદિકુભાઈ પટેલ દયાદરવી તથા જનાબ હાફિઝ અ. વાહિદ સાહબ તેમજ અન્ય સર્વે સાથ આપનારાઓનો પણ હું ખૂબ આભાર માનું છું.

તેમજ જેમના સહકાર વિના મંઝિલે મફ્સૂદ સુધી કિતાબને પહોંચાડવી શક્ય નથી તેવા નેક ખયાલ સર્વે સખીદાતાઓનો હું ખૂબ ખૂબ આભાર માનું છું કે નાચીઝની અપીલ પર લોકોએ દિલ ખોલીને પોતાના તથા મર્દૂમોના ઈસાલે સવાબ અર્થે લિલ્લાહ પણ અને ઝકાત, સદકા, ઉશર, નિયાઝના રૂપે..... સર્વ રીતે ભરપુર સહકાર કર્યો છે. સૌની નેકીઓને રબ તઆલા તેના હબીબ ﷺના સદકામાં કબૂલ ફર્માવે અને સૌની નેક જાઈઝ મુરાદોને પૂરી ફર્માવે, તેમની ઔલાદને નેક બનાવે, બંને જહાનમાં સલામત રાખે, તેમની તથા તેમનાં સગાં મર્દૂમોની મગફેરત ફર્માવી જન્નતમાં આ'લા મફામ અતા કરે એવી અમારી દિલના અંતઃકરણપૂર્વકની દુઆ છે. આમીન બિજાહિન્નબીકરીમ ﷺ.

ઉમ્મીદ છે કે ભાગ-૬ માટે પણ આવો જ સહકાર મળશે. ઈ-શાઅલ્લાહ ! સૌને દુઆની દરખાસ્ત !

સુન્નીઓનો
નાચીઝ ખાદિમ

પટેલ શબ્બીર અલી રઝવી (ખલીફા હુઝૂર તાજુશરીઅહ, તંત્રી : બરકાતે
ખ્વાજા-માસિક, નિગરાં : સુન્ની દા'વતે ઈસ્લામી ગુજરાત ઝોન)

ઈસ્લામી ચાંદ ૧૧ જમાદિઉલ અવ્વલ, હિ.સ. ૧૪૩૫ અંગ્રેજી તા. ૧૩ માર્ચ ૨૦૧૪, જુમરાત

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

کِتَابُ الصَّوْمِ

(કિતાબુસ્સોમ) "રોઝા વિશે પ્રકરણ"

بَابُ وُجُوبِ صَوْمِ رَمَضَانَ ۲۵۴

"રમઝાનના રોઝાનું વાજિબ હોવું" – (પૃષ્ઠ : ૨૫૪)

સુંદર ક્રમ : કુઆન મજહદ અને હદીષોમાં ઈમાન પછી વિના અંતરે નમાઝનું વર્ણન છે એટલા માટે ઈમામ બુખારીએ ઈબાદતમાં નમાઝને સૌ પ્રથમ વર્ણવી, અને નમાઝ પછી વિના અંતરે ઝકાતનું વર્ણન છે એટલા માટે નમાઝ પછી ઝકાતને વર્ણવી. નમાઝ કેવળ બદની (શારીરિક) ઈબાદત છે અને ઝકાત કેવળ માલી ઈબાદત છે. અને હજ બંનેનો સમૂહ છે. અલગ અલગ વર્ણવીને બંનેના સંગમને વર્ણવ્યું. ઝકાત તથા હજમાં એ એકરૂપતા હતી કે બંનેમાં માલ ખર્ચ કરવાનો છે એટલા માટે ઝકાત બાદ હજ વર્ણવી. હવે રોઝા માટે છેવટમાં મોકો નીકળ્યો.

અકૂલ (હું કહું છું) : એક ખાસ વાત એ છે કે નમાઝ જો કે સર્વ ઈબાદતોથી વધુ મહત્વની છે પણ તેને છોડનારાઓ પુષ્કળ પ્રમાણમાં છે, ઝકાત અદા કરનારાઓ પણ ન અદા કરનારાઓથી ઓછા છે પણ નમાઝ ત્યજનારાઓની સરખામણીમાં ઓછા છે. અને હજ કરનારાઓની સંખ્યા પણ એમની સરખામણીએ અધિક છે. રોઝા એ ચાર ફરજો કરતાં ઘણા અધિક પ્રમાણમાં લોકો રાખે છે. સ્ત્રીઓ ૯૯% બેનમાઝી છે પરંતુ ૯૯% સ્ત્રીઓ રોઝા રાખે છે. ઈમામ બુખારીએ અવામ (પબ્લિક)ના અમલ તથા ત્યાગને નજરો સમક્ષ રાખીને જેના પ્રતિ આકર્ષણ ઓછું હતું તેને અગ્રતા આપી અને ક્રમમાં પબ્લિકના આકર્ષણને બાકી રાખ્યું.

સૌમનો અર્થ : સૌમ (રોઝા)નો અર્થ ઈમ્સાક એટલે રોકવું છે. ખાવા પીવા, ચાલવા, ફરવા, વાતચીત કોઈ ચીજથી રોકાવું. કુઆન મજહદમાં છે કે હઝરત મરયમ رضي الله عنها એ ફર્માવ્યું, "إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أَكَلِمَةَ الْيَوْمِ إِنْسِيًّا." "મેં અલ્લાહના માટે રોઝાની મન્નત માની છે, આજે કોઈ માણસ સાથે વાત કરીશ નહીં." (મરયમ-૨૬)

વાતચીતથી રોકાવાને સૌમ કહ્યું. અને આ રોઝા એમની શરીરતમાં દુરુસ્ત હતા. અરબવાળા તે ઘોડાને જે ચારો ન ખાય અને અડી જાય તેને حَيْلٌ صَيَّامٌ કહેતા.

શરીરતમાં સુબ્હ સાદિક થવાથી લઈને સૂર્યાસ્ત થતા સુધી ઈબાદતની નિચ્યતથી ખાવા, પીવા, સંભોગ તથા સંભોગને લગતી ચીજોથી રોકાવાને સૌમ (રોઝા) કહે છે.

રોઝો ફર્જ હતો. હદીષમાં છે : **أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** અને અમ્ર વાજિબ હોવાના માટે આવે છે. આશૂરા મદ તથા ફરસ બંનેની સાથે છે, અને મદ મોટાભાગે છે. દસમી મુહર્રમને કહે છે.

એક વર્ગીકરણ : બુખારી તથા મુસ્લિમ વગેરેમાં હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ **رضي الله عنه** થી મરવી છે. નબી **صلى الله عليه وسلم** મદીના આવ્યા તો જોયું કે યહૂદી આશૂરાનો રોઝો રાખે છે. પૂછ્યું તો તેમણે બતાવ્યું કે આ સારો દિવસ હતો. આ દિવસે અલ્લાહે બની ઈસ્રાઈલને તેમના દુશ્મનથી નજાત આપી હતી તો એના શુક્રિયામાં હઝરત મૂસા **عليه السلام** એ રોઝો રાખ્યો હતો. આ સાંભળીને હુઝૂર **صلى الله عليه وسلم** એ ફર્માવ્યું, તમારા કરતાં વધુ અમે મૂસા **عليه السلام** ના અનુસરણના હક્કદાર છીએ. જેથી હુઝૂરે પણ રોઝો રાખ્યો. ચર્ચા હેઠળની હદીષ અને એ હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ **رضي الله عنه** ની હદીષમાં હઝરત અલ્લામા અયનીએ વર્ગીકરણ કર્યું છે કે શક્ય છે કે કુરૈશ આશૂરાનો રોઝો રાખતા હતા. બઅષત પહેલા હુઝૂર **صلى الله عليه وسلم** પણ રાખતા હતા. બઅષત પછી ત્યજી દીધો. જ્યારે મદીના તશરીફ લાવ્યા અને એ માલૂમ થયું કે આ રોઝો હઝરત મૂસા **عليه السلام** ની શરીઅતમાં મશરૂઅ છે તો પછી રાખ્યો. જ્યારે રમઝાનના રોઝા ફર્જ થયા તો ફર્માવ્યું, જેનો જીવ યાહે (આશૂરાનો રોઝો) રાખે જેનો જીવ યાહે ન રાખે.

الا ان يوافق صومه : દા.ત. તેમની આદત રહી હોય કે દરેક (દો શમ્બા) સોમવારે રોઝો રાખતા હોય અને આશૂરા સોમવારે પડયો જેથી રાખ્યો ન એ કારણે કે આ આશૂરાનો દિવસ છે. બલકે એ બિના પર કે આ તેમના રોઝાનો દિવસ છે. હેતુ એ છે કે હઝરત ઈબ્ને ઉમર **رضي الله عنه** આશૂરાના રોઝાને નફલ જાણતા ન હતા, પણ સહીહ એ છે કે એ નફલ છે.

باب فضل الصوم.

"રોઝાની ફઝીલત" - (પજ : ૨૫૪)

حدیث ۱۱۰۸ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લાહુ અન્હી મરવી છે કે રસૂલુલ્લાહ ઈબ્રાહીમ અલેઈસલમ એ ફર્માવ્યું કે રોઝો ઢાલ [હદીષ : ૧૧૦૮]

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الصَّيَامُ جُنَّةٌ فَلَا يَرُوفُ وَلَا يَجْهَلُ فَإِنْ أَمْرٌ وَقَاتَلَهُ أَوْ سَأَمَهُ

છે. રોઝાદાર બેહૂદા ન બકે ન જહાલત કરે, જો કોઈ તેનાથી લડે કે ગાળ આપે તો કહી આપે, હું રોઝાદાર

فَلْيَقْلَلْنِي صَائِمٌ مَرَّتَيْنِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَخُلُوفُ فَمِ الصَّائِمِ أَطْيَبُ

છું. બેવાર : કસમ છે એ જાતની જેના કબજામાં મારી જાન છે કે રોઝાદારના મોઢાની બૂ અલ્લાહ ઈબ્રાહીમ અલેઈસલમ ની

عِنْدَ اللَّهِ مِنْ رَيْبِ الْمَسْكِ يَذُرُّكَ طَعَامُهُ وَشَرَابُهُ وَشَهْوَتُهُ مَرَجِينُ

નજીક મુશ્કની ખુશ્બુ કરતાં પણ વધુ ઉમદા છે. રોઝાદાર પોતાનું ખાવા, પીવા અને નફસની ખ્વાહિશ મારા

الصَّيَامُ لِي وَأَنَا أَجْزَى بِهِ وَالْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا -

લીધે છોડે છે. રોઝો મારા માટે છે અને હું એનો બદલો આપીશ. અને નેકી દસ ગણી સુધી છે."

(અબૂ દાઉદ, નિસાઈ-અસ્સૌમ)

સમજૂતી : ૧૧૦૮

તિર્મિઝીમાં હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લાહુ અન્હી જ આ પ્રમાણે રિવાયત થયેલ છે, રસૂલુલ્લાહ ઈબ્રાહીમ અલેઈસલમ એ ફર્માવ્યું, તમારો રબ ઈબ્રાહીમ અલેઈસલમ ફર્માવે છે : દરેક નેકી દસ ગણીથી લઈને સાતસો ગણી સુધી છે. રોઝો મારા માટે છે અને હું એનો બદલો આપીશ. અને રોઝા જહન્નમથી ઢાલ છે અને રોઝાદારના મોઢાની બૂ અલ્લાહની નજીક મુશ્કથી અધિક ખુશ્બુદાર છે. જો કોઈ જાહિલ જહાલત કરે અને તે રોઝાદાર હોય તો કહી આપે હું રોઝાથી છું.

جُنَّةٌ : દરેક તે ચીજ જે બીજાને છુપાવી લે. જન્નતુન કહેવાય છે. આમ બોલીમાં ઢાલને કહે છે. રોઝા કઈ ચીજથી ઢાલ છે તે આ રિવાયતમાં વર્ણન થયેલ નથી પણ તિર્મિઝીની રિવાયતમાં مِنَ النَّارِ (જહન્નમથી ઢાલ છે) વર્ણન થયેલ છે. ઈમામ ફાઝી અયાઝે ફર્માવ્યું છે કે આમ અર્થ પણ લઈ શકાય છે, એટલે કે જહન્નમથી પણ ઢાલ છે અને તમામ ગુનાહોથી પણ.

فلا يرفث : 'રફ્થ' વર્ણન થઈ ચૂક્યું કે સ્ત્રીઓ સામે સંભોગની વાત કરવાને કહે છે પણ ઉર્ફમાં એનો મતલબ બિભત્સવાણી છે. એટલે રોઝાની હાલતમાં બિભત્સ બેહૂદા ન બકે. ولا يجهل એટલે જાહિલિયતના જમાનાનું કામ ન કરે જેવું કે બદમાશ લોકો કરે છે, જેમ કે ચીસો પાડવી, ચિલ્લાવું, ઠઠા મશ્કરી કરવી.

قَاتَلَهُ أَوْ سَأَمَهُ : એટલે ખૂદ લડાઈ, ગાળ ગલોચની પ્રવૃત્તિ ન કરે અને કોઈ એવું કામ ન કરે કે કોઈ તેની સાથે લડે, તેને ગાળ ગલોચ આપે. અને જો કોઈ શખ્સ તેના સાથે લડવા તૈયાર થાય અથવા તેને ગાળ ગલોચ

આપે તો સબ્ર કરે અને જવાબી કાર્યવાહીમાં લડવા ન માંડે, તેને ગાળ ન આપે, બલકે એવું કહી આપે કે હું રોજાદાર છું. જીભથી કહી આપે એ જ જાહેર છે. નહીં તો પોતે પોતાને સમજાવી લે કે હું રોજાથી છું અને મને લડાઈ ઝઘડો શોભતો નથી.

હું કહું છું : અલ્લાહની તૌફીકથી : રોજો ઈબાદત છે. રોજાદાર જ્યાં સુધી રોજાથી છે ત્યાં સુધી ઈબાદતમાં છે અને ઈબાદતમાં એહસાન (સંપૂર્ણપણે સર્વોચ્ચ દરજ્જો) એ છે કે એ ખયાલ હોય કે ક્યાં તો તમે અલ્લાહને જોઈ રહ્યા છો અથવા કમસે કમ એ ખયાલ રહે કે અલ્લાહ ﷻ આપણને જોઈ રહ્યો છે. **ان تعبد ربك كأنك تراه وان لم تكن تراه فإنه يراك** જો કોઈ બંદો આ દરજ્જા પર રોજામાં બિરાજમાન હોય તો આ સૌ વાતોને કોઈ અવકાશ ક્યાં મળવાનો હતો. એની તફસીલ એ છે કે રોજાના ચાર પ્રકાર છે :

પ્રથમ : આમ લોકોનો રોજો એટલે કે ઈબાદતની નિચ્યતથી ખાવા, પીવા સંભોગથી રોકાયેલા રહેવું. **બીજા :** મધ્યમ સ્થિતિના લોકોનો રોજો કે તેની સાથે સાથે ગુનાહોથી પણ દૂર રહેવું. **ત્રીજો :** ખાસ લોકોનો રોજો કે એ સૌની સાથે ગૈરે ખુદાના ઝિક્કથી બચવું. **ચોથો :** ખાસુલખાસનો રોજો કે ગૈરે ખુદા સાથે કોઈ પ્રકારનો કોઈ લગાવ ન રહે, તે જાહેરી રીતે ન આંત્રિક રીતે. આ રોજો દવામી (ફાયમી) હોય છે જે કેવળ લિક્કાએ રબ્બાની (રબના દીદાર)ના દિવસે ઈફતાર થશે.

وَلِخُلُوفٍ : ખલૂફ 'ખા' ના પેશ (ઝમ્મા)ની સાથે. હદીષની લુગતની કિતાબોમાં એ જ મઅરફ (પ્રચલિત) છે. ઈમામ ફાઝી અયાઝે ફર્માવ્યું કે ઘણા મશાઈખ ફતહા (ઝબર) સાથે રિવાયત કરે છે. ખિતાબીએ કહ્યું, આ ગલત છે. ભૂખના કારણે મોઢામાં જે બદબૂ પેદા થાય છે તેને **خُلف** ખલૂફ કહે છે. મુશ્કથી વધુ ખુશબુદાર હોવું અલ્લાહની નજીક છે જે દુનિયામાં બાતિની ચીજ છે અને ઈન્શાઅલ્લાહ આખેરતમાં જાહેર પણ થશે અને એ રજા તથા ફૂલથી કિનાયા (નિર્દેશ) છે. જેવી રીતે મુશ્ક સૌને પસંદ છે અને મુશ્કની ખુશબુથી દરેક શખ્સ ખુશ થાય છે, એ જ પ્રમાણે મુરાદ એ છે કે અલ્લાહ ﷻ રોજાને ફૂલ ફર્માવે છે, અને રોજાથી અલ્લાહ ﷻની ખુશનુદી હાંસલ થાય છે.

الصَّوْمُ لِي : નમાઝ ખાસ શર્તો સાથે ખાસ સ્થિતિ સાથે ખાસ અરકાનની અદાયગીનું નામ છે, જેને જોઈને દરેક શખ્સ જાણી શકે છે કે આ માણસ નમાઝ પઢી રહ્યો છે, હજનો પણ એ જ હાલ છે, બલકે એના માટે સફર, ઘરથી બહાર રહેવું અને આમ મજમામાં એની અદાયગીથી દરેક શખ્સ જાણી શકે છે કે આ હજ કરવા જઈ રહ્યો છે, હજ અદા કરી રહ્યો છે. ઝકાત ફકીરો તથા મિસ્કીનોને આપવામાં આવે છે એના પર પણ બીજાને જાણ થઈ જવી લાઝિમ છે, પણ રોજો એવી ઈબાદત છે જેમાં કોઈ એવું કામ નથી જેના લીધે લોકો તેનાથી માહિતગાર થઈ જાય, વળી એકાંતમાં ઘણા એવા મોક્કા મળે છે કે જો માણસ ખાય, પી લે તો કોઈને જાણ ન થશે. એટલા માટે અન્ય ઈબાદતોની સરખામણીમાં રોજામાં રિયાકારીની મિલાવટને દબલ નથી. બંદો રોજા રાખે છે તો ખાસ અલ્લાહની રજા માટે રાખે છે. એને જ ફર્માવ્યું, રોજો મારા માટે છે અને હું એનો બદલો આપીશ. બાદશાહ જ્યારે કોઈને કાંઈ આપે છે તો પોતાની શાનના મુજબ આપે છે તે પણ જ્યારે કોઈ પસંદીદા કામ પર ખુશ થઈને આપે છે તો પછી એનો અંદાજો કોણ કરી શકે છે ? એને જ એક અન્ય હદીષમાં ફર્માવ્યું :-

كل حسنة بعشر أمثالها إلى سبع مائة ضعف إلا الصيام فهولي وأنا اجزى به
ગણીથી સાતસો ગણી સુધી છે, પણ રોજો મારા માટે છે અને હું એનો બદલો આપીશ." (મુસ્લિમ, 1/363
અસ્સિયામ, તિર્મિઝી-અસ્સૌમ-૯૫, નિસાઈ 1/310 અસ્સિયામ, ઈબ્ને માજહ-અસ્સિયામ-11૯, મોઅતા ઈમામ માલિક-અસ્સિયામ, 103, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, 2/238)

وَالْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَلِهَا : આ તહદીદ (હદબંધી, સીમિત કરવા)ના માટે નથી, કમસે કમનું બયાન છે. અને સંખ્યાનો ભાવાર્થ દલીલ નથી, એટલા માટે આ પણ વર્ણન થયેલ હદીષથી વિરૂદ્ધ નથી.

بَابُ الرَّيَّانِ لِلصَّائِمِينَ ٢٥٣

"રૈયાન રોઝાદારો માટે છે" - (પૃષ્ઠ : ૨૫૪)

حدیث ۱۱۰۹ عَنْ سَهْلِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ

"હઝરત સહલ બિન સઅદ સાઅદી رضی اللہ عنہ થી રિવાયત છે કે નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું : [હદીષ : ૧૧૦૯]

فِي الْجَنَّةِ تَأْتِيكَ لَهُ الرَّيَّانُ يَدْخُلُ مِنْهُ الصَّائِمُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

જન્નતમાં એક દરવાજો છે જેનું નામ રૈયાન છે. કુયામતના દિવસે એ દરવાજેથી કેવળ રોઝાદાર દાખલ થશે,

لَا يَدْخُلُ مِنْهُ أَحَدٌ غَيْرُهُمْ يُقَالُ أَيْنَ الصَّائِمُونَ فَيَقُومُونَ لَا

એમના સિવાય અન્ય કોઈ એ દરવાજેથી દાખલ થશે નહીં. ફર્માવવામાં આવશે, રોઝાદાર ક્યાં છે ? તો એ લોકો

يَدْخُلُ مِنْهُ أَحَدٌ غَيْرُهُمْ فَإِذَا دَخَلُوا أَعْلَقَ فَلَمْ يَدْخُلْ مِنْهُ أَحَدٌ عِ

ઉભા થશે. એમના સિવાય અન્ય કોઈ એ દરવાજેથી દાખલ થશે નહીં. જ્યારે રોઝાદાર દાખલ થઈ જશે તો એ

દરવાજો બંધ કરી દેવામાં આવશે, પછી કોઈ દાખલ થશે નહીં." (મુસ્લિમ-૬૪)

સમજૂતી : ૧૧૦૯

بَابًا : જન્નતમાં કુલ આઠ દરવાજા છે, બાબે રૈયાન એ આઠમાનો એક છે અથવા અલગથી એ કોઈ અન્ય દરવાજો છે. હદીષોથી બંને વાતો જાહેર થાય છે. બુખારી બદઉલખલ્કમાં એ જ સહલ رضی اللہ عنہ થી મરવી છે : فِي الْجَنَّةِ ثَمَانِيَةُ أَبْوَابٍ فِيهَا بَابٌ يُسَمَّى الرَّيَّانَ لَا يَدْخُلُهُ إِلَّا الصَّائِمُونَ : એમાં એક દરવાજાનું નામ રૈયાન છે જેનાથી કેવળ રોઝાદાર દાખલ થશે." (બાબુ સિક્કતે અબ્વાબિલ જન્નત-૪૬૧)

આ હદીષમાં ફિહાની ઝમીરે મજરૂર મુત્તસિલમાં બે સંભાવનાઓ છે, એક એ કે એનો મરજઅ જન્નત હોય. એનાથી જાહેરી રીતે એવું જણાય છે કે એ આઠ દરવાજાઓ સિવાય અન્ય કોઈ દરવાજો છે જેનું નામ رَيَّان (રૈયાન) છે. બીજી સંભાવના પણ છે કે એનો મરજઅ અબ્વાબ હોય. હવે એ મતલબ થશે કે رَيَّان (રૈયાન) તે જ આઠમાંથી કોઈ એક છે. એની સમર્થક જવઝકીની તે રિવાયત છે જે અબૂ ગરસાન અન અબી હાઝિમના તરીકાથી મરવી છે જેમાં مِنْهَا બદલે فِيهَا છે.

પ્રથમની સમર્થક ઘણી બધી હદીષો છે જેમાં આના પછી બુખારીની જ હદીષ આવી રહી છે. رَيَّان (રૈયાન) رَيَّانના વજન પર છે, એનો માદો رَيٌّ છે. જેનો અર્થ તૃપ્ત થવું છે. નિસાઈ (અસ્સૌમ-૩૧૨)માં છે કે જે આ દરવાજામાં દાખલ થશે પીશે અને પછી કદી તરસ્યો ન થશે.

حدیث
۱۱۱۰

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી رضی اللہ عنہ થી મરવી છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું,

اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ أُنْفِقَ نَرُوجَيْنِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ نُودِيَ مِنْ

જેણે અલ્લાહની રાહમાં જોડ ખર્ચ કર્યો તેને જન્નતના કેટલાયે દરવાજાઓએથી પોકારવામાં આવશે,

أَبْوَابِ الْجَنَّةِ يَا عَبْدَ اللَّهِ هَذَا خَيْرٌ فَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الصَّلَاةِ دُرِعَى

હે ખુદાના બંદા ! આ દરવાજો ઉમદા છે. જે નમાઝી હશે તેને બાબુસ્સલાતથી પોકારવામાં આવશે. જે

مِنْ بَابِ الصَّلَاةِ وَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْجِهَادِ دُرِعَى مِنْ بَابِ الْجِهَادِ وَمَنْ

મુજાહિદ હશે તેને બાબુલજેહાદથી પોકારવામાં આવશે. જે રોઝાદાર હશે તેને બાબુરૈયાનથી પોકારવામાં

كَانَ مِنْ أَهْلِ الصِّيَامِ دُرِعَى مِنْ بَابِ السَّرِيَّانِ وَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ

આવશે. જે સદકો આપનાર હશે તેને બાબુસ્સદકાથી પોકારવામાં આવશે. એના પર અબૂબકકએ અઝ્ક કરી,

الصَّدَقَةِ دُرِعَى مِنْ بَابِ الصَّدَقَةِ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ يَا بَنِي أُمَّتِي

આપના પર મારાં માબાપ કુર્બાન ! યા રસૂલુલ્લાહ ! આ દરવાજાઓમાંથી કોઈ એકથી

يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا عَلَيَّ مِنْ دُرِعَى مِنْ تِلْكَ الْأَبْوَابِ مِنْ ضَرُورَةٍ أَهْلُ

પોકારવામાં આવશે તેને બીજા દરવાજાની શું જરૂર ? શું કોઈ એવો પણ હશે જેને આ સૌ

يُدْعَى أَحَدٌ مِنْ تِلْكَ الْأَبْوَابِ كُلِّهَا قَالُوا لَعَنَ وَأَرْحُومَانِ تَكُونُ مِنْكُمْ

દરવાજાઓથી પોકારવામાં આવશે ? ફર્માવ્યું, હા ! મને ઉમ્મીદ છે કે તમે એમનામાંથી હશો."

(બુખારી ૧/૫૧૭ મનાકિબ બાબિ ફઝલિ અબીબક રઝી رضی اللہ عنہ, મુસ્લિમ-ઝકાત, તિર્મિઝી-મનાકિબ, નિસાઈ-મનાકિબ, ઝકાત-સૌમ, જેહાદ)

સમજૂતી : ૧૧૧૦

من انفق زوجين એટલે જે ચીજ આપે તે બે (ડબલ) હોય, દા.ત. બે દિરહમ, બે દીનાર, બે ઊંટ, બે ઘોડા વગેરે વગેરે. જેમ કે અબૂઝરની હદીષ (ઉમ્દતુલ ફારી, ૧૦/૨૬૪)માં ખૂદ એમની તફસીર વર્ણન થયેલી છે. અને એ પણ મતલબ થઈ શકે છે કે બે ચીજો આપે ભલે તે વિવિધ જાતની હોય. દા.ત. એક દિરહમ એક દીનાર, એક દીનાર એક કપડુ, એક કપડુ એક જાનવર. અને અનફાથી નફલ રૂપે ખર્ચ કરવું મુરાદ છે.

أبواب الجنة : એની પણ સંભાવના છે કે એનાથી જન્નતના આઠેવ મશહૂર દરવાજાઓ મુરાદ હોય. જેમ કે એક રિવાયત (ઉમ્દતુલ ફારી, ૧૦/૨૬૪)માં છે أبواب الجنة الثمانية "એના માટે જન્નતના આઠેવ

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(21)

રોઝા વિશે પ્રકરણ

દરવાજાઓ ખોલી દેવામાં આવશે. હઝરત અબૂઝર રَضِيَ اللهُ عَنْهُ (ઉપર મુજબ)ની હદીષમાં છે કે તેનું જન્મતના દરવાન સ્વાગત કરશે, સૌ પોતાની તરફ બોલાવશે.

من باب الصلوة : આ હદીષમાં એની પણ સંભાવના છે કે જન્મતના આઠેવ દરવાજાઓમાંથી કોઈનું નામ બાબુસ્સલાત હશે, કોઈનું બાબુલ જેહાદ, કોઈનું બાબુસ્સદકા વગેરે વગેરે. પણ અન્ય હદીષોથી જાહેર થાય છે કે આ ખાસ દરવાજાઓની સંખ્યા આઠથી વધુ છે. ઈમામ હકીમ તિર્મિઝીએ નવાદિરુલ ઉલૂસમાં રિવાયત કર્યું છે કે જન્મતના એક દરવાજાનું નામ બાબે મુહમ્મદ ﷺ છે. આ બાબે રહમત છે, બાબે તૌબા છે. જ્યારથી અલ્લાહ ﷻએ એને બનાવ્યો છે ત્યારથી ખુલ્લો છે, કદી બંધ ન થયો. જ્યારે સૂર્ય પૂર્વને બદલે પશ્ચિમથી ઉગશે તો બંધ થઈ જશે અને પછી ફયામત સુધી ખુલશે નહીં. બાકીના દરવાજાઓ આમાલે હસના (નેક અમલો)ના નામ પર છે. જેમ કે બાબુઝકાત, બાબુલ હજ, બાબુલ ઉમરા. ઈમામ ફાઝી અયાઝે રિવાયત કરી કે એક દરવાજાનું નામ બાબુલ કાઝિમીનલ ગયઝ છે અને એક બાબુરાદ્દીયીન (રાઝીનું બહુવચન) છે. એ જ પ્રમાણે એકનું નામ બાબુદુહા છે. એ એમના માટે છે જેઓ ચારતની નમાઝ પાબંદી સાથે પઠનારા છે. એક નામ બાબુલ ફરહ છે જે બાબકોને ખુશ કરવાવાળાના માટે છે. એક બાબુઝઝિક છે, એક બાબુસ્સાબિરીન છે. એક દરવાજો તે છે જે બંદાના હક્કો માફ કરનારા માટે છે, એક દરવાજો ખુશ અપ્લાક લોકો માટે છે.

એનો ખુલાસો એ છે કે મોટા કેન્દ્રિય આઠ દરવાજા છે આ સૌ એમના હેઠળના દરવાજા છે. આ ખાસ દરવાજાઓ એ લોકો માટે છે જેઓ ફર્જોની સંપૂર્ણપણે પાબંદીની સાથે સાથે નફલોની સાથે ખાસ લગાવ રાખતા હોય. જે શખ્સ જે નફલની અદાયગીમાં વિશિષ્ટ હશે તે તેના ખાસ દરવાજેથી દાખલ થશે.

وعلى من دعى : હઝરત સિદીકે અકબર رَضِيَ اللهُ عَنْهُની આ અરજનો મતલબ એ છે કે મૂળ હેતુ તો જન્મતમાં પ્રવેશ છે, જો કોઈને કોઈપણ એક દરવાજેથી બોલાવવામાં આવે તો તેને બીજા દરવાજાની જરૂરત નથી. કેમ કે તેનો હેતુ સિદ્ધ થઈ ગયો. અને એની પણ સંભાવના છે કે **ضرر** (નુકસાન) લેવામાં આવે તો હવે એ મતલબ થશે કે એમાં કોઈ નુકસાન તથા વાંધો નથી.

يدعى من تلك الابواب كلها એટલે કે શું કોઈ એવો છે જે ફર્જોની પાબંદીની સાથોસાથ સર્વ નફલોની અદાયગીમાં એટલું આકર્ષણ ધરાવે છે કે તે સૌમાં વિશિષ્ટ હોય, અને તેને સર્વ દરવાજાઓએથી પોકારવામાં આવે. ફર્માવ્યું, એવા લોકો પણ છે અને તમે એમનામાંથી છો. હદીષમાં વર્ણન થયું છે : **وارجو** હું ઉમ્મીદ કરું છું કે તમે એમનામાંથી હશો અને દરેક ઉમ્મીદનું પૂર્ણ થવું જરૂરી નથી. પણ એ અમારી તથા તમારી ઉમ્મીદના બારામાં છે, વર્ણન થઈ ચૂક્યું કે અલ્લાહ ﷻ તથા રસૂલુલ્લાહ ﷺની રિજા (ઉમ્મીદ) તેહફીકના માટે હોય છે.

بَابُ هَكَ يُقَالُ رَمَضَانَ أَوْ شَهْرَ رَمَضَانَ - وَمَنْ رَأَى كَلَّةً وَاسِعًا ۲

[પ્રકરણ] : શું રમઝાન કે શહરે રમઝાન કહેવામાં આવે ?
અને જે સૌને (બંનેવ કહેવાને) જાઈઝ જાણે - (૫૪-૨૫૫)

સ્પષ્ટતા : અસ્લાફ (પૂર્વજ બુઝુર્ગો)માં હઝરત ઈમામ અતા અને ઈમામ મુજાહિદ કેવળ રમઝાન કહેવાને નાપસંદ કરતા હતા, શહરે રમઝાન એટલે (રમઝાન સાથે) શહર શબ્દનો વધારો કરવાને જરૂરી જાણતા હતા. એના અનુસંધાનમાં કામિલ ઈબ્ને અદીની એક હદીષ પણ છે કે, હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝીલ્લેહુએ કહ્યું કે, રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, રમઝાન ન કહો કેમ કે રમઝાન અલ્લાહ ﷻ નાં નામોમાંથી છે. હા ! શહરે રમઝાન કહો. પણ એ ઝઈફ છે. જમહૂર મુહકિફકોનો મસ્લક એ છે કે એમાં કોઈ વાંધો નથી કે 'શહર'ના વધારા વિના રમઝાન કહેવામાં આવે. ખૂદ ઈમામ બુખારીના પોતાનો મસ્લક શું છે ? આદત પ્રમાણે મોટાભાગે એને પ્રદર્શિત નથી કર્યો, પણ જે હદીષો લાવ્યા છે એનાથી એનું જ સમર્થન થાય છે કે તે બંનેવ જાઈઝ જાણે છે.

حَدَّثَنَا (ફાયદો) : શહરનો વધારો કેવળ ત્રણ મહિનાઓ પ્રતિ સહીહ છે. રબીઉલ અવ્વલ, રબીઉલ આખર તથા રમઝાન. જેમ કે અલ્લામા ઈબ્ને હાજિબે સ્પષ્ટતા કરી છે. એના સિવાય બીજા મહિનાઓ પ્રતિ શહરનો વધારો કરવો જાઈઝ નથી.

રમઝાન (رمضان) : رَمَضٌ (રમઝ)નો મસ્દર છે એ مِضَاءٌ (રમઝા)થી છે. એનો અર્થ સળગવું છે. જ્યારે રમઝાનનું નામ રાખી રહ્યા હતા ત્યારે સખત ગરમી પડી રહી હતી.

પહેલાં મહિનાનાં નામો આ પ્રમાણે હતાં : મુહર્મનું નામ મઉકર, સફરનું નામ નાજર, રબીઉલ અવ્વલનું ખ્વાન, રબીઉલ આખરનું વયદાન, જમાદીલ અવ્વલનું રિબા, જમાદીલ આખરનું હનીન, રજબનું અસમ, શાબાનનું આઝિલ, રમઝાનનું નાતિક, શવ્વાલનું વઅલ, ઝીકઅદાનું દરના, ઝીલહજજનું બરક.

મોહકમમાં છે કે શહરનો અસલ અર્થ ચાંદ છે. ચાંદને શહર તેની શોહરત (ખ્યાતિ)ના કારણે કહે છે.

حلیث ۱۱۱۱
عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

[હદીષ : ૧૧૧૧] "હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી رضی اللہ عنہ થી રિવાયત છે કે

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا جَاءَ رَمَضَانَ فَتَحَّتْ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ -

રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, જ્યારે રમઝાન આવે છે તો

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا جَاءَ رَمَضَانَ فَتَحَّتْ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ -

જન્નતના દરવાજા ખોલી દેવામાં આવે છે."

حلیث ۱۱۱۲
أَنَّ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ يَقُولُ قَالَ سَمِعَ

[હદીષ : ૧૧૧૨] "હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી رضی اللہ عنہ કહેતા હતા કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું,

اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ رَمَضَانَ فَتَحَّتْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ

જ્યારે રમઝાન આવે છે તો આસ્માનના દરવાજા ખોલી દેવામાં આવે છે અને જહન્નમના દરવાજા

وَعَلِقَتْ أَبْوَابُ جَهَنَّمَ وَسُلِسِلَتِ الشَّيَاطِينُ مِنْ عَمَلِهِ

બંધ કરી દેવામાં આવે છે અને શૈતાનોને જંજીરોમાં જકડી દેવામાં આવે છે."

(બુખારી ૧/૪૬૩ બદલેલ પલક બાબ સિક્તુ ઈબ્લીસ, મુસ્લિમ, નિસાઈ-અસ્સિયામ)

સમજૂતી : હદીષ : ૧૧૧૧-૧૧૧૨

ઈબ્ને અબી અનસ મૌલા અત્તયમીયીન-અબૂ અનસથી મુરાદ

મલિક બિન અબૂ આમિર છે. એ હઝરત ઈમામ માલિક સાહિબે મઝહબના કાકા હતા. ઈબ્ને અબી અનસથી તેમના સાહબઝાદા અબૂ સુહેલ મુરાદ છે. અબૂ આમિર મક્કા મોઅઝ્ઝમા આવ્યા તો હઝરત તલહા બિન અબ્દુલ્લાહ રઝી رضી اللہ عنہના ભાઈ ઉષ્માન બિન તલહાના હલીફ બની ગયા. એટલા માટે મૌલા તયમીયીન કહેવાવા લાગ્યા. હઝરત ઈમામ માલિક કહ્યા કરતા હતા, અમે આલે તયમના મવાલી નથી અમે કબીલા અસ્બહના અરબ છીએ, પણ અમારા દાદા આલે તયમના હલીફ બની ગયા હતા એટલા માટે અમને લોકો મૌલા આલે તયમ કહે છે. અબૂ સુહેલ નાફેઅ ઉમરમાં હઝરત ઈમામ ઝુહરીથી ઓછા છે એના કારણે ઈમામ ઝુહરીના શાગિદોએ પણ એમનો સમય મેળવ્યો. એ ઈમામ ઝુહરીથી પહેલાં વફાત પણ પામ્યા. હિ.સ. ૧૦૦ કે હિ.સ. ૧૧૨ માં તેમની વફાત થઈ. અને ઈમામ ઝુહરીનો વિસાલ હિ. ૧૨૪ માં થયો છે.

السَّمَاءِ الْجَنَّةِ - : એમાં કોઈ વાંધો નથી કે દરવાજો ખોલવાથી તેનો હકીકી અર્થ મુરાદ લેવામાં આવે. મતલબ એ થયો કે રમઝાનમાં રાત દિવસ મુસલમાન નેક અમલો પુષ્કળ પ્રમાણમાં કરે છે જેથી દરવાજા ખોલી દેવામાં આવે છે કે તેમને ઉચ્ચતા તથા ફૂલના દરજે પહોંચવામાં કોઈ રુકાવટ ન નડે. તેમજ એ કે જ્યારે જન્નત અને આસ્માનના દરવાજા ખુલેલા છે તો રહમત તથા બરકતનો નુઝૂલ સતત થતો રહેશે. એ જ પ્રમાણે જહન્નમના દરવાજાઓનું બંધ થવું અને શયતાનોનું સાંકળો (જંજીરો)માં જકડાવું પણ હકીકી અર્થોમાં છે.

بَابُ مَرْوِيَةِ الْهِلَالِ ٢٥٥

"ચાંદ જોવાનું બયાન" - (પૃષ્ઠ-૨૫૫)

حدیث ۱۱۱۳
أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى

"હઝરત ઈબ્ને ઉમર رضی اللہ عنہم એ ફર્માવ્યું કે મેં રસૂલુલ્લાહ ﷺ ને એ ફર્માવતાં સાંભળ્યા, [હદીષ : ૧૧૧૩]"

عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِذَا

જ્યારે ચાંદ જોઈ લો તો રોઝો રાખો અને જ્યારે ચાંદ જોઈ લો તો રોઝો છોડો. અને જો ૨૮ ના ચાંદ નજર

رَأَيْتُمُوهُ فَصُومُوا وَإِذَا رَأَيْتُمُوهُ فَافْطِرُوا فَإِنَّ غَمَّ عَلَيْكُمْ فَأَقْدِمُوا لَهُ وَ

ન આવે તો ચાંદના માટે અંદાજો કરી લો. અને યહયા ઈબ્ને બુકેરના સિવાય એક શખ્સે લયષથી રિવાયત

قَالَ غَيْرُهُ عَنِ اللَّيْثِ قَالَ ثَبِي عَقِيلٌ وَلَوْ شِئْتُ لَهَلَّالَ رَمَضَانَ

કરતાં કહ્યું, મારાથી અફીલ અને યૂનુસે હદીષ બયાન કરી જેમાં એ છે કે રમઝાનનો ચાંદ."

(ઉપર મુજબ, બાબુ ફૌલિનની સૂમુલેરૂયતિહી-૨૫૬)

સમજૂતી : ૧૧૧૩

આ હદીષમાં ઝમીરે મન્સૂબ મુત્તસિલનો મરજઅ હિલાલ (ચાંદ) છે જે સૌને માલૂમ તથા નિશ્ચિત છે. જેમ કે આયતે કરીમા وَلَا بَوَيْهٌ لَكُمْ وَلَا بَوَيْهٌ لَكُمْ وَلَا بَوَيْهٌ لَكُمْ وَلَا بَوَيْهٌ لَكُمْ ની ઝમીરે મજરૂર મુત્તસિલનો મરજઅ શાબ્દિક રીતે કે ભાવાર્થની રીતે વર્ણન થયેલ નથી. પણ લખાણની વર્ણન પદ્ધતિથી માલૂમ તથા નિશ્ચિત છે.

આ હદીષ અને તેના સમાનાર્થી અન્ય હદીષો એના માટે દલીલ છે કે રમઝાન અને એના જેમ અન્ય મહિનાઓના પ્રારંભ અને અંતનો આધાર રૂયત (ચાંદ દેખાવા) પર છે. એટલા માટે જ્યોતિષો તથા ખગોળ શાસ્ત્રનો હિસાબ શરીઅતની રૂએ ગેર મોઅતબર (અવિશ્વસનીય) છે એની ભારપૂર્વકની તાકીદ આગળના આ ઈર્શાદથી થાય છે. "فان غم عليكم فاقدروا له" અને જો ચાંદ છુપાય જાય તો ગણત્રી પૂરી કરો. "مِمَّنْ الشَّيْءُ غَطِيَتْهُ" મેં એને છુપાવી લીધો, ઢાંકી લીધો." એટલા માટે "فان غم عليكم" નો અર્થ શરહકર્તાઓએ આ પ્રમાણે લખ્યો : "ای سنز الھلال علیکم" એટલે "તમારાથી ચાંદ છુપાવી લેવામાં આવે." એનું સમર્થન અબૂ દાઉદ (૧/૩૧૮) અસ્સિયામ, નિસાઈ ૧/૩૦૨ ઈકમાલ) તથા નિસાઈની આ હદીષથી થાય છે જે હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما થી મરવી છે જેમાં "فان غم عليكم" ને બદલે આ છે : [وفي رواية] "فان حال دونہ غمامہ" "જો વાદળ અને અંધકાર આડ બની જાય." એનો ફતર્થ (નિશ્ચિત) મતલબ એ થયો કે ચાંદ ક્ષિતિજથી એટલા ઉપર છે કે જો વાદળ ધૂળ ગુબાર, ધૂમાડો, ધુમ્મસ ન હોત તો દેખાઈ જત, પણ વાદળ વગેરેથી ઢંકાઈ જવાના કારણે દેખાતો નથી. જેથી હુકમ એ છે કે મહિનો બાકી છે ત્રીસની ગણત્રી પૂરી કરો. જ્યોતિષ

તથા ખગોળ શાસ્ત્રના હિસાબથી એ જ ખબર પડી જશે ને કે ચાંદ આકાશ પર એટલી ઊંચાઈ પર આવી ગયો છે કે જો કોઈ ચીજ આડી ન હોય તો દેખાઈ જશે. (હુઝૂરે અકુદસ ﷺ એ એને ગૈર મોઅતબર (અવિશ્વસનીય) ઠરાવ્યું અને આધાર ચાંદના દેખાવા (રૂયત) પર રાખ્યો. એટલા માટે ખગોળ શાસ્ત્રીઓ લાખ કહે કે ચાંદ આટલી સપાટીએ પહોંચી ચૂક્યો છે કે જો વાદળ વગેરે ન હોત તો જરૂર દેખાઈ જાત, છતાંય વિશ્વસનીય નથી.

هیئت کا عجز : મુજદિદે આ'ઝમ આ'લા હઝરત ઈમામ અહમદ રઝા رحمۃ اللہ علیہ એ કિતાબ દરઅુલ દરકે કુબ્હ અન દર્કે વક્તિસ્સુબ્હમાં ફર્માવ્યું :-

ભાવાર્થ : "જેનો આધાર માત્ર આંખથી જોવા પર છે તે ચાંદ છે. હદીષે પાકમાં છે : નિ:શંક ! અલ્લાહ ﷻ એ તેની મુદત માત્ર જોવા પર જ રાખી છે. (એટલે કે જ્યારે ચાંદ દેખાય રલ કે ૩૦ના રોજ ત્યારે જ હિલાલ, પ્રથમ ચાંદ કહેવાય) ચાંદના ઉગવા તથા આથમવાના કારણો આજ સુધી માણસના કાબૂમાં નથી આવ્યાં, ન તો એવો કોઈ કાયદો બનાવી શકાયો છે કે અગાઉથી યક્ષીનની સાથે એવું કહી શકાય કે ચાંદ રલ કે ૩૦ના દેખાશે. એટલા માટે સાઈન્ટિસ્ટ બત્લીમૂસે પોતાના પુસ્તક મજ્હુસ્તીમાં પાંચ તારાઓ ઝોહલ, મુશ્તરી, મિર્રીખ, અતારદ, ઝોહરા અને ગ્રહો (Planets)ના ઉગવા આથમવાનાં પ્રકરણો લખ્યાં, પરંતું ચાંદ વિશે તદ્દન ચર્ચા ન કરી. કારણ કે તે જાણતો હતો કે આ મારા કાબૂમાં આવી શકે તેમ નથી, એના માટે કોઈ શંકા વિનાનો કાયદો આપી શકાય તેમ નથી.

તેના પછીના લોકોએ પોતાના અનુભવોથી ચાંદ વિશે અમુક ચર્ચા કરી, જેમ કે રલ, ૩૦ એ ચાંદ અને સૂર્ય વચ્ચે કેટલા ડિગ્રી ગેપ હશે. અથવા ચાંદ હોરાઈઝનથી કેટલી ડિગ્રી ઉપર હશે.....વિગેરે અમુક વાતો વર્ણન કરી. પરંતું તે લોકો આ વર્ણનમાં એકબીજા સાથે વિવાદ ધરાવે છે, વિવિધ મંતવ્યો ધરાવે છે, અને એક પણ પોતાની વાતમાં સો ટકા ગેરન્ટી નથી આપતો. જ્યારે કે તે માણસ જે ખગોળશાસ્ત્ર જાણે છે તેને ખબર છે કે યૂરોપના વૈજ્ઞાનિકો અમુક ચાંદને લગતી ગૈરજરૂરી વાતોમાં પણ ઊંડે જાય છે અને દરવર્ષે એક પુસ્તક અલ્મનક છાપે છે જેમાં ચાંદ વિશે દરેક દિવસનું મૈલ (Declination) ડેક્લીનેશન અને ચાંદ ઉગવાની જગ્યા, દરેક મહિને સૂર્ય તથા ચંદ્ર વચ્ચે ૧૦ ડિગ્રીથી ઓછી હશે, અને ક્યારે વધારે હશે ૧૮૦ ડિગ્રી સુધી અને ક્યારે ૯૦ ડિગ્રી અંતર હશે તેના ટાઈમ આપે છે. અને દરેક તારીખે ચાંદની પ્લાનેટસ્ તથા પાંચ તારાઓ સાથે તફવીમ બરાબર હશે તે વર્ણન કરે છે. પરંતું હિલાલ ચાંદ દેખાવવાનો ૧૦૦% સમય નથી આપતા. તેઓ પણ જાણી ગયા છે કે ચાંદ કાબૂમાં નથી આવી શકતો. એટલા માટે ફૂકહા (ફૂકીહો)એ જ્યોતિષીઓની ચાંદ સંબંધે વાત રદ કરી આપી છે. (ફતાવા રઝવિય્હ, ૪/૬૪૪)

(નોંધ : આજે પણ વૈજ્ઞાનિકો વિવાદ ધરાવે છે કે ચાંદ ઉગ્યા પછી કેટલા કલાક દેખાશે, અને તેના તથા સૂર્ય વચ્ચે કેટલા ડિગ્રી અંતર હોય તો દેખાય, અને હોરાઈઝનથી કેટલી ડિગ્રી ઉપર હોય તો દેખાય. જેથી એનો પણ એતબાર થશે નહીં. -**નિઝામુદ્દીન મિસ્બાહી કુરચનવી**)

હું કહું છું : પણ આ ચોર્યાસી વરસો પહેલાંની વાત છે, આ સમય ગાળામાં વિવિધ અનુભવો તથા અર્વાચીન ઓટોમેટિક હિસાબનાં યંત્રોમાં કોમ્પ્યુટરની મદદથી રૂયતે હિલાલ (ચંદ્ર દર્શન)ની માહિતી પણ આપવા લાગ્યાં છે જે વરસો વરસના અનુભવોથી સહીહ પણ નીકળે છે. તો જેવી રીતે નમાઝોના સમયો જાણવાનો આધાર પણ રૂયત જ હતી પણ વરસો વરસના અનુભવોથી કાયદા નિશ્ચિત થયા જે અનુભવોથી જ સહીહ સાબિત થયા તો એના પર વિશ્વાસ મુસ્લિમોના ઈજમાઅથી થઈ રહ્યો છે. મુજદિદે આઝમ એ જ કિતાબ (ઉપર મુજબ)માં લખે છે :-

"હિસાબ તો નિશ્ચિત (ફતઈ) હતો જ જેટલી વાતની તરફ એને માર્ગ ન હતો તે વારંવારની રૂયતે અનુભવની રીતે બતાવી આપ્યું. અને અનુભવ તથા હિસાબ બે ફતઈઓ (નિશ્ચિતો)એ મળીને ફતઈ હુકમ આપણા હાથ લાગી ગયો."

એટલા માટે કોઈ કહી શકે છે કે રિસાલતકાળમાં બલકે હિ.સ. ૧ ૩૨૬ સુધી કેમ કે રૂયતના ફાયદા નિશ્ચિત ન હતા એટલા માટે એનો એતબાર ન થયો અને હવે જ્યારે કે નમાઝના સમયોની જેમ એના ફાયદા પણ નિશ્ચિત થઈ ગયા જેથી એતબાર થવો જોઈએ. આ ઉલમાએ કિરામ ખાસ કરીને મુફ્તિયાને એઝામના માટે ચિંતનનો વિષય છે. ખાસ કરીને આવા સંજોગોમાં જ્યારે કે રૂયત (ચાંદ જોવા) પર આધાર રાખવાના કારણે દર વર્ષે રમઝાન, ઈદુલ ફિત્ર, ઈદુલહાના મોફા પર પૂરા દેશમાં હંગામો, ઝઘડા થઈ જતા હોય છે, ત્યાં સુધી કે અવામ ઉલમાના ફાબૂમાં નથી રહેતી. રોઝા અલગ છોડે છે અને તોડે છે, ઈદની નમાઝ સમયથી પહેલાં પઢી લે છે. અવામના ઈમાનની સલામતીના માટે કેમ ન નમાઝના સમયોની જેમ ચાંદ દેખાવામાં પણ વર્તમાન ચંદ્ર દર્શનના ફાયદાનો એતબાર કરી લેવામાં આવે ?!

રૂયત (ચાંદ જોવા) પર આધાર રાખવામાં આસાની છે : રૂયત પર આધાર રાખવામાં આસાની છે. ખગોળ વિદ્યા થકી માહિતી મેળવવામાં કેટલી મુશ્કેલીઓ છે તે ખગોળ શાસ્ત્રીઓ જ જાણે છે. વર્તમાન ખગોળ શાસ્ત્રથી કામ લેવામાં વર્તમાન અવકાશ નિરીક્ષણના આધુનિક સ્વચલિત યંત્રો તથા કોમ્પ્યુટર વગેરે પૂરૂ પાડવુ તથા તેનાથી કામ લેનારા નિષ્ણાતો તે પણ પ્રમાણિક મળવા કેટલા દુર્લભ છે એ કોનાથી છુપુ છે. એની સરખામણીમાં રૂયતમાં (ચાંદ જોવામાં) કેટલી આસાની છે તે બતાવવાની વાત નથી, અને ન શરીરતે આપણને એના માટે બાંધ્યા છે કે પૂરી દુનિયાના મુસલમાન એક જ દિવસે રોઝા રાખવા શરૂ કરે અને એક જ દિવસે છોડે. એક જ દિવસે ઈદો પઢે, કુબાની કરે. પછી વળી તે શું શરઈ તથા અફલી સબબ થઈ શકે છે કે આપણે ખગોળ વિદ્યા વેધશાળાઓ (પ્લેનેટોરિયમ) તથા તેના સાધનોમાં તથા કોમ્પ્યુટરના ગુંચવાડામાં ફસાઈએ ? સાફ તથા સ્પષ્ટ હુકમ છે કે જે સ્થળવાળાઓ માટે જેવી રૂયત થાય અથવા સાબિત થાય તેના પ્રમાણે અમલ કરે. કાશ ! કે દરેક મુસલમાન આ મુદ્દાને સમજી લે તો તો ન ગરબડ ખડી થતી ન હંગામો ન લડાઈ ન ઝઘડો. પણ પબ્લિક થોડી અને આધુનિક શિક્ષણ પામેલ તબક્કો વધુ પ્રમાણમાં આના આગ્રહી છે કે આખા હિંદુસ્તાનમાં એક જ દિવસે ઈદ થાય, આ શોખે સર્વ હંગામાં ખડા કરી આપ્યા છે. આ શોખ યક્કીનન ગલત છે એટલા માટે એના પર આધારિત સર્વ આક્ષેપો ગલત છે. પણ ઉલમાએ પણ આના પર ગુંજાઈશની શર્તે એના પર વિચારણા કરવી જરૂરી છે.

ચાંદ જોવાના સંબંધે ઉભય સ્થાનોની વિવિધતા : એના અનુસંધાનમાં એક ઘણી જ મહત્વની ચર્ચા ચાંદના ઉભય સ્થાનોની વિવિધતાની આવે છે કે એ મોઅતબર (વિશ્વસનીય) છે કે નહીં. હઝરત ઈમામ શાફઈ رضي الله عنه વગેરેના ત્યાં વિશ્વસનીય છે. હનફી ઈમામોમાં હઝરત ઈમામ અબૂ જઅફર તહાવી, ઈમામ ઝયલઈ, ઈમામ મલિકુલ ઉલમા કાશાની સાહિબે ફૈઝની નજીક મોઅતબર છે, પણ આપણા નજીક સહીહ તથા મુખ્તાર (ઉત્તમ) એ જ છે કે મોઅતબર નથી. એ જ જાહેર મઝહબ છે, એની થોડીક તફસીલ આ મુજબ છે.

હકીકત એ જ છે કે ચાંદના ઉભય સ્થાનોની વિવિધતાથી ચાંદ દર્શન અલગ અલગ પડે છે. એ તદ્દન શક્ય છે કે હિંદુસ્તાનમાં ચાંદ જુમેરાતે ન દેખાય પણ હિજાઝ મુકદ્દસમાં દેખાય જાય બલકે ખૂદ હિંદુસ્તાનમાં શક્ય છે. દા.ત. એવું બની શકે કે કલકત્તા (કોલકટા)માં જુમેરાતે ચાંદ ન દેખાય અને દિલ્હી કે મુંબઈમાં દેખાય જાય. એટલા માટે પ્રસંગને અનુરૂપ હુકમ એ જ હોવા જોઈએ કે ઉભય સ્થાનોની વિવિધતા મો'તબર છે. પણ આપણા ઉલમા એને બે કારણે ગૈર મોઅતબર (અવિશ્વસનીય) દર્શાવે છે, એક એ કે આધાર રૂયત (ચાંદ દેખાવા) પર

રાખવામાં આવ્યો છે. ઈર્શાદ છે : **صومو الرويته وافترو الرويته** અને આ સંબોધન દુનિયાના તમામ મુસલમાનોથી છે અને કૃયામત સુધી આવનારા સર્વ મુસલમાનોથી છે, એટલા માટે જ્યાં ક્યાંક પણ રૂયત થશે (ચાંદ દેખાશે) તો જ્યાં જ્યાંના મુસલમાનોને શરીઅતના તરીકા પ્રમાણે સાબિતી મળી જશે તો એના પર અમલ વાજિબ થશે. બીજું કે ઉભય સ્થાનોની વિવિધતા કેટલા અંતર પર થશે એને નિશ્ચિત કરવામાં ખૂદ ઈલ્મે તૌફીત (ઈલ્મે તૌફીત એ ઈલ્મ (વિદ્યા) છે જેની મદદથી દુનિયાના કોઈપણ સ્થળ માટે તૂલુઅ, ગુરૂબ, સવાર અને ઈશા વગેરેના સમય જાણવામાં આવે છે)ના નિષ્ણાતો ગુંથાયેલા છે. છેવટે એ નક્કી થયું છે કે ૭૨ માઈલ પર ઉભય સ્થાનો વિવિધ થાય છે, પણ એ ત્યારે છે એતબાર કરવાની જગ્યા તથા ચાંદ જ્યાં દેખાય તે જગ્યા બંનેની ક્ષિતિજ પૂર્વ દિશામાં સીધી રેખામાં હોય અને જો ઉત્તર તથા દક્ષિણે વહેંચાયેલા છે તો અંતર કાંઈક વધારે થશે, જેવું કે વિદ્યા જાણનાર પર એ છુપુ નથી. આ એક પછી એક ગુંચવણોની તકલીફોને લીધે શરીઅતે ચંદ્ર જોવાના બારામાં હિસાબને ગૈર મોઅતબર (અવિશ્વસનીય) ઠરાવ્યો. આપણે ન હિસાબ કરીએ છીએ ન કિતાબ.

فَاقْدُرُوا لَهُ : આ નસર યન્સર દરબ યદરબ બંનેવથી આવે છે. વધુ ઉપયોગ દરબ યદરબથી છે. ત્યાં સુધી કે મુગરબમાં છે કે અયનનો પેશ (ઝિમ્મા) ગલત છે એનો મસ્દર **قَدْر** છે અંદાજો કરવાના અર્થમાં. અને અહીં શરઈ તરીકા પ્રમાણે અંદાજો કરવો મુરાદ છે અને મહિનાઓના માટે શરઈ અંદાજો એ જ છે કે મહિનો ૨૯ નો નહીં ૩૦ નો થાય છે, એટલા માટે એનો ઉઘાડો અર્થ એ થયો કે શાબાનના ૩૦ દિવસ પૂરા કરી લો. એનું સમર્થન ખૂદ હઝરત ઈબ્ને ઉમર **رضي الله عنه**ની આ હદીષથી થાય છે જે નાફેઅ (લાભદાયી) છે કે ફર્માવ્યું : **فَاقْدُرُوا لَهُ** અને બુખારી મુસ્લિમમાં અબ્દુલ્લાહ બિન દીનારથી આ શબ્દોમાં રિવાયત થયેલ છે : **فَاقْمُوا الْعِدَّةَ ثَلَاثِينَ** "તો ત્રીસની ગણતરી પૂર્ણ કરો."

એ જ આપણો તથા હઝરત ઈમામ શાફઈ તથા ઈમામ માલિક તથા જમહૂર (બહુમતિ)નો મઝહબ છે. ઈમામ અહમદ બિન હંબલે ફર્માવ્યું, એનો અર્થ એ છે કે એને માની લો કે વાદળની નીચે છે. હવે એનો સાર એ થયો કે જો ૨૯ શાબાને ચાંદ ન દેખાય અને વાદળ સાફ ન હોય તો બીજા દિવસે રોઝો રાખો. ઈબ્ને શરીહ મતરફ બિન અબ્દુલ્લાહ તથા કુતેબાએ કહ્યું, **فَاقْدُرُوا لَهُ** નો અર્થ આ છે કે તારા તથા ચંદ્રની મંજિલોના આધારે હિસાબ લગાડીને અંદાજો કરો. એટલે જો ઈલ્મે નજૂમ (Astronomy)ની રૂએ ૨૯ મીએ ચંદ્ર દર્શન ફતઈ (ચોક્કસ) હતું પણ આકાશ સાફ ન હોવાને લીધે ચાંદ ન દેખાયો તો મહીનો પૂરો થઈ ગયો, બીજા દિવસથી રમઝાન શરૂ થઈ ગયો. કેટલાક અગ્રગણ્ય તાબઈનનો પણ એ જ મઝહબ હતો. ઈબ્ને શરીએ ઈમામ શાફઈનો પણ એક ફૌલ આ જ નફલ કર્યો છે. અહનાફમાંથી ઈબ્ને મકાતિલે પણ કહ્યું છે કે અહલે નજૂમ Astrologist (ખગોળ શાસ્ત્રીઓ)ના ફૌલ પર વિશ્વાસ રાખવામાં કાંઈ વાંધો નથી જ્યારે કે એના પર એમની એક જમાઅતની એકમતિ હોય. પણ આ રિવાયત સાઝ તથા મરજૂહા છે. આપણો સહીહ તથા મુખ્તાર મઝહબ એ જ છે કે એના બારામાં ગણતરીનો એતબાર નથી. પ્રથમ એટલા માટે કે હદીષમાં નસ (દલીલ) છે કે ચાંદ જોઈને રોઝો રાખો અને રોઝો છોડો. આધાર રિવાયત પર રાખ્યો. **બીજુ** એના બારામાં હિસાબ કિતાબને નિરર્થક ઠરાવવામાં આવ્યું. ફર્માવ્યું, **نحن امة امية لا نكتب ولا نحسب** "અમે ઉમૈયાની ઉમ્મત છીએ, લખતા વાંચતા નથી." ત્રીજુ એમાં હજે અઝીમ (મોટી મુશ્કેલી) છે જેવું કે વર્ણન થઈ ચૂક્યું. ચોથુ જ્યારે ખૂદ હઝરત ઈબ્ને ઉમર **رضي الله عنه**ની બીજી હદીષમાં **فَاقْدُرُوا لَهُ** છે. તો **فَاقْمُوا الْعِدَّةَ ثَلَاثِينَ** નો પ્રથમ અર્થ હદીષની નસ (દલીલ)થી નિશ્ચિત થઈ ગયો. હદીષની તફસીર જ્યારે હદીષમાં છે તો પોતાની રાયથી એનો કોઈ અર્થ બતાવવો વિશ્વાસપાત્ર નથી. **وقال غيره** : એટલે કે હદીષના રાવી યહયા બિન બુકેર સિવાય અન્ય સાહબે ઈમામ લયષથી જ એ જ તરીકાથી આ હદીષ રિવાયત કરી એમાં **لهلال رمضان** છે. આ રમઝાનના ચાંદના બારામાં ફર્માવ્યું આ બીજા સાહબ એ અબૂ સાલેહ, અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને સાલેહ લયષના કાતિબ છે.

بَابٌ مِّنْ لَّمْ يَدَعْ قَوْلَ الشُّرُوءِ وَالْعَمَلَ بِهِ فِي الصَّوْمِ ٢٥٥

"જેણે રોઝામાં બુરી વાત તથા બુરો અમલ ન છોડયો" - (પૃષ્ઠ-૨૫૫)

حدیث ۱۱۱۳ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રَضِيَ اللهُ عَنْهُ سے فرمائی کہ نبی کریم ﷺ نے فرمایا، [હદીષ : ૧૧૧૩]

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ لَّمْ يَدَعْ قَوْلَ الشُّرُوءِ وَالْعَمَلَ بِهِ فَلَيْسَ

જે શપ્સ (રોઝામાં) બુરી વાત અને બુરો અમલ ન છોડે

لِلَّهِ حَاجَةٌ فَيُنِي أَنْ يَدَعَ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ -

તો અલ્લાહને કાંઈ જરૂર નથી કે તેણે ખાવા પીવાનું છોડી આપ્યું છે."

(બુખારી, ૨/૮૮૫ અલ્અદબ, અબૂ દાઉદ, તિર્મિઝી, નિસાઈ, ઈબ્ને માજહ દરેકમાં અલ્સૌમ)

સમજૂતી : ૧૧૧૪

قول الزورનો અર્થ જૂઠ, હક્કથી હટવું અને બાતિલ (ખોટા) પર અમલ કરવો, અને તોહમત છે. એટલા માટે મેં સામાન્ય અનુવાદકોથી હટીને એનો તર્જૂમો 'બુરી વાત' કર્યો છે, જે સૌને સમાવે છે. એ જ કારણે અબૂ દાઉદ, તિર્મિઝી, નિસાઈએ સુનને કુબરામાં, અને ઈબ્ને માજહએ આ હદીષ પર જે પ્રકરણ રચ્યું છે એમાં ગીબતનો પણ વધારો છે, જ્યારે કે ગીબતમાં જૂઠી વાત નથી હોતી. ગીબત એને કહે છે કે માણસમાં જે ખરેખર અયબ છે તેને વર્ણવવામાં આવે, કે જેનું વર્ણન કરવું તેને માટે તકલીફદાયક હોય. અને જે અયબ એનામાં નથી એને વર્ણવ્યું તો એ ગીબત નથી પણ બોહતાન (આક્ષેપ) છે. (બુખારી, ૨/૧૫ અલ્બિર્ બાબુલ ગીબત) હવે જો قول الزورનો અર્થ જૂઠ લઈશું તો ગીબત એમાં સામેલ થશે નહીં, અને જો બુરી વાત લઈશું તો ગીબત પણ એમાં સામેલ થશે.

કિતાબુલ અદબ તથા નિસાઈ વગેરેની રિવાયતમાં به والعمل પણ છે, આ તઅમીમ પછી તખસીસ છે. મુરાદ એ છે કે દરેક નાપસંદીદા વાત જેમાં પડનારને જાહિલ ઉર્કમાં કહેવામાં આવે છે. આ રિવાયતમાં فی الصوم નથી એટલા માટે મુનાસિબ તઅમીમ છે, એટલે કે જે ગુનાહોનો આદી છે તેને રોઝાથી ફાયદો થશે નહીં. તેનો રોઝો ફૂલ થશે નહીં. બીજું એ કે જે ખાસ રોઝો રાખવાની હાલતમાં ગુનાહો ન છોડે તેનો રોઝો મફૂલ ન થશે. એનું સમર્થન નિસાઈની એ રિવાયતથી થાય છે જેમાં - فی الصوم - અધિક છે.

આ હદીષથી જાણવા મળ્યું કે તાઅત (આજ્ઞાપાલન) એ સમયે લાભદાયી થશે જ્યારે કે ગુનાહોથી બચવામાં આવે. ગુનાહમાં સંડોવણી આજ્ઞાપાલન (ઈબાદત)ને બેનૂર કરી આપે છે. એટલા માટે કહેવામાં આવ્યું છે કે નેકીનાં કામ નેક તથા બદ બંનેવ કરે છે, અને ગુનાહોથી કેવળ સિદીક બચે છે.

"જ્યારે રોઝાદારને ગાળ આપવામાં આવે તો શું તે એવું કહે કે હું રોઝાદાર છું ?" - (૫૪-૨૫૫) **بَاب هَلْ يَقُولُ إِنِّي صَائِمٌ إِذَا شِئْتُمْ**

حدیث ۱۱۱۵
عَرَأْبِي صَالِحِ السَّرِيَّاتِ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَاهُ سَيِّدَةَ رَضِيَ اللَّهُ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લાહુ એ ફર્માવ્યાં, ઉતા કે રસૂલુલ્લાહ ઈબ્રાહીમ અલેહીસલ્મ, [હદીષ : ૧૧૧૫]

تَعَالَى عَنْهُ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لِلصَّائِمِ

રોઝાદારના માટે ખુશ થવાના બે મોકા છે જે વખતે તે ખુશ થાય છે : જ્યારે ઈફતાર કરશે

فَرِحَ حَتَّىٰ يَفْرَحَهُمَا إِذَا أَنْظَرَ فَرِيحًا وَإِذَا لَقِيَ رَبَّهُ

તો ખુશ થશે અને જ્યારે પોતાના રબથી મુલાકાત કરશે

فَرِيحٌ بِصَوْمِهِ -

તો પોતાના રોઝા પર ખુશ થશે."

સમજૂતી : ૧૧૧૫

આ હદીષ ૧૧૧૪ નો હિસ્સો છે, જેના શબ્દો આ પ્રમાણે અહીં છે :-

وإذا كان يوم صوم أحدكم فلا يرفث ولا يصخب فان سابه أحد أو قاتله فليقل انى امرء صائم

"અને જ્યારે તમારા રોઝાનો દિવસ હોય તો બેહૂદા ન બકે ન ચીસો પાડે. જો કોઈ તેને ગાળ આપે તો કહી આપે કે હું રોઝાદાર છું." એનાથી પ્રકરણની સાબિતી છે.

ઈફતાર વખતે આમ લોકોની ખુશી ખાવા પીવાના કારણે હોય છે અને આ ખુશી પ્રાકૃતિક સ્વભાવિક છે. આ ખુશી પર કોઈ બદલો નથી. અને ખાસ લોકોની ખુશી એટલા માટે હોય છે કે તેમને રોઝા જેવી નફસ પર ભારે પણ પ્રિય ઈબાદતને પૂર્ણ કરવાની તૌફીક મળી. અને આપણી ઈબાદત (તાઅત)માં એક રોઝાનો વધારો થયો. આ ખુશી એવી છે કે અજર (બદલા)ને પાત્ર છે. બીજી ખુશી બદલાના દિવસે (ફયામતમાં) થશે જ્યારે અલ્લાહ   રોઝાદારને પોતાના દસ્તે ખાસ વડે જઝા અતા ફર્માવશે. એ સમયની ખુશીનો કોઈ અંદાજો નથી કરી શકાતો. ભગ્નહદયી આશિકોને પૂછો ! જો અલ્લાહ   કાંઈ બદલો ન આપે, મવાજહે અકફદસમાં વારંવાર બોલાવીને પોતાની રઝા જાહેર કરી આપે તો એ કૌનેનની નેઅમતોથી વધીને છે.

हर सितम हर जहा गवारा है-ईत्ला कह दे के वू हमारा है

بَابُ الصَّوْمِ لِمَنْ خَافَ عَلَى نَفْسِهِ الْعُرْوَةَ-

"એના માટે રોઝાનો હુકમ જેને અવિવાહિત હોવાના કારણે ગુનાહનો અંદેશો હોય." - (પૃષ્ઠ-૨૫૫)

حدیث ۱۱۱۶
عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَتْ بَيْنَا أَنَا وَأُمِّي مَعَ عَبْدِ اللَّهِ فَقَالَ لَنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ

"અલ્કમા કહે છે કે હું હઝરત અબ્દુલ્લાહ (ઈબને મસ્ઉદ) (ઈબને મસ્ઉદ) ની સાથે જઈ રહ્યો [હદીષ : ૧૧૧૬]

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَنِ اسْتَطَاعَ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ فَإِنَّهُ أَعْظَى لِلْبَصْرِ وَأَحْصَنُ

હતો એવામાં એમણે ફર્માવ્યું, અમે નબી ﷺ ની સાથે હતા કે ફર્માવ્યું, તમારામાંથી જે કોઈ નિકાહની

لِلْفَرْجِ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَإِنَّهُ لَهُ وَجَاءٌ — قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ-

શક્તિ ધરાવતો હોય તે શાદી કરી લે કેમ કે તે નજર નીચે કરાવનાર અને શર્મગાહની રક્ષા કરનારી છે. અને

الْبَاءَةُ الْبَاءُ

જે નિકાહની શક્તિ ન ધરાવતો હોય તે રોઝા રાખે, એટલા માટે કે રોઝા વાસનાને તોડનાર છે.

અબૂ અબ્દુલ્લાહ (ઈમામ બુખારી)એ કહ્યું : الْبَاءَةُ : નિકાહ છે."

(બુખારી, ૨/૭૫૮ અન્નિકાહ, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ-નિકાહ, નિસાઈ-અસ્સોમ, ઈબને માજહ-નિકાહ)

સમજૂતી : ૧૧૧૬

પરિપૂર્ણતા : બુખારી કિતાબુન્નિકાહમાં આનાથી પહેલાં આટલું વધારે છે : અલ્કમા કહે છે, અમે અબ્દુલ્લાહ (ઈબને મસ્ઉદ) (ઈબને મસ્ઉદ) ની સાથે હતા. એમનાથી હઝરત ઉખ્માને મિનામાં મુલાકાત કરી અને ફર્માવ્યું, હે અબૂ અબ્દુર્રહમાન ! મને તમારાથી કાંઈક જરૂર છે. એના પર તે બંનેવ એકાંતમાં ચાલ્યા ગયા. હઝરત ઉખ્માને તેમને ફર્માવ્યું, શું તમે ચાહો છો કે તમારી શાદી કોઈ કુંવારી સ્ત્રી સાથે કરી દેવામાં આવે ? હઝરત ઈબને મસ્ઉદે જ્યારે જોયું કે તેમને હાજત નથી તો તેમણે મારી તરફ ઈશારો કર્યો તો તેમણે મને બોલાવ્યો. હું જ્યારે તેમની ખિદમતમાં હાજર થયો તો તે કહેવા લાગ્યા, સાંભળો ! જો મેં આ કહ્યું છે તો એ આશ્ચર્યની વાત નથી, અમને રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, હે યુવાનો ! તમારામાં જે નિકાહની શક્તિ ધરાવે તે શાદી કરી લે. અલ્હદીષ.

એના પછીના પ્રકરણમાં આ પ્રમાણે છે : અબ્દુર્રહમાન બિન યઝીદ કહે છે કે હું અલ્કમા તથા અસ્વદની સાથે હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન મસ્ઉદ (ઈબને મસ્ઉદ) ની ખિદમતમાં હાજર થયો તો તેમણે ફર્માવ્યું, અમે નબી ﷺ ની સાથે યુવાન તથા તદ્દન નાદાર હતા. અમને રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, હે યુવાનો !

العزوبة : પ્રકરણમાં العزوبةનો શબ્દ આવ્યો છે એનો માદો عَزَبٌ છે. عَزُوبَةٌ એનો મસ્દર છે. એના ઉપરાંત عَزُوبٌ عَزُوبَةٌ પણ મસ્દર આવે છે. عَزَبٌ-عَزَبٌ પુરુષના માટે અને عَزُوبَةٌ સ્ત્રીના માટે આવે છે, અપરણિત મુજર્રદ એનો મૂળ અર્થ દૂર થવું છે. نَصْرٌ તથا صَرَبٌ, એનો અર્થ દૂર થવું છે. કહેવામાં આવે છે : بعد عَزَبَ عَنِ فُلَانٍ અર્થ એને ખાસ નસરથી એનો અર્થ મુજર્રદ હોવું, અને પત્ની વિના કે પતિ વિના હોવું છે.

બાબે તફ્દીલમાં જઈને એનો અર્થ આ પ્રમાણે થઈ જાય છે. મુદત સુધી અવિવાહિત રહ્યો પછી ઘર વસાવ્યું. અહીં **بوعز**થી મુરાદ અવિવાહિત રહેવું છે. પ્રકરણનો મતલબ આ પ્રમાણે થયો :

અવિવાહિત રહેવાના કારણે જે વ્યભિચારનો ખતરો મેહસૂસ કરે તે રોજા રાખીને વાસનાના જોરને તોડી નાખે.

ઠ : ۱ : ઈમામ બુખારીએ ફર્માવ્યું કે ઠ : ۱નો અર્થ નિકાહ છે. એમાં ચાર લુગાત છે : પ્રથમ ઠ : ۱ મદ તથા બાઅની સાથે. આ જ સૌથી અધિક મશહૂર તથા ફસીહ છે. બીજો મદ વિના ઠ : ۱, ત્રીજો મદની સાથે બાઅ વિના ઠ : ۱. ચોથો મદ વિના ડબલ બાઅની સાથે **۱** મશહૂર હોવાને લીધે આ અઝવફે વાવી મહમૂલ્લામ છે, એનો માદો **۱** છે પરત થવાના અર્થમાં, એનાથી **۱** છે. કેમ કે નિકાહના પછી માણસે કોઈ ન કોઈ ઘર બનાવવું પડે છે જ્યાં તે પરત ફરે છે. એ હિસાબથી ઠ : ۱ ઉર્ફમાં નિકાહના અર્થમાં છે. **۱** નાકિસે યાઈ છે. **۱** થી આવે છે. અંડકોશને અથવા રગોને કાપીને એ રીતે બેકાર કરી આપવી કે સંભોગ માટેની શક્તિ ખત્મ થઈ જાય. અહીં વાસનાની તીવ્રતા ખત્મ કરવું મુરાદ છે.

હુકમો :-

૧. સામાન્ય સંજોગોમાં એટલે કે જ્યારે ન વાસનાનું દબાણ હોય ન નામર્દ હોય અને મહેર તથા ભરણ પોષણ પર શક્તિમાન હોય તો નિકાહ કરવા સુન્નતે **મોઅક્કદા** છે. એ સમયે નિકાહ ન કરવા પર અડી રહેનાર ગુનેહગાર છે. અને જો એ ઈરાદાથી નિકાહ કરે કે હરામથી સુરક્ષિત રહે, સુન્નતની અદાયગી થાય અને હુકમનું પાલન થાય, તો સવાબનો પણ હક્કદાર છે. અને જો કેવળ આનંદ પામવા, વાસના સંતોષવાના હેતુથી હોય તો સવાબને પાત્ર નથી, કેવળ મુબાહ છે.
૨. અને જો વાસનાનો એટલો પ્રભાવ હોય કે એનો મજબૂત અંદેશો હોય કે જો નિકાહ નહીં કરે તો વ્યભિચારમાં સપડાઈ જશે અને કોઈ અપ્રાકૃતિક કામ કરવા મજબૂર થઈ જશે, અને મહેર તથા ભરણ પોષણ માટે શક્તિમાન પણ છે તો **વાજિબ** છે.
૩. અને જો યફીન હોય કે આ સ્થિતિમાં નિકાહ ન કરવા પર વ્યભિચારમાં પડી જશે તો **ફર્મ** છે.
૪. અને જો એનો અંદેશો હોય કે ભરણ પોષણ આપી શકશે નહીં તથા અન્ય જે જરૂરી હક્કો છે તે અદા કરી શકશે નહીં તો **મકરૂહ** છે, અને એનું યફીન હોય **હરામ** છે. પરંતું જો નિકાહ કરશે તો સહીહ થઈ જશે.

بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَأَلْتُمُ الْهَلَكَ فَصُومُوا وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُ فَأَفْطِرُوا - ٢٥٥

नजी صلى الله عليه وسلم नो ईशाद : ज्यारे यांइ बुओ तो रोजो राभो अने
ज्यारे यांइ बुओ तो रोजो छोडी आपो. (पेज-२५५)

ت ٣٢٨ وَقَالَ صَلَٰةٌ عَنْ عَمَّارٍ مِّنْ صَامٍ يَوْمَ الشَّكِّ فَقَدْ عَصَىٰ أَبَا الْقَاسِمِ

"अने सिलाअे कहुं के उजरत अम्मारे رضي الله عنه थि रिवायत छे के जेहे शकना [तअलीक़ : ३२८]

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

दिवसे रोजो राभ्यो अेहे अबुल क़ासिम صلى الله عليه وسلم नी नाइमानी करी."

तअलीक़ : ३२८नी समजूती

प्रकरणंुं डेडींग بلفظه आ ज शब्दोमां मुस्लिम (१/३४७ अस्सियाम)नी अेक उदीष छे जे उजरत अबु
दुरैरउ رضي الله عنه थि मरवी छे, अेना अंतमां आ पण छे : فان غم عليكم فصوموا ثلثين يوماً "अने जे यांइ
तमाराथी छुपावी देवामां आवे तो त्रीस दिवसना रोजा राभो."

आ तअलीक़ने अस्छाअे सुनने अरअआ (अबु द्दालिद-अस्सियाम, ३१८, तिर्मिजी-अस्सोम, ८७, निसाई
१/३०६ अस्सियाम, ईफने माजड-अस्सियाम, १२०)अे रिवायत करेल छे अे सौमां प्रारंभमां आ प्रमाणे
छे के रावी 'सिलड' कडे छे के अमे उजरत उष्मान رضي الله عنه नी षिदमतमां उता. कोई त्माई सेकेली बकरी लाव्या.
उजरत अम्मारे इमार्व्युं, भाव ! तो अेक त्माई अलग थई गया अने कहुं, हुं रोजाथी छुं. अेना पर उजरत
अम्मारे आ मुजब इमार्व्युं.

सिलड : आ अघरना रावी सिलड बिन जूइर अबसी कूई छे. अेमनी कुन्नियत अबूबक अथवा अबुल
अलाअू छे. आ उजरत मुस्अअे बिन जुअेर رضي الله عنه ना समयमां अद्लाउने प्यारा थई गया. आ अत्रगण्य
ताबईनमांथी छे. ज़ादेरी रीते (आ अघर) मौक़इ छे अेटले उजरत अम्मारे رضي الله عنه नो ईशाद छे, पण मरकूअना
हुकममां छे केम के कई थिज हुजूर صلى الله عليه وسلم नी नाइमानी छे अे शारेअ (हुजूर صلى الله عليه وسلم)थी जयां सुधी सांत्भणवामां न
आव्युं डोय त्यां सुधी बुद्धि वडे नथी ज़ाणी शकतुं. वणी नाइमानीनो शब्द दर्शावी रह्यो छे के आना अनुसंधानमां
शारेअनुं कोई इमार्न उजरत अम्मारे رضي الله عنه नी ज़ाणमां हुतुं जेथी मना इमार्व्युं, नडीं तो केवी रीते नाइमानी
मुराद थशे.

:: अहकाम (हुकमो) ::

१. शकनो अर्थ छे साबिती तथा नकार बंनेव समान डोय. यौमे शकथी मुराद शाबाननी ते त्रीसमी तारीअ छे
जेना बारामां न अे यक़ीन डोय के आ शाबान छे, न अे यक़ीन डोय के आ रमजान छे. द्दा.त. २८ शाबाने
आकाश साइ न हुतुं, यांइ नजर न आव्यो. अथवा अेकाद अे इासिक़ोअे षअर आपी के गवाडी आपी जे

કુબૂલ ન થઈ. અથવા ૨૯ રજબે આકાશ સાફ ન હતું જેથી ૩૦ની ગણતરી પૂર્ણ કરીને શાબાનનો મહિનો ગુજર્યો, એ હિસાબે ૨૯ શાબાને ફરી આકાશ સાફ ન રહ્યું અને ચાંદ ન દેખાયો, તો બીજો દિવસ યોમે શક છે. શંકા છે કે આ ત્રીસ શાબાન છે કે પ્રથમ રમઝાન છે ?! પરંતું જો ૨૯ શાબાને આકાશ સાફ હોય અને ચાંદ ન દેખાય, અથવા સબૂત થાય એટલી મોટી જમાઅત ચાંદ ન જુએ, તો હવે બીજો દિવસ યોમે શક નથી. જો ધારો કે એ દિવસે રમઝાન હોવાની શંકા પણ હોય તો ખૂબ જ કમજોર હશે જેના કારણે શંકાની ખાત્રી થશે નહીં.

૨. યોમે શકનો રોઝો રાખવાની પાંચ સ્થિતિઓ છે :-

પ્રથમ : ખાસ નફલની નિયતથી રોઝો રાખ્યો એ ખાસ લોકો માટે મુસ્તહબ છે, અવામના માટે મના છે. અહીં ખાસથી ઉલમા જ મુરાદ નથી બલકે દરેક તે શખ્સ અહીં ખાસમાં સામેલ છે જે એવું જાણતો હોય કે આ રીતે રોઝો રાખવાની ઈજાઝત છે. **બીજી :** કેવળ રમઝાનની નિયતથી રોઝો રાખ્યો. આ અવામ તથા ખાસ સર્વ લોકો માટે મના છે. **ત્રીજી :** જો આ શાબાનનો દિવસ છે તો નફલ, નહીં તો રમઝાનનો રોઝો છે. આ પણ બંનેવ માટે મના છે. આ ત્રણેવ સ્થિતિઓમાં જો એ રમઝાનનો દિવસ હશે તો એ રોઝો રમઝાનનો થઈ જશે, જો કે બીજી તથા ત્રીજી સ્થિતિમાં કરાહત ઉપસ્થિત થશે. **ચોથી :** જો આ દિવસ રમઝાનનો છે તો રોઝો, નહીં તો રોઝો નથી. આ પણ સૌના માટે મના છે. અને રોઝો થશે નહીં ભલે તે દિવસ રમઝાનનો હોય. **પાંચમી :** કોઈ અન્ય વાજિબની નિયતથી રોઝો રાખ્યો, દા.ત. કોઈ કફફારાનો અથવા રમઝાનની ફજાનો અથવા મન્નતનો. આ પણ સૌના માટે મકરૂહ છે, પણ એની કરાહત આગલા કરતાં ઓછી છે. હવે જો એવું જાહેર થયું કે આ દિવસ શાબાનનો છે તો જે રોઝાની નિયત કરી હતી તે થઈ ગયો. એ જ સહીહ છે. **છઠ્ઠી :** એવી નિયત કરી કે જો કાલે રમઝાન છે તો રમઝાનનો રોઝો અને જો રમઝાન નથી તો ફલાણો વાજિબ રોઝો. તો આ પણ સૌના માટે મકરૂહ છે. છેવટની બંનેવ સ્થિતિઓમાં જો એવું જાહેર થયું કે આ દિવસ રમઝાનનો છે, તો રમઝાનનો થશે.

૩. આ હુકમ મુક્રીમના માટે છે, મુસાફરે જે રોઝાની નિયત કરી હતી તે જ થયો.

૪. જે સ્થિતિઓમાં રમઝાનની નિયત હોય એ સ્થિતિઓમાં મુક્રીમના માટે મકરૂહે તન્જીહી છે અને મુસાફરના માટે મકરૂહે તહરીમી.

૫. યોમે શકના રોજ અફઝલ એ છે કે ઝહવાએ કુબરા સુધી કાંઈ ખાવા પીવામાં ન આવે. જો ઝહવાએ કુબરા સુધી રમઝાન હોવાની સાબિતી મળી જાય તો રોઝા નિયત કરી લે, નહીં તો ખાય પી લે.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ

حَدِيث
1117

"હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમર રઝી અલ્લાહુ અન્હુમા થી રિવાયત છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, [હદીષ : ૧૧૧૭]"

اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا أَنْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ

મહિનો ૨૯ રાતનો હોય છે, તો જ્યાં સુધી ચાંદ ન જોઈ

الشَّهْرُ سِتْعٌ وَعِشْرُونَ لَيْلَةً فَلَا تَصُومُوا حَتَّى تَرَوْهُ فَإِنْ عَمَّ عَلَيْكُمْ فَأَكْبِلُوا

લો રોઝો ન રાખો ! પછી જો છુપાઈ જાય

الْعِدَّةَ ثَلَاثِينَ

તો ત્રીસની ગણતરી પૂર્ણ કરી લો."

عَنْ جَبَلَةَ بِنِ سَحِيمٍ قَالَتْ سَمِعْتُ

حَدِيث
1118

"જબલા બિન સુહૈમે કહ્યું, મેં હઝરત ઈબ્ને ઉમર રઝી અલ્લાહુ અન્હુમા ને એવું ફર્માવતાં

[હદીષ : ૧૧૧૮]"

ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا يَقُولُ قَالَ لِبَيْتِي صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

સાંભળ્યા કે નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, મહિનો આ પ્રમાણે આ પ્રમાણે છે.

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الشَّهْرُ هَكَذَا وَهَكَذَا وَحَسْرًا لِيَهَامُ فِي الثَّلَاثَةِ ع

ત્રીજવાર અંગૂઠો સમેટી લીધો." (મુસ્લિમ, નિસાઈ-અસ્સિયામ)

સમજૂતી : હદીષ : ૧૧૧૭-૧૧૧૮

મુસ્લિમમાં એની તફસીલ આ પ્રમાણે છે કે બંનેવ હાથોની સર્વ આંગળીઓને ફેલાવીને બે વાર ઈશારો કર્યો. એટલે ઉપરથી નીચે લાવ્યા અને ત્રીજવાર એક હાથનો અંગૂઠો વાળી લીધો. બંનેવ હાથોની દસ આંગળીઓ છે, બે વાર સર્વ આંગળીઓને ફેલાવી ઈશારો કરવાથી ૨૦ થયા અને ત્રીજવાર એક અંગૂઠો સમેટીને ઈશારો કર્યો તો નવ થયા, જેનો સરવાળો ૨૯ થયો. નિસાઈમાં પણ આ જ વિગત છે. મતલબ એ છે કે મહિનો ૨૯ દિવસનો હોય છે. મુસ્લિમમાં જ હઝરત ઈબ્ને ઉમરની જ હદીષમાં જે સઈદ બિન અમ્ર બિન સઈદથી મરવી છે, તેના પછી છે : "والشهر هكذا وهكذا يعني تمام ثلاثين" અને મહિનો આ પ્રમાણે છે આ પ્રમાણે છે અને આ પ્રમાણે છે, એટલે પૂરા ૩૦ દિવસનો છે.

મતલબ એ છે કે મહિનો કદીક ૨૯ દિવસનો હોય છે કદીક ૩૦ દિવસનો. મુજદિદે આ 'ઝમ આ'લા હઝરત ઈમામ અહમદ રઝા રઝી અલ્લાહુ અન્હુમા એ બહવાલા તોહફાએ શામિયહ અલ્લામા કુત્બુદીન શીરાઝી તથા ઝિજે અલગુ બેગી લખ્યું છે કે, "ત્રીસના ચાર મહિના સતત થઈ શકે છે અને ૨૯ ના ત્રણ થઈ શકે છે."

حدیث
۱۱۱۹

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَرْيَادٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَاهُ يُرَى رَضِيَ اللَّهُ

"मुहम्मद बिन बरिआद कहुं, में उजरत अबू बरैर उरु रूथी सांभण्युं,

[हदीष : १११९]

تَعَالَى عَنْهُ يَقُولُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْ قَالَ أَبُو الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ

ते कडी रहा उता के नबी صلى الله عليه وسلم अे कर्माव्युं, अथवा अबुल क़ासिम صلى الله عليه وسلم अे कर्माव्युं, यां ह जेईने

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَوْمُ وَالرَّيَّةِ وَأَفْطَرُ وَالرَّيَّةِ فَإِنْ أَعْمَى عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُوا عِدَّةَ لَا

रोओ राणो अने यां ह जेईने रोओ छोडी आपो. पछी जे यां ह छुपावी लेवामां आवे तो

شَعْبَانَ ثَلَاثِينَ - ع

शाबाननी त्रीसनी गणत्री पूर्ण करो." (मुस्लिम, निसाई-सियाम)

حدیث
۱۱۲۰

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا

"उम्मुल मोमिनीन उजरत उम्मे सल्मा रूथी रिवायत छे के नबी صلى الله عليه وسلم अे

[हदीष : ११२०]

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى مِنْ نِسَائِهِ شَهْرًا فَلَمَّا مَضَى تِسْعَةٌ وَعِشْرُونَ

क़सम भाडी के अेक महिनो पोतानी पत्नीओ पासे नडीं जय. ज्यारे २९ दिवस वडी गया तो सवारे के

يَوْمًا غَدًا أَوْ رَاحَ فَقِيلَ لَهُ إِنَّكَ حَلَفْتَ أَنْ تَدْخُلَ شَهْرًا فَقَالَ إِنَّ الشَّهْرَ

सांजे (पवित्र पत्नीओ)नी पासे तशरीक़ लई गया. हुजूरने अर्ज करवामां आवी के हुजूर

يَكُونُ تِسْعَةً وَعِشْرُونَ يَوْمًا - ع

अेक महिना माटे क़सम भाडी हती ! तो कर्माव्युं, महिनो २९ दिवसनो पण डोय छे."

(उपर मुजब, २/७८३, ७८४ अन्किाड, मुस्लिम-अस्सोम, निसाई-उशरतुन्निसाअ, ईब्ने माजुड-तलाक़)

समजूती : हदीष : १११९-११२०

५।।नो मादो ए ओ मुजरदनो मस्हर ५।। आवे छे. आ महमूजेक़ा नाकिस वावी छे अनो अर्थ उणप छे, कमी करवुं छे. ५।। भाबे ईक़आलथी क़सम भावाना अर्थमां छे. आ बनाव स.हि. नवमां थयो हतो. अेना पर विस्तारपूर्वक़ यर्यां भाग-२, पेज-३५८मां थई यूकी छे. हुजूर क़सम भाडी हती के अेक महिना सुधी नडीं आवे, अेवुं अर्ज करनारा उजरत सिदीक़ा रूथी उतां. मुदत पूर्ण थया भाह सौ प्रथम अेमनी ज पासे तशरीक़ लई गयां हतां. तेमणे अे पण अर्ज करी के, आ दिवसो में गण्णी गण्णीने काप्या छे.

حدیث
۱۱۲۱

حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ

"હઝરત અબૂબકર રસૂલુલ્લાહ સંલ્લિલ્લાહુ આલેહિ વ્વસલ્મ થી રિવાયત કરી કે બે મહિના અપૂર્ણ નથી [હદીષ : ૧૧૨૧]"

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ شَهْرَانِ لَا يَنْقُصَانِ شَهْرُ رَمَضَانَ وَذُو الْحِجَّةِ

હોતા. બે ઈદના મહિના રમઝાન તથા ઝીલ હજજ*. અબૂ અબ્દુલ્લાહ (ઈમામ બુખારી)એ કહ્યું, અને હઝરત

قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَقَالَ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ إِنْ نَقَصَ رَمَضَانَ تَمَّذُ وَالْحِجَّةِ وَ

ઈમામ અહમદ બિન હંબલે ફર્માવ્યું, જો રમઝાન અપૂર્ણ હશે તો ઝિલ હજજ પૂરો થશે. અને જો ઝિલ હજજ

إِنْ نَقَصَ ذُو الْحِجَّةِ تَمَّ رَمَضَانُ - وَقَالَ أَبُو الْحَسَنِ كَانَ إِسْحَاقُ بْنُ رَاهُوَيْ

અપૂર્ણ થશે તો રમઝાન પૂરો થશે. અને અબુલ હસને કહ્યું, ઈસ્હાક બિન રાહવિયહ કહેતા હતા, ફઝીલતમાં

يَقُولُ لَا يَنْقُصَانِ فِي الْفَضِيلَةِ إِنْ كَانَ تِسْعَةٌ وَعِشْرُونَ أَوْ ثَلَاثِينَ -

ઓછા હશે નહીં, ભલે ૨૯ ના હોય કે ૩૦ ના."

(★ મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, તિર્મિઝી, નિસાઈ, ઈબ્ને માજહ-અસ્સોમ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ-૫/૪૮, ૫૧)

સમજૂતી : ૧૧૨૧

આ હદીષનો જાહેરી મતલબ એ છે કે એક સાલમાં રમઝાન તથા ઝીલ હજજ બંનેવ મહિના ૨૯ ના થશે નહીં, એમનામાં એક જરૂર ૩૦ નો હશે. એનું સમર્થન એ રિવાયતથી થાય છે જે ઝયદ ઈબ્ને ઉકબા હઝરત સમુરહ બિન જુન્દુબ રસૂલુલ્લાહ તરીકાથી મરવી છે. ઈદના બંનેવ મહિના શહેરાઈદ લાયકોન ઠમાનીયે વખ્મસોન યોમા. ઈદના બંનેવ મહિના ૫૮ દિવસના નથી થતા. (ફતાવા રઝવિયહ, ૪/૫૮૪) અને આ જ ઈમામ ઈબ્ને સીરીન (દિલ્હીની છપાયેલ બુખારીમાં નથી. પણ અલ્લામા ઈબ્ને હજર અને અલ્લામા અયનીએ જે મતન (મૂળ લખાણ) લીધું છે એમાં તથા મિસ્રી પ્રિન્ટમાં છે.) તથા ઈમામ અહમદ બિન હંબલનું કથન છે જેમ કે બુખારીમાં જ છે. આના આધાર પર આ હુકમ અધિક્તાના એતેબારે છે. નહીં તો એવું ઘણું બને છે કે રમઝાન તથા ઝીલ હજજ બંનેવ મહિના ૨૯ ના થાય છે. ઈમામ તહાવીએ ફર્માવ્યું કે, મેં કેટલાય વરસો એવું જોયું છે. ઉલમાએ એના વિવિધ ઘણા ઉમદા ઉમદા અર્થો વર્ણન કર્યા છે. સૌથી આ'લા તથા ઉમદા આ છે કે, ફઝીલત તથા સવાબમાં અપૂર્ણ નથી હોતા, ભલે સંખ્યામાં બંનેવ અપૂર્ણ હોય, એટલે ૨૯ ના હોય. મતલબ એ થયો કે દરેક દિવસે રોઝાની એક વિશેષ ફઝીલત છે. દા.ત. બે દિવસ રોઝો રાખવો એ એક દિવસ રાખવા કરતાં અધિક સવાબને પાત્ર છે. જેથી જાહેરી રીતે એવું લાગે છે કે જો ૨૯ નો રમઝાન થયો તો ત્રીસની સરખામણીએ તેના સવાબમાં કમી છે. તેના નિવારણ માટે ફર્માવ્યું, રમઝાન તથા ઝિલ હજજ ૨૯ નો હોય કે ૩૦ નો બંનેનો સવાબ સરખો છે. ૨૯ દિવસનો રમઝાન થાય તો સવાબમાં કમી થશે નહીં.

રહી ગઈ હઝરત સમુરહ બિન જુન્દુબ રસૂલુલ્લાહ સહીહ હદીષ, તો એ સહીહ પણ છે એ માલૂમ નથી. અને જો સહીહ છે તો એની સંભાવના છે કે આ રિવાયત બિલ્માઅનાનો કરિશ્મો છે. કોઈ રાવીએ અસલ હદીષના જાહેર પરથી જે સમજ્યું તેને પોતાના શબ્દોમાં વર્ણવી આપ્યું.

بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَأَنْتُمْ لَأَنْتُمْ

"नबी ﷺ नो एशाए : "आपणे न लणीअे न गणत्री करीअे." - (५४-२५६)

حدیث ۱۱۲۲
حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَمْرٍو وَأَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عَمْرِو رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا

"उउरत ए०ने उमर رضی اللہ عنہما थी मरवी ए के नबी ﷺ अे इर्मावुं, आपणे उम्मी [हदीष : ११२२]

عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَوْلُ إِنَّا أُمَّةٌ أُمِّيَّةٌ لَأَنْتُمْ لَأَنْتُمْ الشَّهْرُ

उम्मत एीअे, न लणीअे न गणत्री करीअे, मडिनो आवो ए अने आवो ए. अेटले के कही ओगणत्रीसनो

هَلَكْنَا وَهَلَكْنَا أَيَعْنَى مَرَّةً تِسْعًا وَعِشْرِينَ وَمَرَّةً ثَلَاثِينَ - ع

कही त्रीसनो." (मुस्लिम, अबू हाजिद-अस्सियाम, निसाई-अस्सियाम, अल्लुम, मुस्नद एमाम अहमद २/५२, ४३)

कामिल ए०ने अहीमां अबू शयबा अफुर्दुमान बिन एस्हाक़ बिन अबूबक़ अन अबिडिथी मरवी ए के नबी ﷺ अे इर्मावुं, हरेक हुर्मतवाणो मडिनो पूर्ण ए त्रीस हिवस अने त्रीस रातनो. पण अफुर्दुमान ए०ने एस्हाक़ जईक़ ए जेम के एमाम अहमद, यहा, बुभारी, निसाई अे इर्मावुं. अने अल्लामा ए०ने अफुलभरे तम्हीदमां इर्मावुं, आ कबिले अेडतेजज (हलील३५) नथी. अेनो आधार अफुर्दुमान बिन एस्हाक़ पर ए अने ते जईक़ ए.

परंतु अल्लामा अयनीअे पोताना शयबथी नक़ल इर्मावुं के अेनो आधार केवण अफुर्दुमान बिन एस्हाक़ पर नथी. तिव्रानीअे मोअजमे कभीरमां बालिदुल डिजाना तरीक़ाथी पण रिवायत करी ए. मतलब अे थयो के अफुर्दुमान बिन एस्हाक़ना कारणे जे कमजोरी डती ते बालिदना तरीक़ाथी पूर्ण थई गई अने डवे रिवायत जईक़ न रही, डसन थई गई.

हुं कहुं हुं : पण एल्लते क़ादिला (कमजोर करनार सभब) अे ए के आ डक़ीक़तनी विरुद्ध ए, अनुभव अेने जूहलावी रडेले ए अेटला माटे अे मअलूल (कमजोर, जईक़) रही.

समजूती : ११२२

आ हदीष अेना पर हलील ए के यांह देभावाना बारामां भगोण शास्त्रीओनुं कथन संपूर्णपणे रह ए. अने यांह देभावा पर आधार ए अथवा त्रीसनी गणत्री पूर्ण थवानो. अमे अगाउ अेना पर संपूर्ण यर्या करी यूक़्या. अने हर्शावी यूक़्या के अेमां उम्मतना माटे आसानी ए, अेटला माटे अेना पर अमल वाजिब ए.

بَابُ لَا يَتَقَدَّمُ رَمَضَانَ بِصَوْمِ يَوْمٍ أَوْ يَوْمَيْنِ

"રમઝાનથી એક બે દિવસ અગાઉ રોઝા ન રાખે." - (૫૪-૨૫૬)

حدیث ۱۱۲۳
عَنْ ابْنِ هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લહુ અન્હુ નબી ંવલ્લહી રિવાયત કરી કે ફર્માવ્યું, [હદીષ : ૧૧૨૩]

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَتَقَدَّمُ رَمَضَانَ بِصَوْمِ يَوْمٍ أَوْ يَوْمَيْنِ إِلَّا أَنْ يَكُونَ حُلًّا

રમઝાનથી એક અથવા બે દિવસ પહેલાં કોઈ રોઝા ન રાખે. હા ! એ દિવસે કોઈ રોઝા

كَانَ يَصُومُ صَوْمَهُ فَلْيَصُمْ فِي الْيَوْمِ

રાખતો હતો તો રાખી લે." (અલ્ખમ્સતુ ફીસ્સોમ)

સમજૂતી : ૧૧૨૩

ઈસાઈઓની આદત હતી કે ફર્જોમાં અધિક્તા કરી આપ્યા કરતા હતા અને આપણને તેમની વિરૂદ્ધતાનો હુકમ છે. એનાથી ઉમ્મતને બચાવવા માટે રમઝાનથી બે એક દિવસ પહેલાં રોઝા રાખવાથી મના ફર્માવ્યું. જો એને લોકો પાબંદીથી રાખવા લાગશે તો શક્ય છે કે લોકો સમજવા લાગે કે રમઝાનથી પહેલાં એક બે દિવસના આ રોઝા પણ ફર્જ છે.

40 : كان يصوم صومه : દા.ત. સોમવારે રોઝો રાખવાની આદતવાળો (આદી) હતો અને રમઝાનની ત્રીસે કે ઓગણત્રીસે સોમવાર આવી ગયો, અથવા કફકારાનો રોઝો રાખવાનું શરૂ કર્યું હતું અને એક બે દિવસ રહી ગયા હતા તો પૂરા કરી લે. આ હદીષથી જાણવા મળ્યું કે નફલો તથા મુસ્તહબો પર પાબંદી એટલી પ્રિય છે કે શરીઅતની મનાઈ છતાં ઈજાઝત આપી દીધી. એટલા માટે મીલાદ, ફાતિહા, ઉર્સ વગેરે પર પણ પાબંદી પ્રિય છે, ન કે પાબંદી કરવાથી હરામ તથા ગુનોહ થઈ જશે. હદીષોમાં પંદર શાબાન પછી પણ રોઝો રાખવાની મનાઈ આવેલી છે એનો સબબ લાગણીની ભાવના (શફકત) છે કે લાંબા અરસા સુધી રોઝા રાખવાના કારણે કમજોરી તથા સુસ્તી પેદા થઈ જાય છે અને રમઝાનના રોઝામાં સ્ફૂર્તિ રહેશે નહીં.

بَابُ قَوْلِ اللَّهِ أَحَلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الْفَتْحِ إِلَى نِسَائِكُمُ الْيَوْمِ

"अल्लाहना मजकूर ફોલ વિશે પ્રકરણ" (પેજ-૧૮૭)

"અલ્લાહ ﷻ ના ઈર્શાદનું બયાન : રોઝાની રાતમાં પોતાની પત્નીઓની પાસે જવું તમારા માટે હલાલ કરી આપ્યું છે. પત્નીઓ તમારા માટે લિબાસ છે અને તમો તેમના માટે. અલ્લાહને ખબર છે કે તમે તમારા હક્કમાં બયાનત કરતા હતા, અલ્લાહે તમારી તૌબા કુબૂલ ફર્માવી અને તમને માફ કરી આપ્યા. (હવે રોઝાની રાતમાં) એમની સાથે સંભોગ કરો અને અલ્લાહે જે તમારા મુકદ્દરમાં લખી આપ્યું છે તેને તલાશ કરો." (પેજ-૨૫૬)

عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ كَانَ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ

حَدِيث
1123

"હઝરત બરાઅ રઝી અલ્લાહુ એ ફર્માવ્યું, સહાબીઓમાં જ્યારે કોઈ રોઝાદાર હોતુ

[હદીષ : ૧૧૨૪]

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ الرَّجُلُ صَائِمًا فَحَضَرَ الْإِفْطَارَ فَنَامَ وَقَبْلَ أَنْ

અને ઈફતારના સમયે ઈફતાર કર્યા વિના સૂઈ જતુ તો એ રાત તથા દિવસે કાંઈ ન ખાતુ, જ્યાં સુધી કે

يَفْطُرَ لَمْ يَأْكُلْ لَيْلَتَهُ وَلَا يَوْمَهُ حَتَّى تَمِيَّتْ وَإِنْ قَيْسَ بْنِ صِوْمَةَ الْأَنْصَارِيِّ كَانَ

મગરિબ ન થઈ જાય. અને કેસ બિન સિરમા અન્સારી રોઝાથી હતા. જ્યારે ઈફતારનો સમય થયો તો

صَائِمًا فَلَمَّا حَضَرَ الْإِفْطَارَ أَتَى امْرَأَتَهُ فَقَالَ لَهَا اعْنَدِي طَعَامًا قَالَتْ لَا وَلَكِنْ

પોતાની પત્ની પાસે આવ્યા અને પૂછ્યું, શું તારી પાસે જમવાનુ છે ? તેણીએ કહ્યું, નહીં ! પણ હું જાઉં છું

أَطْلُقُ وَأَطْلُبُ لَكَ وَكَانَ يَوْمَهُ يَجْعَلُ فَعَلْبَتَهُ عَيْنَهُ فِجَاءَتْ امْرَأَتُهُ فَلَمَّا رَأَتْهُ

અને ક્યાંકથી તમારા માટે લાવુ છું. એ દિવસે કામ કરતા હતા જેથી તેમની આંખ તેમના પર સવાર થઈ ગઈ

સમજૂતી : ૧૧૨૪

ઈબ્ને હઝમ (ઉમ્દતુલ ફારી, ૧૦/૨૮૦)એ સદીના તરીકાથી રિવાયત કરી છે કે અહલે કિતાબ પર એ ફઝ હતું કે રોઝામાં ગુરૂબ આફતાબ (સૂર્યાસ્ત) પછી સૂતા પહેલાં જે ચાહે ખાઈ પી લે. સૂઈ ગયા પછી ખાવું પીવું મના હતું. ઈસ્લામના પ્રારંભમાં મુસલમાનોને પણ આ જ હુકમ હતો ત્યાં સુધી કે એક અન્સારી આવ્યા. પછી કેસ બિન સિરમાનો પૂરો બનાવ વર્ણવ્યો. અબૂ દાઉદ (૧/૩૧૭ અસ્સિયામ)માં છે : કે ઈશા પઢતા સુધી ખાવા પીવાની ઈજાઝત હતી, ત્યારબાદ મના હતું. બંનેમાં વિરોધાભાસ નથી, ટેવ એ જ હતી કે લોકો ઈશા પહેલાં સૂતા ન હતા, બલકે હુજૂરે અકુદસ ﷺ એ ઈશાથી પહેલાં સૂવાથી મના પણ ફર્માવ્યું હતું. મૂળ હુકમ આ જ હતો કે જ્યાં સુધી સૂએ નહીં ખાઈ પી શકતો હતો, ત્યારબાદ નહીં.

તફસીરે તબરી (ઉમ્દતુલ ફારી, ૧૦/૨૮૮)માં હઝરત કઅબ બિન માલિક રઝી અલ્લાહુ થી મરવી છે. રમઝાનમાં રોઝાદાર જો રાતમાં સૂઈ જતો તો એના પર ખાવા, પીવા તથા પત્નીઓ હરામ થઈ જતી. હઝરત ઉમર રઝી અલ્લાહુ એક રાતે નબી અકરમ ﷺ ની ખિદમતમાં વાતો કરતા રહી ગયા. જ્યારે ઘરે આવ્યા તો તેમનાં પત્ની સૂઈ ગયાં

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(40)

રોઝા વિશે પ્રકરણ

قَالَتْ خَبِيَّةٌ لَّكَ فَلَمَّا انْتَصَفَ النَّهَارُ عَشَى عَلَيْهِ فَنَكَرَ لَكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

(ગિંઘ આવી ગઈ). હવે તેમનાં પત્ની આવ્યાં અને જ્યારે તેમને જોયા તો કહ્યું, તમારા માટે મેહરૂમી છે !

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَانزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ أَحْسَنَ كَلِمٍ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ فَرِحُوا

જ્યારે બપોર થયો તો તેમના પર બેહોશી છવાઈ ગઈ. એનો ઉલ્લેખ નબી ﷺ ને કરવામાં આવ્યો. તો આ

بِهَافِرِحًا شَدِيدًا وَتَزَلَّتْ كُلُّوْا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمْ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ

આયત નાઝિલ થઈ, રોઝાની રાતમાં તમારા માટે તમારી પત્નીઓ પાસે જવું હલાલ કરી દેવામાં આવ્યું છે.

الْأَسْوَدُ مِنَ الْفَجْرِ

એના પર લોકો ખૂબ જ ખુશ થયા. અને આ આયત નાઝિલ થઈ, જ્યાં સુધી ફજરનો સફેદ દોરો

કાળા દોરાથી જાહેર ન થઈ જાય, ખાવ, પીઓ." (અબૂ દાઉદ, તિર્મિઝી-અસ્સોમ)

હતાં. હઝરત ઉમરે એવું વિચારીને કે હું તો નથી સૂઈ ગયો, પત્ની સાથે સંભોગ કરી લીધો. અને હઝરત કઅબ બિન માલિકે પણ એવું જ કર્યું. સવારે હઝરત ઉમરે હુઝૂરે અફદસ ﷺ ની ખિદમતમાં હાજર થઈને બનાવ સંભળાવ્યો તો આયત નાઝિલ થઈ, અને રમઝાનની પૂરી રાતોમાં સુબહ સાદિક સુધી ખાવા, પીવા તથા સંભોગની ઈજાઝત થઈ ગઈ.

ફેસ બિન સિરમા : તિર્મિઝી, બયહકી, ઈબ્ને હબ્બાન વગેરેમાં આ જ પ્રમાણે છે, ત્યાં સુધી કે ઈમામ અબૂ નુએમના બંનેવ મુસ્તખરજમાં પણ આ જ છે, પણ ખૂદ ઈમામ અબૂ નુએમે જ કિતાબુસ્સહાબામાં કહ્યું છે કે આ સિરમા અબૂ અનસ છે. અને એક ફૌલ એ છે કે સિરમા બિન ફેસ છે જેમની કુન્નિયત અબૂ ફેસ છે. અબૂ દાઉદમાં સિરમા બિન ફેસ છે. અલ્લામા ઈબ્ને અબ્દુલબરે ફર્માવ્યું, આ સિરમા અબૂ અનસ બિન ફેસ બિન માલિક બિન અદી બુખારી છે. એમની કુન્નિયત અબૂ ફેસ છે. અને અમુક લોકોએ કહ્યું કે આ સિરમા બિન માલિક છે જે પોતાના દાદા પ્રતિ સંબંધિત છે. સહીહ સિરમા બિન અબૂ અનસ છે.

કાન યોમે યેમલ : અબૂ દાઉદની રિવાયતમાં છે કે તે પોતાની જમીનમાં દિવસના કામ કરતા હતા, અને મુરસલે સદીમાં છે કે તે મદીનાના બાગોમાં મજૂરી પર કામ કરતા હતા. એમનાં પત્ની ખજૂર લાવ્યાં તો તેમણે કહ્યું કે ખજૂરે મારા પેટમાં ગરબડ પેદા કરી આપી છે, એને બદલીને આટો લાવો અને પકાવો એની 'સખીન' (તે સમયનું એક પ્રકારનું ખાણું) બનાવો. એટલામાં તે સૂઈ ગયા. તેમનાં પત્નીએ તેમને જગાડયા. તેમણે ખાવાથી ઈન્કાર કરી આપ્યો, અલ્લાહની નાફર્માની ન કરી. એમનાં પત્નીએ એવું પણ કહ્યું કે તમે સૂતા નથી, પણ તેમણે ન ખાધું અને ભૂખ્યા રહી ગયા.

આ આયતે કરીમા પૂરી : **كُلُّوْا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمْ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ** એક સાથે હઝરત ઉમર તથા હઝરત સિરમાના બનાવ પર નાઝિલ થઈ. અલ્બત્ત **من الفجر** બાદમાં નાઝિલ થઈ છે, જેમ કે હમણા આવી રહ્યું છે.

بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى كُلُّوْا وَاشْرَبُوْا حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ
الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوْا الصِّيَامَ
إِلَى اللَّيْلِ

"અલ્લાહ ﷻ ના આ ઈશ્આદનું બયાન : જ્યાં સુધી સુબહ સાદિકનો સફેદ દોરો કાળા દોરાથી જાહેર ન થઈ જાય, ખાવ પીઓ. પછી રોજાને રાત સુધી પૂરો કરો. ત્યારબાદ છે :-

المبرء رضى فيه البراء رضى الله تعالى عنه عن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم
બારામાં હઝરત બરાઅ رضی اللہ عنہની ઉપરોક્ત હદીષ છે, એટલે હમણા જે વર્ણન થઈ છે."

عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ لَمَّا نَلَيْتُ

حديث
۱۱۲۵

"હઝરત અદી બિન હાતિમ رضی اللہ عنہ એ કહ્યું, જ્યારે આ આયતે કરીમા નાઝિલ થઈ, [હદીષ : ૧૧૨૫]

حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ عَدَتْ الْعُقَابُ أَسْوَدًا وَالْعُقَابُ

ત્યાં સુધી કે સફેદ દોરો કાળા દોરાથી જાહેર થઈ જાય. તો મેં એક સફેદ રસ્સી અને એક કાળી રસ્સી લીધી

أَبْيَضٌ فَجَعَلْتُهُمَا تَحْتِ وَسَادَتْنِي فَجَعَلْتُ أَنْظُرُ فِي اللَّيْلِ فَلَا يَسْتَبِينُ لِي

અને એને તકીયાની નીચે રાખી લીધી. અને રાતમાં જોતો રહ્યો, પણ તે બંનેવ તફાવતવાળી નજર ન આવી. તો

فَعَدَوْتُ عَلَىٰ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ إِنَّمَا

હું સવારમાં રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની બિદમતમાં હાજર થયો અને એને વર્ણવ્યું. તો ફર્માવ્યું,

ذَلِكَ سَوَادُ اللَّيْلِ وَبَيَاضُ الشَّهَارِ - ع

આ રાતની કાળાશ અને દિવસની સફેદી છે."

(બુખારી, ૨/૬૪૭ અત્તફસીર : બક્રહ, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, તિર્મિઝી-અસ્સોમ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૪/૩૭૭)

समजूती : ૧૧૨૫

બુખારી કિતાબુત્તફસીરમાં આટલું અધિક છે : قال ان وسادتك اذا العريض, જ્યારે તો તમારો તકીયો ઘણો જ પહોળો છે.

આ રાતનો અંધકાર અને દિવસનું અજવાળું છે. ત્યાં જ બીજી રિવાયતમાં છે. હઝરત અદી બિન હાતિમ કહે છે કે મેં અર્જ કરી, આ સફેદ દોરો કાળો દોરો શું છે ? શું આ દોરા છે ? ફર્માવ્યું, તું પહોળી બોચીવાળો છે કે બંને દોરાઓને જોઈ લીધા. પછી ફર્માવ્યું, આ રાતનો અંધકાર અને દિવસનું અજવાળું છે.

فقأ: गरदनना पाछला छिस्साने कडे છે. પહોળી બોચી જાડા શરીરવાળાની હોય છે અને જાડો માણસ

સામાન્યતઃ બેવકૂફ હોય છે, આ રીતે આ નિર્દેશ થયો. અમુક હઝરાતે ફર્માવ્યું કે આ નિર્દેશ છે બેવકૂફી, અણસમજ પ્રતિ એટલા માટે કે બોચીનું પહોળી હોવું અને માથાનુ ઘણુ મોટુ હોવું એની નિશાની છે, જેવી રીતે કે માથાનુ મધ્યમ માપનું હોવું તીવ્ર બુદ્ધિમાન અને ઉચ્ચ હિમ્મતવાળા હોવાની નિશાની છે. અલ્લામા કુર્તબીએ આ ખુલાસાને નાપસંદ કર્યો કેમ કે એમાં નિંદા છે. એમનું કહેવું છે કે આ કટાક્ષમાં ફર્માવ્યું છે કે પછી તો તમારો તકીયો ઘણો જ પહોળો છે કે એમાં નીચે સુબ્હ સાદિકનુ આકાશ સમાઈ ગયું. આ દોરા રાતનો અંધકાર અને દિવસનો ઉજાસ છે. એનું સમર્થન અબૂ દાઉદની હદીષથી થાય છે કે ફર્માવ્યું, જ્યારે તો તમારો તકીયો ઘણો લાંબો ચોળો છે.

શંકાનુ નિવારણ : રોઝો હિ.સ. ૨ ના રોજ ૧૦ શાબાને ફર્જ થયો છે (દુર્રે મુખ્તાર) એ જ વખતે વર્ણવેલી આયત નાઝિલ થઈ હતી અને હઝરત અદી બિન હાતિમ رضي الله عنه હિ.સ. નવ કે દસમાં ઈસ્લામથી પાવન થયા છે. (નુઝહતુલ ફારી, ૧/૫૨૭ પર હઝરત અદી બિન હાતિમ رضي الله عنه ઈમાન વડે પાવન થવાનું હિ.સ. ૭માં (કિતાબ) ઈકમાલ પર ભરોસો કરીને લખ્યું છે, પણ સહીહ હિ.સ. ૮ અથવા ૧૦ છે. જેમ કે ઈસાબા વગેરેમાં છે કેમ કે મક્કા હિ.સ. ૮ માં ફતહ થયું છે. અને એમનું ઈમાન લાવવું જો કે ફતહમક્કા બાદ છે.) પછી એમનું એવું કહેવું કે જ્યારે આયતે કરીમા નાઝિલ થઈ તો મેં બે રસ્સીઓ સફેદ તથા કાળી લીધી. કઈ રીતે દુરુસ્ત છે ? એનો જવાબ એ છે કે તેમનો આશય એ છે કે જ્યારે મને આ આયતે કરીમાના નુઝૂલની જાણ થઈ. અને જાહેર છે કે આ ઈલ્મ ઈમાન લાવ્યા બાદ જ થયો. એનું સમર્થન મુસ્નદે ઈમામ અહમદ ઈબ્ને હંબલ رضي الله عنهની આ રિવાયતથી થાય છે જે મુજાલિદના તરીકાથી મરવી છે (૪/૩૭૭). હઝરત અદી કહે છે કે રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم એ મને નમાઝ તથા રોઝા શીખવ્યા. અને ફર્માવ્યું, આ રીતે નમાઝ પઢ અને આ રીતે રોઝા રાખ. જ્યારે સૂર્ય ડૂબી જાય તો ખા ત્યાં સુધી કે સફેદ દોરો કાળા દોરાથી જુદો જાહેર થવા લાગે. તો મેં સફેદ તથા કાળા દોરા લીધા.
-અલહદીષ

اقول و بالله التوفيق : પરંતું એ સવાલ હજી પણ બાકી છે કે જ્યારે કે **من الفجر** નાઝિલ થઈ ચૂકેલ હતું તો આયતનો અર્થ સમજવામાં કોઈને પણ મુશ્કેલી ન રહેવી જોઈતી હતી, તો કઈ રીતે હઝરત અદી જેવા બુદ્ધિવાન અને સમજદાર માણસને તકલીફ રહે. આ ખાદિમની દ્રષ્ટિએ સહીહ સ્પષ્ટતા એ છે કે હઝરત અદીનો બનાવ કેવળ હુઝૂરે અફ્દસ صلى الله عليه وسلمના આ ઈર્શાદથી સંબંધિત છે જે હમણા મુસ્નદે ઈમામ અહમદના હવાલાથી વર્ણન થયો. આ કોઈ રાવીની મહેરબાની છે કે તેમણે એને આયતથી સંબંધિત કરી આપ્યો. અલ્લાહ બેહતર જાણનાર છે.

حدیث
۱۱۲۶

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ نَزَلَتْ وَكَلُوا وَأَشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ

"હઝરત સહલ બિન સઅદ رضی اللہ عنہ سے فرمایું، آ آایات نازل ہئی : "انہ جاب [ہدیہ : ۹۹۲۶]"

لَكُمْ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ وَلَمْ يُزَكَّ مِنَ الْفَجْرِ فَكَانَ رِجَالُ ذَا أَرَادُوا

પીઓ ત્યાં સુધી કે સફેદ દોરો કાળા દોરાથી જાહેર થઈ જાય. " અને الْفَجْرِ مِنَ النَّجْوَى ન હતી. તો લોકો

الصَّوْمِ رَبَطَ أَحَدُهُمْ فِي رِجْلَيْهِ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ وَالْخَيْطُ الْأَسْوَدُ

જ્યારે રોઝો રાખવા ચાહતા તો પોતાના પગોમાં સફેદ તથા કાળો દોરો બાંધી લેતા અને ખાતા રહેતા, ત્યાં સુધી

وَلَا يَزَالُ يَأْكُلُ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُ رُؤْيُهَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ بَعْدَ مَرِّ الْفَجْرِ

કે બંનેવ જુદા જુદા દેખાવા લાગતા. એના પર અલ્લાહ તઆલાએ الْفَجْرِ مِنَ النَّجْوَى નાઝિલ કરી, હવે લોકોએ જાણું

فَعَلِمُوا أَنَّهَا يَعْغِي اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ

કે એનાથી મુરાદ રાત તથા દિવસ છે. " (બુખારી ૨/૬૪૭ તફસીર, મુસ્લિમ, નિસાઈ-અસ્સિયામ)

સમજૂતી : ૧૧૨૬

મુસ્લિમની રિવાયતમાં છે કે સફેદ તથા કાળો દોરો લઈને તકીયાની નીચે રાખી દેતા. બંનેમાં વિરોધાભાસ નથી, અમુક લોકો આ પ્રમાણે કરતા હતા તો અમુક લોકો પગોમાં બાંધી લેતા હતા.

رؤيتهما : આ રૂયત રૂયતે બસરી છે, આંખ વડે જોવાના અર્થમાં છે. રૂયતે ફલ્હી નથી કે દિલોના કાર્યોથી હોય. એટલા માટે એક મફહલ પર ઈકતેસાર જાઈઝ છે. નસફીની રિવાયતમાં وَأَيْتُهُمَا છે 'રા'ને ઝેર, હમ્ઝા સાકિન અથવા પેશ. આ મન્ઝર (દશ્ય)ના અર્થમાં છે જેમ કે કુર્આન મજીદમાં છે : أَحْسَنَ إِثَابًا وَرِيًّا : "જે સરોસામાન તથા દેખાવમાં એમનાથી કેટલાય અંશે સારા હતા." (મરયમ)

رؤيتهماનો અર્થ દશ્ય છે. હઝરત સુહેલ બિન સઅદ رضی اللہ عنہની આ હદીષના જાહેર પરથી ફલિત થાય છે કે الْفَجْرِ નો નુઝૂલ પણ શરૂમાં થયો હતો. અને ફયાસની નિકટ પણ એ જ છે અને વિવિધ હદીષોથી એનું સમર્થન પણ થાય છે એટલા માટે અમુક બુઝુર્ગોનું એવું ફર્માવવું કે الْفَجْرِ مِنَ النَّجْوَى હઝરત અદી બિન હાતિમના બનાવ પછી નાઝિલ થઈ, એ દુરુસ્ત નથી.

توضيح باب : (પ્રકરણનો ખુલાસો) એટલે કે સહરી ખાવું વાજિબ નથી જો કે એના ખાવામાં બરકત છે એટલા માટે એ મુસ્તહબ છે. ઈમામ બુખારીએ એના વાજિબ ન હોવાની દલીલ આ આપી કે નબી ﷺએ સૌમે વિસાલ રાખ્યા અને દરમ્યાનમાં સેહરી ખાવાનો ક્યાંય ઉલ્લેખ નથી. જો સેહરી વાજિબ હોત તો હુઝૂરે અફઠસ અને સહાબા જરૂર ખાતા, વળી તેનો ઉલ્લેખ પણ થાત અને હદીષમાં પણ વર્ણવેલ હોત.

اقول وبالله التوفيق : સૌમે વિસાલમાં સહાબાએ કિરામ સેહરી ખાતા ન હતા, એની દલીલ એ છે કે એ સહાબાને ભારે પડ્યું. અમુક રિવાયતોમાં છે કે હરવુ ફરવુ મુશ્કેલ થઈ ગયું હતું. જો સહાબા સેહરી ખાતા રહેત તો આવો હાલ કદી ન થાત. વળી સહાબાએ કિરામના અર્ઝ કરવા પર હુઝૂરે અફઠસ ﷺ આ ઈશાદ ફર્માવવું " إني أبيت عند ربي يطعمني ويسقيني "હું મારા રબની હુઝૂર રહું છું, એ ખવડાવે પીવડાવે છે." એના પર દલીલ છે કે સૌમે વિસાલના દરમ્યાન દુનિયવી ખોરાક ખાતા ન હતા.

باب بركة السحور من غير ايجاب ٢٥٤

"સહરી વાજિબ ન હોવા વિશે" (પેજ-૨૫૭)

عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى

حَدِيث
١١٢٤

"હઝરત ઈબ્ને ઉમર રઝી અલ્લાહુ અન્હુમા થી રિવાયત છે કે નબી ﷺ એ સૌમે વિસાલ રાખ્યા તો [હદીષ : ૧૧૨૭]

اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْلُ فَوَاصِلُ لِنَاسٍ فَشَقَّ عَلَيْهِمْ فَذَاهُمُ قَالُوا فَإِنَّكَ

અન્ય લોકોએ પણ રાખ્યા અને લોકોને ભારે પડ્યા એના કારણે તેમને મના ફર્માવ્યું. લોકોએ અર્જ કરી,

تَوَاصَلُ قَالَ لَسْتُ كَهَيْئَتِكُمْ إِنِّي أَطَّلُكُمْ وَأَعْمُرُكُمْ وَأَسْقِيكُمْ

હુઝૂર સૌમે વિસાલ રાખે છે ! ફર્માવ્યું, હું તમારા જેવો નથી, મને ખવડાવવા પીવડાવવામાં આવે છે."

(બુખારી ૧/૨૬૩, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ-અસ્સિયામ, મુસ્નદે અહમદ, પેજ-૨૧ વગેરે)

સમજૂતી : ૧૧૨૭

મુસ્નદે ઈમામ અહમદમાં છે કે આ સૌમે વિસાલ રમઝાનમાં હતા. સૌમે વિસાલનો મતલબ એ છે કે રોઝો રાખીને ન ઈફતાર કરે ન સહરી ખાય, ન અન્ય કોઈ સમયમાં કોઈ ખાવા ખાય પીએ, ત્યાં સુધી કે પાણીનો એક ઘૂંટડો પણ ન લે. અને પછી બીજા દિવસે રોઝો રાખે. (ખાધા પીધા વિનાના સતત રોઝા) આ મકરૂહે તન્ઝીહી છે. (બહારે શરીઅત, ૫/૮૮)

હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઝુબેર રઝી અલ્લાહુ અન્હુ પંદર દિવસ સુધી સૌમ વિસાલ રાખતા હતા. ઈમામ તબરીએ ફર્માવ્યું કે અમુક સહાબીઓના બારામાં મરવી છે કે તેઓ કેટ કેટલા દિવસો સુધી ખાવા પીવા છોડી આપતા હતા, પણ એનાથી એમનાં રોજિંદા કામોમાં કોઈ ખલેલ પડતી ન હતી. આ એ કારણે હતું કે તેમને ખાવા પીવાની હાજત ન હતી, એનાથી બેપરવા હતા. પોતાનું ખાવા હાજતમંદ તથા ફાકાકશ લોકોને આપી દેતા હતા. હઝરત ઈબ્રાહીમ તયમી કદી કદી એક એક મહિનો અને કદી કદી બબ્બે મહિના ખાધા પીધા વિના રહી જતા હતા. કરાહત દૂર કરવાના માટે એક ઘૂંટડો નબીઝ પી લેતા હતા. રિયાઝત તથા મુજાહિદાના માટે મશાઈખ સાલિકીનને સૌમે વિસાલ રાખવાનો હુકમ આપતા હતા. પણ કરાહત દૂર કરવા માટે એક ઘૂંટડો પાણી અથવા અન્ય કોઈ ચીજ ખૂબ જ ઓછી માત્રામાં ખાવાની ઈજાઝત આપતા હતા. દા.ત. કિસમિસના થોડાક દાણા, સૂકા રોટલાના ટુકડા વગેરે. મુજદિદે આ'ઝમ આ'લા હઝરત ઈમામ અહમદ રઝા; એ એકવાર ચાલીસ પીસ્તાળીસ દિવસ સુધી રજ કલાકો દરમ્યાન એક ઘૂંટડા પાણી સિવાય અન્ય કંઈ ન ખાધું પીધું. તેમ છતાં લેખન, સંપાદન, ફત્વા લેખન, મસ્જિદમાં હાજર થઈને નમાઝ બાજમાઅત, ઈશાદ તથા તલ્ફીન, આવનાર લોકોથી મુલાકાતો વગેરે મામૂલાતમાં કોઈ ફરક નથી આવ્યો. અને ન કમખેરી કે થાકની અસરો જાહેર થઈ.

لَسْتُ كَهَيْئَتِكُمْ : અલ્લામા અયનીએ ફર્માવ્યું, કેટલાક હઝરત એવું કહે છે કે અહીં 'હયઅત' અધિક છે, અર્થ એ છે કે હું તમારા જેવો નથી, હું કહું છું : 'હયઅત' ને અધિક ન માને તો મતલબ એ થશે કે મારો હાલ

તમારા હાલ જેવો નથી. એનાથી સિફતોમાં તફાવત હોવો અને ભાગીદારી ન હોવું જાહેર થાય છે. સાર એ થયો કે મારી સિફતો (ખૂબીઓ)માંથી કોઈ સિફતમાં તમે મારા શરીક (ભાગીદાર) નથી. એટલા માટે કે નફીનો મુક્તદા ઈસ્તેગરાક છે અને વજૂહે તશ્બીહ (મળતાપણુ હોવા)ના માટે કોઈ સિફત (ખૂબી, ગુણ)માં મામૂલી સરખી શિકત પૂરતી છે. જ્યારે હાલાતમાં નફીએ મમાધિલત મળતાપણાની મનાઈ થઈ તો તેનો સિદ્ક ઈસ્તેગરાક વિના ન થશે. એટલા માટે આ ઈર્શાદનો મતલબ એ થયો કે મારા કોઈ વસ્ફ (ગુણ)માં તમે લોકો ભાગીદાર નથી, અને જ્યારે સહાબા શરીક નથી તો ગૈર સહાબા (તમારા મારા જેવા)ની શિકતની કલ્પના પણ નથી થઈ શકતી. અને અલ્લામા બુસૈરી رحمته ફસીદા બુદામાં ફર્માવ્યું છે :-

منزه عن شريك في محاسنه : فجوهر الحسن فيه غير منقسم
હોવાથી પાક છે. એટલે કે કોઈ એવો ખૂબીવાળો નથી. હુઝૂર عليه السلامની જાતમાં હુસ્નનું જોહર અવિભાજ્ય છે."

આ હકીકતમાં હઝરત હસ્સાન બિન ધાબિત અ-સારી رضي الله عنه આ શેઅર પરથી છે. તેમણે અર્ઝ કરી છે :
واحسن منك لم تر قط عيني : واجمل منك لم تلد النساء
જોયો. હુઝૂરથી અધિક જમીલ (હે-ડસમ) સ્ત્રીઓએ પેદા જ નથી કર્યો."

અને જે સાહબે ફર્માવ્યું કે 'હયઅત' શબ્દ વધારે છે એનું સમર્થન એનાથી થાય છે કે ખૂદ હઝરત ઈબ્ને ઉમર رضي الله عنهماની બીજી રિવાયત **باب الوصال** બાબુલ વિસાલમાં આ શબ્દોમાં છે : **انى لستُ مِثْلِكُمْ** અને ખૂદ હઝરત અનસ رضي الله عنهની હદીષમાં છે. **لستُ كَأَحَدٍ مِنْكُمْ** આ ઈર્શાદ જાતમાં મળતાપણાની નફી (નકાર) કરે છે. એટલે કે મારી જાત તમારી જાતની જેમ નથી, અને એ જ હકીકત છે જેના માટે પછીનો ઈર્શાદ દલીલ છે :
أَظَلُّ أَعْطَمُ وَأُسْقَىٰ يُطْعَمُنِي رَبِّي وَيَسْقِينِي
ખવડાવે પીવડાવે છે." એટલા માટે એક હદીષ (મતાલિઉલ મસર્રાત, શરહે દલાઈલુલ ખયરાત-૧૨૮)માં ફર્માવ્યું :
يا ابا بكر لم يعلمنى حقيقته غير ربي : "હે અબૂબક ! મારી હકીકતને મારા રબના સિવાય કોઈ નથી જાણતું."

એનો સાર એ નીકળ્યો કે હુઝૂરે અકફદસ عليه السلام પોતાની જાતમાં પણ શરીકથી પાક છે. હઝરત શયખ અબ્દુલ હકક મુહદિષ દહેલ્વી رحمتهએ ફર્માવ્યું કે અંબિયાએ કિરામ અલ્લાહ عليه السلامના ઝાતી નામોથી પેદા કરવામાં આવ્યા છે અને હુઝૂરે અકફદસ عليه السلام હકકની ઝાતથી છે. મુબારક શબ્દો આ પ્રમાણે છે : "અને રસૂલે ખુદા عليه السلام ઝાતે હકકથી મખ્લૂક છે અને હકક તઆલાનો ઝહૂર પોતાની ઝાતમાં બિઝ્ઝાત છે. એટલા માટે તે તમામ કમાલની સિફતો સાથે સંકલિત હોવામાં અજોડ છે, કેમ કે સિફતો ઝાતની પ્રતિ રાજેઅ (રજૂઅ થયેલી) છે."

(મદારિજુ-નબુવ્વત, ૨/૬૧૫)

أَظَلُّ أَعْطَمُ وَأُسْقَىٰ : એ પોતાના જાહેર પર પણ આધારિત હોય શકે છે અલ્લાહ عليه السلام જન્નતના ખાણાઓ વડે ખરેખર ખવડાવતો પીવડાવતો હોય. અને એ પણ સંભાવના છે કે અલ્લાહ عليه السلام તેના જમાલના મુશાહેદામાં વ્યસ્ત કરી આપતો હોય કે ખોરાકની હાજત જ નહીં રહેતી હોય અથવા એવી રાહત ફર્માવી આપતો હોય જે અનાજ પાણીના સ્થાને થઈ જાય, જેના કારણે ન કમજોરી પેદા થાય ન શરીરની શક્તિમાં પરેશાની, જેમ કે એક શાયરે કહ્યું છે :-

وذكر للمشتاق خير شراب - وكل شراب دونه كسراب
તેરા ઝિક મુશ્તાક કે લિએ શરાબસે બપહકર હૈ
ઔર હર શરાબ ઉસ્કે મુફાબિલ સરાબ હૈ

حدیث ۱۱۲۸ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِزِ بْنُ صُهَيْبٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ

"હઝરત અનસ બિન માલિક رضي الله عنه એ કહ્યું, નબી કરીમ صلى الله عليه وسلم એ ફર્માવ્યું, સહરી ખાવ [હદીષ : ૧૧૨૮]

لَيْسَى صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَسْحَرُ وَأَوَانٌ فِي السُّحُورِ بَرَكَةٌ فَاع

એટલા માટે કે સહરીમાં બરકત છે." (મુસ્લિમ, તિર્મિઝી, નિસાઈ-અસ્સૌમ)

سحور : સીનના ઝબરની સાથે પણ અને પેશની સાથે પણ. ઝબરની સાથે તે ખાવા જે એ વખતે ખાવામાં આવે. પેશની સાથે એ કાર્ય છે. **بركة**નો અસલ અર્થ વધારો છે, અને અહીં દુનિયવી બરકત પણ મુરાદ છે અને આખેરતની પણ મુરાદ છે. દુનિયવી બરકત જાહેર છે કે એના વડે શક્તિ મળે છે, આખેરતની બરકત એ છે કે હુજૂરે અકરમ صلى الله عليه وسلمની સુન્નત છે. એના માટે હદીષોમાં જાત જાતની રીતે પ્રોત્સાહિત કરવામાં આવેલ છે બલકે તાકીદ પણ, ત્યાં સુધી કે ફર્માવ્યું કે સહરી ખાવ ભલે એક ઘૂંટડો પાણી પણ હોય. તેમજ નસારા (ઈસાઈ) સહરી ખાતા ન હતા એમાં એમની વિરૂદ્ધતા છે. એ પણ અજરનો સબબ છે. તેમજ એમાં નિયતને દોહરાવવું પણ છે જેના લીધે રોઝો એકમતિએ સહીહ થશે. તેમજ એ કે એના કારણે કાંઈ ન કાંઈ ઝિકે ઈલાહી થઈ જશે અથવા અલ્લાહ تعالىની તરફ ધ્યાન જરૂર થશે અને જેને તૌફીક મળે તે અન્ય ઝિકો અઝકાર, તહજજુદ વગેરે પઢી લેશે.

باب اذ انوى با النهار صوما

"જ્યારે દિવસમાં રોઝાની નિયત કરે." – (પૃષ્ઠ-૨૫૭)

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : રોઝાનો સમય સુબહ સાદિકૃથી લઈને ગુરૂબ આફતાબ સુધી છે, તે પણ એ રીતે કે એ પૂરા સમયમાં રોઝાથી રહેવું જરૂરી છે અને નિયત વિના ઈબાદતનો વજૂદ જ ન થશે. હવે પ્રશ્ન એ ઉઠે છે કે જો કોઈએ સુબહ સાદિકૃથી પહેલાં અથવા સુબહ સાદિકૃના સમયે રોઝાની નિયત કરી ન હતી અને દિવસની કળી આવ્યો, રોઝાના સમયનો કેટલોક હિસ્સો રોઝા વિના ગુજાર્યો. હવે રોઝાની નિયત કરી તો સહીહ છે કે નહીં? કયાસ એવું ચાહે છે કે સહીહ ન થશે પણ સહાબાએ કિરામના અમલ અને ખૂદ હુઝૂરે અકફદસ عليه السلام ના ઈશાદથી સાબિત થાય છે કે સહીહ છે. એટલા માટે પૂર્વજ બુઝુર્ગોના સમયમાં એમાં મતભેદ રહ્યો છે. એ જ કારણે ઈમામ બુખારીએ આ પ્રકરણ રચ્યું અને આદત મુજબ પોતાનું કોઈ મંતવ્ય જાહેર ન કર્યું.

આપણે ત્યાં રમઝાન, નફલ, નઝરના માનેલા રોઝાઓમાં દિવસની નિયત પૂરતી છે. એનું સમર્થન આગળ આવી રહ્યું છે.

۳۲۹ وَقَالَتْ أُمُّ الدَّرْدَاءِ كَانَ أَبُو الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ يَقُولُ عِنْدَ كُمْ طَعَامٌ

"અને ઉમ્મે દરદાએ કહ્યું કે અબૂ દરદા رضي الله عنه પૂછતા, તમારી પાસે ખાણું છે? [તઅલીફ : ૩૨૯]

فَأَنْ قُلْنَا لَأَقَالَ فَإِنِّي صَائِمٌ يَوْمِي هَذَا — وَقَعْلَهُ أَبُو طَلْحَةَ وَأَبُو هُرَيْرَةَ وَابْنُ

જો અમે કહેતાં નહીં તો કહેતા, હું આજના દિવસે રોઝાથી છું. અને એવું અબૂ તલહા અને

عَبَّاسٍ وَحَدِيثُ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ

અબૂ હુરૈરહ તથા ઈબ્ને અબ્બાસ તથા હુઝૈફા عليهم آجمعين એ કહ્યું છે.

તઅલીફ : ૩૨૯ની સમજૂતી

ઉમ્મે દરદાના અષરને ઈમામ અબૂબક બિન અબી શયબાએ મૌસલૂન વર્ણન કરેલ છે. હઝરત અબૂ તલહા رضي الله عنه ના બારામાં ઈમામ અબ્દુર્રઝાકે પોતાના મુસન્નફમાં અને ઈમામ અબૂબક અબી શયબાએ રિવાયત કરી છે. અને હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه ના વિશે બયહકીમાં છે. હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસના અષરને ઈમામ તહાવીએ. અને હઝરત હુઝૈફાના બારામાં ઈમામ અબ્દુર્રઝાક અને ઈમામ અબૂબક બિન અબી શયબાએ રિવાયત કરી છે. ઈમામ અબૂબક બિન અબી શયબાએ ફતાદાનો ફૌલ વર્ણવ્યો છે કે હઝરત મઆઝે પણ એવું કર્યું છે.

આ આધારથી જાહેર છે કે જો કોઈએ રાતમાં નિયત નથી કરી તો સુબહ સાદિકૃ તુલૂઅ થયા પછી રોઝાની નિયત કરી શકે છે અને એનો રોઝો સહીહ છે. પણ આપણે ત્યાં એ જરૂરી છે કે ઝહ્વએકુબ્રા નિસ્ફુન્હારે શરઈ (ઝવાલ)થી પહેલાં નિયત કરી લે અને આ કેવળ રમઝાન, નઝરના માનેલા તથા નફલના રોઝાઓના માટે છે. એના સિવાયના અન્ય રોઝાઓના માટે જરૂરી છે કે સુબહ સાદિકૃથી પહેલાં નિયત કરી લે, જેમ કે કફફારાના રોઝા નઝરે ગૈર મુઅય્યનના રોઝા, ઝહ્વએકુબ્રા થઈ ગયા પછી નિયત કરી તો રોઝો થશે નહીં. તેમજ એ પણ જરૂરી છે કે સુબહ સાદિકૃથી લઈને નિયત કરતી વખતે ન કાંઈ ખાધું હોય ન પીધું હોય અને ન સંભોગ કર્યો હોય.

حدیث ۱۱۲۹ عَنْ سَلْمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ جُرَجَلًا

"હઝરત સલમા બિન અક્વૈ રَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ થી રિવાયત છે કે નબી ﷺ એ આશૂરાના દિવસે [હદીષ : ૧૧૨૯]

يُنَادِي فِي النَّاسِ يَوْمَ عَاشُورَاءَ أَنْ مَنْ أَكَلَ فَلَيْتَمَّ أَوْ فُلَيْصُمُ وَمَنْ لَمْ يَأْكُلْ فَلَا يَأْكُلْ عَمَّ ۲۵

એક શબ્દને મોકલ્યો કે એ મુનાદી (એલાન) કરી આપે, જેણે ખાય લીધું હોય તે પૂર્ણ કરી લે અથવા રોઝો

રાખે અને જેણે ન ખાય હોય તે (અત્યારથી) ન ખાય."

(બુખારી ૧/૨૫૭-સિયામો યૌમે આશૂરા, ૨/૧૦૮૯, મુસ્લિમ, નિસાઈ-અસ્સૌમ)

સમજૂતી : ૧૧૨૯

باب صيام يوم عاشوراء : (આશૂરાના દિવસના રોઝા વિશે પ્રકરણ) અને કિતાબ અખ્બારુલ અહાદમાં આ પ્રમાણે છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ આશૂરાના દિવસે કબીલા અસ્લમના એક સાહબને હુકમ આપ્યો કે લોકોમાં એલાન કરી આપે. અખ્બારુલ અહાદમાં રહિયાની સાથે છે કે પોતાની ફૌમમાં એલાન કરવાનો હુકમ આપ્યો હતો અથવા લોકોમાં. અહીં ફલિયમ અથવા ફલિયમ શકની સાથે છે. અને સિયામે આશૂરામાં વિના શંકાએ આ પ્રમાણે છે કે બાકીનો દિવસ રોઝાથી રહે. એટલા માટે કે આજે આશૂરાનો દિવસ છે. અને અખ્બારુલ અહાદમાં છે કે બાકીનો દિવસ પૂર્ણ કરી લે. મતલબ એ થયો કે જેણે ખાય લીધું હોય તે બાકીનો દિવસ ખાધા પીધા વિના રોઝાદારની જેમ રહે. અને જેણે હજી સુધી કંઈ નથી ખાધું પીધું તે રોઝાની નિયત કરી લે અને ખરેખર રોઝો રાખે. એના પરથી સાબિત થયું કે દિવસમાં રોઝાની નિયત દુરુસ્ત છે. તેમજ એ પણ સાબિત થયું કે જે દિવસે રોઝો વાજિબ થયો તે દિવસે કોઈ કારણે રોઝો ન રાખી શક્યો અથવા રોઝો તૂટી ગયો તો પણ બાકીનો દિવસ રોઝાદારની જેમ ખાધા પીધા વિના રોઝો તોડનાર ચીજોથી બચવું વાજિબ છે."

સિયામે યૌમે આશૂરામાં આ હદીષ મક્કી બિન ઈબ્રાહીમ હઝરત ઈમામે આ'ઝમ રَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ શાગિર્દથી મરવી છે અને બુખારીની ષલાધિયાતમાં છટ્ટી છે.

જેમને એલાન કરવાનો હુકમ આપ્યો હતો તેમનું નામ હિંદ બિન અસ્મા બિન હારિષા અસ્લમી છે. જેમ કે મુસ્નદે ઈમામ અહમદ (૨/૪૮૪)માં તેમનાથી જ રિવાયત છે કે મને રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ મારી ફૌમ અસ્લમમાં મુનાદી (એલાન) કરવા મોકલ્યો હતો.

સહીહ એ જ છે કે રમઝાનના રોઝા ફર્જ થતા પહેલાં આશૂરાનો રોઝો ફર્જ હતો. અને એ ખૂદ એ જ હદીષથી સાબિત છે કેમ કે જો ફર્જ ન હોત તો ખાધા પીધા પછી બાકીનો દિવસ રોઝાદારની જેમ રહેવાનો હુકમ શાથી ઈર્શાદ ફર્માવતા. તદ્ઉપરાંત હદીષોની નસ (દલીલ)થી એ સાબિત છે.

ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા સિદીકા رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهَا થી મરવી છે કે કુરૈશ જાહિલિયતના જમાનામાં આશૂરાનો રોઝો રાખતા હતા અને હુઝૂર પણ રાખતા હતા. (મદીના આવ્યા તો પણ રાખ્યો) અને લોકોને રાખવાનો હુકમ આપ્યો. જ્યારે રમઝાનના રોઝા ફર્જ થઈ ગયા તો ફર્માવ્યું, જે ચાહે રાખે જે ચાહે છોડી આપે. (બુખારી ૧/૨૫૪ અસ્સૌમ)

ઈબ્ને શદાદે પોતાના અહકામમાં ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત સિદીકા તથા હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને મસ્ઉદ, હઝરત ઈબ્ને ઉમર, હઝરત જાબિર رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمْ أَجْمَعِينَ થી રિવાયત કરી કે રમઝાનના રોઝાઓના ફર્જ

થતા પહેલાં આશૂરાનો રોજો ફર્જ હતો. જ્યારે રમઝાનના રોજા ફર્જ થઈ ગયા તો ફર્માવ્યું, જે ચાહે રાખે જે ચાહે ન રાખે.

બુખારી તથા મુસ્લિમમાં છે કે નબી ﷺએ મદીનાની આસપાસ અન્સારની વસ્તીઓમાં માણસ મોકલીને કહેવડાવ્યું, જેણે રોજાની હાલતમાં સવાર કરી હોય તે રોજો પૂર્ણ કરી લે. અને જેણે સવાર એ હાલતમાં કરી છે કે કાંઈ ખાય પી લીધું છે તે બાકીનો દિવસ રોજાદારની જેમ રહે. (ઉમ્દતુલ ફારી, ૧૦/૪૦૪)

આ હદીષથી જાણવા મળ્યું કે જો કોઈના પર કોઈ નિશ્ચિત દિવસનો રોજો વાજિબ હોય તો તેણે દિવસે નિયત કરવી દુરુસ્ત છે. જે લોકો રોજો સહીહ થવા માટે સુબ્હ સાદિકૃથી પહેલાં નિયતને જરૂરી ઠરાવે છે તેઓ અબૂ દાઉદ (૧/૩૨૩ અસ્સિયામ), તિર્મિઝી (૧/૮૧ અસ્સૌમ) અને નિસાઈ (૧/૩૨૦ અસ્સિયામ)ની આ હદીષથી દલીલ લાવે છે કે ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત હફ્સા રુઝી અલ્લાહી મરવી છે કે નબી ﷺએ ફર્માવ્યું, "જેણે ફજરથી પહેલાં રોજાની નિયત નથી કરી તેને રોજો નથી." એનો જવાબ એ છે કે પ્રથમ : આ હદીષ ઝઈફ છે જેમ કે અલ્લામા અયનીએ પૂરી તફ્સીલ તથા તેહફીકૃથી કર્યું છે. ત્રીજું : આ હદીષ પર અમલ કરવાથી કિતાબુલ્લાહનો નસ્ખ (મન્સૂખ કરવું, રદ કરવું) ખબરે વાહિદથી લાઝિમ આવશે. તે એ રીતે કે પ્રથમ ઈર્શાદ થયો :-

"જ્યાં સુધી ફજરનો સફેદ દોરો રાતના કાળા દોરાથી જાહેર ન થઈ જાય, ખાવ પીઓ." (સૂ. બકરહ-૧૮૭) તેના પછી ઈર્શાદ ફર્માવ્યો : "પછી રોજાને રાત સુધી પૂર્ણ કરો." ثُمَّ أَتَمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ

અને તરાખીના માટે છે, શરઈ દિવસ સુબ્હ સાદિકૃ થતાં જ શરૂ થઈ ગયો. રોજાના હુકમનો મતલબ રોજાની નિયત કરવું છે, કેમ કે નિયત વિના ઈબાદતનું અસ્તિત્વ જ નથી. હવે સાબિત થયું કે દિવસનો અમુક હિસ્સો ગુજર્યા પછી પણ રોજાની નિયત સહીહ છે. આ વાત સૂફી સાબિત છે. જે ખાસ શબ્દ છે બનાવવામાં (મૂકવામાં) આવ્યો છે તઅફીબ મઅત્તરાખીના માટે. એટલા માટે એવું કહેવું કે જ્યાં સુધી ફજરથી પહેલાં નિયત નહીં કરશે તો રોજો દુરુસ્ત થશે નહીં, એ આ ખાસ હુકમ (કુર્આની)ને ખબરે વાહિદથી મન્સૂખ કરવું ગણાશે, અને એ જાઈઝ નથી. તેમજ આ ઈર્શાદ કે ફર્માવ્યું, "રોજો પૂર્ણ કરો" એ દર્શાવે છે કે જે દિવસ રોજાના માટે નિશ્ચિત છે તેમાં દિવસના શરૂમાં ખાસ રીતે ખાવા, પીવા, સંભોગથી રોકવું રોજો થશે ભલે તે વખતે નિયત ન હોય કેમ કે કોઈ બાબત પૂર્ણ થવા માટે તફાદો એ છે કે તે પ્રથમથી જોવા મળે અને સંપૂર્ણ ન થાય. એમાં ભેદ છે કે જ્યારે આ દિવસો રોજાના માટે નિશ્ચિત છે ચાહે અલ્લાહ તરફથી કે બંદા તરફથી તો એ બંનેને રોજાના માટે નિશ્ચિત કરવાની કોઈ હાજત નથી જેમ કે રમઝાનના રોજા, નિશ્ચિત નઝર (મન્નત)ના રોજા, અન્ય દિવસોથી ઉલ્ટુ કે તે રોજાના માટે નિશ્ચિત નથી એટલા માટે તે દિવસે રોજાને નિશ્ચિત કરવા માટે રાતથી જ નિયત જરૂરી છે. રહી ગયા નફલ તો એની દલીલ આગળ આવી રહી છે. ત્રીજું : એની પણ સંભાવના છે કે આ હદીષમાં નફી (નકાર)થી નફીએ કમાલ (સંપૂર્ણ થવાની નફી) મુરાદ હોય, જેમ કે لا صلوة لجان المسجد الا في المسجد માં છે.

નફલ રોજાની નિયત દિવસમાં સહીહ છે, એની દલીલ આ હદીષ છે જેને ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત સિદીકા રુઝી અલ્લાહી ઈમામ મુસ્લિમ (૧/૩૬૪ અસ્સિયામ), ઈમામ અબૂ દાઉદ (૧/૩૩૩ અસ્સિયામ), ઈમામ તિર્મિઝી (૧/૮૨ અસ્સૌમ) તથા ઈમામ નિસાઈ (૧/૩૧૯ અસ્સિયામ)એ રિવાયત કરી. આપ ફર્માવે છે : "એક દિવસે મને રસૂલુલ્લાહ ﷺએ ફર્માવ્યું, હે આઈશા ! તમારી પાસે કાંઈક ખાવાનું છે ? મેં અર્જ કરી, કાંઈ નથી. ફર્માવ્યું, હું રોજાથી છું."

بَابُ الصَّائِمِ يُصْبِحُ جُنْبًا ۲۵

"રોઝાદારે જ્યારે જનાબતની હાલતમાં સવાર કરી." - (૨૫૭)

حدیث ۱۱۳۰ عَنْ مَالِكٍ عَنْ سُمَيِّ مَوْلَىٰ أَبِي بَكْرٍ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ [હદીષ : ૧૧૩૦]

"અબૂબક્ર બિન અબ્દુરહમાન બિન હારિષ બિન હિશામ બિન મુગીરાએ કહ્યું, હું તથા મારા બાપ

الْحَارِثِ بْنِ هِشَامِ بْنِ الْمُغَيْرَةِ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا بَكْرٍ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ

અબ્દુરહમાન ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા તથા ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત ઉમ્મે સલ્માની ખિદમતમાં

قَالَ جِئْتُ أَنَا وَإِيَّيَ حَتَّى دَخَلْنَا عَلَىٰ عَائِشَةَ وَأُورِسَلِمَةَ رَضِيَ اللَّهُ

હાજર થયા. બીજી સનદથી ઝહરીના તરીકાથી મરવી છે કે અબૂબક્ર બિન અબ્દુરહમાન બિન હારિષ બિન

تَعَالَىٰ عَنْهُمَا - عَنِ الزُّهْرِيِّ أَخْبَرَنِي أَبُو بَكْرٍ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ

હિશામે ખબર આપી કે તેમના પિતા અબ્દુરહમાને મરવાને ખબર આપી કે હઝરત આઈશા તથા

الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ أَنَّ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَخْبَرَ مَرًّا أَنَّ عَائِشَةَ

હઝરત ઉમ્મે સલ્માએ ખબર આપી કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ પોતાનાં પત્ની સાથે નિકટતાને કારણે ફજરના સમયે

وَأُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَىٰ عَنْهُمَا أَخْبَرَتَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

જુનુબ થતા ત્યારબાદ ગુસ્લ કરતા અને રોઝો રાખતા. અને મરવાને અબ્દુલ્લાહ બિન હારિષથી કહ્યું, હું તમને

સમજૂતી : ૧૧૩૦

મુસ્લિમ (૧/૩૫૩ અસ્સિયામ)માં આ હદીષ આ પ્રમાણે છે : અબૂબક્ર બિન અબ્દુરહમાને કહ્યું, મેં હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه ને આ પ્રમાણે બયાન કરતા સાંભળ્યા, જે શખ્સ ફજરના સમયે જુનુબી થાય તે રોઝો ન રાખે. મેં મારા પિતા અબ્દુરહમાન ઈબને હારિષથી આ વર્ણવ્યું તો એમણે એને ન સ્વીકાર્યું. હવે અબ્દુરહમાન અને હું બંનેવ ચાલ્યા અને હઝરત આઈશા અને હઝરત ઉમ્મે સલ્મા رضي الله عنهما ની ખિદમતમાં હાજર થયા અને અબ્દુરહમાને તે બંનેવને પૂછ્યું તો એ બંનેવે જણાવ્યું કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એહતેલામ વિના સવારમાં જુનુબ થતા પછી રોઝો રાખતા. ત્યારબાદ અમે લોકો મરવાનની પાસે ગયા અને તેને આ વર્ણવ્યું તો મરવાને કહ્યું, હું તમને ફતઈ તૌર પર (નિશ્ચિતપણે) હુકમ આપુ છું કે તમે અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه ની પાસે જાવ, અને તે જે કહે છે એનો રદ કરો. હવે અમે હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه ની પાસે પહોંચ્યા. અબ્દુરહમાને (બંનેવ) ઉમ્મુલ મોમિનીનના ઈર્શાદોને વર્ણવ્યા. તો હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه એ પૂછ્યું, શું એ બંનેવે તમને આવું જ કહ્યું છે ? અબ્દુરહમાને કહ્યું, હા ! તો ફર્માવ્યું, તે બંનેવ અધિક જાણનાર છે. ત્યારબાદ હઝરત અબૂ હુરૈરહ જે કાંઈ ફર્માવતાં હતા તેને ફઝલ બિન અબ્બાસ તરફ વાળ્યું અને હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه એ ફર્માવ્યું, મેં આ ફઝલથી સાંભળ્યું, નબી ﷺ થી નથી સાંભળ્યું. હઝરત અબૂ હુરૈરહ જે કહેતા હતા એનાથી રુજૂઅ કરી લીધું. (ઈબને જરીહ) કહ્યું, મેં

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُدْرِكُهُ الْفَجْرُ وَهُوَ جُنُبٌ مِّنْ أَهْلِهِ ثُمَّ

અલ્લાહની કૃસમ આપુ છું, આ ખતાવીને અબૂ હુરૈરહને ગભરાહટમાં જરૂર નાખજો.

يَغْتَسِلُ وَيُصُومُ وَقَالَ مَرُّوَانُ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ أَقْسِمُ

અને એ વખતે મરવાન મદીનાનો હાકિમ હતો. અબૂબક્રએ કહ્યું, અબ્દુરહમાને એને નાપસંદ કર્યું.

بِاللَّهِ لَتَفْرِعَنَّ بِهَا أَبَاهُ رِيْرَةً وَمَرُّوَانُ يَوْمَئِذٍ عَلَى الْمَدِينَةِ فَقَالَ

પછી એવો સંજોગ બન્યો કે અમે જુલ હલીફામાં ભેગા થઈ ગયા અને ત્યાં અબૂ હુરૈરહની જમીન હતી.

أَبُوبَكْرٍ فِكْرَةَ ذَلِكَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ ثُمَّ قَدَّرْنَا أَنْ يَجْتَمِعَ بِدِيَارِ

અબ્દુરહમાને હઝરત અબૂ હુરૈરહને કહ્યું, હું તમને એક વાત વર્ણવી રહ્યો છું.

الْحَلِيفَةِ وَكَأَنْتَ لِأَبِي هُرَيْرَةَ هُنَالِكَ أَرْضٌ فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ

અને જો મરવાને કૃસમ ન અપાવી હોત તો હું ન વર્ણવત. ત્યારબાદ તેમણે હઝરત આઈશા તથા હઝરત ઉમ્મે

અબ્દુલ મલિક બિન અબૂબક્ર બિન અબ્દુરહમાને (આ હદીષના રાવી)થી પૂછ્યું, શું બંનેવ ઉમ્મુલ મોમિનીને રમઝાનના બારામાં કહ્યું હતું? તેમણે કહ્યું, એવું જ છે કે હુઝૂર એહતેલામ વિના સવારના સમયે જનુબી થતા પછી રોઝા રાખતા.

વિવિધતાવાળી રિવાયતો : બુખારીની રિવાયતથી એ નથી જણાતું કે **ادرك الصبح جنباً فلا صوم له** હુઝૂરનો ઈર્શાદ છે કે નહીં. પણ મુસ્લિમ (૧/૩૫૩)ની રિવાયતમાં એ સ્પષ્ટતા છે કે હઝરત અબૂ હુરૈરહ **رضي الله عنه** એ એને ખૂદ હુઝૂરથી નથી સાંભળ્યું પણ સંભાવના છે કે ફઝલ **رضي الله عنه**થી સાંભળ્યું હોય. ઈમામ અબ્દુરઝાકફે (ઉમ્દતુલ ફારી, પેજ-૩) રિવાયત કરી કે હઝરત અબૂ હુરૈરહ **رضي الله عنه** એ કહ્યું કે રસૂલુલ્લાહ **ﷺ** એ ફર્માવ્યું, એમાં પણ એ સંભવ છે કે એ ફઝલથી સાંભળ્યું હોય અને ફઝલે હઝરત અબૂ હુરૈરહ **رضي الله عنه**થી બયાન કર્યું હોય. હજી પણ **قال رسول الله** કહેવું દુરુસ્ત છે.

મારા ખયાલમાં આ સર્વ રિવાયતોમાં વર્ગીકરણની સ્થિતિ આ જ છે કે હઝરત અબૂ હુરૈરહ **رضي الله عنه** એ ખૂદ હુઝૂર **ﷺ**થી નથી સાંભળ્યું. તેમણે ફઝલ બિન અબ્બાસથી સાંભળ્યું છે અને તેમણે નબી **ﷺ**થી સાંભળ્યું છે.

ફઝલ બિન અબ્બાસ : બુખારી તથા મુસ્લિમની રિવાયતમાં ફઝલ બિન અબ્બાસનું નામ છે પણ નિસાઈની એક રિવાયતમાં હઝરત ઓસામા બિન ઝયદનું નામ છે કે તેમણે મારાથી બયાન કર્યું. શક્ય છે બંનેવથી સાંભળ્યું હોય.

وهو اعلم મુસ્લિમ તથા ઈબ્ને હબ્બાનની રિવાયતમાં છે : **هما اعلم** હઝરત આઈશા તથા હઝરત ઉમ્મે સલમા અધિક જાણનારાં છે. અને ઈમામ નિસાઈની એક રિવાયતમાં છે : **هن اعلم** અને એ જ મુસન્નફે અબ્દુરઝાકફમાં પણ છે. નિસાઈની એક રિવાયતમાં આ પ્રમાણે છે કે કેવળ હઝરત આઈશાથી મુલાકાત કરી. અને તેમણે એ રિવાયત કર્યું. હઝરત ઉમ્મે સલમાનો ઉલ્લેખ નથી. એમાં આ પ્રમાણે છે કે **وهي اعلم** આ સૌનો સાર એ નીકળ્યો કે હઝરત અબૂ હુરૈરહ **رضي الله عنه** એ હઝરત આઈશા અને હઝરત ઉમ્મે સલમા બંનેવને અથવા

لَا بِيْ هُرَيْرَةَ اِنِّيْ ذَاكِرٌ لِّكَ اَمْرًا وَّلَوْلَا اَنَّ مَرْوَانَ اَقْسَمَ عَلَيَّ

સલ્માની વાત વર્ણવી. તો હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه એ કહ્યું કે

فِيْهِ لَمْ اَذْكُرْ لَكَ فَذَكَرَ قَوْلَ عَائِشَةَ وَاَمْرَ سَلْمَةَ فَقَالَ كَذَّابُكَ

મને ફઝલ બિન અબ્બાસે આ જ પ્રમાણે હદીષ વર્ણવી હતી

حَدَّثَنِیْ الْفَضْلُ بْنُ عَبَّاسٍ وَهُوَ اَعْلَمُ عَه

અને તે સારી રીતે જાણે છે." (મુસ્લિમ, તિર્મિઝી, નિસાઈ, ઈબ્ને માજહ બ ઈબ્તિલાફ ફીસ્સુયૂમ)

કેવળ એકલાં હઝરત આઈશાને اعلم કહ્યું. અને બનાવની સાથે એને જ અધિક મળતાપણુ પણ છે, હવે બુખારીની આ રિવાયતનું કે હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه એ હઝરત ફઝલને اعلم કહ્યું, મતલબ એ નિશ્ચિત છે કે તે કહેવા એવું ચાહે છે કે ફઝલ બિન અબ્બાસે મને આ હદીષ વર્ણન કરી, અને તે સારી રીતે જાણે છે. એટલે આ રિવાયતની હકીકતને. એ મતલબ નથી કે ખાસ આ મામલામાં ફઝલ બિન અબ્બાસ અઝવાજે મુતહ્દરાતથી અધિક જાણતા હતા. એ ન તો બનાવના લેહાઝથી દુરુસ્ત છે અને ન હઝરત અબૂ હુરૈરહ જેવા બુઝુર્ગ સહાબી એવું કહી શકે છે. એનું દષ્ટાંત એ છે કે જેમ કે આપણા ઉર્કમાં એ છે કે જ્યારે કોઈ ષિક્કની કોઈ વાત હકીકતથી વિરુદ્ધ સાબિત થઈ જાય છે તો તે કહે છે, મેં ફલાણાથી સાંભળ્યું હતું તે જાણે. એ જ પ્રમાણે હઝરત અબૂ હુરૈરહ જે બયાન કરતા હતા તેની સરચાઈ જ્યારે હઝરત આઈશા તથા હઝરત ઉમ્મે સલમાના ઈર્શાદથી વિરુદ્ધ થવાના કારણે શંકાસ્પદ થઈ ગઈ તો મજબૂરીના તૌર પર હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه એ ફર્માવ્યું, મને ફઝલ બિન અબ્બાસે વર્ણવ્યું હતું, તે જ એને સારી રીતે જાણે છે કે કઈ રીતે એમણે એને બયાન કર્યું છે.

બુખારીની આ રિવાયતથી માલૂમ થાય છે કે અબૂબક તથા તેમના વાલિદ અબ્દુરહમાને ડાયરેક્ટ હઝરત આઈશા તથા હઝરત ઉમ્મે સલમાથી વાતચીત કરી હતી. પણ નિસાઈ (ઉમ્દતુલ ફારી ૧૦/૩)ની એક રિવાયતમાં છે કે હઝરત આઈશાથી તેમના ગુલામ ઝકવાનના વાસ્તાથી અને હઝરત ઉમ્મે સલમાથી તેમના ગુલામ નાફેઅના થકી વાતચીત થઈ હતી.

અલ્લામા અયનીએ પહેલાને અકષર તથા અસ્સહ (સહીહ) કહ્યું. એમના કહેવાનો મતલબ એ છે કે સનદના એતબારથી અકષર તથા અસહ છે, પણ મારા ખયાલમાં હકીકતના એતબારથી પણ રાજેહ છે કે ગુલામોના થકી વાતચીત કરી. અને એ મુહાવરો આમ છે કે મોટાઓ સાથે ખાદિમોના વાસ્તાથી જ વાત થાય છે, ખાસ કરીને સ્ત્રીઓ સાથે. એને એ રીતે વર્ણવે છે જાણે ડાયરેક્ટ વાતચીત થઈ.

અહીં ઈમામ બુખારીએ બે સનદોની સાથે આ હદીષને વર્ણન કરી છે. આ પરથી જાહેરી રીતે એ જ માલૂમ પડે છે કે બંનેવ સનદોનું મતન (મૂળ લખાણ) એક છે. જ્યારે કે એવું નથી, પ્રથમ સનદ જે અબ્દુલ્લાહ બિન મુસ્લિમા અન માલિકના તરીફાથી છે એના મતનમાં ન મરવાનનો ઉલ્લેખ છે ન હઝરત અબૂ હુરૈરહનો. એનું મતન કેવળ એટલું છે કે અમે હઝરત આઈશા તથા હઝરત ઉમ્મે સલમા رضي الله عنهماની ખિદમતમાં હાજર થયા, તે બંનેવે આ પ્રમાણે બયાન આપ્યું.

બીજી સનદ જે અબુલ યમાન અને ઝુહરીના તરીફાથી છે તેનું મતન તે છે જે બુખારીમાં અહીં વર્ણન થયેલ છે.

અલ્લામા ખિતાબી (ઉમ્દતુલ ફારી, ૧૦/૪) તથા ઈબ્ને મુન્ઝિરે હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه ના આ ફત્વા તથા રિવાયતના બારામાં એ ખુલાસો કર્યો છે કે શરૂમાં સૂઈ ગયા પછી ખાવુ, પીવું તથા સંભોગ રોઝાદારના માટે મના હતું, તેમ જ એ હુકમ હતો કે જે સવાર સુધી જુનુબી રહે તે રોઝો ન રાખે. પણ જ્યારે સૂઈ ગયા બાદ પણ સુબહ સાદિક સુધી ખાવા, પીવા, સંભોગ મુબાહ થઈ ગયું તો આ હુકમ પણ મન્સૂખ થઈ ગયો. હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه ને એના મન્સૂખ થવાનો ઈલ્મ ન હતો એટલા માટે તે એ જ ફત્વો આપતા રહ્યા. અને હઝરત ફઝ્લ બિન અબ્બાસથી જે સાંભળ્યું હતું તેને રિવાયત કરતા રહ્યા. પણ જ્યારે હઝરત આઈશા તથા હઝરત ઉમ્મે સલમાની રિવાયતથી ઈલ્મ થઈ ગયો તો રુજૂઅ (પોતાની વાત પરત) કરી લીધું.

જનાબતની હાલતમાં રોઝો : જો કોઈ જનાબતની હાલતમાં સુબહ સાદિક પછી સુધી રહે તો તેનો રોઝો સહીહ છે કે નહીં? જમદૂર તથા ચારેવ ઈમામોનો મઝહબ એ જ છે કે તેનો રોઝો સહીહ છે, જેમ કે વર્ણવેલ હદીષથી સાબિત છે. એનાથી સાબિત થયું કે રોઝો સહીહ થવા માટે તહારત (પાકી) શર્ત નથી, ન હફીફી ન હુકમી. અલબત્ત એટલું જરૂર છે કે એના પર ફર્જ છે કે દિવસ નીકળવાથી એટલા અગાઉ નહાય લે કે ફજરની નમાઝ પઢી શકે. એ સૌ પર ફર્જ છે, ચાહે રોઝાદાર હોય કે ન હોય. જો એ સમય સુધી ગુસ્લ ન કર્યું તો ગુનેહગાર થયો. અને હવે રોઝામાં પણ કરાહત થશે. એ જ ભાવાર્થ છે એનો જે અુમક ફતાવાની કિતાબોમાં છે કે જનાબતની હાલતમાં રોઝો મકરૂહ છે.

તેમજ આના પરથી નીચે પ્રમાણેના મસ્અલા જાણવા મળ્યા :

૧. જ્યારે કોઈ શરઈ હુકમમાં ઉલઝન હોય તો ઉલમાની પાસે હાજર થઈને તહફીફ કરવી લાઝમી છે. ઈશાદ છે : **فَسْئَلُوا أَهْلَ الدِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ** "જો તમને ઈલ્મ નથી તો જાણવાવાળાઓથી પૂછો."
૨. જો ઉલમામાં મતભેદ પડી જાય તો અગ્રતા એના કથનને આપવામાં આવશે જે અઅલમ (અધિક જાણકાર) હોય.
૩. હદીષની રિવાયતમાં સ્ત્રીઓ પુરૂષોના સમાન છે.
૪. પતિ પત્નીના ખાસ સંબંધોના બારામાં અઝવાજે મુતહ્હરાત (પાક બીવીઓ)ની રિવાયત સૌના પર રાજેહ (પસંદીદા) છે.
૫. અગ્રેસર આલિમથી જો કોઈ લગઝિશ થઈ જાય તો એમની ખિદમતમાં તેને અર્ઝ કરવી જરૂરી છે.
૬. અગ્રેસર આલિમ (અકાબિર)ની લગઝિશ અર્ઝ કરવામાં અદબનો લેહાઝ જરૂરી છે.
૭. હદીષની રિવાયતમાં ગવાહીની જરૂરત નથી.
૮. ખબરે વાહિદ હુજજત છે.

٣٣. وَقَالَ هَمَّامٌ وَابْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا

"અને હમ્મામ તથા હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમર રઝી અલ્લાહુ અન્હુમા સાહબઝાદાએ [તઅલીફ : 330]

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ

હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લાહુ અન્હુ થી રિવાયત કરી કે નબી રોઝો ન રાખવાનો હુકમ આપતા હતા.

وَسَلَّمَ يَا مُرَّ بِالْفِطْرِ وَالْأَوَّلِ أُسْنَدٌ

અને પ્રથમ હદીષ સનદના એતબારથી અધિક કૃવી છે."

હમ્મામ : થી મુરાદ હમ્મામ બિન મુનબ્બહ સનઆની છે. ઈબ્ને અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમરથી કોણ સાહબ મુરાદ છે એ નિશ્ચિત ન થઈ શક્યું. પણ અલ્લામા કિર્માનીએ ફર્માવ્યું કે એ સાલિમ છે, એટલા માટે કે એ હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લાહુ અન્હુ થી રિવાયત કરે છે. પણ અલ્લામા અયનીએ ફર્માવ્યું, એ જરૂરી નથી. શક્ય છે કે ઓબૈદુલ્લાહ હોય, બની શકે કે અબ્દુલ્લાહ હોય. એટલા માટે ઈમ્મામ બુખારીએ નામ ન લીધું કેવળ ઈબ્ને અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમર ફર્માવ્યું.

હમ્મામ બિન મુનબ્બહની તઅલીફને ઈમ્મામ અહમદે પોતાની સહીહમાં મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે. એના શબ્દો આ પ્રમાણે છે, જ્યારે સવારની નમાઝના માટે અઝાન કહેવામાં આવે અને તમારામાંથી કોઈ જુનુબી હોય તો રોઝો ન રાખે. ઈબ્ને અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમરની તઅલીફને ઈમ્મામ અબ્દુરઝઝાકે પોતાની મુસન્નફમાં તથા ઈમ્મામ નસાઈએ તથા તબ્રાનીએ મુસ્નુદુશ્શામિયિનમાં રિવાયત કર્યું કે અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમર અથવા ઓબૈદુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમરે કહ્યું કે હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લાહુ અન્હુએ કહ્યું કે રસૂલુલ્લાહ રઝી અલ્લાહુ અન્હુએ કહ્યું કે રોઝો ન રાખવાનો હુકમ આપતા હતા જ્યારે કોઈ સવારે જુનુબી રહે.

ولاول اسند : આ હઝરત ઈમ્મામ બુખારીનો ઈર્શાદ છે. અલ્લામા કિર્માનીએ કહ્યું કે એનો મતલબ એ છે કે ઉમ્મહાતુલ મોમિનીનની હદીષ હઝરત અબૂ હુરૈરહની હદીષ કરતાં અધિક સહીહ છે. અલ્લામા અયનીએ એના પર એ પકડ કરી કે મોટાભાગના તરીફાઓમાં બંનેની સનદો એક જ છે, પછી એકને અસહ (વધુ સહીહ) કઈ રીતે કહી શકીએ છીએ. એનો મતલબ એ છે કે હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લાહુ અન્હુની હદીષમાં ખૂદ મતભેદ છે. કોઈમાં છે કે તે એવું કહે છે કે ફઝલ બિન અબ્બાસથી સાંભળ્યું, કોઈમાં છે હઝરત ઓસામા બિન ઝયદથી સાંભળ્યું. કોઈમાં છે કે એક શબ્દથી સાંભળ્યું, ફલાણાથી સાંભળ્યું. ઉમ્મહાતુલ મોમિનીનની હદીષથી વિરુદ્ધ કે એની દરેક રિવાયતમાં આ પ્રમાણે છે કે ઉમ્મહાતુલ મોમિનીને ખૂદ બયાન કર્યું. હવે **ولاول اسند**નો મતલબ એ થયો કે ઉમ્મહાતુલ મોમિનીનની હદીષ આ અર્થમાં કૃવી છે કે મરફૂઅ હોવામાં કોઈ શંકા નથી. અથવા તેનું રસૂલુલ્લાહ રઝી અલ્લાહુ અન્હુ સુધી પહોંચવું અધિક સ્પષ્ટ તથા ઉઘાડુ છે. એથી ઉલ્ટુ હઝરત અબૂ હુરૈરહની હદીષથી કે તેનું મરફૂઅ હોવું શંકાસ્પદ છે.

بَابُ الْمُبَاشَرَةِ لِلصَّائِمِ ٢٥

"રોઝાદારનું સંભોગ કરવું" - (૫૪-૨૫૮)

وَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا يَحْرُمُ عَلَيْهِ فَرْجُهَا -

ت ٣٣١
[તઅલીફ : 33૧]

"અને ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા રઝી અલ્લાહુ એન્હા, રોઝાદાર માટે ઔરતની શર્મગાહ હરામ છે."

حَدِيث ١١٣١
عَنِ الْأَسْوَدِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ

'ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા રઝી અલ્લાહુ એન્હા, નબી રોઝાની હાલતમાં [હદીથ : ૧૧૩૧]

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُقْبَلُ وَيُبَاشِرُ وَهُوَ صَائِمٌ وَكَانَ أَمْلَكَكُمْ

બોસો લેતા હતા અને મુબાશિરત એટલે શરીરને શરીર સાથે ચિપકાવતા હતા અને તે પોતાની હાજતના

لَارِيهِ - قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ إِرْبُ حَاجَةٍ وَقَالَ طَاوُسٌ - غَيْرِ أَوْلَى الْإِرْبَةِ -

તમારા કરતાં અધિક માલિક હતા. હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ રઝી અલ્લાહુ એન્હા : અર્થ નો અર્થ હાજત છે અને

الْأَحْمَقُ لِاحَا جَةِ لَهُ فِي النَّسَاءِ عَه

ઈમામ તાઉસે અર્થ નો અર્થ બતાવ્યો, તે મૂર્ખ જેને સ્ત્રીઓનું આકર્ષણ ન હોય."

(મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, તિર્મિઝી, ઈબ્ને માજહ : અસ્સિયામ, દારમી : વુઝૂ મોઅતા ઈમામ માલિક-અસ્સિયામ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૬/૪૦)

તઅલીફ : 33૧ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ અબૂ જઅફર તહાવી (શરહે મઆનિયુલ આધાર, ભાગ-૧/૨૮૪ અસ્સિયામ)એ મૌસૂલન રિવાયત કરી છે. હકીમ ઈબ્ને અફાલે કહ્યું, મેં હઝરત આઈશા રઝી અલ્લાહુ એન્હાને પૂછ્યું, રોઝાની હાલતમાં મારા પર મારી પત્ની સાથે શું હરામ છે? ફર્માવ્યું, તેની શર્મગાહ. ઈબ્ને હઝમએ મહલ્લામાં પણ એના જેવી રિવાયત કરી છે.

સમજૂતી : ૧૧૩૧

મુબાશિરતનો માદો **بَشْرٌ** (બશરુન) છે. આ બાબે મફાઅલતનો મસ્દર છે એનો શાબ્દિક અર્થ છે, બે માણસોનું શરીરથી શરીર ચિપકાવવું, સંભોગ એના અર્થમાં સામેલ નથી. અલ્બત્ત ક્યારેક સંભોગના અર્થમાં બોલવામાં આવે છે. સંભોગ કરવાથી રોઝો ફાસિદ થઈ (તૂટી) જાય છે. અને રમઝાનના રોઝાઓમાં એના પર 'ફઝા'ની સાથે 'કફફારો' પણ છે. મુબાશિરત અને બોસા પછી નફસ પર ફાબૂ કરવો મુશ્કેલ થઈ જાય છે અને એ સંભોગ પ્રતિ ખેંચી જાય છે એટલા માટે રોઝાની હાલતમાં બંનેવ મના છે, એનાથી રોઝો મકરૂહ થઈ જાય છે, જો વિર્ય સ્ખલન થવાનો કે સંભોગમાં સપડાવાનો ભય હોય તો. હુઝૂરે અફદસ રઝી અલ્લાહુ એન્હાને સંપૂર્ણપણે ફાબૂ હતો એટલા માટે હુઝૂર રઝી અલ્લાહુ એન્હા માટે મના નથી.

بَابُ الْقُبْلَةِ لِلصَّائِمِ ٢٥٨

"રોઝાદારે બોસો લેવો" - (પેજ-૨૫૮)

٣٣٢ وَقَالَ جَابِرُ بْنُ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا إِنْ نَظَرَ فَاَمْنِي يَتِمَّ صَوْمُهُ

"અને હઝરત જાબિર બિન અબ્દુલ્લાહ રઝી અલ્લાહુ અન્હુમ્, જો સ્ત્રીને જોયી અને વિર્ય નીકળી આવ્યું તો પણ રોઝો પૂર્ણ કરી લે."

١١٣٢ حَدِيثٌ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا قَالَتْ

"ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા રઝી અલ્લાહુ અન્હુમ્ કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ [હદીષ : ૧૧૩૨]

إِنْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيُقْبِلَ بَعْضُ أَزْوَاجِهِ

રોઝાની હાલતમાં પોતાની અમુક પત્નીઓનો બોસો લેતા.

الرَّابَةِ سُرَّوهُ غَيْرَ أُولَى الْأَرْبَةِ : "અને મોમિન ઔરતોને કહી આપો પોતાની નજરો નીચી રાખે અને પોતાની શર્મગાહની રક્ષા કર્યા કરે, અને પોતાનો શણગાર જાહેર ન કરે, પણ જે આપોઆપ જાહેર થાય. અને પોતાના ગેરવાનો પર ઓઢણીઓ નાખેલી રાખે સિવાય પોતાના પતિ તથા બાપ તથા સસરા તથા પુત્રો અને પતિના પુત્રો તથા ભાઈઓ તથા ભત્રીજાઓ અને ભાણીયાઓ અને પોતાના જેવી જ સ્ત્રીઓ અને પોતાની લાંડીઓ તથા ગુલામો અને તે ખાદિમો જેઓ સ્ત્રીઓની ઈચ્છા ન ધરાવતા હોય, અથવા એવા બાળકો જે સ્ત્રીઓની છુપી થીજોની ખબર ન ધરાવતાં હોય, કોઈની સામે પોતાનો શણગાર જાહેર ન કરે." આ આયતમાં આ પ્રમાણે હતું : [آيت ٣١] : "أَوَالتَّابِعِينَ غَيْرِ أُولَى الْأَرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ [آيت ٣١] : "અથવા નોકર જે વાસનાવાળા પુરુષ ન હોય."

એમાં અલ્-અરબી છે. ઈમામ બુખારી આદત મુજબ એની તફસીરમાં ફર્માવે છે કે એનો અર્થ હાજતનો છે અને ઈમામ તાહિસે ફર્માવ્યું, અલ્-અરબી મુરાદ તે મૂર્ખ છે જેને સ્ત્રીઓની હાજત ન હોય.

તઅલીફ : ૩૩૨ની સમજૂતી

આ અષરને ઈમામ અબૂબક્ર બિન અબી શયબાએ મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે. અને હુકમ એ જ છે કે જો સ્ત્રીને જોયી અને વિર્ય સ્ખલન થઈ ગયું તો રોઝો ન તૂટયો, અલ્બત્ત જો બોસો લીધો અથવા ગળે લગાડી અથવા શરીર સ્પર્શ્યું ભલે કપડુ આડ હોય અને વિર્ય સ્ખલન થઈ ગયું તો રોઝો તૂટી ગયો. બલકે જો એ અંદેશો હોય કે વિર્ય સ્ખલન થઈ જશે અથવા સંભોગમાં સપડાય જશે તો મકરૂહ છે ભલે હોઠ કે જીભ ચૂંસી અને ફાહિશ (બિભત્સ) મુબાશિરત તદ્દન મકરૂહ છે, ચાહે વિર્ય સ્ખલન કે સંભોગમાં પડવાનો ભય હોય કે ન હોય. બિભત્સ મુબાશિરત એ છે કે સ્ત્રી પોતાનું ગુપ્તાંગ સ્ત્રી કે પુરુષની શર્મગાહ સાથે અથવા સ્ત્રી સ્ત્રીની શર્મગાહ સાથે વાસનાની હાલતમાં કોઈ આડ વિના સ્પર્શ કરાવે. પુરુષમાં વાસના એ છે કે ગુપ્તાંગમાં ઉત્તેજના હોય, અને સ્ત્રીમાં વાસના એ છે કે બેફાબૂપણુ અને જોશ હોય.

સમજૂતી : ૧૧૩૨

અમુક પત્નીઓથી ખૂદ ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા રઝી અલ્લાહુ અન્હુમ્ પોતાને મુરાદ લીધાં, અંતમાં હસવાથી એ નિશ્ચિત થઈ ગયું. એનાથી આ રિવાયત અધિક કૃતઈ થઈ ગઈ. ત્યારબાદ ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત ઉમ્મે સલમા રઝી અલ્લાહુ અન્હુમ્ હદીષ ૨૧૨ વર્ણવી જે ૨/૨૧૭ (ગુજરાતીમાં પેજ નં. ૧૮૯) પર વર્ણન થઈ ચૂકી છે. એમાં અહીં આટલું અધિક છે :-

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(57)

રોઝા વિશે પ્રકરણ

وَهُوَ صَائِمٌ تَمَّ نَحْتَهُ عَه

ત્યારબાદ તે હસ્યાં." (નિસાઈ-અસ્સિયામ)

بَابُ اِعْتِسَالِ الصَّائِمِ

"રોઝાદારનું ગુસ્લ કરવું" - (પેજ-૨૫૮)

"પ્રકરણનો હેતુ : જાહેરી રીતે આ પ્રકરણની કોઈ જરૂરત હતી નહીં, પણ હઝરત અલી મુર્તઝા કરમલ્લાહુલ્લાહી થી એક રિવાયત મુસન્નફે અબ્દુરરઝાક (ઉમ્દતુલ ફારી, પેજ-૧૧)માં છે કે તેમણે રોઝાદારને હમ્મામ (બાથરૂમ)માં જવાથી મના ફર્માવ્યું છે, એટલા માટે જરૂરી થયું કે તેને સ્પષ્ટ કરી દેવામાં આવે. વર્ણન થયેલ રિવાયત ઝઈફ છે દલીલને પાત્ર નથી, આપણે ત્યાં પણ રાજેહ તથા મુખ્તાર (પસંદીદા) એ જ છે કે રોઝાદારે નહાવા બાથરૂમમાં જવામાં કાંઈ વાંધો નથી. એ જ પ્રમાણે માથા પર પાણી નાખવામાં, કપડાં ભીનાં કરી શરીર પર રાખવામાં પણ વાંધો નથી.

અબૂ દાઉદ (ઉમ્દતુલ ફારી, પેજ-૧૧)માં છે કે હઝરત અબ્દુરહમાન બિન અબૂબકએ કેટલાક સહાબાથી રિવાયત કરી. તેમણે કહ્યું, મેં નબી કરીમ સલ્લિલ્લાહુ અલૈહિ વાલ્લાહી સલામને અર્જમાં જોયા કે રોઝાદાર હતા અને સરે અફદસ (માથા મુબારક) પર ગરમી કે તરસની સખ્તીના કારણે પાણી રેડવામાં આવી રહ્યું હતું."

وَبِرَّ ابْنِ عَمَرَ تَوْبًا فَاَلْقَى عَلَيْهِ - ت ૩૩૩

"હઝરત ઈબ્ને ઉમર રઝીલ્લાહુ અન્હુમાએ કપડુ પલાળ્યું અને એમના પર નાખવામાં આવ્યું." [તઅલીફ : ૩૩૩]

وَدَخَلَ الشَّعْبِيَّ الحَمَامَ وَهُوَ صَائِمٌ ت ૩૩૪

"અને ઈમામ શઅબી (તાબઈ) રોઝો રાખીને બાથરૂમમાં ગયા." [તઅલીફ : ૩૩૪]

કેટલી અને હુઝૂર સલ્લિલ્લાહુ અલૈહિ વાલ્લાહી સલામ એક વાસણમાં ગુસ્લ કરતાં હતાં અને હુઝૂર રોઝાદાર હોવા છતાં તેમનો બોસો લીધા કરતા હતા."

તઅલીફ : ૩૩૩ની સમજૂતી

આ અષરને ઈમામ ઈબ્ને અબી શયબાએ મૌસૂલ કરી. પ્રકરણથી મળતાપણુ એ છે કે જેવી રીતે નહાવામાં શરીર પર પાણી પડે છે અને છિદ્રો વડે શરીરની અંદર પહોંચે છે, એ જ પ્રમાણે ભીનુ કપડુ નાખવાથી પણ પાણીને શરીર શોષે છે. શરીર પર ભીનુ કપડુ રાખવામાં વાંધો નથી, જેથી નહાવામાં પણ કોઈ વાંધો ન હોવો જોઈએ.

તઅલીફ : ૩૩૪ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ અબૂબક ઈબ્ને અબી શયબાએ મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે. ઈમામ શઅબીનું નામ "આમિર બિન શરાહીલ" હતું.

ت ۳۳۵ وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا لَا بَأْسَ أَنْ يَتَطَعَّمَ

"अने ईब्ने अब्बास रضى الله عنهما अे इर्माव्युं अेमां कोँ वान्धो नथी के रोजादार [तअलीक़ : 33५]

الْقَدْرَ أَوْ الشَّيْءَ -

डांडी के अन्य कोँ चीज याभे."

ت ۳۳۶ وَقَالَ الْحَسَنُ لَا بَأْسَ بِالْمُضْمَضَةِ وَالتَّبَرُّدِ لِلصَّائِمِ - [तअलीक़ : 33६]

"अने ईमाम हसन बसरीअे इर्माव्युं, कुल्ली करवा अने पाणी वडे ठंडक डांसल करवामां काँ वान्धो नथी."

ت ۳۳۷ وَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ إِذَا كَانَ صَوْمُ أَحَدِكُمْ

"अने हजरत ईब्ने मस्ओद रضى الله عنه अे इर्माव्युं, ज्यारे तमारो रोजो डोय [तअलीक़ : 33७]

فَلْيُصْبِحْ دَهَبًا مَّتَرَجَّلًا -

तो सवारे तेल लगाडेल अने कांसकी करेल रडे."

तअलीक़ : 33५नी समजूती आ तअलीक़ने पण ईमाम अबूबक ईब्ने अभी शयबाअे मौसूलन रिवायत करी छे. **طَعَّمَ** नो मादो **ان يَتَطَعَّمَ** छे. **سمع** छे अेनो अर्थ याभवुं थाय छे. **نَو** अर्थ स्वाड याभवो मोमां भूकवुं. मतलब अे छे के रसा वगेरेने मोढामां अटला माटे राभवुं के तेनो स्वाड जणाय आवे पछी थूकी देवुं अे रोजामां मना नथी. अेनाथी रोजो तूटतो नथी, पण विना जइरते मकइ छे. पण डा ! जो पति कटुस्वभावनो छे तो याभवानी ईज्जत छे, मकइ पण नथी. अे रीते नाना बाणकने भावा माटे काँ न डोय तो तेने भवडाववा माटे रोटी वगेरे याववामां कोँ वान्धो नथी.

तअलीक़ : 33६नी समजूती अदलामा ईब्ने हजरे इर्माव्युं के आ तअलीक़ने मअनन (अर्थना आधारे) ईमाम अब्दुर्रज्जाक़े मौसूल करी छे. अदलामा अयनीअे इर्माव्युं, अे जाडेर न थँ शक्युं, बल्के ईमाम अबूबक ईब्ने अभी शयबाअे तेमने अेनाथी उल्टी रिवायत करी छे के ईमाम हसन बसरीअे इर्माव्युं के ईक़तारना समये अने पाणी पीवाना समये कुल्ली करवी मकइ छे. आ बंने तअलीक़ोने प्रकरण साथे अे संबंघ छे के ज्यारे मोढामां भाणु अने पाणी लँ जवुं रोजो तोडनार नथी तो गुस्लमां अेथी अधिक अंशे नथी.

तअलीक़ : 33७नी समजूती **فليصبح**नो मतलब अे छे के रातमां ज तेल लगाडी लो, कांसकी करी लो. मतलब अे थयो के रोजो ईबादत छे. जयां सुधी कोँ रोजो राभेल डालतमां छे त्यां सुधी ते ईबादतनी डालतमां छे, अने ईबादतगुजार डक़ीक़तमां बारगाडे ईलाहीमां डाजर थाय छे तो बेडतर अे छे के उमदा देभाव बनावीने राभे.

प्रकरणथी निस्बत जाडेर छे के सवारे ज्यारे वाणोमां तेल मौजूद हशे तो शोषायने दिभागमां पडोयशे. ज्यारे अेमां कोँ वान्धो नथी तो गुस्लमां पण कोँ वान्धो नथी. तेमज गुस्लथी पण डेतु सफ़ाँनो छे अने वाणोमां तेल नाभवा तथा कांसकी करवामां पण सफ़ाँ छे. आ समृध्ध अर्थने कारणे वर्णन कर्तुं. आनाथी साभित थयुं के हिवसमां रोजानी डालतमां माथा अथवा शरीर पर तेल मालिश करवामां कोँ वान्धो नथी.

ت ۳۳۸ وَقَالَ أَنَسُ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ إِنَّ لِي أَبْرَنَ أَتَقَحَّمُ فِيهِ وَأَنَا صَائِمٌ [تألیف : ۳۳۷]

અને હઝરત અનસ રَضِيَ اللهُ عَنْهُ એ ફર્માવ્યું કે મારી પાસે પાણીનું એક પાત્ર છે જેમાં રોઝાની હાલતમાં દાખલ થાઉં છું.

ت ۳۳۹ وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا يَسْتَاكُ أَوَّلَ النَّهَارِ وَآخِرَهُ [تألیف : ۳۳۷]

"અને હઝરત ઈબ્ને ઉમર رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا દિવસના પ્રથમ તથા અંતિમ હિસ્સાઓમાં મિસ્વાક કરતા હતા."

ت ۳۴۰ وَقَالَ ابْنُ سَيْرِينَ لَا بَأْسَ بِالسَّوَاكِ الرَّطْبِ قِيلَ لَهُ طَعْمٌ

"અને ઈબ્ને સીરીને કહ્યું, ભીની મિસ્વાકમાં કાંઈ વાંધો નથી. અર્ઝ કરવામાં આવી, એના [તألیફ : ૩૪૦]

قَالَ وَالْمَاءُ لَهُ طَعْمٌ وَأَنْتَ تَمَضِيصٌ بِهِ

માટે સ્વાદ છે ! ફર્માવ્યું, પાણીના માટે પણ સ્વાદ છે, જ્યારે કે તમે એના વડે કુલ્લી (કોગળો) કરો છો."

ت ۳۴۱ وَلَمْ يَرَأِ أَنَسُ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ وَالحَسَنُ وَابْرَاهِيمَ

"અને હઝરત અનસ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ અને હસન બસરી તથા ઈબ્રાહીમ નખઈ રોઝાદારને [તألیફ : ૩૪૧]

بِالْكَحْلِ لِلصَّائِمِ بِأَسًا

સુરમો લગાડવામાં કોઈ વાંધો જણતા ન હતા."

તઅલીફ : ૩૩૮ની સમજૂતી આ તઅલીફને ફાસિમ બિન ષાબિતે ગરીબુલ્ હદીષમાં મૌસૂલન વર્ણન કરી છે. **أَبْرَنٌ** એ **أَبْرَنٌ** અરબી બનાવેલ છે. પથ્થર અથવા ધાતુનું ઘણું ઊંડું પાત્ર જેમાં માણસ કમસે કમ બેસી શકે. જેમ કે આજકાલ નહાવાના માટે ટબ હોય છે. ગુસ્લમાં પાણી શરીર પર પડીને વહી જાય છે અને જો પાત્રમાં પાણી ભેગું થયું અને માણસ એમાં બેસે તો પાણી શરીરની આસપાસ મોડે સુધી રહેવાને કારણે અંદર વધુ શોષાતું જશે. જ્યારે એમાં વાંધો નથી તો નહાવામાં એથી વિશેષ અંશે વાંધો નથી.

તઅલીફ : ૩૩૯ની સમજૂતી આ અષરના અંતિમ ભાગના સમાનઅર્થી ઈમામ અબૂબક ઈબ્ને અબી શયબાએ મૌસૂલન વર્ણવ્યું છે કે હઝરત ઈબ્ને ઉમર رَضِيَ اللهُ عَنْهُ જ્યારે ઝોહરના માટે જવાનો ઈરાદો કરતા તો મિસ્વાક કરતા. પ્રકરણથી મળતાપણાની એ જ વર્ણવેલ વિગત છે કે મિસ્વાકને દાંતો વડે ઘસવાના કારણે તેના કણો થૂંકમાં મિશ્ર થઈને જીભ તથા તાળવામાં શોષાય જાય છે, પણ તે રોઝાને ફાસિદ કરતાં (તોડતાં) નથી, તો ગુસ્લ એથી અધિક અંશે ફાસિદ કરશે નહીં.

તઅલીફ : ૩૪૦ની સમજૂતી આ અષરને પણ ઈમામ અબૂબક બિન અબી શયબાએ મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે.

તઅલીફ : ૩૪૧ની સમજૂતી હઝરત અનસની આ તઅલીફને ઈમામ અબૂ દાઉદે પોતાની સુનન (૧/૩૨૩ અસ્સિયામ)માં મૌસૂલન રિવાયત કરી. પ્રકરણથી મળતાપણુ એ છે કે સૂરમો છિદ્રો દ્વારા દિમાગ સુધી પહોંચે છે અને ઘણીવાર ગળાની નીચે ચાલ્યો જાય છે, જ્યારે એ રોઝામાં રુકાવટ નથી તો ગુસ્લ કઈ રીતે

રુકાવટ બની શકે છે. ઈમામ હસન બસરીની તઅલીફને ઈમામ અબ્દુરુઝાફે મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરેલ છે. અને હઝરત ઈબ્રાહીમ નખઈની તઅલીફને ઈમામ સઈદ બિન મન્સૂર તથા ઈમામ અબૂ દાઉદ (૧/૩૨૪ અસ્સિયામ)એ રિવાયત કરી છે. ઈમામ ઈબ્ને અબી શયબાએ એમનાથી એ પણ રિવાયત કરી છે કે રોઝાદારને સુરમો લગાડવામાં કોઈ વાંધો નથી જો તેનો સ્વાદ મેહસૂસ ન કરે.

મસાઈલ : રોઝાની હાલતમાં સુરમો લગાડવાના બારામાં અમારો તથા ઈમામ શાફઈનો મઝહબ એ છે કે કાંઈ વાંધો નથી, ભલે સુરમાનો સ્વાદ મેહસૂસ થાય, ચાહે મેહસૂસ ન થાય. હઝરત ઈમામ માલિકના બંને વ કથનો છે. મુદ્વનામાં છે, જો ગળા સુધી પહોંચી જાય તો રોઝો તૂટી જશે. હઝરત ઈમામ અહમદે ફર્માવ્યું કે રોઝાદારે સુરમો લગાડવો મકરૂહ છે જો સુરમાનો સ્વાદ ગળામાં મેહસૂસ કરી લેશે તો રોઝો તૂટી જશે. આપણી દલીલ ઈબ્ને માજહ (અસ્સિયામ-૧૨૨)ની આ હદીષ છે : ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضي الله عنها એ ફર્માવ્યું કે રસૂલુલ્લાહ ﷺએ રોઝાની હાલતમાં સુરમો લગાડ્યો.

તેમજ અબૂ આસિમની કિતાબુસ્સિયામ (ઉમ્દતુલ ફારી-૧૫)માં છે કે હઝરત ઈબ્ને ઉમર رضي الله عنهએ ફર્માવ્યું કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ રમઝાનમાં રોઝાની હાલતમાં બહાર તશરીફ લાવ્યા, અને હુઝૂરની આંખો અખ્મદથી ભરેલી હતી.

તેમજ તિબરાનીએ અવસતમાં હઝરત બુરીદા رضي الله عنهથી રિવાયત કરી, તેણી કહે છે : મેં રસૂલુલ્લાહ ﷺને જોયા કે રોઝો હોવા છતાં સુરમો લગાડી રહ્યા છે.

આ પ્રકરણના હેઠળ હઝરત ઈમામ બુખારી એ જ ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા તથા ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત ઉમ્મે સલમા رضي الله عنهاની હદીષ લાવ્યા છે હમણા બાબુસ્સાઈમ યસ્બહુ જુનુબનમાં વર્ણન થઈ ચૂકી છે, ત્યાં الصائم يصبح جنباً છે અને રમઝાનનો ઉલ્લેખ નથી, અને અહીં وهو جنب من اهله છે એટલે ફજરના સમય સુધી એહતેલામ વિના જનાબતની હાલતમાં રહેતા પછી ગુસ્લ કરતા અને રોઝો રાખતા. હિંદુસ્તાની નુસ્ખામાં في رمضان من غير حلم નથી પણ ફત્હુલ બારી, ઉમ્દતુલ ફારી, ઈશાદુસ્સારી ત્રણેવ શરહોના મતન (મૂળ લખાણ)માં છે, એટલા માટે મેં એવો તર્જમો કર્યો :-

قال أبو جعفر سئلت أبا عبد الله إذا أفطر يكفّر مثل المجمع قال لا ألا ترى الأحاديث لم يقضه وإن صام الدهر

"અબૂ જઅફરે કહ્યું, મેં અબૂ અબ્દુલ્લાહ (ઈમામ બુખારી)ને પૂછ્યું, જો રોઝો તોડી આપે તો શું સંભોગ કરનારની જેમ કફ્ફારો આપે ? ફર્માવ્યું, નહીં ! શું તું એ નથી જોતો કે હદીષોમાં છે, જો કોઈ એક રોઝો છોડી આપે તો જમાનાભરના રોઝા તેનો બદલો નથી બની શકતા."

સ્પષ્ટતા : આ અબૂ જઅફર ઈમામ બુખારીના વરાર્કમાં છે. એમના સવાલનો મકસદ એ છે કે જો કોઈ ખાય પીને રોઝો તોડી નાખે તો તેના પર કફ્ફારો વાજિબ છે કે નહીં ? હઝરત ઈમામ બુખારીએ ફર્માવ્યું કે એના પર કફ્ફારો વાજિબ નથી. દલીલમાં જે કાંઈ ફર્માવ્યું એનાથી જાહેર થઈ રહ્યું છે કે એના પર ક્ષમા પણ નથી. દલીલનો સાર એ છે કે હદીષોમાં આવ્યું છે કે જેણે રમઝાનનો એક રોઝો તોડી નાખ્યો તે જમાનાભર (જીવનભર) રોઝા રાખે છતાં તેનો બદલો નથી થઈ શકતો, અને જ્યારે બદલો નથી થઈ શકતો તો ક્ષમા બેકાર છે. આ પરથી એ પણ જાહેર થઈ ગયું કે સંભોગ કરનારા પર પણ કેવળ કફ્ફારો છે ક્ષમા નથી. પણ બાબ في رمضانમાં જે અષરો લાવ્યા છે એનાથી સંભોગ કરનારાના બારામાં બંને વ વાતો જાહેર થઈ રહી છે. પ્રથમ તથા બીજા અષરથી તો એ જાહેર થાય છે કે ક્ષમા નથી, પણ ત્રીજા અષરથી જાહેર થાય છે કે ક્ષમા છે.

આ લખાણમાં જે કાંઈ વર્ણન થયેલ છે તે સંભોગ સિવાય અન્ય કોઈ કારણે રોઝો તોડનારના બારામાં છે કે એના પર કફ્ફારો નથી, ક્ષમા છે કે નથી, લખાણ બંને વને સમાવે છે. એક એ કે એના પર ક્ષમા નથી. બીજું એ કે ક્ષમા રોઝો રાખે તો પણ તે અસલ રોઝાના સ્થાને નથી. આ લખાણ કેવળ હિંદુસ્તાની નુસ્ખામાં છે અન્ય નુસ્ખાઓમાં નથી. જાહેરી રીતે જોતાં આ લખાણ અહીં તાલમેલ વિનાનું જણાય છે, રોઝાદારના ગુસ્લના બયાન સાથે એને શું સંબંધ ?!

بَابُ الصَّائِمِ إِذَا أَكَلَ أَوْ شَرِبَ نَاسِيًا ٢٥٩

"રોઝાદાર જ્યારે ભૂલથી ખાય પી લે....." (પૃષ્ઠ-૨૫૯)

٣٢٢ ت وَقَالَ عَطَاءٌ إِنْ اسْتَنْشَرَ فَدَخَلَ الْمَاءَ فِي حَلْقِهِ لَا بَأْسَ

"અને ઈમામ અતાએ ફર્માવ્યું, જો નાકમાં પાણી ચઢાવ્યું અને ગળામાં પ્રવેશી ગયું [તઅલીફ : ૩૪૨]

لَمْ يَمْلِكْ رَدَّهُ

તો કાંઈ વાંધો નથી કે એને પાછું નથી વાળી શકતો."

٣٢٣ ت وَقَالَ الْحَسَنُ إِنْ دَخَلَ حَلْقَهُ الذِّيَابُ فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ [تأليف : 343]

"અને ઈમામ હસન બસરીએ ફર્માવ્યું, જો તેના ગળામાં માખી ચાલી જાય તો એના માટે કાંઈ નથી."

تأليف : 342ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ અબૂબક્ર ઈબ્ને અબી શયબાએ મૌસૂલન રિવાયત કરી છે. اسْتَنْشَرَ નો અર્થ નાક સાફ કરવું છે, પણ ક્યારેક નાકમાં પાણી નાખવાના અર્થમાં પણ આવે છે. અહીં એ જ મુરાદ છે. આ ઈમામ અતાનો પોતાનો ફત્વો છે. આપણે ત્યાં એવું છે કે એવો માણસ દિવસભર રોઝાદારની જેમ રહે અને એ રોઝાની કુઝા કરે. અલ્બત્ત કફ્ફારો કે ગુનોહ નથી, કેમ કે એનું આ કૃત્ય એના ઈખ્તિયારથી નથી. પણ જ્યારે ગળામાં પાણી પહોંચી ગયું તો પીવાથી રોકાવું ન રહ્યું એટલા માટે રોઝો ન રહ્યો. કુઝા વાજિબ છે. આ તઅલીફ થકી ઈમામ બુખારી એ દર્શાવવા ચાહે છે કે નિસ્યાનના (ભૂલી જવાના) હુકમમાં ખતા પણ છે, નહીં તો અહીં કોઈ મુનાસિબત (મળતાપણું) નથી. નિસ્યાનમાં રોઝો યાદ નથી રહેતો, અને ખાવા પીવાનું ઈરાદાપૂર્વક અને ઈખ્તિયારની સાથે હોય છે, જ્યારે ખતામાં રોઝો યાદ રહે છે પણ ગળા સુધી પાણીનું ચાલ્યા જવું ઈરાદા વિના હોય છે.

الشرب عن المساك : આ તઅલીલ (કારણ)ના સ્થાને છે એટલે કે ગળા સુધી પાણી તેના ઈરાદા તથા ઈખ્તિયારથી નથી ગયું અને એ મજબૂર પણ છે કે હવે પાણી પાછું વાળી નથી શકતો. અન્ય નુસ્ખાઓમાં ان لم يملك છે. હવે એ શર્તના સ્થાને છે, એટલે વાંધો તે સમયે નથી જ્યારે તે પાણી પાછું વાળી ન શકે. એનાથી ઉલ્ટુ કે જો પાછું વાળી શકે તો વાંધો છે, એટલે પાછું વાળી શકતો હતો છતાં ન વાળ્યું તો રોઝો તૂટી ગયો. પરંતું દરેક શખ્સને ખબર છે કે ગળા સુધી પાણી પહોંચ્યા બાદ પાછું વાળવું શક્ય નથી. એટલા માટે એને શરત ઠરાવવું જાહેરના વિરુદ્ધ છે. એ જ હુકમ એનો પણ છે કે કુલ્લી કરવામાં પાણી ગળા સુધી ચાલ્યું જાય.

تأليف : 343ની સમજૂતી

આ અષરને પણ ઈમામ અબૂબક્ર ઈબ્ને શયબાએ મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે. ચારેવ ઈમામોનો પણ આ જ મઝહબ છે અને આ જ હુકમ દરેક તે ચીજનો છે જે દવા કે ખોરાક ન હોય અને ઈરાદા તથા ઈખ્તિયાર વિના ગળામાં ચાલી જાય, જેમ કે ધૂમાડો, ધૂળ વગેરે. અલ્બત્ત ઈરાદાપૂર્વક ધૂમાડો વગેરે ઉતારવાથી રોઝો તૂટી જશે, જેમ કે હુકફો, સિગરેટ, બીડી વગેરે પીવી, એમાં કુઝા પણ છે અને કફ્ફારો પણ છે.

ت ۳۲۲ [تألیف : ۳۸۸] وَقَالَ الْحَسَنُ إِنَّ دَخَلَ حَلَقَهُ الدِّيَابُ فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ

"अने ईमाम हसन बसरी तथा ईमाम मुजाहिदे इर्मावुं, जो भूलथी संभोग करे तो अना माटे कांई नथी."

حدیث ۱۱۳۳ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

"उत्तरत अबू हुरैर उ रضى الله عنه نبى صلى الله عليه وسلم थी रिवायत करी के इर्मावुं, [हदीष : ११३३]

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا نَسِيَ فَأَكَلَ وَشَرِبَ فَلَيْتَمَّ صَوْمَهُ فَإِنَّمَا أَطْعَمَهُ اللَّهُ وَسَقَاهُ

ज्यारे कोई भूलथी भाय पी ले तो पोतानो रोजो पूरो करी ले, अने अल्लाह भवडावुं पीवडावुं."

(बुभारी, २/८८६ अलअयमान व-नुज़र)

بَابُ السَّوَاكِ الرَّطْبِ وَالْبَابِيسِ لِلصَّائِمِ ۲۵۹

"रोजाघारे लीली तथा सूकी भिस्वाक करवुं" - (पेज : २५८)

ت ३ॲ५ [तألیف : ३४५] وَيُذَكَّرُ عَنْ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

"अने उत्तरत आमिर बिन रबीअह रضى الله عنه थी रिवायत करतां वर्णन करवामां आवे छे के तेमणे इर्मावुं,

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَاكُ وَهُوَ صَائِمٌ مَا لَا أَحْصَى أَوْ أَعْدَدَ

में नबी रोजानी डालतमां भिस्वाक करतां अटली वार जोया छे के गणी नथी शक्तो."

तअलीफ़ : ३४४नी समजूती आ भंनेव तअलीफ़ोने ईमाम अब्दुर्रज़ाफ़े पोताना मुसन्नफ़मां भोसूलन रिवायत करी छे. हदीषमां केवण भूलथी भावा पीवानो हुकम वर्णन थयेलो छे, संभोगनो नथी. अटला माटे ईमाम बुभारीअे संपूर्ण इयादा माटे आ तअलीफ़ने वर्णवी. भूलथी भावुं पीवुं भोटाभागे थई ज़ाय छे पण भूलथी संभोग थई ज़ाय अे मुश्केल छे. अटला माटे अेना अलगथी वर्णननी ड़ाजत डती.

समजूती : ११३३ فليتم صومه अेनी हलील छे के तेनो रोजो इंसिद न थयो. (न तूटयो).

अाकी थीजने पूर्ण करवाने कडे छे. जो धारो के रोजो तूटी ज़ात तो रोजो परिपूर्ण न थ़ात. अने ज़यारे रोजो पूर्ण थई गयो तो न अेना पर कइइारो छे अने न अेनी क़ज़ा छे.

तदुपरंत ईबने ड़बान (उम्हतुल क़ारी-१७)नी रिवायतमां साइ भुलासो छे के अेना पर न क़ज़ा छे न कइइारो. इर्मावुं, जेणे रमज़ानमां भूलथी रोजा विरुद्ध कोई काम कर्तुं तो अेना पर न क़ज़ा छे न कइइारो. आ ज़ रिवायत अेना माटे पण हलील छे के आ माभलामां इर्ज़ तथा नइल सौनो अेक ज़ हुकम छे.

तअलीफ़ : ३४५नी समजूती आ तअलीफ़ने ईमाम अबू दाउिद (१/३२२ अस्सियाम) तथा ईमाम तिर्मिज़ी (१/८१ अस्सौम)अे मुत्तसिल सनद साथे रिवायत करी छे. उत्तरत ईमाम बुभारीअे आ हदीषने तभरीज़ना सेग़ानी साथे अटला माटे वर्णवी छे के अेना अेक रावी आसिम बिन ओबैदुल्लाड भतउन छे.

ت ۳۳۶ وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

"અને હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લહુ એ નબી ﷺ થી રિવાયત કરતાં કહ્યું કે ફર્માવ્યું, [તઅલીફ : ૩૪૬]

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْلَا أَنْ أَشَقَّ عَلَى أُمَّتِي لِأَمْرِهِمْ بِالسَّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ وُضُوءٍ

જો મારી ઉમ્મતના પર ભારે ન પડત તો હું તેમને દરેક વુઝૂના સમયે મિસ્વાકનો હુકમ આપતો. અને એના

وَيُرْوَى نَحْوَهُ عَنْ جَابِرِ وَزَيْدِ بْنِ خَالِدٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا عَنِ

જેમ હઝરત જાબિર અને હઝરત ઝયદ બિન ખાલિદ રઝી અલ્લહુ થી પણ નબી ﷺ થી રિવાયત કરવામાં

النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ يَخْصِ الصَّائِمَ مِنْ غَيْرِهِ

આવી છે. હુઝૂરે રોઝેદારને ગૈર રોઝેદારથી ખાસ નથી ફર્માવ્યા."

ઈમામ બુખારીએ ફર્માવ્યું કે આ મુન્કરુલ હદીષ છે. ઈમામ નવવીએ ખુલાસામાં ફર્માવ્યું, ઈમામ તિમિઝીએ આ હદીષને હસન કહી, પણ એનો આધાર આસિમ બિન ઓબૈદુલ્લાહ પર છે. જમહૂરે એને ઝઈફ બતાવી. શક્ય છે એને કોઈ અન્ય તરીકાથી કુવ્વત મળી ગઈ હોય. ઈમામ મઝીએ કહ્યું, આસિમ બિન ઓબૈદુલ્લાહના બારામાં સૌથી સારી વાત તે છે જે અજલીએ કહી કે તેમની રિવાયતમાં કાંઈ વાંધો નથી. ઈબ્ને અદીએ કહ્યું, એના ઝઈફ હોવા છતાં એની હદીષ લખવામાં આવે છે.

રોઝાની હાલતમાં મિસ્વાક કરવાના બારામાં આ સહાબાએ કિરામથી હદીષ રિવાયત પામેલ છે : ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા, હઝરત અનસ, હઝરત હબ્બાન બિન મુન્ઝિર, હઝરત ખબ્બાબ બિન અરત અને હઝરત અબૂ હુરૈરહ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ أَجْمَعِينَ. **હુકમો :** રોઝાની હાલતમાં મિસ્વાક સુન્નત છે, મિસ્વાક લીલી હોય કે સૂકી. બપોરથી પહેલાં કરે અથવા બપોર પછી, દરેક સમયે મસ્નૂન છે.

તઅલીફ : ૩૪૬ની સમજૂતી

હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લહુની હદીષને મુત્તસિલ સનદની સાથે ઈમામ માલિક (બાબુલ મિસ્વાક-૨૪)એ મોઅત્તામાં અને ઈમામ અહમદ (મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૨/૨૫૦, ૪૩૩)એ મુસ્નદમાં, ઈમામ ઈબ્ને ખુઝૈમાએ પોતાની સહીહમાં, દાર કુત્નીએ ગરાઈબે માલિકમાં, ઈમામ હાકિમે મુસ્તદરકમાં મૌસૂલન વર્ણવી છે.

અને હઝરત જાબિરની હદીષને (ઉમ્દતુલ ફારી-૧૯) ઈમામ અબૂ નુએમે રિવાયત કરી છે. અને હઝરત ઝયદ બિન ખાલિદની હદીષને તેમના સિવાય અબૂ દાઉદ (અત્તહારત, બાબુલ મિસ્વાક, પેજ-૭)એ પણ મુત્તસિલ સનદની સાથે વર્ણવી છે. અલ્બત્ત એ બંનેની રિવાયતોમાં **عند كل صلاة** છે. આ શબ્દની સાથે ખૂદ ઈમામ બુખારીએ કિતાબુલ જુમ્આ (૧/૧૨૨)માં રિવાયત કરી છે, અને કેવળ بالسواك વિના **عند كل صلاة** ના કિતાબુત્તમનીમાં, તેમજ બાકીના અસ્હાબે સિહાહ સિત્તહ દારમી તથા ઈમામ અહમદે પણ **عند كل صلاة** ની સાથે રિવાયત કરી છે. **وَلَمْ يَخْصِ** ઈમામ બુખારી એવું ફર્માવવા ચાહે છે કે જ્યારે દરેક વુઝૂના વખતે મિસ્વાકનો હુકમ એમાં રોઝેદાર અપવાદ નથી તો જેથી એના ઉમૂમ (સામાન્ય હુકમ)માં રોઝેદાર પણ સામેલ છે એટલા માટે આ હુકમ એના માટે પણ આમ થયો. રોઝેદારને આ હુકમથી ખાસ કરવું દુરુસ્ત નથી. જેથી સાબિત થયું કે રોઝાની હાલતમાં મિસ્વાક મસ્નૂન છે. અને આ જ તફરીર **عند كل صلاة** માં પણ થશે.

એ રીતે એમાં સૂકી કે લીલીનું ન ખાસપણુ છે ન અપવાદ, જેથી બંનેવ મસ્નૂન થઈ.

ت ۳۲۷ وَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

"अने उम्मुल मोमिनीन उजरत आईशा رضي الله عنها النبي صلى الله عليه وسلم थी रिवायत करतां [तअलीक : ३४७]

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ السَّوَاكُ مَطَهْرَةٌ لِلْفَمِ مَرْضَاةٌ لِلرِّبِّ -

કહું કે ફર્માવ્યું, મિસ્વાક મોં સાફ કરનારી છે અને રબને રાજી કરનાર છે."

ت ۳۲۸ وَقَالَ عَطَاءٌ وَقَتَادَةُ يُبْتَلَعُ رِيْقَهُ -

"અને ઈમામ અતા અને કૃતાદાએ કહું, રોજાદાર પોતાનું થૂક ગળી શકે છે." [તઅલીક : ૩૪૮]

بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَوَضَّأَ فَلْيَسْتَنْشِقْ بِمَنْخَرِهِ الْمَاءَ

"નબી ﷺ નો ઈશાદ છે, જ્યારે વુઝૂ કરો તો તમારાં નસકોરામાં પાણી નાખો." - (૨૫૯)

તઅલીક : ૩૪૭ની સમજૂતી

આ તઅલીકને ઈમામ અહમદે (૬/૪૭) મુસ્નદમાં, અને ઈમામ નિસાઈ (૧/૫ તહારત)એ સુનનમાં મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે. મિસ્વાકના આ ફઝાઈલ પણ કોઈ સમય કે દિવસની સાથે ખાસ નથી એ પોતાના સામાન્યપણા સાથે રોજાની હાલતમાં પણ સામેલ છે. એટલા માટે સાબિત થયું કે રોજામાં મિસ્વાક પસંદીદા છે.

તઅલીક : ૩૪૮ની સમજૂતી

ઈમામ અતાના અષરને ઈમામ સઈદ બિન મન્સૂર તથા ઈમામ અબ્દુર્રઝાક, અને કૃતાદાના અષરને ઈમામ અબ્દ બિન હુમૈદે મૌસૂલન રિવાયત કરી છે.

પ્રકરણની સાબિતી : આ પ્રકરણના હેઠળ ઈમામ બુખારી હદીષ-૧૧૭ લાવ્યા છે જે હિમરાન મૌલા હઝરત ઉખ્માન બિન અફફાન رضي الله عنه थी रिवायत પામેલ છે. આ હદીષ ભાગ-૧/૪૮૯ ઉપર વર્ણન થયેલી છે. જેમાં વુઝૂની વિગત છે એમાં મિસ્વાકનું વર્ણન નથી અને ન રોજાનું. એટલા માટે હવે એ પ્રશ્ન છે કે એને પ્રકરણથી શું સંબંધ છે.

નિસ્બતનું વર્ણન એ છે કે આ હદીષમાં હુઝૂરે અફદસ ﷺ ના વુઝૂનું વર્ણન છે, છેવટમાં છે : મેં રસૂલુલ્લાહ ﷺ ને આ પ્રમાણે વુઝૂ કરતા જોયા છે એટલા માટે સુન્નતના પાબંદ મુસલમાન રોજાની હાલતમાં પણ એ જ પ્રમાણે વુઝૂ કરશે. એમાં કુલ્લી (કોગળા) કરવાનું પણ વર્ણન છે અને કુલ્લી કરવાથી પાણી મોઢામાં જાય છે. તો જ્યારે પાણી મોઢામાં લઈ જવું રોજામાં કોઈ ખલેલ નથી પાડતુ તો મિસ્વાક એથી અધિક કક્ષાએ ખલેલ પાડશે નહીં. હઝરત ઈમામ ઈબ્ને સીરીનનો ઈસ્તિબાત છે જેમ કે વર્ણન થઈ ચૂક્યું.

તેમજ એ કે એમાં વુઝૂથી કામિલ વુઝૂ મુરાદ છે અને કામિલ વુઝૂ મિસ્વાક વિના થશે નહીં જેથી એના માટે લાઝિમ કે મિસ્વાક પણ જરૂર કરે, યાહે રોજાદાર હોય યાહે ન હોય.

આ રીતે આ હદીષથી રોજાની હાલતમાં મિસ્વાક કરવું સાબિત થયું.

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : ઈમામ બુખારી આ પ્રકરણથી એ ફાયદો કરવા યાહે છે કે નાક અને મોઢાની

٣٢٩ وَقَالَ الْحَسَنُ لَا بَأْسَ بِالسَّعْوِطِ لِلصَّائِمِ إِنْ لَمْ يَصِلْ إِلَى حَلْقِهِ وَيَكْتُمُ

"અને ઈમામ હસન બસરીએ ફર્માવ્યું, રોઝાદાર માટે નાકમાં દવા નાખવામાં [તઅલીફ : ૩૪૯]

કોઈ વાંધો નથી જો ગળા સુધી ન પહોંચે અને સુરમો લગાડે."

٣٥٠ وَقَالَ عَطَاءٌ إِنْ مَضَمَضَ ثُمَّ أَفْرَعَ مَا فِي فِيهِ مِنَ الْمَاءِ لَا يُضِيرُكَ

"અને ઈમામ અતાએ ફર્માવ્યું, જો કોગળો (કુલ્લી) કરી અને મોઢાનું પાણી [તઅલીફ : ૩૫૦]

أَنْ يَزْدَرِدَ رَيْقَهُ وَمَا بَقِيَ فِي فِيهِ - وَلَا يَمْضَعُ الْعَلَكُ فَإِنْ أَرْدَرَ

ફેંકી દીધું તો જો થૂક તથા મોઢામાં પાણી રહી ગયું છે તેને ગળી જાય તો કાંઈ નુકસાન આપશે નહીં,

رَيْقُ الْعَلَكِ - لَا أَقُولُ إِنَّهُ يُفِطِرُ وَلَكِنَّهُ يُنْهَى عَنْهُ -

અને ગુંદર ન ચાવે પછી જો ગુંદરનું થૂક ગળી ગયો તો હું એવું નથી કહેતો કે

એ રોઝો તોડી નાખશે, પરંતું એનાથી મના કર્યું છે."

અંદરના ભાગની બે હૈસિયતો છે, આંત્રિક તથા બાહ્ય. બાહ્ય હૈસિયત એ છે કે જો મોઢામાં પાણી અથવા ખાવા જાય અને ગળા સુધી ન પહોંચે તો રોઝો ફાસિદ ન થયો (તૂટ્યો નહીં). આ એતબારથી મોં અંદરના ભાગથી બહાર છે, અંદરના ભાગની શરૂઆત ગળાથી છે પરંતું જો લીંટ કે થૂક ગળી ગયો તો રોઝો જશે નહીં, આ નાક તથા મોઢાની આંત્રિક હૈસિયત છે. આ એતબારથી નાક તથા મોઢું જાણે અંદરનો જ એક ભાગ છે. આ ખુલાસા પછી આ પ્રકરણમાં જેટલી તઅલીફો વર્ણન થયેલ છે સૌને પ્રકરણ સાથે નિસ્બત થઈ જશે.

قول النبي صلى الله عليه وسلم : آ : આ હદીષને ઈમામ મુસ્લિમે (૧/૧૨૪ અત્તહારત) હઝરત અબૂ હુરૈરહ રાવિથી મૌસૂલન રિવાયત કરી છે. એના શબ્દો આ પ્રમાણે છે :

"إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَلْيَسْتَنْشِقْ بِمَنْخَرِهِ مِنَ الْمَاءِ ثُمَّ لِيَنْتِزِ لَوْ."

પ્રકરણ પર દલીલ કરતાં ઈમામ બુખારીએ ફર્માવ્યું : لم يميز بين الصائم وغيره : રોઝાદાર અને ગૈર રોઝાદારની વચ્ચે હુજૂરે તફાવત નથી દર્શાવ્યો, એટલે કે એવું નથી કર્યું કે આ હુકમ કેવળ ગૈર રોઝાદારને આપ્યો હોય અને રોઝાદારને અપવાદ રાખ્યો હોય, બલકે આમ હુકમ આપ્યો જેમાં રોઝાદાર પણ સામેલ છે, એટલા માટે રોઝાદાર પણ રોઝાની હાલતમાં નાકમાં પાણી નાખે.

તઅલીફ : ૩૪૯ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ અબૂબક્ર બિન અબી શયબાએ મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે. આ હુકમ આમ છે ચાહે દવા સૂકી હોય કે પ્રવાહી, નાકના થકી દવા કે ખોરાક ગળા સુધી પહોંચશે તેનાથી રોઝો તૂટી જશે.

તઅલીફ : ૩૫૦ની સમજૂતી

આ તઅલીફના બે હિસ્સા છે, એક **يَكْتُمُ** સુધી બીજો એના પછીનો. પ્રથમ હિસ્સાને ઈમામ અબૂબક્ર ઈબ્ને શયબાએ અને બીજાને ઈમામ અબ્દુર્રઝાકે મૌસૂલન રિવાયત કર્યો.

بَابُ مَنْ جَامَعَ فِي رَمَضَانَ ٢٥٩

"જેણે રમઝાનમાં સંભોગ કર્યો." –(૨૫૯)

પ્રકરણનો ખુલાસો : મતલબ એ છે કે જેણે રમઝાનમાં રોઝો રાખીને સંભોગ કરી લીધો તેના પર શું વાજિબ છે ? કેવળ કફ્ફારો કે કેવળ ફઝા કે પછી બંનેવ ? આદત પ્રમાણે ઈમામ બુખારીએ પોતાનો કોઈ ફેસલો નથી વર્ણવ્યો. એના હેઠળ જે અષરો લાવ્યા છે એમાં પ્રથમ બંનેવ થકી જાહેર થાય છે કે એના પર ફઝા નથી. ત્રીજીથી જાહેર થાય છે કે ફઝા છે. અને હદીષથી કેવળ કફ્ફારાનું વાજિબ હોવું જાહેર થાય છે.

٣٥١ وَذَكَرَ عَنِ ابْنِ هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ رَفَعَهُ مَنْ أَقْطَرَ

"અને હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه થી મરફૂઅન રિવાયત કરવામાં આવે છે કે (ફર્માવ્યું) [તઅલીફ : ૩૫૧]

يَوْمًا مِنْ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ عَذْرٍ وَلَا مَرَضٍ لَمْ يَقِضْهُ صِيَامَ الدَّهْرِ

જેણે રમઝાનમાં એક દિવસ વિના મજબૂરી કે બીમારીના રોઝો ન રાખ્યો તો જીવનભરના રોઝા તેનો બદલો

وَإِنْ صَامَهُ وَبِهِ قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ

નથી થઈ શકતા, ભલે કોઈ જીવનભર રોઝા રાખે. અને આવું જ હઝરત ઈબ્ને મસ્ઉદ رضي الله عنه એ ફર્માવ્યું છે."

ما بقى : આ રિવાયતમાં ما કલમાએ મૌસૂલા છે અને એક રિવાયત **في فيه** છે. આ રિવાયતમાં ما ઈસ્તફહામિયહ છે, એટલે કે જ્યારે કુલ્લી કરે તો પાણી થૂકી દે, તો હવે મોઢામાં શું બાકી છે ?!

العلك : આનાથી મુરાદ મુસ્તગી (એક પ્રકારનો પીળો ગુંદર જે પિસ્તાના ઝાડમાંથી નીકળે છે.)ના જેમ સખત ગુંદર છે, નરમ ગુંદર જે મોઢામાં રાખતાં ઓગળી જાય તે મુરાદ નથી. આ પ્રકરણમાં ઈમામ બુખારીએ કોઈ મુસ્નદ હદીષ નથી વર્ણવી.

تألیف : ૩૫૧ની સમજૂતી

આ તઅલીફ અસ્હાબે સુનને અરબાએ મૌસૂલન વર્ણવી છે. ઈમામ બુખારીએ એને તમરીઝના સેગા સાથે વર્ણવી એટલા માટે કે એ હદીષ ઝઈફ છે. ઝોઅફનું (ઝઈફ હોવાનું) કારણ અલ્લામા ઈબ્ને હજર તથા અલ્લામા અયનીએ વિગતવાર વર્ણવી આપ્યું છે. પણ કેમ કે એ વિવિધ તરીકાઓથી રિવાયત પામેલ છે અને તેની સમર્થનમાં અન્ય પણ હદીષો છે એટલા માટે કમસે કમ હસન લેગૈરિહી જરૂર છે.

من افطر : આ બંનેવ સ્થિતિઓ માટે સામાન્ય છે, રોઝો રાખીને તોડી નાખે અથવા રોઝો રાખે જ નહીં. અને તોડવાની ત્રણ સ્થિતિઓ છે : કાંઈ ખાય લે, કાંઈક પી લે અથવા સંભોગ કરી લે. અંતિમ સ્થિતિને પ્રકરણ સાથે મળતાપણુ છે. હઝરત ઈબ્ને મસ્ઉદ رضي الله عنه ઈર્શાદની ઈમામ બયહકીએ બે રીતે તખરીજ કરી છે. આ હઝરત ઈબ્ને મસ્ઉદ رضي الله عنهનો ફત્વો છે અને એમના પર મૌકુફ છે.

۳۵۲ وَقَالَ سَعِيدُ بْنُ الْمَسِيْبِ وَالشَّعْبِيُّ وَابْنُ جَبْرِ وَابْرَاهِيْمُ وَقَتَادَةُ وَ

"अने सईद बिन मुसैयिब तथा शअबी तथा ईबने जूबैर तथा ईब्राहीम [तअलीक : ३५२]

حَمَادٌ يَقْضِيْ يَوْمًا مَّكَانَهُ

तथा क़तादा अने उम्मादे कहुं, अनी जगाअे अेक दिवस क़ता राणे."

حدیث ۱۱۳۴ عَنْ عَبْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزَّبْرِ أَخْبَرَنَا أَنَّهُ سَمِعَ عَائِشَةَ

"उउरत उम्मुल मोमिनीन आईशा सिदीक़ा رضی اللہ عنہا इमारे ए के अेक साडभ [हदीष : ११३४]

تَقُولُ إِنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنَّهُ احْتَرَقَ

नबी ﷺ नी ढिदमतमां हाजर थया अने अरु करी के ते सणगी गयो ! इमारेवुं, शुं वात ए ? अरु करी,

قَالَ مَا لَكَ قَالَ أَصَبْتُ أَهْلِي فِي رَمَضَانَ فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

रमजानमां पोतानी पत्नी साथे संभोग करी नाप्यो ए. नबी ﷺ नी ढिदमतमां अेक उंभील लाववामां

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَكْنَلٍ يُدْعَى الْعَرَقُ فَقَالَ أَيْنَ الْمُحْتَرِقُ قَالَ أَنَا قَالَ تَصَدَّقْ

आवी जेने अरु कहेवामां आवे ए. इमारेवुं, क्यमां ए सणगी जनारो ?! अरु करी, हुं हुं ! इमारेवुं, आने

بِهَذَا - ع

सदक़ो करी आप." (बुभारी २/१००७ अल्मुहारिबीन, मुस्लिम, अबू हाउद, निसार्थ-अरसौम)

तअलीक़ : ३५२नी समजूती

सईद बिन मुसैयिबना कथनने मुसददे अने ईमाम शअबी, ईमाम सईद बिन जूबैर शहीद तथा ईमाम ईब्राहीम नभईना अक़वाल (कथनो)ने ईबने शयभाअे, अने क़तादा तथा ईमाम उम्मादना कथनने ईमाम अब्दुर्रज़ाके मौसूलन वर्रवेल ए.

आ उउरताना ईशादनो ज़ाहरी मतलब अे ए के जे रमजानमां रोज़ो राभीने तोडी नाभे तेना पर केवण क़ता ए कक़ारो नथी, पण जमहूरनो मजहब अे ए के तेना पर क़ता तथा कक़ारो भंनेव ए.

समजूती : ११३४

परिपूर्ता : क़िताबुल मुहारिबमां आ हदीष विगतवार आ प्रमाणे ए. उउरत उम्मुल मोमिनीन इमारेवुं, अेक साडभ मरिजहमां नबी ﷺ नी ढिदमतमां हाजर थया अने अरु करी, हुं सणगी गयो ! पूछ्युं, कई यीज वडे ?! अरु करी, रमजानमां मारी पत्नी साथे सोडभत करी लीधी ए. तो तेने इमारेवुं, सदक़ो करो. तेणे अरु करी, मारी पासे कंई नथी ! अने बेसी गया. अने अेक साडभ गवेडो हांकता आव्या, तेमनी साथे भावा उतुं जे नबी ﷺ नी ढिदमतमां लाव्या हाता. हदीषना रावी अब्दुर्रहमाने कहुं, हुं नथी ज़ाणतो ते शुं ए ? उवे

بَابُ إِذَا جَامَعَ فِي رَمَضَانَ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَيْءٌ فَيُصَدِّقَ عَلَيْهِ فَيُكْفَرُ ۲۵۹

"જ્યારે કોઈ રમઝાનમાં સંભોગ કરે અને એની પાસે કંઈ ન હોય, અને સદકો આપવામાં આવે તો કફરો અદા કરી આપે." (પૃષ્ઠ-૨૫૯)

حدیث ۱۱۳۵ أَنَّ أَبَاهُ رِبْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ بَيْنَمَا نَحْنُ جُلُوسٌ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રَضِيَ اللهُ عَنْهُ એ ફર્માવ્યું, અમે લોકો નબી ﷺ ની બિદમતમાં [હદીષ : ૧૧૩૫]

عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ جَاءَ لَا رَجُلٌ فَقَالَ

બેઠેલા હતા એવામાં એક સાહબ હાજર થયા અને અર્ઝ કરી, યા રસૂલલ્લાહ ! હું બબાઈ થઈ ગયો ! ફર્માવ્યું, હુઝૂરે ફર્માવ્યું, સળગી જનારો ક્યાં છે ? તેમણે અર્ઝ કરી, હુઝૂર ! એ હું છું. ફર્માવ્યું, આને લઈ લો અને સદકો કરી આપો ! તેમણે અર્ઝ કરી, મારાથી અધિક મોહતાજ પર ?! મારાં ઘરવાળાં માટે ખાવા નથી ! ફર્માવ્યું, તમે લોકો જ ખાઈ લો.

احترق : એ સાહબે એવું ખયાલ કરીને કે મેં રમઝાન તથા રોઝાની પોતે પણ બેહુમતી કરી અને મારી પત્નીને પણ તેમાં સપડાવી. એ યફીન કરી બેઠા કે હવે મારું ઠેકાણુ જહન્નમ છે. આ યફીનને સેગાએ માઝી (ભૂતકાળ વાયક) સેગા સાથે અર્ઝ કર્યું. અમુક રિવાયતોમાં છે કે આ સાહબ થપ્પડ મારતા, છાતી કૂટતા, વાળો ખેંચતા, માથા પર માટી ફેંકતા, એવું કહેતા કહેતા આવ્યા કે ખરાબી થાય ! હલાક થઈ ગયો !

بمكتل : મોટી ટોપલી (ઝંબીલ)ને કહે છે. عرق પણ મોટી ટોપલીને કહે છે. હદીષના આગળ પાછળના વર્ણનથી જાહેર થાય છે કે મક્તલ આમ છે અને عرق ખાસ પ્રકારની મોટી ટોપલીને કહે છે. મુસ્લિમ (૧/૩૫૫ અસ્સિયામ)ની એક રિવાયતમાં છે કે બે عرق હતા, એક عرقમાં કમસે કમ પંદર સાઅ (વજન) આવે છે, તો એ ખાણુ કમસે કમ ત્રણ સાઅ હતું. આ હદીષના સંબંધે અન્ય ચર્ચાઓ એના પછીના પ્રકરણમાં આવે છે.

સમજૂતી : ૧૧૩૫ આ હદીષને ઈમામ ઝુહરીથી લગભગ ચાલીસ રાવીઓએ રિવાયત કરી છે અને બુખારીમાં મારા નાકિસ સંશોધનના આધારે નવ તરીકાથી રિવાયત થયેલ છે.

અહકામ : આ બંનેવ હદીષોના જાહેર પરથી દલીલ કરતાં ઘણા ઈમામોએ ફર્માવ્યું કે રોઝો રાખીને તોડવા પર કફરો નથી. શક્તિ અનુસાર અથવા કમસે કમ પંદર સાઅ ખજૂરનો સદકો આપે. પરંતું હઝરત અબૂ હુરૈરહ રَضِيَ اللهُ عَنْهُની હદીષ ખૂબ જ સ્પષ્ટ ઉઘાડી રીતે બતાવી રહી છે કે એમાં કફરોએ ઝિહાર (ઝિહાર : પોતાની પત્ની અથવા તેના કોઈ અનિશ્ચિત અંગને અથવા એવા અંગને જેને કુલથી તાબીર કરવામાં આવતો હોય એવી સ્ત્રી સમાન કહેવો જે તેના પર હમેશાં હરામ હોય અથવા કોઈ એવા અંગ સમાન કહેવો જેના તરફ જોવું હરામ હોય. દા.ત. કહું કે તું મારા પર મારી માં સમાન છે અથવા તારું માથું અથવા તારી ગરદન અથવા તારું અડધું શરીર મારી માતાની પીઠની જેમ છે. બહારે શરીરત, ૮/૨૦૫ દાવતે ઈસ્લામી. કફરો : ગુલામ આઝાદ કરવો અથવા બે મહિનાના સતત રોઝા રાખવા અથવા સાઈઠ મિસ્કીનોને ખાવા ખવડાવવું.) છે. અને એ જ આપણો મઝહબ છે. અને કફરો સાક્ષિત નથી થતો (ઉઠી નથી જતો). જો જુર્મ કરતી વેળા અદા કરવાની શક્તિ ન હોય તો શક્તિ આવતાં અદા કરવું વાજિબ છે. રહી ગયો એ સાહબનો મામલો, તો એ એમના પર ખાસ કરમ હતો કે તેમને એકી સાથે બે અહકામ (હુકમો)થી અપવાદ કરી આપ્યા. પ્રથમ : રોઝા પર શક્તિ હોવા છતાં ઈત્આમ (ખવડાવવા)ની ઈજાઝત

يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلَكْتُ قَالَ مَالِكٌ قَالَ وَقَعْتُ عَلَى إِمْرَأَتِي وَأَنَا صَائِمٌ

શું વાત છે ? અર્ઝ કરી, રોજાની હાલતમાં મારી પત્ની સાથે મેં સંભોગ કરી નાખ્યો છે.

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلْ تَجِدُ رَقَبَةً

તો રસૂલુલ્લાહ عليه السلام એ ફર્માવ્યું, શું તારી પાસે ગુલામ છે જેને આઝાદ કરી આપે ? અર્ઝ કરી, નહીં !

تُعْتِقُهَا قَالَ لَا قَالَ فَهَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تَصُومَ شَهْرَيْنِ مَتَابَعِينَ

ફર્માવ્યું, તો શું બે મહિના સતત રોજા રાખવાની શક્તિ ધરાવે છે ? તો તેણે અર્ઝ કરી, નહીં ! ફર્માવ્યું,

قَالَ لَا قَالَ فَهَلْ تَجِدُ اطْعَامَ سِتِّينَ مَسْكِينًا قَالَ لَا قَالَ

સાઈઠ મિસ્કીનોને ખાણુ ખવડાવવાની શક્તિ ધરાવે છે ? અર્ઝ કરી, નહીં ! નબી عليه السلام થોડીવાર આમ જ

આપી. બીજું : કફ્ફારાનો સદકો વાજિબ છે જે પોતાના પર કે પોતાનાં બીવી બચ્ચાં પર ખર્ચ કરવાથી અદા થશે નહીં, પણ એમને પોતે ખાવા તથા પોતાનાં બીવી બચ્ચાંને ખવડાવવાની ઈજાઝત આપી દીધી. હુઝૂર عليه السلام શારેઅ છે તે જેને ચાહે જે હુકમથી ચાહે અપવાદ કરી આપે. એની ભરપૂર તેહફીક જોવી હોય તો મુજદિદે આ'ઝમ આ'લા હઝરત ઈમામ અહમદ રજા رحمته الله عليه ની કિતાબ "મુનબિહુલ્ લબીબ બે અન્નતશરીઅ બે યદિલ હબીબ" જુએ અને ટૂંકાણમાં જાણકારી પ્રાપ્ત કરવા ચાહતા હોઉ તો 'મફાલાતે અમજદી'નો અભ્યાસ કરો. અને જ્યારે આ સાહબને ખાસ છૂટ આપવામાં આવી હતી તો એનાથી એ લોકોની દલીલ પણ ઉઠી ગઈ જેઓ એવું કહેતા હતા કે રોજા તોડવામાં કફ્ફારો નથી, નહીં તો એમના માટે જરૂરી ઠરશે કે એ ફોલ પણ કરે કે કફ્ફારાનું ખાણુ પોતે પણ ખાઈ શકે છે અને પોતાના બીવી બચ્ચાંને પણ ખવડાવી શકે છે.

કફ્ફારાની માત્રા : આપણે (હનફીઓને) ત્યાં રોજા દીઠ એક સાઅ ખજૂર વગેરે છે અને અડધો સાઅ ઘઉં. ઈમામ દારકુત્નીએ (ઉમ્દતુલ ફારી, ભાગ-૧૧, પેજ-૨૭) હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضي الله عنهما થી રિવાયત કરી. તેમણે ફર્માવ્યું કે દરેક દિવસે એક મિસ્કીનને અડધો સાઅ ઘઉં આપે. તદ્ઉપરાંત મુસ્લિમમાં હઝરત ઉમ્મુલ મોમિનીનની હદીષમાં છે : **فَجَاءَهُ عِرْقَانُ فِيهِمَا طَعَامٌ** હુઝૂર عليه السلام ની ખિદમતમાં બે 'અરક' આવ્યાં જેમાં ખાણુ હતું. અને એક અરકમાં ૧૫ થી લઈને ૨૦ સાઅ સુધી હોય છે. પંદર રાખીએ તો બે અરકના ત્રીસ સાઅ થયા. તો જ્યારે સાઈઠ મિસ્કીનો માટે ત્રીસ સાઅ થયું, જેથી એક મિસ્કીનના માટે અડધો સાઅ થશે. ખૂદ અલ્લામા નવવીએ સ્પષ્ટતા કરી છે કે તઆમ (અનાજ) મદીનાવાસીઓની આમ બોલીમાં ઘઉંને કહે છે જેવું કે સદકુએ ફિત્રમાં વર્ણન થઈ ચૂક્યું છે. જેથી સાબિત થયું કે રોજાનો કફ્ફારો અડધો સાઅ છે.

જેની સાથે સંભોગ થયો તેના પર કફ્ફારો : આ હદીષમાં સ્ત્રી પર કફ્ફારાનો હુકમ નથી, જ્યારે કે મોકો એવો હતો કે જો સ્ત્રી પર પણ કફ્ફારો વાજિબ હોત તો એનો પણ હુકમ ઈર્શાદ ફર્માવતા. એનાથી જાહેર જોનારાઓએ કહ્યું કે સંભોગથી પુરૂષ તથા સ્ત્રી પર કેવળ એક જ કફ્ફારો છે. આપણે ત્યાં તફ્ફીલ છે, કે જો સ્ત્રી સંભોગ માટે રાજી હોય તો તેના પર પણ કફ્ફારો વાજિબ છે અને પુરૂષ ઉપર પણ. વાત એકદમ સ્પષ્ટ છે કે સંભોગના કારણે પુરૂષની જેમ સ્ત્રી પણ રોજાની બેહુર્મતીમાં સપડાયી છે પછી એના પર કફ્ફારો શાથી વાજિબ નહીં થાય ? રહી ગયું એ કે હુઝૂરે અફદસ عليه السلام એ સ્ત્રીને કફ્ફારાનો હુકમ નથી આપ્યો, એનું કારણ એ હોય શકે છે કે આ સ્ત્રી એ હાલમાં રહી હોય કે એ દિવસે એના પર રોજો ફર્ઝ ન રહ્યો હોય. દા.ત. એ જ દિવસે

فَمَكَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيُنَا نَحْنُ عَلَى ذَلِكَ أُرْتَى

રહ્યા, અમે લોકો એ જ પ્રમાણે રહ્યા. એવામાં નબી ﷺ ની બિદમતમાં

النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعَرَقٍ فِيهِ تَمْرٌ وَالْعَرَقُ

એક મોટી ઝંબીલ રજૂ કરવામાં આવી જેમાં ખજૂરો હતી. 'અરક' મોટી ઝંબીલ (ટોપલી) છે.

أَطْمَكْتُ قَالَ أَيْنَ السَّائِلُ فَقَالَ أَنَا قَالَ خُذْ هَذَا فَتَصَدَّقْ بِهِ

ફર્માવ્યું, સવાલ કરનાર ક્યાં છે? તેમણે અર્જ કરી, હું છું! ફર્માવ્યું, આને લઈ લો અને સદકો કરી આપો!

فَقَالَ الرَّجُلُ أَعْلَى أَفْقَرَمَنِي يَا رَسُولَ اللَّهِ فَوَاللَّهِ مَا بَيْنَ لَيْتِيهَا

એના પર તેમણે કહ્યું, મારા કરતાં વધુ મોહતાજ ઉપરને?! યા રસૂલલ્લાહ! ખુદાની કૃપા! આ બંને વ

સુબ્હ સાદિક પછી હેઝથી પાક થઈ હોય. તેમજ એની પણ સંભાવના છે કે જ્યારે હુઝૂર ﷺ એ જોઈ લીધું કે આ સાહબ એટલા તંગદસ્ત છે કે પોતાનો કફ્ફારો અદા નથી કરી શકતા, તો દયા ખાઈને હુઝૂરે પોતાના ખાસ અધિકાર વડે તેમનો કફ્ફારો માફ કરી આપ્યો, જેથી એની પત્નીના બારામાં પણ અંદાજો આવી ગયો કે એમની પણ એ જ હાલત હશે જેથી તેમનાં પત્ની ઉપર કફ્ફારનો ઉલ્લેખ જ ન કર્યો, કેમ કે એ જ થશે કે છેવટે માફ કરવું પડશે.

اطعام ستين : એમાં એ પણ જાઈજ છે કે એક દિવસ સાઈઠ મિસ્કીનોને પેટ ભરીને બંને ટાઈમ ખવડાવે, અથવા સાઈઠ મિસ્કીનોને ત્રીસ સાઅ ઘઉં અથવા સાઈઠ સાઅ ખજૂર આપી દે. અથવા એક મિસ્કીનને સાઈઠ દિવસ બંને સમય ખવડાવે, અથવા દરરોજ અડધો સાઅ ઘઉં આપી દે.

તરતીબ એટલે કમ : દારકુત્ની (ઉમ્દતુલ ફારી-૨૮)માં હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضی اللہ عنہ થી મરવી છે કે નબી ﷺ એ તેને જેણે રમઝાનમાં રોઝો તોડી નાખ્યો હતો, તેહારના કફ્ફારાનો હુકમ આપ્યો. અને તેહારના કફ્ફારામાં કમ છે. તેમજ આ હદીષની આગલી પાછલી વર્ણન શૈલી પણ એના પર દલીલ છે. સૌ પ્રથમ ગુલામ આઝાદ કરવો. એ ગુલામ પુરૂષ હોય કે લૌડી, મુસલમાન હોય કે કાફિર, બાળક હોય કે વૃદ્ધ. જો એની શક્તિ ન હોય તો બે મહિના સતત રોઝા રાખે. એની પણ શક્તિ ન હોય તો સાઈઠ ફકીરોને બંને ટાઈમ ખાવા ખવડાવે.

શરઈ હીલો : જરૂરના સમયે શરઈ હીલો જાઈજ છે. એની અસ્લ (દલીલ) આ હદીષ પણ છે કે હુઝૂરે અફદસ ﷺ એ તેને આ તોહફો અપર્ણ કરીને સદકો કરવાનો હુકમ આપ્યો.

હુઝૂરે અફદસ ﷺ શારેઅ છે : શરીઅતનો હુકમ એ જ છે કે રોઝાના કફ્ફારામાં જે ગુલામ આઝાદ કરવા શક્તિમાન ન હોય તે સતત બે મહિના રોઝા રાખે. રોઝા રાખવા શક્તિમાન હોવા છતાં જો કોઈ સાઈઠ ફકીરોને ખવડાવે તો કફ્ફારો અદા થશે નહીં. જ્યાં સુધી એ સાહબનો જાહેરી હાલ સાક્ષી છે તેઓ સાઈઠ રોઝા રાખવા શક્તિમાન હતા એટલા માટે કે તે સાહબ રમઝાનના રોઝા રાખી રહ્યા હતા જે એક મહિનાના છે. અને રોઝાની હાલતમાં સંભોગ કર્યો. આ પરથી ક્યાસ થાય છે કે તે જેવી રીતે એક મહિનાના રોઝા રાખી શકતા હતા તેવી રીતે બે મહિનાના પણ રાખી શકતા હતા. પણ હુઝૂરે અફદસ ﷺ એ તેમ છતાં પણ ખાણુ ખવડાવવા વિશે પૂછ્યું, અને પછી તોહફો આપીને તેને સદકો કરવાનો હુકમ આપ્યો. પછી તેને ખૂદ ખાય લેવા અને બીવી

يُرِيدُ الْحَرَّتَيْنِ أَهْلُ بَيْتٍ أَفْقَرُ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي فَفَضَحَكَ رَسُولٌ

પહાડીઓ એટલે બંનેવ ડરારા (કાળા પથ્થરોવાળી જમીન) વચ્ચે કોઈ ઘરવાળો

اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى بَدَتْ أَنْبَاءُ ثُمَّ قَالَ

મારાં ઘરવાળાંથી વધુ મોહતાજ નથી ! એના પર રસૂલુલ્લાહ ﷺ ખૂબ હસ્યા ત્યાં સુધી કે અણીયારા દાંતો

أَطْعَمَهُ أَهْلَكَ عَه

જાહેર થઈ ગયા. પછી ફર્માવ્યું, તારા બીવી બચ્યાંને ખવડાવી આપ."'

(બુખારી, ૧/૨૬૦ ૧/૩૫૪ ૧/૮૦૮, ૨/૮૯૯ અલ્લઅબ, ૨/૯૯૨, ૯૯૩ અલ્લમાન, ૨/૧૦૦૮ અલ્મહારિબીન)

બચ્યાંને ખવડાવી દેવાનો હુકમ આપ્યો, એ દલીલ છે કે હુમૂરે અફદસ عليه السلامને અધિકાર હાંસલ છે કે જેને ચાહે જે હુકમથી ચાહે અપવાદ કરી આપે. આ ઈજ્તિયાર બે રીતે સાબિત થઈ રહ્યો છે. એક એ કે રોજાથી મુક્તિ આપી ખાવા ખવડાવવાનો હુકમ આપ્યો. બીજું કે ફકીરોને ખવડાવવાને બદલે ખૂદ ખાવાનો તથા બીવી બચ્યાંને ખવડાવવાનો હુકમ આપ્યો. રહી ગયું તે સાહબનું એવું કહેવું કે હું બે મહિના રોજા નથી રાખી શકતો, તે એ કારણ છે કે તે મજૂરી કરનાર માણસ છે અને દિવસભર મજૂરી કરતા હોય અને એના પર જ પત્ની તથા બાળકોનું ભરણ પોષણ થઈ રહ્યું હોય. અને રોજો રાખીને દિવસભર કામ કરવું એ ખૂબ જ મુશ્કેલ અને અશક્યની નજીક છે. તેને લક્ષમાં રાખીને અર્જ કરી કે મારી સ્થિતિ એવી છે કે બે મહિના સતત રોજા નથી રાખી શકતો. એમનો આશય એ ન હતો કે મારામાં એ શક્તિ નથી કે બે મહિનાના સતત રોજા રાખી શકું. અલ્લાહ બેહતર જાણનાર છે.

العرق المکتل : એમાં કેટલું ખાવા હતું ? કોઈમાં છે કે પંદર સાઅ હતું, કોઈમાં છે કે વીસ સાઅ હતું. અને મુસ્લિમની રિવાયત વર્ણન થઈ ચૂકી કે બે અરકુ હતું. એક અરકુમાં કમસે કમ પંદર સાઅ આવે છે, તો કમસે કમ ત્રીસ સાઅ હતું. અને મામલો કફ્ફારાનો છે જેમાં સાવચેતી (એહતેયાત) પર અમલ કરવો અવલા (અફઝલ) છે જેથી અહનાફે ત્રીસ સાઅ અપનાવ્યા.

મસાઈલ : આ હદીષથી જાણવા મળ્યું : (૧) જો કોઈ શખ્સ ગુનોહ કરીને આલિમની પાસે પૂછવા આવે કે હવે શું કરું ?! તો આલિમ તેને ધમકાવે નહીં પણ પ્રેમપૂર્વક તેને શરીઅતનો હુકમ બતાવી આપે. એના પર કફ્ફારો હોય તો કફ્ફારો, તૌબા હોય તો તૌબાનો હુકમ કરે. (૨) જે શખ્સ કફ્ફારો અદા કરવા પર શક્તિમાન ન હોય તેની મદદ કરવી સુન્નત છે. (૩) કફ્ફારાના સૌથી વધુ મુસ્તહિક્ક આપણા નજીકનાં સગાં છે, શર્ત એ છે કે એટલા નજીકનાં ન હોય કે વાજિબ સદકો એમને આપવાથી અદા ન થતો હોય (૪) આશ્ચર્યની સાથે અતિશયોક્તિ સાથે હસવું સુન્નત છે. (૫) અધિક્તર ગુમાનના આધારે ફસમ ખાવી દુરુસ્ત છે. તેમણે ફસમ ખાઈને અર્જ કરી કે મદીનામાં મારાથી વધુ મોહતાજ અન્ય કોઈ નથી. એ અધિક્તર ગુમાનના જ આધાર પર છે, નહીં તો એ વખતે મદીના તયબહ મોહતાજોની વસ્તી હતી, અધિક શક્યતા છે કે ઘણા એનાથી પણ અધિક મોહતાજ રહ્યા હોય. (૬) હિબા અને સદકામાં શબ્દોમાં કુબૂલ કરવું શર્ત નથી હિબા કરેલ તથા આપેલી વસ્તુ પર કબ્જો પૂરતો છે. જમહૂર ઉમ્મતનો એના પર ઈત્તેફાક છે કે રોજામાં સંભોગથી કફ્ફારો વાજિબ છે. રોજામાં ખાવા પીવાથી પણ કફ્ફારો વાજિબ છે કે નથી ? એમાં મતભેદ છે. હઝરત ઈમામે આ'ઝમ અને હઝરત ઈમામ માલિક رضي الله عنه ફર્માવે છે કે વાજિબ છે એટલા માટે કે જેવી રીતે સંભોગ કરવું રોજો તોડનાર છે એ જ પ્રમાણે ખાવું પીવું

بَابُ الْجَمَامَةِ وَالْقِي لِلصَّائِمِ ۲۶

"રોઝાદારનું પછના લગાડવા તથા ઉલ્ટી કરવા વિશે બયાન" - (૨૬૦)

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : ઉલ્ટી તથા પછના કરાવવા (લોહી ચૂસાડવા)થી રોઝો તૂટે છે કે નહીં ? એના બારામાં ખૂદ સહાબાએ કિરામના વચ્ચે મતભેદ હતો અને અમુક હદીષો એની પોતાના જાહેરી અર્થના લેહાઝથી સમર્થનકર્તા હતી કે ઉલ્ટી કરવાથી રોઝો નથી તૂટતો, જો આપોઆપ આવી જાય અને હજામત (પછના)થી તૂટી જાય છે એટલા માટે આ બંનેવ મસ્અલાઓની તન્કીહના માટે ઈમામ બુખારીએ આ પ્રકરણ રચ્યું.

حدیث ۱۱۳۶ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْحَكِيمِ بْنِ ثَوْبَانَ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه એ ફર્માવ્યું જ્યારે કોઈ ઉલ્ટી કરે તો રોઝો તૂટશે નહીં, [હદીષ : ૧૧૩૬]

تَعَالَى عَنْهُ إِذَا قَاءَ فَلَا يَفْطُرُ إِنَّمَا يَخْرُجُ وَلَا يُؤَلِّجُ

ઉલ્ટી નીકળે છે અંદર પ્રવેશતી નથી."

પણ રોઝો તોડનાર છે. હઝરત ઈમામ શાફઈ તથા હઝરત ઈમામ અહમદ ફર્માવે છે કે ખાવા પીવામાં કફ્ફારો નથી, એટલા માટે કે કફ્ફારાનું વાજિબ હોવું તઅઝીરન્ (સજાના રૂપે) છે અને હદની જેમ તઅઝીર પણ ગૈર ફયાસી ચીજ છે એટલા માટે તે પોતાના સંબંધિત બાબતની સાથે ખાસ થશે. તેમજ એ કે ખાવું પીવું (અખફ) હલ્કુ છે, અને સંભોગ કરવું સખત છે, અખફનો અગલજ પર (જેનો હુકમ હલ્કો હોય એને એ વસ્તુ પર ફયાસ કરવો જેનો હુકમ સખત હોય) ફયાસ દુરુસ્ત નથી. એના જવાબમાં અમારી તરફથી એ ગુજારિશ છે કે ખાવા પીવા પર કફ્ફારો વાજિબ થવું ફયાસથી નથી. એની બુનિયાદ તન્કીહે મનાત (બુનિયાદ, કારણ) સુનિશ્ચિત કરવા પર છે. હઝરત ઈમામ શાફઈ વગેરેએ તેની મનાત (બુનિયાદ) સંભોગને ઠરાવ્યું છે અને આપણે ત્યાં કફ્ફારાનું મનાત (કારણ) રોઝો તોડવું છે જે રોઝાની બેહુમતી થઈ. અને મુફતિર (રોઝો તોડનાર) હોવામાં ખાવા પીવા અને સંભોગ એક દરજાનાં છે એટલા માટે સંભોગની જેમ ખાવા પીવાથી પણ કફ્ફારો વાજિબ છે. તન્કીહે મનાત અલગ ચીજ છે અને ફયાસ અલગ ચીજ છે, જેમ કે પોતાના સ્થાને મોહકકફ (સાબિત થયેલ) છે.

સમજૂતી : ૧૧૩૬

આ હદીષ હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه પર મૌકૂફ છે એટલે કે આ તેમનો પોતાનો ફત્વો છે જેનો પાયો એના પર છે કે રોઝો તોડનાર તે ચીજ છે જે અંદર જાય, અંદરથી નીકળનાર ચીજ નથી. અને એ જ હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضي الله عنه અને તેમના શાગિદ ઈકરમાનો એ જ ફત્વો છે. એના પર અલ્લામા અયનીએ એ વાંધો રજૂ કર્યો કે આ ફાયદો પણ સહીહ નથી, સંભોગને લગતી બાબતોથી જો વિર્ય સ્ખલન થઈ જાય તો રોઝો તૂટી જાય છે.

اقول وبالله التوفيق : આ વાંધો એ લોકો પર એ રીતે લાગુ થતો નથી કે તેમની મુરાદ ખોરાક તથા દવા છે એટલે કે દવા તથા ખોરાક તે વખતે રોઝા તોડનાર સાબિત થશે જ્યારે કે અંદર જાય. અને જો અંદરથી ખાધેલો ખોરાક, પાણી, દવા બહાર આવે તો તે રોઝો તોડનાર નથી. એને એ પ્રમાણે સમજો કે રોઝો તોડનાર દવા તથા ખોરાકને ખાવું તથા પાણી પીવું છે, અને ઉલ્ટી કરવું ન ખાવું છે ન પીવું છે એટલા માટે તે રોઝો તોડનાર નથી. રહી ગયું વિર્ય સ્ખલનનું રોઝો તોડનાર હોવું તે એક અલગ સ્થિતિ છે સંભોગ રોઝો તોડનાર છે. સંભોગને લગતી

ت ۳۵۳
وَيَذْكُرُ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ يُفِطِرُ

"અને હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લાહુ ંના થી નકલ કરવામાં આવ્યું કે તેમણે ફર્માવ્યું કે ઉલ્ટી [તઅલીફ : ૩૫૩]"

وَالأَوَّلُ أَحْمَرٌ

રોઝો તોડી નાખશે (ઈમામ બુખારીએ ફર્માવ્યું) પ્રથમ રિવાયત અધિક સહીહ છે."

બાબતો વિર્ય સ્ખલન બાદ સંભોગના હુકમમાં છે એટલા માટે રોઝો તોડનાર છે. એ જ કારણે સ્ત્રી સાથે સંભોગમાં ઈન્દ્રિયનો ગોળ સોપારી જેવો ભાગ તેણીના ગુપ્તાંગમાં પ્રવેશે તો રોઝો તૂટી જાય છે ભલે પછી વિર્ય સ્ખલન ન થાય.

ثم أقول كحُ كحُ حُ : એટલા માટે એ હઝરતથી આવી ગુઝારિશ મુનાસિબ છે કે રોઝો તોડનાર હુરૈરહ રઝી અલ્લાહુ ંના બંનેવ ફત્વાઓમાં વિરોધાભાસ છે. સહીહ હદીષોથી ઉલ્ટીનું અમુક સ્થિતિઓમાં રોઝો તોડનાર હોવું સાબિત છે એટલા માટે એ ખાસ સ્થિતિમાં રોઝો તોડી નાખશે. كما سيجيء آنفأ

تألیف : ૩૫૩ની સમજૂતી

હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લાહુ ંના આ ફત્વાને હાઝમીએ عن بعضهم ના શબ્દ સાથે વર્ણવ્યો છે. હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લાહુ ંના બંનેવ ફત્વાઓમાં વિરોધાભાસ છે. હઝરત ઈમામ બુખારીએ પોતાનો ફેસલો એ આપ્યો કે પ્રથમ ફત્વો સનદના લેહાઝથી અધિક સહીહ છે. મતલબ એ છે કે તે જ અમલને પાત્ર છે. એનાથી જાહેર થાય છે કે ઈમામ બુખારીનો મઝહબ એ છે કે ઉલ્ટી કરવાથી રોઝો નથી તૂટતો.

આપણો મઝહબ : આ બધામાં આપણો મઝહબ એ છે કે જો રોઝો યાદ હોવા છતાં મોઢુ ભરીને જાણી જોઈને ઉલ્ટી કરી તો રોઝો તૂટી ગયો, અને જો આપોઆપ ઉલ્ટી થઈ તો રોઝો ન તૂટયો, ભલે મોઢુ ભરીને થાય. હા! જો આપોઆપ મોઢુ ભરીને ઉલ્ટી થઈ અને તેણે પાછી વાળી ત્યાં સુધી કે તેનો અમુક હિસ્સો યણા જેટલો કે એનાથી વધુ ગળા નીચે ચાલ્યો ગયો તો પણ રોઝો તૂટી ગયો, નહીં તો નહીં. આ હુકમ ત્યારે છે જ્યારે ઉલ્ટીમાં ખોરાક, પિત્ત કે લોહી આવ્યું અને જો કફ આવ્યો તો રોઝો ન તૂટયો ભલે ઈરાદાપૂર્વક હોય, ભલે મોઢુ ભરીને હોય.

હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લાહુ ંના બંનેવ ફત્વાઓને બે આધારો પર આધારિત કરી શકાય છે કે બીજા ફત્વાથી મુરાદ એ છે કે ઈરાદાપૂર્વક મોં ભરીને ઉલ્ટી કરી હોય. અને પ્રથમ ફત્વાથી મુરાદ એ છે કે ઈરાદાપૂર્વક ન કરી હોય. એનું સમર્થન આ હદીષથી થાય છે જે ખૂદ એમનાથી મરફૂઅન મરવી છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું : "من ذرعه القيء فليس عليه قضاء ومن استقاء عمدا فليقص نથી અને જે ઈરાદાપૂર્વક ઉલ્ટી કરે તે રોઝાની ફજા કરે."

આ હદીષ પર કેટલાય તરીકાથી ચર્ચા કરવામાં આવી શકે છે પણ તેમ છતાં ઈમામ તિર્મિઝીએ ફર્માવ્યું કે અહલે ઈલ્મનો એના પર અમલ છે.

ت ٣٥٤ وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا وَعِكْرَمَةَ الصَّوْمِ

"अने उजरत एब्ने अब्बास رضي الله عنهما तथा ईकरमाअे कहुं, रोजो [तअलीक़ : 348]

مِمَّا دَخَلَ وَلَيْسَ وَمِمَّا خَرَجَ

अेनाथी तूटे ए जे अंदर जाय अने अेनाथी नथी तूटतो जे बहार जाय."

ت ٣٥٥ وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا يَحْتَجِمُ وَهُوَ صَائِمٌ

"अने उजरत एब्ने उमर رضي الله عنهما अे रोजानी डालतमां (साधन वडे) लोडी [तअलीक़ : 349]

ثُمَّ تَرَكَهُ فَكَانَ يَحْتَجِمُ بِاللَّيْلِ -

यूंसाव्या करता उता पछी छोडी आयुं अने रातमां यूंसावता उता."

ت ٣٥٦ وَاحْتَجِمَ أَبُو مُوسَى لَيْلًا

"अने अबू मूसा अशअरी رضي الله عنه अे रातमां लोडी (भूंगणी वडे) यूंसाव्युं." [तअलीक़ : 349]

तअलीक़ : 348नी समजूती

आ बंनेव तअलीक़ने ईमाम अबूबक बिन अबी शयबाअे मौसूलन वर्षावी ए. अेनु लभाए अे ए के उजरत एब्ने अब्बास رضي الله عنهما तथा ईकरमाअे रोजानी डालतमां पछना लगाडवा (लोडी यूंसाववा)ना भारामां आ प्रमाए इर्माव्युं.

तअलीक़ : 349नी समजूती

आ तअलीक़ने ईमाम बुभारीअे मोअत्ता (पेज-८७, अस्सियाम)मां मुत्सिल सनद साथे रिवायत करी ए, तेमज ईमाम एब्ने अबी शयबाअे पए. तेमए अे पए वर्षाव्युं ए के नाईअे कहुं, हुं नथी जाएतो के तेमए (लोडी यूंसाववानुं) केम एओड्युं न अेने नापसंद कर्युं के अे कारए के अशक्त थई गया उता. मुसन्नई अब्दुर्रज्जाक़मां ए के सालिमे कहुं, उजरत एब्ने उमर घण्णा ज सावधानीवाणा उता अेटला माटे अेने एओड्युं.

तअलीक़ : 349नी समजूती

ईमाम अबूबक एब्ने अबी शयबाअे आ तअलीक़ने मौसूलन रिवायत करी ए. अबुल आलियाअे कहुं, ज्यारे उजरत अबू मूसा अशअरी बसराना अमीर उता. हुं तेमनी पासे रातमां गयो तो ज्येयुं के भजूर तथा सिरकानी यटणी भाई रहा उता अने (भूंगणी वडे) लोडी यूंसावी रहा उता. में कहुं के दिवसे केम न लगाडी ? तो कहुं, के शुं तमे मने अे हुकम आपो एओ के रोजो राभीने मारुं लोडी वडावुं ?! अेनाथी जाडेर थयुं के उजरत अबू मूसा अशअरी رضي الله عنه रोजानी डालतमां लोडी यूंसाववाने ना पसंद करता उता. अेनी पए संभावना ए के तेओ तेने रोजो तोडनार समज् रहा डोय.

٣٥٧ وَيَذْكُرُ عَنْ سَعْدِ بْنِ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمٍ وَأُمِّ سَلَمَةَ أَحْتَجُّوا صِيَامًا-

"હઝરત સઅદ, હઝરત ઝયદ બિન અરકમ તથા ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત ઉમ્મે સલમા [તઅલીફ : ૩૫૭]

رَضَوَانَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ ના બારામાં નફલ થયેલ છે કે એ લોકોએ રોઝાની હાલતમાં લોહી ચૂંસાવ્યું."

٣٥٨ وَقَالَ بَكَيْرٌ عَنْ أُمِّ عَلْقَمَةَ كُنَّا نَحْتَجُّ عِنْدَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى

"અને અબૂબકરે ઉમ્મે અલ્કમાથી રિવાયત કરતાં કહ્યું કે ઉમ્મે અલ્કમાએ કહ્યું, અમે ઉમ્મુલ [તઅલીફ : ૩૫૮]

عَنْهَا فَلَا تَنْهَى -

મોમિનીન હઝરત આઈશા રઝીલ્લાંહેના સામે ચૂંસણી વડે લોહી ચૂંસાવતા અને અમને મના કરવામાં ન આવતું."

٣٥٩ وَيُرْوَى عَنِ الْحَسَنِ عَنْ غَيْرِ وَاحِدٍ مَرْفُوعًا - أَقْطَرَ الْحَاجِمُ

"ઈમામ હસન બસરીથી રિવાયત કરવામાં આવી છે કે તેમણે એકથી અધિક રાવીઓ થકી [તઅલીફ : ૩૫૯]

وَالْمَحْجُومُ - وَقَالَ لِي عِيَّاشُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى تَنَايُوسُ عَنِ الْحَسَنِ

મરફૂઅન રિવાયત કરી છે. ચૂંસણીથી લોહી ચૂંસનાર અને ચૂંસાવનાર બંનેવના રોઝા તૂટી ગયા. અને

તઅલીફ : ૩૫૭ની સમજૂતી

સઅદથી હઝરત સઅદ બિન વક્ફાસ રઝીલ્લાંહે ફાતેહે ઈરાન મુરાદ છે. તેમની તઅલીફને હઝરત ઈમામ માલિકે મોઅત્તા (પેજ-૯૭ અસ્સિયામ)માં મૌસૂલન રિવાયત કરી છે, અલ્બત્ત સનદ મુન્ફતઅ છે. ઈમામ ઝુહરી હઝરત સઅદ રઝીલ્લાંહેથી રિવાયત કરે છે, જ્યારે કે ઈમામ ઝુહરીની હઝરત સઅદથી મુલાકાત નથી. પણ એને જ અબૂ ઉમરે (ઉમ્દતુલ ફારી-૨૭) બીજી સનદની સાથે વર્ણવી છે જેમાં ઈમામ ઝુહરી તથા હઝરત સઅદના વચ્ચે એમના સાહબઝાદા આમિર છે. હવે સનદ મુત્તસિલ થઈ ગઈ. હઝરત ઝયદ બિન અરકમ રઝીલ્લાંહેના અષરને ઈમામ અબ્દુરઝઝાફે પોતાના મુસન્નફમાં મુત્તસિલ સનદ સાથે વર્ણવેલ છે. ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત ઉમ્મે સલમા રઝીલ્લાંહેના અષરને ઈમામ ઈબ્ને અબી શયબાએ. આ આધારથી સાબિત થયું કે એ હઝરાતની નજીક ચૂંસણી વડે લોહી ચૂંસાવવાથી રોઝો તૂટતો નથી બલકે મકરૂહ પણ નથી.

તઅલીફ : ૩૫૮ની સમજૂતી

આ અષરને ઈમામ બુખારીએ પોતાની તારીખમાં વર્ણવી. એનાથી પણ સાબિત છે કે ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા રઝીલ્લાંહેના ચૂંસણીથી લોહી ચૂંસાવવાને રોઝો તોડનાર સમજતાં ન હતાં.

તઅલીફ : ૩૫૯ની સમજૂતી

હદીષ والمحجوم والحاجم "ચૂંસણીથી લોહી ચૂંસનાર અને ચૂંસાવનાર બંનેનો રોઝો તૂટી ગયો" ને ઈમામ હસન બસરી રઝીલ્લાંહે વિવિધ સહાબાએ કિરામ થકી રિવાયત કરી છે. અલ્લામા અયનીએ ફર્માવ્યું, તે સહાબીઓ આ છે : હઝરત અબૂ હુરૈરહ, હઝરત ધૌબાન, હઝરત મઅકૂલ બિન યસાર, હઝરત અલી મુર્તાઝા તથા હઝરત ઓસામા બિન ઝયદ, હઝરત સમુરહ રઝીલ્લાંહેનાં.

مِثْلَهُ قِيلَ لَهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ نَعَمْ ثُمَّ قَالَ

અયાશના તરીકાથી એક અધિક સનદ વડે તેના જેમ જ મરવી છે. ઈમામ હસન બસરીને કહેવામાં આવ્યું

اللَّهُ أَعْلَمُ -

કે આ નબી ﷺ થી મરવી છે ? તો કહ્યું, હા ! પછી કહ્યું, અલ્લાહ સારી રીતે જાણે છે."

હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنهની હદીષને ઈમામ નિસાઈએ કેટલાયે તરીકાઓ વડે રિવાયત કરી છે. અને હઝરત ધૌબાનની હદીષને ઈમામ અબૂ દાઉદ, ઈમામ નિસાઈ અને ઈમામ હાકિમ. અને હઝરત મઅકૂલ બિન યસાર رضي الله عنه તથા હઝરત અલી મુર્તાઝા رضي الله عنه તથા હઝરત ઓસામા ઈબ્ને ઝયદ رضي الله تعالى عنهની હદીષોને ઈમામ નિસાઈએ.

અલ્લામા અયનીએ આ છ સહાબીઓ ઉપરાંત અધિક આ અગ્યાર સહાબીઓ થકી પણ તખરીજ કરી. હઝરત રાફેઅ બિન ખદીજ رضي الله عنه : એને ઈમામ તિર્મિઝી, ઈમામ હાકિમ, ઈમામ બઝઝારે વર્ણવી. હઝરત શદાદ બિન અવસ رضي الله عنه : એને ઈમામ અબૂ દાઉદ તથા ઈમામ નિસાઈએ વર્ણવી. હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضي الله عنه : એને પણ ઈમામ નિસાઈએ રિવાયત કરી. હઝરત અબૂ મૂસા અશ્શરી رضي الله عنه : એને પણ ઈમામ નિસાઈએ જ વર્ણવી છે. હઝરત બિલાલ رضي الله عنه : એને પણ ઈમામ નિસાઈએ રિવાયત કરી છે. હઝરત ઈબ્ને ઉમર رضي الله عنه : એની ઈબ્ને અદીએ તખરીજ કરી, એને પણ ઈમામ નિસાઈએ રિવાયત કરી છે. હઝરત ઈબ્ને ઉમર رضي الله عنه : એની ઈબ્ને અદીએ તખરીજ કરી. હઝરત ઈબ્ને મસ્દીદ رضي الله عنه : એમની હદીષ હઝરત ઓફેલીએ ઝોઅફામાં રિવાયત કરી છે. હઝરત જાબિર رضي الله عنه : એને બઝઝારે રિવાયત કરી. હઝરત અબૂ ઝયદ અન્સારી رضي الله عنه : એમની હદીષને ઈબ્ને અદીએ વર્ણન કરી. હઝરત અબૂ દરદા رضي الله عنه : એને નિસાઈએ રિવાયત કરી. આ કુલ મિલાવીને સત્તર સહાબીઓ થયા. ઈમામ અબૂ જઅફર તહાવીએ આ હદીષના રાવીઓમાં હઝરત ઈમામ હુસૈન رضي الله عنه પણ નામ વર્ણવ્યું છે. આ રીતે કુલ અઢાર થઈ ગયા.

وقال لي عياش : آا اااااااااااااااااا : આ હિસ્સાને ઈમામ બુખારીએ તારીખમાં અને ઈમામ બયહકીએ વર્ણન કર્યો છે. એનો મતલબ એ છે કે આ હદીષ અયાશ બિન વલીદના તરીકાથી હઝરત ઈમામ હસન બસરીથી રિવાયત પામી છે પણ એમાં એ ફેરફાર છે કે એમને પૂછવામાં આવ્યું કે આપ નબી ﷺ થી રિવાયત કરો છો ? તો ફર્માવ્યું, હા ! એટલે કે નબી ﷺ થી રિવાયત કરું છું. ત્યારબાદ કહ્યું, અલ્લાહ બેહતર જાણનાર છે. એમનું આ કથન તબરૂક રૂપે પણ હોઈ શકે છે, જેમ કે સલફની આદત છે કે એક લખાણના અંતમાં લખે છે અને એ પણ થઈ શકે છે કે અશમંજશ અને શંકાના લીધે કહ્યું હોય. અને એ શક તથા અશમંજશ પોતાની યાદ શક્તિ પર સંપૂર્ણપણે ભરોસો ન હોવાને લીધે હોય, અથવા એ કારણે કે આ ખબરે વાહિદ છે અને ખબરે વાહિદમાં શંકાની શક્યતા છે. એટલા માટે કે ખબરે વાહિદ મુફીદે યફીન નથી મુફીદે ઝન છે.

ت ۱۱۳۷ عَنْ عِكْرَمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا أَنَّ

"હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما થી રિવાયત છે કે નબી ﷺ એ એહરામની હાલતમાં [હદીષ : ૧૧૩૭]

النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِحْتَجَمَ وَهُوَ حَجْرٌ وَاحْتَجَمَ وَهُوَ

ચૂંસણીથી લોહી ચૂંસાવ્યું અને રોઝાની

صَائِمٌ ع

હાલતમાં ચૂંસાવ્યું." (અબૂ દાઉદ, નિસાઈ, તિર્મિઝી)

સમજૂતી : ૧૧૩૭

આ હદીષના અંતિમ ભાગને ઈમામ બુખારીએ અધિક એક અન્ય તરીકાથી રિવાયત કરી. ઈમામ બુખારી ઉપરાંત અબૂ દાઉદ, તિર્મિઝી, નિસાઈએ વિવિધ તરીકાઓથી અને ઈમામ તહાવીએ દસ તરીકાથી રિવાયત કરી. તદ્ઉપરાંત આ લખાણની (વિષયની) હદીષો હઝરત અબૂ સઈદ, હઝરત જાબિર, હઝરત અનસ, હઝરત ઈબ્ને ઉમર, હઝરત ઉમ્મુલ મોમિનીન આઈશા, હઝરત મઆઝ, હઝરત અબૂ મૂસા અશઅરી રિવાયત થયેલી છે જે નિસાઈ, દારકુત્ની, કામિલ ઈબ્ને અદી, કિતાબુલ ઈલલ લેઅબી હાતિમ, કિતાબુલ જુઅફા લેઈબ્ને હબ્બાન, મુસન્ફે ઈબ્ને અબી શયબામાં વર્ણન પામેલી છે.

આ બંનેવ વિરોધાભાસી હદીષોના ખુલાસામાં ઘણી બધી વાતો લખવામાં આવેલી છે એમાં સૌથી કૃવી (મજબૂત) એ છે કે હદીષ **افطر الحاجم والمحجوم** મ-સૂબ છે એટલા માટે હઝરત શદાદ બિન અવસની હદીષમાં આ પ્રમાણે ખુલાસો છે કે નબી ﷺ એ આમ્મુલ ફતહમાં આવું ફર્માવ્યું હતું. અને મક્કા હિ.સ. ૮ માં ફતહ થયું. અને હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما હજજતુલ વિદાઅના પ્રસંગનો બનાવ વર્ણન કરે છે એટલા માટે હજજતુલ વિદાઅ સિવાય અન્ય કોઈ સફરમાં હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ હુજૂરે અફદસ ﷺ ની સાથે ન હતા. તેમજ દારકુત્ની (ઉમ્દતુલ ફારી, પેજ-૪૧)એ હઝરત અનસ رضی اللہ عنہ થી રિવાયત કરી. તેમણે ફર્માવ્યું કે **افطر الحاجم والمحجوم** ફર્માવ્યા બાદ રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ રોઝાની હાલતમાં લોહી ચૂંસાવ્યું. આ ઉપરાંત ઉલમાએ આ હદીષના કેટલાય ખુલાસા આપ્યા છે. પ્રથમ એ કે એનાથી મુરાદ એ છે કે એને રોઝાનો સવાબ થશે નહીં. જેમ કે મરવી છે કે જુમ્આના દિવસે ખુત્બાના સમયે વાત કરનારના બારામાં અમુક સહાબાએ કહ્યું : **لا جمعة لك** "તારો જુમ્આ ન થયો." તો હુજૂર ﷺ એ ફર્માવ્યું, તેમણે સાચુ કહ્યું. બીજુ એ કે મુરાદ એ છે કે તે નજીક છે કે રોઝો તોડી બેસે લોહી ચૂંસનાર, તો એ રીતે કે એનો મજબૂત અંદેશો એ છે કે મોઢામાં લોહી ખેંચે અને ગળામાં ચાલ્યું જાય અને ચૂંસાવનાર એ રીતે કે લોહી ચૂંસાવવાથી કમજોરી પેદા થઈ જાય એને સહન ન કરી શક્તાં રોઝો તોડી નાખે. જેવી રીતે જે મરવાને આડે પહોંચી જાય, એને કહે છે : **هلك** તે હલાક થઈ ગયો. લગભગ એના જેમ હઝરત અબૂ સઈદ, હઝરત અનસ, હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما થી રિવાયત થયેલ છે કે ફર્માવ્યું, અમે ચૂંસણીથી લોહી ચૂંસાવવાને કમજોરી પેદા થવાને લીધે નાપસંદ કરતા હતા. હવે આ હદીષનો સાર એ નીકળ્યો કે, એણે પોતાના રોઝાને તોડવાની હદ સુધી પહોંચાડી આપ્યો. જેમ કે હદીષમાં છે : જેને ફાઝી બનાવવામાં આવ્યો તેને વિના છરીએ ઝબહ કરવામાં આવ્યો. જ્યારે કે તે ઝબહ નથી થતો. મતલબ એ છે કે એણે પોતે પોતાને ઝબહ થવા માટે રજૂ કરી આપ્યો. **وغير ذالك**.

حدیث ۱۱۳۸ | سَمِعْتُ ثَابِتَ بْنِ الْبُنَانِيِّ قَالَ سَأَلَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ
[હદીષ : ૧૧૩૮]

"પાબિત બુનાનીએ કહ્યું, હઝરત અનસ બિન માલિક રઝી અલ્લાહ થી પૂછવામાં આવ્યું, શું તમે લોકો

تَعَالَى عَنْهُ أَكُنْتُمْ تَكْرَهُونَ الْجَمَاعَةَ لِلصَّائِمِ قَالَ لَا إِلَّا مِنْ أَجْلِ

રોઝાદારના માટે લોહી ચૂંસાવવાને નાપસંદ કરતા હતા ? તો ફર્માવ્યું, નહીં ! હા ! કમજોરી પેદા થવાને લીધે

الضَّعْفِ وَزَادَ شِبَابَهُ تَنَاشُعَةً عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

નાપસંદ કરતા હતા. અને શબાબાએ શોઅબાથી રિવાયત કરતાં આટલો વધારો કર્યો કે નબી ﷺ ના જમાનામાં."

بَابُ الصَّوْمِ فِي السَّفَرِ وَالْإِفْطَارِ ۲

"સફરમાં રોઝો રાખવો અને છોડવો." - (૨૬૦)

حدیث ۱۱۳۹ | عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ الشَّيْبَانِيِّ سَمِعَ ابْنَ أَبِي أَوْفَى قَالَ كُنَّا هَعَ

"હઝરત ઈબ્ને અબી ઓફા રઝી અલ્લાહ એ ફર્માવ્યું, અમે રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની સાથે એક [હદીષ : ૧૧૩૯]

رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ فَقَالَ

સફરમાં હતા. રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ એક સાહબને ફર્માવ્યું, સવારીથી ઉતર અને મારા માટે સત્તુ ઘોળ. તેમણે

لِرَجُلٍ أَنْزَلَ فَأَجْدَحَ لِي قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ

અર્ઝ કરી, યા રસૂલુલ્લાહ ! સૂરજ છે. ફર્માવ્યું, ઉતર અને મારા માટે સત્તુ ઘોળ. અર્ઝ કરી, યા રસૂલુલ્લાહ !

સમજૂતી : ૧૧૩૮

શબાબાના આ વધારાનો મતલબ એ છે કે સવાલ એ હતો કે આપ લોકો નબી ﷺ ના જમાનામાં લોહી ચૂંસાવવાને નાપસંદ કરતા હતા ? એ પ્રશ્નકર્તા ખૂદ પાબિત બુનાની હતા. જેમ કે અબુલ વક્ત તથા ઈબ્ને મુંદાની રિવાયતમાં ખુલાસો છે. આ હદીષ એની દલીલ છે કે **المحجوم والحاجم** થી મુરાદ એ છે કે લોહી ચૂંસાવવાથી કમજોરી પેદા થશે જે રોઝો તોડાવાનું કારણ થશે. મતલબ એ થયો કે જાણે રોઝો તૂટી ગયો.

સમજૂતી : ૧૧૩૯

મુસ્લિમની રિવાયતમાં છે, અમે રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની સાથે એક સફરમાં રમઝાનના મહિનામાં હતા. આ સફર ગઝવાએ ફતહનો હતો. એટલા માટે કે રમઝાનમાં હુઝૂરે અફદસ ﷺ એ કેવળ બે સફર કર્યા છે. એક ગઝવએ બદરના માટે, બીજો ફતહ મક્કાના માટે. હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબી ઓફા નાનપણને કારણે શરીક ન હતા. પ્રથમ તે ગઝવહ જેમાં એમણે ભાગ લીધો તે હુદૈબિયહ છે. (ઈકમાલ) એટલા માટે નિશ્ચિત છે કે એ ફતહ મક્કાનો સફર હતો.

فلما غربت الشمس وغابت الشمس : ખૂદ બુખારીની અન્ય રિવાયતોમાં છે : قال لرجل

وَسَلَّمَ الشَّمْسُ قَالَ أَنْزَلَ فَأَجْدَحُ لِي قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ الشَّمْسُ

સૂરજ છે. ફર્માવ્યું, ઉતર અને મારા માટે સત્તુ ઘોળ. હવે તે ઉતર્યા અને હુઝૂરના માટે સત્તુ ઘોળ્યા જે

قَالَ أَنْزَلَ فَأَجْدَحُ لِي فَأَنْزَلَ فِجْدَحَ لَهُ فَشَرِبَ ثُمَّ رَمَى بِيَدِهِ هَهُنَا

હુઝૂરે પીધા. પછી એ (પશ્ચિમ) તરફ હાથથી ઈશારો કર્યો, જ્યારે જુઓ કે રાત એ બાજુથી સામે આવી

ثُمَّ قَالَ إِذَا رَأَيْتُمُ اللَّيْلَ آقْبَلَ مِنْ هَهُنَا فَقَدْ أَقْطَرَ الصَّائِمُ عَه

રહી છે તો ઈફતારનો સમય થઈ ગયો."

(બુખારી ૧/૨૬૨, ૩૬૩, ૨/૯૯૮ તલાફ, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, નિસાઈ, અસ્સૌમ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૪/૩૮૦, ૮૧)

ગયો, ગાયબ થઈ ગયો.

એ સાહબ જેમને સત્તુ ઘોળવાનું ફર્માવ્યું હતું તે હઝરત બિલાલ رضي الله عنه હતા, જેમ કે અબૂ દાઉદમાં છે.

لَوَامِسِيَت : એનો રફઅ એ બિના પર કે એ મુબતદા મહઝૂફ હાઝાની ખબર છે અથવા એનું ઉલ્ટુ. અને નસબ એ બિના પર કે એ ફેઅલ મહઝૂફ ઉ-ઝૂરનો મફઉલબિહ છે. બુખારીની જ અમુક રિવાયતોમાં છે : સાંજ થવા દે. અમુક રિવાયતોમાં છે કે બીજીવાર આ અર્ઝ કરી. ان عليك نهارا. હજી દિવસ બાકી છે. કદી કદી અમુક મોસમમાં સૂરજ ડૂબ્યા બાદ પશ્ચિમમાં એવી રોશની થાય છે કે જાણે તડકો છે, જેનાથી શંકા થાય છે કે સૂરજ હજી ડૂબ્યો નથી. જેના કારણે હઝરત બિલાલે આ પ્રમાણે અર્ઝ કર્યું. જો કે હુઝૂર عليه السلامના ઈર્શાદ પછી તેમણે મોડું કરવું જોઈતું ન હતું. અને ન કાંઈ ઉઝર કરતા, પણ તેમણે ઈફતારના સમયની સંતોષકારક હદ સુધી તસલ્લી કરવા માટે એ પ્રમાણે અરજ કરી.

ثم رمى بيده : બીજી રિવાયતોમાં છે કે પોતાની આંગળી વડે પૂર્વ તરફ ઈશારો કર્યો કે જ્યારે રાત એ બાજુથી આગળ વધે, એટલે કે પૂર્વ બાજુથી અંધકાર ઉઠવા લાગે. આ સૂરજ ડૂબવાની નિશાનીના રૂપે ઈર્શાદ ફર્માવ્યું.

મસાઈલ : આ હદીષથી સાબિત થયું કે સફરમાં રોઝો રાખવો અફઝલ છે, જેમ કે હુઝૂરે અફઠસ عليه السلامએ રાખ્યો. હા, જો રોઝો રાખવાથી કમજોરીનો અંદેશો હોય તે સહન નહીં થઈ શકશે અને રોઝો છોડવો પડે તો રોઝો ન રાખવો અફઝલ છે. આ હદીષથી સાબિત થયું કે રોઝાની ઈફતારીમાં જલ્દી કરવી મુસ્તહબ છે. એટલા માટે કે હુઝૂરે અફઠસ عليه السلامએ એટલા જલ્દી રોઝો ખોલવાનો ઈરાદો કર્યો અને ખોલ્યો કે હઝરત બિલાલ رضي الله عنهને શંકા હતી કે સૂરજ હજી નથી ડૂબ્યો. એનાથી સાબિત થયું કે મગરિબની નમાઝ સલાતુલ લૈલ છે. એ રીતે કે રોઝાના બારામાં ફર્માવ્યું, જ્યારે રાત એ બાજુ (પશ્ચિમ)થી આગળ વધે તો રોઝાદાર રોઝો તોડી નાખે. એનાથી જાણવા મળ્યું કે ઈફતારનો સમય રાત આવ્યા બાદ છે અને એ જ મગરિબના સમયની શરૂઆત છે.

حدیث ۱۱۴۰ عَنْ هِشَامِ بْنِ أَبِي عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا أَنَّ حَمْرَةَ بِنْتِ

"ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنہا થી મરવી છે કે હઝરત હમ્મા બિન અમ્મ [હદીષ : ૧૧૪૦]

عَمْرُونِ الْأَسْلَمِيِّ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أَسْرُدُ الصَّوْمَ - ح - عَنْ هِشَامِ

અસ્લમીએ અર્જ કરી, યા રસૂલલ્લાહ ! હું સતત રોઝા રાખુ છું. બીજી સનદની સાથે આ પ્રમાણે છે, ઉમ્મુલ

بِنْتُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

મોમિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنہા ના પત્ની સાહેબાથી રિવાયત છે કે હમ્મા બિન અમ્મ

أَنَّ حَمْرَةَ بِنْتِ عَمْرُونِ الْأَسْلَمِيِّ قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

અસ્લમીએ નબી ﷺ થી અર્જ કરી, હું સફરમાં રોઝા રાખુ છું. અને એ ખૂબ જ

أَصُومُ فِي السَّفَرِ وَكَانَ كَثِيرَ الصِّيَامِ فَقَالَ إِنْ شِئْتَ فَصُمْ وَإِنْ

રોઝા રાખતા હતા. તો હુજૂર ﷺ એ ફર્માવ્યું, તું યાહે તો રાખ અને

شِئْتَ فَأَفِطْرُ عَه

જો તું ન યાહે તો ન રાખ." (મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, નિસાઈ-અસ્સિયામ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૬/૪૬)

સમજૂતી : ૧૧૪૦

سَرُدُّ - سَرُدُّના અર્થમાં છે, સતત ગેપ વિના કોઈ કામ કરવું. આ હદીષથી જાણવા મળ્યું કે જેનામાં શક્તિ હોય તેણે સૌમે દહર રાખવામાં કોઈ વાંધો નથી. તેમજ એ પણ સાબિત થયું કે સફરમાં રોઝા રાખવા ન રાખવાનો અધિકાર છે, પણ જેનામાં શક્તિ હોય તેણે રોઝા રાખવા અફઝલ છે. એક તો એમાં હુજૂરે અફઢસ ﷺ ની ઈત્તેબાઅ (આજ્ઞાપાલન) છે બીજુ એ કે ઈબાદતને તેના સમયમાં અદા કરવું છે. હમણા હદીષ વર્ણન થઈ ચૂકી કે જે શખ્સ એક રોઝો છોડી આપે તો તેનો બદલો સૌમે દહર નથી થઈ શકતા.

بَابُ إِذَا صَامَ أَيَّامًا مِنْ رَمَضَانَ تَمَّ سَافِرٌ

"જ્યારે રમઝાનના અમુક દિવસોમાં રોઝા રાખ્યા પછી સફર કરી." –(૨૬૦)

حدیث ۱۱۴۱ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

"હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما થી મરવી છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ રમઝાનમાં મક્કા [હદીષ : ૧૧૪૧]

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ إِلَى مَكَّةَ فِي رَمَضَانَ فَصَامَ حَتَّى بَلَغَ الْكَدِيدَ

યાલ્યા અને રોઝો રાખ્યો જ્યારે કદીદ પહોંચ્યા તો ઈફતાર કરી નાખ્યો અને લોકોએ

أَفْطَرَ فَأَفْطَرَ النَّاسُ عَد

પણ ઈફતાર કર્યો." (બુખારી ૧/૪૧૫ અલ્જહાદ, ૨/૬૧૨, ૬૧૩ અલ્મગાઝી-બે તરીકાથી, મુસ્લિમ, નિસાઈ-અસ્સોમ)

સમજૂતી : ૧૧૪૨

પરિપૂર્ણતા : કિતાબુલ મગાઝીમાં છે કે નબી ﷺ મદીનાથી રમઝાનમાં નીકળ્યા અને હુઝૂરની સાથે દસ હજાર સહાબા હતા અને મદીના તશરીફ લાવવાના સાડા આઠ સાલ પરની વાત છે. અયનીમાં છે કે જ્યારે સલસલ પહોંચ્યા જે ઝુલ હલીફાની પાસે એક પહાડ છે, તો એલાન કરી આપ્યું, જે ચાહે રોઝો રાખે જે ચાહે ન રાખે. કદીદ પહોંચીને અસર બાદ સવારી પર બેઠા બેઠા (સમય થતાં) ઈફતાર કર્યો કે જેથી લોકો જોઈ લે. એના અગાઉની રિવાયતોમાં છે કે કદીદ પછી રોઝો નથી રાખ્યો, ત્યાં સુધી કે મહિનો પસાર થઈ ગયો. આ કિસ્સો ગઝવએ ફતહનો છે.

હુઝૂરે અફઠસ ﷺ દસ રમઝાન બુધના દિવસે અસર પછી મદીના તયબહથી નીકળ્યા હતા અને ૧૮ના રોજ મક્કા મોઅઝ્ઝમામાં દાખલ થયા.

કદીદના બારામાં ઈમામ બુખારીએ બતાવ્યું કે ઉસ્ફાન અને કુદ્દેદના દરમ્યાન છે. મગાઝીમાં ખૂદ હદીષમાં છે અને આ વધારો છે કે એ એક ઝરણુ છે. અયનીમાં છે કે ખૂબ જ હરિયાળી જગા છે, અહીં ખજૂરના બાગો છે. હુઝૂરે અફઠસ ﷺ એ કઈ જગાએ રોઝા રાખવાનું ઇચ્છ્યું હતું એના બારામાં વિવિધ રિવાયતો છે. હમણા ખૂદ હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضی اللہ عنہની બીજી રિવાયત આ જ બુખારીમાં આવી રહી છે કે એ જગા અસ્ફાન હતી. મુસ્લિમની એક રિવાયતમાં છે કે એ કિરાઉલ ગમીમ છે. અને નિસાઈમાં છે કે જ્યારે કદીદ પહોંચ્યા તો એક પ્યાલુ દૂધ લાવવામાં આવ્યું તો એને પીધું. વાત એમ છે કે આ ત્રણેવ જગાઓ નજીક નજીક છે અને એ સૌ અસ્ફાનને અડેલી છે એટલા માટે કદીક કોઈનું નામ લીધું કદીક કોઈનું. કદીદનું અંતર મક્કા મોઅઝ્ઝમાંથી બે મંઝિલ છે અને અસ્ફાનનું ચાર બરીદ. કદીદ અને અસ્ફાનમાં કેવળ છ માઈલનું અંતર છે. ઈબ્ને કરકૂલે કહ્યું કે કદીદ મક્કાથી બેતાલીસ માઈલની દૂરી પર છે.

حدیث ۱۱۴۲ عَنْ أَمِّ الدَّرْدَاءِ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ

"હઝરત અબૂ દરદા રَضِيَ اللهُ عَنْهُ کے اہمے سہت गरमीमां नबी ﷺ नी साथे [हदीष : ११४२]

خَرَجَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ فِي

એક સફરમાં નીકળ્યા. તાપ એટલો સખત હતો કે માણસ પોતાનો હાથ

يَوْمٍ حَارٍّ حَتَّى يَضَعَ الرَّجُلُ يَدَهُ عَلَى رَأْسِهِ مِنْ شِدَّةِ الْحَرِّ وَمَا

પોતાના માથા પર રાખતો હતો અને અમારામાં

فِي نِصَاصِئِ الْأَمَاكِنِ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبْنِ رَوَاحَةَ

नबी ﷺ तथा ईबने रवाहाना सिवाय कोई रोजाथी न હતું." (मुस्लिम, अबू दाउद-अस्सीम)

بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَنْ ظَلَّلَ عَلَيْهِ وَأُتِدَّ الْحُرُّ لَيْسَ مِنَ الْبُرِّ
الصَّوْمِ فِي السَّفَرِ ٢٦١

"नबी ﷺ नो ईशाई अे शप्सना ढारांमं जेना पर साथो करवांमं आव्यो हतो
अने सखत गरमी हती, सफरमां रोजा ईढादत नथी." - (२६१)

حدیث ۱۱۴۳ سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ عَمْرٍو بْنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ

"मुहम्मद ईबने अम्र ईबने हसन ईबने अलीअे हजरत ज़ाबिर ईबने [हदीष : ११४३]

સમજૂતી : ૧૧૪૨

મુસ્લિમની રિવાયતમાં છે કે અમે રમઝાનના મહિનામાં સખત गरमीमां नीकण्या. એ ગઝવએ ફતહનો સફર ન હતો, કેમ કે એમાં હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબને રવાહા رَضِيَ اللهُ عَنْهُ પણ હતા, જ્યારે કે તે ગઝવાએ મૌતામાં શહીદ થઈ ચૂક્યા હતા જે ફતહે મક્કાથી પહેલાં થયો હતો. સાહિબે તલ્વીહ (તલ્વીહના કત્તા)એ ફર્માવ્યું, એની સંભાવના છે કે આ ગઝવએ બદરનો સફર રહ્યો હોય. એટલા માટે કે તિર્મિઝી (૧/૮૯ અસ્સિયામ)માં હઝરત ઉમર رَضِيَ اللهُ عَنْهُ થી મરવી છે કે, અમે રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની સાથે રમઝાનમાં બદર તથા ફતહે મક્કાનો જેહાદ કર્યો છે અને એ બંનેમાં અમે રોઝો રાખ્યો ન હતો. મતલબ એ છે કે આ બંનેના સિવાય રમઝાનમાં અન્ય કોઈ ગઝવહ થયો નથી. અને જો એ ફતહે મક્કાનો સફર નથી તો નિશ્ચિત કે બદરનો સફર હતો.

સમજૂતી : ૧૧૪૩

અલ્લામા અયનીએ લખ્યું કે તિર્મિઝીની રિવાયતથી એ જાહેર છે કે એ સફર ગઝવાએ ફતહનો હતો. આ અલ્લામા અયનીનો અંદાજો છે. તિર્મિઝીની આ રિવાયતમાં એ કિસ્સો વર્ણન પામેલ નથી કે કોના

قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ قَرَأَ آيَةَ زَكَاةً

અબ્દુલ્લાહ રઝી અલ્લાહી રિવાયત કરી કે તેમણે ફર્માવ્યું, રસૂલુલ્લાહ ﷺ એક સફરમાં હતા તો ભીડ જોઈ

وَرَجُلًا قَدْ ظَلَّلَ عَلَيْهِ فَقَالَ مَا هَذَا فَقَالُوا صَائِمٌ فَقَالَ لَيْسَ

અને એક શખ્સને જોયો કે એના પર છાંયડો કરવામાં આવ્યો છે, તો ફર્માવ્યું, આ શું છે? લોકોએ અર્જ કરી,

مِنَ الْبِرِّ الصَّوْمُ فِي السَّفَرِ ع

રોજાદાર છે! ફર્માવ્યું, સફરમાં રોજો ઈબાદત નથી." (મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, નિસાઈ-અસ્સિયામ)

પર છાંયડો કરવામાં આવ્યો. એવું જરૂર છે કે રોજો રાખવું લોકો પર ભારે પડી ગયું હતું. બંનેના રાવી હઝરત જાબિર જ છે એટલા માટે અલ્લામા અયનીએ એ અંદાજો લગાડ્યો. આ હદીષમાં તથા તે હદીષોમાં જેનામાં સફરમાં રોજાની ઈજાઝત, બલકે અમુક ફજાઈલ વર્ણવ્યા છે, તેનું વર્ગીકરણ થઈ ચૂક્યું કે જેનામાં શક્તિ ન હોય, રોજો રાખવાના કારણે પોતે પણ મુશ્કેલીમાં સપડાવાનો સહીહ અંદેશો હોય અને સાથીઓ પણ તકલીફમાં પડવાનો ખતરો હોય તેણે રોજો રાખવો જોઈએ નહીં. બલકે જો જાન જવાનો કે બીમાર પડવાનો સહીહ અંદેશો હોય તો તેણે રોજો રાખવો જાઈજ નથી, ગુનોહ છે. જેમ કે તિર્મિઝીની હઝરત જાબિરવાળી હદીષમાં છે કે રોજો રાખનારાઓને ફર્માવ્યું, **أولئك العصاة** એ લોકો નાફર્માન કે ગુનેહગાર છે. અને જેનામાં શક્તિ હોય, કોઈ ખતરો ન હોય તેણે રોજો રાખવો અફઝલ છે, પણ ન રાખે તો પણ કોઈ ગુનોહ નથી.

આજકાલ રેલગાડી, વિમાન વગેરેના સફરમાં જ્યારે ઋતુ ઠંડી અથવા સમતોલ હોય તો રોજો રાખવામાં કાંઈ મુશ્કેલી નથી હોતી એટલા માટે બેહતર એ જ છે કે રોજો રાખવામાં આવે, ન રાખવામાં ગુનોહ નથી પણ ગૈર મુસ્લિમોની નજરમાં રમઝાનનું અપમાન જરૂર છે. એક દાઢીવાળી વૃદ્ધ વ્યક્તિ એક સ્ટેશન પર રમઝાનના મહિનામાં ચાયની દુકાન પર જઈને નમકીન લઈને ખાઈ રહ્યા હતા અને ચાયનો ઓર્ડર આપી ચૂક્યા હતા. એટલામાં એક હિંદુ આવ્યો અને ચાયવાળાને કહ્યું કે મને પણ ચાય આપો, હું પણ રોજો ખોલી લઉં! તે સાહબે તે હિંદુને જણાવ્યું કે હું સફરમાં છું અને સફરમાં રોજો રાખવો જરૂરી નથી. તો તે હિંદુએ કહ્યું કે, હું તમને કાંઈ નથી કહી રહ્યો, હું એમની સાથે એટલે ચાયવાળા સાથે મજાક કરી રહ્યો છું!

بَابُ لَمْ يَعْيبُ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا
فِي الصَّوْمِ وَالْإِفْطَارِ ٢٦١

"નબી ﷺના સહાબાએ એકબીજા પર રોઝો રાખવા ન રાખવા પર
અચબ નથી લગાડયો." – (૨૬૧)

حدیث ۱۱۴۴ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ كُنَّا نَسْأِرُ مَعَ

"હઝરત અનસ બિન માલિક રઝી અલ્લાહુ એ ફર્માવ્યું અમે નબી ﷺની [હદીષ : ૧૧૪૪]

النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يَعْيبِ الصَّائِمُ عَلَى الْمَفْطِرِ

સાથે સફર કરતા હતા તો રોઝાદાર રોઝો ન રાખનારાને તથા રોઝો ન રાખનારા

وَلَا الْمَفْطِرُ عَلَى الصَّائِمِ عَهُ

રોઝાદારને અચબ લગાડતા ન હતા." (મુસ્લિમ-અસ્સૌમ)

بَابُ مَنْ أَفْطَرَ فِي السَّفَرِ لِيَرَاهُ النَّاسُ ٢٦٢

"જેણે સફરમાં એટલા માટે રોઝો ઇફતાર કર્યો કે લોકો જુએ." – (૨૬૧)

حدیث ۱۱۴۵ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ

"હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ રઝી અલ્લાહુ એ ફર્માવ્યું, રસૂલુલ્લાહ ﷺ મદીનાથી મક્કા ચાલ્યા [હદીષ : ૧૧૪૫]

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْمَدِينَةِ إِلَى مَكَّةَ فَصَامَ حَتَّى بَلَغَ

તો રોઝો રાખ્યો. જ્યારે અસ્ફાન પહોંચ્યા તો પાણી માગ્યું અને તેને પોતાના હાથથી ઉઠાવ્યું

સમજૂતી : ૧૧૪૫

તિર્મિઝીમાં હઝરત જાબિર રઝી અલ્લાહુની હદીષમાં છે, રસૂલુલ્લાહ ﷺ આમ્મુલ ફતહ (વિજયનું વર્ષ) મક્કા ચાલ્યા તો રોઝો રાખ્યો ત્યાં સુધી કે કરાઉલ ગમીમ પહોંચ્યા. હુઝૂરની સાથે લોકોએ પણ રોઝો રાખ્યો. અર્ઝ કરવામાં આવી કે લોકો પર રોઝો ભારે પડી રહ્યો છે અને લોકો હુઝૂરની રાહ જોઈ રહ્યા છે કે હુઝૂર શું કરે છે. તો એક પ્યાલો પાણી અસર બાદ મંગાવ્યું અને પીધું. ત્યારબાદ કેટલાક લોકોએ રોઝો તોડી નાખ્યો અને કેટલાક લોકોએ રાખ્યો. જ્યારે હુઝૂરને આ ખબર મળી તો ફર્માવ્યું, એ લોકો એટલે રોઝો રાખનારા નાફર્માન છે.

રોઝો રાખનારાઓ પર ગુસ્સો એટલા માટે કર્યો કે એ જેહાદનો મોકો હતો અને દુશ્મનની ભૂમિ નજીક હતી. રોઝાથી ખરેખર શારીરિક કમજોરી ઉદ્ભવે છે એટલા માટે એ લોકોએ રોઝો તોડી નાખવો જ યોગ્ય હતું, ખાસ

عُسْفَانَ ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ فَرَفَعَهُ إِلَى يَدِهِ لِيُرِيَهُ النَّاسَ فَأَفْطَرَ

જેથી લોકો જોઈ લે અને રોઝો તોડયો ત્યાં સુધી કે મક્કા આવ્યા. અને આ બનાવ રમઝાનમાં

حَتَّى قَدِمَ مَكَّةَ وَذَلِكَ فِي رَمَضَانَ فَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ

બન્યો હતો. ઈબ્ને અબ્બાસ રઝી અલ્લાહુ કહ્લા કરતા હતા કે (સફરમાં) રસૂલુલ્લાહ ઓ રોઝો

تَعَالَى عَنْهُمَا يَقُولُ قَدْ صَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

રાખ્યો અને ન પણ રાખ્યો, જે

وَأَفْطَرَ فَمَنْ شَاءَ صَامَ وَمَنْ شَاءَ أَفْطَرَ عَمَهُ

યાહે રાખે જે યાહે ન રાખે." (બુખારી ૨/૬૧૩ મગાઝી, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, નિસાઈ-અસ્સોમ)

بَابُ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ بَقَرَةٌ (۱۸۴) ص ۳۶

"(બકરહ-૧૮૪) આ આયતની તફસીર કે ફર્માવ્યું, અને એ લોકો પર જેઓ રોઝો રાખવાની શક્તિ નથી ધરાવતા એક મિસ્કીનનું ખાણુ ફિદિયો આપવું છે." - (૨૬૧)

ت ۳۶. وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ وَسَلَمَةُ بْنُ الْأَكْوَعِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا

"અને હઝરત ઈબ્ને ઉમર તથા હઝરત સલમા બિન અકવઅ રઝી અલ્લાહુ ઓ ફર્માવ્યું, [તઅલીફ : ૩૬૦]

نَسَخَتْهَا شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَ

એને આ આયતે મન્સૂખ (હુકમ રદ) કરી નાખ્યું (કે ફર્માવ્યું) રમઝાનનો મહિનો તે છે જેમાં કુર્આન ઉતર્યું જે કરીને જ્યારે કે હુઝૂરે અફઠસ ઓ રોઝો તોડી નાખ્યો હતો અને તે પણ અસર બાદ, જ્યારે કે રોઝો પૂરો થવામાં થોડો સમય બાકી રહી ગયો હતો. એનાથી જાણવા મળ્યું કે હુઝૂરે અફઠસ ઈત્તેબાઅ (અનુસરણ) દરેક હાલતમાં અગ્રસ્થાને છે.

એના પર વિગતવાર ચર્ચા થઈ ચૂકી છે કે સફરમાં રોઝો રાખવા ન રાખવાનો અધિકાર છે, જે લોકો કમજોર હોય અને તેમને એનો ભય હોય કે રોઝો રાખવામાં અન્ય કામોમાં મુશ્કેલી પડશે, તેમના માટે અફઝલ એ જ છે કે રોઝો ન રાખે અને જે લોકો ફૂલી (મજબૂત) હોય તેમના માટે અફઝલ એ છે કે રોઝો રાખે.

તઅલીફ : ૩૬૦ની સમજૂતી

હઝરત ઈબ્ને ઉમર રઝી અલ્લાહુની તઅલીફને ઈમામ બુખારીએ એ જ પ્રકરણના અંતમાં અને તફસીરે સૂરએ બકરહમાં વર્ણન કરી છે. અને હઝરત સલમા બિન અકવઅની તઅલીફને સૂરએ બકરહની તફસીરમાં મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી.

بَيَّنَّتْ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

લોકોના માટે હિદાયત અને રહનુમા અને સ્પષ્ટ ફેસલો કરનાર છે. તમારામાં જે

وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخْرَىٰ قَوْلِهِ

આ મહિનો પામે (તે) જરૂર એના રોજા રાખે અને જે બીમાર થાય અથવા સફરમાં હોય

تَشْكُرُونَ - بقره (۱۸۵)

તે એટલા રોજા અન્ય દિવસોમાં રાખે." પૂરી આયત تَشْكُرُونَ સુધી - બકરહ, ૧૮૫

ت ۳۶۱ وَقَالَ ابْنُ نُمَيْرٍ (إِلَىٰ أَنْ قَالَ) حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي لَيْسَى ثَنَا

"ઈબ્ને અબી લયલાએ કહ્યું કે અમારાથી કેટલાયે સહાબાએ વર્ણન કર્યું.

[તઅલીફ : ૩૬૧]

આ બંનેવ તઅલીફો તથા આ પ્રકરણમાં વર્ણન પામેલ અધિક એક તઅલીફ તથા હદીષનો સાર એ છે કે શરૂમાં દરેક શખ્સને અધિકાર હતો કે યાહે તો રોજો રાખે યાહે તો ફિદિયો આપે, ભલે તેનામાં રોજો રાખવાની શક્તિ હોય. પછી તેને બાદવાળી આયતે કરીમાએ મન્સૂખ કરી આપ્યું. આ પ્રમાણે હુકમ થયો : "તમારામાં જે આ મહિનો પામે તે જરૂર રોજા રાખે." અલબત્ત 'શયખે ફાની'ના માટે જે રોજા રાખવાની શક્તિ ન ધરાવતો હોય અને એની પણ આશા ન હોય કે હવે પછી તેને એટલી શક્તિ આવી જશે કે રોજા રાખી શકશે, તેના માટે ફિદિયાનો હુકમ બાકી છે. હા ! જે બાદમાં રોજા રાખવાની શક્તિ આવી જાય તો તેના પર ફજા વાજિબ છે. પણ મુહકિક્કોએ ફર્માવ્યું કે આ આયત મન્સૂખ નથી મોહકમ છે. બાબે ઈફઆલનો સેગો છે એની ખાસિયત સલબે માખઝ છે એટલા માટે એનો તર્જમો આ પ્રમાણે થયો : "અને જેમને રોજો રાખવાની શક્તિ ન હોય તો રોજો રાખવાને બદલે મિસ્કીનોને ખાવા આપે." કુર્આન મજીદની વર્ણન શૈલી તથા આગળ પાછળના વર્ણનના આધારે એ જ અર્થ છે. એટલા માટે કે શરૂમાં ફર્માવ્યું, હે ઈમાનવાળાઓ ! તમારા પર રોજા ફર્જ કરવામાં આવ્યા જેવી રીતે કે તમારાથી આગલા લોકો પર ફર્જ કરવામાં આવ્યા હતા." ત્યારબાદ બીમાર તથા મુસાફરના માટે એ આસાનીનું વર્ણન છે કે તે અન્ય દિવસોમાં ફજા રાખે. પછી એ લોકોનું વર્ણન છે જેઓ ન હવે રોજાની શક્તિ ધરાવે છે અને ન ભવિષ્યમાં આશા છે. તો એમના પરથી રોજા સાકિત (રાખવાનો હુકમ ન રહ્યો) અને તેમના પર રોજાના બદલામાં ફિદિયો છે. વિચારવા પાત્ર વાત એ છે કે આયતનો પ્રારંભિક હિસ્સો તો રોજા ફતઈ ફર્જ હોવા માટે દલીલ છે અને જ્યારે یطيقونہ નો અર્થ એ લઈશું, "જેમને રોજાની શક્તિ હોય" તો એનું ફર્જ હોવું જ સાકિત થઈ જશે કેમ કે એનો સ્પષ્ટ ફાયદો એ છે કે રોજો ફર્જ નથી. બે વાતોમાંથી એક ફર્જ છે, રોજો રાખે અથવા ફિદિયો આપે. તેમજ એ પણ અસંભવ વાત લાઝિમ આવશે કે 'શયખે ફાની'ના માટે ફિદિયાની સાબિતી આ આયત થકી કોઈ રીતે થઈ શકશે નહીં, કેમ કે શયખે ફાની રોજા રાખવાની શક્તિ જ નથી ધરાવતો એટલા માટે એ આમાં સામેલ જ નથી. પછી એના હક્કમાં ફિદિયાનો હુકમ બાકી રાખવાનો શો અર્થ ?!

تألیف : ૩૬૧ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ બયહકીએ મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે. પૂરી હદીષ આ પ્રમાણે છે : નબી મહીના તયબહ તશરીફ લાવ્યા તો લોકો દર મહિને ત્રણ દિવસ રોજા રાખતા હતા. જ્યારે રમઝાનના

صلیٰ علیہ وسلم

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(87)

રોજા વિશે પ્રકરણ

اصحاب محمد صلى الله تعالى عليه وسلم نزل رمضان فشقق عليهم

રમઝાન (નો રોઝો) ઉતર્યો તો તેમના પર ભાર રૂપ થયો. રોઝાની શક્તિ રાખવાવાળાઓમાંથી જે દરરોજ

فكان من اطعم كل يوم مسكيناً ترك الصوم ممن يطيقه ورجعوا

એક મિસ્કીનને ખાવા ખવડાવી આપે તે રોઝો નથી રાખતો. એના બારામાં એમને ઈજાઝત હતી તેને આ

لهم في ذلك فانسختها وان تصوموا خير لكم فامروا

આયતે મન્સૂખ કરી કે ફર્માવ્યું, "અને રોઝો રાખવો તમારા માટે બેહતર છે."

بِالصَّوْمِ

એના બાદ લોકોને હુકમ આપવામાં આવ્યો કે તેઓ રોઝો જ રાખે."

રોઝાનો હુકમ આવ્યો તો લોકોએ એને અધિક જાણ્યા અને એમને ભારરૂપ જણાયા, તો તેમને ઈજાઝત આપવામાં આવી કે જેને રોઝાની શક્તિ હોય તે રોઝા રાખે, નહીં તો એક મિસ્કીનને ખાવા ખવડાવી આપે અને રોઝો ન રાખે. પછી આ આયતે કરીમા أَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ એ મન્સૂખ કરી આપ્યું, ત્યારબાદ લોકોને રોઝાનો હુકમ આપવામાં આવ્યો. فانسختها : હા નો મરજઅ اطعام છે જેના પર اطعم દલીલ પૂરી પાડે છે. મસ્દરની તરફ ઝમીરે મુઅન્નખનું પલટવું દુરુસ્ત છે.

સદીએ કહ્યું, હઝરત અબ્દુલ્લાહ (ઈબ્ને મસ્ઉદ) رضی اللہ عنہથી રિવાયત છે કે તેમણે ફર્માવ્યું, જ્યારે આ આયતે કરીમા وعلى الذين يطيقونه فدية طعام مسكين નાઝિલ થઈ તો જેનો જીવ યાહતો રોઝો રાખતો અને જેનો જીવ યાહતો ન રાખતો અને એના બદલામાં એક મિસ્કીનને ખાવા ખવડાવી દેવામાં આવતું, જે વધારે આપે એટલે કે બીજા ફકીરને પણ ખવડાવી આપે તો બેહતર છે, અને રોઝો રાખો તો તમારા માટે બેહતર છે. લોકો એ જ પ્રમાણે રહ્યા ત્યાં સુધી કે આયતે કરીમા فمن شهد منكم الشهر فليصمه એ એને મન્સૂખ કરી આપ્યું. એનો સાર એ નીકળ્યો કે અબ્દુર્રહમાન ઈબ્ને અબી લયલાની રિવાયતમાં હઝફ તથા ઈખ્તેસાર (ટૂંકાણ) છે. فافهم

حدیث عن نافع عن ابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہما قرأ فدية ۱۱۴۶

"હઝરત ઈબને ઉમર રહી અલ્લાહના સુખીઓને ફદિયે પઢવું, ફર્માવું,

[હદીષ : ૧૧૪૬]

طَعَامُ مَسَاكِينٍ قَالَ هِيَ مَنْسُوخَةٌ

આ મન્સૂખ છે." (બુખારી ૨/૬૪૭ તફસીરે સૂરઅ બકરહ)

સમજૂતી : ૧૧૪૬

એટલે ફિરતે મુતવાતિર તો ફદિયે પઢવું એ મસાકિન ફિરાઅત મસાકિન છે બહુવચનના સેગા સાથે. આ રિવાયતમાં એ તો છે કે આ આયત મન્સૂખ છે તેની નાસિખ શું છે એ વર્ણન નથી. પણ તિબરી (ફતહુલ બારી ૪/૧૬૪)માં આ રિવાયત વિગતવાર આ પ્રમાણે છે કે આ આયત એટલે મન્સૂખ કરી આપી. એના બાદવાળી આયત એટલે શહેર ફલિયુમ્ને એના ઉપર અલબત્ત મન્સૂખ કરી આપી.

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : ઉલમાનો એમાં મતભેદ છે કે રમઝાનની ફઝા સતત લગાતાર રાખવી જરૂરી છે કે અલગ અલગ રીતે પણ દુરુસ્ત છે. અહલે જાહિર એવું કહે છે કે મુતાબિઅત (લગાતાર રાખવા) વાજિબ છે, યારેવ મઝહબોના ઈમામો અને જમહૂરનો ફઝા એ છે કે મુતાબિઅત વાજિબ નથી, અલગ અલગ (મુતફરિફ) રીતે પણ ફઝા દુરુસ્ત છે.

બીજો મતભેદ એ છે કે જો રમઝાનના રોઝા ન રાખ્યા અને ફઝા પણ નથી રાખ્યા ત્યાં સુધી કે બીજો રમઝાન આવી ગયો તો હવે ફઝા સાફિત છે અને ફિદિયો વાજિબ છે અથવા રમઝાન બાદ તેની ફઝા વાજિબ થશે. આપણો તથા જમહૂરનો મઝહબ એ જ છે કે હજી પણ ફઝા વાજિબ છે, ફિદિયો પૂરતો નથી. હઝરત ઈમામ સઈદ બિન જુબેર શહીદ તથા ઈમામ ફતાહા ફર્માવે છે કે હવે ફઝા સાફિત અને ફિદિયો વાજિબ છે.

ઈમામ માલિક, ઈમામ શાફઈ, ઈમામ અહમદનો મઝહબ એ છે કે તે ગુનેહગાર છે અને એના પર ફઝા પણ વાજિબ છે અને ફિદિયો પણ. એક ફઝા એ પણ છે કે રમઝાનની ફઝા અલલ ફોર (તુરંત) વાજિબ છે અને મોડું કરવું ગુનોહ છે. જો સફરના પૂર્ણ થતાં અને તંદુરસ્તી તથા શક્તિ મળતાં મોડું કરનાર ગુનેહગાર થશે, ભલે બીજી રમઝાન આવતાં પહેલાં પહેલાં અદા કરી લે. પણ સહીહ એ છે કે તુરંત જ ફઝા વાજિબ નથી અને મોડું કરવામાં ગુનોહ નથી, જેવું કે હમણા હઝરત ઉમ્મુલ મોમિનીન રહી આવી રહી છે એટલા માટે ઈમામ બુખારીએ આ પ્રકરણ રચ્યું અને કેમ કે દલીલો વિરોધાભાસી છે એટલે પોતાનો કોઈ ફેસલો ઈર્શાદ નથી ફર્માવ્યો. અલબત્ત જે અષરો આ પ્રકરણમાં લાવ્યા છે એનાથી એ જ જાહેર થાય છે કે એમની નજીક લગાતાર રાખવા શર્ત નથી.

દલીલો : અલ્લાહ સુલ્હુલ અલમીને (બિનશર્તી) ઈર્શાદ ફર્માવ્યો : **فعدة من ايام اخر** આમાં તતાબુઅની ફેદ (શર્ત) નથી, એનો ઈત્લાક (બિન શર્તી હોવું) એનો તકાઝો રાખે છે કે તતાબુઅ વિના પણ ફઝા દુરુસ્ત છે, એનાથી ઉલ્ટું કયાસ એવું ચાહે છે કે તતાબુઅ જરૂરી હોય, એટલા માટે કે ફઝાને અદાના જેમ હોવું જરૂરી છે અને અદામાં તતાબુઅ છે તો ફઝામાં પણ તતાબુઅ જરૂરી હોવું જોઈએ, પણ કેમ કે કયાસ વડે કિતાબુલ્લાહના મુત્લક (બિન શર્તી)ને પાબંદ કરવું જાઈજ નથી એટલા માટે જમહૂરે કયાસ ત્યજીને કિતાબુલ્લાહ પર અમલ કર્યો છે.

بَابُ مَتَى يُقْضَى قِضَاءُ رَمَضَانَ ۲۶۱

"રમઝાનના છોડેલા રોઝાની ફઝા ક્યારે કરશે ?" - (૨૬૧)

۳۶۲ وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا لَا بَأْسَ أَنْ يَفْتَرَقَ

"અને હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ રઝી અલ્લાહુ તૈઅલી અન્હુમ્મા લા બાસ અન્ અલગ [તઅલીફ : ૩૬૨]

لِقَوْلِ اللَّهِ فَوَدَّ أَنْ يَأْتِيَ مِنْ آخِرِ

અલગ રીતે ફઝા રાખે કેમ કે અલ્લાહ લેખે અન્ અલગ, એટલા રોઝા અન્ય દિવસોમાં રાખે."

۳۶۳ وَقَالَ سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ فِي صَوْمِ الْعَشْرِ لَا يَصْلِحُ

"અને સઈદ બિન મુસૈયિબે ફર્માવ્યું, જેના પર રમઝાનના રોઝાઓની ફઝા હોય [તઅલીફ : ૩૬૩]

حَتَّى يَبْدَأَ بِرَمَضَانَ -

તેણે ઝિલ હજજના દસ રોજના રોઝા રાખવા મુનાસિબ નથી, જ્યાં સુધી કે રમઝાનના છૂટી ગયેલા ન રાખી લે."

۳۶۴ وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ النَّخَعِيُّ إِذَا فَرَطَ حَتَّى جَاءَ رَمَضَانَ

"અને ઈબ્રાહીમ નખઈએ ફર્માવ્યું, જો કોઈએ રમઝાનની ફઝામાં ઉણપ વર્તી ત્યાં [તઅલીફ : ૩૬૪]

તઅલીફ : ૩૬૨ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ અબ્દુરઝઝાફે પોતાના મુસન્નફમાં મૌસૂલનું રિવાયત કરી છે કે આયતે કરીમાથી ઈસ્તેદલાલની તફરીર (દલીલ કરવાની વિગત) એ છે કે મુત્લફનું ફર્માવ્યું : એટલા રોઝા અન્ય દિવસોમાં રાખે. એ શર્ત વર્ણવી નથી કે બીજો રમઝાન આવતા પહેલાં રાખે. એટલા માટે બીજા રમઝાન પછી પણ ફઝાનો સમય છે અને ફઝા વાજિબ થશે.

તઅલીફ : ૩૬૩ની સમજૂતી

આ તઅલીફથી એ સાબિત નથી થતું કે રમઝાનના છૂટી ગયેલા રોઝા રાખ્યા વિના ઝિલ હજજના દસ રોજના રોઝા સહીહ નથી. કેવળ એ સાબિત થાય છે કે અફઝલ એ છે કે પ્રથમ છૂટી ગયેલા રોઝા રાખે. એના સાથે કોઈને મતભેદ નથી. એની દલીલ મુસન્નફે ઈબ્ને અબી શયબાની રિવાયત છે. ફતાદાથી મરવી છે કે સઈદ (બિન મુસૈયિબ) ઝિલ હજજના દસ રોજમાં રમઝાનની ફઝામાં કાંઈ વાંધો જાણતા ન હતા. આ પરથી સ્પષ્ટ જાહેર કે ઝિલ હજજના દસ દિવસોમાં નફલ રોઝા રાખે તો મના નથી.

તઅલીફ : ૩૬૪ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ સઈદ બિન મન્સૂરે મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે. શબ્દો આ પ્રમાણે છે : ઈમામ હસન બસરી તથા ઈમામ નખઈએ ફર્માવ્યું, જ્યારે સતત એના પર બે રમઝાન આવી જાય તો બંનેના રોઝા રાખે. જો એના દરમ્યાનમાં તંદુરસ્ત થઈ ગયો અને પહેલાની ફઝા નથી અદા કરી તો તેણે બુરુ કર્યું અલ્લાહથી ઈસ્તિગ્ફાર કરે અને રોઝા રાખે. મુરાદ એ છે કે છૂટી ગયેલા ફઝાની અદામાં જેટલી થઈ શકે જલ્દી કરવી લાઝિમ છે. મોતનો સમય માલૂમ નથી, જો અદા કર્યા વિના મૃત્યુ પામ્યો તો ફઝા માથે રહી જશે.

آخِرُ يَصُومُ مَهُمَا وَلَمْ يَرَ عَلَيْهِ طَعَامًا

સુધી કે બીજો રમઝાન આવી ગયો તો બંનેના રોઝા રાખે. એના પર ખાવા ખવડાવવું વાજિબ જાણતા ન હતા."

٣٦٥ وَيَذْكُرُ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ مَرْسَلًا وَأَبْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ يُطْعِمُ

"અને હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضی اللہ عنہ થી મુરસલન અને હઝરત [તઅલીફ : ૩૬૫]

وَلَمْ يَذْكُرِ اللَّهُ إِلَّا طَعَامًا إِنَّمَا قَالَ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ آخِرٍ -

ઈબને અબ્બાસ رضی اللہ عنہ થી રિવાયત કરવામાં આવી છે કે તે ખાવા ખવડાવે અને

અલ્લાહ ﷻ એ ખવડાવવાનું વર્ણન નથી કર્યું, તેણે ફક્ત આટલું ફર્માવ્યું, એ રોઝા અન્ય દિવસોમાં રાખે."

١١٤٧ حَدِيثٌ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ سَمِعْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا

"અબૂ સલમાએ કહ્યું, મેં ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنہા થી [હદીષ : ૧૧૪૭]

تَقُولُ كَانَ يَكُونُ عَلَى الصَّوْمِ مِنْ رَمَضَانَ فَمَا اسْتَطِيعُ أَنْ

સાંભળ્યું, તે ફર્માવે છે : મારો રમઝાનનો રોઝો છૂટતો રહેતો

تألیف : ૩૬૫ની સમજૂતી

હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضی اللہ عنہના અષરને ઈમામ અબ્દુરરઝાકે પોતાના મુસન્નફમાં મુત્તસિલ સનદ સાથે મૌકૂફન અને ઈમામ દારકુત્નીએ મરફુઅન્ રિવાયત કરી છે. પણ દારકુત્નીની રિવાયતમાં છે કે મુજાહિદે હઝરત અબૂ હુરૈરહથી રિવાયત કરી અને મુજાહિદનું હઝરત અબૂ હુરૈરહથી સાંભળવું સાબિત નથી, એટલા માટે ઈમામ બુખારીએ એને મુરસલ કહી. તેમજ એના બે રાવી છે, ઈબ્રાહીમ બિન નાફેઅ અને અમ્ર બિન મૂસા બિન દહિયા ઝઈફ છે એટલા માટે એને તમરીઝના સેગા વડે વર્ણન કરી.

અને હઝરત ઈબને અબ્બાસ رضی اللہ عنہાની તઅલીફને ઈમામ સઈદ બિન મન્સૂર તથા ઈમામ દારકુત્નીએ મૌસૂલન રિવાયત કરી છે.

ولم يذكر : આ હઝરત ઈમામ બુખારીનો ઈર્શાદ છે જે હઝરત અબૂ હુરૈરહ તથા હઝરત ઈબને અબ્બાસ رضી اللہ عنہાના ઈર્શાદની વિરુદ્ધ ફર્માવ્યું છે કે અલ્લાહ ﷻએ બીમાર તથા મુસાફિરના માટે કેવળ એવું ફર્માવ્યું કે, "એ રોઝા અન્ય દિવસોમાં રાખે." ફિદિયાનો ઉલ્લેખ નથી કર્યો. એટલા માટે બીજો રમઝાન આવ્યા બાદ પણ કેવળ ફઝા વાજિબ થશે, ફિદિયો વાજિબ થશે નહીં અને ન ફઝા સાફિત થશે. અને ન ફિદિયો પૂરતો થશે.

સમજૂતી : ૧૧૪૭

قال يحيى : આ યહ્યા બિન સઈદ અન્સારી છે જેવું કે હાફિઝ મઝીએ આ હદીષના વર્ણનના વખતે નસ ફર્માવી આપી છે. كان يکون - ભૂતકાળ અને یکون ભવિષ્યને સાથે સાથે વર્ણન કરવામાં બનાવની તેહફીફ તથા તાઝીમ તથા ઈસ્તમરાર (લગાતાર હોવું) તથા તકરાર (વારંવાર હોવું)નો હેતુ છે એટલે કે એવું વારંવાર થતું હતું અથવા હમેશાં થતું હતું. હાફિઝ મઝીના અતરાફમાં ان كان يکون છે. આ ان મુષક્કલાથી

أَقْضَى الْإِنْفِي شَعْبَانَ - قَالَ يَحْيَى - الشَّغْلُ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ

અને હું તેને શાબાનથી પહેલાં અદા ન કરવા પામતી. યહ્યાએ કહ્યું,

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

નબી ﷺ ની બિદમતમાં મશગૂલ થવાના કારણે મોડું થઈ જતું હતું."

بَابُ الْحَائِضِ تَتْرُكُ الصَّوْمَ وَالصَّلَاةَ ٢٦١

"હેઝવાળી રોઝા ન રાખે નમાઝ ન પઢે." - (૨૬૧)

ت ٣٦٦ وَقَالَ أَبُو الزِّنَادِ أَنَّ السُّنَانَ وَجُوهَ الْحَقِّ لَتَاتِي كَثِيرًا عَلَى

"અબૂ ઝીનાદે કહ્યું, સુન્નતો તથા હકક વાતો કેટલીકવાર રાયના વિરુદ્ધ હોય છે [તઅલીફ : ૩૬૬]

خِلَافِ الرَّأْيِ فَمَا يَجِدُ الْمُسْلِمُونَ بُدًّا مِّنْ اتِّبَاعِهَا مِنْ ذَلِكَ

તેમ છતાં પણ મુસલમાનો પર તેનું પાલન જરૂરી છે, એનામાંથી આ પણ છે

أَنَّ الْحَائِضَ تَقْضَى الصِّيَامَ وَلَا تَقْضَى الصَّلَاةَ

કે હેઝવાળી પર રોઝાની ફજા છે, નમાઝની ફજા નથી."

મુખફફકા છે એટલે હકક મુશબ્બહ બિલ ફેઅલ ۞ નો મુખફફકા છે, જેમ કે سَيَكُونُ ۞ માં છે. આ અધિક તેહફીફના માટે છે.

આ હદીષથી જાણવા મળ્યું કે રમઝાનની ફજા તુરંત વાજિબ નથી અને મોડું કરવામાં ગુનોહ નથી. સ્ત્રી સંબંધિત બીમારી (જેમ કે હેઝ નિફાસ વગેરે)ના કારણે હઝરત ઉમ્મુલ મોમિનીન رضی اللہ عنہا નો રોઝો ધૂટી જતો હતો અને અગ્યાર મહિના સુધી તેમને મોઢો ન મળતો. શાબાનમાં ખૂદ હુઝૂરે અફદસ ﷺ ઘણા રોઝા રાખતા હતા એટલા માટે હઝરત ઉમ્મુલ મોમિનીન رضی اللہ عنہા ને પણ રોઝા રાખવાનો મોઢો મળી જતો હતો.

તઅલીફ : ૩૬૬ની સમજૂતી

આ અબૂ ઝિનાદ અબ્દુલ્લાહ બિન ઝકવાન કર્શી અબૂ અબ્દુરહમાન મદની છે. તેમનો વિસાલ હિ.સ. ૧૩૦ માં ૬૬ વરસની વયે થયો. ઈમામ ઈબ્ને મુઈને ફર્માવ્યું, આપ ધિક્કહ તથા હુજજત છે. સુફ્યાન કહ્યા કરતા હતા કે અમીરુલ મોમિનીન ફિલ્ હદીષ છે.

તેમના આ ઈર્શાદનો સાર એ છે કે જો કે દરેક શરીઅતના હુકમનો પાયો કોઈ ન કોઈ હિકમત પર છે, પણ એ જરૂરી નથી કે આપણે એ હિકમતને જાણી પણ લઈએ. એક માણસ પોતાનાથી અધિક બુદ્ધિશાળી તથા ચાલાક માણસના વાણી તથા વર્તનનાં રહસ્યો નથી જાણી શકતો તો પછી અલ્લાહ ﷻ તથા રસૂલુલ્લાહ ﷺ ના ઈર્શાદો તથા હુકમોની હિકમતો તથા રહસ્યો જાણી જ લે

એ જરૂરી નથી. એટલા માટે ઘણા એહકામ આપણને આપણી બુદ્ધિ તથા આપણા ક્રયાસની વિરૂદ્ધ જણાય છે. આપણે તેનાં રહસ્યો તથા ભેદોથી વાકેફિયત નથી પ્રાપ્ત કરી શકતા, એનાથી એ જરૂરી નથી બનતુ કે તે એહકામ તથા ઈર્શાદો બુદ્ધિ વિરૂદ્ધ જ છે અને હિકમતથી ખાલી છે. આપણા પર ચૂંચા કર્યા વિના શરીઅતના દરેક હુકમનું પાલન વાજિબ છે. રહસ્યો તથા હિકમતોને અલ્લાહ ﷻ તથા રસૂલુલ્લાહ ﷺ ના હવાલે કરી આપવામાં આવે.

શૈતાન પ્રથમ માણસને "શા માટે અને કેવી રીતે ?!" નો ચસ્કો નાખે છે જેના કારણે માણસ દરેક ચીજને પોતાની અપૂર્ણ બુદ્ધિના ત્રાજવામાં તોલવાનો આદી થઈ જાય છે, ક્રમે ક્રમે એની આદતવાળો બની જાય છે કે જે વાત એની સમજમાં આવે તેને સ્વીકારે છે અને જે સમજમાં ન આવે તો તેને નથી સ્વીકારતો અને છેવટે ગુમરાહ થઈ જાય છે. આજે મોટાભાગની ગુમરાહીઓનો પાયો આ જ છે. આ જ પ્રમાણેનો એ મસ્અલો પણ છે કે હૈઝની હાલતમાં ન રોઝા દુરુસ્ત છે ન નમાઝ, પણ રોઝાની ફજા છે નમાઝની નથી, જ્યારે કે બંનેવ ફર્જ છે, બલ્કે નમાઝ કેટલાય કારણે રોઝાથી મહત્વની છે. એવું હોવું જોઈતું હતું કે નમાઝની પણ ફજા હોય, પણ હુઝૂરે અફદસ ﷺ એ રોઝાની ફજા વાજિબ કરી છે નમાઝની નહીં. એટલા માટે આપણે સ્વીકાર કર્યા સિવાય કોઈ ચારો નથી. ફકીહોએ એને બુદ્ધિથી નિકટ કરવાની કોશિશ કરી છે કે હૈઝવાળીથી રોઝા વરસમાં વધુથી વધુ દસ છૂટશે જેની ફજામાં કોઈ ખાસ મુશ્કેલી નથી. એથી ઉલ્ટુ નમાઝ કે તે દર મહિને દસ દિવસ રહી જાય તો દર મહિનામાં પચાસ વખતની ફજા કરવાની થશે જે યફીનન ખૂબ જ મુશ્કેલ છે. એનો સાર એ નીકળ્યો કે શરીઅતે મુકલ્લફ (જેના પર શરીઅતના હુકમો લાગુ થતા હોય)ની આસાનીને લક્ષમાં રાખી, ભલે નમાઝની હૈસિયતનો તફાઝો એ જ હતો કે એની પણ ફજા વાજિબ થાત.

بَابُ مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صَوْمٌ

"જે મૃત્યુ પામે એના પર રોઝા હોય તો શું કરવામાં આવે ?" - (૨૬૧)

ت ૩૬૭ وَقَالَ الْحَسَنُ إِنَّ صَامِعَهُ تَلْتُونَ رَجُلًا يَوْمًا وَاحِدًا جَازٍ [તઅલીફ : ૩૬૭]

"અને ઈમામ હસન બસરીએ ફર્માવ્યું, જો એના તરફથી ત્રીસ માણસો એક દિવસ રોઝો રાખી લે તો પૂરતું છે."

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : જો કોઈ મરી જાય અને તેના માથે જો ફર્જ કે વાજિબ રોઝા હોય તો શું કરવામાં આવે ? આના બારામાં કેટલાયે મઝહબ છે. **પ્રથમ હનફીનો** કે દરેક રોઝાના બદલામાં એક ફકીર મિસ્કીનને પેટ ભરીને ખાવા ખવડાવે અથવા અડધો સાઅ ઘઉં અથવા એક સાઅ જવ સફો કરે. એના તરફથી રોઝો રાખવો પૂરતો થશે નહીં. હનફીઓની દલીલ હઝરત ઈબ્ને ઉમર رضي الله عنهની આ હદીષ છે કે રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلمએ ફર્માવ્યું, જે મૃત્યુ પામ્યો અને એના પર એક મહિનાના રોઝા છે તો દરેક દિવસના બદલામાં એક મિસ્કીનને ખાવા ખવડાવવું છે. (તિર્મિઝી, ૯૦-અસ્સૌમ) અલ્લામા કર્તબીએ શરહે મોઅતામાં કહ્યું, એની અસ્નાદ (સનદો) હસન છે. આ હદીષ પર જે જરહો (પકડો) કરવામાં આવી છે એ સૌના જવાબો અલ્લામા બદરુદ્દીન મહમૂદ અયનીએ ઉમ્દતુલ ફારીમાં લખી આપ્યા છે. હદીષ બીજી : ઈમામ નિસાઈ (ઉમ્દતુલ ફારી, ૧૦/૬૨)એ હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضي الله عنهથી રિવાયત કરી કે રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلمએ ફર્માવ્યું, કોઈ કોઈના તરફથી ન નમાઝ પઢે ન રોઝા રાખે, અલ્બત્ત દરેક દિવસના બદલામાં એક મુદ (એક માપ) ખાણુ ખવડાવે. ઈમામ શાફઈનો ફૌલે જદીદ પણ એ જ છે. ફરક એ છે કે તે માત્રા એક મુદ (માપ) ઘઉં દર્શાવે છે. ઈમામ માલિકનો પણ એ જ મઝહબ છે. વલી (વારસ) પર ફિદિયો ત્યારે વાજિબ છે જ્યારે કે મૈયત વસિયત કરી ગયેલ હોય, અને જો વસિયત નથી કરી ગયો તો વલી પર ફિદિયો આપવો વાજિબ નથી. આપણે ત્યાં એ છે કે જો વલી (વારસ) ફિદિયો અદા કરી આપે તો કૃબૂલ થવાની ઉમ્મીદ છે, અને એ જ હુકમ નમાઝનો પણ છે.

બીજુ : એ કે વલી પોતાના તરફથી રોઝા રાખે. આ ઈમામ શાફઈનો ફૌલે કદીમ છે. આ જ દાઉદ ઝાહિરી તથા ઈબ્ને હઝ્મ વગેરેનો મઝહબ છે.

ત્રીજુ : જો એ રોઝા રમઝાનના છે તો દરેક રોઝાના બદલામાં એક મુદ ઘઉં આપે અને જો નઝર (મન્નત) કે કફફારાના છે તો તેના તરફથી તેનો વલી રાખે. આ ઈમામ અહમદ વગેરેનો મઝહબ છે. એના બારામાં અધિક મઝહબો પણ છે જેનો કોઈ અનુસરનાર નથી.

تأليف : ૩૬૭ની સમજૂતી

આ અષરને દારકુત્નીએ કિતાબુલ મઝહબમાં મુત્તસિલ સનદ સાથે વર્ણન કરી છે. આ અષરથી બે વાતોના ફાયદા થયા. એક એ કે, એ જરૂરી નથી કે મૈયતનો વલી જ મૈયત તરફથી રોઝો રાખે બલકે બીજો પણ રોઝો રાખી શકે છે. બીજુ એ કે જરૂરી નથી કે એક શપ્સ સર્વ છૂટેલા રોઝા રાખે બલકે અમુક માણસો મળીને ચાહે તો એક દિવસે સૌ રોઝો રાખી શકે છે. આપણે ત્યાં ફઝા થયેલ નમાઝો તથા રોઝાની ફઝા બીજો કોઈ નથી રાખી શકતો, એટલા માટે એનાથી મૈયત જિમ્મેદારીથી મુક્ત થશે નહીં.

حدیث ۱۱۴۸ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ

"ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنہا થી રિવાયત છે કે

[હદીષ : ૧૧૪૮]

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صِيَامٌ صَامَ

રસૂલલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, મૈયતના જિમ્મે જો રોઝા હોય તો તેનો

عَنْهُ وَلِيَّهُ عَه

વલી એના તરફથી રોઝા રાખે." (મુસ્લિમ, નિસાઈ-અસ્સિયામ)

حدیث ۱۱۴۹ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا

"હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما એ ફર્માવ્યું કે એક સાહબ નબી ﷺ ની બિદમતમાં [હદીષ : ૧૧૪૯]

قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ

હાજર થયા અને અર્ઝ કરી, યા રસૂલલ્લાહ ! મારી મા મૃત્યુ પામ્યાં છે અને એમના માથે રોઝા રહી

اللَّهِ إِنَّ أُمَّيْ مَاتَتْ وَعَلَيْهَا صَوْمٌ شَهْرٍ أَفَأَقْضِيهِ عَنْهَا قَالَ نَعَمْ

ગયા છે હું તેને અદા કરી આપું ? ફર્માવ્યું, અદા કરી આપો, અલ્લાહનું દૈન (ફર્ઝ) અદા કરી આપવાને

فَدَيْنُ اللَّهِ أَحَقُّ أَنْ يَقْضَىٰ عَنْهُ قَالَ سَلِيمَانُ فَقَالَ الْحَكَمُ وَسَلْمَةٌ

અધિક પાત્ર છે. સુલૈમાન અઅમશે કહ્યું, પછી હકમ તથા સલમાને કહ્યું અને અમો સૌ બેઠા હતા જ્યારે

وَنَحْنُ جَمِيعًا جُلُوسٌ حِينَ حَدَّثَتْ مُسْلِمٌ بِهَذَا الْحَدِيثِ قَالَا

મુસ્લિમે આ હદીષ વર્ણવી હતી. એ બંનેવે કહ્યું કે અમે મુજાહિદથી સાંભળ્યું.

سَمِعْنَا فَجَاهِدًا أَيُّذَكَرُ هَذَا عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا

તે ઈબ્ને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما થી રિવાયત કરતા હતા.

સમજૂતી : હદીષ : ૧૧૪૮-૧૧૪૯

એટલે કે મઝકૂર (વર્ણવેલ) સનદની સાથે એ પણ છે કે સુલૈમાન

અઅમશ મશહૂર મુહદ્દિષ તથા આ હદીષના રાવીએ કહ્યું કે જ્યારે મુસ્લિમ બિન ઈમરાન બતેને આ હદીષ વર્ણવી તો હું અને હકમ બિન ઉતેબા અને સલમા બિન કુહેલ એમની મજલિસમાં બેઠા હતા અને એ જ મજલિસમાં અધિક હકમ બિન ઉતેબા અને સલમા બિન કુહેલથી પણ સાંભળ્યું. ۱۱۴۸ની ઝમીરે તખ્નિયાનો મરજઅ એ જ બંનેવ છે. સાર એ નીકળ્યો કે સુલૈમાન અઅમશે આ હદીષ એક મજલિસમાં ત્રણ બુઝુર્ગોથી સાંભળી છે, એમ મુસ્લિમ બતીનથી અને તે સઈદ બિન જુબૈરથી, તે હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસથી. બીજા ત્રીજા હકમ બિન ઉતેબા અને સલમા બિન કુહેલથી, આ બંનેવ મુજાહિદથી, તે હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસથી.

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(95)

રોઝા વિશે પ્રકરણ

٣٦٨ وَيُذَكِّرُ عَنْ أَبِي خَالِدٍ الْأَحْمَرِ قَالَ حَدَّثَنَا إِلَّا عَمَشُ عَنْ

"અબૂ ખાલિદ અહમરથી રિવાયત કરવામાં આવે છે કે તેમણે કહ્યું કે [તઅલીફ : ૩૬૮]

الْحَاكِمِ وَمُسْلِمِ الْبَطِينِ وَسَلَمَةَ بْنِ كَهْمِيلٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ وَعَطَاءِ

અમને હકમ તથા મુસ્લિમ બતીન તથા સલમા બિન કુહેલથી રિવાયત કરતાં અઅમશે હદીષ વર્ણવી.

وَمَجَاهِدٍ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ قَالَتْ امْرَأَةٌ

આ ત્રણેવ સઈદ બિન જુબૈર તથા અતા તથા મુજાહિદથી, અને આ ત્રણેવ હઝરત ઈબને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما

لِلْبَيْتِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أُخْتِي مَاتَتْ

રિવાયત કરે છે કે, એક ખાતૂન નબી ﷺ ની બિદમતમાં હાજર થઈ અને અર્ઝ કરી કે મારી બહેન મૃત્યુ

وَقَالَ يَحْيَى وَأَبُو مَعَاوِيَةَ تَنَا إِلَّا عَمَشُ عَنْ مُسْلِمٍ عَنْ سَعِيدِ

પામી છે. અને યહ્યા તથા અબૂ મુઆવિયહએ કહ્યું અમને અઅમશે અન સઈદ અન

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَتْ امْرَأَةٌ لِلْبَيْتِ صَلَّى اللَّهُ

ઈબને અબ્બાસ હદીષ વર્ણવી કે એ ખાતૂને નબી ﷺ થી અર્ઝ કરી,

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أُخْتِي مَاتَتْ -

મારી મા મૃત્યુ પામી."

તઅલીફ : ૩૬૮ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ તિર્મિઝી (અસ્સૌમ) તથા ઈબને માજહ (અસ્સિયામ-૧૨૭)એ મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે. પણ એમાં હકમ બિન ઉતેબાનો ઉલ્લેખ નથી. ઈમામ મુસ્લિમ (૧/૩૬૨ અસ્સિયામ)એ એ જ તિર્મિઝીવાળી સનદથી હકમ બિન ઉતેબાના વધારાની સાથે આ મતનને વર્ણવ્યું છે જે ઉપર દર્શાવેલ છે, એટલે جَاءَ رَجُلٌ. ઈમામ બુખારી એ ફાયદો કરવા ચાહે છે કે આ હદીષના મતન (મૂળ લખાણ)માં પણ ઈઝતેરાબ (જેના મતન અથવા સનદમાં રિવાયતકર્તાઓ દરમ્યાન મતભેદ હોય એને મુઝતરિબ અને આવા મતભેદને ઈઝતેરાબ કહેવામાં આવે છે) છે અને સનદમાં પણ, જે સામાન્ય સરખી સમજ રાખનાર પર પણ ઉઘાડુ છે.

સ્પષ્ટતા : યહ્યા બિન સઈદ તથા અબૂ મુઆવિયહએ સુલૈમાન અઅમશથી જ જે રિવાયત કરી એમાં મુસ્લિમ બિન બતીને શયખ સઈદ બિન જુબૈરને સ્વીકાર્યા પણ મતન બદલી નાખ્યું.

ت ۳۶۹ وَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ عُرْوَةُ بْنُ أَبِي أَيْسَةَ بْنِ الْحَكِيمِ عَنْ

"अने अबुदुल्लाह अने जयद बिन अभी उनैसा अन उकम अन सईद अन [तअलीफ़ : ३६९]

سَعِيدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَتْ امْرَأَةٌ لِلنَّبِيِّ

ઈબને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما کھું કે એક ખાતૂને નબી ﷺ થી અઝ કરી કે મારી વાલિદા (મા) મૃત્યુ

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَاتَتْ أُمِّي وَعَلَيْهَا صَوْمُ نَذِيرٍ

પામ્યાં છે અને એમના પર મન્તના રોજા છે."

ت ۳۷۰ وَقَالَ أَبُو حَرِيرَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى

"अने अबू હરીઝે કહું, મને ઈકરમાએ હઝરત ઈબને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما થી રિવાયત [તઅલીફ : ૩૭૦]

عَنْهُمَا قَالَتْ امْرَأَةٌ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَاتَتْ أُمِّي

કરતાં હદીષ વર્ણવી કે એક ખાતૂને નબી ﷺ થી અઝ કરી કે મારી મા મૃત્યુ પામ્યાં છે અને

وَعَلَيْهَا صَوْمُ خَمْسَةِ عَشْرَ يَوْمًا -

એમના પર પંદર દિવસના રોજા છે."

તઅલીફ : ૩૬૯ની સમજૂતી

એને ઈમામ મુસ્લિમે મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે. આ રિવાયતમાં નિશ્ચિત છે કે મરનારી પર મન્તના રોજા હતા.

તઅલીફ : ૩૭૦ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ બયહકીએ મૌસૂલનું વર્ણન કરી છે. એમાં રોજાઓની સંખ્યા વર્ણન થયેલી છે. હઝરત ઉમ્મુલ મોમિનીનની હદીષનો જવાબ એ છે કે આ હદીષ ઓબેદુલ્લાહ બિન જઅફરના કારણે ઝઈફ છે. તેમજ ખૂદ ઉમ્મુલ મોમિનીનનો ફત્વો એનાથી વિરૂદ્ધ છે. ઈમામ તહાવીએ ઉમરા બિન્તે અબ્દુરહમાનથી રિવાયત કરી, તેણી કહે છે : મેં હઝરત આઈશાથી પૂછ્યું, મારી મા મૃત્યુ પામ્યાં છે અને તેમના માથે રમઝાનના રોજા છે, શું એ દુરુસ્ત છે કે હું એની ફજા રાખી લઉં? ફર્માવ્યું, નહીં! બલકે દરેક દિવસના બદલામાં તેણી તરફથી સદકો આપ, એ તારા રોજાથી બેહતર છે.

અમે એવું સાબિત કરી ચૂક્યા છીએ કે રાવી જ્યારે પોતાની રિવાયત કરેલ હદીષની વિરૂદ્ધ ફત્વો આપે તો એ એની દલીલ છે કે તે હદીષ મન્સૂખ છે, નહીં તો લાઝિમ થશે કે સહાબીએ હદીષ વિરૂદ્ધ ઈરાદાપૂર્વક ફત્વો આપ્યો.

હઝરત ઈબને અબ્બાસ رضی اللہ عنہની હદીષ ઉપરાંત અલ્લામા કુર્તબીએ વિવિધ જવાબો આપ્યા છે. પ્રથમ : એ કે એના પર મદીનાવાસીઓનો અમલ નથી એટલા માટે ઈમામ માલિકે એને નથી લીધી. બીજું : આ હદીષની

ઈસ્નાદ તથા મતનમાં સખત મતભેદ છે. **ત્રીજુ** : બઝાઝારે જે રિવાયત કરી એના અંતમાં છે : **لمن شاء** "જે યાહે." એ દલીલ છે કે એ વાજિબ નથી. **ચોથુ** : એ ખૂદ હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضي الله عنهની બીજી હદીષથી વિરુદ્ધ છે જેને ઈમામ નિસાઈએ રિવાયત કરી કે રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلمએ ફર્માવ્યું, "કોઈ કોઈના તરફથી ન નમાઝ પઢ ન રોઝા રાખે. હા ! દરેક દિવસના બદલામાં એક મુદ અનાજ આપે." **પાંચમુ** : ઈશાદે ખુદાવંદી છે : **لَا تَرْزُقُوا زُرَّةً وَزُرَّاءُ حُرَى** કોઈ બીજાનો બોજ ઉઠાવશે નહીં. અને આ કૌલમાં એકનો બોજ બીજા પર લાદવું છે. **છઠ્ઠુ** : સ્પષ્ટ કયાસની વિરોધાભાસી છે એટલા માટે કે રોઝો શારીરિક ઈબાદત છે અને શારીરિક ઈબાદતમાં નાયબપણુ કે વકાલત દુરુસ્ત નથી, નહીં તો માલદારોને છૂટ્ટી મળી જશે કે નમાઝ અને રોઝા અદા કરવાના માટે મજૂર રાખી લીધા કરે.

તદુપરાંત હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضي الله عنهનો ફત્વો એનાથી વિરુદ્ધ છે, તેમજ એ કે 'શયખે ફાની' જ્યારે રોઝા પર શક્તિમાન નથી તો રોઝાના હક્કમાં મૈયત સમાન છે, પણ એના તરફથી બીજાનો રોઝો પૂરતો નથી, ફિદિયો વાજિબ છે. એ જ પ્રમાણે મૈયતના તરફથી પણ. તેમજ નમાઝના બારામાં ઈજમાઅ છે કે બીજાની તરફથી અદાયગી દુરુસ્ત નથી. રોઝા તથા નમાઝ શારીરિક ઈબાદતો હોવામાં શરીક છે જેથી નમાઝની જેમ રોઝામાં પણ એ જાઈઝ નથી કે બીજો રાખે. જ્યારે એક વાત વિવિધતામય થઈ જાય છે તો જરૂરી છે કે મુત્તફક અલૈહ (જેના પર સહમત હોવી)ની તરફ રાજેહ કરવામાં આવે.

સ્પષ્ટતા : ઈમામ બુખારીએ આ (૧૧૪૮) હદીષને અહીં છ તરીકાઓ વડે રિવાયત કરી છે. ચાર હઝરત સુલૈમાન ઈબ્ને અઅમશના તરીકાથી અને એક ઝયદ બિન અબી ઉનૈસા અને એક અબૂ હરીઝના તરીકાથી. તેમજ આ હદીષ હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضي الله عنهના ચાર શાગિદો હઝરત સઈદ બિન જુબૈર, હઝરત મુજાહિદ, હઝરત ઈકરમા, હઝરત અતાથી રિવાયત કરી છે, પણ એ રિવાયતોમાં નીચે જણાવેલ વિરોધાભાસ છે : પ્રથમ એ કે પહેલા બે તરીકામાં મતન એ છે કે, એક સ્ત્રી નબી صلى الله عليه وسلم ખિદમતમાં હાજર થઈ અને અર્ઝ કરી કે મારી મા વફાત કરી ગયાં છે અને એમના પર એક મહિનાના રોઝા છે. આ રિવાયત હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસના બે શાગિદો સઈદ બિન જુબૈર અને મુજાહિદથી છે. આ બંને તરીકાઓમાં ફરક એ છે કે પ્રથમ તરીકામાં અઅમશના શયખ મુસ્લિમ બતીન છે અને રાવી સઈદ બિન જુબૈર, અને બીજા તરીકામાં મુસ્લિમ બતીનની સાથે તેમના શયખ હકમ બિન ઉતૈબા તથા સલમા બિન કુહૈલ પણ છે. મુસ્લિમ બતીન તો સઈદ બિન જુબૈરથી રિવાયત કરે છે અને હકમ તથા સલમા, મુજાહિદથી. **બીજુ** : ત્રીજા તરીકામાં અઅમશના મશાઈબ હકમ, મુસ્લિમ બતીન, સલમા બિન કુહૈલ ત્રણેવ છે. અને આ ત્રણેવ સઈદ બિન જુબૈર, અતા તથા મુજાહિદ એ હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસના ત્રણ શાગિદોથી રિવાયત કરે છે. એનું મતન એ છે કે એક ખાતૂન ખિદમતે અફદસમાં હાજર થઈ અને અર્ઝ કરી, મારી બહેન મૃત્યુ પામી છે. બુખારીમાં આટલુ જ છે પણ તિર્મિઝી તથા ઈબ્ને માજહમાં આગળ આ પ્રમાણે છે : અને એના પર બે મહિનાના સતત રોઝા છે. આ બંનેવ મતનોમાં ચાર વિવિધતા થઈ. **પ્રથમ** : પહેલામાં **رجل** (રજુલુન) છે અને એમાં **امرأ** છે. **બીજુ** : પહેલામાં **امی** છે અને એમાં **اختی** છે. **ત્રીજુ** : પહેલામાં **صوم شهر** છે અને આમાં **شهرين** છે. પહેલામાં મુતતાબેઅનની (સતતની) શર્ત નથી અને આમાં છે. વર્ણન થઈ ચૂક્યું કે મુસ્લિમમાં આ જ સનદ સાથે પહેલુ મતન છે. હવે પાંચ ઈઝતેરાબ (વિરોધાભાસ) થયાં.

ત્રીજુ : યહ્યા તથા મુઆવિયહના તરીકાથી અઅમશની જ જે રિવાયત સઈદ બિન જુબૈરથી છે એમાં આ પ્રમાણે છે : એક ખાતૂને ખિદમતે અફદસમાં અર્ઝ કરી, મારાં વાલિદા વફાત કરી ગયાં છે. બુખારીમાં આગળ કાંઈ નથી અને એની બીજી તખરીજનો પણ પતો નથી મળી શક્યો. અલ્લામા અયનીએ અબૂ દાઉદનો અને અલ્લામા ઈબ્ને હજરે નિસાઈનો હવાલો આપ્યો છે, પણ મને બંનેવમાં આ રિવાયત નથી મળી. આ રિવાયત પહેલીના **رجل** માં વિરોધી છે અને બીજીના **اختی**ની.

بَابُ مَتَى يَحُلُّ فِطْرُ الصَّائِمِ

"રોઝાદારે રોઝો ખોલવો ક્યારે જાઈઝ છે" –(૨૬૨)

૩૭૧ وَأَفْطَرَ أَبُو سَعِيدٍ الْجَدْرِيُّ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ حِينَ غَابَ قَرْنُ الشَّمْسِ

"અને હઝરત અબૂ સઈદ ખુદરી રَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ એ સૂરજ ડૂબતાં જ રોઝો ખોલી નાખ્યો." [તઅલીફ : ૩૭૧]

حَدِيثٌ ۱۱۵۰ سَمِعْتُ عَاصِمَ بْنَ عَمْرِو بْنِ الْخَطَّابِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ

"હઝરત ઉમર બિન ખત્તાબ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ એ ફર્માવ્યું કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, [હદીષ : ૧૧૫૦]

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَبَلَ اللَّيْلُ مِنْ هَهُنَا وَأَدْبُرِ

જ્યારે જ્યારે રાત અહીંથી આગળ વધે અને દિવસ અહીંથી પાછો ચાલ્યો જાય અને સૂરજ ડૂબી જાય

النَّهَارِ مِنْ هَهُنَا وَعَرَبَتْ الشَّمْسُ فَقَدْ أَفْطَرَ الصَّائِمُ عَنْهُ

તો રોઝો પૂરો થઈ ગયો." (મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, તિમિઝી, નિસાઈ-અસ્સિયામ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૧/૨૮)

ચોથું : ઓબેદુલ્લાહની રિવાયત ઝયદ બિન અબી ઉનેસા અનિલહકમ અન સઈદના તરીકામાં એ છે કે એક ખાતૂને બિદમતે અફદસમાં અર્જ કરી, મારી મા કઝા કરી ગયાં. મારી મા કઝા કરી ગયાં છે અને એના પર મન્નતના રોઝા છે. આ રિવાયત પહેલીના رجل (૨જુલુન)ના વિરૂદ્ધ છે અને બીજાના અખ્તીમાં. રહી ગયા મન્નતના રોઝા તો એ પાછલી રિવાયતોની વિરૂદ્ધ નથી.

પાંચમું : અબૂ હરીઝની ઈકરમાથી જે રિવાયત છે એમાં એ છે કે મારી મા મરી ગયાં અને એમના પર પંદર દિવસના રોઝા છે. આ રિવાયત પહેલીના رجل (૨જુલુન) અને સૌમે શહરની વિરૂદ્ધ છે અને બીજાના અખ્તીના શહરૈનની તેમજ મુતતાબિઅતની આ ચૌદ ઈઝતેરાબ કેવળ મતનમાં છે. ઈસ્નાદનો ઈઝતેરાબ તો એથી અલગ છે. પ્રથમ, બીજા, ત્રીજા, ચોથીથી એ નથી માલૂમ થતું કે આ રોઝા મરનાર પર રમઝાનના રોઝા હતા કે મન્નતના, એમાં બંનેની સંભાવના છે પણ બીજા તથા પાંચમીથી જણાય છે કે એ મન્નતના રોઝા હતા. પાંચમીમાં મન્નતના રોઝાની સ્પષ્ટતા છે. અને બીજામાં شهرين متتابعين દર્શાવે છે કે મન્નતના જ રોઝા હતા.

تألیف : ૩૭૧ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ સઈદ બિન મન્સૂર અને ઈમામ ઈબને અબી શયબાએ મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે. એનો સાર એ છે કે સૂર્ય ડૂબતાં જ રોઝો પૂરો થઈ ગયો. રોઝાની પૂર્ણતા માટે રાતના કોઈ હિસ્સા સુધી રોઝો રાખવો જરૂરી નથી.

સમજૂતી : ૧૧૪૦

ગુરૂબ આફતાબના બે અર્થ છે, એક હફીફી એટલે સૂરજનો ગોળો ક્ષિતિજની નીચે ચાલ્યો જાય કે નજર ન આવે. હફીફી ગુરૂબ બાદ પણ સૂરજ ક્ષિતિજ ઉપર દેખાતો રહે છે, એટલા માટે ગુરૂબે શરઈ ગુરૂબે હફીફી બાદ થાય છે. સૂરજના ડૂબવાથી ઘણા અગાઉ પશ્ચિમથી કાળાશ ઉઠવાની શરૂ થઈ જાય છે એના પછી રોશની ગાયબ

بَابُ تَجْيِيلِ الْإِفْطَارِ ۲۶۳

"ઈફતારમાં જલ્દી કરવું." - (૨૬૩)

حدیث ۱۱۵۱ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا

"હઝરત સહલ બિન સઅદ رضی اللہ عنہ થી મરવી છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, [હદીષ : ૧૧૫૧]

يُرَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا عَجَّلُوا الْإِفْطَارَ ع

લોકો હમેશાં ભલાઈમાં રહેશે જ્યાં સુધી ઈફતાર જલ્દી કરશે." (મુસ્લિમ, ઈબ્ને માજહ-અસ્સૌમ)

થાય છે અને સૂરજ હજી ક્ષિતિજે નજરે આવ્યા કરે છે બાદમાં ડૂબે છે. એટલા માટે હુઝૂર ﷺ એ પ્રથમ અકબાલ લીલ વર્ણન કર્યું પછી અદબાર નહાર પછી ગરુબ શમ્સ ને વર્ણવ્યું, પશ્ચિમથી કાળાશ ઉઠતાં જ સૂરજ નથી ડૂબતો, અને ન રોશની ગાયબ થવાનો મતલબ એ છે કે સૂર્ય ડૂબી જાય. રોશની ગાયબ થયા પછી પણ સૂર્ય ક્ષિતિજ પર રહે છે. આ હદીષમાં લીલ થી મુરાદ અંધારું અને નહાર થી રોશની છે.

હદીષ : ૧૧૫૧ની સમજૂતી

અબૂ દાઉદ (૧/૩૨૧ અસ્સિયામ)માં હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લેહુ એ હદીષમાં છે : દીન હમેશાં ગાલિબ (સવાર, છવાયેલો) રહેશે જ્યાં સુધી લોકો ઈફતારમાં જલ્દી કરશે. એટલા માટે કે યહૂદી તથા નસારા મોડેથી ઈફતાર કરે છે. એ લોકો તારાઓ જાહેર થતા સુધી મોડુ કરે છે અને એમના જેમ રાફઝીઓ પણ કરે છે. તઅજ્જલ (જલ્દી)થી મુરાદ એ છે કે જ્યારે સૂરજ ડૂબવાનુ ગુમાન અધિક થઈ જાય તો જરા પણ મોડુ ન કરે અને એવું વિચારીને કે થોડીવાર અધિક રોકાઈ જઈએ તો શું વાંધો છે, એ આ ઈર્શાદના વિરુદ્ધ છે બલ્કે આ હદીષમાં બારીક દ્રષ્ટિ નાખવાથી જાહેર થશે કે એમાં એક પ્રકારની વોર્નિંગ પણ ઝલકી રહી છે. એટલા માટે કે એવું ફર્માવ્યું, "જ્યાં સુધી ઈફતારમાં જલ્દી કરશે ભલાઈમાં રહેશે." એનાથી જાહેર કે જો મોડુ કરશે તો ભલાઈથી વંચિત રહેશે. હુઝૂરે અફઠસ રઝી અલ્લેહુ ની આદતે કરીમા હતી કે પ્રથમ રોઝો ઈફતાર કરતા પછી નમાઝ પઢતા. ઈમામ અબૂબક્ર ઈબ્ને અબી શયબા (ઉમ્દતુલ ફારી, ૧૦/૬૭)એ હઝરત અનસ રઝી અલ્લેહુ થી રિવાયત કરી, તે કહે છે : મેં નબી કરીમ રઝી અલ્લેહુ ને કહી નથી જોયા કે રોઝો ઈફતાર કર્યા વિના મગરિબ પઢી હોય, ભલે એક ઘૂંટડા પાણીથી પણ ઈફતાર કરતા.

જરૂરી ચેતવણી : આપણા પૂરા હિંદુસ્તાનમાં એ રિવાજ આમ થઈ ગયો છે કે રમઝાન મુબારકમાં ઈફતારીના માટે જાત જાતની ચીજો લઈને લોકો મસ્જિદમાં જાય છે અને સૂરજ ડૂબતાં જ એના પર તૂટી પડે છે. અઝાન થતી રહે છે અને લોકો ખાતા રહે છે. અઝાનનો જવાબ પણ નથી આપતા. અઝાન પૂરી થયા પછી પણ મોડે સુધી ખાતા રહે છે જેના કારણે જમાઅતમાં મોડુ થઈ જાય છે બલ્કે જો કોઈ ખુદાના ડરવાળો ઈમામ અઝાન બાદ જમાઅત શરૂ કરી આપે તો એના પર ટીકા ટીપ્પણો થાય છે. જ્યારે કે રમઝાનમાં પણ બે રકાત પઢાય એટલો સમય મગરિબમાં મોડુ કરવું મકરૂહ છે. એમાં શરીઅતની રૂએ ત્રણ ખરાબીઓ છે : અઝાનનો જવાબ વાજિબ છે એને ત્યજી દે છે. મગરિબની નમાઝમાં મોડુ કરીને કરાહતમાં પડે છે અને એતેકાફની નિયત કર્યા વિના મસ્જિદમાં ખાય છે, અને ખાણા વડે મસ્જિદને ખરાબ કરે છે. મુસલમાનો પર લાઝિમ છે કે એનાથી બચે. અફઝલ એ જ છે કે થોડીક ખજૂરો ખાઈને પાણી પી લે અથવા થોડીક ચીજો ખાઈ લે અને અઝાન ખત્મ થતાં જ જમાઅત ઉભી કરે. અને જ્યાં સુધી અઝાન થતી રહે ન કાંઈ ખાય ન પીએ, અઝાનનો જવાબ આપે. મસ્જિદમાં દાખલ થતાં જ નફલી એતેકાફની નિયત કરી લે. એનો ખાસ ખયાલ રાખે કે મસ્જિદ ખાવાની ચીજો શરબત વગેરેથી ખરાબ ન થાય.

بَابُ إِذَا أَفْطَرْنَا فِي رَمَضَانَ ثُمَّ طَلَعَتِ الشَّمْسُ

"જ્યારે રમઝાનમાં ઇફતાર કરે પછી સૂરજ દેખાય આવે."

حدیث ۱۱۵۲
عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا قَالَتْ أَفْطَرْنَا عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ

"હઝરત અસ્મા બિન્તે અબૂબકર રઝી અલ્લાહુ એ ફર્માવ્યું, અમે નબી ﷺ ના જમાનામાં [હદીષ : ૧૧૫૨]

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي يَوْمٍ عَنِينٍ ثُمَّ طَلَعَتِ الشَّمْسُ قِيْلَ لِهَشَائِرٍ فَأَمْرُورًا بِالْقَضَاءِ قَالَ بَدُّ

વાદળના દિવસે રોઝો ખોલી નાખ્યો ત્યારબાદ સૂરજ દેખાય આવ્યો. હિશામને કહેવામાં આવ્યું,

مِنْ قَضَاءٍ وَقَالَ مَعْمَرٌ سَمِعْتُ هَشَامًا لَا أَدْرِي أَقْضُوا أَمْ لَا ع

ત્યારબાદ લોકોને ફઝાનો હુકમ ફર્માવ્યો. ફઝા જરૂરી છે. મઅમિરે કહ્યું,
મેં હિશામથી સાંભળ્યું, હું નથી જાણતો કે લોકોએ ફઝા કરી કે નહીં."

હદીષ : ૧૧૫૨ની સમજૂતી

કોઈકે એવા ગુમાન પર કે સૂરજ આથમી ગયો છે અને ઇફતાર કરી લીધો. પછી જણાયું કે સૂરજ ડૂબ્યો નથી તો એના પર વાજિબ છે કે બાકીનો દિવસ રોઝાદાર જેમ રહે અને એ રોઝાની ફઝા કરે. એ જ ઈમામે આ'ઝમ, ઈમામ માલિક, ઈમામ શાફઈ, ઈમામ અહમદનો મઝહબ છે. એના પર કફફારો નથી. અલ્બત્ત ઈમામ અહમદ ફર્માવે છે કે જો સંભોગ કરી લીધો તો કફફારો પણ વાજિબ છે. ઈમામ મુજાહિદ, ઈમામ અતા, ઈમામ ઉરવહ બિન ઝુબૈર એવું કહે છે કે એના પર ફઝા પણ નથી, એ એવું જ છે જેવી રીતે કોઈએ ભૂલીને ખાય પી લીધું. હઝરત ઉમર ઈબ્ને ખત્તાબ રઝી અલ્લાહુ જે રિવાયત આવી છે તે એ જ છે કે એના પર ફઝા છે, એ રિવાયત કે એના પર ફઝા નથી એ સહીહ નથી. ઈમામ બયહકીએ ઝયદ બિન વહબથી રિવાયત કરી કે અમે મસ્જિદે નબવીમાં રમઝાનમાં બેઠેલા હતા અને આસ્માન વાદળોમય હતું. સૂરજ દેખાતો ન હતો. સાંજ થઈ ગઈ. ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત હફસા રઝી અલ્લાહુના ઘરેથી દૂધ આવ્યું તે અમે પી કાઢ્યું. ત્યારબાદ વાદળ હટી ગયું અને સૂરજ દેખાય આવ્યો. અમે આપસમાં કહ્યું કે એના બદલામાં એક દિવસ ફઝા કરી લઈશું. એને હઝરત ઉમરે સાંભળ્યું તો ફર્માવ્યું, આપણે ફઝા કરીશુ નહીં, આપણે કાંઈ ગુનોહ કર્યો નથી. પણ આ રિવાયતને મુહદિષોએ ગલત કહી. હઝરત ઉમર રઝી અલ્લાહુથી અન્ય ઘણી બધી રિવાયતો આવેલી છે જેમાં તેમણે ફઝાનો હુકમ આપ્યો છે. આ રિવાયત એનાથી વિરૂદ્ધ છે. આ રિવાયતમાં ઈરસાલ પણ છે.

ઈફતારની જે સહરીમાં પણ મતભેદ છે. જો સહરી ખાધા પછી જાણવા મળ્યું કે સુબ્હ સાદિક તુલૂઅ થઈ ગઈ હતી તો ચારેવ ઈમામો તથા જમહૂરને ત્યાં એ જ હુકમ છે કે આખો દિવસ રોઝાદારની જેમ રહે અને એના બદલામાં એક રોઝો રાખે. અલ્બત્ત ઈમામ ઈસ્હાકે કહ્યું કે ફઝા વાજિબ નથી. જો કે પસંદીદા એ જ છે (કે ફઝા કરે).

قال معمر آ آ مأمير ببن رایشه ائلهانی ٲسری છે. આ તઅલીફને ઈમામ અબ્દ બિન હુમેઇદે મૌસૂલનૂ રિવાયત કરી છે.

بَابُ صَوْمِ صَبِيَّانَ ۳۶۳

"બાળકોનું રોઝો રાખવું"

۳۷۲ ت وَقَالَ عُمَرُ لِنَشْوَانٍ فِي رُضَانَ وَيَلِكٍ وَصَبِيَّانَا صِيَامٌ فَضَرَبَهُ

"અને હઝરત ઉમર رضي الله عنه એ એક નશાવાળાને ફર્માવ્યું, તારા માટે [તઅલીફ : ૩૭૨]

ખરાબી થાય અને અમારાં બાળકો રોઝાથી છે, પછી તેને માર્યો."

۱۱۵۳ حدیث عَنِ الرَّبِيعِ بِنْتِ مُعَوِّذٍ قَالَتْ أَرْسَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

"હઝરત રૂબયીઅ બિન્તે મુઅવ્વિઝે ફર્માવ્યું, નબી صلى الله عليه وسلم એ આશૂરાના દિવસે [હદીષ : ૧૧૫૩]

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِدَاةَ عَاشُورَاءَ إِلَى قُرْبَى الْأَنْصَارِ مَنْ أَصْبَحَ مُفْطِرًا

અ-સારની આબાદીઓમાં ખબર મોકલી, જેણે સવાર એ હાલતમાં કરી છે કે તે રોઝાદાર નથી તો બાકીનો

فَلَيْتَمَ بَقِيَّةَ يَوْمِهِ وَمَنْ أَصْبَحَ صَائِمًا فَلْيَصُمْ قَالَتْ فَكُنَّا نَصُومُهُ

દિવસ રોઝાદારની જેમ રહે. અને જેણે સવાર એ હાલતમાં કરી છે કે તે રોઝાદાર છે તો તે રોઝાથી રહે.

بَعْدَ وَنَصُومَ صَبِيَّانَنَا وَنَجْعَلُ لَهُمُ اللَّعْبَةَ مِنَ الْعِهْنِ فَإِذَا بَكَ

ત્યારબાદ અમે આશૂરાનો રોઝો રાખતા હતા અને બાળકો પાસે રખાવતા હતા અને તેમના માટે તેમનું

أَحَدُهُمْ عَلَى الطَّعَامِ أَعْطَيْنَاهُ ذَلِكَ حَتَّى يَكُونَ عِنْدَ الْإِفْطَارِ

રમકડું બનાવી આપતા. જ્યારે કોઈ ખાવા માટે રડતું તો તે રમકડું તેને આપી દેતા ત્યાં સુધી કે ઈફતારનો

قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْعِهْنِ الصُّوفِ عَه

સમય થઈ જતો. અબૂ અબ્દુલ્લાહ બુખારીએ ફર્માવ્યું છે. " (મુસ્લિમ-અસ્સિયામ)

તઅલીફ : ૩૭૨ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ સઈદ બિન મન્સૂર ઈમામ બગવીએ મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે. પૂરી તઅલીફ આ પ્રમાણે છે કે, એક શખ્સે રમઝાનમાં શરાબ પી લીધી. જ્યારે તેને હઝરત ફારૂકે આ'ઝમ رضي الله عنه ની ખિદમતમાં લાવવામાં આવ્યો તો ગબડી પડ્યો. એના પર હઝરત ઉમરે ફર્માવ્યું, તારા માટે ખરાબી થાય ! અને અમારા બાળકો રોઝાથી છે ! પછી તેને એસી કોરડા માર્યા અને શામ (સીરિયા) તડીપાર કરી આપ્યો.

હદીષ : ૧૧૫૩ની સમજૂતી

આ હદીષથી સાબિત થયું કે રમઝાનનો રોઝો ફર્જ થવાથી પહેલાં શરૂમાં આશૂરાનો રોઝો ફર્જ હતો. બાળકો જ્યારે રોઝો રાખવા પાત્ર થઈ જાય તો એમને રોઝો રાખવાનો હુકમ આપવો જોઈએ જેથી આદત રહે. બાળકોનું દિલ બેહલાવવા માટે એમને રમકડાં આપવાં જોઈએ અને એ રીતે બનાવવાં પણ જોઈએ છે, શર્ત એ કે કોઈ જાનદારની તસવીર ન હોય.

بَابُ الْوَسَالِ وَمَنْ قَالَ لَيْسَ فِي اللَّيْلِ صَوْمٌ لِقَوْلِهِ تَمَّ أَنْتُمْ الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ

"સૌમે વિસાલ અને તેનું બચાન કે રાતમાં રોઝો નથી, કેમ કે અલ્લાહ ﷻ એ ફર્માવ્યું, તો તમે લોકો રાત સુધી રોઝો પૂરો કરો." - (૨૬૩)

ت ۳۷۳ وَهُوَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَحْمَةً لَّهُمْ وَإِبْقَاءَ عَلَيْهِمْ وَمَا يَكْرَهُ مِنَ التَّعَمُّقِ

"અને નબી ﷺ એ લોકો પર મહેરબાની અને એમને બાકી (જીવંત) રાખવા માટે [તઅલીફ : ૩૭૩]

સૌમે વિસાલથી મના ફર્માવ્યું અને તઅમ્મુક નાપસંદ છે."

ખુલાસો : સૌમે વિસાલ પર ચર્ચા થઈ ચૂકી છે. રોઝાનો સમય કેવળ દિવસ છે, રાતમાં રોઝો નથી, એટલા માટે કે આયતે કરીમામાં **إلى الليل** ઈમ્તિદાદે હુકમ (હુકમની મુદત દર્શાવવા)ના માટે છે અને આ સ્થિતિમાં ગાયત (હદ, સિમા) મુગ્ય્યામાં (જેના માટે હદ વર્ણવામાં આવી હોય) દાખલ નથી થતી. એની વિગત એ પ્રમાણે છે કે ગાયત બે પ્રકારની હોય છે એક ઈસ્ફાતના માટે બીજી ઈમ્તિદાદના માટે. ઈસ્ફાતનો મતલબ એ થાય છે કે જો ગાયત વર્ણન થયેલ ન હોત તો હુકમ અધિક આગળ સુધીને સામેલ થાત. જેમ કે આયતે વુજૂમાં **إلى المرافق** છે, જો એ વર્ણન ન થાત તો ખભાઓ સુધી હાથ ધોવા ફર્જ થાત. એટલા માટે કે **يد** હાથ શબ્દકોશના એતબારથી એને સમાવે છે. (એટલે ત્યાં સુધી હાથ ગણાય છે) પણ **إلى المرافق** ફર્માવવાથી ધોવાના હુકમમાં કોણીઓના ઉપરના હિસ્સાને મુક્ત કરી આપ્યો. ગાયત ઈસ્ફાતમાં ગાયત મુગ્ય્યામાં દાખલ હોય છે.

ગાયત ઈમ્તિદાદનો મતલબ એ છે કે જો વર્ણવેલ ગાયત ન હોત તો હુકમ ત્યાં સુધી લાંબો ન થાત જેમ કે આ રોઝાની આયત છે, કેમ કે સૌમનો અર્થ શબ્દકોશમાં ખાવા, પીવા, સંભોગથી મુત્લકન રોકાવું છે, જે થોડીવાર રોકાવા પર પણ લાગુ થાય છે. એટલા માટે જો **إلى الليل** ન ફર્માવવામાં આવત તો પૂરા દિવસનો રોઝો ફર્જ ન થાત. **إلى الليل** ફર્માવવાથી હુકમ લંબાઈ જઈને પૂરા દિવસનો સમાવેશ થઈ ગયો. ગાયત ઈમ્તિદાદમાં ગાયત મુગ્ય્યામાં દાખલ નથી થતું. એટલા માટે રાતમાં રોઝા નથી. એની અન્ય પણ વિગતો છે જે ફિક્હની કિતાબોમાં વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન થયેલ છે.

تأليف : 363ની સમજૂતી

આ પણ પ્રકરણના જ હિસ્સા છે. પ્રથમ હિસ્સામાં હદીષથી માખજ છે. આ પ્રકરણમાં ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા **رضي الله عنها** થી મરવી છે કે ફર્માવ્યું, નબી ﷺ એ સૌમે વિસાલથી લોકો પર મહેરબાનીના કારણે મના ફર્માવ્યું. તેમજ અબૂ દાઉદ (૧/૩૨૩ અસ્સિયામ)માં છે કે નબી ﷺ એ લોહી ચૂંસાવવા અને મવાસિલત એટલે સૌમે વિસાલથી મના ફર્માવ્યું અને એ બંનેવને કેવળ એ કારણે હરામ ફર્માવ્યું કે સહાબીઓની શકિત બાકી રહે.

બીજો હિસ્સો પણ હદીષથી માખૂજ (લીધેલ) છે. બુખારી (૨/૧૦૭૫)માં જ છે કે રસૂલુલ્લાહ **ﷺ** એ ફર્માવ્યું, જો મહિનો અધિક લાંબો થઈ જાત તો પણ સૌમે વિસાલ રાખતો, એટલા તઅમ્મુક (જબરદસ્તી તકલીફ) કરવાવાળા તઅમ્મુક છોડી આપત. તઅમ્મુકથી મુરાદ એ છે કે ઈન્સાન જેનો બંધાયેલો નથી એને તકલીફ વેઠીને કરે.

حدیث ۱۱۵۴ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ

"હઝરત અનસ રઝી અલ્લાહુ ં નબી ﷺ થી રિવાયત કરી કે ફર્માવું, સૌમે વિસાલ ન રાખો. [હદીષ : ૧૧૫૪]"

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تَوَاصِلُوا فَاَلْوَارِثَاتِكُمْ تَوَاصِلٌ قَالَ إِنِّي لَسْتُ

લોકોએ અર્ઝ કરી, હુઝૂર રાખે છે ! તો ફર્માવું, હું તમારામાંથી કોઈના જેવો નથી, મને ખવડાવવામાં આવે

كَأَحَدٍ مِّنْكُمْ قَالَ إِنِّي أَطْعَمُهُ وَأَسْقِي أَوْ إِنِّي أَبَيْتُ أَطْعَمُهُ وَأَسْقِي عَمَهُ

છે પીવડાવવામાં આવે છે. અથવા એવું ફર્માવું, હું રાત ગુજરું છું, મને ખવડાવવા પીવડાવવામાં આવે છે."

(બુખારી ૨/૧૦૭૫, મુસ્લિમ, અસ્સિયામ-૨૫૧)

حدیث ۱۱۵۵ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ

"હઝરત અબૂ સઈદ રઝી અલ્લાહુ ં મરવી છે કે તેમણે નબી ﷺ થી સાંભળ્યું કે ફર્માવું, [હદીષ : ૧૧૫૫]"

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تَوَاصِلُوا فَإِنَّكُمْ أَرَادَ أَنْ يُوَاصِلَ فَلَْيُؤَاصِلْ حَتَّى السَّحَرِ

સૌમે વિસાલ ન રાખો, અને જે સૌમે વિસાલ રાખવા યાહે તે સહરી સુધી રાખો. લોકોએ અર્ઝ કરી, યા

قَالُوا أَفَاتَّكَ تَوَاصِلٌ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ إِنِّي لَسْتُ كَمَا كُنْتُمْ أَنَّى أَبَيْتُ

રસૂલુલ્લાહ ! હુઝૂર સૌમે વિસાલ રાખે છે ! ઈશાહ ફર્માવ્યો, હું તમારા જેમ નથી ! હું રાત ગુજરું છું,

لِي مُطْعَمٌ يُطْعِمُنِي وَسَاقٌ يُسْقِينِي عَمَهُ

મારા માટે ખવડાવનારો છે જે મને ખવડાવે છે અને પીવડાવનારો છે જે મને પીવડાવે છે."

(બુખારી ૨/૧૦૭૫, મુસ્લિમ, અસ્સિયામ-૨૫૧)

હદીષ : ૧૧૫૪ની સમજૂતી

પરિપૂર્ણતા : આ જ હદીષ બુખારી, ભાગ-૨ કિતાબુત્તમનીમાં વિગતવાર આ પ્રમાણે છે : હઝરત અનસ રઝી અલ્લાહુ ં ફર્માવું, રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ મહિનાના આખરમાં સૌમે વિસાલ રાખ્યા અને લોકોએ પણ રાખ્યા. આ ખબર નબી ﷺ ને પહોંચી તો ફર્માવું, જો મહિનો લાંબો થઈ જાત તો હું એટલા સૌમે વિસાલ રાખતો કે તઅમ્મુક કરવાવાળા પોતાનું તઅમ્મુક છોડી આપત. હું તમારા જેવો નથી, મને મારો રઝ ખવડાવે પીવડાવે છે.

હદીષ : ૧૧૫૫, ૧૧૫૬, ૧૧૫૭, ૧૧૫૮ની સમજૂતી

ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા સિદીકા રઝી અલ્લાહુ ંની હદીષ જે મુસ્નદે ઈમામ અહમદમાં છે એના શબ્દો આ પ્રમાણે છે : **إِنِّي لَسْتُ مِثْلَكُمْ أَيُّتُ يُطْعِمُنِي رَبِّي وَيُسْقِينِي** હું હરગિઝ તમારા સમાન નથી, હું એ હાલતમાં રાત ગુજરું છું કે મારો રઝ મને ખવડાવે પીવડાવે છે. આ હદીષ બુખારીમાં આ સહાબાએ

حدیث ۱۱۵۶ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى

"ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنہا سے فرمایا, رسول اللہ ﷺ سے سہાબા [હદીષ : ૧૧૫૬]

عَنْهَا قَالَتْ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْوِصَالِ

પર મહેરબાનીના કારણે તેમને સૌમે વિસાલથી મના ફર્માવ્યું. લોકોએ અઠ

رَحْمَةً لَهُمْ - فَقَالُوا إِنَّكَ تَوَاصِلُ قَالَ إِنْ لَسْتُ كَهَيْئَتِكُمْ إِنْ يَطْعَمُونَ

કરી, હુઝૂર ! સૌમે વિસાલ રાખે છે ! ફર્માવ્યું, હું તમારા જેવો નથી,

رَبِّي وَكَيْفِيْنِي ع

મને મારો રબ ખવડાવે છે." (મુસ્લિમ ૧/૨૫૬ અસ્સિયામ)

بَابُ التَّنْكِيلِ لِمَنْ أَكْثَرَ الْوِصَالِ ۲۶۳

"સૌમે વિસાલ રાખનારાની પકડ !" (પૃષ્ઠ-૨૬૩)

حدیث ۱۱۵۷ أَنَّ أَبَاهُ رِيَّةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضی اللہ عنہ سے فرمایا, رسول લલાહ ﷺ سے સૌમે વિસાલથી મના [હદીષ : ૧૧૫૭]

اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْوِصَالِ فِي الصَّوْمِ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ مِّنْ

ફર્માવ્યું છે. તો મુસલમાનોમાંથી એક સાહબે અઠ કરી, યા રસૂલલ્લાહ ! હુઝૂર સૌમે વિસાલ રાખે છે ?!

الْمُسْلِمِينَ إِنَّكَ تَوَاصِلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ وَأَيُّكُمْ مِثْلِي إِنْ أَيْدِيْتُ يَطْعَمُونَ

એના પર ઈશ્ાદ ફર્માવ્યો, તમારામાં કોણ મારા જેવો છે ?! હું એ હાલતમાં રાત પસાર કરું છું કે મને મારો

رَبِّي وَكَيْفِيْنِي فَلَمَّا أَبَوَا أَنْ يَيْتَهُمَا عَنِ الْوِصَالِ وَاصِلٌ بِهِمْ يَوْمًا تَمَّ

રબ ખવડાવે પીવડાવે છે. હવે જ્યારે લોકો સૌમે વિસાલ ન રોકાયા તો એ લોકોની સાથે બે દિવસ સૌમે

કિરામથી મરવી છે : હઝરત ઉમ્મુલ મોમિનીન આઈશા, હઝરત ઈબ્ને ઉમર, હઝરત અનસ, હઝરત અબૂ હુરૈરહ, હઝરત અબૂ સઈદ ખુદરી رَضَوَانَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمَا أَجْمَعِينَ આ હદીષોમાં હઝરત ઈબ્ને ઉમરની હદીષમાં છે : હઝરત અનસની હદીષમાં છે : لست كاهد منكم. હઝરત અબૂ સઈદ અને હઝરત ઉમ્મુલ મોમિનીનની હદીષમાં છે : لست كهيتكم અને હઝરત અબૂ હુરૈરહની હદીષમાં છે : وايكم مثلي હું એટલે હું તમારા જેવો નથી, તમારામાંથી કોઈના સમાન નથી, તમારી જેમ નથી, તમારામાં કોણ મારા જેવો છે. આ સર્વ હદીષો એના પર દલીલ છે કે હુઝૂરે અફદસ ﷺ પોતાની ઝાતમાં પણ અને સિફતો (ખૂબીઓ)માં પણ અજોડ

رَأَوْهُ لَهْلَالَ فَقَالَ لَوْ تَأَخَّرَ لَزِدْتَكُمْ كَالْتَّنْكِيلِ لَهُمْ حِينَ ابْوَانَ

વિસાલ રાખ્યા. પછી લોકોએ ચાંદ જોઈ લીધો તો ફર્માવ્યું, જો મહિનો અધિક હોત તો હું વધુ

يُنْتَهُوْا

સૌમે વિસાલ રાખતો. આ ઈર્શાદ એમના પર ધમકીના માટે હતો કે સૌમે વિસાલથી અટક્યા નહીં."

(બુખારી, ૨/૧૦૧૨, ૧૦૭૫, ૧૦૮૪ મુસ્લિમ-અસ્સિયામ, પેજ-૩૫૨, મોઅત્તા ઈમામ માલિક-અસ્સિયામ, પેજ-૯૮)

حدیث ۱۱۵۸ عَنْ هَمَامِ بْنِ مَاهِرٍ سَمِعَ أَبَاهُ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى

"હમ્મામથી રિવાયત છે કે તેમણે હઝરત અબૂ હુરૈરહ રَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ થી સાંભળ્યું, તે

[હદીષ : ૧૧૫૮]

اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِيَّاكُمْ وَالْوَصَالَ مَرَّتَيْنِ قِيلَ إِنَّكَ تَوَاصِلُ

નબી ﷺ થી રિવાયત કરે છે કે બે વાર ફર્માવ્યું, સૌમે વિસાલથી બચો ! અર્ઝ કરવામાં આવી, હુઝૂર સૌમે

قَالَ إِنِّي أَبَيْتُ يَطْعَمَنِي رَبِّي وَيَسْقِينِي فَأَكْفُوا مِنْ الْأَعْمَالِ مَا تَطِيقُونَ

વિસાલ રાખે છે ! ફર્માવ્યું, હું એ હાલતમાં રાત પસાર કરું છું કે મારો રબ મને ખવડાવે પીવડાવે છે. એટલા

જ અમલોની તકલીફ ઉઠાવો જેટલાની શક્તિ હોય."

તથા અનુપમ છે તો તમે અને અમે તો શું ગણત્રીમાં ?! સહાબાએ કિરામમાં પણ કોઈ હુઝૂર જેવો નથી અને ન હુઝૂરે અફદસ ﷺ સહાબાના કે આપણા જેવા છે. બંને તરફથી સમાનતાનો નકાર છે. એ જ કારણે એ સર્વ આયતોની તફસીરમાં જેમાં એવું ફર્માવવામાં આવ્યું છે : **قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ** : સર્વ મુફસિરોએ ફર્માવ્યું કે આ ઈર્શાદનો હુકમ આજીજી પ્રદર્શિત કરવાના રૂપે આપવામાં આવ્યો છે અને તે પણ કેવળ જાહેરી સૂરતના એતબારથી અથવા કેવળ માનવ જાતના વ્યક્તિ હોવાના એતબારથી, નહીં તો હકીકત એ છે જે ખૂદ હુઝૂરે અફદસ ﷺ એ ફર્માવ્યું : **حَقِيقَةُ غَيْرِ رَبِّي** : "હું અબૂબક ! મારી હકીકતને મારા રબના સિવાય કોઈ નથી જાણતું." (મતાલિહલ મસર્રાત)

حتى السحر : એનો મતલબ એ છે કે ઈફતારના વખતે કાંઈક ખાઈ લે અથવા પી લે, પછી રાતભર કાંઈ ન ખાય ન પીએ, ત્યાં સુધી કે સહરીનો સમય થઈ જાય એ વખતે કાંઈક ખાય પી લે. જેમ કે રિયાઝત તથા મુજાહિદામાં સાલિકીન કરે છે કે ઈફતારના સમયે એક ઘૂંટ પાણી પી લે છે અને એ જ રીતે સહરીના સમયે પણ કરે છે.

સૌમે વિસાલના બારામાં સંપૂર્ણ ચર્ચા બાબુ બરકાતિસ્સુજૂદમાં વર્ણન થઈ ચૂકી છે. એ જ પ્રમાણે **يَطْعَمَنِي وَيَسْقِينِي** પર પણ થઈ છે.

بَابٌ مِّنْ أَقْسَمٍ عَلَىٰ أَخِيهِ لِيُفْطِرَنِي النَّطُّوعُ وَلَمْ يَرِ عَلَيْهِ قِضَاءٌ إِذَا
كَانَ أَوْفَقَ لَهُ مَرَّةً

"જેણે નફલ રોઝામાં પોતાના ભાઈને ફસમ અપાવી કે તોડી નાખે, જ્યારે કે એ એની સ્થિતિને અધિક લાયક હોય. એના પર ફઝા પણ વાજિબ નથી જાણતો."

પ્રકરણનો ખુલાસો : મતલબ એ છે કે કોઈ શખ્સ નફલ રોઝો રાખેલ છે, પછી કોઈએ એને ફસમ અપાવી કે રોઝો તોડી નાખે. અને એ રોઝો તોડવો એની સ્થિતિના લાયક હોય તો તે રોઝો તોડી નાખે, અને એના પર ફઝા પણ નથી. દા.ત. તે કમજોર છે અને રોઝાથી અધિક કમજોરીનો ખતરો છે. રહી ગયું એ કે ખરેખર તેના પર ફઝા છે કે નથી? એના પર વિગતે ચર્ચા આગળ આવી રહી છે, એક રિવાયતમાં અવ્ફ ના બદલે અરફ છે, બંનેવ સહીહ છે.

حدیث ۱۱۵۹ عَنْ عَوْنِ بْنِ أَبِي جَحِيْفَةَ عَنِ أَبِيهِ قَالَ قَالَ أَخِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

"હઝરત અબૂ જુહૈફા رضی اللہ عنہ کے فرમાવું કે نبی ﷺ نے سلمان અને

[હદીષ : ૧૧૫૯]

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ سَلْمَانَ وَابْنِ الدَّرْدَاءِ فَرَأَى سَلْمَانَ أَبَا الدَّرْدَاءِ قَوَامِي

અબૂ દરદા رضی اللہ عنہના વચ્ચે ભાઈચારાનો સંબંધ ફાયમ કર્યો. સલ્માન એકવાર અબૂ દરદાથી મુલાકાતના માટે

أَمَّ الدَّرْدَاءِ مَبْدَلَةً فَقَالَ لَهَا مَا شَأْنُكَ قَالَتْ أَخُوكَ أَبُو الدَّرْدَاءِ لَيْسَ

આવ્યા તો ઉમ્મે દરદાને કફોડી હાલતમાં જોઈને પૂછ્યું, તમારો શો હાલ છે?! તેમણે કહ્યું, તમારા ભાઈને

હદીષ : ૧૧૫૯ની સમજૂતી

સામ્યતા : પ્રકરણમાં આ પ્રમાણે છે, જે પોતાના ભાઈને ફસમ

અપાવે. આ હદીષમાં ફસમ અપાવવાનો ઉલ્લેખ નથી. અલ્લામા ઈબ્ને હજરે એ પકડ કરી, અલ્લામા અયનીએ એનો જવાબ આપ્યો, કે બઝઝાર ઈબ્ને ખુઝૈમા, દારકુત્ની, તખ્રાનીમાં ઈબ્ને હબ્બાને ઈમામ બુખારીના શૈખ મુહમ્મદ બિન બશારથી જ આ હદીષની જે રિવાયત કરી છે એમાં આ ફસમ છે. શબ્દો આ પ્રમાણે છે :

اقسمت عليك لتفطر معي "હું તમને ફસમ આપુ છું કે મારી સાથે રોઝો ખોલી નાખો." અને ઈમામ બુખારીની આ આદત ખબર છે કે તે કદી કદી પ્રકરણ હેઠળમાં હદીષનું તે મતન (મૂળ લખાણ) વર્ણન કરે છે જેનાથી પ્રકરણ સાબિત થાય છે તેમજ એની પણ સંભાવના છે કે ફસમ મહઝૂફ હોય. જેમ કે આયતે કરીમા وَأَنْ مِنْكُمْ الْأَوَارِدُهَا જેમ કે આયતે કરીમા وَأَنْ مِنْكُمْ الْأَوَارِدُهَا માં છે. એના પર કરીનાએ અકલિયા છે કે આવા ઈબાદતના શોખિન સહાબી આસાનીથી રોઝો ન તોડી શકતા હતા જ્યાં સુધી એમના પર એવું દબાણ ન થયું હોય જેનાથી એ મજબૂર થઈ ગયા હોય.

કલ ફાની સાઈમ : બુખારીની આ રિવાયતનો સાર એ નીકળ્યો કે હઝરત અબૂ દરદાએ હઝરત સલમાનને કહ્યું, ખાવ ! હું રોઝાથી છું. અને એ જ તિર્મિઝીમાં પણ છે. પણ અબૂઝરની રિવાયત આ પ્રમાણે છે : سألته فقال كل قال افى صائم

તિર્મિઝીમાં છે : عند الصبح એટલે જ્યારે સવાર નજીક થઈ ગઈ, તો ફર્માવ્યું, હવે ઉઠો ! નમાઝ પઢો. તિર્મિઝીમાં આ પણ વધારે છે : لضيقت عليك حق "તારા મહેમાનનો તારા પર હક છે. દારકુત્નીમાં આ પણ છે : فَصُمُّ وَأَفْطِرُ وَصَلَّ وَنَمَّ وَابْتِ أَهْلِكَ : રોઝો રાખો અને બેરોઝા પણ રહો, નમાઝ પણ

لَهُ حَاجَةٌ فِي الدُّنْيَا فَجَاءَ أَبُو الدَّرْدَاءِ فَصَنَعَ لَهُ طَعَامًا فَقَالَ كُلْ فَإِنِّي

દુનિયા પ્રત્યે કોઈ આકર્ષણ નથી ! અબૂ દરદા આવ્યા તો તેમણે સલ્માનના માટે ખાવા તૈયાર કર્યું તો

صَائِمٌ قَالَ مَا أَنَا بِأَكِلٍ حَتَّى تَأْكُلَ قَائِلٌ فَلَمَّا كَانَ اللَّيْلُ ذَهَبَ أَبُو الدَّرْدَاءِ

સલ્માનને કહ્યું કે ખાવ ! હું રોજાથી છું. સલમાને કહ્યું, જ્યાં સુધી તમે નહીં ખાવ ત્યાં સુધી હું પણ ખાઈશ

يَقَوْمٌ قَالَ نَمُ فَمَا تَعْمُ ذَهَبَ يَقَوْمٌ فَقَالَ نَمُ فَلَمَّا كَانَ مِنَ اجْرِ اللَّيْلِ

નહીં. તો અબૂ દરદાએ ખાધું. જ્યારે રાત પડી તો અબૂ દરદાએ ચાહ્યું કે નમાઝ પઢું, તો સલ્માને કહ્યું, સૂઈ

પઢો અને સૂઓ પણ અને તમારાં પત્ની પાસે પણ જાવ.

ફઝા છે : નફલ રોજો રાખીને જો તોડી નાખે તો ફઝા છે કે નથી ? એના બારામાં ઉલમાની વચ્ચે મતભેદ છે. આપણો મઝહબ એ છે કે એના પર જો કે ફઝા વાજિબ છે. આપણી દલીલ આ આયતે કરીમા છે કે ઈર્શાદ છે : **وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ** "તમારા અમલોને બર્બાદ ન કરો. (સૂ. મુહમ્મદ, આ. ૩૩)

કોઈ પણ અમલ શરૂ કર્યા પછી તેને પૂરો કરવો વાજિબ છે અને તેને અધૂરો છોડી મૂકવો કેમ કે તેને બર્બાદ કરવા સમાન છે એટલા માટે અપૂર્ણ છોડવો ગુનોહ થયો, પણ મજબૂરી ગુનોહ ઉઠાવી લે (એટલે મજબૂરીવશ છોડવામાં ગુનોહ નથી) છે. પણ જે અધૂરો છોડવો છે તેની પરિપૂર્ણતા મજબૂરી ખતમ થયા પછી જરૂરી છે, અને એ જ ફઝા છે. એના બારામાં વિવિધ હદીષો પણ આવેલી છે. ઈમામ તિર્મિઝી (૧/૯૨ અસ્સૌમ)એ ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضي الله عنها થી રિવાયત કરી કે હું અને હફસા બંનેવ રોજાથી હતાં. અમને ખાવા પેશ કરવામાં આવ્યું તો અમને એની ઈચ્છા પણ હતી તો અમે તેને ખાય લીધું. જ્યારે રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم અંદર તશરીફ લાવ્યા તો હફસા મારાથી આગળ પડયાં, તે પોતાના બાપનાં પુત્રી હતાં, અને કિસ્સો અર્જ કરી આપ્યો તો ફર્માવ્યું, એની જગાએ બીજો રોજો ફઝા રાખો. ઈમામ તિર્મિઝીએ ફર્માવ્યું, ઈમામ માલિકનો પણ આ જ મઝહબ છે. તેમજ અબૂ દાઉદ (૧/૩૩૩ અસ્સૌમ) તથા નિસાઈ (ઉમ્દતુલ ફારી, ૧૧/૭૭)માં પણ આ હદીષ થોડાક ફેરફાર સાથે રિવાયત પામેલી છે. આ હદીષ પર ઈમામ તિર્મિઝી તથા ઈમામ બુખારીએ જે જરહો (ટિપ્પણી) કરી છે એ સૌના જવાબો અલ્લામા બદરુદ્દીન અયનીએ આપ્યા છે. આ હદીષ મુત્તસિલ અને કમસે કમ હસન જરૂર છે.

આ હદીષ પર એક ટિપ્પણી એ પણ હતી કે એ મુન્ફતઅ છે. ઈમામ ઝુહરીએ ફર્માવ્યું, કેટલાક તરીફાઓમાં એવું જ છે પણ ઘણા તરીફાઓમાં એ મુત્તસિલ છે, જેમ કે બુખારીથી. જઅફર બિન બરફાન, સુફ્યાન બિન હુસૈન, મુહમ્મદ બિન હફસા, સાલેહ બિન અબીલ અખ્ઝર, ઈસ્માઈલ બિન ઈબ્રાહીમ બિન ઉફુબા, સાલેહ બિન કૈસાન અને હજ્જાજ બિન ઈરતાત, તેમની સાથે તેમના શાગિર્દોએ અન ઉરવા અન આઈશા رضي الله عنها એને રિવાયત કરી છે. તદ્દુપરાંત ઈમામ તહાવીએ આઈશા બિન્તે તલહા અન આઈશા رضي الله عنها તરીફાથી રિવાયત કરી છે.

ઉમ્મુલ મોમિનીન ફર્માવે છે કે રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم મારી પાસે તશરીફ લાવ્યા. મેં અર્જ કરી, યા રસૂલુલ્લાહ ! મેં હુઝૂરના માટે હયૂસ (એક પ્રકારનું ખાણુ જે ખજૂર, ઘી અને સત્તુ વડે તૈયાર કરવામાં આવે છે.) છુપાવીને રાખેલ છે. હુઝૂરે ફર્માવ્યું, મેં રોજાનો ઈરાદો કરી લીધો હતો પરંતું એને નજીક લાવો, હું નજીકમાં જ એના સ્થાને બીજો રોજો રાખીશ. (શરહ મઆનિયુલ આપાર, ૧/૩૦૦ અસ્સૌમ)

ઈમામ નિસાઈએ હઝરત ઈબને અબ્બાસ رضي الله عنه થી રિવાયત કરી કે નબી صلى الله عليه وسلم હફસા તથા આઈશાની પાસે અંદર તશરીફ લઈ ગયા. તે બંનેવ રોજાથી હતાં. પછી બહાર તશરીફ લઈ ગયા. બીજીવાર અંદર આવ્યા તો

قَالَ سَلْمَانُ قِيمُ الْآنَ فَصَلِّ يَا فَقَالَ لَهُ سَلْمَانُ إِنَّ لِرَبِّكَ عَلَيْكَ

જાવ ! જ્યારે રાતનો અંતિમ હિસ્સો થયો તો સલ્માને કહ્યું, હવે નમાઝ પઢો ! ત્યારબાદ બંનેવે નમાઝ પઢી.

حَقًّا وَلِنَفْسِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَلَا أَهْلِكَ عَلَيْكَ حَقًّا فَأَعْطَى كُلَّ ذِي حَقٍّ

સલ્માને તેમને કહ્યું, બેશક ! તમારા રબનો તમારા પર હક્ક છે, તમારા નફસનો તમારા પર હક્ક છે, તમારા

حَقُّهُ فَإِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ

ઘરવાળાનો તમારા પર હક્ક છે. દરેક હક્કવાળાને એનો હક્ક આપો. ત્યારબાદ અબૂ દરદા رضي الله عنه

النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَدَقَ سَلْمَانُ عَه

નબી صلى الله عليه وسلم ની ખિદમતમાં હાજર થયા અને આ સર્વ વર્ણવ્યું, તો ફર્માવ્યું, સલ્માને સાચુ કહ્યું."

(બુખારી ૨/૮૮૮, ૯૦૬, અદબ, તિર્મિઝી ૨/૬૪)

બંનેવ ખાઈ રહ્યા હતાં. આપે ફર્માવ્યું, તમે બંનેવ રોઝાથી ન હતાં ? બંનેવે અર્જ કરી, હતાં પરંતું અમારી પાસે ખાવા હદિયામાં આવ્યું અને અમને પસંદ આવ્યું તો અમે તેમાંથી ખાય લીધું. ફર્માવ્યું, એની જગાએ એક અધિક રોઝો રાખી લેજો. (ઉમ્દતુલ ફારી, ૧૧/૭૮)

ઈમામ ઓકેલીએ હઝરત અબૂ હુરૈર رضي الله عنه થી રિવાયત કરી કે હઝરત આઈશા તથા હફસાના માટે હદિયો આવ્યો. તેણીઓ રોઝાથી હતાં પછી તેમાંથી ખાય લીધું અને એનું રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم ને વર્ણન કર્યું તો ફર્માવ્યું, એની જગાએ એક દિવસ ફજા રાખજો. (ઉમ્દતુલ ફારી, ૧૧/૭૮) ઈમામ દારકુત્નીએ ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત ઉમ્મે સલમા رضي الله عنها થી રિવાયત કરી. તે ફર્માવે છે કે તેમણે એક દિવસે નફ્લ રોઝો રાખ્યો પછી તોડી નાખ્યો. તો રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم એ તેમને હુકમ આપ્યો કે એક દિવસ એની જગાએ ફજા રાખે. (ઉમ્દતુલ ફારી, ૧૧/૭૮)

તેમજ ઈમામ દારકુત્નીએ હઝરત મુહમ્મદ બિન મુન્કદિર رضي الله عنه થી રિવાયત કરી કે એક સહાબીએ ખાવા તૈયાર કર્યું અને નબી صلى الله عليه وسلم તથા સહાબાને નિમંચ્યા. જ્યારે ખાણુ લાવવામાં આવ્યું તો તેમાંથી એક સાહબ કિનારે હટી ગયા. તેમને નબી صلى الله عليه وسلم એ ફર્માવ્યું, શું વાત છે ? તેમણે અર્જ કરી, હું રોઝાથી છું ! તો ફર્માવ્યું, તારા ભાઈએ તારા માટે તકલીફ ઉઠાવીને ખાવા તૈયાર કર્યું અને તું કહે છે કે હું રોઝાથી છું ! ખા અને એની જગાએ એક રોઝો રાખી લેજો. (ઉમ્દતુલ ફારી, ૧૧/૭૮)

આ હદીષો પર અમુક જરહો (ટિપ્પણી) કરવામાં આવેલી છે જેના દલીલબદ્ધ તથા વિગતવાર જવાબો અલ્લામા બદરુદ્દીન મહમૂદ અયનીએ આપ્યા છે. તદ્ઉપરાંત સહાબાએ કિરામમાંથી હઝરત ફારુકે આ'ઝમ, હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ, હઝરત સિદીકે અકબર, હઝરત અલી, હઝરત જાબિર બિન અબ્દુલ્લાહ, હઝરત ઉમ્મુલ મોમિનીન આઈશા સિદીકા, હઝરત ઉમ્મુલ મોમિનીન ઉમ્મે સલમા رضوان الله تعالى عليهم أجمعين તથા અન્ય સહાબાએ કિરામનો મહત્ત્વ આ જ હતો કે નફ્લ રોઝા રાખ્યા બાદ તોડી આપવાથી ફજા છે.

ઈમામ અબૂબકર બિન અબી શયબા ઉસ્તાઝે ઈમામ બુખારી તથા મુસ્લિમે અનસ બિન સીરીનથી રિવાયત કરી કે તે અરફાના દિવસે રોઝાથી હતા. તેમને સખત તરસ લાગી તો રોઝો તોડી નાખ્યો. પછી તેમણે વિવિધ સહાબાએ કિરામથી ફત્વો પૂછ્યો તો સૌએ તેમને હુકમ આપ્યો કે એના જગાએ એક દિવસ રોઝો ફજા રાખે. (ઉમ્દતુલ ફારી, ૧૧/૭૮)

بَابُ صَوْمِ شَعْبَانَ ٢٦٤

"शाबानना रोजानुं भयान" - (२६४)

حدیث ۱۱۶. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

"ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنہا, રસૂલુલ્લાહ ﷺ રોજા રાખતા [હદીષ : ૧૧૬૦]

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُ حَتَّى نَقُولَ لَا يَفْطُرُ وَيُفْطِرُ حَتَّى نَقُولَ لَا

ત્યાં સુધી કે અમે કહેતાં કે રોજા છોડશે નહીં, અને રોજા રાખવાનું છોડી આપતા ત્યાં સુધી કે અમે કહેતાં કે

يَصُومُ وَمَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِسْتَكْمَلَ صِيَامَ

હવે રોજા નહીં રાખે. અને મેં રસૂલુલ્લાહ ﷺ ને રમઝાનના સિવાય કોઈ મહિનામાં પૂરો મહિનો રોજા

شَهْرِ الْأَرْمَضَانَ وَمَا رَأَيْتُهُ أَكْثَرَ صِيَامًا مِمَّنْهُ فِي شَعْبَانَ عه

રાખતા અને શાબાનથી વધુ કોઈ મહિનામાં રોજા રાખતા નથી જોયા."

(મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ-અસ્સૌમ, તિર્મિઝી-શમાઈલ)

હદીષ : ૧૧૬૦ની સમજૂતી

આ પ્રકરણથી ઈમામ બુખારી નફલ રોજાનું વર્ણન શરૂ કરે છે. રમઝાનની સાથે નિકટતાના કારણે સૌ પ્રથમ શાબાનના રોજાનું વર્ણન કર્યું. આમ તો હુઝૂર ﷺ અન્ય મહિનાઓમાં પણ પુષ્કળ પ્રમાણમાં રોજા રાખતા હતા પણ અન્ય મહિનાઓ કરતાં શાબાનમાં અધિક રોજા રાખતા હતા ત્યાં સુધી કે ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત ઉમ્મે સલમા رضی اللہ عنہાથી એ પણ રિવાયત આવી છે કે પૂરા શાબાનના મહિનામાં રોજા રાખતા હતા.

અબૂ દાઉદમાં ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત ઉમ્મે સલમા رضی اللہ عنہાથી રિવાયત છે તે ફર્માવે છે કે નબી ﷺ વરસના કોઈ મહિનામાં આખો મહિનો રોજો રાખતા ન હતા સિવાય શાબાનના, જેને રમઝાનથી મિલાવતા. (૧/૩૧૯ અસ્સૌમ, નિસાઈ, ૧/૧૩૨ અસ્સિયામ)

તેમજ તેમનાથી જ મરવી છે કે ફર્માવે છે : મેં રસૂલુલ્લાહ ﷺ ને શાબાન તથા રમઝાન સિવાય બે મહિના સતત રોજા રાખતા નથી જોયા. (તિર્મિઝી, ૧/૮૨ અસ્સૌમ)

જાહેરી રીતે આ હદીષો બુખારીની આ હદીષથી ટકરાય છે. શારેહીને (શરહ કર્તાઓએ) તેના ખુલાસામાં ફર્માવ્યું કે મુરાદ એ છે કે શાબાનના મોટાભાગના દિવસોમાં રોજા રાખતા હતા એને કુલથી (સર્વથી) તાબીર કરી આપ્યું. જેમ કે કહે છે કે, "ફલાણાએ આખી રાત ઈબાદત કરી." જ્યારે કે એ રાતમાં ખાવા પણ ખાધું હોય અને તો જરૂરતોથી ફારિગ પણ થયો હોય. અહીં મોટાભાગનાને કુલ (આખું) કહી આપ્યું. એ રીતે હઝરત ઉમ્મે સલમા رضی اللہ عنہાની હદીષમાં મોટાભાગનાને કુલ (બધા જ)થી તાબીર કરી આપ્યું. એની સમર્થનકર્તા હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضی اللہ عنه તે હદીષ છે જેને ઈમામ અબૂ દાઉદે રિવાયત કરી છે. તે ફર્માવે છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ શાબાનમાં રોજા રાખતા હતા પણ થોડાક નહીં બલકે પૂરા મહિનાના રોજા રાખતા. (અબૂ દાઉદ ૧/૩૩૧)

શાબાનમાં અધિક્તર રોઝાનો સબબ : અઝવાજે મુતહુદરાત (હુઝૂર ﷺની પાક બીવીઓ ઉમ્મતની માઓ શાબાનમાં) રોઝા રાખતી હતી જે હૈઝના કારણે ન રાખી શકતી, તો હુઝૂરે અફઠસ ﷺ પણ એમની સાથે રોઝા રાખતા.

(૨) આ મહિનામાં અમલો અલ્લાહ ﷻના સમક્ષ રજૂ થાય છે. હુઝૂરે અફઠસ ﷺ એ પસંદ કરતા હતા કે હુઝૂરના અમલો એ હાલતમાં રજૂ થાય કે પોતે રોઝાદાર હોય. ઈમામ નિસાઈએ હઝરત ઓસામાથી રિવાયત કરી કે મેં પૂછ્યું, યા રસૂલલ્લાહ ! હું હુઝૂરને જોઈ રહ્યો છું કે કોઈ મહિનામાં એટલા રોઝા નથી રાખતા જેટલા શાબાનમાં રાખો છો. ફર્માવ્યું, આ તે મહિનો છે જેમાં અમલો રબ્બુલ આલમીનની બારગાહમાં પેશ કરવામાં આવે છે, હું એ પસંદ કરું છું કે મારો અમલ એ હાલતમાં રજૂ થાય કે હું રોઝાની હાલતમાં હોઉં. (નિસાઈ ૧/૩૨૨ અસ્સિયામ)

(૩) આ મહિનામાં વરસ દરમ્યાન મૃત્યુ પામનારાઓનાં નામ મલકુલ મૌત લખી લીધા કરે છે. હુઝૂરે ફર્માવ્યું મને એ પસંદ છે કે મારી વફાત એ હાલમાં લખવામાં આવે કે હું રોઝાની હાલતમાં રહું. જેવું કે ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા રઝી થી મરવી છે. તેમણે રસૂલલ્લાહ ﷺને પૂછ્યું કે હુઝૂર ! શું વાત છે કે આપ આ મહિનામાં અધિક રોઝા રાખો છો ? ફર્માવ્યું, હે આઈશા ! આ તે મહિનો છે જેમાં મલકુલ મૌત એ લોકોનાં નામ લખે છે જેઓ મૃત્યુ પામનારા છે, અને હું પસંદ કરું છું કે મારું નામ એ હાલતમાં લખવામાં આવે કે હું રોઝાથી રહું. (ઉમ્દતુલ ફારી, ભાગ-૧૧, પૃષ્ઠ-૮૩)

(૪) રમઝાનની તાઝીમના માટે જેમ કે ઈમામ તિર્મિઝીએ હઝરત અનસ રઝી થી રિવાયત કરી કે રસૂલલ્લાહ ﷺ પૂછવામાં આવ્યું કે રમઝાન પછી કયો રોઝો અફઝલ છે ? ફર્માવ્યું : શાબાનનો, રમઝાનની તાઝીમના માટે. (તિર્મિઝી, ૧/૮૪ ઝકાત)

(૫) હુઝૂરે અફઠસ ﷺની આદતે કરીમા એ હતી કે દર મહિને ત્રણ રોઝા રાખતા હતા. જેમ કે હઝરત ઈબને ઉમરે ફર્માવ્યું છે, પણ કદીક કોઈ ઉઝર (મજબૂરી)ના લીધે અમુક મહિનાઓમાં ન રાખી શકતા તો એ સૌને શાબાનમાં રાખતા હતા.

(૬) આ વિશિષ્ટતાઓ છતાં પબ્લિક એનાથી ગાફેલ હતી. પુષ્કળ (કષરતથી) રોઝા રાખવાથી હેતુ એ હતો કે લોકો માહિતગાર થઈ જાય.

શબે બરાત : આ જ મુબારક મહિનાની પંદરમી રાત શબે બરાત છે. આ રાતમાં અલ્લાહ ﷻ દુનિયાવાળાઓ પર ખાસ તજલ્લી ફર્માવે છે અને બંદાઓને ખિતાબ ફર્માવે છે, તેમને મોં માગી મુરાદો આપે છે. આ રાતના ફઝાઈલ હદીષોમાં પુષ્કળ પ્રમાણમાં આવ્યા છે.

હદીષ-૧ : ઈમામ તિર્મિઝી (૧/૮૨ અસ્સૌમ)એ ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા રઝી થી રિવાયત કરી. તે ફર્માવે છે કે એક રાતે મેં હુઝૂરને બિસ્તર પર ન જોયા તો તલાશના માટે નીકળી. હુઝૂરને બફીઅમાં જોયા. ફર્માવ્યું, શું તને એ અંદેશો હતો કે તારા પર અલ્લાહ અને તેના રસૂલ જુલ્મ કરશે ?! મેં અર્જ કરી, યા રસૂલલ્લાહ ! મેં ગુમાન કર્યું કે હુઝૂર પોતાનાં કોઈ અન્ય પત્ની પાસે તશરીફ લઈ ગયા છે. ફર્માવ્યું, અલ્લાહ ﷻ શાબાનની પંદરમી રાતમાં આસ્માની દુનિયા પર તજલ્લી ફર્માવે છે અને બની કલ્બની ઘેટાં અને બકરાંઓના વાળથી અધિક લોકોની મગફેરત ફર્માવે છે.

હદીષ-૨ : ઈમામ નિસાઈ (૧/૨૮૬, ૨૮૭ જનાઈઝ) ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા સિદીકા રઝી થી રિવાયત કરે છે. તે ફર્માવે છે, મારી વારીની રાત હતી એવામાં રસૂલલ્લાહ ﷺ ઉઠયા અને પોતાની નાલૈન પોતાના પગો પાસે રાખી અને પોતાની ચાદરના કિનારાને પોતાના બિછોના પર ફેલાવી દીધો. એટલીવાર

રોકાયા કે ગુમાન કર્યું કે હું સૂઈ ગઈ. ત્યારબાદ પોતાનાં નાલૈન (પગરખાં મુબારક)ને ધીમેથી પહેર્યાં અને પોતાની ચાદર ધીરેથી લીધી પછી દરવાજાને ધીમેથી ખોલ્યો અને ધીમે રહીને બહાર તશરીફ લઈ ગયા. અને મેં મારો કુર્તો પહેર્યો અને ઓઢણી ઓઢી લીધી અને હુઝૂરની પાછળ ચાલી ત્યાં સુધી કે હુઝૂર બઢીઅમાં તશરીફ લાવ્યા અને પોતાના હાથોને ત્રણવાર ઉઠાવ્યા અને મોડે સુધી ત્યાં રોકાયા. ત્યારબાદ પલટયા તો હું પણ પલટી. હુઝૂર ઝડપથી ચાલ્યા તો હું પણ ઝડપથી ચાલી. પછી હુઝૂર દોડયા, પછી ત્યારબાદ પૂરી શક્તિભેર દોડયા તો હું પણ પૂરી શક્તિભેર દોડી અને હુઝૂરની આગળ આવી ગઈ અને હુજરાની અંદર ચાલી ગઈ. હું આડી પડી જ હતી એવામાં હુઝૂર પણ અંદર તશરીફ લાવ્યા અને ફર્માવ્યું, શું વાત છે આઈશા ! કે હાંફી રહી છો ? મેં કહ્યું, કાઈ વાત નથી ! ફર્માવ્યું, તેં મને ન બતાવ્યું તો લતીફો ખબીર અલ્લાહ તઆલા મને જરૂર બતાવશે. મેં અર્જ કરી, યા રસૂલલ્લાહ ! મારાં મા બાપ હુઝૂર પર કુર્બાન ! ત્યારબાદ મેં હુઝૂરને પૂરો બનાવ સંભળાવ્યો. ઈર્શાદ ફર્માવ્યું, તું જ તે વ્યક્તિ હતી જેને મેં મારી આગળ જોઈ ?! મેં અર્જ કરી, જી ! હુઝૂરે મારા સીના પર હથેળી વડે એવું માર્યું કે મને તકલીફ મેહસૂસ થઈ. પછી ફર્માવ્યું, તેં એવું ગુમાન કર્યું કે તારા પર અલ્લાહ અને તેના રસૂલ જુલ્મ કરશે ?! મેં અર્જ કરી, ક્યાં સુધી લોકો છુપાવશે ?! બેશક ! એને અલ્લાહે જાણી લીધું. હુઝૂરે ઈર્શાદ ફર્માવ્યો કે જિબ્રઈલ મારી ખિદમતમાં હાજર થયા જ્યારે તેં જોયું હતું, અને અંદર ન આવ્યા, કેમ કે તું તારાં કપડાં ઉતારી ચૂકી હતી. તેમણે મને પોકાર્યું અને તારાથી છુપાવ્યું. મેં એમને જવાબ આપ્યો અને તારાથી છુપાવ્યો. હું સમજ્યો તું સૂઈ ગઈ છે અને તને જાગાડવાનું પસંદ ન કર્યું. મને એ અંદેશો થયો કે તું ગભરાય જઈશ. જિબ્રલે મને હુકમ આપ્યો કે હું બઢીઅ જાઉં અને એમના માટે ઈસ્તિગફાર કરું. મેં પૂછ્યું, યા રસૂલલ્લાહ ! શું કહું ? ફર્માવ્યું, આ પ્રમાણે કહે :-

السلام على اهل الديار من المومنين والمسلمين ويرحم الله المستقدمين منا والمستأخرون وانا ان شاء الله بكم لاحقون

ઈબને માજહ (અસ્સલાત, પેજ-૧૦૦)માં હઝરત અલી રુઝી અલ્લેએ મરવી છે કે નબી ઈર્શાદ ફર્માવ્યો, જ્યારે શાબાનની પંદરમી રાત આવી જાય તો એ રાતે ફૂયામ કરો અને દિવસે રોઝો રાખો, કેમ કે રબ તબારક વ તઆલા ગુરૂબ આફતાબથી આસ્માની દુનિયા પર પોતે તજલ્લી ફર્માવે છે અને ફર્માવે છે : છે કોઈ બખ્શિશ ચાહનાર ! કે એને બખ્શી દઉં ! છે કોઈ રોજી તલબ કરનાર ! કે એને રોજી આપુ ! છે કોઈ પરેશાનીમાં સપડાયેલ કે તેને રાહત આપું ! છે કોઈ આવો, છે કોઈ તેવો. આવું ત્યાં સુધી ફર્માવતો રહે છે કે ફજર તુલૂઅ થઈ જાય. ઈમામ બયહકફી (ઉમ્દતુલ ફારી, પેજ-૮૩, ૮૪)એ કિતાબુલ અલ અદઈય્યહમાં હઝરત ઉમ્મુલ મોમિનીન આઈશા સિદીકા રુઝી અલ્લેથી જ રિવાયત કરી. તે કહે છે કે હુઝૂરે મને પૂછ્યું, કાંઈ જાણો છો એ રાતમાં શું થાય છે ? ઉમ્મુલ મોમિનીને અર્જ કરી, શું છે એમાં યા રસૂલલ્લાહ ?! ફર્માવ્યું, એ રાતમાં એ છે કે એક સાલમાં જેટલાં બાળકો પેદા થનારાં હોય છે તે લખવામાં આવે છે અને એ વરસમાં જેટલા મૃત્યુ પામનારા હોય છે તે લખવામાં આવે છે, અને એમાં એમના અમલો ઉપર ઉઠાવવામાં આવે છે, એ જ રાતમાં એમની રોજીઓ ઉતરે છે.

આ હદીષોથી સાબિત થયું કે શબે બરાત એક મુકદ્દસ અને બાબરકત રાત છે જેથી આ રાતને ઈબાદતમાં ગુજારવી જોઈએ અને એના દિવસમાં રોઝો રાખવો જોઈએ અને રાતમાં ફૂબ્રોની ઝિયારત કરવી જોઈએ અને અલ્લાહ ઈબ્રહીમી પોતાની નેક તથા જાઈઝ મુરાદો માગવી જોઈએ. ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા સિદીકા રુઝી અલ્લેથી જ બયહકફીમાં આ હદીષ છે કે હુઝૂરે અફ્દહસ અલ્લેએ ફર્માવ્યું, મારી પાસે જિબ્રઈલ આવ્યા અને કહ્યું કે આ શાબાનની પંદરમી રાત છે એમાં અલ્લાહ તઆલા જહન્નમથી એટલા લોકોને આઝાદ ફર્માવે છે જેટલા બની કલ્બની બકરીઓ તથા ઘેટાંઓના વાળ છે, પણ કાફિરને તેમજ મુસલમાનથી અદાવત રાખનારને અને સગાઈ કટ કરનારને તથા કપડુ લટકાવનારા તથા માબાપની નાફર્માની

કરનારા તથા શરાબ પીવાની આદત રાખનારાની તરફ રહમતની નજર નથી ફર્માવતો. ઈમામ અહમદે પોતાની મુસ્નદ (મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૨/૧૭૬)માં હઝરત ઈબ્ને ઉમર رضي الله عنه થી જે રિવાયત કરી છે એમાં ખૂનીનું વર્ણન છે. (બહારે શરીઅત, ૫/૧૮૩)

આ પણ હદીષોથી સાબિત છે કે શબે બરાતને અને એ જ પ્રમાણે ઈદ, જુમ્આ તથા આશૂરાના દિવસે મુડદાંઓની રૂહો પોતાનાં ઘરો પર આવીને ઉભી રહે છે અને કહે છે : છે કોઈ કે અમને યાદ કરે ! છે કોઈ કે અમારા પર દયા ખાય ! છે કોઈ કે અમારી ગુર્બતને યાદ અપાવે ! (ફતાવા રઝવિયહ, ૪/૨૩૩ બહવાલા ખઝાનતુર્રિવાયાત વ કન્ઝુલ ઈબાદ વ કશ્ફુલ ખતા)

શબે બરાતનો હલવો : મુસલમાનોમાં પૂરાણા સમયથી આ રિવાજ છે કે શબે બરાતે હલવો બનાવે છે. એમાં શરીઅતની રૂએ કોઈ વાંધો નથી બલકે એ મુસ્તહસન છે. બે કારણે : ૧. એ કે એક ખાસ બરકતવાળી રાત છે જે અલ્લાહની નેઅમત છે અને એનો ફઝલ છે. કુર્આન મજીદમાં ફર્માવ્યું : **قل بفضل الله وبرحمته فبذلك فليفرحوا** (સૂ. યૂનુસ, આ. ૫૮)

ખુશી મનાવવાનો તરીકો એ પણ છે કે ઉમદા ઉમદા ભોજનો ખાય તથા ખવડાવવામાં આવે અને મીઠો ખોરાક હુઝૂર صلى الله عليه وسلم ને પ્રિય હતો. ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા સિદીકા رضي الله عنها ફર્માવે છે : **كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يحب العسل والحلوى** (બુખારી, ૨/૮૧૭, અલ્અત્અમહ)

બીજું કારણ એ છે કે હમણા ગુજર્યું કે મુડદાંઓની રૂહો શબે બરાતે દરવાજાઓ પર આવીને સવાલ કરે છે. એમના ઈસાલે સવાબના માટે ફકીરો તથા મિસ્કીનોને હલવો ખવડાવવામાં અધિક સવાબ છે, કેમ કે ખાવા જેટલું ટેસ્ટી તથા ઉમદા હશે એટલો જ અધિક સવાબ મળશે.

શબે બરાતની રોશની : મુસલમાનોમાં એ પણ રિવાજ છે કે શબે બરાત તથા મુકુદ્દસ રાતોમાં રોશની (લાઈટિંગ) કરે છે, એ પણ બર્કત તથા મુસ્તહસન છે. એક તો એ કારણે કે એ રહમતવાળી રાત મળવા પર ખુશી મનાવવાની નિશાની છે. બીજું કે એ રાતની મહાનતાનું પ્રદર્શન છે. અને કુર્આને કરીમમાં ફર્માવ્યું છે : **وَمَنْ يُعْظَمْ حُرْمَتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ** "અને અલ્લાહની મોહતરમ (સન્માનનીય) બનાવેલી ચીજોની તાઝીમ કરે એ એના માટે એના રબને ત્યાં બેહતર છે." (અલ્હજજ-૩૦)

હદીષો અગાઉ વર્ણન થઈ ચૂકી કે શબે બરાત ખૂબ જ મોહતરમ તથા મુકુદ્દસ રાત છે એના માટે રોશની કરવી એની તાઝીમ છે એટલા માટે એ અલ્લાહની નજીક બેહતર છે.

મસાઈલ : આ હદીષથી જણાયું કે શાબાનમાં જેને શક્તિ હોય તે વધુથી વધુ રોઝા રાખે. અલ્બત્ત જે કમજોર હોય તે રોઝા ન રાખે, કેમ કે એનાથી રમઝાનના રોઝાઓ પર અસર પડશે. આ જ ભાવાર્થ છે એ હદીષોનો જેમાં ફર્માવવામાં આવ્યું કે અડધા શાબાન પછી રોઝા ન રાખો.

حدیث ۱۱۶۱ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ أَنَّ عَائِشَةَ حَدَّثَتْهُ قَالَتْ لَمْ يَكُنِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ

"ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنہا એ ફર્માવ્યું, નબી ﷺ કોઈ મહિનામાં [હદીષ : ૧૧૬૧]"

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصُومُ شَهْرًا أَكْثَرَ مِنْ شَعْبَانَ فَإِنَّهُ كَانَ يُصُومُ

શાબાનથી વધુ રોઝા રાખતા ન હતા. હુઝૂર પૂરા શાબાનમાં રોઝા રાખતા હતા અને ફર્માવતા હતા, એટલો

شُعْبَانَ كُلَّهُ وَكَانَ يَقُولُ خُذُوا مِنْ الْعَمَلِ مَا تَطِيقُونَ فَإِنَّ اللَّهَ

અમલ અપનાવો જેટલાની શક્તિ ધરાવતા હોઉ, એટલા માટે કે અલ્લાહ ઉકતાઈ નથી શકતો, હા ! તમે લોકો

لَا يَمِلُّ حَتَّى تَمَلُّوا وَاحَبِّ الصَّلَاةِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

થાકી જશો અને નબી ﷺ ને સૌથી વધુ તે નમાઝ પસંદ હતી જેના પર હમેશગી હોય ભલે થોડી હોય. અને

مَا دَرَيْتُمْ عَلَيْهِ وَإِنْ قَلَّتْ وَكَانَ إِذَا صَلَّى صَلَاةً دَاوِمَةً عَلَيْهَا ع

જ્યારે નમાઝ પઢતા તો ગેપ ન પાડતા." (મુસ્લિમ, નિસાઈ-અસ્સૌમ)

હદીષ : ૧૧૬૧ની સમજૂતી

کله : વર્ણન થઈ ચૂક્યું કે એનાથી મુરાદ મોટા ભાગનો મહિનો છે. આ શબ્દો પણ આવ્યા છે :
 كان يصومه كله الا قليلا અને અમુકમાં આ શબ્દો આવેલ છે : كان يصوم شعبان او عامة شعبان
 શાબાનમાં રોઝા રાખતા. પૂરા શાબાનમાં રોઝા રાખતા પણ અમુક દિવસ (છોડતા). يَمَلُّ : એનો મસ્દર
 છે જેનો અર્થ ઉકતાવું (આંચી જવું) છે. અલ્લાહ તઆલાની ઝાત માટે એ મુહાલ છે. અહીં એનો લાઝમી અર્થ
 મુરાદ છે. ઉકતાવનાર (અરૂચી જન્માવનાર) કામ છોડી આપે છે. અહીં મુરાદ એ છે કે અલ્લાહ તઆલા
 અમલનો સવાબ રોકશે નહીં. ન એના ખજાનામાં કમી છે અને ન તે આજિઝ છે અને ન કંજૂસ. عليه એટલે
 કે એ અધિક પસંદ નથી કે કદી કદી ખૂબ નમાઝો પઢવામાં આવે પછી છોડી મૂકવામાં આવે અથવા એમાં કમી
 કરી દેવામાં આવે. બલકે એવું હોવું જોઈએ કે માણસ પોતાની શક્તિભેર અને વ્યસ્તતાનો લેહાઝ કરીને નફલ
 નમાઝ તથા રોઝા અથવા કોઈપણ નેક કાર્ય, ઝિક, વિદ વગેરે એટલા પ્રમાણમાં કરે જેને ગેપ પાડ્યા વિના
 પાબંદી સાથે અદા કરી શકે. આ પરથી જાણવા મળ્યું કે નફલ કામ પર પાબંદી અલ્લાહ ﷻ તથા રસૂલુલ્લાહ
 ﷺ ને પસંદ છે. આ પરથી વહાબીઓના તે ફાસિદ (ગલત) ગુમાનનો રદ થઈ ગયો જે તેઓ કહે છે કે મીલાદ,
 ફાતિહા વગેરે લોકો અચૂક પાબંદી સાથે કરે છે એટલા માટે તે હરામ તથા ગુનોહ છે. અલબત્ત કોઈ મુસ્તહબ
 કામને વાજિબ સમજવું જાઈઝ નથી, એ એક અલગ વાત છે, કોઈ મુસલમાન મીલાદ, કુયામ, નિયાઝ, ફાતિહા,
 ઉર્સ વગેરેને વાજિબ નથી સમજતો. સર્વ મુસલમાન એને મુસ્તહબ તથા મુસ્તહસન જાણે છે, અલબત્ત પાબંદી
 સાથે કરે છે કે જે નબી ﷺ ને પસંદ છે.

بَابُ مَا يُذَكَّرُ مِنْ صَوْمِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَإِفْطَارِهِ

નબી ﷺ ના રોઝા રાખવા અને ન રાખવા બાબતમાં જે વર્ણવવામાં આવે છે. (પૃષ્ઠ-૨૬૪)

حدیث ۱۱۶۲ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ مَا صَامَ النَّبِيُّ صَلَّى

"હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما سے فرمایું, نبی ﷺ سے રમઝાનના સિવાય કોઈ [હદીષ : ૧૧૬૨]

اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَهْرًا كَامِلًا قَطُّ غَيْرَ رَمَضَانَ وَيُصُومُ حَتَّى

મહિનામાં પૂરો મહિનો રોઝા નથી રાખ્યા અને રોઝા એટલા રાખતા કે કહેનાર કહેતો કે બખુદા છોડશે નહીં,

يَقُولُ الْقَائِلُ لَا وَاللَّهِ لَا يُفِطِرُ وَيُفِطِرُ حَتَّى يَقُولَ الْقَائِلُ لَا وَاللَّهِ لَا يُصُومُ

અને રોઝા છોડી આપતા ત્યાં સુધી કે કહેનાર કહેતો કે બખુદા હવે રોઝા રાખશે નહીં."

(મુસ્લિમ-અસ્સૌમ, તિર્મિઝી-શમાઈલ, નિસાઈ, ઈબ્ને માજહ-અસ્સૌમ)

حدیث ۱۱۶۳ أَخْبَرَنَا حُمَيْدٌ قَالَ سَأَلْتُ أَنَسًا عَنْ صِيَامِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

"હુ મેં કહ્યું, મેં હઝરત અનસ رضی اللہ عنہ નબી ﷺ ના રોઝાના બારામાં પૂછ્યું તો [હદીષ : ૧૧૬૩]

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا كُنْتُ أَحِبُّ أَنْ أَرَاهُ مِنَ الشَّهْرِ صَائِمًا إِلَّا رَأَيْتُهُ

તેમણે ફર્માવ્યું કે મહિનામાં જ્યારે હું ચાહતો કે હુઝૂરને રોઝેદાર જોઉં તો રોઝેદાર જોતો. અને જ્યારે રોઝા

وَلَا مُفْطِرًا إِلَّا رَأَيْتُهُ وَلَا مِنْ اللَّيْلِ قَائِمًا إِلَّا رَأَيْتُهُ وَلَا نَائِمًا إِلَّا رَأَيْتُهُ وَلَا

વિનાના જોવા ચાહતો તો રોઝા વિનાના જોતો. અને રાતમાં જ્યારે નમાઝ પઢતા જોવા ચાહતો તો નમાઝ

مَسِسْتُ خَزْرَةَ وَلَا حَرِيرَةَ أَلَيْنَ مِنْ كَفِّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

પઢતા જોતો. અને સૂતેલા જોવા ચાહતો તો સૂતેલા જોતો. અને મેં કોઈ રેશમ કે

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا شَمَمْتُ مِسْكًا وَلَا عُنْبِرَةَ أَطْيَبَ رَائِحَةً مِنْ رَائِحَةِ

રેશમી કપડાને નથી સ્પર્શ્યું જે હુઝૂરની હથેળીથી અધિક નરમ હોય અને મેં કોઈ મુશ્ક કે

સમજૂતી : હદીષ : ૧૧૬૨-૧૧૬૩

આ હદીષનો સાર એ છે કે હુઝૂરે અકફદસ ﷺ રમઝાનના સિવાય અન્ય મહિનાઓમાં રોઝા પણ રાખતા અને રોઝા વિના પણ રહેતા. એ જ પ્રમાણે રાતમાં સૂતા પણ હતા અને તહજજુદ પણ પઢતા હતા. ન એવું કરતા કે સતત આખો મહિનો રોઝો રાખતા કે કોઈ મહિને તદ્દન રોઝા ન રાખતા અથવા પૂરી રાત સૂતા કે પૂરી રાત જાગતા. હુઝૂરે અકફદસ ﷺ એ ન કદી સૌમે દહર રાખ્યા અને ન રાતભર ઈબાદત કરી, જેથી ઉમ્મતના માટે

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ع

અંબરને નથી સૂંઘ્યું જે રસૂલુલ્લાહ ﷺ થી અધિક ખુશબુદાર હોય." (બુખારી, ૧/૧૫૩ અત્તહજ્જ૬)

بَابُ حَقِّ الْجِسْمِ فِي الصَّوْمِ ٢٦٥

"રોઝામાં શરીરનો હક્ક" - (૨૬૫)

حدیث ١١٦٤ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا

"અબૂ સલ્મા બિન અબ્દુર્રહમાને કહ્યું, મને હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબને ઉમર ઈબને [હદીષ : ૧૧૬૪]

قَالَ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا عَبْدَ اللَّهِ أَلَمْ أَخْبِرْ

આસ અલ્લાહ એ હદીષ વર્ણવી કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, હે અબ્દુલ્લાહ ! શું મને એ ખબર નથી

أَنَّكَ تَصُومُ النَّهَارَ وَتَقُومُ اللَّيْلَ فَقُلْتُ بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَلَا

આપવામાં આવી કે તમે (હમેશાં) દિવસમાં રોઝા રાખો છો અને રાતમાં કયામ કરો છો ? મેં અર્જ કરી, હા !

تَفْعَلُ صُمْ وَأَفِطْرٌ وَقُمْ وَنَمْ فَإِنَّ لَجَسَدِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَإِنَّ لِعَيْنِكَ

યા રસૂલુલ્લાહ ! ફર્માવ્યું, હવે એવું ન કર. રોઝા રાખ અને રોઝા વિનાનો રહે. રાતે કયામ પણ કર અને સૂઈ

عَلَيْكَ حَقًّا وَإِنَّ لِرِزْوَجِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَإِنَّ لِرِزْوَجِكَ عَلَيْكَ حَقًّا

પણ જા. બેશક ! તારા શરીરનો તારા પર હક્ક છે અને બેશક ! તારી આંખોનો તારા પર હક્ક છે અને બેશક !

આસાની થાય. જો કે હુઝૂર ﷺ એટલી શક્તિ ધરાવતા હતા કે જો જીવનભર રોઝા રાખતા અને જીવનભર પૂરી રાત શબબેદારી કરતા તો પણ હુઝૂરની શક્તિમાં કોઈ અસર ન પડતી.

હદીષ : ૧૧૬૪ની સમજૂતી

એના બાદવાળી રિવાયતમાં દરેક મહિનામાં ત્રણ દિવસ રોઝાના હુકમ આપ્યા બાદ છે કે એક દિવસ રોઝો રાખ અને બે દિવસ ન રાખ.

زور : અસલમાં મસ્દર હતું. ઈસ્મની જગાએ વપરાવા લાગ્યું. એ વાહિદ તખ્નિયહ, જમા, મુઝક્કર, મુઅન્નપ સૌના માટે વપરાય છે. અને એ જ રાજેહ છે. એક ફૌલ એ છે કે એ "ઝાઈર"નું બહુવચન છે જેમ કે તાજિરનું તજરુન. એનાથી મુરાદ ખાસ મહેમાન છે અથવા મુલાકાતી. એટલે કે જો કોઈ મહેમાન આવે તો તેની શાનને લાયક તેની સાથે વર્તાવ કરવો જોઈએ. એ જ પ્રમાણે જો કોઈ મુલાકાતના માટે આવે તો તેનાથી પણ ખુશ ચહેરે મુલાકાત કરવી જોઈએ અને સારો વર્તાવ કરવો જોઈએ. શરીરનો હક્ક એ છે કે એને જરૂરત પ્રમાણે હજમ થયેલ ખોરાકના બદલામાં માટે ખોરાક આપવામાં આવે અને એને આરામ પહોંચાડવામાં આવે. અને આંખનો હક્ક એ છે કે એને જરૂરત પ્રમાણે સૂવાનો મોઢો આપવામાં આવે. અને પત્નીનો હક્ક એ છે કે ભરણ પોષણની સાથોસાથ તેની વાસનાની પ્વાહિશનો ખયાલ

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(116)

રોઝા વિશે પ્રકરણ

إِنَّ بِمَحْسَبِكَ أَنْ تَصُومَ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فَإِنَّ لَكَ بِكُلِّ حَسَنَةٍ

તારી પત્નીનો તારા પર હક્ક છે અને બેશક ! તારા મુલાકાતીઓનો તારા પર હક્ક છે. અને તને એ પૂરતુ છે

عَشْرًا مِثْلَهَا فَإِذَا ذَلِكَ صِيَامُ الدَّهْرِ كُلِّهِ فَشَدَّدْتُ عَلَيْهِ فَشُدِّدْ

કે દર મહિને ત્રણ દિવસ રોઝા રાખી લે કેમ કે દરેક નેકી દસગણી સુધી છે, આ સિયામે દહર થઈ ગયા. મેં

عَلَى قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أَجِدُ قُوَّةَ قَالَ فَصُمْ صِيَامَ نَبِيِّ اللَّهِ

હુજૂરથી સખ્તી ચાહી તો મારા પર સખ્તી કરવામાં આવી. મેં અર્જ કરી, યા રસૂલલ્લાહ ! શક્તિ ધરાવું છું !

دَاوُدَ وَلَا تَزِدْ عَلَيْهِ قُلْتُ وَمَا كَانَ صِيَامَ نَبِيِّ اللَّهِ دَاوُدَ قَالَ

ફર્માવ્યું, અલ્લાહના નબી દાઉદ عليه السلام નો રોઝો રાખ અને એના પર અધિકતા ન કર. મેં અર્જ કરી, અલ્લાહના

રાખવામાં આવે અને તેને પૂર્ણ કરવામાં આવે.

આ હદીષથી સાબિત થયું કે દર મહિને ત્રણ રોઝા રાખવા એવું છે કે જીવનભર રોઝાદાર રહો. એટલા માટે કે એક નેકી અલ્લાહ ﷻ ને ત્યાં દસગણી છે તો ત્રણ રોઝા એક મહિના બરાબર થઈ ગયા. અને ત્રણ રોઝાથી ક્યાં તો અચ્ચામે બીજાના રોઝા મુરાદ છે અથવા મુત્લફન (બિનશર્તી), નિશ્ચિત વિના કોઈ પણ તારીખના ત્રણ રોઝા મુરાદ છે.

જેમ કે મુસ્લિમ (૧/૩૬૭ અસ્સૌમ)માં હઝરત આઈશા સિદીકા رضی اللہ عنہا મરવી છે કે મઆઝા અદવિયહએ ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنہા ને સવાલ કર્યો કે શું રસૂલુલ્લાહ ﷺ દર મહિને ત્રણ દિવસ રોઝા રાખતા હતા ? ફર્માવ્યું, હા ! પછી મેં તેમને પૂછ્યું, મહિનાના કયા દિવસોમાં ? ફર્માવ્યું, એની પરવા કરતા ન હતા કે કયા દિવસોમાં રોઝા રાખતા.

એના બારામાં ઉલમાનાં દસ કથનો છે : બે આ. ત્રીજુ : બાર, તેર, ચૌદ. ચોથુ : શરૂની ત્રણ તારીખોના રોઝા. પાંચમુ : મહિનાના પ્રથમ શનિવારે, રવિવાર, સોમવારે. પછી બીજા મહિનામાં પ્રથમ મંગળ, બુધ, જુમેરાતના રોઝા. છઠ્ઠુ : દરેક મહિનાની છેલ્લી તારીખોના રોઝા એટલે ૨૭, ૨૮, ૨૯ના. સાતમુ : સોમવાર, જુમેરાત પછી સોમવારના રોઝા. આઠમુ : દર મહિનાની પહેલી, દસમી, વીસમીના રોઝા. નવમુ : પહેલી, અગ્યારમી, વીસમીના રોઝા. દસમુ : એચામે બીજાના રોઝા તો રાખ્યા જ, તે ઉપરાંત કોઈ પણ ત્રણ દિવસ અધિક રોઝા રાખ્યા.

ઈમામ મુસ્લિમે હુસૈન મુઅલ્લિમના તરીકા حقا وان لزورك عليك حقا એટલે કે "તારી ઔલાદનો તારા પર હક્ક છે" રિવાયત કર્યું. નિસાઈમાં આખરમાં આટલુ અધિક છે : અને યકીનન ! તારી ઉમર અધિક થશે. આ એના પ્રતિ નિર્દેશ છે કે તમે ઉમ્મરવાળા અને લાંબી વયના થઈ જશો ત્યારે પસ્તાશો. જેમ કે આ હદીષના અંતમાં છે કે હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબને અમ્ર رضی اللہ عنہما જ્યારે વૃદ્ધ થયા તો અફસોસ સાથે ફર્માવ્યા કરતા, હે કાશ ! કે મેં રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની રુખસદ (છૂટ) સ્વીકારી લીધી હોત. એના પછી અબુલ અબ્બાસ શાઈરના તરીકાથી જે રિવાયત છે તેમાં આખરમાં આટલુ વધારે છે :-

قال كان يصوم يوما ويفطر يوما وكان قال كان يصوم يوما ويفطر يوما وكان لا يفتر اذا لاقى قال من

لی بهذه يابني الله قال عطاء لا ادري كيف ذكر صيام الابد قال النبي ﷺ لا صام من صام البد مرتين

"હુજૂરે ફર્માવ્યું કે દાઉદ عليه السلام એક દિવસ રોઝો રાખતા અને એક દિવસ છોડતા. અને જ્યારે દુશ્મનથી

يُضْفُ الدَّهْرُ قَالَ فَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ يَقُولُ بَعْدَ مَا كَبِرَ يَا لَيْتَنِي

નબી દાઉદ عليه السلام નો રોજો શું હતો ? ફર્માવ્યું, અડધા સમયનો. હદીષના રાવીએ કહ્યું, હઝરત અબ્દુલ્લાહ

قِيلَتْ رُخْصَةٌ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ع

ઉમ્મરવાળા થયા પછી કહ્યા કરતા હતા કે, હે કાશ ! મેં નબી صلى الله عليه وسلم ની રુખસદને કબૂલ કરી લીધી હતી. "

(બુખારી, ૧/૨૬૫ બાબુસ્સૌમ)

મુકાબલો થતો તો ભાગતા ન હતા. હઝરત અબ્દુલ્લાહે કહ્યું, મારા માટે આ આદતનો કોણ કફીલ થશે હે અલ્લાહના નબી ?! ઈમામ અતાએ કહ્યું, એ તો મને યાદ નથી કે એ મોઢા પર કાયમી રોજાનું વર્ણન કેવી રીતે આવ્યું પણ એ યાદ છે કે નબી صلى الله عليه وسلم એ ફર્માવ્યું, જેણે હમેશાં રોજા રાખ્યા એણે રોજા નથી રાખ્યા. બેવાર ફર્માવ્યું. "

આ હદીષના એક રાવી અબ્બાસ મક્કી શાઈર હતા. શાઈરો સામાન્યતઃ અતિશયોક્તિ કરવાના આદી હોય છે એટલા માટે એ શંકા થઈ શકતી હતી કે એમની રિવાયત મોઅતબર ન હોય. એના નિવારણના માટે રાવીએ એ પણ કહ્યું : **وكان لا يتهم في الحديث** અને તે હદીષમાં તોહમત લગાડવામાં આવતા ન હતા.

وكان لا يفر : એટલે તેમ છતાં એક દિવસની ગેપ બાદ સતત રોજા રાખતા હતા. હઝરત દાઉદ عليه السلام માં કોઈ કમજોરી નથી પેદા થઈ.

من لي بهذه : એટલે કે જો હું આ પ્રમાણે રોજા રાખું અને મારી અંદર આટલી કમજોરી પેદા ન થાય અને એટલી શક્તિ બાકી રહે કે દુશ્મન સાથે મુકાબલા વખતે અડગ રહી શકું એની ઝમાનત કોણ લેશે ?

قال عطاء : ઈમામ અતા એવું કહેવા યાહે છે કે એ તો મને યાદ છે કે હુઝૂરે અફઠસ عليه السلام એ ફર્માવ્યું, જેણે હમેશાં રોજા રાખ્યા એણે રોજા નથી રાખ્યા. પણ એનો ઉલ્લેખ શાથી આવ્યો એ મને યાદ નથી. આ એમની હદીષની રિવાયતમાં અતિશય કક્ષાની સાવધાની છે.

صيام ابد (સિયામે અબદ) એને સિયામે દહર પણ કહે છે. એનાથી મુરાદ એ છે કે વરસભર સુધી સતત ગેપ પાડ્યા વિના રોજા રાખવામાં આવે અને રાતમાં ખાવા પીવામાં આવે. અને સૌમે વિસાલથી મુરાદ એ છે કે રાતમાં પણ કાંઈ ખાવા પીવામાં ન આવે, ભલે બે ચાર દિવસ જ હોય. એ જે ઈશાદ ફર્માવ્યો, જેણે સૌમે અબદ રાખ્યા એણે રોજા નથી રાખ્યા. એનાથી મુરાદ એ છે કે જ્યારે તે લગાતાર રોજા રાખશે તો તેની તબીઅત રોજાથી ટેવાઈ જશે, દિવસમાં ખાવા પીવાની ઈચ્છા નહીં થાય. તો એ એવું છે જેમ કે એણે રોજો જ નથી રાખ્યો. આ ખબર છે, અને આ ખબરને 'નેહી'ના અર્થમાં માનીએ તો આ ઈશાદ એ લોકો માટે છે જેમને સતત રોજા રાખવાના કારણે એવું અધિકતર ગુમાન છે કે એટલા કમજોર થઈ જશે કે જે હક્કો એમના પર વાજિબ છે તેને અદા કરી શકશે નહીં, યાહે તે હક્કો દીની હોય કે દુનિયવી દા.ત. નમાઝ, જેહાદ, બાળકોના ઉછેર માટે કમાઈ. અને જો સતત રોજા રાખવાના કારણે એનું ગુમાન અધિકતર હોય કે વાજિબ હક્કો તો પૂર્ણપણે અદા કરી લેશે પણ ગૈર વાજિબ હક્કો અદા કરવાની શક્તિ ન રહેશે, તેમના માટે રોજા મકરૂહ અથવા ખિલાફે ઉલા છે, અને જેમને એનું અધિકતર ગુમાન હોય કે સૌમે દહર રાખવા છતાં સર્વ વાજિબ હક્કો, સુન્નત હક્કો, મુસ્તહબ હક્કો સંપૂર્ણપણે અદા કરી લેશે તેમના માટે કરાહત પણ નથી.

અમુક સહાબાએ કિરામ જેમ કે અબૂ તલ્હા અન્સારી તથા હમ્ઝા બિન અમ્મ અસ્લમી رضي الله عنهما સૌમે દહર રાખતા હતા અને હુઝૂરે અફઠસ عليه السلام એ તેમને મના નથી ફર્માવ્યું. એ જ પ્રમાણે ઘણા બધા તાબઈન તથા અવલિયાએ કિરામથી પણ સૌમે દહર રાખવું નક્કલ થયેલ છે. (અશિઅતુલ લમ્આત, ૨/૧૦૦)

بَابُ صَوْمِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ۲۶۵

"દાઉદ નો રોઝો" - (પેજ : ૨૬૫)

حدیث ۱۱۶۵
أَخْبَرَنِي أَبُو الْمَلِيحِ قَالَ دَخَلْتُ مَعَ أَبِيكَ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ

"અબુલ મલીહે મને ખબર આપી કે હું તારા બાપની સાથે હઝરત અબ્દુલ્લાહ [હદીષ : ૧૧૬૫]

عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَدَّمْتَنِي أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

ઈબ્ને અમ્ર ની બિદમતમાં હાજર થયો તો તેમણે અમને હદીષ વર્ણવી કે રસૂલુલ્લાહ થી

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَكَرَ لَهُ صَوْمِي فَدَخَلَ عَلَيَّ فَأَلْقَيْتُ لَهُ وَسَادَةً مِّنْ

મારા રોઝાને વર્ણવવામાં આવ્યો તો હુઝૂર મારી પાસે તશરીફ લાવ્યા. મેં હુઝૂરની બિદમતમાં ચામડાનો

أَدْمِ حَشْوَهَا لَيْفٌ فَجَلَسَ عَلَى الْأَرْضِ وَصَارَتْ الْوَسَادَةُ بَيْنِي وَ

ગાદલો પેશ કર્યો જેમાં ખજૂરની છાલો ભરવામાં આવી હતી. હુઝૂર જમીન પર બેસી ગયા અને ગાદલો

بَيْنَهُ فَقَالَ أَمَا يَكْفِيكَ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ

મારા તથા હુઝૂર વચમાં રહી ગયો. હુઝૂરે ફર્માવ્યું, શું દરેક મહિનામાં ત્રણ રોઝા તારા માટે પૂરતા નથી ? મેં

اللَّهِ قَالَ خَمْسًا قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ سَبْعًا قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ

અર્ઝ કરી, યા રસૂલુલ્લાહ ! ફર્માવ્યું, પાંચ દિવસ રોઝાથી રહો. મેં અર્ઝ કરી, યા રસૂલુલ્લાહ ! ફર્માવ્યું, સાત

હદીષ : ૧૧૬૫ની સમજૂતી

مع اييك : આ સંબોધન અબૂ ફલાબા હદીષના રાવીને છે. એમના પિતાનું નામ ઝયદ હતું. જેમ કે કિતાબુલ ઈસ્તીઝાનની રિવાયતમાં સ્પષ્ટતા છે : مع اييك زيد : આ હદીષમાં વિગતવાર છે. આ વિષયની બીજી હદીષોમાં ટૂંકાણમાં છે કે પ્રથમ ઈર્શાદ ફર્માવ્યો કે મહિનામાં ત્રણ દિવસ રોઝા રાખ. અને ત્યારબાદ ફર્માવ્યું, સૌમે દાઉદ રાખ. અને આ હદીષમાં આ પ્રમાણે છે કે કમસર પાંચ, સાત, નવ, અગ્યાર દિવસ રોઝા રાખવાની ઈજાઝત આપી. પછી એનો અધિક શોખ જોઈને સૌમે દાઉદ (એક છોડી એક દિવસ) રોઝા રાખવાની ઈજાઝત આપી. આ હદીષમાં પણ એક શંકા રહી ગઈ જે બાબે સૌમુદ્દહરમાં નફલ થયેલ છે કે એક દિવસ રોઝો રાખ અને એક દિવસ ગેપ રાખ. આ હદીષમાં યા રસૂલુલ્લાહની પહેલાં لا يكفيني મહઝૂફ છે મતલબ એ છે કે, "એ મને પૂરતું નથી યા રસૂલુલ્લાહ !" આ હદીષમાં ص આદેશ વાજિબ થવા માટે નથી બલકે મુસ્તહબ હોવાના માટે છે જેના પર હદીષ વર્ણનની આગળ પાછળની સ્થિતિ ફરીના છે. આ હદીષથી સાબિત થયું કે સતત, ગેપ વિના રોઝા રાખવા કરતાં સૌમે દાઉદ રાખવા અફઝલ છે કે સ્પષ્ટપણે ઈર્શાદ છે : لا صوم قوق صوم داؤد : "સૌમે દાઉદની ઉપર કોઈ રોઝો નથી." એટલે કે એનાથી અફઝલ નથી. તેમજ એ પણ સાબિત થયું કે પોતાના નેક અમલો એવી વ્યક્તિને બતાવવું જાઈઝ છે જે તેનો શુભેચ્છક હોય, દા.ત. ઉસ્તાદ અથવા પીર, તેમજ એ પણ

تَسْعًا. قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ إِحْدَى عَشْرَةَ ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ

દિવસ. મેં અર્ઝ કરી, યા રસૂલલ્લાહ ! ફર્માવ્યું, નવ દિવસ. મેં અર્ઝ કરી, યા રસૂલલ્લાહ ! ફર્માવ્યું,

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا صَوْمَ فَوْقَ صَوْمِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ شَطْرُ النَّهْرِ

અગ્યાર દિવસ. ત્યારબાદ નબી ﷺ એ ઈશાદ ફર્માવ્યો, સૌમે દાઉદની ઉપર કોઈ રોઝા નથી અડધા

صُمْ يَوْمًا وَأَفْطِرْ يَوْمًا ع

સમયના, એક દિવસ રોઝો રાખ એક દિવસ છોડી આપ."

(બુખારી, ૨/૮૨૮ અલ્દસ્તીઝાન, મુસ્લિમ, નિસાઈ-અસ્સૌમ)

بَابُ صِيَامِ الْبَيْضِ ثَلَاثَ عَشْرَةَ وَأَرْبَعَةَ عَشْرَةَ وَخَمْسَ عَشْرَةَ ٢٦٦

"ઐયામે બીઝ તેર, ચૌદ, પંદરના રોઝા" - (૨૬૬)

حدیث ۱۱۶۶ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ أَوْصَانِي خَلِيلِي صَلَّى اللَّهُ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضی اللہ عنہ થી રિવાયત છે. ફર્માવ્યું, મારા ખલીલ ﷺ એ મને [હદીષ : ૧૧૬૬]

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِثَلَاثَ صِيَامٍ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ وَرَكَعَتَيِ الصُّحُفِ

ત્રણ વાતો વસિયત કરી છે : દર મહિને ત્રણ દિવસ રોઝા રાખવાની અને ચાશતની

وَأَنْ أَوْتِرَ قَبْلَ أَنْ أَنَامَ -

બે રકાતોની અને સૂવાથી પહેલાં વિત્ર પઢવાની."

સાબિત થયું કે નફ્લોમાં આટલી તઅમ્મુક અને આટલી સખ્તી અથવા આટલી અધિકતા જેને નિભાવવું મુશ્કેલ હોય એ પસંદીદા નથી. તેમજ એ પણ સાબિત થયું કે જ્યારે કોઈ દીની પેશવા આપણા ઘરે આવે તો તેની શાનને લાયક તેનું સ્વાગત કરવું જોઈએ, ઈજજત તથા સન્માન કરવું જોઈએ. આ હદીષથી જાહેર થયું કે સહાબાએ કિરામ એ યુગમાં કેટલા ગરીબી તથા તંગદસ્તીમાં હતા કે હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને અમ્ર رضی اللہ عنہમ્ એ હુજૂરના માટે ખજૂરની ખાલોથી ભરેલો ચામડાનો ગાદલો પેશ કર્યો. જો એમની પાસે એનાથી ઉમદા બિસ્તર હોત તો જરૂર એને પેશ કરત.

હદીષ : ૧૧૬૬ની સમજૂતી

البيض : أبيض نۇ બહુવચન છે જેનો અર્થ સફેદ થાય છે. એટલે કે તે દિવસો જેના દિવસ તથા રાત બંનેવ રોશન હોય અથવા જેની રાતો રોશન છે. એ ત્રણ તારીખોમાં રાતભર ચાંદની રહે છે એટલા માટે એવું કહેવું પણ સહીહ છે કે એના દિવસ તથા રાતો બંનેવ મુનવ્વર (પ્રકાશિત) છે.

આ હદીષ યોથા ભાગમાં વર્ણન થઈ ચૂકી છે ત્યાં એટલુ અધિક છે કે હું એને મરતા દમ સુધી છોડીશ નહીં.

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(120)

રોઝા વિશે પ્રકરણ

એનાથી એ વાત સમજમાં આવે છે કે નફલો ઉપર પણ હમેશગી અપનાવવી તથા પાબંદી કરવું શરીરતની રૂએ મહબૂબ છે.

પ્રકરણથી સામ્યતા : અહીં પ્રકરણનું ટાઈટલ છે કે બીજાના દિવસોના તેર, ચૌદ, પંદરના રોજા. હદીષમાં ન ઐયામે બીજાનું વર્ણન છે ન એ તારીખોનું. કેવળ એટલું જ વર્ણન થયેલું છે કે દર મહિને ત્રણ દિવસ રોજા રાખવાનો હુકમ આપ્યો. મળતાપણાની તફરીર (ચર્ચા) એ છે કે આ હદીષમાં અહીં જે રિવાયત છે એમાં ન ઐયામે બીજાનું વર્ણન થયેલ છે ન તારીખો, પણ બીજી હદીષોમાં બંને વાતો વર્ણન થયેલ છે.

ફાઝી યૂસુફ બિન ઈસ્માઈલે "કિતાબુસ્સૌમ"માં મૂસા બિન તલ્હાથી રિવાયત કરી છે કે હઝરત ઉમર બિન ખત્તાબ رضي الله عنه એ અબૂઝર, અમ્માર, અબૂ દરદા عليه السلامને ફર્માવ્યું, શું તમને લોકોને તે દિવસ યાદ છે આપણે રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلمની સાથે ફલાણી ફલાણી જગ્યાએ હતા એવામાં હુઝૂર صلى الله عليه وسلمની સેવામાં એક જણ સસલુ લાવ્યો અને અર્ઝ કરી, યા રસૂલલ્લાહ ! મેં એની સાથે લોહી જોયું છે (એને માસિક આવ્યું છે) હુઝૂરે અમને ખાવાની ઈજાઝત આપી, અમે ખાધું અને હુઝૂરે ન ખાધું. તે લોકોએ અર્ઝ કરી, હા ! યાદ છે. પછી હુઝૂરે તે શખ્સને કહ્યું, એની નજીક જા અને ખા. તો તેણે અર્ઝ કરી, હું રોજાથી છું. પૂછ્યું, કયો રોજો ? કહ્યું, દર મહિનાના ત્રણ દિવસવાળો રોજો, શરૂનો કે છેવટનો કે જે પણ આસાન હોય. હઝરત ઉમર رضي الله عنهએ ફર્માવ્યું, શું જાણો છો કે રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلمએ શાનો હુકમ આપ્યો છે ? તે લોકોએ અર્ઝ કરી, હા ! તેર, ચૌદ, પંદરનો હુકમ આપ્યો હતો. એ જ પ્રમાણે રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلمએ હુકમ ફર્માવ્યો છે. (ઉમ્દતુલ ફારી, પૃષ્ઠ-૮૫)

અસલ હદીષ નિસાઈ (૨/૧૮૭)માં પણ છે. હઝરત ઉમર رضي الله عنهએ ફર્માવ્યું યૌમુલ ફાહા અમારી સાથે કોણ હતું ? હઝરત અબૂઝર رضي الله عنهએ ફર્માવ્યું, હું ! નબી صلى الله عليه وسلمની ખિદમતમાં સસલુ લાવવામાં આવ્યું. જે સાહબ લાવ્યા હતા તેમણે અર્ઝ કરી, મેં જોયું છે કે એને લોહી (હેઝ) આવે છે. તો નબી صلى الله عليه وسلمએ એને ન ખાધું. પછી હુઝૂરે હાજરજનોને ફર્માવ્યું કે ખાવ ! તો એક સાહબે કહ્યું, હું રોજાથી છું. હુઝૂરે પૂછ્યું, અને તારો રોજો શું છે ? તેમણે અર્ઝ કરી, દર મહિને ત્રણ દિવસ. ફર્માવ્યું, તું ક્યાં છે ? ત્રણ સફેદ રોશન દિવસોથી તેર, ચૌદ, પંદર. (મુરાદ છે) ફાહા મદીના તયબહ તથા મક્કા મુઅઝ્ઝમાની વચ્ચે મદીનાથી ત્રણ મંઝિલના અંતરે એક જગાનું નામ છે.

તેમજ નિસાઈ (૧/૩૨૮ અસ્સિયામ)માં હઝરત જરીર બિન અબ્દુલ્લાહ બજલી رضي الله عنهથી રિવાયત છે કે નબી صلى الله عليه وسلمએ ફર્માવ્યું, દર મહિનામાં ત્રણ દિવસના રોજા સિયામે દહર છે. અને ઐયામે બીજ તેર, ચૌદ, પંદર છે. એક રિવાયતમાં ઐયામે બીજ વાવ વિના છે. અને એક રિવાયતમાં ઐયામે બીજ آخر **البيض صيبة ثلث عشر** -- છે. (ઉમ્દતુલ ફારી-૮૫)

આ બંનેવ રિવાયતોના આધારે ઐયામે બીજ સિયામો ષલાષત અય્યામિનથી બદલ છે. એનો અર્થ એ થયો કે ઐયામે બીજ તેર, ચૌદ, પંદરની તારીખો છે.

અબ્દુલ મલિક બિન મન્હાલ પોતાના પિતાથી, તે રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلمથી રિવાયત કરે છે કે હુઝૂર ઐયામે બીજ તેર, ચૌદ, પંદર તારીખના રોજા રાખવાનો હુકમ આપતા હતા. અને ફર્માવતા હતા, આ સૌમે દહરના સમાન છે. (અબૂ દાઉદ, ૧/૩૩૨, નિસાઈ ૧/૩૨૮ સિયામ, ઈબ્ને માજહ-અસ્સૌમ, ૧૨૩)

તેમજ નિસાઈમાં હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنهથી રિવાયત થયેલ છે કે હુઝૂરે અફદસ صلى الله عليه وسلمએ ફર્માવ્યું : **ان كنت صائما فصم الغر** જે તારે રોજા રાખવા છે તો રોશન દિવસોના રોજા રાખ. (૨/૧૮૭, ૧/૩૨૮) **الغر** એ અહુવચન છે એનું મૌસૂફ **الايام** મહઝૂફ છે. મતલબ એ થયો કે રોશન દિવસોના રોજા રાખ. આ ઐયામે બીજની બીજી તાવીલ (અર્થઘટન) છે. જેમ કે મૂસા ઈબ્ને તલ્હાની હદીષના એક તરીકામાં આ પ્રમાણે

بَابُ مَنْ زَارَ قَوْمًا فَلَمْ يُفِطْرُ عِنْدَهُمْ

"જે કોઈ ફોમની મુલાકાત માટે ગયો અને ત્યાં રોઝો ન તોડયો" - (૨૬૬)

حدیث ۱۱۶۷ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ دَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ

"હઝરત અનસ રઝી અલ્લાહુ એ ફર્માવ્યું કે નબી ﷺ ઉમ્મે સુલૈમના ત્યાં તશરીફ લાવ્યા. [હદીષ : ૧૧૬૭]

وَسَلَّمَ عَلَىٰ أُمَّسَلِيمٍ فَأَتَتْهُ بِتَمْرٍ وَسَمْنٍ فَقَالَ أَعِيدُوا أَسْمَنَكُمْ فِي سِقَائِهِ

ઉમ્મે સુલૈમે હુઝૂરની બિદમતમાં ખારેક તથા ઘી પેશ કર્યું તો હુઝૂરે ફર્માવ્યું, ઘીને તેના મશકમાં અને ખારેકને

وَتَمْرَكُمْ فِي وَعَائِهِ فَإِنِّي صَائِمٌ ثُمَّ قَامَ إِلَىٰ نَاحِيَةِ مِّنَ الْبَيْتِ فَصَلَّىٰ غَيْرَ

તેના પાત્રમાં પાછું રાખી દો એટલા માટે કે હું રોઝાથી છું. ત્યારબાદ હુઝૂર ઘરના એક ખૂણામાં ઉભા થયા

الْمَكْتُوبَةِ فَدَعَا لِأُمَّسَلِيمٍ وَأَهْلِ بَيْتِهَا فَقَالَتْ أُمَّسَلِيمُ يَا رَسُولَ اللَّهِ

અને નફલ નમાઝ પઢી અને સુલૈમ તથા તેમનાં ઘરવાળાંઓ માટે દુઆ ફર્માવી. ત્યારબાદ ઉમ્મે સુલૈમે અર્ઝ

આવેલ છે : بالغر البيض ثلث عشرة الخر એનાથી નિશ્ચિત થઈ જાય છે કે غره બીઝના અર્થમાં છે અને ઈમામ બુખારીની આદત માલૂમ છે કે જો કોઈ હદીષ વિવિધ તરીકાઓથી રિવાયત પામેલ હોય અને તેના અમુક તરીકા ઝઈફ અથવા વાંધાજનક હોય અથવા ઈમામ બુખારીની શર્ત પર સહીહ ન હોય પરંતુ જો તે હદીષ અથવા તેના અમુક ભાગો કોઈ એવા તરીકાથી વર્ણન થયેલ હોય જે ઈમામ બુખારીની શર્ત પર સહીહ હોય તો ઈમામ બુખારી પોતાના ત્યજેલા તરીકાને સામે રાખીને પ્રકરણ રચી નાખે છે. અને આ પ્રકરણ હેઠળ એ હદીષનો તે હિસ્સો વર્ણવી આપે છે જે તેમની શર્ત પર સહીહ હોય. એ જ તરીકો અહીં પણ અપનાવ્યો છે.

મસ્અલા : અમારી વર્ણવેલ હદીષોથી સાબિત થયું કે તે જે અમુકની હદીષોમાં વર્ણન થયેલ છે : દર મહિને ત્રણ દિવસ રોઝા રાખો, એનાથી ઐયામે બીઝના જ રોઝા મુરાદ છે અને એ જ જમહૂરનો ફૌલ છે અને એ જ રાજેહ (પસંદીદા) છે.

હદીષ : ૧૧૬૭ની સમજૂતી

આ હદીષ ઈફરાદે બુખારી (જેને કેવળ ઈમામ બુખારીએ રિવાયત કર્યું)માંથી છે. ઉમ્મે સુલૈમ : આમ શારેહોએ એવું લખ્યું છે કે હઝરત ઉમ્મે સુલૈમ રઝી અલ્લાહુ એના રોઝાઈ ખાલા (દૂધ માસી) હતાં એટલા માટે હુઝૂરે અફદસ તેમને ત્યાં તથા તેમનાં બહેન ઉમ્મે હરામ બિન્તે મલહાન રઝી અલ્લાહુ એના ત્યાં તશરીફ લઈ જયા કરતા હતા. પણ અલ્લામા અયનીએ ફર્માવ્યું કે હુઝૂરે અફદસ કોઈ સ્ત્રીના ઘરે તશરીફ લઈ જતા ન હતા. એટલે કે ખાસ તેમની મુલાકાતના માટે સિવાય ઉમ્મે સુલૈમ. હુઝૂરને એના બારામાં સવાલ થયો તો ફર્માવ્યું, એમના પર આ મહેરબાની એટલા માટે કરું છું કે એમના ભાઈ હરામ શહીદ થઈ ચૂક્યા છે.

(ઉમ્દતુલ ફારી, ભાગ-૧૧, પૃષ્ઠ-૮૯)

જો ખરેખર ઉમ્મે સુલૈમ હુઝૂરનાં માસી હોત તો કોઈ સવાલ જ શાથી કરત ? અને જો કોઈ સવાલ કરત તો

إِنَّ لِي خُوَيْصَةً قَالَ مَا هِيَ قَالَتْ خَادِمُكَ النَّسُّ فَمَا تَرَكَ خَيْرَ

કરી કે મારો એક ખાસ બાળક છે. પૂછ્યું, તે કોણ છે ? અર્ઝ કરી, આપનો ખાદિમ અનસ. હવે હુજૂરે દુનિયા

آخِرَةً وَوَلَادُنِيَا إِلَّا دَعَا لِي بِهِ اللَّهُمَّ أَرْزُقْهُ مَالًا وَوَلَدًا وَبَارِكْ لَهُ

તથા આખેરતની દરેક ભલાઈની મારા માટે દુઆ કરી. (આ પ્રમાણે દુઆ ફર્માવી) હે અલ્લાહ ! એને માલ

فَانِي لِمَنْ أَكْثَرَ الْأَنْصَارِ مَالًا وَوَحَدَّثْتَنِي ابْنَتِي أُمْدِنَةَ أَنَّ دُفِنَ

તથા ઔલાદ આપ ! અને એને બરકત અતા ફર્માવ. (હઝરત અનસ કહે છે) હું અન્સારમાં સૌથી અધિક

بِصُلْبِي مَقْدَمًا لِحَاجِّ الْبَصْرَةِ بِضْعٍ وَعِشْرُونَ وَمِائَةً ع

માલદાર છું અને મારી પુત્રી ઓમૈનાએ મને વર્ણવ્યું કે બસરામાં હજજાજના આવવાના

સમય સુધીમાં મારા સુલ્બના એકસો વીસથી વધુ શબ્સો દફન કરવામાં આવી ચૂક્યા હતા."

(મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૭/૧૦૮, ૧૮૮, ૨૩૮)

ઈશાદ ફર્માવી આપત કે તે મારાં માસી છે, એવું ન ફર્માવતા કે તેમના ભાઈ શહીદ થઈ ગયા છે એટલા માટે એમના પર મહેરબાની કરું છું. જરૂરતના સમયે વર્ણન ન કરવાનો શો અર્થ છે ? બીજો જવાબ એ છે કે આ પદ્દના હુકમના પહેલાંનો મામલો છે. ત્રીજો જવાબ એ આપ્યો કે હુજૂરે અફદસ عَلَيْهِ السَّلَام માસુમ છે એટલા માટે હુજૂરના માટે જાઈઝ હતું અને આમ સ્ત્રીઓને ત્યાં ન જવું એ સાવચેતીને અનુલક્ષીને હતું કે અન્ય લોકો એને સુન્નત ન બનાવી લે અથવા મુનાફિકોને ગલત પ્રોપેગન્ડાનો મોકો ન મળે.

فاني صائم : આ પરથી જાણવા મળ્યું કે મેજબાનની ખુશીના માટે નફલ રોઝો તોડી નાખવો મેહમાન પર વાજિબ નથી બલકે મજબૂરી વિના તોડી નાખવો મના છે. એની પૂરી ચર્ચા આગળ વર્ણન થઈ ચૂકી છે.

خادمك انس : હુજૂરે અફદસ عَلَيْهِ السَّلَام જ્યારે મદીના તયબહ તશરીફ લાવ્યા તો અનસનાં વાલિદા હઝરત ઉમ્મે સુલૈમે તેમને લાવીને ખિદમતે અફદસમાં હાજર કરી દીધા કે ખિદમત કરશે. દસ વરસો સુધી તેમણે ખિદમત કરી. તેમની કુન્નિયત અબૂ હમ્ઝા છે. હમ્ઝા એક પ્રકારનું સાગ હોય છે જેને અરબીમાં જરજર (એક પ્રકારની શાકભાજી જે પાણીમાં ઉગે છે.) પણ કહે છે જેને આપણે ત્યાં ચન્સર કહે છે અને ફારસીમાં તરા તેઝક. હઝરત અનસને એ ખૂબ પસંદ હતું, એને વીણી વીણીને લાવતા હતા. એના પર હુજૂરે અફદસ عَلَيْهِ السَّلَام એ એમની કુન્નિયત અબૂ હમ્ઝા રાખી. અહીં શરૂમાં છે કે દુનિયા તથા આખેરતની દરેક ભલાઈની મારા માટે દુઆ કરી પરંતું દુઆના જે શબ્દો વર્ણન થયેલા છે એમાં આખેરતના માટે કોઈ શબ્દ નથી. અહીં ટૂંકાણમાં છે. ઈબ્ને સઅદે જઅદથી સહીહ સનદો સાથે જે રિવાયત કરી એના શબ્દો આ પ્રમાણે છે : "હે અલ્લાહ ! એના માલ તથા ઔલાદને ખૂબ જ વધાર અને તેની ઉમરને લાંબી કર અને તેના ગુનાહોને બખ્શી આપ." (ઉપર મુજબ, પૃષ્ઠ-૯૯)

જઅદથી જ મુસ્લિમ (૨/૨૮૮)ની રિવાયતમાં આ પ્રમાણે છે. હુજૂરે મારા માટે ત્રણ દુઆઓ કરી, મેં એમાંથી બેને દુનિયામાં જોઈ અને ત્રીજીની આખેરતમાં ઉમ્મીદ કરું છું. આ ત્રીજી તે જ દુઆ મગફેરતની દુઆ છે જેને ઈબ્ને સઅદે રિવાયત કરી. તિર્મિઝીમાં છે કે અબુલ આલિયાએ કહ્યું કે હઝરત અનસનો એક બાગ હતો

જે વરસમાં બે વાર ફળો આપતો, અને એમાં એક ફૂલ હતું જેનાથી મુશ્કની ખુશ્બુ આવતી હતી. અબૂ નુએમની હિલ્યતુલ અદલિયામાં છે કે હઝરત અનસે કહ્યું, મારી જમીન વરસમાં બે વાર ફળો આપે છે અને શહેરમાં કોઈ ઝાડ એવું નથી જે બે વાર ફળો આપતું હોય. (તિર્મિઝી, ૨/૨૨૪, મનાફિબ)

أَمِينَةٌ : આ આમિનાની તસ્ગીર (તુકારવાચક) છે. એ હઝરત અનસ رضي الله عنه નાં સૌથી મોટાં સાહબઝાદી હતાં. અહીં એ ખાસ વાત છે કે હઝરત અનસ رضي الله عنه એ પોતાનાં સાહબઝાદીથી રિવાયત કરી. એમાં એ વાતની તરફ ઈશારો છે કે ખૂદ હઝરત અનસને યાદ ન હતું કે મારી કેટલી ઔલાદ મૃત્યુ પામી ચૂકી છે. બુખારીની આ રિવાયતમાં છે કે એકસો વીસથી કાંઈક ઉપર. **بضع**નો શબ્દ ત્રણથી નવ સુધી આવે છે. અહીં રિવાયતો વિવિધ છે. બયહકીની એક રિવાયત એકસો ઓગણત્રીસથી કાંઈક ઉપર છે. અને ખતીબની રિવાયત **عن الولا**માં એ જ તરીકાથી એકસો ત્રેવીસ છે અને હફસા બિન્તે સીરીનની રિવાયતમાં એકસો પચીસ છે, એમાંથી કોઈ પૌત્ર કે નવાસો ન હતો, સૌ એમના પુત્રો કે પુત્રીઓ હતાં. આ તો તે હતાં જે મૃત્યુ પામી ચૂક્યાં હતાં તે પણ સ. હિ. ૭૮ સુધી, જે વરસે હજજાજ બસરાનો વાલી બનીને આવ્યો હતો. જે જીવતાં હતાં તેમના બારામાં ખૂદ હઝરત અનસ ફર્માવે છે, મારી ઔલાદ અને ઔલાદની ઔલાદ સૌથી વિશેષ છે. (મુસ્લિમ, ૨/૨૯૮ ફઝાઈલે સહાબા)

આ ઔલાદમાં બરકત હતી. ઉમરમાં બરકત એ હતી કે સો વરસથી વધુ ઉમર મેળવી. ખૂદ ફર્માવ્યા કરતા કે હું જિંદગીથી આંચી ગયો છું. હિજરત સમયે તેમની ઉમર દસ વરસની હતી. હિ.સ. ૯૩ માં વિસાલ ફર્માવ્યો. અહીં બુખારીની રિવાયતમાં છે કે હું અન્સારમાં સૌથી અધિક માલદાર છું. પણ મુસ્નદે ઈમામ અહમદમાં આ પ્રમાણે છે કે તે પોતાની વિંટી સિવાય સોના તથા ચાંદીના માલિક ન હતા. (૩/૨૪૮, ૧૦૮) એનો મતલબ એ છે કે રોકડ એમની પાસે ન હતું, બાગો વગેરે હતું.

મસાઈલ : આ હદીષથી નીચે પ્રમાણેના મસ્અલા નીકળ્યા : ૧. જ્યારે કોઈ શખ્સ મુલાકાતના માટે આવે તો શક્તિ અનુસાર તેને ખવડાવવું પીવડાવવું જોઈએ. અરબવાસીઓની કહાવત છે :-

"**من زار احدا ولم ياكل عنده شيئا فکانمازار ميتا**" જે કોઈની મુલાકાતના માટે ગયો અને તેને ત્યાં કાંઈ ખાધું નહીં તો જાણે કે મુડદાની મુલાકાતના માટે ગયો. ૨. મેજબાનને ખુશ કરવા માટે શરઈ ઉઝર વિના નફલ રોઝો પણ તોડવો જાઈજ નથી. ૩. દુઆથી પહેલાં કમસે કમ બે રકાત નમાઝ પઢી લેવી જોઈએ, એના ફબૂલ થવાની અધિક ઉમ્મીદ છે. ૪. બુઝુર્ગોએ જોઈએ કે પોતાના ખાદિમોના હકકમાં દુઆએ ખૈર કરતા રહે.

આ હદીષથી ઉમ્મે સુલૈમ رضي الله عنهاના માતૃપ્રેમનો અંદાજો થાય છે કે તેમણે પોતાના માટે દુઆ કરવા ન કહ્યું પણ પોતાના સાહબઝાદાના માટે અર્ઝ કર્યું. એમાં હુઝૂરે અફદસ عليه السلامનો મહાન મોજિજો છે કે જે દુઆ ફર્માવી તે શબ્દસઃ પૂર્ણ થઈ. આ બનાવ એ બનાવ કરતાં બીજો છે જે અગાઉ વર્ણન થઈ ચૂક્યો છે જેમાં વર્ણન છે કે હુઝૂરે અફદસ عليه السلام હઝરત ઉમ્મે સુલૈમના ઘરે તશરીફ લઈ ગયા અને ત્યાં ખાવા ખાધું અને એક જૂની ચટાઈ પર નમાઝ પઢી, એટલા માટે કે અહીં આ હદીષમાં એવું છે કે હુઝૂરે ત્યાં કાંઈ ખાધું નહીં, રોઝાથી હતા. આ હદીષમાં છે કે ખાવા ખાધું. એ હદીષમાં એવું છે કે હુઝૂરની પાછળ હું તથા યતીમ ઉભાં હતાં અને મારી પાછળ વૃધ્ધા. અને અહીં મુસ્લિમની રિવાયતમાં છે કે ઉમ્મે હરામ અને ઉમ્મે સુલૈમને અમારી પાછળ ઉભા કર્યા અને મને પોતાની જમણી તરફ. (મુસ્લિમ, ૧/૨૩૪ મસાજિદ)

بَابُ الصَّوْمِ مِنْ آخِرِ الشَّهْرِ ٢٦٦

"અંતિમ મહિનાનો રોઝો" - (૨૬૬)

حدیث ۱۱۶۸ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ

"હઝરત ઈમરાન બિન હુસૈન રઝી અલ્લાહુ એનિહી થી રિવાયત કરે કે હુઝૂરે

[હદીષ : ૧૧૬૮]

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ سَأَلَهُ أَوْسَالُ رَجُلًا وَعِمْرَانُ يَسْمَعُ فَقَالَ يَا أَبَا

અફદસ એ ઈમરાનથી અથવા કોઈ અન્ય સાહબને પૂછ્યું અને ઈમરાન સાંભળી રહ્યા હતા, હે ફલાણા !

فَلَا إِنَّمَا صُمْتَ سَرَّ هَذَا الشَّهْرِ قَالَ أَظُنُّهُ قَالَ يَعْنِي رَمَضَانَ قَالَ

શું તે આ મહિનાના સરરનો રોઝો નથી રાખ્યો ? અબૂ નોઅમાને કહ્યું, હું ગુમાન કરું છું કે હુઝૂરે ફર્માવ્યું હતું

الرَّجُلُ لَا يَأْرُسُ وَاللَّهِ قَالَ فَاذًا أَفْطَرْتُ فَصُمْ يَوْمَيْنِ لَمْ يَقُلْ

એટલે કે રમઝાનના. એ સાહબે અર્ઝ કરી, ના યા રસૂલલ્લાહ ! ફર્માવ્યું, જ્યારે તે આ રોઝો નથી રાખ્યો તો

الصَّلْتُ أَظُنُّهُ يَعْنِي رَمَضَانَ وَقَالَ ثَابِتٌ عَنْ مُطَرِّبٍ عَنْ عِمْرَانَ

બે દિવસ રોઝો રાખ. સલ્તે એવું નથી કહ્યું કે મારું ગુમાન છે એટલે રમઝાન. અને ધાબિતે અન મુતર્રિફ અન

عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ سَرِّ شَعْبَانَ قَالَ

ઈમરાન અનિન્નબી મિન સરરે શાબાન કહ્યું. અને અબૂ અબ્દુલ્લાહ (ઈમામ બુખારી)એ કહ્યું,

أَبُو عَبْدِ اللَّهِ - وَشَعْبَانَ أَحْمَرٌ - عه

અને શાબાન અસ્સહ (સહીહ) છે. " (મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, નિસાઈ-અસ્સૌમ)

હદીષ : ૧૧૬૮ની સમજૂતી

انه سأل : આ શક મુતર્રિફ તથા ધાબિત બંનેવથી થયો છે. મુસ્લિમમાં પણ એ જ પ્રમાણે છે. (૧/૩૬૫ અસ્સિયામ) ઈમામ મુસ્લિમે બીજા તરીકાથી મુતર્રિફથી જ વિના શંકાએ રિવાયત કરી છે. (ઉપર મુજબ) الرجل انه अबू अवاناએ પોતાના મુસ્તખરજમાં (ઉમ્દતુલ ફારી, ભાગ-૧૧, પેજ-૧૦૧,) અને ઈમામ અહમદે પોતાની મુસ્નદ (મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૪/૪૪૨)માં સુલેમાન તયમીના તરીકાથી મુતર્રિફથી જ શંકા વિના આ પ્રમાણે રિવાયત કરી : قال لعمران એના ઉપરાંત પેજ-૪૨૮, ૪૪૨, ૪૪૪ પર ઈબ્હામની સાથે رجل છે અને પેજ ૪૩૯, ૪૪૩, ૪૪૯ પર રહિયા અને શકની સાથે છે.

سر هذا الشهر : એનો અર્થ છુપાવવું છે અથવા છુપાવેલ. જમહૂરે કહ્યું, આ મહિનાનો છેલ્લો દિવસ મુરાદ છે કેમ કે એ દિવસે ચાંદ છુપો રહે છે, રાતે પણ નથી દેખાતો. ઈમામ અબૂ દાઉદે ઈમામ અવઝાઈથી રિવાયત

بَابُ صَوْمِ يَوْمِ الْجُمُعَةِ ص ٢٦٦

"જુમ્આના દિવસના રોઝાનું બયાન" - (પૃષ્ઠ : ૨૬૬)

وَإِذَا أَصْبَحَ صَائِمًا يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَعَلَيْهِ أَنْ يَفْطِرَ يَغْنَى إِذَا لَمْ

"જ્યારે જુમ્આના દિવસે રોઝાદાર હોય તો એના પર વાજિબ છે કે રોઝો તોડી નાખે

يَصُمْ قَبْلَهُ وَلَا يُرِيدُ أَنْ يَصُومَ بَعْدَهُ

જ્યારે કે એના એક દિવસ પહેલાં રોઝો ન રાખ્યો હોય અને ન બાદમાં રાખવાનો ઈરાદો હોય."

કરી કે એનાથી મુરાદ મહિનાનો પ્રથમ દિવસ છે. અમુકે કહ્યું કે એનાથી મુરાદ મહિનાનો વચ્ચેવાળો દિવસ છે. એટલા માટે કે સરરનો અર્થ વચ્ચેનું પણ થાય છે. અને એ એયામે બીજ છે. ઈમામ બુખારીએ આ હદીષ પર પ્રકરણનું હેડિંગ આ રાખ્યું છે : મહિનાનો અંતિમ રોઝો, એનાથી સ્પષ્ટ છે કે તેમની દ્રષ્ટિએ સરરથી મુરાદ છેલ્લો દિવસ છે.

એ સાહબને એ રોઝો રાખવાનો હુકમ કેમ ફર્માવ્યો ? અલ્લામા ખિતાબીએ ફર્માવ્યું કે શક્ય છે કે તેમણે એની મન્નત માની હોય અથવા એમને એની આદત રહી હોય. આ ખાદિમની રાય એ છે કે કોઈ ખાસ વાત રહી હશે જેના કારણે એમને એ રોઝો રાખવાનો હુકમ આપ્યો.

قال ابو عبد الله : آا ريفايتما أةآلے 'رمجان' آه, آه سأللآ نألل. آةآلا ماآة آه رمجاننا رولآا إآل آلا, آول سلاألل آه آپهآلا راللل شكال آه آه رمجاننو آهآ رولآو પણ آولے ! वणी ખાસ કરીને રમજાનના અંતિમ દિવસે આ રોઝા વિશે પૂછવાનું કોઈ કારણ નથી હોઈ શકતું. એટલા માટે ઈમામ બુખારીએ એતવણી આપી કે આ રિવાયતમાં 'એટલે રમજાન' એ રાવીનો વહેમ છે અને સહીહ શાબાન છે. એની સમર્થનકર્તા અન્ય ઘણી રિવાયતો છે.

إذا أصبأ - آا શબ્દો અબૂ ઝર તથા અબુલવક્તના નુસ્ખાઓમાં છે અન્ય નુસ્ખાઓમાં નથી. એમાં એવી શંકા કરવામાં આવી કે ઈમામ બુખારીનું બૂદ પોતાના કલામની તફસીરમાં યઅની (અર્થાત, એટલે કે) લખવું દુરુસ્ત નથી. તેમણે أعنى કહેવું જોઈતું હતું. એટલા માટે અલ્લામા ઈબ્ને હજરે ફર્માવ્યું કે આ વધારો ફરબરી અથવા કોઈ અન્ય રાવીએ કર્યો છે, નસફીના નુસ્ખામાં એ નથી. અલ્લામા અયનીએ એનો રદ ફર્માવ્યો અને એને ઈમામ બુખારીનો જ ફોલ હોવાની સ્થિતિમાં એને તજરીદના તરીકાથી સહીહ ઠરાવ્યું છે. એનાથી હટીને એ ખુલાસો પણ થઈ શકે છે કે ભલે 'યઅની' ગાયબનો સેગો છે પણ એ પોતાના હફીફી અર્થથી હટીને મુત્લફન તફસીરના માટે પણ પ્રચલિત છે.

પ્રકરણનો ખુલાસો : ઈમામ બુખારી પ્રકરણથી એ ફાયદો કરવા ચાહે છે કે જો કોઈ જુમ્આના રોજ રોઝો રાખી લે તો એના પર વાજિબ છે કે એને તોડી નાખે, તે કેવળ જુમ્આના દિવસે રોઝો રાખવાને જાઈજ નથી જાણતા. એટલા માટે કે હદીષમાં એનાથી મનાઈ છે. જાહેરી રીતે એવું જણાય છે કે એમની નજીક કેવળ જુમ્આનો રોઝો રાખવો ગુનોહ છે. આ હુકમ એ સ્થિતિમાં છે કે જ્યારે કોઈ ખાસ જુમ્આનો રોઝો રાખે. પરંતું જો કોઈકે જુમેરાતે રોઝો રાખ્યો તો જુમ્આના રોઝો રાખી શકે છે. અથવા એનો ઈરાદો એવો હોય કે શનિવારે પણ રોઝો રાખશે તો પણ કોઈ વાંધો નથી. અથવા એ કે કોઈ દર મહિનાની પ્રથમ તારીખે કે છેલ્લી તારીખે રોઝો રાખવાનો આદી હતો અને એ તારીખો જુમ્આના પડી તો પણ કોઈ વાંધો નથી.

حدیث ۱۱۶۹ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبَّادٍ قَالَ سَأَلْتُ جَابِرًا رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ

"मुहम्मद ઈબને અબ્બાદે કહ્યું, મેં હઝરત જાબિર રَضِيَ اللهُ عَنْهُ થી સવાલ કર્યો, [હદીષ : ૧૧૬૯]

أَنْهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ صَوْمِ يَوْمِ الْجُمُعَةِ

શું નબી ﷺ એ જુમ્આના દિવસે રોઝો રાખવાથી મના ફર્માવ્યું છે ? તેમણે જવાબ આપ્યો કે હા !

قَالَ نَعَمْ - زَادَ غَيْرُ أَبِي عَاصِمٍ أَنْ يَتَفَرَّدَ بِصَوْمِهِ عَه

અબૂ આસિમના સિવાય અન્યોએ એ અધિક ઉમેર્યું કે એકલો જુમ્આનો રોઝો રાખે."

હદીષ : ૧૧૬૯ની સમજૂતી

મુસ્લિમ (૧/૩૬૦ અસ્સૌમ)માં આ પ્રમાણે છે કે મુહમ્મદ અબ્બાદ કહે છે. મેં હઝરત જાબિર રَضِيَ اللهُ عَنْهُ થી સવાલ કર્યો અને તે બયતુલ્લાહનો તવાફ કરી રહ્યા હતા. હઝરત જાબિરે જવાબ આપ્યો, હા ! રબ્બે કા'બાની ફસમ !

زاد غير أبي عاصم : એનાથી મુરાદ એ છે કે આસિમના સિવાય ઈમામ બુખારીના અન્ય મશાઈખમાંથી કેટલાકે આ હદીષના આ શબ્દો પણ રિવાયત કર્યા છે. કેવળ જુમ્આએ જ રોઝો ન રાખે. આ યહ્યા બિન સઈદ ફત્તાન છે. આમ તો ઈમામ નિસાઈએ આ હદીષને ઉપરોક્ત વર્ણવેલ વધારાની સાથે નીચે જણાવેલ હઝરાત થકી રિવાયત કરી છે : અમ્ર બિન અલી, નઝર બિન શમીલ, હફસ બિન ગયાષ.

આનાથી પ્રકરણ સાબિત થઈ રહ્યું છે કે મના એ છે કે, "કેવળ જુમ્આનો રોઝો રાખવામાં આવે. પરંતું એક દિવસ પહેલાં કે એક દિવસ પછી રાખવામાં આવે તો મના નથી."

શંકાઓ અને તેનું નિવારણ : ઈમામ તિર્મિઝી (ભાગ-૧, અસ્સૌમ)એ હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબને મસ્ઉદ રَضِيَ اللهُ عَنْهُ થી રિવાયત કરી કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ દરેક મહિનાની પ્રારંભિક તારીખોમાં ત્રણ રોઝા રાખતા હતા અને જવલ્લે જ એવું થતું કે જુમ્આના દિવસે રોઝો છોડતા હતા. તેમજ ઈમામ ઈબને અબી શયબા (ઉમ્દતુલ ફારી, પેજ-૧૦૪)એ હઝરત ઈબને ઉમર તથા હઝરત ઈબને અબ્બાસથી રિવાયત કરી. બંને હઝરાતે ફર્માવ્યું કે અમે કદી હુઝૂરને જુમ્આના દિવસે રોઝા વિના નથી જોયા. આ હદીષો ચર્ચા હેઠળની હદીષથી વિરોધાભાસી છે. એનો જવાબ એ છે કે એવું તો નથી કહી શકાતું કે હુઝૂરે અફ્દસ ﷺ કોઈ ચીજથી મના કરે અને ખૂદ એને કરે, જ્યાં સુધી દલીલથી એ સાબિત ન થાય કે એ હુઝૂરની વિશિષ્ટતાઓમાંથી છે. અને અહીં એના પર કોઈ દલીલ નથી કે જુમ્આના દિવસે રોઝો રાખવું હુઝૂરની વિશિષ્ટતાઓમાંથી હોય. એટલા માટે અનાયાસે કહેવું પડશે કે જુમ્આના એક દિવસ પહેલાં કે એક દિવસ બાદ પણ જરૂર રોઝો રાખતા હતા, જેથી કરીને વાણી તથા વર્તનમાં મતભેદ બાકી ન રહે. એનું સમર્થન આનાથી પણ થાય છે કે જુમેરાત અને શનિવારે રોઝો રાખવાનો હુકમ આપ્યો છે.

حدیث ۱۱۷۰ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રضી અલ્લાહુ એ ફર્માવ્યું કે નબી ﷺ થી મેં સાંભળ્યું કે ફર્માવતા [હદીષ : ૧૧૭૦]"

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا يَصُومَنَّ أَحَدُكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ إِلَّا يَوْمًا

હતા, જુમ્આના દિવસે કદી પણ રોઝો ન રાખો પણ એ કે એક દિવસ પહેલાં પણ રાખો

قَبْلَهُ أَوْ بَعْدَهُ ع

અને એક દિવસ બાદમાં પણ." (મુસ્લિમ, ઈબ્ને માજહ-અસ્સૌમ)

حدیث ۱۱۷۱ عَنْ جُوَيْرِيَةَ بِنْتِ الْحَارِثِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ

"ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત જુવૈરિયહ બિન્તે હારિષ રહી રિવાયત છે કે [હદીષ : ૧૧૭૧]"

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَيْهَا يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَهِيَ صَائِمَةٌ

નબી ﷺ એમની પાસે તશરીફ લાવ્યા જુમ્આના દિવસે અને આપ રોઝાથી હતાં. ફર્માવ્યું, શું કાલે તેં રોઝો

فَقَالَ أَصُمْتُ أَمْسِ قَالَتْ لَأَقَالَ أَتُرِيدِينَ أَنْ تَصُوْمِي عِدًّا قَالَتْ

રાખ્યો હતો ? અર્ઝ કરી, નહીં ! ફર્માવ્યું, શું કાલે રોઝો રાખવાનો ઈરાદો ધરાવે છે ? અર્ઝ કરી, નહીં !

لَأَقَالَ فَأَفْطِرِي ع وَقَالَ حَمَّادُ بْنُ أَلْجَعْدِ سَمِعَ قَتَادَةَ حَدَّثَنِي

ફર્માવ્યું તો રોઝો તોડી નાખો ! હમ્માદ ઈબ્ને જઅદે કહ્યું કે તેમણે કૃતાદાથી સાંભળ્યું. તેમણે કહ્યું, મને અબૂ

أَبُو الْيُؤَبِّ أَنْ جُوَيْرِيَةَ حَدَّثَتْهَا فَأَمَرَهَا فَأَفْطَرْتُ ع

એયુબે હદીષ વર્ણવી કે ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત જુવૈરિયહ રહી એ એમને હદીષ વર્ણવી કે હુજૂરે તેમને

હુકમ આપ્યો તો તેમણે રોઝો તોડી નાખ્યો." (મુસ્લિમ, ઈબ્ને માજહ, અસ્સૌમ)

હદીષ : ૧૧૭૧ની સમજૂતી

આ તઅલીફ છે એને ઈમામ બગવીએ હદીથ હુદબે બન ખાલ્દ માં મુતસિલ સનદ સાથે વર્ણવેલ છે.

ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત જુવૈરિયહ રહી : ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત જુવૈરિયહ બિન્તે હારિષ રહી બની મુસ્તલફના સરદાર હારિષનાં સાહબઝાદી હતાં. હિ.સ. ૫ માં હુજૂરે અકફહસ રહી બની મુસ્તલફ પર ચઢાઈ કરી જેમાં ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત જુવૈરિયહ રહી ગિરફતાર થયાં. ગનીમતના માલોની વહેંચણી પછી ષાબિત બિન ફેસ રહી હિસ્સામાં આવ્યાં હતાં. હઝરત ફેસે એક ભારે રકમના બદલામાં તેમને મકાતિબ બનાવી દીધાં હતાં. એ હુજૂરે અકફહસ રહી બિદમતમાં હાજર થયાં અને કિતાબતના

بَابُ هَلْ يُحِصُّ شَيْئًا مِنَ الْآيَاتِ مَا رُصِّ

"શું રોજા માટે અમુક દિવસો ખાસ કરે ?" (પૃષ્ઠ-૨૬૭)

حدیث ۱۱۷۲ عَنْ عَلْقَمَةَ قُلْتُ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا هَلْ كَانَ رَسُولُ

"અલ્કમાએ ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنہا પૂછ્યું કે

[હદીષ : ૧૧૭૨]

اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْتَصُّ مِنَ الْآيَاتِ شَيْئًا قَالَتْ لَا - كَانَ

શું રસૂલુલ્લાહ ﷺ કોઈ દિવસને રોજા સાથે ખાસ કરતા હતા ? ફર્માવ્યું, નહીં ! હુઝૂરનો અમલ પાબંદીની

عَمَلُهُ دِيْمَةٌ وَإِيَّكُمْ يُطِيقُ مَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُطِيقُ

સાથે રહેતો હતો. હુઝૂર જેટલી શક્તિ ધરાવતા હતા એટલી તમારામાંથી કોણ ધરાવે છે ?"

બદલાવ માટે મદદ કરવા સવાલ કર્યો. હુઝૂર ﷺ એ ફર્માવ્યું, હું તમારા કિતાબતનો બદલાવ પણ અદા કરીશ અને એનાથી બેહતર સુલૂક કરીશ. હુઝૂર ﷺ એ એમનો પૂરો કિતાબતનો બદલ અતા કર્યો પછી તેમને પોતાનાં પત્ની થવાનો શરફ અતા કર્યો. જ્યારે સહાબાએ કિરામને આ સ્થિતિ માલૂમ થઈ તો તેમણે સર્વ કેદીઓને મુક્ત કરી આપ્યા કે જે કુબીલામાં હુઝૂરનો રિશતો થઈ ગયો એ કુબીલાવાળાઓને ગુલામ નહીં રાખીએ. ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા સિદ્દીકા رضی اللہ عنہા એ ફર્માવ્યું, જુવૈરિયહથી અધિક બાબરકત ખાતૂન મેં કોઈને નથી જોઈ. ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત જુવૈરિયહએ ફર્માવ્યું કે મેં પ્રથમ ખ્વાબ જોયો કે યધરબના તરફથી એક ચાંદ મારી ગોદમાં આવી ગયો. મેં એ ખ્વાબ કોઈને વર્ણવ્યો નહીં.

આપ ખૂબ જ હસીના, જમીલા, મીઠી વાણીવાળાં હતાં. હિ.સ. ૫૬ માં અલ્લાહને ધ્યારા થઈ ગયાં.

હદીષ : ૧૧૭૨ની સમજૂતી

એટલે કે એવું ન હતું કે મહિનાની અમુક તારીખો રોજાના માટે અથવા કોઈ પણ અમલના માટે ખાસ કરી લીધી હોય કે એ તારીખોમાં એને જરૂર કરે. એમાં રહસ્ય એ હતું કે હુઝૂરે અફદસ ﷺ ની એવી પાબંદી તે અમલના વાજિબ હોવાની દલીલ હોય છે. એટલા માટે અમુક દિવસોમાં અમુક તારીખોમાં અધિકતર વધારે સંખ્યામાં રોજા રાખતા પણ કદી કદી છોડી પણ આપતા જેથી વાજિબ હોવાની શંકા ન થાય. નહીં તો વર્ણન થઈ ચૂક્યું કે શાબાનમાં પાબંદી સાથે પુષ્કળ પ્રમાણમાં રોજા રાખતા, એ પ્રમાણે સોમવારે તથા જુમેરાતે પણ રાખતા. આ હદીષથી જાણવા મળ્યું કે હુઝૂરે અફદસ ﷺ ઉમ્મત પર પ્રેમભાવના કારણે પોતાની શક્તિ મુજબની ઈબાદત જાણી જોઈને કરતા ન હતા. (બુખારી, ૨/૮૫૭, અરિફાક, મુસ્લિમ-અસ્સિયામ, અબૂ દાઉદ-અસ્સલાત, તિર્મિઝી-શમાઈલ)

باب صوم يوم عرفة ٢٦٤

"અરફાના દિવસનો રોઝો" - (૨૬૮)

حدیث ۱۱۷۳ عَنْ مِمُّونَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا أَنَّ النَّاسَ شَكَّوْا فِي صِيَامِ

"ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત મૈમૂના રઝી અલ્લાહુ એના થી રિવાયત છે કે લોકોએ અરફાના [હદીષ : ૧૧૭૩]

النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ عَرَفَةَ فَأُرْسِلَتْ إِلَيْهِ بِجَلَابِ

દિવસે નબી ﷺ ના રોઝામાં શંકા કરી. તો મેં હુઝૂરની ખિદમતમાં એક પ્યાલો દૂધ મોકલ્યું અને હુઝૂર

وَهُوَ وَقِفٌ فِي الْمَوْقِفِ فَشَرِبَ مِنْهُ وَالنَّاسُ يَنْظُرُونَ عَسَى

મવકિફમાં વકૂફ કરેલ હતા. હુઝૂરે એમાંથી પીધું અને લોકો જોઈ રહ્યા હતા."

(મુસ્લિમ-અવ્વલ, અસ્સિયામ, તિર્મિઝી-શમાઈલ)

باب صوم يوم الفطر ٢٦٥

"ઈદુલ ફિત્રનો રોઝો" - (૨૬૭)

حدیث ۱۱۷۴ عَنْ أَبِي عُبَيْدٍ مَوْلَى ابْنِ أَزْهَرَ قَالَ شَهِدْتُ الْعِيدَ مَعَ عُمَرَ

"અબૂ ઓબૈદ ઈબને અઝહરના આઝાદ થયેલા ગુલામે કહ્યું કે હું ઈદમાં [હદીષ : ૧૧૭૪]

بْنِ الْخَطَّابِ فَقَالَ هَذَا يَوْمَانِ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

હઝરત ઉમર ઈબને ખત્તાબ રઝી અલ્લાહુ એના સાથે હાજર થયો તો ફર્માવ્યું, રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ આ બંનેમાં રોઝા

હદીષ : ૧૧૭૩ની સમજૂતી

અરફા એટલે નવમી ઝિલહજ્જનો રોઝો રાખવો મુસ્તહબ છે. એક હદીષમાં ફર્માવ્યું (મુસ્લિમ, ૧/૩૩, અસ્સિયામ)કે અરફાના દિવસના રોઝાથી "હું ગુમાન કરું છું" કે અલ્લાહ તઆલા એક સાલ પહેલાંના અને એક સાલ બાદના ગુનાહોને મિટાવી આપશે. એટલા માટે સહાબાએ કિરામને એ શક થયો કે કદાચ હુઝૂર ﷺ આજે હજ્જતુલ વિદાઅના મોકા પર અરફાના રોઝાથી હોય. આ હદીષના પ્રમાણે હુકમ એ છે કે અરફાના દિવસે હાજી માટે મુસ્તહબ એ છે કે રોઝો ન રાખે. એની દલીલ અબૂ દાઉદ (૧/૩૩૧ અસ્સૌમ)ની આ હદીષ છે કે હુઝૂરે અફદસ ﷺએ અરફાના દિવસે અરફામાં રોઝાથી મના ફર્માવ્યું. ઈમામુલ અઈમ્મા ઈબને ખુઝૈમા (ઉમ્દતુલ ફારી-૧૦૮, ભાગ-૧૧) અને હાકિમે આ હદીષને સહીહ બતાવી છે.

હદીષ : ૧૧૭૪ની સમજૂતી

કિતાબુલ અઝાહીની રિવાયતમાં આ પ્રમાણે છે : અબૂ ઓબૈદ કહે છે કે હું ઈદુદોહાના દિવસે હઝરત ઉમર ઈબને ખત્તાબ રઝી અલ્લાહુ એના સાથે હાજર થયો. તેમણે ખુત્બાથી પહેલાં નમાઝ પઢી ત્યારબાદ લોકોને ખુત્બો આપ્યો

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ صِيَامِ يَوْمِ فِطْرِكُمْ مِنْ صِيَامِكُمْ وَالْيَوْمِ

રાખવાથી મના ફર્માવ્યું છે, તમારી ઈદુલ ફિત્રના દિવસે અને બીજું એ દિવસે જેમાં

الْآخِرُ تَأْكُلُونَ فِيهِ مِنْ نُسُكِكُمْ ع

તમે તમારી કુર્બાની ખાવ છો." (બુખારી ૨/૮૩૫ અલ અઝાહી, અબૂ દાઉદ, તિર્મિઝી, નિસાઈ, ઈબ્ને માજહ)

حدیث ۱۱۷۵ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

"હઝરત અબૂ સઈદ ખુદરી رضی اللہ عنہم کے کھું کے રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ યૌમે ફિત્ર તથા [હદીષ : ૧૧૭૫]

عَنْ صَوْمِ يَوْمِ الْفِطْرِ وَالنَّحْرِ وَعَنِ الصَّوْمِ وَأَنْ يَحْتَبِيَ الرَّجُلُ فِي

યૌમે નહરના દિવસે રોઝા તથા સમ્માઅથી અને એ રીતે કપડુ લપેટવાથી કે એની શર્મગાહ પર કાંઈ ન

تَوْبٍ وَاحِدٍ وَعَنِ الصَّلَاةِ بَعْدَ الصُّبْحِ وَالْعَصْرِ

હોય, અને સવાર તથા અસર બાદ નમાઝ પઢવાથી મના ફર્માવ્યું."

અને ફર્માવ્યું, બેશક ! રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ આ બંનેવ ઈદોના દિવસે રોઝા રાખવાથી મના ફર્માવ્યું છે. પછી હું હઝરત ઉમ્માન ઈબ્ને અફ્ફાનની સાથે હાજર થયો અને જુમ્આનો દિવસ હતો. તેમણે ખુત્બાથી પહેલાં નમાઝ પઢી ત્યારબાદ ખુત્બો આપ્યો અને ફર્માવ્યું, હે લોકો ! આજના દિવસે અલ્લાહ તઆલા તમારા માટે બે ઈદો ભેગી કરી આપી છે તો અહલે અવાલીમાંથી જેને પસંદ હોય કે જુમ્આનો ઈન્તેઝાર કરે તેણે જોઈએ કે ઈન્તેઝાર કરે અને જે પરત થવા ચાહે તેને મેં ઈજાઝત આપી દીધી.

અબૂ ઓબૈદે કહું, પછી હું અલી ઈબ્ને અબી તાલિબની સાથે હાજર થયો તો તેમણે ખુત્બાથી પહેલાં નમાઝ પઢી ત્યારબાદ ખુત્બો આપ્યો અને ફર્માવ્યું, બેશક ! રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ એ વાતથી તમને મના ફર્માવ્યું છે કે પોતાની કુર્બાનીઓનો ગોશત ત્રણ દિવસથી અધિક ખાવ. (અલ હદીષ)

આ હદીષથી સાબિત થયું કે ઈદુલ ફિત્ર તથા ઈદે અદહાએ રોઝો રાખવો મના છે.

ઈસ્લામના પ્રારંભમાં કેમ કે ખૂબ જ ગરીબી અને તંગદસ્તી હતી એટલા માટે એની ઈજાઝત ન હતી કે ત્રણ દિવસથી વધુ કુર્બાનીનો ગોશત રાખવામાં આવે, બાદમાં એ મન્સૂબ થઈ ગયું.

હદીષ : ૧૧૭૫ની સમજૂતી

આ હદીષ ભાગ-૪ માં વર્ણન થઈ ચૂકી છે ત્યાં સમ્માઅ તથા ઈહતેબાઅની સ્પષ્ટતા કરવામાં આવી ચૂકી છે અહીં કેવળ પ્રકરણની મુનાસિબતથી કે ફર્માવ્યું, નબી ﷺ એ યૌમુલ ફિત્ર તથા યૌમુ-નહરના રોઝાથી મના ફર્માવ્યું, આ હદીષ વર્ણવવામાં આવી. નહી (મનાઈ)નું અસ્લ મુજિબ તેહરીમ છે અને કેમ કે આ ખબરે વાહિદ છે એટલા માટે એનાથી ફતઈ હરામની સાબિતી થશે નહીં. અલબત્ત એ જરૂર સાબિત થશે કે એ બંને દિવસોમાં રોઝા રાખવા મકરૂહે તહરીમી છે જેમાં પડવુ ગુનોહ છે. ત્યાં આ હદીષની તખરીજો પણ વર્ણન થયેલ છે.

بَابُ صَوْمِ يَوْمِ النَّحْرِ ٢٦٤

"યૌમે નહરના રોઝાનુ બયાન" - (૨૬૭)

حدیث ۱۱۷۶ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ يُنْهَى عَنِ صِيَامِ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી رضی اللہ تعالیٰ عنہ થી રિવાયત છે કે તેમણે ફર્માવ્યું, બે રોઝાઓ અને બે સોદાઓથી [હદીષ : ૧૧૭૬]

وَبَيْعَتَيْنِ الْفِطْرِ وَالنَّحْرِ وَالْمَلَامَةِ وَالْمُنَابَذَةِ

મના કરવામાં આવ્યું છે : ઈદુલ ફિત્રના દિવસે, યૌમે નહરના દિવસે, અને ગુલામસત તથા મુનાબઝતથી."

حدیث ۱۱۷۷ عَنْ زِيَادِ بْنِ جَبْرِ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ

"ઝિયાદ બિન જુબૈરે કહ્યું, એક શખ્સે હઝરત ઈબ્ને ઉમર રઝી رضی اللہ عنہમા ની બિદમતમાં [હદીષ : ૧૧૭૭]

تَعَالَى عَنْهُمَا فَقَالَ رَجُلٌ نَذَرْتُ أَنْ يَصُومَ يَوْمًا أَظُنُّهُ قَالَ الْإِثْنَيْنِ

હાજર થયા તો કહ્યું, એક શખ્સે મન્નત માની હતી કે એક દિવસ રોઝો રાખશે. હું ગુમાન કરું છું કે સોમવાર

فَوَافَقَ يَوْمَ عِيدٍ فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ أَمَرَ اللَّهُ تَعَالَى بِوَفَاءِ النَّذْرِ

એ ઈદના દિવસે પડી ગયો. તો ઈબ્ને ઉમરે ફર્માવ્યું, અલ્લાહ તઆલાએ નઝર (મન્નત) પૂરી કરવાનો હુકમ

وَنَهَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ صَوْمِ هَذَا الْيَوْمِ ع

આપ્યો છે અને નબી રઝી رضી લ્લહુ સલ્લમુ અલૈહી વાલ્લાહી એ દિવસના રોઝાથી મના ફર્માવ્યું છે." (મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૨/૬૦)

હદીષ : ૧૧૭૬ની સમજૂતી

આ હદીષ પણ ભાગ-૪ માં વર્ણન થઈ ચૂકી છે, અહીં પ્રકરણને અનુરૂપ ફરીવાર વર્ણવવામાં આવી છે. બયએ મુલામસત અને મુનાબઝતની તફસીર ત્યાં વર્ણન થયેલ છે અને તખરીજો પણ વર્ણન થયેલ છે.

હદીષ : ૧૧૭૭ની સમજૂતી

બુખારીની આ રિવાયતમાં يوم عيد છે એમાં ઈબ્લામ છે, એ ઈદુલ ફિત્ર પણ હોય શકે છે અને ઈદે અદહા પણ. મુસ્નદે ઈમામ અહમદની રિવાયતમાં શકની સાથે બંનેવ વર્ણન થયેલ છે. પરંતુ બુખારી (૨/૯૯૨ અલઅયમાનુ વન્નુઝૂર) કિતાબુલ ઈમાન વન્નુઝૂરમાં ઝિયાદ બિન જુબૈરથી જ એક રિવાયત આ પ્રમાણે છે કે પ્રશ્નકર્તાએ એ અર્જ કરી કે મેં મન્નત માની છે કે જ્યાં સુધી જીવીશ ત્યાં સુધી દરેક મંગળ કે બુધવારે રોઝો રાખીશ, અને તે દિવસે યૌમે નહર (ઈદે અદહા)ના પડયો છે. તો હઝરત ઈબ્ને ઉમરે તે જવાબ આપ્યો. છેવટમાં એટલુ વધારે છે કે પ્રશ્ન કરનારે ફરી સવાલ દોહરાવ્યો તો હઝરત ઈબ્ને ઉમરે એના જેવું જ ફર્માવ્યું, કાંઈ વધુ નહીં. પ્રશ્નકર્તા એ પૂછવા ચાહતો હતો કે હું રોઝો રાખુ કે નહીં? હઝરત ઈબ્ને ઉમર રઝી رضી લ્લહુ સલ્લમુ અલૈહી વાલ્લાહી એ

વાત સ્પષ્ટ ન થઈ જેથી તેણે સ્પષ્ટ હુકમ માલૂમ કરવા ફરીથી સવાલ કર્યો તો હઝરત ઈબ્ને ઉમરે એ જ જવાબ આપ્યો. આ તેમની સાવધાની હતી કે એ વખતે મસ્જિદના હુકમ એમના દિમાગમાં સ્પષ્ટ રીતે ન આવ્યો તો વર્ણવ્યો નહીં. આ જ ઉલમાએ રબ્બાનિયીનની શાન છે. એને હદીષમાં ફર્માવવામાં આવ્યું : **ان من العلم ان تقول لا اعلم** "એ ઈલ્મની વાત છે કે જે ન જાણતો હોય તેના બારામાં કહી આપે કે હું નથી જાણતો." (ઉપર મુજબ)

પરંતું બુખારીમાં જ હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમરના જ બારામાં આ રિવાયત છે કે તેમને એ શખ્સના બારામાં સવાલ કરવામાં આવ્યો કે તે દરરોજ રોઝો રાખશે તો યૌમે અદહા તથા યૌમે ફિત્રના રોજ શું કરે ? ફર્માવ્યું, તમારા માટે રસૂલુલ્લાહ ﷺની જાતમાં સારો અમલનો નમૂનો છે. હુઝૂર યૌમે ફિત્ર તથા યૌમે નહર રોઝો રાખતા ન હતા અને ન એને જાઈઝ સમજતા હતા. બુખારીની આ રિવાયતમાં નિશ્ચિત છે કે એ દિવસ યૌમે નહર (ઈદે અદહા) હતો. રહી ગઈ તેમની મન્નત સોમવાર કે મંગળવાર કે બુધવારની હતી, એ નિશ્ચિત ન થઈ શક્યું. ત્યાં **ظنه** છે અને અહીં **ظنه** વિના ત્રીજો દિવસ કે ચોથો દિવસ છે. બુખારીની અહીંની રિવાયતમાં આવનારા સાઈલનું કથન છે : **رجل نذر** એનાથી ફલિત થાય છે કે આ મન્નત માનનાર કોઈ અન્ય સાહબ હતા. પણ બુખારી કિતાબુલ ઈમાનની તથા મુસ્લિમ (૧/૩૬૦ અસ્સૌમ)ની રિવાયતમાં છે : **مَنْ مَنَّتْ مَانِي** છે. એનાથી સાબિત થયું કે મન્નત માનનારા જ સવાલ કરનાર હતા. એનાથી એ જાહેર થાય છે કે હઝરત ઈબ્ને ઉમર **رضي الله عنه** એ એને હુકમ ઈર્શાદ ફર્માવ્યો, ભલે નિર્દેશ થકી કે તે રોઝો ન રાખે. પરંતું સવાલ હવે એ રહી જાય છે કે પછી અન્ય દિવસોમાં રોઝા રાખે કે નહીં. આપણો (હનફીઓનો) મઝહબ એ છે કે અન્ય દિવસોમાં જરૂર રાખે, કેમ કે એની મન્નત સહીહ છે અને જ્યારે મનાઈના કારણે તે દિવસે ન રાખ્યો તો અન્ય દિવસોમાં તેની કૃઝા વાજિબ છે.

અલબત્ત ઈમામ ઝુફર, ઈમામ શાફઈ, ઈમામ અહમદ ફર્માવે છે કે આ મન્નત જ સહીહ નથી એટલા માટે કૃઝાનો કોઈ સવાલ જ નથી. પૂરી ચર્ચા ફિક્હની કિતાબો તથા ઉસૂલની કિતાબોમાં મૌજૂદ છે.

باب صيام ايام التشریق ۲۶۸

"એયામે તશરીકના રોઝા" - (૨૬૮)

حدیث ۱۱۷۸ عَنْ هِشَامِ أَخْبَرَنِي أَبِي كَانَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا

"હેશામથી રિવાયત છે કે મને મારા વાલિદ (ઉરવા)એ ખબર આપી કે ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત [હદીષ : ૧૧૭૮]

تَصُومُ أَيَّامِنِي وَكَانَ أَبُوهُ لَا يَصُومُهَا.

આઈશા رضی اللہ عنہا મિનાના દિવસોમાં રોઝો રાખતાં હતાં અને તેમના વાલિદ رضی اللہ عنہ પણ રાખતા હતા."

حدیث ۱۱۷۹ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا وَعَنْ سَالِمِ بْنِ

"ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા તથા હઝરત ઈબ્ને ઉમર رضی اللہ عنہما એ [હદીષ : ૧૧૭૯]

أَبْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَا لَمْ يُرَخَّصْ فِي أَيَّامِ

ફર્માવ્યું કે એયામે તશરીકમાં રોઝા રાખવાની ઈજાઝત નથી આપવામાં

التَّشْرِيقِ أَنْ يَصُومَنَّ إِلَّا لِمَنْ لَمْ يَجِدِ الْهَدْيَ -

આવી સિવાય તે શખ્સના જે હદી ન પામે."

હદીષ : ૧૧૭૮ની સમજૂતી

ઈમામ બુખારીએ "અન" કે "અખરની" કે "હદ્દથી"ના બદલે આ હદીષની સનદના શરૂમાં ફર્માવ્યું :
إِسَاءَ قَالَ لِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْثَرِ قَالَ لِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْثَرِ قَالَ لِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْثَرِ قَالَ لِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْثَرِ
(મૌખિક) સાંભળી હતી. અને આ એમની આદત છે કે જે હદીષ મુજાકિરતનું સાંભળે છે તેને "ફાલ"થી વર્ણવે છે.

આ હદીષ ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنہા પર મૌકુફ છે. وَكَانَ أَبُوهُ આ કરીમાની રિવાયત છે. એના સિવાય અન્યોની રિવાયતમાં أَبُوهُ وَكَانَ أَبُوهُ છે. હવે મતલબ એ થયો કે હઝરત ઉરવા એયામે તશરીકનો રોઝો રાખતા હતા. હઝરત ઉરવા તાબઈ છે સહાબી નથી. પ્રથમ રિવાયતના આધારે એના કહેનાર ઉરવા છે અને બીજી રિવાયતના આધારે એના કહેનાર યહ્યા અલ્દિક્તાન છે.

હદીષ : ૧૧૭૯ની સમજૂતી

આ હદીષમાં وَكَانَ أَبُوهُ એટલે કે મિનાના દિવસોમાં રાખવાની ઈજાઝત નથી આપી. કોણે નથી આપી એ વર્ણન નથી પણ જાહેર છે કે આ હુઝૂરે અફદસ عَلَيْهِ السَّلَام છે. જેમ કે દારકુત્તી (ઉમ્દતુલ ફારી, ભાગ-૧૧, પેજ-૧૧૪)માં સ્પષ્ટતા છે કે રસૂલુલ્લાહ عَلَيْهِ السَّلَامએ મુતમત્તેઅ (તમત્તુઅવાળા)ને ઈજાઝત આપી કે તશરીકના દિવસોમાં રોઝો રાખે જ્યારે કે હદી ન પામે. તહાવી (શરહે મઆનિયુલ આષાર, ૧/૩૬૩-અસ્સિયામ)માં છે કે રસૂલુલ્લાહ عَلَيْهِ السَّلَامએ મુતમત્તેઅને એ વાતની ઈજાઝત આપી છે કે તશરીકના દિવસોમાં રોઝા રાખે જ્યારે હદી ન હોય. અને ઝુલ હજ્જહના પ્રથમ અશરામાં રોઝા ન રાખી શક્યો હોય. અને એ જ ઈમામ માલિક, ઈમામ

حدیث ۱۱۸۰
عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ الصَّيَامُ لِمَنْ تَمَّعَ

"હઝરત ઈબ્ને ઉમર رضي الله عنهما એ ફર્માવ્યું કે રોઝા એના માટે છે જેણે ઉમરાને [હદીષ : ૧૧૮૦]

بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ إِلَى يَوْمِ عَرَفَةَ فَإِنْ لَمْ يَجِدْ هَدْيًا وَلَمْ يَصُمْ

હજની સાથે મિલાવીને તમત્તુઅ હાંસલ કર્યો. અરફાના દિવસે જો હદી ન પામે અને અરફાના દિવસ સુધી

صَامَ أَيَّامًا مِنْئِهِ

રોઝો નથી રાખ્યો તો મિનાના દિવસોમાં રોઝો રાખે." (મોઅત્તા ઈમામ માલિક, અલ હજજ, પેજ-૧૭૫)

શાફઈ, ઈમામ અહમદ ઈબ્ને હંબલ عليهم اجمعينનો મઝહબ છે. પણ આ હદીષ ઝઈફ છે એના બે રાવી યહ્યા બિન સલામ અને ઈબ્ને અબી લયલા ઝઈફ છે.

અમારો મઝહબ એ છે કે કોઈને પણ યૌમે નહર તથા ઐયામે તશરીફમાં રોઝા રાખવાની ઈજાઝત નથી, ભલે તે મુતમત્તેઅ અને ફારિન હોય, અને હદીની શક્તિ ન ધરાવતો હોય. અને યૌમે નહરથી પહેલાં રોઝા ન રાખી શક્યો હોય. બલકે જો યૌમે નહરથી પહેલાં ત્રણ રોઝા ન રાખ્યા હતા તો હવે દરેક રીતે એ બંનેવ પર કુર્બાની વાજિબ છે, જો કુર્બાની ન કરી અને માથુ મૂંડાવીને એહરામથી બહાર થઈ ગયો તો એના પર બે દમ વાજિબ થઈ ગયા, એક જુર્માનાનો બીજો એ જ શુકાનાનો. આપણી દલીલ તે હદીષો છે જેમનામાં સ્પષ્ટપણે એવું વર્ણન છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺએ ઐયામે તશરીફમાં એ મુનાદી (એલાન) કરાવી હતી કે આ ખાવા પીવાના દિવસો છે. અમુક હદીષોમાં એ પણ છે કે એ દિવસોમાં રોઝા નથી. અને અમુક હદીષોમાં મુતલફન (બિન શતી) એ છે કે એ દિવસોમાં રોઝા ન રાખે. મિનાની અંદર એ દિવસોમાં એલાન કરાવવાથી જાહેર છે કે આ હુકમ સૌના માટે છે, ચાહે ફારિન હોય કે મુતમત્તેઅ કે મુન્ફરિદ, અને કુર્બાનીની શક્તિ હોય કે ન હોય, તેણે રોઝા રાખ્યા હોય કે ન રાખ્યા હોય. એમનામાંથી અમુક હદીષો નિસાઈ (૨/૪૩ મનાસિક) તથા ઈબ્ને માજહ (અસ્સિયામ, પેજ-૧૨૪) અને મોઅત્તા ઈમામ માલિક (અલ્હજજ-૧૫૫)માં પણ વર્ણન થયેલ છે. આ સોળ હદીષો છે જે આ સહાબીઓથી મરવી છે : હઝરત અલી, હઝરત સઅદ બિન વક્કાસ, હઝરત ઉમ્મુલ મોમિનીન આઈશા સિદીકા, હઝરત અમ્ર ઈબ્ને આસ, હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન હુઝાફા, હઝરત અબૂ હુરૈરહ, હઝરત બિશર બિન શહીમ, હઝરત અનસ બિન માલિક, હઝરત ઉમ્મુલ ફઝ્લ, ઉમ્મે ઉમર બિન ખાલિદ ઝરફી વગેરે.

હદીષ : ૧૧૮૦ની સમજૂતી

ઈમામ બુખારીએ પ્રકરણમાં આદત પ્રમાણે પોતાનો મઝહબ સ્પષ્ટ નથી કર્યો પરંતુ પ્રકરણના હેઠળ જે હદીષો લાવ્યા છે એના પરથી એ જાહેર થાય છે કે એમનો મઝહબ એ જ છે કે મુતમત્તેઅ અને ફારિન જો અરફાના દિવસ સુધી રોઝો નથી રાખી શક્યા અને તેમનામાં કુર્બાનીની પણ શક્તિ નથી તો તે મિનાના દિવસોમાં ત્રણ રોઝા રાખે.

પરંતુ ઈમામ બુખારી જેટલી હદીષો લાવ્યા તે સૌ મૌકુફ છે અને એનાથી ઉલ્ટુ અલ્લામા અયનીના કથનાનુસાર ત્રીસ સહાબાએ ફિરામથી તે હદીષો મરવી છે જેમનામાં ઐયામે તશરીફના રોઝાઓથી મનાઈ આવેલી છે, એમાં ઘણી બધી હદીષો તે છે જેમનામાં આ સ્પષ્ટતા છે. ખાસ મિનાના દિવસોમાં આવું ફર્માવ્યું અને એનું એલાન કરાવ્યું. એટલા માટે આપણો મઝહબ દલીલની હેસિયતથી ફવી છે.

૩૧૬ ત ۳۷۴ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا مِثْلَهُ عَه

"ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنہا થી પણ એના જેમ રિવાયત થયેલ છે." [તઅલીફ : ૩૭૪]

(મોઅત્તા ઈમામ માલિક, અલ હજજ, પૃષ્ઠ-૧૭૪, ૧૭૫)

بَابُ صِيَامِ يَوْمِ عَاشُورَاءَ ۲۶۸

"આશૂરાના દિવસે રોઝો" - (૨૬૮)

حدیث ۱۱۸۱ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ

"હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમર رضی اللہ عنہما એ ફર્માવ્યું કે નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું કે [હદીષ : ૧૧૮૧]

وَسَلَّمَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ إِنْ شَاءَ صَامَ بِهِ

આશૂરાના દિવસે જો ચાહે તો રોઝો રાખે." (મુસ્લિમ, નિસાઈ-અસ્સૌમ)

حدیث ۱۱۸۲ عَنْ حَمِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّهُ سَمِعَ مُعَاوِيَةَ بْنَ أَبِي سُفْيَانَ

"હુમૈદ બિન અબ્દુરહમાનથી રિવાયત છે કે તેમણે મુઆવિયા બિન અબી [હદીષ : ૧૧૮૨]

يَوْمَ عَاشُورَاءَ عَامَ حَجِّ عَلَى الْمُنْبَرِ يَقُولُ يَا أَهْلَ الْمَدِينَةِ أَيُّنَ

સુફ્યાનથી સાંભળ્યું જે વરસે તેમણે હજ કરી આશૂરાના દિવસે મિમ્બર પર કહે છે, હે મદીનાવાળાઓ !

عُلَمَاءِكُمْ سَمِعْتُمْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ

ક્યાં છે તમારા ઉલમા ?! મેં રસૂલુલ્લાહ ﷺ થી સાંભળ્યું છે, આ આશૂરાનો દિવસ છે

هَذَا يَوْمَ عَاشُورَاءَ وَلَمْ يَكْتُبِ اللَّهُ عَلَيْكُمْ صِيَامَهُ وَأَنَا صَائِمٌ

અલ્લાહ તઆલાએ તમારા પર એનો રોઝો ફર્જ નથી કર્યો. હું રોઝાથી છું,

સમજૂતી : હદીષ : ૧૧૮૧-૧૧૮૨

عام حج : હઝરત મુઆવિયહએ ખલીફા બન્યા બાદ પ્રથમ હજ

હિ.સ. ૪૪ માં કર્યો હતો અને છેલ્લો હજ હિ.સ. ૫૭ માં કર્યો હતો. અલ્લામા ઈબ્ને હજરે ફર્માવ્યું કે એનાથી મુરાદ છેલ્લો હિ.સ. ૫૭ વાળો હજ છે. અલ્લામા અયનીએ એના પર એ પકડ કરી કે એના પર કોઈ દલીલ નથી, કોઈ પણ હજ હોઈ શકે છે. મુસ્લિમ (૧/૩૫૮ અસ્સિયામ)માં આ હદીષ આ પ્રમાણે છે. હુમૈદ બિન અબ્દુરહમાન કહે છે, મેં મુઆવિયહ બિન સુફ્યાનથી સાંભળ્યું અને તે મદીનામાં ખુલ્લો આપી રહ્યા હતા. પોતાના કોઈપણ આગમનના મોકા પર તેમણે આશૂરાના દિવસે ખુલ્લો આપ્યો હતો.

این علماء کم : ઈમામ નવવીએ ફર્માવ્યું, શક્ય છે કે આ તેમણે એના કારણે ફર્માવ્યું હોય કે એમને એ ખબર ન પહોંચી હોય કે કેટલાક લોકો એને ફર્જ કહે છે, અથવા હરામ બતાવે છે અથવા મકરૂહ જાણે છે, તો તેમણે એવું ચાહ્યું કે આમ મજમામાં એ એલાન થઈ જાય કે આશૂરાનો રોઝો ન વાજિબ છે ન હરામ તથા મકરૂહ,

نورالحق فاری شارحه لاجاری (ભાગ-૫)

(136)

રોઝા વિશે પ્રકરણ

فَمَنْ شَاءَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُفِطِرْ عه

જે યાહે રોઝો રાખે જે યાહે ન રાખે."

حدیث ۱۱۸۳
عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ قَالَ قَدِمَ النَّبِيُّ

"હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ રડિ અલ્લાહુ અં અં ફર્માવ્યું, નબી ﷺ મદીના તશરીફ લાવ્યા [હદીષ : ૧૧૮૩]

صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ فَرَأَى الْيَهُودَ تَصُومُ يَوْمَ عَاشُورَاءَ

તો યહૂદીઓને જોયા કે આશૂરાના દિવસે રોઝો રાખતા હતા. તો ફર્માવ્યું, આ શું છે ? તેમણે કહ્યું, આ સારો

فَقَالَ مَا هَذَا قَالُوا هَذَا أَيُّومٌ صَالِحٌ هَذَا أَيُّومٌ مَرَّحَى اللهُ بِنَبِيِّهِ

દિવસ છે, આ તે દિવસ છે જેમાં અલ્લાહે બની ઈસ્રાઈલને તેમના દુશ્મનથી નજાત આપી હતી તો

مِنْ عَدُوِّهِمْ فَصَامَهُ مُوسَى قَالَ فَاِنَّا أَحَقُّ بِمُوسَى مِنْكُمْ

મૂસા ﷺ અં અં દિવસે રોઝો રાખ્યો. ફર્માવ્યું, હું મૂસા ﷺ ની મુવાફિકત કરવામાં તમારા કરતાં અધિક

فَصَامَهُ وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ - عه

હક્કદાર છું જેથી હુઝૂરે ખૂદ પણ રોઝો રાખ્યો અને એ દિવસે રોઝો રાખવાનો હુકમ આપ્યો."

(બુખારી, ૧/૪૮૧ ઝિક્કલ અંબિયા, ૨/૬૮૨ તફસીરે સૂર અં તાહા, ૨/૬૭૭ તફસીરે સૂર અં યૂનુસ, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, નિસાઈ, ઈબ્ને માજહ)

બલ્કે મુસ્તહબ છે. અને એ પણ થઈ શકે છે કે આ મામલામાં ઉલમાની મુવાફિકતનો હેતુ હોય અથવા એની તબ્લીગ કરવાનો હેતુ હોય.

હદીષ : ૧૧૮૩ની સમજૂતી

فصامه : આ ભાગના શરૂમાં જ ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા રડિ અલ્લાહુ અં અં હદીષ વર્ણન થઈ ચૂકી કે કુરૈશ જાહિલિયતમાં આશૂરાનો રોઝો રાખતા હતા અને હુઝૂર ﷺ પણ ઈસ્લામના પ્રારંભમાં રાખ્યા કરતા હતા. જ્યારે રમઝાનના રોઝા ફર્જ થયા તો ફર્માવ્યું, જે યાહે આશૂરાનો રોઝો રાખે જે યાહે ન રાખે. એનાથી જાહેર છે કે આશૂરાનો રોઝો ઈસ્લામની શરૂઆતથી જ સતત ચાલ્યો આવ્યો છે. પણ આ હદીષમાં આશૂરાના રોઝાની શરૂઆત એ બતાવવામાં આવી છે કે યહૂદીઓએ જ્યારે એ બતાવ્યું કે આ દિવસે હઝરત મૂસા ﷺ ને ફિરઔનથી નજાત મળી હતી, તો હઝરત મૂસા ﷺ એ શુક્રિયામાં આ દિવસે રોઝો રાખ્યો હતો. હુઝૂરે અફદસ અં હઝરત મૂસા ﷺ ની મુવાફિકતમાં પણ રોઝો રાખ્યો અને રોઝો રાખવાનો હુકમ પણ આપ્યો. અલ્લાહની તૌફીકથી હું કહું છું : બંનેમાં ટકરાવ નથી, વધુમાં વધુ એવું કહેવામાં આવશે કે પહેલાં એ રોઝો કુરૈશની આદતના પ્રમાણે હુઝૂર પણ રાખતા હતા કે એ મુદ્દલે એક ઈબાદત છે. જ્યારે મદીના તયબહ આવ્યા અને એ ઈલ્મ થયો કે એ દિવસે હઝરત મૂસા ﷺ એ રોઝો રાખ્યો હતો અને આ એમની સુન્નત છે તો હઝરત મૂસા ﷺ ની મુવાફિકતથી એ રોઝાની ફઝીલત અધિક માલૂમ પડી તો આયોજનપૂર્વક રોઝો રાખ્યો અને આયોજનપૂર્વક તેનો હુકમ પણ આપ્યો.

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(137)

રોઝા વિશે પ્રકરણ

حدیث ۱۱۸۴ عَنِ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ كَانَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ تَعَدُّهُ

"હઝરત અબૂ મૂસા અશ્શરી رضي الله عنه એ ફર્માવ્યું, આશૂરાના દિવસને યહૂદી [હદીષ : ૧૧૮૪]

اليَهُودُ عَيْدًا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصُومُوا إِنَّمَا عَمِلْتُمْ بِهِ

ઈદનો દિવસ ગણતા હતા. નબી صلي الله عليه وسلم એ ફર્માવ્યું, એ દિવસે તમે પણ રોજો રાખો."

(બુ-યાનુલ કા'બા, પૃષ્ઠ-૫૬૨, મુસ્લિમ-અસ્સૌમ)

حدیث ۱۱۸۵ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ مَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ

"હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضي الله عنهما એ ફર્માવ્યું, એ દિવસે એટલે કે આશૂરાના [હદીષ : ૧૧૮૫]

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَحَرَّى صِيَامَ يَوْمٍ فَضَّلَهُ عَلَى غَيْرِهِ

અને એ મહિનાના સિવાય કોઈ દિવસના રોજાની આવી રગબત (આકર્ષણ) નથી જોવામાં

الْأَهْدَأَ الْيَوْمَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ وَهَذَا الشَّهْرَ ع

આવી જેને અન્ય પર ફઝીલત આપી હોય." (મુસ્લિમ, નિસાઈ-અસ્સૌમ)

સમજૂતી : હદીષ : ૧૧૮૪-૧૧૮૫

هذا الشهر થી મુરાદ રમઝાન છે. એના રોજાઓની ફઝીલત તમામ રોજાઓ પર જાહેર છે કેમ કે એ ફઝ છે અને બાકીના સર્વ નફલ છે. ફઝ દરેક સ્થિતિમાં નફલથી અફઝલ છે. રહી ગયા આશૂરાના રોજા, તો એના બારામાં ઈશાદ ફર્માવ્યો. અબૂ દાઉદ (૧/૩૩૦ સિયામ, તિર્મિઝી, ૧/૮૩ અસ્સિયામ)માં સૈયદના અબૂ હુરૈર رضي الله عنه થી રિવાયત છે કે રસૂલુલ્લાહ صلي الله عليه وسلم એ રમઝાનના મહિના પછી તમામ રોજાઓથી અફઝલ અલ્લાહના મહિના મુહર્રમના રોજા છે, જો કે એની સંભાવના છે કે એનાથી મુરાદ પૂરો મહિનો હોય. બલકે તિર્મિઝી (૧/૮૩ અસ્સિયામ)માં હઝરત અલી رضي الله عنه થી રિવાયત છે કે એક શખ્સે રસૂલુલ્લાહ صلي الله عليه وسلم ને પૂછ્યું અને હું ત્યાં બેઠેલો હતો, યા રસૂલુલ્લાહ ! રમઝાન બાદ કયા મહિનાના રોજાનો મને હુકમ આપો છો? ફર્માવ્યું, જો રમઝાન બાદ કોઈ મહિનામાં રોજા રાખવા યાહે છે તો મુહર્રમના રાખ, એટલા માટે કે એ અલ્લાહનો મહિનો છે. આ મહિનામાં એક દિવસ એવો છે જેમાં અલ્લાહ તઆલાએ એક ફૌમની તૌબા ફબૂલ ફર્માવી અને એ દિવસે ભવિષ્યમાં અન્યોની તૌબા ફબૂલ ફર્માવશે. પણ યર્યા હેઠળની હદીષમાં જે એવું ફર્માવ્યું કે હુઝૂરને જેટલી તલબ તથા યાહત તથા આકર્ષણ આશૂરાના રોજાથી હતું એટલું કોઈ અન્ય નફલી રોજાથી ન હતું. એ દર્શાવી રહ્યું છે કે આશૂરાના રોજા તમામ નફલી રોજાઓથી અફઝલ છે. અલ્લાહ બેહતર જાણનાર છે.

આશૂરા : મુઅન્નખનો સેગો فأعولاء ના વજન પર. عشر દસના અર્થથી મુશ્તક છે. એ معددل થી મઅદૂલ છે. એ અસલમાં الليلة ની સિફત છે યૌમની એની તરફ ઈઝાફત થાય છે તો એનો મતલબ આ થાય છે : يوم الليلة العاشوراء પરંતુ જ્યારે એને સિફતના અર્થથી નકલ કરીને ઈસ્મિયતના અર્થ પ્રતિ લાવે તો الليلة ને હઝફ કરી આપ્યું અને યૌમે આશૂરા કહેવા લાગ્યા. ટૂંકાણ કરવામાં એવું કરવામાં આવ્યું છે.

باب فضل من قام رمضان ٢٦٩

"રમઝાનમાં કયામ કરવાની ફઝીલત" - (૨૬૯)

١١٨٨ حدیث عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી રિવાયત છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ [હદીષ : ૧૧૮૬ થી ૧૧૮૮]

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاجْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ

ફર્માવ્યું, જે રમઝાનમાં ઈમાન તથા સવાબની નિયતથી કયામ કરે (નમાઝ પઢે) તેના પાછલા સર્વ ગુનાહો

مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ قَالَتْ ابْنُ شِهَابٍ فَتَوَفَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

માફ કરી દેવામાં આવશે. * ઈબ્ને શિહાબે કહ્યું, રસૂલુલ્લાહ ﷺ વફાત પામી ગયા અને અમલ એના પર

હઝરત યાકૂબ ઈબ્ને સલામની બીનાઈ એ જ તારીખે પરત આવી. ૧૦. એ જ તારીખે આપણા હુઝૂર ﷺ થી વાયદો થયો કે આપના સર્વ ખાસ લોકોના આગળના તથા પાછળના ગુનાહ બખ્શી દેવામાં આવશે. પણ આ નામનો સબબ સહીહ નથી. એટલા માટે કે આ ખાસ કરવું દુરુસ્ત નથી. અન્ય અંબિયાએ કિરામ પર પણ એ જ તારીખે ખાસ નવાજિશ થઈ છે, જેમ કે એ તારીખે હઝરત ઈદરીસ ઈબ્ને સલામને આસ્માન પર ઉઠાવી લેવામાં આવ્યા. એ જ તારીખે હઝરત ઐયૂબ ઈબ્ને સલામની આજમાઈશ પૂર્ણ થઈ અને તે શિક્ષાયાબ થયા અને હઝરત સુલૈમાન ઈબ્ને સલામને એ જ તારીખે સલ્તનત આપવામાં આવ્યો.

ઉલમાની એના પર એકમતિ છે કે આશૂરાનો રોઝો વાજિબ નથી, અલબત્ત એમાં મતભેદ છે કે રમઝાનના રોઝાઓના ફર્જ થતા પહેલાં આશૂરાનો રોઝો વાજિબ હતો કે સુન્નત ?! હઝરત ઈમામે આ'ઝમ અબૂ હનીફા રઝી એ ફર્માવ્યું કે વાજિબ હતો. અને શાફઈ હઝરાતનાં એમાં બે કથનો છે. મશહૂર ફૌલ એ છે કે એ સમયે પણ સુન્નત જ હતો જેવો કે અત્યારે છે, કદી વાજિબ ન હતો. અલબત્ત પહેલાં મોઅક્કદ (તાકિદ સાથે) હતો, જ્યારે રમઝાનના રોઝા ફર્જ થયા તો તાકિદ જતી રહી અને મુસ્તહબ થઈ ગયો. બીજો ફૌલ શાફઈઓનો એ છે કે પહેલાં વાજિબ હતો હવે સુન્નત થઈ ગયો. એક ફૌલ એ પણ છે કે હજી પણ ફર્જ છે, પણ આ ફૌલ ભરોસાપાત્ર નથી. હવે એના પર ઉમ્મતની એકમતિ છે કે એ મુસ્તહબ છે.

સમજૂતી : ૧૧૮૬-૧૧૮૭-૧૧૮૮

મુસ્તમલીની રિવાયતમાં અહીં પ્રકરણથી પહેલાં کتاب التراويح (કિતાબુત્તરાવીહ) વધારે છે, અન્યની રિવાયતમાં નથી. કયામે રમઝાનનો અર્થ રમઝાનની રાતમાં નમાઝ પઢવી. અલ્લામા કિર્માનીએ ફર્માવ્યું કે એના પર એકમતિ છે કે અહીં કયામે રમઝાનથી મુરાદ તરાવીહ છે. તરાવીહ પર સંપૂર્ણ ચર્ચા પહેલાં કરવામાં આવી ચૂકી છે જેથી હવે દોહરાવવાની જરૂર નથી.

فیصلی بصلاته : એટલે કે કેટલાક લોકો એકલા એકલા તરાવીહ પઢી રહ્યા હતા અને કેટલાક લોકો જમાઅતથી પઢી રહ્યા હતા. કેમ કે એમાં વેરવિખેર હતું એટલા માટે હઝરત ઉમર ફારૂકે આ'ઝમ રઝી એ એને નાપસંદ કર્યું અને હઝરત ઉબય ઈબ્ને કઅબ રઝી એને ઈમામ મુકર્રર કરીને સૌને એમની પાછળ નમાઝ પઢવાનો હુકમ આપ્યો જેને સર્વ સહાબીઓએ પસંદ કર્યું. તરાવીહ અસલમાં બાજમાઅત મશરૂઅ (હુકમ આપવામાં

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْأَمْرُ عَلَى ذَلِكَ تَمَّ كَانَ الْأَمْرُ عَلَى ذَلِكَ فِي

જ રહ્યો. પછી અબૂબક્રની ખિલાફતમાં અને ઉમરની ખિલાફતના પ્રારંભિક દોરમાં એવું જ થતુ રહ્યું. અને

خِلَافَةَ أَبِي بَكْرٍ وَصَدْرًا مِنْ خِلَافَةِ عُمَرَ وَعَنْ ابْنِ شِهَابِ بْنِ

ઈબ્ને શિહાબથી જ મરવી છે, તે ઉરવા બિન ઝુબૈરથી, તે અબ્દુરહમાન બિન અબ્દુલ ફાદિરથી રિવાયત કરે

عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ الْقَارِيِّ أَنَّهُ قَالَ

છે કે અબ્દુરહમાને કહ્યું, હું રમઝાનમાં એક રાતે ઉમર બિન ખતાબની સાથે મસ્જિદની તરફ ગયો તો જોયું કે

خَرَجْتُ مَعَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ لَيْلَةً فِي رَمَضَانَ إِلَى الْمَسْجِدِ فَإِذَا

લોકો છૂટા છવાયા અલગ અલગ નમાઝ પઢી રહ્યા છે. કોઈ અલગ પઢી રહ્યો છે, કેટલાક લોકો જમાઅતની

النَّاسُ أَوْزَانٌ مَقْفَرُونَ يَصِلِي الرَّجُلُ لِنَفْسِهِ وَيَصِلِي الرَّجُلُ فَيَصِلِي

સાથે પઢી રહ્યા છે. એના પર ઉમરે કહ્યું કે હું મુનાસિબ સમજુ છું કે જો આ લોકોને એક ફારી પર જમા કરી

بِصَلَاتِهِ الرَّهْطُ فَقَالَ عُمَرُ إِنِّي أَرَى لَوْ جَمَعْتَهُ هُوَ لَأَعْلَى قَارِيءٍ

દઉં તો બેહતર થશે. પછી પાકો ઈરાદો કરી લીધો અને તેમને ઉબય ઈબ્ને કઅબ પર જમા કરી આપ્યા.

وَإِذَا كَانَ أَمْتَل تَمَّ نَزَمَ فَجَمَعَهُمْ عَلَى أَبِي ابْنِ نَعْتَمٍ خَرَجَتْ

ત્યારબાદ હું તેમની સાથે બીજી રાત્રે નીકળ્યો તો જોયું કે લોકો પોતાના ફારીની પાછળ નમાઝ પઢી રહ્યા છે.

આવ્યો હતો) થઈ હતી, જેવું કે વર્ણન થઈ ચૂક્યું. બુખારીમાં એના બાદવાળી હદીષમાં સ્પષ્ટતા છે કે ત્રણ દિવસો સુધી હુજૂર ﷺ એ સહાબાએ કિરામને તરાવીહ પઢાવી, ચોથા દિવસે બહાર તશરીફ ન લાવ્યા અને સવારે ઈર્શાદ ફર્માવ્યો, હું એટલા માટે તશરીફ ન લાવ્યો કે મને અંદેશો થયો કે ક્યાંક તમારા પર ફર્જ ન કરી દેવામાં આવે, પછી તમે તેની અદાયગીથી આજિઝ રહો. ત્યારબાદ સહાબાએ કિરામ પોતપોતાની યથાશક્તિ અલગ અલગ એકલા એકલા અથવા બાજમાઅત તરાવીહ પઢયા કરતા હતા. જ્યારે હઝરત ફારૂકે આ'ઝમના સમયમાં એ અંદેશો ખત્મ થઈ ગયો કે ક્યાંક ફર્જ ન થઈ જાય, તો તેમણે સૌને બાજમાઅત હુજૂરે અફઠસ ﷺ ની સુન્નત પ્રમાણે નમાઝ પઢવાનો હુકમ આપ્યો.

હઝરત ફારૂકે આ'ઝમ ﷺ એ વીસ રકાત તરાવીહ પઢવાનો હુકમ આપ્યો જેના પર સર્વ સહાબાએ કિરામે સુકૂત (મૌન) ફર્માવ્યું એટલા માટે વીસ રકાત તરાવીહ પર સહાબાએ કિરામનો ઈજમાઅ થઈ ગયો. તેમજ એનાથી લાઝમી તૌર પર એ સાબિત થયું કે હુજૂરે અફઠસ ﷺ એ વીસ રકાત જ તરાવીહ પઢી હતી, નહીં તો સહાબાએ કિરામ જરૂર મતભેદ કરતા. સહાબાએ કિરામથી એ અપેક્ષા નથી થઈ શકતી કે દીનમાં એવા પ્રકારનો વધારો સહન કરી શકે, બલકે એના અનુસંધાનમાં સ્પષ્ટ રિવાયત પણ છે કે હુજૂરે અફઠસ ﷺ એ વીસ રકાત તરાવીહ પઢી, જેમ કે વર્ણન થઈ ચૂક્યું.

نَوْمَانُ بْنُ قَارِيءٍ شَرَحَهُ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ (भाग-प)

(141)

રોઝા વિશે પ્રકરણ

مَعَهُ لَيْلَةَ آخِرَى وَالنَّاسُ يُصَلُّونَ بِصَلَاةٍ قَارِئِهِمْ قَالَ

હઝરત ઉમરે ફર્માવ્યું, આ "સારી બિદઅત" છે જેને છોડીને તમે લોકો સૂઈ જતા હતા.

عَمْرٌ نَعْمَ الْبِدْعَةُ هَذِهِ وَالَّتِي تَنَامُونَ عَنْهَا أَفْضَلُ مِنَ الَّتِي

આ એનાથી અફઝલ છે જેને તમે લોકો અદા કરો છો. એમની મુરાદ છેવટ રાતની નમાઝ હતી

تَقْوَاهُمْ وَيُرِيدُ آخِرَ اللَّيْلِ، وَكَانَ النَّاسُ يَقُومُونَ أَوَّلَهُ سَه

અને લોકો રાતના પહેલા હિસ્સામાં નમાઝ અદા કરતા હતા. *

(★ બુખારી ૧/૧૦ અલ ઈમાન, ૧/૨૫૫, ૧/૨૭૦, મુસ્લિમ-સલાતુલ મુસાફિરીન, અબૂ દાઉદ-રમઝાન, તિર્મિઝી-સૌમ, નિસાઈ-સિયામ-ઈમાન, દારમી-સૌમ, મોઅત્તા ઈમામ માલિક-રમઝાન, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૨/૨૮૧ * મોઅત્તા ઈમામ માલિક-૪૩)

نعم البدعة هذه : असलमां तरावीह मश्रूअ (शरीअतमां जेनो हुकम डोय) छे. त्रण दिवसो सुधी हुजुरे अक़दस ﷺ अे तरावीह बाजमाअत पढी त्यारबाह अेकला पढी. अने सडाभाअे किराम अेकला अेकला पण पढता हता अने जमाअतनी साथे पण पढता हता. अेनाथी साबित थयुं के तरावीहना माटे जमाअतनी शर्त नथी. हजुरत फ़ाउके आ'उम رضي الله عنه अे जमाअत साथे तरावीह पढवानी पाबंदी करी आपी. अेनाथी साबित थयुं के कोई बिनशर्ती मश्रूअ कार्यने कोई योक्कस स्थिति साथे भास करवुं हराम तथा गुनोह तथा बिदअते सैयअह (बुरी बिदअत) नथी, जेम के आपणने हुजुरे अक़दस ﷺ ना जिकनो मुत्लक़ (अबाधित) हुकम आपवामां आव्यो छे, उम्मतते तेने भास स्थितिनी साथे भीलाह शरीफ़ना नामथी रिवाज आप्यो. अे ज प्रमाणे ईसाले सवाबनो मुत्लक़ (बिनशर्ती) हुकम छे. पूरी उम्मतते तेने त्रीज दिवसे के हसमा दिवसे के यालीसमां दिवसे अथवा वरस पूर्ण थतां रिवाज आप्यो. भास करवुं पण हराम, गुनोह के बिदअते सैयअह नथी, बल्के तमाम सडाभाअे किराम तथा हजुरत फ़ाउके आ'उम رضي الله عنه नी सुन्नत छे.

बिदअतनी व्याख्या अने तेना प्रकारो : अल्लामा नववीअे तहज़ीबुल अस्मा वल्लुगातमां लખ्युं छे अने संक्षिप्तपण्णे शरहे मुस्लिम (१/२८५ ज़ुम्मा)मां पण बिदअतनो शाब्दिक अर्थ अे छे के हरेक ते यीज जेनुं पहेलांथी दृष्टांत न डोय, अेटले नवी यीज काढवी, अने शरीअतमां अेवुं काम काढवुं जे रसूलुल्लाह ﷺ ना जमानामां न रहुं डोय. शयभ ईज्जुदीन बिन अब्दुस्सलामे किताबुल क़वाईदना आपरमां कहुं, बिदअतना पांय प्रकारो छे : वाजिब, हराम, मुस्तहब, मुबाह अने मक़रूह. ईमाम शाफ़ईअे फ़र्माव्युं के अेवी नवी यीज काढवी जे किताब तथा सुन्नत तथा अषर अथवा ईजमाअनी विरूद्ध डोय ते गुमराही छे अने अेवी सारी वात काढवी जे अेमनामांथी कोईनी विरूद्ध न डोय ते बुरी नथी. (मिफ़ात शरहे मिश्कात, ४/३६०) अने हजुरत उमरें तरावीहना बारामां फ़र्माव्युं, आ सारी बिदअत छे. अेनुं समर्थन आ हदीषथी पण थाय छे जे हजुरत जरीर बिन अब्दुल्लाह बजलीथी मरवी छे के रसूलुल्लाह ﷺ अे ईशाह फ़र्माव्यो :-

من سن في الاسلام سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل بها من بعده من غير ان ينقص من اجورهم شيء ومن سن في الاسلام سنة سيئة كان عليه وزرها ووزر من عمل بها من بعده من غير ان ينقص من اوزارهم شيء

"जे शप्स ईस्लाममां कोई सारो तरीक़ो काढशे अेने अेनो सवाब मणशे अने जेटला लोको अेना पछी अेना

પર અમલ કરશે સૌના બરાબર તેને સવાબ મળશે, એના વિના કે એઓના સવાબમાં કાંઈ કમી કરવામાં આવે. અને જે ઈસ્લામમાં કોઈ બુરો તરીકો શોધી કાઢશે એના પર એને ગુનોહ થશે અને જે લોકો એના પછી એના પર અમલ કરશે સૌના બરાબર એના પર ગુનોહ થશે એ વિના કે એમના ગુનાહમાં કોઈ કમી કરવામાં આવે. (મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૫/૪૫૭, મુસ્લિમ-ઝકાત, પેજ-૩૨૭, ૨/૩૪૧ અલ ઈલ્મ, નિસાઈ-ઝકાત, પેજ-૩૫૬, મિશકાત, પેજ-૩૩)

આ હદીષ એના માટે દલીલ છે કે બિદઅતના બે પ્રકાર છે : હસના તથા સૈયેઅહ (સારી તથા બુરી) એના પર ઉમ્મતની એકમતિ છે કે હદીષ **بِدْعَةٌ ضَالَّةٌ** માં બિદઅતથી મુરાદ બુરી બિદઅત છે.

ખૂદ આ હદીષમાં ફારફે આ'ઝમનો ઈશાદ **بِدْعَةُ الضَّالَّةِ** એના પર દલીલ છે કે બિદઅતે હસના (સારી બિદઅત) પણ હોય છે. આ પૈકીથી એક મસ્જિદમાં એક ઈમામ પાછળ બાજમાઅત તરાવીહ પઢવું પણ છે.

والتى تتامون عنها : સામાન્યતઃ અનુવાદકોએ એનો અનુવાદ એ કર્યો છે કે રાતનો તે હિસ્સો જેમાં તમે લોકો સૂઈ જાવ છો એનાથી બેહતર છે કે જેમાં નમાઝ પઢો છો. અને લોકો રાતના પાછલા હિસ્સામાં નમાઝ પઢતા હતા. પરંતું આ બાદિમની નજીક એનો સહીહ તર્જુમો એ છે કે જે નમાઝને છોડીને તમે લોકો સૂઈ જાવ છો તે એનાથી બેહતર છે જેને તમે લોકો અદા કરો છો. **عن** મુજાવઝતના માટે આવે છે જેના માટે તર્ક લાઝિમ છે, જેનો મતલબ એ થશે કે તહજજુદની નમાઝ તરાવીહ કરતાં અફઝલ છે. એનાથી એ વાત પણ સાબિત થઈ કે તરાવીહ અલગ નમાઝ છે અને તહજજુદ અલગ. એવું નથી કે બંનેવ એક જ હોય, જેવું કે આજકાલના ગૈરમુફલિહ કહે છે.

રહી ગયું ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા સિદ્દીકા **رضي الله عنها** આવું ફર્માવવું કે હુઝૂરે અફઠસ **صلى الله عليه وسلم** રમઝાન અથવા તેના સિવાયના અન્ય દિવસોમાં અગ્યાર રકાતથી વધુ પઢતા ન હતા, એ તહજજુદના માટે છે, તરાવીહ સાથે એને કોઈ સંબંધ નથી.

باب فضل ليلة القدر من ٢

"લયલતુલ ફઢ્રની ફઢીલત" - (૨૭૦)

٣٧٥ وَقَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ مَا كَانَ فِي الْقُرْآنِ وَمَا أَدْرَاكَ فَقَدْ أَعْلَمَهُ

"સુફ્યાન બિન ઉયયનાએ ફર્માવ્યું, કુર્આનમાં જે ચીજના બારામાં ફર્માવ્યું તેને [તઅલીફ : ૩૭૫]

وَمَا قَالَ وَمَا يُدْرِيكَ فَإِنَّهُ لَمْ يُعْلِمَهُ

અલ્લાહે હુઝૂરને બતાવી આપ્યું અને જેના બારામાં ફર્માવ્યું : وَمَا يُدْرِيكَ અને (એ સમય સુધી) નથી બતાવ્યું."

તઅલીફ : ૩૭૫ની સમજૂતી

આ તઅલીફને મુહમ્મદ બિન યહ્યા બિન અબી ઉમરે કિતાબુલ ઈમાનમાં મુત્તસિલ સનદ સાથે વર્ણન કરી છે. એનો મતલબ એ છે કે કુર્આન મજ્હદમાં જ્યાં ક્યાંક ફર્માવવામાં આવ્યું وَمَا يُدْرِيكَ "અને તમે શું જાણ્યું!" જેમ કે ફર્માવવામાં આવ્યું : وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِيَةُ "અને તે શું જાણ્યું શું છે દેહલાવવાવાળી" તો આ એની દલીલ છે કે અલ્લાહ તઆલાએ એ ચીજની ખબર હુઝૂરને આ આયતના નુઝૂલથી પહેલાં આપી દીધી છે. علم ભૂતકાળ વાચક (માઝીનો સેગો) છે જે ગુજરી ગયેલા સમયમાં થયેલા માટે દલીલ પૂરી પાડે છે અને જે ચીજોના બારામાં ફર્માવ્યું : وَمَا يُدْرِيكَ એમને આ આયતના નુઝૂલના સમય સુધી એની ખબર નથી આપી. જેમ કે ફર્માવ્યું : وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا "અને તમે શું જાણો કદાચ ક્યામત નજીક જ હોય" (સૂ. અહઝાબ) પરંતું وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ يَرْكَبُ (સૂ. અબસ)થી વાંધો આવે છે. કેમ કે આયતે કરીમા હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમ્મે મકતૂમ રાઝીના બારામાં નાઝિલ થઈ છે જ્યારે કે હુઝૂરે અફઢસ રાઝીએ એમના બારામાં જાણી લીધું હતું કે એ કુફ્ર તથા શિર્કથી પાક થઈ ગયા અને તેમને નસીહત ફાયદો કરશે.

અલ્લાહની તોફીફથી હું કહું છું : આ વાંધાને અલ્લામા ઈબ્ને હજર અસ્ફલાની તથા અલ્લામા અયની, અલ્લામા અહમદ બતીબ ફસ્તલાની ત્રણેવ શારેહોએ વર્ણન કર્યું. આ ખાદિમનો ખયાલ એ છે કે જ્યારે આ આયતે કરીમા નાઝિલ થઈ હતી તે વખતે શક્ય છે હુઝૂરે અફઢસ રાઝીને ન બતાવવામાં આવ્યું હોય કે એ મુખ્લિસ મોમિન થઈ ગયા, બાદમાં બતાવવામાં આવ્યું હોય. જેમ કે પ્રથમ આયતમાં ક્યામત ક્યામ થવાના સમય વિશે ઈશાદ થયો : وَمَا يُدْرِيكَ પણ ઉલમાએ એની સ્પષ્ટતા કરી છે કે હુઝૂરે અફઢસ રાઝી દુનિયાથી એ સમય સુધી તશરીફ ન લઈ ગયા જ્યાં સુધી અલ્લાહ તઆલાએ આપને એ પાંચેવ વાતોનો ઈલ્મ ન અતા ફર્માવ્યો જેમાં ક્યામતનો ઈલ્મ પણ છે. (શરહે ફસીદા બુદા, અલ્લામા ઈબ્રાહીમ બીજૌરી, પેજ-૭૪, સાવી ભાગ-૩, પેજ-૩૬૦)

આ તઅલીફના વર્ણનથી હેતુ એ છે કે હુઝૂરે અફઢસ રાઝીએ એનો ઈલ્મ હતો કે શબે ફઢ્ર કઈ રાતમાં છે.

بَارِ التَّمَسُّوا لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي السَّبْعِ الْاَوَاخِرِ

"છેવટની સાત રાતોમાં શબ્દ ફઢ્રને શોધો." - (૨૭૦)

حدیث ۱۱۸۹ عَنْ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ رَجَالَ امِّنْ اصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

"હઢ્રત ઈબ્ને ઉમર رضی اللہ عنہما થી મરવી છે કે કેટલાક સહાબાને લયલતુલ ફઢ્ર ખ્વાબમાં [હદીષ : ૧૧૮૯]

أُرُوَالَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي الْمَنَامِ فِي السَّبْعِ الْاَوَاخِرِ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ

અંતિમ સાત રાતોમાં દેખાડવામાં આવી તો રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, મને માલૂમ છે કે

صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَى رُؤْيَاكُمْ قَدْ تَوَاطَأَتْ فِي السَّبْعِ

તમારા લોકોનું જોવું છેવટના સાત દિવસોમાં એકબીજાના પ્રમાણે છે. તો જે એને તલાશ

الْاَوَاخِرِ فَمَنْ كَانَ مُتَحَرِّبًا فَلْيَتَحَرَّهَا فِي السَّبْعِ الْاَوَاخِرِ ع

કરવા યાહે તો તે છેવટની સાત રાતોમાં તલાશ કરે."

(બુખારી, ૨/૧૦૩૫ તઅબીર, મુસ્લિમ-સિયામ, અબૂ દાઉદ-રમઝાન, તિર્મિઝી-સૌમ, મોઅત્તા ઈમામ માલિક-એતેકાફ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૨/૬, ૮)

હદીષ : ૧૧૮૯ની સમજૂતી

કિતાબુત્તાબીરમાં બતરીકે ઝુહરી અન સાલિમ જે રિવાયત છે એના અંતમાં આ પણ છે. અને કેટલાક લોકોને (ખ્વાબમાં) દેખાડવામાં આવ્યું કે લૈલતુલ ફઢ્ર છેલ્લા દસકામાં છે, તો નબી કરીમ ﷺ એ ફર્માવ્યું કે તેને છેવટની સાત રાતોમાં જુઓ. મુસ્નદે ઈમામ અહમદની રિવાયતમાં فی الوتر પણ છે એટલે કે એકી રાતોમાં.

હવે અહીં સવાલ એ પેદા થાય છે કે જ્યારે અમુક લોકોને છેવટની સાત રાતોમાં દેખાડવામાં આવી અને અમુક લોકોને છેવટની દસ રાતોમાં તો હુઝૂરે અફદસ ﷺ એ એ ખાસ કેમ ફર્માવ્યું કે છેવટની સાત રાતોમાં શોધો. એનો સબબ એ છે કે છેવટની સાત રાતોમાં દેખાડવામાં આવવું એ એની વિરૂદ્ધમાં નથી કે આખરની દસ રાતોમાં દેખાડવામાં આવી. શક્ય છે એ મુરાદ હોય કે દસકાની સાત રાતોમાંથી કોઈ એકમાં દેખાડવામાં આવી. હજી પણ એ કહેવું દુરુસ્ત છે કે છેવટના દસકા (અશરા)માં દેખાડવામાં આવી અથવા આમ કહો કે બંને ફૌલ પર છેવટની સાત રાતો એક રીતે નિશ્ચિત છે, એટલા માટે એમનામાં શોધવાનો હુકમ ફર્માવ્યો.

આ હદીષથી જાહેર થયું કે શબ્દફઢ્ર રમઝાનના અંતિમ દસકાની કોઈ એકી રાતમાં છે પણ તે નિશ્ચિત નથી કે કઈ રાતમાં છે. ઉલમાનો એમાં મતભેદ છે. એક ફૌલ એ છે કે એ રમઝાનની પ્રથમ રાતમાં છે. બીજો ફૌલ એ છે કે સત્તરમી રાતમાં છે. ત્રીજો ફૌલ એ છે કે અઠારમી રાતમાં છે. ચોથો ફૌલ એ છે કે ઓગણીસમી રાતમાં છે. પાંચમો ફૌલ એ છે કે એકવીસમી રાતમાં છે. છઠ્ઠો ફૌલ એ છે કે તેવીસમી રાતમાં છે. સાતમો ફૌલ એ છે કે પરચીસમી રાતમાં છે. આઠમો ફૌલ એ છે કે સત્તાવીસમી રાતમાં છે. નવમો ફૌલ એ છે કે ઓગણત્રીસમી રાતમાં છે. દસમો ફૌલ એ છે કે રમઝાનની છેલ્લી રાતમાં છે. અગ્યારમો ફૌલ એ છે કે તેમની બેકી રાતોમાં.

બારમો ફૌલ એ છે કે પૂરા વરસમાં કોઈ એક રાતમાં. તેરમો ફૌલ એ છે કે પૂરા રમજાનની રાતો. ચૌદમો ફૌલ એ છે કે અશરાની રાતોમાં બદલાતી રહે છે.

અલ્લામા અયનીએ ફર્માવ્યું કે હઝરત ઈમામે આ'ઝમનો મઝહબ એ છે કે શબે ફઢ્ર રમજાનમાં જ છે. આગળ પાછળ થતી રહે છે. અને ઈમામ અબૂ યૂસુફ તથા ઈમામ મુહમ્મદની દૃષ્ટિએ રમજાનમાં જ છે પણ આગળ પાછળ નથી થતી, પણ નિશ્ચિત માલૂમ નથી. અને એક ફૌલ એ છે કે સાહિબૈનની નજીક રમજાનના નિસ્કે આખિર (છેલ્લા અડધા ભાગ)માં છે. અને હઝરત ઈમામ શાફઈની નજીક રમજાનના અંતિમ દસકામાં છે, એનાથી બદલાતી નથી, એમાં ફયામત સુધી રહેશે. ઈમામ અબૂ બકર રાઝીએ ફર્માવ્યું કે એ કોઈ મહિના સાથે ખાસ નથી. અહનાફે એવું જ કહ્યું. ફતાવા ફાઝીખાનમાં છે કે હઝરત ઈમામે આ'ઝમનો મશહૂર મઝહબ એ છે કે તે વરસભર ઘૂમતી રહે છે, ક્યારેક રમજાનમાં હોય છે ક્યારેક અન્ય મહિનાઓમાં. હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન મસ્ઊદ, હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને અબ્બાસ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا તથા ઈકરમા વગેરેથી સહીહ રિવાયત સાથે એ સાબિત છે.

આ કથન પર અલ્લામા મુહલ્લબે નાપસંદ લહેજામાં ટીકા કરી છે. તેમણે એવું કહ્યું છે કે એનો પાયો એના પર કાયમ છે કે મહિનો ૨૯ દિવસનો હોવાના લીધે સમય બદલાતો રહે છે, જ્યારે કે શરીઅતમાં એનો એતબાર નથી. અલ્લામા અયનીએ ઘણા જ અફસોસની સાથે ફર્માવ્યું કે આ ફૌલ હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન મસ્ઊદ, હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَاનો પણ છે. એનો મુહલ્લબે ખયાલ ન કર્યો. ખરેખર ઘણા જ અફસોસની વાત છે. દુશ્મનાવટમાં કોઈના પણ માથે આવી ઝઈફ વાત ગલત સંબંધિત કરવી એ સખ્ત નાપસંદીદા વાત છે. કહેનાર (ફાઈલ) જ્યારે પોતાની દલીલમાં આ બે યુનંદા સહાબાએ કિરામનો ફૌલ પેશ કરે છે તો પછી એક કઠંગી દલીલ ઘડીને એના પ્રતિ સંબંધિત કરવું કદાપિ પસંદીદા વાત નથી હોઈ શકતી. જાહેર છે કે શબે ફઢ્ર ક્યારે છે ? એ ફયાસ તથા બુદ્ધિથી નથી જાણી શકાતી. અને ઉસૂલે હદીષમાં એ મુસલ્લમ છે કે સહાબીનો ફૌલ જે શારેઅ (હુઝૂર)થી સાંભળ્યા વિના ન જાણી શકાય તે મરફૂઅ હદીષના હુકમમાં છે, એટલા માટે એ વાત નિશ્ચિત છે કે હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને મસ્ઊદ તથા અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને અબ્બાસ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَاએ જે ફર્માવ્યું છે તે હુઝૂરે અફદસ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَથી સાંભળીને ફર્માવ્યું છે એટલા માટે એના પર ટીકા કરતી વખતે દિમાગમાં એ ખયાલ રાખવો જરૂરી છે કે વાત ક્યાં સુધી પહોંચી શકે છે. એનાથી ઉલ્ટુ જ્યારે હઝરત ઉબય બિન કઅબ رضي الله عنهથી ઝિર બિન જયશે એ શિકાયત કરી કે આપના ભાઈ હઝરત ઈબ્ને મસ્ઊદ એવું કહે છે કે જે વરસભર ફયામુલ્લૈલ કરશે તે શબે ફઢ્ર પામશે. તો ઉબય બિન કઅબે ફર્માવ્યું, અલ્લાહ એમના પર રહમ ફર્માવે, એમણે એવું યાહું કે લોકો (કેવળ થોડા દિવસો પર) ભરોસો ન કરી લે (કે કેવળ આ જ થોડા દિવસોમાં શબબેદારી કરીએ અને અન્ય દિવસોમાં છોડી દઈએ) તેઓ સારી રીતે જાણે છે કે શબે ફઢ્ર રમજાનમાં છે અને છેલ્લા દસકામાં છે અને સત્તાવીસમી રાતમાં છે. પછી હઝરત ઉબય બિન કઅબે કોઈ અપવાદ વિના ફૂસમ ખાઈને કહ્યું કે એ સત્તાવીસમી રાત છે. (મુસ્લિમ, ૧/૩૭૦, સિયામ બાબુ ફઝલે લૈલતલ ફઢ્ર)

એક સહાબીનું બીજા સહાબી સાથે આવો સારો અદબનો અંદાઝ ! તો પછી આપણને કઈ રીતે એ જાઈઝ થશે કે સહાબાએ કિરામના બારામાં એવી વાત કરીએ જે નાપસંદીદા હોય.

આ સત્તર અફવાલ (કથનો) અમે નફલ કરી આપ્યા, એના ઉપરાંત અધિક અન્ય કથનો છે એનામાં રાજેહ તથા મુખ્તાર (પસંદીદા) એ છે કે રમજાનના છેલ્લા અશરા (દસકા)ની કોઈ એકી રાતમાં હોય છે. અધિક રિવાયતો એની છે કે એ સત્તાવીસમી રાતમાં છે.

નિશાનીઓ : હઝરત શયખ અબ્દુલહકક મુહમ્મદ ઠહેલ્વી رحمۃ اللہ علیہ એ અમુક ઉલમાથી નફલ ફર્માવ્યું છે કે શબે ફૂદ્રની કેટલીક નિશાનીઓ જે હદીષો અને આધાર તથા અહલે કશ્ફના અનુભવોથી તારવવામાં આવેલ છે. ઈમામ ગઝાલીએ ફર્માવ્યું કે દરેક શખ્સના હકકમાં તે રાત શબે ફૂદ્ર છે જેમાં એના પર આલમે મલકૂતથી કાંઈક કશ્ફ કરવામાં આવે. તબરીએ અમુક લોકોથી નફલ કર્યું છે કે, શબે ફૂદ્રમાં ઝાડ જમીન પર પડીને સજદા કરે છે પછી પોતાની જગાએ ઉભાં થઈ જાય છે. અને એ રાતે દરેક ચીજ સજદો કરે છે. ઈમામ બયહકીએ ફઝાઈલે અવફાતમાં ઈમામ અવઝાઈના તરીફાથી ઓબેદા ઈબ્ને અબી લુબાબાથી રિવાયત કરી છે કે, એ રાત્રે ખારુ પાણી મીઠુ થઈ જાય છે. અલ્લામા અબ્દુલબર્રે ઝહરા બિન મઅબદના તરીફાથી એની જેમ રિવાયત કર્યું છે, એ રાતમાં અન્વાર (રોશની) ભુલંદ થાય છે ત્યાં સુધી કે અંધારી અને તારીક જગાઓમાં પણ. (અશિઅતુલ લમ્આત, ૨/૧૧૨)

આ ખાદિમે અમુક બુઝુર્ગોથી એ સાંભળ્યું હતું કે જો આખરી દસકાની એકી રાતોમાં વરસાદ થઈ જાય તો એ એના શબે ફૂદ્ર હોવાની ખાસ નિશાની છે જે સહીહ હદીષથી મુસ્તખરજ પણ છે. મેં એનો અનુભવ કર્યો અને એને સાચુ પામ્યું. અને આ રાતનુ પાણી આભે શિફા છે, એનો પણ મેં અનુભવ કર્યો છે.

નિશાનીઓ ગણાવ્યા બાદ હઝરત શયખે લખ્યું કે સહીહ એ છે કે એ જરૂરી નથી કે આ નિશાનીઓને દરેક વ્યક્તિ જોઈ લે કે જાણી લે. એવું થઈ શકે છે કે બે શખ્સો ભેગા ઈબાદતમાં મશ્ગૂલ હોય અને એક શખ્સને નિશાનીઓ મેહસૂસ થાય અને બીજાને ન થાય.

ચેતવણી : એમાં કોઈ શંકા નથી કે શબે ફૂદ્રમાં એક રાતની ઈબાદત હજાર મહિનાઓની ઈબાદતોથી બેહતર છે. એ નસ્સે કુર્આની (દલીલ)થી સાબિત છે, પણ એ ત્યારે છે જ્યારે રાત્રે જાગવાના કારણે ફઝો તથા વાજિબોની અદાયગીમાં કોઈ પ્રકારની ઉણપ ન વર્તવામાં આવે. ઘણા રિયાકાર જાહિલોને મેં જોયા છે કે તેઓ રાતભર જાગે છે અને ફજરના શરૂ સમયમાં નમાઝ પઢીને સૂઈ જાય છે અને ફજરની જમાઅત છોડી આપે છે, અને કેટલાક તો એવા પણ છે જેઓ ફજરની નમાઝ જ નથી પઢતા અને લગભગ એવો જ હાલ ઝોહરની નમાઝનો પણ થાય છે, ક્યાં તો સૂતેલા રહી જશે અને ઝોહરની નમાઝ નહીં પઢે અથવા જમાઅત છોડી બેસશે. આ ઘણી મહાન મેહરૂમી છે. એવા લોકોના માટે શબ બેદારી જાઈઝ જ નથી ! અલ્લાહ બેહતર જાણનાર છે.

باب تحری لیلۃ القدر فی الوتر من العشر الاواخر

"छेल्ला दसकानी वित्र (अेकी) रातोमां शबे इद्रनी तलाश" - (२७०)

عن عائشة رضي الله تعالى عنها أن رسول الله صلى الله عليه وسلم

حدیث
११९०

"उम्मुल मोमिनीन उजरत आइशा رضي الله عنها थी रिवायत छे के नबी ﷺ अे इर्माव्युं, [हदीष : ११९०]

تعالى عليه وسلم قال تحروا ليلة القدر في الوتر من العشر الاواخر من رمضان

रमजानना आपरी दस दिवसोनी अेकी रातोमां शबे इद्र तलाश करो." (तिर्मिजी, भाग-१ अरसौम, भाष :

ईवैलतिल इद्र, मुअत्ता ईमाम मालिक, भाष : वैलतुल इद्र, मुस्नदे ईमाम अहमद, भाग-६, पेज-७३)

عن عائشة رضي الله تعالى عنها قالت كان رسول الله صلى الله عليه وسلم

حدیث
११९१

"उम्मुल मोमिनीन उजरत आइशा رضي الله عنها थी रिवायत छे के नबी ﷺ अे इर्माव्युं के रसूलुल्लाह ﷺ [हदीष : ११९१]

تعالى عليه وسلم يحاور في العشر الاواخر من رمضان ويقول تحروا ليلة القدر

रमजानना आपरी अशरा (दसका)मां अे तेकाइ करता उता अने इर्मावता उता

في العشر الاواخر من رمضان -

के शबे इद्र रमजानना आपरी अशरामां शोधो."

عن عكرمة عن ابن عباس

حدیथ
११९२

"उजरत ईबने अब्बास رضي الله عنهم थी रिवायत छे के [हदीष : ११९२]

رضي الله تعالى عنهما أن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم قال التمسوها في العشر

नबी ﷺ अे इर्माव्युं, अने रमजानना छेल्ला अशरामां शोधो.

الاواخر في رمضان ليلة القدر في تاسعة تبقى في سابعة تبقى في خامسة بقوا

शबे इद्र भाड़ी रहेनारी नवमी के सातमी के पांचमी रात छे.

समजूती : हदीष : ११९०-११९१

योवीसमी रात पण अेकी रात छे ज्यारे के मछिनाना अंतमांथी अेटले के त्रीसमी तारीपथी नीये तरइ गणवामां आवे. तो अे सातमी रात थई गई.

हदीष : ११९२नी समजूती

छेल्ला अशरा (दसका)नी वित्र (अेकी) रातोनाो हिसाब भे रीते थाय

नुअहवुल् इरारी शरहे जुजारी (भाग-५)

[148]

रोजा विशे पकरण

تَابِعَهُ عَبْدُ الْوَهَّابِ عَنْ أَيُّوبَ وَعَنْ خَالِدٍ عَنْ عِكْفَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ

એક અન્ય રિવાયતમાં હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما થી

رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا التَّمَسُّوفِي أَرْبَعٍ وَعَشْرِينَ -

જ મરવી છે કે ફર્માવ્યું, ચોવીસમી રાતમાં તલાશ કરો."

حدیث ۱۱۹۳ عَنْ أَبِي حَجْرَةَ عِكْرَمَةَ قَالَ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا

"અબૂ મિજલઝ અને ઈકરમાએ હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما થી રિવાયત કરી કે [હદીષ : ૧૧૯૩]

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هِيَ فِي الْعَشْرِ الْوَأخِرِ هِيَ فِي سَبْعٍ يَمْضِينَ

રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, આ એટલે શબ્દે ફર દેલા દસકામાં છે

أَوْ فِي سَبْعٍ يَبْقِينَ يَعْنِي لَيْلَةَ الْقَدْرِ

ગુજરેલી નવમી રાતમાં કે બાકી રહેલી સાતમી રાતમાં."

છે. એક મહિનાની પ્રથમ તારીખના હિસાબથી એકી રાતો આ પ્રમાણે થશે : એકવીસમી, ત્રેવીસમી, પચીસમી, સત્તાવીસમી, ઓગણત્રીસમી. અને બીજો હિસાબ ત્રીસ તારીખથી લેવામાં આવે તો હવે એકી રાતો આ પ્રમાણે થશે : ત્રીસમી, અઠાવીસમી, છવ્વીસમી, ચોવીસમી, બાવીસમી. આ બીજા હિસાબ પ્રમાણે એક હદીષમાં એવું ફર્માવ્યું, શબ્દે ફરને રમઝાનના આખરી દસ દિવસોમાં શોધો. નવમી રાતમાં જે બાકી રહી જાય, સાતમીમાં જે બાકી રહી જાય, પાંચમીમાં જે બાકી રહી જાય. આ બીજી સ્થિતિમાં જો રમઝાનનો ચાંદ ૨૯ નો થઈ જાય તો એ પહેલાના પ્રમાણે થઈ જશે.

હદીષ : ૧૧૯૩ની સમજૂતી

નો અર્થ તો નિશ્ચિત છે કે એ ૨૯મી રાત છે અલબત્ત સબ્બેચિનમાં બે સંભાવનાઓ છે, એક એ કે ૨૪ મી રાત છે જ્યારે કે મહીનો ત્રીસનો થાય. બીજી એ કે ત્રેવીસમી રાત હોય જ્યારે મહિનો ૨૯નો થાય. અને આ બંને સંભાવનાઓ હદીષ-૧૧૯૨માં પણ છે. મહિનો જ્યારે સંપૂર્ણ ત્રીસનો થશે તો બાકી રહેનારી નવમી, સાતમી, પાંચમી રાતો એ છવ્વીસમી, ચોવીસમી, બાવીસમી થશે. અને ૨૯ નો થશે તો પચીસમી, તેવીસમી, એકવીસમી થશે. બીજી તફદીર પર એકી રાતો એ જ થશે જે સામાન્યતઃ મોટા ભાગની મશહૂર રિવાયતોના મુતાબિક છે. અને પહેલી તફદીર પર પહેલી તારીખના હિસાબથી એ રાતો એકી ન થશે પણ મહિનાના અંતથી ઉપરથી ગણતરી કરવાના એતબારથી એને એકી કહેવામાં આવી.

بَابُ رَفْعِ مَعْرِفَةِ كَيْلِ الْقَدْرِ لِتَلَاْحِي النَّاسِ مَا

"શબે ફઢ્રનો સમય બતાવવા વિશે" (પેજ-૨૭૧)

عَنْ عِبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيُخْبِرَ نَائِلِيَةَ الْقَدْرِ فَمَتَّلَاْحَى رَجُلَانِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَقَالَ خَرَجْتُ لِأَخْبِرَكُمُ حَدِيثَ ١١٩٤

"હઝરત ઓબાદા બિન સામિત રઝી અલ્લાહુ એ ફર્માવ્યું કે નબી ﷺ એવો ઈરાદો કરીને [હદીષ : ૧૧૯૪]

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيُخْبِرَ نَائِلِيَةَ الْقَدْرِ فَمَتَّلَاْحَى رَجُلَانِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَقَالَ خَرَجْتُ لِأَخْبِرَكُمُ

બહાર તશરીફ લાવ્યા કે શબે ફઢ્રના (સમય)ના બારામાં બતાવી આપે. બે મુસલમાન આપસમાં લડી પડયા,

بَلِيَّةِ الْقَدْرِ فَمَتَّلَاْحَى فُلَانٌ وَفُلَانٌ فَرَفَعَتْ وَعَسَى أَنْ يَكُونَ خَيْرًا لَكُمْ فَالتَّمَسُّوْهَا فِي

એના પર ઈશાદ ફર્માવ્યો, હું શબે ફઢ્રનો સમય બતાવવા માટે બહાર તશરીફ લાવ્યો હતો, ફલાણા ફલાણા લડી

التَّاسِعَةَ وَالسَّابِعَةَ وَالْخَامِسَةَ

પડયા તો ઉઠાવી લેવામાં આવી કે એ તમારા માટે બેહતર થાય એને નવમી, સાતમી, પાંચમીમાં તલાશ કરો."

(અલ્ઈમાન, પેજ-૧૨, ૨/૮૮૩ અલ્અદબ, દારમી સૌમ-૫૬,

મુઅતા ઈમામ માલિક-એતેકાફ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૫/૨૧૨, ૨૧૯)

હદીષ : ૧૧૯૪ની સમજૂતી

આ હદીષની અંતિમ સનદમાં અહીં એ છે કે حدثنا انس عن عبادة بن الصامت رضى الله تعالى عنهما أنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : عن انس اخبرني عبادة الصامت رضى الله تعالى عنه : أن في شهر رمضان سنة خمس وعشرين سنة من الهجرة النبوية كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يطلع على الناس في كل ليلة فيقول يا أيها الناس انظروا في أنفسكم فان فيكم منكم من كان في قلبه حقد على أخيه أو على نفسه أو على غيره من المسلمين فليأتهم في تلك الليلة فيقتلهم قالوا يا رسول الله صلى الله عليه وسلم انهم لا يأتونهم قال لا بأس به قالوا يا رسول الله صلى الله عليه وسلم انهم لا يأتونهم قال لا بأس به قالوا يا رسول الله صلى الله عليه وسلم انهم لا يأتونهم قال لا بأس به قالوا يا رسول الله صلى الله عليه وسلم انهم لا يأتونهم قال لا بأس به

فتلأحي : मुस्लिम (अस्सियाम-३६८)માં હઝરત અબૂ સઈદ ખુદરી રઝી અલ્લાહુ એની હદીષમાં છે : બે શખ્સ આવ્યા અને એકબીજાથી પોતાનો હક્ક માગવા લાગ્યા. કેટલાક લોકોએ કહ્યું કે આ લડનારા અબ્દુલ્લાહ ઈબને અબી હદરદ તથા હઝરત ઉબય ઈબને કઅબ રઝી અલ્લાહુ હતા. હઝરત ઉબય ઈબને કઅબનું કરજ હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબને હદરદ પર હતું. તેમણે મસ્જિદમાં તકાદો શરૂ કરી આપ્યો. બંનેના અવાજો મોટા થઈ ગયા હતા. હુઝૂરે અકફદસ રઝી અલ્લાહુ એ હઝરત ઉબય ઈબને કઅબ રઝી અલ્લાહુ ને ફર્માવ્યું કે અડધું માફ કરી આપો. તેમણે ફૂંલ કરી લીધું. તો હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબને હદરદથી ફર્માવ્યું, હવે અદા કરી આપો. (બુખારી, ૧/૬૫ અસ્સલાત) જેવું કે ભાગ-૨, પેજ-૪૪૬ (ગુજરાતીમાં પેજ. ૪૩૯) પર વર્ણન થઈ ચૂક્યું છે.

رفعت : એના ખુલાસા ઉલમાએ કેટલાયે કર્યા છે : ૧. હું લડવાવાળાઓ પ્રતિ ધ્યાનિત થઈ ગયો અને ભૂલી ગયો કે એ કઈ રાત હતી. એટલે કે એની નિશ્ચિતતા ઉઠાવી લેવામાં આવી. ૨. એ વરસે એની બરકત ઉઠાવી લેવામાં આવી. ૩. રૂફેઅતની ઝમીરે મરફૂઅ મુત્તસિલનો મરજઅ છે મલ્કે છે અલીલા નથી. ૪. અલ્લામા તયબીએ

नुअहवुल् फ़ारी शरहे बुभारी (भाग-प)

(150)

રોઝા વિશે પ્રકરણ

بَابُ الْعَمَلِ فِي الْعَشْرِ الْآخِرِينَ مِنْ رَمَضَانَ ٢٤

"रमजानना छेला दसकामां अमलनुं भयान" - (२७१)

حدیث ۱۱۹۵ عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا قَالَتْ كَانَ [हदीष : ११९५]

"उम्मुल मोमिनीन उजरत आँशा رضی اللہ عنہا سے कर्माव्युं, ज्यारे (रमजान)ना आपरी दस

الْبَيْتِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ الْعَشْرُ شَدَّ مِيزْرَاهُ وَأَحْيَيْتِلَّهُ وَأَيْقَظَ أَهْلَهُ

दिवस आवे तो हुजूर ﷺ तैयार थई जता अने शब बेदारी करता अने पोतानां घरवाणांने जगाउता."

(मुस्लिम-अस्सौम, अबू दाउद-अस्सलात, निसाई-अस्सलात-अ'तेकाई, ईब्ने माजुद-अस्सौम)

ईर्माव्युं के मुराद अे छे के अेनी निश्चिततानी ओणभ अेटले पडेयान उठावी लेवामां आवी. ईमाम बुभारीअे आ उदीष पर जे प्रकरण रर्युं छे अे अेना मुताबिक छे.

आ उदीषना प्रथम भुलासाथी ज़ाडेर छे के ते वभते शबे क़दनी निश्चितता हुजुरे अक़दस ﷺना पाक हिल परथी उठावी लेवामां आवी. तो उवे सवाल अे छे के बादमां अेने भताववामां आव्युं के नई ? अद्लामा भदरुदीन मउमूद अयनी रर-र-र-र अे ईमाम सुईयान ईब्ने उययनाथी नक़ल कर्युं के बादमां अेने भतावी देवामां आव्युं. (उम्दतुल क़ारी, भाग-११, पेज-१३८)

عسى ان يكون خير لكم : अे अेना कारणो के जो निश्चितपणो लोकोने भतावी देवामां आवतुं तो लोको केवण अे ज रातमां शब बेदारी करता, अने ज्यारे निश्चित भबर नथी तो लोको शबे क़दनी इजीलत पामवाना शोभमां दरेक संभवित रातमां ईबादत करशे. आ सबभ छे अधिकपणो ईबादत थवानो.

فالتمسوها : अईी केवण नवमी, सातमी, पांयमीनो उद्लेभ छे, पण संभ्यानो भावार्थ विश्वनीय नथी. अेटला माटे उपरोक्त रिवायतोनी विरुद्ध नथी. अे तारीभोमां पण अंनेव संभावनाओ छे के प्रथम तारीभना अेतभारथी छेला दसकानी नवमी, सातमी, पांयमी के पछी रमजानना छेवटथी नीये तरक़ नवमी, सातमी के पांयमी ?

हदीष : ११९५नी समजूती

العشر थी मुराद रमजानना छेला दस दिवसो छे. शदमिज़रह नो मज़ाज़ी अर्थ मुराद छे. अेटले ईबादतना माटे तैयार थई जता, भूभ जदोजेउद करता, संभोग वगेरेथी परडेज करता. احباء लील थी मुराद रातोमां ज़ागीने ईबादतमां गुज़रवी. अेनाथी अे पण मुराद डोय शके छे के पूरी रात संपूर्ण ईबादतमां पसार करता. भे अेक अथवा केटलीये रातो पूरी ईबादतमां पसार करवामां कांई वांधो नथी. अथवा अे मुराद छे के रातना मोटाभागना डिस्सामां.

ايقظ اهله थी मुराद अे छे के पोताना घरवाणांने अे रातोमां शब बेदारीनो हुकम आपता, आ हुकम क्यमां तो मस्जिदमां रडीने आपता उता, अे रीते के मस्जिद क़रीमनी तरक़ जे दरवाजो उतो अेनाथी अवाज आपता अथवा ज्यारे क़ुज़ाअे डाजतना माटे अंदर तशरीक़ लई जता त्यारे तेमने जगाउता उता.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ابواب الاعتكاف

(અબ્વાબુલ્ એતેકાફ) "એતેકાફ વિશે પ્રકરણો"

بَابُ الْإِعْتِكَافِ فِي الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ وَالْإِعْتِكَافِ فِي لِسَاجِدِ كُلِّهَا مَكَّةَ

"રમઝાનના આખરી અશરા (દસકા)માં એતેકાફ, અને દરેક મસ્જિદમાં એતેકાફ દુરુસ્ત છે" –(પૃષ્ઠ:૨૭૧)

એતેકાફનો માદો અક્ક છે, એનો અર્થ ક્યાંક રોકાવું છે. એનાથી ફર્માવવામાં આવ્યું : **وَالْهَدْيُ مَكْرُوفًا فَتَحَ -** (ફતહ-૨૪) અને હદીને જોર કરેલી હતી. ઉર્ફે આમમાં ઈબાદતની નિયતથી ક્યાંક રોકાઈ રહેવું છે. એનાથી કુર્આન મજીદમાં છે : **الاعراف-૧૩૮** : **يَعْكُفُونَ عَلَىٰ أَضْغَامٍ لَهُمْ** (અઅરાફ-૧૩૮) એ લોકો પોતાની મૂર્તિઓની પાસે ઈબાદત (પૂજા)ના માટે બેસી રહેતા. શરીઅતની પરિભાષામાં અલ્લાહની નિકટતાની નિયતથી મસ્જિદમાં રોકાવું. કુર્આન મજીદમાં ફર્માવ્યું : **بقره-૧૮૮** : **وَلَا تَبْشُرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسْجِدِ** અને જ્યારે મસ્જિદોમાં એતેકાફ બેઠા હોઉ તો એમની સાથે સંભોગ ન કરો. એતેકાફને કઠીક મુજાવરતથી પણ તાબીર કરવામાં આવે છે. જેમ કે અબૂ સઈદ ખુદરી **رضي الله عنه** હદીષમાં છે :-

રમઝાનના વરચેના રસૂલુલ્લાહ **صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** **وكان رسول الله ﷺ يجاور في العشر التي في وسط الشهر** દસકામાં મજાવરત એટલે એતેકાફ કરતા હતા. (બુખારી, ૧/૨૭૦ બાબ : **لَيَلَتُ لُذْرًا**)

એતેકાફની શર્ત એ છે કે જે એતેકાફ કરવા ચાહે તે મુસલમાન આફિલ હેઝ તથા નિફાસથી પાક હોય. બાલિગ, આઝાદ મર્દ હોવું શર્ત નથી. એતેકાફ દરેક મસ્જિદમાં સહીહ છે અને એ જ મુખ્તાર છે. જામેઅ મસ્જિદ કે જમાઅતવાળી મસ્જિદ શર્ત નથી. સૌથી અફઝલ મસ્જિદે હરામ પછી મસ્જિદે નબવી પછી મસ્જિદે અકુસામાં પછી સ્થાનિક તે મોટી મસ્જિદમાં જેમાં સૌથી મોટી જમાઅત થતી હોય.

એતેકાફના ત્રણ પ્રકારો છે : નફલ, સુન્નતે મોઅક્કદા કિફાયા, વાજિબ.

નફલ : કોઈ પણ સમયે એતેકાફની નિયતથી ભલે થોડીક જ વારના માટે મસ્જિદમાં જાય. એના માટે રોઝા શર્ત નથી. **સુન્નતે મોઅક્કદા કિફાયા** : રમઝાન મુબારકના છેલ્લા દસ દિવસનો એતેકાફ. **વાજિબ** : એતેકાફની મન્નત માની. આ બંનેવ માટે રોઝા શર્ત છે.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَرْزُوقٍ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمَا قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

حدیث
۱۱۹۶

"હઝરત ઈબ્ને ઉમર رضي الله عنه એ કહ્યું, રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم રમઝાનના છેલ્લા

[હદીષ : ૧૧૯૬]

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيَعْتَكِفُ الْعَشْرَ الْأَوَّلَ مِنْ رَمَضَانَ - ع

દસ દિવસોમાં એતેકાફ કરતા હતા." (મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, નિસાઈ, ઈબ્ને માજહ-અસ્સૌમ)

عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَعْتَكِفُ

حدیث
۱۱۹۷

"ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضي الله عنها નબી صلى الله عليه وسلم નાં રફીકુંએ હયાતથી

[હદીષ : ૧૧૯૭]

العشْرَ الْأَوَّلَ مِنْ رَمَضَانَ حَتَّى تَوَقَّاهُ اللَّهُ ثُمَّ اعْتَكَفَ أَسْرًا وَاحِدًا مِنْ بَعْدِهِ - ع

મરવી છે કે નબી صلى الله عليه وسلم રમઝાનના છેલ્લા દસ દિવસોમાં એતેકાફ કરતા રહ્યા, ત્યાં સુધી કે અલ્લાહે એમને

ઉઠાવી લીધા. પછી એમના બાદ એમની બીવીઓ એતેકાફમાં બેસતી હતી."

(મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, નિસાઈ-અસ્સૌમ)

باب المعتكف لا يدخل البيت إلا لحاجة

"એતેકાફ કરનાર ઘરમાં દાખલ ન થશે પણ હાજતના માટે"

عَنْ عُرْوَةَ وَعَنْ عَمْرَةَ بِنْتِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى

حدیث
۱۱۹۸

"ઉરવા અને અમરા બિન્તે અબ્દુરહમાનથી મરવી છે કે ઉમ્મુલ મોમિનીન

[હદીષ : ૧૧૯૮]

اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ وَإِنْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيُدْجِلُ عَلَى رَأْسِهِ

હઝરત આઈશા رضي الله عنها એ ફર્માવ્યું કે રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم મસ્જિદમાં મોઅતફિકું હોવા છતાં પોતાનુ માથુ મુબારક

સમજૂતી : હદીષ : ૧૧૯૬-૧૧૯૭

હુઝૂર صلى الله عليه وسلم છેલ્લા અશરા (દસકા)ના એતેકાફ પર એવી પાબંદી કે કદી ન છોડયો એ એના સુન્નતે મોઅક્કદા હોવાની દલીલ છે. અને કેમ કે સહાબાએ કિરામે એને પાબંદીથી ન કર્યો બલકે હઝરત અબૂ બક તથા હઝરત ઉમર હઝરત ઉષ્માનગની رضوان الله تعالى عليهم أجمعين સુધ્ધાએ ન કર્યો એ એની દલીલ છે કે એ કિફાયા છે. નહીં તો સહાબાએ કિરામ ખાસ કરીને ખુલ્ફાએ રાશિદીન એને કદી ન છોડતા.

હદીષ : ૧૧૯૮ની સમજૂતી

حجة : મુસ્લિમની રિવાયતમાં છે : **لحاجة الإنسان**. ઈમામ ઝુહરીએ એની પેશાબખાનાથી તફસીર કરી પણ એ બંનેવ જ ખાસ નથી, જો મસ્જિદમાં એ રીતે વુઝૂ કરવું શક્ય ન હોય કે વુઝૂના ધોવણથી મસ્જિદ ખરાબ ન થાય તો વુઝૂ માટે બહાર થઈ શકે છે. એ જ પ્રમાણે જો ગુસ્લ વાજિબ થઈ જાય તો એના માટે પણ જઈ શકે છે. એ જ પ્રમાણે જુમ્હાની નમાઝ માટે પણ. અલબત્ત સફાઈ તથા ઠંડકના માટે ગુસ્લ કરવા, બીમારપુર્સી કરવા,

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(153)

એતેકાફ વિશે પ્રકરણ

وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ فَأَرْجَلُهُ وَكَانَ لَا يَدْخُلُ الْبَيْتَ إِلَّا الْحَاجَّةُ إِذَا كَانَ مُعْتَكِفًا - ع

મારી તરફ કરી આપતા. હું કાંસકી કરી આપતી, અને જ્યારે મોઅતકિફ હોતા તો ઘરમાં જરૂરી હાજત વિના તશરીફ ન લાવતા."

(મુસ્લિમ-તહારત, અબૂ દાઉદ, તિર્મિઝી-અસ્સૌમ, નિસાઈ-એતેકાફ, ઈબ્ને માજહ-અસ્સૌમ)

بَابُ الْاِعْتِكَافِ لِيَالَمَاتٍ

"રાતમાં એતેકાફનું બયાન" - (૨૭૨)

أَخْبَرَنِي نَافِعٌ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا أَنَّ عُمَرَ سَأَلَ

حدیث
۱۱۹۹

"હઝરત ઈબ્ને ઉમર રَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا થી મરવી છે કે હઝરત ઉમર رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ

[હદીષ : ૧૧૯૯]

النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كُنْتُ نَذَرْتُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ أَنْ أَعْتِكَفَ لَيْلَةً فِي

નબી ﷺ ને પૂછ્યું કે મેં જાહિલિયતના જમાનામાં મન્નત માની હતી કે એક રાત મસ્જિદે હરામમાં એતેકાફ

الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ قَالَ فَأَوْفِ بِنَذْرِكَ - ع

કરીશ. ફર્માવ્યું, તારી મન્નત પૂરી કર."

(બુખારી, ૧/૨૩૪ અલ્એ'તિકાફ, ૧/૪૪૪ અલ્જેહાદ, ૨/૬૧૮ અલ્મગાઝી, ૨/૮૮૧ અલઅયમાન વન્નૂર, મુસ્લિમ-અયમાન વન્નૂર, અબૂ દાઉદ, તિર્મિઝી, નિસાઈ-અલઅયમાન વન્નૂર, ઈબ્ને માજહ-અસ્સિયામ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૧/૩૭)

જનાઝાની નમાઝ વગેરે માટે નથી જઈ શકતો. જો બહાર જશે તો એતેકાફ બાતિલ થઈ જશે.

આ હદીષથી જાણવા મળ્યું કે મોઅતકિફ મસ્જિદમાં રહીને પોતાના એક બે અંગોને મસ્જિદની બહાર કરી આપે તો કાંઈ વાંધો નથી. સ્ત્રીને સ્પર્શવું એતેકાફ તોડનાર નથી

હદીષ : ૧૧૯૯ની સમજૂતી

ان عمر : આ હદીષ હઝરત ઉમરની મસાનીદમાં છે અથવા તેમના સાહબઝાદા હઝરત ઈબ્ને ઉમરના મસાનીદમાં, બંને રીતે રિવાયત પામેલ છે. બુખારીના સર્વ તરીફામાં મુસ્નદે ઈબ્ને ઉમર છે. ઈમામ મુસ્લિમ (૨/૫૦ અલઅયમાન વન્નૂર)એ બંને રીતે તખરીજ કરેલ છે. અબૂ દાઉદ (૨/૧૧૪ અલઅયમાન વન્નૂર) તથા નિસાઈ (૨/૧૪૭ અલઅયમાન વન્નૂર)ની એક રિવાયતના પ્રમાણે મુસ્નદે ઉમર છે. તાઈફથી પરત થયા પછી જિઈર્નામાં હઝરત ઉમરે એ સવાલ કર્યો હતો જેવું કે મુસ્લિમ (૨/૫૦ અલઅયમાન વન્નૂર)માં છે. બુખારીની મગાઝીની રિવાયતમાં આ પ્રમાણે છે : જ્યારે અમે હુનૈનથી પરત થયા. બુખારીની તમામ રિવાયતોમાં ۲۱۱ છે, એટલે કે રાતમાં એતેકાફની મન્નત માની હતી. એનાથી અલ્લામા કિર્માનીએ એ દલીલ કરી છે કે એતેકાફના માટે રોઝો શર્ત નથી. અલ્લામા અયનીએ એની પકડ કરી. મુસ્લિમમાં શઅબા અન ઓબેદુલ્લાહના તરીફાથી જે રિવાયત છે એમાં ۲۱۱ ના બદલે ۲۱۰ છે. એ જ પ્રમાણે નિસાઈની અમુક રિવાયતોમાં

بَابُ اِعْتِكَافِ النِّسَاءِ ص ٢٢

"औरतोंना अतेकाइनुं प्रकरण" - (२७२)

عَنْ عُمَرَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى

حَدِيث
١٢٠٠

"ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા રઝી અલ્લાહુ ઝલ્લાહુ એ ઈર્માવ્યું, નબી ﷺ રમઝાનના [હદીષ : ૧૨૦૦]

اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعْتَكِفُ فِي الْعَشْرِ الْأَوَّلِ مِنْ رَمَضَانَ فَلَنْتُ أُضْرِبُ لَهُ خَبَاءً

છલ્લા અશરામાં અતેકાફ કરતા હતા. હું હુઝૂરના માટે તંબૂ તાણતી. સવારની નમાઝ પઢયા બાદ એમાં

نُصَلِّي الصُّبْحَ ثُمَّ يَدْخُلُهُ فَاسْتَأْذَنَتْ حَفْصَةُ عَائِشَةَ أَنْ تُضْرِبَ خَبَاءً فَأَذِنَتْ لَهَا

તશરીફ લઈ જતા. હફસાએ આઈશાથી તંબૂ તાણવાની ઈજાઝત માંગી, તેમણે ઈજાઝત આપી દીધી અને

કાંઈક વાંધો કરવામાં આવેલ છે પણ તે વજન વિનાનો છે જેમ કે અલ્લામા અયનીએ આ મોકા પર સાબિત કર્યું.

તદ્ઉપરાંત અબૂ દાઉદમાં પણ છે કે હઝરત ઉમર રઝી અલ્લાહુ ઝલ્લાહુને ઈર્માવ્યું, اعتكف وصم "અતેકાફ કરો અને રોઝો રાખો."

હુઝૂરે અફદસ ﷺએ હઝરત ઉમર રઝી અલ્લાહુ ઝલ્લાહુને એ મન્નતને પૂરી કરવાનો હુકમ ઈસ્તિહબાબના (મુસ્તહબ હોવાના) રૂપે આપ્યો હતો, નહીં તો કુફના જમાનાની માનેલી મન્નતને પૂરી કરવાની નથી હોતી, એટલા માટે કે વાજિબ થવા માટે ઈમાન શર્ત છે ઈમાન નથી તો કાંઈ વાજિબ નથી. નહીં તો લાઝિમ થશે કે નવ મુસ્લિમો પર ઈસ્લામ સ્વીકાર પછી બાલિગ થવાના જમાનાથી લઈને ઈસ્લામના સ્વીકાર સુધીના સમયની નમાઝો, રોઝાની કુઝા વાજિબ થાય.

હદીષ : ૧૨૦૦ની સમજૂતી

ખાંટના વાળ અથવા ઊંટનો તે નાનો તંબૂ કે જે કેવળ બે કે ત્રણ તણાવા પર હોય. પણ બાબુલ અતેકાફ ફી શલ્વાલમાં કબૂ આવેલ છે. કુબ્બા ગોળ તંબૂને કહે છે.

فیصلی الصبح : એટલે કે સવારની નમાઝ પઢીને એ તંબૂમાં તશરીફ લઈ જતા જે અતેકાફના માટે તાણેલો હોતો. એનાથી એ લોકોએ દલીલ કરી છે જેઓ કહે છે કે અતેકાફની શરૂઆત સવારની નમાઝથી છે. પણ ચારેવ ઈમામો તથા જમહૂરનો મઝહબ એ છે કે અતેકાફની શરૂઆત ૨૦ મીના સૂર્યના ડૂબવાના સમયથી છે અને એમાં કોઈ વાંધો નથી કે પહેલેથી પોતાના અતેકાફની જગામાં ચાલ્યો જાય. આ હદીષનો ભાવાર્થ એ છે કે અતેકાફના માટે વીસમીના ગુરૂબના સમયથી જ મસ્જિદમાં પ્રવેશી જતા. રાતે મસ્જિદના અન્ય ભાગોમાં ઈબાદતમાં વ્યસ્ત રહેતા, સવારે ફજરની નમાઝ પછી આરામ તથા એકાંતના માટે તંબૂમાં સ્થાન જમાવતા.

فاستأذنت عائشة : એટલે કે ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત હફસાએ હઝરત સિદીકાથી ઈજાઝત માગી પરંતું ઈમામ અવઝાઈની રિવાયત جرح باب من اراد ان يعتكف ثم بداله ان يخرج માં આ પ્રમાણે છે કે ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત હફસાએ ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશાને સવાલ કર્યો કે હુઝૂરે અફદસ ﷺથી એમના

فَضَرَبَتْ خِباءَ فَلَمَّارِ أَنْتَهُ زَيْنَبُ بِنْتُ جَحْشٍ صَوَّبَتْ خِباءَ أَخْرَفَلَمَّا أَصْبَحَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ

તેમણે એક તંબૂ તાણી લીધો. ઝયનબ બિન્તે જહશે જ્યારે એને જોયો તો એક અધિક તંબૂ તાણી લીધો.

وَسَلَّمَ أَى الْأَخْبِيَةِ فَقَالَ مَا هَذَا أَوْ أَخْبَرَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْبِرْتَرُونَ بِهِنَّ

સવારના સમયે નબી ﷺ એ એ તંબૂઓને જોયા તો ફર્માવ્યું, આ શું છે ? હુજૂરને બતાવવામાં આવ્યું.

فَتَرَكَ الْإِعْتِكَافَ ذَلِكَ الشَّهْرَ ثُمَّ اعْتَكَفَ عَشْرًا مِنْ شَوَّالِ ع

ફર્માવ્યું, શું તમે લોકો એમની સાથે એતેકાફ કરવાને નેકી ગુમાન કરો છો ?! એ મહિનાનો

એતેકાફ છોડી આપ્યો પછી શવ્વાલમાં દસ દિવસ એતેકાફ કર્યો."

(બુખારી ૧/૨૭૨ બાબુલ અખ્બયહ ફિલ્ મસ્જિદ, ૧/૨૭૩ બાબુલ એતેકાફ ફિશવ્વાલ, ૧/૨૪૭, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, તિર્મિઝી-અસ્સૌમ, નિસાઈ-અસ્સલાત, અલ્એતેકાફ, ઈબ્ને માજહ-અસ્સૌમ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ)

માટે ઈજાઝત માગે. તો તેમણે કહ્યું. અને એ જ સહીહ છે. ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશાને ઈજાઝત આપવાનો હક્ક જ ન હતો. આ રિવાયત એના પર આધારિત છે કે હઝરત આઈશાથી ઈજાઝત માટે કહ્યું અથવા એમના વાસ્તાથી ઈજાઝત માગી.

આ રિવાયતમાં ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશાના તંબૂનો ઉલ્લેખ નથી. એ ટૂંકાણ છે. ઈમામ અવઝાઈની વર્ણવેલ ઉપરોક્ત રિવાયતમાં આ પ્રમાણે છે કે ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશાએ હુજૂરથી ઈજાઝત લીધી તો હુજૂરે ઈજાઝત આપી દીધી બલકે બાબુલ એતેકાફ ફિશવ્વાલમાં મુહમ્મદ બિન ફુઝૈલ બિન ગઝવાનની રિવાયતમાં છે કે ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશાએ એતેકાફની ઈજાઝત માગી તો તેમને ઈજાઝત આપી દીધી અને તેમણે મસ્જિદમાં ગોળ તંબૂ તાણ્યો. અલબત્ત ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત ઝયનબ બિન્તે જહશના બારામાં કોઈ રિવાયતમાં નથી કે એમણે ઈજાઝત લઈને તંબૂ તાણ્યો હોય, એટલા માટે અધિક નારાઝગી થઈ.

الاخيه : મુહમ્મદ બિન ફુઝૈલ બિન ગઝવાનની રિવાયતમાં اربع قباب ની સ્પષ્ટતા છે, એટલે કે ચાર તંબૂઓ જોયા.

البر ترون بهن : البر ترونનો મફૂલે બિહિ છે અને હમ્મા ઈસ્તિખ્બાર (બબર તલબ કરવા) અથવા ઈન્કારના માટે છે. بهن નો મુતઅલ્લિક એતેકાફ મહઝૂફ છે. ترون تظنون ના અર્થમાં છે, અને સંબોધન હાજરજનોથી છે. હવે તર્જૂમો આ પ્રમાણે થયો, શું તમે લોકો એ ગુમાન કરો છો કે એમની સાથે એતેકાફ નેકી છે ? બીજી સ્પષ્ટતા એ છે : متلبسا بهن મહઝૂફનો મુતઅલ્લિક છે અને ترون નો મફૂલે પાની છે. હવે તર્જૂમો આ પ્રમાણે થયો, શું તમે લોકો ગુમાન કરો છો કે આ નેકીની સાથે સંબધિત છે. એટલે કે એ સ્ત્રીઓનું મસ્જિદમાં આવીને એતેકાફ કરવું નેકી છે ? એ મસ્જિદમાં આવીને એતેકાફ કરીને નેકી કરી રહી છે ?

ઈમામ માલિકની રિવાયતમાં تقولون છે અને એ تظنون ના અર્થમાં છે. ફૌલ એ ઝન (ગુમાન)ના અર્થમાં પણ આવે છે. અઅશાએ કહ્યું : اما الرحيل فدون بعد غد فمتى تقول الدار تجمعا

કૂચ નજીક છે, કાલ પછી છે તે કહે છે ક્યારે આપણને બંનેને ઘર એકત્ર કરશે

ઈમામ અવઝાઈની રિવાયતમાં بهذا البر اردن છે એટલે કે શું એમણે એના વડે નેકીનો ઈરાદો કર્યો છે ?

بَابُ هَلْ يَخْرُجُ الْمُتَكَلِّفُ لِحَوَائِجِهِ إِلَى بَابِ السُّجْدِ ٢٤٢

"પોતાની જરૂરતો માટે મોઅતકિફ મસ્જિદના દરવાજા સુધી જઈ શકે છે."

أَخْبَرَنِي عَلِيُّ بْنُ حُسَيْنٍ أَنَّ صَفِيَّةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

حَدِيث
١٢٠١

"ઈમામ ઝયનુલ આબિદીન અલી બિન હુસૈન રઝી અલ્લાહ એ ખબર આપી કે

[હદીષ : ૧૨૦૧]

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّهَا جَاءَتْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَزْوُرًا فِي

નબી صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ નાં પત્ની સફિય્યાહ નબી صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ની ઝિયારતના માટે આવ્યાં. અને હુજૂર રમઝાનના છેલ્લા દસકામાં

إِعْتِكَافِهِ فِي الْمَسْجِدِ فِي الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ فَتَحَدَّثَتْ عِنْدَ لَأَسَاعَةٍ ثُمَّ قَامَتْ تَنْقَلِبُ

મસ્જિદમાં એતેકાફમાં હતા. તેમણે હુજૂર صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ સાથે થોડીવાર માટે વાતચીત કરી પછી ઉઠ્યાં અને પરત

قَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ إِهْلَائِهِمْ وَأَبْلَغَتْ بَابَ السُّجْدِ عِنْدَ بَابِ أُمِّ سَلَمَةَ مَرَّ

થવા લાગ્યાં તો નબી صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ પણ તેમને વિદાય કરવા માટે તેમની સાથે ઉભા થયા. તે જ્યારે મસ્જિદના તે

فَتَرَكَ الْإِعْتِكَافَ : ઈબને કુઝૈલની રિવાયતમાં એ પણ છે કે હુકમ આપ્યો, આ તંબૂઓને ઉખેડી કાઢો ! તો ઉખેડી કાઢવામાં આવ્યા. હુજૂરે અફઠસ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ એ શવ્વાલના અંતિમ અશરામાં એતેકાફ કર્યો.

મસાઈલ : આ હદીષ પરથી જણાયું કે સ્ત્રીઓએ મસ્જિદમાં એતેકાફ કરવું મના છે, તેણીઓ પોતાના ઘરમાં એતેકાફ કરે. એ પણ જાણવા મળ્યું કે સ્ત્રીઓને પતિઓની રજા વિના એતેકાફ મના છે. એ પણ જાણવા મળ્યું કે મસ્જિદમાં તંબૂ તાણવો જાઈઝ (પદોં કરવો) છે. એ પણ જાણવા મળ્યું કે બુરાઈને દૂર કરવું લાભ પ્રાપ્ત કરવા કરતાં અગ્રેસર છે. એટલે કે કોઈ નેક કામ કરવામાં કોઈ ઝઘડાનો સહીહ અંદેશો હોય તો તેને છોડી આપવું જોઈએ.

હદીષ : ૧૨૦૧ની સમજૂતી

બુખારી બદઉલ ખલ્ક અને મુસ્નદે ઈમામ અહમદમાં આ પણ છે કે ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત સફિય્યાહ રાતમાં હાજર થયાં હતાં. **بَابُ زِيَارَةِ الْمَرْأَةِ زَوْجَهَا فِي إِعْتِكَافِهِ** માં આટલું અધિક છે કે નબી صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ મસ્જિદમાં હતા અને હુજૂરની ખિદમતમાં હુજૂરનાં પવિત્ર પત્નીઓ હતી સૌ ચાલી ગઈ. હુજૂરે હઝરત સફિય્યાહને ફર્માવ્યું, જવામાં જલ્દી ન કરશો હું તમને પહોંચાડી દઈશ. અને એમનું ઘર દારે ઓસામામાં હતું. નબવી યુગમાં હઝરત ઓસામા رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ નું કોઈ ઘર જ ન હતું પણ ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત સફિય્યાહ જે ઘરમાં રહેતાં હતાં તેમના વિસાલ પછી હઝરત ઓસામા એમાં રહેવા લાગ્યાં હતાં. અને હઝરત ઈમામ ઝયનુલ આબિદીન પોતાના જમાનાની વાત કરી રહ્યા હતા. મુરાદ એ છે કે હઝરત સફિય્યાહને તેમના હુજરા (ઓરડા) સુધી પહોંચાડી આપ્યાં. એ હુજરો ત્યાં હતો જે દારે ઓસામાના નામથી મશહૂર છે.

فَسَلِمَا : જે અ-સાર મળ્યા હતા એમના બારામાં આગળ છે : તેમણે નબી صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ને જોયા અને આગળ વધી ગયા. તો હુજૂરે ફર્માવ્યું. અહીં અમુક રિવાયતોમાં **فَسَلِمَا** છે, એનાથી પણ મુરાદ એ જ છે કે થોભી જાવ. મુસ્નદે

رَجُلَانِ مِنَ الْأَنْصَارِ فَسَلَّمَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَهُمَا النَّبِيُّ

દરવાજા પર પહોંચ્યા જે ઉમ્મે સલમાના હુજરાના દરવાજાની પાસે છે તો અન્સારના બે સાહબ પસાર થયા

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رَسَلِكُمَا إِنَّمَا هِيَ صَفِيَّةُ بِنْتُ حُجَيْبٍ فَقَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ

અને નબી ﷺ ને સલામ કરી. તે બંનેવને નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, થોભો ! (અને ફર્માવ્યું) આ સફિયહ બિન્તે

يَا رَسُولَ اللَّهِ وَكَبَّرَ عَلَيْهِمَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَبْلُغُ

હુય્ય છે. તે બંનેવ સાહબોએ અર્ઝ કરી, સુબહાનલ્લાહ ! યા રસૂલલ્લાહ ! અને એમના પર હુઝૂરનો ઈર્શાદ

مِنَ الْإِنْسَانِ مَبْلُغُ الدَّمِ وَإِنِّي خَشِيتُ أَنْ يَقْدِنَ فِي قُلُوبِكُمَا شَيْئًا — ع

ભારરૂપ લાગ્યો. એના પર નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, માણસના શરીરમાં જ્યાં જ્યાં લોહી પહોંચે છે શૈતાન પણ

પહોંચી જતો. મને અંદેશો થયો કે તમારા દિલોમાં કાંઈ (બદગુમાની) ન નાખી દે."

(બુખારી ૧/૨૭૩, ૧/૪૩૭ અલ્જેહાદ, ૧/૪૬૪ બદઉલ ખલ્ફ, ૧/૮૧૮ અલ્અદબ, ૧/૧૦૬૩

અલ્અહકામ, મુસ્લિમ-અલ ઈસ્તીઝાન, અબૂ દાઉદ-અસ્સૌમ, અલ્અદબ, નિસાઈ-અલ્અતેકાફ,

ઈબને માજહ-અસ્સૌમ, મુસ્નદે અહમદ ૬/૩૩૭)

ઈમામ અહમદ અને બુખારી બદઉલ ખલ્ફમાં છે કે اسرعا એટલે કે ઝડપભેર આગળ વધી ગયા. અંતમાં અહીં શિયા છે. મુસ્નદે ઈમામ અહમદમાં ا سوء છે અને બુખારી બદઉલ ખલ્ફમાં ا شر છે. સાર સૌનો એક છે. મુરાદ એ છે કે રાતમાં એક સ્ત્રીને મસ્જિદથી નીકળતાં અને મને દરવાજા પર ઉભેલો જોઈને ક્યાંક શૈતાન તમારા દિલોમાં મારા તરફથી કોઈ બુરો ખયાલ ન નાખી દે, તેને બહેકાવવામાં વાર નથી લાગતી એટલા માટે મેં તમને જણાવી આપ્યું છે કે આ સફિયહ બિન્તે હુય્ય છે. એ બંને સાહબો હઝરત ઉસૈદ બિન હઝીર અને એબાદ બિન બશર હતા.

علي رسلكما : નો અર્થ એ છે કે જેવા છો એવા જ રહો. સારાંશ કે થોભી જાવ.

મસાઈલ : આ હદીષથી સાબિત થયું કે મોઅતકિફ માટે જઈઝ છે કે મુબાહ કામમાં વ્યસ્ત રહે. એ પણ જઈઝ છે કે મુલાકાતીઓ સાથે મળે અને વાતો કરે. મોઅતકિફ સાથે મુલાકાતના માટે તેની પત્ની મસ્જિદમાં જઈ શકે છે. સ્ત્રીઓએ રાતમાં જરૂરત પૂરતુ નીકળવુ જાઈઝ છે.

શૈતાનનો માણસ પર કબજો : હદીષના આ શબ્દોથી ફર્માવ્યું : ان الشيطان يبلغ من الانسان مبلغ الدم : "માણસના શરીરમાં જ્યાં જ્યાં લોહી પહોંચે છે શૈતાન પણ પહોંચી જાય છે." જાહેરી રીતે એવું જણાય છે કે શૈતાન માણસને બેકાબૂ કરીને સવાર થઈ શકે છે. જેમ કે આસેબઝદા (વળગણવાળા) લોકોમાં અનુભવ છે અને એ ખૂદ કુર્આને કરીમથી સાબિત છે કે ફર્માવ્યું : يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ : "જેને સ્પર્શીને શૈતાન પાગલ બનાવી દે છે." (બકરહ)

باب الاعتكاف في العشر الاوسط من رمضان ٢٤٢

"રમઝાનના મધ્ય દસકામાં એતેકાફ" – (૨૭૪)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ

حَدِيث
١٢٠٢

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લહુ એ ફર્માવ્યું, નબી ﷺ દરેક રમઝાનમાં દસ દિવસ [હદીષ : ૧૨૦૨]

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَعْتَكِفُ فِي كُلِّ رَمَضَانَ عَشْرًا أَيَّامًا فَلَمَّا كَانَا الْعَالَمَ الَّذِي قَبَضَ فِيهِ أَعْلَفَ شَرِيْنًا

એતેકાફ કરતા હતા, અને જે વરસે વિસાલ થયો વીસ દિવસ એતેકાફ કર્યો."

(બુખારી ૨/૪૮, ફઝાઈલુલ કુર્આન, અબૂ દાઉદ-અસ્સૌમ, નિસાઈ-ફઝાઈલુલ કુર્આન, અલ એતેકાફ, ઈબને માજહ-અસ્સૌમ)

હદીષ : ૧૨૦૨ની સમજૂતી

જાહેર છે કે એ એતેકાફ સતત હતો એનાથી લાઝિમ કે મધ્ય દસકામાં પણ કર્યો હોય. વીસ દિવસ એતેકાફ કરવાની હિકમત શું હતી એની વિવિધ સ્પષ્ટતાઓ કરવામાં આવેલી છે. ફઝાઈલે કુર્આનની રિવાયત આ છે : નબી ﷺ પર કુર્આન મજીદ એકવાર રમઝાન શરીફમાં પેશ કરવામાં આવતું હતું પણ જે વરસે વિસાલ ફર્માવ્યો ત્યારે બે વાર પેશ કરવામાં આવ્યું. દર વરસે દસ દિવસ એતેકાફ કરતા હતા અને જે વરસે વિસાલ ફર્માવ્યો તો વીસ દિવસ એતેકાફ કર્યો, એનાથી કેટલાક લોકોએ એ તારવ્યું કે બે વાર કુર્આનના દૌરની લીધે વીસ દિવસ એતેકાફ ફર્માવ્યો. પણ આ તે વખતે સહીહ થશે જ્યારે એ નક્કી થાય કે કુર્આનનો દૌર કેવળ એતેકાફની હાલતમાં જ થાય છે, જ્યારે કે એવું નથી. હઝરત ઈબને અબ્બાસની હદીષમાં સ્પષ્ટતા છે કે રમઝાનની દરેક રાતમાં જિબ્રઈલ કુર્આનનો દૌર કરતા હતા. (બુખારી ૧/૩ બદઉલ વહી, ૨/૭૪૮ ફઝાઈલુલ કુર્આન) પણ એ કહી શકાય છે કે બે વાર કુર્આનના દૌરની ખુશીમાં બમણો એતેકાફ કર્યો. બીજી સ્પષ્ટતા એ કરવામાં આવી કે હમણા હદીષ વર્ણન થઈ કે અઝવાજે મુતહ્હરાત (પાક બીવીઓ)ના મસ્જિદમાં એતેકાફને માટે તંબૂઓ લગાડવા પર રમઝાનનો એતેકાફ ત્યજી આપ્યો અને શવ્વાલમાં કર્યો. એની સંભાવના છે કે રમઝાનમાં જ એના ભરણાના માટે દસ દિવસ અધિક એતેકાફ કર્યો.

ત્રીજો ખુલાસો એ કરવામાં આવ્યો કે ગયા વરસે સફરના કારણે રમઝાનના છેલ્લા અશરાનો એતેકાફ ન કરી શક્યા જેથી તેના ભરણાના માટે વીસ દિવસ કર્યો. જેમ કે અબૂ દાઉદ (૧/૩૩૪) અસ્સિયામ) તથા નિસાઈ (ફતહુલબારી, ૪/૨૪૧)માં હઝરત ઉબય ઈબને કઅબ રઝી અલ્લહુ એ મરવી છે કે નબી ﷺ રમઝાનના આખરી અશરામાં એતેકાફ કર્યા કરતા હતા. એક વરસે સફરના કારણે એતેકાફ ન કરી શક્યા જેથી આવતા વરસે વીસ દિવસ કર્યો. હું કહું છું : આ સફર ફતહે મક્કા હતો.

ચોથો ખુલાસો એ છે કે જાહેરી હયાતનું છેલ્લું વરસ હતું, જેથી ઈરાદો કર્યો કે વધુને વધુ ફર્માબરદારીની સાથે પોતાના રબથી મુલાકાત કરે. એમાં ઉમ્મતને તલ્કીન છે કે વૃદ્ધાવસ્થામાં જ્યાં સુધી થઈ શકે ફર્માબરદારી તથા ઈબાદતોમાં કોશિશ કરે.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کتاب البيوع

(કિતાબુલ બુયૂઅ) "ખરીદ વેચાણનું બયાન" - (૨૭૪)

باب ملجاء في قول الله تبارك وتعالى فإذا قضيت الصلاة فأنشروا في الأرض - الآية ٢٤٢

અલ્લાહ તબારક વ તઆલાના એ ઈર્શાદના બારામાં જે મરવી છે કે ફર્માવ્યું, જ્યારે નમાઝ પૂરી કરી લેવામાં આવે તો જમીન પર ફેલાય જાવ, અને અલ્લાહનો ફજ્લ તલાશ કરો અને ખૂબ જ પ્રમાણમાં અલ્લાહનો ઝિક કરો જેથી કામયાબી હાંસલ કરો. અને જ્યારે તેમણે કોઈ વેપાર અથવા ખેલ જોયો તો તેની તરફ ચાલી નીકળ્યાં અને તમને ઉભેલા છોડી આપ્યાં. ફર્માવી દો ! અલ્લાહની સમક્ષ જે કાંઈ છે તે ખેલ તથા વેપારથી બેહતર છે, અને અલ્લાહની રોજ સૌથી સારી છે. (જુમ્અહ)

સુંદર ક્રમ : દીની બાબતોના પાંચ પ્રકારો છે : અફીદા, ઈબાદતો, મામલાઓ, ઝવાજિર, આદાબ. એમાંથી સૌથી મહત્વના અફીદા (એતેકાદિયાત) છે. એટલા માટે કે એ સૌનો પાયો છે એટલા માટે એમને સૌથી પ્રથમ વર્ણન કર્યાં, પછી ઈબાદતોને એટલા માટે કે એ મામલાઓના કરતાં ઘણી મહત્વની છે. પછી મામલાઓને, અને મામલાઓમાં સૌથી અગ્ર સ્થાને બુયૂઅ (ખરીદ વેચાણ)ને રાખ્યું એટલા માટે કે એની જરૂરત સૌથી અધિક છે બલકે વિચાર કરો તો આ જીવનનો સ્તંભ છે.

બયૂઅનો અર્થ : બોયૂઅ બયૂઅનુ બહુવચન છે એનો શાબ્દિક અર્થ વેચવું પણ છે અને ખરીદવું પણ છે. ફિક્હમાં એનો અર્થ છે : **مبادلة المال بالمال بالتراضي** "માલને માલ વડે રાજીખુશીથી બદલવો." એના વિવિધ પ્રકારો પર નજર કરતાં બહુવચન લાવ્યાં. બયૂઅના પ્રકારો આ પ્રમાણે છે : જો અચૂન સામાનને ધમનના બદલામાં વેચે તો મુત્લક બયૂઅ^૧ છે. અને જો અચૂન અચૂનના બદલામાં હોય તો મુકાએઝા^૨ છે. અને જો દૈનને અચૂનના બદલે વેચે તો એ સલમ^૩ છે. અને જો ધમનને ધમનના બદલે વેચે તો એ બયૂએ સરફ^૪ છે. અને જો કોઈ ચીજને તેની કિંમત બતાવીને કાંઈક અધિક લઈને વેચે તો મુરાબહા^૫ છે અને જો અસલ કિંમત પર વેચે તો તૌલિયા^૬ છે. અને જો થોડીક કિંમત ઓછી કરીને વેચે તો વઝીઆ^૭ છે. અને જો બયૂએ તામ છે એમાં કોઈ ખિયાર નથી તો લાઝિમ^૮ છે. અને જો ખિયાર છે તો ગૈરલાઝિમ^૯ છે. આ નવ પ્રકારો થયા. પછી એ સૌના ચાર પ્રકારો છે : **સહીહ :** જો તેના તમામ અરકાન તથા શર્તો જોવા મળે. **બાતિલ :** જો કોઈ રુકન ન જોવા મળે. **ફાસિદ :** જો કોઈ શર્ત ન જોવા મળે. **મકરહ :** તે જો કારણના લીધે મના હોય. હવે કુલ છત્રીસ પ્રકારો થયા.

અરકાન તથા શર્તો : એના અરકાન ઈજાબ તથા કુબૂલ છે એનો મહલ (આધાર) માલે મુતકવ્વિમ. અને શર્ત ખરીદ તથા વેચાણ કરનારનું અહલ હોવું. તદ્દઉપરાંત દરેક પ્રકારની ખાસ શર્તો અલગ અલગ છે જે ફિક્હની કિતાબોમાં સ્પષ્ટતાથી વર્ણન થયેલી છે. એના ફાયદા આ છે : -

૧. માણસ જીવતો રહેવા માટે જે ચીજોનો મોહતાજ છે એમાં વિશાળતા છે. ૨. ઝઘડા, લડાઈ, લૂટમાર, ચોરી ડકેટી વગેરેને રોક લગાડે છે. ૩. જગતની સલામતી તથા તેની વ્યવસ્થાનુ નિયંત્રણ.

حدیث
۱۲۰۳

حَدَّثَنَا ابْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ قَالَ عَبْدُ

"હઝરત અબ્દુરહમાન ઈબ્ને ઓફે رضي الله عنه એ ફર્માવ્યું, જ્યારે અમે મદીના આવ્યા [હદીષ : ૧૨૦૩]

الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ لَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ أَخْبَرَنَا سَوْدَةُ بِنْتُ سَعْدٍ أَنَّ

તો રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ મારા તથા સઅદ બિન રબીઅના વચ્ચે ભાઈ ભાઈનો સંબંધ સ્થાપી આપ્યો તો સઅદ

بَيْنَ سَعْدِ بْنِ الرَّبِيعِ فَقَالَ سَعْدُ بْنُ الرَّبِيعِ إِنِّي أَكْثَرُ الْأَنْصَارِ مَا لَأَفْسِمَ لَكَ نِصْفَ

બિન રબીઅએ કહ્યું, હું અન્સારમાં સૌથી અધિક માલદાર છું, હું તમને અડધો માલ આપુ છું. અને મારી બંનેવ

مَالِي وَإِنْظُرْ أَيَّ زَوْجَتِي هَوَيْتَ تَزَوَّجْتَهَا فَقَالَ لَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ

પત્નીઓને જુઓ જે તમને પસંદ હોય તેને તલાક આપી દઉં અને જ્યારે ઈદત પસાર કર્યા બાદ હલાલ થઈ

હદીષ : ૧૨૦૩ની સમજૂતી

આ રિવાયત ખૂદ અબ્દુરહમાન ઈબ્ને ઓફેથી મરવી છે એ જ પ્રકરણમાં એનાથી જ જોડાયેલ આ જ હદીષ હઝરત અનસ رضي الله عنه થોડા ફેરફાર સાથે મરવી છે. હઝરત અનસ رضي الله عنه ની હદીષમાં છે કે જ્યારે હઝરત સઅદ બિન રબીઅએ ઉપરોક્ત રજૂઆત કરી તો હઝરત અબ્દુરહમાન બિન ઓફે ફર્માવ્યું, અલ્લાહ તમારા માલ તથા ઘરવાળાંમાં બરકત આપે, કોઈ બજારનો રસ્તો બતાવો ! જ્યારે પરત થયા તો નફામાં માખણ તથા ઘી લાવ્યા. હાશિયામાં જે હવાલાઓ છે તે બંનેના છે.

સનદની સ્પષ્ટતા : આ હદીષની સનદમાં આ પ્રમાણે છે :-

ઈબ્રાહીમનો વંશવેલો આ પ્રમાણે છે : ઈબ્રાહીમ બિન સઅદ બિન ઈબ્રાહીમ બિન અબ્દુરહમાન બિન ઓફે رضي الله عنه. આ સનદમાં એ નિશ્ચિત છે કે ઈબ્રાહીમની ઝમીરે મુજર્રદ મુત્તસિલનો મરજઅ ઈબ્રાહીમ બિન સઅદ જ છે. મતલબ એ થયો કે ઈબ્રાહીમ પોતાના પિતા સઅદથી રિવાયત કરે છે. એમાં કોઈ ખલેલ નથી. અલબત્ત **جده** એની ઝમીરે (મુજર્રદ મુત્તસિલના મરજઅના બારામાં બે સંભાવનાઓ છે અને બંનેવ મખદૂશ છે. એક એ કે એનો મરજઅ ઈબ્રાહીમ બિન સઅદ હોય, એટલે ઈબ્રાહીમ પોતાના દાદાથી રિવાયત કરે છે. એમના દાદા હઝરત અબ્દુરહમાન ઈબ્ને ઓફેના ફરજંદ ઈબ્રાહીમ છે. ઈબ્રાહીમ ઈબ્ને ઓફે ભાઈ ભાઈનો રિશ્તો સ્થાપિત થયો ત્યારે પેદા પણ થયા ન હતા. એટલા માટે કે એના પર એકમતિ છે કે તેમનો વિસાલ હિ.સ. ૮૦ માં ૭૫ વરસની વયે થયો એનો મતલબ એ થયો કે એમનો જન્મ હિ.સ. ૧૫ માં થયો.

બીજી સંભાવના એ છે કે **جده**ની ઝમીરનો મરજઅ સઅદ બિન ઈબ્રાહીમને બનાવીએ તો મતલબ એ થશે કે સઅદ બિન ઈબ્રાહીમ પોતાના દાદા હઝરત અબ્દુરહમાન બિન ઓફેથી રિવાયત કરી છે જ્યારે કે સઅદે તેમનો જમાનો નથી જોયો, એટલા માટે હઝરત અબ્દુરહમાન બિન ઓફેનો વિસાલ હિ.સ. ૩૨ માં થયો છે અને સઅદ બિન ઈબ્રાહીમનો જન્મ હિ.સ. ૫૩ માં થયો છે, કેમ કે એમનો વિસાલ હિ.સ. ૧૨૬ માં ૭૩ વરસની વયે થયો છે. બંને તફદીર પર આ હદીષ મુરસલ થઈ.

لِحَاجَةٍ لِي فِي ذَلِكَ هَلْ مِنْ سُوْقٍ فِيهِ تِجَارَةٌ قَالَ سُوْقٌ قِيْتَاعٌ قَالَ فَعَدَّ إِلَيْهِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ

જાય તો એની સાથે શાદી કરી લો. એના પર અબ્દુરહમાન બિન ઔફે કહ્યું, એની મને જરૂરત નથી. એવું કોઈ

فَأْتَى بِأَقِطٍ وَسَمِنَ قَالَ ثُمَّ تَابَعَ الْغَدُوقَ فَمَا بَيْتٌ أَنْ جَاءَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَلَيْهِ أَنْ تَرُصِفَهُ فَقَالَ

બજાર છે જ્યાં વેપાર થાય. સઅદે બતાવ્યું, કેનુકાઅનું બજાર છે. અબ્દુરહમાન સવારે ત્યાં ગયા અને માખણ

رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَزَوَّجَتْ قَالَ نَعَمْ قَالَ وَمَنْ قَالَ امْرَأَةً

તથા ઘી લાવ્યા. પછી સતત સવારે જતા રહ્યા. કેટલાક દિવસો પછી અબ્દુરહમાન આવ્યા અને એમના પર

مِنَ الْأَنْصَارِ قَالَ كَمْ سَقْتِ قَالَ زَيْنَةَ نَوَاةٍ مِنْ ذَهَابٍ فَنَوَاةٌ ذَهَبٌ - فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَأُولُوهُ بِشَرِّ

પીળાશનું નિશાન હતું તો રસૂલુલ્લાહ عليه السلام એ પૂછ્યું, તમે શાદી કરી લીધી ? અર્જ કરી, જી ! પૂછ્યું, કોની

સાથે ? અર્જ કરી, એક અન્સારી સ્ત્રી સાથે. પૂછ્યું, કેટલી મહેર આપી ? અર્જ કરી, બજૂરના

ઠળિયા જેટલું સોનું. ફર્માવ્યું, વલીમો કરો યાહે એક બકરીથી જ."

(બુખારી ૧/૩૦૬ અલિકફાલહ, ૧/૫૩૩ મનાકિબુલ અન્સાર, ૧/૫૬૧, ૨/૭૭૪ અન્નિકાહ, ૨/૭૭૭ બાબુલ વલીમા ૨/૮૮૮

અલ્અદબ, મુસ્લિમ-ફઝાઈલે સહાબા, તિર્મિઝી-અલબિર, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૩/૧૮૦)

હું કહું છું : આ તન્કીદ (ટિપ્પણી) બીજી સનદ પર છે જે મનાકિબુલ અન્સાર બાબુ ઈબ્રાહીમની عليه السلام માં વર્ણન થયેલ છે. જેમાં આ પ્રમાણે છે : **عن جده قال لما قدموا المدينة** (અલ હદીષ) અહીં એનો અવકાશ જ નથી. અહીં પ્રથમ પાસુ નિશ્ચિત છે એટલે **جده** ની ઝમીરનો મરજઅ ઈબ્રાહીમ બિન સઅદ છે. અને જદથી મુરાદ ઈબ્રાહીમ બિન હઝરત અબ્દુરહમાન બિન ઔફ છે. એ જો કે અફદેમુ મુવાબાતના સમયે મૌજૂદ ન હતા પણ તે કહે છે **قال عبدالرحمن بن عوف** તે પોતાના પિતાથી સાંભળીને રિવાયત કરે છે એટલા માટે એમાં ઈરસાલનો અવકાશ નથી.

أخي رسول الله صلى الله عليه وسلم : મુહાજિરો અલ્લાહ تعالى તથા રસૂલ عليه السلام ની રઝાને માટે પોતાનું ઘરબાર, માલ સામાન, છોડીને અલ્લાહના ભરોસે ખાલી હાથે મદીના તયબહ આવ્યા હતા. તેમની પાસે કાંઈપણ ન હતું જેનાથી તેઓ જીવનનિર્વાહ કરતા, રહેવા સહેવા માટે ઘરબાર બનાવતા. એટલા માટે હુઝૂરે અફદસ عليه السلام એ એમની એ વ્યવસ્થા કરી કે મુહાજિરોની હૈસિયતનો લેહાઝ કરીને અન્સારે કિરામ સાથે તેમનો ભાઈ ભાઈનો સંબંધ, ભાઈચારગીનો સંબંધ સ્થાપિત કરી આપ્યો. સેર યશમ (ઉદાર દિલ) અન્સારે કિરામે એને ખુશીથી ફૂબૂલ કર્યો અને સગા ભાઈથી વધીને તેમનો લેહાઝ રાખ્યો.

આ બાજુ મુહાજિરો પણ અન્સાર પર બોજરૂપ ન રહ્યા. તેઓ ઘણા જ જલ્દી પોતાની મહેનત તથા આવડતના કારણે પોતાના પગો પર ઉભા થઈ ગયા. જેનું એક દષ્ટાંત આ હદીષમાં વર્ણન થયેલ છે. આ ભાઈચારાના આધારે એકબીજાના વારસદાર થતા હતા, ત્યાં સુધી કે આયતે કરીમા નાઝિલ થઈ : (અન્ફાલ-૭૫) **وَأَذُلُّوا الْأَرْحَامَ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ (انفال- ૮૦)** તો વારસાનો હક્ક ઉઠી ગયો. એક રિવાયત પ્રમાણે મવાબાત (ભાઈચારો) ગઝવએ બદર સુધી રહ્યો.

نیکاہ صفرہ : نیکاہ વખતે પીળા રંગની ખુશ્બુ વાપરતા હતા એની અસર હતી. હઝરત અનસ રَضِيَ اللهُ عَنْهُની હદીષમાં صفره من صفره છે તે પીળા રંગથી રંગાયેલા હતા. અમુક રિવાયતોમાં છે કે ઝાફરાનનો રંગ હતો. મુરાદ એ છે કે મુલાકાતની રાતમાં દુલ્હને જે ખુશ્બોદાર રંગ વાપર્યો હતો તે તેમનાં કપડાંમાં લાગી ગયો હતો એને જોઈને પૂછ્યું. જે ખાતૂન સાથે હઝરત અબ્દુરહમાન બિન ઓફ રَضِيَ اللهُ عَنْهُએ શાદી કરી હતી તે અબુલ બસર અનસ બિન રાફેઅનાં સાહબઝાદી હતાં જેમનાથી ફાસિમ અને અબૂ ઉષ્માન અબ્દુલ્લાહ જન્મ્યા. હઝરત અનસની હદીષમાં છે કે હુઝૂરે અફ્દસ رَضِيَ اللهُ عَنْهُએ પૂછ્યું : مُيَسَّمُ આ યમનની લુગત (ડીક્ષનરી)નો શબ્દ છે, એનો અર્થ છે : مَا هَذَا ?

زينة نواة من ذهب : زينةનો શાબ્દિક અર્થ ખજૂરનો ઠળિયો થાય છે. એ નાની મોટી હોય છે એટલા માટે એમાં મતભેદ છે કે રિવાજ મુજબના વજનથી એ કેટલું થયું. અબૂ ઓબૈદે કહ્યું કે પાંચ દિરહમ છે. ઈમામ અહમદ બિન હંબલે ફર્માવ્યું, ત્રણ દિરહમ. તિર્મિઝીમાં હઝરત ઈમામ અહમદથી જ મરવી છે કે $\frac{1}{3}$ દિરહમ, એક કથન એ છે કે $\frac{1}{8}$ દિરહમ.

એક દિરહમ શરઈ ત્રણ માશા $\frac{1}{4}$ રતી છે તો પાંચ દિરહમના ૧૫ માશા છ રતી થયા. فَرَعْلَى هَذَا એ પ્રમાણે ગણતા દીનાર સાડા ચાર માશાનો ચોથાઈ દીનાર એક માશા $\frac{1}{4}$ રતીનો થયો.

اولم : એનાથી જાણવા મળ્યું કે વલીમો સુન્નત છે, વધારેની શક્તિ ન હોય તો જેટલો થઈ શકે એટલો જ કરે. હુઝૂરે અફ્દસ رَضِيَ اللهُ عَنْهُએ હઝરત સફિયહ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا સાથે નિકાહ વખતે સત્તુ તથા ખજૂર વડે વલીમો કર્યો હતો. એનો સમય સુહાગરાતની સવાર છે. રુખસદથી પહેલાં અથવા રુખસદ બાદ જે દાવત કરવામાં આવે છે એ વલીમો નથી. રિયા તથા વાહ વાહ માટે હોય તો હરામ છે. અને જ્યાં તેને કરજ સમજે છે ત્યાં કરજ ઉતારી દેવાની નિયતમાં વાંધો નથી, પણ આ નિયત મહમૂદ (પસંદીદા) નથી. કે હવે આ વલીમાની દાવત ન રહી પણ એક કરજની અદાયગી થઈ. આ હદીષથી નીચે મુજબના ફાયદા હાંસલ થયા : ૧. ઈજતદાર તથા શરીફ વ્યક્તિઓને બજારોમાં ખરીદ વેચાણ કરવામાં કોઈ વાંધો નથી. ૨. પોતાની આર્થિક સ્થિતિ સારી બનાવવામાં મહેનત તથા કોશિશ પસંદીદા છે. ૩. વ્યવસાય તથા કારીગરી, વેપાર બલ્કે નોકરી કરીને જીવન નિર્વાહ કરવો અફઝલ છે એના કરતાં કે લોકોના તોહફા તથા સદકાઓ વગેરે પર જીવન નિર્વાહ કરવામાં આવે.

હઝરત સઅદ બિન રબીઅ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ : આ અન્સારે કિરામના બની ખઝરજના અગ્રગણ્ય તથા લોકપ્રિય વ્યક્તિઓમાંથી હતા. બયઅતે ઉકુબામાં શરીક થયા. અને બાર નકીબોમાંથી એક આ પણ છે. ગઝવએ બદરમાં શરીક થયા. ગઝવએ ઓહદમાં શહાદતથી સરફરાઝ થયા.

باب تفسیر المشہات ۲۷۴

"मुशाबहातनी तइसीर"-(२७४)

अमुक नुस्खाओमां मुशाबिहात छे अने अमुकमां अशशुभहात छे, शुब्दानुं भडुवयन. अनाथी मुराह दरेक ते यीजे छे जे मुजतखिदनी नजरमां अमुक कारणे उलालना मुशाबेह (मणती) डोय अने अमुक कारणे उरामने. (मुशाबिहात-शंकाभय यीजे)

ت ۳۷۶ وَقَالَ حَسْبُنَا بِأَبِي سَيِّئًا مَا رَأَيْتُ شَيْئًا أَهْوَنَ مِنَ الْوَعْدِ عَمَّا يُرِيدُكَ مَا لَأُرِيدُكَ

"अने उस्सान बिन अभी सिनाने इर्माव्युं, में वरअथी आसान कोरि यीज

[तअलीक़ : ३७६]

नथी जेई, जेमां शंका डोय तेने छोडी आपे अने ते अपनावे जेमां शंका न डोय."

तअलीक़ : ३७६नी समजूती

आ तअलीक़ने ईमाम अबू नुअैमे मुत्तसिल सनह साथे रिवायत करी छे. तेमना शब्दो आ छे : यूनुस बिन ओबैद अने उस्सान बिन अभी सनान आबिदे बसरा अेक जगाअे त्मेगा थया. यूनुसे कहुं, में वरअथी सप्त कोरि अमल नथी जेयो. तो उस्साने कहुं, वरअथी आसान में कोरि यीज नथी जेयी. यूनुसे कहुं, केवी रीते ? तो जइाव्युं, जे यीजे मने शंकामां नाप्यो तेने छोडीने ते अपनाव्युं जेमां कोरि शंका न उती. अेनुं दष्टांत अे छे के अेक शप्स जेनी आवक शंकास्पद छे ते उलाल कारोभार पइा करे छे अने उराम पइा. अेणे कोरि उदियो पेश कर्यो तो अे शंकाथी के तेणे कोरि उराम माल न आप्यो डोय अे शंका थई, पइा कोरिनो उदियो क़बूल न करवामां कोरि गुनोड नथी, तो वरअ अे छे के उदियो क़बूल न करे.

अेनुं समर्थन आ उदीपथी पइा थाय छे जे उजरत सैयहेना अबू उमामा رضی اللہ عنہ मरवी छे के अेक साडबे रसूलुल्लाह ﷺथी पूछ्युं, ईमान शुं छे ? इर्माव्युं, जयारे कोरि नेकी पर तुं पुश थाय अने जुराई पर तने तकलीक़ थाय, तो तुं मोमिन छे. पूछवामां आव्युं, गुनोड शुं छे ? इर्माव्युं, जे तने पटके तेने छोडी आप. (मुस्नहे ईमाम अहमद, ५/२५२)

ورع (वरअ) : वरअनो शाब्दिक अर्थ भयवुं छे. शरीअतमां वरअ अे छे के माइस दरेक ते यीजथी भये जे शरीअतनी इअे नापसंदीदा डोय. अेना यार प्रकारो छे. **इर्मा** : दरेक कृतई उरामथी भयवुं. **वाबिअ** : शंकास्पद यीजेथी भयवुं. **मकइह** : शरीअतनी इअे जे यीजेथी भयवानुं कोरि कारण नथी अेनाथी पइा परडेज करवुं. ईमाम गजालीअे वरअना पांय प्रकारो कर्या छे : १. वरउस्सिदीक़ीन (सिदीक़ोनो वरअ) के ईबाहतनी निध्यत विना कोरि यीज न आय. २. वरउल् मुत्तक़ीन (मुत्तक़ीओनो वरअ) जे यीज शंकाभय नथी पइा अेनो अंदेशो छे के क्य़ांक उराम सुधी न भेंयी जय, अेने पइा छोडवी. ३. वरउस्सालिहीन (नेक लोकोनो वरअ) जेमां कोरि हलीलथी संभावना उतपन्न थती डोय के क्य़ांक अे उराम तो नथी ?! ४. वरउल मौसूसीन : शंकानी हलील कर्या विना छोडवुं. ५. वरउशशइह : अेवी ज़ईज वातोने छोडवी जेनाथी अदालत उदी जती डोय. जेम के केवण तेडभंद पडेरीने बडार नीकणवुं अने बजारोमां भावु पीवुं.

عَنْ عُقَيْبَةَ بْنِ الْحَارِثِ أَنَّ امْرَأَةً سَوْدَاءَ جَاءَتْ فَنَزَعَتْ

حدیث
۱۲۰۴

"હઝરત ઉકૃબા બિન હારિષ رضی اللہ عنہ થી રિવાયત છે કે એક હબ્શી ખાતૂન આવ્યાં

[હદીષ : ૧૨૦૪]

أَنَّهَا أَرْضَعَتْهُمَا فَنَزَعَتْ لِنَبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَعْرَضَ عَنْهُ وَتَبَسَّمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

અને તેમણે કહ્યું કે આ બંનેવને મેં દૂધ પીવડાવ્યું છે. એનો ઉલ્લેખ નબી ﷺ ને કર્યો તો હુઝૂરે મોં ફેરવી

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كَيْفَ وَقَدْ قِيلَ وَكَانَتْ مَحْتَةً ابْنَةَ أَبِي إِيَّاهِبِ التَّمِيمِيِّ - ع

લીધું અને નબી ﷺ એ સ્મિત કર્યું. ઈર્શાદ ફર્માવ્યો, કઈ રીતે ? જ્યારે કે કહેવામાં આવ્યું છે અને

એમના નિકાહમાં અબૂ ઈહાબ તયમીનાં પુત્રી હતી."

(બુખારી ૧/૧૮ અલ્લહમ, ૧/૩૬૦, ૩૬૩ અશ્શહાદત, ૨/૮૬૪ અન્નિકાહ, તિર્મિઝી-રિઝાઅ, નિસાઈ-નિકાહ, દારમી-નિકાહ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૪/૩૮૪)

હદીષ : ૧૨૦૪ની સમજૂતી

આ હદીષ કિતાબુલ ઈલ્મમાં વિગતવાર આ પ્રમાણે છે : ઉકૃબા બિન હારિષ رضی اللہ عنہ અબૂ ઈહાબની પુત્રીથી શાદી કરી તો એમની પાસે એક સ્ત્રી આવ્યાં અને તેમણે કહ્યું કે મેં ઉકૃબાને અને જે સ્ત્રીથી શાદી કરી છે તેને દૂધ પીવડાવ્યું છે. એના પર ઉકૃબાએ કહ્યું, હું નથી જાણતો કે તે મને દૂધ પીવડાવ્યું છે અને ન તે મને (પહેલાં) જણાવ્યું. હવે તે સવાર થઈને રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની બિદમતમાં મદીના હાજર થયા અને હુઝૂરને પૂછ્યું. તો રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, કેવી રીતે ? જ્યારે કે કહેવામાં આવ્યું તો ઉકૃબાએ તેમનાથી જુદાઈ અપનાવી લીધી અને તેમણે તેમના સિવાય કોઈ અન્યથી નિકાહ કરી લીધા.

ارضعتهما : એ હબ્શી સ્ત્રીએ એવું કહ્યું કે મેં ઉકૃબાને પણ દૂધ પીવડાવ્યું છે અને અબૂ ઈહાબની આ પુત્રીને પણ જેની સાથે એમણે નિકાહ કર્યા છે. એમનું નામ ગુન્યહ બિન અબૂ ઈહાબ હતું અને કુન્નિયત ઉમ્મે યહ્યા.

فذكر النبي ﷺ : હઝરત ઉકૃબા બિન હારિષ કુરેશી સહાબી છે. ફતહે મક્કાના પ્રસંગે ઈમાનથી પાવન થયા અને મક્કામાં જ રહેતા હતા. એ હબ્શી સ્ત્રીએ જ્યારે એવું કહ્યું તો મદીના તયબહ બિદમતે અફદસમાં હાજર થયા. હુઝૂરે એ સાંભળીને મોં ફેરવી લીધું. મુસ્નદે ઈમામ અહમદ (૪/૩૮૪, તિર્મિઝી, ૧/૧૩૭ અરિઝાઅ)માં છે કે તેમણે આ અર્ઝ કરી કે મેં ફલાણાની પુત્રી ફલાણી સાથે શાદી કરી તો એક હબ્શી સ્ત્રીએ આવીને એ બતાવ્યું કે મેં તમને બંનેને દૂધ પીવડાવ્યું છે. જ્યારે કે તે જૂદી છે. એના પર નબી ﷺ એ મોં ફેરવી લીધું. તો તે હુઝૂરની સામે આવ્યા અને ફરી એ જ અર્ઝ કર્યું. તો ફર્માવ્યું, કઈ રીતે એને તમારી પત્ની તરીકે રાખશો જ્યારે કે તેણી કહે છે કે મેં તમને બંનેને દૂધ પીવડાવ્યું છે ? એને છોડી આપો ! બુખારી કિતાબુલ ઈલ્મની રિવાયતમાં છે કે તેમણે એનાથી અલગતા અપનાવી લીધી. એનો ભાવાર્થ એ છે કે તેમણે એને તલાક આપી દીધી.

એ જ હદીષના પ્રમાણે હઝરત ઈમામ અહમદ ઈબ્ને હંબલે ફર્માવ્યું કે રઝાઅતની (દૂધના સંબંધની) સાબિતીના માટે દૂધ પીવડાવનાર સ્ત્રીની ગવાહી પૂરતી છે. પણ અહનાફ (હનફીઓ) અને જમહૂરનો મઝહબ એ છે કે શહાદત (ગવાહીના નિસાબ પ્રમાણે) ગવાહ જરૂરી છે. અને હઝરત ઉકૃબાને જે હુકમ આપ્યો હતો તે સાવચેતીના કારણે હતો. આ જ તકદીર પર આ હદીષને પ્રકરણ સાથે સામ્યતા છે. એક તરફ એ છે કે જો આ સ્ત્રી સાચી હોય

حدیث
۱۳۰۵

عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا قَالَتْ كَانَ

'ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા રઝી અલ્લાહુએન્યા એ ફર્માવ્યું, ઉત્મા બિન અબૂ વક્કાસે [હદીષ : ૧૨૦૫]

عُتْبَةُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ عِيَالِي أَخِيهِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ أَنَّ ابْنَ وَلِيدَةَ زَمْعَةَ مَتَى تَأْتِيهِ

પોતાના ભાઈ સઅદ બિન અબૂ વક્કાસને વસિયત કરી હતી કે ઝમ્આની લોડીનો બાળક મારા નુકાથી છે

تَأْتِ فَلْيَأْكُلْ كَانَ عَامَ الْفَتْحِ أَخَذَهُ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ وَقَالَ بِنُ أَحْيَى قَدْ عِيَالِي فِيهِ فَقَامَ عَبْدُ بِنُ

એને લઈ લેજો. ફતહ મક્કાના મોકા પર સઅદ બિન અબૂ વક્કાસે એને લઈ લીધો અને કહ્યું કે મારા ભાઈનો

زَمْعَةَ فَقَالَ أَحْيَى وَابْنُ وَلِيدَةَ أَبِي وَإِلَى فِرَاشِهِ فَتَسَاوَأَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ سَعْدُ

પુત્ર છે, મારા ભાઈએ મને એના બારામાં વસિયત કરી હતી. તો અબ્દ ઈબ્ને ઝમ્આ ઉત્મા થયા અને કહ્યું એ

તો નિકાહ તદન બાતિલ થશે (થયા જ નથી ગણાશે) સંભોગ, ઝિના ગણાશે. અને કોઈપણ સ્ત્રીને પોતાના નિકાહમાં રાખવી ફર્જ નથી અને તલાક આપવી ગુનો નથી. જેથી વરઅનો તકાઓ એ જ છે કે તેણીને અલગ કરી આપે.

فاعرض عنه : અહીં એક પ્રશ્ન એ છે કે જો કેવળ દૂધ પીવડાવનાર સ્ત્રીની શહાદત રિજાઅત (દૂધ સંબંધ) માટે પૂરતી હોત તો હુજૂરે અફદસ عليه السلامના હઝરત ઉકબાએ સવાલ પર વાંધો ન ઉઠાવવો જોઈતો હતો, તે આટલા દૂરથી હુકમ માલૂમ કરવા માટે હાજર થયા હતા. યોગ્ય એ હતું કે તરત જ વિના વિલંબે જણાવી આપતા કે તેણીને અલગ કરી દો, એ તમારા માટે હરામ છે. મોં ફેરવવાથી તથા સ્મિત કરવાથી નિર્દેશ એ મળી રહ્યો છે કે તમે મને એની રજૂઆત ન કરતા, તેણીને પત્ની તરીકે રહેવા દેત તો કોઈ વાંધો ન હતો. પણ જ્યારે મારાથી વર્ણન કરી આપ્યું તો હું તમારી શાનને લાયક જે હુકમ છે તે જણાવી આપુ છું કે સાવચેતી એમાં છે કે એને છોડી આપો.

હદીષ : ૧૨૦૫ની સમજૂતી

ઉત્મા બિન અબી વક્કાસ આ જ તે બદબખ્ત છે જેણે ગઝવએ ઓહદમાં હુજૂરે અફદસ عليه السلامના સરે અફદસને ઝખ્મી કર્યું હતું અને દાંત મુબારક શહીદ કર્યા હતા. હુજૂરે અફદસ عليه السلامએ તેના હક્કમાં આવી દુઆ કરી હતી, હે અલ્લાહ ! આ એક વરસની અંદર કાફિર હોવાની હાલતમાં મરે. અને એવું જ થયું. જે લોકોએ એને સહાબીમાં ગણ્યો તેઓ ખતા પર છે. એ હઝરત સઅદનો (અલ્લાતી : એક પિતા અને સાવકી માતાથી થયેલા ભાઈ-બહેન) ભાઈ હતો. એની માનુ નામ હિંદ બિન્તે વહબ બિન અલ્હારિષ બિન ઝુહરા છે. અને હઝરત સઅદ رضي الله عنهનાં વાલિદનું નામ હમ્નહ છે.

همزة (ઝમ્આહ) : આ ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત સૌદા رضي الله عنهاના વાલિદ છે. અબ્દ ઈબ્ને ઝમ્આહ رضي الله عنه એમના ભાઈ છે ઘણા જ શરીફ તથા સાદાત સહાબામાંથી છે. જેના બારામાં આ વિવાહ થયો હતો તે બાળકનું નામ અબ્દુરહમાન છે એ પણ સહાબી છે. વલીદાનો અર્થ નાની બાળકી થાય છે અને લોડી પણ. અહીં બીજો અર્થ મુરાહ છે.

يَا رَسُولَ اللَّهِ ابْنُ أَخِي كَانَ قَدْ عَمِلَ لِي فِيهِ فَقَالَ عَبْدُ بَنٍ زَمْعَةَ أَخِي وَابْنُ وَلِيِّهِ ابْنِي وَإِنِّي وَدِدْتُ عَلَى

મારો ભાઈ છે અને મારા બાપની બાંદીનો પુત્ર જે એના બિછોના પર પેદા થયો છે. હવે બંનેવ નબી ﷺ ની

نُرَاشِبَهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ لَكَ يَا عَبْدُ بَنٍ زَمْعَةَ ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ

બિદમતમાં હાજર થયા. સઅદે અર્જ કરી, યા રસૂલલ્લાહ ! આ મારા ભાઈનો પુત્ર છે જેના બારામાં વસિયત

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَلَدُ لِلْفَرْشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجْرِ - ثُمَّ قَالَ لِسُودَةَ بِنْتِ زَمْعَةَ

કરી ગયા હતા. એના પર ઈબ્ને ઝમ્આએ કહ્યું, એ મારો ભાઈ છે અને મારા બાપની લોંડીનો પુત્ર છે જે મારા

رَوْحِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحْتَجِبِي لِمَا رَأَيْ مِنْ شَهْرٍ بَعْتَبَةَ فَمَا لَهَا حَتَّى لَقِيَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عِ

બાપના બિછોના પર પેદા થયો છે. નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, એ તારા માટે છે હે અબ્દ ઈબ્ને ઝમ્આ. પછી

ફર્માવ્યું, બાળક બિછોનાવાળાનું છે, અને ઝાનીના માટે પથ્થર છે. ત્યારબાદ ઉમ્મુલ મોમિનીન

હઝરત સૌદા બિન્તે ઝમ્આને ફર્માવ્યું કે એનાથી પદો કરજો કેમ કે એ બાળકને ઉત્બાથી મળતો જોયો.

તેણે સૌદાને જિંદગીભર ન જોયાં."

(બુખારી ૧/૨૯૫, ૧/૩૨૬ અલ્બુસૂમાત, ૧/૩૮૩ વસાયા, ૨/૬૧૬ અલ્મગ્ગાઝી, ઈબ્ને માજહ-નિકાહ, તિર્મિઝી-નિકાહ, મોઅત્તા ઈમામ માલિક-અલ્અકફદિયહ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૬/૩૭ વગેરે.)

فأقبضه : જાહિલિયતના જમાનામાં આમ દસ્તૂર હતો કે રઈસો પોતાની લોંડીઓના થકી ઝિનાનો ધંધો કરતા હતા. એ બેહયાઈને બંધ કરવા માટે આદેશ થયો : وَلَا تُكْرَهُوَ أَفْتَابَكُمْ عَلَى الْبَغَاءِ "તમારી બાંદીઓને બદકારી માટે મજબૂર ન કરો." (સૂ. નૂર-૧૨) આવી લોંડીઓને જ્યારે ગર્ભ રહી જતો અને જો હવે તે લોંડીનો માલિક એવો દાવો કરે કે મારી ઔલાદ છે તો તેની જ ઔલાદ માની લેવામાં આવતી, અને જો તે એવો દાવો ન કરતો હોય અને લોંડીના ઓળખીતાઓમાંથી કોઈ દાવેદાર થાય તો તેની ઔલાદ માની લેવામાં આવતી. અને જો તે લોંડીનો માલિક કોઈ દાવો કર્યા વિના મરી જતો અને એના વારસોમાંથી કોઈ દાવેદાર થતો તો તેને મળી જતો. આ બદનામ દસ્તૂરના પ્રમાણે ઉત્બા બિન અબૂ વક્ફાસનો સંબંધ ઝમ્આહની લોંડી સાથે હતો. તેણી સગર્ભા થઈ. ઝમ્આહએ એના બારામાં કોઈ દાવો કર્યો ન હતો અને મરી ગયો. ઉત્બાએ પોતાના ભાઈ હઝરત સઅદ બિન અબૂ વક્ફાસથી વસિયત કરી હતી કે ઝમ્આહની લોંડીના પેટે જે બાળક પેદા થયું છે એ મારું છે, તમે એને લઈ લેજો. કેમ કે આ જાહિલી દસ્તૂરની વિરુદ્ધ હજી કોઈ હુકમ નાજિલ થયો ન હતો એટલા માટે હઝરત સઅદે એ બાળકને લઈ લીધો અને અબ્દ બિન ઝમ્આહએ વાંધો ઉઠાવ્યો. તો હુઝૂર ﷺ એ એક એવો ફાત્વા ઈશાદ ફર્માવ્યો જેના થકી ફયામત સુધી કરોડો નિર્દોષોની જિંદગી સંવરી જ ગઈ નહીં બલકે એમને સમાજમાં બાઈજજત સ્થાન મળી ગયું.

الولد للفراش : અર્થ બિસ્તર છે. અહીં બિસ્તરવાળો મુરાદ છે એટલે કે જેને એ સ્ત્રી સાથે સંભોગ હલાલ હોય, ચાહે નિકાહ થકી ચાહે મિલકે યમીન (બાંદી હોવના કારણે) وللعاهر الحجر "અને ઝાની માટે પથ્થર છે, એટલે કે કાંઈ નહીં." સંગસાર કરવું મુરાદ નથી. એટલા માટે કે દરેક ઝાનીને સંગસાર કરવાનો હુકમ નથી, બલકે એના માટે ઝાનીનું મુહસિન (અપરણીત) હોવું શર્ત છે.

હોલક : બુખારી મગાઝીમાં છે : **هو لك هو اخوك يا عبد بن زعمه** : "આ તારા માટે છે, આ તારો ભાઈ છે. હે અબ્દ બિન ઝમ્ઝહ !" એનાથી જાહેર છે કે **હોલક** થી મુરાદ એ છે કે તમે એને લઈ જાવ, તમારા કુટુંબમાં નાના ભાઈની હૈસિયતથી એનો ઉછેર કરો. એનો નસબ તમારા બાપથી સાબિત છે. એ મુરાદ નથી કે એ તમારી માલિકીમાં છે, તમારો ગુલામ છે, જેવો કે દસ્તૂર હતો કે લોંડીની જે ઔલાદ આફા (માલિક)થી ન હોય તે ગુલામ માનવામાં આવતી હતી. આ મુરાદના બાતિલ (ગલત) હોવા માટે ખૂદ **الولد للفراش** દલીલ છે. અને મગાઝીનું ઉપરોક્ત લખાણ કે "આ તારો ભાઈ છે" એના પર નસ્સે જલી (સ્પષ્ટ પુરાવો) છે.

احتجبي : મુસ્નદે અહમદ (૪/૫) તથા નિસાઈ (૨/૧૧૦-અત્તલાફ)માં હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન ઝુબૈરની હદીષમાં આ પણ છે : **فانه ليس لك باخ** "એ તમારો ભાઈ નથી." હવે સવાલ એ પેદા થાય છે કે હુઝૂરે અફદસ **عليه السلام** એ ફૈસલો ફર્માવી આપ્યો કે ઝમ્ઝહનો પુત્ર છે તો ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત સૌદા **رضي الله عنها** ને એનાથી પર્દો કરવાનો હુકમ શાથી આપ્યો ? એક જવાબ તો જાહેર છે કે એ હુકમ વરઅના રૂપે હતો, અને એનાથી પ્રકરણને સામ્યતા છે. અને બીજો જવાબ એ છે કે હુઝૂરે અફદસ **عليه السلام** ને એ હક્ક હાંસલ છે કે આંત્રિક રૂપે હકીકતના પ્રમાણે જે સ્થિતિ હોય એના પર અમલ કરવાનો કોઈને હુકમ આપી દે. હુઝૂરે અફદસ **عليه السلام** માકાન વમાયકૂન (ભૂત, વર્તમાન, ભાવિ)ના આલિમ હતા. પોતાના ઈલ્મ થકી જાણી લીધું હતું કે આ બાળક ઉત્બાના નુત્ફાથી છે. વળી તેનું ઉત્બાની સાથે મળતાપણુ એના પર ફરીનો છે. એટલા માટે હઝરત સૌદા **رضي الله عنها** ને એનાથી પર્દો કરવાનો હુકમ આપ્યો.

મહાન ફાયદો : હઝરત ઈમામે આ'ઝમ **رضي الله عنه** એ આ ઈર્શાદ **منه احتجبي** થી દલીલ રજૂ કરી કે ઝિનાથી હુર્મતે મુસાહેરત (હંમેશ માટે વિવાહ હોવા) સાબિત થઈ જાય છે. જો કોઈએ કોઈ સ્ત્રીની સાથે બદકારી કરી તો તે સ્ત્રી ઝિના કરનારના ઉસૂલ તથા ફુરૂઅ (ઔલાદ તથા ઔલાદની ઔલાદ) પર હરામ થઈ જાય છે. દલીલ રજૂ કરવાનું કારણ એ છે કે, એમ છતાં કે ફૈસલો એ આપ્યો કે આ બાળક ઝમ્ઝહનું છે. આ તકદીર પર એ ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત સૌદાનો ભાઈ થયો. પણ બાતિની (આંત્રિક) નજરમાં કેમ કે એ ઉત્બાના નુત્ફાનો હતો એટલા માટે એનાથી પર્દો કરવાનો હુકમ આપ્યો. જો ઝિના, હુર્મતની (હરામ થવાની) સાબિતીમાં અસરકારક ન હોત તો પર્દાના હુકમનું કોઈ કારણ ન હતું.

બીજો ફાયદો : હદીષ **الولد للفراش وللعاهر الحجر** અગ્યાર સહાબાએ કિરામથી રિવાયત થયેલી છે. ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા, અમીરુલ મોમિનીન હઝરત ઉખ્માન ઈબ્ને અફફાન, હઝરત અબૂ હુરૈરહ, હઝરત અબૂ ઉમામા, અમીરુલ મોમિનીન હઝરત ઉમર ઈબ્ને ખત્તાબ, હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઝુબૈર, હઝરત અમ્મ ઈબ્ને ખારિજહ, હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમર, હઝરત બરાઅ બિન આઝિબ, હઝરત ઝયદ બિન અરકૂમ, હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને મસ્ઉદ **رضوان الله تعالى عليهم أجمعين**.

بَابُ مَا يَنْزَلُ مِنَ الشُّبُهَاتِ ٢٤٦

"શંકાસ્પદ ચીજોથી બચવામાં આવે." - (૨૭૬)

عَنْ طَلْحَةَ عَنْ أَنَسِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ قَالَ مَرَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَرْءٍ مَسْقُوطٍ فَقَالَ لَوْلَا أَنْ تَكُونَ صَدَقَةً لَأَكَلْتَهَا - حَدِيث ١٢٠٦

"હઝરત અનસ રઝી અલ્લાહુ અન્હુ ઈમારુ, નબી ઈસી અલ્લાહુ ઈસી જઈ રહ્યા હતા અને એક [હદીષ : ૧૨૦૬]

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَرْءٍ مَسْقُوطٍ فَقَالَ لَوْلَا أَنْ تَكُونَ صَدَقَةً لَأَكَلْتَهَا -

ખજૂર પડેલી હતી. ઈમારુ, જો એની શંકા ન હોત કે સદકો હોય તો હું ખાઈ લેત." "

وَقَالَ هَمَّامٌ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ جِدُّمُرَّةَ سَاقِطَةً فَزَلَّتْ بِهَا - ٣٧٧

"હમ્મામે હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લાહુ અન્હુ થી રિવાયત કરી કે હુઝૂરે ઈમારુ, [તઅલીફ : ૩૭૭]

હું મારા બિસ્તર પર ખજૂર જોઈ છું."

-અલહદીષ (બુખારી ૧/૩૨૮ અલ્ લુફ્તા, મુસ્લિમ-ઝકાત, અબૂ દાઉદ-ઝકાત)

તઅલીફ : ૩૭૭ની સમજૂતી

وقال همام આ તઅલીફ છે એને કિતાબુલ્ લુફ્તા મુત્તસિલ સનદ સાથે વિગતવાર આ પ્રમાણે વર્ણવી છે. હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લાહુ અન્હુ થી મરવી છે કે નબી ઈસી અલ્લાહુ ઈસી ઈમારુ, હું મારા ઘરવાળાંમાં પાછો ફરીને આવું છું તો ક્યારેક બિછોના પર ખજૂર પડેલી જોઈ છું. અને ખાવાની નિચ્યતથી ઉઠાવું છું પછી અંદેશો થાય છે કે ક્યાંક સદકો ન હોય જેથી ફેંકી દઉં છું. આ હમ્મામ બિન મુનબ્બહ, વહબ બિન મુનબ્બહના ભાઈ છે.

પ્રકરણનો ફાયદો : વસવસા તથા શંકામાં એક હદ સુધી મળતાપણુ છે. એટલા માટે જરૂરી હતું કે બંને વચ્ચેનો ફરક સ્પષ્ટ કરી દેવામાં આવે, એના માટે ઈમામ બુખારીએ આ પ્રકરણ રચ્યું છે. માણસના દિલમાં જે પાયા વિનાની વાતો આવે તે વસવસો છે. એમાં શૈતાની દખલ હોય છે એનાથી બચવાનો હુકમ છે. શંકાસ્પદ વાત એ છે જેનો કોઈ પાયો હોય. આ ફરકને સ્પષ્ટ કરવા માટે ઈમામ બુખારી પ્રથમ ઓબાદ બિન તમીમની તે હદીષ જેને તે પોતાના કાકા (અબ્દુલ્લાહ બિન ઝયદ)થી રિવાયત કરે છે કે નબી ઈસી અલ્લાહુ ઈસી એ શિકાયત કરવામાં આવી કે એક શપ્સ નમાઝમાં વા સરવાનુ મેહસૂસ કરે છે શું તે નમાઝ તોડી નાખે ? તો ઈમારુ, નહીં ! જ્યાં સુધી અવાજ સાંભળે અથવા ગંધ ન સૂંધી લે. આ હદીષ ભાગ-૧, પેજ-૪૪૮ પર વર્ણન થઈ ચૂકી છે. ત્યાં મેં સાબિત કર્યું છે કે એનાથી મુરાદ હવા ખારિજ થવાનું યક્નીન છે, ભલે ન અવાજ પેદા થાય ન બદબૂ મેહસૂસ થાય. દરેક માણસ જાણે છે કે કદી કદી હવા અવાજ વિના ખારિજ થાય છે અને તેનું સરવુ વિના કોઈ શંકા કુશંકાએ મેહસૂસ થાય છે અને એમાં દુર્ગંધ પણ નથી હોતી. પણ ક્યારેક એવું થાય છે કે હવા ખારિજ થવાનો અંદેશો થાય છે જો કે ખારિજ નથી થતી. તો આ આખરી સ્થિતિના બારામાં એ ઈમારુ કે એનાથી વુજૂ નથી તૂટતું કે એ પાયા વિનાનું હોવાના કારણે વસવસો છે. શૈતાનનો હેતુ એનાથી સમય વેડફાવવું છે, એના પર ધ્યાન ન આપો. આ પરથી જણાયું કે વસવસો તે છે જે પાયાહિન હોય અને એના પર ધ્યાન આપવું જોઈએ નહીં.

بَابُ مَنْ لَمْ يَرِ الْوَسَاوِسَ وَمَخَّوَهَا مِنَ الشُّبُهَاتِ ۴

"વસવસો વગેરે શંકારૂપદ ચીજોમાં સામેલ નથી" - (૨૭૬)

ت ૩૪૮ [તઅલીફ : ૩૭૮] وَقَالَ بِنُ أَبِي حَفْصَةَ سَعْرُ الْبُهْرِيِّ لَا وَضْعًا إِلَّا قِيمًا وَحَدَّثَ الرَّيْحَ أَوْ مَعَتَ الصُّوْتِ

"ઈમામ ઝુહરીએ ફર્માવ્યું, વુઝૂ એ સ્થિતિમાં છે કે ગંધ મેહસૂસ કરે અથવા અવાજ સાંભળે."

حدیث ۱۲۰۷ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِي بَعْرٍ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا أَنَّ

[હદીષ : ૧૨૦૭] "હઝરત ઉમ્મુલ મોમિનીન આઈશા رضی اللہ عنہا થી રિવાયત છે કે કેટલાક લોકોએ

تَوَمَّاتٍ أَلْوَابِارِ سُوَلِ اللَّهِ إِنَّ قَوْمًا يَأْتُونَ بِلَحْمٍ لَأَنْ دَرَى أَدْرَكَوْا سَمَّ اللَّهِ عَلَيْهِ أَمْ لَأَفْقَالَ النَّبِيِّ

અર્ઝ કરી, યા રસૂલલ્લાહ ! અમુક લોકો અમારી પાસે ગોશ્ત લાવે છે, અમે નથી જાણતા કે એના પર (ઝબહ

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَمَّوْا اللَّهَ عَلَيْهِ وَكَلَّوْا -

વખતે) અલ્લાહનું નામ લીધું છે કે નહીં?! તો નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, એના પર બિસ્મિલ્લાહ પઢી લો અને ખાવ."

تألیف : ૩૭૮ની સમજૂતી

આ તઅલીફનો પણ એ જ ખુલાસો છે જે ઓબાદ બિન તમીમની હદીષનો છે. આ હદીષના રાવી ઈમામ ઝુહરી છે. તેમણે હદીષના પાક શબ્દોમાં પોતાનો મુદ્દો બયાન ફર્માવ્યો. હેતુ એ જ યક્ષીન છે. વસવસો ભરોસાપાત્ર નથી. એની દલીલ આ હદીષ છે કે હુઝૂરે અફદસ ﷺ એ ફર્માવ્યું :-

ان الله تجاوز عن امتي ما حدثت به انفسها ما لم تعمل به او تتكلم
ઉમ્મતના જીવમાં જે વાતો આવી એને દરગુઝર ફર્માવી આપી જ્યાં સુધી એના પર અમલ ન કરે, અથવા જીભ વડે ન કહે." (બુખારી, ૨/૭૮૪) આ હુકમ નમાઝની હાલત સાથે ખાસ છે. શકમાં નમાઝ તોડવામાં નુકસાન એ છે કે દા.ત. જમાઅત સાથે નમાઝ પઢી રહ્યો છે અને તોડી નાખી તો જમાઅતથી મેહરૂમ રહેશે. અને જો એકલો (મુન્ફરિદ) પઢે છે તો સમય બર્બાદ થશે, નહીં તો વુઝૂ હોવા છતાં વુઝૂ કરવું નૂરન આ'લા નૂર છે. તો શંકાની હાલતમાં એથી વિશેષ અફઝલ થશે.

હદીષ : ૧૨૦૭ની સમજૂતી

يأتوننا بالحِم : જાહેર છે કે એ લાવનાર મુસલમાન હતા પણ કેમ કે શરીઅતના હુકમોથી સારી પેઠે વાકેફ ન હતા એટલા માટે શંકા ગઈ કે ક્યાંક બિસ્મિલ્લાહ પઢયા વિના તો ઝબહ નથી કર્યું ! જવાબનો સાર એ છે કે મુસલમાન સાથે સારું ગુમાન રાખવું લાઝિમ છે એટલા માટે કે અસ્લ એ જ છે કે જ્યારે લાવનાર મુસલમાન છે તો તેમણે બિસ્મિલ્લાહ પઢીને ઝબહ કર્યું હશે. છેવટમાં જે ફર્માવ્યું وکلوه سموالله એને ખાતી વખતે બિસ્મિલ્લાહ પઢવાના હુકમનો હેતુ છે. એ મુરાદ નથી કે જો જાણીબુઝીને બિસ્મિલ્લાહ પઢયા વિના ઝબહ કર્યું હોય અને ખાતી વખતે બિસ્મિલ્લાહ પઢી લીધું તો હલાલ છે. અહીં પણ શંકા પાયા વિનાની હતી એટલા માટે એનો એતેબાર ન કર્યો અને રદ કરી આપ્યો.

باب من لم يبال من حيث كسب المال ٢٤٦

"જેને એની પરવા ન હોય કે ક્યાંથી માલ કમાયો." - (૨૭૬)

حدیث ۱۲۰۸
[હદીષ : ૧૨૦૮]

"હઝરત અબુ હુરૈરહ રضી الله عنه એ નબી ﷺ થી રિવાયત કરી કે ફર્માવ્યું, લોકો પર એવો જમાનો આવશે કે કોઈ

التَّبَوُّعِ وَاللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرَأْتُ النَّاسَ مِنِّي وَأَنَا إِلَى اللَّهِ وَمَنْ لَمْ يَبَالِ مِنْ حَيْثُ كَسَبَ الْمَالَ فَهُوَ كَمَا كَسَبَ -

એવી પરવા નહીં કરે કે કઈ રીતે માલ લીધો છે, હલાલ તરીકાથી કે હરામ." (બુખારી, ૧/૨૭૮, નિસાઈ-બુયૂઅ)

હદીષ : ૧૨૦૮ની સમજૂતી

દુનિયાની લિજ્જતોમાં ગુમ થઈ જવાનું પરિણામ એ નીકળે છે કે ખુદાથી ન ડરવું અને દીનમાં સુસ્તી આવવી તથા માલ ભેગો કરવાની હવસ જાગે છે. એ વખતે માણસ એ નથી જોતો કે મારી આવક હલાલ ઝરીયાથી થઈ રહી છે કે હરામ ઝરીયાથી. એક હદીષમાં છે, ફર્માવ્યું : એક જમાનો એવો આવશે કે વ્યાજથી કોઈ બચશે નહીં. કાંઈ નહીં તો તેની ધૂળથી પણ ખરડાશે. (મુસ્તદરક લિલ હાકિમ, ૨/૧૧) હરામ માલની સૌથી મોટી નહૂસત એ છે કે હરામ માલ ખાનારની દુઆ ફૂલ નથી થતી. હઝરત અનસ રضી الله عنه એ હુઝૂરે અક્રદસ ﷺ ને અર્ક કરી مستجاب الدعوة "اجعلنى مستجاب الدعوة" "મને મુસ્તજબુદુઆ બનાવી આપો. ફર્માવ્યું, હે અનસ ! તારી કમાઈ પાક કર ! તારી દુઆ ફૂલ કરવામાં આવશે." જે કોઈ હરામનો એક કોળિયો પોતાના મોઢામાં રાખી દે છે તો ચાલીસ દિવસ સુધી તેની દુઆ ફૂલ નથી થતી. (ઉમ્દતુલ ફારી ૧૧, પૃષ્ઠ-૧૭૪)

بَابُ التِّجَارَةِ فِي الْبِرِّ وَغَيْرِهِ ٢٤٤

"કપડાં વગેરેમાં વેપારનું બયાન" - (૨૭૮)

અને અલ્લાહના આ ઈશ્દનો કે وَقَوْلِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ لَا تُلْهِكُمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ (النور-૩૧) "તે લોકો જેમને સોદો અને ખરીદ વેચાણ અલ્લાહની યાદથી ગાફેલ નથી કરતાં." (સૂ. નૂર-૩૭) અહીં ત્રણ રિવાયતો છે : البرِّ (જમીન)ના અર્થમાં. البرِّ (જમીન)ના અર્થમાં. ત્રીજી البرِّ (જમીન)ના અર્થમાં. હદીષમાં કોઈ શબ્દ એવો નથી જે આ ત્રણેવમાંથી કોઈ પર ખાસ કરીને દલીલ પૂરી પાડે. આ ત્રણેવ પણ હદીષના ઉમૂમ (સામાન્યપણા)થી જ દલીલ થઈ શકે છે. અલ્લામા અયનીએ ફર્માવ્યું, નજીકતર એ છે કે આ શબ્દ البرِّ (જમીન)ના અર્થમાં હોય. કેમ કે એના પછી બહાર એટલે દરિયાનું પ્રકરણ રચ્યું છે. મુજદિદે આ'ઝમ આ'લા હઝરત ઈમામ અહમદ રજા ૨૦૨૦ એ બુખારીના હાશિયામાં એને જ અગ્રતા આપી છે. મોટાભાગના નુસ્ખાઓમાં وغيره નથી કેવળ ઈસ્માઈલી અને કરીમાના નુસ્ખામાં છે. وغيره હોવાની સ્થિતિમાં અધિક સહીહ એ છે કે આ શબ્દ البرِّ (જમીન)ના અર્થમાં હોય.

٣٧٩ وَقَالَ قَادَةُ كَانَ الْقَوْمُ يَتَّبِعُونَ وَيَجْرُونَ وَلَكِنَّهُمْ إِذَا جَاءَهُمْ مِنْ حَقِّ اللَّهِ

"અને ક્તાદાએ કહ્યું, લોકો ખરીદ વેચાણ કરતા, વેપાર કરતા, પરંતુ જ્યારે [તઅલીફ : ૩૭૯]

تُلْهِهُمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ حَتَّى يُوَدَّوْهُ إِلَى اللَّهِ.

અલ્લાહના હક્કોમાંથી કોઈ હક્ક સામે આવી જતો તો વેપાર તથા ખરીદ વેચાણ

અલ્લાહના ઝિક્કથી એમને ગાફેલ નથી કરતું ત્યાં સુધી કે એને અદા કરી લેતા."

તઅલીફ : ૩૭૯ની સમજૂતી

આ તઅલીફમાં ફૌમથી મુરાદ સહાબાએ કિરામ છે. તેમનો હાલ એ હતો કે ખરીદ વેચાણમાં હોતા. જ્યારે અઝાન સાંભળતા તો ઝડપભેર અલ્લાહના હક્કની અદાયગીના માટે ચાલી નીકળતા. ઈમામ અબ્દુર્રઝાકે હઝરત ઈબ્ને ઉમર (رضي الله عنهما)થી રિવાયત કરી છે કે એ બજારમાં હતા એવામાં નમાઝ ફાયમ થઈ, લોકોએ દુકાનોને તાળાં લગાડ્યાં અને મસ્જિદે ચાલ્યા ગયા. એમના જ બારામાં આ આયત નાઝિલ થઈ છે. અલ્લામા ઈબ્ને બત્તાલે કહ્યું, મેં આ આયતની તફસીરમાં જોયું છે કે લુહાર હથોડો ઉઠાવી ચૂક્યો હોતો અને અઝાન સાંભળતો તો તે મારતો નહીં પણ ફેંકીને નમાઝના માટે ચાલી નીકળતો. મોચી સોચ ભોંકી દેતો અને અઝાન સાંભળતો તો એ જ સ્થિતિમાં છોડીને મસ્જિદ તરફ ચાલી નીકળતો. એનાથી પ્રકરણના બંને ભાગ સાબિત થઈ ગયા. સહાબાએ કિરામ, વેપાર ખરીદ વેચાણ કર્યા કરતા હતા અને એમાં કોઈ ખાસ વેપાર નિશ્ચિત ન હતો. તેમજ વેપારમાં કારોબારમાં વ્યસ્તતા અલ્લાહની યાદથી ગાફેલ કરતી ન હતી.

"અબુલ મિન્હાલથી મરવી છે કે એમણે કહ્યું, હું સર્કનો વેપાર કરતો હતો.

[હદીષ : ૧૨૦૯]

وَيُنَارِ عَنِ ابْنِ مِهَالٍ قَالَ كُنْتُ أَتَجَرُّ فِي الصَّرْفِ فَسَأَلْتُ زَيْدَ بْنَ أَوْثَمَ فَقَالَ قَالَا النَّبِيُّ صَلَّى

મો હજરત ઝયદ ઈબને અરકમથી પૂછ્યું તો બતાવ્યું કે નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, અમ્ર બિન દીનાર અને આમિર

اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - ح - أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ وَعَامِرُ بْنُ مُصْعَبٍ أَنَّهُمَا سَمِعَا أَبَا الْهَيْثَمِ

બિન મુસ્અબે બબર આપી કે બંને સાહબોએ અબુલ મિન્હાલથી સાંભળ્યું, તે કહેતા હતા કે મેં બરાઅ બિન

يَقُولُ سَأَلْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ وَزَيْدَ بْنَ أَوْثَمَ عَنِ الصَّرْفِ فَقَالَا كُنَّا تَاجِرِينَ عَلَى عَهْدِ

આઝિબ અને હજરત ઝયદ બિન અરકમથી સર્કના બારામાં પૂછ્યું તો એ બંને સાહબોએ બતાવ્યું કે અમે

رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ

રસૂલુલ્લાહ ﷺ ના જમાનામાં વેપારી હતા. અમે રસૂલુલ્લાહ ﷺ થી સર્કના બારામાં પૂછ્યું તો ફર્માવ્યું, જો

الصَّرْفِ فَقَالَ إِنْ كَانَ يَدٌ أَبْيَدُ فَلَا بَأْسَ وَإِنْ كَانَ نَسِيئًا فَلَا يَصْلَحُ - ع -

હાથોહાથ છે તો કાંઈ વાંધો નથી અને જો ઉધાર હોય તો દુરસ્ત નથી."

(બુખારી, ૧/૨૮૧, ૧/૩૪૦, ૧/૫૬૧ હિજરતુન્નબી ﷺ, મુસ્લિમ, નિસાઈ-બુયૂઅ)

હદીષ : ૧૨૦૯ની સમજૂતી

હિજરતુન્નબી ﷺ માં આ હદીષ આ પ્રમાણે વિગતવાર છે. અબુલ મિન્હાલ અબ્દુરહમાન બિન મુતઈમ બિનાનીએ કહ્યું કે મારા એક ભાગીદારે બજારમાં અમુક દિરહમો ઉધાર વેચ્યા તો મેં કહ્યું, સુબ્હાનલ્લાહ ! શું આ દુરસ્ત છે ? તો એણે કહ્યું, સુબ્હાનલ્લાહ ! મેં બજારમાં વેચ્યું તો કોઈએ અયબ ન સમજ્યું. હવે મેં બરાઅ ઈબને આઝિબથી પૂછ્યું તો તેમણે બતાવ્યું કે નબી ﷺ (મદીના) તશરીફ લાવ્યા અને અમે આ ખરીદ વેચાણ કરતા હતા તો ફર્માવ્યું, જે હાથોહાથ (રોકડ) હોય એમાં કોઈ વાંધો નથી અને જો ઉધાર હોય તો દુરસ્ત નથી. અને તમે ઝયદ બિન અરકમથી મળો અને પૂછો કેમ કે એ અમારાથી મોટા વેપારી હતા. મેં હજરત ઝયદ બિન અરકમથી પૂછ્યું તો એમણે એના જેમ જ ફર્માવ્યું. આ હદીષના રાવી સુફ્યાન બિન માઉયયના ક્યારેક આ પ્રમાણે રિવાયત કરતા કે હજરત બરાઅ બિન આઝિબે ફર્માવ્યું કે નબી ﷺ મદીના તયબહ તશરીફ લાવ્યા અને અમે હજની મોસમ સુધીના વાયદા પર ઉધાર આ ખરીદ વેચાણ કરતા હતા.

હજરત ફલ્ક واحد منها يقول هذا خير منى ما من بيع الورق بالذهب نسيئة બરાઅ અને હજરત ઝયદ બિન અરકમમાંથી દરેક બુઝૂર્ગ એવું કહેતા હતા કે આ એટલે બીજા સાહબ મારાથી બેહતર છે.

બયએ સરફ : ષમન (કિંમત)ને ષમનના બદલામાં વેચવાને બયએ સરફ કહે છે. દા.ત. ચાંદીને ચાંદીના બદલામાં અથવા સોનાના બદલામાં. ષમનના બે પ્રકારો છે : ખલ્ફી, ઈસ્તેલાહી. ષમને ખલ્ફી સોનુ તથા ચાંદી છે. ષમને ઈસ્તેલાહી : બે ચીજો જે ષમનિયતના માટે મખ્લૂક નથી પણ લોકો તેનાથી ષમનનું કામ લે છે,

باب الخروج في التجارة وقول الله تعالى فانشرى واني لأرض وابتغوا من فضل الله - ﴿٢٠٤﴾

"વેપાર માટે નીકળવું અને અલ્લાહ તઆલાના આ ઈશ્દનું બચાન કે ફર્માવ્યું, હવે જમીનમાં ફેલાય જાવ અને અલ્લાહનો ફર્જ તલાશ કરો." - જુમહ (૨૭૭)

حدیث ۱۲۱. عَنْ عَبْدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ أَرْضَ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَأَرْضِ بَنِي إِدْرِيْسَ، وَبَنِي إِدْرِيْسَ كَأَرْضِ بَنِي إِسْرَائِيلَ، وَبَنِي إِدْرِيْسَ كَأَرْضِ بَنِي إِسْرَائِيلَ، وَبَنِي إِدْرِيْسَ كَأَرْضِ بَنِي إِسْرَائِيلَ»

"હઝરત અબૂ મૂસા અશઅરી રઝીલ્લેહુએ હઝરત ઉમર રઝીલ્લેહુને ત્યાં હાજરીના [હદીષ : ૧૨૧૦]

لَهُ وَكَأَنَّهُ كَانَ مَشْغُولًا فَرَجَعَ أَبُو مُوسَى فَمِرَّعَ عَمْرُوقًا لَمْ أَسْمَعْ صَوْتَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قَيْسٍ

માટે ઈજાઝત માગી. તો એમને ઈજાઝત ન મળી કદાચ એ મશ્ગૂલ હતા. હઝરત અબૂ મૂસા પરત થઈ ગયા.

ધમનની જગાએ વાપરે છે, જેમ કે સોના ચાંદી સિવાય અન્ય ધાતુઓના રૂપિયા, પરચુરણ, નોટ. ધમને ખલ્ફી (સોનુ ચાંદી વગેરે) દરેક હાલતમાં ધમન જ રહેશે ભલે ઢાળેલો સિક્કો ન હોય. સિલ (ટુકડો) હોય, ઝવેરાત હોય, વાસણો વગેરે હોય. ધમને ખલ્ફીને ધમને ખલ્ફીના બદલામાં વેચે અથવા ઈસ્તેલાહીના બદલામાં અથવા ઉલ્ટુ અથવા ધમને ઈસ્તેલાહીને ધમને ઈસ્તેલાહીના બદલામાં વેચે. આ સૌ બચએ સરફ છે. બચએ સરફના સહીહ થવા માટે બે શરતો છે : પ્રથમ ઉધાર ન હોય રોકડે હોય. એટલે કે જે મજલિસમાં ખરીદ વેચાણ થયું એ જ મજલિસમાં ખરીદનાર માલને પોતાના કબજામાં કરી લે. બીજી જો માલ અને કિંમત એક જ જાતથી હોય તો બંનેનું વજનમાં બરાબર હોવું જરૂરી છે. એટલે કે વેચનાર અને ખરીદનાર એ જ મજલિસમાં જાણી લે કે બંને બરાબર છે, વધઘટ વ્યાજ છે. એટલે કે જો ચાંદીને ચાંદીના બદલામાં અથવા સોનાને સોનાના બદલામાં વેચ્યું તો વજનમાં બરાબરી પણ શર્ત છે અને સોદાની મજલિસમાં કબજો પણ. અને બે જાતિ હોય તો વજનમાં વધઘટ જાઈઝ છે. પણ મજલિસમાં કબજો હજી પણ જરૂરી છે, નહીં તો એ પણ વ્યાજ છે. દા.ત. આજે ચાંદીનો ભાવ નક્કી કરીને સોનાના બદલામાં વેચ્યું અને કિંમતના માટે વાયદો નક્કી કર્યો તો એ પણ હરામ અને વ્યાજ છે.

એમાં રહસ્ય એ છે કે સોના ચાંદીની પહેચાન ખૂબ જ મુશ્કેલ છે, જો એમાં થોડીઘણી મિલાવટ હોય તો કસોટી પર પરખ્યા વિના નિષ્ણાત સર્રાફના સિવાય અન્ય કોઈ જાણી પણ નથી શક્તું. તો એનો ખતરો તો એ છે કે અદાચગીના સમયે ઝઘડો થઈ જાય. વેચનાર કહે કિંમત આનાથી ઊંચી નિશ્ચિત થઈ હતી તમે હલકી આપી રહ્યા છો. ખરીદનાર કહે માલ આવો નક્કી ન હતો આનાથી સારો નક્કી થયો હતો એટલા માટે શારેએ (હુઝૂર રઝીલ્લેહુએ) આ ખરીદ વેચાણમાં ઉધાર મના કરી આપ્યું.

હદીષ : ૧૨૧૦ની સમજૂતી

استاذن : મુસ્નદે ઈમામ અહમદ અને મુસ્લિમમાં છે કે હઝરત અબૂ મૂસા અશઅરી રઝીલ્લેહુએ ત્રણવાર ઈજાઝત માગી હતી. મુસ્લિમની બીજી રિવાયતમાં છે કે આ પ્રમાણે અર્ઝ કર્યું હતું :

السلام عليكم هذا عند الله بن قيس - السلام عليكم هذا ابو موسى السلام عليكم هذا ابو موسى الاشعري
મુસ્લિમની જ એક રિવાયતમાં છે કે હઝરત ઉમરે અર્ઝ કરી, હું મશ્ગૂલ હતો.

بذلك : કિતાબુલ ઈસ્તીઝાન (૨/૯૨૩)માં આ જ બનાવ હઝરત અબૂ સઈદ ખુદરી રઝીલ્લેહુની રિવાયતથી આ પ્રમાણે છે. હું અન્સારની એક મજલિસમાં હતો એવામાં અબૂ મૂસા આવ્યા. તે ગભરાયેલા જણાય રહ્યા હતા અને કહ્યું, મેં ઉમરથી ત્રણવાર રજા માગી. મને અંદર જવાની ઈજાઝત ન મળી તો હું પાછો આવી ગયો. તેમણે બોલાવીને પૂછ્યું, કઈ ચીજે તમને મના કર્યું ? મેં અર્ઝ કરી, મેં ત્રણવાર રજા માગી અને

إِذْ نُوَالِّهِ قَيْلٌ قَدْ جَمَعَ فِدَاعًا فَقَالَ كُنَّا نَوْمُرِبِدْكَ فَقَالَ تَأْتِي عَلَى ذَلِكَ بِالْبَيْتَةِ فَانْطَلِقَ

એના પર હઝરત ઉમર ગભરાયા અને ફર્માવ્યું, શું મેં અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને કૈસનો અવાજ સાંભળ્યો ન હતો ?

إِلَى الْمَجْلِسِ الْأَنْصَارِ فَسَأَلَ لَهُمْ فَقَالُوا أَلَيْسَ عَلَيْكَ مِنْ هَذَا إِلَّا أَنْصَعِرْنَا أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ فَذَهَبَ يَا بَنِي

એમને અંદર આવવા પરવાનગી આપો. અર્જ કરવામાં આવી, તે પાછા જતા રહ્યા. તો એમને બોલાવ્યા.

سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ فَقَالَ عُمَرُ أَخْبِرْنِي عَنْ أَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْهَاتِي الصَّفْقُ بِالْأَسْوَابِ يَقِينِي

હઝરત અબૂ મૂસાએ કહ્યું, અમને એનો જ હુકમ આપવામાં આવ્યો છે. ફર્માવ્યું, સબૂત લાવો ! હવે હઝરત

الْخُرُوجُ إِلَى التِّجَارَةِ

અબૂ મૂસા અ-સારની મજલિસમાં ગયા અને એમને પૂછ્યું, તેમણે કહ્યું, એના માટે અમારામાં જે સૌથી નાનો છે તે ગવાહી આપશે, એટલે અબૂ સઈદ ખુદરી. એ અબૂ સઈદ ખુદરીને લઈને હાજર થયા તો હઝરત ઉમરે ફર્માવ્યું, રસૂલુલ્લાહ ﷺ નો આ હુકમ મારાથી છુપો રહ્યો, મને બજારોમાં ખરીદ વેચાણે મેહરૂમ રાખ્યો.

એટલે કે વેપારમાં મશગૂલિયતના કારણે દરબારથી ગેરહાજરી."

(બુખારી, ૨/એઅતેસામ, મુસ્લિમ-ઈસ્તીઝાન, અબૂ દાઉદ-અદબ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૪/૪૦૦)

જ્યારે રજા ન મળી તો પરત થઈ ગયો. રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું છે જ્યારે કોઈ ત્રણવાર ઈજાઝત માગે અને તેને ન મળે તો પરત થઈ જાય.

کِتَابُ بَالِيَّةٍ : کِتَابُ بَالِيَّةٍ : કિતાબુલ એઅતેસામ અને મુસ્લિમમાં આ પણ છે, "નહીં તો તમારી સાથે આવું કરીશ, તમને શિક્ષા કરીશ." એનાથી હઝરત ઉમર رضی اللہ عنہ નો હેતુ એ ન હતો કે ખબરે વાહિદ મફબૂલ નથી બલકે કેમ કે હઝરત ઉમર ખૂદ બારગાહે રિસાલતમાં ખાસ હાજરી આપનારા હતા અને એને સાંભળ્યું ન હતું, જેથી આશ્ચર્ય થયું. અને અધિક સમર્થન માટે આવું ફર્માવ્યું. મોઅત્તામાં છે : لَا أَتَهَمُكَ : તમને જૂઠો ન માનતો. એનાથી એ જરૂર સાબિત થયું કે ખબરે વાહિદ ગુમાન માટે ફાયદાકારક છે યફીન માટે ફાયદાકારક નથી. પણ હવે એ પ્રશ્ન રહી જાય છે કે હઝરત અબૂ મૂસા અશશરી رضی اللہ عنہ મહાન સહાબાએ કિરામ તથા ખાસ વિશ્વાસુઓમાંથી હતા. ખૂદ હઝરત ઉમરે તેમને આમિલ બનાવ્યા. હુઝૂર ﷺ એ તેમને સદકા વસૂલ કરવા માટે મોકલ્યા, તો પછી હઝરત ઉમરે એમની વાત પર વિશ્વાસ કેમ ન કર્યો ? બલકે એનું સમર્થન ન લાવવાની સ્થિતિમાં એમને સજાની ધમકી પણ આપી. શક્ય છે કે એ વખતે હઝરત ઉમરની પાસે કેટલાક નવ મુસ્લિમ અન્ય શહેરથી હાજર હોય તેમને સાવધાન કરવાનો હેતુ રહ્યો હોય કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ થી રિવાયત કરવું એટલું આસાન નથી ! કે જે યાહે કહી આપે અને માની લેવામાં આવે, જેથી એમાં જેઓ દિલના બીમાર હોય એમનાથી હિંમત ન થાય.

فَقَالُوا : કિતાબુલ ઈસ્તીઝાનમાં છે કે આવું કહેનાર હઝરત ઉબય ઈબ્ને કઅબ رضی اللہ عنہ હતા. એમણે જે ફર્માવ્યું કે એની ગવાહી અમારામાં જે સૌથી નાનો છે તે આપશે એ આશ્ચર્ય પ્રદર્શિત કરવા માટે છે કે આ હદીષ ખૂબ જ મશહૂર તથા પ્રખ્યાત છે, લગભગ દરેક શખ્સને ખબર છે ત્યાં સુધી કે અમારાં નાનાં બાળકોને પણ ખબર છે. જ્યારે કે હઝરત ઉમરના ઈલ્મનો આલમ એ છે કે હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને મસ્ઉદ رضی اللہ عنہ એ ફર્માવ્યું, જો ઉમરનો ઈલ્મ એક પલ્લામાં અને પૂરી જમીનના જીવંત લોકોના ઈલ્મ બીજા પલ્લામાં હોય તો હઝરત ઉમરનો ઈલ્મ વધી જશે.

بَابُ التَّجَارَةِ فِي الْبَحْرِ ٢٤٤

"દરિયામાં વેપારનું બયાન" - (૨૭૭)

ت ٣٨. وَقَالَ مَعْزِرٌ لِبَاسٍ بِهِ وَمَا ذَكَرَهُ اللَّهُ فِي الْقُرْآنِ إِلَّا بِحَقِّ تَمَرٍ تَلَاوَرَى

"અને મતરે કહ્યું કે એમાં કોઈ વાંદો નથી. અને કુર્આનમાં અલ્લાહ ﷻ એ સાચુ જ [તઅલીફ : ૩૮૦]

الْفَلَكَ فِيهِ مَوَاحِرٌ لَتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ - نَاطِرٌ (١٢) وَالْفَلَكَ الشَّقْنُ الْوَاحِدُ وَالْجَمْعُ سَوَاءٌ.

વર્ણન કર્યું છે. પછી તેમણે આ આયત તિલાવત કરી : "અને તમે આ (દરિયા)માં નાવડીઓને જુઓ છો કે

પાણી ચીરે છે જેથી તમે અલ્લાહના ફઝલને તલાશ કરો." (ફાતિર-૧૨)

ફલકનો અર્થ નાવડીઓ છે. એકવચન અને બહુવચન બરાબર છે.

ت ٣٨. وَقَالَ جَاهِدٌ تَحْرُ السَّقْنُ مِنَ الرَّيْحِ وَلَا تَحْرُ الرَّيْحُ مِنَ السَّقْنِ إِلَّا الْفَلَكَ الْعِظَامُ.

"અને ઈમામ મુજાહિદે ફર્માવ્યું, નાવડીઓ હવાથી ફાટે છે અને હવા [તઅલીફ : ૩૮૧]

નાવડીઓથી નથી ફાટતી પણ એ નાવો કે જે મોટી હોય."

تألیف : ૩૮૦ની સમજૂતી

એ મતર વરફાક બસરીની સાથે મશહૂર છે. એમનું નામ અબૂ મતર બિન તુહમાન અબૂ રજા હિરાની છે. બસરામાં આવ્યા હતા એટલા માટે બસરી મશહૂર થયા. મુસ્લિફ શરીફ લખ્યા કરતા હતા એટલા માટે વરફાક કહેવાયા. હઝરત અનસથી હદીષ રિવાયત કરે છે. એક ફોલ એ છે કે એ ઈરસાલ કર્યા કરતા હતા. ઈમામ અતાથી એમની રિવાયતને યહ્યા બિન સઅદે ઝઈફ બતાવી. ઈબ્ને મુઈનથી પણ એ જ રિવાયત થયેલ છે, પણ ઈબ્ને હબ્બાને તેમને ષિકાતમાં વર્ણવ્યા છે. ઈમામ બુખારીએ કિતાબુલ અફઆલમાં એમનાથી રિવાયત કરી અને અન્ય અસ્હાબે સિહાહ સિત્તહએ પણ. અલ્લામા કિર્માનીએ ફર્માવ્યું, એ ઈમામ બુખારીના ઉસ્તાદ મતર બિન ફઝલ મરૂઝી છે. મઝી અને શયખ કુત્બુદીન હલ્બી વગેરેએ તેમને પણ વરફાક કહ્યા.

પ્રકરણનો ફાયદો : કેમ કે દરિયાનો સફર ખતરનાક છે એટલા માટે સવાલ એ પેદા થાય છે કે વેપાર તથા દુનિયાવી કારોબારના માટે દરિયાની મુસાફરીની તકલીફ ઉઠાવીને ખતરો વહોરી લેવામાં આવે કે નહીં ? એના નિવારણના માટે ઈમામ બુખારીએ આ પ્રકરણ રચ્યું.

والفلك : જાહેર છે કે ઈમામ બુખારીના આ ઈર્શાદનો મતલબ એ છે કે فلك તે થોડાક શબ્દોમાંથી છે જે એકવચન પણ છે અને બહુવચન પણ.

تألیف : ૩૮૧ની સમજૂતી

ઈમામ મુજાહિદના આ ઈર્શાદનો મતલબ એ છે કે કુર્આને કરીમમાં જે ફર્માવ્યું : **وترى الفلك فيه مواخر** "અને તમે સમુદ્રમાં કશ્તીઓને ફાડતાં જુઓ છો." એનાથી મુરાદ મોટી કશ્તીઓ (સ્ટીમરો) છે અને મુરાદ હવાને ફાડવું છે એટલા માટે કે નાની નાવડીઓ હવાનો મુકાબલો નથી કરી શકતી. પરંતું સહીહ એ છે કે **فلك عام** સામાન્ય છે નાની મોટી સર્વ કશ્તીઓ મુરાદ છે અને "મુવાખિર"થી મુરાદ એ છે કે પાણીને ચીરે છે.

بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى انْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ ۖ

"अल्लाह तआलाना आ र्शार्दनुं भयान : तमारी पाक क्माईओमांथी भर्च करे" –(२७७)

حدیث ۱۲۱۱ عَنْ هَمَامٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَاهُ زَيْدَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ

"उउरत अभू उरैरउ र्शुअ नबी ﷺ थी र्वायत करी के इर्मावुं, ज्यारे [हदीष : १२११]

وَسَلَّمَ قَالَ ذَا النِّفْقَةِ الْمَرْأَةُ مِنْ كَسْبِ زَوْجِهَا مِنْ غَيْرِ أَهْرٍ فَلَهَا نِصْفُ أَجْرِهِ - ع

पत्नी पोताना पतिनी क्माईथी तेना हुकम विना भर्च करे तो अने अउधो सवाभ छे."

(भुभारी २/८०० अनूनक़ात, मुस्लिम, अभू दाउिद-उक़ात)

بَابُ مَنْ أَحَبَّ الْبَسْطَ فِي الرِّيشِ ۖ

"जे रोज़ुमां विशाणता पसंद करे" –(२७७)

حدیث ۱۲۱۲ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ

"उउरत अनस बिन मालिक र्शुअ नबी ﷺ ने अउं इर्मावतां [हदीष : १२१२]

رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ سَرَّ أَنْ يَبْسُطَ لَهُ رِيشَهُ أَوْ يَنْسَأَ أَثَرَهُ

सांभण्या छे, जे रोज़ुमां विशाणता अथवा उमरमां वधारो (दराज़ी) याहतो होय ते

सिलअे रहमी (सगांओना साथे सहवर्ताव) करे." (मुस्लिम-अहभ, अभू दाउिद-उक़ात)

हदीष : १२११नी समजूती

अडी अे छे के आ स्थितिमां पत्नीने अउधो सवाभ छे. अने उम्मुल मोमिनीन उउरत आईशा र्शुअ नबी ﷺ नी उदीषमां छे اجر بعض شيئا لا ينقص بعضهم: अमांथी कोई कोईना अउरने कांई कम नहीं करे. उं कउं उं: अेनो जवाभ भूद उउरत उम्मुल मोमिनीननी उदीषमां भौजूद छे के कसबत बमा कसबत और नुजुहा बमा कसबत अने पतिने क्मावानो. अेटले के आ सहक़ामां जे कुल सवाभ थशे अेनुं अउधु पतिनुं थशे अेटला माटे के अेषो क्मायु अने अउधु पत्नीने, सहक़ो करवा पर.

हदीष : १२१२नी समजूती

अेनो मादो नुसां छे बाभे ईक़आलथी नुसां मस्दरथी मुजारेअ मजहूल छे. अेनो अर्थ ताभीर छे. अेनो नो अर्थ अडी बाकीनी उमर छे. अेनो नो अर्थ अेनो सार अे थयो के अेने पसंद होय के तेनी उमर लांभी थई जय. उमरनी दराज़ी (लांभी)थी मुराद अडी भरकत छे. अेटले के थोडी उमरमां ते अेटलां मडत्वनां अने अधिक प्रमाणमां कामो करी जय जे अधिक उमरवाणा न करी शके. ईमाम क़ाडी अयाजे इर्मावुं, अेनाथी मुराद जिके भेरनुं बाकी रहवुं छे. अद्लाउ भेउतर ज़ाणनार छे.

بَابُ شَرِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالنَّسِيئَةِ ٢٤٤

"नबी ﷺ नुं ઉધાર ખરીદવું" - (૨૭૭)

حدیث ۱۴۱۳

[હદીષ : ૧૨૧૩] "ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنہا થી મરવી છે કે નબી ﷺ એ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اشترى طعاماً من رجل يهودي إلى أجل ورهنه درعاً من حديدٍ

એક યહૂદીથી અનાજ ખરીદ્યું અને પોતાનું લોખંડનું બખ્તર ગીરો મૂક્યું."

(૧/૨૮૧, ૨૮૩, ૧/૩૨૧ અલ્હસ્તિકરાહ, ૧/૩૦૦ અસ્સલમ, ૧/૩૪૧ અરહન, ૧/૪૦૮ અલ જિહાદ, ૨/૬૪૧ અલ મગાઝી, મુસ્લિમ, નિસાઈ-બુયૂઅ, ઈબ્ને માજહ-અલ્અહકામ)

فليصل رحمة كرزو, એમની સાથે સદ્વર્તાવ કરવો. ઈમામ ફાઝી અયાઝે ફર્માવ્યું, સિલએ રહમી ગમે તે રીતે વાજિબ છે અને સગાઈ કટ કરવી હરામ તથા કબીરા ગુનોહ છે. આટલા સુધી એકમતિ છે. અલ્બત્ત સિલએ રહમી તથા ફતએ રહમીના દરજાઓ અલગ અલગ છે. સિલએ રહમીનો અદના દરજો મળવુ જુલવું, વાતચીત કરવી છે અને ફતએ રહમી એને છોડી દેવું છે. સિલએ રહમીના ફઝાઈલ હદીષોમાં પુષ્કળ પ્રમાણમાં આવેલ છે અને ફતએ રહમીની ધમકીઓ પણ આવેલી છે જે એના પ્રકરણમાં વર્ણન પામશે. અહીં પ્રકરણથી સામ્યતા એ છે કે રોજી હાંસલ કરવા માટે ખરીદ વેચાણ સુન્નત મુજબ (મશરૂઅ) છે પણ રોજીમાં બરકત અલ્લાહ ﷻની દૈન છે અને એક જાહેરી સબબ સિલએ રહમી (સગાંથી સદ્વર્તાવ) છે.

હદીષ : ૧૨૧૩ની સમજૂતી

બીજા પ્રકરણમાં પ્રારંભમાં આટલુ વધારે છે : ઈમામ અઅમશે કહ્યું, અમે હઝરત ઈબ્રાહીમ નખઈને ત્યાં સલમ એટલે ઉધાર ખરીદવાના બારામાં રહન (ગીરો) વિશે ઉલ્લેખ કર્યો તો ફર્માવ્યું, એમાં વાંધો નથી. અમને અસ્વદે આ હદીષ વર્ણન કરી. અલ્જેહાદ અને મગાઝીમાં આટલુ અધિક છે કે નબી ﷺની વફાત એ હાલતમાં થઈ કે હુઝૂરનું બખ્તર ૩૦ સાઅ જવના બદલામાં એક યહૂદીને ત્યાં ગીરો હતું. પણ આ બારામાં વિવિધ રિવાયતો છે. એક રિવાયતમાં વીસ સાઅ આવ્યું છે. તિર્મિઝીમાં પણ ઈબ્ને અબ્બાસના તરીકાથી વીસ સાઅ જ છે. મુસ્નદે બઝઝાઝમાં એમના તરીકાથી ચાલીસ સાઅ છે. મુસન્નફે અબ્દુરરઝઝાકમાં એક વસક છે. નિસાઈની રિવાયતમાં ત્રીસ સાઅ છે. એ યહૂદીનું નામ અબૂ શહમા અથવા અબૂ શહમ હતું. વરઅનો અર્થ કુર્તો પણ થાય છે એટલા માટે હદીથ અેની તફસીર કરી આપી. આ (અજબોગરીબ) મજાની વાત છે કે હઝૂરનો શબ્દ બખ્તરના અર્થમાં મુઅન્નઘ (સ્ત્રીવાચક) છે. અને કમીસના અર્થમાં મુઝકકર (પુરૂષવાચક) છે. એ બખ્તર જે ગીરો રાખ્યું હતું એનું નામ ذات الفضول (ઝાતુલ ફુઝૂલ) હતું. બીજી રિવાયતોમાં 'સલમ'નો શબ્દ આવ્યો છે એનાથી બયએ સલમ મુરાહ નથી જેમાં ધમન (કિંમત) તરત આપવામાં આવે છે અને માલના માટે ગાળો નક્કી હોય છે, બલકે ઉધાર ખરીદવું મુરાહ છે.

મસાઈલ : આ હદીષથી માલૂમ પડ્યું કે અસલી કાફિરો સાથે ખરીદ વેચાણ જાઈઝ છે, ભલે તેમના માલો શંકાસ્પદ હોય, જ્યાં સુધી ખરીદેલી ચીજના બારામાં નિશ્ચિતપણે એ માલૂમ ન થાય કે એ હરામ માલ છે. અને એ જ હુકમ મુસલમાનોથી પણ ખરીદ વેચાણનો છે. જો કોઈ મુસલમાન હરામ તથા હલાલ બંનેવ કારોબાર કરતો હોય તો એની સાથે લેવડ દેવડ જાઈઝ છે જ્યાં સુધી ખરીદેલી કે વેચેલી ચીજના બારામાં નિશ્ચિતપણે

حدیث ۱۲۱۴ حَدَّثَنَا قَادَةُ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّهُ مَشَى إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ

"હઝરત અનસ રَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ થી રિવાયત છે (તેમણે વર્ણન કર્યું) કે તે જવની રોટી અને [હદીષ : ૧૨૧૪]

وَسَلَّمَ بِخُبْزِ شَعِيرٍ وَاهَالَةٍ سِنْخَةٍ وَلَقَدْ رَهَنَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دُرْعَاءَهُ

બુદાર (ગંધરહિત) ચરબી લઈને નબી ﷺ ની ખિદમતમાં ગયા અને નબી ﷺ એ મદીનામાં પોતાનું

بِالْمَدِينَةِ عِنْدَ يَهُودِيٍّ وَأَخَذَ مِنْهُ شَعِيرًا لِأَهْلِهِ وَلَقَدْ سَمِعْتُهُ يَقُولُ مَا أَمْسَى عِنْدَ

બખ્તર એક યહૂદીને ત્યાં ગીરો રાખ્યું હતું અને એનાથી પોતાનાં ઘરવાળાં માટે જવ લીધા હતા. અને મેં

أَلِ مُحَمَّدٍ صَاعٌ بَيْرٌ وَلاِصَاعٌ حَبٌّ وَإِنَّ عِنْدَنَا لَتِسْعَةَ بُسُوفٍ - ع

એમનાથી સાંભળ્યું છે, કહેતા હતા કે આલે મુહમ્મદે કોઈ સાંજ એવી નથી પાડી કે એમની પાસે એક સાઅ ઘઉં કે અનાજ રહ્યું હોય, જ્યારે કે હુઝૂરની નવ પત્નીઓ હતી." (બુખારી ૧/૩૪૧ અરહન, બાબુ રહન ફિલ હફર)

بَابُ كَسْبِ التَّجْلِ وَعَمَلِهِ وَبَيْدِهِ ٢٤٨

"માણસનું પોતાના હાથ વડે કોઈ કામ કે અમલ કરવું" - (૨૭૮)

حدیث ۱۲۱۵ حَدَّثَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ لَمَّا اسْتُخْلِفَ

"ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા સિદીકા رَضِيَ اللهُ عَنْهَا એ ફર્માવ્યું જ્યારે અબૂબક સિદીક [હદીષ : ૧૨૧૫]

أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقِ قَالَ لَقَدْ عَلِمَ قَوْمِي أَنَّ حِرْفَتِي لَمْ تَكُنْ تُجِزُ عَن مَوْنَةِ أَهْلِي وَشَغَلْتُ

ખલીફા બનાવવામાં આવ્યા તો ફર્માવ્યું, મારી ફૌમ જાણે છે મારો ધંધો મારા ઘરવાળાંઓના ખર્ચાનો બોજ માલૂમ ન થાય કે એ હરામ છે. ગીરો રાખવું જાઈજ છે, ભલે માણસ પોતાના ઘરે હોય. ઉધાર ખરીદ વેચાણ જાઈજ છે. જરૂરતના સમયે કરજ લેવું જાઈજ છે.

હદીષ : ૧૨૧૪ની સમજૂતી

اهالة ઘેટાની ચક્કી, એની પીગાળેલી ચરબી, મુત્લફન દરેક ઓગળેલી ચીજ, દરેક ચરબી તથા તેલ જે શાકના કામમાં આવે. سنخة અધિક દિવસો થઈ જવાના કારણે જેમાં કાંઈક ગંધ પેદા થઈ જાય.

لقد سمعته : જાહેર અને રાજેહ (પસંદીદા) એ જ છે કે આ ફૂતાદાનો ફૌલ છે. તે કહી રહ્યા છે કે મેં હઝરત અનસને એવું કહેતાં સાંભળ્યા. એની પણ સંભાવના છે કે એ હઝરત અનસ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ નો ફૌલ હોય કે તે કહી રહ્યા છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ ને આવું કહેતાં સાંભળ્યા. હઝરત અલ્લામા ઈબને હજરે એને જ અગ્રતા આપી છે.

હદીષ : ૧૨૧૫ની સમજૂતી

حرفة - નો અર્થ કામ કરવું છે કોઈ પણ કામ હોય, એ પોતાના સામાન્યપણાના હિસાબથી વેપાર, કારીગરી વગેરેને માટે પણ આમ છે. હવે ઉર્ફમાં એનો અર્થ ધંધો છે. દા.ત. વણવું, સીવવું વગેરે. હઝરત સિદીકે

بِأَمْرِ الْمُسْلِمِينَ فَسَيَاكُلُ آلُ أَبِي بَكْرٍ مِنْ هَذَا الْمَالِ وَيَحْتَرِفُ لِلْمُسْلِمِينَ فِيهِ

ઉઠાવવાથી આજિઝ ન હતો. અને હવે હું મુસલમાનોના કામમાં વ્યસ્તતાના કારણે મારો કારોબાર નથી કરી

શકતો. હવે આલે અબૂ બક્ર આ માલ વડે ખાશે અને અબૂબક્ર મુસલમાનોના માટે કામ કરશે."

અકબર ઈસ્લામ પહેલાં પણ અને ઈસ્લામના જમાનામાં પણ વેપાર કરતા હતા. મુસ્નદે ઈમામ અહમદ (૬, પેજ-૩૧૬), ઈબ્ને માજહ (બાબુલ મઝાહ, પેજ-૨૭૨) વગેરેમાં ઉમ્મુલ મોમિનીન ઉમ્મે સલમા رضي الله عنها થી રિવાયત છે કે હઝરત અબૂબક્ર સિદીક رضي الله عنه ના વિસાલથી એક વરસ પહેલાં બુસ્રા વેપારના માટે ગયા. તિર્મિઝી (૨/૨૦૨ ફી બદએ નબુવ્વતિન્નબી صلى الله عليه وسلم) તથા ઈમામ હાકિમ (૨/૬૧૫)ની મુસ્તદરકમાં છે કે જ્યારે એલાને નબુવ્વતથી પહેલાં હુઝૂરે અકફદસ صلى الله عليه وسلم શામ વેપારના માટે જઈ રહ્યા હતા, બુહેરા રાહિબથી મુલાકાત થઈ તો હઝરત અબૂબક્ર رضي الله عنه પણ સાથે હતા.

ચેતવણી : ઈમામ તિર્મિઝીએ આ હદીષને હસન ગરીબ કહી અને ઈમામ હાકિમે એને શયખેનની શર્ત પર કહી. એના પર શિબલી મહાશયે સીરતુન્નબી (૧/૧૭૯, ૧૮૦)માં એ વાંધો ઉઠાવ્યો કે હઝરત અબૂબક્ર એ વખતે બાળક હતા એટલા માટે એમનું સાથે હોવું મુશ્કેલ છે અને હઝરત બિલાલ હજી પેદા પણ થયા ન હતા. અલ્લામા મુહમ્મદ બિન અબ્દુલ બાકી ઝુફ્રાનીએ ફર્માવ્યું કે એ કહેવું સહીહ નથી કે હઝરત બિલાલ હજી પેદા થયા ન હતા, એટલા માટે કે તે હઝરત અબૂબક્રની સમાન ઉમરવાળા હતા. રહી ગયું હઝરત અબૂબક્રનું બાળક હોવું એ એના વિરૂદ્ધ નથી કે તે સાથે રહ્યા હોય. ખૂદ હુઝૂર صلى الله عليه وسلم પણ બાર વરસના હતા, જેમ કે ખૂદ આ અલ્લામાએ લખેલું હોય શકે છે જેવી રીતે અબૂ તાલિબે હુઝૂરે અકફદસ صلى الله عليه وسلم ને સાથે લઈ લીધા હોય. હઝરત અબૂબક્રના પિતા અથવા અન્ય કોઈ બુઝુર્ગ એ કાફલામાં હોય અને એમને સાથે લઈ લીધા હોય. એ જ રીતે બની શકે છે કે હઝરત બિલાલનો માલિક પણ એ કાફલામાં હોય અને એમને સાથે લઈ લીધા હોય. અને હુઝૂર પરત થવા લાગ્યા તો હઝરત બિલાલને સાથે કરી આપ્યા હોય.

રહી ગયા આ હદીષના રાવી હઝરત અબૂ મૂસા અશ્શરી رضي الله عنه ના કારણે એનું મુરસલ હોવું, તો જાણવું જોઈએ કે સહાબીની મુરસલ હદીષ એકમતિ સાથે સહીહ હદીષ તથા મુત્તસિલના હુકમમાં છે અને અબ્દુરહમાન બિન ગઝવાનના કારણે એને મજરૂહ ઠરાવવી એટલા માટે બાતિલ છે કે એ બુખારીના રાવીઓમાંથી છે.

وللتفصيل موضع آخر

મદીના તયબહના આસપાસના ઈલાકા, અવાલી મનાઝિલ બની હારિષ બિન ખઝરજ સનહમાં હઝરત અબૂબક્રનું એક કપડાનું કારખાનું હતું. હુઝૂરે અકફદસ صلى الله عليه وسلم ના વિસાલના સમયે ત્યાં જ હતા. સવારે ફજરની નમાઝ પઠાવીને ચાલ્યા ગયા હતા.

فسياكل : ઈબ્ને સઅદે તબકાતમાં રિવાયત કરી છે કે બિલાફતના સ્થાને બિરાજમાન થયા બાદ બીજા દિવસે માથા પર કપડાં મૂકીને હઝરત અબૂબક્ર સિદીક બજાર જઈ રહ્યા હતા. રસ્તામાં હઝરત ઉમર, હઝરત અબૂ ઓબૈદા બિન જર્હાહ મળ્યા અને કહ્યું, તમે વેપાર કેવી રીતે કરી શકશો, તમો મુસલમાનો વાલી છો ?! ફર્માવ્યું, તો પછી હું મારાં બાળબચ્ચાંને શું ખવડાવીશ ? તે હઝરાતે કહ્યું કે અમે તમારા માટે વઝીફો નિશ્ચિત કરી આપીએ છીએ. એ લોકોએ અડધી બિકી (વકરો) નિશ્ચિત કરી આપી. એમાં એક રિવાયત છે કે સહાબીઓએ ત્રણ હજાર દિરહમ વાર્ષિક નિશ્ચિત કરી આપ્યા હતા. જ્યારે વિસાલનો સમય નજીક આવ્યો તો વસિયત કરી ગયા કે મેં અત્યાર સુધીમાં બયતુલ માલથી સાત હજાર રૂપિયા લીધા છે, મારી જમીન છોડીને બાકીના મારા માલ વડે આ સાત હજાર બયતુલ માલમાં સામેલ કરી દેવામાં આવે.

حدیث ۱۲۱۶ عَنْ عُرْوَةَ قَالَتْ قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا كَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ

"ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنہا سے ફર્માવું, રસૂલુલ્લાહ ﷺ ના [હદીષ : ૧૨૧૬]

اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَمَلِ النَّسِيمِ فَكَانَ يَكُونُ لَهُمْ أَرْوَاحٌ فَيَتَلَمَّحُونَ لَهَا لِيُغْتَسِلُوا

સહાબા જાતે પોતાનુ કામ કરતા હતા જેના કારણે તેમના શરીરમાં બૂ પેદા થઈ જતી હતી. તો એમને કહેવામાં આવ્યું, કાશ ! તમે લોકો ગુસ્લ કરી લેતા.

حدیث ۱۲۱۷ عَنْ حَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ عَنِ الْمُقَدَّمِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ

"હઝરત મિક્કદામ رضی اللہ عنہ નબી ﷺ થી રિવાયત કરે છે કે ફર્માવું, [હદીષ : ૧૨૧૭]

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَامًا وَظَخِيرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدَيْهِ وَأَنْ

કોઈએ કોઈ ખોરાક પોતાના હાથની કમાઈથી બેહતર નથી ખાધો અને અલ્લાહના

نَبِيِّ اللَّهِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَأْكُلُ مِنْ عَمَلِ يَدَيْهِ

નબી દાઉદ ઈલિયુસ પોતાના હાથની કમાઈ ખાતા હતા."

حدیث ۱۲۱۸ عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ حَدَّثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ دَاوُدَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضી اللہ عنہ سے હદીષ વર્ણવી કે નબી દાઉદ ઈલિયુસ [હદીષ : ૧૨૧૮]

મસાઈલ : રોજી કમાવાના ત્રણ ઝરીયા છે : વેપાર, ખેતી તથા કારીગરી. ઉલમાનો એમાં મતભેદ છે કે કોણ અફઝલ છે. હઝરત ઈમામ શાફઈ رضી اللہ عنہ કે ફર્માવું કે વેપાર અફઝલ છે પણ માવદ્દીએ ફર્માવું કે ખેતી વધુ સારી છે, એટલા માટે કે એમાં તવક્કુલ અધિક છે. ઈમામ નવવીએ ફર્માવું કે બુખારીની હદીષથી સ્પષ્ટપણે સાબિત થાય છે કે ખેતી તથા કારીગરી અગ્રસ્થાને છે (રાજેહ છે), એટલા માટે કે આ બંનેવમાં હાથ વડે કામ કરવું પડે છે. અને હદીષમાં છે કે માણસ સૌથી પાક જે ખાય છે તે પોતાના હાથની કમાઈની આવક છે. આ બંનેવમાં ખેતી અફઝલ છે, કેમ કે એનો ફાયદો આમ છે ત્યાં સુધી કે માણસો સિવાય જાનવરોને પણ પહોંચે છે અને એની સૌથી વિશેષ જરૂરત છે. સુલ્તાને ઈસ્લામને એની ઈજાઝત છે કે પોતાની જરૂરત પૂરતો બયતુલ માલથી ખર્ચ લઈ લે. એનાથી અન્ય હાકિમો તથા કાઝીઓ વગેરે માટે પણ જાઈઝ હોવાનુ સાબિત થયું. અલ્બત્ત એ જાતે નહીં લે, એમના ઉપર જે હાકિમ હોય તે નિશ્ચિત કરીને આપે.

હદીષ : ૧૨૧૬ની સમજૂતી

આ હદીષ ઉરવાની રિવાયતથી કિતાબુલ જુમ્હુલ, નુઝહતુલ ફારી ભાગ-૩, પેજ-૩૪૩ (ગુજરાતીમાં પેજ-૩૨૩) પર શબ્દોના ફેરફાર સાથે વર્ણન થઈ ચૂકી છે.

સમજૂતી : હદીષ : ૧૨૧૭-૧૨૧૮

પ્રથમ હદીષના રાવી મિક્કદામ ઈબ્ને મઅદી કર્બ رضી اللہ عنہ છે એમનાથી ખાલિદ બિન મઅદાનનુ સાંભળવું સાબિત નથી એટલા માટે હદીષ મુન્કતઅ છે. હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضી اللہ عنہની હદીષ વિગતવાર કિતાબુલ અંબિયામાં આવશે. હઝરત દાઉદ ઈલિયુસ પલીફતુલ્લાહ અને જાહેરી હુકૂમતના પણ માલિક હતા. તે બયતુલ માલથી ખર્ચ શકતા હતા, તેમ છતાં પોતાના હાથ વડે બખ્તર બનાવીને

નુઝહતુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(181)

ખરીદ વેચાણ વિશે પ્રકરણ

وَسَلَّمَ كَانَ لَا يَأْكُلُ إِلَّا مِنْ عَمَلٍ يَدِيهِ -

પોતાના હાથ વડે કામ કરીને ખાતા હતા."

بَابُ السُّهُولَةِ وَالسَّمَاخَةِ فِي الشَّرِيِّ وَالْبَيْعِ وَمَنْ طَلَبَ حَقًّا فَلْيَطْلُبْهُ فِي عَفَاوِنِ

"ખરીદ વેચાણમાં નમ્રતા અને સહૂલત વર્તવી અને જે હક તલબ કરે એને સખ્તીથી પરહેઝ કરવું જોઈએ." - (૨૦૮)

حدیث ۱۴۱۹ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا أَنَّ

"હઝરત જાબિર રَضِيَ اللهُ عَنْهُ થી રિવાયત છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, અલ્લાહ એવા [હદીષ : ૧૨૧૯]

رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ حَرَّمَ اللَّهُ جُلًّا سَمَخًا إِذَا بَاعَ وَإِلَّا اشْتَرَى وَإِذَا اقْتَضَى

શખ્સ પર રહેમ ફર્માવે જે ખરીદ વેચાણ અને તફાજમાં નરમીવાળો હોય." (તિર્મિઝી-બુયૂઅ, ઈબ્ને માજહ-તિજરત)

بَابُ مَنْ أَنْظَرَ مَوْسِرًا

"જે માલદારને મોહલત આપે" - (૨૦૮)

حدیث ۱۴۲۰ أَنَّ رِبْعِيَّ بْنَ حِرَاشٍ حَدَّثَنَا أَنَّ حَدِيثَهُ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ حَدَّثَنَا

"હઝરત હુઝૈફા رَضِيَ اللهُ عَنْهُ એ હદીષ બયાન કરી કે નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, [હદીષ : ૧૨૨૦]

قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَلَقَّتِ الْمَلَائِكَةُ رُؤُوسَ جُلٍّ مَرَّكَانَ قَبْلَهُ فَقَالُوا

પ્રથમ એક શખ્સની રૂહથી ફરિશ્તાઓએ મુલાકાત કરી અને પૂછ્યું કે શું તે કાંઈ નેકી કરી છે ? તો તેણે તેની આવક પર ગુજારો કરતા હતા. જેવું કે કુર્આન મજીદમાં છે. એટલા માટે ખાસ કરીને એમનો ઉલ્લેખ કર્યો.

હદીષ : ૧૨૧૬ની સમજૂતી رحمة الله, એમાં એની પણ સંભાવના છે કે એ ખબર હોય. હવે અર્થ આ પ્રમાણે થશે : અલ્લાહે એવા શખ્સ પર રહેમ ફર્માવી. અને એની પણ સંભાવના છે કે દુઆ હોય.

હદીષ : ૧૨૨૦, તઅલીફ : ૩૮૨-૩૮૩-૩૮૪ની સમજૂતી

કિતાબુલ અંબિયામાં અબ્દુલમલિકના તરીફાથી શરૂમાં આ પ્રમાણે છે કે ઉકુબા બિન આમિરે હઝરત હુઝૈફા رَضِيَ اللهُ عَنْهُ થી કહ્યું, આપે રસૂલુલ્લાહ ﷺ થી જે કાંઈ સાંભળ્યું છે શું અમને વર્ણન નહીં કરો ? તો તેમણે કહ્યું, મેં રસૂલુલ્લાહ ﷺ થી સાંભળ્યું છે, ફર્માવતા હતા : પ્રથમ દજજાલની હદીષ ટૂંકમાં વર્ણવી પછી આ વર્ણવ્યું, મેં રસૂલુલ્લાહ ﷺ ને એવું ફર્માવતાં સાંભળ્યાં કે તમારાથી પહેલાં એક શખ્સ હતો જેમની પાસે મલકુલ મૌત રૂહ કબ્જ કરવા આવ્યા તો તેને કહેવામાં આવ્યું, શું તે કોઈ નેકી કરી છે ?

عن موسى : આ અબૂઝર અને નસફીની રિવાયત છે અને એના સાથે પ્રકરણને સામ્યતા છે. બુખારીની

أَعْمَلْتَ مِنَ الْخَيْرِ شَيْئًا قُلْ كُنْتُ أَمْرَفْتِي أَنْ يَنْظُرُوا وَيَتَجَاوَرُوا عَنِ الْمَوْسَى قَالَ

કહું, હું મારા ખાદિમોને હુકમ આપતો હતો કે માલદારને મોહલત આપો અને દરગુઝર કરી દો. તો ફરિશ્તાઓએ

قَالَ فَتَجَاوَرُوا وَعَنْتِي

તેનાથી દરગુઝર કર્યું."

(બુખારી, ૧/૩૨૦ અલ્લસ્તિકરાફ ૧/૪૫૧ અલ્અબિયા, મુસ્લિમ બુયૂઅ, ઈબ્ને માજહ, અલ્અહકામ)

وَقَالَ أَبُو مَالِكٍ عَنْ رَجِيٍّ بْنِ حِرَابٍ كُنْتُ

ت
૩૮૨

"અને એ જ હદીષને અબૂ માલિકે રિબ્દ બિન હિરાશથી આ પ્રમાણે રિવાયત [તઅલીફ : ૩૮૨]

أَيُّرُّ عَلَى الْمَوْسَى وَأَنْظُرُ الْمَعْسَى-

કરી છે કે હું માલદારને આસાની આપતો હતો અને તંગદસ્તને મોહલત."

وَقَالَ بُعَوَانَةُ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ

ت
૩૮૩

"અને અબૂ અવાનાએ અબ્દુલમલિક રિબ્દના જ તરીકાથી આ પ્રમાણે રિવાયત [તઅલીફ : ૩૮૩]

عَنْ رَجِيٍّ فَأَنْظُرُ الْمَوْسَى وَتَجَاوَرُ عَنِ الْمَعْسَى-

કરી, હું માલદારને મોહલત આપતો હતો અને તંગદસ્તને માફ કરી આપતો હતો."

وَقَالَ نَعِيمُ بْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ رَجِيٍّ فَأَقْبَلَ مِنَ الْمَوْسَى وَتَجَاوَرُ عَنِ الْمَعْسَى-

ت
૩૮૪

"અને નુએમ બિન અબી હિદે ઉઝરત રિબ્દથી જ આ પ્રમાણે રિવાયત કરી, [તઅલીફ : ૩૮૪]

હું માલદારનું ઉઝર (મજબૂરી) ફૂલ કરતો હતો અને તંગદસ્તથી દરગુઝર કરતો હતો."

બાકીની રિવાયતોમાં *عن موسى* છે. ઈમામ મુસ્લિમે ઈમામ બુખારીના શયખ અહમદ બિન યૂનુસથી આ જ પ્રમાણે રિવાયત કર્યું છે. હવે આ હદીષ પ્રકરણ પ્રમાણે નથી. અલ્લામા ઈબ્ને હજરે ફર્માવ્યું, આ જ કારણે એના પછી એ જ હદીષને ત્રણ તરીકાથી તઅલીફનું વર્ણવે છે.

આ તઅલીફને ઈમામ મુસ્લિમે પોતાની સહીહમાં મુત્તસિલ સનદની સાથે વર્ણન કરી છે કે અલ્લાહની બારગાહમાં એના બંદાઓમાંથી એક એવા બંદાને લાવવામાં આવ્યો જેને અલ્લાહ તઆલાએ માલ અતા કર્યો હતો. અલ્લાહ *عَلَّمَ* એને પૂછશે, દુનિયામાં તે શો અમલ કર્યો ? બંદો અર્ઝ કરશે, હે પરવરદિગાર ! તે તારો માલ મને આપ્યો, હું લોકો સાથે ખરીદ વેચાણ કરતો હતો, મારી આદત દરગુઝરની હતી. માલદારને આસાની આપતો હતો. અને ગરીબને મોહલત. અલ્લાહ ફર્માવશે, હું એનો અધિક હફદાર છું ! હે ફરિશ્તાઓ ! મારા બંદાથી દરગુઝર કરો !

وقال شعبة عن عبد الملك : أتدله شأباؤه أبو مالِكِ. اَبْدُلُ مَلِكِثِي رِيَايَتِ كَرِوَامًا اَي

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(183)

ખરીદ વેચાણ વિશે પ્રકરણ

بَابُ إِذَابَتِ الْبَيْعَانِ وَلَمْ يَكْتُمَا وَنَصَا ۲۹

"જ્યારે ખરીદનાર તથા વેચનાર જાહેર કરે અને એની ખામી ન છુપાવે શુભેચ્છા અપનાવે - (૨૭૯)

૩૮૦ **ت** وَيَدُّكَ رَوَّعِنَ الْعَدَاءِ بْنِ خَالِدٍ قَالَ كَتَبَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذَا

"અદાઅ બિન ખાલિદથી રિવાયત કરતાં વર્ણન કરવામાં આવે છે કે તેમણે કહ્યું, [તઅલીફ : ૩૮૫]

مَا اشْتَرَى مُحَمَّدٌ رَسُولَ اللَّهِ مِنَ الْعَدَاءِ بْنِ خَالِدٍ بَيْعِ الْمُسْلِمِ الْمُسْلِمِ إِذَاءً وَإِخْبَةً وَإِنْفَاةً

મારા માટે નબી ﷺ એ લખ્યું, આ તે છે જે મુહમ્મદ રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ અદાઅ બિન ખાલિદથી ખરીદ્યું.

મુસલમાનનો મુસલમાનથી સોદો છે જેમાં ન કાંઈ બીમારી છે અને ન કોઈ અયબ અને ન ફિસ્કો ફૂજૂર."

૩૮૬ **ت** وَقَالَ قَتَادَةُ الْغَائِلَةُ الرَّزِي وَالسَّرْقَةُ وَالْإِبَاقُ

"અને કૃતાદાએ કહ્યું ગાઈલાથી મુરાદ ઝિના અને ચોરી અને ભાગવાની આદત છે." [તઅલીફ : ૩૮૬]

તઅલીફ : ૩૮૫ની સમજૂતી

અદાઅ બિન ખાલિદ બિન હૂઝા رضی اللہ عنہ એ સહાબી છે. એમનાથી ઘણી ઓછી હદીષો મરવી છે. એ ગામડાના રહેવાસી હતા એમનાથી હુજૂર ﷺ એ કોઈ ગુલામ કે બાંદી ખરીદી હતી એ વખતે એક સનદ લખાવી હતી એનો આ હદીષમાં ઉલ્લેખ છે. તિર્મિઝી (૧/૧૨૪ બુયૂઅ)માં આ પ્રમાણે છે : અબ્દુલ મજ્હૂદ બિન વહબ કહે છે કે મને અદાઅ ઈબ્ને ખાલિદ ઈબ્ને હૂઝાએ કહ્યું, હું એ લખાણ તમને ન વાંચી સંભળાવું જે હુજૂર ﷺ એ મારા માટે લખ્યું હતું ?! મેં કહ્યું, જરૂર ! તો એમણે એક લખાણ કાઢ્યું. આ વાતની સનદ છે કે અદાઅ ઈબ્ને ખાલિદ ઈબ્ને હૂઝાએ હઝરત મુહમ્મદ ﷺ થી એક ગુલામ અથવા બાંદી ખરીદી જેમાં કોઈ અયબ તથા ખરાબી નથી અને ન ધોકો છે, મુસલમાન સાથે મુસલમાનના ખરીદ વેચાણની જેમ. બુખારીની તઅલીફથી એ જાહેર થઈ રહ્યું છે કે ખરીદનાર હુજૂર ﷺ હતા, પણ તિર્મિઝીની રિવાયતથી એ જાહેર થઈ રહ્યું છે કે હુજૂરે અફ્ફસ ﷺ વેચનાર હતા. તિર્મિઝીની જ રિવાયતના પ્રમાણે ઈબ્ને માજહ (અત્તિજારત, ૧૬૪)માં પણ છે. હફ્ફીકત શું છે એનો ફેસલો મુશ્કેલ છે. બુખારીમાં આ રિવાયત તમરીઝના સેગા સાથે છે એનાથી એ પરિણામ કાઢી શકાય છે કે તિર્મિઝી અને ઈબ્ને માજહની રિવાયત રાજેહ (અગ્રતા પાત્ર) છે.

તઅલીફ : ૩૮૬ની સમજૂતી

الغائِلَانِનો અર્થ બુરાઈ છે. એ બુરાઈઓ જે સામાન્યતઃ લોંડી તથા ગુલામમાં જોવા મળે છે તે આ જ ત્રણેવ છે. એટલા માટે ઈમામ કૃતાદાએ એ જ ત્રણેવની સાથે એની તફસીર કરી. મતાલિઅમાં છે કે જાહેર એ છે કે કૃતાદાની આ તફસીર હફ્ફીકતમાં خَبَّةٌ તથا غَائِلٌ બંનેની છે. આ તઅલીફને ઈબ્ને મુન્હાએ મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે.

ت ۳۸۷ وَقِيلَ لِأَبْرَاهِيمَ إِنَّ بَعْضَ النَّجَّاسِينَ سَمِيَّ أَرِيَّ خُرَّاسَانَ وَسِجِسْتَانَ

"હઝરત ઈબ્રાહીમ નખઈને કહેવામાં આવ્યું કે કેટલાક નખ્ખાસો (જાનવરોના તબેલા)નાં [તઅલીફ : ૩૮૭]

فَيَقُولُ جَاءَ أَمْسٍ مِنْ خُرَّاسَانَ وَجَاءَ الْيَوْمَ مِنْ سِجِسْتَانَ فَكِرَاهِيَّةً شَائِدَةً

નામો આરી ખુરાસાન, આરી સજિસ્તાન રાખે છે, અને કહે છે કે કાલે ખુરાસાનથી આવ્યું છે અને આજે

સજિસ્તાનથી આવ્યું છે. એમણે એને સખત નાપસંદ કર્યું."

ت ۳۸۸ وَقَالَ عُقْبَةُ بْنُ عَامِرٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ لَأَيُّكُمْ أَسْلَعَهُ تَعْلِيمًا أَنْ يَهَادَأَهُ إِلَّا الْخَبْرَاءُ

"અને હઝરત ઉકબા બિન આમિર رضي الله عنه એ ફર્માવ્યું, "એવું જાણવા છતાં કે [તઅલીફ : ૩૮૮]

સામાનમાં અયબ છે એને બતાવ્યા વિના કોઈને વેચવું જાઈઝ નથી."

તઅલીફ : ૩૮૭ની સમજૂતી

نَخَّاس (નખ્ખાસ) એનો માદો نَخَس (નખસ) છે. જાનવરને પાસાંમાં અથવા પાછલા હિસ્સામાં લાકડી વગેરેનો ગોદો મારી ઉશ્કેરવું. કેમ કે જાનવર વેચનારા ખરીદારને દેખાડવા માટે આ રીતે ઉશ્કેરીને ઉઠાડે છે એટલા માટે જાનવર વેચનારાને نَخَّاس (નખ્ખાસ) કહેવામાં આવ્યું. પછી એમાં વધારો થયો અને લોડી ગુલામ વેચનારને પણ એ જ કહેવાવા લાગ્યું.

أَرِي : એના ત્રણ અર્થો શબ્દકોશના કર્તાઓએ લખ્યા છે : જ્યાં જાનવરને ચારો ખવડાવવામાં આવે, જ્યાં બાંધીને રાખવામાં આવે જેને તબેલો કહે છે, તે રસ્સી જેને જમીનમાં દાટીને જાનવરને બાંધવામાં આવે. અહીં સૌથી યોગ્ય તબેલો છે.

ખુરાસાન : મશહૂર દેશ છે જે ક્યારેક ઈરાનનો હિસ્સો હતો, હવે રશિયાનો ભાગ છે. ખુરાસાન સદીઓ સુધી ઉલમા તથા મશાઈખનું મર્કઝ રહી ચૂક્યું છે.

સજિસ્તાન : ઈરાનનું એક રાજ્ય જે અખંડ ભારત (હાલના પાકિસ્તાન)ની સરહદ સાથે મળેલું છે.

فيقول : જે રીતે માર્કેટમાં દરેક નવી ચીજ પ્રતિ અધિક આકર્ષણ હોય છે અને પૂરાની ચીજો પ્રતિ ધ્યાન ઓછું હોય છે એ જ પ્રમાણે જાનવરો અને ગુલામોમાં પણ છે, એ જાહેર કરવાના માટે કે આ ઘોડો હમણા તદ્દન નવો આવ્યો છે એવું કહ્યા કરે છે કે કાલે ખુરાસાનથી આવ્યો છે અને આજે સજિસ્તાનથી આવ્યો છે, જેમાં ખરીદનારાઓને અધિક આકર્ષણ પેદા થાય છે. એમાં એક પ્રકારની છેતરપિંડી તથા ધોકો હતો તેમજ જૂઠું પણ બોલવું હતું એટલા માટે હઝરત ઈમામ નખઈએ એને સખત નાપસંદ કર્યું.

તઅલીફ : ૩૮૮ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈબ્ને માજહ (અત્તિજારત-૧૬૩)એ મૌસૂલ કરી છે. શરૂમાં આ પ્રમાણે છે : એમનાથી મરવી છે કે મેં રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلمને આવું ફર્માવતાં સાંભળ્યા, મુસલમાન મુસલમાનનો ભાઈ છે. કોઈ મુસલમાનને એ હલાલ નથી કે અયબદાર ચીજનો અયબ બતાવ્યા વિના મુસલમાનના હાથે વેચે.

સામાનમાં ખામી તથા અયબ હોવા છતાં ખરીદનારને બતાવ્યા વિના વેચવું ધોકો તથા પ્રપંચ છે. એના પર સખત ચેતવણી આવી છે. ઈબ્ને માજહ (૧૬૩)માં જ હઝરત વાષિલા બિન અસ્કઝ رضي الله عنهથી મરવી છે કે મેં

حدیث ۱۲۲۲ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ رَفَعَهُ إِلَى حَلِيمِ بْنِ حِرَامٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى

"હઝરત હકીમ બિન હિઝામ રَضِيَ اللهُ عَنْهُ એ કહ્યું કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, [હદીષ : ૧૨૨૨]

عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْبَيْعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا وَ

વેચનાર તથા ખરીદનારને અધિકાર છે કે જ્યાં સુધી અલગ ન થાય, અથવા એવું ફર્માવ્યું, ત્યાં સુધી કે જુદા

قَالَ حَتَّى يَتَفَرَّقَا فَإِنْ صَدَقَا وَبَيَّنَّا بُرُوكَ لَهُمَا فِي بَيْعِهِمَا وَإِنْ كَذَبَا وَكَمَا حَقَّتْ بَرُوكَةُ بَيْعِهِمَا

થઈ જાય. હવે જો સાચુ બોલે અને જે અચબ હોય તેને બતાવી આપે તો તેમના ખરીદ વેચાણમાં બરકત થશે

અને જો જૂઠું બોલે અને અચબ છુપાવે તો બરકત મિટાવી દેવામાં આવશે."

(બુખારી, ૧/૨૭૯, ૧/૨૮૩, ૨૮૪, મુસ્લિમ-બુયૂઅ, અબૂ દાઉદ-બુયૂઅ, તિર્મિઝી-બુયૂઅ, નિસાઈ-બુયૂઅ, અશ્શુરત)

રસૂલુલ્લાહ ﷺ ને એવું ફર્માવતાં સાંભળ્યા, "જેણે કાંઈક વેચ્યું અને તેનો અચબ ન બતાવ્યો તો હમેશાં અલ્લાહના અઝાબમાં રહેશે અને ફરિશ્તા લઅનત કરતા રહેશે."

હઝરત ઉફ્ફા બિન આમિર રَضِيَ اللهُ عَنْهُ : એ સહાબી છે અને શામ (સીરિયા)ની ફતેહમાં શરીક રહ્યા. દમિશ્કની ફતહની ખુશખબરી એઓ જ હઝરત ઉમર રَضِيَ اللهُ عَنْهُ ની ખિદમતમાં લઈને આવ્યા હતા. સાત દિવસમાં દમિશ્કથી મદીના સુધી પહોંચ્યા હતા. પરત થતી વેળા હુઝૂરે અફદસ રَضِيَ اللهُ عَنْهُ ના મઝારે અફદસ પર જમીન સમેટાઈ જવાની કે લાંબો રસ્તો જલ્દી પાર પડી જવાની દુઆ માગી તો અઠી દિવસમાં દમિશ્ક પહોંચી ગયા.

હદીષ : ૧૨૨૨ની સમજૂતી

باب إذا كان البائع بالخيار هل يجوز البيع માં આ પણ છે. હમ્મામે કહ્યું, મેં મારી કિતાબમાં આ પ્રમાણે જોયું : یختار ثلاث مرار એટલે બેચારની જગાએ یختار છે અને ثلاث مرار વધારે છે. એટલે કે یختار ત્રણવાર, અને અમુક રિવાયતોમાં بخيار નકેરા અલિક્ લામ વિના છે એટલે بخيار ત્રણવાર છે. જણાવવા એવું ચાહે છે કે યાદશક્તિમાં મેહફૂલ એ છે જે મેં રિવાયત કરી. એટલે બેચાર અને ثلاث مرار નથી. પણ મારી કિતાબમાં છે. ઈબ્ને તયને કહ્યું કે હમ્મામે જે કહ્યું તે મહફૂલ નથી, રિવાયત એના વિરૂદ્ધ છે. અને જ્યારે કોઈ રાવી તમામ રાવીઓની વિરૂદ્ધ રિવાયત કરે તો તે સ્વીકાર્ય નથી. ખાસ કરીને જ્યારે કે તે એ રિવાયતને કેવળ પોતાની કિતાબમાં પામે, અને તેને ખૂદ એની વિરૂદ્ધ યાદ હોય.

البيعان ullaahi મુજર્રદ મુઅતલુલ અયનના અમુક શબ્દોમાંથી છે જે ફયાસની વિરૂદ્ધ ફલૂ ના વજન પર ઈસ્મે ફાઈલના અર્થમાં વપરાય છે. જેમ કે کَيْسٌ-رَيْصٌ-لَيْسٌ-هَيْسٌ જેમ કે કૈસ-રૈસ-લૈસ-હૈસ અમુક રિવાયતોમાં આવ્યું છે. તેમ છતાં બાએઅનો શબ્દ ઉર્ફમાં અધિક મશહૂર છે, પણ કોઈ રિવાયતમાં આવેલ નથી.

ما لم يتفرقا : હઝરત ઈમામ શાફઈ રَضِيَ اللهُ عَنْهُ એ ફર્માવ્યું, વેચનાર તથા ખરીદનારને ઈજાબ તથા કુબૂલ પછી પણ ખિયારે મજલિસ હાંસલ રહે છે જ્યાં સુધી મજલિસ ન બદલે બંનેને ઈખ્તિયાર રહે છે કે ચાહે તો સોદો રદ કરી આપે. એમની દલીલ આ હદીષનો જાહેરી ભાવાર્થ છે, કેમ કે تفرق ابدان શરીરોનું અલગ

થવું (છુટા થવું) સમજવામાં આવે છે.

આપણે ત્યાં ઈજાબ તથા કુબૂલ પછી વેચનાર તથા ખરીદનારમાંથી કોઈ ખિયાર નથી, કેમ કે ઈજાબ તથા કુબૂલ પછી સોદો પૂરો થઈ ગયો, માલ ખરીદનારનો અને કિંમત વેચનારની માલિકીમાં થઈ ગઈ, હવે કોઈને ખિયારનો હક્ક આપવો અન્યના હક્કને બાતિલ કરવું છે. અને તફરૂકનો ઈત્લાફ (લાગુ થવું) તફરૂક બિલ અફવાલ પર કુર્આન મજીદમાં આવેલ છે. ઈર્શાદ છે : **وما تفرق الذين اوتوا الكتب الا من بعد ما جائتهم البينة** "અને અહલે કિતાબમાં ફૂટ (વિભાજન) ન પડી પણ એના પછી કે તેમની પાસે સ્પષ્ટ દલીલ આવી." (અલબૈયિનહ-૪) **ولا تكونوا كالذين تفرقوا واختلفوا من بعد ما جائتهم البينة** "એમના જેવા ન થઈ જશો જેમનામાં ફૂટ (વિભાજન) પડી અને આપસમાં મતભેદ કરી બેઠા એના પછી કે એમની પાસે સ્પષ્ટ દલીલો આવી." (આલે ઈમરાન-૧૦૫) આ પ્રકારની વિવિધ આયતો છે જેમાં તફરૂકથી મુરાદ અફીદાનો મતભેદ છે. એટલા માટે આ હદીષમાં "તફરૂક" થી મુરાદ કથનોનું તફરૂક (અલગ થવું) જ મુરાદ લેવું રાજેહ (પસંદીદા) છે જેથી ગૈરના હક્કને બાતિલ ઠરાવવું લાઝિમ ન આવે. એને એ રીતે સમજો કે બાએઅ (વેચનાર) અને મુશ્તરી (ખરીદનાર) કોઈને ત્રણ રીતે કહી શકાય છે. સોદો (અફદ) કરવાથી પહેલાં, "માયઉલ"ના (ભવિષ્યકાળ) આધારે, અફદના પછી "માકાન" (ભૂતકાળ)ના આધારે અને અફદની હાલતમાં. પ્રથમ બંને અર્થો મજાઝી છે અને ત્રીજો હફીફી કેમ કે બાએઅ અને મુશ્તરી ઈસ્મે ફાઈલના સેગા છે અને ઈસ્મે ફાઈલની દલાલત ઝમાનાએ હાલ (વર્તમાનકાળ) પર હફીફી છે. અને એ નિશ્ચિત છે કે જ્યાં મજાઝી તથા હફીફી બંને અર્થની સંભાવના હોય તો રાજેહ હફીફી અર્થ છે. અને સોદા (અફદ)ની હાલત ઈજાબથી શરૂ થઈ કુબૂલ સુધી જ છે, કુબૂલ પછી સોદો સંપૂર્ણ થઈ ગયો હવે ખરીદ વેચાણની હાલત ન રહી. હવે હફીફી અર્થના એતબારથી ન વેચનાર વેચનાર છે ન ખરીદનાર ખરીદનાર. એમના પર આ બંને શબ્દોનું લાગુ થવું મજાઝન માકાન (ભૂતકાળ)ના એતબારથી છે અને હદીષના હુકમ અનુસાર ખિયાર વેચનાર તથા ખરીદનારને છે. હવે જ્યારે વેચનાર વેચનાર ન રહ્યો અને ખરીદનાર ખરીદનાર ન રહ્યો તો એને ખિયાર પણ ન રહ્યો. અલ્લાહ બેહતર જાણનાર છે.

فان بينا : એટલે કે વેચનારે માલનો અચબ ખરીદનારને અને ખરીદનારે ધમન (કિંમત)નો અચબ વેચનારને બતાવી આપ્યો તો એ સોદામાં અલ્લાહ **ﷻ** બરકત આપશે, ભલે એની શક્યતા છે કે અચબ બતાવ્યા બાદ સોદો ન વેચાય અથવા ઓછી કિંમતે વેચાય કે જે જાહેરી રીતે નુકસાન છે, પણ અલ્લાહ **ﷻ** ની બરકત એનાથી ઘણી મહાન છે. અને જો એવું વિચારીને કે જો અચબ બતાવી દર્શાવે તો કિંમત ઓછી મળશે અથવા વસ્તુ નહીં વેચાય, અચબ છુપાવી રાખી અને ન બતાવી તો અલ્લાહ **ﷻ** બરકત ખત્મ કરી આપશે.

અલ્લાહ **ﷻ** નું બરકત આપવું અને બરકત ખત્મ કરી આપવું બાતિની (છુપી) ચીજ છે પણ અનુભવ સાક્ષી છે કે જે દુકાનદાર અચબવાળી ચીજો ઘોકો આપીને વેચે છે તેનું વેચાણ ઓછું થાય છે અને ક્રમે ક્રમે દુકાન ખત્મ થઈ જાય છે અને જે સરચાઈની સાથે સામાન આપે છે એની દુકાન ખૂબ ચાલે છે અને વેચાણ ખૂબ થાય છે.

بَابُ بَيْعِ الْخَلْطِ مِنَ الشَّرْكِ ٢٤٩

"મિશ્ર ખજૂરો વેચવી" - (૨૭૯)

حدیث ١٢٢٣ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ كُنَّا نَشْرِكُ

"હઝરત અબૂ સઈદ ખુદરી રَضِيَ اللهُ عَنْهُ, અમને મિશ્ર ખજૂરો મળતી જેમાં [હદીષ : ૧૨૨૩]

شَرًّا الْجَمِيعِ وَهُوَ الْخَلْطُ مِنَ الشَّرِّ وَكُنَّا نَبِيعُ صَاعَيْنِ بِصَاعٍ فَقَالَ لِنَبِيِّ صَلَّى اللَّهُ

સારી ખરાબ, મામૂલી ઉમદા સૌ રહેતી. અમે એક સાઅ (સારી ખજૂરોના બદલામાં) બે સાઅ વેચી આપતા.

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَصَاعَيْنِ بِصَاعٍ وَلَا دُرْهَمَيْنِ بِدُرْهَمٍ - ع

એના પર નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, એક સાઅના બદલે બે સાઅ અને એક દિરહમના બદલે બે દિરહમ ન વેચો."

(મુસ્લિમ-બુયૂઅ, નિસાઈ-બુયૂઅ, ઈબ્ને માજહ-અતિજરત)

بَابُ مَا قِيلَ فِي اللَّحَامِ وَالْجَزَائِرِ ٢٤٩

"ગોશ્ત વેચનાર અને કસાઈના બારામાં શું કહેવામાં આવ્યું ?" - (૨૭૯)

حدیث ١٢٢٤ حَدَّثَنَا شَقِيقٌ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ

"હઝરત અબૂ મસ્ઉદ રَضِيَ اللهُ عَنْهُ કે અન્સારના એક સાહબ આવ્યા જેમની [હદીષ : ૧૨૨૪]

يَكْتُمِي أَبَا شَعِيبٍ فَقَالَ لِعَلَامِلَةٍ قَصَابٍ اجْعَلِي لِي طَعَامًا يَكْفِي خُمْسَةَ فَإِنِّي أُرِيدُ

કુન્નિયત અબૂ શોએબ હતી. તેમણે પોતાના ગુલામને કહ્યું જે કસાઈ હતો, મારા માટે પાંચ માણસોનું ખાવા

أَنْ أَدْعُو النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَامِسٌ خَامِسٌ فَإِنِّي قَدْ عَرَفْتُ فِي

તૈયાર કર, કેમ કે હું નબી ﷺ સહિત પાંચ માણસોને નિમંત્રણ આપવા ચાહું છું. મેં હુજૂરના ચહેરાએ

હદીષ : ૧૨૨૩ની સમજૂતી

આ હદીષનો સાર એ છે કે અમને સારી તથા ખરાબ, ઉમદા તથા મામૂલી મિશ્ર ખજૂરો મળતી તો અમે ચૂંટેલી સારી ખજૂરોના બદલામાં વેચી દેતા, એ રીતે કે એક સાઅ સારી ખજૂરો લઈને બે સાઅ ખજૂરો (મિશ્ર) આપી દેતા. હુજૂરે અફદસ ﷺ જ્યારે ખબર મળી તો એનાથી મના ફર્માવી આપ્યું કેમ કે એ વ્યાજ છે. સંપૂર્ણ ચર્ચા આગળ આવી રહી છે.

હદીષ : ૧૨૨૪ની સમજૂતી

لَحَامٍ گોશ્ત વેચનારને અને جَزَائِرٍ ઊંટ ઝબહ (નહર) કરનારને અને قِصَابٍ ગાય, બકરી ઝબહ કરનારને કહે છે. قِصَابٍનો માદો قِصَابٌ થી છે જેનો અર્થ કાપવું છે. કહેવાય છે : قِصَابُ الْقِصَابِ الشَّاةُ એને કાપીને ટુકડે

وَجْهَهُ الْجُوعُ فَذَعَاهُمْ فُجَاءَ مَعَهُمْ رَجُلٌ فَقَالَ لِلْبَيْتِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ

અવરમાં ભૂખની અસરો જોઈ છે. તેમણે હુઝૂરને નિમંત્ર્યા અને હુઝૂરની સાથે એક સાહબ અધિક આવી ગયા.

هَذَا قَدْ تَبِعْنَا فَإِنْ شِئْتَ أَنْ تَأْذِنَ لَهُ فَادْنُ لَهُ وَإِنْ شِئْتَ أَنْ يَجْعَلَ قَرِيبًا فَقَالَ لَا تَبْلُغْ

એના પર નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, આ અમારી પાછળ આવી ગયેલ છે જો તમે ચાહો તો એને ઈજાઝત આપો

અને જો ચાહો છો કે પરત થઈ જાય તો પરત થઈ જશે. તેમણે અર્જ કરી, નહીં! બલકે મેં ઈજાઝત આપી."

(બુખારી, ૧/૩૩૨ અલ્મઝાલિમ, ૨/૮૨૧ અલ્ઈત્એમહ, મુસ્લિમ-અલ્ઈત્એમહ, તિર્મિઝી-નિકાહ, નિસાઈ-વલીમા)

ટુકડા કરી આપ્યું.

પ્રકરણનો ફાયદો : કસાઈનો ધંધો એવો છે કે જરૂરત હતી કે એને સ્પષ્ટ કરી દેવામાં આવે કે એમાં કોઈ વાંધો નથી. એના માટે ઈમમ બુખારીએ આ પ્રકરણ રચ્યું છે. આ હદીષથી જાણવા મળ્યું કે માણસ કેટલો પણ મોઅઝ્ઝમ (ઈજાઝતવાન) હોય જો તેની સાથે દાવતમાં કોઈ જોડાય જાય તો માલિકની ઈજાઝત વિના તુકૈલીએ (જોડે થનારે) ખાવું જાઈતું નથી, પણ એ કે નિમંત્રક તથા તુકૈલીમાં એટલો લગાવ તથા સંબંધ હોય કે તે એના ખાવાને ખુશીપૂર્વક માન્ય કરી લે, અથવા એ કે નિમંત્રિત (દાવતમાં જનાર) એવો હોય જેના બારામાં એ ઉર્ફ હોય કે તેની સાથે જે આવે છે તેને નિમંત્રક ખુશીભેર માન્ય કરી લે છે.

વિના દાવતે ક્યાંક ખાવા જવાની તથા ખાવાની બુરાઈ હદીષોમાં આવેલી છે. ઈમમ અબૂ દાઉદ તથા તયાલ્સી હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه થી રિવાયત કરે છે કે રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم એ ફર્માવ્યું, જે બોલાવ્યા વિના કોઈ દાવતમાં ગયો તો ફાસિક હોવાની હાલતમાં ગયો, હરામ ખાધું, ચોર બનીને દાખલ થયો, લૂટેરો બનીને બહાર આવ્યો.

ઈમમ બયહકીએ ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضي الله عنها થી રિવાયત કરી કે રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم એ ફર્માવ્યું, વિના નિમંત્રણે જે કોઈને ત્યાં ખાવાના માટે ગયો અને ખાધું તો ફાસિક થઈને દાખલ થયો અને જે હલાલ ન હતું તે ખાધું.

بَابُ مُوَكَّلِ الرَّبِّ لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذُرُوا مَا بَقِيَ مِنَ
الرِّبَا - إِلَى - مَا كَسَبْتُمْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ -

વ્યાજ ખવડાવનારનું બચાન અલ્લાહ તઆલાના આ ઈશાદના કારણે કે ફર્માવ્યું, હે ઈમાનવાળાઓ ! અલ્લાહથી ડરો ! અને જે વ્યાજ રહી ગયું છે તેને છોડી આપો જે તમે મોમિન છો. અને જે એવું નહીં કરો તો અલ્લાહ તથા રસૂલથી લડાઈનું ચક્રીન કરી લો અને જે તમે એવું કરો તો પોતાનો અસલી માલ લઈ લો, ન તમે કોઈના પર જુલ્મ કરો અને ન તમારા પર જુલ્મ થાય. અને જે કરજદાર તંગદસ્ત છે તો જ્યાં સુધી એને છૂટ થાય (ત્યાં સુધી) મોહલત આપો. અને જે માફ કરી આપો તો એ તમારા માટે અધિક બેહતર છે જે જાણો તો. અને એ દિવસથી ડરો જેમાં અલ્લાહની બારગાહમાં હાજર થશો, પછી દરેક શખ્સને તેની કરની પર પૂરો બદલો આપવામાં આવશે, એમના પર જુલ્મ થશે નહીં. -સૂ. બકરહ, ૨૭૮ થી ૨૮૧ (૨૮૦)

ت ૩૮૯ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ هَذِهِ إِخْرَافِيَةٌ تَرَكْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [તઅલીફ : ૩૮૯]

"હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما એ ફર્માવ્યું, આ અંતિમ આયત છે જે નબી ﷺ પર નાજિલ થઈ."

તઅલીફ : ૩૮૯ની સમજૂતી

તફસીરવેત્તાઓનો એમાં મતભેદ છે કે કઈ આયત સૌથી છેલ્લે નાજિલ થઈ. આ તઅલીફથી જાહેરી રીતે એવું માલૂમ પડે છે કે વર્ણવેલ ચારેવ આયતો સૌથી છેલ્લે નાજિલ થઈ. પણ ખૂદ હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما થી આ જ બુખારીની કિતાબુત્તફસીરમાં જે રિવાયત છે તે એ છે કે સૌથી આખરમાં આયતે રિબા (વ્યાજ સંબંધી) નાજિલ થઈ છે. અલ્લામા ઈબ્ને તયને દાઉદથી રિવાયત કરી તે ઈબ્ને અબ્બાસ رضી اللہ عنہما થી રિવાયત કરે છે કે તેમણે ફર્માવ્યું, સૌથી છેલ્લે આ આયત નાજિલ થઈ :
واتقوا يوما ترجعون فيه الى الله.

هُنَّ كُهُنَّ هُنَّ : એનામાં ટકરાવ નથી. ઉપરોક્ત ચારેવ આયતોથી જાહેરી રીતે કેવળ પહેલી આયતમાં વ્યાજનું વર્ણન છે, પણ બારીક દ્રષ્ટિએ જોતાં ચારેવ આયતો હકીકતમાં વ્યાજ સાથે એક મહત્વનો સંબંધ ધરાવે છે. વ્યાજના માટે કરજ લેવું લાજિમ છે. પ્રથમ ઈશાદ ફર્માવ્યો, હવે વ્યાજ લેવાનું બંધ કરી દો. બીજામાં ફર્માવ્યું, જે નહીં બંધ કરો તો અલ્લાહ તથા રસૂલ સાથે લડાઈનું ચક્રીન કરી લો, અલ્બત્ત મૂળ માલના હક્કદાર છો એને વસૂલ કરી શકો છો. ત્રીજી આયતમાં ફર્માવ્યું, જે કરજદાર તંગદસ્ત છે તો મોહલત આપો. ચોથીમાં ફર્માવ્યું, એ દિવસથી ડરો ! જ્યારે અલ્લાહ ﷻના સમક્ષ હાજર થશો, અને દરેક શખ્સને તેના અમલનો બદલો પૂરો પૂરો આપવામાં આવશે. આ આમ ડરાવવા (ચેતવણી)માં વ્યાજ લેવું પણ છે કે દરેક હરામ કામની જેમ એના પર પણ ભરપૂર સજા મળશે.

આ તફસીલથી જાહેર છે કે જો આ ચારેવ આયતોને આયતે રિબા કહી દેવામાં આવે તો યોગ્ય સ્થાને છે. શક્ય છે આ ચારેવ આયતો એક સાથે નાજિલ થઈ હોય, કેમ કે એમનામાં સૌથી છેલ્લે છે. અટલા માટે એવું કહેવું પણ દુરુસ્ત છે કે સૌથી છેલ્લે એ નાજિલ થઈ. કહેવામાં આવ્યું છે કે આયતે કરીમા الله الى الله واتقوا يوما ترجعون فيه الى الله હજજતુલ વિદાઅના મોફા પર યૌમે નહર એટલે દસમી જિલ હજજના રોજ મિનામાં નાજિલ થઈ. ઈમામ ધૌરીએ કલ્બીના તરીકાથી ઈબ્ને અબ્બાસ

حدیث ۱۲۲۵ عَنْ عَوْنِ بْنِ أَبِي جَحِيْفَةَ قَالَ رَأَيْتُ أَبِي إِشْتَرَى عَبْدًا حِمَامًا وَأَمْرًا بِجَدِّهِ

"ઓન બિન અબી જુહેફાએ કહ્યું, મેં મારા પિતાને જોયા કે પછના લગાડનાર એક [હદીષ : ૧૨૨૫]

فَلَسَرَتْ فَسَأَلَتْهُ فَقَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ شَتْنِ الْكَلْبِ وَشَتْنِ الدَّمِ

ગુલામને ખરીદ્યો તો એને ફૂંકણી (ચૂંસણી) લગાડવાના ઓજારને તોડી નંખાવ્યું. મેં પૂછ્યું તો ફર્માવ્યું,

نَهَى عَنِ الْوَأَشْمَةِ وَالْمُشُومَةِ وَأَكْلِ لِسْبِؤِ وَمُؤْكَلِهِ وَلَعَنِ النَّصْوِصِ - ع

નબી ﷺ એ ફૂતરા તથા લોહીની કિંમતથી મના ફર્માવ્યું છે અને ગોદવું (શરીર પર ચિતરામણ કરવું)

તથા ગોદાવવું (ચિતરામણ કરાવનાર) તથા વ્યાજ ખાવા તથા ખવડાવવાથી મના કર્યું છે,

અને તસવીર બનાવનારા પર લઅનત ફર્માવી."

(બુખારી ૧/૨૮૮ બાબુ ધમનુલ કલ્બ, ૨/૮૦૫ અત્તલાફ, ૨/૮૭૮ અલ્લિખાસ, ૨/૮૮૧ બાબુ મન લઅનલ મુસલ્લિર)

રિવાયત કરી, એના નુઝૂલ પછી હુઝૂરે અફદ્દસ ﷺ એ એકત્રીસ દિવસ પછી વિસાલ ફર્માવ્યો. ઈબ્ને જરીહે કહ્યું, લોકો કહેતા હતા કે વિસાલથી નવ દિવસ પહેલાં નાઝિલ થઈ. મકાતિલે કહ્યું કે સાત દિવસ પહેલાં. હઝરત બરાઅ ઈબ્ને આઝિબ રઝી અલ્લેથી રિવાયત છે કે સૌથી છેલ્લે આ આયત નાઝિલ થઈ છે : **يَسْتَفْتُونَكَ قُلُوبَ اللَّهِ يُفْتِكُمْ فِي الْكَلَالَةِ** "હે મહબૂબ ! તમારાથી ફત્વો પૂછે છે ફર્માવી દો કલાલાના બારામાં અલ્લાહ તમને ફત્વો આપે છે. (છેવટ સુધી) - સૂ. નિસાઅ : ૧૭૭

સૈયદુલ કુર્આ હઝરત ઉબય બિન કઅબ રઝી અલ્લેથી ફર્માવ્યું કે સૌથી છેલ્લે સૂરએ તૌબાની આ આખરી આયત નાઝિલ થઈ : **لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ** "બેશક ! તમારી પાસે એક રસૂલ તમારામાંથી તશરીફ લાવ્યા." અલ્લાહ બેહતર જાણનાર છે.

હદીષ : ૧૨૨૫ની સમજૂતી

باب ثمن الكلب : માં આ પ્રમાણે છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ લોહીની કિંમત અને ફૂતરાની કિંમત અને લોહીની કમાઈથી મના ફર્માવ્યું છે. શરીર પર ચિતરામણ કરનાર તથા કરાવનાર અને વ્યાજ ખાનારા અને ખવડાવનારા પર લઅનત ફર્માવી અને તસવીર બનાવનારા પર લઅનત ફર્માવી.

فسأله : ઓન કહે છે કે મેં મારા પિતાને પૂછ્યું, એના હજામતના ઓજારો તમે શા માટે તોડી નાખ્યાં ? તો ફર્માવ્યું.

ثمن الكلب : એટલે ફૂતરાની કિંમત લેવાથી મના ફર્માવ્યું. ઈમામ તહાવીએ ફર્માવ્યું કે આ હુકમ ત્યારે હતો જ્યારે કે ફૂતરાને મારી નાખવાનો હુકમ હતો, પણ જ્યારે તેમને ઘર તથા પાલતુ પશુઓની રક્ષાના માટે પાલવા તથા શિકારી ફૂતરાઓને રાખવાની ઈજાઝત મળી ગઈ તો એમના ખરીદ વેચાણની ઈજાઝત પણ મળી ગઈ. કારણ એ છે કે પહેલાં માલ ન હતાં પણ હવે માલ બની ગયા.

ثمن الدم : અહીં ધમન (કિંમત)થી મુરાદ મજૂરી છે એટલે સેંગી (ચૂંસણી) લગાડીને લોહી કાઢવાની મજૂરીથી મના કર્યું. પણ બુખારીમાં જ આ કિતાબુલ બુયૂઅમાં બાબુ ઝિક્કિલ હજામમાં હદીષ આવી રહી છે કે અબૂ તયબહએ રસૂલુલ્લાહ ﷺ ને સેંગી લગાડી (લોહી ચૂસ્યું) તો હુઝૂરે એમને એક સાઅ ખજૂર અતા કર્યાં. હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ રઝી અલ્લેથી ફર્માવ્યું, જો એ હરામ હોત તો હુઝૂર શા માટે આપત ? તેમજ એ કે એના પર

بَابُ يَحْتَقُّ اللَّهُ الرَّيُّ وَيُرِي الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَتَيْمٍ - بقوله (٢٨) ض

"અલ્લાહ ﷻ ના આ ઈશ્દાનું બયાન કે ફર્માવ્યું, અલ્લાહ વ્યાજને મિટાવે અને ખેરાતને વધારે છે અને અલ્લાહ કોઈ નાશુકા બદકિરદારને પસંદ નથી કરતો." - સૂ. બકરહ-૨૭૬ (૨૮૦)

حَدِيثٌ ١٢٢٦ قَالَ ابْنُ الْمُسَيَّبِ إِنَّ أَبَاهُ رِيَّةَ رَسُولِ اللَّهِ تَعَالَى قَالَ سَمِعْتُ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضی اللہ عنہ, મેં રસૂલુલ્લાહ ﷺ ને એવું ફર્માવતાં સાંભળ્યા, [હદીષ : ૧૨૨૬]

رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ الْخَلْفُ مَنَّقَةٌ لِلْسَّلْعَةِ وَحَقَّةٌ لِلذَّبْرِ ع

ફસમ માલ વેચનારી છે અને બરકત મિટાવનારી છે." (મુસ્લિમ, અબૂ દાહિદ, નિસાઈ : બુયૂઅ)

એના માલિકે જે રોજ નક્કી કરી રાખેલ હતો એમાં કેવળ ઘટાડો ન કરતા બલ્કે એમના માલિકને હુકમ આપતા કે એ આવક હરામ છે એમાંથી કાંઈ ન લો.

ઈમામ તહાવીએ અહીં એ પણ સ્પષ્ટતા કરી છે કે નેહીની હદીષ મન્સૂખ (હુકમ ઉઠેલી) છે. અમુક ઉલમાએ ફર્માવ્યું કે આ મનાઈ મકરૂહે તન્ઝીહીની હદ સુધી છે. એનું સમર્થન આ હદીષ (ઉમ્દતુલ ફારી, ભાગ-૧૧, પેજ-૨૨૨)થી થાય છે કે હઝરત મુહૈસા رضی اللہ عنہએ હજામ (લોહી ચૂંસનાર)ની કમાઈના બારામાં પૂછ્યું તો એને ખાવાથી મના ફર્માવ્યું. તેમણે વારંવાર સવાલ કર્યો તો દરેકવાર મના ફર્માવ્યું. છેવટમાં ફર્માવ્યું, એના વડે તારાં જાનવરોને ઘાસ ખવડાવી દે અથવા ગુલામોને ખવડાવી દે. જો હરામ હોત તો જાનવરોને ઘાસ ખવડાવવાની અને ગુલામોને ખવડાવવાની ઈજાઝત પણ ન આપત. હરામ માલ વડે ન જાનવરોને ચારો આપવો જાઈઝ છે ન ગુલામને ખોરાક આપવો દુરુસ્ત છે, પણ વારંવાર મના કરવાથી એની કરાહત જાહેર છે.

اكل الربو عن اكله موكله عن اطعامه : આ ઈશ્દામાં હઝફ છે પૂરુ લખાણ આ પ્રમાણે છે : اكل الربو عن اكله موكله عن اطعامه : વ્યાજખોરને વ્યાજ ખાવાથી વ્યાજ આપનારાને વ્યાજ ખવડાવવાથી મના ફર્માવ્યું. આ મનાઈ એટલી સખત છે કે આ જ હદીષના બીજા તરીકામાં છે કે એ બંને પર લઅનત ફર્માવી. લોહી આપનારા પર લઅનતનું કારણ એ છે કે એ વ્યાજ ખાવાનો સબબ છે અને ગુનાહનો સબબ પણ ગુનોહ છે.

ولعن المصور : તસવીર બનાવવાનો (ફોટોગ્રાફ)નો કેટલો સખત ગુનોહ છે એનો આ આદેશથી અંદાજો કરો કે એના પર લઅનત ફર્માવી. પણ આજકાલના મુસલમાન ત્યાં સુધી ઉલમા મશાઈખ બનનારા શોખથી ફોટા પડાવે છે અને એમાં જાણે કે કોઈ વાંધો નથી જાણતા, જ્યારે આ ફોટા ખેંચાવવું સબબ છે ફોટોગ્રાફીનો. અને ગુનાહનો સબબ ગુનોહ છે. ફોટા ખેંચાવનારાઓએ વિચારવું જોઈએ કે જેવી રીતે વ્યાજ આપનારાઓ પર એ કારણે લઅનત કે એ સબબ છે વ્યાજ ખાવાનો. એ જ પ્રમાણે એનો મજબૂત અંદેશો છે કે ફોટા પડાવનારાઓ પણ ક્યાંક લઅનતના હક્કદાર ન બને.

એક ગલતફહમીનો રદિયો : કેટલાક લોકો કેમેરાથી બનેલી તસ્વીર ના જાઈઝ હોવા વિશે બહાનાં બનાવે છે કે આ તસ્વીર નથી પ્રતિબિંબ (છબી) છે એવા લોકોથી ગુઝારિશ છે કે છબી (પ્રતિબિંબ) પાયદાર તથા સલામત નથી રહેતી, અને આ સલામત રહે છે એટલા માટે એ છબી નથી ફોટો જ છે. પૂરી વિગત એના સ્થાને આવશે.

હદીષ : ૧૨૨૬ની સમજૂતી

હદીષને પ્રકરણ સાથે કોઈ મળતાપણુ નથી પણ શરહ કર્તાઓએ કોઈ ન કોઈ રીતે મળતાપણુ કાઢ્યું છે. અલ્લામા કિર્માનીએ ફર્માવ્યું, જૂઠી ફસમ ખાવી હરામ છે. એનાથી જાણવા

بَاب مَا يَكْرَهُ مِنَ الْخُلْفِ فِي الْبَيْعِ ص ٢٨

"બરીદ વેચાણમાં ફસમ ખાવી મકરૂહ છે" - (૨૮૦)

حدیث ۱۴۲۷ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا أَقَامَ سَلْعَةً وَ

"હજરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને અબી ઓફા રઝી અલ્લાહુ અન્હુ થી મરવી છે કે એક શપ્સ બજારમાં [હદીષ : ૧૨૨૭]

هُوَ فِي السُّوقِ فَخَلَفَ بِاللَّهِ لَقَدْ أَخْطَى بِهَا مَالَهُ يُعْطِ لِيُوقِعَ فِيهَا رَجُلًا مِّنَ الْمُسْلِمِينَ

સામાન લગાડયો અને એ ફસમ ખાધી કે એની આટલી કિંમત લગાડવામાં આવી છે, જ્યારે એટલી કિંમત

فَأَنْزَلَتْ - إِنَّ الَّذِينَ لَيَسْتَنْزِلُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَإِيمَانِهِمْ ثَمًّا قَلِيلًا - آيَةَ - آل عمران ٤٤

લગાડવામાં આવી ન હતી. એનો મફસદ એ હતો કે કોઈ મુસલમાનને ફસાવી લે. એના પર આ આયત

નાઝિલ થઈ, જે લોકોના અહદ અને પોતાની ફસમોના બદલામાં હલકી કિંમત લે છે

તેમના માટે આખેરતમાં કાંઈ હિસ્સો નથી." (સૂ. આલે ઈમરાન-૭૭)

મળ્યું કે ગુનાહ થકી જે માલ લેવામાં આવે એમાં બરકત નથી. અલ્લામા અયનીએ ફર્માવ્યું, આયતમાં ઈર્શાદ હતો, અલ્લાહ ربો વ્યાજને નષ્ટ કરે છે જ્યારે કે રિબાનો અર્થ ઝિયાદતી (જુલ્મ) છે ઝિયાદતી અને નફસ વિરોધાભાસી છે, ભેગાં નથી હોય શકતાં. તો ઈમામ બુખારી આ હદીષ લાવીને એને સ્પષ્ટ કરી રહ્યા છે કે આ આયતમાં મિટાવવાથી મુરાદ બરકત ઉઠાવી દેવું છે, જેમ કે આ હદીષમાં છે કે ફસમથી વેપાર તો ખૂબ થાય છે પણ બરકત ખત્મ થઈ જાય છે.

હદીષ : ૧૨૨૭ની સમજૂતી

આ આયતના નુઝૂલના બારામાં અન્ય પણ કથનો છે : ૧. એ કે આ આયત હજરત અશઅષ બિન કૈસ રઝી અલ્લાહુ અન્હુના એક મામલામાં નાઝિલ થઈ. ઈમામે અહમદે પોતાની મુસ્નદ (૫/૨૧૨)માં રિવાયત કરી. શફીક ઈબ્ને સલમા કહે છે કે અમને હજરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને મસ્ઊદ રઝી અલ્લાહુ અન્હુએ આ હદીષ વર્ણવી કે રસૂલુલ્લાહ ઈબ્ને સલમાએ ફર્માવ્યું જે શપ્સ કોઈ મુસલમાનનો માલ નાહકુ લેશે, જ્યારે અલ્લાહ સૂક્કીથી મુલાકાત કરશે તો અલ્લાહ તઆલા ગઝબનાક હશે. અશઅષ ઈબ્ને કૈસ આવ્યા તો કહ્યું, આ હદીષ ખાસ મારા મામલામાં આવેલી છે. એક એવા કૂવાના બારામાં મારા એક કાકાના છોકરા સાથે મારે ઝઘડો થયો જે મારો હતો પણ એના કબજામાં હતો. હું રસૂલુલ્લાહ ઈબ્ને સલમાને ત્યાં મામલો લઈ ગયો. તેણે મારા માલિકીપણથી ઈન્કાર કરી આપ્યો, તો રસૂલુલ્લાહ ઈબ્ને સલમાએ મને ફર્માવ્યું કે સબૂત પેશ કરો, નહીં તો એના પર ફસમ છે. મેં અર્જ કરી, યા રસૂલુલ્લાહ ! હુજૂર એની ફસમ પર જો રાખે છે તો તે મારો માલ લઈ જશે, મારો પિત્રાઈ ફાજિર માણસ છે. તો હુજૂર ઈબ્ને સલમાએ આ ફર્માવ્યું અને આ આયત તિલાવત ફર્માવી.

તફસીરે તબરીમાં છે કે આ આયત યહૂદીઓના રઈસો અબૂ રાફેઅ કનાના બિન અબુલ હફીફ અને હુય્ય બિન અખ્તબના બારામાં નાઝિલ થઈ છે. ઝમુખશરીએ કહ્યું કે તૌરાતની તેહરીફ (હેરફેર) કરનારાઓના બારામાં નાઝિલ થઈ. મકાતિલે કહ્યું, કઅબ બિન અશરફ તથા ઈબ્ને સૂરયા યહૂદી રઈસોના બારામાં નાઝિલ થઈ.

بعهد الله : એટલે અલ્લાહ સૂક્કીની સાથે તેમણે જે વાયદો કર્યો હતો કે ઈમાન લાવશે અને તેની રબૂબિયત

بَاب مَا قِيلَ فِي الصَّوَاغِ ٢٨

"જે કાંઈ સોનીના બારામાં કહેવામાં આવ્યું" - (૨૮૦)

حدیث ۱۲۲۸
أَخْبَرَنِي عَلِيُّ بْنُ حُسَيْنٍ أَنَّ حُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا أَخْبَرَانِي أَنَّ

"શેરે ખુદા હઝરત અલી કર્મકર્તા સમક્ષે એ ફર્માવ્યું, મારી એક મોટી ઊંટણી હતી જે માલે [હદીષ : ૧૨૨૮]

عَلِيًّا قَالَ كَانَتْ لِي شَارْفٌ مِّنْ تَصِيَّتِي مِنَ النِّعَمِ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

ગનીમતથી મારા હિસ્સામાં મળી હતી અને નબી ﷺ એ ખમ્સમાંથી એક મોટી ઊંટણી આપી હતી. જ્યારે

أَعْطَانِي شَارْفًا مِّنَ الْخُمْسِ فَلَمَّا أَرَدْتُ أَنْ أُيْتِمِّي بِفَاطِمَةَ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

મેં ઈરાદો કર્યો કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ નાં સાહબઝાદી ફાતિમાની સાથે નિકાહ કરું તો બની કેનુકાઅ એક સોની

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَعَدْتُ لِحُلَاصَاتِ بَيْتِي فَيُنْقَاعُ أَنْ يَرْتَجَلَ مَعِيَ فَنَاتِي بِأَخِي

સાથે મામલો નક્કી કરી લીધો કે તે મારી સાથે ચાલે અને અમે ઈઝબિર લાવીએ કે તેને સોનીઓના હાથે

أَرَدْتُ أَنْ أُبَيْعَهُ مِنَ الصَّوَاغِ غَيْرِنِ وَأَسْتَعِينُ بِهِ فِي وِلايَةِ تَمِيمِ

વેચીને મારી શાદીના વલીમાં મદદ લઉં."

(બુખારી ૧/૩૧૯ અલ્મસાફાત, ૧/૪૩૪ અલ્જેહાદ, ૨/૫૮૦ મગાઝી, મુસ્લિમ-અલ્અશરબા,

અબૂ દાઉદ-ખિરાજ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૧/૧૧૨)

તથા વહદાનિયતનો ઈકરાર કરશે. આઈમાની મુરાદ જૂઠી ફસમો છે.

الله لا يكلمهم الله : એટલે મહેરબાની તથા રહમતની સાથે કલામ નહીં કરે, નહીં તો ડાંટ ફટકાર (ઘમકી)ની સાથે કલામ ફર્માવશે.

ولا ينظر اليهم : એટલે કે રહમતની નજર નહીં ફર્માવે, એટલે કે એમના પર કોઈ કરમ તથા ઈનાયત નહીં ફર્માવે. નહીં તો અલ્લાહ તઆલા નજરથી પાક છે.

હદીષ : ૧૨૨૮ની સમજૂતી

الصَّوَاغِ સ્વાદના ઝબર સાથેના فَعَال વજન પર સોનારના અર્થમાં છે, એટલે કે જે સોનીનું કામ કરતો હોય. الصَّوَاغِ સ્વાદના પેશની સાથે صَائِغ બહુવચન છે : شارفનો અર્થ ઉમરવાળી ઊંટણી છે. એનો તર્જુમો સામાન્યતઃ અનુવાદકોએ વૃદ્ધ ઊંટણી કર્યો છે, પણ મુજદિદે આ'ઝમ આ'લા હઝરત ઈમામ અહમદ રઝા સાહેબે પોતાના બુખારીના હાશિયામાં એની તફસીર ناقة عظيمة કરી છે અને એ જ અહીં ઉચિત છે. એટલા માટે મેં એનો તર્જુમો એક મોટી ઊંટણી કર્યો છે.

આ એક લાંબી હદીષનો પ્રારંભિક ભાગ છે જે કિતાબુલ મસાફાતમાં આવશે. અહીં કેવળ من النعم છે. બીજા પ્રકરણમાં من البدرનો વધારો પણ છે એટલે કે બદરના માલે ગનીમતમાંથી મને એક મોટી ઊંટણી

بَابُ ذِكْرِ الْقَيْنِ وَالْحَدَّادِ

"લુહારનું વર્ણન" - (૨૮૦)

ઈબ્ને દરીદે કહ્યું કે **قینه** નો અસલી અર્થ લુહાર છે પણ ઉર્ફમાં દરેક સોનીને "ફયન" કહેવા લાગ્યા. ઝુજાજે કહ્યું, ફયન નેઝો (ભાલો) બનાવનારને કહે છે અને લુહારને પણ. અલ્લામા અયનીએ ફર્માવ્યું, ફયન શબ્દ સંયુક્ત છે, ફયન લુહારને પણ કહે છે અને ગુલામને પણ, લોડીને **قینه** ફયના. સિંગાર કરવાવાળીને પણ ફયના કહે છે. ઈમામ બુખારીએ **والحداد** નો અતફ કરીને એની તફસીર કરી આપી, એનાથી "તફીન" "તઝીન"ના અર્થમાં આવે છે. હઝરત ઉમ્મે અયમન **رضي الله عنها** એ ફર્માવ્યું **رضي الله عنها** **انا قينت عائشة رضي الله عنها** મેં આઈશા **رضي الله عنها** નો શણગાર કર્યો હતો.

حدیث ۱۲۲۹ **عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ حَبَابٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ كُنْتُ قَيْنًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ**

"હઝરત ખબાબ **رضي الله عنه** એ ફર્માવ્યું, હું જાહિલિયતના જમાનામાં લુહાર હતો અને [હદીષ : ૧૨૨૯]

وَكَانَ لِي عَلَى الْعَاصِ بْنِ وَايِلَ دَيْنٌ فَأَتَيْتُهُ تَقَاضًا قَالَ لَا أُعْطِيكَ حَتَّى تَكْفُرَ بِمُحَمَّدٍ

મારુ આસ બિન વાઈલ પર કરજ હતું. હું એની પાસે તફાઝો કરવા ગયો તો એણે કહ્યું, જ્યાં સુધી મુહમ્મદનો હિસ્સામાં મળી હતી. અને એનાથી પહેલાં ખમ્સમાંથી રસૂલુલ્લાહ **ﷺ** એ એક મોટી ઊંટણી આપી હતી. બાકીની હદીષ એના સ્થાને આવશે ત્યાં વિગતવાર ચર્ચા થશે.

આ હદીષ એની દલીલ છે કે હઝરત અલી મુર્તઝાએ નિકાહ ગઝવએ બદરના પછી કર્યો હતો અને સહીહ એ છે કે અફઠ પણ બદરના બાદ થયો હતો.

પ્રકરણનો હેતુ : અહીંથી ઈમામ બુખારી થોડાક પેશાવરો (ધંધાદારીઓ)ના બારામાં પ્રકરણ બાંધીને એવું બતાવવા ચાહે છે કે આ સર્વ ધંધા જાઈઝ છે કેમ કે હુઝૂરે અફઠસ **ﷺ** એ ધંધાઓનો ઈલ્મ હતો અને મના નથી કર્યું. આ હદીષ સાથે પ્રકરણની સામ્યતા એ છે કે જો સોનારનો ધંધો જાઈઝ ન હોત તો તેની સાથે કામમાં જોડાણ ન થાત અને એના હાથે ઈઝબિર વેચવું જાઈઝ ન હોતું.

فقَالَ عكرمة هل تدري ما ينفر صيدها هو ان تحيه من الظل و تنزل مكانه : ઈકરમાએ કહ્યું, શું તું જાણે છે કે શિકાર ભડકાવવાનો શો અર્થ છે ? એ છે કે સાચાએથી તેને ભગાડીને તેની જગાએ ખૂદ બેસે.

કિતાબુલ મનાસિકમાં વર્ણન થઈ ચૂકેલી હદીષમાં હતું **ولا ينفر صيدها** "અને એના શિકારને ન ભડકાવવામાં આવે. એની તફસીર હઝરત ઈકરમાએ આ પ્રમાણે કરી. પણ આ એનો એક અર્થ છે, નહીં તો આ ઈર્શાદ તેના ઉમૂમ (સામાન્યપણા) પર છે, કોઈ રીતે ભડકાવવું જાઈઝ નથી, આ ભડકાવવાની સૌથી હલકી સ્થિતિ છે એટલા માટે ઈમામ ઈકરમાએ એને વર્ણન કરી.

હદીષ : ૧૨૨૯ની સમજૂતી

તફસીરમાં મુહમ્મદ ઈબ્ને કષીરના તરીફાથી જે રિવાયત છે એમાં આ પ્રમાણે છે કે મેં આસ બિન વાઈલના માટે તલ્વાર બનાવી હતી અને આયતે કરીમામાં **موتقا** પછી **عهدا** પણ રિવાયત થયેલ છે. કિતાબુલ ઈજરાત અને તફસીરની અમુક રિવાયતોમાં આટલુ અધિક છે કે આસ બિન વાઈલે કહ્યું, (શું) હું મરીશ અને ફરી જીવતો

فَقُلْتُ لَا أَكْفُرُ بِحَسْبِ حَتَّى يُمَيِّتَكَ اللَّهُ ثُمَّ تَبِعْتُ قَالَ دَعْنِي حَتَّى مَوْتُتَ وَأَبْعَثْ فَسَأَوْتِي مَا لَا

ઈ-કાર નહીં કરો આપીશ નહીં. મેં કહ્યું, એમનો ઈ-કાર કરીશ નહીં ત્યાં સુધી કે તું મૃત્યુ પામે અને ફરી

وَوَلَدًا وَأَقْصِيكَ فَكَرَلْتُ - أَفْرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَا أُؤْتِينَنَّ مَا لَا وَوَلَدًا - (૫૫) મિમ

જીવતો થઈને ઉઠે. તો તેણે કહ્યું, રહેવા દે કે હું મરું ફરી જીવતો થઈને ઉઠું અને મને માલ તથા ઔલાદ

આપવામાં આવે તો હું અદા કરી આપીશ. એના પર આયત નાજિલ થઈ : શું તેં એને ન જોયો જેણે

અલ્લાહની આયતોનો ઈ-કાર કર્યો અને કહ્યું મને માલ તથા ઔલાદ જરૂર આપવામાં આવશે."

(બુખારી ૧/૩૦૪, અલ્હજરાત, ૨/૬૯૧, ૬૯૨, મુસ્લિમ-અલ્મુનાફિફીન, તિર્મિઝી, નિસાઈ-તફસીર)

થઈને ઉઠીશ ? હઝરત ખબ્બાબે ફર્માવ્યું, હા ! તો તેણે આવો જવાબ આપ્યો.

એટલે તમારી માન્યતા પ્રમાણે જ્યારે જીવતો થઈને ઉઠીશ અને જન્નતમાં માલ તથા અવલાદ મળશે તો અદા કરી આપીશ. તેણે મઝાકના રૂપે આ પ્રમાણે કહ્યું હતું.

શંકા તથા નિવારણ : આ હદીષ પર એ શંકા છે કે એના પર ઈજમાઅ છે કે જો કોઈએ કાફિર થવા માટે મર્યાદા નિશ્ચિત કરી તો તે તુરત જ કાફિર થઈ ગયો. દા.ત. એવું કહ્યું કે વરસ પછી કાફિર થઈ જઈશ, તો તે અત્યારે કાફિર થઈ ગયો, તો પછી આવા મજબૂત ઈમાનવાળા મહાન શાનવાળા સહાબીએ એવું શાથી કહ્યું ? એનો જવાબ એ છે કે હઝરત ખબ્બાબે આસ બિન વાઈલના એતેફાદ (માન્યતા) પ્રમાણે એને ગુસ્સો અપાવવા માટે એવું કહ્યું કે જેમ કે તારો અફીદો છે કે મૃત્યુ બાદ ફરી કદી નહીં ઉઠે, એ જ પ્રમાણે હું કદી હુઝૂરે અફદસ عليه السلامનો ઈ-કાર કરીશ નહીં. આ કાફિર થવા માટે મર્યાદા નિશ્ચિત કરવું નથી, બલકે સંપૂર્ણપણે કુફ્રથી હમેશાં હમેશાં માટે ઈ-કાર કરવું છે. એ મોફા પર આ ચાર આયતો નાજિલ થઈ હતી :
★ શું તેં એને જોયો જેણે અમારી આયતોથી ઈ-કાર કર્યો, અને કહે છે, મને જરૂર માલ તથા ઔલાદ આપવામાં આવશે. ★ શું તે ગયબથી માહિતગાર થઈ ગયો છે અથવા રહમાનથી કોઈ વાયદો લઈ લીધો છે ?!
★ હરગિઝ નહીં ! જે કાંઈ તે કહે છે એને લખી રાખીશું અને તેને ઘણો જ લાંબો અઝાબ આપીશું ! ★ અને તે જે કહે છે એના અમો જ વારિસ થાશું અને તે અમારી પાસે એકલો આવશે.

આસ બિન વાઈલ : જાહિલિયતના જમાનાના અધર્મી, નાસ્તિકોમાંથી એક હતો. એમનામાં જ ઉકૂબા બિન અબૂ મુઈત, વલીદ બિન મુગીરા અને ઉબય ઈબને ખલફ પણ છે. આસ બિન વાઈલ ઈસ્લામ અને હુઝૂરે અફદસ عليه السلامના અગ્રગણ્ય દુશ્મનોમાંથી હતો. એના મૃત્યુનો બનાવ અજબનો ઈબ્રતનાક છે. એ છેલ્લી ઉમરમાં સફરમાં ગયો તો થાકના કારણે એક ઝાડ સાથે ટેકો લગાડીને બેસી ગયો. જિબ્રઈલે અમીન અલ્લાહ રબ્બુલ આલમીનના હુકમથી તશરીફ લાવ્યા અને માથું પકડીને ઝાડ સાથે અફાડવાનું શરૂ કર્યું. તે ચીસો પાડતો હતો અને કોણ મારા માથાને ઝાડ સાથે અથાડી રહ્યું છે ?! એના સાથે કહેતો હતો, અમને કોઈ દેખાતું નથી ! ત્યાં સુધી કે તે જહન્નમમાં પહોંચી ગયો. (અલ્મલ્કૂઝ ૧/૯૦)

بَابُ الْحَيَّاطِ ٢٨

"દરજીનું બચાન" - (૨૮૧)

حدیث ۱۲۳۰ عَنْ اسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ

"હઝરત અનસ રઝી અલ્લેહુ ફર્માવતા હતા કે એક દરજીએ રસૂલુલ્લાહ ﷺ ને ખાવા [હદીષ : ૧૨૩૦]

تَعَالَى عَنْهُ يَقُولُ إِنَّ حَيَّاطًا دَعَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِطَعَامٍ مَسَعَهُ قَالَ

માટે દાવત આપી જેને એણે તૈયાર કર્યું હતું. અનસ બિન માલિકે કહ્યું, હું રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની સાથે એ

أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ فَذَهَبْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى ذَلِكَ الطَّعَامِ

દાવતમાં ગયો. એણે રસૂલુલ્લાહ ﷺ ને રોટી અને શેરવો પેશ કર્યો જેમાં દૂધી અને ગોશતની બોટીઓ હતી.

فَقَرَّبَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جُزْءًا وَمَرَقًا فِيهِ دُبَّاءٌ وَقَدْ يَدُّ فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ

મને નબી ﷺ ને જોયા કે દૂધીને પ્યાલાના છેડાઓએથી તલાશ કરતા હતા. હઝરત અનસે કહ્યું, તે દિવસથી હું

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَّبِعُ الدُّبَّاءَ مِنْ جَوَالِي الْقِصْعَةِ فَلَمْ أَزَلْ أَحِبُّ الدُّبَّاءَ مِنْ يَوْمَئِذٍ - ع

દૂધી પસંદ કરવા લાગ્યો."

(બુખારી, ૧/૮૧૭ અલ્-અલ્-મહ, મુસ્લિમ-અલ્-મહ, અબૂ દાઉદ-વલીમા, તિર્મિઝી-વલીમા, શમાઈલ)

હદીષ : ૧૨૩૦ની સમજૂતી

કિતાબુલ અલ્-મહમાં અબ્દુલ્લાહ ઈબને મુનીરના તરીકાથી આ પ્રમાણે રિવાયત છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ પોતાના એક ગુલામની પાસે ગયા જે દરજી હતો. આગળ છે : રસૂલુલ્લાહ ﷺ દૂધીની તલાશ કરવા લાગ્યા. જ્યારે મેં આ જોયું તો હુઝૂરની સમક્ષ દૂધી ભેગી કરવા લાગ્યો અને ગુલામ પોતાના કામમાં લાગી ગયો. એમાં અબ્દુલ્લાહ ઈબને મુસ્લિમાના તરીકાથી આ પ્રમાણે છે કે તેણે જવની રોટી પેશ કરી. ફદીદનો અર્થ કાપેલો ગોશત અથવા સૂકાવેલો ગોશત છે. અહીં અધિક મુનાસિબ પહેલો અર્થ છે એટલા માટે મેં એનો તર્જુમો ગોશતની બોટીઓ કર્યો છે.

સિલાઈમાં કયાસ એવું ચાહે છે કે જાઈઝ ન હોય, એટલા માટે કે એમાં ઈજારો અને બયઅ બે અફદ એક સાથે છે. સિલાઈ ઈજારો છે અને દરજીએ પોતાના તરફથી જે દોરો લગાડ્યો એ બયઅ સિલાઈની મજૂરી અને દોરાની કિંમત એકબીજાથી અલગ નથી. મજૂરી એક જ નિશ્ચિત થાય છે. એવું નથી થતું કે સિલાઈની અલગ મજૂરી નક્કી થાય અને દોરાની કિંમત અલગ. પણ એ હુઝૂરે અફદસ ﷺ ના મુબારક સમયથી રિવાજ પામેલ છે એટલા માટે વિના કરાહતે જાઈઝ છે. એ જ પ્રમાણે કપડાનું રંગકામ, જોડાની સિલાઈ, ચામડાને પકવવાનું કામ વગેરે પણ છે. એટલા માટે ઈમામ બુખારીએ એનું સંપૂર્ણ અલગ પ્રકરણ રચ્યું. આ હદીષથી સાબિત થયું કે હુઝૂરે અફદસ ﷺ ને દૂધી ઘણી પસંદ હતી. ઉલમાએ લખ્યું છે કે જો કોઈએ કહ્યું કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ ને દૂધી પસંદ હતી અને બીજાએ કહ્યું કે મને દૂધી પસંદ નથી તો એના પર કુફુનો અંદેશો છે.

نورالهدیة فی شرح الشریة (भाग-प)

(198)

ખરીદ વેચાણ વિશે પ્રકરણ

بَابُ النَّجَارِ مِ

"सुथारनुं भयान" - (२८१)

حدیث ۱۳۳۱ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَّاحِدُ بْنُ أَبِي عَمْرِو بْنِ جَابِرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ

"હઝરત જાબિર બિન અબ્દુલ્લાહ અ-સારી رضی اللہ عنہما મરવી છે કે અ-સારની એક [હદીષ : ૧૨૩૧]

اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمَا أَنْ أَمْرًا مِّنَ الْأَنْصَارِ قَالَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

ખાતૂને રસૂલુલ્લાહ ﷺ ને અર્જ કરી, યા રસૂલુલ્લાહ ! શું હુઝૂરના માટે કોઈ એવી ચીજ ન બનાવું જેના પર

يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ أَجْعَلُكَ شَيْئًا تَقْعُدُ عَلَيْهِ فَإِنِّي غُلَامًا نَجَّارًا قَالَ إِنْ شِئْتَ

હુઝૂર બેસે. મારો એક ગુલામ સુથાર છે. ફર્માવ્યું, જો તું ચાહે (તો બનાવી દે) એ ખાતૂને મિમ્બર બનાવ્યો.

قَالَ فَعَمِلْتُ لَهُ الْمِنْبَرَ فَلَمَّا كَانَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ قَالَ لِبَنِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

જ્યારે જુમ્હાનો દિવસ આવ્યો અને નબી ﷺ એ મિમ્બર પર બેઠા જે બનાવવામાં આવ્યો હતો તો એ

عَلَى الْمِنْبَرِ الَّذِي صَنَعَ فَصَاحَتِ الْخَلَّةُ اللَّتَّى كَانَ يَحْطُبُ عِنْدَهَا حَتَّى كَادَتْ

ખજૂરની ડાળીએ ચીસ પાડી જેની પાસે ઉભા રહીને હુઝૂર ખુલ્લો આપતા હતા, ત્યાં સુધી કે

أَنْ تَنْشَقَّ وَنَزَلَ لِبَنِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَخَذَهَا فَصَمَّهَا إِلَيْهِ فَعَمِلَتْ

જણાતુ હતું કે ફાટી જશે. આ જોઈને નબી ﷺ મિમ્બરથી ઉતર્યા અને ખજૂરની ડાળીને

ابن الصَّبِيِّ الَّذِي يُسَلِّتُ حَتَّى سَلَّتْ قَالَ فَبَكَتْ عَلَى مَا كَانَتْ تَسْمَعُ مِنَ الذِّكْرِ -

પકડીને (શરીરથી) ચિમટાવી લીધી તો તે એ બાળકની જેમ ઘુસ્કાં લેવા લાગી જેને શાંત

કરવામાં આવે છે ત્યાં સુધી કે તેને સાંત્વન થઈ જાય.

તેમણે કહ્યું, આ ડાળી એના માટે રડી હતી કે ઝિક સાંભળતી હતી."

હદીષ : ૧૨૩૧ની સમજૂતી

આ હદીષનો અંતિમ હિસ્સો ભાગ-૩, પેજ-૩૫૫ (ગુજરાતીમાં પેજ-૩૩૫) પર વર્ણન થઈ ચૂક્યો છે ત્યાં જ મિમ્બરે અફઠસના બારામાં પૂરી વિગત લખવામાં આવેલી છે. આ હદીષથી જાણવા મળ્યું કે વનસ્પતિ પથ્થરમાં એકગણી જિંદગી છે, તેમને સમજ પણ છે અને પહોંચ પણ છે અને એમનામાં વાત કરવાની શક્તિ પણ છે.

بَابُ شِرَى اللَّذَّائِبِ وَالْحَمِيرِ - وَإِذَا اشْتَرَى دَابَّةً أَوْ جَلًا وَهُوَ عَلَيْهِمْ كَوْنُ ذَلِكَ قَبْضًا قَبْلَ أَنْ يَنْتَلِ ۲

"ચોપગાં તથા ગઘેડાંને ખરીદવું અને જ્યારે કોઈ ચોપગુ અથવા ઊંટ ખરીદે અને તે એના પર સવાર રહે, ઉતરે નહીં તો એ કબજે છે" - (૨૮૧)

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : حمير (હમીર) حمار હેમારનું બહુવચન છે તેમજ એનું બહુવચન અને حُمُر પણ આવે છે. دابة દરેક ચોપગાને કહે છે એમાં ગઘેડો પણ સામેલ છે. પણ ખાસ રીતે એના ઉલ્લેખની શું જરૂર છે ? આ પ્રકરણ હેઠળ ઈમામ બુખારીએ એક તઅલીફ વર્ણવી છે જેમાં એવું છે કે હઝરત ઉમર રુ.એ એક તેજ સ્વાભાવવાળુ ઊંટ ખરીદ્યું. બીજુ હઝરત જાબિરની હદીષ જેમાં ઊંટ ખરીદવાનો ઉલ્લેખ છે. ઊંટ હલાલ જાનવર છે એનાથી એ ખયાલ થઈ શકતો હતો કે ખરીદ વેચાણનું જાઈઝ હોવું હલાલ જાનવરો સાથે ખાસ છે. શક્ય છે હરામ જાનવરોનું ખરીદ વેચાણ મના હોય. ઈમામ બુખારીએ પ્રકરણનું હેડિંગ دواب (દવાબ)થી રચીને એ ફાયદો કર્યો કે આ જાઈઝ હોવું દરેક ચોપગા સાથે આમ છે. અને હમીરનો વધારો કરીને અધિક સામાન્યપણુ જાહેર કર્યું કે હરામ જાનવરોનું પણ ખરીદ વેચાણ જાઈઝ છે, જો એમાં કોઈ ફાયદો હોય. એનાથી જાઈઝ હોવાની ઈલ્લત (સબબ)ની તરફ ઈશારો ફર્માવ્યો કે તે ફાયદો છે, જે જાનવરમાં કોઈ ફાયદો હોય તેનું ખરીદ વેચાણ જાઈઝ છે.

حدیث ۱۲۳۲ عَنْ وَهَبِ بْنِ كَيْسَانَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا

"હઝરત જાબિર બિન અબ્દુલ્લાહ રુ.એ કહ્યું, હું નબી ﷺ ની સાથે એક [હદીષ : ૧૨૩૨]

قَالَ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزَاةٍ فَأَبْطَأَنِي جَبَلِيٌّ وَأَعْيَا فَاثَمِي

ગઝવહમાં હતો. મારા ઊંટે મને પાછળ પાડી દીધો. તે થાકી ગયું હતું. મારી પાસે નબી ﷺ તશરીફ

عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ جَابِرُ فَقُلْتُ نَعَمْ قَالَ مَا شَأْنُكَ قُلْتُ

લાવ્યા અને ફર્માવ્યું, જાબિર ! મેં અર્ઝ કરી, જુ હુમૂર ! ફર્માવ્યું, તારો શો હાલ છે ? મેં અર્ઝ

أَبْطَأَ عَلَيَّ جَبَلِيٌّ وَأَعْيَا فَتَخَلَّفْتُ فَنَزَلَ يَحْجُنُهُ بِحُجْنَةٍ لَمْ قَالَ أَرَكَبُ فَرَكَبْتُ

કરી, મારા ઊંટે વાર લગાડી, તે થાકી ગયું છે એટલા માટે હું પાછળ રહી ગયો. તો હુમૂર

હદીષ : ૧૨૩૨ની સમજૂતી

ઈમામ બુખારીએ આ હદીષને એકવીસ તરીકાથી મુસ્નદન રિવાયત કરી છે અને પેજ-૩૭૫ પર ૧૪ તરીકાથી તઅલીફન એનો એક હિસ્સો નુઝહતુલ ફારી, ભાગ-૨, પેજ-૪૩૬ (ગુજરાતીમાં પેજ-૩૮૮) પર વર્ણન થઈ ચૂક્યો છે, પણ ત્યાં હદીષ ટૂંકાણમાં હતી અહીં વિગતવાર છે જેનાથી કેટલાય મસાઈલ કાઢી શકાય છે.

في غزاة : અલ્લામા ઈબને હજરે લખ્યું છે કે આ બનાવ ગઝવએ ઝાતુરિફાઅમાં થયો હતો. પણ ખૂદ બુખારી કિતાબુશશુરતમાં પેજ-૩૭૫ પર તઅલીફન દાઉદ બિન ફેસ બિન ઓબેદુલ્લાહ બિન મફસમના

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (200) ખરીદ વેચાણ વિશે પ્રકરણ

فَلَقَدْ رَأَيْتَهَا أَكْفَهَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تَزَوَّجَتْ قُلْتُ

ઉતર્યા અને પોતાની અસા (લાકડી) વડે તેને મારવા લાગ્યા. પછી ફર્માવ્યું, સવાર થઈ જા !

نَعَمْ قَالَ بَكَرًا أَمْ ثَيِّبًا قُلْتُ بَلْ ثَيِّبًا قَالَ أَفَلَا جَارِيَةٌ تُلَاعِبُهَا وَتُلَاعِبُكَ قُلْتُ إِنَّ

હું સવાર થઈ ગયો. હવે તે એટલુ ઝડપી ચાલવા લાવ્યું કે હું તેને રોકતો હતો કે ક્યાંક

لِي أَخْوَابٍ فَأَحْبَبْتُ أَنْ أَتَزَوَّجَ امْرَأَةً تَجْمَعُهُنَّ وَمُشْطَهُنَّ وَتَقَوْمٌ عَلَيْهِنَّ قَالَ مَا

રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની ભરાબર ના થઈ જાય. હુજૂરે પૂછ્યું, તમે શાદી કરી લીધી ? મેં અર્જ કરી,

إِنَّكَ قَادِمٌ فَإِذَا قَدِمْتَ فَالْكَيسُ الْكَيسُ ثُمَّ قَالَ اتَّبِعْ جِمْلَكَ قُلْتُ نِعْمَ وَاشْتَرَا مِنِّي

જી હુજૂર ! પૂછ્યું, કુંવારી સાથે કે પરણી ચૂકેલી સાથે ? મેં અર્જ કરી, પરણી ચૂકેલી. ફર્માવ્યું, કુંવારી સાથે

بِأَوْقِيَةٍ ثُمَّ قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلِي وَقَدِمْتُ بِالْغَدَاةِ فَجِئْنَا إِلَى

કેમ ન કરી ? જે તમારી સાથે ખેલતી તમે એની સાથે ખેલતા. મેં અર્જ કરી, મારી બહેનો છે, મેં પસંદ કર્યું કે

الْمَسْجِدِ فَوَجَدْتُ عَلَى بَابِ الْمَسْجِدِ قَالَ لَأَنْ قَدِمْتَ قُلْتُ نِعْمَ قَالَ فَدَعِ جِمْلَكَ وَالْأَمْلَ

કોઈ એવી સ્ત્રી સાથે શાદી કરું જે એમને ભેગી રાખે અને એમને કાંસકી કરે, સંભાળ રાખે. ફર્માવ્યું, તરીકાથી સ્પષ્ટ છે કે તબૂકના રસ્તામાં આ બનાવ ઉપસ્થિત થયો હતો.

ان لی اخوات : મુસ્લિમની એક રિવાયતમાં છે કે મારા પિતા અબ્દુલ્લાહ શહીદ થઈ ગયા અને તેમણે નવ કે સાત પુત્રીઓ છોડી છે. મેં એ પસંદ ન કર્યું કે એમના જેવી જ જોડે શાદી કરું જે ન તેણીઓની કેળવણી કરી શકે અને ન દેખભાળ કરી શકે. એટલા માટે મેં પરણી ચૂકેલીથી શાદી કરી જે તેમની દેખરેખ કરે અને તેમને સારો તોર તરીકો શીખવાડે. તો ફર્માવ્યું, અલ્લાહ તને બરકત આપે.

فالكيس الكيس : એના પહેલાં હતું فإذا قدمت આ એનો બદલો છે. અને ફેઅલે મહુજૂફનો મફઊલબિહિ છે. એટલે فالزم الكيس - کيس નો અર્થ બુદ્ધિ તથા સમજ થાય છે. આ ઈર્શાદ એના કારણે છે કે હઝરત જાબિર કુંવારા હતા એમને દાંમ્પત્ય જીવનનો કોઈ અનુભવ ન હતો એટલા માટે ચેતવણી આપી.

بأوقية : હુજૂરે અફદસ ﷺ એ હઝરત જાબિરથી એમનું ઊંટ કેટલામાં લીધું હતું એના બારામાં વિવિધ રિવાયતો છે. કિતાબુશુરૂત પેજ-૩૭૫ પર. આ હદીષની જે તઅલીફો વર્ણન કરવામાં આવી છે એમાં એક રિવાયતમાં بأوقية છે એ ઔકિયાની જ એક લુગત (બોલી) છે. એક રિવાયતમાં ચાર દીનાર છે. એક ઔકિયા ચાલીસ દિરમ થાય છે. એ હિસાબથી એક દીનાર દસ દિરમનો થયો. ત્યાં એક રિવાયતમાં ચાર ઔકિયા છે, અને એક રિવાયતમાં વીસ દીનાર છે. અહીં ઈમામ બુખારીએ ફર્માવ્યું કે ઈમામ ષઅલ્બીએ જે ફર્માવ્યું કે એક ઔકિયામાં લીધું. એ જ વધારે પ્રમાણમાં છે. આમ રિવાયતોમાં કેવળ ઔકિયા આવેલ છે. એ સ્પષ્ટતા નથી કે એક ઔકિયા સોનાના બદલે કે ચાંદીને બદલે. પણ એક રિવાયતમાં أوقية ذهب આવ્યું છે. ઔકિયા ચાંદીનું

فَصَلِّ رَكَعَتَيْنِ فَدَخَلْتُ فَصَلَّيْتُ فَأَمْرِي لَا أَنْ يَزِنَ لِي وَقِيَّةٌ فَوَزَنَ لِي بِلَالٍ فَأَرْجَحُ

સાંભળો ! તમે પહોંચનારા છો, જ્યારે પહોંચી જાવ તો ખૂબ સમજદારીથી કામ લેજો. પછી ફર્માવ્યું, શું

لِي فِي الْمِيزَانِ فَأَنْطَلَقْتُ حَتَّى وُلَّيْتُ فَقَالَ دُعَاؤِي جَابِرًا قُلْتُ الْآنَ يُرَدُّ عَلَيَّ الْجَمَلُ وَلَمْ

તમારું ઊંટ વેચશો ? મેં અર્જ કરી, જી હા ! તો હુઝૂરે એને એક ઔક્રિયામાં ખરીદી લીધું. ત્યારબાદ

يَكُنْ شَيْءٌ أَبْغَضَ إِلَيَّ مِنْهُ قَالَ فَخَذَ جَمَلَكَ وَلَكَ ثَمَنُهُ ع

રસૂલુલ્લાહ ﷺ મારાથી પહેલાં પહોંચી ગયા અને હું બીજા દિવસે સવારે પહોંચ્યો અને મસ્જિદે હાજર

થયો. હુઝૂરને મસ્જિદના દરવાજા પર ઉભેલા જોયા. પૂછ્યું, હમણા તમે આવ્યા છો ? મેં અર્જ કરી, જી હા !

ફર્માવ્યું, તમારું ઊંટ છોડી જાવ અને અંદર જઈને બે રકાત નમાઝ પઢી લો. હું અંદર ગયો અને નમાઝ પઢી.

હવે હુઝૂરે બિલાલને હુકમ આપ્યો, એના માટે ઔક્રિયા તોલી આપ. બિલાલે તોલી આપી અને વધારીને તોલી.

હું ચાલ્યો. જ્યારે વળી ગયો તો ફર્માવ્યું, જાબિરને બોલાવો ! મેં મનમાં કહ્યું, હવે હુઝૂર ઊંટ પાછા આપી દેશે.

અને એનાથી નાપસંદીદા કોઈ ચીજ ન હતી. ફર્માવ્યું, તારું ઊંટ પણ લે અને કિંમત પણ લઈ જા."

(બુખારી, ૧/૬૩ અસ્સલાત, ૧/૩૨૧, ૩૨૨, ૩૨૪, ૩૫૫, ૪૦૧, ૪૧૬, ૪૩૪, અલ્દસ્તિકરાફ, બાબ : ઈઝ

હમ્મત તાઈફતાને.... ૨/૫૮૦ મગાઝી, ૨/૭૬૦ નિકાહ, ૧/૭૮૯ બાબ : તલબુલ વલદ, ત્રણ તરીકાથી, ૨/૮૦૮

ઈન્ફિકાત, ૨/૯૪૫ દઅવાત, મુસ્લિમ-મુસાફિરૈન, મસાફાત, રઝા, અબૂ દાઉદ-નિકાહ, જેહાદ, નિસાઈ બુયૂઅ,

ઈબ્ને માજહ-નિકાહ, દારમી-નિકાહ, મુઅત્તા ઈમામ માલિક હુદૂદ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ ૩/૨૯૪, ૩૦૨ વગેરે)

વજન છે એ ચાલીસ દિરહમ થાય છે, સોનાનુ વજન નથી. એનો એક ખુલાસો એ થઈ શકે છે કે એક ઔક્રિયા યાંદીને બદલે એ યુગમાં જેટલુ સોનુ મળતુ હોય એના બદલે વેચ્યું. શક્ય છે કે એ યુગમાં એક દીનારની કિંમત દસ દિરમ હોય. હવે ચાર દીનારવાળી રિવાયત અને એક ઔક્રિયાવાળી રિવાયત બંનેનો મતલબ એક થશે. અને જે રિવાયતોમાં વીસ દીનાર આવ્યું છે એનાથી મુરાહ નાના દીનાર છે. અલ્લામા કિર્માનીએ ફર્માવ્યું કે ઔક્રિયાવાળી રિવાયત રાવીની ભૂલ છે.

અલ્લાહની તૌફીફથી હું કહું છું : એ મુબારક યુગમાં વિવિધ દેશોના સિક્કા મદીના પાકમાં ચલણમાં હતા. રાવીઓએ પોત પોતાના ઈલ્મના પ્રમાણે એની વિવિધ તાબીરો કરી છે. તેમજ હદીષથી જાહેર છે કે જે કિંમત નિશ્ચિત થઈ હતી તેના કરતાં હુઝૂર ﷺ એ વધારે આપ્યું. કેટલું વધારે આપ્યું એની સ્પષ્ટતા કોઈ રિવાયતમાં નથી. શક્ય છે કે મોટાભાગના રાવીઓએ કિંમતની તે માત્રા બતાવી જે નિશ્ચિત થયેલી હતી. તો શક્ય છે અમુક લોકોએ તે કિંમત વર્ણવી હોય જે અદા કરવામાં આવી હતી. એની પણ શક્યતા છે કે ખૂદ હઝરત જાબિર رضي الله عنه એ કદીક એનો ઉલ્લેખ નથી કર્યો કદીક ઉલ્લેખ કર્યો. અલ્લાહ બેહતર જાણનાર છે.

બયઅ (સોદા)માં શરત : કિતાબુશ્શુરતની રિવાયત છે : **فاستثنيت حملانه الى اهلي** મેં મારાં ઘરવાળાંઓ સુધી જવાનાં અપવાદ કરી લીધું. બીજી રિવાયતોમાં પણ એના સમાનાર્થી શબ્દો આવેલા છે.

ખરીદવેચાણમાં એવી શર્ત લગાડવી જેમાં ખરીદ વેચાણ કરનારમાંથી કોઈનો એવો ફાયદો જે ખરીદ વેચાણનો તકાદો ન હોય તે ફાસિદ છે. એ જમહૂરનો મઝહબ છે. જમહૂરની દલીલ હઝરત ઉમ્મુલ મોમિનીન આઈશા સિદીકા رضي الله عنها ની તે હદીષ જેમાં હઝરત બરીરાના ખરીદવાનો ઉલ્લેખ છે. એમના માલિકોએ ઉમ્મુલ

મોમિનીનની સામે એ શર્ત રાખી હતી કે આપ ખરીદીને આઝાદ કરી આપો પણ વિલાનો હક્ક અમને હાંસલ હશે. હઝરત ઉમ્મુલ મોમિનીને બિદમતે અફદસમાં અર્જ કરી, તો હુઝૂરે ઈર્શાદ ફર્માવ્યો, તમે ખરીદી લો અને આઝાદ કરી આપો. વિલા એના માટે છે જે આઝાદ કરશે. અને ફર્માવ્યું, કેટલાક લોકોને શું થઈ ગયું છે કે એવી શરતો કરે છે જે કિતાબુલ્લાહમાં નથી ! દરેક એવી શર્ત જે કિતાબુલ્લાહમાં નથી તે બાતિલ છે, ભલે સો શર્તો હોય. (બુખારી ૧/૩૪૮ મકાતિબ) અને એ જ બુદ્ધિનો તકાદો છે એટલા માટે એને અગ્રતા છે. તદ્દુપરાંત હઝરત જાબિરની આ હદીષના શબ્દો વિવિધ આવ્યા છે. અમુક રાવીઓએ શર્તના રૂપે ઝિક્ક કરેલ છે અને અમુક રાવીઓએ એવા શબ્દો વર્ણવ્યા છે જેનાથી સમજમાં આવે છે કે હુઝૂરે અફદસ عليه السلام એ દયાભાવના કારણે એમને એની ઈજાઝત આપી દીધી હતી. તદ્દુપરાંત ખૂદ હઝરત જાબિર رضي الله عنه થી મરવી છે કે રસૂલુલ્લાહ عليه السلام એ બયઅ અને શર્તથી મના ફર્માવ્યું છે.

فصل ركعتين : એ સફરથી વાપસીની નમાઝ હતી, પણ અમુક રિવાયતોમાં એ આવ્યું છે કે એ યાશતનો સમય હતો એનાથી અમુકે કહ્યું કે નમાઝ યાશતની હતી, પણ એ સહીહ નથી.

فارحج في الميزان : અન્ય રિવાયતોમાં છે કે ખૂદ હુઝૂર عليه السلام એ હઝરત બિલાલને એનો હુકમ આપ્યો હતો કે થોડુક વધારે તોલજો. કિતાબુલ જિહાદ પ્રકરણ **ضرب دابة غيره** માં છે : **فبعث النبي صلى الله عليه وآله باواقي من ذهب** : "નબી عليه السلام એ કેટલીયે ઔકિયા સોનું મોકલ્યું." જ્યારે કે મુસ્લિમની એક રિવાયતના છેવટમાં છે : **خذ جملك ودراهمك** : "પોતાનું ઊંટ અને પોતાના દિરહમ લે." એનાથી જાણવા મળ્યું કે કિંમતમાં દિરહમો આપ્યા હતા. ખુલાસો એ જ છે કે ક્યારેક નિશ્ચિત કરેલું વર્ણવ્યું તો ક્યારેક અદા કરવામાં આવેલ વર્ણવ્યું. ક્યારેક એ સ્થિતિને વર્ણવી જે કિંમતમાં આપી હતી અને ક્યારેક તેની એ કિંમતને જે બીજી સ્થિતિથી થતી હતી.

प्रकरणती स्पष्टता : **هَيِّمُنُ** બહુવચન છે. જેને **أَهْيِمُ** એટલે ઈસ્તિસ્કાઅની બીમારી હોય. આ **هَيِّمُنُ** બહુવચન નથી. **هَيِّمُنُ**નો અર્થ છે પાગલનપનની હદ સુધીનું આશ્ચર્ય. જે કોઈ કામ સહીહ તૌરથી ન કરી શકે. ઈશકમાં પાગલ. એનું બહુવચન **هَيِّمٌ** આવે છે. **هَيِّمٌ** સિફતે મુશબ્બહા અને **هَيِّمٌ** ઈસ્મે ફાઈલ.

هَيِّمُنُનો અર્થ બતાવીને ઈમામ બુખારી એ ફાયદો કરવા ચાહે છે કે ભલે બંનેનો માદો એક છે પણ સિફતે મુશબ્બહા અને ઈસ્મે ફાઈલના અર્થમાં આ ફરક છે. **أَهْيِمُ** ઈસ્તિસ્કાઅની બીમારીવાળાના અર્થમાં છે અને **هَيِّمٌ** હેરાન અને પરેશાનના અર્થમાં છે. અથવા એ કે **أَهْيِمُ**ની લુગ્વી (શાબ્દિક) અર્થની સાથે મળતાપણાની તરફ નિર્દેશનો હેતુ છે કે **هَيِّمٌ**નો લુગ્વી (શાબ્દિક) અર્થ સખત હેરાન પરેશાન છે. અને ઈસ્તિસ્કાઅની બીમારીવાળો પણ તરસની સખતીના કારણે હોશ હવાસ વિનાનો રહે છે.

بَابُ شُرَاءِ الْإِبِلِ الْهَيْمِ أَوِ الْأَجْرِبِ - الْهَيْمَةُ الْمُخَالَفَةُ لِلْقَصْدِ فِي كُلِّ شَيْءٍ - ٢٨٥

ઈસ્તિસ્કાઅ અને ખાદિશા (ખુજલી)ની બીમારીવાળા ઊંટનું ખરીદવું اَلْهَيْمَةُનો અર્થ દરેક ચીજમાં મધ્યમ માર્ગથી આગળ વધનાર

حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ قَالَ عُمَرُ وَكَانَ هَهُنَا رَجُلٌ اسْمُهُ كَوْاسٌ وَكَانَتْ عِنْدَهُ ١٣٣٣

"અમ્મ બિન દીનારે કહ્યું, અહીં એક શખ્સ હતો જેનું નામ નવ્વાસ હતું. [હદીષ : ૧૨૩૩]

ابن هَيْمٍ قَدْ هَبَ ابْنُ عُمَرَ فَأَشْتَرِي تِلْكَ الْإِبِلَ مِنْ شَرِيكَ لَهُ لِحِجَاءِ إِلَيْهِ شَرِيكُهُ فَقَالَ

એની પાસે ઈસ્તિસ્કાઅ (જલંધર)ની બીમારીવાળાં ઊંટ હતાં. હઝરત ઈબ્ને ઉમર રચી ગયા અને એ

بِعْنَاتِكَ الْإِبِلَ فَقَالَ مَتَى بَعْتَهَا فَقَالَ مِنْ شَيْخٍ كَذَا وَكَذَلِكَ فَقَالَ وَنَحْيِكَ ذَلِكَ وَاللَّهِ ابْنُ

ઊંટોને તેના ભાગીદારથી ખરીદી લીધાં. ત્યારબાદ તેનો ભાગીદાર આવ્યો તો એને જણાવ્યું કે અમે આ

عُمَرَ حِجَاءً لَأَنَّ شَرِيكِي بَاعَكَ إِبِلًا هَيْمًا وَلَمْ يَعْرِفَكَ قَالَ فَاسْتَقْبَاهَا فَلَمَّا ذَهَبَ يَسْتَأْجِزُهَا

ઊંટોને વેચી દીધાં છે. તેણે પૂછ્યું, કોના હાથે વેચ્યાં છે ? તો એણે જણાવ્યું, આ દેખાવવાળા એક બુઝુર્ગના

قَالَ دَعَهَا رَضِينَا بِقَضَاءِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَعْدَى -

હાથે. તેણે કહ્યું, તને ખરાબી થાય ! તે બખુદા ઈબ્ને ઉમર છે ! હવે હઝરત ઈબ્ને ઉમર રચી ગયા ની ખિદમતમાં

હાજર થયો અને અર્જ કરી, મારા ભાગીદારે તમને ઓળખ્યા નહીં અને ઈસ્તિસ્કાઅવાળાં ઊંટોને આપના

હાથે વેચી કાઢ્યાં છે. ફર્માવ્યું, તું હાંકીને લઈ જા. જ્યારે હાંકવા ગયો તો ફર્માવ્યું, રહેવા દે,

અમે રસૂલુલ્લાહ ﷺના ફેસલા પર રાજી છીએ કે ફર્માવ્યું, બીમારીમાં ચેપ નથી."

بَابُ بَيْعِ السَّلَا حِرْفِي الْفِتْنَةِ وَغَيْرِهَا ٢٨٦

"ઝઘડા તથા અમ્નમાં હથિયારનું વેચવું" - (૨૮૨)

٣٩٠ ت وَكَرِهَ عُمَرَانُ بْنُ حَضْرَيْنٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ بَيْعَةَ فِي الْفِتْنَةِ! [તઅલીફ : ૩૯૦]

"અને ઈમરાન ઈબ્ને હુસૈન રચી ગયા એ લડાઈના દિવસોમાં હથિયારના ખરીદ વેચાણને નાપસંદ કર્યું છે."

હદીષ : ૧૨૩૩ની સમજૂતી આ હદીષથી જાણવા મળ્યું કે અયબદાર ચીજ વેચવી મના છે. પણ એ કે ખરીદનારને અયબથી માહિતગાર કરી દેવામાં આવે અને તે રાજી થઈ જાય. એનાથી જાણવા મળ્યું કે તાબઈન, સહાબાએ કિરામનો કેટલો લેહાઝ તથા ખયાલ કરતા હતા. તેમજ જાણવા મળ્યું કે સહાબાએ કિરામને હુઝૂર ﷺના ઈર્શાદ પર કેટલું ઈત્મિનાન અને યકીન હતું, તેમજ એ પણ જાણવા મળ્યું કે એ અફીદો કે એકની બીમારી બીજાને લાગી જાય છે એ બાતિલ છે.

તઅલીફ : ૩૯૦ની સમજૂતી આ તઅલીફને ઈબ્ને અદીએ કામિલમાં મુતસિલ સનદ સાથે વર્ણવી

حدیث ۱۲۳۴
عَنْ أَبِي مُحَمَّدٍ مُوَلَّىٰ ابْنِ قَتَادَةَ عَنْ أَبِي قَتَادَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَىٰ عَنْهُ

"હઝરત અબૂ કૃતાદા رضی اللہ عنہ سے کہتا ہے، اہمے ہونےના વરસે રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની [હદીષ : ૧૨૩૪]"

قَالَ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَىٰ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ حُنَيْنٍ فَأَجْطَأُ لَا يَعْنِي

સાથે નીકળ્યાં તો હુઝૂર તે એટલે બખ્તર મને અતા ફર્માવ્યું. મેં એ બખ્તરને વેચીને એક બાગ ખરીદ્યો.

الدَّرْعُ فَبِعْتُ الدَّرْعَ فَابْتَعْتُ بِهِ عِزْرًا فِي بَيْتِي سَلْتُهُ فَإِنَّهُ أَوْلَ مَالٍ تَأْتَلْتُهُ فِي الْإِسْلَامِ

આ પહેલો માલ હતો જેને મેં ઈસ્લામ લાવ્યા બાદ ભેગો કર્યો."

(બુખારી, ૧/૪૪૪ જેહાદ, ૨/૬૧૮ મગાઝી, ૨/૧૦૬૩ અલઅહકામ, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, મોઅતા ઈમામ માલિક : જેહાદ)

છે. તબરાનીએ મોઅજમે કબીરમાં મરફુઅન રિવાયત કરી છે, પણ એની સનદ ઝઈફ છે. સહીહ અને અગ્રતાપાત્ર એ છે કે ફિત્ના (લડાઈ ઝઘડા)ના સમયમાં હથિયાર વેચવું મના છે, એટલા માટે કે બે સ્થિતિથી ખાલી નથી, જો મુસલમાનોના હાથે વેચ્યું તો ખૂદ વિના હથિયાર રહેવું સારું નથી અને જો દુશ્મનોના હાથે વેચ્યું તો બીજી ખરાબી એ થઈ કે દુશ્મનને શક્તિ પહોંચી.

હદીષ : ૧૨૩૪ની સમજૂતી

આ એક લાંબી હદીષનો અંતિમ ભાગ છે. હઝરત અબૂ કૃતાદાએ ફર્માવ્યું, હુનેનના મોકા પર જ્યારે ઝપાઝપી થઈ તો મુસલમાનોમાં કાંઈક ભાગદોડ પેદા થઈ ગઈ. મેં જોયું કે એક મુશ્રિક એક મુસલમાન પર ચઢેલો છે. હું ફરીને એની પાછળથી આવ્યો અને તેના ખભાના જોડ (સાંધા) પર તલ્વાર મારી. મુશ્રિકે ઝપટ મારીને મને એટલા જોરથી દબોચી લીધો કે હું સમજ્યો કે હવે ગયો. પણ થયું એવું કે તે ખૂદ મરી ગયો અને મને છોડી આપ્યો. ત્યારબાદ હઝરત ઉમર રઝી અલેહી સલામને મળ્યો અને પૂછ્યું, લોકોનો શો હાલ છે ? ફર્માવ્યું, અલ્લાહની મરજી. ત્યારબાદ લોકો પાછા ફર્યા અને અલ્લાહ તઆલાએ મુસલમાનોને ફતહ અતા ફર્માવી.

જંગના પૂર્ણ થયા બાદ રસૂલુલ્લાહ ﷺ બેઠા અને ફર્માવ્યું, જેણે કોઈને કૃત્લ કર્યો હોય અને તેની પાસે સાબિતી છે તો એનો સામાન કૃત્લ કરનારનો છે. મેં કહ્યું મારા માટે કોણ ગવાહી આપશે. પછી હું બેસી ગયો. બીજાવાર હુઝૂર ﷺ એ જ ફર્માવ્યું, તો હું ઉભો થયો કે કોણ મારા માટે ગવાહી આપે છે ? પછી બેસી ગયો. હવે ફરી હુઝૂર એ જ ઈર્શાદ ફર્માવ્યો. તેના પર હું ફરી ઉભો થઈ ગયો તો પૂછ્યું, શું વાત છે હે અબૂ કૃતાદા ? મેં બનાવ રજૂ કર્યો તો એક મુસલમાને કહ્યું, એમણે સાચું કહ્યું છે. અને તેનો ઈનીનવેલો સામાન મારી પાસે છે, હુઝૂર એમને રાજી કરી આપો. એના પર હઝરત અબૂબક્ર સિદીક રઝી અલેહી સલામ એ અર્જ કરી, આ કુરૈશના બિજજુ (એક જાનવર, નાની આંખોવાળો મનુષ્ય)ને ન આપો ! એને નહીં મળે. અલ્લાહના શેરોમાંથી એક શેર અલ્લાહ અને તેના રસૂલની હિમાયતમાં લડે અને કૃત્લ થનારનો સામાન તને આપે. તો નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, અબૂબક્રે સાચું ફર્માવ્યું, અબૂ કૃતાદાને સામાન આપી દે. તેમણે લાવીને હુઝૂરની ખિદમતમાં હાજર કરી આપ્યો અને રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ મને અતા ફર્માવી આપ્યો. તે બખ્તર હતું જેને વેચીને બની સલમાના મહોલ્લામાં એક બાગ ખરીદ્યો. મુસલમાન બન્યા બાદ આ પહેલો એવો માલ હતો જેને મેં ભેગો કર્યો. એટલે કે પહેલાં જે માલ મળ્યો હતો તે ખર્ચ થઈ ગયો પણ આના વડે બાગ ખરીદ્યો.

હુનેન : મક્કા મોઅઝ્ઝમાંથી ત્રણ માઈલના અંતરે એક મેદાન છે જ્યાં હિ.સ. ૮માં રસૂલુલ્લાહ ﷺ

بَابُ الْعَطَارِ وَبَيْعِ الْمِسْكِ ٢٨٢

"अतर अने मुश्क वेचवाणुं भयान" - (२८२)

حدیث ۱۲۳۵
حَدَّثَنَا أَبُو بَرْدَةَ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ سَمِعْتُ أَبَا بَرْدَةَ بْنَ أَبِي مُوسَى عَنِ أَبِيهِ

"उत्तरत अबू मूसा अशररी رضي الله عنه كلفني أن أبيع مسكاً من مسك أبيه، نكث ساخي [हदीष : १२३५]

قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّاحِحِ وَالْجَلِيسِ الشَّوِّءِ كَمَثَلِ صَاحِبِ

अने भुरा साथीनुं दष्टांत मुश्कवाणा अने लुहारनी भट्टीनुं छे. मुश्कवाणाथी तुं मेउरुम नही रडे कयां तो

الْمِسْكِ وَكَبِيرِ الْحَدِيدِ لَا يَعْدُ مَكَفًا مِنْ صَاحِبِ الْمِسْكِ إِمَّا أَنْ تَشْتَرِيَهُ وَإِمَّا تَجَدَّ رِيحَهُ.

भरीदीश अथवा तेनी भुश्बु सुंघीश अने लुहारनी भट्टी कयां तो तारु घर सणगावी नाभशे

وَكَبِيرًا مَحَلًّا دِيحْرَقُ بَيْنَكَ أَوْ تَوْبَكَ أَوْ تَجِدُ مِنْهُ رِيحًا خَبِيثَةً عَلَيْهِ

अथवा तारा कपडां अने भट्ठू पामीश.

(भुभारी २/८३० अजुलभाअेड, मुस्लिम-अल्बिर्, अबू दाउिद-अहभ, मुस्नदे ईमाम अहमद, ४/४०८)

अने पकीक तथा उवाजुन ताईकवाणाओ साथे जबरदस्त जंग थयो उतो जेमां अेटलो मालेगनीमत हाथ आव्यो उतो के जंगलनां जंगल पालक पशुओथी भरेलां पडयां उतां अने हुजूरे अक़दस ﷺनी दाद तथा अर्पणनो अे आलम उतो के कोई कोईने सो सो गिंटो, कोईने यालीस यालीस औड़िया यांटी अर्पण करी.

ثالثه अेनो मादो ल्ठा छे, अेनो अर्थ अरसल, पायो छे. बाभे तइअूलमां तकल्लुफ़नो फ़ायदो करे छे अेटले के अेने ईरादापूर्वक आवकना माटे आधार बनाव्यो

प्रकरणथी साम्यता : प्रकरणना भे भाग उता. लडाईना दिवसोमां उथियार वेयवुं. आ तअलीक़थी साभित थयुं के मना छे. बीजो भाग अमनना दिवसोमां उथियार वेयवुं. अे उत्तरत अबू क़तादानी हदीषथी साभित थयुं. आ हदीष पर ईमाम भुभारीअे भे प्रकरणो अधिक रय्यां छे. जेणे माले गनीमतथी भुम्स नथी आप्युं. हुकम अे छे के जंगमां जेटलो माले गनीमत अेकत्र थाय अेमांथी भुम्स अेटले पांयमो डिस्सो काढीने हुकूमतना उवाले करवामां आवे, बाक़ीनो मुजलिदोमां वलैथी काढवामां आवे. बनाव परथी ज़ाउेर छे के अे काफ़िरना सामानमांथी भुम्स काढवामां आव्युं न उतुं. अने पूरेपूरो उत्तरत क़तादाने आपी देवामां आव्यो उतो.

त्रीजु प्रकरण अे रय्युं के गवाही डाकिमनी इब्नु तेनी क़जानी मजलिसमां थवी ज़री छे. अे पण साभित छे के जेमनी पासे सामान उतो तेमणे हुजूरे अक़दस ﷺनी इब्नु उत्तरत क़तादानुं समर्थन कर्तुं.

हदीष : १२३५नी समजूती

मुश्क (कस्तूरी) अेक भास प्रकारना उरणनी दूंटीमां लोडी भेगु थईने भने छे. जयारे मुश्क तैयार थई ज़ाय छे तो उरणने भंजवाण उपडे छे अने भेयेन थईने पथरु पर दूंटी रगण छे जेथी ते भरी ज़ाय छे. अे ज कस्तूरी छे जेनी अंदर मुश्क डोय छे. केम के ज़वतां ज़ानवरना शरीरथी जे डिस्सो अलग करवामां आवे ते उराम अने नापाक छे अेटला माटे पूर्वज भुजुर्गोमां केटलाक भुजुर्गोना मउडभ अे उतो

بَابُ ذِكْرِ الْحَجَّامِ ۲۸۳

"સોગી લગાડનાર (લોહી ચૂંસનાર)નું વર્ણન" - (૨૮૩)

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : باب موکل الربو જે હદીષ વર્ણન થઈ છે એનાથી જાહેર થતું હતું કે લોહી ચૂંસાવવાની મજૂરી જાઈઝ નથી એટલા માટે યાદ અપાવવા માટે આ પ્રકરણ રચ્યું. બુલાસો વર્ણન થઈ ચૂક્યો કે મનાઈ મકરૂહે તન્નીહી પર આધારિત છે.

حدیث ۱۲۳۶ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنِ النَّسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ حَجَّمَ أَبُو طَيْبَةَ رَسُولَ

"હઝરત અનસ ઈબ્ને માલિક رضي الله عنه એ ફર્માવ્યું કે અબૂ તયબહએ રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم ને [હદીષ : ૧૨૩૬]

اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَمَرَهُ بِصَاعٍ مِنْ تَمْرٍ وَأَمَرَهُ أَنْ يَحْفَظُوا مِنْ خِرَاجِهِ - ع

સોગી લગાડી (લોહી ચૂંસ્યું)તો હુઝૂરે તેને એક સાઅ ખજૂર આપવાનો હુકમ આપ્યો અને તેના માલિકોને હુકમ આપ્યો કે તેના મહેસૂલને ઓછું કરે.

(બુખારી ૧/૨૯૨, ૧/૩૦૪ અલ્લજારાત, ૨/૮૪૯ અત્તિબ્બ, મુસ્લિમ-મસાફાત, અબૂ દાઉદ-બુયૂઅ, તિર્મિઝી, દારમી : બુયૂઅ, મોઅત્તા ઈમામ માલિક-ઈસ્તીઝાન, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૩/૧૦૦ વગેરે.)

કે મુશક નાપાક છે, અને જ્યારે એ નાપાક છે તો એનો વેપાર હરામ થશે. પણ જમહૂર સલફનો મઝહબ એ છે કે એ પાક તથા તૈયબ છે. ખૂદ હુઝૂરે અફઠસ عليه السلام એ એનો ઉપયોગ કરેલો છે અને તે પણ એહરામની હાલતમાં તેમજ ફર્માવ્યું છે : **المسك اطيب الطيب** "મુશક સૌથી ઉમદા ખુશબુ છે." (મુસ્લિમ, ૨/૩૯૩ અલ્લજાઝ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૩/૬૮) બાદમાં મુશકની તહારત તથા હલાલ હોવા પર ઈજમાઅ થઈ ગયો છે. આ દલીલનો જવાબ એ છે કે જીવતાના શરીરનું તે અંગ નાપાક તથા હરામ છે જેમાં લોહી હોય. અને કસ્તૂરીથી જ્યારે મુશક તૈયાર થઈ જાય છે તો મુદ્દલે લોહી રહેતું જ નથી, જે લોહી પહેલાં જમા થયું હતું હવે વાસ્તવિકતા બદલાઈ ગઈ છે અને હવે તે બીજી ચીજ બની ગઈ. રંગ, ગંધ, સ્વાદ, અસલિયત, ખાસિયત સર્વ કાંઈ બદલાય ગયું છે.

ઈમામ બુખારી આ પ્રકરણ રચીને એ ફાયદો કરવા ચાહે છે કે મુશક પાક તથા તૈયબ અને હલાલ છે, એનું ખરીદ વેચાણ સૌ જાઈઝ છે.

આ હદીષથી જાહેર થયું કે સોહબત અસરકારક ચીજ છે. સારા લોકોની સોહબતમાં બેસવાથી માણસમાં સારી વાતો પેદા થાય છે અને બુરાઓની સોહબતમાં માણસ બગડી જાય છે.

હદીષ : ૧૨૩૬ની સમજૂતી

કિતાબુલ ઈજારા બાબ **باب ضربه العبد** માં **بصاع او صاعين** છે અને બાબ **باب من كلم موالى العبد** અને **مد او مدين** છે. અબૂ તયબહનું નામ દીનાર અથવા નાફેઅ અથવા મૈસરા હતું અને તેમના માલિકનું નામ મુહેસા બિન મરહીદ અ-સારી હતું. તેમને ઘણી લાંબી ઉમર મળી. ૧૪૩ વરસના થઈને અલ્લાહની રહમતમાં પહોંચ્યા. આ અબૂ તયબહ બની બયઝાના ગુલામ હતા.

عن خراجه : એ યુગમાં દસ્તૂર હતો કે ગુલામો તથા લોંડીઓ પર દરરોજ અથવા માસિક મહેસૂલ લગાડી આપતા કે તમે આટલું કમાઈને લાવો. જેમ કે અબૂ તયબહ પર સાત સાઅ મહેસૂલ હતું. હુઝૂરે અફઠસ عليه السلام એ

حدیث ۱۴۳۷ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ

"હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما એ ફર્માવ્યું કે નબી ﷺ એ સૅંગી લગાડવી [હદીષ : ૧૨૩૭]"

أَحْبَبَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَعْطَى النَّبِيَّ حِجْمَةً وَلَوْ كَانَ حَرَامًا لَرَبَّطَهُ بِهِ

(લોહી ચૂંસાવ્યું) અને સૅંગી લગાડનારને કાંઈ આપ્યું. જો તેની મજૂરી હરામ હોત તો ન આપતા."

(બુખારી ૧/૩૦૪ અલ્લજરાત-બે તરીકાથી, મુસ્લિમ-અલ્મસાકાત, અબૂ દાઉદ-બુયૂઅ, ઈબ્ને માજહ અત્તિજરાત, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ-૩૨૪, ૨૫૦)

بَابُ التَّجَارَةِ فِيمَا يَكْرَهُ لِبُسَةِ لِلرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ ۳۸۳

"એના વેપારનુ બયાન જેનો ઉપયોગ પુરૂષો તથા સ્ત્રીઓ બંને માટે મકરૂહ છે" - (૨૮૩)

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : અહીં નિસૂ થી મુરાદ ઉપયોગ કરવું છે, કેવળ પહેરવું મુરાદ નથી, નહીં તો પ્રકરણથી મળતાપણુ (સામ્યતા) નહીં થવા પામે. એટલા માટે કે એના હેઠળ બે હદીષો લાવ્યા છે એમાં કોઈનામાં પહેરવાનો ઉલ્લેખ નથી, અન્ય તરીકાથી ઉપયોગમાં લેવાનો ઉલ્લેખ છે. ઈમામ બુખારીએ આદત અનુસાર અહીં પણ પોતાનો કોઈ ફેસલો નથી લખ્યો, પણ એના હેઠળ જે હદીષો લાવ્યા છે એનાથી જાહેર થાય છે કે એનું ખરીદ વેચાણ જાઈઝ છે.

حدیث ۱۴۳۸ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ النَّبِيِّ

"હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમર رضی اللہ عنہما એ ફર્માવ્યું કે નબી ﷺ એ હઝરત ઉમરની [હદીષ : ૧૨૩૮]"

તેમના માલિક મુહેસાને બોલાવીને એક સાઅ ઓછુ કરાવી આપ્યું.

મસાઈલ : આ હદીષથી સાબિત થયું કે સૅંગી લગાડવી (લોહી ચૂંસાવવું) જાઈઝ છે એની મજૂરી પણ મુબાહ છે. ગુલામ તથા લોંડી પર મહેસૂલ લગાડવું જાઈઝ છે. કોઈનાથી કામ લેવામાં આવે ભલે મજૂરીએ કેમ ન હોય તેના પર પ્રેમભાવ તથા મહેરબાની પસંદીદા છે.

હદીષ : ૧૨૩૭ની સમજૂતી

મુસ્નદે ઈમામ અહમદમાં શઅબીના તરીકાથી જે રિવાયત છે એમાં આ તફસીલ પણ છે હુઝૂરે અફદસ ﷺ પોતાના બંને 'અખદઅ' અને બંનેવ ખભાઓના વચ્ચે સૅંગી લગાડતા (લોહી ચૂંસાવતા). બની બયાઝાના એક ગુલામને બોલાવ્યો અને સૅંગી લગાવડાવી. એની અમુક રિવાયતોમાં નામ પણ વર્ણન કરેલ છે કે એ અબૂ તયબહ હતા. એનાથી જાહેર થઈ ગયું કે આ તે જ કિસ્સો છે જે હઝરત અનસની હદીષમાં વર્ણન થયેલ છે. અલ્બત તેની મજૂરી અને મહેસૂલની માત્રામાં થોડાક અંશે મતભેદ છે. એમાં એવું છે કે મજૂરી દોઢ મુદ આપી અને તેમનુ મહેસૂલ રોજનું દોઢ મુદ હતું, હુઝૂરે સિફારિશ કરીને અડધો મુદ ઓછુ કરાવ્યું. શક્ય છે કે આ મતભેદ સાઅ તથા મુદના તફાવત પર આધારિત હોય. (સાઅ અને મુદ બંને વજનના માપો છે) એટલા માટે એ યુગમાં ખૂદ મદીના તયબહમાં વિવિધ માત્રાનાં (માપનાં) સાઅ તથા મુદ રિવાજ પામેલ હતાં. 'અખદઅ' બે બારીક નસો છે જે બંનેવ પાસાંઓએથી પસાર થાય છે.

હદીષ : ૧૨૩૮ની સમજૂતી

આ હદીષ વિગતે થોડા ફેરફાર સાથે નુઝહુતુલ ફારી, ભાગ-૩, પેજ-૩૨૮ (ગુજરાતીમાં પેજ : ૩૦૮) પર વર્ણન થઈ ચૂકી છે ત્યાં એનો ઉલ્લેખ નથી કે હઝરત ઉમર رضی اللہ عنہ

નુઝહુતુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(208)

ખરીદ વેચાણ વિશે પ્રકરણ

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى عَمْرٍاءَ حَرِيرٍ أَوْ سِيرَاءَ قَرَأَهَا عَلَيْهِ فَقَالَ إِنِّي لَأُرْسِلُ

પાસે રેશમી પોશાક મોકલ્યો. (હઝરત ઉમરે એને પહેરી લીધો) જ્યારે એને હુજૂરે જોયો તો ફર્માવ્યું, મેં

بِهَا إِلَيْكَ لِتَلْبَسَهَا إِنَّمَا يَلْبَسُهَا مَنْ لَأَخْلَاقَ لَهُ إِنَّمَا بَعَثْتُ إِلَيْكَ لِتَسْتَمِعَ بِهَا الْعَزِيزِيَّهَا.

તમારી પાસે એટલા માટે નથી મોકલ્યો કે તમે એને પહેરો. એને તે જ પહેરે છે જેના માટે આખરતમાં કોઈ

હિસ્સો નથી. મેં એટલા માટે મોકલ્યો છે કે એનાથી ફાયદો ઉઠાવો એટલે કે એને વેચી નાખો."

حدیث ۱۲۳۹ عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا أَنَّهَا

"ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા રઝી અલ્લાહુ એ અમને (ફાસિમ બિન મુહમ્મદ)ને [હદીષ : ૧૨૩૯]

أَخْبَرَتْهُ أَنَّهَا اشْتَرَتْ نَمْرُوقَةً فِيهَا تَصَاوِيرٌ فَلَمَّا رَأَاهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

ખબર આપી કે તેમણે એક એવી ફાલીન (કારપેટ) ખરીદ્યું જેના પર તસવીરો હતી. જ્યારે એને

قَامَ عَلَى الْبَابِ فَلَمَّ يَدُ خُلَّةٍ فَعَرَفَتْ فِي وَجْهِهِ الْكِرَاهِيَّةَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتَوْبُ عَلَيَّ

રસૂલુલ્લાહ સલ્લિ અલ્લાહુ એ જોયું તો દરવાજા પર રોકાઈ ગયા, અંદર તશરીફ ન લાવ્યા. મેં ચહેરા મુબારકમાં

اللَّهُ وَإِلَى رَسُولِهِ مَاذَا أَذْنَبْتُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا بَالَ

નાપસંદીદગી જોયી તો અર્જ કરી, યા રસૂલુલ્લાહ ! હું અલ્લાહ અને રસૂલની બારગાહમાં તૌબા કરું છું, મેં

એ પોશાકને પહેર્યો. ત્યાં એવું છે કે હઝરત ઉમર રઝી અલ્લાહુ એ મસ્જિદના દરવાજા પર રેશમી પોશાક જોયો તો બિદમતે અફદસમાં અર્જ કરી, જો હુઝર આને ખરીદી લે અને જુમ્આના દિવસે એને પ્રતિનિધિમંડળ માટે પહેર્યા કરે. ફર્માવ્યું, એને તે જ પહેરે જેનો આખરતમાં કોઈ હિસ્સો નથી. ત્યારે બિદમતે અફદસમાં કેટલાંક કપડાંની જોડ આવી તો હુજૂરે હઝરત ઉમરને એક જોડ ઈનાયત કરી. એના પર હઝરત ઉમરે અર્જ કરી, હુજૂર ! મને આ પહેરવા માટે આપી રહ્યા છો અને અત્તારોના કપડાં બાબતે તે ફર્માવ્યું ?! ઈર્શાદ ફર્માવ્યો, મેં તમને પહેરવા માટે નથી આપી. હઝરત ઉમરે એ જોડ પોતાના એક મુશરક (જેમનું નામ ઉખ્માન બિન હકીમ હતું. તેઓ હઝરત ઉમરના અખ્યાફી અથવા રજાઈ ભાઈ હતા. સહીહ એ છે કે તેઓ બાદમાં મુસલમાન થઈ ગયા હતા. નુઝહતુલ ફારી, ૩/૩૨) ભાઈને આપી દીધી.

હદીષ : ૧૨૩૯ની સમજૂતી

બદઉલ ખલ્કમાં ખદલે *حَشْرَتْ* છે એટલે મેં ભર્યું હતું એટલે કે કપડુ ખરીદીને ખૂદ એમાં કાંઈ ભરીને ગાદલું બનાવ્યું હતું. આગળ છે *وجعل يتغير وجهه* હુજૂરના ચહેરાનો રંગ બદલાવા લાગ્યો. પછી *تقعد* ની જગાએ *تضطجع* છે જેથી હુજૂર એના પર સૂએ. ઈબ્નુસ્સકીતે કહ્યું કે *نمرقة* 'નૂન' અને 'રા'ને પેશ તેમજ નૂન અને 'રા'ને ઝેર અને 'બાઅ' વિના પણ છે. ઈબ્ને તયને કહ્યું, અમે એને નૂનના ઝબર અને 'રા'ના પેશની સાથે યાદ કરેલ છે. અર્થ નાનો તકિયો, ફર્શ (ફલોર), કારપેટ વગેરે છે. મારા ખયાલમાં અહીં સૌથી યોગ્ય કારપેટ અથવા ફર્શ છે જેના પર "બેસે" અને "સૂએ"ના શબ્દો સ્પષ્ટ કરીનો છે.

هَذِهِ الْمَقِيَّةُ قَالَتْ قُلْتُ اشْتَرَيْتَهَا لَكَ لِتَقْعُدَ عَلَيْهَا وَتُوسِدَ بِهَا فَقَالَ سَوَّلَ اللَّهُ

કયો ગુનોહ કર્યો છે ?! તો રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, આ કારપેટ શું છે ? મેં અર્જ કરી, મેં એટલા

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَصْحَابَ هَذِهِ الصُّوْرِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُعَذَّبُونَ

માટે ખરીદ્યું છે કે હુજૂર એના પર બેસે અને ટેક લગાડે. તો રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, આ તસવીર

فَيَقَالُ لَهُمْ أَحْيُوا مَا خَلَقْتُمْ وَقَالَ لَنْ أَلْبَيْتَ الَّذِي فِيهِ هَذِهِ الصُّوْرُ لَأَدْخُلَنَّ الْمَلَائِكَةُ بِهِ

બનાવનારાઓને (ફોટો પાડનારાઓને) કયામતના દિવસે અઝાબ આપવામાં આવશે, તેમને

કહેવામાં આવશે, જે તમે બનાવ્યું છે એમાં પ્રાણ પૂરો ! અને ફર્માવ્યું, જે ઘરમાં આ તસ્વીરો

હોય છે એમાં ફરિશ્તા નથી આવતા."

(બુખારી ૧/૪૫૮ બદઉલ ખલ્ક, ૨/૭૭૮ અન્નિકાહ, ૨/૮૮૧ લિબાસ, મુસ્લિમ-લિબાસ)

કપડુ જેના પર તસવીર હોય : પ્રકરણની સાબિતીમાં ઈમામ બુખારી બે હદીષો લાવ્યા છે. એક હઝરત ઈબ્ને ઉમર رضی اللہ عنہما ની તે હદીષ છે જેમાં આ પ્રમાણે છે કે હુજૂરે અફ્દસ ﷺ એ હઝરત ઉમર رضی اللہ عنہને રેશમી કપડુ આપ્યું અને ફર્માવ્યું કે મેં એટલા માટે આપ્યું છે કે તમે એને વેચી દો. આ એના પર સ્પષ્ટ દલીલ છે કે જે કપડાંઓને પહેરવું મના છે એનું ખરીદ વેચાણ જાઈજ છે. બીજી હઝરત ઉમ્મુલ મોમિનીન رضی اللہ عنہમની હદીષે મસ્તૂર, એ પણ બારીક દ્રષ્ટિએ જોતાં ખરીદ વેચાણ જાઈજ હોવાની દલીલ છે. કેમ કે હુજૂરે અફ્દસ ﷺ એ હઝરત ઉમ્મુલ મોમિનીનને સોદો ફોગ કરવાનો હુકમ નથી આપ્યો. તદ્ ઉપરાંત નુઝહતુલ કારી, ભાગ-૩, પેજ-૩૫૭, ૩૫૮ (ગુજરાતીમાં પેજ : ૩૩૭, ૩૩૮) પર વર્ણન થયેલી બૂદ ઉમ્મુલ મોમિનીનની હદીષ નિસાઈમાં આ પ્રમાણે છે કે એ પદાને ફાડીને ઉમ્મુલ મોમિનીને બે ટુકડા કરી નાખ્યા, એકના પર હુજૂરે ટેક લગાડ્યો. એનાથી બે વાતો સાબિત થઈ, એનું ખરીદ વેચાણ પણ જાઈજ છે અને એ રીતે ઉપયોગ કરવો કે તેમાં તેનું (તસ્વીરનું) અપમાન હોય એ જાઈજ છે. દા.ત. બેસવું અથવા ટેકો લગાડવો.

રહી ગઈ એ વાત કે એ કારપેટને ઉમ્મુલ મોમિનીને બેસવા તથા સૂવા માટે જ ખરીદ્યો હતો પછી શા માટે નારાઝગી દર્શાવી ? શક્ય છે એ પહેલો મોકો રહ્યો હોય. તસ્વીરના આમ ઉપયોગને રોકવાના માટે શરૂમાં આ સખ્તી વર્તી. જેમ કે હન્તુમુ ડુબ્બા, મુઝફફત અને નકીર (તે જમાનામાં ઉપયોગ થતાં અમુક વાસણો)ના બારામાં શરૂમાં સંપૂર્ણપણે મનાઈ ફર્માવી.

لا تدخله الملائكة : એનાથી મુરાદ મુત્લકન ફરિશ્તા નથી કેવળ રહમત તથા ઈસ્તિગફારના ફરિશ્તા છે. રહી ગયા બીજા ફરિશ્તા કિરામન કાતિબીન, માણસની હિફાઝત કરવાવાળા કે હઝરત મલકુલ મૌત એ દરેક જગાએ જાય છે, એ ઘરોમાં જાય છે જ્યાં તસ્વીરો હોય છે. એનાથી મુરાદ જાનદારની તસ્વીર છે જેમાં ચહેરો હોય. નિર્જીવની તસ્વીર જેમ કે ઝાડ, મકાન, નદી, જંગલ વગેરેની વિના શંકાએ જાઈજ છે. એ પ્રમાણે માણસનો ફોટો જેમાં ચહેરો ન હોય એ જાઈજ છે.

આ હુકમ ત્યારે છે જ્યારે કે (તસ્વીર) અપમાનની જગાએ ન હોય, જો એવી જગાએ હોય તો પણ હરામ નથી. દા.ત. પાથરણા, ફ્લોર વગેરેમાં તસ્વીરો બની હોય તો કાંઈ વાંધો નથી. ઈમામ અબૂ જઅફર તહાવી અહીં એ હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضی اللہ عنہ થી રિવાયત કરી, જિબ્રીલે અમીને રસૂલુલ્લાહ ﷺ થી હાજરીની ઈજાઝત માગી. ફર્માવ્યું, આવો ! અર્જ કરી, કેવી રીતે આવું કે આપના ઘરમાં પદો છે જેના પર ઘોડા તથા માણસોની

بَابُ كَمْ يَجُوزُ الْخِيَارُ ۲۸۳

"કેટલા દિવસો સુધી ખિયાર જાઈજ છે ?" - (૨૮૩)

حدیث ۱۲۴۰
سَمِعْتُ نَافِعًا عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى

"હઝરત ઈબ્ને ઉમર رضی اللہ عنہما નબી ﷺ થી રિવાયત કરે છે કે નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, [હદીષ : ૧૨૪૦]

اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ الْمَتْبَاعِينَ بِالْخِيَارِ فِي بَيْعِهِمَا مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا أَوْ يَكُونَ الْبَيْعُ

વેચનાર તથા ખરીદનારને પોતાના સોદામાં અધિકાર છે જ્યાં સુધી છૂટા ન પડે અથવા વેચાણ ખિયારની

خِيَارًا - قَالَ نَافِعٌ وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ إِذَا اشْتَرَى شَيْئًا يَعْجِبُهُ فَارَقَ صَاحِبَهُ عَمَّا

સાથે હોય. નાફેએ કહ્યું, હઝરત ઈબ્ને ઉમરની આદત એ હતી, જ્યારે કોઈ ચીજ ખરીદતા અને પસંદ આવી

જતી તો ખરીદારથી અલગ થઈ જતા. (બુખારી ૧/૨૮૩, ૨૮૪, મુસ્લિમ, તિર્મિઝી, નિસાઈ : બુયૂઅ)

તસ્વીર છે, ક્યાં તો એનાં માથાને કટ કરી દો અથવા એનું પાથરણુ બનાવી આપો. અમે ફરિશ્તા એ ઘરોમાં નથી જતા જેમાં તસ્વીરો (ફોટા) હોય.

મુસ્લિમ (૨/૨૦૨ લિબાસ)માં સર્ઈદ બિન અબુલ હસનથી મરવી છે કે એક શખ્સ હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضی اللہ عنہની ખિદમતમાં હાજર થયો અને અર્જ કરી, હું આ તસ્વીરો બનાવું છું એના બારામાં ફત્વો આપો. તો ફર્માવ્યું, મારી નજીક થા ! મારી નજીક થા ! તે નજીક થયો ત્યાં સુધી કે આપે પોતાનો હાથ મુબારક તેના માથા પર રાખ્યો અને ફર્માવ્યું, મેં રસૂલુલ્લાહ ﷺ થી એના બારામાં જે કાંઈ સાંભળ્યું છે તે બતાવું છું. રસૂલુલ્લાહ ﷺ એવું ફર્માવતાં સાંભળ્યા છે, દરેક તસ્વીર બનાવનાર જહન્નમમાં છે, દરેક તસ્વીરને જાનદાર કરી દેવામાં આવશે અને એને સજા આપશે. જો એના વિના ઉપાય નથી તો ઝાડ વગેરે એવી ચીજોની (તસ્વીર) બનાવ જેમાં રૂહ ન હોય.

હદીષ : ૧૨૪૦ની સમજૂતી

આ હદીષને ઈમામ બુખારીએ એના પછી સતત ત્રણ પ્રકરણોમાં વિવિધ શબ્દોની સાથે રિવાયત કરી છે. સૌના અર્થ એક જ છે. આ હદીષનો ફાયદો પણ એ જ છે જે હઝરત હકીમ બિન હેઝામ رضی اللہ عنہની હદીષ-૧૨૨૫ નો છે. હઝરત ઈમામ શાફઈ لم یفرقا થી ખિયારે મજલિસ મુરાદ લે છે, અને આપણે ત્યાં એનાથી મુરાદ ખિયારે કુબૂલ છે અને તફરુક થી તફરૂક બિલ અફવાલ (એકની વેચવાની વાત એકની ખરીદવાની) મુરાદ છે. પૂરી ચર્ચા ત્યાં થઈ ચૂકી છે.

او يكون البيع خيارا : એનાથી મુરાદ ખિયારે શર્ત છે એટલે કે વેચનાર તથા ખરીદનાર એ શર્ત કરી લે કે મહેફિલ બદલ્યા પછી પણ અમને ખિયાર થશે, ચાહીશું તો સોદાને ખત્મ કરી દઈશું. આપણે ત્યાં એની મુદત ત્રણ દિવસ છે અને નિશ્ચિત મુદત વિના ખિયાર બાતિલ છે. ઈમામ બુખારીએ પ્રકરણનું ટાઈટલ રાખ્યું છે : કેટલા દિવસો સુધી ખિયાર જાઈજ છે. પણ એના હેઠળ જેટલી હદીષો લાવ્યા છે કોઈનામાં એ વર્ણન નથી કે ખિયારની શર્ત કેટલા દિવસો સુધી રહેશે.

بَابُ الْبَيْعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَتَّفَقَ قَامِ ۲۸۳

"વેચનાર તથા ખરીદનારને ખિયાર હાંસલ છે જ્યાં સુધી બંને અલગ ન થઈ જાય" - (૨૮૩)

ت ۳۹۱ وَبِهِ قَالَ ابْنُ عَرَبٍ لَمْ يَتَّفَقَ قَامِ ۲۸۳ وَبِهِ قَالَ ابْنُ عَرَبٍ لَمْ يَتَّفَقَ قَامِ ۲۸۳

"અને હઝરત ઈબ્ને ઉમર رضی اللہ عنہما તથા શુરૈહ તથા શઅબી તથા તાઉસ તથા [તઅલીફ : ૩૯૧]

અતા તથા ઈબ્ને અબી મુલૈકા ખિયારે મજલિસના માનનાર હતા."

قال نافع : એનો સાર એ છે કે હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમર તફરૂક બિલ અબદાન (સોદો કર્યા બાદ અલગ થવું) મુરાદ લેતા હતા અને ખિયારે મજલિસના માનનાર હતા. એટલા માટે એ કિંમત નક્કી થતાં જ મજલિસ બદલી નાખતા હતા જેથી વેચનાર સોદો ફોગ ન કરી આપે.

ان المتبايعان મોટાભાગનાની અસલ રિવાયત મુજબ "યાઅ" સાકિન (જઝમવાળો)મા ફૂલ ફતહાની સાથે છે. પણ ઈબ્ને તીને ફાબસીની રિવાયત ان المتبايعان અલિફની સાથે નકલ કરી છે. આ હારિષ બિન કઅબની લુગત (શબ્દકોશ) છે. એ તખ્નિયાને દરેક હાલતમાં અલિફ પઢે છે.

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : ખિયારના ત્રણ પ્રકાર છે : ૧. **ખિયારે મજલિસ :** ઈજાબ તથા કુબૂલ (સોદો થઈ ગયા) પછી જ્યાં સુધી મજલિસ ન બદલવામાં આવે વેચનાર ખરીદનાર બંનેને રદ કરવાનો કે ફૂલ રાખવાનો અધિકાર છે. આપણે ત્યાં ખિયારે મજલિસ કોઈ ચીજ નથી. ૨. **ખિયારે શર્ત :** ઈજાબ તથા કુબૂલ (સોદો પત્યા) પછી વેચનાર તથા ખરીદનાર એવું નક્કી કરે કે અમને અધિકાર હાંસલ રહેશે કે આ સોદો ખત્મ કરી દઈએ, એ એકમતિએ સહીહ છે. આપણે ત્યાં એની મર્યાદા ત્રણ દિવસ સુધી છે, એનાથી વધુ નથી. ૩. **ખિયારે રૂયત :** ખરીદનારે માલ જોયો નથી તો એને એ હક્ક હાંસલ છે કે જોયા પછી સોદો ફોગ કરી આપે. ૪. **ખિયારે અયબ :** માલમાં કોઈ અયબ છે જેની સોદો થઈ ગયા પછી ખરીદનારને જાણ થઈ તો એને સોદો ફોગ કરવાનો હક્ક છે. આ ત્રણેવ ખિયાર એકમતિએ સહીહ છે. અસ્લાફમાં ઘણા બધા અકાબિર ખિયારે મજલિસના માનનારા હતા એમનામાં હઝરત ઉમર رضی اللہ عنہ પણ છે.

તઅલીફ : ૩૯૧ની સમજૂતી

હઝરત ઈબ્ને ઉમર رضی اللہ عنہમા બારામાં હમણા વર્ણન થઈ ચૂક્યું. ફાઝી શુરૈહના ફૌલને ઈમામ સઈદ બિન મન્સૂરે અને ઈમામ શઅબી તથા ઈમામ અતા અને અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને મુલૈકાના ફૌલને ઈમામ અબૂબકર ઈબ્ને અબી શયબાએ વર્ણવ્યો છે. ઈમામ તાઉસના ફૌલની તખરીજ ન મળી, અલબત્ત હઝરત ઈમામ શાફઈએ અલામમાં એમનાથી મરફૂઅન એક હદીષ વર્ણવી છે.

بَابُ إِذَا اشْتَرَى شَيْئًا فَوَهَبَ مِنْ سَاعَتِهِ قَبْلَ أَنْ يَتَفَرَّقَ وَلَمْ يُكْرِ الْبَائِعُ عَلَى مَشْتَرِيهِ أَوْ اشْتَرَى عَبْدًا فَأَعْتَقَهُ ۲۸۳

"જ્યારે કાંઈક ખરીદીને અલગ થતા પહેલાં તરત જ હિબા કરી આપે અને વેચનાર ખરીદનાર પર ઈન્કાર કરે અથવા ગુલામ ખરીદીને આઝાદ કરી આપે." - (૨૮૩)

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : કેવળ (વેચનાર ખરીદનારના) છૂટા પડી જવાથી કબજો સંપૂર્ણ થઈ જાય છે કે નહીં? એટલે વેચનાર જો પોતાનો કબજો ઉઠાવી લે તો એ ખરીદનારનો કબજો થયો કે નહીં? એના બારામાં અહનાફ (હનફીઓ) તથા માલિકીઓનો મઝહબ એ છે કે દરેક પ્રકારની ચીજોમાં કેવળ તખલિયા (એટલે કે ખરીદનાર કબજો કરવા ચાહે તો કરે અને કબજો કરવામાં કોઈ ચીજ રુકાવટ ન હોય) પૂરતુ છે ચાહે તે મન્કૂલાત (એક જગ્યાએથી બીજે ખસેડી શકાય એવી વસ્તુઓ, જેમ કે રૂપિયા, પૈસા સામાન વગેરે) હોય ચાહે ગૈર મન્કૂલાત (એ વસ્તુઓ જે એક જગ્યાએથી બીજે ખસેડી ન શકાય, જેમ કે મકાન, જમીન વગેરે.) હઝરત ઈમામ શાફઈ અને હઝરત ઈમામ અહમદ બિન હંબલ رضي الله عنهما ફર્માવે છે કે મકાન તથા જમીન, ગૈર મન્કૂલાતમાં પૂરતુ છે મન્કૂલાતમાં નહીં. ઈમામ બુખારીએ અહીં પણ પોતાના નિયમ મુજબ પોતાનો કોઈ ફેસલો નથી આપ્યો, સવાલ કરીને છોડી આપ્યું છે.

આ પ્રકરણથી બીજો ફાયદો એ કરવા ચાહે છે કે સોદા પછી એ જ મજલિસમાં ખરીદનારે માલમાં કાંઈ હેરફેર કરી નાખી અને વેચનાર ખામોશ રહ્યો તો ખિયારે મજલિસ જતો રહ્યો.

۳۹۲ وَقَالَ طَاوُسٌ فِيمَنْ يَشْتَرِي السِّلْعَةَ عَلَى الرِّضَا شَتْمٌ

"અને ઈમામ તાઉસે કહ્યું, જો કોઈએ રઝામંદીની શરત પર સામાન ખરીદ્યો અને [તઅલીફ : ૩૯૨]

بَاعَهَا وَجَبَتْ لَهُ وَالرِّبْحُ لَهُ-

વેચી કાઢ્યો તો સોદો વાજિબ થઈ ગયો અને નફો ખરીદનારનો છે."

تألیف : ૩૯૨ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ સઈદ બિન મન્સૂર તથા ઈમામ અબ્દુર્રઝાકે મૌસૂલનું રિવાયત કરી છે. ઈમામ અબ્દુર્રઝાકની રિવાયતમાં આ પણ અધિક છે કે ઈબ્ને સીરીનથી મરવી છે કે તેમણે ફર્માવ્યું, જ્યારે તું કાંઈ વેચે રઝામંદીની શરત પર તો વેચનાર તથા ખરીદનાર બંને પર ખિયાર છે જ્યાં સુધી છૂટા ન થઈ જાય.

ت ۳۹۳ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَرْزُوقٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى

"હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમર રَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا એ કહ્યું, અમીરુલ મોમિનીન ઉબમાન બિન [તઅલીફ : ૩૯૩]

عَنْهُمَا قَالَ بَعَثَ مِنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ مَالًا بِالْوَارِي

અફફાનને મારી તે જમીન જે વાદી (બે પહાડ વચ્ચે સપાટ જગા)માં હતી તેના બદલામાં વેચી જે ખચબરમાં

بِمَالٍ لَهُ بِخَيْبَرَ فَلَمَّا تَبَايَعْنَا رَجَعْتُ عَلَى عَقِبَيْ حَتَّى خَرَجْتُ

એમની હતી. જ્યારે સોદો થઈ ચૂક્યો તો હું પલટ્યો ત્યાં સુધી કે તેમના ઘરથી બહાર થઈ ગયો એ અંદેશાના

مِنْ بَيْتِهِ خَشْيَةً أَنْ يُرَادَّنِي الْبَيْعَ وَكَانَتْ السُّبَّةُ أَنَّ الْمُتَبَايِعِينَ

કારણે કે ક્યાંક સોદો રદ ન કરાવી લે. અને તરીકો એ હતો કે વેચનાર તથા ખરીદનારને બિયાર હાંસલ રહેતો

بِالْخِيَارِ حَتَّى يَتَفَرَّقَا قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَلَمَّا وَجِبَ بَيْعِي وَبَيْعُهُ رَأَيْتُ

જ્યાં સુધી છૂટા ન પડી જાય. હઝરત અબ્દુલ્લાહે કહ્યું, જ્યારે સોદો નિશ્ચિત થઈ ગયો તો મેં જોયું કે તે

أَنِّي قَدْ غَبَنْتُهُ بِأَنِّي سَقَيْتُهُ إِلَى أَرْضٍ تَمُودٌ بِثَلَاثِ لَيَالٍ وَسَاقِنِي إِلَى

નુકસાનમાં રહ્યા કેમ કે મેં તેમને ત્રણ રાતની મુસાફરીના અંતર બરાબર પમૂદની ભૂમીથી નજીક કરી

الْمَدِينَةَ بِثَلَاثِ لَيَالٍ

આપ્યા છે અને તેમણે મને ત્રણ રાતોની સફરના બરાબર મદીનાથી નજીક કરી આપ્યા છે."

بَكَرَةَ كَذَلِكَ صَبَّ سَمْتًا، تَعَالَى جَعَلَ سَوَارِثًا فِيهَا مَا لَا يَأْتِي فِيهَا مِنْ مَالٍ وَلَا يَخْرُجُ مِنْهَا إِلَّا بِإِذْنِ مَنْ فِيهَا. આ હદીષથી સાબિત થયું કે માલ પર કબજો કરવા તથા કિંમત આપતા પહેલાં હેબા કરવું (ભેટ આપવું) સહીહ છે, એ જ પ્રમાણે સદકો કરવું, ગીરો મૂકવું પણ સહીહ છે. તેમજ એ પણ સાબિત થયું કે છૂટા પડવાથી પહેલાં પણ સોદો સંપૂર્ણ છે, નહીં તો લાઝિમ આવશે કે માલિકી સાબિત થતા પહેલાં જ હુજૂર عَلَيْهِ السَّلَام એ તસરૂફ (હેરફેર) કરી, જ્યારે કે એ જાઈઝ નથી. પરંતુ આ દલીલ પર એવું કહી શકાય છે કે આ હેબા (ભેટ) ફૂજૂલી હોવાના કારણે મોકૂફ હતું જ્યારે તફરૂફે અબદાનના પછી સોદો સંપૂર્ણ થઈ ગયો તો હેબા (ભેટ ધરવું) લાગુ થઈ ગયું.

તઅલીફ : ૩૯૩ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈસ્માઈલીએ મૌસૂલન રિવાયત કરી છે. **مَالًا بِالْوَادِي** અલ્લામા ઈબ્ને હજરની રાય છે કે એનાથી મુરાહ વાદિયુલ કુરા છે. અલ્લામા કિર્માનીની રાય છે કે આ કોઈ ખાસ વાદી હતી જેને તે વખતે અલ્લાહી કહેતા હતા. અલ્લામા અયની એના સમર્થક છે. એમનું કહેવું છે કે વાદીયુલ કુરા મદીનાથી સંકળાયેલ વિસ્તારમાંથી છે.

قَدْ غَبَنْتُهُ : ગબનનો અર્થ છે ખરીદ વેચાણમાં નુકસાન પહોચાડવું. મદીના તયબહ એ બંનેવ હઝરતનું વતન હતું. જમીન જાયદાદનું વતનની નજીક હોવું એક ફાયદો છે અને દૂર હોવું એક નુકસાન છે. તેમજ એવી ભૂમીની નિકટતા પણ એક નુકસાન છે જ્યાં અજાબ નાઝિલ થઈ ચૂક્યો હોય. કેમ કે હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને

نُوْحَيْدُ صُلَيْمَانَ شَرَحَهُ لُجُجَارِي (ભાગ-૫)

(215)

ખરીદ વેચાણ વિશે પ્રકરણ

بَابُ مَا يَكْرَهُ مِنَ الْخِدَاعِ فِي الْبَيْعِ ص ٢٨٤

"સોદામાં ધોકો નાપસંદીદા છે." - (૨૮૪)

حدیث ۱۲۴۲ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى

[હદીષ : ૧૨૪૨] "હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમર رضی اللہ عنہمની રિવાયત છે કે નબી ﷺની

عَنْهُمَا أَنَّ رَجُلًا ذَكَرَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ يُخْدَعُ

ખિદમતમાં એક સાહબે અર્જ કરી કે મને સોદામાં ધોકો આપવામાં આવે છે.

فِي الْبَيْعِ فَقَالَ إِذَا بَايَعْتَ فَقُلْ لِإِخْلَابَةِ عَه

ફર્માવ્યું, જ્યારે સોદો કરો તો કહી દીધા કરો, ધોકો ન થવો જોઈએ."

(બુખારી ૧/૩૨૪ અલ્દસ્તિક્કરાદ, ૧/૩૨૫ અલ્બુસૂમાત, ૨/૧૦૩૦ અલ્હીયલ, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ,

તિર્મિઝી, નિસાઈ, મોઅત્તા ઈમામ માલિક બુયૂઅ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ-૨/૮૦ વગેરે)

ઉમર رضی اللہ عنہની આ જમીન ખયબરથી ત્રણ દિવસની મુસાફરીના અંતર બરાબર દૂર થઈ ગઈ અને ધમૂદની જમીનથી નજીક થઈ ગઈ.

પ્રકરણની સાબિતી : ઈજાબ તથા કુબૂલ પછી એ પહેલાં કે હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમર પોતાની જમીનથી અને હઝરત ઉષ્માન પોતાની જમીનથી પોતપોતાનો કબજો ઉઠાવે, કેવળ તફરૂકે અબદાન પછી ઈબ્ને ઉમરે ફર્માવ્યું, **وَجِبَ بَيْعِي وَبَيْعِهِ** "સોદો વાજિબ અને ફતઈ (નિશ્ચિત) થઈ ગયો." એનાથી જાણવા મળ્યું કે કબજો સંપૂર્ણ થવા માટે છૂટા પડવું જરૂરી નથી જ્યારે કે તે વસ્તુ જેનો સોદો થયો તે ઘર, જમીન (વગેરે) ગૈર મન્કૂલ હોય.

હદીષ : ૧૨૪૨ની સમજૂતી

એ સાહબનું નામ હબ્બાન ઈબ્ને મુન્કિઝ હતું એ અન્સારી માદરઝાદ સહાબી ઈબ્ને સહાબી છે. સૌ પ્રથમ જે ગઝવામાં શરીક થયા તે ઓહદ હતો. ત્યારબાદ સર્વ જંગોમાં હાજર રહ્યા. એકસો ત્રીસ વરસની લાંબી ઉમર પામી. હઝરત ઉષ્માન ગની رضی اللہ عنہના ખિલાફતકાળમાં અલ્લાહના પ્યારા થયા. હુઝૂરે અફઠસ ﷺની હમરાહીમાં જેહાદ કરવાની હાલતમાં કોઈ કિલ્લા પરથી એક પથ્થર એમના માથા પર આવીને વાગ્યો જેનાથી જીભમાં તોતડાપણુ આવી ગયું અને સમજમાં પણ કાંઈક કમી આવી ગઈ, જો કે તમીઝ તથા સમજશક્તિ બાકી રહી. તેમને વેપારનો ઘણો જ શોખ હતો. ત્યાં સુધી કે છેવટમાં આંખો પણ સફેદ થઈ ગઈ હતી એ વખતે પણ વેપારનો શોખ હતો. લોકો સામાન્યતઃ તેમને ધોકો આપી જતા છેવટે હુઝૂરે અફઠસ ﷺના ઈર્શાદ પ્રમાણે તે આવું કહી આપતા **لا خدابة** જ્યારે **لا خدابة** (લાખલાબત) કહેતા તો ઉચ્ચાર સહીહ ન થતો અને **لا خدابة** (ફઝાબત) નીકળતુ હતું. 'ખાએ' મુઅજમાની જગાએ 'ફાએ' હુત્તી અને લામની જગાએ ઝાલ નીકળતો. 'ગબન'નો અર્થ છે કિંમતમાં વધારો ઘટાડો. આપણે ત્યાં બંનેવની ખુશીથી જે કિંમત નક્કી થઈ જાય છે તે લાઝિમ છે અને એના પ્રમાણે સોદો લાગુ થાય છે. ભલે તે બજાર ભાવથી ગમે એટલી ઓછી કિંમત કેમ ન હોય, નહીં તો દરેક વખતે ઝઘડા ફસાદ ચાલુ રહેશે અને આ ઈર્શાદ ખાસ એમના માટે હતો અને એમના માટે ખાસ છે.

باب ما ذكر في الاسواق ٢٨٣

"બજારો વિશે જે કાંઈ વર્ણન થયેલ છે" - (૨૮૪)

حدیث ۱۴۴۳ عَنْ نَافِعِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ حَدَّثَنِي عَائِشَةُ رَضِيَ

"ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنہا એ કહ્યું કે

[હદીષ : ૧૨૪૩]

اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, એક લશ્કર કાબા પર હુમ્લો કરશે જ્યારે તે બયદા સ્થળે પહોંચશે તો તેમના

يَغْرُوْ جَيْشُ الْكَعْبَةِ فَإِذَا كَانُوا بِبَيْدَاءٍ مِنَ الْأَرْضِ يُخَسَفُ بِأَوْلِيهِمْ

આગલા પાછલા સૌને જમીનમાં ઘસાવી દેવામાં આવશે. ઉમ્મુલ મોમિનીને કહ્યું, મેં અર્ઝ કરી કે તેમના

وَأَخْرِهِمْ قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ يُخَسَفُ بِأَوْلِيهِمْ وَأَخْرِهِمْ

આગલા પાછલા સૌ કેવી રીતે ઘસાવી દેવામાં આવશે ? જ્યારે કે એનામાં એમનાં બજારો હશે અને તે લોકો

وَفِيهِمْ أَسْوَاقُهُمْ وَمَنْ لَيْسَ مِنْهُمْ قَالَ يُخَسَفُ بِأَوْلِيهِمْ وَأَخْرِهِمْ

પણ હશે જેઓ એમનામાં નહીં હોય ! ફર્માવ્યું, આગલા પાછલા

تَمَّ يُبْعَثُونَ عَلَى نِيَابَتِهِمْ

સૌ ઘસાવી દેવામાં આવશે પછી પોતપોતાની નિયતો પર ઉઠાડવામાં આવશે."

હદીષ : ૧૨૪૩ની સમજૂતી

بيداء એનો શાબ્દિક અર્થ તે મેદાન છે જેમાં ઝાડ ટેકરી વગેરે કાંઈ ન હોય. અને મદીના તયબહ અને મક્કા મુકર્રમાની વચ્ચેની એક જગાનું નામ પણ છે જે જુલ હુલૈફા પછી એની નજીક છે. આ હદીષમાં પણ આ જ મુરાદ છે જેમ કે મુસ્લિમની આ રિવાયતમાં જે હઝરત ઈમામ બાકિરના તરીફાથી ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત ઉમ્મે સલમા رضی اللہ عنہાની રિવાયતમાં المدینة البيداءની સ્પષ્ટતા છે. મુસ્લિમમાં જ એ જ પેજ ઉપર હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન જુબેર رضی اللہ عنہ થી મરવી છે કે ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنہા એ ફર્માવ્યું કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ખ્વાબમાં પોતાના હાથોને એવી રીતે હરકત આપી જાણે કાંઈક પકડી રહ્યા છે અથવા કોઈને ઘક્કો આપી રહ્યા છે. અમે અર્ઝ કરી, યા રસૂલુલ્લાહ ! હુજૂરે ખ્વાબમાં આ વખતે એવું કહ્યું છે જે પહેલાં કદી નથી કહ્યું. ફર્માવ્યું, વિચિત્ર વાત છે ! મારી ઉમ્મતના કેટલાક લોકો કુરૈશના એક શખ્સના કારણે જેણે બયતુલ્લાહમાં પનાહ લીધી છે બયતુલ્લાહ પર હુમ્લાના ઈરાદાથી જઈ રહ્યા છે. જ્યારે એ લોકો બયદામાં પહોંચ્યા તો તે સૌને જમીનમાં ઘસાવી દેવામાં આવ્યા. અમે અર્ઝ કરી, યા રસૂલુલ્લાહ ! રસ્તો સૌને ભેગા કરી આપે છે ! ફર્માવ્યું, હા ! એમાં જાણીબુઝીને શરીક થનારા પણ છે અને મજબૂર પણ અને મુસાફિર પણ છે. ફર્માવ્યું, સૌ એક સાથે

હલાક થશે અને અલગ અલગ પોત પોતાની નિયતો પ્રમાણે ઉઠાવવામાં આવશે. એમાં જ હઝરત ઉમ્મુલ મોમિનીન ઉમ્મે સલમા رضي الله عنها થી આ પણ મરવી છે કે ભાગેદુઓ સિવાય અન્ય કોઈ બચશે નહીં જે એમની ખબર આપે.

તેમજ આ જ ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત ઉમ્મે સલમા رضي الله عنها ની એક રિવાયતમાં છે, આ અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઝુબૈરના જમાનામાં થયું. ઈમામ ફાઝી અયાઝે ફર્માવ્યું કે અબૂ વલીદ કિનાનીએ કહ્યું, આ સહીહ નથી, કેમ કે ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત ઉમ્મે સલમા رضي الله عنها હઝરત મુઆવિયહના સમયમાં વિસાલ ફર્માવી ચૂક્યાં હતાં. ઈબ્ને ઝુબૈરનો ખિલાફત કાળ એમને મળ્યો નથી. પણ અલ્લામા અબૂ ઉમર બિન અબ્દુલ બર્ તથા અબૂબક્ર બિન અબી ખૈષમાએ ફર્માવ્યું કે એ યઝીદના જમાનામાં અલ્લાહની રહમતમાં પહોંચ્યાં. અને નિશ્ચિત છે કે હઝરત ઈબ્ને ઝુબૈરે યઝીદના ખિલાફતના એલાન પછી જ એના સામે પોતાની ખિલાફતનું એલાન કરી આપ્યું હતું એટલા માટે હઝરત ઈબ્ને ઝુબૈરના ખિલાફતના શરૂના દિવસોમાં એ બાહયાત હતા.

અલ્લાહની તૌફીફથી હું કહું છું : એના પર આ હદીષ પણ દલીલ છે કે ઈમામ તિર્મિઝી (જામેઅ ૨/૨૧૮ મનાફિબ)એ રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم નાં આઝાદ કરેલા અબૂ રાફેઅનાં પત્ની સલમાથી રિવાયત કરી કે હું ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત ઉમ્મે સલમા رضي الله عنها ની ખિદમતમાં હાજર થઈ તો તે રડી રહ્યાં હતાં. મેં પૂછ્યું, શા માટે રડી રહ્યાં છો ?! તો ફર્માવ્યું, મેં રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم ને ખ્વાબમાં એ હાલતમાં જોયા કે હુઝૂર صلى الله عليه وسلم ના સરે અક્રદસ અને દાઢી મુબારક પર ધૂળ છે. મેં અર્ઝ કરી, યા રસૂલુલ્લાહ ! આ શો હાલ છે ?! ફર્માવ્યું, હમણા હુસૈનના શહાદતના સ્થળે ગયો હતો. તેમજ એમને હુઝૂરે અક્રદસ صلى الله عليه وسلم એ ઈમામ હુસૈનના શહાદતના સ્થળ કરબલાની ધૂળ આપી હતી જે શહાદતના સમયે લોહી થઈ ગઈ હતી. (અસ્સવાઈફુલ મુહર્રિકા, પૃષ્ઠ-૧૧૫ બ હવાલા ઝિયાદતુલ મુસ્નદ લિ ઈબ્ને ઈમામ અહમદ બિન હંબલ) એ દલીલ છે કે આપ તે સમય સુધી બાહયાત હતાં. અબૂ નુઅૈમે કહ્યું કે એમનો વિસાલ હિ.સ. ૬૨ માં થયો છે. અઝવાજે મુતહ્હરાતમાં સૌથી છેલ્લે એમનો વિસાલ થયો.

وفيهما اسواقهم : એ સમયે દસ્તૂર હતો કે મોટા લશ્કરની સાથે જરૂરતની ચીજો લઈને વેપારી પણ રહ્યા કરતા હતા જેઓ કેવળ પોતાના વેપાર ધંધા માટે જતા હતા, તેમનો હેતુ લડવાનો ન રહેતો હતો. **اسواقهم** થી મુરાદ આ જ લોકો છે.

આ હદીષ એની દલીલ છે કે જાલિમો તથા ગુનેહગારો સાથે રહેવું ખતરનાક છે. અઝાબ એ ખુદાના નાફર્માનો પર આવ્યો હતો પણ જે લોકો એમની સાથે હતા તેઓ પણ હલાક થઈ ગયા. અલ્અયાઝુ બિલ્લાહિ તઆલા.

حدیث ۱۲۴۴ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ الطَّوِيلِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى

"હઝરત અનસ બિન માલિક રَضِيَ اللهُ عَنْهُ એ ફર્માવ્યું કે નબી ﷺ બજારમાં હતા. [હદીષ : ૧૨૪૪]

عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي السُّوقِ فَقَالَ

એક (યહૂદીએ) કહ્યું, હે અબુલ ફાસિમ ! તો નબી ﷺ એ

رَجُلٌ يَا أَبَا الْقَاسِمِ فَأَلْفَتَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

પાછા ફરીને તેની તરફ જોયું. તો તેણે કહ્યું, મેં આને બોલાવ્યો હતો.

فَقَالَ إِنَّمَا دَعَوْتُ هَذَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَمُّوْا

એના પર નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, મારા નામ પર નામ રાખો,

بِاسْمِي وَلَا تَكْتَوُا بِكُنْيَتِي عَنْهُ

મારી કુન્નિયત પર કુન્નિયત ન રાખો."

(એના પછી મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૩/૧૭૫, ઈબ્ને માજહ-અલ્અદબ)

હદીષ : ૧૨૪૪ની સમજૂતી

એના બાદવાળી રિવાયતમાં આ પ્રમાણે છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ બક્રીઅમાં હતા એવામાં એક શખ્સે પોકાર્યું, હે અબુલ ફાસિમ ! તો તેની તરફ નબી ﷺ એ પાછળ ફરીને જોયું, તો તેણે કહ્યું, આપ મુરાદ નથી. એના પર ફર્માવ્યું, મારા નામ પર નામ રાખો, મારી કુન્નિયત પર કુન્નિયત ન રાખો.

આના પર નુઝહતુલ ફારી, ભાગ : ૧, પેજ : ૪૦૦ (ગુજરાતીમાં પેજ : ૨૨૪) ઉપર સંપૂર્ણ ચર્ચા થઈ ચૂકી છે કે આ હુકમ જાહેરી હયાત સુધી સીમિત હતો. વિસાલ બાદ નિઃસંકોચ જાઈજ છે. ખૂદ અલી કરમ્પતૈલાઈ વરહાક્રમ એ હુઝૂર ﷺ થી ઈજાઝત લઈને પોતાના સાહબઝાદા મુહમ્મદ બિન હન્ફિયાનું નામ મુહમ્મદ અને કુન્નિયત અબુલ ફાસિમ રાખી હતી.

ઘણા બધા સહાબાએ કિરામે પોતાના સાહબઝાદાઓનાં નામ બરકત પ્રાપ્તિ માટે મુહમ્મદ રાખ્યાં અને કુન્નિયત અબુલ ફાસિમ રાખી. અલ્લામા અયનીએ એવાં ઘણા બધાં નામો ગણાવ્યાં છે. (૧) મુહમ્મદ બિન અબૂ તલ્હા રَضِيَ اللهُ عَنْهُ એ જ્યારે પેદા થયા તો તેમના પિતા તેમને લઈને હુઝૂરની ખિદમતમાં હાજર થયા. હુઝૂર અકફદસ ﷺ એ એમના માથા પર હાથ ફેરવ્યો અને નામ મુહમ્મદ રાખ્યું. એમની કુન્નિયત અબુલ ફાસિમ હતી. તેમનો લકબ સજ્જાદ હતો. ઈબાદત સાથે ખૂબ જ લગાવ હતો. હિ.સ. ૬૩માં પોતાના વાલિદ માજિદની સાથે શહીદ થયા. આ હઝરત અલી કરમ્પતૈલાઈ વરહાક્રમ ના સમર્થકોમાંથી હતા. હઝરત અલીએ એમના બારામાં ફર્માવ્યું કે قتلہ براییه એને પિતાના આજ્ઞાપાલને કતલ કર્યો. (૨) મુહમ્મદ બિન શઅબ બિન ફેસ કંદી. એમના બારામાં વિવિધ રિવાયતો છે. એક ફૌલ એ છે કે નબવી યુગમાં પેદા થયા. અને ઈમામ અબૂ નુઝૈમ કહે છે કે એમનું સહાબી હોવું સહીહ નથી. હું કહું છું : આ બંનેવમાં ટકરાવ નથી. આ યમનના રહેવાસી હતા એટલા માટે નબવી

حدیث ۱۲۴۵
عَنْ نَافِعِ بْنِ جَبْرِ بْنِ مُطْعِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ الدَّوْسِيِّ قَالَ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ દવસી رضي الله عنه એ ફર્માવ્યું કે નબી صلى الله عليه وسلم દિવસના [હદીષ : ૧૨૪૫]

خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي طَائِفَةِ النَّهَارِ لَا يُكَلِّمُنِي

એક હિસ્સામાં નીકળ્યા ન હુઝૂર મારી સાથે બોલ્યા અને ન હું હુઝૂર સાથે બોલ્યો ત્યાં સુધી કે બની કયનુકાઅના

وَلَا أَكَلِمَهُ حَتَّى آتَى سَوْقَ بَنِي قَيْنِقَاعَ فَجَلَسَ بِفَنَاءِ بَيْتِ فَاطِمَةَ

બજારમાં તશરીફ લાવ્યા અને સૈયદા ફાતિમા رضي الله عنها ના ઘરે સહનમાં બેઠા અને ફર્માવ્યું, શું અહીં બાળક છે ?

فَقَالَ أَتَمَّ لَكُمْ أَنْتُمْ لَكُمْ فَحَبْسَتْهُ شَيْئًا فَظَنَنْتُ أَنَّهَا تُلِيسُهُ شَيْخَابًا أَوْ

હઝરત ફાતિમાએ તેમને થોડીવાર રોકી રાખ્યા. મેં ગુમાન કર્યું કે એમને હાર પહેરાવી રહ્યાં છે અથવા નવડાવી

تُغْسِلُهُ فَجَاءَ يَشْتَدُّ حَتَّى عَانَقَهُ وَقَبَّلَهُ وَقَالَ اللَّهُمَّ أَجِبْهُ وَاجِبَ

રહ્યાં છે, એટલામાં તે (ઈમામ હસને મુજતબા) દોડતા દોડતા આવ્યા. હુઝૂરે એમને ગળેથી ચિમટાવી લીધા અને

યુગ મુબારકમાં પેદા થવા છતાં જિયારતથી મુશરફ ન થઈ શક્યા. (૩) મુહમ્મદ બિન હુઝૈફા બિન ઉત્બા. એ હબ્શામાં પેદા થયા. એ મુઆવિયહ બિન સુફ્યાન رضي الله عنه ના મામાના પુત્ર છે. જ્યારે એમના પિતા અબૂ હુઝૈફા જંગે યમામામાં શહીદ થઈ ગયા તો હઝરત ઉખ્માન ગની رضي الله عنه એ તેમનો ઉછેર કર્યો પછી એ મિસર ચાલ્યા ગયા. ત્યાં હઝરત ઉખ્માનગનીના વિરોધી થઈ ગયા, તે પણ એકદમ સખત વિરોધી ! હઝરત ઉખ્માનને શહીદ કરવાના માટે જે લોકો અંદર (ઘરમાં) ગયા એમનામાં આ પણ હતા. જ્યારે હઝરત મુઆવિયહએ મિસર પર કબજો કરી લીધો તો હઝરત મુઆવિયહના ગુલામના પુત્ર રુશ્દે પકડીને કતલ કરી નાખ્યા. એ ઉપરાંત ખાસ ખાસ સહાબાએ કિરામના નીચે પ્રમાણેના સાહબજાદાઓનાં નામ પણ મુહમ્મદ અને કુન્નિયત અબુલ ફાસિમ હતી. મુહમ્મદ જઅફર બિન અબૂ તાલિબ, મુહમ્મદ બિન સઈદ બિન અબુલ વક્કાસ, મુહમ્મદ બિન હાતિબ, મુહમ્મદ બિન મુન્તશિર.

اَنكَرُوا : એને ત્રણ રીતે પઢવામાં આવ્યું : تَكْنُوا એનો માદો تَكْنُوا છે. મુજર્રદનો મસ્દર کُنْيَةٌ અને كُنَايَةٌ આવે છે. મુજર્રદના સિવાય ઈફઆલ, તફઉલ, તફઈલથી પણ આવે છે.

હદીષ : ૧૨૪૫ની સમજૂતી

અહીં આ હદીષ થોડાક ટૂંકાણ સાથે છે. વિગતવાર કિતાબુલ્ લિબાસમાં આ પ્રમાણે છે. હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه કહે છે કે હું મદીનાના બજારોમાંથી એક બજારમાં રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم ની સાથે હતો. હુઝૂર પરત થયા. હું પણ પરત થયો. ત્રણવાર ફર્માવ્યું, બાળક ક્યાં છે? હસન બિન અલીને બોલાવો ! તો તે ઉભા થયા અને હાજર થયા અને એમના ગળામાં હાર હતો. તો હુઝૂરે પોતાનો હાથ આ પ્રમાણે આપ્યો તો એમણે પણ એ જ પ્રમાણે કર્યું એટલે કે ફેલાવી દીધા. હુઝૂરે એમને ચિમટાવી લીધા અને આ દુઆ કરી : હે અલ્લાહ ! હું એનાથી મહોબ્બત કરું છું તું પણ એનાથી મહોબ્બત કર. અને એની સાથે જે એનાથી મહોબ્બત કરે એની સાથે પણ મહોબ્બત કર. હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه એ કહ્યું, આ ઈર્શાદ પછી હસન બિન અલીથી વધારે મને કોઈ પ્યારું નથી.

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (220) ખરીદ વેચાણ વિશે પકરણ

الْبَيْتِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُبَاعَ الطَّعَامُ إِذَا اشْتَرَاكَ حَتَّى يَسْتَوْفِيَهُ

કરવાથી પહેલાં વેચવાથી મના ફર્માવ્યું છે."

بَابُ كَرَاهِيَةِ الصَّنْبِ فِي الْأَسْوَاقِ ٢٨٥

"બજારોમાં શોરોગુલનું નાપસંદ હોવું" - (૨૮૫)

حدیث ۱۲۴۷ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ لَقِيَتْ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ

"અતાઅ બિન યસારથી રિવાયત છે કે મેં અબ્દુલ્લાહ ઈબને અમ્ર ઈબને

[હદીષ : ૧૨૪૭]

رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قُلْتُ أَخْبِرْنِي عَنْ صِفَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

આસ રુઝી અલ્લાહુ તૈયાલુ અન્હુમા કુલ્તુ અખ્બરની અન્ અલ્લાહુ સલ્વુ અલ્લાહુ ઈબને અમ્ર ઈબને

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي التَّوْرَةِ قَالَ اجْلُ وَاللَّهِ إِنَّهُ لَمَوْصُوفٌ فِي التَّوْرَةِ

વર્ણવો. તો તેમણે ફર્માવ્યું, હા ! ખુદાની કૃપા ! કુર્આનમાં જે ખૂબીઓ હુઝૂરની વર્ણન થયેલી છે એમાંની

بَعْضُ صِفَتِهِ فِي الْقُرْآنِ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا

કેટલીક તૌરાતમાં પણ વર્ણન થયેલી છે. હે નબી ! અમે તમને હાઝિર નાઝિર, બશારત આપનાર, ડરાવનાર

نَذِيرًا وَحِرْزَ الْأَمِّيِّينَ - أَنْتَ عَبْدِي وَرَسُولِي سَمَّيْتُكَ الْمَتَوَكَّلِ

બનાવીને મોકલ્યા છે, અને ઉમ્મીઓની પનાહ બનાવીને. તમે મારા બંદા તથા રસૂલ છો. મેં તમારું નામ

માટે આ હુકમ ઈર્શાદ ફર્માવી આપ્યો.

પ્રકરણની સામ્યતા : આ હદીષમાં ક્યાંય બજારનો ઉલ્લેખ નથી પણ સામાન્યતઃ અનાજ બજારોમાં જ વેચાય છે એટલા માટે الطعام બજાર સૂચવે છે. બલકે એમ કહે છે કે બજાર એને કહે છે કે જ્યાં ખરીદ વેચાણ થાય, જેથી જ્યાં અનાજ વેચાતું હોય એ બજાર છે.

હદીષ : ૧૨૪૭ની સમજૂતી

હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબને અમ્ર રુઝી અલ્લાહુ એ તૌરાત પઠી હતી. બઝુઝારમાં વહબથી રિવાયત થયેલ છે કે હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અમ્રએ ખ્વાબ જોયો કે તેમના એક હાથમાં મધ છે અને બીજા હાથમાં ઘી, અને તે બંનેવ યાટી રહ્યા છે. સવારે હુઝૂરે અકફદસ સલ્વુ ઈબને વર્ણન કર્યું તો ફર્માવ્યું, તમે તૌરાત તથા કુર્આન બંનેવ કિતાબો પઢો છો. એ બંનેવ કિતાબો પઢતા હતા. મુસ્નદે ઈમામ અહમદમાં આટલું વધારે છે કે એના પછી મેં કઅબ અહબારથી મુલાકાત કરીને પૂછ્યું તો તેમણે તદ્દન આ જ પ્રમાણે વર્ણન કર્યું, ક્યાંય મતભેદ ન કર્યો. અલબત્ત કઅબે પોતાની ઝબાનમાં કહ્યું اعيانعموى اذا ناصموى قلوباغلوفى. એ સહીહ છે કે તૌરાત તથા ઈન્જીલ વગેરે આગલી આસ્માની કિતાબોમાં હુઝૂરે અકફદસ સલ્વુ ઈબને ખૂબીઓ એટલી સ્પષ્ટતા તથા વિગતવાર વર્ણન થયેલી છે કે એની રોશનીમાં અહલે કિતાબ હુઝૂર સલ્વુ ઈબને વિના શંકા કુશંકાએ યકીની તૌર પર પહેચાનતા હતા. કુર્આને કરીમમાં

نورالحق فاری شارહે બુખારી (ભાગ-૫)

(222)

ખરીદ વેચાણ વિશે પ્રકરણ

જહન્નમથી ડરાવનાર છે.

حرز اللامين : حرزનો અર્થ પનાહગાહ (શરણસ્થાન) છે. ઉમ્દતુલ ફારી ફતહુલબારીમાં છે : असलमां हरज्जुनो अर्थ सुरक्षित जगा છે. એટલા માટે ફસ્તલાનીમાં એની તફસીર **حصنا** કરેલી છે અને મેં પનાહ તર્જુમો કર્યો છે. પરંતુ બંનેવ શરહોમાં તફસીર કરી છે **حافظا** અને જાહેર છે કે બંને વાતો હુઝૂર **ﷺ**માં જોવા મળે છે.

المتوكل : એટલે કે દરેક મામલામાં અલ્લાહ **ﷻ** પર વિશ્વાસ કરવાવાળા, રોજી હોય અથવા અન્ય કોઈ નેઅમત, કોઈ મુસીબત તકલીફ હોય, દરેક મામલામાં અલ્લાહ પર ભરોસો કરવાવાળા **فقط**નો અર્થ કુટેવવાળો ગંદો છે, અર્થ સખત વાત કહેવાવાળો. હદીષમાં છે કે સહાબાએ કિરામે હઝરત ઉમર **رضي الله عنه**થી કહ્યું, **انت افظ واغظ من رسول تعالى عليه وسلم**. આ હદીષમાં **اقت** તથા **اغظ**ના ઈસ્મે તફઝીલના અર્થમાં નથી, બલકે અહીં સિફતે મુશબ્બહા છે. જેમ કે **احمر اسود اعرج** વગેરે. એટલા માટે કે કુટેવ, સખત વાતથી ત અયબ છે અને ઈસ્મે તફઝીલ ઐબ તથા રંગ વાયક શબ્દો નથી આવતો. એટલા માટે કે અર્થ એ થયો કે રસૂલુલ્લાહ **ﷺ** સદ્વર્તાવવાળા, મધૂર વાણીવાળા હતા અને તમે કટુવર્તાવવાળા અને કટુવાણીવાળા છો.

الاستخاب સીન અને સ્વાદ બંને સાથે આવે છે એનો અર્થ શોર મચાવવાવાળા છે. એ વસ્ક નથી કે બજાર નથી જતા, એટલા માટે કે બજારમાં જરૂરત પૂરતા રહેવું અયબવાળું નથી બલકે જીવન નિર્વાહ માટે જરૂરી છે. અયબવાળું એ છે કે બજારમાં જઈને ત્યાં જરૂરત વિના શોર મચાવવામાં આવે, સોદાની પ્રશંસા અને જૂઠી ફસમોથી આસ્માન માથે લેવામાં આવે, બજાર જઈને પ્રભાવપૂર્વક શાંતિપૂર્વક રહેવામાં આવે તો એ અયબ નથી. એટલા માટે હુઝૂરે અફદસ **ﷺ**નો મુબારક ગુણ એ બતાવ્યો કે બજારોમાં શોર મચાવનારા નથી.

يقم به الملة النوحاء : મિલ્લતથી અરબ મિલ્લત મુરાદ છે કે તેમણે મિલ્લતે ઈબ્રાહીમીમાં કુફ તથા શિર્ક અને વહેમો તથા ખરાબીઓની ભેળસેળ કરીને એને બગાડી નાખેલ છે. એને સીધા કરવાથી મુરાદ કુફ તથા શિર્ક અને વહેમો તથા ખરાબીઓના મિશ્રણથી પાક તથા સાફ કરવું છે. **اعين عمي** આ રિવાયત પર **عمي**નું બહુવચન છે, એટલે આંધળી આંખ. બીજી રિવાયતમાં **اعين عمي** ઈજાફતની સાથે છે. આ રિવાયતના આધારે એ **عمي**નું બહુવચન છે અને આ જ તફસીલ **ازاناصما**માં પણ છે, સિફત તથા ઈજાફત બંને સાથે રિવાયત છે. પહેલી તફદીર પર **انصما**નું બહુવચન અને બીજી તફદીર પર **اصم**નું બહુવચન છે. **قلوبباغلفا**માં સિફત માનવામાં આવે કે ઈજાફત **اغلف**. **اغلف**નું બહુવચન છે એમાં વસ્ક હોવું અધિક સ્પષ્ટ છે. મુરાદ એ છે કે જે લોકો હક્ક જોવા, સાંભળવા, સ્વીકારવાથી મહેરૂમ હતા તેઓને હક્ક પરસ્ત બનાવી આપશે **الامين**થી લઈને **قلوبباغلفا** સુધી પંદર અવસાફ (ગુણો) થયા, એમાં અમુક કુઆને કરીમમાં પણ છે અને બાકીના તૌરાત શરીફમાં છે.

وقال سعيد عن هلال عن عطاء عن عبد الله بن سلام ઈમામ બુખારીના આ ઈર્શાદનો મતલબ એ છે કે આ હદીષને ઈમામ અતાએ બે સહાબીથી અખ્જ કરી છે. એક અબ્દુલ્લાહ ઈબને અમ્મથી બીજા અબ્દુલ્લાહ બિન સલામ **رضي الله عنهما**થી. જેમ કે તિર્મિઝી તથા તબ્રાની, દારમી વગેરેએ અબ્દુલ્લાહ ઈબને સલામથી જ રિવાયત કરી છે **غلف كل شيء في غلاف وسيف اغلف وقوس غلفا ورجل اغلف** **قاله ابو عبد الله** : જે ચીજ કોઈ ગિલાફમાં હોય તેને ગલફ કહે છે. **سيف اغلف** (સેફે અગલફ) મ્યાનમાં રાખેલી તલ્વાર અને **رجل اغلف** તે શખ્સ જેની ખત્ના ન કરવામાં આવી હોય. એને અબૂ અબ્દુલ્લાહ બુખારીએ કહ્યું. **قلوب غلف** તે દિલ જેના પર પદો પડેલો હોય જે ન હક્ક ફબૂલ કરે ન યાદ રાખે.

بَابُ الْكَيْلِ عَلَى الْبَائِعِ وَالْمُعْطَى ٢٨٥

"માપવુ વેચનાર તથા આપનાર પર છે." - (૨૮૫)

وَقَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى وَإِذَا كَأْتَوْهُمْ أَوْوَزُوا لَهُمْ يُخْسِرُونَ અને અલ્લાહ તઆલાના ઈર્શાદનું બયાન : "અને જ્યારે લોકોને માપી કે તોલી આપે તો ઓછું કરી દે." (મુતફિફીન-૩)

ઈમામ બુખારી પોતાના આ ફૌલથી એ ફાયદો કરવા ચાહે છે કે کَأْتُوا تથા وَوَزُوا બંને રીતે વપરાય છે. લામના સિલાની સાથે પણ અને સિલા વિના પણ, જેમ કે يُسْمِعُ છે કે એ પણ બંને રીતે વપરાય છે.

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : માલનું તોલવું કે માપવું વેચનારના જિમ્મે છે, કેમ કે સોદા પછી વાજિબ છે કે તે માલને વેચાયેલ વસ્તુને ન વેચાયેલથી અલગ કરીને ખરીદનારને સુપ્રત કરી આપે. અને આ માપ તોલ પછી જ થશે. એના પર અલ્લાહ ﷻ નો ઈર્શાદ પણ દલીલ છે કેમ કે અલ્લાહ ﷻ એ કાલોહમ ઓવઝનોહમ ફર્માવ્યું. માપ અને વજન વેચનારનું કામ દર્શાવ્યું. જેથી જાણવા મળ્યું કે માપવું તથા તોલવું વેચનારના માથે છે. ઈસા ઈબને ઉમર કાલો તથા વજન પર વકફ કરતા અને હમ ને યિસરોન થી મિલાવીને પઢતા. પણ સહીહ એ છે કે બંને જગાએ હમ ઝમીરે મ-સૂબ મુત્તસિલ મફઠિલેબિહિ છે. હમામ ફતાદા તથા મુહમ્મદ બિન ધૌરે મુઅમ્મરથી રિવાયત કરી, આ આયત મક્કી છે. અને સદીએ કહ્યું કે મદની છે. અને કલ્બીએ કહ્યું કે મક્કાથી મદીના જતાં માર્ગમાં નાઝિલ થઈ. અબુલ અબ્બાસે મકામાતુત-ઝીલમાં કહ્યું કે સૂરતની શરૂઆત મદની છે અને છેવટ મક્કી છે. સદીએ રિવાયત કરી કે જ્યારે રસૂલુલ્લાહ ﷺ મદીના તશરીફ લાવ્યા ત્યાં એક શખ્સ અબૂ જુહેના હતો જેની પાસે બે સાઅ (માપિયાં) હતા, એક લેવા માટે અને એક આપવા માટે. તો આ આયતે કરીમા નાઝિલ થઈ.

٣٩٣ وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَتَاؤُ أَحْتَى يَسْتَوْفُوا

"અને નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, માપ કરી લો જેથી પૂરું લો." [તઅલીફ : ૩૯૩]

٣٩٤ وَيُذَكِّرُ عَنْ عُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

"વર્ણન કરવામાં આવે છે કે હઝરત ઉઝમાન રઝી અલ્લાહુ અન્હુ થી રિવાયત છે કે [તઅલીફ : ૩૯૪]

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ إِذَا بَاعْتَ فِكُلْ وَإِذَا ابْتَعْتَ فَالْكُلْ-

નબી ﷺ એ તેમને ફર્માવ્યું, જ્યારે ખરીદ તો માપીને લે અને જ્યારે વેચ તો માપીને આપ."

તઅલીફ : ૩૯૩ની સમજૂતી આ તઅલીફને ઈમામ અબૂ બકર અબી શયબાએ તારિક્ક બિન અબ્દુલ્લાહ મુહાસબીની હદીષમાં સહીહ મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે. પોતાને લેવા માટેના માપિયાને "ઈકતિયાલ" કહે છે અને "કેલ" એનાથી આમ છે, ચાહે પોતાના માટે હોય કે બીજાના માટે હોય.

તઅલીફ : ૩૯૪ની સમજૂતી આ તઅલીફને દારકુત્નીએ મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે. અલ્લામા કિર્માનીએ ફર્માવ્યું, એનો મતલબ એ છે કે જ્યારે કાંઈ વેચો તો માપીને પૂરું આપો, અને જ્યારે

حدیث ۱۴۴۸ عَنْ الشَّعْبِيِّ عَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ تَوَفَّى عَبْدُ اللهِ

"હઝરત જાબિર رضی اللہ عنہ سے کھું (મારા પિતા) અબ્દુલ્લાહ

[હદીષ : ૧૨૪૮]

بْنِ عَمْرٍو بْنِ حَرَامٍ وَعَلَيْهِ دَيْنٌ فَاسْتَعْنَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى

તેમના અમ્મ બિન હરામની વફાત થઈ ગઈ અને એમના પર કરજ હતું. મેં નબી ﷺ થી

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عُمْرَمَائِهِ أَنْ يَضْعُوا مِنْ دَيْنِهِ فَطَلَبَ النَّبِيُّ صَلَّى

તેમના કરજ પરત માગનારાઓના બારામાં મદદ માગી કે તેઓ એમના કરજને કાંઈક માફ કરી

اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ فَلَمْ يَفْعَلُوا فَقَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ

આપે. નબી ﷺ એ તેમને કહું પણ તેમણે ઓછું ન કર્યું. હવે નબી ﷺ એ મને ફર્માવ્યું, જાવ ! તમારી

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ هَبَّ فَمِصِّفُ تَمْرٍكَ أَصْنَاةً الْجَوْزَةَ عَلَى جِدَّةِ

ખજૂરોને અલગ અલગ કરો. અજવડને અલગ, અઝક ઝયદને અલગ, પછી મારી પાસે ખબર મોકલજો. મેં

وَعَدْتُكَ زَيْدٍ عَلَى جِدَّةِ ثُمَّ أَرْسَلْتُ إِلَى فَفَعَلْتُ ثُمَّ أَرْسَلْتُ إِلَى

એ જ પ્રમાણે કર્યું અને નબી ﷺ ની પાસે ખબર મોકલી તો તશરીફ લાવ્યા અને તેની ઉપર અથવા તેની

ખરીદો તો માપીને પૂરું લો. અલ્લામા અયનીએ ફર્માવ્યું, એનો એ અર્થ પણ દુરુસ્ત છે પણ બીજો અર્થ એ પણ છે કે જ્યારે વેચ્યો તો જાતે તોલો. એની સાથે પ્રકરણને સામ્યતા છે કે માલને તોલવું વેચનારના જિમ્મે છે. એટલા માટે કે એક અન્ય હદીષમાં જેને ઈમામ લયષે રિવાયત કરી તે આ પ્રમાણે છે : હઝરત ઉખ્માન એવું કહે છે કે હું ક્યનુકાઅના બજારેથી ખજૂરો ખરીદીને મદીના લાવતો અને લોકોની સમક્ષ રાખી દેતો અને બતાવી આપતો કે આ આટલી છે, એટલે આટલા સાઅ અથવા વસફ છે. જેટલા નફા પર રાજી થતો (એટલા પર) લોકો ખરીદી લેતા. એની ખબર જ્યારે નબી ﷺ ને થઈ તો ફર્માવ્યું, જ્યારે વેચ્યો તો માપો. એની આગળ પાછળની સ્થિતિ એના માટે સ્પષ્ટ દલીલ છે કે ઓછું વત્તુ લેવું મુરાદ નથી, બલ્કે મતલબ એ જ છે કે તમે જ્યારે વેચનાર છો તો માલનું માપવું તમારા માથે છે.

હદીષ : ૧૨૪૮ની સમજૂતી

આ હદીષ બુખારીમાં વિવિધ શબ્દો અને ટૂંકાણમાં તથા વિગતવાર સાત સ્થળે વર્ણન થયેલી છે. એ સૌને એકત્ર કરતાં પૂરી વિગત આ પ્રમાણે છે : હઝરત જાબિર رضی اللہ عنہ سے કહું કે મારા પિતા ગઝવએ ઓહદમાં શહીદ થઈ ગયા. છ પુત્રીઓ અને કરજ છોડી ગયા અને ખજૂરોના બાગ સિવાય કાંઈ માલ ન છોડ્યો. કરજ એટલું હતું કે ખજૂરોની વરસો વરસની ઉપજ પણ પૂરતી ન થાત. જ્યારે ખજૂર કાપવાનો સમય આવ્યો તો હું હુઝૂરે અફદસ નબી ﷺ ની ખિદમતમાં હાજર થયો અને અર્જ કરી કે કરજ પરત માગનારાઓને સિફારિશ કરી આપો. હુઝૂરે સિફારિશ કરી પણ કેમ કે તેઓ યહૂદી હતા એટલા માટે કાંઈ પણ ઓછું કરવા માટે રાજી ન થયા. તો ફર્માવ્યું, સારું ! એમને કહી આપો કે કાલે સવારે આવે. અને મને હુકમ આપ્યો કે ખજૂરની વિવિધ જાતિઓના અલગ

النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَاءَ فَجَلَسَ عَلَى أَعْلَاهُ أَوْ فِي سَوِّطِهِ

વચ્ચે બેઠા પછી ફર્માવ્યું, માપીને એ લોકોને આપો. મેં તેમને માપીને આપ્યું

ثُمَّ قَالَ كُلُّ لِقَوْمٍ فَكُلْتَهُمْ حَتَّى أَوْفَيْتَهُمُ الَّذِي لَهُمْ وَبَقِيَ تَمْرِي

ત્યાં સુધી કે મેં એમની જેટલી માગણી હતી પૂરું આપી દીધું*

كَأَنَّهُ لَمْ يَنْقُصْ مِنْهُ شَيْءٌ وَعَمَّا قَالَ فِرَاسٌ عَنِ الشَّعْبِيِّ ثَنِي جَابِرٌ

અને મારી ખજૂરમાં એવું જણાતું હતું કે કાંઈ પણ ઓછી નથી થઈ !

عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَا زَالَ يَكِيلُ لَهُمْ حَتَّى آدَى

એક રિવાયતમાં આ પ્રમાણે છે, એ માપી માપીને આપતા રહ્યા

وَقَالَ هِشَامٌ عَنْ وَهَبٍ عَنْ جَابِرِ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

ત્યાં સુધી કે પૂરેપૂરું અદા કરી આપ્યું. અને એક રિવાયતમાં છે કરજ

جَدُّ لَهُ فَأَوْفٍ لَهُ -

માગનારાઓ માટે ખજૂર કાપ અને પૂરું આપ."

(★ બુખારી ૨/૩૨૪, ૩૨૨, ૩૨૩, અલ્-ઈસ્તિકરાઝ, ૧/૩૯૦, કઝાઉલવસી દુયૂનલ મય્યત, ૧/૫૦૫ અલામાતુન્નબુલ્લત, ૨/૫૮૦ મગાઝી, નિસાઈ-અલ્વસાયા)

અલગ ઢગલા મારો. અજવહના અલગ, અઝકે ઝયદના અલગ, લય્યનહના અલગ. મેં એવું જ કર્યું અને પછી હુકમાનુસાર હુજૂરે અફદસ رضي الله عنه ને બીજા દિવસે સવારે ખબર મોકલી. હુજૂર તશરીફ લાવ્યા. મેં વિચાર્યું હતું કે હુજૂરને જોઈને કરજ પરત માગનારા કાંઈક નરમી વર્તશે. પણ હુજૂરને જોઈને અધિક ભૂમાભૂમ કરવા લાગ્યા. હુજૂરે કાંઈક દુઆ કરી પછી સૌથી મોટા ઢગલાની આસપાસ ત્રણ વાર ચક્કર માર્યો અને મને હુકમ આપ્યો, આમાંથી માપી માપીને કરજ માગનારાઓને આપો. મેં આપવાનું શરૂ કર્યું. સૌ કરજ પરત માગનારાઓને પૂરે પૂરી માગણી પ્રમાણે આપી દીધું. હું તો એના પર રાજી હતો કે કરજ અદા થઈ જવું જોઈએ ભલે મારી બહેનો માટે એક ખજૂર ન બચે, પણ થયું એવું કે બાકીના ઢગલા તો બચી જ ગયા હતા પણ જે ઢગલામાંથી કરજ અદા કર્યું હતું એમાંથી પણ એવું જણાતું હતું કે એક ખજૂર પણ ઓછી નથી થઈ ! છેવટે ફર્માવ્યું, ઈબ્ને ખત્તાબને બતાવી દો. આવું એટલા માટે ફર્માવ્યું કે હઝરત ઉમર પણ હુજૂરની સાથે ગયા હતા. હઝરત જાબિર તો ત્યાં કરજ પરત માગનારાઓને ખજૂર માપતા રહ્યા અને એ લોકો ચાલ્યા આવ્યા. હઝરત જાબિર અસ્રના વખતે સર્વ કરજ અદા કરીને પાછા આવ્યા.

સામ્યતા : પ્રકરણનો બીજો ભાગ આ હતો. કેલ (માપવું, તોલવું) મુઅતી (તોલી આપનાર) પર છે. હઝરત જાબિર رضي الله عنه કરજ પરત માગનારાઓને આપી રહ્યા હતા. તેમને ફર્માવ્યું, **كلهم** તેમને માપીને આપ.

અઝકે ઝયદ : કિતાબુલ ઈસ્તિકરાઝમાં અઝક ઈબ્ને ઝયદ છે અને **الين**નો વધારો છે. અહીં પ્રેસ અહમદી

بَابُ مَا يُسْتَحَبُّ مِنَ الْكَيْلِ ٢٨٦

"માપવાનું મુસ્તહબ હોવું" (૨૮૬)

حدیث ۱۴۴۹ عَنْ جَابِرِ بْنِ مَعْدَانَ عَنِ الْمُقَدَّامِ بْنِ مَعْدِي كَرِبَ رَضِيَ

"હઝરત મિકદામ બિન મઅદી કરિબ رضي الله عنه નબી صلى الله عليه وسلم

[હદીષ : ૧૨૪૯]

اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كَيْلُوا

રિવાયત કરે છે કે ફર્માવ્યું, તમારા

طَعَامِكُمْ يُبَارِكْ لَكُمْ -

અનાજને માપી લો બરકત આપવામાં આવશે."

મેરઠ નૂર મુહમ્મદ તથા રશીદિયહના નુસ્ખાઓમાં તેમજ ફસ્તલાની ઉમ્દતુલ ફારીની સાથે જે મતન છપાયેલ છે તેમજ અત્તજરીહુસ્સહીહમાં અઝક ઝયદ જ છે. પણ ફતહુલ બારીની સાથે જે મતન છે અઝક ઈબ્ને ઝયદ છે. કિતાબુલ ઈસ્તિક્રાઝમાં અલ્લામા અયની અને ફસ્તલાની બંનેવે લખ્યું છે કે તવઝીહમાં દુમયાતીના ખતથી અઝક ઝયદ છે. એટલે કિતાબુલ ઈસ્તિક્રાઝમાં પણ અઝક ઝયદ જ છે. ખજૂરના ઘણા પ્રકારો છે. અબૂ મુહમ્મદ જુવેનીએ અલ્ફરૂકમાં લખ્યું છે કે એકવાર મદીના તયબહના અમીરને ત્યાં કાળી ખજૂરોની જાતોને એકત્ર કરવામાં આવી તો સાર્ઈઠ સુધી પહોંચી ગઈ. અને લાલ ખજૂરોની જાતો એનાથી વિશેષ છે. મદીના તયબહની ખજૂરોમાં સૌથી ઉમદા અજવહ છે એના ફઝાઈલ પણ હદીષોમાં આવેલા છે જે કિતાબુત્તિબ્બમાં વર્ણન થયેલ છે.

હદીષ : ૧૨૪૯ની સમજૂતી

એટલે કે અનાજ જ્યારે રાખો તો માપીને રાખો અને જ્યારે વાપરવા માટે કાઢો તો માપીને કાઢો, અલ્લાહ તઆલા એમાં બરકત આપશે. એમાં રાઝ એ છે કે માપીને મૂકશે તો એને માલૂમ રહેશે કે આ આટલી મુદત માટે પૂરતુ થઈ રહેશે. એ જ હિસાબે માપી માપીને કાઢશે તો ઓછું નહીં થાય, પૂરું થઈ જશે. અંદાજથી કાઢવામાં વધારે નીકળી શકે છે એવી સ્થિતિમાં કમી પડી શકે છે. તેમજ દરેક શખ્સને ખબર છે કે આપણા ઘરનો આટલો વપરાશ છે જેથી માપીને લેશે તો ખાવા ફોગટ બચશે નહીં અને એમાં બરકત મહેસૂસ થશે. આ ઊલ્લિહ ખુલાસાઓથી હદીને ઈમાનની વાત એ છે કે જ્યારે હુમૂરે અફદસ صلى الله عليه وسلم એ ફર્માવી આપ્યું છે કે એમાં બરકત છે તો એમાં નિશ્ચિતપણે બરકત થશે, બલકે અનુભવ સાક્ષી છે કે બરકત થાય છે.

بَابُ بَرَكَةِ صَاعِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ مُدِّهِ

"नबी ﷺ ना साअ तथा मुद (मापियां)नी भरकत" - (२८६)

حدیث ۱۲۵۰ عَنْ عَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ

الله تَعَالَى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ أِبْرَاهِيمَ

رِوَايَاتِ كَرِي كَيْ كَمَا لَيْ، بَشَا ك ! عِبْرَالِي مَيْ مَكَّنَا نِي هَرَم بِنَا لَيْ أ نِي أ نَا مَاتِي هُ أ ك رِي أ نِي مِي

حَرَمِ مَكَّةَ وَدَعَا لَهَا وَحَرَّمَتْ الْمَدِينَةَ كَمَا حَرَّمَ إِبْرَاهِيمُ مَكَّةَ

مَدِينَا Nِي H_R M B_NA L_YI JI V_I R_I T_I E_I B_R_A_H_I M_I M_K_K_A N_I B_NA L_YI H_T. A_N_I M_I M_D_I_N_A N_A M_A T_I T_I N_A M_U_D A_N_I

وَدَعَوْتُ لَهَا فِي مُدِّهَا وَصَاعِهَا مِثْلَ مَا دَعَا إِبْرَاهِيمُ لِمَكَّةَ - عه

साअमां भरकतनी हुआ करी जेवी रीते एब्राहीमे मक्काना माटे करी उत्ती." (बुजारी-मनासिक)

حدیث ۱۲۵۱ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ

"उत्तरत अनस बिन मालिक री रियायत छे के [हदीष : १२५१]

ضَى اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

२ सू लु द्द ला ह ए क्क म् अ क्क म्, ह ए अ द्द ला ह ! अ म न ा मा प्पि या मां भर क त आ प !

قَالَ اللَّهُمَّ بَارِكْ لَهُمْ فِي مَكِّيَّاتِهِمْ وَبَارِكْ لَهُمْ فِي صَاعِهِمْ وَقَدِيمِهِمْ

ते म न ा सा अ मां भर क त आ प ! ते म न ा मु द मां भर क त आ प !

يَعْنِي أَهْلَ الْمَدِينَةِ

अेटले के मदीनावाणाओना."

(बुजारी, २/८८३, बाबु साउल् मदीना, २/१०८० अल्लेअतेसाम, मुस्लिम, निसाई-मनासिक)

समजूती : हदीष : ११५०-११५१

मदीनाना हरम होवानी यर्या योथा भागना पेज नं. ४८० (गुजरातीमां पेज : ४७८) पर वर्षान थई यूकी छे अने साअ तथा मुदनी तेडकीक भाग : २, पेज : ७६, ७७ (गुजरातीमां पेज : ६४) पर वर्षान थई यूकी छे.

باب ما يذکر فی بیع الطعام والحکره

"अनाज वेचवा तथा रोकवा विशे भयान" - (२८६)

حکره नो अर्थ सामान रोकवुं, संग्रहपोरी करवी जेथी भजरमां मालनी अछत उनी थाय अने मोद्यो थर्द जय त्यारे वेचे. अनाथी احتकार आवे छे. आ अे समये मना छे पास करीने अनाज वगेरे भोरकनी थीजेमां ज्यारे अे भजरमां न मणतु छोय.

حدیث ۱۲۵۲ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ رَأَيْتُ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ

"उत्तरत ईब्ने उमर رضی اللہ عنہم سے فرمایا, میں رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سے [हदीष : १२५२]

الطَّعَامَ مُجَازَفَةً يُضْرَبُونَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

जमानामां अे लोकोने मार जाता जेया छे जेओ अंदाजथी माल भरीदता,

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَبِيعُوا حَتَّى يُوَوِّدَهُ إِلَى رِحَالِهِمْ

पोताना ठेकाछे लाववाथी पडेलां वेची देता."

(भुजारी, १/२८६, २/१०१३ अस्मुहारिबीन, मुस्लिम, अबू दाउद, निसाई-अल्बुयूअ)

حدیث ۱۲۵۳ عَنْ ابْنِ طَاوُسٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى

"ईमाम ताउसे उत्तरत अबुल्लाह ईब्ने अब्बास رضی اللہ عنہम थी रिवायत करी के [हदीष : १२५३]

हदीष : १२५२नी समजूती कोईपण थीजनुं माप्या तोल्या विना भरीद वेयाण जार्छ छे ज्यारे के माल तथा किंमत भंनेव अलग अलग जातिनां छोय. अल्बत जयां सुधी भरीदनार अेना पर कभजो न करी ले त्यां सुधी अेने वेचवुं जार्छ नथी. अे सप्ती (मारनी) लगभग अे ज कारणे उशे के अे लोको कभजो लीधो विना वेची काढता उता. अने जारेरी रीते कभजो गैर जरूरी पण जषाय छे परंतु अेमां कदीक जघडो पण पडी शके छे. दा.त. वेचनारे विविध ढगला लगाऽया छे अेमांथी अेक वेच्यो अने ईशाराथी भताव्यो के आ ढगलो. पछी भरीदनारे तेने वेची काढयो अने भीजे भरीदनारो उढाववा लाग्यो. तो अेनी शक्यता छे के मतभेद थर्द जय छे के कयो ढगलो छे, अने आ मतभेद भूलयूकथी पण थर्द शके छे अने अप्रमाणिकताना कारणे पण. अेटला माटे पडेलां भरीदनारने पाभंद करी देवामां आव्यो के कभजो कर्या विना न वेचे.

حتى يُوَوِّدَهُ : अेनाथी मुराद कभजो छे. जयां भरीदयु छे त्यां ज वेचवामां अेनो भतरो छे के सुस्ती तथा आसानीना माटे कभजो कर्या विना वेची नाभे. अेटला माटे आ हुकम आपवामां आव्यो के पोताना घरे पोतानी हुकाने लावीने वेचे. ते प्रारंभिक दौर उतो अेटला माटे आटली सप्ती वापरवामां आवी.

हदीष : १२५३नी समजूती उत्तरत ईब्ने अब्बास رضی اللہ عنہम ना ईर्शादनी स्थिति आ प्रमाणे छे के कोईअे कोईनी पासेथी दस रुपियानुं उधार अनाज भरीदयुं के दा.त. अेक अठवाडिया पछी आपजे. तेणे कभजो करता पडेलां तेना ज डाये के कोई अन्यना डाये दा.त. वीस रुपियामां वेची आप्युं. तो अे उड़ीकृतमां दस

عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى أَنْ يَبِيعَ

રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ એનાથી મના ફર્માવ્યું કે કોઈ કબજો કરવાથી પહેલાં

الرَّجُلُ طَعَامًا حَتَّى يَسْتَوْفِيَهُ قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ كَيْفَ ذَلِكَ

પોતાનું અનાજ વેચે. મેં ઈબ્ને અબ્બાસને પૂછ્યું, આવું કેવી રીતે? તો ફર્માવ્યું કે

قَالَ ذَلِكَ دَرَاهِمٌ بِدَرَاهِمٍ وَالطَّعَامُ مُرَجًا. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ

આ દિરહમને દિરહમના બદલામાં વેચવાનું થયું, અનાજ તો બાદમાં છે.

مُرَجُونَ مُؤَخَّرُونَ عَنْهُ

અબૂ અબ્દુલ્લાહ (ઈમામ બુખારી)એ કહ્યું મરજોન - મુઝોનના અર્થમાં છે."

(મુસ્લિમ, અબૂ ઊાદ, નિસાઈ-બુયૂઅ)

حدیث ۱۲۵۴ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ مَالِكِ بْنِ أَوْسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّهُ

"હઝરત માલિક બિન અવસ رضی اللہ عنہ એ એકવાર કહ્યું, કોણ છે જેની પાસે સરફના [હદીષ : ૧૨૫૪]

દિરહમનો સોદો વીસ દિરહમના બદલામાં થયો. એટલા માટે કે અનાજ હજી ગાયબ છે. અને આ વ્યાજ છે.

قال ابو عبد الله : આ હદીષમાં મરજાનો શબ્દ આવ્યો હતો એનો બહુવચનવાચક મરજોન છે. કુર્આને કરીમમાં છે : "وَأَخْرُوجُونَ مُرَجُونَ إِلَّا لِمَا رَزَقْنَا مِنْهُ إِنَّمَا كَانَ جُحُودًا وَإِنَّمَا كُنْتُمْ مَرْجُونَ" અને કેટલાક લોકોનો મામલો અલ્લાહના હુકમ પર આધારિત છે (હજી ફેસલો નથી થયો કે નથી કરવામાં આવ્યો) ક્યાં તો એમની તૌબા ફૂલૂ ફર્માવે અથવા એમને અઝાબ આપે." (સૂરએ તૌબા-૧૦૬)

આ આયત ગઝવએ તબૂકમાં વિના મજબૂરીએ શરીક ન થનારાઓમાં એ લોકોના બારામાં નાઝિલ થઈ છે જેમણે માફી તલબ કરવામાં તથા તૌબામાં મોડું કર્યું હતું. આદત મુજબ ઈમામ બુખારીએ એની શાબ્દિક તફસીર ફર્માવી આપી કે એઓ મોઅખ્ખરૂનના અર્થમાં છે. એટલે કે એ લોકોના બારામાં હજી કોઈ ફેસલો નથી કરવામાં આવ્યો, બાદમાં થશે. مرجاનો માદો مرجا છે. અને નાકિસે વાવી પણ છે અને મહમૂઝે લામ પણ. એનો અર્થ મુઅખ્ખર કરવું (પાછળ ઠેલવું) છે. مرجانો અર્થ ઉમ્મીદ એટલા માટે છે કે તે પાછળ ફેલાતી હોય છે. مرجا બાબે ઈફઆલથી મહમૂઝે લામનો ઈસ્મે મફૂલ છે. مارجون નાકિસે વાવી ઈસ્મે મફૂલનો સેગો જમા મુઝકકર છે.

હદીષ : ૧૨૫૪ની સમજૂતી

આ હદીષ બાબુ બયઉશ્શઈર બિશ્શઈરમાં આ પ્રમાણે છે : માલિક બિન અવસે કહ્યું, તેમણે સો દીનારના બદલામાં દિરહમ શોધવા શરૂ કર્યા તો તેમને હઝરત તલહા ઈબ્ને ઓબેદુલ્લાહે બોલાવ્યા. અમે ભાવ નક્કી કરી લીધો અને તે સોનું મારા હાથથી લઈને ઉલટવા પલટવા લાગ્યા. પછી ફર્માવ્યું, થોભો! ત્યાં સુધી કે મારો ખજાનથી ગાબાથી આવી જાય. અને હઝરત ઉમર رضی اللہ عنہ આ સાંભળી રહ્યા હતા. ફર્માવ્યું, ખુદાની ફરમા ! એનાથી અલગ ન થશો. જ્યાં સુધી એનાથી લઈ ન લો. રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, સોનાના બદલે સોનું... (અલ હદીષ)

من كان عنده صرف : એટલે કોઈ એવો છે જે બયએ સરફ એટલે કિંમત (ધમન)ના બદલામાં કિંમત વેચવા, અને ખરીદવાનો કારોબાર કરે છે.

قَالَ مَنْ كَانَ عِنْدَهُ صَرْفٌ فَقَالَ طَلْحَةَ أَنَا حَتَّى يَجِيئِي خَازِنُنَا

માટે દિરહમ કે દીનાર છે ? તો તલ્હાએ કહ્યું, હું છું ત્યાં સુધી કે અમારો ખજાનચી ગાબાથી આવી જાય.

مِنَ الْغَابَةِ قَالَ سَفِينٌ هُوَ الَّذِي حَفِظْنَا مِنْ الزُّهْرِيِّ لَيْسَ فِيهِ

સુફ્યાને કહ્યું, એ જ અમે જુહરીથી યાદ કર્યું છે, એમાં વધારો નથી. જુહરીએ કહ્યું કે મને

زِيَادَةٌ قَالَ أَخْبَرَنِي مَالِكُ بْنُ أَوْسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سَمِعَ عُمَرَ

માલિક બિન અવસ રઝી અલ્લાહુ એ ખબર આપી કે તેમણે હઝરત ઉમર બિન ખત્તાબ રઝી સાંભળ્યું કે

بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ يُخْبِرُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

રસૂલુલ્લાહ ઈબ્રાહીમુ એ ફર્માવ્યું, સોનાના બદલામાં સોનું વ્યાજ છે પણ એ કે રોકડ હોય.

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الذَّهَبُ بِالْوَرِقِ رَبِّي الْإِهَاءُ وَهَاءُ وَالْبُرُّ بِالْبُرِّ رَبِّي

અને ઘઉંના બદલામાં ઘઉં વ્યાજ છે પણ એ કે રોકડ હોય, અને ખજૂરના

الْإِهَاءُ وَهَاءُ وَالْتَّمْرُ بِالْتَّمْرِ رَبِّي الْإِهَاءُ وَهَاءُ وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ

બદલામાં ખજૂર વ્યાજ છે પણ એ કે રોકડ હોય, અને જવના બદલામાં

رَبِّي الْإِهَاءُ وَهَاءُ عَه

જવ વ્યાજ છે પણ એ કે રોકડ હોય."

(બુખારી ૧/૨૯૦ બાબે બયઉત્તમર બિત્તમર, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, તિર્મિઝી, નિસાઈ, ઈબ્ને માજહ : બુયૂઅ)

غَابَة (ગાબા) : غَابَة (ગાબા)નો અર્થ ગાઢ જંગલ છે પરંતુ આનાથી મુરાદ ગાબતુલ મદીના છે જે મદીનાની નજીક એક જગાનું નામ છે જ્યાં મદીનાવાસીઓની જમીનો હતી. એ જ ગાબાની ઝાવ (એક પ્રકારનું ઝાડ જે દરિયા કિનારે ઉગે છે)ની લાકડી વડે મિમ્બરે અફદસ બન્યો હતો.

قال سفين : એટલે કે સુફ્યાને ઈબ્ને ઉયયનાએ કહ્યું કે આ અસ્નાદ એટલે અમ્મ બિન દીનાર જુહરીના વાસ્તાથી અમને આટલું જ યાદ છે, એનાથી વધુ નહીં એટલે કે બાદવાળો બનાવ જે હઝરત ઉમરે ફર્માવ્યો. અલબત્ત ઈમામ જુહરીથી એમના બીજા શાગિદો દા.ત. ઈમામ માલિકે પૂરો ફિસ્સો યાદ રાખ્યો છે અને તે આ પ્રમાણે છે કે માલિક ઈબ્ને અવસે કહ્યું કે તેમણે ઉમર બિન ખત્તાબથી સાંભળ્યું જેવું કે વર્ણન થયું.

الذهب بالورق : બીજી રિવાયતોમાં જગાએ الذهب છે એટલા માટે الورقથી સોનું મુરાદ લેવું નિશ્ચિત છે.

ها عوها : ઈસ્મે ફેઅલ خذ ના અર્થમાં છે આ ફિનાયો છે તકાબુએ બદલેનથી. મતલબ એ થયો કે વેચનાર કિંમત પર અને ખરીદનાર માલ પર એ જ મજલિસમાં કબજો કરી લે. એમાં બે લુગત છે : ها મદ વિના ها હમ્જાના ઝબરની સાથે અને ઝેર પણ આવેલ છે.

بَابُ إِذَا اشْتَرَى مَتَاعًا أَوْ دَابَّةً فَوَضَعَ عِنْدَ الْبَائِعِ قَبْلَ أَنْ يُقْبَضَ

"જ્યારે કોઈ સામાન કે ચોપગુ ખરીદે અને વેચનારની પાસે રાખી દે પછી કબજો કરતા પહેલાં તેને વેચે અથવા મરી જાય. - (૨૮૭)

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : એટલે કે કોઈએ કોઈ ચીજ ખરીદી અને કબજો કર્યા વિના વેચનાર પાસે રહેવા દીધી પછી તેને વેચી દીધી તો એ બીજું ખરીદ વેચાણ સહીહ થયું કે નહીં? અથવા ખરીદનાર મૃત્યુ પામ્યો તો એ ચીજ કોની માલિકીમાં ગણાશે? વેચનારની કે ખરીદનારની? અને જો તે નષ્ટ થઈ ગઈ તો વેચનાર પર તાવાન (બદલો ચૂકવવું) છે કે નથી? હઝરત ઈમામ બુખારીએ આદત પ્રમાણે સવાલોના જવાબો નથી આપ્યા, કેમ કે એમાં મતભેદ છે.

આપણા મઝહબના પ્રમાણે જવાબ આ પ્રમાણે છે : આ બીજાવારનું ખરીદ વેચાણ ફાસિદ (ફોગ) થયું. અને એ ચીજ નષ્ટ થઈ ગઈ તો વેચનાર પર તાવાન છે. ખરીદનાર જો મરી ગયો તો વેચનાર પર વાજિબ છે કે ખરીદનારના વારસોને તે ચીજ આપે, અને જો વેચનાર મરી ગયો તો તેના વારસો પર વાજિબ છે કે વેચનારને તે ચીજ આપે. અમુક જુના નુસ્ખાઓમાં فباع نی جگائے ضاع છે, અને એ જ બેહતર છે.

ت ۳۹۵ وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا مَا أَدْرَكْتَ الصَّفْقَةَ حَيًّا

"અને હઝરત ઈબને ઉમર રઝી અલ્લાહનું, જે ચીજ ઈજાબો કુબૂલ [તઅલીફ : ૩૯૫]

مَجْمُوعًا فَهُوَ مِنَ الْمَتَاعِ

વખતે જીવંત સલામત હતી અને એ હાલત પર રહી ગઈ તે ખરીદનારની છે."

حدیث ۱۲۵۵ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا قَالَتْ

"ઉમ્મુલ મો'મિનીન હઝરત આઈશા રઝી અલ્લાહનું, ઓછા પ્રમાણમાં [હદીષ : ૧૨૫૫]

તઅલીફ : ૩૯૫ની સમજૂતી

આ અષરને ઈમામ અબૂ જઅફર તહાવી અને દારકુત્નીએ મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે, પણ એમાં **مَجْمُوعًا**નો શબ્દ નથી. **مَجْمُوعًا**થી મુરાદ એ છે કે જે હાલત પર અફદ (સોદો) થયો હતો એ જ હાલત પર કબજાના સમય સુધી રહી, એનામાં કાંઈ ફેરફાર ન થયો હોય. હઝરત ઈબને ઉમર રઝી અલ્લાહનું આ ઈર્શાદથી માલૂમ થયું કે સોદો ઈજાબ તથા કુબૂલ પર સંપૂર્ણ થઈ જાય છે. સોદો પૂર્ણ થવા માટે તફરૂકે અબદાન શર્ત નથી. કેમ કે તેમણે કેવળ અફદ એટલે ઈજાબ તથા કુબૂલ પર ખરીદનારની માલિકી સાબિત કરી. અને આ ફૂલ છે જે ફેઅલ પર રાજેહ થાય છે. એનાથી સાબિત થયું કે જો માલ વેચનારની પાસે ખરીદનારના કબજાથી પહેલાં નષ્ટ થઈ જાય તો વેચનાર પર તાવાન નથી. એ જ પ્રમાણે આ તઅલીફ પ્રકરણને અનુરૂપ છે.

હદીષ : ૧૨૫૫ની સમજૂતી

આ એક હદીષનો પ્રારંભિક હિસ્સો છે જે હિજરતના પ્રકરણમાં વિગતવાર વર્ણન થયેલ છે. અહીં પ્રકરણના અનુરૂપ એ છે કે એ વખતે હુઝૂરે અફદસ **عليه السلام**એ તે ઊંટણી ખરીદીને હઝરત અબૂબકની પાસે રહેવા દીધી.

نور الھدیٰ قاری شریف بھاری (भाग-प) (233) ખરીદ વેચાણ વિશે પ્રકરણ

لَقَلَّ يَوْمَ كَانَ يَأْتِي عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا يَأْتِي

(ભાગ્યે જ) એવો દિવસ હોતો કે સવારે કે સાંજે નબી ﷺ અબૂબકના ઘરે ન આવતા હોય.

فِيهِ بَيْتَ أَبِي بَكْرٍ أَحَدَ طَرَفِي النَّهَارِ فَلَمَّا أُذِنَ لَهُ فِي الْخُرُوجِ إِلَى

જ્યારે મદીના જવાનો હુકમ મળી ગયો તો અમને એ વાતે ગભરાટમાં નાખી દીધા કે બપોરના સમયે

الْمَدِينَةِ لَمْ يَرُغْنَا إِلَّا وَقَدْ آفَأْنَا ظَهْرًا فَخَبَّرَ بِهِ أَبُو بَكْرٍ فَقَالَ مَا

તશરીફ લાવ્યા. અબૂબકને ખબર કરવામાં આવી તો તેમણે કહ્યું, અત્યારે નબી ﷺ નું આગમન કોઈ

جَاءَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذِهِ السَّاعَةِ إِلَّا مِنْ

આકસ્મિક ઘટનાના કારણે થયું છે. જ્યારે તે હાજર થયા તો ફર્માવ્યું કે સૌને આપણી પાસેથી કાઢી મૂકો !

حَدَّثِ فَلَمَّا دَخَلَ عَلَيْهِ قَالَ لِأَبِي بَكْرٍ أَخْرِجْ مَا عِنْدَكَ قَالَ يَا رَسُولَ

તેમણે અર્જ કરી કે યા રસૂલલ્લાહ ! આ મારી પુત્રીઓ જ છે એટલે આઈશા તથા અસ્મા. ફર્માવ્યું,

اللَّهِ إِنَّهُمَا ابْنَتَايَ بَعْنَى عَائِشَةَ وَأَسْمَاءَ قَالَ أَشَعْرَتِ إِنَّهُ قَدْ أُذِنَ

તમે જાણી ગયા હશો કે મને હિજરતની ઈજાઝત મળી ગઈ છે. તેમણે અર્જ કરી, હું સાથે રહીશ યા

لِي فِي الْخُرُوجِ قَالَ الصُّحْبَةُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ

રસૂલલ્લાહ ?! ફર્માવ્યું કે સાથે રહેશો. અર્જ કરી, મારી પાસે બે ઊંટણીઓ છે જેમને

عِنْدِي تَأْتِيْنَ أَعَدْتُهُمَا لِلْخُرُوجِ فَخُذْ أَحَدَهُمَا فَقَالَ أَخَذْتُهَا يَا لَشَمَنِ -

મેં હિજરતના માટે તૈયાર કરી લીધી છે, એક હુઝૂર લઈ લે. ફર્માવ્યું, કિંમત પર મેં લીધી."

કબજો તો મોટી ચીજ છે એને જોઈ પણ નથી. આ હદીષથી સાબિત થયું કે સોદો કેવળ ઈજાબ તથા ફૂબૂલથી સંપૂર્ણ થઈ જાય છે, જેનાથી વેચનારની માલિકીથી બહાર અને ખરીદનારની માલિકીમાં સમાવેશ થઈ જાય છે, તફરૂકે અબદાન જરૂરી નથી. કેમ કે હુઝૂરે અફદસ ﷺ એ ફર્માવ્યું, મેં એને કિંમતના બદલામાં લીધું. લેવું એ વખતે સહીહ છે જ્યારે તે હઝરત અબૂબકની માલિકીથી બહાર થઈ જાય. અને આવું ત્યારે ફર્માવ્યું જ્યારે એ બંનેવ હઝરાત એ જ મજલિસમાં હતા.

સ્પષ્ટતા : પ્રથમ સ્થિતિ એ છે કે વેચનાર અથવા ખરીદનાર અથવા બંનેને ખેયાર હાસિલ હતો. હવે કોઈ વેચનારને કહે સોદો ફોગ કરી દો હું અધિક કિંમત આપીશ અથવા લેનારને કહે કે સોદો ફોગ કરી દો હું એનાથી સસ્તામાં આપીશ. બીજી સ્થિતિ એ છે કે કોઈ ચીજની કિંમત નક્કી થઈ ગઈ હજી ઈજાબો ફૂબૂલ ન થયું હતું એવામાં ત્રીજાએ કહ્યું હું આટલા વધારે આપીશ મારા હાથે વેચી દો અથવા લેનારને કહે હું એનાથી ઓછામાં આપીશ, મારાથી ખરીદી લો, આ હરામ તથા ગુનોહ છે. પરંતુ કિંમત નક્કી થતા પહેલાં જે ચાહે ભાવ લગાડે એને નિલામ કહે છે એ જાઈઝ છે. જેમ કે હમણા આવી રહ્યું છે.

بَابُ الْبَيْعِ عَلَى بَيْعِ أَخِيهِ وَلَا يَسُومُ عَلَى سَوْمِ أَخِيهِ حَتَّى يَأْذَنَ لَهُ أَوْ يَتْرُكَهُ مَتَّ

"પોતાના ભાઈના સોદા પર સોદો ન કરે અને ન તેની કિંમત પર કિંમત કરે, જ્યાં સુધી તે ઈજાજત ન આપી દે અથવા છોડી ન આપે." - (૨૮૭)

حدیث ۱۲۵۶ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى

"હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબને ઉમર રઝી અલ્લાહુ એન્હુમા અલે કુર્માવ્યુ, [હદીષ : ૧૨૫૬]

اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَبِيعُ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ أَخِيهِ عه

તમારામાંથી કોઈ પોતાના ભાઈના સોદા પર સોદો ન કરે."

(બુખારી ૧/૨૮૮, ૨/૭૭૨, નિકાહ, મુસ્લિમ-બુયૂઅ, અબૂ દાઉદ, નિસાઈ-બુયૂઅ, ઈબને માજહ-તિજરત)

حدیث ۱۲۵۷ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسْتَيْبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહુ રઝી અલ્લાહુ એન્હુ અબુ હુરૈરહુ કે રસૂલુલ્લાહ સલ્વુ અલે અનાથી મના કુર્માવ્યુ [હદીષ : ૧૨૫૭]

قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَبِيعَ حَاضِرٌ

કે શહેરી ગામડાવાળાના હાથે વેચે અને ખરીદવાનો હેતુ ન હોય અને બોલી બોલે, અને કોઈ પોતાના

لِبَادٍ وَلَا تَنَاجَشُوا وَلَا يَبِيعُ الرَّجُلُ عَلَى بَيْعِ أَخِيهِ وَلَا يَخْطُبُ عَلَى

ભાઈના સોદા પર સોદો ન કરે, અને ન પોતાના ભાઈની મંગની પર મંગની કરે અને કોઈ સ્ત્રી પોતાની

خُطْبَةِ أَخِيهِ وَلَا تَسْأَلُ الْمَرْأَةُ طِلَاقَ أُخْتِهَا لِتَكْفَأَ مَا فِي إِنْثَاهَا عه

બહેનની તલાકની માગણી કરે જેથી કરીને જે કાંઈ એના વાસણમાં છે તેને ઊંધું વાળે"

(બુખારી, ૧/૩૭૬, અશ્શુરત, ૨/૭૭૨ નિકાહ, મુસ્લિમ-નિકાહ; બુયૂઅ, અબૂ દાઉદ બુયૂઅ તથા નિકાહ, તિર્મિઝી-બુયૂઅ

તથા નિકાહ, નિસાઈ-નિકાહ, ઈબને માજહ-નિકાહ તથા તિજરત)

સમજૂતી : હદીષ : ૧૧૫૬-૧૧૫૭

શહેરીનું ગામડાવાળાથી ખરીદવું એ વખતે મના છે જ્યારે રોજબરોજની મહત્વની જરૂરતોની શહેરમાં ઉણપ હોય અને એ નિચ્યતથી ખરીદવામાં આવે કે ખૂબ જ મોંઘી કરીને વેચવામાં આવે, નહીં તો સામાન્ય સંજોગોમાં મના નથી.

નુસ્હવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(235)

ખરીદ વેચાણ વિશે પ્રકરણ

لا تناجشوا : એનાથી મુરાદ એ છે કે કેટલાક સોદો વેચનારા દલાલ ઉભા કરી દે છે કે જેઓ વધારી વધારીને ભાવ બોલે છે, તેઓ ખરીદવા નથી ચાહતા કેવળ ભાવ વધારવા ચાહે છે. એમાં કેમ કે ધોકો છે જેથી એ મના છે. એ હરાજીથી અલગ છે, હરાજીમાં એવું હોય છે કે અમુક ખરીદવાનો ઈરાદો રાખનારા પોતાની શક્તિ મુજબ ખરીદવા માટે બોલી બોલે છે, એ જાઈજ છે અને ખૂદ હુજૂર عليه السلام થી નફલ થયેલ છે, જેવું કે હમણા આવી રહ્યું છે.

ولا يخطب : મંગની પર મંગની ન કરવાનો મતલબ એ છે કે જ્યારે સંબંધ નક્કી થઈ જાય તો પયગામ ન આપવામાં આવે. પ્રકરણનો પ્રથમ ભાગ એ છે કે પોતાના ભાઈના સોદા પર સોદો ન કરે. એના અનુરૂપ તો બંનેવ હદીષોનું મતન (અસલ લખાણ) છે. બીજો ભાગ એ છે કે કિંમત પર કિંમત ન કરે, એને અનુરૂપ બંને હદીષોમાં કોઈ શબ્દ નથી. શરહકર્તાઓએ એ જવાબ આપ્યો કે કિતાબુશુરૂતમાં મુહમ્મદ ઈબને અરઅરા અન અબી હાઝિમના તરીફાથી હઝરત અબૂ હુરૈરહ્ رضي الله عنه થી જે રિવાયત છે એમાં આટલુ વધારે છે : **وان يستام الرجل على سوم اخيه** પોતાના ભાઈના ભાવ પર ભાવ ન કરે. અલબત્ત **وان يستام الرجل على سوم اخيه** બુખારીની કોઈ રિવાયતમાં નથી. હું કહું છું અલ્લાહની તૌફીકથી : મંગનીના ખુન્બાના બારામાં ખૂદ બુખારી કિતાબુન્નિકાહમાં બંનેવ બુઝુર્ગા હઝરત ઈબને ઉમર તથા અબૂ હુરૈરહ્ رضي الله عنه થી જ જે રિવાયત છે એમાં છે : હઝરત ઈબને ઉમરની હદીષના અંતમાં **الخاطب له اوباذن له** અને હઝરત અબૂ હુરૈરહ્ની હદીષોમાં **حتى ينكح اويترك**. રહી ગયું બયઅ અને સોમમાં, તો કયાસથી સાબિત છે. લગભગ ઈમામ બુખારીએ આ જ ફાયદા માટે પ્રકરણના બંને ભાગો સાથે આ શર્ત લગાડી છે કે ભલે હદીષમાં આ હદ કેવળ મંગનીના માટે વર્ણવેલી છે, પણ બયઅ તથા સોમમાં પણ આ હદ રાખેલી છે. જાહેર છે કે કેવળ સોદો તથા ભાવ નક્કી થઈ ગયા બાદ જો બીજાએ ખરીદવું મના થઈ જાય ભલે નક્કી કરનારો મના કરી આપે. બીજાને ઈજાજત આપી છે તો એમાં મહાન નુકસાન છે, જેનો જીવ ચાહે કોઈ પણ વેચનારને ફસાવી શકે છે. એટલા માટે જો કોઈ હદીષમાં એ પાબંદી (શર્ત) ન પણ હોય તો બુદ્ધિની રીતે જરૂરી છે. જ્યારે કે મુસ્લિમ (૨/૩ બુયૂઅ)ની રિવાયતમાં હઝરત ઈબને ઉમર رضي الله عنهની હદીષમાં સ્પષ્ટપણે આ શરત વર્ણન થયેલી છે. **ان ياذن له** હઝરત ઈમામ બુખારીની આદત માલૂમ છે કે તે કદી કદી પ્રકરણમાં એવી શરત વધારી આપે છે જે એમની રિવાયતોમાં નથી હોતી પણ અન્ય મુહદિષોની રિવાયતોમાં હોય છે. શક્ય છે કે ઈમામ બુખારીનો હેતુ એ જ હોય.

مزايدةનો માદો ઝિયાદતુન છે. એનાથી અહીં મુરાદ એ છે કે બે અથવા બેથી વધુ શખ્સો કોઈ ચીજને ખરીદવા ચાહતા હોય અને તે લોકો એની કિંમત એકબીજાથી વધુ લગાડે જેને આપણા ઉર્ફમાં હરાજી કહે છે, એમાં કોઈ વાંધો નથી.

باب بیع المزایدة ۲۸۶

"લીલામ (હરાજ)નું બચાન" - (૨૮૭)

۳۹۶ وَقَالَ عَطَاءٌ أَذْرَكَتِ النَّاسَ لَا يَرُونَ بِأَسَاكِبِ بَيْعِ الْمَغَانِمِ فِيمَنْ يَزِيدُ -

"અને ઈમામ અતાએ ફર્માવ્યું, મેં લોકોનો એમાં સતત અમલ જોયો કે [તઅલીફ : ૩૯૬]

એમાં કોઈ વાંધો જાણતા ન હતા કે ગનીમતના માલો એના હાથે વેચે જે વધુ કિંમત આપે."

حدیث ۱۴۵۸ عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ

"હઝરત જાબિર બિન અબ્દુલ્લાહ رضی اللہ عنہما થી રિવાયત છે કે એક સાહબે પોતાના [હદીષ : ૧૨૫૮]

تَعَالَى عَنْهُمَا أَنَّ رَجُلًا أَعْتَقَ غُلَامًا لَهُ عَنْ دُبُرٍ فَاجْتَبَحَ فَأَخَذَهُ الْبَيْتِيُّ

ગુલામને કહી આપ્યું કે મારા મૃત્યુ પછી તમે આઝાદ છો. પછી તેમને તે ગુલામને વેચવાની જરૂરત ઉભી

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَنْ يَشْتَرِيهِ مِنِّي فَأَشْتَرَاهُ نَعِيمٌ

થઈ ગઈ તો નબી ﷺ એ એને લીધો અને ફર્માવ્યું, એને મારા હાથથી કોણ ખરીદે છે ? એના પર નુએમ

بُنُ عَبْدِ اللَّهِ بِكَذَا وَكَذَا فَدَفَعَهُ إِلَيْهِ عَه

ઈબ્ને અબ્દુલ્લાહે આટલા તથા આટલામાં ખરીદ્યો, તો હુઝૂરે તેમને આપી દીધો."

(બુખારી, ૧/૩૨૩, ૩૨૫, ૩૪૪, અલ્હસ્તિકરાઝ, ૨/૧૦૬૫, અલ્અહકામ, ૨/૮૪૪, અલ અયમાન, ૨/૧૦૨૭, અલ્હકરાહ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, પેજ-૨૦૫)

તઅલીફ : ૩૯૬ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ અબૂબક્ર ઈબ્ને અબી શયબાએ મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે પણ એમાં માલે ગનીમતનું ખાસપણુ વર્ણન થયેલ નથી, આમ છે. ફર્માવ્યું, જે વધારે કિંમત આપે એના હાથે વેચવામાં કોઈ વાંધો નથી. બીજો ફરક એ છે કે બુખારીમાં જે વર્ણન થયેલ છે એનાથી સાબિત થાય છે કે એના પર સહાબાએ કિરામ અને તાબઈનના જમાનામાં અમલ હતો, અને ઈમામ અબૂબક્રએ જે રિવાયત કરી છે તે એમનો પોતાનો ફત્વો છે, એમાં ઈમામ મુજાહિદનો પણ એ જ ફૌલ વર્ણન થયેલો છે.

હદીષ : ૧૨૫૮ની સમજૂતી

એ સાહબ જેમના ગુલામને હુઝૂરે અફદસ ﷺ એ વેચ્યો હતો તેમની કુન્નિયત અબૂ મઝકૂર છે. એ અ-સારે કિરામમાંથી બની ઉઝરહના વ્યક્તિ હતા. એ ગુલામ જેને એમણે મુદબ્બર બનાવ્યા તે યાકૂબ નામના હતા. (મુસ્લિમ ૧/૩૨૨ ઝકાત) અબૂ નુએમ ઈબ્ને અબ્દુલ્લાહ નહ્દામ رضی اللہ عنہ એ એને આઠસો* અથવા સાતસો અથવા નવસો દિરહમમાં ખરીદ્યો હતો*. (★ બુખારી ૨/૮૮૪ અલ અયમાન વન્નુઝૂર, ★ અબૂ દાઉદ, ૨/૧૮૫)

نورالحق فاری شરહે لبخاری (ભાગ-૫) (237)

ખરીદ વેચાણ વિશે પ્રકરણ

باب النجش ومن قال لا يجوز ذلك البيهقي ٢٨٤

"બોલી આપવાનું બયાન અને જેણે કહ્યું કે આ સોદો જાઈજા નથી." - (૨૮૭)

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : નજશનો અર્થ શિકાર ભડકાવવું છે. અહીં મુરાદ એ છે કે કેટલાક પ્રપંચી સોદો વેચનારાઓ બે એક માણસોને રાખે છે, જ્યારે કોઈ ઘરાક કિંમત લગાડે છે તો તે આવી જાય છે અને વધીને બોલી બોલે છે જેથી ગ્રાહક પણ અધિક ભાવ વધારી આપે. કેમ કે આ ઘોકો આપવું છે એટલા માટે હરામ છે.

ت ٣٩٧ وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَلْخَدِيعَةَ فِي السَّارِ

"અને નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, ઘોકો જહનમમાં છે." [તઅલીફ : ૩૯૭]

ت ٣٩٨ وَمَنْ عَمِلَ عَمَلًا لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرٌ نَافَهُوْرَدٌ

"અને જેણે એ કામ કર્યું જે અમારા હુકમની વિરુદ્ધ છે તે રદને પાત્ર છે." [તઅલીફ : ૩૯૮]

નહલામ નુસ્તી અહવી સહાબી છે. એ કદીમુલ ઈસ્લામ (શરૂમાં ઈમાન લાવનાર) બુઝુર્ગોમાંથી છે. મદીના તયબહ હિજરત કરવા ચાહું તો તેમના કબીલાવાળાઓએ હિજરત કરવા ન દીધી કેમ કે એ ખૂબ સખી તથા શરીફ માણસ હતા. પોતાની કૌમ પર ખચકાટ વિના ખર્ચ કરતા હતા. તેમણે કહ્યું કે તમે મક્કામાં જ રહો, જે દીન પર ચાહો રહો. ફતહે મક્કાથી થોડાક અગાઉ હિજરત કરીને મદીના ખિદમતે અફદસમાં હાજર થયા. તો હુઝૂરે અફદસ ﷺ એ તેમને ગળે લગાડી દીધા અને એમને બોસો આપ્યો, નહલામનો અર્થ ખૂબ જ ખાંસી ખાનાર છે. એમનો એ લફબ એટલા માટે પડ્યો કે હુઝૂરે અફદસ ﷺ એ ફર્માવ્યું, હું જન્મતમાં દાખલ થયો તો એમાં નુએમનું નહમહ એટલે ખાંસી સાંભળી. એ હિ.સ. ૧૫ના ઐતિહાસિક જંગે યરમૂકમાં શહીદ થયા. અને એક કૌલ એ છે કે જંગે અજનાદેનમાં શહીદ થયા જે સૈયદના સિદીકે અકબર રુશીના મુબારક યુગમાં રૂમીઓ સાથે થયો હતો.

مُدْبَرٌ : એ ગુલામને કહે છે જેના માલિકે એનાથી એવું કહી દીધું હોય કે તું મારા મૃત્યુ બાદ આજાદ છે. એનો હુકમ એ છે કે આફા (માલિક)ના મૃત્યુ બાદ ૧/૩ માલથી આજાદ થઈ જશે, પણ જ્યાં સુધી માલિક જીવે છે તે પોતાના માલિકની માલિકીમાં રહેશે અને આ માલિકીપણુ સંપૂર્ણ થશે પણ પૂર્ણ થવાની અણી પર છે એટલા માટે મુત્લફ મુહબ્બરનું ખરીદ વેચાણ જાઈજા નથી. અમારી દલીલ દારકુત્નીની આ હદીષ છે કે હઝરત ઈબ્ને ઉમર રુશીએ ફર્માવ્યું કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ઈર્શાદ ફર્માવ્યો, મુહબ્બરને ન વેચવામાં આવે ન ભેટ આપવામાં આવે. એ ૧/૩ માલથી આજાદ છે અને ફયાસ પર એનો તકાદો કરે છે.

સમજૂતી : તઅલીફ ૩૯૭-૩૯૮

હઝરત ઈમામ બુખારીએ પ્રકરણની સાબિતી માટે પ્રથમ હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને અબૂ ઓફા રુશીનો આ ઈર્શાદ નફલ ફર્માવ્યો કે નાજીશ વ્યાજખોર ખયાનત કરનાર છે. પછી ફર્માવ્યું કે નજશ ઘોકો છે બાતિલ છે હલાલ નથી. ત્યારબાદ દલીલમાં આ હદીષ વર્ણન કરી. તેને ઈબ્ને અદીએ કામિલમાં મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કર્યું છે.

ماليس عليه امرونا : એનો શાબ્દિક તર્જુમો તો આ છે જેના પર આપણો અમ્ર એટલે દીન નથી, પણ મુરાદ તો નવી કાઢેલી (શોધેલી) ચીજો છે જે દીનની વિરુદ્ધ અને એને બદલનારી હોય. હઝરત શયખ અબ્દુલ હક્ક

حدیث ۱۲۵۹ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ نَهَى النَّبِيُّ

عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ نَهَى النَّبِيُّ

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْبَحْشِ عَه

નજશથી મના કર્માવ્યું.

بَابُ بَيْعِ الْغَرَرِ وَحَبْلِ الْحَبْلَةِ ضًا

"ઘોડાનો સોદો અને ગર્ભના ગર્ભનો સોદો" - (૨૮૭)

حدیث ۱۲۶۰ عَنْ نَافِعٍ عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا أَنَّ

"હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબને ઉમર રહી રિવાયત છે કે રસૂલુલ્લાહ ઈબને

رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ بَيْعِ حَبْلِ الْحَبْلَةِ وَ

ગર્ભના ગર્ભનું ખરીદ વેચાણ મના કર્માવ્યું. જાહિલિયતના લોકો આ ખરીદ વેચાણ કરતા હતા.

كَانَ بَيْعًا يَتَّبَعُهُ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ كَانَ الرَّجُلُ يَبْتَاعُ الْجُرُودَ إِلَى

એક શખ્સ એ શરત પર ઊંટણી ખરીદતો કે તેની કિંમત એ વખતે આપે જ્યારે

أَنْ تَنْتَجِ النَّاقَةُ تَمَّ تَنْتِجِ اللَّيْتِي فِي بَطْنِهَا

એ ઊંટણીના પેટમાં જે બાળક છે તે બાળકને જન્મ આપે." (અબૂ દાઉદ, નિસાઈ-બુયૂઅ)

મુહદિષ દહેલ્વીએ અશિઅતુલ લમ્આત (૧/૧૨૫)માં લખ્યું છે : مراد چیزبست که مخالف ومغیران باشد : "મુરાદ એ ચીજ છે જે દીનની વિરુદ્ધ અને એને બદલનારી હોય."

એ ત્યારે થશે જ્યારે કે શરીઅતમાં કોઈ હુકમ આવેલો હોય, એના વિરુદ્ધમાં કોઈ તરીકો કોઈ અફીદો કાઢવામાં આવે. રહી ગઈ તે વાતો જે કોઈ શરીઅતના હુકમથી વિરુદ્ધ કે ટકરાવવાળી નથી તે એબાહતે અસલિયા (વાસ્તવિક રીતે મુબાહ હોવું) પર બાફી રહેશે. ખૂદ હદીષમાં ફર્માવ્યું, مراد چیزبست که مخالف ومغیران باشد, "અને જેનાથી સુકૂત ફર્માવ્યો (મૌન રાખ્યું) તે માફ છે એટલે મુબાહ છે." તઅલીફને ખૂદ ઈમામ બુખારીએ કિતાબુસ્સુલહમાં મુતસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે.

હદીષ : ૧૨૬૦ની સમજૂતી

હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબને ઉમર રહી જે હદીષ મરવી છે કે તે حبل الحبلہ સુધી છે અને આગળ જે તફસીર છે. ઈમામ નાફેઅનો કૌલ છે : حبل الحبلہનો મતલબ આ છે, કોઈ સગર્ભા ઊંટણીના બારામાં એ સોદો કરે કે એના પેટમાં જે બાળક છે તે પેદા થયા બાદ યુવાન થઈને બાળક આપશે, એને ખરીદ્યું એ ખરીદ વેચાણ બાતિલ છે કે અનઅસ્તિત્વવાળાનું ખરીદ વેચાણ છે અને એમાં ઘોડો પણ છે. શું ખબર એ ઊંટણી સગર્ભા

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(239)

ખરીદ વેચાણ વિશે પ્રકરણ

باب بیع الملامسة ۲۸

"બચએ મુલામસતનું બચાન" - (૨૮૭)

حدیث ۱۲۶۱
أَخْبَرَنِي عَامِرُ بْنُ سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ

"હઝરત અબૂ સઈદ ખુદરી رضی اللہ عنہم سے ખબર આપી કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ [હદીષ : ૧૨૬૧]

اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الْمُنَابَذَةِ وَهِيَ طَرْحُ الرَّجُلِ

મુનાબઝતથી મના ફર્માવ્યું છે. એની સ્થિતિ એ હતી. વેચનાર પોતાનું કપડું ખરીદનાર

تَوْبَهُ بِالْبَيْعِ إِلَى الرَّجُلِ قَبْلَ أَنْ يَقْبَلَهُ أَوْ يَنْظُرَ إِلَيْهِ وَنَهَى عَنِ الْمَلَامَسَةِ

તરફ ફેંકી દેતો તે એને ઉલ્ટાવી પુલ્ટાવી લે અથવા જોઈ લે. અને હુઝૂરે અફદસ ﷺ એ

وَالْمَلَامَسَةُ مَسُّ الثَّوْبِ لَا يَنْظُرُ إِلَيْهِ عَه

મુલામસતથી મના ફર્માવ્યું. એની સ્થિતિ એ હતી કે ખરીદનાર કપડું જોયા વિના તેને સ્પર્શી લે."

(બુખારી ૧/૩૮૮ બાબ બચઉલ મનાબિઝહ, ૨/૮૬૫ લિબાસ, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, નિસાઈ : બુયૂઅ)

છે ?? શક્ય છે કે કોઈ બીમારીના કારણે સગર્ભા જેવી લાગતી હોય. ગર્ભ છે તો પણ શું ખબર કે નર છે કે માદા ? અને જો માદા જ છે તો શું ખબર યુવાન થતા પહેલાં જ મૃત્યુ પામે ? યુવાન પણ થઈ જાય તો શું ખબર વાંઝિયુ થાય ? અને વાંઝિયુ ન પણ થાય અને સભર્ગા થઈ પણ જાય તો શક્ય છે કે સગર્ભા કાચુ જ (અસંપૂર્ણ) પડી જાય, બાળક પેદા થાય પણ મરેલું !

નાફેઅની તફસીરનો મતલબ એ છે કે માલની કિંમત આપવાની મર્યાદા એ નિશ્ચિત થઈ કે ઊંટણીનું જે બાળક જન્મે અને યુવાન થઈને બચ્યુ જણે તે વખતે કિંમત આપવામાં આવશે. આ સોદો ઉપરોક્ત કારણને લીધે ફાસિદ છે. આ હદીષ મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, મુસ્લિમ, તિર્મિઝી, નિસાઈમાં વિવિધ તરીકાઓથી જ આ તફસીર વિના રિવાયત પામેલી છે.

હદીષ : ૧૨૬૧ની સમજૂતી

કિતાબુલ લિબાસમાં બચઉલ મલામસ્ત અને મનાબઝતની એનાથી સ્પષ્ટ તફસીર એ છે કે મલામસતનો તરીકો એ હતો કે વેચનાર ખરીદનાર એકબીજાના કપડાને ચાહે દિવસમાં ચાહે રાતમાં જોયા ભાળ્યા વિના સોદાની નિયતથી સ્પર્શી આપે તો એને પૂર્ણ સોદો માનતા હતા. એકબીજાને ખિયાર ન હોતો હતો. મનાબઝતની સ્થિતિ એ હતી કે વેચનાર ખરીદનાર પોત પોતાનાં કપડાં બીજાની તરફ જોયા ભાળ્યા વિના ફેંકી દે તો તેને પૂર્ણ સોદો માનતા હતા, એને ખત્મ કરવાનો અધિકાર કોઈને પણ ન હતો. આ બંનેવ સોદામાં ધોકાની પણ શક્યતા છે અને જબરદસ્તી પણ છે એટલા માટે એનાથી મના ફર્માવ્યું.

بَابُ التَّهْيِ لِلْبَّائِعِ أَنْ لَا يُحْفَلَ إِلَّا بِالْإِبِلِ وَالْبَقَرِ وَالْغَنَمِ وَكُلِّ مُحْفَلَةٍ ص ٢٨٨

"એ વાતની મનાઈ કે વેચનાર ઊંટ, ગાય તથા બકરી તથા કોઈ પણ દૂધવાળા જાનવરનું દૂધ ન દોહે જેથી ખરીદાર એવું સમજે આ ઘણુ જ દૂધ આપનારું જાનવર છે." - (૨૮૮)

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : જાહિલિયતમાં (ઈસ્લામ પહેલાના સમયમાં) દસ્તૂર હતો અને હજી પણ ક્યાંક ક્યાંક છે કે જ્યારે જાનવરને વેચવાનું હોતુ તો તેનું દૂધ દોહવાનું છોડી આપતા જેથી જાનવરનું બાવલુ ભરાઈ જાય અને ખરીદનાર એવું સમજે કે આ ઘણુ જ દૂધ આપનારું જાનવર છે, એનાથી મના કરવામાં આવ્યું. એવા જાનવરને **مصراة** (મુસરાત: તે બકરી અથવા ઊંટણી જેના બાવલામાં કેટલાય દિવસ દૂધ છોડી રાખવામાં આવે જેથી ભેગુ થઈ જાય.) તથા **محفل** (મુહફફલા: તે બકરી અથવા ઊંટણી જેના બાવલામાં કેટલાય દિવસ દૂધ છોડી રાખવામાં આવે જેથી ભેગુ થઈ જાય) કહે છે.

ઈમામ બુખારીએ **مصراة** ની તફસીર આ પ્રમાણે કરી છે, જે જાનવરનું દૂધ દોહવાનું છોડી દેવામાં આવ્યું હોય અને એનું દૂધ બાવલામાં ભેગુ કરવામાં આવ્યું હોય અને કેટલાય દિવસો સુધી દોહવામાં ન આવ્યું હોય. **مصراة** = **تصرى** નો ઈસ્મે મફ્તલ જે બાબે તફ્દીલથી આવે છે, એનો અર્થ પાણી રોકવું છે. એનાથી છે જે બોલવામાં આવે છે **صَرَيْتُ الْمَاءَ**: "જ્યારે પાણી રોકી લે."

حدیث ۱۳۶۲ **عَنِ الْأَعْرَجِ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى**

"હજરત અબૂ હુરૈરેહ રَضِيَ اللهُ عَنْهُ نَبِيِّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ" રિવાયત કરતાં કહ્યું કે ફર્માવ્યું, ઊંટ તથા [હદીષ : ૧૨૬૨]

اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَصْرُوا إِلَّا بِالْإِبِلِ وَالْغَنَمِ فَمَنْ ابْتَاعَهَا بَعْدَ فِائَةٍ

બકરીના બાવલામાં દૂધ ન છોડો રોક્યા પછી. જો તેને કોઈએ ખરીદ્યું તો દૂધ દોહ્યા પછી બે વાતોમાંથી જે

بِخَيْرِ النَّظَرَيْنِ بَعْدَ أَنْ يُحْلِبَهُمَا إِنْ شَاءَ أَمْسَكَ وَإِنْ شَاءَ رَدَّهَا وَ

એને પસંદ આવે એનો એને અધિકાર છે, યાહે તો તે જાનવર રાખી લે યાહે તો તેને પરત કરી

صَاعٌ تَرَعِهِ

આપે અને એક સાઅ ખજૂર પણ.

ب ۳۹۹ وَيَذْكُرُ عَنْ أَبِي صَالِحٍ وَمُجَاهِدٍ وَالْوَلِيدِ بْنِ رَبِيعٍ وَمُوسَى بْنِ

"अभू सालेह अने मुजाहिद अने वलीद बिन रबाह अने मूसा बिन [तअलीक़ : ३९९]

يَسَارَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ

यसारथी रिवायत वर्णवामां आवे छे अने ओ लोको उजरत अभू हुरैरै रडि तथा رضي الله عنه

وَسَلَّمَ صَاعَ تَمْرٍ -

तेओ नबी ﷺ थि रिवायत करे छे के अक साअ भजूर इमरव्युं."

ب ४६० وَقَالَ بَعْضُهُمْ عَنِ ابْنِ سَيْرِينَ صَاعًا مِّنْ طَعَامٍ وَهُوَ

"अने केटलाके इमाम इब्ने सीरीनथी रिवायत करतां कहुं, [तअलीक़ : ४००]

بِالْحِنَارِ ثَلَاثًا -

अक साअ भावानु आपे अने तेने त्रण दिवस सुधी इज्तियार छे."

ب ४०१ وَقَالَ بَعْضُهُمْ عَنِ ابْنِ سَيْرِينَ صَاعًا مِّنْ تَمْرٍ وَلَمْ يُذَكِّرْ ثَلَاثًا

"अने अमुक लोकोअे इमाम इब्ने सीरीनथी रिवायत करतां कहुं, अक साअ [तअलीक़ : ४०१]

وَالْتَمْرُ أَكْثَرُ

भजूर आप अने त्रण दिवस भियारनो उल्लेख न कर्यो अने भजूरवाणी रिवायत मोटा भागे छे."

तअलीक़ : ३९९नी समजूती आ उड़ीक़तमां यार तअलीक़ो छे : (१) अभू सालेहना तरीक़ाथी, अने इमाम मुस्लिमे भौसूलन रिवायत करी छे. (२) मुजाहिदना तरीक़ाथी, अने इमाम भजूर अने तिभ्रानी अने हारकुत्नीअे रिवायत करी छे. (३) वलीद बिन रबाहना तरीक़ाथी, अने इमाम अहमद बिन मुनीअे रिवायत करी छे. (४) मूसा इब्ने यसारना तरीक़ाथी, अने इमाम मुस्लिमे रिवायत करी छे.

तअलीक़ : ४००नी समजूती आ तअलीक़ने इमाम मुस्लिमे रिवायत करी.

तअलीक़ : ४०१नी समजूती आ तअलीक़ने पण इमाम मुस्लिमे रिवायत करी छे. इमाम शाइफ़ अने इमाम हुरैरै रडि अने जमहूरनो मजहब अे ज छे जे आ उदीषथी साबित छे. उजरत इमामे आ'उम अने इमाम मुहम्मद अने अक रिवायत उजरत इमाम अभू यूसुफ़थी पण आ ज छे के सोदो पूर्ण थई गयो. भरीदनारने परत करवानो अधिकार नथी. ज़ाहेरी रीते ज़ोतां अे मालूम पडे छे के अहनाई (उनझीओअे) उदीषनी तदन विरुद्ध वर्तन कर्युं छे पण उड़ीक़तमां स्थिति शुं छे तेना पर विगतवार यर्या मुक़दमां वर्णन थई यूकी छे जे पेज-१४६थी पेज-१५१ पर इलायेली छे. वांयको अेनो ज़रूर अब्यास करे अने वधु तइसीलनी डाजत डोय तो आ मोक़ा पर उम्हतुल क़ारीमां अल्लामा भदरुद्दीन मडभूद अयनीअे जे इज्जिलाना भडप करी छे अने ज़ोई ले.

حدیث ۱۲۶۳ حَدَّثَنَا أَبُو عُمَيْرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રَضِيَ اللهُ عَنْهُ કહેતા હતા કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, [હદીષ : ૧૨૬૩]

قَالَ مَنْ اشْتَرَى شَاةً مُحَقَّلَةً فَرَدَّهَا فَلْيُرِدْ مَعَهَا صَاعًا مِنْ تَمْرٍ

જેણે એવી બકરી ખરીદી જેનું દૂધ રોકવામાં આવ્યું હોય અને પછી તેને પરત કરે તો તેની સાથે એક સાઅ

وَنَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُلْقَى الْبُيُوعُ عَهُ

ખજૂર પણ આપે. અને નબી ﷺ એ દૂધના વેપારીઓની પેશવાઈ કરવાથી (માલના બજારમાં આવતાં

પહેલાં વેપારી પાસે પહોંચી ખરીદવાથી-બહારે શરીઅત ૧૦/૭૨૪, દાવતે ઈસ્લામી) મના ફર્માવ્યું."

(૧/૨૮૯ બાબુ-નહીઅન તલફીયુરકબાન, મુસ્લિમ, તિર્મિઝી-બયૂઅ, ઈબ્ને માજહ-અત્તિજરત)

بَابُ إِنْ شَاءَ رَدَّ الْمَصْرَاةَ وَفِي حَلْبَتِهَا صَاعٌ مِنْ تَمْرٍ ٢٨٦

"જો યાહે તો મુસર્રાત જાનવર પરત કરી દે અને તેના દૂધના બદલામાં એક સાઅ ખજૂર"-(૨૮૯)

حدیث ۱۲۶۴ أَنَّ ثَابِتًا مَوْلَى عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ زَيْدٍ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રَضِيَ اللهُ عَنْهُ કહે છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, [હદીષ : ૧૨૬૪]

أَبَاهُ رِيَّةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

જેણે મુસર્રાત ઘેટુ, બકરી ખરીદી પછી તેને દોહયી તો જો તેને પસંદ હોય

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ اشْتَرَى عَنَّا مَصْرَاةً فَاحْتَلَبَهَا فَإِنْ رَضِيَهَا

તો રાખી લે અને જો નાપસંદ હોય તો પરત કરી આપે અને દૂધના

أَمْسَكَهَا وَإِنْ سَخَطَهَا ففِي حَلْبَتِهَا صَاعٌ مِنْ تَمْرٍ عه

બદલામાં એક સાઅ ખજૂર છે." (અબૂ દાઉદ, બયૂઅ)

باب بیع العبد الزانی ض

"ઝિનાકાર ગુલામનુ ખરીદ વેચાણ" - (૨૮૮)

ت ٤٠٢ وَقَالَ شُرَيْحٌ إِنْ شَاءَ رَدَّ مِنَ الزَّانَا

"અને ફાઝી શુરૈહે કહ્યું, અને જો યાહે તો ઝિનાના કારણે રદ કરી આપે." [તઅલીફ : ૪૦૨]

حدیث ١٢٦٥ أَحَدُنِي سَعِيدُ الْمُقْبَرِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى

"સઈદ મકબૂરીએ પોતાના પિતા અબૂ સઈદ કયસાન મદનીથી રિવાયત કરતાં [હદીષ : ૧૨૬૫]

عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَهُ يَقُولُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا

હદીષ વર્ણવી. તેમણે હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લાહને એવું કહેતાં સાંભળ્યા કે નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, બાંદી જો

زَنْتِ الْأُمَّةَ فَتَبَيَّنَ زِنَاهَا فَلْيَجْلِدْهَا وَلَا يَتْرَبْ ثُمَّ إِنْ زَنْتْ فَلْيَجْلِدْهَا

ઝિના કરાવે અને ઝિના જાહેર થઈ જાય તો તેને કોરડા મારો અને ખૂબ જ અધિક ભલુબુરુ ન કહો. જો ફરી

وَلَا يَتْرَبْ ثُمَّ إِنْ زَنْتِ الثَّلَاثَةَ فَلْيَبْعُهَا وَلَوْ بِمَجْلٍ مِّنْ شَعْرِ ع

ઝિના કરાવે તો તેને કોરડા મારો પણ ખૂબ જ વધારે ભલુબુરુ ન કહો. ત્રીજીવાર જો ફરી ઝિના કરાવે તો તેને વેચી દો, ભલે વાળની દોરડીના બદલામાં." (બુખારી ૧/૨૮૮, ૨૮૭ બાબુન્નહી અન્નતલક્કિયુરકબાન, ૨/૧૦૧૧)

તઅલીફ : ૪૦૧ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ સઈદ બિન મન્સૂરે હઝરત ઈબ્ને સીરીનથી આ પ્રમાણે રિવાયત કરી છે કે એક શખ્સે એક બાંદી ખરીદી જે વ્યભિચાર કરાવી ચૂકી હતી અને ખરીદતી વેળા ખરીદનાર એને જાણતો હતો, તેણે ફાઝી શુરૈહેને ત્યાં મામલો પેશ કર્યો તો એમણે ફર્માવ્યું કે જો યાહે તો ઝિનાના કારણે પરત કરી આપ.

અફદ (સોદા) વખતે વેચનારે ખરીદનારથી માલના અયબને છુપાવ્યો અથવા ખરીદનારને બતાવ્યો નહીં. ખરીદારી પછી ખરીદનારને ત્યાં તે અયબ મૌજૂદ રહ્યો તો ખરીદનારને અધિકાર છે કે યાહે તો એને પરત કરી આપે. ઝિના પણ લોંડીમાં અયબ છે. કેમ કે એક શરીફ માણસ ઝાનિયાથી સંભોગ કરવામાં ધૃષ્ટા અનુભવે છે તેમજ બાળકો માટે શરમનો પણ સબબ છે. પણ ગુલામમાં અયબ નથી કેમ કે ગુલામથી ખિદમત લેવાનો હેતુ હોય છે અને ઝિના તેમાં આડરૂપ નથી.

તેમજ આપણે ત્યાં ખરીદનારને પરત કરવાનો હક્ક એ વખતે હશે જ્યારે ખરીદનારને ત્યાં એ અયબ જોવા મળે. લોંડી વેચનારને ત્યાં બદ્કાર હતી પણ ખરીદનારને ત્યાં આવીને પાકબાઝ રહી તો તેને પરત કરવાનો હક્ક ન રહ્યો. ફાઝી શુરૈહેનો ફેસલો આ બીજા શક પર આધારિત છે.

સમજૂતી : હદીષ : ૧૨૬૫-૧૨૬૬

આ પ્રકરણની પ્રથમ હદીષની સનદમાં સઈદ મકબૂરી અને હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લાહના દરમ્યાન સઈદ મકબૂરીના પિતા અબૂ સઈદ કયસાન છે. પણ મુસ્લિમમાં સઈદ મકબૂરી

حدیث ۱۲۶۶ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَزَيْدِ بْنِ خَالِدٍ

"હઝરત અબૂ હુરૈરૈહ અને હઝરત ઝયદ બિન ખાલિદ رضی اللہ عنہما થી રિવાયત છે કે [હદીષ : ૧૨૬૬]

رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

રસૂલુલ્લાહ ﷺ ને પૂછવામાં આવ્યું એ બાંદીના બારામાં જે ઝિના કરાવે અને મુહસના ન હોય.

سُئِلَ عَنِ الْأَمَةِ إِذَا زَنَتْ وَلَمْ تُحْصَنَ قَالَ إِنْ زَنَتْ فَاجْلِدُوهَا ثَمَّ

ફર્માવ્યું, જો એવી બાંદી ઝિના કરાવે તો એને કોરડા મારો, ફરી જો કરાવે

إِنْ زَنَتْ فَاجْلِدُوهَا ثَمَّ إِنْ زَنَتْ فَبِيعُوهَا وَلَوْ بِضَفِيرٍ - قَالَ ابْنُ

તો ફરી કોરડા મારો અને જો ફરી કરાવે તો તેને વેચી દો ભલે એક દોરડીના બદલામાં."

شَهَابٍ لَا أَدْرِي بَعْدَ الثَّلَاثَةِ أَوِ الرَّابِعَةِ عَه

(બુખારી ૧/૨૮૭, ૧/૨૪૭, અલ્હદીતક, ૨/૧૦૧૧, અલ્મુહારિબીન, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ-અલ્હુદૂદ, નિસાઈ-અર્રજમ, ઈબ્ને માજહ-અલ્હુદૂદ)

અને હઝરત અબૂ હુરૈરૈહના દરમ્યાન અબૂ સઈદ કયસાનનો વાસ્તો નથી. ઈમામ દારકુત્નીએ કહ્યું, આ હદીષને ઈમામ લયષના સિવાય આઠ હઝરાતે સઈદ મકબુરીથી રિવાયત કરી છે, કોઈનામાં અબૂ સઈદનો વાસ્તો નથી.

فتبين زناها : એટલે કે એના ઝિનાની સાબિતી મળી જાય. દા.ત. નિસાબની માત્રામાં ચશ્મદીદ (નજરે જોનારા) ગવાહોએ ગવાહી આપી અથવા એ બાંદીએ ખૂદ ઈકરાર કર્યો અથવા ગર્ભ જાહેર થઈ ગયો. કેમ કે શંકા કુશંકા અને અફવા ન હોય તો પ્રથમ તથા બીજીવાર કોરડા મારવાનો હુકમ છે. ગુલામ અને બાંદીના માટે ઝિનાની હદ પચાસ કોરડા છે, એટલા માટે કે ઈશ્દ છે : "فَأَذَا أَحْصَنَ فَإِنَّ أَيْتِنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ" "જો બાંદીઓ શાદી કરે લે અને પછી બદ્કારી કરે તો એમના પર અડધી તે સજા છે જે આઝાદ સ્ત્રીઓ પર છે." (નિસાઈ-૫૨)

તેમજ નિસાઈ (ઉમ્દતુલ ફારી, ભાગ-૧૧, પેજ-૨૮૫)માં હદીષ છે કે હુજૂરે અકફદસ ﷺ એ બાંદીને ઝિનામાં પડવાને કારણે પચાસ કોરડાનો હુકમ આપ્યો હતો.

لا يثرب : એનો અર્થ ખૂબ જ ભલુબુર કહેવું તેમજ મુત્લક મલામત કરવું છે.

وَلَمْ تُحْصَنَ : એનો માદો حصن હિસ્ન છે એનો અર્થ મજબૂત જગાએ મહેકૂઝ કરવું. احصانનો અર્થ શાદી કરવી અને પાકદામન થવું છે. અહીં હદીષ તથા આયત બંનેમાં શાદી કરવાના અર્થમાં છે. તેનું ઈસ્મે ફાઈલ અને ઈસ્મે મફ્લલ બંનેવ محصن છે. અયન (સ્વાદ)ના ઝબરની સાથે આવે છે. આ તે ત્રણ દુર્લભ શબ્દોમાંથી છે જેનો ઈસ્મે ફાઈલ અયનના ઝબરની સાથે આવે છે. બે આ છે : أَلْفَحُ الثَّاهِبُ લાલચી, બેહોશના અર્થમાં. અને مُفْلِحُ الثَّاهِبُ ગાલિબ તથા કામયાબના અર્થમાં.

ફિક્કહની બોલીમાં મુહસન (محصن) થવાની સાત શરતો છે : ઈસ્લામ, બાલિગ હોવું, આકિલ હોવું, આઝાદ હોવું, વતી. વતીનું સહીહ નિકાહ પછી થવું. આ વર્ણવેલ છે એ ચીજોનું વતીના સમયે મૌજૂદ હોવું. આ અર્થમાં

بَابُ هَلْ يَبِيعُ حَاضِرٌ لِبَادٍ بِغَيْرِ اجْرٍ وَهَلْ يُعَيِّنُهُ أَوْ يَنْصَحُهُ ۚ

શું શહેરી કોઈ ગામડાવાળાની કોઈ ચીજ મહેનતાણા વિના વેચે
અને એની મદદ કરે અને એની સાથે ભલાઈ વર્તે. - (૨૮૯)

٤٠٣ وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اسْتَنْصَحَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيَنْصَحْ لَهُ

"અને નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું કે જ્યારે કોઈ પોતાના ભાઈથી ખેરખ્વાહી [તઅલીફ : ૪૦૩]

(ભલાઈ ચાહવા)નો ઈચ્છુક હોય તો તેની સાથે ખેરખ્વાહી કરે."

٤٠٤ وَرَخَّصَ فِيهِ عَطَاءٌ

"એની અતાએ ઈજાઝત આપી છે." [તઅલીફ : ૪૦૪]

બાંદી નથી મુહસના થઈ શકતી. એટલા માટે હદીષમાં **نَمْ تَحْصِنُ**નો અર્થ આ છે કે તે પરણીત ન હોય. પણ ફેદ વાકુઈ છે એનો મફહૂમે મુખાલિફ મોઅતબર નથી, નહીં તો વર્ણવેલ આયતે કરીમાથી વિરોધાભાસ ઉપસ્થિત થશે. કેમ કે એમાં ફર્માવ્યું **فَإِذَا أَحْصَنَ** તો જ્યારે **مُحْصِنُهُ** હોય અને બદ્કારી (વ્યભિચાર)માં સપડાય, તો જાહેર છે કે પાક દામની અને બદ્કારીમાં વિરોધાભાસ છે. કેમ કે અધિક્તર તે જ બાંદીઓ વ્યભિચારી હોય છે જે પરણીત નથી હોતી, પરણીત કદાચ હોય એટલા માટે બહુમતિના એતેબારથી એવું ફર્માવ્યું અને કુર્આન મજીદે સામાન્ય હુકમના માટે **فَإِذَا أَحْصَنَ** વર્ણન કર્યું.

ખતીબમાં છે કે સહાબાએ કિરામે સવાલ કર્યો કે અપરણીત બાંદીનો હુકમ માલૂમ છે ? જો પરણીત હોય તો શું સજા છે ? તો ઉપરોક્ત આયત નાઝિલ થઈ. ઉપરોક્ત આયતથી એ જણાયું કે બાંદીને સંગસાર કરવાની ઈજાઝત નથી, એટલા માટે કે રજૂમ (સંગસાર કરવાનું) અડધું નથી.

આ હદીષથી જાણવા મળ્યું કે કિંમતી ચીજ ખૂબ જ મામૂલી કિંમતમાં વેચવી વિના કરાહતે જાઈઝ છે. જેમ કે **لَوْ بَاعَ كَأَغْذَةِ الْبَالْفِ يَجُوزُ وَلَا يَكْرَهُ** "જો કાગળના નાના સરખા ટુકડાને હજારના બદલામાં વેચવામાં આવે તો એ વિના કરાહતે જાઈઝ છે.

ફાયદો : આ હદીષના પાયાના રાવી ઈમામ ઝુહરી છે, તેમને ઈમામ માલિક સુફ્યાન બિન ઓયેનહ, યહયા બિન સઈદે જે રિવાયત કરી છે એમાં **نَمْ تَحْصِنُ** છે, બાકીના એમના શાગિર્દોએ **نَمْ تَحْصِنُ** નથી રિવાયત કર્યું અને એ જ અધિક ઉચિત છે.

તઅલીફ : ૪૦૩ની સમજૂતી આ તઅલીફને ઈમામ અહમદે પોતાની મુસ્નદમાં આ શબ્દોમાં રિવાયત કરી છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, લોકોને એમના હાલ પર છોડી દો. અલ્લાહ તઆલા અમુકને અમુકથી રોજી આપે છે. અને જ્યારે કોઈ કોઈનું ભલું ઈચ્છતો હોય તો જોઈએ કે ભલાઈ કરે.

તઅલીફ : ૪૦૪ની સમજૂતી એટલે કે ઈમામ અતાએ એની ઈજાઝત આપી છે કે શહેરી ગામડાવાળાનો માલ વેચે. આ તઅલીફને ઈમામ અબ્દુરઝઝાકે મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે. પરંતુ ઈમામ અતાનો ફોલ ઈમામ સઈદ બિન મ-સૂરે એનાથી વિરુદ્ધ નકૂલ કર્યો છે. અલ્લામા અયનીએ એ વર્ગીકરણ કર્યું કે ઉજત વિના જાઈઝ છે અને ઉજત (મહેનતાણું) લઈને મના છે.

حدیث ۱۲۶۷ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ طَاوُسٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى

"હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما کے کھلی کے رسول اللہ ﷺ سے فرمایا, آگળ વઘીને [હદીષ : ૧૨૬૭]"

عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسَأَلُوا لَا تَقَرُّوا

વેપારી કાફલાઓને ન મળો, અને શહેરી ગામડાવાળાની ચીજ ન વેચો. તાઉસે પૂછ્યું, આ

الرُّكْبَانَ وَلَا يَبِيعُ حَاضِرٌ لِبَادٍ فَقُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ مَا قَوْلُهُ لَا يَبِيعُ

ઈશ્દનો શો મતલબ કે શહેરી ગામડાવાળાની ચીજ ન વેચો ? ફર્માવ્યું,

حَاضِرٌ لِبَادٍ قَالَ لَا يَكُونُ لَهُ سِمَسَارًا ع

એનો દલાલ ન બને, એટલે કે મજૂરી લઈને ન વેચો."

(બુખારી ૧/૨૮૯ બાબુ-નહી અને તલકિયુરકબાન, ૧/૩૦૩, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, નિસાઈ, ઈબ્ને માજહ-અત્તિજરાત)

بَابُ مَنْ كَرِهَ أَنْ يَبِيعَ حَاضِرٌ لِبَادٍ ص ۲۸۹

"જેણે એ મકરૂહ જાણ્યું કે શહેરી ગામડાવાળાની ચીજ વેચે." (પૃષ્ઠ-૨૮૯)

حدیث ۱۲۶۸ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍ

"હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમર رضی اللہ عنہما થી રિવાયત છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ [હદીષ : ૧૨૬૮]"

رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

એનાથી મના ફર્માવ્યું છે કે કોઈ શહેરી ગામડાવાળાની કોઈ ચીજ વેચે.

أَنْ يَبِيعَ حَاضِرٌ لِبَادٍ وَبِهِ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا

અને એ જ હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضی اللہ عنہનો પણ ફોલ છે."

સમજૂતી : હદીષ : ૧૨૬૭-૧૨૬૮

બંનેમાં વર્ગીકરણ એ છે કે ગામડાવાળાથી મજૂરી લઈને તેનો માલ વેચવો મના છે અને ભલાઈ ચાહવાના તોર પર મના નથી.

بَابُ لَا يَشْتَرِي حَاضِرٌ لِبَادٍ بِالسَّمْسَرَةِ

"કોઈ શહેરી ગામડાવાળા માટે કોઈ ચીજ દલાલી પર ન ખરીદે" (૨૮૯)

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : આ પ્રકરણથી ઈમામ બુખારીએ એ ફાયદો કરવા ચાહે છે કે જવી રીતે એ મના છે કે શહેરી ગામડાવાળાની કોઈ ચીજ વેચે, એવી રીતે શહેરીને ગામડાવાળાની કોઈ ચીજ ખરીદવી પણ મના છે. ખરીદ વેચાણ પર ક્યાસ કરીને અમુક નુસ્ખાઓમાં લાલિય છે. એનો મતલબ એ થયો કે કોઈ શહેરી કોઈ ગામડાવાળાથી એ મામલો નિશ્ચિત કરીને કે તમે શહેરમાં જે ચીજ પણ લાવશો હું વેચીશ અને આટલી મજૂરી લઈશ, એ પણ મના છે.

وَكِرْهُهُ ابْنُ سَيْرِينَ وَإِبْرَاهِيمُ لِلْبَائِعِ وَالْمُشْتَرِي - ٤٠٥
[તઅલીફ : ૪૦૫]

"અને એને ઈબ્ને સીરીન અને ઈબ્રાહીમ નખઈએ વેચનાર તથા ખરીદનાર બંનેના માટે મકરૂહ જાણ્યું."

وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ إِنَّ الْعَرَبَ تَقُولُ بَيْعٌ لِي تَوْبًا وَهِيَ تَعْنِي الشِّرَاءَ - ٤٠٦
[તઅલીફ : ૪૦૬]

"અને ઈબ્રાહીમ કહ્યું કે અરબ કહે છે તૌબા બેચ અને એમની મુરાદ (આશય) એ હોય છે કે ખરીદવું."

حدیث ١٢٦٩ عَنْ مُحَمَّدٍ قَالَ قَالَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ نَهَيْتُنَا أَنْ نَبِيعَ حَاضِرًا لِبَادٍ - [હદીષ : ૧૨૬૯]

"હઝરત અનસ રઝી અલ્લાહુ અન્હુએ ફર્માવ્યું, અમને એનાથી મના કરવામાં આવ્યું કે કોઈ શહેરી ગામડાવાસીની કોઈ ચીજ ન વેચે."

بَابُ التَّهْمِي عَنْ تَلْقَى الرُّكْبَانِ وَأَنْ بَيْعَهُ مَرْدُودٌ لِأَنَّ صَاحِبَهُ عَاصٍ آتِمٌ

આગળ વધીને વેપારી કાફલાઓથી મળવાની મનાઈ અને એ કે એનું ખરીદ વેચાણ મરદૂહ છે. એટલા માટે કે

كَانَ بِهِ عَالِمًا وَهُوَ خِدَاعٌ فِي الْبَيْعِ وَالْخِدَاعُ لَا يَجُوزُ

ગુનાહ કરનાર છે, ગુનાહગાર છે. જ્યારે કે એ જાણતો હોય, અને આ ધોકો છે અને ધોકો આપવો જાઈઝ નથી.

حدیث ١٢٧٠ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا أَنَّ [હદીષ : ૧૨૭૦]

"હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમર રઝી અલ્લાહુ અન્હુમ્ની થી રિવાયત છે કે રસૂલુલ્લાહ સલ્વલ્લાહુ અલ્લેય્હી વાલ્લાહુએ ફર્માવ્યું, તમારામાંથી અમુક

તઅલીફ : ૪૦૫-૪૦૬ની સમજૂતી

ઈબ્ને સીરીનની તઅલીફને ઈમામ અબૂ અવાનાએ પોતાની સહીહમાં મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે. એ અસલમાં હઝરત અનસ રઝી અલ્લાહુ અન્હુનો ઈર્શાદ છે. તે ફર્માવતા હતા, બયઅ (સોદો) ખરીદવા તથા વેચવા બંનેનો સમૂહ છે. આ તફદીર પર આ હદીષથી બંનેની મનાઈ સાબિત થઈ. અને એ હઝરત ઈબ્રાહીમ નખઈના પણ ઈર્શાદનો મતલબ છે.

સમજૂતી : હદીષ : ૧૨૭૦-૧૨૭૧

આ બંને હદીષોથી એ જાણવા મળ્યું કે તલક્ફિયુરુકબાન મના નથી. એટલે કે એ મના નથી કે બજારની બહાર અથવા શહેરની બહાર જઈને અનાજ ખરીદવામાં આવે. મના એ છે કે ખરીદીને ત્યાં બજારમાં લાવ્યા વિના વેચી કાઢવામાં આવે, કેમ કે હુઝૂરે અકફદસ સલ્વલ્લાહુ અલ્લેય્હી વાલ્લાહુએ તલક્ફીથી મના

نورالحق فی شریعہ البیوع (भाग-५)

(248)

ખરીદ વેચાણ વિશે પ્રકરણ

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَبِيعُ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ

અમુકના સોદા પર સોદો ન કરે અને વેપારનો સામાન જ્યાં સુધી બજારમાં ન ઉતારી દેવામાં આવે.

بَعْضٍ وَلَا تَلْقُوا السِّلْعَ حَتَّى يُهْبَطَ بِهَا إِلَى السُّوقِ ع

આગળ વધીને ન લે."

(એના પછી મુત્તસિલન બે તરીકાથી, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, નિસાઈ-બુયૂઅ, ઈબ્ને માજહ-તિજરત)

بَارِ مَنتهى التلقة ٢٨٩

"વેપારી કાફલાને મળવાની અંતિમ હદ" (પૃષ્ઠ-૨૮૯)

حدیث ١٢٧١ حَدَّثَنَا جُورِيَّةُ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ كُنَّا سَائِقِي الرِّكْبَانِ

"હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમર رضي الله عنهما એ કહ્યું, અમે લોકો આગળ વધીને વેપારી [હદીષ : ૧૨૭૧]

فَنَشْتَرِي مِنْهُمْ الطَّعَامَ فَهَئَانَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

કાફલાઓથી અનાજ ખરીદી લેતા હતા તો નબી صلى الله عليه وسلم એ એનાથી મના ફર્માવ્યું કે

أَنْ يَبِيعَهُ حَتَّى نَبْلُغَ بِهِ سُوقَ الطَّعَامِ -

અમે બજારમાં પહોંચ્યાવાથી પહેલાં વેચીએ."

حدیث ١٢٧٢ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى

"હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમર رضي الله عنهما એ ફર્માવ્યું કે લોકો બજારના છેડા પર [હદીષ : ૧૨૭૨]

عَنْهُ كَانُوا يَتْبَاعُونَ الطَّعَامَ فِي أَعْلَى السُّوقِ فَيَبِيعُونَهُ فِي مَكَانِهِ

અનાજ ખરીદી લેતા અને ત્યાં જ વેચી કાઢતા.

فَنَهَاهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَبِيعُوهُ فِي

તો રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم એ એનાથી મના ફર્માવ્યું કે અનાજ

નથી ફર્માવ્યું પણ બજારમાં લાવતા પહેલાં વેચી દેવાથી મના ફર્માવ્યું. આ એનાથી પહેલાં વર્ણન થઈ ચૂકેલી હદીષથી વિરોધાભાસી છે. આ ટકરાવને દૂર કરવા માટે ઈમામ બુખારીએ આ પ્રકરણ રચ્યું છે. અને અધિક સ્પષ્ટતા માટે ફર્માવ્યું: "અબૂ અબ્દુલ્લાહ (બુખારી)એ ફર્માવ્યું, આ હુકમ બજારના છેડાના બારામાં છે જેને અબ્દુલ્લાહની હદીષે વર્ણન કર્યો. તે હદીષ આ છે.

હદીષ : ૧૨૭૨ની સમજૂતી

અબ્દુલ્લાહની આ હદીષે સ્પષ્ટ કરી આખું કે બજારના છેડા પર પહોંચવાથી પહેલાં અને આગળ વધીને અનાજ અથવા કોઈ સામાન ખરીદવો મના છે. અને જે તલકિફ્યુરુકબાન

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(249)

ખરીદ વેચાણ વિશે પ્રકરણ

مَكَانِهِ حَتَّى يَنْقَلُوهُ

ત્યાં જ વેચે ત્યાં સુધી કે સ્થળાંતર કરી લે."

بَابُ بَيْعِ الزَّيْبِ بِالزَّيْبِ وَالطَّعَامِ بِمَا لَطَعَامِهِمْ

"મુનક્કાના બદલામાં મનુક્કા અનાજના બદલામાં અનાજ વેચવું" - (૨૮૦)

حدیث ۱۲۷۳ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ

"હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમર رضي الله عنهما થી મરવી છે કે રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم એ [હદીષ : ૧૨૭૩]

تَعَالَى عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ

મુઝાબનહથી મના ફર્માવ્યું છે. મુઝાબનહ એ છે કે લીલી ખજૂરને

الْمُرَابَنَةِ قَالَ وَالْمُرَابَنَةُ بَيْعُ التَّمْرِ بِالتَّمْرِ كَيْلًا وَبَيْعُ الزَّيْبِ

સૂકી ખજૂર અને કિસમિસને દ્રાક્ષના બદલામાં

بِالْكُرْمِ كَيْلًا ع

માપીને વેચવું." (૧/૨૮૧, બાબુ બયઉલ મુઝાબનહ, મુસ્લિમ, નિસાઈ-બુયૂઅ)

حدیث ۱۲۷۴ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا

"હઝરત ઈબ્ને ઉમર رضي الله عنهما થી રિવાયત છે કે નબી صلى الله عليه وسلم એ મુઝાબનહથી મના [હદીષ : ૧૨૭૪]

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الْمُرَابَنَةِ قَالَ وَ

ફર્માવ્યું છે. ફર્માવ્યું, મુઝાબનહ એ છે કે ફળોને માપીને વેચે કે જો વધારે થાય તો

الْمُرَابَنَةُ أَنْ يَبَّيْعَ التَّمْرَ بِكَيْلٍ إِنْ زَادَ قَلِيًّا وَإِنْ نَقَصَ فَعَلَى ع

મારો નફો છે અને જો ઓછું થાય તો મારું નુકસાન છે." (મુસ્લિમ, નિસાઈ-બુયૂઅ)

મના છે. એનાથી એ જ મુરાદ છે પણ જ્યારે સામાન બજારના છેડે પહોંચી જાય તો ખરીદવામાં વાંધો નથી, અલબત્ત તેને ત્યાં વેચવો મના છે. મંડીમાં લાવીને વેચવામાં આવે.

સમજૂતી : હદીષ : ૧૨૭૩-૧૨૭૪

મુઝાબનાનો માદો زين (ઝબન) છે. તેનો મૂળ અર્થ દફઅ (દૂર) કરવું, ઘોડો આપવો, ટક્કર મારવી છે. અને ઉફ્કમાં એનો અર્થ એ છે કે ઝાડ પર જે ફળ હોય તેને વેચવાં. દસ્તૂર એ હતો કે ઝાડ પર જે ખજૂરો હોતી એનો અંદાજો કરી લેતા કે આટલા વસક (વજનનું માપ) થશે તેને આટલા વસક ઉતરેલી સૂકી ખજૂરોના બદલામાં વેચી દેતા કેમ કે એ એક જાતિનું સમાન જાતિ સાથેનું ખરીદ વેચાણ છે

نورالحق فاری شاره لوباری (ભાગ-૫)

(250)

ખરીદ વેચાણ વિશે પ્રકરણ

بَابُ بَيْعِ الذَّهَبِ بِالذَّهَبِ ض ٢٩

"સોનાને સોનાના બદલામાં વેચવું ચાંદીના બદલે ચાંદી વેચવું" - (૨૯૦)

حدیث ۱۴۷۵ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرَةَ قَالَ قَالَ أَبُو بَكْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ

عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا تَبِيعُوا

[હદીષ : ૧૨૭૫]

ذَهَابًا بِذَهَابٍ وَلَا تَبِيعُوا

ફર્માવ્યું, અને સોનાને સોના બરાબર બરાબર જ વેચો અને

الذَّهَبَ بِالذَّهَبِ إِلَّا سَوَاءً

ચાંદીને ચાંદીના બદલામાં બરાબર બરાબર જ વેચો અને સોનાને ચાંદીના

بِسَوَاءٍ وَيَبِيعُوا الذَّهَبَ بِالْفِضَّةِ وَالْفِضَّةَ بِالذَّهَبِ كَيْفَ شِئْتُمْ

બદલામાં અને ચાંદીને સોનાના બદલામાં જેમ યાહો એમ વેચો."

بَابُ بَيْعِ الْفِضَّةِ بِالْفِضَّةِ ض ٢٩

"ચાંદીના બદલે ચાંદી વેચવું" (૫૪-૨૯૦)

حدیث ۱۴۷۶ حَدَّثَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ

عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا تَبِيعُوا

[હદીષ : ૧૨૭૬]

ذَهَابًا بِذَهَابٍ وَلَا تَبِيعُوا

ذَهَابًا بِذَهَابٍ وَلَا تَبِيعُوا

ذَهَابًا بِذَهَابٍ وَلَا تَبِيعُوا

હદીષ બયાન કરી તો અબુલ્લાહ ઈબને ઉમરે હઝરત અબુ સઈદથી મુલાકાત કરી અને પૂછ્યું, આપ

અને વધઘટ થવાની સંભાવના છે જે વ્યાજ છે, એટલા માટે એનાથી મના ફર્માવ્યું છે. ખજૂર જ ખાસ નહીં કોઈ પણ ફળનું આ રીતે ખરીદ વેચાણ જાઈજ નથી.

ઈમામ બુખારીએ પ્રકરણમાં الطعام (ખાવાની ચીજ)નો જે વધારો કર્યો છે તે એ જ ફાયદા માટે છે કે કોઈ એવું ન સમજે કે હદીષમાં કેવળ ખજૂર તથા કિસમિસનો ઉલ્લેખ છે જેથી આ મનાઈ એમની સાથે ખાસ છે.

ان زاد فلي آઓછાં હોય. અને ખરીદનારનો પણ ફોલ હોય શકે છે. હવે મુરાદ એ થશે કે જમીન પર જે ફળ છે તે વધુ કે

يَا أَبَا سَعِيدٍ مَا هَذَا الَّذِي تَحَدَّثُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

رَسُولُ اللَّهِ ﷺ آيا કેવું બયાન કરો છો ?

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَبُو سَعِيدٍ فِي الصَّرْفِ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

تُو અબૂ સઈદે કહ્યું કે બયએ સફના બારામાં મેં રસૂલુલ્લાહ ﷺ થી

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ مِثْلُ مِثْلٍ وَالْوَرِقُ بِالْوَرِقِ

સાંભળ્યું, ફર્માવતા હતા, સોનુ સોનાના બદલામાં સરખે સરખુ અને ચાંદી ચાંદીના

مِثْلُ مِثْلٍ

બદલામાં સરખે સરખી."

حدیث ۱۲۷۷ عَنْ نَافِعٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخَدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ

"નાફેએ હઝરત અબૂ સઈદ ખુદરી رضی اللہ عنہ થી રિવાયત કરી,

[હદીષ : ૧૨૭૭]

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تَبِيعُوا الذَّهَبَ

રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, સોનાને સોનાના બદલે ન વેચો પણ સરખે સરખુ અને વધઘટ

بِالذَّهَبِ إِلَّا مِثْلًا بِمِثْلٍ وَلَا تَشْفُوا بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ وَلَا تَبِيعُوا

ન કરો. અને ચાંદીને ચાંદીના બદલામાં ન વેચો પણ એ કે સરખે સરખુ હોય અને

الْوَرِقَ بِالْوَرِقِ إِلَّا مِثْلًا بِمِثْلٍ وَلَا تَشْفُوا بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ وَلَا

વધઘટ ન કરો. અને ઉધારને

تَبِيعُوا مِنْهَا غَائِبًا بِنَاجِحٍ عَه

રોકડાના બદલે ન વેચો." (મુસ્લિમ, તિર્મિઝી, નિસાઈ-બુયૂઅ)

بَابُ بَيْعِ الدِّينَارِ بِالدِّينَارِ نَسَاءً ٢٩١

"દીનારને દીનારના બદલામાં ઉધાર વેચવા" - (૨૯૧)

حدیث ۱۲۷۸ أَنَّ أَبَا صَالِحٍ الزُّبَيْرِيَّ أَخْبَرَهُ أَنَّ سَمِعَ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ

"અબૂ સાલેહ ઝય્યાતે ખબર આપી કે હઝરત અબૂ સઈદ ખુદરી رضی اللہ عنہ કહે છે, [હદીષ : ૧૨૭૮]

رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ يَقُولُ الدِّينَارُ بِالدِّينَارِ وَالِدِرْهَمٌ بِالدِّرْهَمِ

દીનાર દીનારથી અને દિરહમ દિરહમથી સરખે સરખા વેચવામાં આવે (વધઘટ વ્યાજ છે).

فَقُلْتُ لَهُ إِنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا لَا يَقُولُهُ فَقَالَ أَبُو

તો મેં એમને કહ્યું કે હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ એને નથી કહેતા. એના પર હઝરત અબૂ સઈદ ફર્માવ્યું,

سَعِيدٍ سَأَلْتُهُ فَقُلْتُ سَمِعْتَهُ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

મેં એમને પૂછ્યું હતું કે તમે રસૂલુલ્લાહ ﷺ થી સાંભળ્યું છે કે કિતાબુલ્લાહમાં તમે એમને જોયું છે ?

أَوْ وَجَدْتَهُ فِي كِتَابِ اللَّهِ فَقَالَ كُلُّ ذَلِكَ لَا أَقُولُ وَأَنْتُمْ أَعْلَمُ

તો ઈબ્ને અબ્બાસે કહ્યું, આ બધું હું નથી કહેતો, અને તમે લોકો રસૂલુલ્લાહ ﷺ ના ઈશ્તિહોને

بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَكِنْ أَخْبَرَنِي أُسَامَةُ

મારાથી વધુ જાણો છો. હા ! મને ઓસામા ઈબ્ને ઝયદ رضی اللہ عنہ એ ખબર

رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ

આપી કે નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું કે

لَا رَبِّي إِلَّا فِي النَّسِيئَةِ عَه

વ્યાજ કેવળ ઉધારમાં છે." (મુસ્લિમ, નિસાઈ-બુયૂઅ, ઈબ્ને માજહ-તિજરાત)

હદીષ : ૧૨૭૮ની સમજૂતી

મુસ્લિમમાં સુફ્યાન ઈબ્ને ઉયયના તરીકાથી આ તફસીલ છે :-

الدِّينَارُ بِالدِّينَارِ وَالِدِرْهَمٌ بِالدِّرْهَمِ مَثَلًا بِمَثَلٍ مِنْ زَادِ أَوْ زَادِ فَقَدَارِي

દીનારના બદલે દીનાર અને દિરહમના બદલે દિરહમ સરખે સરખા વેચવામાં આવે. જેણે વધુ લીધું કે આપ્યું એણે વ્યાજ લીધું અને આપ્યું.

ઈમામ હાકિમે રિવાયત કરી કે અબૂ મુજલહે કહ્યું કે હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ એક જમાના સુધી એવું કહેતા હતા કે બયએ સફમાં વાંધો નથી. એટલે કે સોનાને સોનાના અને ચાંદીને ચાંદીના બદલામાં વેચવામાં કોઈ વાંધો નથી. ત્યાં સુધી કે અબૂ સઈદ ખુદરી رضی اللہ عنہ તેમનાથી મુલાકાત કરી. અને આ હદીષ વર્ષાવી કે ખજૂર ખજૂરના, ઘઉં ઘઉંના, જવ જવના, સોનુ સોનાના, ચાંદી ચાંદીના બદલામાં હાથોહાથ અને સરખે સરખુ વેચો અને જે વધારે

قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ سَمِعْتُ سُلَيْمَانَ بْنَ حَرْبٍ يَقُولُ لِأَبِي إِبْرَاهِيمَ

"अने अबू अब्दुल्लाह ईमाम बुजारीअे कहूं, में सुलेमान बिन उर्बथी अे कहेतां सांभण्युं

النَّسِيئَةَ قَالَ هَذَا عِنْدَنَا فِي الذَّهَبِ بِالْوَرِقِ وَالْحِنْطَةِ بِالشَّعِيرِ

के व्याज केवण उधारमां छे. तेमणे कहूं, अमारी नज्जक सोनाने यांहीना बढले तथा घईने जवना बढलामां

مَفَاضِلًا لِأَبَاسٍ بِهِ يَدٌ أَبِيدٌ وَلَا خَدٌّ فِيهِ نَسِيئَةٌ

अधिकतानी साथे वेयवामां कोई वांधो नथी के हाथो हाथ डोय, अने उधारमां लबाई नथी.

थशे ते व्याज थशे. तो ईंने अब्बासे कहूं, हुं अल्लाहथी ईस्तिगफ़र करूं हुं अने तौबा करूं हुं. त्यार बाह घषा ज सप्तनी साथे अनाथी मना करता उता. (उम्दतुल फ़ारी, भाग-११, पंज : २८६)

सारांश : उद्दीषोमां केवण छे यीजोना बारामां स्पष्टपणे व्याजनी विगत छे. सोनु, यांही, भजूर, घई, जव, नमक (मीठु). अमना सिवाय अन्य यीजोमां व्याज छे के नथी, अने छे तो कई कई यीजोमां छे, अे उद्दीषोमां वर्णन थयेल नथी. अेटला माटे सैयहना फ़ारुके आ'उम رضي الله عنه अे इर्माव्यु. (मिशकत किताबुल भूयूअ भाबु रिबाअ, पंज : २४६)

सौथी छेले व्याजनी आयत नाजिल थई अने रसूलुल्लाह صلى الله عليه وسلم हुनियाथी तशरीफ़ लई गया अने अेने भूअ स्पष्टपणे वर्णन नथी कर्युं, अेटला माटे व्याजथी पण बयो अने तेनी शंकाथी पण बयो.

भूजतुद्दीने किरामे पोतानी ईस्तिंभातनी (मस्अला काढवानी) भुदादाह शक्ति वडे छे यीजोमां संपूर्ण विचारणा यितन करीने पोत पोतानी पात्रता प्रमाणे व्याजनो पायो निश्चित कर्यो छे. उजरत ईमामे आ'उमे इर्माव्युं के व्याजनो पायो, मात्रा अने ज़तमां अेकता छे. जे अंनेमां अेकता डोय तो (वधारो) पण व्याज अने उधार पण व्याज. अने जे केवण अेकमां बराबरी डोय तो (वधारो) ज़ईज, उधार उज्ज पण व्याज छे. दा.त. सोनाने यांहीना बढलामां वेय्युं अथवा उलटु तो वधारो ज़ईज अने उधार उराम तथा व्याज. मात्राथी मुराह वजन तथा माप छे. अेनो सार अे नीकण्यो के व्याज केवण अे यीजोमां छे जे कोई मापियाथी मापीने के तोलीने वेयाय छे. अने जे यीजो मापीने के तोलीने नथी वेयाती, जेम के ईडां तथा कपडां, अेमां व्याज नथी.

उजरत ईमाम शाफ़ई رضي الله عنه अे व्याजनी ईल्लत (सबअ) मतउमात अेटले के भावा पीवानी यीजोमां तअम अेटले टेस्ट अने जे यीजो षमन (किंमत) छे तेमां षमनियत निश्चित कर्युं. बढलामां लेवा देवामां आवती वस्तुओनुं अेक ज़ातिथी डोवुं. अेटला माटे ईमाम शाफ़ई رحمته الله عليه ने त्यां ईडांमां पण व्याज छे. अेटला माटे अेमने त्यां अेक ईडांने बढले अे ईडां वेयवां ज़ईज नथी.

हुजूर अक़दस صلى الله عليه وسلم अे जे यीजोने "कयली" अेटले के मापीने वेयनारी अतावी द्दीधी छे ते व्याजना मामलामां कयली ज मानवामां आवशे. अने अे ज प्रमाणे जे यीजोने वजनी अेटले तोलीने वेयनारी अतावी छे ते वजनी ज मानवामां आवशे अले अत्यारे रिवाज बढलाय गयो डोय. जेम के घई, भजूर, नमक. अेमने हुजूर صلى الله عليه وسلم अे अतावेल मकील छे अेटले के साअ वगेरे वडे मापीने वेयनारी. उवे तोलीने वेयवानो रिवाज थई गयो छे, पण व्याजना मामलामां सौ मकील ज छे. सोना तथा यांहीने वजन करवामां आवनार अतावेल छे अने अे डाल पण वजन थनार छे. अने व्याजना मामलामां उमेशां वजन थनार ज रडेसे, अले कहीक अेवुं थई ज़य के वजनथी न वेयाय.

بَابُ بَيْعِ الْمُرَابَنَةِ ط ٢٩١

"બચએ મુઝાબનહ" - (૨૯૧)

وَهُي بَيْعُ التَّمْرِ بِالتَّمْرِ وَبَيْعُ الزَّيْبِ بِالْكَرْمِ وَبَيْعُ الْعَرَايَا

"અને આ સૂકી ખજૂરને ઝાડ પર લાગેલી ખજૂરના બદલામાં અને કિસમસિને

વેલમાં લાગેલી દ્રાક્ષના બદલામાં અને અરાયાનું ખરીદ વેચાણ છે."

حَدِيث ١٢٧٩ أَحْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ

"હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમર રાઝી અલ્લાહુ અન્હુમાંથી રિવાયત છે કે રસૂલુલ્લાહ (સલ્લિ અલ્લાહુ અલેહિ વાલ્લાહિ વાલ્લાહુ)

[હદીષ : ૧૨૭૯]

تَعَالَى عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تَبِيعُوا

ફર્માવ્યું, ફળને તે સમય સુધી ન વેચો જ્યાં સુધી તે નફો ઉઠાવવાને લાયક ન થઈ જાય,

التَّمْرِ حَتَّى يَبْدُ وَصَلَاحُهُ وَلَا تَبِيعُوا التَّمْرَ بِالْتَّمْرِ -

અને ઝાડ પર લાગેલ ફળને સૂકી ખજૂરના બદલામાં ન વેચો."

અને જે ચીજોના બારામાં કાંઈ આવેલ નથી એમાં ઉર્ફનો એતેબાર થશે. જો તે માપીને વેચાતી હોય તો તે મકીલ છે અને તોલીને વેચાતી હોય તો વજન થનાર છે. અને જો ઉર્ફ બદલાય જાય તો લેણદેણ વખતે જે ઉર્ફ હશે એનો એતબાર છે. દા.ત. ચોખા પહેલાં માપીને વેચાતા હતા પણ હવે તોલાઈને વેચાય છે તો અત્યારે એ વજન થનાર માનવામાં આવશે.

હદીષ : ૧૨૭૯ની સમજૂતી

بيدو صلاحه : "સલાહ"નો અર્થ લાયક થવું છે. અહીં એ મુરાદ છે કે તે એવાં થઈ જાય કે તેનાથી ફાયદો હાંસલ કરવામાં આવી શકે. મુસ્લિમ (૨/૧૧-બુયૂઅ)માં હઝરત જાબિર રાઝી અલ્લાહુ અન્હુની એક રિવાયતમાં છે : અને હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ રાઝી અલ્લાહુ અન્હુની હદીષ (૨/૮ બુયૂઅ)માં છે : حتی يוכל منه : તે ખાવા લાયક થઈ જાય. અને એ દરેક ફળમાં વિવિધ છે. ખજૂરોનો જ્યારે અમુક હિસ્સો પીળો કે લાલ થઈ જાય છે તો એને ખાવામાં આવે છે. આપણા વિસ્તારમાં કેરી એવું ફળ છે જ્યારે એમાં ખટાશ આવી જાય છે તો એને વાપરવામાં આવે છે, દા.ત. ચટણીમાં. કેળુ તદ્દન કાચુ હોય તો પણ શાક બનાવવાના કામમાં આવે છે, એટલા માટે એની કોઈ સ્પષ્ટ હદ નક્કી નથી. કોઈપણ રીતે જ્યારે તે વાપરવા પાત્ર બની જાય તો એને વેચવું જાઈજ છે. ફાયદો ઉઠાવવા પાત્ર થતા પહેલાં એનું ખરીદ વેચાણ મના હોવાનું કારણ એ છે કે જ્યારે એ ફાયદો ઉઠાવવા પાત્ર નથી તો માલ નથી તેમજ ઝઘડો ગરબડ થવાનો મજબૂત અંદેશો છે.

حدیث ۱۲۸۰ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ مَوْلَى ابْنِ أَبِي أَحْمَدَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ

[હદીષ : ૧૨૮૦] "હઝરત અબૂ સઈદ ખુદરી رضی اللہ عنہما થી રિવાયત છે કે

رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ મુઝાબનહ અને મુહાકલહથી મના ફર્માવ્યું.

نَهَى عَنِ الْمُرَايَبَةِ وَالْمُحَاكَلَةِ وَالْمُرَابَنَةِ إِشْتِرَاءَ التَّمْرِ بِالتَّمْرِ فِي

ઝાડોમાં જે ફળ હોય તેને સૂકા ખજૂરના બદલામાં ખરીદવાને

رُؤُسِ التَّمْرِ - عه

મુઝાબનહ કહે છે. " (મુસ્લિમ-બયૂઅ, ઈબ્ને માજહ-અલ અહકામ)

حدیث ۱۲۸۱ عَنْ عِكْرَمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ نَهَى

[હદીષ : ૧૨૮૧] "હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما એ ફર્માવ્યું કે નબી ﷺ એ

النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْمُحَاكَلَةِ وَالْمُرَابَنَةِ

મુહાકલા તથા મુઝાબનહથી મના ફર્માવ્યું."

حدیث ۱۲۸۲ عَنْ ابْنِ عُمَرَ عَنْ زَيْدِ بْنِ تَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ

[હદીષ : ૧૨૮૨] "હઝરત ઝયદ બિન યાબિત رضی اللہ عنہما થી રિવાયત છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ

رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَخَّصَ لِصَاحِبِ الْعَرِيَّةِ

અરિયહના માલિકને એની ઈજાઝત આપી કે તે તેને

હદીષ : ૧૨૮૦ની સમજૂતી

حَقْلٌ نَوِيٌّ مَا دَوِيَ مَحَاكَلَهُ છે. ઉમદા ખેતી પાત્ર જમીન. ખેતી જ્યાં સુધી હરીયાળી રહે ડૂંડાની અંદર જે દાણા હોય તેને સાફ કરેલ, દાણાના બદલામાં વેચવા. મુઝાબનહ અને મુહાકલહના નાજાઈઝ હોવાનું કારણ એ છે કે એની શક્યતા છે કે એ બંનેમાંથી એક વધારે અને એક કમ હોય. અને એ જાતિથી જાતિની બયઅ (ખરીદ વેચાણ) છે જેમાં વધારો કે ઘટાડો વ્યાજ છે.

ઈબ્ને અબી અહમદનું નામ અબ્દુલ્લાહ છે. એ ઉમ્મુલ મો'મિનીન હઝરત ઝયનબ બિન્તે જહશ رضی اللہ عنہما ના ભત્રીજા અહમદ બિન જહશના સાહબઝાદા છે. આ હદીષના રાવી અબૂ સુફ્યાન એમના જ ગુલામ હતા.

હદીષ : ૧૨૮૨ની સમજૂતી

આ હદીષ તઅલીફન એ જ પ્રકરણમાં ત્રણ હદીષ પહેલાં સાલિમના તરીફાથી આ શબ્દોમાં વર્ણન થયેલી છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ત્યાર બાદ લીલી કે સૂકી ખજૂરના બદલામાં "અરિયહ"ના ખરીદ વેચાણની ઈજાઝત આપી. એના સિવાય અન્ય કોઈમાં નથી આપી.

أَنْ يَبِيعَهَا بِخُرْصِهَا - عه

અંદાજથી વેચે." (બુખારી, ૧/૨૯૨, ૧/૩૨૦ અલ્મસાફાત, મુસ્લિમ-બુયૂઅ, તિર્મિઝી, નિસાઈ, અશ્શુરૂત, ઈબ્ને માજહ-અતિજરાત)

بَابُ بَيْعِ التَّمْرِ عَلَى رُؤْسِ التَّمْرِ بِالدَّهَبِ وَالْفِضَّةِ ط ٢٤

"ઝાડનાં ફળોનું સોના તથા ચાંદીના બદલામાં ખરીદ વેચાણ" - (૨૯૧)

حدیث ١٢٨٣ عَنْ عَطَاءٍ وَأَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ

"હઝરત જાબિર રઝી અલ્લાહુ એ ફર્માવ્યું કે નબી ﷺ એ ફળને વેચવાથી મના ફર્માવ્યું [હદીષ : ૧૨૮૩]

نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَيْعِ التَّمْرِ حَتَّى يُطِيبَ

જ્યાં સુધી સ્વાદિષ્ટ ન થઈ જાય અને અરાયા સિવાય એમાંથી કોઈને દીનાર તથા દિરહમના

وَلَا يَبَاعُ شَيْئٌ مِنْهُ إِلَّا بِالْذِّينَارِ وَالذَّرْهَمِ إِلَّا الْعَرَايَا عه

સિવાય કોઈ અન્ય ચીજના બદલામાં ન વેચવામાં આવે." (અબૂ દાઉદ-બુયૂઅ, ઈબ્ને માજહ-અતિજરાત)

حدیث ١٢٨٤ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الرَّهْمَنِ قَالَ سَمِعْتُ مَالِكًا وَسَأَلَهُ

"અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને અબ્દુલ વહહાબે કહ્યું, મેં માલિકથી સાંભળ્યું અને તેમનાથી [હદીષ : ૧૨૮૪]

عَبْدُ اللَّهِ بْنِ الرَّبِيعِ أَحَدُكَ دَاوُدُ عَنْ أَبِي سَفْيَانَ عَنْ أَبِي

અબ્દુલ્લાહ બિન રબીએ પૂછ્યું હતું કે શું તમારાથી દાઉદે, અબૂ સુફ્યાનથી રિવાયત કરતાં

هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَخَّصَ فِي بَيْعِ الْعَرَايَا

અને તે હઝરત અબૂ હુરૈરહથી રિવાયત કરતાં આ હદીષ વર્ણવી છે ? કે નબી ﷺ એ પાંચ વસક કે એનાથી

હદીષ : ૧૨૮૩ની સમજૂતી

આ હદીષનો સાર એ છે કે ઝાડ પર લાગેલાં ફળોને સોના ચાંદી અથવા કોઈપણ ધમને ઈસ્તેલાહીના બદલામાં વેચવું જાઈજ છે, ભલે ઉધાર હોય. અને એ જાતિ સાથે વેચવું દરેક રીતે મના છે એના સિવાય અન્ય જાતિ સાથે વેચવામાં જો સોદો રોકડે હોય કે ખરીદનાર એ જ મજલિસમાં કિંમત અદા કરી આપે અને ઝાડનાં ફળ ઉતારી લે તો જાઈજ છે, અને ઉધાર મના છે. શરત એ કે તે જે બદલે વેચેલ હોય તે મકીલ (માપીને વેચાતું) હોય, નહીં તો ઉધાર પણ જાઈજ છે.

હદીષ : ૧૨૮૪ની સમજૂતી

ઉબૈદુલ્લાહના બાપ રબીએ અબૂ જઅફર, મ-સૂર અબ્બાસી શહનશાહના ચોકીદાર છે. એમનો જ પુત્ર ફઝલ શહનશાહ હારૂન રશીદનો બાદમાં વઝીર બન્યો. અબૂ સુફ્યાન તે જ છે જે પહેલાં વર્ષન થઈ ચૂક્યા છે એટલે કે ઉમ્મુલ મો'મિનીન હઝરત ઝયનબના ભત્રીજા અબૂ અહમદ ઈબ્ને જહશના પુત્રના ગુલામ. મુહદ્દિષોની ઈસ્તેલાહ (બોલી) આ પ્રમાણે છે કે શયખ શાગિદ પર કિર્મત કરે

نورالهدیة فی شرح سنن ابی حنيفة (भाग-प)

(257)

ખરીદ વેચાણ વિશે પકરણ

فِي خَمْسَةِ أَوْسُقٍ أَوْ دُونَ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ قَالَ نَعَمْ عه

કમમાં અરાયાના ખરીદ વેચાણની ઈજાઝત આપી છે. તેમણે કહ્યું, હા!"

(મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, તિર્મિઝી, નિસાઈ-બુયૂઅ, અશશરૂત)

حدیث ۱۲۸۵ قَالَ يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ سَمِعْتُ بِشَيْرًا قَالَ سَمِعْتُ سَهْلَ بْنَ أَبِي

"હઝરત સહલ બિન અબૂ હશમ ઉસ્મીન رضي الله عنه એ કહ્યું કે રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم એ ઝાડના [હદીષ : ૧૨૮૫]

حَتْمَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

ફળોનો અંદાજો લગાડીને સૂકી ખજૂરોના બદલામાં વેચવાથી મના ફર્માવ્યું છે. હા! અરિય્યામાં એની

نَهَى عَنْ بَيْعِ التَّمْرِ بِالتَّمْرِ وَرَخَّصَ فِي الْعَرِيِّهِ أَنْ تَبَاعَ بِمَخْرَجِهَا

ઈજાઝત આપી જેથી એના માલિક લીલી ખજૂરો ખાય. * અને સુફ્યાન (બિન ઉયયના)એ બીજીવાર

يَأْكُلُهَا أَهْلُهَا رَطْبًا عه وَقَالَ سُفْيَانُ مَرَّةً أُخْرَى إِلَّا أَنَّهُ رَخَّصَ

આ કહ્યું, હા! અરિય્યામાં અંદાજા (અનુમાન)ની સાથે વેચવાની ઈજાઝત આપી જેથી એના

તો તેને અંદાજી વર્ણવે છે અને જો શાગિર્દ શયખ પર કિર્મત કરે તો તેને અંદાજી રિવાયત કરે છે. આ સનદમાં એ છે કે અબુલ્લાહ ઈબને વહબની સામે ઓબૈદુલ્લાહ ઈબને રબીએ ઈમામ માલિકને હદીષ પઢીને સંભળાવી અને ઈમામ માલિકે "હા" કહ્યું તો એને પણ ઈમામ બુખારીએ અંદાજી તાબીર કર્યું, જ્યારે કે તેને અંદાજી તાબીર કરવું જોઈતું હતું. આ કોઈ કોઈ વાંધાની વાત નથી. પ્રથમ વિભાગમાં વર્ણન થઈ ચૂક્યું કે ઈમામ બુખારીની નજીક અંદાજી સમાનાર્થી છે. આ ખાસ તરીકાને મુહદિષોની બોલીમાં عرض السامع કહે છે. હઝરત માલિક આ તરીકાને વધુ પસંદ કરતા હતા. એનો સબબ એ છે કે શયખે હદીષ વર્ણન કરી તો એની સંભાવના રહે છે કે શાગિર્દથી એના યાદ રાખવામાં કોઈ ખામી રહી જાય, પણ જ્યારે શાગિર્દ ખૂદ હદીષ પઢીને સંભળાવી અને શયખે સાંભળીને તેના સમર્થનમાં નઅમ (હા) કહ્યું તો યાદ રાખવામાં કોઈ ખામીની સંભાવના ન રહી.

اودون خمسة اوسق : આ શક દાઉદ ઈબને હુસૈનથી થયો, જેમ કે મુસ્લિમ (૨/૮ અલ્બુયૂઅ)માં છે. આ ઈશાદનો મતલબ એ છે કે અરાયામાં એની ઈજાઝત છે કે ઝાડ પર જે ફળ હોય તેનો અંદાજો લગાડીને સૂકી ખજૂરોના બદલામાં વેચી દીધું. જ્યારે કે તે પાંચ વસક અથવા એથી કમ હોય, દા.ત. એ અનુમાન લગાડ્યું કે ઝાડ પર વસક ખજૂરો છે તેમને ચાર વસક સૂકી ખજૂરોના બદલે વેચી દીધી. લગભગ પાંચ વસકની કૈદ (શરત) એટલા માટે છે કે એ દૌરમાં પાંચ વસકથી વધુ ખજૂરો એક ઝાડમાં થતી ન હતી.

હદીષ : ૧૨૮૫ની સમજૂતી

સહલ બિન અબૂ હશમ رضي الله عنه : એમનું નામ આમિર બિન સાઅદા છે અને કુન્નિયત અબૂ યહયા અથવા અબૂ મુહમ્મદ, અન્સારી મદની સહાબી છે. એ બચપણના સહાબીઓમાંથી છે. હુઝૂર صلى الله عليه وسلم ના વિસાલના સમયે એ સાત આઠ વરસના હતા. હુઝૂરે અફદસ صلى الله عليه وسلم થી હદીષો રિવાયત કરી છે. હઝરત ઝયદ બિન ષાબિત અને મુહમ્મદ બિન મુસ્લિમા رضي الله عنهما થી પણ રિવાયત કરી છે. હઝરત મુઆવિયહ رضي الله عنه ની ખિલાફતના પ્રારંભિક દિવસોમાં રબના પ્યારા થયા. (ઈસાબા, ૨/૮૬)

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(258)

ખરીદ વેચાણ વિશે પ્રકરણ

فِي الْعَرَبِيَّةِ يَبِيعُهَا أَهْلُهَا بِخَرْصِهَا يَأْكُلُونَهَا رُطْبًا وَقَالَ هُوَ سَوَاءٌ-

માલિક લીલી ખજૂરો ખાય. અને કહ્યું કે બંનેવનો ભાવાર્થ એક છે. સુફ્યાને કહ્યું, મેં યહયાને કહ્યું અને હું એ વખતે

قَالَ سُفْيَانُ قُلْتُ لِيَحْيَىٰ وَأَنَا غُلَامٌ إِنَّ أَهْلَ مَكَّةَ يَقُولُونَ إِنَّ

બાબક હતો કે મક્કાવાળા કહે છે કે નબી ﷺ એ અરાયાને વેચવાની ઈજાઝત આપી છે. એના પર યહયાએ

النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَىٰ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَخَّصَ فِي بَيْعِ الْعَرَا يَا فَقَالَ

કહ્યું કે મક્કાવાસીઓને કેવી રીતે ખબર પડી ? મેં બતાવ્યું કે તે લોકો હઝરત જાબિરથી રિવાયત કરે છે. તો તે

وَمَا يَدْرِي أَهْلُ مَكَّةَ قُلْتُ إِنَّهُمْ يَرُوءُونَ عَنْ جَابِرٍ فَسَكَتَ

મોન રહ્યા. સુફ્યાને કહ્યું, મારો આશય એ હતો કે હઝરત જાબિર

قَالَ سُفْيَانُ إِنَّمَا رَدَّتْ أَنَّ جَابِرًا مِّنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ قَبِي

મદીનાવાળાઓમાંથી છે (તે સારી રીતે જાણે છે) સુફ્યાનને પૂછવામાં આવ્યું કે

لِسُفْيَانَ وَلَيْسَ فِيهِ نَهْيٌ عَنْ بَيْعِ الشَّمْرِ حَتَّىٰ يَبْدُ وَصَلَاةُ

આ હદીષમાં એ નથી કે લાભદાયક હોવાથી પહેલાં ફળનું ખરીદ વેચાણ મના છે ? બતાવ્યું કે

قَالَ لَا-

એવું નથી. (★ બુખારી ૧/૩૨૧, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, તિર્મિઝી, નિસાઈ-બુયૂઅ-અશશરૂત)

ياكلها اهله : યાકલ્યાની ઝમીરે મન્સૂબ મુત્તસિલનો મરજઅ અમાર "અખ્માર" છે જેના પર خرص દલીલ પૂરી પાડે છે કે એ ફળોને તે ખાય જે ખરીદયા બાદ એનો માલિક છે, એટલે ખરીદનાર.

ياكلونها : એમાં ઝમીર મન્સૂબ મુત્તસિલનો મરજઅ પ્રથમ વાક્યની જેમ "અખ્માર" છે અને ઝમીરે મરફૂઅ મુત્તસિલનો મરજઅ અહલે મખરૂસ છે. એટલે કે જેમના માટે અંદાજો લગાડવામાં આવ્યો એટલે ખરીદનાર. આ રીતે બંને લખાણોનો ભાવાર્થ સમાન થયો. هوسواءનો મતલબ એ જ છે.

اناعلام : સુફ્યાન ઈબને ઉયયનાના આ ઈર્શાદનો હેતુ એ છે કે હું નાનપણ (કમસિની)થી જ હદીષ સાંભળ તો આવ્યો છું અને તે પણ સંપૂર્ણ તેહફીફની સાથે. અને હું નાની વયમાં જ મારા શયખોથી ઈલ્મી ચર્ચા કરી લેતો હતો. એ પોતાના દિમાગશક્તિને પ્રદર્શિત કરવા માટે ફર્માવ્યું. જરૂરતના સમયે પોતાનો કમાલ પ્રદર્શિત કરવું બુરુ નથી. سئيدنا يूसويف اعلىالام એ અઝીઝે મિસ્રને ફર્માવ્યું. انى حفيظ عليم (યૂસુફ-૫૫)

باب تفسیر العرایا ص ۲۹۲

"अरायानी तइसीर" – (२८२)

प्रकरणની स्पष्टता : वर्षान थઈ यूक्युं अराया अरिख्यडनुं બહુવચન છે. એનો માદો عُزَى (ઉર્યુન) છે, જેનો અર્થ નગન થવું છે. અહીં અતિયહના અર્થમાં છે. એ ખજૂરનું ઝાડ જે કોઈને એટલા માટે આપવામાં આવ્યું હોય કે તેનું ફળ ખાય લે.

٤٠٧ وَقَالَ مَالِكُ الْعَرَبِيَّةُ أَنْ يُعْرِي الرَّجُلَ الرَّجُلَ التَّمْلَةَ تَنْم

"અને ઈમામ માલિકે ફર્માવ્યું, અરિયહ એ છે કે એક શખ્સ કોઈને [તઅલીફ : ૪૦૭]

يَتَأَذَى بِدُخُولِهِ عَلَيْهِ فَرُخَصَ لَهُ أَنْ يَشْتَرِيَهَا مِنْهُ بِتَمْرٍ

ખજૂરનું ઝાડ (ફળ ખાવા માટે) આપી દે પછી તેના બાગમાં આવવા જવાથી તકલીફ થાય તો તેને એ ઈજાઝત આપવામાં આવી કે તેના ફળોને સૂકી ખજૂરોના બદલામાં ખરીદી લે."

٤٠٨ وَقَالَ ابْنُ اُدْرِيسَ لَا تَكُونُ إِلَّا بِالْكَيْلِ مِنَ التَّمْرِ يَدًا ابِيدَوْلًا

"અને ઈબ્ને ઈદરીસે ફર્માવ્યું, એ તે સમયે જાઈઝ છે કે કિંમતમાં જે સૂકી ખજૂર આપવામાં [તઅલીફ : ૪૦૮]

تَكُونُ بِالْجُدَاوِ -

આવે તે માપીને આપવામાં આવે અને અફદ (સોદા)ની મજલિસમાં જ આપવામાં આવે, અંદાજથી ન હોય."

તઅલીફ : ૪૦૭-૪૦૮ની સમજૂતી

ઈમામ માલિકના ઈર્શાદને અલ્લામા ઈબ્ને અબ્દુલબરે મુતસિલ સનદ સાથે ઈબ્ને વહબના તરીકાથી રિવાયત કર્યો છે. ઈબ્ને ઈદરીસથી કોણ બુઝુર્ગ મુરાદ છે એમાં મતભેદ છે. અલ્લામા ઈબ્ને તીને કહ્યું કે એનાથી મુરાદ અબ્દુલ્લાહ રાવી ફૂફી છે. મોટાભાગના શરહકર્તાઓની એ જ રાય છે. અલ્લામા મઝીએ યફીનની સાથે કહ્યું કે એ હઝરત ઈમામ શાફઈ رضی اللہ عنہ છે. આ પ્રમાણે હઝરત ઈમામ શાફઈનો ઉલ્લેખ સહીહ બુખારીમાં બે જગાએ થયો, એક અહીં અને એક કિતાબુઝ્ ઝકાતમાં. અલ્લામા ઈબ્ને બત્તાલને એમાં ઉલ્લેખ છે કે એ કોણ સાહબ છે.

وَمِمَّا يَقُوْنِيهِ قَوْلُ سَهْلِ بْنِ أَبِي حَشْمَةَ بِالْأَوْسُقِ الْمَوْسِقَةِ અને જે વાતોથી એને શક્તિ મળે છે. હઝરત સહલ બિન અબૂ હશ્માનો એ ફૌલ પણ છે કે તે ખજૂર વસકથી માપેલી હોય.

આ ફૌલ ઈબ્ને ઈદરીસનો છે અથવા ઈમામ બુખારીનો બંનેની સંભાવના છે. અલ્લામા ઈબ્ને બત્તાલની રાય છે કે એ ઈમામ બુખારીનો ફૌલ છે. અને ઈમામ મઝીના ફૌલથી જાહેર થાય છે કે એ હઝરત ઈમામ શાફઈનો ઈર્શાદ છે.

الموسقة थी मुराद છે કે ઝાડના ફળના બદલામાં જે સૂકી ખજૂરો આપવામાં આવે તે વસક અથવા કોઈપણ માપિયાથી માપેલી હોય. આ તરકીબ (વાક્યરચના) એવી જ છે જેવું કે કુર્આન મજીદમાં ફર્માવવામાં આવ્યું : [آل عمران: ١٤] "أَفْقَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ [آل عمران: ١٤]" અને તળે ઉપર ચાંદી સોનાના ઢગલા."

(આલિ ઈમરાન, આયત : ૧૪)

नुग्रहवुल् फ़ारी शरहे बुभारी (भाग-प)

(260)

બરીદ વેચાણ વિશે પ્રકરણ

٤٠٩ وَقَالَ ابْنُ اسْحَاقَ فِي حَدِيثِهِ عَنْ نَافِعِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ

"અને ઈમામ ઈબ્ને ઈસ્હાકે પોતાની હદીષમાં નાફેઅ અન ઈબ્ને ઉમર رضي الله عنه થી [તઅલીફ : ૪૦૯]

اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا كَانَتْ الْعَرَايَا أَنْ يُعْرَى الرَّجُلُ فِي مَالِهِ النَّخْلَةَ

રિવાયત કરતાં કહ્યું, અરાયાની સ્થિતિ આ પ્રમાણે હતી કે કોઈ પોતાના માલમાંથી એક

وَالنَّخْلَتَيْنِ -

બે ખજૂરનાં ઝાડ કોઈને ફળ ખાવા માટે આપી દે."

٤١٠ وَقَالَ يَزِيدُ عَنْ سُفْيَانَ بْنِ حُصَيْنِ الْعَرَايَا نَخْلٌ كَانَتْ

"અને સુફ્યાન ઈબ્ને હુસૈનથી રિવાયત કરતાં યઝીદે કહ્યું કે અરાયા તે ખજૂરનાં ઝાડો [તઅલીફ : ૪૧૦]

تَوْهَبٌ لِلْمَسَاكِينِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ أَنْ يَنْتَظِرُوا بِهَا رُخْصَةً

છે જે મિસ્કીનોને (ફળ ખાવા માટે) આપી દેવામાં આવતાં અને તે મિસ્કીન ફળને તૈયાર થવાની રાહ જોઈ

لَهُمْ أَنْ يَبِيعُوهَا بِمَا شَاءُوا مِنْ الثَّمَرِ

શકતા ન હતા એટલા માટે એ લોકો એને જેટલી સૂકી ખજૂરોના બદલામાં ચાહતા વેચી દેતા."

તઅલીફ : ૪૦૯ની સમજૂતી

હઝરત ઈમામ બુખારીએ અરાયાની તફસીરને હઝરત ઈમામ મુહમ્મદ ઈબ્ને ઈસ્હાકની હદીષનો ભાગ બતાવ્યો છે. શક્ય છે કે કોઈ સનદથી તેમને આ હદીષ સાથે એ તફસીર મળી હોય. ઈમામ બુખારી સાથે જે આપણો એતેકાદ છે એના પ્રમાણે આપણે એ જ કહીશું પણ હદીષની કિતાબોની છાનબિનથી એ જાહેર થાય છે કે તેમની આ હદીષની સાથે આવી તફસીર ક્યાંય વર્ણન થયેલ નથી. ઈમામ તિર્મિઝી (૧/૧૫૬ અલ્બુયૂઅ)એ આ હદીષ વર્ણવી છે એમાં આ તફસીર નથી. ઈમામ અબૂ દાઉદે (૨/૧૨૨, અલ્બુયૂઅ) કેવળ તફસીર વર્ણવી છે ન આ હદીષ વર્ણન કરી છે ન કોઈ અન્ય હદીષ.

ફાયદો : ઈમામ મુહમ્મદ બિન ઈસ્હાક પર દેવબંદીઓના હકીમુલ ઉમ્મત મૌલાના અશરફઅલી થાનવીએ પોતાના લખાણમાં અતિશય નીચ વાંધા કર્યા છે જેના દલીલબદ્ધ જવાબો મસ્નદુલ વક્ત હઝરત મુફતીએ આ 'ઝમે હિંદ મૌલાના શાહ અબુલ બરકાત મુહીયુદ્દીન મુસ્તફા રઝા رحمته الله عليه એ વફાયાએ અહલે સુન્નતમાં આપ્યા છે, જેનું જરૂરત જેટલું લખાણ અઝીઝે સઈદ મૌલાના હાફિઝ અબ્દુલહકફ રઝવી ઉસ્તાઝ જામિઆ અશરફિયા મુબારકપુરે પોતાની કિતાબ "અઝાને ખુત્બા કહાં હો?"માં નક્કલ કરી આપેલ છે. અહીં મારે એ બતાવવું છે કે ઈમામ ઈબ્ને ઈસ્હાક એ પાયાના ઈમામ છે કે હઝરત ઈમામ બુખારીએ એમના ફૌલને સનદ રૂપે વર્ણવ્યો છે, તે પણ અહકામમાં. એનાથી સાબિત કે ઈમામ ઈબ્ને ઈસ્હાક તેમની નજીક કેવળ ષિકહ જ નહીં હુજજત છે.

તઅલીફ : ૪૧૦ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ અહમદે પોતાની મુસ્નદ (૫/૧૮૨)માં મૌસૂલનું રિવાયત કરી છે. આ યઝીદ એ યઝીદ ઈબ્ને હાઝન મશહૂર મુહદિષ છે.

نورالهدى للفقهاء الشافعية (भाग-٥)

(261)

બરીદ વેચાણ વિશે પ્રકરણ

بَابُ بَيْعِ الثَّمَارِ قَبْلَ أَنْ يَبْدُوَ وَصَلَاةُهَا ٢٩٢

"भावा लायक थतां पहेलां इणोनुं भरीद वेयाण" - (२८२)

ت ٤١١ عَنْ سَهْلِ بْنِ أَبِي حَتْمَةَ الْأَنْصَارِيِّ مِنْ بَنِي حَارِثَةَ رَضِيَ اللَّهُ

"હઝરત સહલ બિન અબૂ હમમહ જે બની હારથાના

[તઅલીફ : ૪૧૧]

تَعَالَى عَنْهُ أَنَّهُ حَدَّثَهُ عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ كَانَ النَّاسُ فِي عَهْدِ

એક શખ્સ હતી. હઝરત ઝયદ બિન પાબિત રિવાયત કરતાં હદીથ બયાન કરી કે તેમણે ફર્માવ્યું,

رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتْبَاعُونَ الثَّمَارَ فَإِذَا جَدَّ

નબી જમાનમાં લોકો ફળોને ખરીદી લેતા અને જ્યારે ફળો કાપવામાં આવતાં અને ખરીદ વેચાણ

النَّاسُ وَحَضَرَ تَقَا ضِيْبِهِمْ قَالَ الْمُبْتَاعُ إِنَّهُ أَصَابَ الثَّمَرَ الدِّمَانَ

કરનાર માલ તથા કિંમત પર કબજો કરવા આવતા તો ખરીદનાર કહેતો કે ફળોને દમાન લાગી ગયું, એને

أَصَابَهُ مُرَاضٌ أَصَابَهُ قُشَامٌ عَاهَاتٍ يَحْتَجِّجُونَ بِهَا فَقَالَ رَسُولُ

બીમારી લાગી ગઈ, એને કુશામ લાગી ગયું છે. અને ફળોની બીમારીઓનો ઉલ્લેખ કરતા, નિશ્ચિત થયેલ

اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا كَثُرَتْ عِنْدَهُ الْخِصْمُومَةُ فِي

કમતથી ઓછુ આપવા ઝઘડો કરતા. જ્યારે હુઝૂરની બિદમતમાં આ ઝઘડા અધિક પ્રમાણમાં આવવા લાગ્યા

ذَلِكَ فَأَمَّا أَفْلا تَبْتَاعُوا حَتَّى يَبْدُوَ وَصَلَاحُ الثَّمَرِ كَالْمَشْوَرَةِ

તો રસૂલુલ્લાહ એ મશવરો આપતાં ફર્માવ્યું કે જો એ ખરીદ વેચાણ નથી છોડી શકતા તો જ્યાં સુધી ફળ

يُسَيِّرُ بِهَا الْكَثْرَةَ خِصْمُومَتِهِمْ — وَأَخْبَرَنِي خَارِجَةُ بْنُ زَيْدٍ

ઉપયોગને પાત્ર ન થઈ જાય ન વેચો. અને ખારિજહ બિન ઝયદે ખબર આપી કે

تألیف : ૪૧૧ની સમજૂતી

ઈમામ બુખારીએ આ તઅલીફને ઈમામ લયષ બિન સઅદથી અબઝઝનાદના તરીફાથી વર્ણન કરી છે. હઝરત લયષ બિન સઅદનો વિસાલ હિ.સ. ૧૭૫માં થયો, અને ઈમામ બુખારીનો જન્મ ૧૩ શવ્વાલ હિ.સ. ૧૮૪માં થયો એટલા માટે એ મુસ્નદ નથી, મુઅલ્લફ છે. એને ઈમામ અબૂ દાઉદે (૨/૧૨૨-અલ્બુયૂઅ) મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે, પણ એની સનદમાં ઈમામ લયષ નથી. દમાન, કુશામ એ ખાસ બીમારીઓ છે જે ખજૂરોના ફળોમાં તૈયાર થતાં પહેલાં લાગુ પડી જાય છે જેના કારણે ફળો ખરાબ થઈ જાય છે અથવા ખરી

أَنَّ زَيْدِينَ ثَابِتٍ لَمْ يَكُنْ يَبِيعُ ثَمَارَ أَرْضِهِ حَتَّى تَطْلُعَ

હઝરત ઝયદ બિન ધાબિત رضی اللہ عنہم જ્યાં સુધી સુરૈયા તુલૂઅ ન કરી લે ફળોને નથી વેચતા.

الْثُرَيَّا فَيَتَبَيَّنُ الْأَصْفَرُ مِنَ الْأَحْمَرِ -

તે વખતે પીળુ લાલથી અલગ પડી જતુ."

حدیث ۱۲۸۶ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ

"હઝરત ઈબ્ને ઉમર رضی اللہ عنہما થી મરવી છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ઉપયોગને

[હદીષ : ૧૨૮૬]

اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ بَيْعِ الثَّمَارِ حَتَّى يَبْدُوَ صَاحِبَهَا

પાત્ર થતા પહેલાં ફળોને વેચવાથી મના ફર્માવ્યું.

જાય છે અથવા ખૂબ સારી પેઠે વધવા નથી પામતાં. (મુરાઝ) મુત્લફન દરેક બીમારીને કહે છે. ઝઘડો એ થતો કે ખરીદનાર એવું કહેતો કે બીમારીના કારણે ફળો ઓછાં આવ્યાં છે, ખરાબ આવ્યાં છે એટલા માટે નિશ્ચિત કિંમત આપીશ નહીં, ઓછી આપીશ.

کالمشورة આ હઝરત ઝયદ બિન ધાબિતનો ઈજતેહાદ છે, નહીં તો અન્ય પુષ્કળ હદીષો એના માટે દલીલ છે કે ઉપયોગના પાત્ર થતાં પહેલાં ફળોના સોદાથી નિશ્ચિતપણે મના કરી આપેલ છે. જેમાંથી કેટલીયે હદીષો વર્ણન થઈ ચૂકી છે અને કેટલીક આગળ આવી રહી છે. અથવા શક્ય છે કે શરૂમાં મશ્વરા રૂપે મના ફર્માવ્યું હોય અને બાદમાં ફતઈ (નિશ્ચિતપણું) મના કરી આપ્યું.

فَأَمَّا : એમાં (ઈન) શર્તિયા સાથે (મા) તાકીદના માટે અધિક છે. એટલે કે જો ઝાડો પર ફળોનું વેચાણ નથી છોડી શકતા.....છેવટ સુધી

حتى تطلع الثريا : એ (ધરવા)ની તસ્ગીર (તુંકારવાચક) છે, જેનો અર્થ માલદાર સ્ત્રી છે બુર્જ, અને ધૌરની ગરદનમાં છ તારાઓના સમૂહનું નામ છે જેઓ ઝુમખા જેમ એકઠા છે જેને ફારસીમાં પરવીન કહે છે. એના તુલૂઅ થવાથી ફજરના સમયનું તુલૂઅ થવું મુરાદ છે. અરબનો એ જ ઉર્ફ છે કે તેઓ સિતારાના નીકળવાથી ફજરના સમયનું તુલૂઅ થવું મુરાદ લે છે. પુરૈયા હિજાઝમાં હિંદી અષાઢના મહિનામાં ઉગે છે જ્યારે કે ત્યાં ગરમી પૂર જોશ હોય છે, એ સમય સુધીમાં ખજૂરો તૈયાર થઈ જાય છે અને બીમારીઓના ખતરાથી બહાર થઈ જાય છે. મુસ્નદે ઈમામે આ'ઝમમાં હઝરત અતાથી મરવી છે કે ફર્માવ્યું, જ્યારે પુરૈયા તુલૂઅ થઈ જાય છે તો ફળોથી આફત ઉઠાવી લેવામાં આવે છે. અલ્લામા ઈબ્ને હજરે આ હદીષ મુસ્નદે ઈમામે આ'ઝમના હવાલાથી ફતહુલ બારીમાં નફલ કરી છે. એ દલીલ છે કે મુસ્નદે ઈમામે આ'ઝમ એમની નજીક પણ હુજાત છે.

અબૂ દાઉદ (ઉમ્દતુલ ફારી, ભાગ-૨, પેજ : ૪)માં અતાના તરીફાથી હઝરત અબૂ હુરૈરહ્ رضی اللہ عنہ થી મરફૂઅ હદીષ છે કે ફર્માવ્યું, જ્યારે પુરૈયા સવારના સમયે તુલૂઅ થાય છે તો દરેક શહેરથી આફત ઉઠાવી લેવામાં આવે છે. તેમજ મુસ્નદે ઈમામ અહમદ (૨/૩૪૧)માં પણ એક જગાએ છે.

من كل بلد : ના હઝફની સાથે છે, તેમજ એમાં જ બીજી રિવાયત (૨/૩૮૮)માં છે, જ્યારે પણ પુરૈયા સવારે તુલૂઅ કરે (ઉગે) છે તો જો કોઈ આફત આવનારી હોય છે તો ઉઠાવી લેવામાં આવે છે અથવા એમાં ઘટાડો થઈ જાય છે.

نَهَى الْبَائِعَ وَالْمُتَّاعَ عَنْهُ

વેચનાર તથા ખરીદનાર બંનેને મના ફર્માવ્યું." (મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ-બુયૂઅ)

حدیث ۱۴۸۷ ثنا سَعِيدُ بْنُ مِيْنَاءَ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

"હઝરત જાબિર બિન અબ્દુલ્લાહ રડી અલ્લાહ અં ફર્માવ્યું કે [હદીષ : ૧૨૮૭]

تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُبَاعَ

નબી ંડી અં રંગ પકડવાથી પહેલાં ફળોને વેચવાથી મના ફર્માવ્યું. અટલે કે

الْتَمْرَةَ حَتَّى تَشْفَحَ قَالَ تَحْمَارًا أَوْ تَصْفَاءً وَيُوكَلُ مِنْهَا -

લાલ થવા માંડે અથવા પીળા થવાં માંડે અને ખાવા લાયક થઈ જાય."

بَابُ بَيْعِ النَّخْلِ قَبْلَ أَنْ يَبْدُ وَصَلَاحُهَا مَا ۲۹۲

حدیث ۱۴۸۸ أَنَا حَمِيدٌ ثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ

"હઝરત અનસ બિન માલિક રડી અલ્લાહ અં ફર્માવ્યું કે નબી ંડી અં ફળોના સોદાથી [હદીષ : ૧૨૮૮]

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ نَهَى عَنْ بَيْعِ التَّمْرِ حَتَّى يَبْدُ وَصَلَاحُهَا

જ્યાં સુધી ઉપયોગને પાત્ર ન થઈ જાય અને ઝાડ પર ખજૂરના સોદાથી જ્યાં સુધી રંગ ન પકડે મના

وَعَنِ النَّخْلِ حَتَّى تَرْهُوْقِيلَ وَمَا يَزُهْوُ قَالَ تَحْمَارًا أَوْ تَصْفَاءً

ફર્માવ્યું. અઝ્ કરવામાં આવી, રંગ પકડવાનો શો મતલબ ? તો ફર્માવ્યું, લાલ થવા માંડે અથવા પીળુ થવા

قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ كَتَبْتُ أَنَا عَنْ مُعَلَّى بْنِ مَنصُورٍ إِلَّا إِنِّي لَمْ أَكْتُبْ

માંડે. અબૂ અબ્દુલ્લાહ (ઈમામ બુખારી)એ કહ્યું, મેં મુઅલ્લા ઈબ્ને મન્સૂરની હદીષ લખી

હદીષ : ૧૨૮૭ની સમજૂતી

હઝરત જાબિરની આ હદીષથી ષાબિત થયું કે ખજૂરના ઉપયોગને પાત્ર થવાની હદ એ છે કે તે રંગ પકડી લે. અને તે એ લાયક થઈ જાય કે લોકો તેને ખાવા લાગે. આ દરેક ફળમાં અલગ હોય છે જેને લોકો દરેક જગાએ પોતાને ત્યાં થતા ફળો વિશે જાણે છે.

હદીષ : ૧૨૮૮ની સમજૂતી

હઝરત અનસ બિન માલિક રડી અલ્લાહ અં ફર્માવ્યુંની આ હદીષમાં તફસીલ છે. ષમર અટલે સામાન્ય ફળોના બારામાં એ વર્ણન થયેલ છે કે ઉપયોગને પાત્ર થતા પહેલાં વેચવાં મના છે. એના માટે કોઈ ખાસ નિશાની નિશ્ચિત નથી કરી. એ દરેક ફળ અને દરેક સ્થળના લેહાઝથી અલગ છે. ખજૂર તેમના

نورثهتولف ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(264)

ખરીદ વેચાણ વિશે પ્રકરણ

هَذَا الْحَدِيثُ عَنْهُ -

પણ આ હદીષ એમનાથી નથી લખી."

بَابُ إِذَا بَاعَ التَّمَارَ قَبْلَ أَنْ يَبْدُوَ مَصْلَاحَاتُهَا مِمَّا صَابَتْهُ عَاهَةٌ فَهُوَ مِنَ الْبَائِعِ

"ઉપયોગને પાત્ર થતા પહેલાં ફળો વેચ્યાં પછી તેને કોઈ આફત આવી પહોંચી તો જે નુકસાન થયું તે વેચનારનું છે" - (૨૯૩)

પ્રકરણનો ખુલાસો : ઈમામ બુખારીના એ ફર્માવાથી કે સોદા પછી કોઈ આફત આવી પહોંચી તો જે નુકસાન થયું તે વેચનારનું થયું. જાહેર થાય છે કે ઉપયોગને પાત્ર થતા પહેલાં ફળોનું ખરીદ વેચાણ તેમની નજીક સહીદ છે. કેમ કે એનો મતલબ એ થયો કે જો કોઈ આફત ન પહોંચી અથવા જે ફળો આફતથી બચી ગયાં તે ખરીદનારનાં છે. અને આ હુકમ તે વખતે સહીદ થશે જ્યારે ખરીદ વેચાણ દુરુસ્ત હોય.

حدیث ۱۲۸۹ [હદીષ : ૧૨૮૯] فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَأَيْتَ إِنْ

"રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, બતાવો ! (તમે લોકો ફળોને ઉપયોગને પાત્ર થતા પહેલાં વેચો છો) જો

مَنْعَ اللَّهُ الثَّمَرَ بِمِ يَأْخُذُ أَحَدَكُمْ مَالَ أَخِيهِ -

અલ્લાહ ફળોને તૈયાર થતા પહેલાં રોકી આપે તો તમે કઈ ચીજના બદલામાં તમારા ભાઈનો માલ લેશો ?"

શહેરોની વસ્તુ છે એની નિશાની વર્ણન કરી કે જ્યાં સુધી તે લાલ કે પીળાં ન થવા માંડે વેચવું મના છે અને "તઝૂ"નો અર્થ પૂછનાર ખૂદ હુમ્મૈદ તવીલ હતા. જેમ કે પાંચ પ્રકરણો પછી બાબે બયઉલ મુખાદરામાં છે : "فقلنا لانس وماز هوها" "અમે હઝરત અનસને કહ્યું એનું રંગ પકડવું શું છે ?"

હદીષ : ૧૨૮૯ની સમજૂતી

ઉપયોગને પાત્ર થતા પહેલાં ફળોના સોદાની મનાઈની આ ઈલ્લત (સબબ) છે. એટલે કે વેચનારે તો એવું સમજીને કિંમત નિશ્ચિત કરી હતી કે આ ઝાડ પર દા.ત. પાંચ વસકુ ફળ તૈયાર થશે. તો જે કિંમત નિશ્ચિત થઈ તે પાંચ વસકુની નિશ્ચિત થઈ. જ્યારે કોઈ આફતને કારણે ફળો પૂરે પૂરાં કે અમુક નષ્ટ થઈ ગયાં તો પૂરી કિંમત કે અમુકની કોઈ બદલા વિના તેણે આપવી પડશે, એટલા માટે એ સોદો દુરુસ્ત નથી.

અને ઈમામ બુખારીએ એનો મતલબ એ સમજ્યો કે આ ઈર્શાદનો મતલબ એ છે કે જેટલાં ફળો તૈયાર થયાં એના હિસાબે કિંમત ઓછી કરી દેવામાં આવે. પણ એમાં કેટલો મતભેદ તથા ખેંચતાણ થશે એ જાહેર છે. એટલા માટે આ ઈર્શાદનો એ મતલબ હરગિઝ નથી કે સોદો સહીદ છે અને જે નુકસાન થયું તેની માત્રામાં કિંમત ઓછી કરી દેવામાં આવે અથવા એને વેચનાર પૂર્ણ કરે, બલકે એ સોદાના હરામ હોવાની ઈલ્લત (સબબ) છે અને આ સોદો મુદલ્લે સહી જ નથી.

٤١٢ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ لَوَاقَ رَجُلَانِ ابْتِاعَ تَمْرًا قَبْلَ أَنْ يَبْدُو

"ઈબને શહાબે કહ્યું, જો કોઈ ઉપયોગને પાત્ર થતા પહેલાં ફળોને ખરીદી લે [તઅલીફ : ૪૧૨]

صَلَاةُ تَمْرٍ أَصَابَتْهُ عَاهَةٌ كَانَ مَا أَصَابَهُ عَلَى رَبِّهِ -

પછી તેને કોઈ આફત પહોંચી જાય તો જેટલું નષ્ટ થયું તે એના માલિકનું છે."

بَابُ إِذَا ارَادَ بَيْعَ تَمْرٍ بِتَمْرِ خَيْرٍ مِنْهُ ٢٩٣

"જ્યારે ખજૂરને તેનાથી સારી ખજૂરના બદલામાં વેચવામાં આવે." - (૨૯૩)

حَدِيثٌ ١٢٩٠ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ وَعَنْ

"હઝરત અબૂ સઈદ ખુદરી તથા હઝરત અબૂ હુરૈરહુ રઝી અલ્લહુ અન્હુમ્ [હદીષ : ૧૨૯૦]

أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

મરવી છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ખેબર પર એક સાહબને

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَعْمَلَ رَجُلًا عَلَى خَيْبَرَ فَجَاءَهُ بِتَمْرٍ جَنِيبٍ

આમિલ બનાવ્યા. તે ઉમદા ખજૂરો લાવ્યા. તો રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું,

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكُلْ تَمْرَ خَيْبَرَ هَكَذَا

શું ખેબરની સર્વ ખજૂરો આવી જ છે? અર્જ કરી, નહીં! બખુદા યા રસૂલુલ્લાહ!

قَالَ لِأَوَّلِهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا لَنَأْخُذُ الصَّاعَ مِنْ هَذَا بِالصَّاعَيْنِ

અમે એક સાઅ બે સાઅના બદલામાં, અને બે સાઅ ત્રણ સાઅના બદલામાં લઈએ છીએ. ફર્માવ્યું,

وَالصَّاعَيْنِ بِالثَّلَاثَةِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

એવું ન કરો! ભેગીને દિરહમના બદલામાં વેચો અને

તઅલીફ : ૪૧૨ની સમજૂતી

હનફીઓને ત્યાં આ સોદો ફાસિદ છે, પરંતુ જો સોદા પછી ખરીદનારે ઝાડ પર કબજો કરી લીધો અને જે બર્બાદ થઈ ગયું તો તે ખરીદનારનું ગયું, વેચનાર પર કોઈ તાવાન (બદલો) નથી. અને જો ખરીદનારના કબજાથી પહેલાં નષ્ટ થયું તો વેચનારનું નષ્ટ થયું અને જો પૂર્ણપણે નષ્ટ થઈ ગયું તો કિંમતનો હક્કદાર નથી.

હદીષ : ૧૨૯૦ની સમજૂતી

અહ્એઅત્સામમાં અંતમાં આટલું વધારે છે, "એવું ન કરો, સરખે સરખું ખરીદો અથવા તેને વેચો અને તેની કિંમતથી એને ખરીદો અને એવું જ તોલમાં પણ કરો. જે સાહબને આમિલ

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(266)

ખરીદ વેચાણ વિશે પ્રકરણ

لَا تَفْعَلْ بِعِ الْجَمْعِ بِالذَّرَاهِمِ ثُمَّ ابْتِغِ بِالذَّرَاهِمِ جَنِيْبًا عَه

દિરહમના બદલામાં ઉમદા ખજૂરો ખરીદો."

(બુખારી, ૧/૩૦૮, અલ્લકાલહ, ૨/૬૦૫ મગાઝી, ૨/૧૦૯૨ અલ્લએઅતેસામ, મુસ્લિમ, નિસાઈ-બુયૂઅ)

بَابُ قَبْضِ مَنْ بَاعَ تَخْلُقًا قَدِ ابْتَرَتْ أَوْ رِضًا مَرْوَعَةً أَوْ بِاجَارَةٍ مِثْلِ ٢٩٣

"જેણે ખજૂરનું ગાભા દીધેલ (કલમ કરેલ) ઝાડ અથવા ફસલ લાગેલુ ખેતર વેચ્યું અથવા ભાડે લીધું તો એ ઝાડનું ફળ અને એની ખેતી કોની છે." - (૨૯૩)

حدیث ١٢٩١ عَنْ نَافِعِ مَوْلَى ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا أَيَّمَا تَخْلُقٍ

"હઝરત ઈબને ઉમર રઝીના આઝાદ કરેલા ગુલામ નાફેઅથી મરવી છે

[હદીષ : ૧૨૯૧]

بَيْعَتْ قَدِ ابْتَرَتْ لَمْ يَدْ كِرَ الشَّرْفَ التَّمْرِ لِذِي أَبْرَاهَا وَكَذَلِكَ الْعَبْدُ

કે જે તાબીર થયેલ ખજૂરનું ઝાડ વેચવામાં આવ્યું અને ફળનો ઉલ્લેખ ન કરવામાં આવ્યો તો ફળ તાબીર

الْحَرْثُ سَقَى لَهُ نَافِعٌ هُوَ لِأَعِ التَّلَاثُ -

કરનારનું છે અને એ જ પ્રમાણે ગુલામ તથા ખેતર. નાફેઅ આ ત્રણેવનું નામ લઈને ઉલ્લેખ કર્યો.

બનાવ્યો હતો તેનું નામ સવાદ બિન ગઝિયહ અથવા માલિક બિન સઅસઆ હતું. પ્રથમ વર્ણવેલ અન્સારના હલીફ (તરફદાર) છે અને બીજા સાહબ ખઝરજી માઝની અન્સારી છે. جمعથી દરેક પ્રકારની મિશ્ર ખજૂરો મુરાદ છે. નિયમ એવો જ હતો કે જેટલી પણ ખજૂરો વસૂલ થતી સારી ખરાબ તે મિશ્ર કરી દેવામાં આવતી, કેમ કે ખજૂરો સૌ એક જાતની છે. એટલા માટે વધઘટની સાથે એનું ખરીદ વેચાણ વ્યાજ છે. ભલે માલ ખરાબ હોય અને ધમન (કિંમત) ઉમદા હોય અથવા એથી ઉલ્ટુ હોય. આ હદીષથી સાબિત થયું કે જરૂરતના સમયે હીલો જાઈઝ છે, કેમ કે વધઘટની સાથે ખજૂરો ખજૂરોના બદલામાં વેચે અથવા રદી ખજૂરોને રોકડના બદલે વેચીને એ રોકડ વડે ઉમદા ખજૂરો ખરીદી. બંનેનો સાર એક થયો એટલા માટે એની હૈસિયત હીલાની જ થઈ.

હદીષ : ૧૨૯૧ની સમજૂતી

આ હદીષ ઈમામ બુખારીએ પોતાના શયખ ઈબ્રાહીમથી વાતચીતના તૌર પર સાંભળી છે એટલા માટે સનદના પ્રારંભમાં **قَالَ لِي اِبْرَاهِيمُ** અને આ હદીષ નાફેઅ પર મૌકૂફ છે, ભલે એના ભાગો બીજી સનદો સાથે મરફૂઅન પર રિવાયત પામેલ છે. **بَابُ بَيْعِ النَّخْلَةِ بِاصْلِهِ** માં તેનો પ્રથમ ભાગ મરફૂઅન રિવાયત થયેલ છે. **بَاعَ بِاصْلِهَا** તાબીર પછી એ ઝાડને થડ સાથે વેચ્યું. આ હદીષથી સાબિત થયું કે તાબીર પછી જો કેવળ ઝાડ વેચ્યું તો માલ વેચનારનો છે જ્યારે કે સોદા વખતે એ સ્પષ્ટતા ન હોય કે ઝાડ ફળ સહિત, અને ખેતર ફસલ સહિત અને ગુલામ માલ સાથે ખરીદી રહ્યો છે. અને જો સ્પષ્ટતા કરી દેવામાં આવી હોય તો એ સૌ ખરીદનારનાં થશે.

قَدِ ابْتَرَتْ : તાબીરનો મતલબ એ થાય છે કે ખજૂરની કળીઓ બે પ્રકારનાં હોય છે, એકને માદા કહે છે અને એકને નર કહે છે. માદા કળીને થોડીક ચીરીને એમાં નર કળીનો થોડોક હિસ્સો નાખી દે છે જેને ઉદૂમાં ગાભા દેવું બોલે છે અને અરબીમાં તાબીર તથા તલ્ફીહ કહે છે.

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(267)

ખરીદ વેચાણ વિશે પકરણ

حدیث ۱۲۹۲ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا أَنَّ

"હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમર રઝી અલ્લે અન્હી રિવાયત છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ [હદીષ : ૧૨૯૨]

رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ بَاعَ مَخْلَقًا قَدِ انْتَبَهَرَ

ફર્માવ્યું, જેણે તાબીર થયેલ ખજૂરનું ઝાડ વેચ્યું તો એનું ફળ વેચનારના માટે છે પણ એ કે

لِلْبَائِعِ إِلَّا أَنْ يَشْتَرِطَ الْمُبْتَاعُ . عه

ખરીદનાર શર્ત કરી લે કે ફળોની સાથે ખરીદુ છું." (બુખારી ૧/૨૯૩, ૧/૩૨૦ અલ્મસાફાત, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ-બુયૂઅ)

بَابُ بَيْعِ الزَّرْعِ بِالطَّعَامِ كَيْلًا ۲۹۳

"ફસલને માપેલા અનાજના બદલામાં વેચવું" - (૨૯૩)

حدیث ۱۲۹۳ عَنْ نَافِعٍ عَنْ بِنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ نَهَى رَسُولُ

"હઝરત ઈબ્ને ઉમર રઝી અલ્લે અન્હી એ ફર્માવ્યું કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ [હદીષ : ૧૨૯૩]

اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْمَرْابَةِ أَنْ يَبِيعَ تَمْرًا حَائِطَهُ

મુઝાબનતથી મના ફર્માવ્યું. દા.ત. પોતાના બાગનાં ખજૂરના ફળને સૂકી ખજૂરના બદલામાં

إِنْ كَانَ مَخْلَابًا تَمْرًا كَيْلًا وَإِنْ كَانَ كَرْمًا أَنْ يَبِيعَهُ بِزَيْبٍ كَيْلًا وَإِنْ

માપીને વેચે, અને જો દ્રાક્ષ છે તો એને કિસમિસના બદલામાં માપીને વેચે. અને જો ફસલ છે તો

كَانَ زُرْعًا أَنْ يَبِيعَهُ بِكَيْلِ طَعَامٍ نَهَى عَنْ ذَلِكَ كُلِّهِ عه

એને માપેલા અનાજના બદલામાં વેચે. એ બધાથી મના ફર્માવ્યું."

(મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ-બુયૂઅ, ઈબ્ને માજહ-અત્તિજરાત)

પ્રકરણથી સામ્યતા : આ હદીષ પ્રકરણના બે પહેલાવાળા ભાગથી સ્પષ્ટપણે મુતાબિકુ છે અને ઈજરાની સાથે લાઝમી રીતે, કે જ્યારે સોદો થવા છતાં જે વેચનારની માલિકીની સંપૂર્ણપણે સમાપ્તિનું કારણ છે; ફળ તથા ફસલ વેચનારની છે તો ઈજરામાં તો અધિક કક્ષાએ વેચનારની થશે કેમ કે ઈજરામાં ઝાડ તથા ખેતર માલિકની મિલ્કિયતમાં જ રહે છે પણ કેમ કે માલિકે જાતે પોતે નિશ્ચિત મુદત સુધી એનાથી ફાયદો ઉઠાવવાનો હક્ક ઈજરા પર લેનારને આપી દીધો છે એટલા માટે તે એટલી મુદત સુધી એનાથી નફો નથી હાંસલ કરી શકતો.

સમજૂતી : હદીષ : ૧૨૯૨-૧૨૯૩

او كان زرعاً ખેતરમાં ફસલ હોય અને અંદાજો કરીને કે એમાં આટલું અનાજ છે, દા.ત. દસ વસક, તો એને દસ વસક અનાજના બદલામાં વેચવાને મુઢાકલા કહે છે. અહીં અતિશયોક્તિ રૂપે એને પણ મુઝાબનત કહેવામાં આવ્યું છે.

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(268)

ખરીદ વેચાણ વિશે પ્રકરણ

بَابُ بَيْعِ الْمَخَاضِرَةِ ٢٩٣

"બચએ મુખાદરાનુ બચાન" - (૨૯૩)

حدیث ١٢٩٤ ثنا شحوب بن ابي طلحة الأنصاري عن انس بن مالك رضي الله تعالى

[હદીષ : ૧૨૯૪] "હઝરત અનસ બિન માલિક રઝી અલ્લાહ તૈઆલી રિવાયત છે કે

عنه أنه قال نهى رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم عن المخاضرة

રસૂલુલ્લાહ ંલિહી અલૈહી સલૈમુ તથા મુખાદરા, મુલાબસા,

والمخاضرة والملابسة والمنابدة والمزابة -

મુનાબસા અને મુખાબનહથી મના કર્યું છે."

باب من اجرى امر الامصار على ما يتعارفون بينهم في البيوع

والاجارة والمكيال والوزن وسنتهم على نياتهم ومذاهبهم المشورة

"ખરીદ વેચાણ, ભાડુ તથા માપ તોલમાં દરેક શહેરનો મામલો ત્યાંના ઉર્ફ તથા તેના તરીકા અને મશહૂર તથા પ્રખ્યાત રિવાજ પર છે." - (પૃષ્ઠ : ૨૯૪)

٤١٣ وَقَالَ شُرَيْحٌ لِلْغَرَّالَيْنِ سَنُّتُكُمْ بَيْنَكُمْ

[તઅલીફ : ૪૧૩] "અને ફાઝી શુરૈહે સુતર વેચવાવાળાઓને કહું, તમારો ફેસલો તમારા

આપસના રિવાજના પ્રમાણે થશે."

٤١٤ عَنْ مُحَمَّدٍ لَأَبَاسِ الْعَشْرَةِ بِأَحَدِ عَشَرَ وَيَأْخُذُ لِلنَّفَقَةِ رِجَالًا

[તઅલીફ : ૪૧૪] "દસની ચીજને અગ્યારમાં વેચવામાં વાંધો નથી અને બચાઓ માટે નફો લઈ શકે છે."

હદીષ : ૧૨૯૪ની સમજૂતી

મુખાદરા, ખુદરતુનથી બાબે મુફાએલતનો મસ્દર છે. એનાથી મુરાદ એ છે કે ઉપયોગને પાત્ર થતા પહેલાં ફળો તથા ફસલને વેચવું. આ પણ મના છે જેમ કે વારંવાર વર્ણન થઈ ચૂક્યું.

તઅલીફ : ૪૧૩ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ સઈદ બિન મન્સૂરે મુત્તસિલ સનદની સાથે રિવાયત કરી છે. કેટલાક સૂતર વેચનારા ફાઝી શુરૈહની પાસે પોતાનો ઝઘડો લઈને આવ્યા, અને કહું અમારો આપસનો રિવાજ એ છે કે.....તો ફર્માવ્યું તમારો આપસનો રિવાજ વિશ્વસનીય છે.

તઅલીફ : ૪૧૪ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ ઈબ્ને અબી શયબાએ મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે. મુહમ્મદથી મુરાદ ઈમામુલ મુઅબરીન મુહમ્મદ ઈબ્ને સીરીન છે. આ તઅલીફનો મતલબ એ છે કે કોઈ ચીજ સો દીનારમાં ખરીદી હતી એના બારામાં એ વાત નક્કી થઈ ગઈ કે દરેક દસ દીનાર પર એક

ت ٤١٥ وَ أَكْثَرَى الْحَسَنِ مِنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَرْدَاسٍ حِمَارًا فَقَالَ بِكُمْ

"ઈમામ હસન બસરીએ અબ્દુલ્લાહ ઈબને મિરદાસ رضی اللہ عنہ થી [તઅલીફ : ૪૧૫]

فَقَالَ يَدَ النَّقِيِّنَ فَرَكِبَهُ ثُمَّ جَاءَ مَرَّةً أُخْرَى فَقَالَ الْحِمَارُ الْحِمَارُ

ભાડે ગઘેડો લીધો. પૂછ્યું ભાડુ શું થશે ? બે દાંગ. ઈમામ હસન બસરી એના પર સવાર થઈ ગયા.

فَرَكِبَهُ وَلَمْ يُشَارِطْهُ فَبَعَثَ إِلَيْهِ بِنِصْفِ دَرَاهِمٍ -

પછી બીજીવાર આવ્યા અને ફર્માવ્યું, ગઘેડો લાવો ! અને સવાર થઈ ગયા,

ભાડુ નક્કી ન કર્યું અને એમની પાસે અડધો દિરહમ મોકલી આપ્યો."

حدیث ١٢٩٥ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا قَالَتْ هِنْدٌ أُمَّ مَعَاوِيَةَ لِرَسُولِ

"ઉમ્મુલ મો'મિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنها થી મરવી છે કે મુઆવિયહની [હદીષ : ૧૨૯૫]

اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَبَا سُفْيَانَ رَجُلٌ شَيْخٌ فَهَلْ

મા હિંદાએ રસૂલુલ્લાહ ﷺ થી અર્જ કરી કે અબૂ સુફ્યાન કંજૂસ માણસ છે, જો હું છાનીમાની એમના

દીનાર નફો લઈશ. ખરીદનારે કબૂલ કરી લીધું તો સોદો સહીહ છે. એને મુરાબહા કહે છે. એના સહીહ હોવાની શરત એ છે કે વેચનારે જે ભાવે ખરીદ્યો છે તેને સહીહ બતાવી આપે, ગલત બતાવશે તો એ ધોકો થશે. વેચનાર એ ચીજના સ્થાનાંતર કરવામાં વગેરેમાં જે ખર્ચ કર્યો છે તે પણ રાખી શકે છે પણ એ સ્થિતિમાં એવું ન કહે કે મેં આટલામાં ખરીદ્યો છે બલકે એવું કહે કે આ ચીજ આટલામાં પડી છે જેથી જૂદ ન થાય.

તઅલીફ : ૪૧૫ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ સઈદ બિન મન્સૂરે મુતસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે. ۱۰۰ નૂનના ઝેર તથા ઝબર બંનેવ સાથે છે. દાંગને મુઅરબ એક દિરહમના છઠ્ઠા ભાગને કહે છે એટલે એક દિરહમ છ દાંગનો થાય છે. આ તઅલીફનો ફાયદો એ છે કે એ આમ રિવાજ છે કે એક શખ્સ કોઈ જાનવરને સવારના માટે કોઈ ખાસ જગાએ ભાડે લે છે અને કોઈ ભાડુ નક્કી થઈ જાય છે તો બીજીવાર ભાડુ નક્કી નથી કરતો ન પૂછે છે, વિના કાંઈ પૂછયે જાનવર પર સવાર થઈ જાય છે અને પહેલાવાળુ ભાડુ આપી દે છે. એમાં શરીઅતની રૂએ કાંઈ વાંધો નથી. વાંધો હોત તો ઈમામ હસન બસરી આવુ ન કરત, જ્યારે કે ભાડુ નક્કી કર્યા વિના જાનવર સવાર થવું જાઈઝ નથી. પણ કેમ કે એક રિવાજ છે તે એના સ્થાને છે કે ભાડુ નક્કી છે. હઝરત હસન બસરીએ બીજીવાર ભાડુ કાંઈક વધારે મોકલ્યું એ એમની મહેરબાની હતી.

હદીષ : ૧૨૯૫ની સમજૂતી

હિંદા رضی اللہ عنهاએ આ અરજ ફતહે મક્કાના મોકા પર પેશ કરી હતી જ્યારે ઈસ્લામ સ્વીકારવા આવ્યાં હતાં. એમના બાપ ઉત્બાને ગઝવએ બદરમાં શેરે ખુદા હઝરત હમ્ઝા رضی اللہ عنهએ માર્યો હતો એના બદલામાં તેમણે ગઝવએ ઓહદમાં હઝરત હમ્ઝાનું પેટ ચીરીને તેમનુ કલેજે ચાવ્યું હતું, નાક કાન કાપીને હાર પહેર્યો હતો.

اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَبَا سَفْيَانَ رَجُلٌ شَحِيحٌ فَهَلْ

માલમાંથી કાંઈ લઈ લઉં તો કોઈ ગુનોહ છે ? ફર્માવ્યું, અને તારાં બાળકો એટલું લઈ શકે છે

عَلَى جُنَاحٍ أَنْ اخْدَمِنْ مَالِهِ سِرًّا قَالَ خُذِيْ أَنْتِ وَبَنِيْكَ مَا يَكْفِيْكَ

જે ઉર્ફના પ્રમાણે હોય. " (બુખારી ૨/૮૦૮, ઈન્કેફાત, ૨/૧૦૬૪, અલ્અહકામ)

એના લીધે હુજૂરે અફદસ رضي الله عنه એ જે સ્ત્રીને ફત્લ કરવાનો હુકમ આપ્યો હતો એમનામાંથી આ પણ હતાં. એ અતિશય દિમાગવાળાં અને બુદ્ધિશાળી સ્ત્રી હતાં. એટલા માટે ભાગવા છુપવાને બદલે જ્યારે સ્ત્રીઓ ઈસ્લામ સ્વીકારવા માટે હાજર થઈ તો એ પણ ટોળામાં સામેલ થઈને ખિદમતમાં હાજર થઈ ગયાં. ઈસ્લામ સ્વીકારીને બયઅત ફબૂલ કરી લીધી. સ્ત્રીઓ પાસે એના પર પણ બયઅત લેવામાં આવી હતી કે ચોરી કરશે નહીં. તે વખતે એમણે આ અરજ પેશ કરી હતી.

ચર્ચા હેઠળની હદીષ એમના ઈસ્લામની અચ્છાઈની દલીલ છે. સ્ત્રીઓમાં વિના ઈજાઝતે પતિનો માલ ખર્ચ કરવાની આદત હોય છે અને એને અયબ પણ માનવામાં નથી આવતું. પણ ઈસ્લામે થોડીક મિનિટોમાં એ ખોફે ખુદા પેદા કરી આપ્યો કે તેમને અંદેશો થયો કે ક્યાંક આ પણ ગુનોહ ન હોય.

આ હદીષથી સાબિત થયું કે પુરૂષ પર વાજિબ છે કે ઉર્ફ (આમ રિવાજ) પ્રમાણે પોતાનાં બીવી બચ્ચાંને ભરણપોષણ આપે ત્યાં સુધી કે જો તે ઉણપ વર્તે તો સ્ત્રી જરૂરત પૂરતુ તેની રજા વિના પણ લઈ શકે છે. જે લોકો કઝા અલલ ગાઈબના માનનારા છે તેઓ આ હદીષથી દલીલ લાવે છે. એમનું કહેવું એ છે કે હઝરત અબૂ સુફ્યાન ત્યાં મૌજૂદ ન હતા અને હુજૂરે તેમની વિરુદ્ધ ફેસલો આપી દીધો. એના પર ગુઝારિશ છે કે પ્રથમ તો એ કે કઝા નથી, હઝરત હિંદાએ એક શરઈ હુકમ પૂછ્યો હતો અને હુજૂરે વર્ણન કરી આપ્યો. બીજુ એ કે અમુક મુફસ્સલ રિવાયતોમાં છે કે હઝરત અબૂ સુફ્યાન તે વખતે ત્યાં મૌજૂદ હતા અને એ સાંભળીને કહ્યું, જાહેર તરીકા પ્રમાણે તું જેટલુ પણ લઈશ તે તારા માટે હલાલ છે.

હઝરત હિંદા رضي الله عنها : એમનો વંશવેલો અબ્દેમુનાફ સુધી જઈને નબવી વંશથી મળી જાય છે. એ ઉત્બા બિન રબીઅહ બિન અબ્દુશશમ્સ બિન અબ્દે મનાફના પુત્રી હતાં. ખૂબ જ બુદ્ધિ કૌશલ્યવાન, નીડર ખાતૂન હતાં. એમની શાદી પહેલાં ફાકહા બિન મુગીરા હઝરત ખાલિદ બિન વલીદ સૈફુલ્લાહ رضي الله عنه ના કાકા સાથે થઈ હતી. ફાકેહા ઘણો જ ઉદાર મહેમાનવાઝ હતો. એના ઘરે લોકો વિના નિમંત્રણે ચાલ્યા જતા હતા. એક દિવસ ફાકેહા હિંદાને ઘરમાં એકલાં મૂકીને કોઈ કામના માટે ચાલ્યો ગયો. એ અરસામાં એક શખ્સ આવ્યો. અંદર જઈને જ્યારે જોયું કે હિંદા એકલાં છે તે નાહો, એટલામાં ફાકેહા આવી ગયો. એને નાસતો જોઈને એને બદ્દુમાની થઈ અને અંદર જઈને હિંદાને પગો વડે માર્યા અને પૂછ્યું, તારી પાસે એ કોણ હતો ? હિંદાએ કહ્યું કે મને કાંઈ જ ખબર નથી ! એના પર ફાકહાએ કહ્યું કે તારા ઘરવાળાં પાસે ચાલી જા ! ફાકેહાએ લોકોમાં ફેલાવી દીધું. જ્યારે એ ખબર હિંદાના બાપ ઉત્બાને થઈ તો તેણે એકાંતમાં હિંદાને કહ્યું, હે બેટી ! તારા બારામાં અફવા ફેલાઈ છે જો સાચી છે તો બતાવ હું ફાકેહાને ખતમ કરાવી દઉં, અને જૂઠી છે તો યમનના કોઈ જ્યોતિષ પાસે જઈને ફેસલો કરાવી લઈએ. હિંદાએ ફસમ ખાઈને કહ્યું કે આ જૂઠ છે અને હું પાકદામન છું.

ઉત્બાએ ફાકેહાને કહ્યું, તે મારી પુત્રી પર ઘણો જ મહાન આક્ષેપ લગાડ્યો છે, યમનના કોઈ જ્યોતિષ પાસે ચાલ. ફાખા રાજી થઈ ગયો. ફાખા પોતાના ફબીલા બની મખ્જૂમના કેટલાક લોકો સાથે ચાલ્યો અને ઉત્બા કબીલાના લોકોની સાથે હિંદાને સાથે લઈને ચાલ્યો. હિંદાના સાથ માટે કેટલીક સ્ત્રીઓ પણ ચાલી. જ્યારે

યમન નજીક આવ્યું તો હિંદા ગભરાયાં અને ચહેરો ફિક્કો પડી ગયો. એના પર ઉત્બાએ કહ્યું, હે બેટી ! તારો હાલ એના કારણે થઈ શકે છે કે તારાથી બુરાઈ થઈ ગઈ છે ! હિંદાએ કહ્યું, બખુદા ! હે પિતા ! એવું નથી. હું એટલા માટે ગભરાઈ રહી છું કે આપણે એક એવા માણસ પાસે જઈ રહ્યા છીએ જે ઠીક વાતો પણ બતાવે છે અને ગલત પણ બતાવે છે, મને એ ડર છે કે એ ક્યાંક મારા પર ડાઘ ન લગાડી દે, પછી હું પૂરા અરબમાં બદનામ થઈ જઈશ ! ઉત્બાએ કહ્યું, હું જ્યોતિષની આજઈમાશ માટે એક ચીજ છુપાવી દઉં છું, પ્રથમ અજમાવી લઈશ પછી તારો મામલો રજૂ કરીશ. તેણે પોતાના ઘોડાને સીટી મારી જ્યારે તેણે ગુપ્તાંગ બહાર કાઢી નાખ્યું તો તેના કાણામાં ઘઉંનો દાણો નાખી આપ્યો. જ્યારે જ્યોતિષ પાસે પહોંચ્યા તો તેમની માનભેર મહેમાન નવાઝી કરી. ઊંટ ઝબહ કરીને તેમને ખવડાવ્યું. ઉત્બાએ પોતાનો મામલો એ રીતે પેશ કર્યો કે અમે લોકો એક મામલો લઈને તારી પાસે આવ્યા છીએ પણ તને પરખવા માટે એક ચીજ છુપાવી છે. બતાવ ! એ ક્યાં છે ? જ્યોતિષે કહ્યું, ઘઉંનો દાણો ગોલાઈમાં. ઉત્બાએ કહ્યું, જરા એનાથી સ્પષ્ટપણે કહો. જ્યોતિષે કહ્યું, ઘોડાના ગુપ્તાંગમાં ઘઉંનો દાણો.

હવે ઉત્બાએ જ્યોતિષને કહ્યું, આ સ્ત્રીઓને જુઓ ! જ્યોતિષ દરેક સ્ત્રીના ખભા પર હાથ રાખતો અને કહેતો, આ તે નથી, અને પરત કરતો. ત્યાં સુધી કે હિંદાના ખભા પર હાથ રાખ્યો તો કહ્યું, انقضی غیر سبحاء ولا زانية تلاملكا "ઊભી થઈ જા ! પાક સાફ ! તું જાનિયા નથી. તું એક બાદશાહને જન્મ આપીશ જેનું નામ મુઆવિયહ હશે."

આ સાંભળીને ફકેહાએ હિંદાને જોઈ અને તેનો હાથ પકડી લીધો. તો હિંદાએ તેનો હાથ ઝટકી નાખ્યો અને કહ્યું, હટ ! હું એ કોશિશ કરીશ કે એ બાદશાહ તારા સિવાય કોઈ અન્યથી થાય. ત્યાર બાદ અબૂ સુફ્યાન સાથે શાદી કરી. (તારીખુલ ખુલફા, પેજ : ૧૩૮, ૧૩૯)

જ્યાં સુધી ઈમાનથી પાવન ન થયાં ત્યાં સુધી હુઝૂરે અફઠસ عليه السلام ના સખતતરીન વિરોધી હતાં પણ ઈમાન લાવ્યા બાદ અર્જ કરી, યા રસૂલલ્લાહ ! عليه السلام પૃથ્વીના પટ પર કોઈનું બેઈજજત થવું મને એટલું પસંદ ન હતું જેટલું આપનું અને આપના સંબંધીઓનું હતું. અને આજે એ હાલ છે કે આપનું તથા આપના સંબંધીઓનું અઝીઝ હોવું સૌથી વિશેષ પસંદ છે. (બુખારી ૧/૫૩૯ બાબુ ઝિકે હિંદા બિન્તે ઉત્બા)

હિંદાની એક ખાસ મૂર્તિ હતી. ઈસ્લામ લાવ્યા બાદ તેને બસૂલા (લાકડુ છોલવા માટેનું સુથારી કામનું ઓજાર) વડે ટુકડે ટુકડા કરી નાખી અને કહ્યું, અમે તારા બારામાં ધોકામાં હતાં. (ઈસાબા, ૪/૪૭૬)

એમના દિલમાં ઈસ્લામ પ્રવેશવાનો એક સબબ એ પણ લખ્યો છે કે તેમણે ફતહે મક્કા પછી સહાબાએ કિરામને રાતમાં મસ્જિદે હરમમાં ઈબાદત કરતા જોયા અને એવું કહ્યું કે આ રાતથી પહેલાં જેવો કે હક્ક છે તેવી ઈબાદત આ મસ્જિદમાં નથી થઈ. બખુદા લોકોએ પૂરી રાત નમાઝ, કયામ, રુકૂઅ, સજદાઓમાં પસાર કરી. (ઈસાબા, ૪/૪૭૫)

ચાદરમાં મોં છુપાવીને સ્ત્રીઓની સાથે ખિદમતે અફઠસમાં હાજર થયાં. હુઝૂરે અફઠસ عليه السلام એ સ્ત્રીઓ પાસેથી જે વાતોમાં બયઅત લીધી એમાં આ પણ હતું : "ચોરી નહીં કરીશું, ઝિના નહીં કરીશું, ઔલાદને ફત્લ નહીં કરીએ." ચોરી ન કરવા પર હિંદાએ તે કહ્યું જે હદીષમાં વર્ણન થયેલ છે. "ઝિના કરીશુ નહીં" પર કહ્યું, શું શરીફ સ્ત્રી પણ ઝિના કરાવે છે ! "ઔલાદને ફત્લ નહીં કરીએ" પર કહ્યું, બાળકો જ્યારે નાનાં હતાં અમે તેમને ઉછેર્યાં આપે બદરમાં એમને ફત્લ કરી નાખ્યાં. સહીહ કૌલ પ્રમાણે હઝરત ઉખ્માનગની رضي الله عنه ના ખિલાફતકાળ માં અલ્લાહને પ્યારાં થઈ ગયાં. (ઈસાબા, પેજ : ૪૭૬)

حدیث ۱۲۹۶ سَمِعْتُ هِشَامَ بْنَ عُرْوَةَ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ سَمِعَ

"ઉમ્મુલ મો'મિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنہا ફર્માવતાં હતાં કે આ આયતે કરીમા : [હદીષ : ૧૨૯૬]"

عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا تَقُولُ وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ

"જે માલદાર હોય તે બચે અને મોહતાજ હોય તે ઉર્ફ (રિવાજ) પ્રમાણે ખાય." યતીમના એ વાલીના

وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ أَنْزَلْتُ فِي وَإِلَى الْيَتِيمِ الَّذِي يُقِيمُ

બારામાં ઉતરી જે યતીમનો ઉછેર કરે છે અને તેના માલની દેખરેખ રાખે છે, જો મોહતાજ છે

عَلَيْهِ وَيُصَلِّحْ فِي مَالِهِ إِنْ كَانَ فَقِيرًا أَكَلَ مِنْهُ بِالْمَعْرُوفِ - ع

તો દસ્તૂર પ્રમાણે એના માલથી ખાય શકે છે." (બુખારી, ૨/૬૫૮ તફસીરે સૂરએ નિસાઅ)

بَابُ بَيْعِ الشَّرِيكِ مِنْ شَرِيكِهِ ۲۹۴

"એક ભાગીદારનો બીજા ભાગીદારના હાથે સંયુક્ત માલનું વેચવું" - (૨૯૪)

حدیث ۱۲۹۷ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ جَعَلَ الْبَيْتُ

"હઝરત જાબિર رضی اللہ عنہ થી રિવાયત છે કે નબી ﷺ એ દરેક તે માલમાં

[હદીષ : ૧૨૯૭]"

હદીષ : ૧૨૯૬ની સમજૂતી

યતીમનો માલ ખાવો હરામ છે. કુર્આન મજીદમાં છે :-

"જે લોકો યતીમોનો માલ નાહકક ખાય છે તે વિના શંકાએ પોતાના પેટોમાં આગ ખાય છે અને તે લોકો ખૂબ જ જલ્દી ભડકતી આગમાં સળગશે. (સૂ. નિસાઅ, આયત : ૫)

પરંતું કોઈ યતીમનો વલી (વાલી) મુફલિસ તથા મોહતાજ છે તે પોતાનો પૂરો સમય તેની તથા તેની સંપત્તિની દેખરેખમાં ખર્ચ કરે છે, તેને ફુરસદ નથી કે પોતાના માટે કાંઈ કરી શકે, તો પ્રશ્ન એ ઉઠે છે કે તે ખાય શું? આ આયતમાં એને ઈજાઝત આપવામાં આવી કે દસ્તૂર પ્રમાણે યતીમના માલથી ખાય શકે છે. આની જ રોશનીમાં ફકીહોએ ફર્માવ્યું : المعروف كالمشروط ઉર્ફ તથા દસ્તૂર (આમ રિવાજ) જે વાતોનો હોય તે વર્ણન કરેલ શર્તના સમાન છે.

હદીષ : ૧૨૯૭ની સમજૂતી

આ પ્રકરણ પછી મુસદ્દના તરીકાથી જે રિવાયત છે એમાં فی کل مالہ یقسم એમાં માલ નથી.

પ્રકરણથી સામ્યતા : અહીં પ્રકરણ એ છે કે ભાગીદારનું પોતાના ભાગીદાર સાથે ખરીદ વેચાણ. અને હદીષમાં ભાગીદારના ખરીદ વેચાણનો કોઈ ઉલ્લેખ નથી. સામ્યતા આ રીતે છે કે આ હદીષનો ફાયદો એ છે કે જે માલ વહેંચાયો નહીં એમાં શુફઅહ છે. હવે સ્થિતિ એ થઈ કે એક મકાન ઝયદ તથા અમ્નના દરમ્યાન ભેગુ

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(273)

ખરીદ વેચાણ વિશે પ્રકરણ

صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الشَّفْعَةَ فِي كُلِّ مَالٍ لَمْ يُقَسِّمْ فَإِذَا

શુફઅહ (સ્થાવર મિલ્કતને કોઈએ જેટલામાં ખરીદી એટલામાં જ એ મિલ્કતનો માલિક હોવાનો હક્ક જે

وَقَعَتِ الْحُدُودُ وَصُرِفَتِ الطَّرِيقُ فَلَا شَفْعَةَ - ع

બીજાને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે તેને શુફઆ કહે છે)નો હક્ક આપ્યો જે વહેંચાયેલ ન હોય. જ્યારે

હદો સ્થાપિત થઈ ગઈ હોય અને રસ્તા બદલી નાખવામાં આવ્યા હોય તો શુફઅહ નથી."

(બુખારી ૧/૨૮૪, ૧/૩૦૦ અશશફઅહ ફીમા લમ્યુફસમ, ૧/૩૩૯ અશશરકહ, ૨/૧૦૩૨, અલહિયલ,
અબૂ દાઉદ, તિર્મિઝી : બુયૂઅ-અલ્અહકામ, ઈબ્ને માજહ)

હતું અને આ ભાગીદારી અનિશ્ચિત રીતની હતી દા.ત. અડધી અડધી. હજી વહેંચણી થઈ ન હતી એવામાં ઝયદે પોતાનો હિસ્સો બકરના હાથે વેચી નાખ્યો. જ્યાં સુધી એ મકાન ઝયદ તથા બકર આપસમાં વહેંચણી નહીં કરે અમને શફઅહનો હક્ક છે આ હક્કના આધારે અમને આ મકાનનો ઝયદવાળો હિસ્સો લઈ લીધો. આ પણ એક પ્રકારનું ખરીદ વેચાણ છે. હવે એવું થઈ ગયું કે અમને જે શફીઅ છે અને ઝયદનો એ મકાનમાં ભાગીદાર છે તેણે પોતાના ભાગીદાર ઝયદથી તેને ખરીદી લીધું.

શુફઅહના હુકમો : શુફઅહનો મતલબ એ છે કે પડોશી હોવાના કારણે જમીન, મકાન વગેરેમાં અથવા કોઈ ચીજમાં ભાગીદાર હોવાના કારણે જ્યારે તેનો માલિક વેચે તો જબરદસ્તી ખરીદારીનો હક્ક. શફઅહના બારામાં ઈમામોથી પહલેથી પુષ્કળ પ્રમાણમાં મતભેદો છે દા.ત. શફઅહ કેવળ મકાન, જમીન, ખેતર, બાગમાં છે કે દરેક ચીજમાં ? જાયદાદે મનકૂલા ગૈર મનકૂલા સૌમાં, કેવળ મકાન વગેરે જાયદાદે ગૈર મનકૂલામાં છે ? તો શફઅહનો હક્ક કોનો છે ? પછી એ સૌમાં, વિવિધ પાસાંઓ છે. અને એ સૌના હુકમો ઈમામોની નજીક વિવિધ છે. આપણી તથા ઈમામ શાફઈ رضی اللہ عنہની એના પર એકમતિ છે કે શફઅહ કેવળ જમીન, ખેતી, મકાન, બાગમાં છે. અલબત્ત એમાં મતભેદ છે કે ક્યાં સુધી શફઅહનો હક્ક છે અને કોને કોને છે.

હઝરત ઈમામ શાફઈ ફર્માવે છે કે શફઅહનો હક્ક કેવળ શરીક તથા ખલીતને છે, જાર (પડોસી)ને નથી ભલે મુલાસિક હોય. આપણે ત્યાં શરીક તથા ખલીત (ભાગીદાર) સાથે પડોસીને પણ શફઅહનો હક્ક સામેલ છે જ્યારે કે તે જોડાયેલ હોય.

ખલીતનો મતલબ એ છે કે તે માલ (મબીઅ)માં ભાગીદાર હોય. દા.ત. જે મકાન તથા ખેતર વગેરે વેચવામાં આવ્યું તે વેચનાર તથા તેની માલિકીમાં હતું. શરીકનો મતલબ એ છે કે એ મબીઅ (માલ)માં ભાગીદાર નથી, તેનો હિસ્સો વેચનારના હિસ્સાથી અલગ છે. પણ મબીઅના હક્કમાં ભાગીદાર છે. દા.ત. બંનેનો રસ્તો એક છે અને એ રસ્તો ખાસ છે આમ રસ્તો નથી. અથવા ખેતર છે અને પાણી એક જ નીકમાંથી બંનેને આવે છે. (જાર) તે છે કે એના મકાનનો પાછળનો ભાગ બીજા મકાનમાં હોય. એની અધિક વિગત બહારે શરીઅત ભાગ-૧૧ માં જુઓ. આ હદીષનો મતલબ એ છે કે જે મકાન વહેંચણી થયેલ હોય, દરેક ભાગીદારની હદ નક્કી હોય, સૌનો માર્ગ અલગ અલગ હોય તો શરીક તથા ખલીત (ભાગીદાર)ની હૈસિયતથી શફઅહનો હક્ક નથી. પરંતુ જો ملاصق હોય તો આ હૈસિયતથી એને શફઅહનો હક્ક છે. જેમ કે બીજી હદીષમાં ફર્માવ્યું, جار الدار احق بالدار ઘરનો પડોસી ઘરનો અધિક હક્કદાર છે.

بَابُ إِذَا اشْتَرَى شَيْئًا غَيْرَهُ بِغَيْرِ أَذْنِهِ فَرَضِيَ

"જ્યારે કોઈના માટે કોઈ ચીજ એની રજા વિના ખરીદી અને તે રાજી થઈ ગયો" - (૨૯૪)

حدیث ۱۲۹۸ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى

'હઝરત ઈબ્ને ઉમર رضی اللہ عنہما થી રિવાયત છે કે નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, [હદીષ : ૧૨૯૮]

اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ خَرَجَ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ يَمْشُونَ فَأَصَابَهُمُ الْمَطَرُ

ત્રણ શખ્સો નીકળ્યા તે ચાલતા જઈ રહ્યા હતા એવામાં વરસાદ આવી ગયો તો એ લોકો પહાડની એક ગુફામાં

فَدَخَلُوا فِي غَارٍ فِي جَبَلٍ فَأَنْحَطَتْ عَلَيْهِمْ صَخْرَةٌ قَالَ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ

ચાલ્યા. ત્યારબાદ ગુફામાં દાર પર એક ચટ્ટાન ગબડી પડી. હવે એમનામાં અમુકે અમુકને કહ્યું, સૌથી

أَدْعُوا اللَّهَ بِأَفْضَلِ عَمَلٍ عَمِلْتُمُوهُ فَقَالَ أَحَدُهُمُ اللَّهُمَّ إِنِّي كَأَنَّ

અફઝલ અમલ જે તમે કર્યો હોય તેના વસીલાથી અલ્લાહથી દુઆ કરો. તો એમનામાંથી એકે કહ્યું, હે

لِي أَبْوَانٍ تَبِيحَانِ كَيْبَرَانَ فَكُنْتُ أَخْرَجَ فَارِعَى تَمَّ إِحْيَى فَأَحْلَبُ فَيَأْتِي

અલ્લાહ ! મારાં વૃદ્ધ ઉમરવાળાં માબાપ હતાં. હું નીકળી જતો જાનવરોને ચરાવતો પછી પાછા આવીને તેમને

بِالْحَلَابِ فَأَتَى بِهِ أَبُوِّي فَيُشْرِبَانِ تَمَّ أَسْقِي الصَّبِيَّةَ وَأَهْلِي وَأَمْرَأَتِي

દોહતો અને દૂધનું પૂરું વાસણ માબાપને આપતો. તે પી લેતાં તો બાળકોને અને મારા ઘરવાળાં તથા પત્નીને

فَأَحْتَبَسْتُ لَيْلَةً فَجِئْتُ فَإِذَا هُمْ فَأَمَانٌ قَالَ فَكِرْتُ أَنْ أَوْقِظَهُمَا وَ

પીવડાવતો. એક રાત્રે હું ફસાઈ ગયો અને આવ્યો તો બંનેવ સૂઈ ગયા હતાં. મેં એવું પસંદ ન કર્યું કે હું

الصَّبِيَّةَ يَتَضَاغُونَ عِنْدَ رَجُلِي فَلَمْ يَزَلْ ذَلِكَ دَائِي وَدَا إِلَيْهِمَا حَتَّى

એમને જગાડુ અને બાળકો મારા પગોની પાસે ચીખતાં રહ્યાં. એ જ હાલ રહ્યો ત્યાં સુધી કે ફજર તુલૂઅ થઈ

طَلَعَ الْفَجْرُ اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ إِنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءً وَوَجْهَكَ

આવી. હે અલ્લાહ ! જો તારા ઈલ્મમાં એ છે કે મેં આવું તારી રજામંદી માટે કર્યું છે તો ગુફાને એટલી ખોલી

હદીષ : ૧૨૯૮ની સમજૂતી

અહીં આ હદીષ કાંઈક સંક્ષિપ્ત (ટૂંકાણ)માં છે. કિતાબુલ મુજારિઅતમાં પૂરી વિગતવાર છે. અહીં ત્રીજા શખ્સના કૌલમાં ذرة من الفرق છે અને મુજારિઅત વગેરેમાં من الارز છે. એટલે એક ફરક (માપ છે) ડાંગરના

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (275) ખરીદ વેચાણ વિશે પકરણ

فَأَفْرَجَ عَنَّا فَرْجَةَ نَرَى مِنْهَا السَّمَاءَ قَالَ فَفَرَجَ عَنْهُمْ فَقَالَ الْآخِرُ

આપ કે અમે આસમાન જોઈએ. એ દુઆ પર એટલું ખોલી આપ્યું. હવે બીજાએ કહ્યું, હે અલ્લાહ !

اللَّهُمَّ إِن كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي كُنْتُ أَحَبُّ إِمْرَأَةٍ مِنْ بَنَاتِ عَمِّي كَأَشَدِّ

જો તારા ઈલ્મમાં છે કે હું મારા કાકાની છોકરીઓમાંથી એક છોકરી સાથે એટલી મહોબ્બત કરતો હતો જેટલી

مَا مَكْتُ الرِّجَالِ، النَّسَاءُ فَقَالَتْ لَا تَنَالُ ذَلِكَ مِنْهَا حَتَّى يَعْطِيَهَا

અધિક કોઈ પુરુષ પત્નીઓ સાથે કરે છે. તેણીએ કહ્યું તમને કાંઈ નહીં મળે જ્યાં સુધી સો દીનાર નહીં

مَاءَةً دَسَارٍ فَسَعَيْتَ فِيهَا حَتَّى جَمَعْتَهَا فَلَمَّا فَعَدَتْ بَيْنَ رَجُلَيْهَا

આપો. તો મેં એના માટે કોશિશ કરી ત્યાં સુધી કે સો દીનાર જમા કરી લીધા. અને જ્યારે હું એના બંનેવ

قَالَتْ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تَفْضُ الْخَائِمَ إِلَّا بِحَقِّهِ فَقَمْتُ وَتَرَكْتَهَا فَإِنْ

પગોની વચ્ચે બેઠો તો તેણીએ કહ્યું, અલ્લાહથી ડર અને હક્ક વિના મહેર ન તોડ ! આ સાંભળીને હું ઉઠીને

كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ أُبْتِغَاءَ وَجْهِكَ فَأَفْرَجَ عَنَّا فَرْجَةَ

ઉભો થઈ ગયો અને તેણીને છોડી દીધી. હે અલ્લાહ ! જો તારા ઈલ્મમાં છે કે મેં આ તને રાજી કરવા માટે ક્યું

قَالَ فَفَرَجَ عَنْهُمْ التَّلَشِيْنَ وَقَالَ الْآخِرُ اللَّهُمَّ إِن كُنْتَ تَعْلَمُ

હતું તો થોડુક અધિક ખોલી આપ. અલ્લાહે ૨/૩ ખોલી આપ્યું. અને ત્રીજાએ કહ્યું, હે અલ્લાહ ! જો તારા

إِنِّي اسْتَأْجَرْتُ أَحَبَّ بَقَرٍ مِّنْ دُرَّةٍ فَأَعْطَيْتُهُ فَأَبَى ذَلِكَ أَنْ

ઈલ્મમાં એ છે કે એક ફરક જુવાર પર એક મજૂર કર્યો હતો. મેં તેને આપ્યું તો તેણે તે વખતે લેવાની ના પાડી

يَأْخُذَ فَعِمَدَتَّ إِلَى ذَلِكَ الْفَرْقِ فَزَرَعْتُهُ حَتَّى اشْتَرَيْتُ مِنْهُ بَقْرًا

દીધી. મેં તે જુવારને વાવી દીધી ત્યાં સુધી કે ગાય અને તેનો ચરાવનારો ખરીદ્યો. ત્યારબાદ તે શપ્સ આવ્યો

وَرَأَيْتُهَا تَمَّ جَاءَ فَقَالَ يَا عَبْدَ اللَّهِ أَعْطِنِي حَتَّى فَقَلْتُ أَنْ تَطْلُقَ إِلَى

અને કહ્યું, હે અલ્લાહના બંદા ! મારો હક્ક આપ ! તો મેં કહ્યું, જા ! આ ગાયો અને એને ચરાવનારને લઈ જા.

બદલામાં. સામાન્યતઃ زُرُّ નો તર્જુમો ચોખા કરવામાં આવે છે, પણ આ હદીષના છેવટમાં છે કે મેં એને ખેતરમાં

વાવી. મુઝારિઅતમાં છે કે હું તેને વારંવાર વાવતો રહ્યો. અને સૌને ખબર છે કે ચોખાને વાવવામાં નથી આવતા,

અલબત્ત ડાંગરને વાવવામાં આવે છે. 'ફરક' ત્રણ સાઅનો હોય છે. અમે ભાગ-૨ પેજ-૭૯ (ગુજરાતીમાં પેજ

નં. ૬૬) ઉપર મુજદ્દિદે આ'ઝમ આ'લા હઝરત ઈમામ અહમદ رضي الله عنهના ફરકના બારામાં વિવિધ કથનોમાં

ذَلِكَ الْبَقْرَ وَرَاعِيهَا فَقَالَ اسْتَهْزَيْ بِي قَالَ قُلْتُ مَا اسْتَهْزَيْ بِكَ

તેણે કહ્યું, મારી સાથે મજાક કરે છે ! મેં કહ્યું, હું મજાક નથી કરતો આ બધું તારું જ છે.

وَلَكِنَّهَا لَكَ، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ إِنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءً وَجْهِكَ

હે અલ્લાહ ! જો તારા ઈલ્મમાં છે કે મેં તારી રજા હાંસલ કરવા માટે કર્યું હતું

فَأَفْرُجْ عَنَّا فَكَشَفَ عَنْهُمْ - عه

તો ગુફાનું મો ખોલી આપ. હવે પૂરું ખોલી આપ્યું."

(બુખારી ૧/૩૧૩ અલ્મુજારઅહ, ૧/૪૮૩ અલ્અબિયા, ૧/૩૦૩ અલ્ઈજારહ, મુસ્લિમ-અઝઝિક, નિસાઈ-રિકાફ)

بَابُ الشَّرِيِّ وَالْبَيْعِ مَعَ الشَّرِكِينَ وَأَهْلِ الْحَرْبِ ٢٩٥

"હર્બી તથા મુશ્રિકોની સાથે ખરીદ વેચાણ" (-૨૯૫)

حدیث ۱۲۹۹ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ كُنَّا مَعَ

"હઝરત અબ્દુર્રહમાન બિન અબૂબકર رضي الله عنهما એ કહ્યું, અમે નબી ﷺ ની

[હદીષ : ૧૨૯૯]

આ વર્ગીકરણ નફલ કરી આપ્યું છે કે સહીહ એ છે કે 'ફરફ' સોળ રતલનો હોય છે જે હિજાઝી સાઅથી ત્રણ અને ઈરાકીથી બે સાઅ થાય છે. આ તફદીર પર એક 'ફરફ' ૫૭૬ રૂપિયાભર થયો.

પ્રકરણથી સામ્યતા : પ્રકરણ સાથે મળતાપણુ અંતિમ હિસ્સાથી છે કે ત્રીજા શખ્સે મજૂરના અનાજની ખેતી કરી અને ઉપજથી ગાય તથા ચરાવનારને ખરીદ્યો. અને આ બધું મજૂરની રજા વિના થયું બલકે તેની જાણ બહાર થયું. પણ જ્યારે તેણે રજામંદી જાહેર કરી આપી તો સહીહ થઈ ગયું. એને ફિક્હની બોલીમાં ફુજૂલી કહે છે.

આ હદીષથી જાણવા મળ્યું કે આગલી ઉમ્મતોના બનાવો જે વિશ્વાસપાત્ર સનદની સાથે રિવાયત થયા હોય તે વિશ્વસનીય છે, બલકે હુજૂત પણ છે. એના પરથી આજકાલના કેટલાક મુહકિક્કોની જીદનો રદ થઈ ગયો જેઓ સહાબાએ કિરામ તથા તાબઈને એઝામની ઘણી બધી રિવાયતોને એવું કહીને રદ કરી આપે છે કે આ ઈસ્રાઈલિયાતમાંથી છે, જ્યારે કે ખૂદ હુઝૂર ﷺ એ એની ઈજાઝત આપી છે. ફર્માવ્યું :-

"બની ઈસ્રાઈલની વાતો વર્ણવો એમાં કોઈ વાંધો નથી."

આ બારામાં સહીહ એ છે કે આગલી ઉમ્મતોની જે રિવાયતો ષિક્હ વિશ્વાસુ સહાબા તથા તાબઈન તથા દીનના ઈમામો થકી રિવાયત પામી છે અને કુર્આન તથા હદીષથી વિરોધાભાસી નથી તે વિશ્વાસપાત્ર છે.

હદીષ : ૧૨૯૯ની સમજૂતી

અહીં આ હદીષ સંક્ષિપ્તમાં હતી એટલા માટે અમે કિતાબુલ હિબાની હદીષ વર્ણવી જે મુફસ્સલ હતી. ઈમામ બુખારીએ એના પર ત્રણ પ્રકરણો રચ્યાં છે. પ્રથમ એ જ કે હર્બી મુશ્રિકથી ખરીદ વેચાણ જાઈઝ છે. બીજું એ કે મુશ્રિકનો તોહફો સ્વીકારવો. ત્રીજું એ કે પેટ ભરીને ખાવું. એમાં બે હુઝૂરે અકરમ ﷺ ના આ

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(277)

ખરીદ વેચાણ વિશે પ્રકરણ

النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمِائَةٌ وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلْ مَعَ أَحَدٍ

साथे अकसो त्रीस माससो उता. नबी ﷺ अ इर्माव्यं, तमारामांथी कोर्नी साथे अनाज छे ?

مِنْكُمْ طَعَامٌ فَإِذَا مَعَ رَجُلٍ صَاعٌ مِنْ طَعَامٍ أَوْ مِحْوَةٌ فَيَجْعَنُ ثُمَّ جَاءَ رَجُلٌ مُشْرِكٌ مُشْعَانٌ

तो अक साडबनी पासो अक साअ जेटलु अनाज उतुं. (तेमणे रजु कयु) तेने गुंदवामां आव्युं पछी अक

طَوِيلٌ يَغْنِمُ يُسَوِّقُهَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْعًا أَمْ

वेरविभेर माथावाणो, उभा वाणोवाणो लांबा कदनो मुशिरक पोतानी बकरीओ डंकतो डंकतो आव्यो.

عَطِيَّةٌ أَوْ قَالَ أَمْ هِبَةٌ قَالَ لَا بَلْ بَيْعٌ فَأَشْتَرِي مِنْهُ شَاةً فَصُنَعَتْ

अनाथी नबी ﷺ अ इर्माव्यं, किंमत पर आपीश के भेटरुपे के सोगातरुपे ? तेणे कहुं, किंमत पर.

وَأَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِسَوَادِ الْبُطْنِ أَنْ يُشْتَوَى وَ

तो अनी पासोथी अक बकरी भरीदी लीधी अने अने जभड करवामां आवी, अने नबी ﷺ अ पेटनी

أَيْمُ اللهِ مَا فِي الثَّلَاثِينَ وَالْمِائَةِ إِلَّا قَدْحَرِ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى

अंदरना काणा अंगने शेकवानो हुकम आय्यो. बभुदा अकसो त्रीस मांथी नबी ﷺ अ कापी कापीने

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَهُ حُرَّةٌ مِّنْ سَوَادِ بَطْنِهَا إِنْ كَانَ شَاهِدًا أَعْطَاهَا آيَاتَهُ

अक टुकडो आय्यो. जे डारर उतो तेनो डिस्सो आपी दीधो अने गायब उतो तो तेनो

وَإِنْ كَانَ غَائِبًا خَبَّأَهُ فَيَجْعَلُ مِنْهَا قِصْعَتَيْنِ فَأَكْلُوا أَجْمَعُونَ وَ

डिस्सो राभी दीधो ते सौने भे प्यालाओमां कया. सौ लोकोअे पेट भरीने भाधु,

سَبْعِنَا فَفَضَلَتْ الْقِصْعَتَانِ فَحَمَلْنَا عَلَى الْبَعِيرِ - عه

ते भंनेव प्यालाओमां भावा बयी रहुं जेने अमे गिट पर लादी आय्युं."

(बुजारी १/३५६, ३५७ अल्लिबा, २/८१० अदअलमड, मुस्लिम-अलमड)

ईशादथी साबित साबित औहे "वेयीश के आपीश के भेट धरीश." अटला माटे के जो मुशिरक डर्भाथी जो भरीद वेयाण जार्ज न डोत अथवा अनो डदीयो (तोडङ्गी) स्वीकारवो जार्ज न डोत तो आ ईशाद भेकार थात. पछी तेणे बकरी वेयी अने डुजुरे भरीदी अे आ भरीद वेयाणना सडीड डोवा माटे दलील (नस) छे.

بسواد البطن : अनो शाब्दिक तर्जुमो अे छे के पेटनी अंदर काणा रंगनां अंगो उतां, अनाथी जिगर, तली वगरे मुराद छे.

بَابُ شَرَى الْمَمْلُوكِ مِنَ الْحَرَبِيِّ وَهَبْتِهِ وَعَتَقَهُ ٢٩٥

"હર્બીથી ગુલામ ખરીદવો અને હર્બીનું ભેટ ધરવું અને આઝાદ કરવું" –(૨૯૫)

ت ٤١٦ وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِسَلْمَانَ كَاتِبٍ وَكَانَ

"અને નબી ﷺ એ સલ્માનથી ફર્માવ્યું, મકાતિખત કરી લે અને એ આઝાદ [તઅલીફ : ૪૧૬]

فَطَلَمُوهُ وَبَاعُوهُ -

હતા. એમના પર કેટલાક લોકોએ જુલમ કર્યો અને એમને વેચી દીધા."

એનાથી મુરાદ એ છે કે બંને પ્યાલાઓમાં ખાવા બચી ગયું જેમ કે અત્ઈમહની રિવાયતમાં સ્પષ્ટ છે : **ففضل في القصعتين** એ જ કારણે **فحملناه** માં ઝમીરે મફૂલ વાહિદ છે. જે તઆમે મફૂલ (બચેલા ખાવા)ની તરફ રાજેહ છે.

આ બનાવ દારુલ ઈસ્લામ તથા દારુલ હર્બની હદબંધી અને હર્બી કાફિરોના હુકમોના બયાનથી પહેલાંનો છે. અંતિમ હુકમ આ પ્રમાણે છે કે ઝિમ્મીને હદિયો આપવો અને તેનો હદિયો (ભેટ, તોહફો) સ્વીકારવો જાઈજ છે. અને હર્બીને ન આપવો જાઈજ અને ન લેવો જાઈજ. એના પર સૂરએ મુત્તહિનાની આ આયતો દલીલ છે. ઈર્શાદ છે :-

لَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ . إِنَّمَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ الْآيَةَ

"અલ્લાહ તમને એમનાથી મના નથી કરતો જે તમારી સાથે દીનમાં ન લડયા અને તમને તમારા ઘરોએથી ન કાઢયા, કે એમની સાથે એહસાન કરો અને તેમની સાથે ઈ-સાફનો વર્તાવ વર્તો, બેશક ! ઈ-સાફવાળા અલ્લાહને મહબૂબ છે અને તમને એમનાથી મના કરતો જે તમારી સાથે દીનમાં લડયા અથવા તમને તમારા ઘરોએથી કાઢયા."

પ્રથમ આયતથી મુરાદ 'ઝિમ્મી' છે અને બીજી આયતથી મુરાદ 'હર્બી' છે. પૂરી તફસીલ અલ્લુજજતુલ મુઅતમિનહમાં અભ્યાસ કરો.

તઅલીફ : ૪૧૬ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ ઈબ્ને હબ્બાને પોતાની સહીહમાં અને ઈમામ હાકિમે મુસ્તદરકમાં મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે.

હઝરત સલ્માન ફારસી **رضي الله عنه** : એમનો કિસ્સો ઘણો જ લાંબો તથા દિલચ્છ અને બોધદાયક છે. એ અરફહાનની એક વસ્તી જય્યાના રહેવાસી હતા. તેમના પિતા ત્યાંના જમીનદાર હતા. (મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૫/૪૪૧) એમણે એમનું નામ માબિહ અથવા બહબૂદ રાખ્યું હતું. (ઈસાબા, ૨/૬૨) બુખારીમાં છે કે અસલમાં રામહર્મઝના રહેવાસી હતા. (૧/૫૬૨ ઈસ્લામો સલમાન ફારસી) ઈસ્લામ લાવ્યા બાદ તેમનું નામ સલ્માન રાખવામાં આવ્યું. સલ્માનુલ ખૈર, સલ્માન બિન ઈસ્લામ એમના લફ્બો છે. કુન્નિયત અબૂ અબ્દુલ્લાહ. બુખારીમાં જ છે કે તેમણે ફર્માવ્યું કે દસથી અધિક માલિકોના કબજાઓમાં રહ્યો છું. (ઉપર મુજબ)

આની તફસીલમાં વિવિધ રિવાયતો છે અને ઘણી લાંબી છે. તેમણે દીને હક્કની તલાશમાં ઘર છોડ્યું અને

વિવિધ રાહિબોની ખિદમતમાં રહ્યા. છેવટમાં અમૂદિયહના એક રાહિબ (પાદરી)ની પાસે રહ્યા જે હેરફેર વિનાના સહીહ દીને ઈસ્વી પર હતો. તે જ્યારે મરવા લાગ્યો તો તેણે એમના પૂછવા પર આ વસિયત કરી કે આજે પૃથ્વીના પટ પર મારા ઈલ્મમાં કોઈ શખ્સ એવો નથી જે અમારા તરીફા પર હોય. હા ! એક નબીનો જમાનો નજીક આવી ગયો છે તે અરબમાં બે પહાડીઓના વચ્ચે ખજૂરોવાળી ભૂમીમાં આગમન લાવશે. તેની ઉઘાડી નિશાનીઓ એ છે કે સદફો નહીં ખાય, હદિયો ખાશે. તેના બંનેવ ખભાઓ વચ્ચે મોહરે નબુવ્વત છે. જો તમારાથી થઈ શકે તો એમની ખિદમતમાં ચાલ્યા જાવ. આ વસિયત કરીને તે રાહિબ મૃત્યુ પામ્યો. કેટલાક દિવસો બાદ બની કલ્બના કેટલાક વેપારી આવ્યા તેમની સાથે તે અરબસ્તાન તરફ ચાલ્યા. તે ગદારોએ વાદીયે કુર્માં લાવીને તેમને એક યહૂદીના હાથે વેચી દીધા. કેટલાક દિવસો પછી તે યહૂદીનો એક ભત્રીજો આવ્યો જે મદીના તયબહ પાસે કરીઝાનો રહેવાસી હતો. તે યહૂદીએ તેના હાથે વેચી આપ્યા. આ રીતે એ મદીના તયબહ પહોંચ્યા. મદીના આવતાં જ એ રાહિબની બતાવેલી નિશાનીઓથી ઓળખી લીધું કે આ જ શહેર એના હેતુનું કેન્દ્ર છે.

જ્યારે હુઝૂરે અફદસ عليه السلام હિજરત કરીને કુબા તશરીફ લાવ્યા તો તે યહૂદીના એક ભત્રીજાએ આવીને કહ્યું, બની ફયલાને અલ્લાહ નષ્ટ કે એ સૌ એક શખ્સની પાસે ભેગા થયા છે જે આજે જ મક્કાથી આવ્યો છે. એમનું ગુમાન એ છે કે એ નબી છે. હઝરત સલ્માન ત્યાં જ ખજૂરોના ઝાડ પર કાંઈક કામ કરી રહ્યા હતા. આ સાંભળીને ઉત્સાહના આવેશમાં એમનો એ હાલ થયો કે તેમને ઝાડ પર રહેવું મુશ્કેલ થઈ ગયું. ઉતરીને નીચે આવ્યા અને તે યહૂદીને પૂછ્યું, તમે શું કહી રહ્યા હતા ? એના પર એમનો માલિક એટલો ગુસ્સે થયો કે એક સખત મુક્કો માર્યો અને કહ્યું, તારે એ વાતોથી શું લેવા દેવા ? તું જા અને તારું કામ કર ! મેં કહ્યું કે કાંઈ વાંધો નહીં. હું કેવળ એ જાણવા ચાહતો હતો કે તેણે જે કહ્યું છે તે સારી રીતે સાંભળી લઉં.

તેમની પાસે થોડીક ખાવાની ચીજ હતી તેને લઈને સાંજના ખિદમતે અફદસમાં હાજર થયા. તે વખતે હુઝૂર કુબામાં રોકાયેલા હતા. અને અર્ઝ કરી કે આ સદફો છે. હુઝૂરે અફદસ عليه السلامએ ખૂદ એમાંથી કાંઈ ન ખાધું અને હાજરજનોને ખવડાવી આપ્યું. તેમણે મનમાં કહ્યું કે પ્રથમ નિશાની સહીહ નીકળી. પછી જ્યારે હુઝૂર મદીના આવ્યા તો ફરી તે કાંઈક લઈને હાજર થયા અને અર્ઝ કરી, આ હદિયો છે. એને હુઝૂરે પોતે પણ ખાધું અને હાજરજનોને પણ ખવડાવ્યું. તેમણે મનમાં કહ્યું કે બે નિશાનીઓ થઈ. સલ્માન કહે છે, ત્યારબાદ હું હુઝૂરની પાછળ આવ્યો. હુઝૂર સમજી ગયા અને પીઠ મુબારકથી ચાદર સરકાવી દીધી. મેં મોહરે નબુવ્વતને જોઈ. જોતાં જ વાંકો વળીને તેને બોસો દેવા લાગ્યો અને ખુશીના આવેશમાં રડવા લાગ્યો. એના પર હુઝૂરે ફર્માવ્યું, સામે આવો ! સામે હાજર થઈને કલ્મએ શહાદત પઢીને મુસલમાન થઈ ગયો.

હુઝૂરે અફદસ عليه السلامએ પૂછ્યું, તમે કોણ છો ? મેં મારી કહાની વર્ણવી આપી. હુઝૂર એના પર ઘણા જ ખુશ થયા કે સહાબાએ મારી દાસ્તાન સાંભળી. (મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૫/૪૪૧ થી ૪૪૪)

એક રિવાયત (હવાલો ઉપર મુજબ, પેજ-૪૩૮)માં એ છે કે તે એ વખતે એક અન્સારી ખાતૂનના ગુલામ હતા. જ્યારે હુઝૂરે અફદસ عليه السلامના મદીના તયબહ આગમનની ખબર સાંભળી તો પોતાની માલિકણને કહ્યું, એક દિવસ મને રજા આપો. તેણીએ રજા આપી. તે દિવસે તે જંગલથી લાકડીઓ લાવ્યા અને તેને વેચીને ખાવા તૈયાર કર્યું અને એ જ ખાણુ લઈને હાજર થયા. ત્યારબાદ ફરી એક દિવસ રજા માગી અને લાકડીઓ વેચીને ખાવા તૈયાર કર્યું. બીજીવાર તેને લઈને ખિદમતમાં હાજર થયા.

હઝરત સલ્માન ગુલામ હતા એટલા માટે બદર તથા ઓહદમાં શરીક ન થઈ શક્યા. એક દિવસે તેમને હુઝૂરે અફદસ عليه السلامએ ફર્માવ્યું, હે સલ્માન ! તમારા માલિકથી મુકાતિબત કરી લો. એટલે કે એવું નક્કી કરી લો કે તમે મારાથી આટલો માલ લઈ લો એના બદલામાં આઝાદ કરી દો. તેમના આકાએ ત્રણસો કે પાંચસો ખજૂરનાં ઝાડ લગાડવા અને ચાલીસ ઔફ્રિયા સોના પર મામલો નક્કી કર્યો. કે જ્યારે એ ખજૂરનાં ઝાડ ફળ દેવા લાગે તો તમે

આઝાદ છો. મેં બિદમતમાં હાજર થઈને અર્જ કરી આપ્યું. હુઝૂરે અફઠસ عليه السلام એ ઈર્શાદ ફર્માવ્યો, તમારા ભાઈ સલ્માનને મદદ કરો ! એના પર કોઈકે વીસ, કોઈકે ત્રીસ, કોઈકે પંદર, કોઈએ દસ રોપા આપ્યા, ત્યાં સુધી કે ત્રણસો કે પાંચસો થઈ ગયા. તેમણે આવીને હુઝૂરને જણાવ્યું. હુઝૂરે અફઠસે પોતાના દસ્તે મુબારકથી સૌ છોડવા લગાડી આપ્યા, કેવળ એક છોડવો હઝરત સલ્માને લગાડ્યો. તે એક સિવાયના સર્વ છોડો ખૂબ જ જલ્દી ફળ દેવા લાગ્યા. પછી ક્યાંકથી માલે ગનીમત આવ્યો એમાંથી મરઘીના ઈંડા સમાન સોનુ હઝરત સલ્માનને આપ્યું કે જાવ ! રોકડા પણ ચૂકવી દો. તેમણે અર્જ કરી આટલાથી શું થશે ? હુઝૂરે અફઠસ عليه السلام એ તેને જીભ મુબારક પર ફેરવ્યું અને ફર્માવ્યું, લઈ જાવ ! પૂરું થઈ જશે. એને લઈ જઈને વજન કર્યું તો ચાલીસ ઔક્રિયાભર પૂરું થયું. એક ઔક્રિયા ચાલીસ દિરહમનો અને એક દિરમ ત્રીસ માશા ૧ ^૧/_૫ રતીનો. અને એક રૂપિયો સવા અગ્યાર માશાનો. એ રીતે ચાલીસ ઔક્રિયા લગભગ ચારસો રૂપિયાભર થયું. એટલે લગભગ સાડા ચાર કિલોગ્રામ.

આઝાદી પછી હુઝૂરે અફઠસ عليه السلام એ તેમનામાં તથા હઝરત અબૂ દરદા رضي الله عنه માં ભાઈચારો સ્થાપી આપ્યો. (મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૫/૪૪૪, બુખારી, ૧/૨૬૪) બદર તથા ઓહદના જંગો વખતે એ ગુલામ હતા એટલા માટે એનામાં શરીક ન થઈ શક્યા. પ્રથમ ગઝવહ જેમાં આપ શરીક થયા એ ખંદક છે ત્યારબાદ તમામ જંગોમાં સાથે રહ્યા.

જ્યારે કુરૈશે અરબી કબીલાઓનું મોટું લશ્કર લઈને મદીના તયબહ પર હુમ્લાનો ઈરાદો કર્યો અને આંત્રિક રીતે મદીનાના યહૂદી બની કુરૈજાથી મળીને કાવત્રુ કરી લીધું હતું. જેના પરિણામે ગઝવહે ખંદક થયો તો સલ્માન ફારસીના જ મશ્વરાથી ખંદક ખોદવામાં આવી જે જાહેરી રીતે મદીના તયબહની હિફાજતનો સબબ બની.

ખંદકના ખોદકામ વખતે અન્સારે કહ્યું, સલ્માન અમારામાંથી છે અને મુહાજિરોએ કહ્યું, અમારામાંથી છે. હુઝૂરે અફઠસ عليه السلام એ સાંભળ્યું તો ફર્માવ્યું : **سلمان منا اهل بيت** "સલ્માન અમારા અહલે બયતમાંથી છે."

હુઝૂરે અફઠસ عليه السلام ના વિસાલ બાદ અરસા સુધી મદીના તયબહમાં જ રહ્યા. હઝરત સિદીકે અકબર رضي الله عنه ના આખરી કે હઝરત ઉમર ફારૂકે આઝમ رضي الله عنه ના પ્રારંભિક ખિલાફત કાળમાં ઈરાકમાં વસવાટ કરી લીધો હતો.

ફારૂકી યુગમાં જ્યારે ઈરાન પર આમ લશ્કરકશી શરૂ થઈ ગઈ તો મુજાહિદોની એક ફોજની સાથે આપ એક શહેરના ઘેરાવમાં શરીક થયા. મુજાહિદોને ફર્માવ્યું, કે હમણા થોભો ! હું જાઉં છું, એમને ઈસ્લામની દાવત આપુ જેવું કે રસૂલુલ્લાહ عليه السلام કર્યા કરતા હતા, એ તશરીફ લઈ ગયા. હમ્દો ધના પછી શહેરવાસીઓને ફર્માવ્યું, હું પણ તમારો જાતિ ભાઈ છું, અલ્લાહે મને ઈસ્લામની હિદાયત આપી. તમે લોકો અરબવાસીઓની ફર્માબરદારી જોઈ રહ્યા છો, તમે લોકો મુસલમાન થઈ જશો તો તમને તે સર્વ હક્કો મળી જશે જે અમને મળ્યા છે. અને જો ઈસ્લામ મંજૂર નથી તો જિજયો આપો, અને જો એ પણ મંજૂર નથી તો પછી લડાઈ છે. ત્રણ દિવસ સુધી તેમને ઈસ્લામની દાવત આપતા રહ્યા. ચોથા દિવસે હુમ્લાની ઈજાજત આપી અને તે શહેર ફતહ થઈ ગયું. (મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૫/૪૪૦, ૪૪૧) જલૂલાના જંગમાં પણ શરીક રહ્યા, ત્યાં મુશ્કની એક થેલી મળી જેને મેહફૂઝ રાખી અને વફાતના સમયે કામમાં લાવ્યા.

હઝરત ફારૂકે આઝમ رضي الله عنه એ એમને મદાઈનના વાલી (ગવર્નર) બનાવ્યા હતા અને એક અરસા સુધી એ હોદ્દા પર રહ્યા. સ્વભાવમાં ખૂબ જ સાદગી હતી અને એ સાદગી તે દિવસોમાં પણ બાકી રહી. લિબાસમાં એક ઊંચો પાયજામો અને અબા એટલે કંબલ રહેતું હતું. ઈરાની તેમની આ સ્થિતિ જોઈને તેમને આવતા જોતા તો કહેતા, વરૂ આવ્યું ! વરૂ આવ્યું ! એકવાર યુસ્ત કુર્તો એટલો નાનો કે ટાંગો ખુલેલી હતી, તેને પહેરીને નોકરોના ગઘેડા પર સવાર થઈને નીકળ્યા. બાળકોએ પીછો કર્યો અને શોર મચાવવા લાગ્યાં ! લોકોએ જોયું તો ધમકાવ્યાં

ت ٤١٧ وَ سَبِي عَمَّارٍ وَ صَهْبِ وَ بِلَالٍ

"अने अम्मार, सुहेब अने बिलाल गुलाम बनाववामां आव्या." [तअलीक : ४१७]

के ज़ाज़ता नथी ! आ अलीना डाकिम छे ! उजरत उष्मान गनी رضي الله عنه ना बिलाइतकाणमां भीमार पड्या. उजरत सअद बिन वक्कास رضي الله عنه भबर पूछवा माटे आव्या तो आप रडवा लाग्या. उजरत सअद कहुं, शुं वात छे ? केम रडो छो ? रसूलुल्लाह صلى الله عليه وسلم तमाराथी राज्ज रडेवानी डालतमां हुनियाथी गया, डौजे कौषर पर तेमने मणशो, तमारा साथीओ साथे मुलाकात थशे. इर्माव्युं, ખુદાની કુસમ ! હું મૌતથી નથી ગભરાતો અને ન हुनियानी प्वाडिश छे. अटला माटे रडु छुं के रसूलुल्लाह صلى الله عليه وسلم अे अडह लीधो डतो के हुनियवी साजो सामान अेक मुसाफिरथी अधिक न डोवो ज़ोईअे अने अत्यारे मारी आसपास साप भेगा थयेला छे, अेटले के सरसमान. उजरत सअद कडे छे के अे सापोनी कुल संभ्या आ प्रमाणे डती : अेक मोटो प्यालो, टभ, थाणी. उजरत सअद कहुं के मने कोई नसीडत करो. इर्माव्युं, જ્યારે કોઈ કામ કરવા યાહો, કોઈ ફેસલો કરવા યાહો, કાંઈક વહેંચવા યાહો તો ખુદાને યાદ રાખો. બીમારીની હાલતમાં અન્ય લોકોએ નસીડતની પ્વાડિશ કરી તો इर्माव्युं, જો તમाराथी थई शके तो डज अथवा ઉમરા અથવા જેહાદ અથવા કુર્આનની તિલાવત કરતાં કરતાં જાન આપો. ફિસ્કોફૂજૂર અને ખયાનતની હાલતમાં ન મરો. જ્યારે જિંદગીની ઉમ્મીદ તૂટી ગઈ તો પોતાનાં પત્ની પાસેથી તે મુશકની થેલી મંગાવી જે જલૂલામાં મળી ડતી. તેને પોતાના હાથ વડે પાણીમાં ઓગાળી અને પોતાની યારેવ બાજુ છંટાવ્યું અને સૌને બહાર કરી દીધાં. લોકો થોડીકવાર પછી અંદર આવ્યા તો અલ્લાહની રહમતમાં પહોંચી ચૂક્યા ડતા. મદાઈનમાં ડિ.સ. ૩૫ માં વિસાલ इर्माव्युं. ૨૫૦ અથવા ૩૫૦ વરસની ઉમર પામ્યા. અેક ફૂલ અે છે કે उजरत ઈસા عليه السلام અથવા તેમના કોઈ હવારી (સાથી)નો જમાનો પામ્યા, પણ અે સહીડ નથી. તેમની પ્રારંભિક હાલતો અેને સમર્થન નથી કરતી. પાંત્રીસ વરસ ઈસ્લામનો જમાનો પામ્યા અને દસ વરસ નબુવ્વતકાળના પામ્યા.

પ્રકરણની સાબિતી : અહીં પ્રકરણ અે છે કે "હર્બીથી ગુલામ ખરીદવો અને હર્બીની ભેટ અને તેનો ગુલામ આઝાદ કરવો." પોતાની મોટાભાગે આદત મુજબ उजरत ઈમામ બુખારીઅે પોતાનો ખયાલ ન દર્શાવ્યો. પરંતું જે તઅલીકો તથા હદીષો લખી છે અેનાથી સાબિત થાય છે કે તેમની નજીક આ ત્રણેવ સહીડ છે આ તઅલ્લુકૂથી અે રીતે સાબિત છે કે ભલે उजरत સલ્માન અસલમાં આઝાદ ડતા પણ જ્યારે તે મુશરિક વેપારીઅે વાદીયુલ કુર્આના યહૂદીના હાથે તેમને વેચી કાઢ્યા અને અે યહૂદીઅે મદીનાના યહૂદીના હાથે વેચ્યા અને નબી صلى الله عليه وسلم અે उजरत સલ્માનથી इर्माव्यુं કે મકાતિબત કરી લે, તો જાણવા મળ્યું કે હર્બીનું ખરીદ વેચાણ પણ સહીડ છે અને ખરીદારી પણ અને અતકૂ પણ.

तअलीक : ४१७ની समजूती

અમ્માર ક્યાંકથી ન કેદ થઈને આવ્યા ડતા ન કદી વેચાયા અને ખરીદવામાં આવ્યા. અેટલા માટે અેમનો ઉલ્લેખ અહીં અસ્થાને છે. અે અરબી વંશના બુઝુર્ગ ડતા. અેમના વાલિદ उजरत યાસર યમનના રહેવાસી ડતા. મક્કા આવીને વસી ગયા ડતા. અને અબૂ હુઝૈફા ઈબને મુગીરા મખ્જુમીના હલીફ બની ગયા. અને અબૂ હુઝૈફાઅે તેમની શાદી उजरत સુમૈયા સાથે કરી આપી ડતી. જે અેમનાં બાંદી ડતાં. उजरत અમ્માર જન્મ્યા તો અબૂ હુઝૈફાઅે અેમને આઝાદ કરી આપ્યા. જ્યાં સુધી અબૂ હુઝૈફા રહ્યો અે અેની સાથે રહ્યા અને જ્યારે તે મૃત્યુ પામ્યો અને ઈસ્લામ આવ્યો તો આ ત્રણેવ ઈસ્લામથી મુશરફ થઈ ગયાં. અે ત્રણેવ કદીમુલ ઈસ્લામ (પ્રારંભથી મુસલમાન થનારાં) છે. ખાસ કરીને જે કમજોરોને પથ્થર હદયી કાફિરો ખૂબ જ સતાવતા ડતા અેમનામાં આ

ત્રણેવ પણ હતા. એકવાર એમને તકલીફો આપવામાં આવી રહી હતી એવામાં રસૂલુલ્લાહ ﷺ એમની પાસેથી પસાર થયા તો ફર્માવ્યું, હે આલે યાસર ! સબ્ર કરો તમારા વાયદાની જગા જન્મત છે.

અબૂ જહલ મરદૂદે હઝરત સુમૈયાની શર્મગાહમાં ભાલો ભોંકી દીધો હતો જેના સદમાથી શહીદ થઈ ગયાં. આ ઈસ્લામમાં પ્રથમ શહીદ થનારાં છે. હઝરત યાસર પણ રોજ રોજની જીવલેણ તકલીફોથી એક દિવસ દુનિયાથી રુખસદ થઈ ગયા.

હઝરત સુહેબ رضی اللہ عنہ : આ પણ અરબી વંશના છે. તમર બિન ફાસિદના વ્યક્તિ છે. એમના પિતા કિસ્રાના તરફથી ઉબુલ્લાના આમિલ હતા. એ જગા મૌસૂલની આસપાસમાં ટાપુની નજીક ફુરાતના કિનારે છે. રૂમી એમની વસ્તી પર હુમલો કરીને તેમને કૈદ કરીને લઈ ગયા. કૈદ થતી વેળા સમજશક્તિ આવી ચૂકી હતી. જ્યારે તે યુવાન થઈ ગયા તો રોમીઓએ તેમને બની કલ્બના એક શખ્સના હાથે વેચી આપ્યા. તેણે મક્કા લાવીને અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને જુદઆનના હાથે વેચી દીધા. તેણે આપને આઝાદ કરી આપ્યા. જ્યારે ઈસ્લામ આવ્યો તો એ તથા હઝરત અમ્માર એક સાથે દારે અરકમમાં હાજર થઈને ઈસ્લામથી મુશર્ફ થયા. તેમના સાહબજાદાની રિવાયત એ છે કે જાતે જ રોમથી ભાગી આવ્યા હતા અને મક્કા આવીને અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને જુદઆનના હલીફ બની ગયા. જ્યારે એ હિજરતના ઈરાદાથી મક્કાથી નીકળ્યા તો મક્કાવાસીઓએ એમનો પીછો કર્યો અને નજીક પહોંચી ગયા. તેમણે મક્કાવાસીઓને કહ્યું મારુ કમંડળ તીરોથી ભરેલું છે, તમે જાણો છો કે હું તમારા સૌ કરતાં માહિર તીરંદાઝ છું તમો મારી નજીક તે સમય સુધી નથી આવી શક્તા જ્યાં સુધી કે તીરો ખત્મ ન થઈ જાય. અને નજીક જ્યારે આવશો તો તલ્વારથી ખબર લઈશ. બેહતર એ છે કે મારો સઘળો માલ લઈ લો અને પાછા વળી જાવ. એના પર તે જાલિમો રાજ થઈ ગયા. તેમણે પોતાના માલની જગા બતાવી આપી અને હઝરત અલીની સાથે કુબામાં હાજર થયા. તેમની દાસ્તાન સાંભળીને હુઝૂરે અફદસ ﷺએ ફર્માવ્યું, આ સોદો લાભદાયી છે હે અબૂ યહ્યા ! એના પર આ આયતે કરીમા નાઝિલ થઈ :-

"وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَؤُوفٌ بِالْغِبَادِ" અને કેટલાક લોકો પોતાની જાતને અલ્લાહની મરજી હાંસલ કરવા માટે વેચે છે અને અલ્લાહ બંદાઓ પર ઘણો મહેરબાન છે."

એ તથા હઝરત અલી એ વખતના છેલ્લા મુહાજિર છે. સર્વ જંગોમાં શરીક થયા. તે ખૂદ ફર્માવે છે : હુઝૂરે અફદસ ﷺ જ્યાં પણ તશરીફ લઈ ગયા, જે જંગમાં ગયા, જે પણ બચત કરી સૌમાં હું હાજર હતો. દરેક ગઝવહમાં હુઝૂરની જમણે ડાબે રહેતો. જ્યારે આગળથી અંદેશો હોતો આગળ રહેતો, પાછળથી હોતો તો પાછળ રહેતો. મેં કદી નબી ﷺને દુશ્મનની સામે નથી થવા દીધા. એલાને નબુલ્લત પહેલાં પણ ખાસ દોસ્તોમાંથી હતા. હુઝૂરે અફદસ ﷺએ ફર્માવ્યું, હું સબ્બાકુલ અરબ છું સુહેબ સબ્બાકુર્મ છે, સલ્માન સબ્બાકુલ ફારસ, બિલાલ સબ્બાકુલ હબ્શા છે.

રોમીઓમાં ઉછેર થયો હતો જેથી સંપર્ષપણે અરબી બોલી શક્તા ન હતા. એકવાર હઝરત ઉમર رضی اللہ عنہ અવાલીએ મદીના એમને મળવા ગયા. જ્યારે એમણે જોયું તો પોકારવા લાગ્યા, યા નાસ ! યા નાસ ! હે લોકો ! હઝરત ઉમરે સાથીઓને પૂછ્યું, એમને શું થઈ ગયું છે ? એ પોતાના ગુલામને નાસ નાસ કહીને પોકારે છે. હઝરત ઉમરે ફર્માવ્યું, હે સુહેબ ! તમારામાં ત્રણ અચબો છે : તમે રૂમી છો અને અરબવાળાઓ જોડે વંશને જોડો છો, અને તોતડાવ છો એટલે અરબી સહીહ નથી બોલતા, અને ફુઝૂલ ખર્ય કરનારા છો, અને નબીના નામ પર કુન્નિયત રાખો છો, એમની કુન્નિયત અબૂ યહ્યા હતી. ફર્માવ્યું, અસલમાં હું અરબી છું, રૂમી મને કેદ કરીને લઈ ગયા હતા અને એમનામાં જ ઉછર્યો એટલા માટે સહીહ અરબી નથી બોલી શક્તો. અને કેમ કે હુઝૂરે અફદસ ﷺએ ફર્માવ્યું કે ખૂબ ખાવા ખવડાવો, તો હું એના પર અમલ કરું છું. અને અબૂ યહ્યા ખૂદ હુઝૂરે જ મારી કુન્નિયત રાખી છે.

હઝરત બિલાલ رضي الله عنه : એમના પિતાનું નામ રિબાહ અને માતાનું નામ હમામા છે. અબૂ અબ્દુલ્લાહ કુન્નિયત છે એ બની જમહના ખાનાઝાદ ગુલામ હતા. એટલે કે એ પોતાના આફાની માલિકીની કનીઝના પેટથી હતા. એ પણ કુદીમુલ ઈસ્લામ બુઝુર્ગોમાંથી છે. હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને મસ્ઉદ رضي الله عنه એ ફર્માવ્યું, સૌથી પ્રથમ જે બુઝુર્ગોએ ઈસ્લામ જાહેર કર્યો તે રસૂલુલ્લાહ ﷺ અને હઝરત સિદીકે અકબર અને હઝરત બિલાલ, અમ્માર, સુહેબ, હઝરત અમ્મારનાં વાલિદા સુમૈયા અને હઝરત મિક્દાદ બિન અસ્વદ છે. રસૂલુલ્લાહ ﷺ અને હઝરત સિદીકે અકબર رضي الله عنه પર તો જાલિમોનો દાવ ન ચાલી શક્યો પણ બાફીના હઝરાતને મક્કાના સિતમગરોએ વિવિધ રીતે સતાવ્યા.

ઉમૈયા બિન ખલફ બિલાલને સખત તાપમાં ઉઘાડા શરીરે ચઢાપાટ સૂવડાવીને છાતી પર ભારે શીલા રાખી દેતો અને કહેતો, આ જ પ્રમાણે રહે ત્યાં સુધી કે મૃત્યુ પામે, અથવા મુહમ્મદ ﷺ થી ફરી જાય. એ જ હાલતમાં હઝરત સિદીકે અકબરે જોયું અને એક મજબૂત ગુલામના બદલામાં તેમને ખરીદીને આઝાદ કરી આપ્યા.

હુઝૂરે અફઠસ ﷺને જાણ થઈ તો ફર્માવ્યું, મને પણ શરીક કરી લો. ફર્માવ્યું, હું એમને આઝાદ કરી ચૂક્યો. આઝાદી પછી એ હુઝૂર ﷺની સાથે રહેવા લાગ્યા. જ્યારે અઝાન મશરૂઅ (હુકમ આવ્યો) થઈ તો મોઅઝ્ઝિન નિયુક્ત થયા. તેમજ હુઝૂરે અફઠસ ﷺના ખજાનચી પણ હતા. સર્વ જંગોમાં સાથે રહ્યા. હુઝૂરે અફઠસ ﷺના પછી હઝરત સિદીકે અકબર رضي الله عنهના મુબારક યુગ સુધી મદીના રહ્યા અને અઝાન આપતા રહ્યા. પછી શામ (સીરિયા) જેહાદ માટે જવાનો ઈરાદો કર્યો. હઝરત ઉમર رضي الله عنهએ રોકવા યાહ્યા પણ રાજી ન થયા અને શામમાં જ હિ.સ. ૨૦ કે ૨૧ માં વિસાલ ફર્માવ્યો અને દમિશ્કમાં બાબે સગીરની પાસે દફન થયા.

એમની અડગતા તથા અઝીમતનો હાલ એ હતો કે હઝરત અમ્માર رضي الله عنهએ ફર્માવ્યું, મુશ્રિકોએ જેવું ચાહું અમારી પાસેથી કહેવડાવી લીધું સિવાય બિલાલના, કે અતિશય તકલીફ છતાં કદી જાલિમોના સમક્ષ હાર ન માની, અને કદી કોઈ વાત એમની મરજી પ્રમાણેની જીભ પર ન લાવ્યા, બલકે હમેશાં "અહદ અહદ" ફર્માવ્યું. જાલિમ મુશ્રિક કદીક એમને મારતાં મારતાં કાંકરીઓ પર સૂવાડતા ક્યારેક અંગારાઓ પર, ક્યારેક લોખંડનું બખ્તર પહેરાવીને અતિશય તેજ તાપમાં બેસાડતા. ક્યારેક ગળામાં રસ્સી બાંધીને છોકરાઓના હવાલે કરી આપતા, તેઓ ઘસેડતા પણ કોઈ જુલ્મ તેમને ઢીલા ન પાડી શક્યો.

જ્યારે હઝરત ઉમર رضي الله عنه ફતલે બયતુલ મુકદ્દસના માટે શામ તશરીફ લઈ ગયા તો એમણે પણ "જાબિયહ"માં આવીને સ્વાગત કર્યું અને સાથે સાથે બયતુલ મુકદ્દસ પણ ગયા.

એક દિવસે હઝરત ઉમર رضي الله عنهએ ફર્માવ્યું, હે બિલાલ ! આજે અઝાન કહી દો ! અર્ઝ કરી, મેં અહદ કર્યો હતો કે રસૂલુલ્લાહ ﷺના પછી કોઈના માટે અઝાન કહીશ નહીં, પણ આપના ખાતર કહી દઉં છું. હઝરત બિલાલનો અવાજ ઘણો જ સૂરીલો દિલકશ અને બુલંદ પણ હતો. જ્યારે અઝાન શરૂ કરી તો નબવી યુગનો મન્ઝર આંખો સામે ફરી વળ્યો અને તમામ હાજરજનો બેફાબૂ થઈ ગયા અને દરેક આંખ અશ્રુમય થઈ ગઈ, હઝરત ઉમરનો રડતાં રડતાં બુરો હાલ થઈ ગયો, હઝરત મઆઝ, હઝરત અબૂ ઓબૈદા સૌ ચોધાર આંસૂએ રડવા લાગ્યા. એકવાર પ્વાબ જોયો કે હુઝૂરે અફઠસ ﷺ તશરીફ લાવ્યા છે અને ફર્માવી રહ્યા છે, હે બિલાલ ! શું બેમુરવ્વતી છે કે મારી ઝિયારત માટે નથી આવતા ?! પ્વાબથી જાગૃત થતાં જ મદીનાની રાહ પકડી અને રોઝાએ અફઠસ પર પહોંચીને ઝબહ થનાર મરઘાની જેમ તડપવા લાગ્યા.

હઝરત હસ્નેન કરીમૈન પર નજર પડી તો તેમની સાથે લપેટાઈ લપેટાઈને રડવા લાગ્યા. અને તેમને પ્યાર કરવા લાગ્યા. તે હઝરાતે અર્ઝ કરી કે આજે સવારે અઝાન કહી આપો ! સવારે જ્યારે હઝરત બિલાલે અઝાન શરૂ કરી તો પૂરા મદીનામાં કોહરામ મચી ગયો. જ્યારે અશહદુ અન્ન મુહમ્મદરસૂલુલ્લાહ કહું તો મદીના કાંપી ઉઠયું. પદાનશીન સ્ત્રીઓ, નાના બાળકો ઘરોએથી નીકળી આવ્યાં, મદીનાના રહેવાસીઓની રડતાં રડતાં હિયકીઓ બંધાય ગઈ. રહમતે આલમ ﷺના સોનેરી યુગની યાદ તાજી થઈ ગઈ. આવુ રિક્કતઅંગેઝ, રડાવી

દેનાર વાતાવરણ મદીનામાં કદી ઉદ્ભવ નથી પામ્યું.

જ્યારે હિજરત કરીને મદીના તયબહ આવ્યા તો હુઝૂર ﷺ એ તેમનામાં તથા હઝરત અબૂ રૂવૈહા અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્દુરહમાન ખાશ્મીમાં ભાઈચારો સ્થાપિત કરી આપ્યો. એ સંબંધે એમનામાં ખૂબ જ પ્રમાણમાં મહોબ્બત તથા ઉલ્લેહ તપેદા કરી આપી. જ્યારે શામ જવા લાગ્યા તો હઝરત ફારુકે આ'ઝમથી કહી ગયા કે મારો વઝીફો હઝરત અબૂ રૂવૈહાને આપતા રહેજો, અને એમને પણ શામ બોલાવી લીધા. હઝરત અબૂ બકરે કેમ કે એમને ખરીદીને આઝાદ કર્યા હતા એટલા માટે એમની સાથે પણ પુષ્કળ મહોબ્બત તથા એહતેરામ પણ કરતા હતા. હુઝૂરે અફ્દસ ﷺ ના વિસાલ બાદ તેમનાથી શામ જવાની રજા માગી તો હઝરત સિદીકે અકબરે ફર્માવ્યું, બિલાલ ! હું તમને અલ્લાહ વ રસૂલનો વાસ્તો આપુ છું કે આ બુઢાપામાં મને જુદાઈનો ડાઘ ન આપો ! તો રોકાય ગયા. સર્વે ગઝવાતમાં સાથે સાથે રહ્યા, બલકે દરેક સફરમાં હુઝૂર ﷺ ની સાથે સાથે રહેતા. આગળ આગળ ભાલો લઈને ચાલતા. તેમને જ એ ગર્વ હાંસલ છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ ફતહે મક્કા પછી કા'બાની અંદર ગયા તો એ સાથે હતા. ઈસ્લામના સૌથી પહેલા મોઅઝ્ઝિન છે. કા'બાની છત પર સૌ પ્રથમ અઝાન તેમણે આપી. એ કક્ષાના બુઝુર્ગ છે કે હઝરત ઉમરે ફર્માવ્યું, અબૂબક્ર અમારા સરદાર છે અને અમારા સરદારને આઝાદ કર્યા.

ઉમૈયા બિન ખલફે તેમને જાત જાતની રીતે સતાવ્યા. ગઝવએ બદરમાં તેમને મોકો મળી ગયો તો તેનું માથું ઘડથી ઉડાવી દીધું. હઝરત અબૂબક્રે સાંભળ્યું તો ફર્માવ્યું, હે બિલાલ ! તમે તમારો બદલો લઈ લીધો. (આ સર્વ વિગત ઈસાબા, અલ્લિસ્તિઆબ, અસદુલગાબા, તબકાતે ઈબ્ને સઅદ, મુસ્તદરક લિલ હાકિમથી લેવામાં આવેલ છે)

પ્રકરણની સામ્યતા : હઝરત સુહૈબ રુઝિ અલ્લેને રોમીઓ પાસેથી બની કલબના એક વ્યક્તિએ ખરીદયા અને એની પાસેથી અબ્દુલ્લાહ બિન જુદાને. એ ત્રણેવ હર્બી હતા. એનાથી જાણવા મળ્યું કે હર્બીઓનું આપસમાં ખરીદ વેચાણ દુરુસ્ત છે.

હઝરત બિલાલ રુઝિ અલ્લે બની જમહના ખાનાઝાદ ગુલામ હતા. તેમના માલિકથી હઝરત સિદીકે અકબરે ખરીદયા. જેથી જાણવા મળ્યું કે મુસલમાનનું હર્બીથી કાંઈક ખરીદવું દુરુસ્ત છે.

આ પ્રકરણ પર ઈમામ બુખારીએ આ આયતથી પણ દલીલ રજૂ કરી છે :-

وَاللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَادَى رِزْقِهِمْ عَلَى مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ

سَوَاءٌ أَقْبَلْتُمُوهُمُ اللَّهُ يَخْتَارُ (تحل - ۸۱)

"અને અલ્લાહે તમારામાંથી અમુકને અમુક પર ફઝીલત આપી જેમને અધિક રોજી આપવામાં આવી એ લોકો પોતાના ગુલામો તથા બાંદીઓને નહીં આપે કે સૌ સમાન થઈ જાય તો શું અલ્લાહની નેઅમતના મુન્કિર છે. (નહલ-૭૧)

દલીલ કરવાનું કારણ : આ સંબોધન મુશ્રિકોથી છે. અલ્લાહ ﷻ એ મુશ્રિકોની મિલકત તેમના ગુલામો તથા કનીઝો (બાંદીઓ) પર સાબિત કરી, જ્યારે કે તેમની મિલકત સામાન્યતઃ ગૈર શરઈ તરીકાઓથી હાંસલ થતી હતી છતાં તેમની મિલકતને સાબિત માની. જ્યારે મુશ્રિકોની જાયદાદ તેમની મિલકત છે તો તેમનું વેચવું, ભેટ ધરવું, આઝાદ કરવું સૌ દુરુસ્ત છે. હવે જો કોઈ મુસલમાન તેમની પાસેથી ખરીદી લે અથવા તે કોઈ મુસલમાનને કાંઈ વેચી આપે તો એ પણ દુરુસ્ત અને મુસલમાનનું માલિકીપણુ એનાથી સાબિત થશે.

મુશ્રિકો અલ્લાહ ﷻ ની આપેલી રોજીમાંથી અમુક અલ્લાહના માટે કરી આપતા અને અમુક બુતો (મૂર્તિઓ)ના માટે, આ રીતે મૂર્તિઓને અલ્લાહના ભાગીદાર ઠરાવતા. તેમના રદને માટે ફર્માવ્યું કે તમે તથા તમારા મમ્લૂક (ગુલામ-કનીઝ) બંને આદમની ઔલાદ છો અને અલ્લાહના બંદા હોવામાં સમાન છો પણ તમે એવું નથી પસંદ કરતા કે તમારા મમ્લૂક (ગુલામ, કનીઝ) માલમાં સમાનપણે હિસ્સેદાર થાય. તો પછી આ શું મૂર્ખામી છે કે અલ્લાહ ﷻ ની અતા ફર્માવેલ રોજીમાં મૂર્તિઓને ભાગીદાર બનાવો છો ! જ્યારે કે મૂર્તિ અલ્લાહની મમ્લૂક અને તેની મમ્લૂક છે.

حدیث ۱۳۰۰ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રَضِيَ اللهُ عَنْهُ سے کہتے ہیں کہ نبی ﷺ نے فرمایا، 'عبدالاحدی سے سارہ' [ہدایہ : ۹۳۰۰]

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَاجِرًا بُرَاهِيمَ بِسَارَةٍ فَدَخَلَ بِهَا قَرْيَةً

હિજરત કરી, એક એવી વસ્તીમાં તશરીફ લઈ ગયા જેમાં એક બાદશાહ અથવા એક જાલિમ હતો. એને કહેવામાં

فِيهَا مَلِكٌ مِنَ الْمُلُوكِ أَوْجَبَارٌ مِنَ الْجَبَابِرَةِ فَبَقِيلٌ دَخَلَ إِبْرَاهِيمَ بِأَمْرَةٍ

આવ્યું કે 'બાદશાહ એક એવી સ્ત્રી સાથે આવ્યા જે હસીનતરીન સ્ત્રીઓમાંથી છે. એ બાદશાહે 'બાદશાહને

هِيَ مِنْ أَحْسَنِ النِّسَاءِ فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ مَنْ هَذِهِ الَّتِي مَعَكَ

બોલાવીને પૂછ્યું, 'હા 'બાદશાહ! તમારી સાથે આ કોણ સ્ત્રી છે? ફરમાવ્યું, 'મારી બહેન છે. પછી 'બાદશાહને

قَالَ أُخْتِي تَمَّ رَجَعَ إِلَيْهَا فَقَالَ لَا تُكْذِبِي حَدِيثِي فَإِنِّي أَخْبَرْتَهُمْ أَنَّكَ

સારાની પાસે પરત થયા તો ફરમાવ્યું, 'ત્યાં જઈને મારી વાત જૂઠી ન પાડતી, મેં તેમને બતાવ્યું છે કે તું મારી

أُخْتِي وَاللَّهِ إِنْ عَلَى الْأَرْضِ مِنْ مُؤْمِنٍ غَيْرِي وَغَيْرِكَ فَأَرْسَلَ بِهَا إِلَيْهِ

બહેન છે. બખુદા આ જમીન પર અત્યારે તારા અને મારા સિવાય કોઈ અન્ય મોમિન નથી. તે બાદશાહે સારાને

فَقَامَ إِلَيْهَا فَقَامَتْ تَوْضًا وَتَصَلَّى فَقَالَتْ اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ آمَنْتُ بِكَ

પોતાને ત્યાં બોલાવ્યાં અને તેમની તરફ વધ્યો. સારા પણ ઉઠ્યાં અને વુજૂ કર્યું અને નમાઝ પઢવા લાગ્યાં, અને

وَبِرَسُولِكَ وَأَحْصَيْتُ فَرْجِي إِلَّا عَلَى زَوْجِي فَلَا تَسْلُطْ عَلَيَّ الْكَافِرُ فَعَطَّ

આ દુઆ કરી, 'હા અલ્લાહ! જો હું તારા પર અને તારા રસૂલ પર ઈમાન લાવી હોઉં પાક દામન રહી હોઉં તો

حَتَّى رَكُضَ بِرَجُلِهِ — قَالَ الْأَعْرَجُ قَالَ أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ

કાફિરને મારા પર ફાબૂ ન આપ. આ દુઆ કરતાં જ એ કાફિર જમીન પર પડી ગયો, નાકથી ખરખર અવાજ

હદીષ : ૧૩૦૦ની સમજૂતી

પ્રકરણથી સામ્યતા એ હિસ્સાથી છે કે એ કાફિર બાદશાહે હઝરત હાજરા હઝરત સારાને ભેટ ધર્યાં, અને હઝરત 'બાદશાહને ﷺ એ તેને રદ ન ફરમાવ્યું, કબૂલ કર્યું.

હઝરત 'બાદશાહને ﷺ મદયનથી જ્યારે હિજરત કરીને મિસર તશરીફ લઈ ગયા હતા તો આ બનાવ ઉપસ્થિત થયો હતો. ઈબને કુતૈબાએ કહ્યું કે આ બનાવ ઉર્દુનમાં ઉપસ્થિત થયો હતો અને એ બાદશાહનું નામ અમ્મ બિન ઈમરઉલ ફૈસ બિન ફાબિયૂન બિન સબા હતું. હઝરત સારા રَضِيَ اللهُ عَنْهَا હઝરત 'બાદશાહને ﷺ ના કાકા

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(286)

ખરીદ વેચાણ વિશે પ્રકરણ

إِنَّ أَبَاهُ رَيْرٌ قَالَ - قَالَتْ اللَّهُمَّ إِنَّ يَمَّتْ يُقِلُّ هِيَ قَتَلْتَهُ فَأَرْسِلْ تَمَّ

નીકળવા લાગ્યો અને પગો જમીન પર રગડવા લાગ્યો. આ જોઈને સારાએ કહ્યું, હે અલ્લાહ ! જો એ મરી જશે

قَامَ إِلَيْهَا فَقَامَتْ تَوْضًا وَتَصَلَّى وَتَقُولُ اللَّهُمَّ إِنَّ كُنْتُ أَمَنْتُ بِكَ وَ

તો કહેવામાં આવશે કે તેણીએ એને મારી નાખ્યો છે. હવે તે ઠીક થઈ ગયો. ફરી તે સારાની તરફ વધ્યો. સારાએ

بِرَسُولِكَ وَأَحْصَيْتُ فَرْجِي إِلَّا عَلَى زَوْجِي فَلَا تَسْلُطْ عَلَيَّ هَذَا الْكَافِرُ فَعَطَّ

ફરી વુજૂ કર્યું અને નમાઝ પઢી અને આ દુઆ કરી, હે અલ્લાહ ! જો હું તારા પર અને તારા રસૂલ પર ઈમાન

حَتَّى رَكُضَ بِرَجُلِهِ - قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ قَالَ أَبُو سَكْمَةَ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ

લાવી હોઈ અને પાકદામન રહી હોઈ તો આ કાફિરને મારા પર ફાબૂ ન આપ ! હવે ફરી તે જમીન પર પડ્યો,

فَقَالَتْ اللَّهُمَّ إِنَّ يَمَّتْ يُقِلُّ هِيَ قَتَلْتَهُ فَأَرْسِلْ فِي الثَّانِيَةِ أَوْ فِي الثَّالِثَةِ

નાકથી ખરખર અવાજ નીકળવા લાગ્યો અને પગો જમીન પર રગડવા લાગ્યો. તો સારાએ કહ્યું હે અલ્લાહ ! જો

فَقَالَ وَاللَّهِ مَا أُرْسَلْتُمْ إِلَى الْأَشْيَاطَانِ أُرْجِعُوا هَذَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَأَعْطَوْهَا

એ મૃત્યુ પામ્યો તો કહેવામાં આવશે કે તેણીએ એને કૂતલ કરી આપ્યો ! હવે ફરી ઠીક થઈ ગયો. બીજીવાર કે

أَجْرًا فَرَجَعَتْ إِلَى إِبْرَاهِيمَ فَقَالَتْ أَشْهَرْتُ أَنَّ اللَّهَ كَبَّتْ الْكَافِرُ

ત્રીજીવાર તેણે પોતાના ગુલામોને કહ્યું, તમે મારી પાસે શૈતાનને મોકલ્યો છે, એને ઈબ્રાહીમની પાસે પરત કરી

وَأَخَذَ مَوْلَاهُ

દો. અને તેને હાજરા આપી દો. સારા ઈબ્રાહીમની પાસે આવ્યાં અને અર્જ કરી, શું તમને ખબર પડી કે

અલ્લાહે કાફિરને ઝલીલ કરી નાખ્યો અને એનાથી એક ખાદિમા અપાવી !"

(બુખારી ૧/૩૫૬ અલ્લિબા, ૧/૩૫૮, ૨/૧૦૨૮ અલ્લિકરાહ)

હારાનનાં પુત્રી હતાં. બહેન દર્શાવવાનું એક કારણ એ પણ છે. બીજું જે ખૂદ હદીષમાં છે કે એ વખતે એ ભૂમી પર એ બંનેવ સિવાય અન્ય કોઈ મોમિન ન હતું એ તફદીર પર ઈસ્લામી ભાઈચારાના આધારે કહ્યું.

હઝરત લૂત عليه السلام એ વખતે બાહ્યાત હતા પણ ત્યાં મૌજૂદ ન હતા. હદીષમાં الارض (અલ્અર્દ્દથી મુરાદ ખાસ તે જગા છે. પત્ની બતાવવાના બદલે બહેન બતાવવાનો ખુલાસો ઉલમાએ વિવિધ રીતે કર્યો છે. એક એ કે તે જાલિમની આદત હતી કે પત્નીઓને પતિઓથી છીનવી લેતો પણ બહેનોને ભાઈઓથી છીનવી લેતો ન હતો. આ જ ખુલાસો અધિક ફિટ બેસે છે. બીજો ખુલાસો એ કરવામાં આવ્યો છે કે તે જાલિમ દરેક ખૂબસૂરત સ્ત્રીને પડાવી લેતો હતો. હઝરત ઈબ્રાહીમ عليه السلام એ એ ખ્યાલ કર્યો કે જો તેના ઈલ્મમાં એ વાત આવી કે હું પતિ છું તો ક્યાંક મને ગૈરતના કારણે કૂતલ ન કરી નાખે. અને બહેન બતાવવામાં તેને ગૈરત આવવાનો

والعلم عند الله تعالى اعلم
પ્રશ્ન જ નથી

ઈબ્ને હિશામે તીજાનમાં લખ્યું કે હઝરત ઈબ્રાહીમ عليه السلام પણ હઝરત સારાની સાથે બાદશાહના મહેલમાં તશરીફ લઈ ગયા હતા. એમને મહેલથી બહાર કરી દેવામાં આવ્યા. અલ્લાહ ﷻએ મહેલ સાફ કાચની જેમ કરી આપ્યો. તે બાદશાહ અને હઝરત સારાને જોતા રહ્યા અને એમની વાતો સાંભળતા રહ્યા. પણ અહીં બુખારીમાં **فارسل بها اليه** છે એટલે સારાને બાદશાહની પાસે મોકલ્યાં.

فرجعت : કિતાબુલ અંબિયામાં આ પ્રમાણે છે કે જ્યારે પરત થઈને આવ્યાં તો જોયું કે હઝરત ઈબ્રાહીમ عليه السلام નમાઝ પઢી રહ્યા છે, જાહેરી રીતે એવું જણાય છે કે જ્યારથી હઝરત સારા ગયાં હતાં એ સમયથી નમાઝ પઢી રહ્યા હતા.

فَنُطِّ : માઝી મજહૂલ છે. ગળુ દબાવવાથી નાકથી ખરખરાહટનો અવાજ નીકળવાને કહે છે. મુસ્લિમની રિવાયતમાં આ પ્રમાણે છે કે જ્યારે હઝરત સારા એ જાલિમની પાસે પહોંચ્યાં તો સબ્ર ન કરી શક્યો. તેમના તરફ હાથ લંબાવ્યો. તેનો હાથ બુરી રીતે જકડાઈ ગયો.

ત્રણેવ વાતો બની હશે. હાથ પણ જકડાઈ ગયો હશે, ગળુ પણ ઘૂંટાઈ ગયું હશે અને પગો પણ રગળવા લાગ્યો હશે. કિતાબુલ અંબિયામાં એટલું વધારે છે કે પોતાની એ બુરી હાલત જોઈને એ જાલિમે હઝરત સારાને કહ્યું, અલ્લાહથી મારા માટે દુઆ કરો ! અને હું તમને કોઈ નુકસાન પહોંચાડીશ નહીં. તો હઝરત સારાએ એ દુઆ કરી. કિતાબુલ અંબિયામાં કેવળ બેવારનું વર્ણન છે અને અહીં શંકાની સાથે છે, બે વાર કે ત્રણ વાર એવું થયું.

قال الاعرج : **اللهم ان يمته** થી **فارسل** સુધી હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه પર મોકૂફ છે એટલા માટે ઈમામ બુખારીએ એને તફાવત કરવાના માટે **قال الاعرج** થી વર્ણવ્યું. **اعرج** થી મુરાદ અબ્દુરહમાન બિન હરમઝ છે. પગમાં લંગડાપણુ હતું એટલા માટે એમને "અઅરજ" (**اعرج**) કહે છે.

واعطوها آجر : અલિફ મમ્દૂદાની સાથે "આજિર" પણ છે અને હાએ હવ્વઝની સાથે **هاجر** પણ છે. આ સુર્યાની ભાષાનો શબ્દ છે. મિસ્રના એક શહેર હફનના બાદશાહનાં પુત્રી હતાં. હફન નીલના પૂર્વી કિનારા પર એક શહેર હતું જેની નિશાનીઓ બુખારીના શરહકર્તાઓ અલ્લામા અસ્કલાની તથા અલ્લામા અયનીના સમય સુધી મૌજૂદ હતા. અત્યારે તે અન્સનાના ગામડાઓમાં છે. હઝરત ઈબ્રાહીમ عليه السلام જેનાથી ઘઉં ખરીદતા હતા એણે જ બાદશાહને ચુગલી કરી હતી અને એ બતાવ્યું હતું કે મેં સારાને આટો ગુંદતાં જોઈ છે.

એ જાલિમે જ્યારે સારાની આ રિફઅતે શાન જોઈ તો તેમની સેવા માટે હાજરાને આપ્યાં અને કહ્યું કે એમની શાન એ નથી એ ખૂદ કામ કરે.

મસાઈલ : આ હદીષથી આ મસાઈલ નીકળે છે : કાફિર અને જાલિમ બાદશાહનો તોહફો સ્વીકારવો જાઈઝ છે. જાન, માલ, આબરૂનો ખતરો હોય તો તૌરિયહની ઈજાઝત છે એટલે કે એવી વાત કહેવી જે જાહેરની વિરૂદ્ધ હોય અને એનો સહીહ અર્થ પણ થાય, બલકે એવા મોકા પર હફીકત વિરૂદ્ધ વાત કહેવાની પણ ઈજાઝત છે બલકે ક્યારેક વાજિબ થાય છે. મજબૂરીના સમયે જાલિમ સમક્ષ હથિયાર રાખી દેવાં જાઈઝ છે. પત્નીને બહેન કહેવાથી તલાક નથી પડતી. ખૂલુસ નિયત સાથેની દુઆ ફૂબૂલ થાય છે. નેક અમલોને ઝરીયો બનાવીને દુઆ કરવાથી અલ્લાહ ﷻ બંદાની મદદ ફર્માવે છે.

حدیث ۱۳۰۱ قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ لِصَهْبٍ

"હઝરત અબ્દુરહમાન બિન ઓફે હઝરત સુહેબથી કહું, અલ્લાહથી ડરો અને [હદીષ : ૧૩૦૧]"

إِتَّقِ اللَّهَ وَلَا تَدْعَ إِلَىٰ غَيْرِ بِبَيْتِكَ فَقَالَ صَهْبٌ مَا يَسْرِنِي أَنْ لِي كَذًا

પોતાના બાપના સિવાય કોઈ અન્યની તરફ પોતાને સંબંધિત ન કરો ! તો સુહેબે કહું, મને એનાથી ખુશી

وَكَذَا وَأَنِّي قُلْتُ ذَلِكَ وَلَكِنِّي سُرِقْتُ وَأَنَا صَبِيٌّ

નહીં થાય કે મારા માટે આટલી અને આટલી દૌલત હોય અને હું એવું કરું,

પરંતું બનાવ એ છે કે હું બાળક હતો ત્યારે ચોરાવી લેવામાં આવ્યો."

بَابُ قَتْلِ الْخَنَزِيرِ ۲۹۶

"સુવ્વરને ફત્લ કરવાનું બયાન" - (૨૯૬)

حدیث ۱۳۰۲ عَنْ ابْنِ الْمُسَيَّبِ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લાહુ કહેતા હતા કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, [હદીષ : ૧૩૦૨]"

يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ

એ ઝાતની કૃસમ ! જેની કુદરતના તાબા હેઠળ મારી જાન છે, નજીકમાં જ (ઈસા) ઈબ્ને મરયમ ઉતરશે તે

હદીષ : ૧૩૦૧ની સમજૂતી

વર્ણન થઈ ચૂક્યું કે હઝરત સુહેબ રઝી અલ્લાહુ અસલમાં અરબ હતા. તમર બિન ફાસિતના સાહબઝાદાના સાહબઝાદા જે બની રબીઅહના વ્યક્તિ હતા. બચપનમાં રૂમી તેમને ઉઠાવીને લઈ ગયા હતા. એટલે એમની ભાષા રૂમી હતી. જેના કારણે લોકો તેમના અરબી હોવા પર શંકા કરતા હતા. એ જ કારણે હઝરત અબ્દુરહમાન બિન ઓફે રઝી અલ્લાહુ એ આવું ફર્માવ્યું અને હઝરત સુહેબે તે જવાબ આપ્યો. મતલબ એ છે કે મારી ભાષાના કારણે મારા અરબી હોવા પર શંકા ન કરો, હું હકીકતમાં અરબી છું. બચપનના સમયમાં જ રોમીઓના કબજામાં જતો રહ્યો હતો અને એમની ભાષા બોલવા લાગ્યો.

પ્રકરણથી સામ્યતા : બુયૂઅના પ્રકરણથી આ પ્રકરણની સામ્યતા એ રીતે છે કે સોદાનો મૂળ આધાર માલ છે અને ખિન્ઝીર (સુવ્વર) વાજિબુલ ફત્લ છે તો શરીઅતની રૂએ માલ નથી. એનાથી લાઝિમ થયું કે એનું ખરીદ વેચાણ દુરુસ્ત નથી. એનાથી ઝિમ્મીઓનાં સુવ્વર અપવાદ છે કેમ કે એમની દ્રષ્ટિમાં એ માલ છે. અને ફર્માવવામાં આવ્યું : **وَأَمْوَالُهُمْ كَأَمْوَالِنَا** "ઝિમ્મીઓના માલ આપણા માલ સમાન છે."

હદીષ : ૧૩૦૨ની સમજૂતી

હઝરત ઈસા ઈબ્ને આસ્માન પર ઉઠાવવામાં આવવાની તફસીલમાં વિવિધ હિકાયતો રિવાયત થયેલી છે. ઈમામ નિસાઈ તથા ઈબ્ને અબી હાતિમે હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ રઝી અલ્લાહુ થી રિવાયત કરી છે કે જ્યારે યહૂદીઓના

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (289) ખરીદ વેચાણ વિશે પ્રકરણ

لِيُؤْشِكَنَّ أَنْ يَنْزِلَ فِيكُمْ ابْنُ مَرْيَمَ حَكْمًا مُّقْسِطًا

ઈન્સાફ કરનારા હાકિમ હશે. કોસ તોડશે, સુવ્વરને મારી નાખશે,

فَيَكْسِرُ الصَّلِيبَ وَيَقْتُلُ الْخَنَازِيرَ وَيُضَعُ الْجُزْيَةَ وَ

જિઝ્યો ખત્મ કરી આપશે અને તેમના જમાનામાં માલની એટલી

يَفِيضُ الْمَالَ حَتَّى لَا يَقْبَلَهُ أَحَدٌ عَه

અધિકતા થશે કે કોઈ ખેરાત લેશે નહીં." (મુસ્લિમ-ઈમાન, તિમિઝી-ફિતન)

બાદશાહે હઝરત ઈસાને શહીદ કરવાનો હુકમ આપી દીધો અને યહૂદી એમને તલાશ કરવાના માટે નીકળ્યા, તો હઝરત ઈસા પોતાના બાર સાથીઓની સાથે એક મકાનમાં રહેલા હતા. ફર્માવ્યું, તમારામાં કોણ એવું ચાહે છે કે જેને મારા જેવો કરી દેવામાં આવે અને મારા બદલે ફત્લ કરવામાં આવે. તે મારી સાથે જન્મતમાં હશે. તેમાંથી એક સૌથી ઓછી નાની વયના યુવાને ઝર્જ કરી, હું હાજર છું. ત્રણ વાર એવું જ ફર્માવ્યું અને તેણે દરેકવાર હકારમાં જવાબ આપ્યો. તે હઝરત ઈસા عليه السلام ના જેવા દેખાવવાળો થઈ ગયો અને હઝરત ઈસાને આસ્માન પર ઉઠાવી લેવામાં આવ્યા. યહૂદી આવ્યા અને તે યુવાનને હઝરત ઈસા સમજીને પકડીને લઈ ગયા અને ફાંસી આપી દીધી. (કમાલૈન)

એનાથી ઉલ્ટુ સામાન્યતઃ આ મશહૂર છે : જ્યારે યહૂદીઓએ નક્કી કરી લીધું કે હઝરત ઈસા عليه السلام ને ફાંસી આપી દેવામાં આવે અને તેમણે ફાંસીનો તખ્તો પણ ઉભો કરી લીધો તો હઝરત ઈસા عليه السلام છુપાઈ ગયા. તેમના હલ્વારીઓમાં યહૂઝા નામનો એક મુનાફિક હતો તેણે નિર્દેશ કર્યો. યહૂદીઓએ એ મકાનને જેમાં હઝરત ઈસા હતા તેને ઘેરી લીધું. યહૂઝા હઝરત ઈસા عليه السلام ની સાથે હતો. જિબ્રઈલે અમીન હમેશાં હઝરત ઈસા عليه السلام ની સાથે રહેતા હતા તે હઝરત ઈસાને લઈને આસ્માન પર ચાલ્યા ગયા અને યહૂઝાની શકલ હઝરત ઈસા જેવી કરી દેવામાં આવી. યહૂદી તેને પકડીને લઈ ગયા અને ફાંસી આપી દીધી અને તેની લાશ ફાંસી પર રહેવા દીધી.

જ્યારે રોમના શહેનશાહને કોઈએ ખબર આપી કે એક સાહબ પોતાને ખુદાના રસૂલ કહેતા હતા. તેમનાથી અઝીમુશ્શાન મોજિઝા જાહેર થતા હતા, તે મુડદાં જીવંત કરતા હતા, માદરજાત આંધળાને દેખતો કરતા હતા અને કોઢીને સાજો કરતા હતા. તો તેણે પોતાના માણસોને મોકલીને સૂળીએ ચઢાવાયેલાને સૂળી (કોસ) પરથી ઉતાર્યો અને એ સૂળી (કોસ)ને રોમ લઈ ગયા. રોમના શાહે તેની તાઝીમ કરી અને એની જેવા અન્ય પણ કોસ બનાવ્યા જેની પૂજા કરવા લાગ્યા.

ખાસ કરીને સલીબ (કોસ)ને તોડવું લગભગ એ કારણે છે કે એમાં નસારાના બે અફીદાઓને બાતિલ ઠરાવવું છે. એક એ કે એમને ફાંસી આપવામાં આવી છે. બીજો એ કે એની પૂજા કરતા હતા. સુવ્વરનું ફત્લ એ કારણે હશે કે ઈસાઈઓનો સૌથી પ્રિય ખોરાક છે, અને હફીફત નજીસુલ અયન અને દરેક જાનવરથી વિશેષ ગંદુ છે. ફયામતની નજીક બે ફરિશ્તાઓના બાવડાઓ પર હાથ રાખીને સુબ્હ સાદિક તુલૂઅ થયા બાદ હઝરત ઈસા જામેઅ દમિશ્કના પૂર્વી સફેદ મીનારા પર ઉતરશે. (મુસ્લિમ, ૨/૪૦૧) યહૂદી તથા સર્વ કાર્ફિરોને ફત્લ કરશે. એમના જમાનામાં ઈસ્લામ અથવા ફત્લનો ફાનૂન હશે. જિઝ્યો લઈને ઝિમ્મી બનાવવાનો હુકમ એમના સમયના અગાઉ સુધી છે. તેમના જમાનામાં ન કોઈ ઝિમ્મી હશે અને ન એમની ઈબાદતગાહો હશે.

بَابُ لَا يُذَابُ شَحْمُ الْمَيْتَةِ وَلَا يُبَاعُ وَدَكَّهُ ص ٢٩٦

"મુરદારની ચરબી ન પીસવામાં અને ન એને વેચવામાં આવે" - (૨૯૬)

حدیث ۱۳۰۳ أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ بَلَغَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى

"હઝરત ઈબને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما કહેતા હતા કે હઝરત ઉમર ઈબને ખત્તાબ رضی اللہ عنہને

عَنْهُ أَنَّ فُلَانًا بَاعَ خَمْرًا فَقَالَ قَاتِلَ اللَّهِ فُلَانًا نَأَى لَمْ يَعْلَمْ أَنَّ رَسُولَ

એ ખબર પહોંચી કે ફલાણાએ શરાબ વેચી છે તો ફર્માવ્યું, અલ્લાહ એને મારી નાખે, શું એણે એ નથી જાણ્યું

اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ قَاتِلَ اللَّهِ الْيَهُودَ حَرَّمَتْ عَلَيْهِمْ

કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, અલ્લાહ યહૂદને મારી નાખે એમના પર ચરબી હરામ કરવામાં આવી

الشُّحُومَ فَجَمَلُوها فَبَاعُوها - عه

હતી તો તેમણે ચરબીને ઓગાળીને વેચી."

(બુખારી, ૧/૪૮૧, અલ્અંબિયા, મુસ્લિમ-બુયૂઅ, નિસાઈ-અઝઝબાએહ, ઈબને માજહ-અલ્અશરેખહ)

حدیث ۱۳۰۴ عَنْ ابْنِ هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضی اللہ عنہ થી રિવાયત છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ قَاتِلَ اللَّهِ الْيَهُودَ حَرَّمَتْ عَلَيْهِمْ الشُّحُومَ فَبَاعُوها وَ

ફર્માવ્યું, અલ્લાહ તઆલા યહૂદીઓ પર લઅનત કરે તેમના પર ચરબી હરામ કરવામાં આવી

أَكَلُوا أَتْمَانَهَا عه

તો તેને વેચી અને તેની કિંમત ખાધી." (મુસ્લિમ-બુયૂઅ)

સમજૂતી : હદીષ : ૧૩૦૩-૧૩૦૪

એ સાહબ હઝરત સમુરહ બિન જુન્હુબ رضی اللہ عنہ હતા. જેમ કે મુસ્લિમમાં છે. આપ ખાસ પ્રખ્યાત સહાબીઓમાંથી છે. એ આશ્ચર્યજનક છે કે એમણે શરાબ કેવી રીતે વેચી ?! એની સ્પષ્ટતા ઈસ્માઈલીએ એ કરી છે કે શરાબ પીવાની હુર્મતની સ્પષ્ટતા કુર્આન મજીદમાં છે. તેની હુર્મત દરેક સહાબીને માલૂમ હતી. પરંતુ વેચવાની હુર્મત કુર્આન મજીદમાં નથી. હુઝૂરે અફદસ ﷺ એ એના વેપારથી જરૂર મના કર્યું છે પણ એ હદીષ એમના સુધી પહોંચી ન હતી એટલા માટે એને વેચ્યું. ખૂદ હઝરત ફારૂકે આ'ઝમ رضی اللہ عنہ એ એને ફયાસથી સાબિત કર્યું. એનાથી જાહેર કે હઝરત ઉમર رضી اللہ عنہ સુધી પણ તે હદીષ પહોંચી ન હતી નહીં તો એને રજૂ કરતા, ઈજતેહાદથી કામ ન લેતા. એટલા માટે અધિકતમ અનુમાન એ જ છે કે તે જાણતા ન હતા કે એને વેચવું પણ હરામ છે અને દરેક ચીજમાં અસલ મુબાહ હોવું છે એટલા માટે વેચ્યું.

نورالحق فاری شરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(291)

બરીદ વેચાણ વિશે પકરણ

بَابُ بَيْعِ النَّصَاوِيرِ الَّتِي لَيْسَ فِيهَا رُوحٌ وَمَا يَكْرَهُ مِنْ ذَلِكَ ٢٩٦

"ગૈરજનદારની તસ્વીર વેચવી અને એમાં શું મકરૂહ છે ?" - (૨૯૬)

حدیث ۱۳۰۵ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي الْحَسَنِ قَالَ كُنْتُ عِنْدَ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى

"સઈદ બિન અબુલ હસને કહ્યું, હું હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ રَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا ની ખિદમતમાં હતો [હદીષ : ૧૩૦૫]

عَنْهُمَا إِذْ أَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ يَا أَبَا عَبَّاسٍ إِنِّي إِنْسَانٌ إِنَّمَا مَعِيشَتِي مِنْ

એવામાં એક શખ્સ આવ્યો અને કહ્યું, હે અબૂ અબ્બાસ ! હું એક માણસ છું. મારી રોજીનો ઝરીયો હાથની

صُنْعَةِ يَدَيَّ وَإِنِّي أَصْنَعُ هَذِهِ النَّصَاوِيرَ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ لَا أُحَدِّثُكَ

કારીગરી છે. હું આ તસ્વીરો બનાવું છું. તો હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ રَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا એ ફર્માવ્યું, હું તમને તે જ બયાન

إِلَّا مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ سَمِعْتُهُ يَقُولُ

કરીશ જે મેં રસૂલુલ્લાહ ﷺ થી સાંભળ્યું છે. ફર્માવતા હતા, જે શખ્સ કોઈ તસ્વીર બનાવશે એને

مَنْ صَوَّرَ صُورَةً فَإِنَّ اللَّهَ مُعَذِّبُهَا حَتَّى يَنْفَخَ فِيهَا الرُّوحَ وَلَيْسَ بِنَافِعٍ

અલ્લાહ ﷻ જરૂર અઝાબ આપશે જ્યાં સુધી એમાં રૂહ ન નાખી આપે અને તે કદીપણ

فِيهَا أَبَدًا أَوْ رِبًّا الرَّجُلُ رُبُوءٌ شَدِيدَةٌ وَأَصْفَرَّ وَجْهُهُ فَقَالَ وَمِجْحُكْ

એમાં જાન નાખી શકશે નહીં. એના પર એ શખ્સે લાંબો ઠંડો શ્વાસ લીધો અને એનો ચહેરો પીળો પડી

قال أبو عبد الله قاتلهم الله لعنهم قتل لعن الخراصون الكذابون (ઈમમ બુખારી)એ કહ્યું, કુઆન મજહદમાં છે : قتل الخراصون : જૂઠાઓ પર લઅનત થાય.

قاتل બાબે મુફાએલતનુ ભૂતકાળ છે જેનો અર્થ આપસમાં લડવું છે. અલ્લાહ ﷻ સાથે લડવાની કોની મજાલ છે ! એ અશક્ય છે કે કોઈ અલ્લાહ ﷻ થી લડાઈ કરી શકે. એટલા માટે જરૂર થઈ કે એના અર્થને બતાવવામાં આવે. ઈમમ બુખારીની તફસીરનો સાર એ જ છે કે અહીં ફાતિલ મુશારિકતના માટે નથી બલકે મુજર્દના અર્થમાં છે અને એનો લાઝિમ અર્થ મુરાદ છે. "લઅનત" એટલે પોતાની મહેરબાથી સંપૂર્ણપણે મેહરૂમ કરવું. માણસ કોઈને એ વખતે કૂતલ કરે છે જ્યારે એના માટે મહેરબાનીની કોઈ શક્યતા ન રહે. એટલા માટે કૂતલ કરવાને મહેરબાનીથી સંપૂર્ણપણે મેહરૂમ કરવું લાઝિમ છે.

હદીષ : ૧૩૦૫ની સમજૂતી

આ હદીષથી સાબિત થયું કે જનદારની તસ્વીર બનાવવી હરામ છે ચાહે પૂતલુ હોય કે કપડા, કાગળ વગેરે પર, ચાહે હાથથી બનાવે અથવા કેમેરા વગેરે યંત્રો વડે, અલબત્ત ઝાડ, પહાડ વગેરે નિર્જીવ ચીજોની તસ્વીર (ફોટો) બનાવવી જાઈજ છે. આ હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ રَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا નો ફત્વો છે જે

إِنْ أَبَيْتَ إِلَّا أَنْ تَضَعَ فَعَلَيْكَ بِهَذَا الشَّجَرِ كُلِّ شَيْءٍ لَيْسَ فِيهِ رُوحٌ عِ

ગયો. તો હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસે ફર્માવ્યું, તારું બુરુ થાય ! જો તસ્વીરો બનાવવાથી દૂર નથી થઈ શકતો તો આ ઝાડ તથા નિર્જીવની બનાવ." (મુસ્લિમ-લિબાસ, નિસાઈ-અઝ્ઝીનત)

بَابُ إِثْمِ مَنْ بَاعَ حُرًّا ص ٢٩

આઝાદને વેચવાનો ગુનોહ - (૨૯૭)

حدیث ١٣٠٦ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضی اللہ عنہ થી રિવાયત કરે છે કે ફર્માવ્યું અલ્લાહ ﷻ એ [હદીષ : ૧૩૦૬]

એમણે હુઝૂર ﷺ ના આ ઈર્શાદ પરથી કાઢ્યો છે. તસ્વીર બનાવવા પર અલ્લાહ ﷻ એને અઝાબ આપતો રહેશે જ્યાં સુધી એમાં જીવ ન પૂરે. એ ઈર્શાદ કે તે કદી પણ એમાં જાન નાખી શકશે નહીં, એના પર ધારણા એ છે કે એના પર હમેશાં અઝાબ થતો રહેશે.

بدل الكل عن البعض છે બદલ છે બદલ થી કલ લિશ શી ફિહ રુહ الشجر કહ્યું છે. આ તફદીર પર બદલના પાંચ પ્રકાર થઈ જશે. જેમ કે એક શાઈરે કહ્યું છે : "અલ્લાહ એ હાડકાંઓ પર રહમત નાઝિલ કરે, જેને લોકોએ સજિસ્તાનમાં દફન કરેલ છે તલ્હુતુતલ્હાત પર"

قال ابو عبد الله عن محمد بن عبد الله عن سعيد قال سمعت النضر بن انس قال كنت عند ابن عباس رضي الله عنهما. الحديث

"અબૂ અબ્દુલ્લાહ (ઈમામ બુખારી)એ કહ્યું, રિવાયત છે મુહમ્મદથી તે રિવાયત કરે છે અબ્દુહથી તે રિવાયત કરે છે સઈદથી કે મેં નઝર બિન અનસથી સાંભળ્યું કે હું હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضی اللہ عنہના ત્યાં હતો.....છેવટ સુધી"

ઈમામ બુખારી એ ફાયદો કરવા ચાહે છે કે વર્ણવેલ હદીષ એક અન્ય સનદ સાથે રિવાયત થયેલી છે જેમાં સઈદ બિન અબૂ અરૂબહ હઝરત અનસ બિન માલિકના સાહબઝાદા નઝર બિન અનસથી રિવાયત કરે છે. ઈમામ મુસ્લિમે આ સનદમાં સઈદ તથા નઝર બિન માલિકના દરમ્યાન ફતાદાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે એનાથી ખયાલ થાય છે કે સઈદ બિન અબૂ અરૂબહએ નઝરથી નથી સાંભળ્યું.

ઈમામ બુખારીએ આ શંકાને દૂર કરવા માટે ફર્માવ્યું કે સઈદ બિન અબૂ અરૂબહએ કેવળ આ એક હદીષ નઝર બિન માલિકથી સાંભળી છે. કિતાબુલ્ લિબાસ (૨/૮૮૧)માં ઈમામ બુખારીએ આ હદીષની સનદ આ પ્રમાણે વર્ણવી.

અમને સઈદ બિન અબૂ અરૂબહએ હદીષ બયાન કરી. મેં નઝર બિન અનસને ફતાદાથી આ હદીષ બયાન કરતાં સાંભળી, લગભગ એનાથી મુસ્લિમના કોઈ રાવીને શંકા થઈ અને એણે સઈદ બિન અબૂ અરૂબહ તથા નઝર બિન અનસની દરમ્યાન ફતાદાને વર્ણન કરી આપ્યા.

હદીષ : ૧૩૦૬ની સમજૂતી

અલ્લાહ ﷻ દરેક મઝલૂમ (જુલ્મ પામેલા)ની કૃપામતના દિવસે તરફદારી કરશે. આ ત્રણેવમાં ખાસ કરીને પક્ષકાર બનવાનો ઉલ્લેખ અતિશયોક્તિ રૂપે છે, અને ત્રણેવની સખત બુરાઈ જાહેર કરવા માટે છે કેમ કે એ તે યુગમાં ખૂબ જ રિવાજ પામેલ હતું. અને ફસમ ખાઈને ફરી જવું એ

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(293)

બરીદ વેચાણ વિશે પ્રકરણ

عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى - ثَلَاثَةٌ أَنَا

ફર્માવ્યું, ત્રણ પ્રકારના લોકોનો ફયામતના દિવસે હું ફરીફ (પક્ષકાર) થઈશ,

خَصَّهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَجُلٌ أَعْطَى بِي ثُمَّ عَدَّرَ وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ

એક તે જેણે મારા નામની સાથે અહદ કર્યો હતો પછી તોડી કાઢ્યો. બીજો તે જેણે કોઈ આઝાદને

ثَمَنَهُ وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا فَاسْتَوَىٰ مِنْهُ وَلَمْ يُعْطِ أَجْرَهُ ع

વેચ્યો અને તેની કિંમત ખાધી. ત્રીજો તે જેણે નોકર કે મજૂર રાખ્યો અને એનાથી પૂરું

કામ લીધું એન મજૂરી કે પગાર ન આપ્યો." (બુખારી ૧/૩૦૨ અલ્દજરા)

તો આજે પણ ચાલી રહ્યું છે.

તદ્ ઉપરાંત આ ત્રણેવ જુર્મ અતિશય કમજોરો સાથે થાય છે જેમનો દુનિયામાં કોઈ આધાર નથી હોતો. અતિશય મહેરબાનીથી ફર્માવ્યું કે હું એમનો હામી (તરફદાર) છું. પક્ષકાર થવા માટે સમર્થક બનવું જરૂરી છે. પ્રથમ સ્થિતિમાં મુરાદ એ છે કે જેની વિરુદ્ધ વચનભંગ કર્યો છે તેનો સમર્થક (તરફદાર) થઈશ.

જેવી રીતે આઝાદ માનવીની આંખને વેચવું જાઈજ નથી, ન એને જાઈજ ન કોઈ બીજાને. એ જ પ્રમાણે કોઈપણ ભાગનું ખરીદ વેચાણ બાતિલ છે. એનાથી જાણવા મળ્યું કે આજકાલ જે રિવાજ છે કે લોકો લોહી, કીડની, આંખ વગેરે વેચે છે એ જાઈજ નથી*. ★ (લોહી કોઈની જાન બચાવવાના પ્રસંગે આપવાની ઈજાજત હાલના ઉલમાએ આપેલી છે, અન્ય અંગો વેચવાં કે દાન કરવાનું નાજાઈજ દર્શાવ્યું છે. -અનુવાદક)

એટલા માટે કે સોદો માલિકીની ચીજનો થાય છે, માણસની જાતની જેમ તેનાં અંગો પણ કોઈની મિલકત નથી, ન ખૂદ પોતાની ન કોઈ અન્યની. જે રીતે વેચવું જાઈજ નથી એવી રીતે ભેટ રૂપે તથા તોહફામાં આપવું જાઈજ નથી.

بَابُ أَمْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْيَهُودَ بِبَيْعِ أَرْضِيهِمْ حِينَ أَجْلَاهُمْ

નબી ﷺ નું યહૂદીઓને પોતાની જમીન વેચવાનો હુકમ આપવું

જ્યારે તેમને વતનથી તડીપાર કર્યા હતા. -(૨૯૭)

આ પ્રકરણ કેવળ અબૂઝરના નુસ્ખામાં છે. અને ارضيهم એ ۱,ના ઝબરની સાથે છે. એમાં બે વાતો કાયદા વિરુદ્ધ છે એક એ કે ۱, ના ઝબરના કારણે વાહિદનું વજન સલામત ન રહ્યું, જ્યારે કે જમા મુઝકકર સાલિમ છે. બીજું એ કે ગૈર ઝવિલ ઊકૂલથી છે, જ્યારે કે જમા સાલિમ ગૈર ઝવિલ ઊકૂલની નથી આવતી.

فيه المقبري عن أبي هريرة رضي الله عنه "આ બારામાં હઝરત અબૂ સઈદ મુકબરીએ હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضی اللہ عنہથી રિવાયત કરી છે."

એનાથી ઈમામ બુખારીએ આ હદીષની તરફ ઈશારો કર્યો છે જે કિતાબુલ જેહાદ (૧/૪૪૯) "ઈજલાઉલ યહૂદે મિનજઝીરતિલે અરબ" પ્રકરણમાં વર્ણવી છે.

અબૂ સઈદ મુકબરી હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضی اللہ عنہથી રિવાયત કરે છે કે અમે મસ્જિદમાં હતા એવામાં નબી ﷺ બહાર તશરીફ લાવ્યા અને ફર્માવ્યું, યહૂદીઓની પાસે ચાલો ! અમે ચાલ્યા અને બયતુલ મદારિસ પહોંચ્યા.

فَاعْطَاهُ أَحَدُهُمَا وَقَالَ آتِيكَ بِالْآخِرِ عَدَا رَهُوَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى

એક ઊંટ તુરંત અને ફર્માવ્યું, બીજું કાલે ઈન્શાઅલ્લાહ ! મોડું કર્યા વિના આપી દઈશ."

٤٢١ وَقَالَ ابْنُ الْمُسَيَّبِ لَأَرِبَا فِي الْحَيَوَانِ الْبَعِيرِ بِالْبَعِيرَيْنِ وَالشَّاةِ

"અને હઝરત ઈબ્ને મુસૈયબે કહ્યું, જાનવરમાં વ્યાજ નથી, એક ઊંટ બે ઊંટોના [તઅલીફ : ૪૨૧]

بِالشَّاتَيْنِ إِلَى أَجَلٍ

બદલામાં, એક બકરી બે બકરીઓના બદલામાં નિશ્ચિત મર્યાદા સુધી વેચવી જઈજ છે."

٤٢٢ وَقَالَ ابْنُ سَيْرِينَ لَأَبَاسَ بَعِيرٍ بِبَعِيرَيْنِ وَدِرْهَمٍ بِدِرْهَمٍ

"ઈબ્ને સીરીને ફર્માવ્યું કે એક ઊંટ બે ઊંટના બદલામાં અને એક દિરહમ [તઅલીફ : ૪૨૨]

نَسِيئَةً

એક દિરહમના બદલામાં ઉધાર વેચવામાં કોઈ વાંધો નથી."

حدِيث ١٣٠٧ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ كَانَ فِي السَّبِي

"હઝરત અનસ રઝી અલ્લાહુ અન્હુ ફર્માવ્યું કે ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત સફિય્યાહ [હદીષ : ૧૩૦૭]

صَفِيَّةُ فَصَارَتْ إِلَى دُحْيَةَ الْكَلْبِيِّ ثُمَّ صَارَتْ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

કેદીઓમાં હતાં તે દહિયા કલ્બીના હિસ્સામાં આવ્યાં પછી

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

નબી صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ નાં થઈ ગયાં."

તઅલીફ : ૪૨૧ની સમજૂતી

આ તઅલીફના પ્રથમ ભાગ الحيوان ને ઈમામ માલિકે મોઅત્તામાં અને البعير بالبعير ને ઈમામ અબ્દુરરઝાકે પોતાના મુસન્નફમાં મૌસૂલન રિવાયત કરેલ છે.

તઅલીફ : ૪૨૨ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ અબ્દુરરઝાકે પોતાના મુસન્નફમાં મૌસૂલન રિવાયત કરી છે. આ કથનનો બીજો ભાગ સ્પષ્ટ હદીષોની વિરૂદ્ધ છે.

હદીષ : ૧૩૦૭ની સમજૂતી

આ હદીષના અમુક તરીકાઓમાં (ઉમ્દતુલ ફારી, ૧૨/૪૭) છે કે નબી صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ એ સફિય્યાહને સાત વ્યક્તિઓના બદલામાં ખરીદ્યાં હતાં. એની સાથે પ્રકરણને સામ્યતા છે.

نورالهدى للفقهاء الشافعية (भाग-५) (296)

બરીદ વેચાણ વિશે પ્રકરણ

بَابُ بَيْعِ الرِّقِيقِ ٢٥٤

(બાબુ બચઈરફીક) "ગુલામનું ખરીદ વેચાણ" - (૨૯૭)

حدیث ۱۳۰۸ أَخْبَرَنِي ابْنُ مَحْبُورٍ أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ الْخَدْرِيَّ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ

"હઝરત અબૂ સઈદ ખુદરી رضی اللہ عنہ سے ખબર આપી કે તે નબી ﷺ ની

[હદીષ : ૧૩૦૮]

أَخْبَرَهُ أَنَّهُ بَيْنَمَا هُوَ جَالِسٌ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ

ખિદમતમાં બેઠા હતા. તેમણે અર્જ કરી, યા રસૂલલ્લાહ ! અમે કેદી ધરાવીએ છીએ

يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا نَصِيبُ سَبِيًّا فَتَحِبُّ الْأَثْمَانَ فَكَيْفَ تَرَى فِي الْعَرْلِ فَقَالَ

અને એની કિંમત ચાહીએ છીએ તો અઝ્લના બારામાં શું ફર્માવો છો ? ફર્માવ્યું, શું એવું તમે લોકો કરો છો ?

أَوْ إِنَّكُمْ تَفْعَلُونَ ذَلِكَ لِأَعْلَيْكُمْ أَنْ لَا تَفْعَلُوا ذُكُومًا فَإِنَّهَا لَيْسَتْ نَسْمَةً كَتَبَ

જો ન કરો તો પણ કોઈ ફરક નથી પડતો. જેની પેદાઈશ

اللَّهُ أَنْ تَخْرُجَ إِلَّا وَهِيَ خَارِجَةٌ عَه

અલ્લાહે લખી આપી છે તે પેદા થઈને રહેશે."

(બુખારી ૧/૩૪૫ અલ્ઈતફ, ૨/૭૮૪ અન્નિકાહ, બાબુલ અઝ્લ, ૨/૫૮૩ મગાઝી, ૨/૮૭૭ અલ્ફકદર, ૨/૧૧૦૧ અત્તોહીદ, મુસ્લિમ-નિકાહ, અબૂ દાઉદ-નિકાહ, નિસાઈ-ઈતફ, ઉશરતુન્નિસાઅ)

હદીષ : ૧૩૦૮ની સમજૂતી

આ સવાલ જવાબ ગઝવએ બનીલમુસ્તલફના મોકા પર થયા હતા જ્યારે કે ઘણી બધી લોડીઓ કેદ થઈ હતી. એ વખતે સહાબાએ કિરામ ઘણા જ તંગદસ્ત હતા. આ હદીષથી સાબિત થયું કે અઝ્લ જાઈઝ છે અલ્બત્ત પોતાની પત્ની સાથે અઝ્લ કરવું હોય તો એનાથી ઈજાઝત લેવી જરૂરી છે. અઝ્લ શાબ્દિક અર્થ અલગ કરવું છે, અહીં મુરાદ એ છે કે સંભોગ દરમ્યાન વિર્ય સ્ખલનના સમયે ગુપ્તાંગને બહાર કાઢી લેવું જેથી વિર્ય બહાર પડે. એના પર ક્યાસ કરીને એ પણ જાઈઝ છે કે ગર્ભ નિરોધક દવાઓ વાપરવામાં આવે અથવા પુરૂષ પોતાના ગુપ્તાંગ પર અથવા સ્ત્રી ગર્ભના મુખ પર કવર વગેરે ચઢાવી લે.

પણ ઓપરેશન ન પુરૂષને જાઈઝ છે ન સ્ત્રીને. કેમ કે એ અલ્લાહની કુદરતી બનાવટમાં ફેરફાર છે જે કુઆનના હુકમાનુસાર શૈતાની કામ છે. શૈતાન જ્યારે રબની બારગાહથી મરદૂદ થવા લાગ્યો તો તેણે ધમકી આપી હતી : اللَّهُ : فَلْيَغْيِرَنَّ خَلْقَ اللَّهِ : "હું જરૂર જરૂર એમને કહીશ કે તેઓ અલ્લાહની પેદા કરેલી ચીજો બદલી નાખે." (અન્નિસાઅ-૧૧૮)

એ જ પ્રમાણે લુપ લગાડવું પણ હરામ છે, કેમ કે એમાં વિના શરઈ જરૂરતે શર્મગાહ તથા સતરની (છુપાવવાની) જગાઓ અજનબી ડોક્ટરોને દેખાડવું અને તેમને સ્પર્શવા દેવું છે.

بَابُ بَيْعِ الْمُدَبَّرِ ص ٢٩٤

"મુદબ્બરનું ખરીદ વેચાણ" - (૨૯૭)

حدیث ۱۳۰۹ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ بَاعَ النَّبِيُّ صَلَّى

"હઝરત જાબિર رضی اللہ عنہ થી રિવાયત છે કે તેમણે ફર્માવ્યું, નબી ﷺ એ [હદીષ : ૧૩૦૯]

اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُدَبَّرَ عَه

મુદબ્બરને વેચ્યો." (અબૂ દાઉદ-અલ્હઈત્ફ, નિસાઈ-બુયૂઅ-અલ્ફુજા, ઈબને માજહ-અલ્અહકામ)

بَابُ هَلْ يُسَافِرُ بِالْجَارِيَةِ قَبْلَ أَنْ يَتَّبِرَ بِهَا ص ٢٩٤

"ઈસ્તબરાથી પહેલાં લોડી સાથે સફર કરવી." - (૨૯૭)

وَلَمْ يَرِ الْحَسَنُ بِأَسَانٍ يَتَّبِلُهَا أَوْ يَبِئْسَ رَهًا

ت ٤٢٣ [તઅલીફ : ૪૨૩]

"ઈમામ હસન બસરી એવી લોડીનો બોસો લેવા અથવા એને ચિપકાવવામાં વાંધો જાણતા ન હતા."

અલ્બત્ત એ બીકથી ગર્ભ રોકવાની કોશિશ " ઈમાનની કમજોરી" છે કે અધિક બાબકો થઈ જશે તો તેનો ઉછેર કેવી રીતે થશે ! ઈશાદ છે : "نَحْنُ نَزُفُّكُمْ وَإِيَّاهُمْ" "અમે તમને પણ રોજી દઈએ છીએ અને તેમને પણ." (અ-આમ-૧૫૧) "نَحْنُ نَزُفُّهُمْ وَإِيَّاكُمْ" "અમે તેમને પણ રોજી દઈએ છીએ અને તમને પણ." (અલ્અસ્રા-૩૧)

હદીષ : ૧૩૦૯ની સમજૂતી

મુદબ્બર એ ગુલામને કહે છે જેના બારામાં તેના માલિકે કહી દીધું હોય કે મારા મૃત્યુ બાદ તું આઝાદ છે. એના બે પ્રકારો છે : મુત્લક (બિન શર્તી) જ્યારે એના આક્રાએ મુત્લક મરવા પર આઝાદી આધારિત રાખી હોય એને ન વેચવું જાઈજ છે ન એને ભેટ આપવું જાઈજ. બીજો પ્રકાર : મુફ્ફયદ (શર્તી) એ છે જેને એના માલિકે આ પ્રમાણે કહ્યું હોય, જો હું આ બીમારીમાં મૃત્યુ પામું અથવા આ સફરમાં મૃત્યુ પામું તો તું આઝાદ છે. અને માલિક એ બીમારીમાં સાજો થઈ ગયો. અથવા સફરથી પરત આવી ગયો, તો એને વેચવું જાઈજ છે.

હઝરત ઈમામ શાફઈ, હઝરત ઈમામ અહમદ બંને પ્રકારના મુદબ્બરના ખરીદ વેચાણને જાઈજ કહે છે. એમની દલીલ આ હદીષ છે. આ હદીષ અહીં ટૂંકાણમાં છે, 'બયઉલ મુઝાયદા'માં વિગતવાર વર્ણન થઈ ચૂકી છે અને ત્યાં હનફીઓની દલીલો પણ વર્ણન થયેલી છે.

તઅલીફ : ૪૨૩ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ અબૂબક ઈબને અબી શયબાએ મુત્સિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી પણ કેવળ ان يقبلها सुधी, અલ્બત્ત ઈમામ અબુદુર્રઝઝાફે આ શબ્દોમાં રિવાયત કરી છે : "يُصِيبُ مَا دُونَ الْفَرْجِ" "શર્મગાહ સિવાય હાથ લગાડી શકે છે."

બાંદીને ખરીદ્યા બાદ ઈસ્તબરા વાજિબ છે એટલે કે જ્યાં સુધી એક હેઝ (માસિક) ન આવી જાય ત્યાં સુધી તેણી સાથે સંભોગ જાઈજ નથી. સફરમાં કેમ કે એનો ખતરો રહે છે કે ક્યાંક સંભોગ ન કરી બેસે એટલા માટે ઈમામ બુખારીએ આ પ્રકરણ રચ્યું પણ એમના નિયમાનુસાર કોઈ ફેસલો નથી લખ્યો.

٤٢٤ وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا إِذَا وَهَبْتَ الْوَلِيدَةَ اللَّيْثِي

"अने उजरत एब्ने उमर رضي الله عنهما अ इमरव्युं, जे बांटी साथे संभोग करवामां आवी [तअलीक़ : ४२४]

تَوَطَّأَ أَوْ بَيْعَتْ أَوْ عَقِبَتْ فَلَيْسَتْ بِأَرْحَمَهَا بِحَيْضَةٍ وَلَا تُسْتَبْرَأُ الْعَذْرَاءُ

यूक्यो डोय अने तेने भेट धरवामां आवे अथवा वेचवामां आवे अथवा तेने आजाद करवामां आवे

तो जरूरी छे के अक डैठ सुधी एस्तभरा करे अने कुंवारी पर एस्तभरा नथी."

٤٢٥ وَقَالَ عَطَاءٌ لَا بَأْسَ أَنْ يُصِيبَ مِنْ جَارِيَةِ الْجَائِلِ مَا دُونَ الْفَرْجِ

"अने एमाम अताअे कहूं, सगर्भा बांटीनी शर्मगाडना सिवायने डाय लगाडी शके छे, [तअलीक़ : ४२५]

وَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى إِلَّا عَلَىٰ أَرْوَاحِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ

अने अल्लाह तआलाअे इमरव्युं ते मोमिन पोतानी मुराह पडोय्या जे पोतानी शर्मगाडोनी

डिकारत करे छे पण पोतानी पत्नीओ अने शरए बांटीओथी." (मुअमिनून-६)

तअलीक़ : ४२४नी समजूती

आ तअलीक़ने एमाम एब्ने अबी शयबाअे मुत्तसिल सनद साथे रिवायत करेल छे.

तअलीक़ : ४२५नी समजूती

मुराह अे छे के गर्भनी डालतमां कोए बांटीने भरीदी तो ज्यां सुधी गर्भ न भडार पडी जय अेनाथी संभोग जाईज नथी. डदीषमां इमरव्युं : لا يحل لامرئ يؤمن بالله واليوم الآخر ان يسقى ماءه زرع غيره "जे शप्स अल्लाह अने पाछला दिवस पर एमान धरावे छे तेने डलाल नथी के तेनुं पाणी बीजानु भेतर सीये."

आयते करीमाथी दलील अे रीते छे के ज्यारे बांटीओ डलाल छे तो अेमनी साथे ओसो तथा यिपकावुं डलाल छे, अल्लत गर्भ डोवानी डालतमां संभोग आ डदीषना कारणे डराम छे त्यां सुधी के जो अे गर्भ तेना डालना मालिकनो डोय द्दा.त. तेणे भरीदता पडेलं तेणी साथे जिना कर्यो डोय तो तेने संभोग पण जाईज छे.

पधी अेना बाह एमाम बुभारीअे उम्मुल मोमिनीन उजरत सकिथ्यड رضي الله عنه नो बनाव आ शब्दोमां रिवायत कर्यो के रसूलुल्लाह ﷺ अे तेमने पोताना माटे पसंद करी लीधां अने तेमने पोतानी साथे लईने याल्या ज्यारे संदरुर्वडा पर पडोय्या तो रोकाष कर्युं अने मेणाप कर्यो. उजरत सकिथ्यडने डुजुरे अक़दस ﷺ अे ज्यारे पोताना माटे पसंद कर्या तो अे डुजुरनां बांटी बनी गयां अने एस्तभ पडेलं तेमने लईने सकर करी. आ ज प्रकरणनुं डेडिंग छे, जो के अेमां कलाम (यया) छे.

मसाएल : आपणे त्यां बांटी साथे एस्तभराअथी पडेलं संभोग तथा यूमवुं जाईज नथी, केम के अेमां संभोगमां सपडावानो मजभूत भतरो छे.

بَابُ بَيْعِ الْمَيْتَةِ وَالْأَصْنَامِ ٢٩٨

"મુરદાર તથા મૂર્તિઓનું ખરીદ વેચાણ" –(૨૯૮)

حدیث ۱۳۱۰ عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا

"હઝરત જાબિર બિન અબ્દુલ્લાહ رضی اللہ عنہما થી મરવી છે. તેમણે કહ્યું, [હદીષ : ૧૩૧૦]

أَنَّ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ عَامَ الْفَتْحِ وَهُوَ بَعَثَ

રસૂલુલ્લાહ ﷺ ને ફતહ મક્કાના વરસે મેં એવું ફર્માવતાં સાંભળ્યા, બેશક ! અલ્લાહ અને તેના રસૂલે શરાબ,

إِنَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ حَرَّمَ بَيْعَ الْخَمِيرِ وَالْمَيْتَةِ وَالْخِنْزِيرِ وَالْأَصْنَامِ فِقِيلًا

મુરદાર, સુવ્વર તથા મૂર્તિઓ વેચવા તથા ખરીદવાને હરામ કરી આપ્યું છે. એના પર અર્ઝ કરવામાં આવી,

يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ تَحْكُمَ الْمَيْتَةَ فَإِنَّهُ تَطْلَى بِهَا السَّفِينُ وَتُدْهَنُ بِهَا

યા રસૂલુલ્લાહ ! મુરદારની ચરબીઓના બારામાં શું રાય મુબારક છે ? કેમ કે એને નાવડીઓ પર ઘસે છે

الْجُلُودُ وَيَتَّصَبِحُ بِهَا النَّاسُ فَقَالَ لَأَهْوَحَرَامٌ تَمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى

અને ચામડાઓમાં ચીકાશ આપવામાં આવે છે અને તેને ચિરાગમાં સળગાવે છે. ફર્માવ્યું, ઈજાઝત નથી,

اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ ذَلِكَ قَائِلَ اللَّهُ الْيَهُودَ إِنَّ اللَّهَ لَمَّا حَرَّمَ

હરામ છે. ત્યારબાદ રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, અલ્લાહ ﷻ યહૂદીઓને બર્બાદ કરે, જ્યારે અલ્લાહે

شَكُّومَهَا أَجْمَلُوهَا ثُمَّ بَاعُوهَا فَكَلُّوا ثَمَنَهُ.

મુરદારની ચરબીઓને હરામ ફર્માવી તો તેમણે એને પીગળાવી અને વેચી અને તેની કિંમત ખાધી."

હદીષ : ૧૩૧૦ની સમજૂતી

આ હદીષ એની દલીલ છે કે મુરદાર, શરાબ, સુવ્વર તથા મૂર્તિઓનું ખરીદ વેચાણ સહીહ નથી, એટલા માટે કે આ સર્વ માલ નથી. રહી ગયું તેનાથી ફાયદો ઉઠાવવું તો એમાં વિગતે ચર્ચા છે. ચામડાને પકવ્યા પછી તેનાથી ફાયદો ઉઠાવવો જાઈજ છે. જેમ કે હદીષ વર્ણન થઈ ચૂકી. એ જ પ્રમાણે મુરદારના અંગો વડે જેમાં જિંદગી નથી હોતી ફાયદો ઉઠાવવો જાઈજ છે. દા.ત. વાળ, હાડકું, ધોળી નસો એક હદીષમાં છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની એક કાંસકી હાથીના દાંતની હતી. (ઉમ્દતુલ ફારી, ૧૨/૫૬) તેમજ એક હદીષ (મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૫/૨૭૫)માં છે કે હુઝૂરે અફદસ ﷺ એ હઝરત ધૌબાન رضی اللہ عنہને ફર્માવ્યું, જા અને ફાતિમાના માટે ધોળી નસોનો હાર અને હાથીદાંતના બે કાંસકા ખરીદી લાવ.

અને જે ચીજોથી ફાયદો ઉઠાવવો જાઈજ છે તેનું ખરીદ વેચાણ પણ જાઈજ છે. જેમ કે ભાગ-૨, પેજ નં. ૧૪૨, ૧૪૩ (ગુજરાતીમાં પેજ નં. ૧૨૭, ૧૨૮) પર વર્ણન થઈ ચૂક્યું.

नुग्रहवुल् फ़ारी शरहे बुजारी (भाग-५)

(300)

ખરીદ વેચાણ વિશે પ્રકરણ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

کِتَابُ السَّلَامِ ٢٩٨

(કિતાબુસ્સલમ) "એડવાન્સ રકમ લઈને વેચાણ કરવા વિશે પ્રકરણ"

بَابُ السَّلَامِ فِي وَزْنِ مَعْلُومٍ ٢٩٨

"સલમ જાણીતા વજનમાં છે" - (૨૯૮)

બયએ સલમ : તે જ સમયે કિંમત ચૂકવીને અમુક મુદત બાદ ખરીદ-વેચાણ થયેલ વસ્તુનું લેવું નક્કી થાય, તો એને બયએ સલમ કહે છે. તેના સહીહ થવા માટે ચૌદ શરતો છે. ધમન તથા ખરીદ-વેચાણ થયેલ વસ્તુ બંનેની જાતિ, પ્રકાર, વસ્ફ (ખૂબી), માત્રા નિશ્ચિત કરી દેવામાં આવે, આ આઠ શર્તો થઈ. ધમન (કિંમત) મજલિસે અફદમાં (સોદા વેળા) પૂરી અદા કરી દેવામાં આવે. ખરીદ વેચાણ થયેલ વસ્તુની અદાયગીની મર્યાદા સન, મહિનો, તારીખ નિશ્ચિત હોય. જો ખરીદ-વેચાણ થયેલ વસ્તુના સ્થળાંતરમાં તકલીફ હોય તો ખરીદ-વેચાણ થયેલ વસ્તુની અદાયગીની જગ્યા પણ દર્શાવી દેવામાં આવે. અફદના સમયથી લઈને અદાયગીના સમય સુધી ખરીદ-વેચાણ થયેલ વસ્તુ બજારમાં સરળતાથી મળતી રહે. એમાં ખિયારે શર્ત તથા ખિયારે રૂયત ન હોય. આ ચૌદ શર્તોમાંથી એક પણ છૂટી જાય તો એ બયઅ નાજાઈત તથા વ્યાજ છે.

حدیث ۱۳۱۱ عَنْ أَبِي الْمُنْهَالِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ قَدِمَ

"હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضي الله عنهما એ ફર્માવ્યું કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ મદીના તશરીફ લાવ્યા [હદીષ : ૧૩૧૧]

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ وَهُمْ يُسَلِفُونَ بِالثَّمَرِ

તો એ વખતે એ લોકો ફળોનું બે વરસ ત્રણ વરસ માટે ઉધાર ખરીદ વેચાણ કરતા હતા તો ફર્માવ્યું,

السَّنَتَيْنِ وَالثَّلَاثَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ سَلَفَ

જે ઉધાર ખરીદ વેચાણ કરવા ચાહે તેને લાઝિમ છે કે ક્યૂલે માલૂમ અને

હદીષ : ૧૩૧૧ની સમજૂતી

આ હદીષમાં ક્યૂલ તથા વજનનો ઉલ્લેખ એ એતબારથી છે કે અધિકતર મક્યૂલ તથા મવજૂનમાં બયએ સલમ ચાલતી હતી. નહીં તો બયએ સલમ દરેક તે ચીજમાં જાઈત છે જેની માત્રા (માપ)ની નિશ્ચિતતા કોઈ પણ સ્થિતિ વડે એ રીતે થઈ જાય કે ઝઘડાનો ભય ન રહે. દા.ત. કપડાં, ઈંડાં વગેરેમાં કપડાંની માત્રા માપ વડે અને ઈંડાંની માત્રા ગણતરીથી નિશ્ચિત થઈ શકે છે.

نُصِبَ لِقَوْلِ الْفَارِسِيِّ شَرَحَهُ الْبُخَارِيُّ (भाग-प) (301) "એડવાન્સ રકમ લઈને વેચાણ કરવા વિશે પ્રકરણ"

فِي شَيْءٍ فَنِي كَيْلٍ مَّعْلُومٍ وَوَزَنٍ مَّعْلُومٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مَّعْلُومٍ عَه

વજને માલૂમ (નિશ્ચિત માપ અને નિશ્ચિત વજન)માં કરે."

(એ જ પ્રકરણના પહેલાં તથા બાદમાં, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, તિર્મિઝી-બુયૂઅ, નિસાઈ-અશ્શુરૂત-અલ્બુયૂઅ, ઈબ્ને માજહ-અત્તિજારાત)

حدیث ۱۳۱۲ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدٌ أَوْ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي الْجَالِدِ قَالَ اخْتَلَفَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ

"મુહમ્મદ અથવા અબ્દુલ્લાહ બિન અબી મુજાલિદે કહ્યું, અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને શદાદ બિન [હદીષ : ૧૩૧૨]

شَدَّادِ بْنِ الْهَادِ وَأَبُو بُرْدَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَىٰ عَنْهُمَا فِي السَّلْفِ فَبَعَثُونِي إِلَىٰ

અલ્લાદ તથા અબૂ બુદા'એ બયએ સલફ (સલમ)ના બારામાં મતભેદ કર્યો તો એ લોકોએ મને

ابْنِ أَبِي أَوْفَىٰ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَىٰ عَنْهُ فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ إِنَّا كُنَّا سَلِفْتُ عَلَىٰ عَهْدِ

ઈબ્ને અબૂ અવફાની પાસે મોકલ્યો તો મેં એમને પૂછ્યું. તેમણે બતાવ્યું કે અમે લોકો

رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَىٰ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ فِي الْخِطَّةِ وَ

રસૂલુલ્લાહ અને અબૂબક અને ઉમરના જમાનામાં બયએ સલફ ઘઉં, જવ,

الشَّعِيرِ وَالزَّبِيْبِ وَالسَّمْرِ وَسَأَلْتُ ابْنَ أَبِي بَكْرٍ فَقَالَ مِثْلَ ذَلِكَ عَه

કિસમિસ તથા ખજૂરોમાં કરતા હતા. અને મેં ઈબ્ને અબૂઅની પૂછ્યું તો તેમણે પણ એવું જ કહ્યું."

(એ જ ભેગા છ તરીકાથી, બાબુસ્સલમ ઈલા અજલિન મઅલૂમ, ૧/૩૦૦, અબૂ દાઉદ, નિસાઈ-બુયૂઅ, ઈબ્ને માજહ-અત્તિજારાત)

હદીષ : ૧૩૧૨ની સમજૂતી

ઈમામ બુખારીએ આ હદીષને એકઠા છ તરીકાઓથી થોડાક ફેરફાર તથા વધારા ઘટાડા સાથે રિવાયત કરી છે. અબુલ મુજાલિદના નામમાં મતભેદ છે કે મુહમ્મદ હતું કે અબ્દુલ્લાહ. એટલા માટે અમ્ર બિન હફ્સના તરીકામાં શક છે. બાકીના તરીકામાં ઈબ્ને મુજાલિદ છે અથવા મુહમ્મદ બિન અબુલ મુજાલિદ છે. આપ અગ્રગણ્ય તાબઈનમાંથી છે. ઈમામ મુજાલિદના જમાઈ અને હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને અબી ઔફાના ગુલામ હતા.

એના પછી اصل عنده الى من ليس عنده اصل. મુહમ્મદ બિન અબુલ મુજાલિદે કહ્યું, મને અબ્દુલ્લાહ બિન શદાદ અને અબૂ બુદા'એ અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને અબૂ ઔફાની પાસે મોકલ્યો કે તેમને પૂછો. સહાબીઓ રસૂલુલ્લાહના જમાનામાં ઘઉંમાં બયએ સલમ કરતા હતા તો અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઔફાએ ફર્માવ્યું, શામના ખેડૂતોમાંથી ઘઉં જે કિસમિસમાં વજને મઅલૂમ (નિશ્ચિત વજન) તથા મીઆદ મઅલૂમ (નિશ્ચિત મર્યાદા) સુધી બયએ સલમ કરતા હતા. મેં પૂછ્યું, એની સાથે જેની અસલ મૌજૂદ હોય ? ફર્માવ્યું, અમે એના બારામાં એમનાથી સવાલ જ કરતા ન હતા. પછી એ બંનેવ સાહબોએ અબ્દુરુહમાન બિન અબૂઅની પાસે એ જ પૂછવા મોકલ્યો તો તેમણે પણ એવું જ કહ્યું કે અમે રસૂલુલ્લાહના જમાનામાં બયએ સલમ કરતા હતા અને એવું પૂછતા ન હતા કે તેમની પાસે ખેતી છે કે નથી. અમુક તરીકાઓમાં યિબ્ને બદલે યિબ્ને આવેલ છે, એટલે ઝયતૂન.

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(302)

"એડવાન્સ રકમ લઈને વેચાણ કરવા વિશે પ્રકરણ"

بَابُ السَّلَامِ إِلَى مَنْ لَيْسَ عِنْدَهُ أَصْلٌ ۲۹۹

"એનાથી બયએ સલમ કરવી જેની પાસે મુસલ્લમ ફીહની અસ્લ ન હોય" –(૨૯૯)

حدیث ۱۳۱۳ سَمِعْتُ أَبَا بَكْرٍ الطَّائِيَّ قَالَ سَأَلْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنِ السَّلَامِ فِي النَّجْلِ فَقَالَ نَهَى

"અબુલ બખ્તરી તાઈએ કહ્યું, મેં હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضي الله عنه થી ઝાડ પર [હદીષ : ૧૩૧૩]

النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَيْعِ النَّجْلِ حَتَّى يُؤَكَّلَ مِنْهُ وَحَتَّى يُوزَنَ فَقَالَ لِرَجُلٍ

લાગેલી ખજૂરોમાં સલમના બારામાં પૂછ્યું તો ફર્માવ્યું, નબી صلى الله عليه وسلم એ ઝાડ પર લાગેલાં ખજૂરોની બયઅ

وَأَيُّ شَيْءٍ يُوزَنُ فَقَالَ رَجُلٌ إِلَى جَانِبِهِ حَتَّى يَحْرُزَ -

(ખરીદ વેચાણ)થી મના ફર્માવ્યું જ્યાં સુધી તે ખાવા તથા તોલવાને લાયક ન થઈ જાય. એક શખ્સે પૂછ્યું,

કઈ ચીજ વજન કરવામાં આવશે ? એના પર હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસના બાજુમાં બેઠેલા એક શખ્સે કહ્યું,

એવી થઈ જાય કે એની હિફાઝત કરવામાં આવે."

આ હદીષમાં **أهل الشام** આવ્યું છે. એ એક ક્ષેત્ર હતી જે ગામડાંઓમાં રહેતી હતી. અને એમનો ધંધો ખેતી હતો. **نبت**નો અર્થ જમીનથી પાણી ઉભરાવું છે. એ ક્ષેત્ર કૂવો ખોદીને પાણી કાઢવામાં નિષ્ણાત હતી એટલા માટે એમને **نبيط** (નબીત) કહેવામાં આવે છે. બયએ સલમ સહીહ થવા માટે એ જરૂરી નથી કે મુસલ્લમ ફિહ એટલે જે મબીઅ (માલ) નિશ્ચિત થયેલ છે તે મુસલ્લમ ઈલૈહ એટલે ખરીદનાર પાસે અફદના સમયે કે દરમ્યાનમાં મૌજૂદ હોય. કેવળ એ જરૂરી છે કે અફદના સમયથી લઈને અદાયગીના સમય સુધી બજારમાં આસાનીપૂર્વક મળતી હોય, દુર્લભ ન હોય.

આ જ પ્રકરણમાં જે રિવાયત મુહમ્મદ બિન મુકાતિલથી છે એમાં શરૂમાં આટલું વધારે છે કે એ બંનેવ (અબ્દુલ્લાહ બિન શદાદ તથા અબૂ બુદા)એ ફર્માવ્યું કે રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلمની સાથે ગનીમતનો માલ પામતા તો શામના નબતી આવતા અને તેમનાથી બયએ સલમ કરતા.

ચેતવણી : કેટલાક અનુવાદકોએ અસ્લનો તર્જુમો રાસુલ માલ કર્યો છે, એ સહીહ નથી. રાસુલ માલ એ કિંમતને કહે છે જે એડવાન્સ સોદા વખતે આપવામાં આવે છે. બલકે એનાથી મુરાદ ખેતી છે જેમ કે હદીષના અંતિમ હિસ્સાથી જાહેર છે જે હઝરત અબ્દુર્રહમાન બિન અબ્જાના ઈશાદમાં છે. તેમજ **أجل معلوم**માં **باب السلم**ને બદલે **زرع** છે.

હદીષ : ૧૩૧૦ની સમજૂતી

પ્રકરણથી સામ્યતા : અલ્લામા ઈબ્ને બતાલે કહ્યું કે આ હદીષને પ્રકરણ સાથે કોઈ સંબંધ નથી બલકે એના બાદવાળા પ્રકરણ સાથે છે. પણ કેટલાક લોકોએ આ પ્રમાણે મળતાપણુ કાઢ્યું છે કે જ્યારે ઝાડો પર લાગેલી ખજૂરોમાં સલમ જાઈઝ નથી તો એનું અસ્તિત્વ ન હોવા જેવું છે. આ રીતે જાણે એવા શખ્સની સાથે બયએ સલમ થઈ જેની પાસે તેની અસ્લ નથી. **હું કહું છું :** પણ જાહેર છે કે એ કાંઈ નથી, અસ્લ તો મૌજૂદ છે.

અલ્લામા કિર્માનીએ ફર્માવ્યું કે આ હદીષમાં સલમથી મુરાદ શાબ્દિક અર્થ છે, એટલે કિંમત અત્યારે લઈ

بَابُ السَّلَامِ فِي النَّخْلِ ص ٢٩٩

"ઝાસ પર લાગેલી ખજૂરોનો વેપાર" - (૨૯૯)

حدیث ۱۳۱۴ عَنْ أَبِي الْبَخْتَرِيِّ قَالَ سَأَلْتُ ابْنَ عُمَرَ عَنِ السَّلَامِ فِي النَّخْلِ

"અબુલ બખ્તરીએ કહ્યું, મેં ઈબ્ને ઉમર رضی اللہ عنہما થી ઝાસ પર લાગેલી ખજૂરોમાં [હદીષ : ૧૩૧૪]

فَقَالَ نَهَى عَنْ بَيْعِ النَّخْلِ حَتَّى يَصْلِحَ وَعَنْ بَيْعِ الْوَرَقِ نَسًا بِنَاجِرٍ -

સલમના બારામાં પૂછ્યું તો ફર્માવ્યું, ફાયદો ઉઠાવવા પાત્ર થતા પહેલાં ફળોના ખરીદ વેચાણથી

મના કરવામાં આવ્યું છે અને ચાંદીના રોકડના બદલામાં ઉધાર વેપારથી."

بَابُ السَّلَامِ إِلَى أَجْلِ مَعْلُومٍ ص ٣٠٠

"બયએ સલમ જાણીતી મુદત સુધી હોવી જરૂરી છે" - (૩૦૦)

ت ٤٢٥ وَبِهِ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَأَبُو سَعِيدٍ وَالْأَسُودُ وَالْحَسَنُ [તઅલીફ : ૪૨૫]

અને એ જ હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ તથા હઝરત અબૂ સઈદ رضی اللہ عنہما તથા ઈમામ અસ્વદ તથા ઈમામ હસન બસરીનો ફૌલ છે. લો અને જ્યારે ખજૂરો થઈ જશે તો અમે લઈ લઈશું. આ બે કારણે નાજાઈઝ છે, વપરાશને પાત્ર થતા પહેલાં ફળ નું ખરીદ વેચાણ મના છે, જેમ કે હદીષો વર્ણન થઈ ચૂકી. બીજું એ કે એમાં સોદાના તફાદાની વિરૂદ્ધ શર્ત છે. કેમ કે જ્યારે અફદ (સોદો) સંપૂર્ણ થઈ ગયો તો એમાં ખરીદનારનું વેચનારની મિલકત એટલે ઝાડથી વિના બદલાએ નફો હાંસલ કરવું છે.

اقول وهو المستعان : જો સલમનો શરઈ અર્થ પણ મુરાદ લઈએ તો આ સોદો દુરુસ્ત ન થશે કેમ કે બયએ સલમ સહીહ થવાની શર્તોમાં મુસલ્લમ ફીહની તે માત્રા માલૂમ હોવી જરૂરી છે જેને મુસલ્લમ ઈલૈહને અદા કરવાની છે. અને ફળ હજી તૈયાર નથી, ખબર નહીં કેટલાં ખરાબ થશે કેટલાં ખરી પડશે. તદ્દઉપરાંત ખજૂરો કયૂલી છે તો કયૂલથી માત્રા માલૂમ હોવી જરૂરી છે અને એ માલૂમ નથી. બીજી શરત સમય મર્યાદાનું માલૂમ હોવું છે, એ પણ માલૂમ નથી, કેમ કે એ કોઈ નથી બતાવી શક્તું કે ફલાણા મહિનાની ફલાણી તારીખે ખજૂરો તૈયાર થશે, બલકે ત્રીજી શર્ત વસ્ફ (ક્વોલિટી) પણ માલૂમ નથી, કોને ખબર કે ખજૂરો કેવી તૈયાર થશે ?

અબુલ બખ્તરીનું નામ સઈદ બિન ફીરોઝ ફૂફી તાઈ છે. હિ.સ. ૮૩ની મશહૂર જંગ દેરે જમાજમમાં ખારજીઓના હાથે શહીદ થયા.

હદીષ : ૧૩૧૪ની સમજૂતી

એના બાદવાળી રિવાયતમાં આ પ્રમાણે છે :-

ونهي عن ورق بالذهب نسًا ચાંદીને સોનાના બદલામાં ઉધાર ખરીદ વેચાણથી કરવામાં આવ્યું ફર્માવ્યું છે.

પ્રથમ રિવાયત અર્થના એતબારથી આમ છે, ચાહે ચાંદીને ચાંદીના બદલામાં વેચે ચાહે સોનાના. બંનેમાં ઉધાર વ્યાજ છે.

તઅલીફ : ૪૨૫ની સમજૂતી

હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما ના ફૌલને ઈમામ શાફઈ તથા ઈમામ

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(304)

"એડવાન્સ રકમ લઈને વેચાણ કરવા વિશે પ્રકરણ"

ت ٤٢٦ وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا لِأَبَسَ بِالطَّعَامِ الْمَوْصُوفِ [तअलीक़ : ४२६]

"अने उजरत एब्ने उमर رضي الله عنهما अे इर्माव्युं, अनाजनो भाव वर्षावी देवामां आव्यो डोय तो निश्चित मुदत

بِسَعْرِ مَعْلُومٍ إِلَى أَجَلٍ مَّعْلُومٍ مَّا لَمْ يَكُ ذَلِكَ فِي زُرْعٍ لَمْ يَبْدُ صَلَاحُهُ -

सुधीना माटे सलममां वांधो नथी जे अे अनाज अे भेतरमां न डोय जे उपयोगने पात्र न थयुं डोय."

بَابُ عَرْضِ الشُّفْعَةِ عَلَى صَاحِبِهِ قَبْلَ الْبَيْعِ ۚ

"शइअहना हक्कदार पर वेयता पहेलां शइअह रबू करवुं" - (३००)

प्रकरणणी स्पष्टता : वेयनारे भयअथी पहेलां जेने शइअहनो उक्कू ए अेने कहुं के अेने परीदी लो. अेणे ए-कार कर्यो तो वेयाण कर्या पछी तेने शइअहनो उक्कू ए के नथी ? अेना बारामां उलमामां मतभेद ए. आपणो मजुलब ए के अेने उज पण शइअहनो उक्कू ए अेटला माटे के शइअहनो उक्कू भयअ पछी साबित थाय ए, जेम के भयअ अेनो सभभ ए. सभभना वाजिभ थया विना मुसब्भभ (जेनो सभभ डोय ते)नुं वजूद अशक्य ए. अेटला माटे वेयवाथी पहेलां ए-कार करवाथी अेना पर कोए असर नही पडे. आदत मुजुब एमाम बुभारीअे पोताना कोए ईसलो लभ्यो नथी.

ت ٤٢٧ وَقَالَ الْحَكَمُ إِذَا أذِنَ لَهُ قَبْلَ الْبَيْعِ فَلَا شُفْعَةَ لَهُ - [तअलीक़ : ४२७]

"अने उकमे कहुं, भयअथी पहेलां मालिकने वेयवानी एजजत आपी दीधी तो डवे तेने शइअहनो उक्कू न रह्यो."

एब्ने अभी शयभाअे रिवायत कर्यो ए. एवटना शब्दो आ प्रमाणे ए : अबू डिशाम एब्ने मुस्लिम अअरज उजरत एब्ने अब्बासथी रिवायत करे ए के तेमणे इर्माव्युं, हुं गवाही आपु ए के भयअे सलममां समय मर्यादा निश्चित डोवुं जरूरी ए. अल्लाह ﷻ अे अेना माटे निश्चित मर्यादा जरूरी ठरावी आपी ए. इर्माव्युं : "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا أذِنْتُمْ بِدِينِ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاصْبِرُوا - (بقره- २८२)" "डे एमानवाणाओ ! जयारे निश्चित मुदत सुधी उधार लेण देण करो तो अेने लभी लो." (भकरह-२८२)

अने एमाम डाकिमे पण अेनी तभरीज करी (काढयुं) अने अेने सहीड कहुं. एमाम एब्ने अभी शयभाअे भीजा तरीक़ाथी एकरमांथी रिवायत करी के उजरत एब्ने अब्बासे इर्माव्युं के सलममां वजीक़ो मणवा अथवा भेतर (इसल) कपावानी समय मर्यादा निश्चित करवामां आवे, बडके समय निश्चित करी देवामां आवे, दा.त. इलाणो मडिनो इलाणी तारीभ.

उजरत अबू सईद जुदरीनी तअलीक़ने एमाम अब्दुर्रज्जक़े पोताना मुसन्नइमां अने एमाम अस्वदना क़ौलने एमाम एब्ने अभी शयभाअे रिवायत कर्यो.

तअलीक़ : ४२६नी समजूती उजरत एब्ने उमर رضي الله عنهما ना आ क़ौलने एमाम मालिके मोअत्तामां रिवायत कर्यो ए.

तअलीक़ : ४२७नी समजूती आ तअलीक़ने एमाम एब्ने अभी शयभा तथा एमाम वकीअअे रिवायत करी ए. आ उकम भिन उल्मा अबू मुहम्मद अथवा अबू अब्दुल्लाह क़ूक़ी ताभए ए. अने वर्णन थए यूक़्युं के ताभएनो क़ौल आपणा माटे हुजजत नथी. उजरत एमामे आ'जम ताभए ए.

नुअहवुल् क़ारी शरहे बुभारी (भाग-प) (305) "अडवान्स रकम लखने वेयाण करवा विशे प्रकरण"

ت ٤٢٨ [تألیف : ٤٢٤] وَقَالَ الشَّعْبِيُّ مَنْ بَيْعَتْ شَفَعْتَهُ وَهُوَ شَاهِدٌ لَا يَغْيِرُهَا فَلَا

"अने ઈમામ શઅબીએ ફર્માવ્યું, જ્યારે શફઅહનો હક્ક ધરાવનારની સમક્ષ તે ચીજ વેચવામાં આવી

سُفَعَةٌ لَهُ

જેમાં તેને શફઅહનો હક્ક હાંસલ હતો અને તેણે માગણી ન કરી તો હવે તેને શફઅહનો હક્ક ન રહ્યો."

حدیث ١٣١٥ أَخْبَرَنِي أَبُو رَافِعٍ مَوْلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ عُمَرَ وَبْنِ الْكَرَيْدِ قَالَ وَقَفْتُ عَلَى

"અમ્ર બિન પરીદે કહ્યું, હું હઝરત સઅદ બિન અબી વક્કાસ પાસે ઉભો હતો એવામાં [હદીષ : ૧૩૧૫]

سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَاصٍ جَاءَ الْمَسُورُ بْنُ مَحْرَمَةَ فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَى أَحَدِي مِنْكُمَا

હઝરત મિસ્વર બિન મખરમા આવ્યા અને મારા એક ખભા પર પોતાનો હાથ રાખ્યો. એટલામાં અબૂ રાફેઅ

إِدْجَاءَ أَبُو رَافِعٍ مَوْلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا سَعْدُ أَتَبِعُ مِنِّي

નબી ﷺ ના ગુલામ આવ્યા અને કહ્યું, હે સઅદ ! મારાં આ બે મકાનોને ખરીદી લો જે આપના મહોલ્લામાં

بَيْتِي فِي دَارِكَ فَقَالَ سَعْدٌ وَاللَّهِ مَا أَبْتَا عَنْهُمَا فَقَالَ الْمَسُورُ وَاللَّهِ لَنْبَتَا عَنْهُمَا

છે. તો હઝરત અઅદે કહ્યું, બખુદા ! હું એને ખરીદીશ નહીં. એના પર હઝરત મિસ્વરે કહ્યું, બખુદા ! તમો

فَقَالَ سَعْدٌ وَاللَّهِ لَا أَرِيدُكَ عَلَى أَرْبَعَةِ آلاَفٍ مَبْتَمَةً أَوْ مَقْطَعَةً - قَالَ أَبُو رَافِعٍ

અને જરૂર ખરીદી લો. હઝરત સઅદે ફર્માવ્યું, હું ચાર હજાર (દિરહમ)થી વધુ આપીશ નહીં, તે પણ હપ્ત

لَقَدْ أُعْطِيتُ بِهِمَا خُمْسَ مِائَةِ دِينَارٍ وَلَوْلَا أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

વાર. એના પર હઝરત અબૂ રાફેઅે કહ્યું, મને એના બદલામાં પાંચસો દીનાર આપવામાં આવી રહ્યા છે,

تألیف : ٤٢٤ની સમજૂતી

ઈમામ શઅબીનું નામ આમિર બિન શરાહીલ છે. તાબઈન ઈમામોમાંથી છે. સેંકડો સહાબાએ કિરામની ઝિયારતથી મુશરફ છે. કેવળ એક હદીષ "અલી, તલ્હા તથા ઝુબેર જન્મમાં છે" ના બારામાં ફર્માવ્યું, મેં આવું ફર્માવતાં પાંચસો સહાબીઓને જોયા. એમના આ ઈર્શાદને ઈમામ અબૂબક્ર બિન અબી શયબાએ રિવાયત કર્યો છે. આ જ આપણો પણ મઝહબ છે. આ કથનને પ્રકરણ સાથે સામ્યતા નથી. સોદા વખતે મૌજૂદ હોવામાં અને સોદા પહેલાં માહિતગાર હોવામાં ઘણો ફર્ક છે.

હદીષ : ૧૩૧૫ની સમજૂતી

પ્રકરણથી સામ્યતા : હઝરત અબૂ રાફેઅે ﷺ એ પોતાનું મકાન વેચતા પહેલાં હઝરત સઅદ બિન અબી વક્કાસ ﷺ ને કહ્યું કે આપ એને ખરીદી લો. બસ આટલું મળતાપણ પૂરતું છે, એવું કરી લેવું બેહતર છે પરંતું એમાં એક પ્રકારનો વિરોધાભાસ છે. તઅલીફોથી જાહેર થાય છે કે પ્રકરણનો હેતુ એ છે કે ત્યારબાદ શફીઅને શુફઅહનો હક્ક રહે છે કે નહીં ? અને હદીષથી એ જાહેર છે કે

نورالحق فی شری الشری (ભાગ-૫)

(306)

"એડવાન્સ રકમ લઈને વેચાણ કરવા વિશે પ્રકરણ"

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ الْجَارُ أَحَقُّ بِسَقِيهِ مَا أَعْطَيْتُكُمَا بِأَرْبَعَةِ آلَاوِينَ

अने जो में रसूलुल्लाह ﷺ ने अंवुं इर्मावतां न सांभण्या छोट तो तमने यार उजर हिरउममां न आपतो के

وَإِنَّمَا أُعْطِيَ بِهِمَا خَمْسَ مِائَةٍ دِينَارٍ فَأَعْطَاهَا إِيَّاهُ عِو

पडोसी पडोसना सौथी अधिक हक्कदार छे ज्यारे के मने अना पांचसो दीनार मणी रह्ना छे,
तो अमझे ते बंनेव घर तेमने आपी दीधां."

(बुभारी, २/१०३२, अल्लियल, अबू दाउद-अल्बुयूअ, ईबने माजउ-अल्अहकाम)

بَابُ أَيِّ الْجَوَارِ اقْرَبُ ضًا

"क्यो पडोसी सौथी नजुक छे ?" - (३००)

حدیث ۱۳۱۶ سَمِعْتُ طَلْحَةَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا قَالَتْ

"उम्मुल मोमिनीन उजरत आईशा رضی اللہ عنہا अे इर्माव्युं. में अरु करी, [हदीष : १३१६]

قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ لِي جَارَيْنِ فَا لِي إِيَّهِنَّ أَهْدِي قَالَ أَقْرَبُهُمَا مِنْكَ بِأَبَاعِهِ

या रसूलुल्लाह ! मारा भे पडोसी छे तो कोने भेट आपुं ? इर्माव्युं, जेनो दरवाजे ताराथी अधिक नजुक डोय."

(१/२५२ अल्लियल, २/८८० अल्अहकाम, अबू दाउद-अल्अहकाम)

प्रकरणो डेतु अे छे के अंवुं करवुं जोईअे के नही ?

باربع مائة مثقال : किताबुल डीयलमां अेनाथी मालूम थयुं के अे युगमां अेक मिष्काल भे हिरउमनो थतो डतो. अेनाथी मुराह यांही छे. अे ज अे जमानानो उई डतो के ज्यारे संभ्यानी साथे हिरउम अथवा दीनार कांई वर्णन न थतु तो हिरउम ज मुराह गणातो. तद्उपरांत خمس مائة دينار अेना पर कुरीनो पण छे अेटला माटे के दीनार सोनानो सिक्को डतो जे अेक मिष्कालनो थतो डतो. आ डदीष आपणी डलील छे के पडोसना कारणे पण शइअडनो डकडू बने छे.

हदीष : १३१६नी समजूती

प्रथमवाणी डदीषथी अे साबित थई गयुं के पडोसीना कारणे शइअडनो डकडू छे. आ प्रकरणथी अे इयदो आपवा याडे छे के जे पडोसी अधिक नजुक छे तेने अग्रतानो डकडू छे. जो के आ डदीषमां डदियो आपवानो उल्लेख छे पण केम के आ डदियो सगाईना कारणे नथी पडोसी डोवाना कारणे छे अने अेमां अधिक नजुक दरवाजने अग्रतानो डकडू छे अने शइअअे जवारनो पायो पण पडोस ज छे अेटला माटे अधिक निकटतावाणाने अग्रतानो डकडू डंसल थशे.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

فی الاجارات

(ફિલ્ ઇજરાત) "ઇજરા વિશે પ્રકરણ"

بَابُ اسْتِئْجَارِ الرَّجُلِ الصَّالِحِ وَالْحَارِزِ الْاِمْنِ وَمَنْ لَمْ يَسْتَعْمِلْ مَنْ ارَادَهُ

નેક ઇન્સાન અને અમાનતદાર ખજાનચીને નોકર રાખવો
અને જે ખ્યાલિશમંદને કામ પર ન રાખે. -(૩૦૧)

حدیث ۱۳۱۷ ثنا أبو بردة عن أبي موسى قال أقبلت إلى النبي صلى الله تعالى

"હઝરત અબૂ મુસા رضي الله عنه એ કહ્યું, હું નબી صلى الله عليه وسلم ની ખિદમતમાં હાજર થયો અને [હદીષ : ૧૩૧૭]

عليه وسلم ومعى رجلان من الأشعريين قال قلت ما علمت

મારી સાથે કબીલા અશઅરના બે શખ્સો અધિક હતા જેમના બારામાં મને ખબર ન હતી કે એ બંનેવ આમિલ

أثم ما يطلبان العمل قال لن أولاستعمل على عملنا من أراداه

બનવાના ઇરાદાથી આવ્યા છે. (તેમની દરખાસ્ત પર) હુઝૂરે ફર્માવ્યું, હું કોઈ હોદાના તલબગારને આમિલ
નથી બનાવતો. અથવા એવું ફર્માવ્યું, કદી પણ નથી બનાવતો."

(બુખારી ૨/૧૦૨૩ ઇસ્તિતાબતુલ મુઆનદીન, ૨/૧૦૫૮ અલ્અહકામ, મુસ્લિમ-મગાઝી, અબૂ દાઉદ-હુદૂદ, નિસાઈ-તહારત-ફઝા)

હદીષ : ૧૩૧૭ની સમજૂતી

આ હદીષ વિગતવાર ઇસ્તિતાબતુલ મુઆનદીનમાં આ મુજબ વર્ણન થયેલી છે : હઝરત અબૂ મુસા رضي الله عنه એ કહ્યું, હું નબી صلى الله عليه وسلم ની ખિદમતમાં હાજર થયો અને મારી સાથે બે શખ્સો અન્ય હતા. એક જમણે બીજો ડાબે. અને રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم મિસ્વાક કરી રહ્યા હતા. બંનેવે (કોઈ હોદાનો) સવાલ કર્યો, એના પર હુઝૂરે મને ફર્માવ્યું, હે અબૂ મુસા અથવા હે અબ્દુલ્લાહ ઈબને કૈસ ! મેં અર્જ કરી, એ જાતની કૃસમ ! જેણે હુઝૂરને હકકની સાથે મોકલ્યા છે. એ બંનેવના દિલમાં જે હતું એને તેમણે મને નથી બતાવ્યું અને ન હું કોઈ અન્ય રીતે જાણી શક્યો કે એઓ કોઈ હોદો માગવા આવ્યા છે. હવે તો એવું થઈ ગયું જાણે હું જોઈ રહ્યો છું કે હોઠના સંકોચવાના કારણે મિસ્વાક ઉપર ઉઠી ગઈ. ફર્માવ્યું, જે કોઈ હોદાનો ઈચ્છુક હોય અમે હરગિઝ તેને નથી આપતા. અથવા અમે નથી આપતા. હે અબૂ મુસા અથવા હે અબ્દુલ્લાહ ઈબને કૈસ ! તમે યમન જાવ ! પછી એમના બાદ હઝરત

نورالهدى لى فارى شارحه لى بخارى (भाग-प)

(308)

ઇજરા વિશે પ્રકરણ

بَابُ رَعَى الْغَنَمَ عَلَى قَرَارِيطٍ ط

"ફરારીત પર બકરીઓ ચરાવવી" - (૩૦૧)

حدیث ۱۳۱۸ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا بَعَثَ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી اللہ سے મરવી છે કે નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, અલ્લાહે કોઈ પણ [હદીષ : ૧૩૧૮]

اللَّهُ نَبِيًّا إِلَّا رَعَى الْغَنَمَ فَقَالَ أَصْحَابُهُ وَأَنْتَ فَقَالَ نَعَمْ كُنْتُ أُرْعَاهَا عَلَى

એવો નબી નથી મોકલ્યો જેણે બકરીઓ ન ચરાવી હોય. એના પર સહાબાએ અર્ક કરી, અને હુઝૂરે પણ ?!

قَرَارِيطٍ لِأَهْلِ مَكَّةَ ع

ફર્માવ્યું, હા ! હું પણ. હું ફરારીત પર મક્કાવાસીઓની બકરીઓ ચરાવતો હતો."

(ઈબ્ને માજહ-અત્તિજરાત, પૃષ્ઠ-૧૫૬)

મઆઝ ઈબ્ને જબલ રઝી اللہ سے મોકલ્યા. જ્યારે એ હઝરત અબૂ મૂસાની પાસે પહોંચ્યા તો એમના માટે ગાદલો બિછાવ્યો અને કહ્યું, એના પર બેસો ! તેમણે એક શખ્સને જોયો કે તેના (મશકી બાંધવું : બંને ખભાને પીઠ તરફ મિલાવીને બાંધવા) બાવડાં બાંધેલ છે પૂછ્યું, આ શું છે ? અબૂ મૂસાએ કહ્યું, આ પહેલાં યહૂદી હતો પછી મુસલમાન થયો ફરી યહૂદી થઈ ગયો, આપ બેસો ! તો ત્રણવાર ફર્માવ્યું, જ્યાં સુધી અલ્લાહ તથા રસૂલના ફેસલાના પ્રમાણે એને ફત્લ નહીં કરવામાં આવે હું બેસીશ નહીં ! હવે તેને ફત્લ કરવામાં આવ્યો, ત્યારબાદ બંનેવે ફયામુલ્લૈલની ચર્ચા કરી.

પ્રકરણથી સામ્યતા : જે બે સાહબોએ માગણી કરી તેમને હોદ્દો ન આપ્યો. અને હઝરત અબૂ મૂસા રઝી اللہ سے માગણી નથી કરી તો તેમને અતા કર્યો અને એ સાલેહ, અમીન અને તેના પાત્ર હતા. અલ્લામા કુર્તબીએ ફર્માવ્યું કે આ મનાથી હરામ હોવું જાહેર છે અને હરામ ન પણ હોય તો એનાથી બચવું જરૂરી છે પણ એ ત્યારે છે જ્યારે એ કામને લાયક ઘણા લોકો છે, પરંતું જો એવી સ્થિતિ છે કે લાયક કેવળ એક જ શખ્સ હોય અને એને ખબર છે કે બીજો એને પાત્ર નથી તો સવાલ પણ વાજિબ અને ફબૂલ કરવું પણ વાજિબ. સૈયદના યુસૂફ મને "إِجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ أَنِّي حَفِيظٌ عَلَيْكُمْ (يوسف- 55) : (મિસરના બાદશાહને ફર્માવ્યું : (55) "મને જમીનના ખજાનાઓ પર વાલી બનાવી દે, બેશક ! હું હિફાઝત કરનારો અને ઈલ્મવાળો છું. (યુસૂફ-૫૫)

હદીષ : ૧૩૧૮ની સમજૂતી

غنم એવું બહુવચન છે કે એનું આ શબ્દથી એકવચન નથી આવતું. એકવચનને માટે شاة આવે છે. قيراط બહુવચન પણ થઈ શકે છે જેનો અર્થ દિરહમ કે દીનારનો ટુકડો. અડધા દાંગ કે દીનારનો વીસમો હિસ્સો અથવા ચોવીસમો હિસ્સો. ફામૂસમાં છે કે એનું વજન વિવિધ હોય છે, મક્કા મોઅઝ્ઝામામાં દીનારનો ચોવીસમો હિસ્સો અને ઈરાકમાં વીસમો હિસ્સો. ફીરાતનો અસલ અર્થ ચાંદી સોનાના ટુકડા છે. એના એતબારથી હદીષમાં ફર્માવ્યું કે દરેક ફીરાત ઓહદના બરાબર છે. હવે મતલબ એ થશે કે ફીરાતોના બદલામાં બકરીઓ ચરાવતો હતો. ઈબ્ને માજહમાં بالفرايط છે. તેમજ સુવૈદ બિન સઈદ ઈબ્ને માજહના શયખનો ફૌલ પણ વર્ણન થયેલો છે કે દરેક બકરી એક ફીરાત પર. પરંતું ઈમામ મુહમ્મદ બિન નાસિર (શર્હ શિફા મુલ્લા

بَابُ اسْتِجَارِ الْمُشْرِكِينَ عِنْدَ الضَّرُورَةِ إِذَا لَمْ يُوْجَدْ أَهْلُ الْإِسْلَامِ مِنْ

"જરૂરત પર મુશ્કોને મજૂર રાખવા જ્યારે મુસલમાન ન મળે" - (૩૦૧)

حدیث ۱۳۱۹ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا وَاسْتَجَرَ

"ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنہا થી મરવી છે. અને રસૂલુલ્લાહ ﷺ તથા [હદીષ : ૧૩૧૯]

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو بَكْرٍ رَجُلًا مِنْ بَنِي الدَّيْلِ ثُمَّ مِنْ

અબૂબકરે બની દીલની શાખા બની અબ્દ બિન અદીના એક શખ્સને જે રસ્તાનો જાણકાર હતો રસ્તો બતાવવા

بَنِي عَبْدِ بْنِ عَدِيٍّ هَادِيًا خَيْرِيًّا - وَالْخَزِيَّتُ الْمَاهِرُ بِالْهَدَايَةِ - قَدْ

માટે મજદૂર લીધો. બિરિત રસ્તાના જાણકારને કહે છે. અને એ આલે આસ ઈબ્ને વાઈલનો હલીફ બની ચૂક્યો

عَمَسَ يَمِينِ حَلِيفٍ فِي آلِ الْعَاصِ بْنِ وَاثِلٍ وَهُوَ عَلَى دِينِ كَفَّارٍ قَوْلِي

હતો અને કુરૈશના કાફિરોના દીન પર હતો. એ બંનેવ હઝરતે એના પર ભરોસો કર્યો અને પોત પોતાની

અલી ફારી, ૨/૪૬૦)એ ફર્માવ્યું કે આ સુવેદની ખતા છે. નબી ﷺ એ મજૂરી પર કદી બકરીઓ નથી ચરાવી. હુઝૂર પોતાના ઘરની બકરીઓ ચરાવતા હતા. ઈમામ ઈબ્રાહીમ બિન ઈસ્હાક હર્મીએ કહ્યું કે ફરારીત મક્કાના આસપાસમાં જિયાદના નજીક એક જગાનું નામ છે. તે વખતે ઉમર મુબારક વીસ વરસની હતી. (ઉમ્દતુલ ફારી, ૧૨/૮૦) અલ્લામા ઈબ્ને જવઝીએ એને જ અગ્રતા આપી છે. (શરહે શિફા મુલ્લા અલી ફારી, ૨/૪૬૦) મુલ્લા અલી ફારીએ એને સહીહ કહ્યું. (શર્હે શિફા મુલ્લા અલી ફારી, ૨/૪૬૦) અલ્લામા બદરુદીન મહમૂદ અયનીએ એની અગ્રતાના બે કારણો વર્ણવ્યા :

૧. હદીષમાં علی قرایط છે. علیનો હફીફી અર્થ ઈસ્તઅલા છે અને મુફાબલો મજાઝી. અને જ્યાં હફીફી અર્થ દુરુસ્ત થઈ શકતો હોય ત્યાં મજાઝી અર્થ લેવું સાકિત થાય છે. ફરારીતને જગા માનવામાં આવે તો علیનો હફીફી અર્થ નિ:સંકોચ દુરુસ્ત છે.

૨. એક રિવાયતમાં આ પ્રમાણે છે : کنت ارفعی غنم اهلئ بالجداد "હું જિયાદમાં મારા ઘરની બકરીઓ ચરાવતો હતો, જિયાદ મક્કા મોઅઝઝમાના નીયાણવાળા હિસ્સામાં એક જગાનું નામ હતું જેની નજીકમાં જ ફરારીત પણ હતું.

જાનવર ચરાવવાનું કામ તે વખતે અરબસ્તાનમાં હલકુ સમજવામાં આવતું ન હતું. મોટા મોટા શરીફ લોકોનાં બાળકો આ કામ કરતાં હતાં એનાથી સંયમ, સહનશીલતા, મહેનત, તા'લીમ તથા તર્બિયતના વિવિધ ઉતાર ચઢાવ તથા સુધારણા તથા સંસ્કારની બેહતરીન તર્બિયત થાય છે, એટલા માટે દરેક નબીના માટે નબુવત પહેલાં એને જરૂરી ઠરાવવામાં આવ્યું.

હદીષ : ૧૩૧૯ની સમજૂતી

આ હિસ્સો હદીષે હિજરતનો ભાગ છે જે વિગતવાર બાબે હિજરતમાં વર્ણન પામેલ છે. દીલ અને અબ્દ ઈબ્ને અદી, બની બકની શાખાઓ છે. આસ બિન વાઈલ એ ઈસ્લામનો મશદૂર દુશ્મન છે એ કુરૈશના એક બતન (નાનો કબીલો) બની સહમનો માણસ હતો. ઈમામ ઈસ્હાકે કહ્યું કે એ

नुमठवुल् फ़ारी शरहे बुजारी (भाग-प)

(310)

ઇજરા વિશે પ્રકરણ

فَأَمَّا هُوَ وَدَفَعَا إِلَيْهِ رَاحِلَيْتَهُمَا وَوَاعَدَا هَا غَارِثُورٍ بَعْدَ ثَلَاثِ لَيَالٍ فَاتَاهُمَا

સવારીઓ એને આપી દીધી અને એ વાયદો લઈ લીધો કે ત્રણ રાતો પછી ગારે ધૌર પર તેમને લઈને

بِرَاحِلَيْتِهِمَا صَبِيحَةَ لَيَالٍ ثَلَاثٍ فَارْتَحَلَا وَانْطَلَقَ مَعَهُمَا عَامِرُ بْنُ فَهَيْرَةَ

આવશે. તે વાયદા પ્રમાણે ત્રીજી રાતની સવારે આવ્યો. બંનેને ત્યાંથી કૂચ કરી અને તેમની સાથે આમિર

وَالدَّيْلِيُّ الدَّيْلِيُّ فَأَخَذَ بِهِمْ طَرِيقَ السَّاحِلِ -

બિન ફુહૈરા અને દીલી રસ્તો બતાવવાવાળો પણ ચાલ્યો. તેણે કિનારાનો માર્ગ અપનાવ્યો."

દીલીનું નામ અબ્દુલ્લાહ ઈબને અરકમ હતું. ઈબને હિશામે કહ્યું, અબ્દુલ્લાહ ઈબને ઉરીફત, ઈમામ માલિકે ફર્માવ્યું રફીત હતું. આમિર બિન ફુહૈરા હઝરત સિદીકે અકબરના ગુલામ હતા. એ પહેલાં તુફેલ બિન અબ્દુલ્લાહના ગુલામ હતા. હઝરત અબૂબક رضي الله عنه એ તેમને ખરીદીને આઝાદ કરી આપ્યા હતા. એ સાબિકીને અવ્વલીન (શરૂમાં ઈમાન લાવનારાઓ)માંથી છે. હુઝૂર صلى الله عليه وسلم એ હજી દારે અરકમમાં ગુપ્ત મજલિસ ઈર્શાદ તથા તબ્લીગની કાયમ કરી ન હતી તે વખતે એ ઈસ્લામથી મુશર્ફ થઈ ચૂક્યા હતા. હિજરતના મુફ્દસ સફરમાં તેમને સંગાથનો શરફ હાંસલ થયો. હિજરતના ત્રણ મુસાફરોમાં એક હતા. ખીરે મઊનાની દર્દનાક ઘટનામાં શહાદતનો જામ પીધો.

قدغمس એનાથી મુરાદ હલીફ બનવું છે. જાહિલિયતના લોકોની આદત હતી કે જ્યારે તેઓ કોઈ ફરાર કરતા તો બંને પક્ષો એક સાથે કોઈ વાસણમાં રાખેલા પાણી વગેરેમાં હાથ ડૂબાડતા. એટલા માટે એને قدغمس થી તાબીર કર્યું. حلف (યમીન)નો અર્થ ફસમ એટલે قسم.

راحتيهما : હઝરત સિદીકે અકબર رضي الله عنه એ હિજરતના સફરના માટે આઠસો દિરહમમાં બે ઊંટણીઓ ચાર મહિના પહેલાં જ ખરીદી હતી જેને બાવળનાં પાંદડાં ખવડાવી ખવડાવીને તૈયાર કરી દીધી હતી. હિજરતની રાતથી પહેલાં બપોરના સમયે હુઝૂરે અફ્દસ صلى الله عليه وسلم હઝરત સિદીકે અકબરના ઘરે તશરીફ લાવ્યા અને તેમને જણાવ્યું કે હિજરતની ઈજાઝત મળી ગઈ છે. હઝરત સિદીકે અકબરે અર્જ કરી, મારાં માબાપ આપના પર કુર્બાન યા રસૂલલ્લાહ ! શું હું સાથે રહીશ ?! ફર્માવ્યું, હા ! તેમણે બે ઊંટણીઓ પેશ કરી. ફર્માવ્યું, કિંમત લો તો કૂબૂલ છે. હઝરત સિદીકે અકબરે આગ્રહ કર્યો પણ હુઝૂરે અફ્દસ صلى الله عليه وسلم એ કિંમત વિના લેવાનું માન્ય ન રાખ્યું તો મજબૂર થઈને કિંમત લીધી. અહીં એ જ ઊંટણીઓ મુરાદ છે.

ગારે ધૌર : આ ગુફા ધૌર પહાડની ટોચ પર છે. એ પહાડ મક્કા મોઅઝ્ઝમાથી ત્રણ માઈલના અંતરે જમણી બાજુ છે, તેની ઊંચાઈ એક માઈલ છે. એના પરથી સમુદ્ર દેખાય આવે છે. (ઝુર્કાની અલલ મવાહિબ, ૧/૩૮૦) એ ગુફામાં આ હઝરાત ત્રણ દિવસ રહ્યા.

طريق الساحل : કુરૈશે આમ એલાન કરી આપ્યું હતું કે જે શખ્સ હુઝૂરે અફ્દસ صلى الله عليه وسلم અથવા સિદીકે અકબર رضي الله عنه નું માથું કાપીને લાવે અથવા તેમને જીવતા કેદ કરી લાવે તો તેને એક જણ દીઠ સો ઊંટો ઈનામમાં આપવામાં આવશે. કુરૈશને એ પણ જાણ થઈ ચૂકી હતી કે મદીના તયબહમાં ઈસ્લામ ફેલાઈ રહ્યો છે એટલા માટે ફયાસ કર્યો કે મદીના જ જશે, એટલા માટે નસીબ અજમાવનારાઓની અધિક ભાગદોડ સામાન્ય જાણીતા રસ્તાઓમાં રહી હશે એટલા માટે તે દીલી ખિરૈતે કિનારાનો માર્ગ અપનાવ્યો.

મસાઈલ : એ હદીષથી સાબિત થયું કે કોઈ કાફિરને મજૂર રાખવો જાઈઝ છે. એ પણ જાઈઝ છે કે કામની

بَابُ أَجْرِ السَّمْسَرَةِ ٣٠٣

"દલાલીની મજૂરી" - (૩૦૩)

ت ٤٢٨ وَلَمْ يَرِ ابْنُ سَيْرِينَ وَعَطَاؤُ ابْرَاهِيمَ وَالْحَسَنُ بِأَجْرِ السَّمْسَارِ بِأَسَا [તઅલીફ : ૪૨૮]

"ઈબ્ને સીરીન, અતા ઈબ્રાહીમ અને હસન બસરીએ દલાલીની મજૂરીમાં કોઈ વાંધો નથી જાણ્યો."

ت ٤٢٩ وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ لِأَبَسٍ أَنْ يَقُولَ بِعِ هَذَا الثَّوْبِ فَمَا زَادَ عَلَى كَذَا وَ

"અને હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضي الله عنهما એ કહ્યું, એમાં કોઈ વાંધો નથી કે કોઈને કહે [તઅલીફ : ૪૨૯]

كَذَا فَهُوَ لَكَ -

આ કપડાને વેચી આપો, આટલા તથા આટલાથી, જે વધુ મળે તે તારું છે."

ت ٤٣٠ وَقَالَ ابْنُ سَيْرِينَ إِذَا قَالَ بَعُهُ بِكَذَا وَكَذَا فَمَا كَانَ مِنْ رِيحٍ فَهُوَ لَكَ

"ઈમામ ઈબ્ને સીરીને કહ્યું, જ્યારે કોઈને કહ્યું, આ ચીજને આટલા તથા આટલામાં [તઅલીફ : ૪૩૦]

أَوْ بَيْتِي وَبَيْتِكَ فَلَا بَأْسَ بِهِ -

વેચી આપો જે નફો થશે તે તારો છે અથવા તથા તારા વચ્ચે છે, તો કોઈ વાંધો નથી."

ت ٤٣١ وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُسْلِمُونَ عِنْدَ شُرُوطِهِمْ

"અને નબી صلى الله عليه وسلم એ ફર્માવ્યું, મુસલમાન પોતાની શર્તોના પાબંદ રહે." [તઅલીફ : ૪૩૧]

મુદત બે ચાર દિવસ પછી અથવા મહિના બે મહિના પછી નક્કી થાય. એ પણ સુન્નત છે કે જ્યાં સુધી બની શકે ખતરાથી બચવાની કોશિશ કરવામાં આવે, બચવાનો માર્ગ હોવા છતાં પોતે પોતાને ખતરામાં નાખવું મના છે. જ્યારે ક્યાંક પોતાની જાન, પોતાના માલ, પોતાના ઈમાનને મજબૂત ખતરાનું અધિકતર ગુમાન હોય તો હિજરત ફર્મ છે.

તઅલીફ : ૪૨૮-૪૨૯-૪૩૦ની સમજૂતી

આ સર્વ તઅલીફોને ઈમામ ઈબ્ને અબી શયબાએ મુતસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે, હસન બસરીના ફૌલ સિવાય. એનો માખજ ન મળી શક્યો. દલાલ નક્કી કરવો અને તેની મજૂરી જાઈજ છે જ્યારે કે મજૂરી નિશ્ચિત તથા માલૂમ હોય.

તઅલીફ : ૪૩૧ની સમજૂતી

આ હદીષને ઈમામ અબૂ દાઉદે ફૂઝામાં હઝરત અબૂ હુરૈર رضي الله عنه થી, તથા ઈમામ ઈબ્ને અબી શયબાએ અતાના તરીફાથી રિવાયત કરી છે. તેમની રિવાયતમાં **المؤمنون** છે. તેમજ ઈમામ દારકુત્ની તથા હાકિમે ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضي الله عنها થી રિવાયત કરી છે, એમાં આટલું વધારે છે : **ما وافق الحق** અને

بَابُ مَا يُعْطَى فِي الرُّقِيَّةِ عَلَى أَحْيَاءِ الْعَرَبِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ

"સૂરએ ફાતિહા પઠીને અરબના કબીલાઓ પર દમ કરવા પર જે આપવામાં આવે"

ت ٤٣٢
وَقَالَ الشَّعْبِيُّ لَا يَسْتَرْطُ الْمُعَلِّمُ إِلَّا أَنْ يُعْطَى شَيْئًا فَيَقْبَلَهُ [તઅલીફ : ૪૩૨]

"અને ઈમામ શઅબીએ કહ્યું, મુઅલ્લિમ શર્ત ન કરે અને શાર્ગિદે કાંઈ આપી દે તો સ્વીકાર કરી લે."

ت ٤٣٣
وَقَالَ الْحَكَمُ لَمْ أَسْمَعْ أَحَدًا كَرِهًا أَجْرَ الْمُعَلِّمِ [તઅલીફ : ૪૩૩]

"અને હકમે કહ્યું, મેં કોઈના બારામાં એવું નથી સાંભળ્યું કે મુઅલ્લિમની મજૂરીને મકરૂહ જાણતા હોય."

ઈમામ ઈસ્હાકે પોતાની મુસ્નદમાં કઘીર ઈબ્ને અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને અમ્ર ઈબ્ને ઓફ અન્ અબિહિ અન્ જદિહિના તરીકાથી રિવાયત કરી. છેવટમાં છે : الاشرط حرام حلالا او احول حراما પણ એવી શર્ત જે હલાલને હરામ કરી નાખે કે હરામને હલાલ કરી આપે.

ઈમામ બુખારીનો મફસદ એ છે કે જ્યારે એ શર્ત કરી લીધી કે આ ચીજને આટલી કિંમતમાં વેચો, જે વધુ મેળવી શકો એ તમારું છે તો આ હદીષની રોશનીમાં એ જાઈજ છે. અમારું એવું કહેવું છે કે કેમ કે મજૂરી મજહૂલ (નામાલૂમ) છે એટલા માટે એ જાઈજ નથી. અને એ હરામને હલાલ કરે છે કેમ કે ઈજારામાં મજૂરી મજહૂલ (નામાલૂમ) હોય તો ફાસિદ છે અને એ જાઈજ નથી. એટલા માટે આ દલીલ દુરુસ્ત નથી.

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : قَبِيْهُ, દરેક તે કલામ જેનાથી બીમારી, જાદૂ, ખોફ, જિન, શેતાનની અસરથી શિક્ષા યાહવામાં આવે. એના અનુસંધાનમાં ઉલમાના દરમ્યાન મતભેદ છે કે કોઈની તકલીફ દૂર કરવા માટે કુર્આન મજહૂદ પઠીને દમ કરવા પર મજૂરી જાઈજ છે કે નહીં? આપણે ત્યાં જાઈજ છે અને એ જ બાકી ત્રણેવ ઈમામોનો મઝહબ છે.

કુર્આન મજહૂદની તાલીમ પર મજૂરી લેવી આપણે ત્યાં જાઈજ નથી, બીજા ઈમામોને ત્યાં જાઈજ છે એ હઝરાતે قَبِيْهُ (રુફ્યા) પર ફયાસ કર્યો. અમારું કહેવું છે કે રુફ્યામાં જાઈજ હોવું ફયાસની વિરૂદ્ધ છે એટલા માટે એના પર ફયાસ દુરુસ્ત નથી. અસલ મઝહબ આપણો એ જ છે કે કુર્આન મજહૂદની તાલીમ અથવા કોઈ પણ ફર્માબરદારી પર મજૂરી લેવી હરામ છે. પણ મુતઅખ્બેરીને (પાછલા ઉલમાએ) જરૂરતને લીધે દીનની સલામતી તથા રક્ષાના માટે ઈજાઝત આપી દીધી છે તે પણ તે જ ફર્માબરદારીમાં જેમાં જરૂરત છે. આજકાલ એ વબા સામાન્ય છે કે હાફિઝો તરાવીહના માટે મજૂરી નક્કી કરે છે અને મજૂરી પર સંભળાવે છે, એ કોઈ રીતે જાઈજ નથી. કેમ કે એમાં જરૂરત નથી. જો હાફિઝ ન મળે તો સૂરતવાળી તરાવીહ પઠી શકે છે, એમાં કોઈ કરાહત નથી. તરાવીહમાં પૂરું કુર્આન મજહૂદ પઠવું સુન્નત છે અને તિલાવત પર મજૂરી હરામ છે. આવી સ્થિતિમાં અગ્રતા હરામને જ થશે! (અર્થાત હરામને ત્યજવું પડશે)

તઅલીફ : ૪૩૨ની સમજૂતી ઈમામ શઅબીના આ ફત્વાને ઈમામ ઈબ્ને અબી શયબાએ મૌસૂલન રિવાયત કર્યો છે. એનો સાર એ છે કે કુર્આન મજહૂદની તાલીમ પર મજૂરી લેવી તેમની નજીક જાઈજ નથી. એટલા માટે શર્તનો મતલબ મજૂરી નક્કી કરવું છે. વિના કોઈ શર્ત પઠાવી આપ્યું અને શાર્ગિદે કાંઈ આપી દીધું તો એ મજૂરી ન થઈ હદિયો થશે કે (નફલ) સદકો ગણાશે.

તઅલીફ : ૪૩૩ની સમજૂતી આ હકમ બિન ઉત્બા છે. એમની તઅલીફને ઈમામ બગવીએ

وَأَعْطَى الْحَسَنُ عَشْرَةَ دَرَاهِمَ

ت ٤٣٤

" અને ઈમામ હસન બસરીએ દસ દિરહમ આપ્યા."

[તઅલીફ : ૪૩૪]

ت ٤٣٥ وَلَمْ يَرَأْبُنْ سَيْرِينَ بِأَجْرِ الْقَسَامِ بِأَسَاوًا قَالَ كَانَ يُقَالُ السُّحْتُ

"અને ઈબ્ને સીરીન ફરસામની મજૂરીમાં વાંધો જાણતા ન હતા, અને ફર્માવ્યું, કહેવામાં [તઅલીફ : ૪૩૫]

الرَّشْوَةَ فِي الْحُكْمِ وَكَانُوا يُعْطُونَ عَلَى الْخَرْصِ-

આવતુ હતું કે السُّحْتُ ફરસામમાં લાંચ છે, અને લોકો અંદાજો લગાડવા પર મજૂરી આપતા હતા."

જઅદિયાતમાં રિવાયત કરી છે. ફર્માબરદારી પર મજૂરી લેવી જાઈજ નથી એ સહાબા તાબઈનમાંથી મોટાભાગનાનો મઝહબ છે. અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને શફીફે કહ્યું, મોઅલ્લિમની મજૂરી મકરૂહ છે, એટલા માટે કે સહાબાએ કિરામ એને મકરૂહ જાણતા હતા અને સખત જાણતા હતા. ઈમામ ઈબ્રાહીમ નખઈએ ફર્માવ્યું કે લોકો એને મકરૂહ જાણતા હતા કે મકતબમાં બાળકોથી મજૂરી લેવામાં આવે. ઈમામ ઝુહરી, ઈમામ ઈસ્હાફનો મઝહબ એ જ છે કે જાઈજ નથી. અને ઈમામ શઅબીનો ફૌલ હમણા વર્ણન થઈ ચૂક્યો. હકમ બિન ઉત્બાએ પોતે સાંભળ્યાનું નકાર્યું છે. અને ન સાંભળવું એ ન હોવાનું સાંભળેલ નથી.

દલીલો : ફર્માબરદારી પર મજૂરી લેવી તથા આપવી જાઈજ નથી. એ હદીષોથી સાબિત છે. ઈમામ અહમદે (મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૩/૪૨૮) અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને નશલથી રિવાયત કરી કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું: اقروا القرآن ولا تاكلوا به ولا تستكثروا به "કુર્આન પઢો અને એનો બદલો ન ખાવ અને પુષ્કળ પ્રમાણમાં માલ ભેગો કરવાનો ઝરીયો ન બનાવો."

એ ઉપરાંત અલ્લામા અયનીએ અધિક સાત હદીષો એના હરામ હોવા પર વર્ણવી છે.

તઅલીફ : ૪૩૪ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ ઈબ્ને સઅદે તબફાતમાં રિવાયત કરી છે. ઈમામ હસન બસરીથી તેમના ભત્રીજાએ કહ્યું, જ્યારે હું પઢી ચૂક્યો તો મેં મારા કાકાને કહ્યું, મુઅલ્લિમ કાંઈક માગે છે ! તો ફર્માવ્યું, આ લોકો કાંઈ લેતા ન હતા, એને પાંચ દિરહમ આપી દો. હું વધુના માટે આગ્રહ કરતો રહ્યો તો ફર્માવ્યું કે દસ દિરહમ આપી દો. આ બનાવમાં એ વાત જાહેર છે કે પહેલેથી કાંઈ નિશ્ચિત ન હતું, પણ મુઅલ્લિમે જ્યારે માગ્યું તો આ એક પ્રકારની મજૂરી જ ગણાશે. શક્ય છે ઈમામ હસન બસરીનો મઝહબ જાઈજનો હોય.

તઅલીફ : ૪૩૫ની સમજૂતી

ફાસિમનું અતિશયોક્તિ વાચક છે. અલ્લામા કિર્માનીએ કહ્યું કે એ ફાસિમનું બહુવચન છે. તો ફાફના પેશની સાથે થશે. خالص અંદાજો લગાડનાર, એટલે જાડ પર જે ફળો હોય તેનો અથવા કોઈપણ ઢગલા વગેરેનો અંદાજો લગાડનાર. એ બંનેવની મજૂરી જાઈજ છે, જેવી રીતે તોલવાવાળા કે સિક્કાને પરખનારાની મજૂરી. આ બંનેવનો ઉલ્લેખ અહીં ઈમામ બુખારીએ કોઈ કમનો લેહાજ કર્યા વિના ઝિમનન (પ્રાસંગિક રીતે) કરી આપ્યો છે.

ઈમામ ઈબ્ને સીરીનથી એના બારામાં વિવિધ કથનો રિવાયત થયેલાં છે. એક તો એ જે વર્ણન થઈ ચૂક્યું, બીજું એ કે એ તેને મકરૂહ જાણતા હતા. વર્ગીકરણ એ છે કે વાંધો ન જાણવાનો મતલબ એ છે કે હરામ ન જાણતા હતા, અને મકરૂહથી મુરાદ મકરૂહે તન્જીહી છે.

حدیث ۱۳۲۰ عَنْ أَبِي الْمُتَوَكِّلِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ إِنْ طَلَقَ نَفْرًا

"હઝરત અબૂ સઈદ ખુદરી رضي الله عنه એ ફર્માવ્યું, સહાબાએ કિરામની એક જમાઅત [હદીષ : ૧૩૨૦]

مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ سَافَرُوا حَتَّى نَزَلُوا

એક સફરમાં ગઈ, અને અરબના કબીલાઓમાંથી એક કબીલા પર ઉતરી. તેમને કહ્યું, અમને મહેમાન બનાવી

عَلَى حَتَّى مِنْ أَحْبَاءِ الْعَرَبِ فَاسْتَضَافُوهُمْ فَأَبَوْا أَنْ يُصَيِّفُوهُمْ فَلَدَغَ سَيِّدٌ

લો ! તેમણે ઈન્કાર કરી આપ્યો. તે કબીલાના સરદારને દંશી લેવામાં આવ્યો. તો લોકોએ દરેક શક્ય કોશિશ

ذَلِكَ الْحَتَّى فَسَعَوْا لَهُ بِكُلِّ شَيْءٍ لَا يَنْفَعُهُ شَيْئًا فَقَالَ بَعْضُهُمْ لَوَأْتَيْتُمْ هَؤُلَاءِ

કરી પણ કોઈ ચીજે ફાયદો ન આપ્યો. તેઓમાંથી અમુકે કહ્યું, એ લોકો પાસે જાવ જેઓ રોકાયેલા છે, કદાચ

الرَّهْطَ الَّذِينَ نَزَلُوا الْعَلَّةَ أَنْ يَكُونَ عِنْدَ بَعْضِهِمْ شَيْئًا فَاتَوْهُمْ فَقَالُوا يَا أَيُّهَا

એમનામાંથી કોઈની પાસે કોઈ ઈલાજ હોય. કબીલાના કેટલાક લોકોએ આવીને કહ્યું, હું ગિરોહવાળાઓ !

الرَّهْطُ إِنَّ سَيِّدَنَا لَدَغَ وَسَعَيْنَا لَهُ بِكُلِّ شَيْءٍ لَا يَنْفَعُهُ فَهَلْ عِنْدَ أَحَدٍ مِنْكُمْ

અમારા સરદારને દંશી લેવામાં આવેલ છે. અમે દરેક શક્ય કોશિશ કરી પણ કોઈ ચીજે ફાયદો ન આપ્યો,

مِنْ شَيْءٍ فَقَالَ بَعْضُهُمْ نَعَمْ وَاللَّهِ إِنِّي لَأَرَى وَلَكِنْ وَاللَّهِ لَقَدْ اسْتَضَفِينَا

તમારી પાસે કોઈ ઈલાજ છે ? તો એમનામાંથી એક જણે કહ્યું, બખુદા ! હું જાણું છું પણ અમે તમારાથી

فَلَمْ تَصَيِّفُوا فَمَا أَنَا بِرَاقٍ لَكُمْ حَتَّى تَجْعَلُوا لَنَا جُعْلًا فَصَاحُوا لَهُمْ عَلَى

મહેમાન બનવા માટે કહ્યું તો તમે મહેમાન ન બનાવ્યા, એટલા માટે હું ત્યાં સુધી જાળીશ નહીં જ્યાં સુધી કે

السُّخْتِ : السُّخْتُ એ તફસીર હઝરત ઉમર, હઝરત અલી, હઝરત ઈબ્ને મસ્ઉદ તબરીએ રિવાયત કરી છે બલકે એક મુસલ હદીષ પણ રિવાયત પામી છે કે ફર્માવ્યું, જે શરીરને "સુહ્ત" ઉઘાડે (ઉછેરે) તો જહન્નમ એની હક્કદાર છે. અર્જ કરવામાં આવી, યા રસૂલલ્લાહ ! સુહ્ત શું છે ? ફર્માવ્યું, નિર્ણય માટે લાંચ આપવી.

હદીષ : ૧૩૨૦ની સમજૂતી

બુખારીમાં نَفْرًا છે, એ ખાસ મદોની જમાઅત માટે બોલવામાં આવે છે, તે પણ ત્રણથી લઈને દસ સુધીના માટે. આ ઈસ્મે જમા છે. પણ તિર્મિઝી તથા ઈબ્ને માજહની રિવાયતમાં છે કે ત્રીસ વ્યક્તિઓ હતી. તિર્મિઝીમાં એ પણ છે કે ત્યાં રાતે પહોંચ્યા હતા. દારકુત્નીમાં છે કે એ સરિય્યાના અમીર હઝરત અબૂ સઈદ ખુદરી હતા. પણ એમાં કલામ (વાંધો) છે કેમ કે હુઝૂરે અકફદસ عليه السلامના વિસાલના સમયે વિશ્વાસપાત્ર રિવાયતના આધારે તેમની ઉમર દસ વરસની હતી. ઈકમાલમાં છે કે હિ.સ. ૭૪ માં યોર્યાસી વરસની ઉમરમાં વિસાલ ફર્માવ્યો.

قَطِيعٌ مِّنَ الْغَنَمِ وَأَنْطَلَقَ يَتَفَلَّحُ عَلَيْهِ وَيَقْرَأُ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ فَكَانَتْ

એના પર કાંઈ બદલો ન આપો. બકરીઓના એક ટોળા પર મામલો નક્કી થઈ ગયો. એ ગયા અને એના પર

نُشِطَ مِنْ عِقَالٍ وَأَنْطَلَقَ يَمْشِي وَمَا بِهِ قَلْبَةٌ قَالَ فَأَوْفَوْهُمْ جُعَلَهُمْ

ફૂંકવા લાગ્યા અને સૂરએ ફાતિહા પઢતા હતા. તે તદ્દન સારો થઈ ગયો, જાણે કે રસ્સીથી બંધાયેલો હતો તે

الَّذِي صَالِحُوهُمْ عَلَيْهِ فَقَالَ بَعْضُهُمْ اُقْسَمُوا فَقَالَ الَّذِي رَقِيَ لَا تَقْعَلُوا

ખુલી ગયો અને ચાલવા લાગ્યો અને તેને કોઈ તકલીફ ન રહી. એ ફૂંકવાના લોકોએ જે વળતર નક્કી કર્યું હતું

حَتَّى نَأْتِيَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَذِرُكَ لَهُ الَّذِي كَانَ فَتَنْظُرُ

તે આપ્યું. અમુકે કહ્યું, એને વહોંચી લો. એના પર ઝાળવાવાળાએ કહ્યું, એવું ન કરો ! નબી ﷺ ની બિદમતમાં

مَا يَأْمُرُ نَأْفَقِدُ مَوْأَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرُوا لَهُ فَقَالَ

ચાલીએ અને પૂરો બનાવ વર્ણવીએ, જોઈએ હુઝૂર શું ઈશાદ ફર્માવે છે. તે લોકો જ્યારે હુઝૂરે અફદસ ﷺ ની

وَمَا يُدْرِيكَ أَتَهَارِقِيَهُ تَمَّ فَقَالَ قَدْ أَصَبْتُمْ وَأَقْسَمُوا وَأَضْرِبُوا إِلَى مَعَكُمْ سَهْمًا

બિદમતમાં હાજર થયા અને એને વર્ણવ્યું તો ફર્માવ્યું, તમને કેવી રીતે ખબર કે આ દુઆ છે ? પછી ફર્માવ્યું,

فَضِيحِكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَه

તમે ઠીક કર્યું, વહોંચી લો અને તમારી સાથે મારો પણ હિસ્સો નક્કી કરો. અને નબી ﷺ હસ્યા."'

(બુખારી ૨/૭૪૮, ફઝાઈલુલ કુર્આન, ૨/૮૫૪, ૮૫૫ અત્તિબ્બ, અબૂ દાઉદ, તિર્મિઝી, નિસાઈ-બુયૂઅ, ઈબ્ને માજહ-અત્તિજરત, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૩/૮૩)

حی : અરબના માનવોના તબકાઓ છે. شعب એનું બહુવચન છે. જ્યારે કોઈ કૌમને સૌથી ઉપરના વંશજની પ્રતિ સંબંધિત કરવામાં આવે જે વિવિધ ફૂંકવાઓના દાદા (જદે આ'લા) હોય, જેમ કે બનૂ અદનાન, બનૂ કહ્તાન. قبیله એનું બહુવચન ફૂંકવા છે. શુઉબના પ્રકારો જેમ કે બની મુઝર, બનૂ રબીઅહ. અમ્મારા ફૂંકવાઓના પ્રકારો જેમ કે કુરેશ, કનાના. એનું બહુવચન અમારાત અને અમાઈર છે. بطن અમ્મારના પ્રકારો જેમ કે અબ્દે મુનાફ મખ્જૂમ, એનું બહુવચન બતૂન તથા અબ્તન આવે છે. فخذ بطون ના પ્રકારો જેમ કે બની હાશિમ, બની ઉમૈયા. એનું બહુવચન અફખાઝ. ફસીલા અફખાઝના પ્રકારો જેમ કે બની અબ્બાસ, પરંતું અધિકતર એ સૌની તાબીરના માટે ફૂંકવા તથા બતન છે. હય્ય આ છે પ્રકારો માટે બોલાય છે.

لُدِغ : તિર્મિઝીમાં છે કે એને વિંછીએ ડંખ માર્યો હતો. ફઝાઈલુલ કુર્આનમાં આ જ હદીષમાં અને તિબ્બમાં હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما ની હદીષમાં સલિમ છે એનો અર્થ પણ ડંખ વાગેલો છે.

આ પ્રકારનો એક બનાવ અબૂ દાઉદ, તિર્મિઝી, નિસાઈમાં ખારિજહ બિન સલતના તરીકાથી તેમના કાકા ઈલાકા બિન સહાર رضی اللہ عنہ થી રિવાયત થયેલી છે કે લોકો એક કૌમ પાસે થઈને પસાર થયા અને એમાં એક

بَابُ مَا جَاءَ فِي كَسْبِ الْبَغِيِّ وَالْإِمَائِ

"બદકાર સ્ત્રીઓ તથા બાંદીઓની કમાઈના બારામાં જે કાંઈ આવ્યું." - (૩૦૪)

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : પ્રકરણના બે ભાગ છે : પ્રથમ બદકાર સ્ત્રીની કમાણી એ દરેક રીતે હરામ છે. બીજી બાંદીની કમાઈ એ હલાલ પણ હોય શકે છે જ્યારે કે હલાલ કામની મજૂરી હોય. દા.ત. કે સીવવાની. અને હરામ પણ. પણ આ ફરક શબ્દના શાબ્દિક અર્થના એતબારથી છે ઉર્કમાં કસબ જ્યારે અમતુનની તરફ મઝાફ હોય તો એનાથી હરામ કમાઈ જ મુરાદ હોય છે જેમ કે હમણા હદીષ આવી રહી છે.

وَكْرَةَ إِبْرَاهِيمَ أَجْرَ النَّاحِيَةِ وَالْمَغْنِيَةَ

ت ٤٣٦
[તઅલીફ : ૪૩૬]

"અને હઝરત ઈબ્રાહીમ નખઈએ નોહા કરવા (૨૬વા પીટવા)વાળી અને ગાવાવાળીની મજૂરીને મકરૂહ જાણી."

તઅલીફ : ૪૩૬ની સમજૂતી

આ તલઅીફને ઈમામ ઈબ્ને અબી શયબાએ રિવાયત કરી. એને પ્રકરણથી સામ્યતા એ છે કે ઝિનાના બદલાની જેમ નોહા કરવા તથા ગાવાની મજૂરી પણ હરામ છે કેમ કે ઝિનાની જેમ એ પણ હરામ તથા ગુનોહ છે. ફાયદો એ કરવા ચાહે છે કે એ કેવળ ઝિનાની મજૂરીની સાથે ખાસ નથી બલકે દરેક ગુનાહ પર મજૂરી લેવી હરામ છે.

وقول الله تعالى وَلَا تُكْرَهُوا قِتْيَا تَكُمُ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِّتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَوةِ الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهِنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ (نور- ૩૩)

"અને અલ્લાહ ઈશ્કનો ઈર્શાદ : "અને મજબૂર ન કરો તમારી કનીઝોને બદકારી માટે જ્યારે કે તેણીઓ બચવા ચાહે, જેથી તમે દુનિયવી જિંદગીનો કાંઈક માલ હાંસલ કરો. અને જે એમને મજબૂર કરશે તો બેશક ! અલ્લાહ એના પછી કે તે મજબૂરીની હાલતમાં રહે બખ્શનારો મહેરબાન છે. (સૂ. નૂર-૩૩)

وقول الله تعالى એમાં ફૌલના લામને પેશ તથા ઝેર બંને પઢવું દુરુસ્ત છે. આ વિષય પ્રકરણનો ભાગ છે. અને વિષયને માટે દલીલના સ્થાને છે એ રીતે કે જાહિલિયતના જમાનામાં આમ રિવાજ હતો કે લૌડીઓ પાસે કમાણી કરાવતા હતા અને એમની કમાણી લઈ લેતા. એનાથી મના કરવામાં આવ્યું. અને 'નહી' માં અસલ હરામ હોવું છે, જેથી સાબિત થયું કે બદકારીની મજૂરી હરામ છે.

શાને નુમૂલ : આ આયતનું એ છે કે રાસુલ મુનાફિકીન ઈબ્ને ઉબય ઈબ્ને સલૂલની છ બાંદીઓ હતી. તે તેમને કમાણી કરવા મજબૂર કર્યા કરતો હતો. ઈસ્લામે જ્યારે ઝિના હરામ કરી આપ્યો તો તેમણે ઈન્કાર કર્યો. તેણે મજબૂર કરવા ચાહ્યું તો એક બાંદીએ હુઝૂરે અફઠસ عليه السلامની ખિદમતમાં હાજર થઈને શિકાયત કરી આપી. એના પર આ આયત નાઝિલ થઈ.

فتيات : બહુવચન છે જે મુઅન્નષ છે, એનો અર્થ યુવાન સ્ત્રી છે ચાહે તે આઝાદ હોય ચાહે બાંદી. પણ ઉર્કમાં જ્યારે મુત્લફ બોલે છે તો કનીઝ મુરાદ હોય છે, تصننا ان تअरीژنا માટે છે એટલા માટે એનો ભાવાર્થનો એતેબાર નથી.

ت ٤٣٧ وَقَالَ مُجَاهِدٌ فِتْيَانَكُمْ إِمَائِكُمْ

"અને ઈમામ મુજાહિદે ફર્માવ્યું, આ આયતમાં ફતયાતથી મુરાદ કનીઓ છે." [તઅલીફ : ૪૩૭]

حدیث ١٣٢٢ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રَضِيَ اللهُ عَنْهُ એ ફર્માવ્યું કે નબી ﷺ એ લૉડીઓની [હદીષ : ૧૩૨૨]

اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ كَسْبِ الْإِمَاءِ عه

કમાણીથી મના કર્યું છે." (બુખારી, ૨/૮૦૫ અતલાફ, અબૂ દાઉદ-બુયૂઅ)

بَابُ عَسْبِ الْفَحْلِ ص ٣٥

"નરની "જુફતી"ની મજૂરી" - (પૃષ્ઠ : ૩૦૫)

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : ઈજારાનો અર્થ છે ભાડા પર નફો હાંસલ કરવા માટે કોઈ ચીજ લેવી. ચીજના માલિકને જે ભાડે આપે છે 'મુજર' કહે છે અને જે લે છે તેને 'મુસ્તાજિર' કહે છે. મજૂરી પર કામ કરનારને 'અજર' કહે છે.

કોઈએ કાંઈ ચીજ એક નિશ્ચિત મર્યાદાની મુદત માટે ભાડે લીધી અને મુદત પૂર્ણ થતા પહેલાં મુજર કે મુસ્તાજિરમાંથી કોઈ મૃત્યુ પામ્યું તો એ ઈજારાનો અફદ બાકી રહ્યો કે તૂટી ગયો ? એના બારામાં ઉલમા વચ્ચે મતભેદ છે. હઝરત ઈમામ બુખારીએ આદત મુજબ પોતાની કોઈ રાય ન આપી, આપણો મઝહબ એ છે કે ઈજારાનો ફરાર ફોગ થઈ જશે.

حدیث ١٣٢٣ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى

"હઝરત ઈબ્ને ઉમર رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا એ ફર્માવ્યું કે નબી ﷺ એ નરની [હદીષ : ૧૩૨૩]

اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ عَسْبِ الْفَحْلِ - عه

જુફતીની મજૂરીથી મના ફર્માવ્યું." (અબૂ દાઉદ, તિર્મિઝી, નિસાઈ-બુયૂઅ, ઈબ્ને માજહ-તિજારાત)

હદીષ : ૧૩૨૨ની સમજૂતી

પ્રકરણના પ્રથમ ભાગ પર સ્પષ્ટપણે દલીલ કરનારી હઝરત અબૂ મસ્ઉદ رَضِيَ اللهُ عَنْهُની હદીષ પ્રથમ લાવ્યા જેમાં એ છે કે બદકાર સ્ત્રીના મહેર એટલે મજૂરીથી મના ફર્માવ્યું અને બીજા ભાગ પર સ્પષ્ટપણે દલીલ પૂરી પાડનારી હદીષ આ લાવ્યા. જો કે એની દલીલ પ્રથમ ભાગ માટે પણ છે કે એમાં ۱۵۶۱થી મુરાદ હરામ કમાણી અને બદકારીની મજૂરી જ છે.

હદીષ : ૧૩૨૩ની સમજૂતી

આ હદીષથી જાણવા મળ્યું કે જુફતીની મજૂરી હરામ માલ છે, હા ! જો માદાવાળો ખુશી સાથે કાંઈ આપી દે તો જાઈજ છે. એ શર્તે કે અલ્મઅરફુ કલ મશરૂતની જેમ સામાન્ય રિવાજ ન પડી ગયો હોય.

نورالهدیة فاری شارحه بۇخاری (भाग-प)

(319)

ઈજારા વિશે પ્રકરણ

بَابُ إِذَا اسْتَأْجَرَ أَزْوَاجًا مِمَّا دُونَ النَّسَبِ

"જ્યારે કોઈ જમીનને ઈજારા પર આપી પછી (અફદ) ફરાર કરવાવાળાઓમાંથી એક મરી ગયો". - (૩૦૫)

ت ٤٣٨ وَقَالَ ابْنُ سَيْرِينَ لَيْسَ لِأَهْلِهِ أَنْ يُخْرِجُوهُ إِلَى تَمَامِ الْأَجَلِ -

"અને ઈમામ ઈબ્ને સીરીને ફર્માવ્યું, મરનારના ઘરવાળાઓને એ હક્ક [તઅલીફ : ૪૩૮]

હાંસલ નથી કે સમય મર્યાદા પૂરી થતા પહેલાં એને એમાંથી કાઢે."

ت ٤٣٩ وَقَالَ الْحَسَنُ وَالْحَكَمُ وَإِيَّاسُ بْنُ مُعَاوِيَةَ تَمَضَى الْأَجَارَةَ إِلَى أَجْلِهَا -

"અને ઈમામ હસન અને હકમ અને અયાસ બિન મુઆવિયહએ કહ્યું, [તઅલીફ : ૪૩૯]

ઈજારો એની નિયત મુદત સુધી ચલાવવામાં આવશે."

ت ٤٤٠ وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا أَعْطَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ

"અને હઝરત ઈબ્ને ઉમર رضي الله عنهما એ કહ્યું કે નબી صلى الله عليه وسلم એ ખેબર અડધી [તઅલીફ : ૪૪૦]

تألیف : ٤٣٨ની સમજૂતી

આ તઅલીફમાં لا اله الا الله ની ઝમીરે મજરૂર મુત્તસિલ અને يخرجوه ની ઝમીરે મન્સૂબ મુત્તસિલના મરજઅના બારામાં મતભેદ છે. મારી ગુઝારિશ એ છે કે હઝરત ઈમામ ઈબ્ને સીરીનનો આ ઈર્શાદ ક્યાં તો કોઈ સવાલ કરનારના જવાબમાં છે અથવા કોઈ લાંબા ઈર્શાદનો ભાગ છે. દા.ત. કોઈએ પૂછ્યું હોય કે મુજર તથા મુસ્તાજિરમાંથી કોઈ મુત્યુ પામે અને હજી ઈજારાની મુદત બાકી હોય તો શું હુકમ છે ? જેથી આવું ફર્માવ્યું. અથવા એવું જાતે પોતે ઈર્શાદ ફર્માવ્યું હોય કે મુજર તથા મુસ્તાજિરમાંથી કોઈ મુત્યુ પામે તો મૈયતનાં ઘરવાળાંને એ હક્ક નથી કે મુસ્તાજિરને નિયત મુદત પહેલાં કાઢે. لا اله الا الله ની ઝમીરનો મરજઅ મૈયત છે જેના પર પ્રથમ શબ્દ કે સવાલનો શબ્દ "માત" દલીલ પૂરી પાડી રહેલ છે અને يخرجوه ની ઝમીરનો મરજઅ મુસ્તાજિર છે. જો અમારી ગુઝારિશને સ્વીકારવામાં ન આવે તો આ વાક્ય નિરર્થક થઈ જશે.

ઈમામ ઈબ્ને સીરીનના આ ઈર્શાદથી માલૂમ થયું કે મુજર કે મુસ્તાજિરના મૃત્યુ પામવાથી ઈજારો અફદ (ફરાર) ફોગ નથી થતો.

تألیف : ٤٣٩ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ ઈબ્ને અબી શયબાએ મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે. એનો સાર પણ એ જ છે કે મુઆજિરીનમાંથી કોઈ એકના મૃત્યુથી ઈજારો ફોગ થશે નહીં.

تألیف : ٤٤٠ની સમજૂતી

અલ્લામા અયનીએ ફર્માવ્યું, આ તઅલીફને ઈમામ મુસ્લિમે રિવાયત કરી છે પણ એમાં ઈમામ બુખારીએ પોતાની વાત પણ ઉમેરી દીધી છે. મુસ્લિમ (૨/૧૪ કિતાબુલ મસાફાત)ની રિવાયત આ પ્રમાણે છે રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم એ ખયરવાળાઓ સાથે એ મામલો કર્યો કે જે પણ ફળો અથવા અનાજ પેદા થાય એનું અડધુ આપીશું. અને

وَسَلَّمَ خَيْبَرَ بِالشَّطْرِ فَكَانَ ذَلِكَ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

પેદાવાર પર આપ્યું. નબી ﷺ અને હઝરત અબૂબક રસૂલુલ્લાહના જમાનામાં અને

وَإِنِّي بَكْرٍ وَصَدْرًا مِّنْ خِلَافَةِ عُمَرَ وَلَمْ يَدَّكُرْ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ وَعُمَرُ جَدَّ دَا لِإِبْرَاهِيمَ

હઝરત ઉમર રસૂલુલ્લાહના શરના દિવસોમાં એવું જ રહ્યું, અને એવું ક્યાંય વર્ણન નથી કે હઝરત અબૂબક

بَعْدَ مَا قَبِضَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

તથા હઝરત ઉમર રસૂલુલ્લાહના વિસાલ બાદ નવો અફદ (કરાર) કર્યો હોય."

حدیث ۱۳۲۴ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ أَعْطَى رَسُولُ اللَّهِ

"હઝરત અબુલ્લાહ રસૂલુલ્લાહને ફર્માવ્યું, નબી ﷺએ ખયબર યહૂદીઓને [હદીષ : ૧૩૨૪]

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ الْيَهُودَ أَنْ يَعْمَلُوهَا وَيَزْرَعُوهَا وَلَهُمْ شَطْرُ

એ શર્ત પર આપ્યું હતું કે તેઓ એની જમીનમાં કામ કરે અને વાવે, અને તેમને ઉપજની આઠ થશે. અને

مَا يَخْرُجُ مِنْهَا - وَأَنَّ ابْنَ عُمَرَ حَدَّثَهُ أَنَّ الْمَزَارِعَ كَانَتْ تُكْرَى عَلَى شَيْئٍ

ઈબને ઉમર રસૂલુલ્લાહને નાફેઅથી હદીષ બયાન કરી કે ખેતર ભાડે આપવામાં આવતા હતા. નાફેઅે ભાડાની

એવું ફર્માવ્યું, અમે જ્યાં સુધી ચાહીશું તમને એના પર બાકી રાખીશું. તે એના પર રહ્યા ત્યાં સુધી કે હઝરત ઉમર રસૂલુલ્લાહને તેમને તેમા તથા અરીહા તડીપાર કરી આપ્યા. એનાથી જાહેર થઈ ગયું કે فَكَانَ ذَلِكَ થી છેવટ સુધી ઈમામ બુખારીનું કલામ છે.

સામ્યતા : ઈમામ બુખારી એવું બતાવવા ચાહે છે કે હુઝૂરે અફદસ ﷺએ ખયબરની જમીન ત્યાંના વાસીઓને મુઝારેઅત પર આપી અને હુઝૂરે અફદસ ﷺના વિસાલ પછી હઝરત અબૂબક રસૂલુલ્લાહ અને તેમના વિસાલ પછી હઝરત ઉમર રસૂલુલ્લાહને અફદને દોહરાવેલ નથી, અને તે અફદ (કરાર) બાકી રહ્યો. જેથી જાણવા મળ્યું કે મુઆજિરીનના મૃત્યુથી ઈજારાનો ફરાર ફોગ નથી થતો, બાકી રહે છે. અલ્લામા અયનીએ ફર્માવ્યું કે આ અફદે મુઝારેઅત ન હતો અને એમનાથી જે અડધુ લેવામાં આવતુ હતું તે મુઝારેઅત રૂપ લેવામાં આવતુ ન હતું બલકે ખિરાજે મુકાસિમહ હતું.

કોઈ દેશને જીતી લીધા પછી એનો માલિક ઈસ્લામનો સુલ્તાન હોય છે. તેને એ હક્ક હાંસલ હોય છે કે પૂરો દેશ ખૂદ લઈ લે અને રહેવાસીઓને બેદખલ કરી આપે. અને એ પણ હક્ક રહે છે કે એહસાન કરીને જમીન જીતનારાઓને આપી દે અને એમના પર ઉપજની ચોથાઈ કે આઠ ખિરાજ નક્કી કરી આપે. એને 'ખિરાજે મુકાસિમહ' કહે છે. આ સ્થિતિમાં જો કાંઈ ઉપજ ન થાય તો કાંઈ વાજિબ નહીં થાય.

હદીષ : ૧૩૨૪ની સમજૂતી

મુઝારેઅત જાઈઝ છે કે નથી, એના પર જરૂરત મુજબની ચર્ચા તેના પ્રકરણમાં વર્ણન થશે. وانرافع بن خديج الى آخره ઉપરોક્ત સનદ સાથે નાફેઅથી જ રિવાયત પામેલ છે.

سَمَاءٌ نَافِعٌ لَّا أَحْفَظُهُ - وَأَنَّ رَافِعَ بْنَ خَدِيجٍ حَدَّثَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

માત્રા પણ બતાવી હતી હું ભૂલી ગયો. અને હઝરત રાફેઅ બિન ખદીજ رضي الله عنه એ હદીષ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ كِرَاءِ الْمَزَارِعِ -

બયાન કરી કે નબી صلى الله عليه وسلم એ ખેતરોને ભાડે આપવાથી મના ફર્માવ્યું."

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ بَابٌ فِي الْحَوَالَةِ وَهَلْ يَرْجِعُ فِي الْحَوَالَةِ ٢٠٥

"હવાલાનું બયાન અને શું હવાલાથી રુખૂઅ કરી શકે છે ?" - (૩૦૫)

ت ٤٤١ وَقَالَ الْحَسَنُ وَقَتَادَةُ إِذَا كَانَ يَوْمَ أَحَالَ عَلَيْهِ مَلِيًّا جَازَ [તઅલીફ : ૪૪૧]

"અને ઈમામ હસન બસરી અને ફતાદાએ કહ્યું, જો હવાલાના દિવસે ખુશહાલ (માલદાર) હતો તો જાઈજ છે."

ت ٤٤٢ وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا يَتَخَارَجُ الشَّرِيكَانِ وَأَهْلُ

"અને હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضي الله عنهما એ ફર્માવ્યું, ભાગીદારો અથવા [તઅલીફ : ૪૪૨]

الْمِيرَاتِ فَيَأْخُذُ هَذَا عَيْنًا وَهَذَا دَيْئًا فَإِنْ تَوَى لِأَحَدِهِمَا لَمْ يَرْجِعْ عَلَى صَاحِبِهِ

વારસોએ એના પર સુલહ કરી લીધી કે અમુક લોકો માલ લે અને અમુક લોકો દૈન (કરજ).

હવે જો એમનામાંથી કોઈનો હિસ્સો વેડફાઈ ગયો તો બીજાથી વસૂલ નથી કરી શકતો."

તઅલીફ : ૪૪૧ની સમજૂતી

હવાલા : હોલથી છે જેનો અર્થ ફેરવવું સ્થળાંતર કરવું છે. અહીં હવાલાનો અકફદ (ફરાર) મુરાદ છે એટલે કે પોતાનો દૈન કોઈ અન્યની તરફ ફેરવવું. મદ્યુનને મુહીલ અને દાઈનને મુહતાલ, મુહતાલ લહુ હવીલ. અને જેની તરફ ફેરવવામાં આવ્યું તેને મુહતાલ અલૈહ અને મુહાલ અલૈહ અને દૈનને મુહાલ કહે છે.

ઈમામ હસન બસરી અને ફતાદાના આ ઈર્શાદને ઈમામ ઈબ્ને અબી શયબા તથા અખરમે રિવાયત કર્યો છે. એનો મતલબ એ છે કે જે દિવસે અકફદે હવાલા થયો હતો એ દિવસે મુહતાલ અલૈહ ખુશહાલ (પૈસાપાત્ર) હતો તો ભલે બાદમાં મુફલિસ થઈ જાય લેણદાર (દાઈન) એનાથી વસૂલ કરવાનો હક્ક ધરાવે છે.

આ ખાસ બાબતમાં આપણો મઝહબ એ છે કે જ્યારે હવાલો સહીહ થઈ ગયો તો મુહીલ અસલ મદ્યુન દૈનથી મુક્ત થઈ ગયો. મુહતાલ લહુ એટલે દાઈનને એ હક્ક ન રહ્યો કે મુહીલથી માગણી કરે, જ્યાં સુધી કે એ દૈનના નષ્ટ થવાની સ્થિતિ ન પેદા થઈ જાય. એની બે સ્થિતિઓ છે : એક એ કે મુહતાલ લહુએ હવાલો ફૂબૂલ કરવાથી ઈન્કાર કરી આપ્યો અને કોઈ ગવાહ નથી અને તેણે ફુસમ ખાધી. બીજી એ કે મુહતાલ અલૈહ મુફલિસ (ગરીબ) થઈને મર્યો ન એની પાસે એન છે ન દૈન અને ન કફીલ. આ બંને સ્થિતિઓમાં મદ્યુન એટલે મુહીલથી માગણી કરી શકે છે.

તઅલીફ : ૪૪૨ની સમજૂતી

يَتَخَارَجُ બે કે વધુ વ્યક્તિઓ કેટલીક ચીજોમાં ભાગીદાર હોય. તો દરેક ભાગીદારનો એ તમામ સંયુક્તમાં

نُؤْمَرُ هُؤْمَرُ فُؤْمَرُ شَرَاهُ لُؤْمَرُ (ભાગ-૫)

(322)

હવાલા વિશે પ્રકરણ

حدیث ۱۳۲۵ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લહુ ંથી રિવાયત છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, [હદીષ : ૧૩૨૫]

اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ فَإِذَا اتَّبَعَكَ أَحَدُكُمْ عَلَى مَلِيٍّ فَلْيَتَّبِعْ

માલદારનું કરજની અદાયગીમાં ટાળમટોળ કરવું જુલમ છે અને તમારામાંથી કોઈનું કરજ કોઈ

માલદારના હવાલે કરવામાં આવે તો એણે માની લેવું જોઈએ."

(બુખારી ૧/૩૦૫, ૧/૩૨૩ અલ્ઈસ્તિક્રાઝ, મુસ્લિમ, અબૂ દાઊદ, તિર્મિઝી, નિસાઈ-બુયૂઅ, ઈબ્ને માજહ-સદકાત)

ભાગ અનિશ્ચિત છે. જેમ કે એક મૂરિષના કેટલાક વારસો. જો મૂરિષે વારસામાં એનની સાથે દૈન (પરત લેવાનું કરજ) પણ છોડ્યું વહેંચણી વખતે આપસી રજામંદીથી કેટલાક ભાગીદારો અથવા વારસદારોએ એન લઈ લીધું તો કેટલાકે દૈન. હવે જો દૈન વસૂલ ન થાય અને ન ભવિષ્યમાં વસૂલ થવાની ઉમ્મીદ હોય એટલે દૈન નષ્ટ થઈ ગયું તો હવે તે એ લોકોથી જેમણે એન લીધું હતું વસૂલ નથી કરી શકતો. એ જ પ્રમાણે કેટલાક શખ્સો ભાગીદારીમાં કોઈ કારોબાર કરતા હતા હવે તેઓ પોતપોતાનો હિસ્સો વહેંચવા ચાહે છે. અમુક સામાન છે અને અમુક એમનું દૈન બીજાઓ પર છે. તે ભાગીદારોએ આપસમાં એવું નક્કી કરી લીધું કે અમુક લોકોએ માલ લીધો અને અમુક લોકોએ દૈન. હવે જો દૈન નષ્ટ થઈ જાય તો એ લોકો બીજા ભાગીદારોથી વસૂલ નથી કરી શકતા.

ઈમામ બુખારીનો હેતુ એ છે કે જેવી રીતે અહીં એન દૈનની વહેંચણી બાદ રજૂઅ (પલટવાનો) હક્ક નથી એ જ પ્રમાણે હવાલામાં પણ છે.

હદીષ : ૧૩૨૫ની સમજૂતી

مَطْلُ નો મૂળ અર્થ લોખંડને ટીપીને લાંબુ કરવું છે. અહીં ટાળમટોળ કરવાના અર્થમાં છે. માલદારને એ જાઈઝ નથી કે વાચદાની મુદત પૂર્ણ થવા પર ફરજની અદાયગીમાં હીલા બહાનાં કરે. હા ! જો કોઈ તંગદસ્ત છે તો તે મજબૂર તથા મઅઝૂર છે.

مَلِيٍّ આ મહમૂઝે લામ છે મુઅતલે લામ નથી. એની અસ્લ મલિયી હતી. હમ્ઝાને "યા"થી બદલીને "યા"ને "યા" માં ઈદગામ કરી દેવામાં આવ્યો. એનો અર્થ માલદાર છે.

فَاتَّبِعْ એનો અર્થ એ છે કે જ્યારે દૈન કોઈ માલદારના હવાલે કરવામાં આવે તો દાઈને જોઈએ કે તેને ફૂલ કરી લે. ઈમામ અહમદની એક રિવાયત આ શબ્દોમાં છે : إِذَا أَحِيلَ فليحتلْ ઈબ્ને માજહમાં હઝરત ઈબ્ને ઉમર રઝી અલ્લહુ ંથીની હદીષમાં છે : إِذَا احلته على ملى فاتبعه :

ઈમામ બુખારીએ એના બાદવાળા પ્રકરણમાં એનો અર્થ આ પ્રમાણે બતાવ્યો : જ્યારે કોઈનો હક્ક તમારા પર હોય અને તમે કોઈ માલદારના હવાલે કરી આપો અને તે તમારા તરફથી જામિન થઈ જાય, ત્યારબાદ તમે મુફલિસ થઈ જાવ તો કરજ માગનાર મુહતાલ અલૈહથી વસૂલ કરી શકે છે. પરંતું આ ઈમામ બુખારીની પોતાની રાય છે. દાઈન હવાલા પછી દેરક સ્થિતિમાં મોહતાલથી વસૂલ કરી શકે છે.

મદ્યૂન મુફલિસ હોય કે ન હોય, બલ્કે મુહીલથી માગણી કરવાનો તેને હક્ક ન રહ્યો જ્યાં સુધી કે દૈનના નષ્ટ થવાની સ્થિતિ પેદા ન થઈ જાય.

بَابُ إِذَا أَحَالَ يَمِينُ الْمَيْمَنَةِ عَلَى رَجُلٍ جَازِئًا

"મેચતનું દેન કોઈ શખ્સ પર હવાલો કરવામાં આવે તો જાઈઝ" - (૩૦૫)

حدیث ۱۳۲۶ ثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلْمَةَ بِنِ الْأَكْوَعِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ

"હઝરત સલ્મા બિન અક્વઅ રَضِيَ اللهُ عَنْهُ, અમે નબી ﷺ ની ખિદમતમાં [હદીષ : ૧૩૨૬]"

كُنَّا جُلُوسًا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ أَتَى بِجَازِئَةٍ فَقَالَ وَاصِلِ

બેઠા હતા એવામાં એક જનાઝો લાવવામાં આવ્યો. લોકોએ અર્ઝ કરી, એની જનાઝાની નમાઝ પઢી આપો !

عَلَيْهَا فَقَالَ هَلْ عَلَيْهِ دَيْنٌ فَقَالُوا لَا قَالَ فَهَلْ تَرَكَ شَيْئًا قَالَ لَا فَصَلِّ عَلَيْهِ

ફર્માવ્યું, એના પર ફરજ છે ? લોકોએ કહ્યું, નહીં ! ફર્માવ્યું, કાંઈ છોડ્યું છે ? લોકોએ અર્ઝ કરી, નહીં ! એની

تَمَّ أَتَى بِجَازِئَةٍ أُخْرَى فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ هَلْ عَلَيْهِ دَيْنٌ قِيلَ

જનાઝાની નમાઝ પઢી આપી. ત્યારબાદ બીજો જનાઝો લાવવામાં આવ્યો. લોકોએ અર્ઝ કરી,

نَعَمْ قَالَ هَلْ تَرَكَ شَيْئًا قَالُوا ثَلَاثَةٌ دَنَانِيرٍ فَصَلِّ عَلَيْهَا تَمَّ أَتَى بِالثَّالِثَةِ فَقَالُوا

યા રસૂલલ્લાહ ! એની જનાઝાની નમાઝ પઢી આપો ! ફર્માવ્યું, એના પર ફરજ છે ? અર્ઝ કરવામાં આવી,

صَلِّ عَلَيْهَا قَالَ هَلْ تَرَكَ شَيْئًا قَالُوا لَا قَالَ فَهَلْ عَلَيْهِ دَيْنٌ قَالُوا ثَلَاثَةٌ

હા ! ફર્માવ્યું, કાંઈ માલ છોડ્યો છે ? લોકોએ અર્ઝ કરી, ત્રણ દીનાર ! તો એની જનાઝાની નમાઝ પઢી.

دَنَانِيرٍ قَالَ صَلُّوا عَلَيَّ صَاحِبِكُمْ قَالَ أَبُو قَتَادَةَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

ત્યારબાદ ત્રીજો જનાઝો લાવવામાં આવ્યો અને લોકોએ અર્ઝ કરી, એની જનાઝાની નમાઝ પઢી આપો !

يَا رَسُولَ اللَّهِ وَعَلَى دَيْنِهِ فَصَلِّ عَلَيْهِ ع

ફર્માવ્યું, શું એણે કાંઈ છોડ્યું છે ? લોકોએ અર્ઝ કરી, કાંઈ નહીં ! ફર્માવ્યું, તમારા સાથીની નમાઝે જનાઝા

પઢો ! અબૂ ક્તાદાએ કહ્યું, યા રસૂલલ્લાહ ! તેની નમાઝે જનાઝા પઢો અને એનું ફરજ મારા જિમ્મે છે, તો

હુઝૂરે એની નમાઝે જનાઝા પઢી." (બુખારી ૧/૩૦૬ અલ્ કિફાલહ, નિસાઈ-જનાઈઝ)

હદીષ : ૧૩૨૬ની સમજૂતી

આ હદીષ બુખારીની સાતમી પુલાષિયાતથી છે એ પણ હઝરત ઈમામે આ'ઝમના શાગિર્દ મક્કી ઈબને ઈબ્રાહીમથી ઈમામ બુખારીને મળી.

આ પ્રકારના બનાવો હદીષોમાં વિવિધ આવ્યા છે કે ફરજદારની જનાઝાની નમાઝ પઢવાથી રોકાય ગયા.

نورالهدى في شرحه لبخاري (भाग-۲) (324)

હવાલા વિશે પ્રકરણ

જ્યારે કોઈએ કરજ પોતાના માથે લઈ લીધું તો નમાઝ પઢાવી. દારકુત્નીએ એક બનાવ વર્ણન કર્યો છે જેમાં આ પ્રમાણે છે કે હઝરત અલી رضي الله عنه પોતાના માથે લીધું અને ઈમામ તહાવીએ એક બનાવ વર્ણવ્યો જેમાં છે કે અબુલ યસર رضي الله عنه અથવા કોઈ અન્ય સાહબે પોતાના માથે લીધું હતું. કરજ લઈને અદા ન કરવાની ભુરાઈ આના પરથી જાહેર થઈ કે રહમતે આલમ عليه السلام એ નમાઝે જનાઝા પઢાવવાથી ઈન્કાર કરી આપ્યો. એનાથી જાહેર થયું કે અમુક ખુલ્લમ ખુલ્લા ગુનાહ કરનાર બેબાક ફાસિકોની જનાઝાની નમાઝ જો ઉલમા મશાઈખ એ નિયતથી ન પઢે કે અન્યોને ઈબ્રત થાય (બોધ લે) તો કાંઈ વાંધો નથી. પણ તે શખ્સ મુસલમાન છે તો એની નમાઝે જનાઝા ફરજી કિફાયા છે. બીજા મુસલમાનોએ જોઈએ કે તેઓ નમાઝે જનાઝા પઢે. એટલા માટે કે હુઝૂરે અક્રદસ عليه السلام એ સહાબાએ કિરામને ફર્માવ્યું : **صلوا على صاحبكم** "તમે લોકો તમારા સાથીની નમાઝે જનાઝા પઢો."

આ હદીષથી જાણવા મળ્યું કે મૈયત કરજ અદા કર્યા વિના મૃત્યુ પામે અને કોઈ શખ્સ એના તરફથી અદા કરી આપે તો મૈયત જિમ્મેદારીથી મુક્ત થઈ જશે. જેમ કે આ જ હદીષની આ રિવાયતમાં જે દારકુત્નીએ કરી છે છેવટમાં છે કે, જ્યારે હઝરત અબૂ ફતાદા رضي الله عنه એ ખબર આપી કે મૈ એનું કરજ અદા કરી આપ્યું. તો ફર્માવ્યું, "હવે તે એની ચામડીને ઠંડક પહોંચાડી."

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

کتاب الکفالة

(કિતાબુલ્ કફાલાહ) "કફાલત વિશે પ્રકરણ" - (૩૦૫)

કફાલતનો અર્થ શરીઅતમાં આ પ્રમાણે છે : એક શખ્સ પોતાના જિમ્માને બીજાની સાથે માગણીમાં મિલાવી દે. એટલે માગણી ઝયદના જિમ્મે હતી બીજાએ પણ માગણી પોતાના માથે લઈ લીધી. આ માગણી નફસની હોય કે દૈનની હોય કે ઐનની હોય.

بَابُ الْكِفَالَةِ فِي الْقَرْضِ وَالذُّيُونِ بِالْأَبْدَانِ وَغَيْرِهَا ٣٥

"કરજ તથા દૈનમાં કોઈની શખ્સી વગેરે દા.ત. માલી જમાનત લેવી" - (૩૦૫)

ت ٤٤٣ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَمْرَةَ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْأَسْلَمِيِّ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ [તઅલીફ : ૪૪૩]

"હઝરત હમ્મા બિન અમ્મ અસ્લમીથી રિવાયત છે કે હઝરત ઉમર رضي الله عنه એ તેમને સદકો વગેરે વસૂલ કરવાના

تَعَالَى عَنْهُ بَعَثَهُ مُصَدِّقًا فَوْقَ رَجُلٍ عَلَى جَارِيَةِ امْرَأَتِهِ فَأَخَذَ حَمْرَةَ مِنَ الرَّجُلِ

માટે મોકલ્યા. એક શખ્સે પોતાની પત્નીની લૌડી સાથે ઝિના કરી લીધો. હમ્માએ એ શખ્સના તરફથી જામિન

كَفَلَاءَ حَتَّى قَدِمَ عَلَى عُمَرَ وَكَانَ عُمَرُ قَدْ جَلَدَهُ مِائَةً فَصَدَّقَهُمْ وَعَدَّرَهُ بِالْجِهَالَةِ

લીધા ત્યાં સુધી કે હઝરત ઉમરની ખિદમતમાં હાજર થયા. હઝરત ઉમર એ શખ્સને સો કોરડા મારી ચૂક્યા

હતા. હઝરત ઉમરે તેને સમર્થન કર્યું. અને અજાણતાના કારણે તેને માફી પાત્ર ઠરાવ્યો."

તઅલીફ : ૪૪૩ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ અબૂ જઅફર તહાવી (શરહે મઆનિયુલ આષાર-અલ્હુદૂદ, પેજ-૮૩) એ વિસ્તારપૂર્વક આ પ્રમાણે રિવાયત કરી છે, કે હઝરત ઉમર رضي الله عنه એ હમ્મા બિન અમ્મ અસ્લમીને સઅદ બિન હુઝૈમમાં સદકો વસૂલ કરવા માટે મોકલ્યા. હઝરત હમ્માની ખિદમતમાં સદકાનો માલ હાજર કરવામાં આવ્યો કે સદકો લઈ લો. એક પુરુષ પોતાની પત્નીને કહેવા લાગ્યો કે તારી બાંદીના માલનો તો સદકો આપ. તે સ્ત્રી કહી રહી હતી કે તું તારા પુત્રના માલનો સદકો આપ. હમ્માએ એમનો કિસ્સો પૂછ્યો તો બતાવવામાં આવ્યું, આ શખ્સ તે સ્ત્રીનો પતિ છે, તેણીની લૌડી સાથે તેણે સંભોગ કર્યો હતો જેનાથી એક પુત્ર જન્મ્યો તે સ્ત્રીએ તે છોકરાને આજાદ કરી આપ્યો, અને આ માલ એ જ છોકરાનો છે. આ સાંભળીને હમ્માએ કહ્યું કે હું તેને સંગસાર

٤٤٤ وَقَالَ جَرِيرٌ وَالْأَشْعَثُ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ فِي

"અને જરીર અને અશ્વે અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને મસ્૊દે رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا أَجْمَعِينَ [તઅલીફ : ૪૪૪]

الْمُرْتَدِّينَ اسْتَبَّهِمُ وَكَفَّلَهُمْ فَتَابُوا وَكَفَّلَهُمْ عَشَائِرُهُمْ

મુર્તદોના બારામાં કહું, એમની પાસે તૌબાની માગણી કરો અને તેમનાથી કફીલ લો. એના પર એમણે

તૌબા કરી અને એમની જમાનત એમના કબીલાવાળાઓએ લીધી."

٤٤٥ وَقَالَ حَمَّادٌ إِذَا تَكْفَّلَ بِنَفْسٍ فَمَاتَ فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ قَالَ الْحَكَمُ يُضْمَنُ

"અને ઈમામ હમ્માદે કહું કે જો કોઈ કોઈનો જામીન બન્યો હતો પછી મૃત્યુ પામ્યો [તઅલીફ : ૪૪૫]

તો તેના પર કાંઈ નથી. હકમે કહું, તેના પર જમાનત છે."

કરીશ ! લોકોએ અર્જ કરી, એનો મામલો હઝરત ઉમરની પાસે રજૂ થઈ ચૂક્યો છે, તેમણે એને સો કોરડા માયાં છે અને સંગસાર કરવું જરૂરી નથી જાણ્યું. આ સાંભળીને હઝરત હમ્માએ એ શખ્સથી જામિન લીધા કે હઝરત ઉમર رضي الله عنهની પાસે ચાલે અને તેમને પૂછવામાં આવે. જ્યારે હઝરત ઉમરની ખિદમતમાં હાજર થયા તો એમણે એનું સમર્થન કર્યું અને ફર્માવ્યું, સંગસાર એટલા માટે નથી કર્યો કે એ શખ્સ જાણતો ન હતો અને અજાણતાના કારણે માફી પાત્ર સમજવામાં આવ્યો.

આ હદીષથી જાણવા મળ્યું કે માલના ઉપરાંત અન્ય હક્કોમાં પણ કફાલત દુરુસ્ત છે. હઝરત હમ્મા ખૂદ સહાબી છે અને હઝરત ઉમરે એના પર ઈન્કાર નથી કર્યો, ન તેમણે ન અન્ય કોઈ સહાબીએ ઈન્કાર કર્યો. તેમજ એ પણ સાબિત થયું કે શખ્સી જમાનત પણ દુરુસ્ત છે. તે ઈસ્લામનો પ્રારંભિક દૌર હતો એટલા માટે જેહાલત ઉઝર (મજબૂરી) હતી, હવે જેહાલત ઉઝર નથી થઈ શકતી જ્યારે કે મુજરિમ દારુલ ઈસ્લામમાં રહેતો હોય. તેના વારસામાંથી વસૂલ કરવામાં આવે અને હકમ બિન ઉત્તાના કથનનો મતલબ એ છે કે તેના પર જમાનત છે તેના વારસામાંથી વસૂલ કરવામાં આવે.

તઅલીફ : ૪૪૪ની સમજૂતી

હારિષા બિન મુઝરબે કહું, મેં સવારની નમાઝ અબ્દુલ્લાહ બિન મસ્૊દે رضي الله عنهની સાથે પઢી. જ્યારે તેમણે સલામ ફેરવી તો એક શખ્સે ઉભા થઈને બતાવ્યું કે તે બની હનફિયાની મસ્જિદની તરફ ગયો તો અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને નવાહાના મોઅઝ્ઝિનને એવું કહેતાં સાંભળ્યો કે તે ગવાહી આપે છે કે મુસૈલમા અલ્લાહનો રસૂલ છે. હઝરત ઈબ્ને મસ્૊દે હુકમ આપ્યો કે ઈબ્ને નવાહા અને તેમના સાથીઓને મારી પાસે લાવો ! જ્યારે એ સૌને હાજર કરી દેવામાં આવ્યા તો હઝરત ઈબ્ને મસ્૊દે કરઝા બિન કઅબને હુકમ આપ્યો, તેમણે ઈબ્ને નવાહાની ગરદન ઉડાડી મૂકી. પછી એમના સાથીઓના બારામાં મશવરો લીધો. હઝરત અદી ઈબ્ને હાતિમે મશવરો આપ્યો કે એ સૌને ફત્લ કરી દેવામાં આવે. પણ હઝરત જરીર અને હઝરત અશ્વે ઈબ્ને ફૈસે કહું, તેમને હુકમ આપો કે તૌબા કરી લે, અને એમના કબીલાવાળાઓને જામિન બનાવે. એઓ એકસો સિત્તેર માણસો હતા. (ઉમ્દતુલ ફારી ૧૨/૧૧૫, બહવાલા દારકુત્તી ઈબ્ને અબી શયબા)

અહીં એ વાત પર કફાલત હતી કે ભવિષ્યમાં મુર્તદ નહીં થઈએ અને ઈસ્લામ પર ફાયમ રહીશું.

તઅલીફ : ૪૪૫ની સમજૂતી

હઝરત ઈમામે હમ્માદે હઝરત ઈમામે આ'ઝમના મશાઈબમાંથી છે. હઝરત ઈમામે આ'ઝમની અધિકતમ રિવાયતો એમનાથી જ છે. હઝરત ઈમામ હમ્માદના કથનનો અર્થ એ છે

لَوْلَوْلُ الْفَارِي شَرَّهَ الْبُجَارِي (ભાગ-૫)

(327)

કફાલત વિશે પ્રકરણ

حدیث ۱۳۲۸ شَاعَا صِمُّ قَالَ قُلْتُ لِأَنْسِ بْنِ مَالِكٍ أَبْلَغَكَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

"આસિમે કહ્યું મેં હઝરત અનસ રَضِيَ اللهُ عَنْهُ ને પૂછ્યું, શું આપના સુધી આ હદીષ પહોંચી છે [હદીષ : ૧૩૨૮]"

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَأَجْلَفَ فِي الْإِسْلَامِ فَقَالَ قَدْ خَالَفَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

કે નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, ઈસ્લામમાં હલફ (શપથ, કરાર) નથી. તો હઝરત અનસે ફર્માવ્યું, નબી ﷺ એ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ قَرْيَتَيْنِ وَالْأَنْصَارِ فِي دَارِيٍّ - ع

કુરૈશ તથા અન્સારની વચ્ચે મારા ઘરમાં હલફ સ્થાપિત કર્યો."

(મુસ્લિમ-અલ્ફઝાઈલ, અબૂ દાઉદ-અલ્ફરાઈઝ)

અબ્બાસ રَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا એ ફર્માવ્યું કે આ આયત وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِيَّ થી મન્સૂખ (તેનો હુકમ ઉઠી ગયો) છે. એનો સાર એ થયો કે وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَاتُؤْتُهُمْ نَصِيْبُهُمْ પ્રથમ નાઝિલ થઈ છે અને બાદમાં નાઝિલ થઈ છે. وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِيَّ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ

ثم قال : એનાથી મુરાદ એ છે કે કેવળ વારસાનો હક્ક જ ઉઠી ગયો (મન્સૂખ) છે બાકી મુસલમાનની હૈસિયતથી એક મુસલમાનનો હક્ક બીજા મુસલમાન પર છે, દા.ત. મદદ કરવી, સહકાર કરવો, ભલુ ઈચ્છવું એ બાકી છે.

હદીષ : ૧૩૨૮ની સમજૂતી

સવાલનો મક્સદ એ હતો કે જાહિલિયતના જમાનામાં કબીલાઓ આપસમાં મુહાલફત (કરાર) કરતા હતા હવે ઈસ્લામમાં એ અફદ (કરાર) નથી થતો. શું હુઝૂરે અફદસ ﷺ એ એનાથી મના કર્યું છે ? હઝરત અનસ રَضِيَ اللهُ عَنْهُના આ ઈશ્દનો મતલબ એ છે કે એ મના નથી. હુઝૂરે અફદસ ﷺ એ મારા ઘરમાં મુહાજિરો તથા અન્સારમાં ભાઈચારો ફાયમ કર્યો હતો એ પણ એક પ્રકારની મુહાલફત જ છે. કારણ એ છે કે ઈસ્લામે પોતાના અનુયાયીઓમાં એવી મજબૂત તથા સ્ટ્રોંગ એકતા પેદા કરી આપી છે કે જાહિલિયતના જમાનાની મુહાલફત (કરાર)ની જરૂર જ ન રહી. જેમ કે મુસ્લિમ (૨/૩૦૮ ફઝાઈલ)માં હઝરત જુબેર બિન મુત્ઈમ રَضِيَ اللهُ عَنْهُથી મરવી છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, ઈસ્લામમાં હલફ (કરાર) નથી, એ જાહિલિયતમાં હતી. ઈસ્લામે એમાં અધિક શક્તિ પેદા કરી આપી. એટલે કે મુહાલફતના કારણે આપસમાં સહકાર તથા હમદદીનો જે જઝબો પેદા થતો હતો ઈસ્લામે એનાથી વધીને પેદા કરી આપ્યો છે. હવે એની કોઈ જરૂરત નથી.

بَابُ مَنْ تَكْفَلَ عَنْ مَيِّتٍ دِينًا فَلَيْسَ لَهُ أَنْ يَرْجِعَ ص ٣٠٦

કોઈકે મૈયતના કરજની ઝમાનત લીધી તો તેનાથી ફરવાનો તેને હક્ક નથી. - (૩૦૬)

وَبِهِ قَالَ الْحَسَنُ

ت ٤٤٦
[તઅલીફ : ૪૪૬]

"અને આ જ ઈમામ હસન બસરીનો ફૌલ છે. અને એ જ જમહૂર ઈમામોનો મઝહબ છે."

حدیث ١٣٢٩ سَمِعَ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا

"હઝરત ઈમામ મુહમ્મદ ઈબને અલી બાકિર રઝી અલ્લાહુ એ હઝરત જાબિર બિન

[હદીથ : ૧૩૨૯]

قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ قَدْ جَاءَ مَالُ الْبَحْرَيْنِ قَدْ أَعْطَيْتَكَ

અહલ્લાહ રઝી અલ્લાહુ એથી રિવાયત કરી કે તેમણે કહ્યું, નબી ઈબ્રાહીમ એ મને ફર્માવ્યું, જો બહરૈનનો માલ આવી જશે

هَكَذَا وَهَكَذَا فَلَمْ يَجِيءَ مَالُ الْبَحْرَيْنِ حَتَّى قَبِضَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ

તો તમને આટલું અને આટલું જરૂર આપીશું. નબી ઈબ્રાહીમ ની જાહેરી હયાત સુધી બહરૈનનો માલ ન આવ્યો,

وَسَلَّمَ فَلَمَّا جَاءَ مَالُ الْبَحْرَيْنِ أَمْرًا أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ فَنَادَى مَنْ كَانَ

જ્યારે આવ્યો તો હઝરત અબૂબક સિદીક રઝી અલ્લાહુ એ મુનાદી (એલાન) કરવાનો હુકમ આપ્યો અને આ એલાન

لَهُ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِدَّةٌ أَوْ دَيْنٌ فُلْيَا تَنَا قَاتَيْتَهُ فَقُلْتُ

કરવામાં આવ્યું, નબી ઈબ્રાહીમ એ જે કોઈને કોઈ વાયદો કર્યો હોય અથવા હુજૂર પર કોઈનું દૈન હોય તે મારી

إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِي كَذَا وَكَذَا فَحَتَّى لِي حَتَّى نَفَعَدْتُهَا

પાસે આવે. હઝરત જાબિરે કહ્યું કે હું એમની ખિદમતમાં હાજર થયો અને તેમને બતાવ્યું કે નબી ઈબ્રાહીમ એ મને

فَإِذَا هِيَ خَمْسٌ وَمِائَةٌ وَقَالَ خُذْ مِثْلَيْهَا ع

આવું આવું ફર્માવ્યું હતું. તેમણે એક ખોબો ભરીને આપ્યું, મેં એને ગણ્યું તો તે પાંચસો હતા, અને ફર્માવ્યું

એનાથી બમણા અધિક લઈ લે."

(બુખારી ૧/૩૫૪ અલિહબા, ૧/૪૪૩, ૪૪૮ અલિજહાદ, ૧/૩૬૯ અશ્શહાદાત, ૨/૬૨૯ મગાઝી, મુશ્લિમ-ફઝાઈલુનબી ઈબ્રાહીમ)

હદીથ : ૧૩૨૯ની સમજૂતી

અહીંની રિવાયતમાં હઝરત જાબિર રઝી અલ્લાહુ એ હુજૂરે અકફદસ ઈબ્રાહીમ નો જે ઈશાદ વર્ણન કર્યો છે એમાં હકઠા હકઠા બે વાર છે, પણ બુખારીના જ બીજા પ્રકરણની સર્વ રિવાયતોમાં ત્રણવાર છે. બલકે અશ્શહાદાતની રિવાયતમાં સ્પષ્ટતા છે : હુજૂરે અકફદસ ઈબ્રાહીમ એ ત્રણવાર પોતાના બંનેવ દસ્તે મુબારકને ફેલાવ્યા, એટલે કે આ રીતે આ રીતે આપીશ. એ જ પ્રમાણે મગાઝીની

نورالهدى للفقهاء الشافعية (भाग-प)

(330)

કફાલત વિશે પ્રકરણ

بَابُ جَوَارِ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ فِي عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَقْدِهِمَا

"બબી ﷺ ના મુબારક યુગમાં અબૂબક્ર સિદીક رضی اللہ عنہનું એક મુશ્શિકની અમાન ફૂલ કરવું અને ફરાર કરવું" - (૩૦૭)

حدیث ۱۳۳. أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا قَالَتْ لَمْ

"ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنها એ ફર્માવ્યું, હું જ્યારથી સમજણી થઈ [હદીષ : ૧૩૩૦]

أَعْقَلَ أَبِي قَطْرِ الْأَهْمَاءِ يَدَيَّانِ الدِّينِ وَلَمْ يَمُرَّ عَلَيْنَا يَوْمَ إِلَّا يَاتِينَا فِيهِ رَسُولُ

તો મારા માબાપને દીનનાં પાબંદ જોયાં અને કોઈ દિવસ ન પસાર થતો કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ અમારે ત્યાં સવાર

اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَرَفِي النَّهَارِ بُكْرَةً وَعَشِيَّةً فَلَمَّا أَتَى الْمَسْجِدَ

સાંજ ન આવતા. જ્યારે મુસલમાનો પર બલાઓ તોડવાનું શરૂ થઈ ગયું તો અબૂબક્ર હબ્શાની તરફ હિજરતના

خَرَجَ أَبُو بَكْرٍ مُهَاجِرًا قَبْلَ الْحَبْشَةِ حَتَّى إِذَا بَلَغَ بَرَكَ الْعِمَادِ لِقِيَةِ ابْنِ الدَّغْنَةِ

ઈરાદાથી નીકળ્યા, ત્યાં સુધી કે બર્કલગુમાદ સુધી પહોંચી ગયા. ત્યાં ઈબ્ને દગિના બની ફારહનો સરદાર

وَهُوَ سَيِّدُ الْقَارَةِ فَقَالَ إِنَّ تَرْيُدَا يَا أَبَا بَكْرٍ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ أَخْرَجَنِي قَوْمِي وَأَنَا أُرِيدُ

મળ્યો. પૂછ્યું, હે અબૂબક્ર ! ક્યાંનો ઈરાદો છે ? ફર્માવ્યું, મારી ફોમે મને કાઢી મૂક્યો છે હું ચાહું છું કે જમીનમાં

أَنْ أَسِيحَ فِي الْأَرْضِ وَأَعْبُدَ رَبِّي قَالَ ابْنُ الدَّغْنَةِ إِنَّ مِثْلَكَ لَا يُخْرَجُ وَلَا يُخْرَجُ

સફર કરું અને મારા રબની ઈબાદત કરું. ઈબ્ને દગિનાએ કહ્યું, તમારા જેવો ન નીકળશે ન કાઢવામાં આવશે, કેમ

રિવાયતમાં પણ ત્રણવારની સ્પષ્ટતા છે. મગાઝીમાં ઈબ્ને મુ-કદિરના તરીફાથી જે રિવાયત છે એના છેવટમાં આ પ્રમાણે છે : હઝરત જાબિર કહે છે, મેં હઝરત અબૂબક્રની ખિદમતમાં ત્રણવાર હાજર થયો પણ તેમણે કાંઈ ન આપ્યું. ત્રીજીવાર મેં તેમને અર્જ કરી, ક્યાં તો મને અતા ફર્માવો ક્યાં આપ મને આપવામાં બખીલી કરી રહ્યા છો ! ફર્માવ્યું, તમે શું કહ્યું ?! મેં બખીલી કરી છે ?! બખીલીથી મોટી કઈ બીમારી છે ? મેં આપવા માટે જ તમને વારંવાર પરત કર્યા છે.

બહરૈનવાળાઓ સાથે સુલહ થયા પછી હુઝૂરે અફદસ رضی اللہ عنہને હઝરત અલાઅ્ બિન હઝરમી رضی اللہ عنہ ત્યાંના હાકિમ નિયુક્ત કરી આપ્યા જે સમય પર ખિરાજ વસૂલ કરીને ખિદમતે અફદસમાં હાજર કરતા હતા. એકવાર ખિદમતે અફદસમાં પણ હાજર કર્યો હતો જેમાં હઝરત અબ્બાસ رضی اللہ عنہનો મશહૂર કિસ્સો ઉપસ્થિત થયો હતો.

હદીષ : ૧૩૩૦ની સમજૂતી

આ હદીષનો અમુક ભાગ કિતાબુસ્સલાત પેજ ૬૮ પર વર્ણન થયેલ છે ત્યાં ટૂંકમાં હતી એટલા માટે છોડી આપી હતી, અહીં પૂરી તફ્સીલ છે એટલા માટે અહીં વર્ણવી આપી. અહીં ઈમામ બુખારીએ આ હદીષની બે સનદો વર્ણવી છે : એક યહ્યા બિન બુકેરના તરીફાથી, બીજી અબૂ સાલેહના તરીફાથી અલ્લામા અયનીએ ફર્માવ્યું

نورالهدی فی شرحه لبخاری (ભાગ-૫) (331) કફાલત વિશે પ્રકરણ

فَأَنَّاكَ تَكْسِبُ الْمَعْدُومَ وَتَصِلُ الرَّحِمَ وَتَحْمِلُ الْكَلَّ وَتَقْرِي الضَّيْفَ وَتُعِينُ عَلَى نَوَائِبِ الْحَقِّ

કે તમે નાદારોને કમાઈને આપો છો અને સિલએ રહમી કરો છો અને મજબૂરોનો બોજ ઉઠાવો છો અને

وَأَنَّا لَكَ جَارٌ فَأَرْجِعْ فَأَعْبُدْ رَبَّكَ بِبِلَادِكَ فَارْتَحِلْ ابْنُ الدَّغْنَةِ فَرَجِعْ مَعَ أَبِي

મહેમાનદારી કરો છો. અને હક્ક અપનાવવાના કારણે કોઈના પર મુસીબત આવે તો તેની મદદ કરો છો. અને

بِكْرِ فَطَافَ فِي أَشْرَافِ كَفَّارِ قُرَيْشٍ فَقَالَ لَهُمْ إِنَّ أَبَا بَكْرٍ لَا يَخْرُجُ مِثْلَهُ وَلَا

હું તમને અમાન આપુ છું, પાછા ફરો અને તમારા પરવરદિગારની તમારા શહેરમાં ઈબાદત કરો. ઈબને દગિના

يَخْرُجُ أَخْرَجُونَ رَجُلًا يَكْسِبُ الْمَعْدُومَ وَيَصِلُ الرَّحِمَ وَتَحْمِلُ الْكَلَّ وَيَقْرِي

પણ ચાલ્યો અને અબૂબક પણ તેમની સાથે પરત થયા, અને ઈબને દગિના કુરૈશના કાફિરોના રઈસોમાં ધૂમ્યો

الضَّيْفَ وَيُعِينُ عَلَى نَوَائِبِ الْحَقِّ فَأَنْفَذَتْ قُرَيْشٌ جَوَارِ ابْنَ الدَّغْنَةِ وَأَمَّوْا

અને તેમને કહું, અબૂબક ન નીકળશે અને ન કાઢવામાં આવશે. તમે લોકો એવા શખ્સને કાઢો છો જે નાદારને

أَبَا بَكْرٍ وَقَالُوا ابْنُ الدَّغْنَةِ مُرَّأَبَا بَكْرٍ فَلْيَعْبُدْ رَبَّهُ فِي دَارِهِ فَيَصِلَ وَيُقْرَأُ

કમાયને આપે છે અને સિલએ રહમી (સગાંથી સદવર્તાવ) કરે છે અને મજબૂરોનો બોજ ઉઠાવે છે, મહેમાનદારી

مَا شَاءَ وَلَا يُؤْذِي نَابِدًا إِلَيْكَ وَلَا يَسْتَعْلِنُ وَإِنَّا قَدْ خَشِينَا أَنْ يَفْتِنَ أَبْنَاءَنَا وَ

કરે છે. હક્ક પર અડગતાના કારણે જો કોઈના પર મુસીબત આવે છે તો મદદ કરે છે. કુરૈશે ઈબને દગિનાની

نِسَاءً نَأْتِي ذَلِكَ ابْنُ الدَّغْنَةِ لِأَبِي بَكْرٍ فَطَفِقَ أَبُو بَكْرٍ يَعْبُدُ رَبَّهُ فِي دَارِهِ وَلَا

અમાનને ફૂલ કરી લીધી અને અબૂબકને અમાન આપી દીધી. અલબત્ત ઈબને દગિનાને કહું કે અબૂબકને કહી

يَسْتَعْلِنُ بِالصَّلَاةِ وَلَا الْقِرَاءَةِ فِي غَيْرِ دَارِهِ ثُمَّ بَدَأَ ابْنُ بَكْرٍ فَأَبْتَنِي مَسْجِدًا

દે પોતાના રબની ઈબાદત પોતાના ઘરમાં કરે નમાઝ અદા કરે, જે યાહે પઢે અને અમને તકલીફ ન આપે, અને

بِفَنَاءِ دَارِهِ وَبَرَزَ فَكَانَ يُصَلِّي فِيهِ وَيَقْرَأُ الْقُرْآنَ فَيَتَقَصَّفُ عَلَيْهِ نِسَاءُ

જાહેરમાં નમાઝ તથા કાંઈ ન પઢે. અમને અંદેશો છે કે અમારાં બાળકો તથા સ્ત્રીઓ ફિત્નામાં ન પડી જાય. આ

કે આ તઅલીફ છે.

ولم اعقل : હઝરત ઉમ્મુલ મોમિનીન رضی اللہ عنہا ઉમર મુબારક હિજરતના સમયે આઠ વરસની હતી.

એટલા માટે એમનું હિજરતના સમયે સમજદાર હોવું શક્ય છે. આ હદીષમાં દીનથી મુરાદ દીને ઈસ્લામ છે.

الدین પર અલિફ લામ અહદનો છે. પુનિત પત્નીઓમાં ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત સિદીકા رضی اللہ عنہાની

नुमहवुल् फ़ारी शरहे बुभारी (भाग-प) (332) क़हालत विशे प्रकरण

الْمُشْرِكِينَ وَأَبْنَاءَهُمْ وَيَعْبُدُونَ مِنْهُ وَيَنْظُرُونَ إِلَيْهِ وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ رَجُلًا

વાતને ઈબ્ને દગિનાએ અબૂબક્રને કહી આપી. ત્યારબાદ અબૂબક્ર ઈબાદત પોતાના ઘરમાં કરતા, અને પોતાના

بُكَاءً لَا يَمْلِكُ دَمْعُهُ حِينَ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ فَأَفْرَعُ ذَلِكَ أَشْرَافَ قُرَيْشٍ مِّنْ

ઘર સિવાય ક્યાંય ન નમાઝ અદા કરતા ન કુર્આન પઢતા. ત્યારબાદ તેમના દિલમાં આવ્યું અને તેમણે પોતાના

الْمُشْرِكِينَ فَأَرْسَلُوا إِلَى ابْنِ الدَّعْنَةِ فَقَدِمَ عَلَيْهِمْ وَقَالُوا لَهُ إِنَّا كُنَّا أَجْرُنَا

મકાનના વરંડામાં મસ્જિદ બનાવી લીધી એમાં નમાઝ પઢતા, કુર્આન મજીદની તિલાવત કરતા એના કારણે

أَبَا بَكْرٍ عَلَى أَنْ يَّعْبُدَ رَبَّهُ فِي دَارِهِ وَإِنَّهُ جَاوَزَ ذَلِكَ فَأَبْتَتْنِي مَسْجِدًا بِفِنَاءِ دَارِهِ وَ

મુશ્રિકોની સ્ત્રીઓ તથા બાળકો તેમની આસપાસ ભીડ કરીને આથડતાં પડતાં અને એને પસંદ કરતાં, અને

أَعْلَنَ الصَّلَاةَ وَالْقِرَاءَةَ وَقَدْ خَشِينَا أَنْ يَفْتِنَ أَبْنَاءَنَا وَنِسَاءَنَا فَأَتَيْتِهِ فَإِنْ

તેમને જોતાં. અને અબૂબક્ર ખૂબ જ નાજુક દિલના હતા, તિલાવત કરતા તો આંસૂઓને રોકી ન શકતા. આ વાતે

أَنْ يَفْتَصِرَ عَلَى أَنْ يَّعْبُدَ رَبَّهُ فِي دَارِهِ فَعَلَّ وَإِنْ أَبِي إِلَّا أَنْ يَّعْلِنَ ذَلِكَ

કુરૈશના મુશ્રિકોના રઈસોને ગભરાટમાં નાખી દીધા. તેમણે ઈબ્ને દગિનાને બોલાવ્યો, તે આવ્યો તો તેને કહ્યું કે

فَسَأَلَهُ أَنْ يَّرُدَّ إِلَيْكَ ذِمَّتَكَ فَإِنَّا كَرِهْنَا أَنْ نُخْفِرَكَ وَلَسْنَا مُقَرَّرِينَ لِأَبِي بَكْرٍ

અમે અબૂબક્રને એ શર્ત પર અમાન આપી હતી કે તે પોતાના ઘરની અંદર પોતાના રબની ઈબાદત કરે. તે

الِاسْتِعْلَانِ قَالَتْ عَائِشَةُ فَاتَى ابْنُ الدَّعْنَةِ أَبَا بَكْرٍ فَقَالَ قَدْ عَلِمْتَ الَّذِي

આગળ વધી ગયો, તેણે પોતાના ઘરના સહનમાં મસ્જિદ બનાવી લીધી અને જાહેરમાં નમાઝ તથા કુર્આન પઢે છે. અને

عَاقَدْتُ لَكَ عَلَيْهِ فِيمَا أَنْ تَقْتَصِرَ عَلَى ذَلِكَ وَإِنَّمَا أَنْ تَرُدَّ إِلَى ذِمَّتِي فَإِنِّي

અમને ખતરો જણાય છે કે અમારી સ્ત્રીઓ તથા બાળકો ફિત્નામાં પડી જાય ! તમે એની પાસે જાવ અને જો એ

لَأُحِبُّ أَنْ تَسْمَعَ الْعَرَبُ أَنِّي أَخْفَرْتُ فِي رَجُلٍ عَقَدْتُ لَهُ - قَالَ أَبُو بَكْرٍ إِنِّي

પસંદ કરે કે પોતાના રબની ઈબાદત પોતાના ઘરમાં કરે, તો કરે. અને જો ન માને અને એલાન સાથે (જાહેરમાં)

વિશિષ્ટતા છે કે તેમના એક ક્ષણના માટે હુકમનું પણ કુફ્ર છવાયું નથી. તેમનાં માબાપ તેમના જન્મ પહેલાંથી જ ઈસ્લામથી પાવન થઈ ચૂક્યાં હતાં, બલકે ધારો કે ઉમ્મુલ મોમિનીનના જન્મ સમયે વાલિદા માજિદા ઈસ્લામથી પાવન ન થયાં હતાં તો પણ હઝરત સિદીકે અકબર તો પહેલા દિવસથી જ ઈસ્લામથી પાવન થઈ ચૂક્યા હતા.

برك النعماد : ગયનને પેશ પણ છે અને ઝેર પણ. યમનના અતિ છેવાડે એક જગાનું નામ છે. મક્કા

أَرُدُّ إِلَيْكَ جَوَارِكَ وَأَرْضِي بِجَوَارِ اللَّهِ وَرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

ઈબાદત કરવા પર આગ્રહી રહે તો એને કહે કે તે તારી અમાન પરત કરી આપે. અમે તારી અમાનને તોડવું

يَوْمَئِذٍ يَمَكَّةَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أَرَيْتُ دَارَ

ના પસંદ કરીએ છીએ અને અબૂબક્રને એલાન સાથે નમાઝ તથા કુર્આન પઢવાના લીધે રહેવા દઈશું નહીં. ઈબને

هَجْرَتِكُمْ رَأَيْتُ سَبِيحَةَ ذَاتِ نَخْلٍ بَيْنَ لَابَتَيْنِ وَهِيَ الْحَرَّتَانِ فَهَاجَرَ مَنْ

દગિના અબૂબક્રની પાસે આવ્યો અને અઝ કરી, તમે જાણો છો મેં જે શર્ત પર અમાન આપી હતી, ક્યાં તો ઘરની

هَا جَرَّ قَبِيلَ الْمَدْيَنَةِ حِينَ ذَكَرْتُ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

અંદર નમાઝ તથા તિલાવત પર બસ કરો ક્યાં તો મારી અમાન પરત કરી આપો. એટલા માટે કે હું એ પસંદ

وَرَجَعَ إِلَى الْمَدْيَنَةِ بَعْضُ مَنْ كَانَ هَاجِرًا إِلَى أَرْضِ الْحَبَشَةِ وَتَجَهَّزَ أَبُو بَكْرٍ

નથી કરતો કે અરબ એવું સાંભળે કે એક શખ્સને મેં અમાન આપી હતી એને તોડી દેવામાં આવી. એના પર

مُهَاجِرًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رِسْلِكَ فَإِنِّي أَرْجُو

અબૂબક્રએ કહ્યું, હું તારી અમાન રદ કરું છું અને અલ્લાહની અમાન પર રાજી છું. અને રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ

أَنْ يُوْذَنَ لِي قَالَ أَبُو بَكْرٍ هَلْ تَرْجُو ذَلِكَ بِأَيُّ أَنْتَ قَالَ نَعَمْ فَحَبَسَ أَبُو بَكْرٍ نَفْسَهُ

વખતે મક્કામાં જ હતા. ત્યારબાદ રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું કે મને તમારી હિજરતની જગા દેખાડવામાં

عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيَصْحَبَهُ وَعَلَفَ رَأِحَتَيْنِ كَأَنَّكَ

આવી છે. મેં બે પહાડીઓની વચ્ચે ખજૂરોવાળી બંજર (બિન ખેતીલાયક) જમીન જોઈ છે, હવે જેને હિજરત મઓઝ્ઝમાંથી પાંચ દિવસના અંતરે છે.

ઈબને દગિના : તેનું નામ રબિઅહ બિન રફીઅ છે. આ ઈમામ ઈબને ઈસ્હાકનું કથન છે. પણ મુગ્તાઈએ કહ્યું કે એનું નામ માલિક હતું. દગિના એની માનું નામ છે તેનો અર્થ વરસાદ અથવા વાદળ છે. દષિનહ અને દુખ્નહ પણ કહેવામાં આવ્યું છે. ઠીલી ઠાલી અધિક ગોશ્તવાળી સ્ત્રી. ۵۰ الفاء 'રા' (۱) વિના તશદીદની 'રા' સાથે ખુઝેમા બિન મુદરકા બિન ઈલ્યાસ બિન મુઝરનું નામ ફારહ છે, તેનો અર્થ કાળા પથરીલા ટેકરા. બનૂ બકર (કબીલા)ની સાથે એક જંગમાં એ લોકોએ એવા જ ટેકરા પર સફબંધી કરી હતી એટલા માટે તેને ફારહ કહેવામાં આવે છે.

فاتننى مسجد : આ શરફ (મહાનતા) પણ હઝરત સિદીકે અકબરને સૌમાં પ્રથમ હોવામાંથી છે કે તેમણે ઈસ્લામમાં સૌથી પ્રથમ મસ્જિદ બનાવી. મક્કા મોઅઝ્ઝામાં મસ્ગલા શારેએ અબૂબક્રમાં એક મસ્જિદ અબૂબક્રના નામથી આજે પણ મૌજૂદ છે. શક્ય છે એ મસ્જિદ એ જ જગાએ બનાવવામાં આવી હોય.

عَنْدَاوَرَقِ السَّمْرِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ عَه

કરવી હતી મદીના તરફ હિજરત કરી જ્યારે નબી ﷺ એ આ વર્ષાન કર્યું અને હબ્શા હિજરત કરનારાઓમાંથી ઘણા લોકો મદીના ચાલ્યા ગયા. અબૂબક્રએ હિજરતની તૈયારી કરી લીધી. એના પર રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ તેમને ફર્માવ્યું, રોકાઈ જાવ, મને ઉમ્મીદ છે કે મને પણ હિજરતની ઈજાઝત આપવામાં આવશે. અબૂબક્રએ અર્જ કરી, આપ પર મારા બાપ કુર્બાન! શું હુઝૂરને હિજરતની ઈજાઝત મળવાની ઉમ્મીદ છે? ફર્માવ્યું, હા! તો અબૂબક્રએ રસૂલુલ્લાહ ﷺ ના સંગાથના માટે પોતાને રોકી લીધા અને સવારીની બે ઊંટણીઓ તેમની પાસે હતી તેને ચાર મહિના સુધી બાવળનાં પાંદડાં ખવડાવ્યાં." (બુખારી ૧/૬૮ અસ્સલાત, ૧/૫૫૨, ૫૫૩ હિજરતુ-નબી ﷺ)

حدیث ۱۳۳۱ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લહુ એ મરવી છે કે નબી ﷺ ની ખિદમતમાં જ્યારે [હદીષ : ૧૩૩૧]

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُوتَى بِالرَّجُلِ الْمَتَوَفَّى عَلَيْهِ الدِّينُ

કોઈ કરજદાર મૈયત લાવવામાં આવતું તો પૂછતા કે પોતાના કરજની અદાયગી માટે કાંઈ માલ છોડ્યો છે ?

فَيَسْأَلُ هَلْ تَرَكَ لِدِينِهِ فَضْلًا فَإِنْ حُدَّتْ أَنَّهُ تَرَكَ لِدِينِهِ وَفَاءً صَلَّى وَالْأَقَالَ

અર્જ કરવામાં આવતું કે એટલો છોડ્યો છે કે કરજ અદા કરી શકાય, તો એના જનાઝાની નમાઝ પઢતા, નહીં

لِلْمُسْلِمِينَ صَلُّوا عَلَيَّ صَاحِبِكُمْ فَلَمَّا نَسِمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْفَتْوَى قَالَ أَنَا أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ

તો મુસલમાનોને ફર્માવતા, તમારા ભાઈની નમાઝ જનાઝા તમે લોકો પઢી લો. જ્યારે ફતહો થઈ તો ફર્માવ્યું,

لَا بَتَّةَ : એવા કાળા પથ્થરોવાળી જમીન જે જોવામાં એવા લાગતા હોય જાણે સળગેલા છે.

રુખો પણ એ જ અર્થ છે. મદીનાની પશ્ચિમ તથા પૂર્વમાં બે એવા જ પહાડો છે જેને હેરા શરફી અને હેરા ગુરબી કહેવામાં આવે છે. السمره બાવળના જેવું એક કાંટાળુ ઝાડ જે ખૂબ જ મોટું હોય છે. હિજરતના પ્રકરણમાં એના પછી وهو الخبط છે એનો અર્થ ઝાડથી ડંડા વગેરેથી તોડીને તોડવામાં આવતાં પાંદડાં.

મસાઈલ : આ હદીષથી જાણવા મળ્યું કે મુસલમાન પોતાની જાન, માલ, આબરૂ તથા દીન બચાવવાના માટે કાફિરની અમાન સ્વીકારી શકે છે. આ રુખસદ છે, અને અઝીમત એ છે કે અલ્લાહ ﷻ પર ભરોસો રાખે અને તેની હિમાયત પર વિશ્વાસ રાખે. જેમ કે સિદીકે અકબર રઝી અલ્લહુ એ કર્યું કે ઈબ્ને હગિયાની અમાન રદ કરી આપી.

હદીષ : ૧૩૩૧ની સમજૂતી

આ હદીષને પ્રકરણ સાથે કોઈ સંબંધ નથી એ તદ્દન જાહેર છે. હઝરત અબૂબક્ર રઝી અલ્લહુ એની અમાન તો ખૂબ જ દૂર છે કોઈ અમાનનો ઉલ્લેખ નથી. અબૂઝર અને અબુલ વક્તની રિવાયતમાં ન પ્રકરણ છે ન તર્જુમો કેવળ હદીષ છે. મુસ્તમલીની રિવાયતમાં હદીષ પણ નથી. નસફી અને ઈબ્ને શયવિયહની રિવાયતમાં વગર ટાઈટલનું પ્રકરણ છે, એમાં કાંઈ વાંધો નથી. ઈબ્ને બતાલે આ હદીષને باب من تكفل عن ميت بدين હેઠળ છેવટમાં વર્ણવી છે, અને એ જ યોગ્ય છે.

لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ ضَمَّ بِهِ أَنْتَ عَه

નબી ﷺ ને કર્યો તો ફર્માવ્યું, એની તમે કુબાની કરી લો."

(બુખારી ૧/૩૪૦ અશુરકા, ૨/૮૩૩ અદ્દહાયા, મુસ્લિમ, તિર્મિઝી, નિસાઈ, ઈબને માજહ-અદ્દહાયા)

بَابُ إِذَا وَكَلَّ الْمُسْلِمُ حَرَبِيًّا فِي دَارِ الْحَرْبِ أَوْ فِي دَارِ الْإِسْلَامِ جَازَ

"જ્યારે મુસલમાન કોઈ હર્બીને દારુલ હર્બ કે દારુલ ઈસ્લામમાં વકીલ બનાવે તો જાઈઝ છે."

عَنْ صَالِحِ بْنِ أَبِيهِمْ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ حَدِيث ۱۳۳۳

"હઝરત અબ્દુરરહમાન ઈબને ઓફ રઝી અલ્લાહ એ ફર્માવ્યું, મેં તથા ઉમૈયા બિન [હદીષ : ૧૩૩૩]

عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ كَاتَبْتُ أُمِّيَّةَ بِنَ خَلْفِ كِتَابًا

ખલફે આપસમાં એક ફરાર લખ્યો હતો કે તે મક્કામાં મારી જાયદાદ (સંપત્તિ)ની નિગરાની કરે અને હું

بِأَنَّ يَحْفَظَنِي فِي صَاعِيَّتِي بِمَكَّةَ وَأَحْفَظُهُ فِي صَاعِيَّتِهِ بِالْمَدِينَةِ فَلَمَّا ذَكَرْتُ

મદીનામાં એની જાયદાદની નિગરાની કરીશ. જ્યારે મેં મારું નામ અબ્દુરરહમાન લખ્યું તો તેણે કહ્યું, હું

الرَّحْمَنَ قَالَ لَا أَعْرِفُ الرَّحْمَنَ كَاتِبُنِي بِاسْمِكَ الَّذِي كَانَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ

રહમાનને નથી માનતો, તમારું તે નામ લખો જે જાહિલિયતમાં હતું તો મેં અબ્દુરરહમાનને બદલે અબ્દુલ અમ્મ

فَكَاتَبْتُهُ عَبْدُ عَمْرٍو فَلَمَّا كَانَ يَوْمَ بَدْرٍ خَرَجْتُ إِلَى جَبَلٍ لِأَحْرَزَةَ حِينِ

લખાવ્યું. જ્યારે બદરના જંગનો દિવસ આવ્યો તો જ્યારે લોકો સૂઈ ગયા. હું પહાડની તરફ ગયો કે તેની

نَامَ النَّاسُ فَأَبْصَرَهُ بِلَالٌ فَخَرَجَ حَتَّى وَقَفَ عَلَى فُجْلِسِ الْأَنْصَارِ فَقَالَ أُمِّيَّةُ

હિકાઝત કરું. બિલાલે એને જોઈ લીધું. તે અન્સારની એક મજલિસમાં ગયા અને કહ્યું આ ઉમૈયા બિન

હઝરત ઉકબા બિન આમિર રઝી અલ્લાહ પણ હતા. એટલા માટે એ બાકીના સહાબાએ કિરામના શરીક (ભાગીદાર) થયા, અને તેમને વહેંચણી કરવાનો હુકમ આપ્યો જેથી ભાગીદારને ભાગીદારો વચ્ચે વહેંચણી કરવા માટે વકીલ બનાવવું ગણાશે.

હદીષ : ૧૩૩૩ની સમજૂતી

ઉમૈયા બિન ખલફ કુરૈશના કાફિરોના સરદારોમાં ઈસ્લામ તથા હુઝૂરે અફ્દસ ﷺ નો ઘણો જ મહાન દુશ્મન હતો, અને તે બદ્બખ્તોમાં હતો જેની બર્બાદીના નામ લઈને દુઆ ફર્માવી હતી." (બુખારી ૧/૩૮) અને એ પણ બતાવી આપ્યું હતું કે સહાબીઓ એને ફત્લ કરશે. (બુખારી, ૨/૫૬૩) એકવાર સડેલું હાડકું લઈને હુઝૂરે અફ્દસ ﷺ ની ખિદમતમાં આવ્યો. તેને તોડીને પોતાની થેલી પર રાખીને ફૂંક વડે ઉડાડી મૂક્યું અને કહ્યું, હે

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (337)

વકાલત વિશે પ્રકરણ

بُنْ خَلْفِ الْأَنْجُوتِ إِنْ نَجَّ أُمَّيَّةٌ فَخَرَجَ مَعَهُ فَرِيْقٌ مِّنَ الْأَنْصَارِ فِي آتَارِنَا فَلَمَّا

બલક છે, જો તે બચી ગયો તો હું બચીશ નહીં. બિલાલની સાથે અન્સારના લોકો ચાલ્યા. જ્યારે મને એ

خَشِيْتُ أَنْ يَلْحَقُونَا خَلَفْتُ لَهُمْ ابْنَهُ لِيَشْغَلَهُمْ فَقَتَلُوهُ ثُمَّ أَبُوأَحْتَى يَتَّبِعُونَا

અંદેશો થયો કે તે લોકો અમને પાડી આપશે, તો એમના માટે ઉમૈયાના પુત્રને પાછળ કરી આપ્યો કે તેમને

وَكَانَ رَجُلًا تَفِيْلًا فَلَمَّا أَدْرَكُونَا قُلْتُ لَهُ أَبْرُكُ فَابْرُكُ فَالْقَيْتُ عَلَيْهِ نَفْسِي

ફસાએલા રાખે. અન્સારે તેને મારી નાખ્યો, ત્યારબાદ પણ તેઓ ન માન્યા, અમારો પીછો કરતા રહ્યા. તે

لِأَمْنَةٍ فَتَخَلَّلُوهُ بِالسِّيَوفِ مِنْ تَحْتِي حَتَّى قَتَلُوهُ وَأَصَابَ أَحَدَهُمْ رَجُلِي بِسَيْفِهِ

ભારે શરીરવાળો માણસ હતો. જ્યારે તે લોકો અમારા તદ્દન નજીક આવી ગયા તો મેં ઉમૈયાને કહ્યું, જમીન

وَكَانَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ يُرِيدُ ذَلِكَ الْاِتْرَفِي طَهَرَ قَدَمَهُ عَه

પર પડી જા ! જ્યારે તે જમીન પર ફેલાઈ ગયો તો મેં પોતાને તેના ઉપર નાખી દીધો જેથી કરીને એને

બચાવી લઉં. પણ અન્સારે મારી નીચે તલ્વારો ખોસીને તેને મારી નાખ્યો અને કોઈની તલ્વારથી મારા પગો પર પણ ઝખમ લાગી ગયો. અબ્દુરહમાન બિન ઓફ પોતાના પગોની પીઠ પર એનું નિશાન પણ દેખાડતા હતા."

(બુખારી ૨/૫૬૪ મગાઝી)

મુહમ્મદ ! શું તું એવું ગુમાન કરે છે કે તારો રબ એને જીવંત કરી આપશે ?? એના પર સૂરએ યાસીનની આયત નાઝિલ થઈ. قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ "તેણે કહ્યું એવો કોણ છે જે તદ્દન સડી ગયેલાં હાડકાંને જીવંત કરે." (આ. ૭૮)

પ્રારંભમાં જ્યારે મુશ્રિકો સાથે બોયકોટનો હુકમ ન થયો હતો ત્યારે મુસલમાનો તથા મુશ્રિકોમાં અંગત સંબંધો હતા. ખૂદ હઝરત સઅદ બિન મઅઝલ رضي الله عنه તથા ઉમૈયામાં આવન જાવન હતી. (ઉપર મુજબ) બલકે બનાવો એવા મળે છે કે ફતહ મક્કા સુધી ઘણા બધા મુસલમાનો અને મક્કાના કાફિરોની વચ્ચે સંબંધો હતા.

હઝરત અબ્દુરહમાન ઈબ્ને ઓફ رضي الله عنهની મક્કા મોઅઝ્ઝમામાં ઘણી બધી સંપત્તિ હતી અને ઉમૈયાની મદીના તયબહમાં પોતાના માલની રક્ષા માટે એ ફરાર હતો. જો તે ઉમૈયાથી આ ફરાર ન કરત તો મક્કા મોઅઝ્ઝમાની તેમની સંપત્તિ બચી શકત નહીં.

ذَكَرْتُ الرَّحْمَنِ : આ ફરારમાં હઝરત અબ્દુરહમાન ઈબ્ને ઓફ رضي الله عنهએ પોતાનું નામ અબ્દુરહમાન લખાવવા ચાહ્યું તો ઉમૈયાએ કહ્યું કે હું રહમાનને નથી જાણતો, તમારું જાહિલિયતના સમયવાળું નામ લખાવો. એમનું નામ અબ્દે અમ્ન હતું. અને એક ફૌલ એ છે કે અબ્દુલ કા'બા હતું. આ રિવાયતમાં અબ્દુલ અમ્ન છે એ જ લખાવ્યું.

ابنه : ઉમૈયાના એ પુત્રનું નામ અલી ઈબ્ને ઉમૈયા હતું એને આમિર رضي الله عنهએ કતલ કર્યો હતો. ઉમૈયાને કોણે કતલ કર્યો એના બારામાં પાંચ કથનો છે : પ્રથમ ખોબૈબ બિન અસાફ ખફીફા અન્સારી, આ ઈમામ વાફેદીનો ફૌલ છે. બીજું, ઈમામ ઈબ્ને ઈસ્હાકે કહ્યું કે એને બની માઝીનના એક અન્સારીએ કતલ કર્યો હતો.

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (338)

પકાલત વિશે પ્રકરણ

عَبِيدُ اللَّهِ فَيُعِجِبُنِي أَنَّهُ أُمَّةٌ وَأَنَّهَا ذُبِحَتْ عَه

દીધી. ઓબેદુલ્લાહે કહ્યું, મને એ વાત પસંદ આવી કે તે કનીઝ (લૉડી) હતી અને તેણીએ ઝબડ કર્યું."

(બુખારી, ૨/૮૨૭ ઝબાએહ, બે તરીફાથી, ઈબ્ને માજહ-ઝબાએહ)

بَابُ وَكَالَةِ الشَّاهِدِ وَالْغَائِبِ جَائِزَةٌ ٣٠٩

"હાજર તથા ગેરહાજરને વકીલ કરવો જાઈઝ" - (૩૦૯)

وَكَتَبَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا إِلَى قَهْرٍ مَائِهِ وَهُوَ ٤٤٧

"હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને અમ્મર رضي الله عنهما એ પોતાના મેનેજરને લખ્યું અને તે ત્યાં [તઅલીફ : ૪૪૭]

غَائِبٌ عَنْهُ أَنْ يُزَكِّيَ عَنْ أَهْلِ الصَّغِيرِ وَالْكَبِيرِ .

મૌજૂદ ન હતો, કે તેમના નાનાં મોટાં ઘરવાળાં તરફથી ઝકાત અદા કરી આપે."

સાહબઝાદા કોણ હતા ? બુખારીમાં જ કિતાબુઝબાએહની એક રિવાયતમાં અબ્દુલ્લાહની સ્પષ્ટતા છે. અને ઈમામ મઝીએ અતરાફમાં અબ્દુલ્લાહથી જ રિવાયત કરી છે. પણ ઈબ્ને વહબે અબ્દુરહમાન બિન માલિકથી રિવાયત કરી છે. અલ્લામા અયનીએ ફર્માવ્યું કે ઈમામ બુખારીએ એક જગાએ અબ્દુરહમાનની સ્પષ્ટતા કરી છે. અલ્લામા અસ્ફલાનીએ એને જાહેર બતાવ્યું કે એ અબ્દુરહમાન છે.

ઈમામ બુખારીનો હેતુ આ પ્રકરણ તથા આ હદીષના વર્ણનથી એ છે કે વકીલ પણ માલ પર અમીન હોય છે. અમીન જો અમાનતના બારામાં કોઈ ખબર આપે તો એને સાચી માનવામાં આવશે જ્યાં સુધી કે તેના જૂઠા હોવાની તથા ખયાનતની દલીલ ન સ્થાપિત થાય. આ હદીષથી નીચે પ્રમાણેના મસાઈલ નીકળ્યા : સ્ત્રી કનીઝનું ઝબીહા દુરુસ્ત છે. જે ધારદાર ચીજ વડે ઝબડ કરવામાં આવે દુરુસ્ત છે. દા.ત. વાંસનુ છીલકુ, પથ્થર, છરી વગેરે, દાંત તથા નખો સિવાય, એટલા માટે કે હદીષમાં એનાથી મનાઈ આવી છે.

તઅલીફ : ૪૪૭ની સમજૂતી

આ હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને અમ્મર ઈબ્ને આસ છે અથવા અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમર رضي الله عنهما છે. અમુક નુસ્ખાઓમાં અમર 'વાવ'ની સાથે છે, અમુકમાં ઉમર 'વાવ' વિના, એટલા માટે એનો ફેસલો મુશ્કેલ છે. **ان يزكى** થી મુરાદ સદકાએ ફિત્ર છે એટલે કે નાબાલિગ પર ઝકાત એકમતિએ વાજિબ નથી. તેમજ એના પર એકમતિ છે કે બાલિગની ઝકાત ખૂદ તેના પર વાજિબ છે તેના પિતા પર નહીં. અલબત્ત નાના બાળકો તરફથી પિતા પર સદકાએ ફિત્ર વાજિબ છે. અને અમુક લોકોનો મઝહબ આ પણ છે કે બાલિગ બાળકો તરફથી પણ વાજિબ છે. આપણે ત્યાં બાલિગ ઔલાદ તરફથી બાપ પર વાજિબ નથી. તેની ચર્ચા ચોથા ભાગમાં વર્ણન થઈ ચૂકી છે. અને હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને અમ્મર رضي الله عنهما ના આ ઈર્શાદ પર આધારિત છે.

حدیث ۱۳۳۵ عَنْ ابْنِ سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ كَانَ لِرَجُلٍ عَلَى

"ઉઝરત અબૂ હુરૈરહ રَضِيَ اللهُ عَنْهُ, એક શખ્સનું નબી ﷺ પર એક ખાસ ઉમરનું [હદીષ : ૧૩૩૫]"

النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سِنَّ مِنَ الْإِبِلِ فِجَاءَةً يَتَقَاضَاةً فَقَالَ

ઊંટ વાજિબ હતું. તે હુઝૂરની ખિદમતમાં આવીને માગણી કરવા લાગ્યો. હુઝૂરે હુકમ આપ્યો કે એનો હક્ક એને

أَعْطَوْهُ فَطَلَبُوا سِنَّهُ فَلَمْ يَجِدُوا لَهُ إِلَّا سِنًّا فَوَقَّتْهَا فَقَالَ أَعْطَوْهُ فَقَالَ أَوْفَيْتَنِي

આપી દો ! લોકોએ શોધ્યું પણ તે ઉમરનું ઊંટ ન મળ્યું, તેનાથી મોટી ઉમરનું મળતુ હતું. ફર્માવ્યું, એ જ આપી

أَوْفَى اللَّهُ بِكَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ جِئَارَكُمْ أَحْسَنُكُمْ قَضَاءً

દો. એના પર તે શખ્સે અર્જ કરી, તમે મને પૂરું આપ્યું અલ્લાહ તમને પણ પૂરું આપે. તો નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું,

તમારામાં સૌથી બેહતર તે છે જે હક્કોને સૌથી વધુ ઉમદા રીતે અદા કરે."

(બુખારી ૧/૩૦૯ અલ્લકાલત, ૧/૩૨૧, ૩૨૨, ૩૨૩ અલ્લસ્તફરાઝ,

૧/૩૫૫ અલ્હિબા, મુસ્લિમ, તિર્મિઝી, નિસાઈ-બુયૂઅ, ઈબ્ને માજહ-અલ્અહકામ)

بَابُ إِذَا وَهَبَ شَيْئًا لِرَجُلٍ أَوْ تَفِيحَ قَوْمٍ جَارًا

"જ્યારે કોઈ ફૌમના વકીલ કે શફીઅને આપ્યું તો જાઈઝ" - (૩૦૯)

લુકીલ પર તન્વીન પણ સહીહ છે. અને એ દુરુસ્ત છે કે ફૌમની તરફ મઝાફ થાય, જેમ કે કહે છે :
انا بين ذراعى وجهه اسد اى بين ذراعى اسد وجهته
શફીઅને કાંઈ આપવું કે તેને પૂરી ફૌમ પર વહંચી આપે એ જાઈઝ છે.

حدیث ۱۳۳۶ وَزَعَمَ عُرْوَةَ أَنَّ مَرْوَانَ بْنَ الْحَكِيمِ وَالْمَسُورِينَ مَحْرَمَةَ أَخْبَرَاهُ أَنَّ

"મરવાન ઈબ્ને હુકમ અને મિસ્વર ઈબ્ને મખરમા રَضِيَ اللهُ عَنْهُ એ ખબર આપી.

[હદીષ : ૧૩૩૬]"

હદીષ : ૧૩૩૫ની સમજૂતી

સામ્યતા : પ્રકરણના બે ભાગો હતા, પ્રથમ : હાજરને વકીલ બનાવવું, એ આ હદીષથી સાબિત થયું. اعطوه આ સંબોધનવાચક શબ્દ છે. બીજો ભાગ હતો, ગેરહાજરને વકીલ બનાવવું એ તઅલીફથી સાબિત છે. પરિપૂર્ણતા : એના બાદ મુત્તસિલ જ જે રિવાયત છે એમાં આટલું વધારે છે કે એ શખ્સે કડકાઈથી વાત કરી. એના પર સહાબાએ કિરામ ગુસ્સે થઈ ગયા તો ફર્માવ્યું, એને છોડી આપો ! હક્કવાળાને કહેવાનો હક્ક છે. سنا من الابل : અરબવાસીઓ દસ વરસની ઉમરના ઊંટનાં વરસો વરસ નામ રાખતા હતા. જેમ કે બિન્તે મખાઝ, બિન્તે લબૂન, જેની વિગત ચોથા ભાગમાં વર્ણન થઈ ચૂકી છે. મતલબ એ છે કે દા.ત. બિન્ત લબૂન વાજિબ હતું અથવા જઝઅ વાજિબ હતું. સદવર્તાવ અને જૂદોસખા (સખાવત)ની અસર એ થઈ કે હમણા કડક બોલીમાં બોલતો હતો અને અને થોડીવાર બાદ આ ફઝલ તથા હુઆના શબ્દો કહ્યા.

હદીષ : ૧૩૩૬ની સમજૂતી

હવાઝિન અને ષફીફ અરબના ઘણા જ લડાકુ અને બહાદુર કબીલા

رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ حِينَ جَاءَهُ وَفَدَّ هَوَازِنَ مُسْلِمِينَ

જ્યારે હવાઝિનનું પ્રતિનિધિમંડળ મુસલમાન થઈને રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની ખિદમતમાં હાજર થયું અને એ સવાલ

فَسَأَلُوهُ أَنْ يُرَدَّ إِلَيْهِمْ أَمْوَالُهُمْ وَسَبْيُهُمْ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

કર્યો કે તેમના માલ તથા કેદી તેમને પરત કરી દેવામાં આવે તો હુઝૂર ઉભા થયા અને ફર્માવ્યું, મને સૌથી વધુ

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَبُّ الْحَدِيثِ إِلَىٰ أَصْدَقِهِ فَاخْتَارُوا الْإِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ

સાચી વાત પસંદ છે. બે વાતોમાંથી એકને અપનાવો, કેદી અથવા માલ. અને મેં તેમની રાહ જોઈ. અને

إِمَّا السَّبْيِ وَإِمَّا الْمَالِ وَقَدْ كُنْتُ إِسْتَأْنَيْتُ بِهِمْ وَقَدْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

રસૂલુલ્લાહ ﷺ જ્યારે તાઈફથી પરત થયા તો દસ દિવસથી વધુ તેમની રાહ જોઈ હતી. જ્યારે હવાઝિનના

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْتَظَرَهُمْ بَضْعَ عَشْرَ لَيْلَةٍ حِينَ قَفَلَ مِنَ الطَّائِفِ فَلَمَّا

પ્રતિનિધિમંડળને ચક્રીન થઈ ગયું કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ બે ચીજોમાંથી કેવળ એક જ પરત કરશે. તો અર્જ કરી,

تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَيْرَ رَادِّ إِلَيْهِمُ الْإِحْدَى

અમારે કેદી જોઈએ છે. હવે રસૂલુલ્લાહ ﷺ મુસલમાનો સમક્ષ ઉભા થયા, પહેલાં અલ્લાહની પના બયાન

الطَّائِفَتَيْنِ وَالْوَلَدَانَا نَخْتَارُ سَبْيَنَا فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

કરી જેને એ લાયક છે, પછી ફર્માવ્યું, અમ્માબાદ ! તમારા આ ભાઈઓ તૌબા કરીને આવ્યા છે અને હું યોગ્ય

فِي الْمُسْلِمِينَ فَأَتَيْتَنِي عَلَى اللَّهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ تَمَّ قَالَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ إِخْوَانَكُمْ

જાણુ છું કે એમના કેદી એમને પરત કરી દઉં, તમારાથી જે ખુશીપૂર્વક એને પસંદ કરે તે એવું જ કરે, અને જે

هُوَ لَأَيُّ قَدْ جَاءُوا فَتَأْتِيَيْنِ وَإِنِّي قَدْ رَأَيْتُ أَنْ أُرَدَّ إِلَيْهِمْ سَبْيُهُمْ فَمَنْ

ચાહતો હોય કે તેનો હિસ્સો બાકી રહે (તો એની સ્થિતિ એ છે કે અત્યારે આપી દે) એ શર્ત પર કે સૌથી પ્રથમ

હતા. તેમને જ્યારે મક્કા ફતહ થવાની ખબર મળી તો ખસિયાણા પડી ગયા અને ઘણા સાજો સામાનની સાથે

હુઝૂરે અફદસ ﷺ પર હુમ્લો કરવાની નિયતથી હુનૈનમાં જેને અવતાસ પણ કહે છે એકત્ર થઈ ગયા. આ

જગા અરફાતથી ત્રણ દિવસના અંતરે પૂર્વમાં તાઈફની તરફ છે. છ શવ્વાલ હિ.સ. ૮ના બંને ફોજોનો મુકાબલો

થયો. અમુક ઉસૂલી ગલતીઓ અને જરૂરતથી વધુ જોશના કારણે શરૂમાં મોટાભાગના મુસલમાનોના કુદમ ઢીલા

પડયા, પણ પછી અલ્લાહની મદદે સાથ આપ્યો અને ઈસ્લામના મુજાહિદોને ફતહ હાંસલ થઈ અને હવાઝિન

તથા ષક્રીફ પોતપોતાનાં બાળકોને છોડીને ભાગી ગયા. આ જંગમાં એટલો માલે ગનીમત હાથ આવ્યો હતો જેનું

દષ્ટાંત નથી. છ હજાર સ્ત્રીઓ અને બાળકો કેદી હતાં. ચાર હજાર વીસ ઊંટ, ચાલીસ હજારથી વધુ બકરીઓ

أَحَبُّ مِنْكُمْ أَنْ يُطَيَّبَ بِذَلِكَ فَلْيَفْعَلْ وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَكُونَ مِنْكُمْ عَلَى حَظِّهِ

જે માલે ગનીમત અલ્લાહ તઆલા અતા ફર્માવશે એમાંથી અમે તેને તેના બદલામાં આપી દઈશું તો એવું પણ

حَتَّى نُعْطِيَهُ آيَاةً مِنْ أَوَّلِ مَا يَفِيئُ اللَّهُ عَلَيْنَا فَلْيَفْعَلْ فَقَالَ النَّاسُ قَدْ طَيَّبْنَا

કરી શકે છે. એના પર લોકોએ અર્જ કરી, યા રસૂલલ્લાહ ! અમે એમને ખુશી સાથે આપ્યાં. તો

ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّا لَا

રસૂલલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, અમે નથી જાણતા તમારામાંથી કોણે ઈજાઝત આપી અને કોણે નથી આપી, પરત

نَدْرِي مَنْ أِذِنَ مِنْكُمْ فِي ذَلِكَ مِمَّنْ لَمْ يَأْذِنْ فَارْجِعُوا حَتَّى يَرْفَعَ الْبِنَاءُ عُرْفًا

થઈ જાવ ત્યાં સુધી કે તમારા સરદાર આવીને અમને બતાવે. લોકો પરત થઈ ગયા અને એમના સરદારોએ

كَمْ أَمْرَكُمْ فَرَجَعَ النَّاسُ فَكَلَّمَهُمْ عُرْفَاءُهُمْ ثُمَّ رَجَعُوا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى

એમની સાથે વાતચીત કરી પછી રસૂલલ્લાહ ﷺ ની ખિદમતમાં હાજર થયા અને એ ખબર આપી કે સૌએ

اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرُوهُ أَنَّهُمْ قَدْ طَيَّبُوا وَأَذْنُوا ع

ખુશી સાથે ઈજાઝત આપી દીધી. "

(બુખારી ૧/૩૪૫ અલ્ઈતફ, ૧/૩૫૨, ૩૫૫ અલ્હિબા, ૧/૪૪૨ અલ્જિહાદ, ૨/૬૧૮ મગાઝી, ૨/૧૦૬૪

અલ્અહકામ, અબૂ દાઉદ-જેહાદ, નિસાઈ-અસ્સિયર)

અને ચાર હજાર ઔઙિયા ચાંદી.

હુનેન તથા અવતાસ હાર પામેલી ફોજ તાઈફમાં ભાગી. હુઝૂરે અફ્ફસ ﷺ એ આગળ વધીને તાઈફનો ઘેરાવ કર્યો. વીસ દિવસના ઘેરાવ પછી જઅરાના પરત થયા. અહીં હુનેનનો માલે ગનીમત જમા હતો. દસ દિવસથી વધુ હુઝૂરે અફ્ફસ ﷺ એ હવાઝિનની રાહ જોઈ, જ્યારે તેઓ ન આવ્યા તો એક રિવાયતના મુતાબિક તમામ માલે ગનીમત ખમ્સ કાઢયા બાદ મુજાહિદોમાં વહેંચી આપ્યો ત્યારબાદ હવાઝિનનું પ્રતિનિધિમંડળ આવ્યું.

ઈમામ મુહમ્મદ બિન ઈસ્હાકે વર્ણવ્યું કે તેમણે એ અર્જ કરી, યા રસૂલલ્લાહ ! અમારા પર એહસાન ફર્માવો ! અલ્લાહ આપના પર એહસાન ફર્માવશે. હવાઝિન રઈસે આ'ઝમ હઝરત માલિક બિન ઔફ رضی اللہ عنہને તેમનાં બીવી બચ્ચાં ઉપરાંત સો ઊંટ અતા ફર્માવ્યાં, એના પર તેમણે એક પ્રશંસા કરતો કૃસીદો અર્જ કર્યો જેના બે શેઅર છે : ما ان رأيت ولا سمعت بواحد فه الناس كلهم كمثل محمد : "મેં આખા જગતમાં મુહમ્મદ ﷺ ના જેવો કોઈને નથી જોયો નથી સાંભળ્યો."

اوفي واعطى للجزيل لمجند ومتى نشاء يخبرك عما في غد "સૌથી અધિક વફા કરનારા, સૌથી અધિક સાઈલને અતા કરનારા અને જ્યારે તું ચાહે તને કાલની ભવિષ્યની ખબરો બતાવી આપશે !" (અલ્અમ્નુ વલ્હલા બહવાલા ઈમામ ઈબ્ને ઈસ્હાક, પેજ-૧૪૦)

بَابُ وَكَالَةِ الْمَرْأَةِ الْإِمَامِ فِي النِّكَاحِ ضًا

"કોઈ સ્ત્રીનું ઇમામને નિકાહનો વકીલ કરવું" - (૩૧૦)

حدیث ۱۳۳۷ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ جَاءَتْ

"હઝરત સહલ બિન સઅદ સાઅદી رضي الله عنه એ ફર્માવ્યું, એક સ્ત્રી રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની [હદીષ : ૧૩૩૭]

أَمْرًا كَأَنَّ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي قَدْ

ખિદમતમાં હાજર થઈ અને અર્જ કરી, યા રસૂલુલ્લાહ ! મેં પોતે પોતાને હુઝૂરને આપી દીધી. એના પર એક

وَهَبْتُ لَكَ مِنْ نَفْسِي فَقَالَ رَجُلٌ رَوَّجْنِيهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ قَدْ رَوَّجْتَهَا

સાહબે અર્જ કરી, મારી એની સાથે શાદી કરી આપો યા રસૂલુલ્લાહ ! ફર્માવ્યું, તારી સાથે જે કુઆન છે એના

بِمَامِعِكَ مِنَ الْقُرْآنِ ع

પર તારી સાથે તેણીની શાદી કરી આપી."

(બુખારી, ૨/૭૫૨, ૭૫૪ ફઝાઈલુલ કુઆન, ૨/૭૬૧, ૭૬૭ અન્નિકાહ, ૨/૧૧૦૩ અત્તૌહીદ, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, તિર્મિઝી-નિકાહ, નિસાઈ-નિકાહ વ ફઝાઈલુલ કુઆન)

હુઝૂરે અફદસ ﷺ એ તેમને હવાઝિનના કબીલાઓ શમાઈલ વસ લમહ વગેરે પર સરદાર નિયુક્ત કરી આપ્યા. એમાં છે કે હુઝૂરે તેમને ફર્માવ્યું, તમારાં બાળકો સ્ત્રીઓમાંથી જેટલાં મારા બની અબ્દુલ મુત્તલિબમાંથી છે તે સૌ મેં આપી દીધાં. એના પર મુહાજિરોએ કહ્યું, જે કાંઈ અમારો હિસ્સો છે તે રસૂલુલ્લાહનો છે, અને અન્સારે પણ એ જ અર્જ કર્યું. જે લોકો પ્રતિનિધિમંડળમાં આવ્યા હતા પૂરી ક્રૌમના વકીલ અને સિફારશી હતા. હુઝૂરે અફદસ ﷺ એ તે વકીલો અને શફીઓને તમામ કેદી અતા કરી આપ્યા જે પૂરી ક્રૌમ પર વહેંચણી કરતા હતા. આ જ પ્રકરણ છે.

મરવાન બિન હકમ : એના બારામાં ચોથા ભાગમાં પેજ ૩૮૮-૩૯૦ પર દર્શાવી ચૂક્યા છીએ કે એ સહાબી નથી, અને તેની સેંકડો અયબો છતાં મુહદિષો એની હદીષ સ્વીકારતા હતા. એને હદીષમાં તોહમત લગાડેલો નથી ગણતા.

હદીષ : ૧૩૩૭ની સમજૂતી

ઈમામ બુખારીએ કેવળ કિતાબુન્નિકાહમાં આ હદીષને છ તરીકાથી સંક્ષિપ્તમાં તથા વિગતવાર રિવાયત કરી. અહીં એ હદીષ ટૂંકાણમાં છે, વિસ્તારપૂર્વક એ હદીષ આ પ્રમાણે છે :

હઝરત સહલ બિન સઅદ رضي الله عنه એ ફર્માવ્યું કે અમે લોકો રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની ખિદમતમાં હાજર હતા એવામાં એક ખાતૂન હાજર થયાં અને અર્જ કરી, યા રસૂલુલ્લાહ ! હું એટલા માટે હાજર થઈ છું કે ખૂદને હુઝૂરને નઝર કરું. આ સાંભળીને રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ તેમના તરફ જોયું. તેમના તરફ નજર ઉઠાવી અને નીચે કરી લીધી. પછી માથું મુબારક નમાવી લીધું. જ્યારે એ ખાતૂને ત્રણવાર આ દરખાસ્ત પેશ કરી તો હુઝૂરે ફર્માવ્યું, મને હવે અધિક સ્ત્રીઓની હાજત નથી. હવે એક સાહબ ઉભા થયા અને અર્જ કરી, યા રસૂલુલ્લાહ ! જો હુઝૂરને હાજત

ન હોય તો તેમની મારી સાથે શાદી કરી આપો ! ફર્માવ્યું, શું તારી પાસે કાંઈ છે ? અર્જ કરી, નહીં ! વલ્લાહ ! યા રસૂલલ્લાહ ! મારી પાસે કાંઈ નથી. ફર્માવ્યું, ઘરવાળાંઓ પાસે જાવ ! જુઓ, કાંઈ મળી જાય ! તે ગયા અને પરત થઈને આવ્યા તો અર્જ કરી, નહીં, વલ્લાહ ! યા રસૂલલ્લાહ ! મને કાંઈ ન મળ્યું. તો ફર્માવ્યું, જુઓ ! યાહે લોખંડની વિંટી જ કેમ ન હોય. તે ગયા અને પરત થઈને આવ્યા તો અર્જ કરી, વલ્લાહ ! યા રસૂલલ્લાહ ! લોખંડની વિંટી પણ નથી. મારા આ તેહબંદ સિવાય કાંઈ નથી. હઝરત સહલે ફર્માવ્યું, એમની પાસે ચાદર ન હતી. રસૂલલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, તમારા તેહબંદને શું કરશો ? જો તમે એને પહેરશો એના ઉપર કાંઈ ન રહેશે. એના પર તે સાહબ બેસી ગયા અને મોડે સુધી બેસી રહ્યા. પછી ઉભા થયા. રસૂલલ્લાહ ﷺ એ તેમને પાછા જતાં જોયા તો તેમને બોલાવવાનો હુકમ આપ્યો. તેમને બોલાવવામાં આવ્યા. જ્યારે આવી ગયા તો ફર્માવ્યું, તને કેટલું કુર્આન યાદ છે ? તેમણે અર્જ કરી, ફલાણી, ફલાણી, ફલાણી સૂરતો. ફર્માવ્યું, એને યાદ શક્તિ વડે પઠી લો છો ? અર્જ કરી, હા ! ફર્માવ્યું, જાવ ! જે તમને કુર્આન યાદ છે તેના બદલામાં મેં એના તમને માલિક બનાવ્યા, એટલે નિકાહ કરી આપ્યા.

મસાઈલ : તે ખાતૂનનું નામ ખૌલા બિન્તે હકીમ અથવા ઉમ્મે શરીફ હતું. મોટાભાગની રિવાયતમાં **رَوَّحَتْهَا** છે, પણ ઘણી બધી રિવાયતોમાં **مَلَّكَتَهَا** છે, એનાથી પણ મુરાદ નિકાહ કરવું જ છે. એટલા માટે ફકીહોએ ફર્માવ્યું કે નિકાહ, શબ્દ તજવીઝને તમ્લીકથી પણ સહીહ છે, એ જ પ્રમાણે હેબા (ભેટ, અર્પણ) શબ્દથી પણ.

જો કોઈ સ્ત્રી પોતે પોતાને કોઈને ભેટ રૂપે ધરી દે તો તેણીને વિના મહેરે પોતાની પત્નીરૂપે રાખવી એ હુઝૂરે અફદસ عليه السلام ની વિશિષ્ટતાઓમાંથી છે. હુઝૂરે અફદસ عليه السلام સિવાય અન્ય કોઈને એ જાઈઝ નથી. એ નિકાહ વિના મહેરે થયો. એ પણ હુઝૂરે અફદસ عليه السلام ની વિશિષ્ટતાઓમાંથી છે કે જે સ્ત્રીને યાહે વિના મહેરે નિકાહ ફર્માવી આપે. આ નિકાહ વિના મહેરે એટલા માટે છે કે મહેરનો માલ હોવું જરૂરી છે જે પતિ પોતાની પત્નીને આપે, કુર્આન મજહદની સૂરતો ન માલ છે અને ન એની ક્ષમતા ધરાવે છે કે તે કોઈને આપવામાં આવે. એટલા માટે એને મહેર ઠરાવવું કોઈ રીતે દુરુસ્ત નથી.

ولو خاتم من حديد : એનાથી હઝરત ઈમામ શાફઈ વગેરેએ દલીલ રજૂ કરી છે કે ઓછા મહેરની કોઈ માત્રા નથી જે ચીજ પણ માલ તથા કિંમત થઈ શકે તે મહેર થઈ શકે છે. આપણો મઝહબ એ છે કે મહેરની પતિ નિશ્ચિત છે એ દસ દિરહમ છે, એનાથી ઓછી મહેર નિશ્ચિત કરવી સહીહ નથી, જેમ કે ઈમામ ઈબ્ને અબી શયબાએ હઝરત અલી رضي الله عنه થી રિવાયત કરી કે ફર્માવ્યું : **لامهر اقل من عشرة دراهم** "દસ દિરહમથી ઓછી મહેર નથી." એ કયાસી ચીજ નથી એટલા માટે મરફૂઅના હુકમમાં છે, એની સનદ પર જે કલામ કરવામાં આવ્યું એ સૌના જવાબો અલ્લામા અયની વગેરે હનફી ઉલમાએ આપ્યા છે. અને ખાતિમે હદીદનું વર્ણન અતિશયોક્તિ રૂપે છે. હેતુ એ હતો કે જુઓ કોઈ પણ હલકીમાં હલકી ચીજ પણ તમારા ઘરમાં છે. જેમ કે ફર્માવ્યું, **تصدقوا ولو بظلف محرق - تصدقوا ولو بفرس شاه**, જ્યારે કે સળગી ગયેલી ખરી અથવા બકરીની ખરી ફાયદા આપવાને પાત્ર નથી.

હઝરત ઈમામ શાફઈ رضي الله عنه વગેરેએ આ હદીષથી દલીલ પકડી કે લોખંડની વિંટી પહેરવી જાઈઝ છે, પણ આપણે ત્યાં જાઈઝ નથી, ન લોખંડની ન કોઈ અન્ય ઘાતુની ચાંદી સિવાય. અબૂ દાઉદમાં છે કે એક સાહબ હુઝૂરની ખિદમતમાં હાજર થયા અને તેમણે પિત્તળની વિંટી પહેરેલી હતી. ફર્માવ્યું, શું વાત છે, હું તારા પર મૂર્તિઓનું ઘરેણું જોઈ રહ્યો છું ! તેમણે એને ફેંકી દીધી. પછી તે આવ્યા અને લોખંડની વિંટી પહેરેલી હતી. ફર્માવ્યું, શું વાત છે હું તમારા પર જહન્નમીઓનું ઘરેણું જોઈ રહ્યો છું. તેમણે એને પણ ફેંકી દીધી.

لِقَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ سَيَعُودُ فَرَصَدْتَهُ فَجَعَلَ يَحْتَوُّهُ

ચક્રીન કરી લીધું કે તે આવશે. હું તેની તાકમાં રહ્યો. તે આવ્યો અને ખોબા વડે અનાજ ઉઠાવવા લાગ્યો. મેં

مِنَ الطَّعَامِ فَأَخَذْتَهُ فَقُلْتُ لَأَرْفَعَنَّكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ

અને પકડી લીધો અને કહ્યું, તને રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની ખિદમતમાં લઈ જઈશ ! તેણે કહ્યું, મને છોડી આપો ! હું

وَسَلَّمَ قَالَ دَعْنِي فَإِنِّي مُحْتَاَجٌ وَعَلَى عِيَالٍ لَا أَعُودُ فَرَحِمْتُهُ فَخَلَيْتُ سَبِيلَهُ

મોહતાજ છું અને મારે બાળબચ્ચાં છે. મેં દયા ખાઈને તેને છોડી મૂક્યો. સવારે ફરી રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ

فَأَصْبَحْتُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ مَا

કર્મીવ્યું, હે અબૂ હુરૈરહ ! તમારા કેદીનું શું થયું ? મેં અર્જ કરી, યા રસૂલુલ્લાહ ! તેણે સખત હાજત અને બાળ

فَعَلَ أَسِيرُكَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ سَكَيْ حَاجَةً شَدِيدَةً وَعِيَالًا فَرَحِمْتُهُ فَخَلَيْتُ

બચ્ચાંની શિકાયત કરી, તો મેં ખાઈને તેને છોડી આપ્યો. કર્મીવ્યું તે જૂઠું બોલ્યો છે, હજી ફરી આવશે. હું એની

سَبِيلَهُ قَالَ أَمَا إِنَّهُ قَدْ كَذَبَكَ وَسَيَعُودُ فَرَصَدْتَهُ الثَّلَاثَةَ فَجَعَلَ يَحْتَوُّهُ مِنْ

તાકમાં ત્રીજવાર પણ રહ્યો. તે આવ્યો અને ખોબા વડે અનાજ લેવા લાગ્યો. મેં એને પકડ્યો અને કહ્યું,

الطَّعَامِ فَأَخَذْتَهُ فَقُلْتُ لَأَرْفَعَنَّكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

તને રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની ખિદમતમાં પેશ કરીશ ! અને ત્રણવારનો આ છેલ્લો મોકો છે. તું કહે છે કે નહીં આવીશ

وَهَذَا آخِرُ ثَلَاثٍ مَرَّاتٍ أَنْتَ تَرْعَمُ لَا تَعُودُ ثُمَّ تَعُودُ قَالَ دَعْنِي أَعْلَمُكَ كَلِمَاتٍ

અને ફરી આવે છે. તેણે કહ્યું, મને છોડી આપો, હું તમને કેટલાક કલમા શીખવાડું છું જેનાથી અલ્લાહ તને ફાયદો

يُنْفَعُكَ اللَّهُ بِهَا قُلْتُ مَا هُوَ قَالَ إِذَا أُوْتِيَ إِلَى فِرَاشِكَ فَأَقْرَأْ آيَةَ الْكُرْسِيِّ اللَّهُ

આપશે. મેં કહ્યું, તે શું છે ? તેણે કહ્યું, જ્યારે પથારી પર સૂવા જાવ તો આયતુલ કુર્સી અલ્લાહ તને ફાયદો

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ حَتَّى تَخْتِمَ الْآيَةَ فَإِنَّكَ لَنْ يَزَالَ عَلَيْكَ مِنَ اللَّهِ حَافِظٌ

છેવટ સુધી પઢી લીધા કર, અલ્લાહના તરફથી એક મુહાફિઝ સવાર સુધી રહેશે અને શૈતાન તારી પાસે નહીં

قال એટલા માટે કહ્યું હશે કે શક્ય છે ચર્ચાના રૂપે આ હદીષ ઉખ્માનથી સાંભળી હોય.

بِحِفْظِ زَكَاةِ رَمَضَانَ એનાથી મુરાદ સદકએ ફિત્ર છે, રિવાજ એ હતો કે ઈદુલ ફિત્રથી ત્રણ દિવસ પહેલાંથી સદકએ ફિત્ર જમા થતો અને ઈદુલ ફિત્રના દિવસે મિસ્કીનોમાં વહેંચતો હતો.

وَلَا يَقْرُبُكَ شَيْطَانٌ حَتَّى تَصْبِحَ فَخَلَيْتُ سَبِيلَهُ فَأَصْبَحْتُ فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ

આવે. હું તેના રસ્તામાંથી હતી ગયો. સવાર થઈ તો રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ પૂછ્યું, તને તારા રાતવાળા કેદીએ

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا قَالَ أَسِيرُكَ أَلْبَارِحَةَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ زَعَمَ

શું કહ્યું? મેં અર્જ કરી, યા રસૂલુલ્લાહ! એણે કહ્યું કે તમને કેટલાક કલમા શીખવાડી દઉં છું જેનાથી અલ્લાહ તને

أَنَّهُ يُعَلِّمُنِي كَلِمَاتٍ يَنْفَعُنِي اللَّهُ بِهَا خَلَيْتُ سَبِيلَهُ قَالَ مَا هِيَ قَالَ لِي إِذَا

લાભ આપશે. તો હું તેના રસ્તેથી હતી ગયો. પૂછ્યું, તે શું છે? મેં કહ્યું, તેણે મને કહ્યું, જ્યારે તમે પથારી પર

أَوَيْتَ إِلَى فِرَاشِكَ فَأَقْرَأِ آيَةَ الْكُرْسِيِّ مِنْ أَوَّلِهَا حَتَّى تَخْتِمَ آيَةَ اللَّهِ لِلَّهِ

સૂવા માટે જાવ તો આયતુલ કુર્સી શરૂથી છેવટ સુધી પઢી લીધા કરો. أَلَا هُوَ الْحَىُّ الْقَيُّومُ. અને મને કહ્યું,

إِلَّا هُوَ الْحَىُّ الْقَيُّومُ وَقَالَ لِي لَنْ يَزَالَ عَلَيْكَ مِنَ اللَّهِ حَافِظٌ وَلَا يَقْرُبُكَ شَيْطَانٌ

હવે સવાર સુધી અલ્લાહના તરફથી એક રક્ષક તારા પર રહેશે અને શૈતાન તારી નજીક નહીં આવે. અને સહાબા

حَتَّى تَصْبِحَ وَكَانُوا أَحْرَصَ شَيْءٍ عَلَى الْخَيْرِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ

સારી વાતના સૌથી અધિક શોખિન હતા. એના પર નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, તેણે એ સાચું કહ્યું, જો કે તે ઘણો જ

وَسَلَّمَ أَمَا أَنَّهُ قَدْ صَدَقَكَ وَهُوَ كَذُوبٌ تَعْلَمُ مَنْ تَخَاطَبُ مَذْ تَلِكِ لَيْالٍ

મહાન જૂઠો છે. તમે હે અબૂ હુરૈરહ જાણો છો ત્રણ રાતોથી કોની સાથે વાત કરી રહ્યા છો?!

يَا أَبَاهُ رِيَّةَ قَالَ لَا قَالَ ذَاكَ شَيْطَانٌ عَه

મેં કહ્યું, નહીં! ફર્માવ્યું, એ શૈતાન હતો." (બુખારી ૧/૪૬૩, ૨/૭૪૮ ફઝાઈલુલ કુર્આન)

بَنِي فَجَعَلَ يَحْنُو બંને હાથની હથેળીઓ મિલાવીને કોઈ ચીજ (ખોબામાં) લેવી. અબૂ મુતવક્કિલની રિવાયતમાં છે કે હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضی اللہ عنہ એ ફર્માવ્યું કે તે સદફાની હિફાઝતમાં નિયુક્ત હતા. તેમણે ઢગલામાં હથેળીનું નિશાન જોયું એવું જાણે એમાંથી કોઈકે કાંઈ લઈ ગયું છે. હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضی اللہ عنہ એ એની નબી ﷺ થી શિકાયત કરી તો ફર્માવ્યું, જો તેને પકડવા યાહો છો તો આ દુઆ પઢી લો : "سُبْحَانَ مَنْ سَخَّرَكَ لِمُحَمَّدٍ : એ જાત પાક છે જેણે તને મુહમ્મદ ﷺ ના કાબૂમાં કરી આપ્યો છે." હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضی اللہ عنہ આ પઢ્યું તો તે સામે ઉભેલો દેખાયો અને તેમણે પકડી લીધો.

أَسِيرُكَ કેદીને અસીર એટલા માટે કહે છે કેમ કે તેઓ સૈર એટલે તસ્મા અર્થાત યામડાની રસ્સી વડે તેને બાંધ્યા કરતા હતા. ઈસ્માઈલની રિવાયતમાં છે કે તેણે પ્રથમવાર પણ કહ્યું હતું : لا اعود ફરીવાર આવીશ નહીં.

آيَةُ الْكُرْسِيِّ હઝરત મઆઝ બિન જબલ رضی اللہ عنہ ની હદીષમાં આ પણ છે. અને સૂરએ બકરહની છેવટની બે આયતો. એટલે કે આયતુલ કુર્સીની સાથે એને પણ પઢે.

بَابُ إِذَا بَاعَ الْوَكِيلُ شَيْئًا فَاسِدًا فَبَيْعُهُ مُرْدُودٌ ۚ

જ્યારે વકીલ કોઈ ચીજને ફાસિદ બચાવના તરીકા પર વેચે તો તેની બચાવ રદને પાત્ર છે. - (૩૧૦)

حدیث ۱۳۳۹ سَمِعْتُ عُقْبَةَ بْنَ عَبْدِ الْغَافِرِ أَنَّه سَمِعَ أَبَا سَعِيدٍ الْخَدْرِيَّ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى

"[હદીષ : ૧૩૩૯] નબી ﷺ ની રજીસાઈ અહીં સુધી પહોંચી છે કે બિલાલ રજીસાઈ અહીં સુધી પહોંચી છે"

عَنْهُ قَالَ جَاءَ بِلَالٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِتَمْرٍ بَرِيٍّ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ

બિદમતમાં બની ખજૂર લાવ્યા. તેમને રસૂલુલ્લાહ ﷺ પૂછ્યું, આ ક્યાંથી લાવ્યા છો ? બિલાલ રજીસાઈ અહીં સુધી પહોંચી છે

اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَيْنَ هَذَا قَالَ بِلَالٌ كَانَ عِنْدَنَا تَمْرٌ رَدِيٌّ

અર્થ કરી કે અમારી પાસે કેટલીક ખરાબ ખજૂરો હતી તેના બે સાઅને એક સાઅના બદલે વેચી કે જેથી

فَبَعْتُ مِنْهُ صَاعَيْنِ بِصَاعٍ لِنُطْعَمَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ النَّبِيُّ

નબી ﷺ ને ખવડાવીએ. નબી ﷺ એ એ વખતે ફર્માવ્યું, અવ્વહ ! અવ્વહ ! આ બિલકુલ વ્યાજ છે ! આ

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ ذَلِكَ أَوْهًا أَوْهًا عَيْنُ الرَّبَاعِيِّنَ الرَّبَابَاتُ فَعَلَّ

બિલકુલ વ્યાજ છે ! એવું ન કર. પણ જો તમે ખરીદવા ચાહો તો ખરાબ ખજૂરને કોઈ

ذَلِكَ وَلَكِنْ إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَشْتَرِيَ فَبِيعِ التَّمْرَ بِبَيْعِ آخَرْتُمْ أَشْتَرِيَهُ

અન્ય ચીજના બદલામાં વેચો પછી તેનાથી (સારી ખજૂર) ખરીદો." (મુસ્લિમ, નિસાઈ-બુયૂઅ)

પ્રકરણથી સામ્યતા : પ્રકરણના બે ભાગ છે : એક એ કે વકીલે મુવક્કિલની રજા વિના જો મુવક્કિલની ચીજ કોઈને આપી દીધી અને મુવક્કિલે તેને લાગુ કરી આપ્યું તો વકીલનું આપવું દુરુસ્ત થઈ ગયું. આ એવી રીતે સાબિત કે શૈતાનથી કે જે ચોરના રૂપમાં આવ્યો હતો તેણે લઈ લીધું હતું તેને હઝરત અબૂ હુરૈરહએ છીનવી લીધું નથી. એના પર હુજૂરે અકફહસે મૌન ધારણ કર્યું જે ઈજાઝતના સ્થાને છે. બીજો ભાગ એ છે કે જો વકીલે નિશ્ચિત મુદત સુધી કરજ આપ્યું અને મુવક્કિલે મંજૂર કરી લીધું તો જાઈજ છે. હદીષના કોઈ હિસ્સા સાથે આ ભાગને સામ્યતા નથી પણ એ કે એવું કહેવામાં આવે કે જ્યારે વકીલે વિના બદલે આપ્યું અને મુવક્કિલે સ્વીકારી લીધું, તો દુરુસ્ત થઈ ગયું. જેથી કરજ એથી અધિક કક્ષાએ દુરુસ્ત થશે કે એમાં સમય મર્યાદા બાદ રકમની વાપસી નિશ્ચિત હોય છે.

મસાઈલ : આ હદીષોથી સાબિત થયું કે જિનો તથા શૈતાનો ઈન્સાનના માલની ચોરી કરે છે અને એઓ પણ ખોરાકના મોહતાજ છે. અને તેમને કુદરત હાંસલ છે કે જ સ્વરૂપ ચાહે અપનાવે. આયતુલ કુર્સીની ફઝીલત એ છે કે તેને પઠનાર અલ્લાહ તરફથી દરેક આકસ્મિક બનાવ ખાસ કરીને શૈતાનની દબલથી મેહફૂઝ રહે છે. મુજરિમને હાકિમની પાસે લઈ જવું વાજિબ નથી, માફ પણ કરી શકાય છે.

હદીષ : ૧૩૩૯ની સમજૂતી આ હદીષની સનદના પ્રારંભમાં છે : حدثنا اسحق

عَنْهُمَا قَالَا كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَامَ رَجُلٌ فَقَالَ

લોકો નબી ﷺ ની બિદમતમાં હાજર હતા એવામાં એક શખ્સ ઉભો થયો અને અર્જ કરી, હું આપને કુસમ

أَشَدُّكَ إِلَّا قَضَيْتَ بَيْنَنَا بِكِتَابِ اللَّهِ فَقَامَ خَصْمُهُ وَكَانَ أَفْقَهُ مِنْهُ فَقَالَ

આપુ છું, અમારા વચ્ચે કિતાબુલ્લાહથી ફેસલો ફર્માવો. ત્યાર બાદ તેના સામે પક્ષવાળો ઉભો થયો અને તે

إِقْضِ بَيْنَنَا بِكِتَابِ اللَّهِ وَاعْتَدَنْ لِي قَالَ قُلْ قَالَ إِنَّ ابْنِي كَانَ عَسِيفًا عَلَيَّ

એનાથી અધિક સમજદાર હતો અને અર્જ કરી, અમારા દરમ્યાન કિતાબુલ્લાહના પ્રમાણે ફેસલો ફર્માવો અને

هَذَا أَفْرَنِي بِأَمْرَاتِهِ فَأُتِدَيْتُ مِنْهُ بِمِائَةِ شَاةٍ وَخَادِمٍ مِثْمَمٍ سَأَلْتُ رِجَالًا مِّنْ

મને ઈજાઝત આપો. ફર્માવ્યું, કહો ! તો તેણે અર્જ કરી, મારો પુત્ર તેને ત્યાં નોકર હતો તેણે એની પત્ની સાથે

أَهْلِ الْعِلْمِ فَأَخْبَرُونِي أَنَّ عَلِيَّ ابْنِي جَلَدَ مِائَةً وَتَغْرِيْبَ عَامٍ وَعَلَىٰ أَمْرَاتِهِ

ઝિના કર્યો તો મેં સો બકરીઓ અને એક ખાદિમ ફિદિયામાં આપ્યો. પછી મેં કેટલાક ઈલ્મવાળાઓથી પૂછ્યું તો

الرَّجْمِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا قَضِيْبَيْنِ

તે લોકોએ બતાવ્યું કે મારા પુત્રની સજા સો કોરડા છે અને સાલભર તડીપાર કરવું છે અને તેની પત્નીની સજા

بَيْنَكُمَا بِكِتَابِ اللَّهِ الْمِائَةُ الشَّاةِ وَالْخَادِمُ رُدُّ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ ابْنِكَ جَلْدٌ مِائَةً

સંગસાર કરવું છે. આ સાંભળીને નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, કુસમ છે તે ઝાતની જેના કબજામાં મારી જાન છે, હું

وَتَغْرِيْبَ عَامٍ وَاعْتَدِيَا أَنْتِيسُ عَلَىٰ امْرَأَةٍ هَذَا وَإِنْ اعْتَرَفَتْ فَارْجُمُهَا فَعَدَا

તમારા વચ્ચે કિતાબુલ્લાહ મુજબ જરૂર જરૂર ફેસલો કરીશ, સો બકરીઓ અને ખાદિમ તને પરત કરવામાં

عَلَيْهَا فَأَعْتَرَفَتْ فَرَجَمَهَا - قُلْتُ لِسَفِينٍ لَمْ تَقُلْ فَأَخْبَرُونِي أَنَّ عَلِيَّ ابْنِي

આવશે અને તારા પુત્રની સજા સો કોરડા અને તડીપાર કરવું છે. અને હે અનીસ તમે જાવ ! જો એ સ્ત્રી ઝિનાનો

અયનીએ કિતાબુલ મુહારિબીનથી વિગતવારની રિવાયત વર્ણવી હતી. તેમના પ્રમાણે કરવામાં મેં પણ એ જ મુફ્સલ રિવાયત લખી આપી. હુદૂદ તથા ફેસાસમાં વકાલત સહીહ છે કે નહીં, આ બારામાં ઉલમા વચ્ચે મતભેદ છે. હઝરત ઈમામે આ'ઝમ અને ઈમામ અબૂ યુસુફે ફર્માવ્યું કે દુરુસ્ત નથી બલકે જરૂરી છે, મુદ્દઈ તથા મુલ્કિમ હાકિમ સમક્ષ હાજર થાય. હઝરત ઈમામ શાફઈ તથા કેટલાક ઈમામોએ ફર્માવ્યું, જાઈઝ છે. એના અનુસંધાનમાં સંપૂર્ણ ચર્ચા કિતાબુલ હુદૂદમાં આવશે. કિતાબુશ્શુરૂતની રિવાયતના અંતમાં છે :
واعترفت فامر بها رسول الله ﷺ فرجمها
એ સ્ત્રીએ ઝિનાનો ઈકરાર કર્યો. તો રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ તેણીને સંગસાર કરવાનો હુકમ આપ્યો. તો તેને (ઉનેસે) સંસગાર કરી.

الرَّجْمَ فَقَالَ أَشَقُّ فِيهَا مِنَ الزُّهْرِيِّ فَرُبَّمَا قَلَّتْهَا وَرُبَّمَا سَكَّتْ عَنْهُ

ઈકરાર કરી લે તો તેણીને સંગસાર કરો. હઝરત ઉનૈસ ગયા અને તેણીએ ઈકરાર કરી લીધો તો તેણીને સંગસાર કરી. મેં સુફ્યાનને પૂછ્યું, તમે મેમ્ અબી અબી રજીમ નથી કહ્યું? સુફ્યાને જવાબ આપ્યો, આ બારામાં

ઝહરીથી રિવાયતમાં મને શક છે, કદીક કહું છું કદીક નહીં."

(બુખારી, ૨/૧૦૦૮, અલ્મુહારિબીન, ૧/૩૧૧ અલ્વકાલત, ૧/૩૭૧, અસ્સલહ, ૧/૩૭૬, અશશરૂત, ૨/૧૦૬૮, અલ્અહકામ, ૧/૧૦૮૦ અલ્અતિસામ, ૨/૮૮૧, અલ્ઈમાન, ૨/૧૦૧૧ અલ્હારિબીન, ૨/૧૦૧૪, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, તિર્મિઝી-અલ્હુદૂદ, નિસાઈ, અલ્ફઝા, ઈબ્ને માજહ, દારમી, મોઅતા ઈમામ માલિક-હુદૂદ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૪/૧૧૫, ૧૧૬)

حدیث ۱۳۴۲ عَنْ ابْنِ أَبِي مَلِيكَةَ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ الْحَارِثِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ

"હઝરત ઉકબા બિન હારિથ રઝી અલ્લહુ અન્હુ, નુઐમાન અથવા ઈબ્ને નુઐમાનને નશાની [હદીષ : ૧૩૪૨]

جَاءَ بِالتَّعِيمَانِ أَوْ ابْنِ التَّعِيمَانِ شَارِبًا فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

હાલતમાં લાવવામાં આવ્યા તો રસૂલુલ્લાહ ઈબ્ને અલ્લહુ અન્હુ એ લોકોને જેઓ એ વખતે ઘરમાં હતા હુકમ આપ્યો કે

مَنْ كَانَ فِي الْبَيْتِ أَنْ يَضْرِبُوا قَالَ فَكُنْتُ أَنَا فِيمَنْ ضَرَبَهُ فَضْرِبًا لِلنَّعَالِ وَالْجِرْيَةِ

એને મારો ! હું પણ મારનારાઓમાં હતો. અમે તેને ચપ્પલો તથા ખજૂરોની ડાળીઓ વડે માર્યો."

(બુખારી ૨/૧૦૦૨ અલ્હુદૂદ, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, ઈબ્ને માજહ-હુદૂદ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૩/૧૧૫ વગેરે)

એનું જાહેર એ છે કે હઝરત ઉનૈસ રઝી અલ્લહુ અન્હુની સમક્ષ જ્યારે તે સ્ત્રીએ ઝિનાનો ઈકરાર કરી લીધો તો તેમણે ખિદમતે અફદસમાં હાજર થઈને ખબર આપી. ત્યાર બાદ રસૂલુલ્લાહ ઈબ્ને અલ્લહુ અન્હુએ રજમ (સંગસાર)નો હુકમ આપ્યો, તો તેમણે તેણીને સંગસાર કરી. આ હદીષથી સાબિત થયું કે હુદૂદ (શરીઅતની સજાઓ)માં ન ફિદિયો જાઈજ છે ન સુલહ. એક વરસ તડીપાર થવું સજા (એ સજા જે ફાઝી મુનાસિબ સમજીને આપે અને હદમાં સજા નિશ્ચિત હોય છે) રૂપે હતું, એ હદ (સજા)માં દાખલ નથી. એની પણ સંપૂર્ણ ચર્ચા એના સ્થાને આવશે.

અહીં "ખાદિમ" છે, અને એક રિવાયતમાં "જારિયહ" છે અને બીજી રિવાયતોમાં وليدة છે જેનો ભાવાર્થ પણ "કનીઝ" જ છે, એ ખાદિમ હોવાના વિરુદ્ધ નથી. બીજા સાહબને افقة અધિક સમજદાર કહ્યા. એનું આ બનાવથી જાહેર છે કે, પ્રથમ સાહબે હુઝૂરે અફદસ ઈબ્ને અલ્લહુ અન્હુથી ઈજાઝત પણ ન લીધી અને ફસમ પણ અપાવી. એના પરથી એ સાહબના સ્વભાવની સખ્તી જાહેર છે. અને દરબારે નબુવ્વતમાં આ ગૈર મુનાસિબ (અયોગ્ય) વાત છે. બીજા સાહબથી ઉલ્ટુ કે તેમણે આ પ્રકારની કોઈ વાત ન કરી, અને કેસ રજૂ કરવાની ઈજાઝત માગી. એ પણ થઈ શકે છે કે હદીષના રાવીઓ બીજા સાહબથી વાકેફ રહ્યા હોય કે તે ખૂબ જ સમજદાર ઈન્સાન છે. આ ઉનૈસ અસ્લમી રઝી અલ્લહુ અન્હુ કોણ છે? એ જાણી ન શકાયું. ન ક્યાંય એનો ઉલ્લેખ મળ્યો, અને તેમની રિવાયત કરેલી કોઈ હદીષ મળી.

હદીષ : ૧૩૪૨ની સમજૂતી

નુઐમાન બદરી સહાબી છે. ખુશમિજાઝ બુઝુર્ગ હતા. અલ્લામા ઈબ્ને અબ્દુલ બરે કહ્યું કે એ નેક ઈન્સાન હતા. આ બનાવ એમના પુત્રનો છે. નબવી તથા સિદીકી યુગમાં શરાબની સજા (હદ) નિશ્ચિત ન હતી. હઝરત ફારૂકે આ'ઝમ રઝી અલ્લહુ અન્હુએ સહાબાએ કિરામથી મશવરો કરીને ૮૦ કોરડા નિશ્ચિત કર્યા.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

"ખેતીવાડીનાં પ્રકરણો અને એના બારામાં જે કંઈ આવ્યું છે." - (૩૧૧)

أَبْوَابِ الْحَرْثِ وَالْمَزْرَعَةِ وَمَا جَاءَ فِيهِ ۝

"ખેતી અને ઝાડ લગાડવાની ફઝીલત જ્યારે એનાથી ખાવામાં આવે." - (૩૧૧)

بَابُ فَضْلِ الزَّرْعِ وَالْعَرْسِ إِذَا أَكَلَ مِنْهُ ۝

નો ۝ "અને અલ્લાહ ۝" وَقَوْلِ اللَّهِ أَفْرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ أَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا. ઈશાદ : જરા ખતાવો તો તમે જે વાવો છો અને તમે ઉગાડો છો કે અમે ઉગાડીએ છીએ ! જો અમે ચાહીએ તો તેને ચૂર ચૂર કરીને રાખી દઈએ." (સૂ. વાકિઆ, ૬૪-૬૫)

حدیث ۱۳۴۳ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى

"હઝરત અનસ બિન માલિક رضي الله عنه કે કહ્યું કે નબી صلى الله عليه وسلم એ ફર્માવ્યું, મુસલમાન જે પણ [હદીષ : ૧૩૪૩]

اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَأْمِنٌ مَّسْلِمٌ يَغْرِسُ عَرَسًا أَوْ يَزْرَعُ زُرْعًا فَيَأْكُلُ مِنْهَا

ઝાડ લગાડે છે અથવા ખેતી વાવે છે એમાંથી પક્ષી અથવા માણસ અથવા ચોપગુ ખાય છે એ એના માટે

طَيْرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَيْهِيمَةٌ إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ عَنْهُ

સદકો (સવાબનુ કામ) છે." (બુખારી, ૨/૨૮૮ અલ્અદબ, મુસ્લિમ-બુયૂઅ, તિર્મિઝી-અલ્અહકામ)

હદીષ : ૧૩૪૩ની સમજૂતી

અમુક ઉલમાએ આ હદીષથી એ દલીલ કરી છે કે સર્વ કારોબાર (વંધા)થી અફઝલ ખેતી છે એટલા માટે કે એનો લાભ માનવ જાનવર સૌને આમ છે અને એમાં ગૈર ઈખ્તિયારી તૌર પર (આપોઆપ) પણ સવાબ મળી જાય છે. એ જ અલ્લામા નવવીનો ફોલ છે. એક ફોલ એ છે કે સૌથી અફઝલ કારીગરી છે. અને એક ફોલ એ છે કે તિજારત (વેપાર) છે. કારીગરીના અફઝલ હોવા પર હદીષો પણ આવેલી છે. ઈમામ હાકિમે મુસ્તદરકમાં હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنهથી રિવાયત કરી કે રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلمથી પૂછવામાં આવ્યું કે કઈ કમાઈ અફઝલ છે ? ફર્માવ્યું, હાથ વડે કામ કરવું અને હલાલ વેપાર (સોદો). આ હદીષથી એ લોકોએ પોતાની સુધારણા કરી લેવી જરૂરી છે કે વણાટકામના પૈસાને ઝલીલ (નીચ) સમજે છે.

અલ્લામા અયનીએ ફર્માવ્યું કે યોગ્ય એ છે કે સંજોગોના ફેરફાર સાથે એ હુકમ પણ વિવિધ બને. જ્યારે લોકો ખોરાકના જરૂરતમંદ હોય, ખોરાકની ઉણપ હોય તો ખેતી અફઝલ છે. અને હાથવણાટની ચીજોના લોકો જરૂરતમંદ હોય તો હસ્તકલા અફઝલ છે અને જ્યારે કોઈ કારણે વેપારમાં મુશ્કેલી તથા તકલીફ હોય તો વેપાર અફઝલ છે.

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(353)

ખેતીવાડી વિશે પ્રકરણ

بَابُ مَا يُخَذُّ مِنْ عَوَاقِبِ الْأَشْتِغَالِ بِآلَةِ الرَّبِّعِ أَوْ جَاوَزَ الْحَدَّ الَّذِي أَمْرُهُ ص ٣١٢

"ખેતીના ઓજારોમાં મશગૂલ હોવાનાં પરિણામ અથવા મધ્યમ માર્ગથી આગળ વધવાથી જેને ઠરાવવામાં આવ્યો" - (૩૧૨)

حدیث ۱۳۴۴ عَنْ أَبِي أَمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ قَالَ وَرَأَى سِكَّةً وَشَيْئًا مِّنْ آلَةِ الْحَرْثِ فَقَالَ

"હઝરત અબૂ ઉમામા બાહિલી رضي الله عنه એ હળનું (પાલ) તથા ખેતીનો કોઈ સામાન [હદીષ : ૧૩૪૪]

سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا يَدْخُلُ هَذَا بَيْتَ قَوْمٍ إِلَّا

જોયો તો ફર્માવ્યું, મેં રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم ને એવું ફર્માવતાં સાંભળ્યા કે આ જે ઘરમાં જશે અલ્લાહ

أَدْخَلَهُ اللَّهُ السَّلَامَ.

એ ઘરમાં બેઈજજતી દાખલ કરશે."

હદીષ : ૧૩૪૪ની સમજૂતી

પ્રથમ હદીષથી ખેતીની ફઝીલત સાબિત થાય છે અને આનાથી બુરાઈ ! ઈમામ બુખારીએ પ્રકરણ વડે બંનેમાં વર્ગીકરણ પેદા કરી આપ્યું. ખેતી જરૂરત મુજબ તથા મધ્યમ માર્ગ સુધી પસંદીદા છે, હદથી આગળ વધવું બુરુ છે, અથવા અધિક મશગૂલ રહેવાનો અંજામ સારો નથી.

અબૂ દાઉદ (૧/૩૪૦ જેહાદ)માં છે કે અબૂ ઐયૂબ અન્સારી رضي الله عنه એ ફર્માવ્યું, અમે અન્સારે જ્યારે જેહાદ છોડીને ખેતીવાડીમાં ફસાવવા ચાહ્યું તો આ આયતે કરીમા નાઝિલ થઈ : **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْغُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ** "હે ઈમાનવાળાઓ ! પોતે પોતાને તબાહીમાં ન નાખો."

મતલબ એ થયો કે જેહાદ ન છોડો, નહીં તો હલાક થઈ જશો. આ જ પ્રમાણે મુસલમાન જ્યારે ખેતી વગેરેમાં ફસાઈ જશે તો અનિવાર્યપણે જેહાદ છોડી બેસશે. અને આ બર્બાદીનો સબબ છે.

અથવા આ હદીષમાં الطريقથી મુરાદ સ્વભાવમાં નમ્રતા છે જેનાથી કમજોરી લાઝિમ થાય છે જે જેહાદ ત્યજવાનો સબબ છે. એટલા માટે એ નાપસંદ ફર્માવ્યું. ખુલાસો એ નીકળ્યો કે ખેતી એવું કામ છે કે જ્યારે માણસ એમાં ફસાય છે તો તેના ફાયદાઓને જોઈને એમાં વ્યસ્તપણુ વધારતો જાય છે અને જેહાદ ત્યજી આપે છે કે જે બેઈજજતી તથા કમજોરીનો સબબ છે. અને ખેતીનું વર્ણન એ સમયના લેહાઝથી છે, નહીં તો દરેક કામનો આ જ હુકમ છે. કોઈ પણ કામમાં એટલા ડૂબી જવું કે જેહાદ ત્યજી દેવામાં આવે એ બેઈજજતીનો સબબ છે. જેમ કે આ જમાનામાં છે કે મુસલમાન એક કરોડથી વધુ છે પણ જેહાદ છોડી બેઠા છે એટલા માટે પૂરી દુનિયામાં ઝલીલો ખાર (બેઈજજત) છે.

بَابُ اقْتِنَاءِ الْكَلْبِ لِلْحَرْثِ ص ۳۱۲

"ખેતી માટે કૂતરો પાળવો" - (૩૧૨)

حدیث ۱۳۴۵ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લાહુ અં ફર્માવ્યું, રસૂલુલ્લાહ ઈશાદ ફર્માવ્યો, [હદીષ : ૧૩૪૫]

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرُّ، أَمْسَكَ كَلْبًا فَإِنَّهُ يَنْقُصُ كُلَّ يَوْمٍ مِّنْ عَمَلِهِ

જે પણ કૂતરો પાળશે તો તેના નેક અમલમાંથી દરરોજ એક ફીરાત ઘટતો રહેશે, પણ ખેતી

وَيُرَاطُ إِلَّا كَلْبَ حَرْثٍ أَوْ مَا شِئْتِ وَقَالَ ابْنُ سِيرِينَ وَأَبُو صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

તથા પાલતુ પશુઓની રક્ષા માટે પાળે. અને ઈબ્ને સીરીન તથા અબૂ સાલેહે કહ્યું કે હઝરત

رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا كَلْبَ غَنَمٍ أَوْ حَرْثٍ

અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લાહુ અં નબી ઈશાદ ફર્માવ્યું, પણ બકરી કે ખેતર કે શિકારનો કૂતરો. અને અબૂ

أَوْ صَيْدٍ وَقَالَ أَبُو حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى

હાઝિમ કહ્યું કે હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લાહુ અં નબી ઈશાદ ફર્માવ્યું, આ પ્રમાણે રિવાયત કરી,

اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَلْبَ صَيْدٍ أَوْ مَا شِئْتِ عه

શિકાર અથવા પાલતુ પ્રાણીઓનો કૂતરો." (મુસ્લિમ-બુયૂઅ)

حدیث ۱۳۴۶ أَنَّ السَّائِبَ بْنَ يَزِيدَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ حَدَّثَنَا أَنَّهُ سَمِعَ سُفْيَانَ بْنَ

"હઝરત સુફ્યાન બિન અબી યુઝૈર રઝી અલ્લાહુ અં ફર્માવ્યું, આ કબીલો અઝ્ઝહિશનૂઆના [હદીષ : ૧૩૪૬]

أَبِي زُهَيْرٍ رَجُلًا مِّنْ أَرْدِشَنْوَةَ وَكَانَ مِّنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

સત્ય, સહાબીઓમાંથી હતા કે મેં રસૂલુલ્લાહ ઈશાદ ફર્માવતાં સાંભળ્યા છે, જેણે એવો

قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنِ اقْتَنَى كَلْبًا إِلَّا يُغْنِي

કૂતરો પાળ્યો જેની જરૂરત ખેતી કે પશુપાલન માટે નથી તો તેના અમલથી

સમજૂતી : હદીષ : ૧૩૪૫-૧૩૪૬

મુસ્લિમની રિવાયતમાં અપવાદ થીજોમાં શિકારી કૂતરો છે. બલકે અહીં જે રિવાયત ઈબ્ને સીરીન તથા અબૂ સાલેહના તરીકાથી છે એમાં પણ છે બલકે અબૂ હાઝિમની રિવાયતમાં પણ કલ્બ છે. એ ત્રણેવમાં હસ્સ (શર્ત, સીમા) નથી. મકાન વગેરેની હિફાઝતના માટે પણ પાળવો જાઈઝ છે. અમલ ઘટવાથી મુરાદ ભવિષ્યના અમલમાં ઉણપ છે, અથવા ખરેખર ઘટવું મુરાદ છે. કારણ એ છે કે જે

نورالحق فی شریعہ الہدی (ભાગ-૫)

(355)

ખેતીવાડી વિશે પ્રકરણ

عَنْهُ رِعَاوًا وَلَا ضَرْعًا نَقَصَ كُلَّ يَوْمٍ مِّنْ عَمَلِهِ قَيْرَاطٌ قُلْتُ أَنْتَ سَمِعْتَ هَذَا مِنْ

દરરોજ એક ફીરાત ઘટતો રહેશે. મેં પૂછ્યું, શું તમે રસૂલુલ્લાહ ﷺ થી ખૂદ સાંભળ્યું છે ?

رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِي وَرَبِّ هَذَا الْمَسْجِدِ عِ

કહું, હા ! આ મસ્જિદના રબની કૃપા !" (મુસ્લિમ-બુયૂઅ, નિસાઈ, ઈબ્ને માજહ-અસ્સીદ)

بَابُ اسْتِعْمَالِ الْبَقْرِ لِلْجِرَاتَةِ ص ٣١٢

"ખેતી માટે બળદનો ઉપયોગ કરવો." - (૩૧૨)

حدیث ۱۳۴۷ سَمِعْتُ أَبَا سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ

"હજરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લહુ તૈઅલૈયહી થી રિવાયત કરે છે કે ફર્માવ્યું,

[હદીષ : ૧૩૪૭]

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ بَيْنَمَا رَجُلٌ رَاكِبٌ عَلَى بَقْرَةٍ التَفَتَتْ إِلَيْهِ فَقَالَتْ لِمَ أُخْلِقُ

એક શખ્સ બળદ પર સવાર હતો તો બળદે પાછા વળીને કહું, હું આના માટે નથી પેદા કરવામાં આવ્યો, હું

لِهَذَا أُخْلِقُ لِلْجِرَاتَةِ قَالَ آمَنْتُ بِهِ أَنَا وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَأَخَذَ الدِّيبُ شَاةً

ખેતીના માટે પેદા કરવામાં આવ્યો છું ! હુજૂરે ફર્માવ્યું, હું એના પર ઈમાન લાવ્યો. અને અબૂબક્ર ઉમર પણ.

فَتَبِعَهَا الرَّاعِي فَقَالَ لَهُ الدِّيبُ مَنْ لَهَا يَوْمَ السَّبْحِ يَوْمًا لَارَاعِي لَهَا غَيْرِي قَالَ

અને એક વરૂએ એક બકરી પકડી લીધી. ચરાવનારે તેનો પીછો કરીને તેને છીનવી લીધી તો વરૂએ તેને કહું,

آمَنْتُ بِهِ أَنَا وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ قَالَ أَبُو سَلَمَةَ وَمَا هِيَ يَوْمَئِذٍ فِي الْقَوْمِ ع

યૌમુસ્સબ્અ એનો કોણ રક્ષક થશે જે દિવસે મારા સિવાય કોઈ ચરાવનારો ન હશે. ફર્માવ્યું, હું અને અબૂબક્ર

તથા ઉમર એના પર ઈમાન લાવ્યા. અબૂ સલમાએ કહું, અને અબૂબક્ર તથા ઉમર ફ્રીમમાં હાજર ન હતા."

(બુખારી ૧/૪૮૪ અલ્અંબિયા, ૧/૫૧૭ અલ્મનાકિબ, ૧/૫૨૧ મનાકિબે ઉમર ઈબ્ને ખત્તાબ રઝી અલ્લહુ અન્હુ)

ઘરમાં ફૂતરો હોય છે એમાં રહમતના ફરિશ્તા નથી આવતા, ફૂતરો નાપાકી ખાય છે, તેની લાભ નાપાક છે જે ઘરોમાં પડીને ઘરોને નાપાક કરી નાખે છે. એનો પણ ખતરો છે કે વાસણમાં મોં નાખીને પાણી અથવા ખોરાક નાપાક કરી આપે, ઘરવાળાંની જાણમાં ન આવે અને તેનો ઉપયોગ કરી લે. ફીરાતથી મુરાદ ભાગ છે જેની માત્રા અલ્લાહ ﷻ તથા રસૂલુલ્લાહ ﷺ જાણે.

હદીષ : ૧૩૪૭ની સમજૂતી

પરિપૂર્ણતા : કિતાબુલ અંબિયામાં પ્રારંભિક હિસ્સામાં એ છે કે નબી

ﷺએ (એક દિવસ) સવારની નમાઝ બાદ લોકોની તરફ ચહેરો મુબારક ફેરવ્યો અને ઈશાદ ફર્માવ્યો. એક શખ્સ બળદ હાંકતો હાંકતો એના પર સવાર થઈ ગયો અને તેને માર્યો. તે બળદે કહું, હું એના માટે નથી પેદા

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(356)

ખેતીવાડી વિશે પ્રકરણ

بَابٌ إِذَا قَالَ الْكُفِيُّ مَوْنَةَ النَّخْلِ أَوْ غَيْرَهَا وَتَشْرِكُنِي فِي الثَّمْرِ ص ٣٢

"ખજૂર અથવા કોઈપણ ઝાડના બારામાં માલિકે કોઈને કહ્યું, એના પર તમે મહેનત કરો અને ફળમાં મને ભાગીદાર રાખજો." - (૩૧૨)

حدیث ١٣٤٨ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ قَالَتْ أَلَا نُنْصَارُ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લહુ અન્નહુ અન્સારે નબી ંલ્લહુ અઝ કરી, [હદીષ : ૧૩૪૮]

لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِقْسِمُ بَيْنَنَا وَبَيْنَ أَخْوَانِنَا النَّخِيلِ قَالَ لَا

અમારા અને અમારા ભાઈઓ વચ્ચે ખજૂરના બાગ વહેંચી આપો. ફર્માવ્યું, નહીં! એના પર એ લોકોએ અઝ

فَقَالُوا فَتَكْفُونَا الْمَوْنَةَ وَتَشْرِكُكُمْ فِي الثَّمَرَةِ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا - عه

કરી, તો કામ તેઓ કરે અને ફળમાં અમને શરીક રાખે. તો મુહાજિરોએ કહ્યું, મંજૂર છે."

(બુખારી, ૧/૩૭૬, અશશરૂત, નિસાઈ)

કરવામાં આવ્યો, મને ખેતી માટે પેદા કરવામાં આવ્યો છે. તો લોકોએ કહ્યું, સુબહાનલ્લાહ ! બળદ વાત કરે છે ! ફર્માવ્યું, હું અને અબૂબક તથા ઉમર એના પર ઈમાન લાવ્યા.

એ જ પ્રમાણે વરૂના કિસ્સા પછી લોકોએ કહ્યું, સુબહાનલ્લાહ ! વરૂ વાત કરે છે ! તો એવું જ ફર્માવ્યું.

يوم السبع : 'બા' પર જઝમ અને પેશની સાથે. એની શરહકર્તાઓએ છ સ્પષ્ટતાઓ કરી છે : સૌથી કરીબ (નજીક) તે છે જે અલ્લામા નવવીએ કરી છે કે એનાથી મુરાદ કોઈ મહાન ફિત્નો છે જેમાં લોકોને ચોપગાંનો પણ હોશ નહીં હોય અને તેઓ ચરાવનાર વિના જંગલોમાં ચરશે. ચોપગાંઓનું માણસો સાથે માણસની ભાષામાં વાત કરવું ઘણી બધી હદીષોમાં આવ્યું છે.

હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી મરવી છે. એક વરૂ એક બકરીના ટોળામાં આવ્યો અને એક બકરી પકડીને નાઠો. ચરાવનારે તેનો પીછો કર્યો અને વરૂથી છીનવી લીધી. વરૂ એક ટેકરા પર ચઢ્યો અને પોતાના આગલા પગો ઉભા કરીને બંને થાપાંની વચ્ચે પૂછડી દબાવીને આગળ કરીને બેઠો અને બોલ્યો, અલ્લાહે મને રોજી આપી હતી તે તેને છીનવી લીધી ! તે શખ્સે કહ્યું, ખુદાની કૃપમ ! આજના જેવી વાત કદી નથી જોઈ ! વરૂ વાત કરે છે ! એના પર વરૂએ કહ્યું, આનાથી આશ્ચર્યમય વાત એ છે કે એ બંનેવ પહાડીઓના દરમ્યાન ખજૂરોના બાગમાં એક સાહબ છે જે તમામ ભૂતકાળની અને તમામ ભવિષ્યની ખબર આપે છે. એ ચરાવનારો ચડૂદી હતો. એ નબી ંલ્લહુની ખિદમતમાં હાજર થયો અને આખો બનાવ સંભળાવ્યો અને મુસલમાન થઈ ગયો. નબી ંલ્લહુએ એને સમર્થન આપ્યું. (મિશકાત, બાબુલ મુઅજિઝાત, પેજ-૫૪૧)

હદીષ : ૧૩૪૮ની સમજૂતી

تَكْفُونَا الْمَوْنَةَ : એટલે ઝાડની દેખભાળ, તેને પાણી આપવું, ખેડવું અને તેનાં બીજાં જરૂરી કામો જેમ કે હિકાજત વગેરે મુહાજિરો કરે અને જે પેદા થાય તે અમારા અને તેમનામાં સંયુક્ત હોય. હુઝૂરે અફઠસ ંલ્લહુએ એ પસંદ ન ફર્માવ્યું કે અન્સારને તેમની મિલકતથી અલગ કરી દેવામાં આવે, એટલે ઈન્કાર કરી આપ્યો પણ જ્યારે પેદાશમાંથી ભાગ વહેંચવાની તજવીઝ રાખવામાં આવી તો મંજૂર કરી લીધું.

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(357)

ખેતીવાડી વિશે પ્રકરણ

بَابُ قَطْعِ الشَّجَرِ وَالنَّجْلِ ص ٣١٢

"ખજૂર અથવા કોઈ ઝાડ કાપવું" - (૩૧૨)

حدیث ۱۳۴۹ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

"હઝરત અબ્દુલ્લાહ (ઈબ્ને ઉમર) رضی اللہ عنہما એ નબી ﷺ ના બારામાં રિવાયત [હદીષ : ૧૩૪૯]

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ حَرَّقَ نَجْلَ بَنِي النَّضِيرِ وَقَطَعَ وَهِيَ الْبُؤَيْرَةُ وَلَهَا يَقُولُ حَسَّانُ

કરી કે હુજૂરે બની નુઝૈરના ખજૂરોનાં ઝાડોને સળગાવી અપાવ્યાં અને કપાવી નાખ્યાં. આ બૂઅયરામાં થયું.

وَهَانَ عَلَى سَرَاةِ بَنِي لُؤَيٍّ : حَرِيقٌ بِالْبُؤَيْرَةِ مُسْتَطِيرٌ - عه

એના બારામાં હસ્સાને કહ્યું, બની લૂઅયના સરદારો પર બૂઅયરામાં ફેલાયેલી આગે ફતલને આસાન કરી આપી."

(બુખારી ૧/૪૨૪ જેહાદ, ૨/૫૭૫ મગાઝી, ૨/૭૨૫ તફસીરે સૂરએ હશર, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, ઈબ્ને

માજહ-જેહાદ, દારમી-સિયર, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૨/૮)

હદીષ : ૧૩૪૯ની સમજૂતી

મદીના તયબહમાં આગમન પછી હુજૂરે અફઠસ عليه السلام એ મદીનાના ત્રણેવ યહૂદી કબીલાઓ બની કુનયકા, બની નઝીર તથા બની ફરીઝાથી કરાર કર્યો હતો કે બંને પક્ષોમાંથી કોઈના ઉપર દિયત (ખૂનના બદલે વળતર) લાઝિમ થશે તો સૌ મળીને અદા કરશે. સરિયાએ બીરે મઊનાથી પરત થતાં હઝરત અમ્ર ઈબ્ને ઉમૈયા ઝમીરી رضي الله عنه એ ફબીલા બની આમિરના બે શપ્સોને ફતલ કરી નાખ્યા જેમને રસૂલુલ્લાહ عليه السلام અમાન આપી ચૂક્યા હતા તેની એમને ખબર ન હતી. હુજૂરે અફઠસ عليه السلام એ તેમની દિયત અદા કરવાનું એલાન ફર્માવી આપ્યું. એ જ દિયતના અનુસંધાનમાં બની નઝીરમાં તશરીફ લઈ ગયા. વાતચીત દરમ્યાન હુજૂરે અફઠસ عليه السلام એક દીવાલના સાયામાં ઉભેલા હતા. એ દગાબાઝોએ એક શપ્સને ઉપલા માળે મોકલ્યો કે હુજૂર પર પથ્થર ફેંકી દે. પોતાના બાતિની ઈલ્મ વડે હુજૂરને ખબર થઈ ગઈ અને પરત તશરીફ લઈ આવ્યા.

તેમજ તેઓ પદા પાછળ કુરૈશના કાફિરો સાથે કોન્ટેક્ટ રાખતા હતા એટલા માટે હુજૂરે અફઠસ عليه السلام એ બની નઝીરનો ઘેરાવ કરી લીધો. દરમ્યાનમાં ખજૂરોનો બાગ હતો જેના ઝુંડથી છુપાવાનું કામ લઈ શકતા હતા એટલા માટે એનાં અમુક ઝાડો કપાવી નાખ્યાં અને સળગાવી નાખ્યાં. એના પર આ આયતે કરીમા નાઝિલ થઈ : **وَمَا قَطَعْتُمْ مِنْ لَبَنَةٍ أَوْ نَرْتُمْوهَا قَائِمَةً عَلَىٰ أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ** : "લીનાનાં કેટલાંક ઝાડો કપાવી નાખ્યાં અને કેટલાંકને છોડ્યાં, આ બધું અલ્લાહના હુકમથી થયું." (હશર-૧)

આ ઘેરાવ પંદર દિવસ રહ્યો. થાકી હારીને બની નઝીરે એ શર્ત મૂકી કે અમને મદીનાની બહાર જવાની ઈજાઝત આપવામાં આવે અને શરતની સાથે કે અમે જેટલો માલ સામાન પોતાની સાથે લઈ જઈ શકીએ લઈ જઈએ. આ શર્ત મંજૂર થઈ અને તેઓ ખૈબર ચાલ્યા ગયા. આ બનાવ રબીઉલ અવ્વલ હિ.સ. ૪માં થયો.

بنی لؤی : (બની લૂવય) હુજૂરે અફઠસ عليه السلام ના જદે આ'લા (દાદા) બની લુઅયથી મુરાદ કુરૈશ છે. બલ્કે (તેનાથી) અધિક ખાસ, હુજૂરે અફઠસ عليه السلام તથા સહાબાએ કિરામ.

بؤیره : (બૂઅયરા) : બની નુઝૈર જ્યાં રહેતા હતા એ જગાનું નામ છે. લીબના મામૂલી ખજૂરની એક જાત છે જેને સામાન્ય અરબો ખાતા ન હતા.

حدیث ۱۳۵۰ عَنْ حَنْظَلَةَ بْنِ قَيْسِ الْأَنْصَارِيِّ سَمِعَ رَافِعَ بْنَ خَدِيجٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى

"હજરત રાફેઅ બિન ખદીજ رضی اللہ عنہ سے فرمایا, مدیناવાसीઓમાં સૌથી અધિક [હદીષ : ૧૩૫૦]

عَنْهُ قَالَ كُنَّا أَكْثَرَ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَزْدَرَّعًا كُنَّا نَكْرِى الْأَرْضَ بِالنَّاحِيَةِ مِنْهَا مَسْمَى

ખેતરવાળા અમે લોકો હતા. અમે એ શરત પર ખેતર ભાડે આપતા કે ખેતરના એક નિશ્ચિત હિસ્સાની ઉપજ

لِسَيِّدِ الْأَرْضِ قَالَ فَمِمَّا يَصَابُ ذَلِكَ وَتَسْلَمُ الْأَرْضُ وَمِمَّا تَصَابُ الْأَرْضُ

ખેતરનો માલિક લેશે. પરંતુ એવું જતું હતું કે ક્યારેક તે હિસ્સાની ઉપજ નષ્ટ થઈ જતી અને ખેતર મેહફૂઝ રહેતું.

وَيَسْلَمُ ذَلِكَ فَنُهِينَا وَأَمَّا الذَّهَبُ وَالْفِضَّةُ فَلَمْ يَكُنْ يَوْمَئِذٍ

અને કેટલીકવાર ખેતરની ઉપજ નષ્ટ થઈ જતી અને તે હિસ્સો સલામત રહેતો. એટલા માટે

અમને એનાથી મના કરી આપ્યું. સોના ચાંદી તે વખતે ન હતાં."

હદીષ : ૧૩૫૦ની સમજૂતી

ચાર પ્રકરણો પછી المزارعة فی السروط من ما یکره માં એની વિગત આ પ્રમાણે વર્ણન થઈ છે કે નક્કી એવું થતું હતું કે ખેતરના એ હિસ્સાની ઉપજ હું લઈશ અને એ હિસ્સાની ભાડુઆત લેશે. એમાં એ ગરબડ ખડી થતી કે ક્યારેક માલિકના હિસ્સામાં કાંઈ પેદા ન થતું અને ભાડુઆતના હિસ્સામાં ઉપજ થતી, અને ક્યારેક એનાથી ઉલટું થતું. એટલા માટે એનાથી મના કરી આપ્યું.

مزرعا : આ પ્રકરણ ઈફતેઆલનું ઈસ્મેઝરફ અથવા મુસ્દરે મયમી છે. અસલમાં مزرعا હતું, (તા)ને (તા)થી બદલી નાખવામાં આવ્યું.

بناحية منها : એટલે કે જમીનનો એક નિશ્ચિત હિસ્સો જમીન માલિક માટે દર્શાવવામાં આવે છે કે એની ઉપજ જમીન માલિક લેશે અને એક હિસ્સો ભાડુઆતના નામથી દર્શાવાય છે કે એની ઉપજ ભાડુઆત લેશે.

فمما يصاب : એટલે કે માલિકનો નામ સૂચવેલ હિસ્સો બર્બાદ થઈ જતો અને બાકીના ખેતરમાં પાકની ઉપજ થતી. અને ક્યારેક ભાડુઆતનો હિસ્સો બર્બાદ થઈ જતો અને માલિકનો મેહફૂઝ રહેતો. હજરત રાફેઅ બિન ખદીજ رضی اللہ عنہની આ હદીષ હજરત ઈમામે આ'ઝમ તથા એ ઈમામોની દલીલ છે જેઓ એવું કહે છે કે બટાઈ (આધે) પર ખેતી જાઈજ છે. આ ઉપરાંત અન્ય ઘણી બધી હદીષો એની મનાઈમાં આવેલી છે, જેમાં એ હદીષ કે મુહાકલત (ખેતીને કંતી-ડૂંડાં સાથે વેચવા)થી મના ફર્માવ્યું વર્ણન થઈ ચૂકી છે. મુહાકલત (ખેતીને કંતી-ડૂંડાં સાથે વેચવા)નો એક અર્થ એ પણ છે. બાકીની હદીષો આગળ આવી રહી છે. આપણા ઈમામોમાં હજરત અબૂ યુસુફ અને ઈમામ મુહમ્મદ رحمہ اللہ علیہ એ એને જાઈજ કહેલ છે. ઉર્ફ અને આમ રિવાજના કારણે એના પર ફત્વો છે.

بَابُ الْمَزَارَعَةِ بِالشَّطْرِ وَنَحْوِهِ صَلَّى

"અડધી અથવા વધઘટ ઉપજ પર ખેતી" - (૩૧૩)

ت ٤٤٨ وَقَالَ قَيْسُ بْنُ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ قَالَ مَا بِالْمَدِينَةِ أَهْلُ بَيْتِ هَجْرَةٍ

"અને કેસ બિન મુસ્લિમો ઈમામ અબૂ જઅફર સાદિક રહી રિવાયત કરી કે [તઅલીફ : ૪૪૮]"

إِلَّا يُزْرَعُونَ عَلَى الثَّلَاثِ وَالرُّبْعِ -

તેમણે ફર્માવ્યું, મદીનામાં મુહાજિરોનું કોઈ ઘર એવું ન હતું જે ત્રીજો ભાગ કે ચોથાઈ પર ખેતી ન કરતો હોય."

ت ٤٤٩ وَزَارِعَ عَلِيُّ وَسَعْدُ بْنُ مَالِكٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ وَعُمَرُ بْنُ عَبْدِ

"હઝરત અલી અને હઝરત સઅદ બિન માલિક, હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબને [તઅલીફ : ૪૪૯]"

الْعَزِيزِ وَالْقَاسِمِ وَعُرْوَةَ وَآلِ أَبِي بَكْرٍ وَآلِ عُمَرَ وَآلِ عَلِيٍّ وَابْنَ سَيْرِينَ -

મસ્ઊદ, ઉમર, હઝરત અલી, હઝરત સઅદ બિન માલિક, હઝરત અબૂબક, હઝરત ઉમર, હઝરત અલી, હઝરત સઅદ બિન માલિક, હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબને સીરીને બટાઈ (આદે) પર ખેતી કરી છે."

ت ٤٥٠ وَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْأَسْوَدِ كُنْتُ أَشَارِكُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ يَزِيدٍ فِي الزَّرْعِ [تأليف : ٤٥٠]

"અને અબ્દુરહમાન બિન અસ્વદે કહ્યું, હું તથા અબ્દુરહમાન બિન યસીદ ખેતીમાં એક બીજાના શરીક રહેતા હતા."

تأليف : ٤٤٨ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ અબ્દુરઝઝાફે પોતાના મુસન્નફમાં મુત્તસિલ સનદ સાથે વર્ણવી લે.

تأليف : ٤٤٩ની સમજૂતી

હઝરત અલી રહી અને હઝરત ઉમર બિન અબ્દુલ અઝીઝ અને આલે અબૂબક તથા આલે ઉમરની તઅલીફાતને ઈમામ ઈબને અબી શયબાએ અને હઝરત સઅદ બિન માલિકની અને હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબને મસ્ઊદની તઅલીફોને ઈમામ તહાવીએ, અને ફાસિમ બિન મુહમ્મદની તઅલીફને ઈમામ અબ્દુરઝઝાફે, અને ઈબને સીરીની તઅલીફને ઈમામ સઈદ બિન મન્સૂરે મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે : અલ્લામા ઈબને હજરે કહ્યું કે ઉરવા બિન ઝુબેરની તઅલીફને ઈમામ ઈબને અબી શયબાએ મૌસૂલન વર્ણન કરેલ છે પણ અલ્લામા અયનીએ ફર્માવ્યું કે મેં નથી જોઈ. સઅદ બિન માલિકથી મુરાદ હઝરત સઅદ બિન અબી વક્ફાસ રહી છે.

تأليف : ٤٥٠ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ ઈબને અબી શયબાએ રિવાયત કરી. એમાં આટલું વધુ છે કે હું અનાજ ઉઠાવીને અલ્ફમા અને અસ્વદની પાસે લઈ જતો, જો એમાં કોઈ વાંધો હોતો તો બંને મના કરતા. અબ્દુરહમાન બિન અસ્વદ મશહૂર ફકીહ મુહદિધ અસ્વદ ઈબને યસીદના ભાઈ અને હઝરત અલ્ફમાના ભત્રીજા છે.

ت ٤٥١ وَعَامَلَ عُمَرَ النَّاسَ عَلَىٰ إِنْ جَاءَ عُمَرُ بِالْبَذْرِ مِنْ عِنْدِهِ فَلَهُ الشَّطْرُ وَ

"અને હઝરત ઉમર એ લોકો સાથે એ મામલો કર્યો કે જો ઉમર બીયારણ [તઅલીફ : ૪૫૧]

إِنْ جَاءَ وَإِلَّا بَذَرَ فَلَهُمْ كَذَا -

આપે તો એને અડધું અને જો એ લોકો બીયારણ આપે તો એમને આટલું."

ت ٤٥٢ وَقَالَ الْحَسَنُ لَا بَأْسَ أَنْ تَكُونَ الْأَرْضُ لِأَحَدِهِمَا فَيُنْفِقَانِ جَمِيعًا

"અને ઈમામ હસન બસરીએ કહ્યું, એમાં કોઈ વાંધો નથી કે જમીન કોઈની [તઅલીફ : ૪૫૨]

فَمَا خَرَجَ فَهُوَ بَيْنَهُمَا وَرَأَىٰ ذَلِكَ الرَّهْرِي -

હોય અને એની સાથે કોઈ અન્ય મળીને ખર્ચ કરે અને ઉપજ બંને લે. અને જુહરીની પણ એ જ રાય છે."

ت ٤٥٣ وَقَالَ الْحَسَنُ لَا بَأْسَ أَنْ يَجْتَنِي الْقُطْنُ عَلَى النَّصْفِ

"અને ઈમામ હસન બસરીએ ફર્માવ્યું કે કોઈ રૂ એ શર્ત પર વણે (વણાટકામ) કે અડધું હું લઈશ તો કોઈ વાંધો નથી."

ت ٤٥٤ وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ وَابْنُ سَيْرِينَ وَعَطَاءٌ وَالْحَكَمُ وَالرَّهْرِي وَقَادَةَ لَا بَأْسَ

"અને ઈબ્રાહીમ, ઈબ્ને સીરીન, અતાઅ, હકમ, જુહરી તથા કુતાદાએ [તઅલીફ : ૪૫૪]

أَنْ يُعْطِيَ الثَّوْبَ بِالثَّلَاثِ أَوْ الرَّبِيعِ أَوْ مِخْوَةٍ

કહ્યું કે ત્રીજાઈ કે ચોથાઈ વગેરેની શર્ત પર કપડું વણવા માટે આપવામાં આવે કાંઈ વાંધો નથી."

તઅલીફ : ૪૫૧ની સમજૂતી

ઈબ્ને અબી શયબાએ આ તઅલીફને વિગતવાર આ પ્રમાણે વર્ણવી છે કે હઝરત ઉમરે નજરાનના યહૂદી તથા ઈસાઈને તડીપાર કર્યા તો તેમની જમીનો અને દ્રાક્ષના વેલાઓ ખરીદી લીધા અને જેમને જમીનો આપી એમનાથી એ નક્કી કર્યું કે જો તે લોકો કુલ બિયારણ પોતાની પાસેથી લગાડે તો તેમને ૨/૩, અને ઉમરના માટે ૧/૩. અને જો ઉમર બિયારણ આપે તો એનું અડધું અને ખજૂરોમાં એ નક્કી કર્યું કે કામ કરનારાઓને પાંચમો અને દ્રાક્ષની વેલોમાં તેમને ત્રીજો તથા ૨/૩ ઉમરને.

તઅલીફ : ૪૫૨-૪૫૩-૪૫૪ની સમજૂતી

ઈમામ ઈબ્રાહીમ નખઈની તઅલીફને ઈમામ અબૂબક અષરમે અને બાફીની તઅલીફો ઈમામ અબૂબક ઈબ્ને શયબાએ રિવાયત કરી છે. અલ્લામા અયનીએ ફર્માવ્યું કે ઈમામ અતાઅ અને હકમનો ફૌલ મને ઈબ્ને અબી શયબામાં નથી મળ્યો અને ઈમામ જુહરીના ફૌલની પણ તખરીજ (હવાલા)થી હું વાકેફ નથી થયો.

આ તઅલીફોનો સાર એ છે કે વણનારાને સુતર આપ્યું કે કપડું વણી આપે, જે કપડું તૈયાર થાય તેનું ત્રીજું, ચોથાઈ, અડધું મારું છે બાકીનું તમારું, એમાં કાંઈ વાંધો નથી.

نورالهدى للفقهاء الشافعية (भाग-५) (361)

ખેતીવાડી વિશે પ્રકરણ

ت ٤٥٥ وَقَالَ عُمَرُ لِأَبَسَ أَنْ تَكُونَ الْمَاشِيَةَ عَلَى الثَّلْثِ أَوِ الرَّبِيعِ إِلَى أَجْلِ مَسْمِيٍّ

"अने मअमरे कहुं, अमां कोई वांधो नथी के पालतु प्राणीओ निश्चित मुदत सुधी [तअलीक़ : ४५५]

त्रीज भाग के योथाई पर आपवामां आवे."

حدیث ۱۳۵۱ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ عَبْدِ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا أَخْبَرَنَا أَنَّ النَّبِيَّ

"उउरत अउदुल्लाउ ईने उमर رضی اللہ عنہما अे भबर आपी के नबी ﷺ अे [हदीष : १३५१]

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامِلَ أَهْلِ خَيْبَرَ بِشَطْرِ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا مِنْ زَرْعٍ

भैबरवाणाओ साथे अे मामलो क्यो उतो के तेओ भेती के इण जे पण पेदा थाय अेनु अउधु आपशे. अने उउरे

أَوْ تَمِيرٍ وَكَانَ يُعْطَى أَرْوَاجَهُ مِائَةً وَسِتِّ تَمَاتُونَ وَسِتِّ تَمِيرٍ وَعِشْرُونَ وَسِتِّ

अक़दस ﷺ पोतानी पत्नीओने सो वसक़ अता इर्मावता उता, अेसी वसक़ भजूर अने वीस वसक़ जव. अने

شَعِيرٍ وَقَسَمَ عُمَرُ خَيْرَ أَرْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَقْطَعَ لَهُنَّ

ज्यारे उउरत उमर رضی اللہ عنہ अे भैबरनी जमीन वहेथी तो अउवाजे मुतउउरात (नबी पाकनी पवित्र बीबीओ)ने

مِنَ الْمَاءِ وَالْأَرْضِ أَوْ يَمُضِي لَهُنَّ فَمِنْهُنَّ مَنِ اخْتَارَ الْأَرْضَ وَمِنْهُنَّ مَنِ اخْتَارَ

अधिकार आपी हीधो, तेओ याडे तो तेमने पाणी अने जमीननो अेक टुकडो आपी हेवामां आवे अथवा

الْوَسْقِ وَكَانَتْ عَائِشَةُ اخْتَارَتِ الْأَرْضَ -

पडेलांनो अमल यथावत राभवामां आवे. अेमांथी अमुके जमीन पसंद करी अने अमुके वसक़ने, अने उउरत

आईशा رضی اللہ عنہा अे जमीन पसंद करी."

तअलीक़ : ४५५नी समजूती अेनो मतलब अे छे के कोईने योपगु आधुं के तेने भाडा पर यलावो, द्वा.त. वजन वडेवा, अने जे भाडा पेटे मणे तेनो अउधो के त्रीजे भाग मारो बाकीनो तमारो.

आ सर्व क़रारोमां आपणो मजुलब अे छे के ज़ाईज नथी, केम के मजूरी पण मजुल्ल छे (नक्की नथी) अने मुदत पण. जेनाथी जघडानो पूरो संभव छे. अने अमुकना समर्थनमां सडीउ उदीषो पण आवेली छे. अही ईमाम बुभारीने पोताना समर्थनमां उदीषो नथी मणी जेथी अक़वाले रिजालनो सडारो लीधो, ज्यारे के ताभईनना भारामां उउरत ईमामे आ'उम इर्मावी यूक्या छे ینازعوننا ننازعوهم ताभईन साथे अमारो मतभेद यालतो रहे छे, अेटले के अेमनो इत्वो अमारा माटे हलील नथी.

हदीष : १३५१नी समजूती मुजारेअत अने मुसाक़ात अेटले आध पर भेती अने भागमां काम करवाना ज़ाईज राभववाणानी भडु मोटी हलील आ उदीष छे. पण वर्णन थई यूक्युं के अे न मुजारेअत उती न मुसाक़ात भडके भिराज हुतुं.

नुअहवुल् क़ारी शरहे बुभारी (भाग-५)

(362)

भेतीवाडी विशे प्रकरण

حدیث ۱۳۵۲ قَالَ عُمَرُ وَقُلْتُ لِيَطَاؤِسَ لَوْ تَرَكْتُ الْمَخَابِرَةَ فَإِنَّهُمْ يَزْعَمُونَ أَنَّ النَّبِيَّ

"અમ્ર બિન દીનારે ઈમામ તાઉસને કહ્યું કે તમે મુખાબરા ('મુખાબરા'નો અર્થ [હદીષ : ૧૩૫૨])

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْهُ قَالَ أَيْ عُمَرُ وَقَائِي أُعْطِيَهُمْ وَأَعَيْنُهُمْ

મુજારઅત (ખેતી) જ છે.) છોડી આપો તો બેહતર છે. એટલા માટે કે લોકો ગુમાન કરે છે કે નબી ﷺ એ

وَإِنْ أَعْلَمَهُمْ أَخْبَرَنِي يَعْنِي ابْنَ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

એનાથી મના ફર્માવ્યું. તો તાઉસે કહ્યું, હે અમ્ર ! હું એમને આપુ છું અને એમની મદદ કરી આપુ છું અને એમાં

لَمْ يَنْهَ عَنْهُ وَلَكِنْ قَالَ أَنْ يَمْنَحَ أَحَدَكُمْ أَخَاهُ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَأْخُذَ عَلَيْهِ

સૌથી વધુ ઈસ્મવાળા એટલે હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما એ મને ખબર આપી કે નબી ﷺ એ એનાથી મના

خَرَجًا مَعْلُومًا

નથી ફર્માવ્યું, હા ! એવું ફર્માવ્યું છે કે તમે તમારા ભાઈને આપી દો એ એનાથી બેહતર છે કે એ જમીન પર

એનાથી મેહસૂલ વસૂલ કરો."

(બુખારી ૧/૩૧૫, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ-બુયૂઅ, તિર્મિઝી-અલ્ અહકામ, નિસાઈ-અલ્મુજારઅત, ઈબ્ને માજહ-અલ્અહકામ)

وقسم عمر : હઝરત ઉમર رضی اللہ عنہ એ યહૂદીઓને ખેબરથી તડીપાર કર્યા તો ત્યાંની જમીનને હક્કદારોમાં વહેંચી કાઢી એ વખતે અઝવાજે મુતહ્હરાતનો મામલો પણ રજૂ થયો. કેમ કે હુઝૂરે અફદસ ﷺ ખેબરની જ ઉપજથી અઝવાજે મુતહ્હરાત (પુનિત પત્નીઓ)ને અતા કરતા હતા. હઝરત ઉમર رضی اللہ عنہ એ ઉમ્મહાતુલ મોમિનીનની મરજી પર છોડ્યું તો જેમને જે પસંદ હતું તે સ્વીકાર્યું.

ફાયદો : ખેતીના ચાર પ્રકાર છે : પ્રથમ ખેતર અથવા બાગના કોઈ ખાસ હિસ્સાને પોતાના માટે રાખી લે કે એની ઉપજ હું લઈશ બાકીની ઉપજ ખેડૂત લે. આ એકમતિએ નાજાઈઝ છે. બીજું એ કે બદલામાં રોકડા નક્કી થાય, આ એકમતિએ જાઈઝ છે. બદલામાં અનાજની કોઈ માત્રા નક્કી થાય, દા.ત. દસ મણ, એ પણ નાજાઈઝ છે. એ નક્કી થાય કે અડધું કે ચોથાઈ આપવામાં આવશે. આપણે ત્યાં પસંદીદા એ છે કે એ જાઈઝ છે.

હદીષ : ૧૩૫૨ની સમજૂતી

'મુખાબરા'નો અર્થ મુજારઅત (ખેતી)જ છે. ફરક એ છે કે જો બિયારણ ખેડૂતનું હોય તો મુખાબરા કહેવાય છે અને જો માલિકનું હોય તો મુજારઅત. આપણા હિંદુસ્તાનમાં સામાન્ય રિવાજ એ જ છે કે બિયારણ, હળ, બળદ સૌ ખેડૂતનું હોય છે. એ જ જોડે છે તથા વાવે પણ છે, ત્યાં સુધી કે કાપીને, અનાજને ભૂસાથી અલગ કરીને અડધું ખેતરના માલિકને આપે છે. અલ્બત્ત ભૂસુ બધું ખેડૂત લે છે.

بَابُ أَوْقَافِ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَرْضِ الْخُرَاجِ وَمُزَارَعَتِهِمْ وَمَعَامَلَتِهِمْ

"સહાબાએ કિરામની વફૂફવાળી તથા ખિરાજવાળી જમીન, અને સહાબાની ખેતી તથા મામલાઓનું બચાન" - (૩૧૪)

حدیث ۱۳۵۳ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ لَوْلَا

"ઝયદ બિન અસ્લમ પોતાના પિતાથી રિવાયત કરે છે કે હઝરત ઉમર رضي الله عنه [હદીષ : ૧૩૫૩]

آخِرُ الْمُسْلِمِينَ مَا فَتَحَتْ قَرْيَةً إِلَّا قَسَمْتُهَا بَيْنَ أَهْلِهَا كَمَا قَسَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ

ફર્માવ્યું, જો ભવિષ્યના માટે મુસલમાનોનો મને ખ્યાલ ન હોત તો જે પણ વસ્તી ફતહ થાત તેના રહેવાસીઓ

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرٌ ع

પર વહેંચી આપતો જેવી રીતે નબી صلى الله عليه وسلم એ ખૈબરમાં કર્યું હતું."

(બુખારી ૧/૪૪૦ અલ્જિહાદ, ૨/૬૦૮ મગાઝી, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૧/૪૦, અબૂ દાઉદ-ખિરાજ)

એનાથી મુરાદ એ છે કે મુતલફન (સદંતર) મના નથી ફર્માવ્યું બલકે એ મુજારિઅતથી મના ફર્માવ્યું જેમાં કોઈ શર્ત છૂટી જતી હોય જેનાથી ઝઘડો થવાનો અંદેશો હોય. જેમ કે ઈમામ તહાવી (મઆનિયુલ આષાર, ૨/૨૫૯) વગેરેએ ઝયદ બિન ષાબિત رضي الله عنه થી રિવાયત કરી કે તેમણે ફર્માવ્યું, અલ્લાહ રાફેઅ બિન ખદીજની મગફેરત ફર્માવે, હું એમના કરતાં અધિક આ હદીષને જાણુ છું. થયું એમ કે અન્સારના બે સાહબ રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم ની ખિદમતમાં હાજર થયા જેઓ આપસમાં લડી રહ્યા હતા. ફર્માવ્યું, જ્યારે તમારો આ હાલ છે તો ભાડા પેટે ખેતર ન આપો. રાફેઅ કેવળ આ સાંભળ્યું. એની પણ સંભાવના છે કે મનાઈ કરાહતે તન્ઝીહી (મકરૂહે તન્ઝીહી)ની હદ સુધી હોય અને હઝરત ઈબને અબ્બાસ رضي الله عنه કરાહતે તહરીમીનો ઈન્કાર કરી રહ્યા છે.

ان يمنح اخاه : આ ઈશાદ અખ્લાકની ઉચ્ચતા તથા સદવર્તાવ તથા હમદદીનું સૂચન છે.

હદીષ : ૧૩૫૩ની સમજૂતી

આ હદીષના રાવી અસ્લમ હઝરત ફારૂકે આ'ઝમ رضي الله عنه ના ગુલામ હતા. એ મૂળમાં યમનના રહેવાસી હતા. હિ.સ. ૧૧માં હઝરત સિદીકે અકબર رضي الله عنه એ હઝરત ઉમર ફારૂકે આ'ઝમ رضي الله عنه ને પોતાની ખિલાફતના પ્રથમ વર્ષે અમીરે હજ બનાવીને મોકલ્યા હતા તો મક્કા મોઅઝ્ઝમામાં તેમણે અસ્લમને ખરીદ્યા હતા. ૧૧૪ વરસની વયે રબને પ્યારા થયા.

સામ્યતા : પ્રકરણના પ્રથમ ભાગ એટલે સહાબાએ કિરામના અવફૂફની સાબિતીના માટે વસાયાની એક લાંબી હદીષનો એક ભાગ તઅલીફ રૂપે વર્ણન કર્યો છે, જેમાં એ છે કે હુઝૂરે અફદસ عليه السلام એ હઝરત ઉમર رضي الله عنه થી ફર્માવ્યું હતું કે એ ભાગને સદફો કરી આપો કે એને વેચવામાં ન આવી શકે, અને એના ફળને ખાવામાં આવે. હઝરત ઉમર رضي الله عنه એ એવું જ કર્યું. અને પ્રકરણના બાકીના હિસ્સાની સામ્યતા વર્ણવેલ હદીષથી જાહેર છે.

بَابُ إِذْ قَالَ رَبُّ الْأَرْضِ أَقْرَأُ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَمْ يَدْرِكْ أَجْلًا مَعْلُومًا فَهَمَا عَلَى تَرْضِيهِمَا

"જ્યારે જમીનનો માલિક કોઈને એવું કહે કે હું તમને જમીન પર ત્યાં સુધી રાખીશ જ્યાં સુધી અલ્લાહ રાખે અને કોઈ નિશ્ચિત મુદત નક્કી ન કરે તો એ મામલો તે બંનેની રજામંદી સુધી રહેશે. - (૩૧૪)

حدیث ۱۳۵۵ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ

"હઝરત ઈબને ઉમર રઝી અલ્લાહુ એ રિવાયત છે કે હઝરત ઉમર ઈબને ખત્તાબ રઝી અલ્લાહુ એ [હદીષ : ૧૩૫૫]

رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَجْلَى الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى مِنْ أَرْضِ الْحِجَازِ وَكَانَ رَسُولُ

યહૂદી તથા ઈસાઈઓને હિજાઝની ભૂમી પરથી તડીપાર કરી દીધા અને રસૂલુલ્લાહ રઝી અલ્લાહુ એ જ્યારે ખેબર

اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا ظَهَرَ عَلَى حَيْبَرَ أَرَادَ إِخْرَاجَ الْيَهُودِ مِنْهَا وَكَانَتْ

ફતહ કર્યું તો યહૂદીઓને ત્યાંથી કાઢવા યાહું અને જ્યારે કોઈ જમીનને રસૂલુલ્લાહ રઝી અલ્લાહુ એ ફતહ કરી લે તો તે

الْأَرْضِ حِينَ ظَهَرَ عَلَيْهَا لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُسْلِمِينَ فَأَرَادَ إِخْرَاجَ الْيَهُودِ مِنْهَا

જમીન અલ્લાહ અને તેના રસૂલ અને મુસલમાનોની થઈ જાય છે એટલા માટે હુઝૂરે યહૂદીઓને ત્યાંથી

فَسَأَلَتِ الْيَهُودَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيَقْرَهُمْ بِهَا عَلَى أَنْ

કાઢવા યાહું. તો યહૂદીઓએ રસૂલુલ્લાહ રઝી અલ્લાહુ એ સવાલ કર્યો કે તેમને અહીં રહેવા દે એ શર્ત પર કે તેઓ

يَكْفُوا عَمَلَهَا وَلَهُمْ نِصْفُ الثَّمْرِ وَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ

કામ કરશે અને તેમને ફળોની આધ મળશે. અને તેમનાથી રસૂલુલ્લાહ રઝી અલ્લાહુ એ એ પણ ફર્માવી આપ્યું હતું,

وَسَلَّمَ يَقْرَهُمْ بِهَا عَلَى ذَلِكَ مَا شِئْنَا فَقَرُّوا بِهَا حَتَّى أَجْلَاهُمْ عُمَرَ إِلَى

અમે તમને એના પર રહેવા દઈએ છીએ જ્યાં સુધી અમે યાહીશું. યહૂદી એના પર રહ્યા ત્યાં સુધી કે હઝરત

تِيْمَاءُ وَارِيْحَاءُ

ઉમર રઝી અલ્લાહુ એ એઓને તયમા તથા અરીહા તડીપાર કરી આપ્યા."

(મુસ્લિમ, અલ્મસાકાત વલ્મુઝારિઅહ, અબૂ દાઉદ-અલ્ઈમારહ, મુઅત્તા ઈમામ માલિક-મસાફાત,

મુરનદે ઈમામ અહમદ, ૩/૧૪૯)

હદીષ : ૧૩૫૫ની સમજૂતી

હુઝૂરે અફદહસ રઝી અલ્લાહુ એ તો એહસાન કરીને યહૂદીઓને ખેબરમાં જ રહેવા દીધા અને અતિશય કરમ (કૃપા) એ હતી કે તેમની જમીનો તેમને ખેતી કરવા માટે પણ આપી દીધી. પણ

ભુઝલુલ્ ફારી શરહે ભુખારી (ભાગ-૫)

(367)

ખેતીવાડી વિશે પ્રકરણ

بَابُ مَا كَانَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُوَاسِي بَعْضُهُمْ بَعْضًا فِي الزَّرَاعَةِ وَالشَّرِّ

"नबी ﷺ ना साथीओ भेती तथा इणोमां अकबीजनी कइ रीते
मएड कर्या करता हता" - (३१५)

حدیث ۱۳۵۶ عَنْ أَبِي الْجَاشِيِّ مَوْلَى رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ قَالَ سَمِعْتُ رَافِعَ بْنَ خَدِيجٍ

"હઝરત રાફેઅ બિન ખદીજ બિન રાફેઅ પોતાના કાકા ઝુહૈર બિન રાફેઅથી [હદીષ : ૧૩૫૬]

بُن رَافِعٍ عَنْ عَمِّهِ طَهْرٍ بْنِ رَافِعٍ قَالَ ظَهَرْتُ لَقَدْ نَهَانَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

રિવાયત કરે છે કે તેમણે કહ્યું કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ અમને એ ચીજથી મના કર્યું જેમાં અમને આસાની હતી.

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَمْرِكَانَ بْنِ رَافِعًا قُلْتُ مَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

રાફેઅે કહ્યું, મેં કહ્યું, રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ જે કાંઈ ફર્માવ્યું તે હક્ક છે. તેમણે બતાવ્યું કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهُوَ حَقٌّ قَالَ دَعَانِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ

મને બોલાવ્યો અને પૂછ્યું, તમે તમારાં ખેતરોને શું કરો છો? મેં અર્ઝ કરી, અમે ખેતરોને એ શર્ત પર વાવવા

مَا تَصْنَعُونَ بِمَحَاقِلِكُمْ قُلْتُ نَوَاجِرُهَا عَلَى الرَّبِيعِ وَعَلَى الْأَوْسُقِ مِنَ الشَّرِّ وَ

આપીએ છીએ કે નહેરની નજીકની પેદાશ અને અમુક વસક ખજૂર અને જવ અમે લઈશું. ફર્માવ્યું, એવું ન

એ ફિત્નાખોર ફૌમ પોતાની ફસાદી આદતના કારણે નિતનવા ફિત્ના ઉઠાવતી રહી.

ખૈબર ફતહ થયા બાદ હુઝૂરે અફદસ ﷺ હજી ત્યાં જ હાજર હતા. યહૂદીઓ થોડા દિવસો પહેલાં જ તલ્વારો સમક્ષ ઝુકી ગયા હતા પણ હરકત એ કરી કે હુઝૂરે અફદસ ﷺ ની દાવત કરી અને ખાવામાં ઝહેર મિલાવી દીધું. પણ હુઝૂરે અફદસ ﷺ ને પોતાના ઈલ્મે ગયબથી જાણ થઈ ગઈ અને બચી ગયા, પણ બશર બિન બરાઅ رضی اللہ عنہ એ પેટ ભરીને ખાધું અને ઝહેરની અસરથી શહીદ થઈ ગયા.

એકવાર અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને સુહૈલ અને હઝરત મુહૈસા દુકાળના જમાનામાં ખૈબર ગયા. યહૂદીઓએ હઝરત અબ્દુલ્લાહને કૃત્લ કરીને નહેરમાં ફેંકી દીધા. પણ રહમતે આલમે તેમને ખૈબરમાં જ રહેવા દીધા. હઝરત ઉમર رضی اللہ عنہના ખિલાફતકાળમાં એકવાર તેમના સાહબજાદા હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન ઉમર رضی اللہ عنہમા ખૈબર ગયા તો યહૂદીઓએ તેમને સૂતેલી હાલતમાં છતથી નીચે ફેંકી દીધા જેના સદમામાં તેમના હાથ પગો તૂટી ગયા. હવે સખ્રનો પયમાનો છલકાઈ ગયો અને હઝરત ઉમર رضی اللہ عنہ તેમને તડીપાર કરી શામના કિનારાના વિસ્તાર તયમા તથા અરીહા મોકલી આપ્યા.

હદીષ : ૧૩૫૬ની સમજૂતી

على الربيع : ربيع : نوبت નો અર્થ નહેર છે. એટલે એ શર્ત પર આપતા કે જે ખેતર નહેરની નજીક છે એની ઉપજ અમે લઈશું. એક રિવાયત على الربيع પણ છે. એટલે એ શર્ત પર આપતા કે ઉપજની ચોથાઈ અમારી હશે. આ રિવાયતના આધારે આ હદીષ મુત્લફન મુઝારેઅતથી મનાઈની દલીલ બનશે.

नुअहवुल् फ़ारी शरहे बुजारी (भाग-प) (368)

ખેતીવાડી વિશે પ્રકરણ

الشَّعْبِرِ قَالَ لَا تَفْعَلُوا أَرْضَ عَوْهَا أَوْ أَرْضَ عَوْهَا أَوْ أَمْسِكُوهَا قَالَ رَافِعٌ قُلْتُ سَمِعْتُ وَطَاعَةَ عَه

કરો. એને ખૂદ વાવો અથવા એને કોઈને બદલા વિના વાવવા આપો અથવા રોકી રાખો. રાફેએ કહ્યું, મંજૂર છે."

(મુસ્લિમ-બુયૂઅ, નિસાઈ-અલ્મુઝારિઅહ, ઈબ્ને માજહ-અહકામ)

حدیث ۱۳۵۷ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ كَانُوا يَزُرُّونَهَا بِالثَّلَاثِ وَالرُّبْعِ

"હઝરત જાબિર રઝી અલ્લે અન્હુ કે ફર્માવ્યું કે સહાબા ત્રીજો ભાગ, ચોથાઈ, આઠ ઉપજ પર [હદીષ : ૧૩૫૭]

وَالنِّصْفِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ كَانَتْ لَهُ أَرْضٌ فَلْيَزْرَعْهَا

બટાઈ (આધેભાગે) પર ખેતી કરતા હતા તો નબી સલ્લિ અલ્લે અન્હુ, જેની પાસે જમીન હોય તે ખૂદ વાવે

أَوْ لِيَمْنَحُهَا وَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ فَلْيُمْسِكْ أَرْضَهُ عَه

અથવા કોઈને વિના બદલાએ વાવવા માટે આપી દે, અને જો એવું ન કરી શકે તો જમીન પડતર રહેવા દે."

(મુસ્લિમ-બુયૂઅ, નિસાઈ-મુઝારિઅહ, ઈબ્ને માજહ-અહકામ)

حدیث ۱۳۵۸ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લે અન્હુ કે નબી સલ્લિ અલ્લે અન્હુ, [હદીષ : ૧૩૫૮]

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ كَانَتْ لَهُ أَرْضٌ فَلْيَزْرَعْهَا أَوْ لِيَمْنَحُهَا أَخَاهُ وَإِنْ

જેની પાસે જમીન હોય તે ખૂદ વાવે અથવા વાવણી માટે પોતાના ભાઈને આપે

أَبِي فَلْيُمْسِكْ أَرْضَهُ عَه

અને જો એ પસંદ ન હોય તો પડતર છોડી આપે." (મુસ્લિમ બુયૂઅ, ઈબ્ને માજહ-અહકામ)

وعلى الاوسق : એટલે કે એ શર્ત પર આપતા કે આટલા વસક, દા.ત. દસ વસક ગલ્લો અમે લઈશું. આ મામલો એટલા માટે મના છે કે શક્ય છે કુલ ઉપજ એટલી જ અથવા એથી પણ ઓછી થાય, બંને સ્થિતિમાં બટાઈ (આધેભાગે) પર લેનારનું નુકસાન છે.

સમજૂતી : હદીષ : ૧૩૫૭-૧૩૫૮

આ બંને હદીષો એની ઉઘાડી દલીલ છે કે બટાઈ (આધે પર) પર જમીન આપવી મના છે. એ જ સૈયદના ઈમામે આઝમ અબૂ હનીફાનો ફૌલ છે. સાહિબૈનનો ફૌલ આ છે : કારણ કે એના પર મુસલમાનોનો અમલ છે તેમજ અમુક હદીષોથી જાઈઝ હોવું પણ સાબિત છે એટલા માટે એ જાઈઝ છે, શર્ત એ કે એ નિશ્ચિત હોય કે પેદાવારનું અડધું કે ત્રીજા ભાગનું વગેરે ખેડૂતને મળે અને બાકીનું ખેતરના માલિકનું હોય. અને ફત્વો એના પર છે, જેમ કે વર્ણન થઈ ચૂક્યું.

حدیث ۱۳۵۹ عَنْ نَافِعِ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا كَانَ يُكْرِئِي مَزَارِعَهُ عَلَى

"नाईअथी मरवी छे के उजरत एँने उमर رضي الله عنهما नबी नबी ﷺ तथा [हदीष : १३५९]

عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ وَعُثْمَانُ وَصَدْرًا مِّنْ

उजरत अबू बक, उजरत उमर, उजरत उथमान, ناصون الله تعالى عليهم أجمعين પણ जमानामां अने

إِمَارَةٍ مُّعَاوِيَةَ ثُمَّ حَدَّثَ عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ

मुआवियहनी अमारत (बिलाइतकाण)ना शरुमां पोतानां भेतरो भाडे आपता उता. पछी तेमने आ उदीष

وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ كِرَاءِ الْمَزَارِعِ فَذَهَبَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا إِلَى

वर्षववामां आवी के उजरत राईअ बिन अदीअ رضي الله عنه छे के नबी ﷺ अ भेतरो भाडा पर आपवाथी

رَافِعِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ وَذَهَبَتْ مَعَهُ فَسَأَلَهُ فَقَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

मना इर्माव्युं छे. तो उजरत एँने उमर رضي الله عنهما उजरत राईअ رضي الله عنه नी पासे गया अने हुं पछ अमनी साथे

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ كِرَاءِ الْمَزَارِعِ فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَدْ عَلِمْتُ

गयो. अने अमने पूछयुं तो तेमणो बताव्युं के नबी ﷺ अ भेतरोने भाडे आपवाथी मना इर्माव्युं छे. अना

إِنَّا كُنَّا نُكْرِئِي مَزَارِعَنَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَا عَلَى

पर उजरत एँने उमर رضي الله عنهما अ इर्माव्युं, तमे जणो छे के रसूलुल्लाह ﷺ ना जमानामां अमे भेतरोने

الرَّابِعَاءِ وَشَيْئٍ مِّنَ التَّبِينِ عَهْدِ

भाडा पर आपता उता के नहेरनी नजकनी उपज अने अमुक (भूसु अमारुं उशे.)"

(मुस्लिम-भूयूअ, एँने माजह-अहकाम)

हदीष : १३५९नी समजूती

كان يكرئى ऐनो शाब्दिक तर्जुमो अे ज छे के ते जमीन भाडे आपता पछ मुराह बटाई (आध पर) पर आपवुं छे. अेटले के भाडे आपवानी भास स्थिति.

من امارة معاوية : सिन्ते अकबर सैयहना ईमाम हसन मुजतबा رضي الله عنه अे ज्यारे उजरत मुआवियह ने बिलाइत सौपी तो ते बलीइअे भरउक्क थई गया. अेटला माटे अमारतथी मुराह बिलाइत छे. अने अे कहेवुं सडीह नथी के उजरत मुआवियह رضي الله عنه नी बिलाइत पर पूरी उम्मते अेकमति नथी करी, केम के तेमना युगमां उजरत अब्दुल्लाह बिन जुबैर رضي الله عنهما अे बिलाइतनो दावो कर्यो, अे हुरुस्त नथी. सडीह अे छे के उजरत एँने जुबैर رضي الله عنهما उजरत मुआवियह رضي الله عنه ना विसाल बाह बिलाइतनो दावो कर्यो उतो.

नुअहवुल् इ़ारी शरहे बुजारी (भाग-प) (370) भेतीवाडी विशे प्रकरण

حدیث ۱۳۶. أَخْبَرَنِي سَالِمٌ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ كُنْتُ

"સાલિમે કહ્યું કે અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમર رضي الله عنهما એ ફર્માવ્યું, હું એવું જાણતો [હદીષ : ૧૩૬૦]

أَعْلَمُ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ الْأَرْضَ تُكْرَى ثَلَاثًا

હતો કે રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم ના જમાનામાં જમીન બટાઈ (આધ) પર આપવામાં આવે છે. પછી અબ્દુલ્લાહને

خَشِيَ عَبْدُ اللَّهِ أَنْ يَكُونَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أَحْدَثَ فِي ذَلِكَ

અંદેશો થયો કે નબી صلى الله عليه وسلم એ એના બારામાં કોઈ નવો હુકમ બહાર પાડ્યો હોય જેનો ઈલ્મ તેમને ન થયો

شَيْئًا لَمْ يَكُنْ عِلْمُهُ فَتَرَكَ كِرَاءَ الْأَرْضِ عَنْهُ

હોય. એટલા માટે તેમણે બટાઈ (આધ) પર જમીન આપવાનું છોડી દીધું."

(મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, નિસાઈ)

قد علمت : હઝરત ઈબ્ને ઉમર رضي الله عنهما ના આ ઈર્શાદનો મતલબ એ છે કે તમે જે કહો છો કે નબી صلى الله عليه وسلم એ ખેતરોને ભાડે આપવાથી મના કર્યું છે. એનો મતલબ તો એ છે કે મુત્લફન (કોઈ અપવાદ વિના) મના ફર્માવ્યું, અને કોઈ રીતને જાઈજા નથી રાખી. એવું નથી! બલકે એ ખાસ તરીકાથી મના ફર્માવ્યું જે હુઝૂર صلى الله عليه وسلم ના મુબારક યુગમાં રિવાજ પામેલ હતો. અને તે એ હતો કે જમીનના માલિક એ શર્ત કરી લેતા કે નહેરની નજીક જે ખેતર રહે છે તેની ઉપજ અને અમુક ભુસુ અમે લઈશું, એનાથી મના કર્યું. કેમ કે એમાં એ ખતરો રહે છે કે કેવળ એ જ હિસ્સામાં પેદાવાર થાય અને બાકી હિસ્સામાં કાંઈ ન થાય, અને ભૂસાની માત્રા પણ ઉઘાડી (નિશ્ચિત) ન હતી. સારાંશ એ કે મુત્લફન મુજારેઅતથી મના નથી કર્યું, એ મુજારેઅતથી મના ફર્માવ્યું જેમાં શર્ત ફાસિદ હોય.

على الأربعاء : اربعاء, أربعاء બહુવચન છે જેનો અર્થ નાની નહેર. અમુક અનુવાદકોએ એનો તર્જુમો ચોથાઈ પર કર્યો છે. એ સહીહ નથી.

على التين : આમ અનુવાદકોએ એનો તર્જુમો ઘાસ કર્યો છે. એ પણ સહીહ નથી. એનો અર્થ ભૂસુ છે.

سامية : હઝરત રાફેઅ બિન ખદીજ رضي الله عنه ની હદીષથી એ જાણવા મળ્યું કે જમીનને ભાડે આપવી મના છે. એને લાઝિમ છે કે ખેતરનો માલિક ક્યાં તો ખૂદ ખેતી કરે અથવા કોઈને એ રીતે ખેતી કરવા આપે કે એનાથી પેદાવારમાંથી કાંઈ ન લે, આ જ ભાઈચારો તથા હમદર્દી છે.

હદીષ : ૧૩૬૦ની સમજૂતી

હઝરત ઈબ્ને ઉમર رضي الله عنهما ને એ અંદેશો હઝરત રાફેઅ બિન ખદીજ رضي الله عنه ની હદીષથી થયો. એનાથી જાણવા મળ્યું કે મહાન સહાબાએ કિરામ رضوا الله تعالى عليهم أجمعين પણ અમુક ઈર્શાદો પર માહિતગાર ન થયા. અને અન્ય એવા સહાબીઓ જેઓ ઈલ્મ તથા સમજમાં તેમનાથી કમ હતા તે માહિતગાર હતા. તેમજ એ પણ જાણવા મળ્યું કે અહકામમાં ખબરે વાહિદ હુજૂત છે.

بَابُ كِرَاءِ الْأَرْضِ بِالذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ ص ٣١٥

"સોના ચાંદીના બદલામાં જમીન ભાડે આપવી." - (૩૧૫)

٤٦. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا إِنَّ أَمْثَلَ مَا أَنْتُمْ صَانِعُونَ

"અને હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضي الله عنهما એ ફર્માવ્યું, જમીનના મામલામાં જે [તઅલીફ : ૪૬૦]

أَنْ تَسْتَأْجِرُوا الْأَرْضَ الْبَيْضَاءَ مِنَ السَّنَةِ إِلَى السَّنَةِ -

તમે કરો છો એમાં સોથી અફઝલ એ છે કે ખાલી જમીન વરસે વરસે લગાન (મહેસૂલ) પર આપ્યા કરો."

١٣٦١ حَدِيثٌ عَنْ حَنْظَلَةَ بْنِ قَيْسٍ عَنْ زُرَّافِعِ بْنِ خَدِيجٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ حَدَّثَنِي

"હઝરત રાફેઅ બિન ખદીજ رضي الله عنه થી મરવી છે કે તેમના કાકાઓએ [હદીષ : ૧૩૬૧]

عَمَّا يَأْتِيهِمْ كَانُوا يَكْرَهُونَ الْأَرْضَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

વર્ણવ્યું કે આ લોકો નબી صلى الله عليه وسلم ના જમાનામાં જમીન બટાઈ (આધ) પર આપતા હતા, એ શર્ત પર કે જે

بِمَا يُنْبِتُ عَلَى الْأَرْضِ أَوْ بِشَيْءٍ يَسْتَتْنِيهِ صَاحِبُ الْأَرْضِ فَهَذَا نَأْيُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ

નહેરોની નજીકની ઉપજ થાય અથવા જમીનના કોઈ પણ હિસ્સાની ઉપજ જમીન માલિકની હશે.

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ فَقُلْتُ لِرَافِعٍ فَكَيْفَ هِيَ بِالذِّيْنَارِ وَالذَّرْهَمِ فَقَالَ

તો નબી صلى الله عليه وسلم એ એનાથી મના ફર્માવ્યું. (હઝલાએ કહ્યું) મેં હઝરત રાફેઅને પૂછ્યું કે દીનાર તથા

رَافِعٌ لَيْسَ بِهَا بَأْسٌ بِالذِّيْنَارِ وَالذَّرْهَمِ وَكَانَ الذِّيْنَارُ نَهَى عَنْ ذَلِكَ مَا لَوْ نَظَرَ

દિરહમના બદલામાં હોય તો ? રાફેઅે કહ્યું, એમાં કોઈ વાંધો નથી, અને જેમાં મના કરવામાં આવ્યું તેમાં

تألیફ : ૪૬૦ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ વકીઅએ મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે. એનો સાર એ છે કે હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضي الله عنهما ની નજીક જમીનને બટાઈ (આધ) પર આપવી જાઈજ છે. પણ અફઝલ એ છે કે રોકડ લગાન (મહેસૂલ) નક્કી કરીને આપવામાં આવે. જો એમની નજીક મતલબ એ જ છે કે એનાથી ઉલ્ટી રીત પણ જાઈજ છે, અલબત્ત એ બેહતર નથી. બેહતર ન હોવાનો મતલબ નાજાઈજ નથી થતો.

હદીષ : ૧૩૬૧ની સમજૂતી

أَوْشِيءُ એટલે કે જમીનનો માલિક પોતાના માટે કાંઈ અપવાદ કરે. أَوْشِيءُના ઉમૂમ (સામાન્યપણા)માં એ પણ સામેલ છે કે કુલ ઉપજનો ત્રીજો કે ચોથાઈ ભાગ અમારો હશે. અથવા વસક બે વસક દા.ત. મારો થશે. અથવા જમીનના ફલાણા હિસ્સાની ઉપજ મારી થશે. પરંતું આ હદીષના બીજા તરીકા પર

فَكَانَ امْتِثَالَ الْجِبَالِ فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى دُونَكَ يَا ابْنَ آدَمَ فَإِنَّهُ لَا يَشْبَعُكَ

તે ઉગી પણ ગયું અને તૈયાર પણ થઈ ગયું અને કાપી પણ લેવામાં આવ્યું. તેની પેદાવાર પહાડોના બરાબર

شَيْءٌ فَقَالَ الْأَعْرَابِيُّ وَاللَّهِ لَا تَجِدُهَا إِلَّا قَرَّ شَيْئًا أَوْ أَنْصَارِيًّا فَإِنَّهُمْ أَصْحَابُ

થઈ. હવે અલ્લાહ તઆલા તેને ફર્માવશે, એને લે ! તારું પેટ કોઈ ચીજ નથી ભરી શક્તું. આ હદીષ સાંભળીને

زُرْعَةٍ وَأَمَّا نَحْنُ فَلَسْنَا يَا أَصْحَابَ زُرْعٍ فَضِيكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

એ ગામડાવાસીએ અર્જ કરી, શું વલ્લાહ ! આપ એને કુરૈશી કે અ-સારી જ પામશો ?! એટલા માટે એ જ લોકો

ખેડૂત છે અને અમે લોકો ખેડૂત નથી. એના પર રસૂલુલ્લાહ ﷺ હસી પડયા."

(બુખારી ૨/૧૧૨૧ અત્તૌહીદ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ ૨/૫૧૧)

વેપારના ધંધાવાળા હતા. મક્કા મોઅઝ્ઝમામાં ખેતીવાડી કરતા ન હતા, પણ જ્યારે મદીના તયબહ આવ્યા તો ખેતી પણ કરવા લાગ્યા, એના પર એ ગામડાવાળાએ અર્જ કરી.

સામ્યતા : જન્નતમાં ખેતીની ઈજાઝત એની દલીલ છે કે આ એક સારું કામ છે, આ રીતે આ હદીષની સાથે સામ્યતા છે. તેમજ એનાથી જાણવા મળ્યું કે સહાબાએ કિરામ નબવી યુગમાં ખેતી કરતા હતા એ પણ જાઈઝની દલીલ છે. તેમજ સહાબાએ કિરામ મુઝારિઅત પણ કરતા હતા. આ રીતે કિતાબના બીજા ભાગ અલ્મુઝારિઅહ (المزارعة) સાથે પણ સામ્યતા થઈ ગઈ. પણ કેમ કે અહીં મુઝારિઅતનાં પ્રકરણો ચાલી રહ્યાં હતાં અને હદીષમાં સ્પષ્ટપણે મુઝારિઅતનો ઉલ્લેખ નથી એટલા માટે એના પર વિના ટાઈટલનું પ્રકરણ રચ્યું.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

کتاب المساقاة

(કિતાબુલ મુસાફાત) "મુસાફાતનું બયાન" - (૩૧૬)

મુસાફાતનો માદો સફ્યુન છે જેનો અર્થ પાણી પીવડાવવું છે, અને મશાફાતનો અર્થ એકબીજાને પાણી પીવડાવવું. પણ એનો એક અર્થ એ પણ છે કે ઝાડ કે દ્રાક્ષના વેલાઓ કોઈને એ શર્તે આપવા કે તે એમાં કામ કરે અને ઉપજનો અમુક હિસ્સો લઈ લે. અને અહીં એ જ મુરાદ છે. મદીનાવાસીઓના ઉર્ફમાં એને મામલો કહે છે, જેમ કે મુઝારિઅતને મુખાબરહ, મુઝારિબતને મુફારિહહ વગેરે.

بَابُ فِي الشَّرْبِ وَقَوْلِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ وَقَوْلِهِ
أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ ؕ أَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ ۝ لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ
أَجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ ۝ وَمَنْ رَأَىٰ صَدَقَةَ الْمَاءِ وَوَهَبْتَهُ وَوَصِيَّتَهُ جَائِزَةً مَّقْسُومًا كَانَ
أَوْعَيْرَهُ مَقْسُومٍ تَجَاوِزًا مُنْصَبًا. الْمُزْنُ السَّحَابُ. وَالْأَجَاجُ الْمُرُّ فُرَاتًا عَذَابًا

"પાણીની વહેંચણીનું બયાન. અને અલ્લાહ ﷻના આ ઈશ્દાનું, અને અમે દરેક જાનદારને પાણી વડે બનાવ્યું તો એ લોકો કેમ ઈમાન નથી લાવતા ?" (અંબિયા-૩૦) અને અલ્લાહ ﷻના આ ઈશ્દાનું બયાન : જરા બતાવો તો તમે જે પાણી પીવો છો એને વાદળોથી તમે ઉતાર્યું છે કે અમે ઉતારનાર છીએ. અમે ચાહીએ તો એને ખારુ કરી દઈએ, પછી કેમ શુક્ર નથી કરતા ?" (વાકિઆ-આ. ૬૯, ૭૦) "અને જે પાણીના સદકા તથા ભેટ તથા વસિયતને જઈઝ જાણે ચાહે તે વહેંચણી થયેલ હોય કે ન હોય." - (પૈજ : ૩૧૬)

(تَجَاوِزًا = મૂશળધાર, المزن = વાદળ, الاجاج = ખારુ, فراتا = મીઠું સ્વાદિષ્ટ)

الشَّرْبُ : શીનના ઝેરની સાથે = પાણીનો હિસ્સો. હેતુ એ છે કે જો કોઈ તળાવ અથવા કૂવાથી અમુક ખેતરો, અમુક બાગોમાં પાણી જતુ હોય તો કોને કેટલું પાણી આપવામાં આવે.

وَجَعَلْنَا : પાણી અલ્લાહ ﷻની ઘણી જ મહાન ને અમત છે, દરેક જીવંતની જિંદગીનો આધાર પાણી પર છે.

નુસુહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(375)

મુસાફાત વિશે પ્રકરણ

ઈન્સાન અને જાનવરો ઉપરાંત વનસ્પતિની પણ પેદાઈશ, ઉછેર તથા હયાત પાણી પર જ છે. એના માટે ઈમામ બુખારીએ આ બે આયતોને વર્ણવી છે. આ આયતોને વર્ણવીને ઈમામ બુખારી એ ફાયદો કરવા ચાહે છે કે જ્યારે દરેક જાનદારની જિંદગીનો આધાર પાણી છે અને ખાલિસ અલ્લાહનો તોહફો (નેઅમત) છે તો એના પર કોઈકે પૂર્ણપણે હક્ક જતાવવો જાઈજ નથી. જ્યાં સુધી શરઈ તરીકાથી કોઈની ખાસ માલિકીમાં ન આવી જાય. આ રીતે આયતોને પ્રકરણથી પણ સામ્યતા થઈ ગઈ.

ومن رأى : આપણે ત્યાં مشاع એટલે વહેંચણી ન થયેલ ચીજની ભેટ સહીહ નથી, એ રીતે સદફો પણ વસિયત જાઈજ છે. ઈમામ બુખારી એવું કહેવા ચાહે છે. પાણી ભલે વહેંચણી ન થયેલ હોય પણ એને ભેટ ધરવું, સદફો કરવું, વસિયત કરવી સૌ દુરુસ્ત છે. અને એ રીતે અન્ય ચીજોનું પણ છે. مشاع ની ભેટ તથા સદફો દુરુસ્ત નથી. એની તફસીલ કિતાબુલ હિબહમાં આવશે.

كُجَّاجَا : અહીંથી છેવટ સુધી પાણી ખાસ કરીને વરસાદના પાણીની જે ખૂબીઓ છે બીજી આયતોમાં વર્ણન થયેલ છે તેની તફસીર વર્ણવી રહ્યા છે. એ અનુસંધાનમાં કે વર્ણવેલ આયતોમાં પાણીનું વર્ણન આવી ગયું છે. સૂરએ નબાઅમાં છે : وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً كُجَّاجًا : "અને વાદળોથી મૂશળધાર વરસાદ વરસાવ્યો."

اجاج तथा المزون પ્રકરણમાં વર્ણવેલ બીજી ત્રીજી આયતમાં છે અને સૂરએ ફુકાન અને સૂરએ ફાતિરમાં છે : هَذَا عَذَابٌ مُرْتَبِتٌ "આ મીઠું છે અતિશય મીઠું."

٦٦ وَقَالَ عُمَانُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ شَرِبَ مِنْ مِيٍّ

"અને હઝરત ઉઘ્માને કહ્યું, નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, કોણ છે જે બીરે રૂમા (રૂમા કૂવો) [તઅલીફ : ૪૬૧]

بَيْرُ رُومَةٍ فَيَكُونُ دَلْوًا فِيهَا كِدْلَاءُ الْمُسْلِمِينَ فَاشْتَرَاهَا عُمَانُ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ

ખરીદે અને પોતાની ડોલ મુસલમાનોની ડોલના સમાન કરી આપે ?

તો એને હઝરત ઉઘ્માને ખરીદ્યો (અને મુસલમાનો માટે વફફ કરી આપ્યો.)"

તઅલીફ : ૪૬૧ની સમજૂતી

બીરે રૂમા (રૂમા કૂવો) મદીના મુનવ્વરાના મશહૂર કૂવાઓમાંથી છે જે મદીનાના અવાલી (મદીના શરીફની ઊંચાણવાળી વસ્તી)માં વાદીએ અફીકમાં છે. ઈબને બતાલે કહ્યું કે એનો માલિક એક યહૂદી હતો તે એમાં તાળુ મારીને ગાયબ થઈ જતો. મુસલમાન પાણી પીવા જતા તો હાજર ન રહેતો. એના પર હુઝૂરે અફદસ ﷺ એ આ ફર્માવ્યું. અને હઝરત ઉઘ્માને રَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ એ એને પાંત્રીસ હજાર દિરહમમાં ખરીદીને વફફ કરી આપ્યો. કલબીએ કહ્યું કે તેનો માલિક એક મશક પાણી એક દિરહમમાં આપતો હતો. આ તઅલીફને થોડાક ફેરફારની સાથે ઈમામ તિર્મિઝીએ (૨/૨૧૧ મનાફિબે ઉઘ્માને رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ)એ રિવાયત કરી છે.

حدیث ۱۳۶۳ حَدَّثَنَا أَبُو حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ

"હઝરત સહલ બિન સઅદ رضی اللہ عنہ થી રિવાયત છે કે નબી ﷺ ની બિદમતમાં [હદીષ : ૧૩૬૩]

أَيُّ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَدَحٍ فَشَرِبَ مِنْهُ وَعَنْ يَمِينِهِ عُلَامٌ

એક પ્યાલો પેશ કરવામાં આવ્યો. હુઝૂરે એમાંથી કાંઈ પીધું અને હુઝૂરની જમણી બાજુ હાજરજનોમાંથી

أَصْغَرُ الْقَوْمِ وَالْأَشْيَاخِ عَنْ يَسَارِهِ فَقَالَ يَا عُلَامُ أَتَأْذِنُ لِي أَنْ أُعْطِيَ

સૌથી નાનો એક બાળક હતો અને ઉમરવાળા લોકો ડાબી તરફ હતા. હુઝૂરે ઈશ્દ ફર્માવ્યો, હે બાળક ! શું તું

الْأَشْيَاخِ قَالَ مَا كُنْتُ لِأَوْتَرِ بِفَضْلِي مِنْكَ أَحَدًا يَا رَسُولَ اللَّهِ فَأَعْطَاهُ أَيُّكُمُ

એની ઈજાઝત આપે છે કે હું એને ઉમરવાળા લોકોને આપી દઉં ! તેણે અર્જ કર્યું, હું આપના તબરુકના

બારામાં કોઈને મારા પર અગ્રતા નથી આપી શક્તો યા રસૂલલ્લાહ ! તો હુઝૂરે એ પ્યાલો તે

બાળકને અતા ફર્માવી આપ્યો."

(બુખારી ૧/૩૧૮, ૧/૩૩૧ મઝાલિમ, ૨/૮૪૦ અલ્અશરબા, મુસ્લિમ-અશરબ, મોઅતા-સિકતુ-નબી ﷺ)

حدیث ۱۳۶۴ عَنْ الزُّهْرِيِّ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّهَا

"હઝરત અનસ બિન માલિક رضی اللہ عنہ એ એ હદીષ બયાન કરી કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ ને [હદીષ : ૧૩૬૪]

حَلَبَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَاةً وَاجِنٌ وَهُوَ فِي دَارِ أَنَسِ بْنِ

પીવાના માટે એક પાળેલી બકરી દોહવામાં આવી અને હુઝૂર અનસ બિન માલિકના ઘરમાં બેઠેલા હતા અને

مَالِكٍ وَشَيْبَ لَبْنُهَا بِمَاءٍ مِنَ الْبَيْرِ اللَّيْتِيِّ فِي دَارِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ فَأُعْطِيَ

એના દૂધમાં એ કૂવાનું પાણી મિલાવવામાં આવ્યું જે હઝરત અનસના ઘરમાં હતું. પછી રસૂલુલ્લાહ ﷺ ને

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْقَدَحُ فَشَرِبَ مِنْهُ حَتَّى إِذَا تَرَغَ

પ્યાલો પેશ કરવામાં આવ્યો. હુઝૂરે એમાંથી પીધું અને હુઝૂરની ડાબી બાજુ હઝરત અબૂબક્ર હતા અને

الْقَدَحُ مِنْ فِيهِ وَعَلَى يَسَارِهِ أَبُو بَكْرٍ وَعَنْ يَمِينِهِ أَعْرَابِيٌّ فَقَالَ عَمْرُو خَافَ أَنْ يُعْطِيَ

જમણી બાજુ એક અઅરાબી (ગામડાવાસી) હતા. જ્યારે હુઝૂરે પ્યાલો પોતાના મોઢેથી હટાવ્યો તો હઝરત

સમજૂતી : હદીષ : ૧૩૬૩-૧૩૬૪

واجن દરેક તે પાલતુ જાનવર જેને ઘરમાં રાખીને ચારો ખવડાવવામાં આવે, એ મુઝક્કર મુઅન્નખ (સ્ત્રીલિંગ, પુલિંગ) બંને માટે આવે છે. જેમ કે شاة-واجنة મુઅન્નખ પણ વપરાય છે.

નુઝહુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (377)

મુસાફાત વિશે પ્રકરણ

الْأَعْرَابِيُّ أَعْطَى أَبَا بَكْرٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ عِنْدَكَ فَأَعْطَاهُ الْأَعْرَابِيُّ الَّذِي عَنْ يَمِينِهِ ثُمَّ

ઉમરને અંદેશો થયો કે ક્યાંક આપ એઅરાબીને ન અતા કરી દે એટલા માટે એમણે અર્જ કરી, યા રસૂલલ્લાહ !

قَالَ الْإِيمَنُ فَأَلَا يَمُنُّ بِ

અબૂબકને અતા કર્માવો ! જે હુઝૂરની પાસે હાજર છે. પણ હુઝૂરે તે અઅરાબીને આપ્યો જે જમણી બાજુ હતા. પછી ઈશાદ કર્માવ્યો, જમણી બાજુવાળો મુસ્તહિક્ક (હક્કદાર) છે પછી ડાબી બાજુવાળો."

(બુખારી ૨/૮૪૦ અશરબહ, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, તિર્મિઝી, ઈબ્ને માજહ-અશરબહ)

بَابُ مَنْ قَالَ إِنَّ صَاحِبَ الْمَاءِ أَحَقُّ بِالْمَاءِ حَتَّى يَرَوِي. ۳۱

જેણે એવું કહ્યું કે પાણીનો માલિક પાણીનો સૌથી અધિક હક્કદાર છે ત્યાં સુધી કે પોતાની હાજત પૂરી કરે. -(૩૧૭)

عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ لَا يُمْنَعُ فَضْلُ الْمَاءِ لِيَمْنَعُ بِهِ الْكَلْبُ عِثَةً ۱۳۶۵

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه થી મરવી છે કે રસૂલલ્લાહ صلى الله عليه وسلم એ ફર્માવ્યું કે બચેલા [હદીષ : ૧૩૬૫]

પાણીને ન રોકવામાં આવે કે એના પરિણામે ઘાસ ચરાવવાથી રોકવું લાઝિમ આવે."

(બુખારી ૨/૧૦૩૦ અલ્હીયલ, તિર્મિઝી, ઈબ્ને માજહ)

عَنْ ابْنِ الْمُسَبَّبِ وَأَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ ۱۳۶۶

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه થી મરવી છે કે રસૂલલ્લાહ صلى الله عليه وسلم એ ફર્માવ્યું, ફાજલ [હદીષ : ૧૩૬૬]

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تَسْتَعْوُوا فَضْلَ الْمَاءِ لِمَنْعُوا بِهِ فَضْلَ الْكَلْبِ عِثَةً

પાણીને ન રોકો કે જેના કારણે ફાજલ ચરાઈને રોકી દો." (અબૂ દાઉદ, તિર્મિઝી)

જમણી બાજુ જે સાહબઝાદા હતા તે હઝરત ફઝલ બિન અબ્બાસ હતા. જેમ કે ઈબ્ને બતાલે લખ્યું છે, પણ ઈબ્ને તયને કહ્યું કે એ હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને અબ્બાસ હતા. અલ્લામા ઈબ્ને હજરે ફર્માવ્યું છે કે એ જ સહીહ છે. આ હદીષથી સાબિત થયું કે મજલિસમાં કોઈ હદિથો પેશ કરવામાં આવે અને એમાં કોઈને ખાસ કરવામાં ન આવે તો તમામ શરીકોને એમાંથી આપવું મુસ્તહબ છે એ શર્તે કે ગુંજાઈશ હોય. અને જમણી બાજુવાળાને પ્રથમ આપવામાં આવે ભલે ડાબી બાજુવાળા ઈલ્મો ફઝલ તથા ઉમરમાં વધારે હોય. હદીષમાં ઉલ્લેખ જો કે પાણી તથા દૂધનો છે, પરંતું ખાવા પીવાની સર્વ ચીજો માટે એ આમ છે. જેમ કે મુજદિદે આ'ઝમ આ'લા હઝરત رضي الله عنه 'અલ્મલ્કૂઝ'માં એની સ્પષ્ટતા કરી છે.

સમજૂતી : હદીષ : ૧૩૬૫-૧૩૬૬

સામ્યતા : આ હદીષમાં બચેલા પાણીને રોકવાથી મના ફર્માવ્યું.

અને પાણી એ વખતે બચશે જ્યારે જરૂરતમાં પોતાના બાગ તથા ખેતરને સંપૂર્ણપણે સીંચી લેશે. એનાથી સાબિત થયું કે માલિકનો પાણી પર સૌથી અધિક હક્ક છે. આ હદીષનો મતલબ એ છે કે જો કોઈ શખ્સનો કૂવો અથવા

بَابُ الْخُصُومَةِ وَالْقَضَاءِ فِيهَا مَكَّةُ

"કૂવામાં ઝઘડો અને એમાં ફઝાનું બચાન" - (૩૧૭)

حدیث ۱۳۶۷ عَنْ شَقِيقٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ

"હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબને મસ્ઉદ رضی اللہ عنہم નબી ﷺ થી રિવાયત કરે છે કે ફર્માવ્યું, [હદીષ : ૧૩૬૭]

مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ يَقْتَطِعُ بِهَا مَالُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ هُوَ عَلَيْهَا نَاجِرٌ لِقَى اللَّهِ وَهُوَ عَلَيْهِ

જે શપ્થ એવી ફસમ ખાય કે એના ઝરીયા કોઈ મુસલમાનનો માલ લઈ લે અને તે એ ફસમમાં જૂઠો હોય તો

غَضَبَانُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا

અલ્લાહથી ફયામતના દિવસે એ હાલતમાં મળશે કે અલ્લાહ ﷻ એના પર ગઝબનાક હશે. એના પર

فَجَاءَ الْأَسْعَثُ فَقَالَ مَا يُحَدِّثُكَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ فِي أَنْزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةَ

અલ્લાહ તઆલાએ આ આયત નાઝિલ ફર્માવી, "જે લોકો અલ્લાહ અને તેની ફસમોના બદલામાં થોડી પુંજી

كَانَتْ لِي بِمَثْرُوفِي فِي أَرْضِ ابْنِ عِمِّي لِي فَقَالَ لِي شَهُودُكَ فَقُلْتُ مَا لِي شَهُودُ قَالَ

ખરીદે છે"..... (ઇવટ સુધી) ત્યારબાદ અશઅષ (બિન કેસ) رضی اللہ عنہ આવ્યા અને કહ્યું, અબૂ અબ્દુરહમાન જે

فِيمِئْتِهِ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِذَنْ يَحْلِفُ فَذَكَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

હદીષ બચાન કરે છે તે સહીહ છે. મારા બારામાં જ આ આયત નાઝિલ કરવામાં આવી છે. મારો એક કૂવો

તળાવ કોઈ જગાએ હોય અને તેની આસપાસ ઘાસ હોય તો ચારનારાઓ તથા પશુઓને પાણી પીવાથી ન રોકવામાં આવે જો પાણી માલિકનો જરૂરતથી વધારાનું ફાજલ હોય. કેમ કે જો ચારનારાઓ તથા પશુઓને પાણી નહીં પીવા દેવામાં આવે તો ત્યાં ચરાવનારા જાનવર ચરાવવા નહીં જાય. આ રીતે ચરાવથી રોકવું લાઝિમ ઠરશે. આ હુકમ ઈસ્તેહબાબી (જેનાથી કોઈ કામનું મુસ્તહબ હોવું સાબિત થાય) છે અને ઉચ્ચ અપ્લાકની તાલીમ છે.

હદીષ : ૧૩૬૭ની સમજૂતી

હઝરત અશઅષ બિન કેસ કિંદી યમની رضی اللہ عنہم હિ.સ. ૧૦માં કિંદાના પ્રતિનિધિમંડળની સાથે ખિદમતે અફદસમાં હાજર થયા અને ઈસ્લામથી મુશરફ થયા. એ ચાલીસ સવાર હતા. હુઝૂરે અફદસ رضી લ્લાહુના વિસાલ બાદ એ પણ મુર્તદ થઈ ગયા હતા. હઝરત સિદીકે અકબર رضી લ્લાહુએ મુર્તદોની શોરિશ (હંગામા)ને ખત્મ કરવા માટે જે લશ્કર રવાના કર્યું હતું એમાંના એકે એમને ગિરફતાર કર્યા અને મદીના તયબહ હઝરત સિદીકે અકબર رضી લ્લાહુની ખિદમતમાં પેશ કર્યા. તેમણે હઝરત સિદીકે અકબરને અઝ કરી, મને મારી લડાઈઓના લીધે જીવતો રાખો અને આપનાં બહેનથી મારો નિકાહ કરી આપો. હઝરત સિદીકે અકબરે બંને વાતો મંજૂર કરી લીધી અને એ પછી ઈસ્લામથી મુશરફ થઈ ગયા. હઝરત સિદીકે અકબરે પોતાનાં બહેન ઉમ્મે ફરૂહનો તેમની સાથે નિકાહ કરી આપ્યો જેનો કિસ્સો ખૂબ લાંબો છે.

રિસાલતકાળમાં ઈસ્લામથી પાવન થયા બાદ પોતાની સાહબઝાદીને હુઝૂર رضી લ્લાહુના પત્ની તરીકે આપ્યાં

هَذَا الْحَدِيثَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ ذَلِكَ تَصْدِيقًا لَهُ

મારા કાકાના પુત્રની જમીનમાં હતો. (અમારી વચ્ચે ઝઘડો થઈ ગયો. હું હુજૂરની ખિદમતમાં હાજર થયો)

હુજૂરે મને ફર્માવ્યું, તારી પાસે ગવાહ છે ? મેં કહ્યું, મારી પાસે ગવાહ નથી. ફર્માવ્યું કે હવે તારા કાકાના પુત્ર (પિત્રાઈભાઈ) પર કૃસમ છે. મેં કહ્યું, હવે એ કૃસમ ખાઈ લેશે ! એના પર નબી ﷺ એ આ હદીષ બયાન

ફર્માવી. પછી અલ્લાહ તઆલાએ આ આયતને તેના સમર્થન માટે નાઝિલ ફર્માવી. "

(બુખારી ૧/૩૬૭ અશશહાદાત, ૧/૩૨૬ કલામુલ ખસૂમ બઅદહુમ ફી બઅદ, ૨/૬૫૨ અતફસીરુ આલિ ઈમરાન, ૨/૮૮૭ અલ્ઈમાન ૧/૮૮૫ બાબ અહદુલ્લાહ, ૨/૧૦૬૫ અલ્અહકામ, ૨/૩૪૨, મુસ્લિમ-ઈમાન, અબૂ દાઉદ-અન્નુજૂર, તિર્મિઝી-બુયૂઅ : તફસીર, નિસાઈ-અલ્ફુઝા, ઈબ્ને માજહ-અહકામ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ ૧/૩૭૭, ૫/૨૧૧)

بَابُ إِثْمٍ مِّنْ مَّنْعِ ابْنِ السَّبِيلِ مِنَ الْمَاءِ كَمَا

"મુસાફરને પાણી પીવાથી મના કરવાનો ગુનોહ" - (૩૧૭)

حدیث ۱۳۶۸
سَمِعْتُ أَبَا صَالِحٍ يَقُولُ سَمِعْتُ أَبَاهُ مِيرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ

હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લે અલ્લાહુ અન્હુ કહે છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, ત્રણ શખ્સ છે [હદીષ : ૧૩૬૮]

يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَةٌ لَا يَنْظُرُ اللَّهُ إِلَيْهِمْ

જેમના પ્રતિ કૃયામતના દિવસે અલ્લાહ તઆલા રહમતની નજર ફર્માવશે નહીં અને તેમના ગુનાહોને માફ નહીં

પણ હજી ખિદમતે અફદસમાં હાજર ન થયાં હતાં એવામાં હુજૂરે અફદસ ﷺનો વિસાલ થઈ ગયો.

થિંતનની પળ : હઝરત અશઅષ નરસાજ (વણકર) હતા. એકવાર હઝરત અલી રઝી અલ્લે અલ્લાહુ અન્હુ તેમના પર નારાજ થયા તો જલાલમાં ફર્માવ્યું : **إِيهَا الْحَائِكُ ابْنُ الْحَائِكِ** (હે વણકરના પુત્ર વણકર !) પણ હુજૂરે અફદસ ﷺએ તેમને શરફ (બુઝુર્ગી) બખ્શી કે તેમનાં પુત્રીને ઉમ્મહાતુલ મોમિનીનનાં ગિરોહમાં સામેલ કરી લીધાં. અને હઝરત સિદીકે અકબર રઝી અલ્લે અલ્લાહુ અન્હુએ પોતાનાં બહેનને તેમના પત્ની તરીકે આપ્યાં. આ પરથી એ લોકોએ પોતાની સુધારણા કરી લેવી વાજિબ છે જેઓ વણકરોને નીચ સમજે છે. હઝરત અશઅષ બિન ફૈસના એ પિત્રાઈ ભાઈનું નામ જેમની જમીનમાં એમનો કૂવો હતો મઅદાન બિન અસ્વદ બિન સઅદ બિન મઅદી કર્બ હતું.

મસાઈલ : આ હદીષથી સાબિત થયું કે સાબિતી રજૂ કરવી દાવેદારના માથે છે. અને જો દાવેદાર સાબિતી ન પેશ કરી શકે અને મુદ્દઆ અલૈહ (જેના સામે દાવો છે તે) દાવાથી ઈન્કાર કરે તો એના પર કૃસમ છે, દાવેદાર પર કૃસમ નથી અને એની કૃસમ નિરર્થક છે. તેમજ એ પણ સાબિત થયું કે હાકિમ જેના સામે દાવો છે તેની પાસે કૃસમની માગણી કરશે, ભલે દાવેદાર એની માગણી ન કરે.

હદીષ : ૧૩૬૮ની સમજૂતી

સામ્યતા : આ હદીષમાં વધારાનું પાણી કોઈને ન આપવા પર ધમકી છે. એનાથી જાણવા મળ્યું કે જો પાણી ફાજલ (વધારાનું) ન હોય તો મના કરી શકે છે. આ હદીષથી જાણવા મળ્યું કે મુસાફરોને તથા પાલતુ પશુઓને પાણી પીવડાવવું વાજિબ છે જ્યારે કે તે તરસ્યાં હોય અને જો તરસથી તેમની જાન જવાનો ખતરો હોય

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(380)

મુસાફાત વિશે પ્રકરણ

يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ - رَجُلٌ كَانَ لَهُ فَضْلٌ

ફર્માવે અને એમના માટે દર્દનાક અઝાબ છે. એક તે શખ્સ જેની પાસે રસ્તામાં ફાજલ પાણી હતું અને એણે

مَاءٍ فِي الطَّرِيقِ فَمَنَعَهُ مِنْ ابْنِ السَّبِيلِ وَرَجُلٌ بَاعَ أَمَامًا لَا يُبَايِعُهُ

પાણીને મુસાફરથી રોક્યું. અને એક તે શખ્સ જેણે કોઈ ઈમામથી કેવળ દુનિયાના માટે બચત કરી, હવે તે

إِلَّا لِدُنْيَا فَإِنْ آعْطَاهُ مِنْهَا رَضِيَ وَإِنْ لَمْ يُعْطِهِ مِنْهَا سَخِطَ وَرَجُلٌ أَقَامَ

જો તેને કાંઈ આપે તો રાજી રહે અને જો કાંઈ ન આપે તો નારાજ થઈ જાય. અને એક તે શખ્સ જેણે અસ્વર બાદ

سِلْعَتَهُ بَعْدَ الْعَصْرِ فَقَالَ وَاللَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ غَيْرُهُ لَقَدْ أُوتِيَتْ بِهَا كَذَا وَكَذَا

પોતાના સામાનને લગાડયો પછી કહ્યું, ફસમ છે અલ્લાહની! જેના સિવાય કોઈ મઅબૂદ નથી, મારા આ

فَصَدَّقَهُ رَجُلٌ ثُمَّ قَرَأَ هَذِهِ الْآيَةَ «إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ

સામાનની કિંમત આટલી આટલી લગાડવામાં આવી ચૂકી છે. કોઈએ એની વાત માની લીધી

ثَمَنًا قَلِيلًا

(અને સામાન એટલી કિંમતે ખરીદ્યો). ★ પછી હુજૂરે આ આયત તિલાવત ફર્માવી :

"જે લોકો અલ્લાહના અહદ અને તેની ફસમોના બદલામાં થોડી કિંમત હાંસલ કરે છે."

(★ બુખારી ૧/૩૧૮, ૧/૩૬૭ શહાદાત, ૨/૧૦૭૧, અહકામ, ૨/૧૧૦૮ કિતાબુત્તોહીદ, મુસ્લિમ-ઈમાન, નિસાઈ-બુયૂઅ, ઈબ્ને માજહ-તિજરાત : જેહાદ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ બિન હંબલ, ૨/૨૫૧, ૪૮૦)

بَابُ سَكْرِ الْأَنْهَارِ م

"નહેરોને બંધ કરવું" - (૩૧૭)

عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ

حدیث
۱۳۶۹

"હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઝુબેરે રાઝી અલ્લાહુ અન્હુમ થી રિવાયત છે. તેમણે હદીષ બયાન કરી કે [હદીષ : ૧૩૬૯]

حَدَّثَهُ أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ خَاصَمَ الزُّبَيْرَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

એક અ-સારીએ હઝરત ઝુબેરની વિરુદ્ધ નબી ﷺ ની બારગાહમાં હરના એ નાખાના બારામાં જેનાથી લોકો તો પાણીનો માલિક સજાને પાત્ર ઠરશે. જો મુસાફરો પાસે કિંમત હોય તો મફત પીવડાવવું વાજિબ નથી અને જો કિંમત ન હોય તો જાન બચાવવા જેટલું પાણી પીવડાવવું વાજિબ છે.

હદીષ : ૧૩૬૯ની સમજૂતી رجلا من الانصار : અમુક શરહકર્તાઓએ લખ્યું કે આ શખ્સ મુનાફિક

લુહહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(381)

મુસાફાત વિશે પ્રકરણ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي شَرَاخِ الْحَرَاءِ الَّتِي يُسْقُونَ بِهَا النَّخْلَ فَقَالَ الْأَنْصَارِيُّ

બજૂરના બાગોને પાણી આપતા હતા, દાવો કર્યો. અન્સારીએ કહ્યું કે પાણીને છોડી આપ કે તે આગળ વધે,

سَرَّحَ الْمَاءَ يَمْرُؤًا بِي عَلَيْهِ فَاخْتَصَمَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

હઝરત ઝુબૈરે ઈન્કાર કરી આપ્યો. હવે બંનેવ નબી ﷺ ની ખિદમતમાં એ મામલો લઈ ગયા. તો રસૂલુલ્લાહ

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلزُّبَيْرِ اسْقِ يَا زُبَيْرُ ثُمَّ أَرْسِلْ

એ ફર્માવ્યું, હે ઝુબૈર ! સીંચીને પાણી પોતાના પડોસીના માટે છોડી આપ ! એના પર અન્સારી ગુસ્સે થઈ

الْمَاءَ إِلَى جَارِكَ فَعَضِبَ الْأَنْصَارِيُّ فَقَالَ أَنْ كَانَ ابْنُ عَمَّتِكَ قَتَلُونَ

ગયા અને એવું કહી દીધું, આપનાં ફોઈના પુત્ર છે ને ! એના પર રસૂલુલ્લાહ ﷺ નો ચહેરો મુબારક બદલાઈ

وَجَهَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُخْرًا قَالَ اسْقِ يَا زُبَيْرُ ثُمَّ

ગયો. પછી ફર્માવ્યું, સીંચી લે પછી પાણીને રોક ત્યાં સુધી કે સેઠાના છેડા સુધી પહોંચી જાય. એના પર ઝુબૈરે

أَحْسِبُ الْمَاءَ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَى الْجَدْرِ فَقَالَ الزُّبَيْرُ وَاللَّهِ إِنِّي لَأَحْسِبُ

કહ્યું, બખુદા ! હું ગુમાન કરું છું કે આ આયત એના બારામાં નાઝિલ થઈ : "તારા રબની કૃસમ ! એ લોકો

هَذِهِ الْآيَةَ نَزَلَتْ فِي ذَلِكَ - فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ

મોમિન નથી થઈ શક્તા જ્યાં સુધી આપસી ઝઘડાઓમાં આપને હકમ ન માની લે. વળી આપના ફૈસલા પર

فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ

કોઈ તંગી મેહસૂસ ન કરે અને એને પૂર્ણપણે સ્વીકારી ન લે."

(બુખારી ૧/૩૧૮ બાબે શુરબ, ૧/૩૭૩ અસ્સુલહ, ૨/૬૬૦ તફસીર, મુસ્લિમ-ફઝાઈલ, અબૂ દાઉદ-અફદિયહ,

તિર્મિઝી-અહકામ તફસીર, નિસાઈ-કુઝાત, ઈબ્ને માજહ-મુકદ્દમા, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ ૧/૧૬૫, ૪/૫)

હતો, પણ એ સહીહ નથી. પ્રથમ એટલા માટે કે ઈમામ બુખારીએ કિતાબુસ્સુલહમાં તેમના બારામાં ફર્માવ્યું.

أُذِّنُكُمْ أَنْ تَقُولُوا فِي حَرْبِ الْمَدِينَةِ مَا يَكُونُ مِنْكُمْ لَوْلَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكُنْ فِيكُمْ لَمْ يَكُنْ فِيكُمْ

સહાબાએ કિરામની આદત મુબારક હતી કે જ્યારે મુનાફિકોનો ઉલ્લેખ કરતા તો તેમને મુનાફિકોથી જ વર્ણવતા,

તેમને અન્સારી ન કહેતા. અહીં હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઝુબૈર رضي الله عنه એ તેમને અન્સારી કહ્યા. લોકોને એ શંકા

એના લીધે થઈ કે તેમણે હુઝૂરે અફદસ صلى الله عليه وسلم ની શાનમાં તે સખત શબ્દો કહી નાખ્યા હતા. એની તાવીલ

ઉલમાએ એ કરી કે અત્યંત ગુસ્સાના કારણે આ શબ્દો એમની જીભેથી અનાયાસે નીકળી ગયા. શરૂ શરૂ

ઈસ્લામનો મામલો હતો, લોકો નબુવ્વતના આદાબથી માહિતગાર થયા ન હતા. સ્થિતિ એવી હતી કે રણના

ઉપરના હિસ્સાથી આ પાણી આવતુ હતું. ઉપરના હિસ્સા પર હઝરત ઝુબૈર બિન અવામ અને તેની સાથે

بَابُ مَنْ رَأَى أَنَّ صَاحِبَ الْخَوْضِ وَالْقُرْبَةِ أَحَقَّ بِمَاءِهِ مَاءً

"હોજ અથવા મશકનો માલિક તેના પાણીનો સૌથી વિશેષ હફદાર છે. -(૩૧૮)

حدیث ۱۳۷. عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લહુ ંહુ ંબી ંહી રિવાયત કરે છે કે ફર્માવ્યું, ફસમ એ જાતની [હદીષ : ૧૩૭૦]

عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا تَرُودَنَّ رِجَالًا

જેની કુદરતના તાબામાં મારી જાન છે ! કેટલાક લોકોને મારા હોજથી હું ભગાવીશ જેવી રીતે અજનબી

નીચાણવાળા હિસ્સા પર એક અન્સારીનો ભાગ હતો. ઉર્ફના દસ્તૂર અને રિવાજ મુજબ હઝરત ઝુબૈર રઝી અલ્લહુ ંહુ એ હક્ક હાંસલ હતો કે પોતાનો ભાગ સંપૂર્ણપણે સીંચી લે પછી પાણી પોતાના પડોસીને આપે, એના પડોસી જે અન્સારી હતા તેમણે ઝઘડો કર્યો.

شرح الحرة : શિરાજ પાણી વહેવાના નાળાને કહે છે. الحرة પથરીલી જમીન જ્યાં એ રીતે પથ્થર પડવા હોય કે જોવામાં એવું જણાતુ હોય કે એ ઉપરથી ફેંકવામાં આવ્યા હોય અને સળગેલા હોય.

મદીના તયબહના બે હર્રા મશહૂર છે, હર્રાએ શરફિયા હર્રાએ ગરબિયા (પૂર્વ-પશ્ચિમ) જેના વચ્ચે આખું શહેર આબાદ છે.

البالجدر : જઝરનો મૂળ અર્થ દીવાલ છે. અહીં તે સેદુ મુરાદ છે, પાણી રોકવાના માટે ઝાડોની જડોની આસપાસ બાંધવામાં આવે છે. અમુક રિવાયતોમાં આ શબ્દ પણ આવ્યો છે.

الى الجذر : જઝર ઝાડના તે મૂળને કહે છે જે જમીનની અંદર ફેલાયેલ હોય છે. મુરાદ એ જ છે કે ખેતરને જેટલા પાણીની જરૂર છે, લોકો જેટલું પાણી ભરે છે ભરી લે. કેમ કે અમુક રિવાયતોમાં આવ્યું છે કે ઝુબૈર રઝી અલ્લહુ ંહુએ પોતાના ભાગમાં એટલું પાણી ભર્યું કે ઘૂંટીઓ સુધી પહોંચી ગયું.

મસાઈલ : આ હદીષથી સાબિત થયું કે જે ચીજ કોઈની માલિકીની ન હોય બલકે મુબાહ હોય એના પર જે કબજો કરી લે તે ચીજ તેની છે. ક્યાંકથી મુબાહ પાણી વહેતું આવી રહ્યું હોય તો જેની તરફ પ્રથમ પહોંચે તેને હક્ક હાંસલ છે કે જરૂરત પ્રમાણે વાપરીને બીજાના માટે છોડી આપે.

قال محمد بن العباس : મુહમ્મદ ઈબને અબ્બાસ સલ્લમી અસ્બહાની, ઈમામ બુખારીના સમકાલિન મુહદિષ છે. અલ્બત્ત તેમનો વિસાલ ઈમામ બુખારી પછી હિ.સ. ૨૬૬માં થયો છે. આ ફૌલનો મતલબ એ છે કે આ હદીષને ઈમામ ઝુહરીના શાગિર્દોમાંથી કેવળ ઈમામ લૈષે ઉરવાથી અને તેમણે હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબને ઝુબૈર રઝી અલ્લહુ ંહુથી કરી છે. બાફીના શાગિર્દોની રિવાયત મુજબ ઉરવાએ આ હદીષ પોતાના પિતા હઝરત ઝુબૈર બિન અવામ રઝી અલ્લહુ ંહુથી રિવાયત કરી છે. પણ નિસાઈ (૨/૩૦૭ કિતાબુલ ફુજા)માં ઈમામ ઝુહરીના શાગિર્દ ઈબને વહબ તથા યૂનુસે પણ આ જ રિવાયત કરી છે કે ઉરવાએ પોતાના ભાઈ હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન ઝુબૈર રઝી અલ્લહુ ંહુથી રિવાયત કરી છે.

હદીષ : ૧૩૭૦ની સમજૂતી

رجال એ કોણ લોકો હશે ? એના બારામાં શરહકર્તાઓનાં વિવિધ કથનો છે. ઈબને તયને કહ્યું છે કે એ મુનાફિકો છે. ઈબને જવઝીએ કહ્યું કે એ બિદઅતી ગુમરાહ હશે. કુર્તબીએ કહ્યું, એ લોકો અન્ય એવી ઉમ્મતના માણસો હશે જેમનામાં આ ઉમ્મતનું કોઈ નિશાન નથી. મારા ખયાલમાં આ કથનોમાં વિરોધાભાસ નથી, આ સૌ હોય શકે છે. મુરાદ એ છે કે જે લોકો પોતે પોતાને મુસલમાન કહેતા હતા

عَنْ حَوْضِيٍّ كَمَا تَذَادُ الْغَرِيبَةُ مِنَ الْإِبِلِ عَنِ الْحَوْضِ

ઊંટને હોજથી ભગાડી મૂકવામાં આવે છે."

(મુસ્લિમ-તહારત-ફઝાઇલ, ઈબ્ને માજહ-ઝુહદ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ ઈબ્ને હંબલ, ૨/૩૦૦, ૨/૪૫૪, ૨/૪૬૭)

بَابُ لِأَحْمِيٍّ إِلَّا لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ ۝ ۳۱۹

"મેહફૂઝ ચરાગાહ કેવળ અલ્લાહ તથા તેના રસૂલના માટે છે. -(૩૧૯)

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ الصَّعْبَ بْنَ جَثَامَةَ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ۱۳۷۱

"હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما થી મરવી છે કે સઅબ બિન જબ્બામહએ કહ્યું કે [હદીષ : ૧૩૭૧]

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِأَحْمِيٍّ إِلَّا لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ وَقَالَ بَلَّغْنَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, મહફૂઝ ચરાગાહ કેવળ અલ્લાહ અને તેના રસૂલના માટે છે (અને ઈમામ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَمَى النَّقِيعَ وَأَنَّ عُمَرَ حَمَى الشَّرَفَ وَالرَّبِذَةَ

ઝુહરીએ કહ્યું) અમારા સુધી એ વાત પહોંચી છે કે નબી ﷺ એ નફીઅને રમ્ના (મેહફૂઝ શાહી ચરાગાહ)

બનાવ્યું અને હઝરત ઉમર رضی اللہ عنہ એ શરફ અને રબઝાને રમ્ના બનાવ્યું."

(બુખારી, ૧/૪૨૩ જેહાદ, અબૂ દાઉદ-ખિરાજ, નિસાઈ-અલ્હમી, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ ૪/૩૭૧-૭૮)

પણ હફીકતમાં તેઓ મુસલમાન ન હતા, મુનાફિક હતા કે મુર્તદ હતા કે ગુમરાહ હતા. એ લોકો પણ ઉમ્મતની સાથે હોજ પર આવી જશે, જેમને હુઝૂર ﷺ ઘક્કો મારીને ભગાડશે.

હદીષ : ૧૩૭૧ની સમજૂતી

પરિપૂર્ણતા : સઅબ બિન જબ્બામહ رضی اللہ عنہ કહે છે કે હું અબ્વા કે વદાનમાં હતો એવામાં નબી ﷺ પસાર થયા. હુઝૂરને એ લોકોના બારામાં સવાલ થયો જેઓ મુશ્રિક છે અને ક્યાંક રાત પસાર કરે છે તેમની પત્નીઓ સાથે સંભોગ કરે અને જે ઔલાદ પેદા થશે તેમનો શું હુકમ છે ? ફર્માવ્યું, તે એમનામાંથી છે.

نقيع : મદીના તયબહથી બે દિવસના અંતરે ખિલાદે મદીનામાં એક જગાનું નામ છે. 'શરફ' મદીનાથી લાગેલ પ્રદેશમાં એક જગાનું નામ છે. રબઝહ મદીના તયબહથી છ માઈલના અંતરે ઝાતેઅરકની નજીક એક જગાનું નામ છે. અહીં હઝરત અબૂ ઝર ગફફારી رضی اللہ عنہનો મઝારે પાક છે.

حمى રમ્નહ તે ચરવાની જગા જેને હુકૂમત પોતાનાં જાનવરોને ચરવાના માટે ખાસ કરી આપે.

بلغنا એટલે હદીષે બલાગાતે ઈમામ ઝુહરીથી છે. ઈમામ ઝુહરી કહે છે કે અમને ખબર પહોંચી છે કે નબી ﷺ એ નફીઅને રમ્નહ બનાવ્યું. જ્યારે કે ઈમામ ઝુહરીએ હુઝૂરે અફદસ ﷺ ની ઝિયારત નથી કરી. તેમનો જન્મ લગભગ ૫૩ હિ.સ.માં થયો. તેમણે વચ્ચે એક રાવીને છોડી આપેલ છે, એ ખૂદ સઅબ બિન જબ્બામા છે અને અધિક અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને અબ્બાસ رضی اللہ عنہમા તથા ઓબૈદુલ્લાહ બિન અબ્દુલ્લાહ, જેમ કે ઈમામ સઈદ બિન મન્સૂરે રિવાયત કરી છે.

नुमहवुल् फ़ारी शरहें बुखारी (भाग-प) (384)

मुसाफ़ात विशे प्रकरण

بَابُ الْقَطَائِعِ ٣٢

"જાગીરોનું બયાન" - (૩૨૦)

حدیث ۱۳۷۲ عَنْ یَحْیٰ بن سَعِیدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ أَرَادَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ

"હઝરત અનસ રઝી અલ્લાહુ અંહી નબી ﷺ એ ઈરાદો ફર્માવ્યો કે અ-સારને બહરૈન [હદીષ : ૧૩૭૨]

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُقَطَّعَ مِنَ الْبَحْرَيْنِ فَقَالَتْ الْأَنْصَارُ حَتَّى تُقَطَّعَ لِإِخْوَانِنَا مِنَ الْمُهَاجِرِينَ

જાગીરમાં આપી દે. અ-સારે અઝ કરી કે જ્યાં સુધી અમારા મુહાજિર ભાઈઓને જાગીર આપશો નહીં (અમને

مِثْلَ الَّذِي تُقَطَّعُ لَنَا قَالَ سَتَرُونَ بَعْدِي إِشْرَةً فَأَصْبِرُوا حَتَّى تَلْقَوْنِي ۖ

સ્વીકાર્ય નથી) ફર્માવ્યું, તમે લોકો નજીકમાં જ મારા બાદ અગ્રતા આપતો વહેવાર જોશો,

એ વખતે સબ્ર કરજો ત્યાં સુધી કે મને મળો."

(બુખારી ૧/૪૪૮ કિતાબુલ જેહાદ, ૧/૩૨૦ બાબુ કિતાબતુલ કતાએઅ, ૧/૫૩૫ અલ્મનાકિબ, મુસ્નદે ઈમામ એહમદ ૩/૧૧૧)

હદીષ : ૧૩૭૨ની સમજૂતી

અમુક બીજી રિવાયતોમાં છે કે નબી ﷺ એ અ-સારે કિરામને બોલાવીને આવું ફર્માવ્યું હતું. પણ કેમ કે એટલી ગુંજાઈશ ન હતી કે મુહાજિરોને પણ આપે એટલા માટે ન અ-સારને કાંઈ આપ્યું ન મુહાજિરોને.

શંકા તથા નિવારણ : બહરૈન સુલહથી ફતહ થયું હતું અને જે દેશ સુલહથી એ શર્ત પર ફતહ થાય કે ત્યાંના રહેવાસીઓની મિલકતો તેમની માલિકીમાં બાકી રહેશે, એવી જગાઓને કોઈને જાગીરમાં આપવું જાઈજ નથી. એનો જવાબ અમુક શરહકર્તાઓએ એ આપ્યો છે કે એનાથી મુરાદ એ છે કે ત્યાં જે ગૈર મુસ્લિમ ઝિમ્મી છે તેમને વહેંચી આપવામાં આવે, એમનો જિજ્ઞાસો અ-સારે કિરામ લે.

બહરૈન : દક્ષિણ નજદનો એક હિસ્સો છે જેને આજકાલ લોકો અલઈહસાના નામથી જાણે છે, અહીં ખજૂરો પુષ્કળ પ્રમાણમાં થાય છે.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کتاب الاستقراض واداء الديون والحجر والتفليس ۳۲۱

(કિતાબુલ ઇસ્તિફરાદિ વઅદાઈદુયૂનિ વહજરિ વતફલીસ)

"કરજ લેવા, અદા કરવા, તસરૂફ (કોઈ પ્રકારના વ્યવહાર)થી રોકવા અને દેવાળિયો ઠરાવવાના બારામાં" - (૩૨૧)

بَابُ مَنْ أَخَذَ أَمْوَالَ النَّاسِ يُرِيدُ آدَاءَهَا أَوْ اِتْلَافَهَا ۳۲۱

"જેણે લોકોનો માલ લીધો અને નિચ્યત એ હોય કે અદા કરી આપશે અથવા હજમ કરી જશે."

حدیث ۱۳۷۳ عَنْ أَبِي الْغَيْثِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લહુ ંહુ ંહી થી રિવાયત કરે છે કે કર્માવ્યું, જેણે લોકોનો [હદીષ : ૧૩૭૩]

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ أَخَذَ أَمْوَالَ النَّاسِ يُرِيدُ آدَاءَهَا

માલ લીધો અને તે અદા કરવા યાહે છે તો અલ્લાહ તેના તરફથી અદા કરી આપે છે અને

أَدَى اللَّهُ عَنْهُ وَمَنْ أَخَذَ يُرِيدُ اِتْلَافَهَا أَتْلَفَهُ اللَّهُ بِهِ

જે હજમ કરવાના માટે લે છે, અલ્લાહ તઆલા તેને અદા કરવાની તોફીફ નથી આપતો."

(ઈબને માજહ-સદફાત, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ બિન હંબલ, ૨/૩૬૧, ૪૧૭)

હદીષ : ૧૩૭૩ની સમજૂતી

من اخذ એનાથી મુરાદ કેવળ ફૂઝ નથી બલકે દરેક તે હક્ક છે જે બંદા પર કોઈ કારણે વાજિબ હોય, દા.ત. ખરીદ વેચાણ થકી.

ادی الله : આ હુસ્ને નિચત (સારી નિચ્યત)ની બરકતનું બયાન છે અને બદ નિચ્યતીની નહૂસતનું, કે જે શખ્સ ઉઘાડા દિલે વિશાળ દિલ સાથે અદા કરવા યાહશે અલ્લાહ ંહી તેની મદદ કર્માવશે અને તેને કરજ અદા કરવાની તોફીફ અતા કર્માવશે જેથી આખેરતની પૂછતાછથી બચી શકે. અને જેની નિચ્યતમાં ખામી હોય છે તેને એ તોફીફથી મેહરૂમ રાખે છે અને કરજ અદા ન કરવાના વબાલમાં સપડાયેલો રહે છે. હઝરત ઈમામ મુહમ્મદ બિન બાકિર રઝી અલ્લહુ ંહી મરવી છે કે તે કરજ લીધા કરતા હતા. પૂછવામાં આવ્યું, શા માટે વિના જરૂરતે કરજ લીધા કરો છો? તેમણે કહ્યું, મેં રસૂલુલ્લાહ ંહી સાંભળ્યું છે કે અલ્લાહ કરજદાર સાથે રહે છે ત્યાં સુધી કે પોતાના કરજને અદા કરી આપે.

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (386) કરજ તથા તેની અદાયગી વિશે પ્રકરણ

بَابُ آدَاءِ الدُّيُونِ وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا (۳۲۱)

"કરજોને અદા કરવું અને અલ્લાહ તઆલાના આ ઈશાદનું બયાન : "અલ્લાહ તઆલા તમને હુકમ આપે છે કે અમાનતો જેમની છે તેમને જરૂર સુપત કરો અને જ્યારે તમે લોકોમાં ફેસલો કરો તો ન્યાયપૂર્વક ફેસલો કરો. અલ્લાહ તમને બેહતરીન નસીહત કરે છે. બેશક ! અલ્લાહ સાંભળનાર તથા જોનાર છે." - (૩૨૧)

حدیث ۱۳۷۴ عَنْ مَرْيَدِ بْنِ وَهَبٍ عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ

"હજરત અબૂ ઝર ગફફારી رضي الله عنه એ ફર્માવ્યું, હું નબી صلى الله عليه وسلم ની ખિદમતમાં હાજર હતો. [હદીષ : ૧૩૭૪]

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا ابْصَرَ يَعْنِي أَحَدًا قَالَ مَا أَحَبُّ إِلَيَّ ذَهَبًا يَمُكْتُ

જ્યારે હુજૂરે એને એટલે ઓહદને જોયો તો ફર્માવ્યું, આ મારા માટે સોનાથી બદલી દેવામાં આવે તો મને એ

عِنْدِي مِنْهُ دِينَارٌ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ إِلَّا وَيُنَارٌ أُرْصِدُكَ لِذَيْنٍ ثُمَّ قَالَ إِنَّ الْأَكْثَرِينَ هُمْ

પસંદ નથી કે મારી પાસે એક દીનાર ત્રણ દિવસથી વધુ રહે સિવાય એ દીનારના કે જેને કરજ અદા કરવા માટે

الْأَقْلُونَ إِلَّا مَنْ قَالَ بِالْمَالِ هَكَذَا أَوْ هَكَذَا وَأَشَارَ أَبُو شَهَابٍ بَيْنَ يَدَيْهِ وَعَنْ يَمِينِهَا وَ

બચાવી રાખુ. પછી ફર્માવ્યું, અધિક માલવાળા જ અધિક તંગદસ્ત (ગરીબ) છે, પણ જે માલ આવી રીતે આપે,

عَنْ شِمَالِهَا وَقَلِيلٌ مَا هُمْ وَقَالَ مَكَانَكَ وَتَقَدَّمَ غَيْرَ بَعِيدٍ وَسَمِعْتُ صَوْتًا فَأَرَدْتُ

આવી રીતે આપે. અબૂ શહાબે પોતાની સામે પોતાની જમણે, પોતાની ડાબે ઈશારો કર્યો. અને એવા લોકો થોડા

أَنَّ آتِيَهُ ثُمَّ ذَكَرْتُ قَوْلَ مَكَانَكَ حَتَّىٰ آتَيْتُكَ فَلَمَّا جَاءَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ الَّذِي سَمِعْتُ

છે. અને ફર્માવ્યું, તમારી જગાએ રહો અને હુજૂર આગળ વધ્યા. અને કાંઈ દૂર ન ગયા હતા, મેં એક અવાજ

أَوْ قَالَ صَوْتُ الَّذِي سَمِعْتُ قَالَ وَهَلْ سَمِعْتَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ أَتَانِي جِبْرِيلُ فَقَالَ مَنْ

સાંભળ્યો. મેં ઈશારો કર્યો કે ખિદમતે અફદસમાં હાજર થઈ જાઉં. પછી મેં હુજૂરના ઈશાદને યાદ કર્યો કે

હદીષ : ૧૩૭૪ની સમજૂતી

قال بالمال ફોલ કદી કદી આમ ફેઅલના અર્થમાં પણ આવે છે ત્યારે તે દરેક ફેઅલની તાબીર બની શકે છે ભલે તે કલામ ન હોય, જીભથી ન બહાર પડયો હોય. અબૂ શિહાબનું નામ અબ્દે રબ્બહ છે.

परिपूर्णाता : કિતાબુલ ઈસ્તીઝાન વગેરેમાં આ તફસીલ છે. જયદ બિન વહબે કહ્યું, અબૂ ઝરે રબ્બહમાં આ હદીષ વર્ણવી કે હું નબી صلى الله عليه وسلم ની સાથે હર્રા મદીનામાં ઈશાના સમયે ચાલી રહ્યો હતો. અમારી સમક્ષ

नुग्रहवुल् फ़ारी शरहे बुजारी (भाग-प) (387) करज तथा तेनी अदायगी विशे प्रकरण

بَابُ لِصَاحِبِ الْحَقِّ مَقَالَ ۲۲۳

"હક્કવાળાના માટે ચર્ચાની ગુંબજ છે" - (૩૨૩)

وَيَذْكُرُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ لِي الْوَأَجِدُ ٤٦٢

"અને નબી ﷺ થી રિવાયત ઝિક્ક કરવામાં આવે છે કે ફર્માવ્યું, શક્તિવાળાને [તઅલીફ : ૪૬૨]

يَعْلُ عَرَضَهُ وَعُقُوبَتَهُ.

ટાળવું તેની આબરૂ તથા તેની સજાને હલાલ કરી આપે છે."

بَابُ إِذَا وَجَدَ مَالَهُ عِنْدَ مُفْلِسٍ فِي الْبَيْعِ وَالْقَرْضِ وَالْوَدِيْعَةِ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ

"જ્યારે પોતાનો માલ મુફલિસની પાસે પામે તો એ એનો હક્કદાર છે ચાહે તે માલનો મુસ્તહિક હોવું સોદા રૂપે હોય કે કરજ રૂપે હોય કે અમાનત હોય. - (૩૨૩)

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : મુફલિસથી મુરાદ તે શખ્સ છે જેના બારામાં હાકિમે ફેસલો કરી દીધો હોય કે આ મુફલિસ છે જેને આપણા ઉર્કમાં દેવાળિયો (નાદાર) કહે છે.

في البيع : એની સ્થિતિ એ છે કે કોઈ ચીજ કોઈના હાથે વેચી. ખરીદનારે હજી કિંમત ન આપી હતી કે તે મુફલિસ થઈ ગયો. ત્યારબાદ વેચનારે માલ મુફલિસ પાસે પામ્યો તો વેચનાર માલનો અધિક મુસ્તહિક છે.

والقرض : એની સ્થિતિ એ છે કે કોઈએ કોઈને કરજ આપ્યું પછી કરજદાર મુફલિસ થઈ ગયો ત્યારબાદ કરજ આપનારે કરજ આપેલી રકમ કરજદાર પાસે જોઈ તો તે એનો અધિક મુસ્તહિક છે. આ બંને સ્થિતિઓમાં એ મતભેદ પણ છે, હમણા આવી રહ્યો છે.

والوديعة એની સ્થિતિ એ છે કે કોઈએ કોઈની પાસે અમાનત રાખી પછી અમાનતદાર મુફલિસ થઈ ગયો. પણ તેની પાસે અમાનત મૌજૂદ છે તો એકમતિએ તેનો હક્કદાર અમાનત મૂકવાવાળો છે.

٤٦٣ قَالَ الْحَسَنُ إِذَا أَفْلَسَ وَتَبَيَّنَ لَمْ يَجْزِعَتْهُ وَلَا يَبِيعُهُ وَلَا يَشْرَاهُ

"હસન બસરીએ ફર્માવ્યું, જ્યારે કોઈ શખ્સ મુફલિસ થઈ ગયો અને મશહૂર પણ [તઅલીફ : ૪૬૩]

થઈ ગયું તો તેનું આઝાદ કરવું, ભેટ ધરવું તથા તેણે ખરીદ વેચાણ કરવું જાઈજ નથી."

તઅલીફ : ૪૬૨ની સમજૂતી

આ તઅલીફને અબૂ દાઉદ, નિસાઈ, ઈબને માજહ હઝરત શદીદ રિવાયતથી ફર્માવી છે. ﷺનો અર્થ ટાળમટોળ. વાજીદથી મુરાદ અહીં એ છે કે તે કરજ અદા કરવાની શક્તિ ધરાવતો હોય. હદીષનો ભાવાર્થ જાહેર છે. જ્યારે કરજ આપનાર વાયદાની મુદત પર પોતાનું લેણું નહીં પામે તો જેવું ચાહશે બકી કાઢશે. એમાં શક્તિ હોવા પર તરત જ કરજની અદાયગીનું આકર્ષણ છે, અને ટાળ મટોળથી મનાઈ છે

તઅલીફ : ૪૬૩ની સમજૂતી

ﷺથી મુરાદ હાકિમની નજીક તેનું મુફલિસ હોવું સાબિત થઈ જાય અને તે એનો હુકમ આપી દે.

نورالهدى في شرح الشريعة (भाग-प) (389) करज तथा तेनी अदायगी विशेष प्रकरण

٦٤ وَقَالَ سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ قَضَى عُثْمَانُ مَنِ اقْتَضَى مِنْ حَقِّهِ قَبْلَ أَنْ يُفْلَسَ

"સઈદ બિન મુસૈયબે કહ્યું, ઉઝરત ઉઘ્માન રસૂલુલ્લાહ એ એ ફૈસલો આપ્યો એ શખ્સના [તઅલીફ : ૪૬૪]

فَهُوَ لَهُ وَمَنْ عَرَفَ مَتَاعَهُ بِعَيْنِهِ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ

બારામાં જેણે મુફલિસ થતા પહેલાં પોતાના હક્કને વસૂલ કરી લીધો તે એનો છે અને જે પોતાના સામાનને ઓળખે તે એનો હક્કદાર છે."

أَنَّ أَبَا بَكْرٍ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ أَخْبَرَنَا أَنَّهُ حَدِيث ١٣٧٦

"ઉઝરત અબૂ હુરૈરહ રસૂલુલ્લાહ એ એ રસૂલુલ્લાહ [હદીષ : ૧૩૭૬]

سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

ફર્માવ્યું, જે એ જ સ્થિતિમાં પોતાના માલને કોઈ શખ્સની પાસે જુએ

أَوْ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ أَدْرَكَ مَالَهُ بِعَيْنِهِ

અને તે મુફલિસ થઈ ગયો હોય તો તે

عِنْدَ رَجُلٍ أَوْ إِنْسَانٍ قَدْ أَفْلَسَ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ مِنْ غَيْرِهِ -

બીજા કરતાં અધિક મુસ્તહિક છે."

તઅલીફ : ૪૬૪ની સમજૂતી

આ તઅલીફને અબૂ ઓબૈદે કિતાબુલ અમ્વાલમાં મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે. એનો મતલબ એ છે કે જો મુફલિસના માથે લોકોનું લેણું છે અને તેની પાસે અમુક સામાન છે જેના બારામાં કોઈ એવું કહે છે આ ચીજ મારી છે, તેને સારી પેઠે ઓળખતો હોય તો તે ચીજ એની છે. બીજા લેણદારો તેને જબરદસ્તી નથી લઈ શકતા.

હદીષ : ૧૩૭૬ની સમજૂતી

આ હદીષમાં મુફલિસથી તે શખ્સ મુરદ છે જેના પર એટલો કરજનો બોજો હોય જેને તે અદા કરવાની શક્તિ ન ધરાવતો હોય, જેના કારણે ઈસ્લામી હાકિમે એના પર એ પાબંદી લગાડી આપી હોય કે તે કારોબાર નથી કરી શકતો, ઉઝરત ઈમામ માલિક, ઉઝરત ઈમામ શાફઈ વગેરેનો મઝહબ એ જ છે કે જો હાકિમે કોઈના બારામાં મુફલિસ (નાદાર) થવાનો હુકમ આપી દીધો પછી કોઈ લેણદારે પોતાની કોઈ ચીજ તે મુફલિસને ત્યાં જોયી અને એ ચીજમાં કોઈ એવો ફેરફાર ન થયો હોય જેનાથી એ ચીજ બદલાય ગઈ હોય, દા.ત. ચાંદી હતી એનું ઘરેણું બનાવી લીધું છે, તો લેણદાર એ ચીજનો અન્યો કરતાં અધિક મુસ્તહિક છે. એટલે તે યાહે તો એ ચીજને ખૂદ લઈ લે. અન્ય લેણદારોને વાંધો ઉઠાવવાનો હક્ક ન રહેશે, યાહે એ ચીજ મુફલિસે ખરીદી હોય અથવા પડાવી લીધી હોય અથવા તેને ત્યાં અમાનત રહી હોય.

આપણા મઝહબમાં તફસીલ છે. જો મુફલિસે કોઈ ચીજ ખરીદી હતી અને હજી કિંમત અદા કરવા પામ્યો ન હતો એવામાં મુફલિસ થઈ ગયો તો માલમાં વેચનાર તથા અન્ય સર્વ લેણદારોનો હક્ક સરખો છે, વેચનાર અન્ય

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (390) કરજ તથા તેની અદાયગી વિશે પ્રકરણ

بَابُ إِذَا اقْرَضَهُ إِلَى أَجَلٍ مَّسْمًى أَوْ أَجَلَهُ فِي الْبَيْعِ ۳۳

જ્યારે નિશ્ચિત મુદત સુધી કોઈને કરજ આપ્યું અથવા ખરીદ વેચાણમાં મુદત નક્કી કરી. —(૩૨૩)

ت ٤٦٥ وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا فِي الْقَرْضِ إِلَى أَجَلٍ بَأْسَ

"અને હઝરત ઈબ્ને ઉમર رضي الله عنهما એ નિશ્ચિત મુદત સુધી કરજના બારામાં ફર્માવ્યું, [તઅલીફ : ૪૬૫]

بِهِ إِنْ أُعْطِيَ أَفْضَلَ مِنْ دَرَاهِمِهِ مَا لَمْ يَشْتَرِطَ -

એમાં કોઈ વાંધો નથી ભલે કરજદાર લેણદારના દિરહમોથી ઉમદા દિરહમ આપે જ્યાં સુધી એની શર્ત ન કરે."

ت ٤٦٦ وَقَالَ عَطَاءٌ وَعُمَرُ ابْنُ دِينَارٍ هُوَ إِلَى أَجَلِهِ فِي الْقَرْضِ - [તઅલીફ : ૪૬૬]

"ઈમામ અતા અને ઈમામ અમ્ર બિન દીનારે ફર્માવ્યું, કરજદાર કરજમાં સમય મર્યાદાનો પાબંદ છે."

લેણદારોથી અધિક હક્કદાર નથી. અને એ આ હદીષ હેઠળ સામેલ જ નથી, એટલા માટે કે હદીષમાં એ છે કે જે પોતાનો માલ તેવો ને તેવો જ મુફલિસની પાસે જુએ. સોદા પછી માલ વેચનારની માલિકીમાંથી નીકળીને ખરીદનારની માલિકીમાં જતો રહ્યો. વેચાણ પછી માલ વેચનારનો રહ્યો જ નથી એટલા માટે એ આ હદીષના હેઠળ આવતું જ નથી. આ હદીષથી મુરાદ પડાવી લેવું, ચોરી વગેરે છે, જેમ કે તિબ્રાનીએ હઝરત સમુરહ બિન જુન્દુબ رضي الله عنه થી રિવાયત કરી કે રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم એ ફર્માવ્યું, જેનો કોઈ સામાન ચોરીથી જતો રહે અથવા નષ્ટ થઈ જાય. પછી એવો ને એવો જ પોતાના સામાનને કોઈ શખ્સ પાસે જુએ તો તે એનો સૌથી વધુ હક્કદાર છે અને ખરીદનાર વેચનારથી કિંમત વસૂલ કરે.

અને આ જ મઝહબ ઈબ્રાહીમ નખઈ, હસન બસરી તથા એક રિવાયતના પ્રમાણે શઅબી તથા ઈમામ શાફઈના ઉસ્તાદ વકીઅ બિન જર્હાલ તથા અબ્દુલ્લાહ બિન શબ્રમહ કૂફાના ફાઝીનો પણ છે. બલ્કે ઘણા લોકોએ હઝરત અલી તથા હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન મસ્ઉદનો પણ આ જ મઝહબ બતાવ્યો છે.

આ મસ્અલા પર ઘણી લાભદાયક જોરદાર ચર્ચા અલ્લામા બદરુદ્દીન અયનીએ કરી છે જેની ઈચ્છા થાય અભ્યાસ કરે.

આ હદીષની સનદની વિશિષ્ટતા એ છે કે તેના તમામ રાવીઓ પોત પોતાના જમાનામાં મદીના તયબહના ફાઝી હતા.

તઅલીફ : ૪૬૫ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ અબૂબક ઈબ્ને અબી શયબાએ મુત્તસિલ સનદ સાથે પોતાના મુસન્નફમાં રિવાયત કરી છે. એનાથી માલૂમ થયું કે દિરહમ સૌ એક પ્રકારના છે ભલે એમાં ચાંદીની માત્રા વધઘટ હોય. શર્ત પછી કેમ કે વ્યાજની શંકા ઉભી થઈ જાય છે એટલા માટે મના છે.

તઅલીફ : ૪૬૬ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ અબ્દુર્રઝાકે પોતાના મુસન્નફમાં વર્ણવી છે. આ તઅલીફનો મતલબ એ થયો કે કરજના માટે જે સમય મર્યાદા નક્કી કરી હતી એથી પહેલાં લેણદારે માગણી કરવાનો હક્ક નથી એટલે કે કરજદારને એના માટે મજબૂર નથી કરી શકાતો કે એનાથી પહેલાં અદા કરી આપે.

بَابُ مَا يَنْهَى عَنْ إِضَاعَةِ الْمَالِ وَقَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ - وَلَا يُضِلِّحَ عَمَلُ وَالْمُفْسِدِينَ -
 وَقَالَ أَصْلُوْتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ تَتْرُكَ مَا يَعْْبُدُ آبَاءُ نَا أَوْ أَنْ نَفْعَلُ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ - وَقَالَ وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ
 أَمْوَالَكُمُ وَالْحَجْرَ فِي ذَلِكَ وَمَا يَنْهَى عَنِ الْخِدَاعِ (٣٢٤)

"માલ વેડફવાથી મના કરવામાં આવ્યું અને અલ્લાહ તઆલાના ઈર્શાદનું બચાન :
 "અને અલ્લાહ ઈશ્કને પસંદ નથી કરતો અને અલ્લાહ ફસાદીઓનાં કામ નથી બનાવતો."
 અને ફર્માવ્યું, (ફોમે કહ્યું) શું તમારી નમાઝ તમને હુકમ આપે છે કે જેને અમારા
 બાપદાદા પૂજતા હતા તેને છોડી દઈએ અથવા અમારા માલમાં જેવું ચાહીએ કરીએ." અને
 ફર્માવ્યું, "મૂર્ખાઓને પોતાનો માલ ન આપો." અને આ બારામાં પાબંદી લગાડવા તથા
 ઘોઠા આપવાથી મનાઈનું બચાન." - (૩૨૪)

حدیث ۱۳۷۷
 عَنْ وَرَادٍ مَوْلَى الْمُغِيرَةَ عَنِ الْمُغِيرَةَ بْنِ شُعْبَةَ رَضِيَ اللَّهُ

"હઝરત મુગીરહ બિન શઅબા રઝી અલ્લાહુ એ મરવી છે કે નબી ﷺ ફર્માવ્યું, [હદીષ : ૧૩૭૭]

تَعَالَى عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ

બેશક ! અલ્લાહ તઆલાએ હરામ ફર્માવ્યું, માઓની નાફર્માની અને બાળકીઓને જીવંત દાટવું તથા

عُقُوقَ الْأُمَّهَاتِ وَوَأْدَ الْبَنَاتِ وَمَنْعًا وَهَاتٍ وَكِرًا لَكُمْ قِيلَ وَقَالَ

મુસ્તહિફો (હકદારો)ને માલ આપવાથી રોકાવું, અને નાહક માલ હાંસલ કરવો અને તમારા માટે નાપસંદ

وَكَثْرَةَ السُّؤَالِ وَإِضَاعَةَ الْمَالِ

કર્યું. ફીલો ફાલ (વાંધા ઉઠાવવા) અને સવાલની અધિકતા અને માલને વેડફવું."

(બુખારી ૨/૮૮૪ અલ્લહબ, ૨/૮૫૮ અરિફાફ, ૨/૧૦૮૨ કિતાબુલ અએતેસામ, મુસ્લિમ-અલ્લહકઝિયહ, દારમી-ફિરિફાફ)

હદીષ : ૧૩૭૭ની સમજૂતી

العقوق સંબંધ ખત્મ કરવો. અહીં આમ અર્થ મુરાદ છે જે નાફર્માનીને પણ સમાવે છે. હવે એના બે પ્રકાર
 છે, એક સંપૂર્ણપણે સંબંધ કટ કરી લેવો. બીજું એ કે કોઈ જાઈઝ હુકમમાં નાફર્માની કરવી ભલે સંબંધો બાકી
 હોય. આ બંનેવ ચીજો માબાપના હકમાં હરામ છે. કેવળ માને ખાસ બે કારણે દર્શાવ્યું, પ્રથમ એ કે માના
 હકો બાપથી વધુ છે, બીજું એ કે અવામમાં માની નાફર્માની અને માની સાથે ગુસ્તાખી અને સંબંધ કટ કરવું
 બાપ કરતાં અધિક છે.

منع : એટલે કે જે લોકોના હકો તમારા પર વાજિબ હોય તેને સંપૂર્ણપણે અદા કરો, એવું ન બને કે હકદાર
 તેના હકની માગણી કરે તો મના કરો. هات થી મુરાદ એ છે કે નાહક લોકોથી માલ વસૂલ કરે, قیل وقال
 ફેઅલે માઝી (ભૂતકાળના કર્મનો સૂચક) સેગો છે, એક મજહૂલનો એક મઅરૂફનો. જેમ કે બોલે છે : ફીલ ફઝા
 વ ફાલ ફઝા. એનાથી એમનો ફીલ الدنیا قیل وقال આ બંનેવ મબની અલલ ફતહ છે અસ્લનો લેહાઝ કરતાં.

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (392) કરજ તથા તેની અદાયગી વિશે પ્રકરણ

મોઅરબ પણ થઈ શકે છે અસ્માના કાઈમ મુકામ માનીને, એના કારણે એના પર કદી કદી અલિફ લામ તઅરીફનો પણ આવે છે : **لَا نَعْرِفُ الْقَالَ مِنَ الْقَيْلِ** અને આ બંનેવ મસ્દર પણ થઈ શકે છે. અર્થના એતબારથી એ સંભાવના અધિક જાહેર છે.

સવાલની અધિકતા : એવું ઘણુ થયું છે કે એક ચીજ હલાલ તથા મુબાહ હતી પરંતું સહાબાએ કિરામ **رَضَوْنَا لِلَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِمْ أَجْرُهُمْ**ના સવાલ કરવાના કારણે એનો હુકમ નાજિલ કરી દેવામાં આવ્યો. પહેલાં રાહત હતી હવે તંગી કરી દેવામાં આવી. એ રિસાલતના યુગ સુધી ખાસ હતું. હવે જે લોકો નથી જાણતા તેમને ઈમાન તથા કુફ હલાલ તથા હરામના બારામાં સવાલ કરવામાં કોઈ વાંધો નથી બલકે અમુક સ્થિતિઓમાં ફર્ક તથા વાજિબ છે.

હા ! એવા સવાલો મના છે જેના પર અફીદો રાખવો અથવા અમલ કરવો ફર્ક કે વાજિબ કે સુન્નત નથી. દા.ત. હઝરત આદમ **عليه السلام**એ સૌ પ્રથમ જન્નતમાં શું ખાધું હતું ? દુનિયામાં આવ્યા તો સૌ પ્રથમ શું ખાધું ? ઝુલ્ફરનૈન નબી હતા કે નહીં ? વગેરે વગેરે.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فِي الْخُصُومَاتِ

(ફિલ ખુસુમાતિ) "મુફદમા (કેસો)ના વિશે બયાન"

بَابُ مَا يُدْكَرُ فِي الْأَشْخَاصِ وَالْخُصُومَةِ بَيْنَ الْمُسْلِمِ وَالْيَهُودِيِّ ص ٣٢

"મુજરિમ (ગુનેગાર)ને હાકિમની પાસે લઈ જવામાં, અને મુસલમાન યહૂદીના ઝઘડામાં શું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે ?"

حدیث ١٣٧٨
سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ يَقُولُ سَمِعْتُ رَجُلًا قَرَأَ آيَةً سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى

"હઝરત અબ્દુલ્લાહ (ઈબને મસ્ઉદ) رضی اللہ عنہ سے કહ્યું, મેં એક શખ્સને એક [હદીષ : ૧૩૭૮]

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَلَا فِيهَا فَآخَذَتْ بِيَدَيْهِ وَأَتَيْتُ بِهِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ

આયત પઢતાં સાંભળ્યો, અને મેં રસૂલુલ્લાહ ﷺ થી એનાથી ઉલ્ટું સાંભળ્યું હતું. મેં તેનો હાથ પકડ્યો અને

كَلَّا كَمَا مُحْسِنٌ قَالَ شَعْبَةُ أَظُنُّ قَالَ لَا تَحْتَلِفُوا إِنَّا مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ اخْتَلَفُوا فَهَلَكُوا

તેને હુઝૂર ﷺ ની ખિદમતમાં લાવ્યો. હુઝૂરે ફર્માવ્યું, તમે બંનેવે સહીહ પઢ્યું. શોઅબાએ કહ્યું, મારું ગુમાન છે

કે આ પણ ફર્માવ્યું હતું, આપસમાં મતભેદ ન કરો, એટલા માટે કે તમારાથી

પહેલાવાળાઓએ મતભેદ કર્યો તો હલાક થઈ ગયા."

(બુખારી ૧/૪૮૪ અલ્અબિયા, બની ઈસ્રાઈલ, ૨/૭૫૭ ફઝાઈલુલ કુર્આન, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ ૧/૪૧૨)

હદીષ : ૧૩૭૮ની સમજૂતી

સહીહ ઈબને હબ્બાનમાં આ રિવાયત આ પ્રમાણે વિસ્તારપૂર્વક છે કે હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબને મસ્ઉદ رضی اللہ عنہ કહે છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ મને સૂરએ રહમાન પઢાવી હતી. હું મસ્જિદે ગયો, કેટલાક લોકો પાસે બેઠો અને મેં એક શખ્સને કહ્યું, કુર્આન શરીફ પઢો. તેણે એવી કિર્અત કરી જે મને રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ પઢાવી ન હતી. મેં તેને પૂછ્યું, તને કોણે પઢાવ્યું છે ? તેણે કહ્યું કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ. હવે અમે બંનેવે ખિદમતે અફદસમાં હાજર થયા અને પૂરો બનાવ રજૂ કર્યો. હુઝૂર ﷺ ના ચહેરા મુબારકનો રંગ બદલાય ગયો અને ફર્માવ્યું, તમારાથી પહેલાં કિતાબુલ્લાહમાં મતભેદના કારણે લોકો હલાક થઈ ગયા.

આ હદીષથી સાબિત થયું કે કુર્આન મજીદ વિવિધ તરીકાઓની સાથે નાઝિલ થયું છે. ઉમ્મતે તતબ્બુઅ (શોધખોળ)થી સાત કિર્અતે મુતવાતિરા માલૂમ કરી લીધી છે એના ઉપરાંત અધિક પાંચ કિરાઅત શાદા (અપ્રચલિત) પણ છે. કિર્અતે મુતવાતિરામાંથી જે યાહે પઢે, પરંતું એનો લેહાઝ કરે કે ફોમની સામે તે કિરાઅત ન કરે જેનાથી લોકો માનૂસ (માહિતગાર) ન હોય.

نورھدھول فاری شاردے بھاری (भाग-प) (394) मुफदमा (केसो)ना विशेष पकरण

حدیث ۱۳۷۹ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ اسْتَبَّ رَجُلَانِ، رَجُلٌ مِنْ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લહુ તૈઆલુ અન્હુ, બે શખ્સોએ જેમનામાં એક મુસલમાન [હદીષ : ૧૩૭૯]

الْمُسْلِمِينَ وَرَجُلٌ مِنَ الْيَهُودِ فَقَالَ الْمُسْلِمُ وَالَّذِي اصْطَفَى مُحَمَّدًا عَلَى الْعَالَمِينَ

અને બીજો યહૂદી હતો, એક બીજાને બુરુ ભલુ કહ્યું. મુસલમાને કહ્યું, એ જાતની ક્ષમ ! જેણે મુહમ્મદ

وَقَالَ الْيَهُودِيُّ وَالَّذِي اصْطَفَى مُوسَى عَلَى الْعَالَمِينَ فَرَفَعَ الْمُسْلِمُ يَدَهُ عِنْدَ ذَلِكَ

મુસ્તફા ﷺ ને તમામ આલમમાંથી પસંદ કરી લીધા. અને યહૂદીએ કહ્યું, ક્ષમ છે એ જાતની જેણે

فَلَطَمَ وَجْهَهُ الْيَهُودِيُّ ، فَذَهَبَ الْيَهُودِيُّ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

મૂસા ﷺ ને તમામ આલમ પર પસંદ કર્યા. આટલી વાત પર મુસલમાને પોતાનો હાથ ઉઠાવ્યો અને યહૂદીના

فَأَخْبَرَهُ بِمَا كَانَتْ مِنْ أَمْرِهِ وَأَمْرِ الْمُسْلِمِ ، فَدَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُسْلِمَ

મોઢા પર થપ્પડ મારી. યહૂદી નબી ﷺ ની ખિદમતમાં ગયો અને આખો બનાવ સંભળાવ્યો. એના પર

فَسَأَلَهُ عَنْ ذَلِكَ فَأَخْبَرَهُ ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَخَيِّرُونِي عَلَى مُوسَى

નબી ﷺ એ મુસલમાનને બોલાવ્યો અને તેને પૂછ્યું. મુસલમાને આખો બનાવ અર્જ કર્યો. તો નબી ﷺ એ

فَإِنَّ النَّاسَ يَصْعَقُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأَصْعَقَ مَعَهُمْ فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ يُفِيقُ ، فَإِذَا مُوسَى

ફર્માવ્યું, મને મૂસા પર ફઝીલત ન આપો, એટલા માટે કે ક્રયામતના દિવસે લોકો પર બેહોશી છવાશે. અને

بِاطْنِ جَانِبِ الْعَرْشِ فَلَا أَدْرِي كَانَ فِيمَنْ صَعِقَ نَأْفَاقَ قَبْلِي أَوْ كَانَ مِمَّنْ اسْتَشْنَى اللَّهُ

મારા પર પણ બેહોશી છવાશે. સૌ પ્રથમ મને રાહત થશે એ વખતે હું જોઈશ કે મૂસા ﷺ અર્શનો ખૂણો

પકડેલા છે. હું નથી જાણતો કે શું એ બેહોશ થયા હતા અને મારાથી પહેલાં તેમને હોશ આવી ગયો. અથવા એ

લોકોમાંથી હતા જેમને અલ્લાહ તઆલાએ અપવાદ કરી આપ્યા છે."

(બુખારી ૧/૪૮૪ અલ્અંબિયા, ૧/૪૮૫ અસ્સાફાત, ૨/૭૧૧ તફસીરુઝ્ઝુમર, ૨/૯૬૫ અર્રિક્કાક, ૨/૧૧૦૪

અત્તોહીદ, મુસ્લિમ-ફઝાઈલ, અબૂ દાઊદ-અસ્સુન્નહ, નિસાઈ-અન્નુઊત, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૨/૨૬૪)

હદીષ : ૧૩૭૯ની સમજૂતી

કિતાબુલ અંબિયામાં આ ઝઘડાનો પાયો એ લખ્યો છે કે એક યહૂદી પોતાનો કોઈ સામાન કોઈના હાથે વેચવા ચાહતો હતો. મુસલમાને તેની કિંમત ખૂબ જ થોડી લગાડી, જેના પર એ યહૂદીએ કહ્યું
الذى اصطفى موسى على البشر અને એક અન્સારીએ સાંભળ્યું અને યહૂદીને એક તમાચો ચોડી આપ્યો.
આમ રિવાયતથી જણાય છે કે પ્રથમ મુસલમાને ક્ષમ ખાધી હતી. બંનેમાં વિરોધાભાસ નથી, શક્ય છે મુસલમાને

નુઝહુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (395) મુકદ્દમા (કેસો)ના વિશે પકરણ

حدیث ۱۳۸. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ بَيْنَمَا رَسُولُ اللَّهِ

"હઝરત અબૂ સઈદ ખુદરી રઝી અલ્લે અં કહું, હું નબી ﷺ ની ખિદમતમાં બેઠેલો હતો [હદીષ : ૧૩૮૦]"

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسٌ جَاءَ يَهُودِيٌّ فَقَالَ يَا أَبَا الْقَاسِمِ ضَرَبَ وَجْهِي رَجُلٌ

એવામાં એક યહૂદી આવ્યો અને તેણે કહું, હે અબુલ કાસિમ ! આપના સહાબામાંથી એક શખ્સે મને થપ્પડ

مِنْ أَصْحَابِكَ فَقَالَ مَنْ قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ قَالَ أَدْعُوهُ فَقَالَ أَضْرَبْتُمَا

મારી છે. પૂછ્યું, કોણ છે ? તેણે કહું, એક અન્સારી શખ્સ. ફર્માવ્યું, એને બોલાવ. (તે હાજર થયા.) તો ફર્માવ્યું,

فَقَالَ سَمِعْتُهُ بِالسُّوْقِ يَحْلِفُ وَالَّذِي أَصْطَفَى مُوسَى عَلَى الْبَشَرِ قُلْتُ أَيَّ حَيْثُ

શું તે એને માર્યો છે ? તો એ સાહબે અઝ્કરી, કે મેં બજારમાં એને આ પ્રમાણે ફસમ ખાતાં સાંભળ્યો, ફસમ છે

عَلَى مُحَمَّدٍ فَأَخَذْتَنِي غَضَبَةً فَضَرَبْتُ وَجْهَهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

એ જાતની જેણે મૂસાને સર્વ માનવો પર પસંદ કર્યા. મેં કહું, હે ખબીષ ! મુહમ્મદ ઉપર પણ ?! એનાથી મને એ જ કહું હોય કે આ સામાનની એ જ કિંમત છે એ જાતની ફસમ ! જેણે મુહમ્મદ ﷺ ને તમામ આલમમાં પસંદ કર્યા. એના જવાબમાં યહૂદીએ તે કહું. કેટલાક લોકોએ એવું કહું કે એ મુસલમાન સિદીકે અકબર રઝી અલ્લે અં હતા, જો એ સહીહ છે તો બનાવ અલગ અલગ માનવો પડશે.

:- اذلاذ تالالاذ ذۇرأنا ذاكما ذإشاذ ذرماذو :- ذمنا اسلنا الله

وَنُفِّخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِّخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ

"સૂર ફૂંકવામાં આવશે તો બેહોશ થઈ જશે જેટલા આસ્માનોમાં છે અને જેઓ જમીન પર છે, પણ જેને અલ્લાહ યાહે. પછી બીજાવાર ફૂંકવામાં આવશે તો તેઓ ઉભા ઉભા જોતા હશે." (સૂ. ઝુમર, આ. ૬૮)

જેઓ હોશ હવાસમાં રહેશે તે કોણ લોકો હશે એના બારામાં મુફ્ફિસરીનના વિવિધ કથનો છે. કેટલાક લોકોએ કહું કે એ જિબ્રઈલ, મીકાઈલ, ઈસ્રાઈલ, અઝાઝીલ છે. કેટલાક લોકોએ કહું કે અર્શ ઉઠાવનારા ફરિશ્તા છે. કેટલાક લોકોએ કહું કે જન્નત તથા દોઝખના ફરિશ્તા અને જન્નતની ડૂરો અને જહન્નમના સાપ વિંછીઓ છે. કેટલાક લોકોએ કહું, એનાથી મુરાદ શહીદો છે, જેઓ પોતાની તલ્વારો લટકાવી અર્શની આસપાસ રહેશે. એ સૌમાં હફીફતમાં કોઈ વિરોધાભાસ નથી. શક્ય છે એ સૌના અપવાદ હોય, અને એમનામાં હઝરત મૂસા ંલેમ પણ સામેલ હોય. જેમ કે હઝરત જાબિર રઝી અલ્લે અં એક ફૌલ પણ છે. અને હઝરત અબૂ સઈદ ખુદરી રઝી અલ્લે અં હદીષમાં જરા સ્પષ્ટ શબ્દોમાં છે કે હું નથી જાણતો કે બેહોશ પણ થયા કે કોહેતૂર પર પોતાની બેહોશીના બદલામાં આ બેહોશીથી મેહફૂઝ રહ્યા.

હદીષ : ૧૩૮૦ની સમજૂતી

હઝરત અમ્મ બિન દીનારે ફર્માવ્યું, એ હઝરત સિદીકે અકબર રઝી અલ્લે અં હતા. આ તફદીર પર અન્સારથી એનો શાબ્દિક અર્થ મુરાદ થશે.

नुठवुलु ड़ारी शरहे डुजारी (भाग-प) (396) मुकदमा (कसो)ना विशेष डकरण

لَا تَخَيَّرُوا بَيْنَ الْأَنْبِيَاءِ فَإِنَّ النَّاسَ يَصْعَقُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَاكُونَ أَوَّلَ مَنْ تَنْشَقُّ

ગુસ્સો આવ્યો અને મોં એને થપ્પડ મારી. એના પર નબી ﷺ એ ઈશાદ ફર્માવ્યો કે અંબિયાના વચ્ચે એકને

عَنْهُ الْأَرْضُ فَإِذَا أَنَا بِمُوسَى أَخَذُ بِقَائِمَةٍ مِنْ قَوَائِمِ الْعَرْشِ فَلَا أَدْرِي

બીજા પર ફજીલત ન આપો, એટલા માટે કે કુયામતના દિવસે સર્વ લોકો બેહોશ થઈ જશે. પ્રથમ તે શપ્સ જે

كَانَ فِيمَنْ صَبَعَنَ أَوْ حُوسِبَ بِصَعْقَتِهِ الْأُولَى

કુબ્રથી બહાર નીકળશે તે હું હોઈશ, તો જોઈશ કે મૂસાએ અર્શના પાયાને પકડેલ છે. હું નથી જાણતો કે એ બેહોશ પણ થયા કે પહેલી બેહોશીના બદલામાં મેહફૂઝ રહ્યા."

(બુખારી ૧/૪૮૧ અલઅંબિયા, ૨/૬૬૮ તફસીર, ૨/૧૦૨૧ અદિયાત-બે તરીફાથી, ૨/૧૧૦૪ અત્તોહીદ, મુસ્લિમ-અંબિયા ૨/૨૬૭, અબૂ દાલિદ-અસ્સુન્નહ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૩/૪૦, ૪૧)

لا تخيروني على موسى : એટલે કે મને હઝરત મૂસા પર ફજીલત ન આપો. હઝરત અબૂ સઈદ ખુદરી رضی اللہ عنہની હદીષમાં છે : لا تخيروا بين الانبياء : એટલે કે અંબિયાએ કિરામને એકબીજા પર ફજીલત ન આપો. જ્યારે કે ખૂદ કુર્આને કરીમમાં ફર્માવવામાં આવ્યું :-

"أنا رسول الله ورفعه بعضهم على بعض منهم من كلم الله ورفع بعضهم درجات" એમનામાં એકને બીજા પર અફઝલ કર્યા. એમાં કોઈની સાથે અલ્લાહે વાત કરી અને કોઈ તે છે જેને અનેક દરજાઓ બુલંદ કર્યા. (બકરહ-૨૫૩)

ઉલમાએ હદીષના આ ઈશાદોની વિવિધ સ્પષ્ટતાઓ કરી છે, એમનામાં સૌથી યોગ્ય જવાબ આ છે : અંબિયાએ કિરામની એકની બીજા પર ફજીલત કુયાસથી નથી જાણી શકાતી બલકે એનો આધાર અલ્લાહ ﷻ અને એના રસૂલ ﷺના બતાવવા પર છે. કેમ કે એ સમય સુધી અલ્લાહ ﷻ કે હુઝૂરે અફદસ ﷺએ પોતાની ફજીલતને સંબંધે અથવા અંબિયાએ કિરામની વચ્ચે ફજીલતના દરજા બયાન કર્યા ન હતા. એ સહાબીએ જે કાંઈ ફર્માવ્યું હતું એ પોતાના કુયાસથી ફર્માવ્યું હતું જેથી એને મના ફર્માવ્યું કે પોતાના કુયાસ વડે એક નબીને બીજા નબી પર ફજીલત ન આપો. જ્યારે એના બારામાં તમને કોઈ વિગત બતાવી દેવામાં આવે તો એ વખતે એના પ્રમાણનો એતેફાદ રાખો. જેમ કે ખૂદ સૈયદે આલમ ﷺએ ઈશાદ ફર્માવ્યો : اناسيد ولد آدم ولا فخر : વગેરે વગેરે.

બીજો જવાબ એ પણ આપવામાં આવ્યો છે કે એ તવાઝોઅ (આજીજી દર્શાવવા) રૂપે ફર્માવ્યું. ત્રીજો જવાબ એ આપવામાં આવ્યો છે કે અસ્લ નબુવ્વતમાં અગ્રતાથી મનાઈ છે. ચોથો જવાબ એ આપવામાં આવ્યો છે કે એ રીતે અગ્રતા આપવાથી મનાઈ છે કે અન્ય નબીને નીચા દર્શાવવું લાઝિમ ઠરે.

فان الناس يصعقون : એનો અર્થ બેહોશ થવું છે. કદી કદી એ મૌતના અર્થમાં પણ બોલવામાં આવે છે. અલ્લામા નવવીએ ફર્માવ્યું : والصعق والصعقة الهلاك. والموت : -

فان الناس يصعقون : એનો અર્થ આમ છે જે બેહોશી તથા મૌત બંનેને સમાવે છે.

જેમ કે આયતે કરીમા : **فَادَانْفَحْ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الْأَمَّنُ شَاءَ اللَّهُ** : "જ્યારે સૂર ફૂંકવામાં આવશે તો આ આસ્માન તથા જમીનમાં જેટલા લોકો છે સૌ બેહોશ થઈ જશે પણ જેને અલ્લાહ યાહે." આ આયતમાં **صَعِقَ** પોતાના આમ (સામાન્ય) અર્થમાં આવેલ છે એટલા માટે કે **نفخ اولی** (પહેલીવાર જે સૂર ફૂંકવામાં આવશે તે) પછી જે લોકો જિંદા મૌજૂદ હશે જેમના પર એક ક્ષણ માટે પણ મૌત નથી છવાઈ તેઓ સૌ મરી જશે અને તે લોકો જેમના પર મૌત છવાઈ અને ફરી તેઓને જિંદા કરી દેવામાં આવ્યા, જેમ કે હઝરાતે અંબિયાએ કિરામ **عَلَيْهِمُ السَّلَام** કે અલ્લાહના વાયદાની પૂર્ણતા માટે એક ક્ષણ માટે તેમના પર મૌત છવાઈ અને પછી એ જ ક્ષણમાં હકીકી જિસ્માની, દુનિયવી હયાત અતા કરી દેવામાં આવી. જેમ કે ખૂદ ઈર્શાદ ફર્માવ્યો : **ان الله حرم على الارض ان تاكل اساد الانبياء فنبى الله حى يرزق** "અલ્લાહ તબારક વ તઆલાએ જમીન માટે અંબિયાએ કિરામના શરીરોને ખાવું હરામ કરી આપ્યું, તો અલ્લાહના નબી જિંદા છે એમને રોજી આપવામાં આવે છે." (ઈબને માજહ-જનાઈઝ-૧૧૮)

એ હઝરાત કેવળ બેહોશ થશે. રહી ગયા તે લોકો જેઓ મૃત્યુ બાદ ફરી દફન કરવામાં આવી ચૂક્યા છે તેમના પર પ્રથમ સૂરની કોઈ અસર પડશે નહીં.

ફાયદો : કયામતના દિવસે બે નફખા થશે, એટલે બે વાર સૂર ફૂંકવામાં આવશે. પ્રથમવારના સૂરની અસરથી અલ્લાહ સિવાય સમગ્ર આલમ ફના થઈ જશે, મખસૂસ તબકા સિવાય. પછી ચાલીસ દિવસ પછી ફરીથી સૂર ફૂંકવામાં આવશે જેની અસરથી સર્વ લોકો જીવતા થઈને ઉભા થઈ જશે. જેમ કે ફર્માવવામાં આવ્યું : **فَادَانْفَحْ فِيهِ أُخْرَى فَادَاهُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ** : "જ્યારે બીજીવાર સૂર ફૂંકવામાં આવશે તો તે લોકો ઉભા ઉભા જોતા રહેશે."

اول من تتشقق عنه الارض : આ હદીષમાં "અવ્વલ" હકીકી અર્થમાં છે એટલે કે કયામતના દિવસે આખી કાઈનાતથી પહેલાં હુજૂરે અકફદસ **صَلَّى عَلَيْهِ** જ કબ્રે અન્વરથી બહાર તશરીફ લાવશે ત્યાં સુધી કે હઝરત મૂસા **عليه السلام** થી પણ પહેલાં. હોશમાં આવતાં હઝરત મૂસા **عليه السلام** ને અર્શનો પાયો પકડેલ જોવા એનાથી લાજિમ નથી થતું કે તે હુજૂર **صَلَّى عَلَيْهِ** થી પહેલાં હોશમાં આવશે. એની શક્યતા છે કે હોશ આવવું અને હઝરત મૂસાને જોવાના સમય દરમિયાન કાંઈક અંતર હોય.

આ હદીષમાં "અવ્વલ" હકીકી મુરાદ હોવું એટલા માટે નિશ્ચિત છે કે હકીકી અર્થથી ફેરવનાર કોઈ ફરીનો નથી. તેમજ એ કે અહીં હુજૂરે અકફદસ **صَلَّى عَلَيْهِ** પોતાની ખાસ મખસૂસિયત (વિશિષ્ટતા) વર્ણવી રહ્યા છે જેના પર હદીષની વર્ણનની આગળ પાછળની સ્થિતિ દલીલ છે. અને આ ખૂબી વિશિષ્ટતાઓમાંથી ત્યારે હશે જ્યારે કોઈ અન્ય એમાં શરીક ન હોય. એનું સમર્થન મુસ્લિમ શરીફની આ હદીષથી થાય છે જેને અબૂ હુરૈરહ **رضي الله عنه** એ રિવાયત કરી છે કે ફર્માવ્યું : **اول من ينشق عنه القبر واول شافع واول مشفع** : "હું સૌથી પ્રથમ છું જે લોકો ફઝરોથી નીકળશે, અને હું સૌ પ્રથમ શાફેઅ (શફાઅત કરનાર) અને સૌ પ્રથમ મુશફફઅ છું."

એના પર સૌની એકમતિ છે કે અવ્વલ શાફેઅ તથા અવ્વલ મુશફફઅમાં અવ્વલિયત (પ્રાથમિકતા) હકીકી છે એ એને નિશ્ચિત કરે છે કે **اول من تتشقق** માં પણ અવ્વલિયતે હકીકી હોય કે જેથી વર્ણનનું સમતોલપણ જળવાય રહે.

حوسب : એટલે કે કોહે તૂર પર રૂયતે બારી (ખુદાની તજલ્લીના દીદાર) પછી જે બેહોશી છવાઈ હતી એના બદલામાં પ્રથમ સૂર બાદની બેહોશીથી મેહફૂઝ રહ્યા.

એ યહૂદીને સહાબીએ થપ્પડ મારી હતી તે ફરારવાળો તથા ઝિમ્મી હતો જેમ કે ખૂદ બુખારીની જ એક રિવાયતમાં છે કે તેણે એ અર્ઝ કરી કે હું ફરારવાળો તથા ઝિમ્મી છું. તો જોઈતું હતું કે હુજૂરે અકફદસ **صَلَّى عَلَيْهِ** એને

بَابُ مَنْ رَدَّ أَمْرَ السَّفِيهِ وَالضَّعِيفِ الْعَقْلِ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ حَجَرَ عَلَيْهِ الْإِمَامُ

"જેણે બેવકૂફ અને કમજોર બુદ્ધિવાળાના મામલાને રદ કરી આપ્યો ભલે ઈમામે એના પર પાબંદી ન લગાડી હોય."

ت ٤٦٧ وَقَالَ مَالِكٌ إِذَا كَانَ لِرَجُلٍ عَلَى رَجُلٍ مَالٌ وَلَهُ عَبْدٌ لِأَشْيَاءٍ

"ઈમામ માલિકે કહ્યું, જ્યારે કોઈ શખ્સનો કોઈ શખ્સ પર માલ હોય અને તેની [તઅલીફ : ૪૬૭]

غَيْرَهُ وَعَاتَقَهُ لَمْ يَجْزِعْتَهُ

પાસે એક ગુલામ સિવાય કાંઈ અન્ય ન હોય અને તે ગુલામને આઝાદ કરે તો તેનું આઝાદ કરવું દુરુસ્ત નથી."

بَابُ كَلَامِ الْخُصُومِ بَعْضُهُمْ فِي بَعْضٍ ٣٢٦

"મુદઈ, મુદઆ અલેહનું આપસમાં વાત કરવું." - (૩૨૬)

حدیث ١٣٨١ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ الْقَارِيِّ أَنَّهُ قَالَ سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ

"હઝરત ઉમર બિન ખત્તાબ رضي الله عنه થી સાંભળ્યું તે વર્ણન કરતા હતા, મેં હિશામ બિન [હદીષ : ૧૩૮૧]

رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ يَقُولُ سَمِعْتُ هِشَامَ بْنَ حَكِيمٍ بْنِ حِزَامٍ يَقْرَأُ سُورَةَ

હકીમ બિન હિઝામને સૂરએ ફુર્કાન એના સિવાયના તરીકાથી પઢતા સાંભળ્યું જે રીતે હું પઢતો હતો અને

ફેસાસ (બદલો) અપાવતા. એનો જવાબ એ છે કે ઈબ્ને બતાલે કહ્યું કે આ હદીષ એની દલીલ છે કે મુસ્લિમ તથા ઝિમ્મીના વચ્ચે ફેસાસ નથી. તવઝીહમાં એ છે કે આ મસ્અલો ઈજમાઈ છે. આપણે ત્યાં તફસીલ છે. મુક્કો કે થપ્પડ વગેરેમાં ફેસાસ નથી જ્યાં સુધી કે ઝખ્મ ન થાય. જ્યારે કોઈ ચોટથી ઝખ્મ થઈ જાય તો એમાં ફેસાસ કે દિયત (માલી બદલો) વાજિબ છે.

તઅલીફ : ૪૬૭ની સમજૂતી ઈમામ માલિકનો આ ઈર્શાદ એમના મોઅતામાં વર્ણન થયેલ છે : સફીહ અને ઝઈફુલ અફલ અમુક ઉલમાની દષ્ટિએ પોતે જ મહજૂર (વ્યવહાર ખરીદ વેચાણ વગેરે કરવાથી અટકાવેલ) છે ભલે હાકિમે તેને મહજૂર હોવાનો હુકમ ન આપ્યો હોય. અને અમુક ઉલમા એવું કહે છે કે હાકિમના હુકમ પછી મહજૂર થશે, નહીં તો નહીં. આપણે ત્યાં કમ અફલી (કમ બુદ્ધિપણા)ના કારણે હજર (રોકવું) જાઈઝ નથી. અલ્બત્ત સાહિબેને ફર્માવ્યું કે આવા તસરુફાતમાં હજર દુરુસ્ત છે જે હઝલની સાથે સહીહ નથી, જેમ કે બયઅ વગેરે. અને જે તસરુફાત હઝલની સાથે દુરુસ્ત છે જેમ કે તલાફ વગેરે એમાં હજર સહીહ નથી.

હદીષ : ૧૩૮૧ની સમજૂતી ફઝાઈલુલ ફુર્આનની રિવાયતોથી જાહેર છે કે હિશામ બિન હકીમ નમાઝમાં ફુર્આન મજ્હૂદ પઢી રહ્યા હતા. હઝરત ઉમરે ફર્માવ્યું, મને એટલો ગુસ્સો આવ્યો કે નજીક હતું કે નમાઝમાં જ હું એમની સાથે લડી પડત, પરંતું મેં સબ્ર કરી ત્યાં સુધી કે જ્યારે સલામ ફેરવી ચૂક્યા તો હું તેમની યાદર પકડીને હુઝૂરની ખિદમતમાં લાવ્યો.

نورالهدیة فی شرح الشارح (भाग-प) (399) मुकदमा (कसो)ना विशेष प्रकरण

الْفُرْقَانِ عَلَىٰ غَيْرِ مَا اقْرَأُوا مَا وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اقْرَأْنِيهَا

રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ મને પઢાવ્યું હતું. નજીક હતું કે હું જલ્દી કરી બેસતો પણ મેં એમને મોહલત આપી દીધી.

وَكَيْدَتْ أَنْ أُحْجَلَ عَلَيْهِ ثُمَّ أَمَهَلْتُهُ حَتَّىٰ انْصَرَفَتْ ثُمَّ لَبَيْتُهُ بِرِدَائِهِ فِجَعْتُ

જ્યારે તે ફારિગ થઈ ગયા તો મેં તેમની ચાદર પકડીને ખેંચ્યા અને તેમને રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની ખિદમતમાં લઈને

بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ إِنِّي سَمِعْتُ هَذَا يَقْرَأُ عَلَىٰ غَيْرِ

આવ્યો અને મેં અર્જ કરી, હુઝૂર ! આપે જેવું મને કુર્આન પઢાવ્યું હતું એના સિવાયના અન્ય તરીકાથી

مَا اقْرَأْتِنِيهَا فَقَالَ لِي ارْسَلُهُ ثُمَّ قَالَ لَهُ اقْرَأْ فَقَرَأَ فَقَالَ هَكَذَا أُنَزِّلَتْ

આ પઢી રહ્યો છે ! તો હુઝૂરે મને ફર્માવ્યું કે એને છોડી આપો ! પછી એને ફર્માવ્યું, પઢ ! તો તેણે પઢ્યું. ફર્માવ્યું,

ثُمَّ قَالَ لِي اقْرَأْ فَقَرَأْتُ فَقَالَ هَكَذَا أُنَزِّلَتْ إِنَّ الْقُرْآنَ أَنْزَلَ عَلَىٰ

આ પ્રમાણે સૂરત નાઝિલ કરવામાં આવી છે. પછી મને ફર્માવ્યું તો હું પઢ્યો. ફર્માવ્યું, આ પ્રમાણે પણ નાઝિલ

سَبْعَةَ أَحْرَفٍ فَاقْرَأْ وَأَمَّا تَيْسَرَمِنَهُ

કરવામાં આવી છે. બેશક ! કુર્આન સાત મુહાકકલત (ખેતીને બાલી સાથે વેચવી) મુહાકકલત (ખેતીને બાલી સાથે

વેચવી) હરફો પર નાઝિલ કરવામાં આવ્યું છે એમાંથી જે તમને આસાન હોય પઢો."

(બુખારી ૨/૭૪૭, ૭૫૩, ૨/૧૦૨૫ ઈસ્તિતાબલ્ મુઆનિદીન, ૨/૧૧૨૬ કિતાબુત્તોહીદ, મુસ્લિમ-મુસાફિરીન, અબૂ દાઉદ-વિત્ર, તિર્મિઝી-કુર્આન, નિસાઈ-ઈફિતતાહ, મોઅતા-કુર્આન, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૧/૪૩)

على سبعة احرف : એનાથી શું મુરાદ છે એના બારામાં ઉલમા દરમ્યાન સખત મતભેદ છે. અલ્લામા બદરુદ્દીન મહમૂદ અયનીએ એના બારામાં દસ મઝહબ ગણાવ્યા છે.

પ્રથમ : એનાથી કિર્અતે સબઅ (સાત કિર્અતો) મુરાદ છે. આ ખાદિમનું મંતવ્ય પણ એવું જ છે, અલબત્ત એના પર એક શંકા છે. કુર્આન એકવાર નાઝિલ થયું છે અને એની કોઈ સ્પષ્ટતા નથી મળતી કે જિબ્રઈલ અમીન સાતેવ કિર્અતો અર્જ કરતા હતા. એનો જવાબ અલ્લામા અયનીએ એ આપ્યો કે નાઝિલ તો એક જ કિર્અત થઈ પરંતું દર વર્ષે રમઝાન મુબારકમાં દૌરએ કુર્આન (કુર્આનના દોર)ના સમયે જિબ્રઈલે અમીને બાફીની કિર્અતો પેશ કરી હશે.

على سبعة احرف : જેવી રીતે એની કોઈ સાબિતી નથી કે કુર્આનના ઉતરાણ વખતે જિબ્રઈલે અમીન સાતેવ કિર્અતો પેશ કરતા હતા એ જ પ્રમાણે એની પણ કોઈ સાબિતી નથી કે દૌરના સમયે બાફીની કિર્અતો પેશ કરી છે. બલકે على سبعة احرف એ જ જણાય છે કે જિબ્રઈલે અમીન સાતેવ કિર્અતો નુઝૂલ વખતે અર્જ કરતા હતા.

દૌરના વખતે કુર્આનનો નુઝૂલ થતો ન હતો બલકે ما انزل જે કુર્આન નાઝિલ થયું એની રજૂઆત થતી.

بَابُ إِخْرَاجِ أَهْلِ الْمَعَاصِي وَالْخُصُومِ مِنَ الْبُيُوتِ بَعْدَ الْمَعْرِفَةِ ۳۲۶

"ગુનાહ કરનારા તથા દુશ્મનને ઓળખ્યા બાદ ઘરોએથી કાઢી મૂકવું" –(૩૨૬)

ت ۴۶۸ وَقَدْ أَخْرَجَ عُمَرُ أُخْتِ ابْنِ بَكْرِ حِينَ نَاحَتْ [તઅલીફ : ૪૬૮]

"અને હઝરત ઉમર رضي الله عنه એ અબૂબકનાં બહેનને ઘરેથી કાઢી મૂક્યાં જ્યારે તેમણે નોહા કર્યો."

બીજુ : એનાથી મુરાદ લુગાત (શબ્દકોશ) છે. અરબી ભાષાનો જાણકાર જાણે છે કે અરબના કૃબીલાઓમાં શબ્દકોશનો કેટલો મતભેદ છે ત્યાં સુધી કે ખૂદ કુરૈશની વચ્ચે પણ. મુરાદ એ છે કે અરબની સાત સૌથી અધિક ફસીહ (ઉમદા વાણી) લુગાતમાં કુઆન નાઝિલ થયું છે. કેટલાક લોકોએ એને કુરૈશની સાથે ખાસ કર્યું છે, એટલે કુરૈશની સાત લુગાતમાં, કેટલાક લોકોએ વિશાળતા આપીને તેને મુઝરની સાથે ખાસ કરેલ છે.

ત્રીજુ : એનાથી મુરાદ અદાયગીના સાત તરીકા છે, દા.ત. ઈમાલહ, ફતહ, તર્કીક, તફખીમ, તહ્મીઝ, તસ્હીલ, ઈદગામ, ઈઝહાર. પરંતું એ ખૂદ આઠ થઈ ગયા, હજી એમાં મદ તથા ગુન્નાનો વધારો બાકી છે. અને લગભગ આ જ હાલ બાકીના (સાત) મઝહબોનો પણ છે, એટલા માટે અમે એનો ઉલ્લેખ નથી કરતા. બલકે અલ્લામા કુર્તબીએ પીસ્તાળીસ ખુલાસા નફલ કર્યા છે પણ અમારી રજૂ કરેલ બે સ્પષ્ટતાઓ સિવાય કોઈ સ્પષ્ટતા અમારી નજીક યોગ્ય નથી.

તઅલીફ : ૪૬૮ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈબ્ને સઅદે તબકાતમાં રિવાયત કરી છે. જ્યારે હઝરત અબૂબક رضي الله عنه નો વિસાલ થઈ ગયો તો ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضي الله عنها એ નોહાની મજલિસ સ્થાપિત કરી. હઝરત ઉમરે તેમને મના કર્યું પણ તે ન માન્યાં. એના પર હિશામ બિન વલીદને કહ્યું કે અબૂ કહાફાની પુત્રી ઉમ્મે ફરદાની પાસે જાવ, તે ગયા અને તેમણે કેટલાક કોરડા માર્યા એના પર સર્વ નોહા (રૂદન કરવું છાતી પીટવી) કરનારી વિખેરાઈ ગઈ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کتاب اللقطة

(કિતાબુલ્ લુફ્તા) "લુફ્તા (ગુમ થયેલ ચીજ) વિશે બયાન" - (૩૨૭)

بَابُ إِذَا أَخْبَرَ رَبُّ اللَّقْطَةِ بِالْعَلَامَةِ رَفَعَ إِلَيْهَا ۳۲۷

"જ્યારે લુફ્તા (ગુમ થયેલ ચીજ)નો માલિક નિશાની બતાવી આપે તો તે ચીજ એને આપી દે" - (૩૨૭)

حدیث ۱۳۸۲ سَمِعْتُ سُؤَيْدَ بْنَ عَفَلَةَ قَالَ لَيْقِيْتُ أَبِي بِنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ

'સુવૈદ બિન ગફલહે કહ્યું મેં ઉબય બિન કઅબ રઝી અલ્લાહુ તૈયાલુ કરી તો તેમણે કહ્યું, [હદીષ : ૧૩૮૨]

فَقَالَ أَخَذْتُ صُورَةً فِيهَا مِائَةٌ دِينَارٍ فَاتَيْتُ السَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

મેં એક થેલી લઈ લીધી હતી જેમાં સો દીનાર હતા. હું નબી ﷺ ની ખિદમતમાં હાજર થયો તો ફર્માવ્યું, એની

فَقَالَ عَرَفْتُهَا حَوْلًا فَعَرَفْتُهَا فَلَمْ أَجِدْ مَنْ يَعْرِفُهَا ثُمَّ آتَيْتُهُ فَقَالَ عَرَفْتُهَا

એક વરસ સુધી જાહેરાત કર ! મેં કરી, પરંતું એનો જાણનારો મને કોઈ ન મળ્યો. ફરી હું હુજૂરની

حَوْلًا فَعَرَفْتُهَا فَلَمْ أَجِدْ ثُمَّ آتَيْتُهُ ثَانِيًا فَقَالَ أَحْفَظْ وَعَاءَهَا وَعَدَدَهَا

ખિદમતમાં હાજર થયો તો ફર્માવ્યું, અધિક વરસભર જાહેરાત કર ! મેં કરી, ફરી ન પામ્યો. હવે ત્રીજીવાર

وَوَكَءَ هَا فَإِنْ جَاءَ صَاحِبُهَا وَالْآفَاسُ سَمِعَتْ بِهَا فَاسْتَمِعَتْ فَلَقِيْتُهُ بَعْدَ بِمَكَّةَ

ખિદમતે અફદસમાં હાજર થયો તો ફર્માવ્યું, એના વાસણ, એની સંખ્યા તથા એના બંધનને સલામત રાખ. હવે

હદીષ : ૧૩૮૨ની સમજૂતી

સુવૈદ બિન ગફલહુએ કહ્યું હું સુલૈમાન બિન રબીઅહ તથા ઝયદ બિન સુહાનની સાથે એક ગઝવામાં હતો તો મને એક કોરડો મળ્યો. તે બંનેવે મને કહ્યું, એને ફેંકી દે ! મેં કહ્યું, નહીં ફેંકુ ! પણ જો એનો માલિક મળી જશે તો એને આપી દઈશ, નહીં તો ખૂદ એનાથી ફાયદો હાંસલ કરીશ. જ્યારે અમે ગઝવહથી પરત થયા તો હજના ઈરાદાથી ચાલ્યા અને મદીનાથી પસાર થયા તો મેં ઉબય બિન કઅબને પૂછ્યું તો તેમણે આ પૂરી હદીષ બયાન કરી.

عَرَفْتُهَا حَوْلًا : લુફ્તા (જડેલી ચીજ)ની વરસભર સુધી જાહેરાત કરવામાં આવશે, જો વરસ પૂર્ણ

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (402) લુફ્તા (ગુમ થયેલ ચીજ) વિશે પ્રકરણ

قَالَ لَا أَدْرِي ثَلَاثَةَ أَحْوَالٍ أَوْحُولًا وَاحِدًا - ٤

જો તેનો માલિક આવી જાય તો આપી દે, નહીં તો હવે તેને પોતાના કામમાં લાવ. મેં તેને ખર્ચી કાઢ્યું. (શઅબાએ કહ્યું) મેં ત્યારબાદ મક્કામાં સલમાથી મુલાકાત કરી તો સલમાએ કહ્યું, હું નથી જાણતો ત્રણ વરસ કે એક વરસ."

(બુખારી ૧/૩૨૮, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ-લુફતા તિર્મિઝી-અહકામ નિસાઈ-લુફતા, ઈબને માજહ-અહકામ, મુસ્નદે અહમદ બિન હંબલ, ૫/૧૨૬)

بَابُ ضَالَّةِ الْإِبِلِ ٣٢٤

"ગુમ થયેલ ઊંટનું બચાન" - (૩૨૭)

حَدَّثَنِي يَزِيدُ مَوْلَى الْمُتَّبِعِ عَنْ تَرِيدِ بْنِ خَالِدِ الْجَمَلِيِّ ١٣٨٣

"હઝરત ઝયદ બિન ખાલિદ જહની رضي الله عنه એ કહ્યું, એક અઅરાબી નબી عليه السلام ની [હદીષ : ૧૩૮૩]

رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

ખિદમતમાં હાજર થયા અને પડેલી ચીજના બારામાં પૂછ્યું કે શું કરવામાં આવે? ફર્માવ્યું, એક વરસ સુધી

فَسَأَلَهُ عَمَّا يَلْتَقِطُ فَقَالَ عَرَفَهَا سَنَةً ثُمَّ عَرَفَ عِفَاصَهَا وَوِكَاعَهَا

એની જાહેરાત કર. અને તેની થેલી અને બંધનને મશહૂર કર. હવે જો તારી પાસે કોઈ આવે અને એના બારામાં

فَإِنْ جَاءَ أَحَدٌ يُخْبِرُكَ بِهَا وَإِلَّا فَاسْتَنْفِقْهَا قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ضَالَّةٌ

તને ખબર આપે તો ઠીક, નહીં તો તેને ખર્ચી કાઢ. તેણે અર્જ કરી, યા રસૂલલ્લાહ! ગુમ થયેલી બકરીનો શો હુકમ

الْغَنَمِ قَالَ لَكَ أَوْ لِأَخِيكَ أَوْ لِلذَّئِبِ فَقَالَ ضَالَّةٌ الْإِبِلِ فَمَعَرَوْجُهُ

છે? તારા માટે છે અથવા તારા ભાઈના માટે અથવા વરૂના માટે. પછી તેણે પૂછ્યું, ગુમ થયેલ ઊંટના બારામાં

થવા પર તેનો માલિક નહીં આવે તો જેને એ મળી છે તે એને સદકો કરી શકે છે અને જો ખૂદ ફફીર છે તો પોતાના કામમાં પણ લાવી શકે છે. પરંતુ એના પછી એનો માલિક આવશે તો તેણે તાવાન (બદલો) આપવો પડશે. એક વરસથી વધુ જાહેરાત કરવી વાજિબ નથી. આ હદીષમાં ખૂદ રાવીથી શક થયો છે જેમ કે બાદમાં વર્ણન છે કે સલ્માએ કહ્યું મને યાદ નથી કે ત્રણ વરસો ક્યાં હતાં કે એક વરસ. હમણા એના બાદ ઝયદ બિન ખાલિદ જહનીની હદીષ આવી રહી છે કે હુઝૂરે અકફદસ عليه السلام એ ફર્માવ્યું, ફકીહોની એના પર એકમતિ છે કે જાહેરાત કેવળ "એક વરસ" છે.

હદીષ : ૧૩૮૩ની સમજૂતી

ક્યાંકથી કોઈ પડેલી ચીજ મળી. જો તેને એ ઈત્મિનાન છે કે હું તેના માલિકને તલાશ કરીને આપી દઈશ તો ઉઠાવી લેવી "મુસ્તહબ" છે અને જો એવો અંદેશો હોય કે પોતે જ રાખી લઉં અને માલિક ન શોધું, તો બેહતર એ છે કે ન ઉઠાવે. અને જો એ ગુમાન અધિકતર હોય માલિકને દઈશ નહીં તો ઉઠાવું

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (403) લુફતા (ગુમ થયેલ ચીજ) વિશે પ્રકરણ

السَّبِي صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا لَكَ وَلَهَا مَعَهَا حِذَاءُ هَا

શું આદેશ છે ? એના પર નબી ﷺ ના ચહેરા મુબારકનો રંગ બદલાઈ ગયો, અને ફર્માવ્યું, તમને એનાથી અને

وَسِقَاؤُهَا تَرْدُ الْمَاءِ وَتَأْكُلُ الشَّجَرَةَ

એને તમારાથી શો મતલબ ?! એની સાથે એનાં પગરખા અને એની મશકૂ છે, પાણી પર જશે, ઝાડ ખાશે."

(બુખારી, ૧/૩૨૭ દાલતુલ્ ગુનમ, ૧/૧૯ અલ્લઈલમ, ૧/૩૨૯ અલમસાફાત, બાબુ શરબુનાસ, ૧/૭૯૭ અતલાફ, ૧/૯૦૨ અલ્અદબ, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ-લુફતા, તિર્મિઝી-અહકામ, ઈબ્ને માજહ-લુફતા, મોઅત્તા-અલ્અકઝિયહ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૪/૧૧૬)

"નાજઈઝ" છે. અને એ નિચ્યતે જ ઉઠાવવું પોતે જ રાખી લઈશ એ "હરામ" છે, અને એ ગસબ (કોઈનો માલ હસપ કરી જવો)ની મંઝિલે છે. અને જો એ ગુમાન અધિક્તર (ગાલિબ) હોય કે ઉઠાવીશ નહીં તો આ ચીજ વેડફાઈ જશે કે નષ્ટ થઈ જશે તો જરૂર ઉઠાવી લેવી જોઈએ. દરેક પ્રકારની પડેલી ચીજને ઉઠાવવી જાઈઝ છે. દા.ત. સામાન, રૂપિયા, પૈસા, જાનવર ત્યાં સુધી કે આ જમાનામાં ઊંટને પણ, એટલા માટે કે હવે જમાનો એવો છે કે જો ઊંટને છોડી દેવામાં આવશે તો કોઈ ન કોઈ લઈ જશે અને હજમ કરી લેશે. લુફતા (ખોવાયેલ ચીજ) મુલ્તકિત (ઉઠાવનાર)ના હાથમાં અમાનત છે, જો વેડફાઈ જાય તો તાવાન નથી શર્ત એ કે ઉઠાવનારો ઉઠાવતી વખતે કોઈને ગવાહ બનાવી લે ભલે તે હદ સુધી કે લોકોને કહી આપે કે જો કોઈ શખ્સ પોતાની ખોવાયેલી ચીજ શોધતો આવે તો મારી પાસે મોકલી આપજો. અને જો ગવાહ ન કર્યો તો નષ્ટ થવાની સ્થિતિમાં તાવાન (બદલો) આપવો પડશે, પણ જ્યારે કે ત્યાં કોઈ ન હોય અથવા એટલો મોકો નથી મળ્યો કે ગવાહ બનાવતો અથવા એવો ડર હોય કે ગવાહ બનાવીશ તો જાલિમ પડાવી લેશે તો તાવાન નથી, જેને મળ્યું તેના પર જાહેરાત કરવી લાઝિમ છે. એટલે કે બજારો, આમ રસ્તાઓ તથા મસ્જિદોમાં એટલા દિવસો સુધી એલાન કરે કે અધિક્તર ગુમાન થઈ જાય કે માલિક હવે શોધતો નહીં હોય. આપણે ત્યાં એની કોઈ મર્યાદા નિશ્ચિત નથી અને હદીષમાં એક વરસની શર્ત એ સમયના લેહાઝથી હતી. જેટલા દિવસમાં વસ્તુ મેળવનારને એનું ગુમાન અધિક્તર (ગાલિબ) થઈ જાય એ પૂરતું છે. આ અધિક્તર ગુમાન પછી મુલ્તકિત (જેનું મળ્યું તેને)ને અધિકાર છે કે મળેલ ચીજને સંપૂર્ણ હિફાઝત સાથે રાખે અથવા કોઈ મિસ્કીન પર સદકો કરી દે, બલકે જો ખૂદ ફકીર છે તો પોતાના વપરાશમાં લાવે. સદકો કર્યા બાદ જો માલિક આવી ગયો તો માલિકને અધિકાર છે યાહે તો સદકાને લાગુ કરી દે યાહે ન લાગુ કરે. અને જો લાગુ ન કર્યો અને એ ચીજ મૌજૂદ છે તો એને લઈ લે અને જો નષ્ટ થઈ ગઈ છે તો તાવાન (બદલો) લઈ શકે છે.

مَا لَكَ وَلَهَا : એનો મતલબ એ છે કે જો ગુમ થયેલ ઊંટ ક્યાંક મળે તો તેને પકડવામાં ન આવે, છોડી દેવામાં આવે. ઈલ્લત (સબબ) એ વર્ણવી કે એ ચાલવા ફરવા પર શક્તિમાન છે એના વેડફાવાનો અંદેશો નથી તે રખડી રઝળીને પોતાના માલિકની પાસે આવી જશે. પણ હવે જ્યારે કે ચોરો એટલા બદમાશ થઈ ચૂક્યા છે કે મોટર સુધ્ધાને ગાયબ કરી દે છે તો ઊંટનું સલામત રહેવું અને માલિક સુધી પહોંચવું ઘણું જ મુશ્કેલ છે, એટલા માટે ગુમ થયેલ ઊંટને પણ પકડી શકાય છે.

بَابُ كَيْفَ تُعْرَفُ لُقُطَةُ أَهْلِ مَكَّةَ ۳۲۸

"મક્કાવાસીઓના લુકૃતાની જાહેરાત કેવી હોવી જોઈએ ?"

حدیث ۱۳۸۴ حَدَّثَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ سَنَى أَبُو هُرَيْرَةَ قَالَ لَمَّا فَتَحَ اللَّهُ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضی اللہ عنہ کے جہારے अवलाडे पोताना रसूल पर मक्काने [हदीष : १३८४]

عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ قَامَ فِي النَّاسِ فَحَمِدَ اللَّهُ وَاسْتَبْرَأَ

ફતહ કરી આપ્યું તો હુઝૂર ખુલ્લો આપવા માટે લોકો સમક્ષ ઉભા થયા. અલ્લાહની હમ્દોષના કરી પછી

عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَبَسَ عَنِ مَكَّةَ الْقَتْلَ وَسَلَطَ عَلَيْهَا رَسُولَهُ وَالْمُؤْمِنِينَ

ફર્માવ્યું, અલ્લાહે મક્કાથી કૃત્તલને રોકી અને એના પર પોતાના રસૂલ અને મોમિનોને કબજો આપ્યો. મક્કા

فَانْهَاهَا أَنْ تَحِلَّ لِأَحَدٍ كَانَ قَبْلِي وَإِنَّهَا أُحِلَّتْ لِي سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ وَإِنَّهَا لَنْ تَحِلَّ

મારાથી પહેલાં કોઈના માટે પણ હલાલ થયું ન હતું અને એ મારા માટે દિવસમાં થોડીવારના માટે હલાલ

لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي فَلَا يُنْفَرُ صَيْدُهَا وَلَا يُخْتَلَى شَوْكُهَا وَلَا تَحِلُّ سَاقِطُهَا إِلَّا

કરવામાં આવ્યું, અને મારા બાદ કદી કોઈના માટે કદાપિ હલાલ થશે નહીં. તેના શિકારને ભડકાવવામાં ન

لِلْمُسْتَشِدِّ وَمَنْ قَتَلَ لَنَا قَتِيلٌ فَهُوَ بِخَيْرِ النَّظَرَيْنِ إِمَّا أَنْ يُفْدَى وَإِمَّا

આવે, કાંટાદાર ઝાડોને સાફ કરવામાં ન આવે, અને એની પડેલી ચીજને ઉઠાવવામાં ન આવે, પણ તે જે

أَنْ يُقِيدَ فَقَالَ الْعُغَيْسُ إِلَّا الْأَذْخَرَ فَإِنَّا نَجْعَلُهُ لِقُبُورِنَا أَوْ بِيُوتِنَا فَقَالَ

માલિકને શોધવાનો ઈરાદો ધરાવે. અને જેનો કોઈ માણસ કતલ કરવામાં આવે એને બે વાતોમાંથી એકનો

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا الْأَذْخَرَ فَقَامَ أَبُو سَأْدٍ رَجُلٌ مِنْ

ઈખ્તિયાર છે, ક્યાં તો ફિદિયો લે અથવા ફૃસાસ. એના પર અબ્બાસે કહ્યું, પણ ઈઝબિર ?! એટલા માટે કે અમે

हदीष : १३८४ની સમજૂતી

કિતાબુલ ઈલ્મ તથા કિતાબુદિયાતમાં એટલુ અધિક છે કે ફતહ મક્કાના વરસે બની ફઝાઅહએ પોતાના એક કતલ થયેલા (મફતૂલ)ના બદલામાં બની લૈષના એક શખ્સને કૃત્તલ કરી નાખ્યો. જ્યારે એની નબી صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَને ખબર આપવામાં આવી તો પોતાની સવારી પર સવાર થયા અને (ઉપરોક્ત) ખુલ્લો આપ્યો.

કિતાબુલ ઈલ્મની રિવાયતમાં આ છે عن مكة القتل او الفيل અને કેટલીક રિવાયતોમાં કેવળ الفيل છે. અને અહીં કિતાબુલ લુકૃતામાં કેવળ قتل છે પણ બીજો નુસ્ખો આ જગાનો الفيل છે. જાહેર છે બંને

લુઝહવુલ ફારી શરહે ભુખારી (ભાગ-૫) (405) લુકૃતા (ગુમ થયેલ ચીજ) વિશે પ્રકરણ

أَهْلِ الْيَمَنِ فَقَالَ كُتُبُوا لِي يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

એને અમારી કબરો અને ઘરોને માટે વાપરીએ છીએ. તો રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, પણ ઈઝબિર. યમનના

أَكْتُبُوا لِأَبِي شَاهٍ قُلْتُ لِلأَوْزَاعِيِّ مَا قَوْلُهُ أَكْتُبُوا لِي يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ هَذِهِ الأُخْطَبَةُ

એક સાહબ અબૂ શાહ નામના ઉભા થયા અને અર્ઝ કરી, યા રસૂલુલ્લાહ ! એને મારા માટે લખાવી દો !

الَّتِي سَمِعَهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهِ

રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, અબૂ શાહના માટે લખી આપો. (વલીદ ઈબને સલમા)એ કહ્યું, મેં અવઝાઈથી પૂછ્યું,

الله "أَكْتُبُوا لِي يَا رَسُولَ اللَّهِ" نَو شَو مَتَلَبَه؟! تَمَلَّه كَهْ، تَه بَطْلُو جَه تَمَلَّه رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ثِي سَاوَبْجُو هَه."

(બુખારી, ૧/૨૨ બાબુ કિતાબુલ ઈલ્મ, ૨/૧૦૧૬ અદિયાત, મુસ્લિમ-૭૪૪, અબૂ દાઉદ-મનાસિક : ઈલ્મ : દિયાત, નિસાઈ-ઈલ્મ, તિર્મિઝી-દિયાત, ઈબને માજહ-દિયાત, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૨/૨૩૮)

રિવાયતોમાં કોઈ વિરોધાભાસ નથી.

فهو بخير النظرين : એટલે કે કૃત્લ થનારના વાલીઓને ઈખ્તિયાર છે કે તેઓ આ બે વાતોમાંથી જેને બેહતર સમજે અપનાવી લે, દિયત કે કૃસાસ. હઝરત ઈમામ શાફઈ رضی اللہ عنہ વગેરેનો મઝહબ એ છે કે ઈરાદાપૂર્વક કૃત્લમાં આ બે વાતોમાંથી એક વાજિબ છે, કૃસાસ કે દિયત. ફાતિલ દિયત આપવા પર રાજી હોય કે ન હોય. એ હઝરાતની દલીલ આ જ હદીષ છે.

અહનાફ (હનફીઓ)નો મસ્લક એ છે કે ઈરાદાપૂર્વક કૃત્લમાં વાજિબ કેવળ કૃસાસ છે. કુર્આનમાં ફર્માવ્યું : كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ "કૃત્લમાં તમારા પર કૃસાસ ફર્ઝ કરવામાં આવેલ છે." (બકરહ)

તેમજ હઝરત અનસ બિન નઝર رضی اللہ عنہ મરવી છે કે તેમનાં ફોઈએ એક બાળકીને એટલા જોરથી પથ્થર માર્યો કે બાળકીનો દાંત તૂટી ગયો. તેમનાં ઘરવાળાંઓએ અરિશ (માલી તાવાન) પેશ કર્યો તો બાળકીના વાલીઓ રાજી ન થયા. તેમણે માફી માગી તો માફ પણ ન કર્યું અને મામલો રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની ખિદમતમાં રજૂ કર્યો. હુઝૂરે અફદસ رضی اللہ عنہએ કૃસાસનો હુકમ આપ્યો. હવે અનસ બિન નઝર આવ્યા અને અર્ઝ કરી, યા રસૂલુલ્લાહ ! રબીઅનો દાંત તોડવામાં આવશે ? કૃસમ છે એ જાતની જેણે આપને હક્કની સાથે મોકલ્યા છે, એનો દાંત નહીં તોડવામાં આવે. હવે બાળકીનાં ઘરવાળાંએ માફ કરી આપ્યું. એના પર રસૂલુલ્લાહ ﷺએ ફર્માવ્યું, અલ્લાહના કેટલાક બંદાઓ એવા છે કે જો કૃસમ ખાય લે તો અલ્લાહ તેમની કૃસમ પૂરી કરી આપે છે.

આ હદીષથી સાબિત થયું કે ઈરાદાપૂર્વક કૃત્લ અને ઈરાદાપૂર્વકના ઝખ્મની સજા કેવળ કૃસાસ છે. જો સજા કૃસાસ અને દિયતના વચ્ચે રહેલી હોત તો જ્યારે લોકો અરિશ (માલી તાવાન) આપી રહ્યા હતા તો હુઝૂર બીજા પક્ષને મજબૂર કરતા, પણ એ લોકોના માલી તાવાન આપવા પર રાજી હોવા છતાં ફર્માવ્યું કે કિતાબુલ્લાહથી કૃસાસ વાજિબ છે. આ દલીલ છે કે વાજિબ કેવળ કૃસાસ છે. મકતૂલ (કૃત્લ થનાર)ના વાલીઓને ઈખ્તિયાર નથી કે ચાહે દિયત લે ચાહે કૃસાસ લે. આ ઈર્શાદ અસલમાં સુલહની પ્રતિ રહનુમાઈ કરે છે કે ફાતિલ જો દિયત આપવા પર રાજી છે તો વાલીઓએ વિચારણા કરવી જોઈએ કે કૃસાસમાં બેહતરી છે કે દિયતમાં. જે એમને પોતાના હક્કમાં બેહતર જણાય તેને અપનાવી લે.

بَابُ لَا يُحْلَبُ مَا شِئَ أَحَدٌ بغيرِ إِذْنِهِ ٣٢٩

"કોઈનુ પશુ તેની રજા વિના કોઈ ન દોહે." - (૩૨૯)

حدیث ۱۳۸۵
عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ

"હઝરત અબુલ્લાહ ઈબને ઉમર રઝી અલ્લાહુ અન્હુમા થી રિવાયત છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, [હદીષ : ૧૩૮૫]

اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يُحْلَبَنَّ أَحَدٌ مَا شِئَ أَمْرِي بِغَيْرِ

કોઈ કોઈનુ પાલતુ જાનવર તેની ઈજાઝત વિના કદી પણ ન દોહે. શું તમારામાંથી કોઈને એ પસંદ છે કે કોઈ

إِذْنِهِ أَيْحِبُّ أَحَدَكُمْ أَنْ تَوَلَّى مَشْرُوبَتَهُ فَتُكْسَرَ خِرَانَتُهُ فَيُنْتَقَلَ طَعَامُهُ

તમારા ઉપલા માળે આવીને ખજાનો (અલ્મારી) તોડીને તમારો ખોરાક ઉઠાવી લઈ જાય ?!

فَإِنَّمَا تُخْرَنُ لَهُمْ ضُرُوعٌ مَوَاشِيَهُمْ أَطْعَمَاتِهِمْ فَلَا يُحْلَبَنَّ أَحَدٌ

પાલતુ પશુઓનાં બાવલાં માલિકોના ખાવાના ખજાના છે, એટલા માટે રજા વિના

مَا شِئَ أَحَدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ ٣٢٩

કોઈનુ પાલતુ પશુ કોઈ કદી પણ ન દોહે." (મુસ્લિમ-અલ્ફઝા, અબૂ દાઉદ-જેહાદ)

بَابُ ٣٢٩

حدیث ۱۳۸۶
عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنْ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ

"હિજરતની તફસીલ વર્ણવતાં હઝરત અબૂબકર રઝી અલ્લાહુ અન્હુ, હું ચાલ્યો તો એક બકરીના [હદીષ : ૧૩૮૬]

قَالَ انْطَلَقْتُ فَإِذَا أَنَا بِرَأْسِ عَنَمٍ يَسُوقُ عَمَةً فَقُلْتُ مِمَّنْ أَنْتَ قَالَ لِرَجُلٍ مِّنْ قُرَيْشٍ

ચારનારને જોયો કે બકરી હાંકીને લઈ જઈ રહ્યો છે. મેં એને પૂછ્યું, તું કયા કબીલાનો છે ? તો તેણે કુરૈશના એક

હદીષ : ૧૩૮૫ની સમજૂતી

આ હદીષ એની દલીલ છે કે કોઈ મુસલમાનનો મામૂલી માલ પણ તેની ઈજાઝત વિના લેવો જાઈઝ નથી. એના બારામાં સ્પષ્ટ હદીષો આવેલી છે. અને જે અમુક રિવાયતોથી દૂધનુ જાઈઝ હોવું જાહેર થાય છે તે ઈસ્લામના પ્રારંભના બનાવો છે અને તે એ સમયના અરબવાસીઓની આદત તથા રિવાજને લીધે હતું.

હદીષ : ૧૩૮૬ની સમજૂતી

હુઝૂરે અકફદસ રઝી અલ્લાહુ અન્હુ તથા હઝરત સિદીકે અકબર રઝી અલ્લાહુ અન્હુ એ દૂધને લેવું અને પીવું એ જ ઉર્ફ તથા રિવાજને આધારિત હતું જે એ વખતે પૂરા અરબમાં ચાલતો હતો. આ હદીષ

નુસુહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (407) લુફ્તા (ગુમ થયેલ ચીજ) વિશે પ્રકરણ

فَسَمَّا كَ فَعَرَفْتَهُ؛ وَنُتِ هَلْ فِي غَنَمِكَ مِنْ لَبَنٍ قَالَ نَعَمْ فَقُلْتُ فَهَلْ أَنْتَ حَالِبٌ

શપ્સનું નામ લીધું, તો મેં એને ઓળખી લીધો. પછી મેં પૂછ્યું, શું તારી બકરીઓમાં દૂધ છે? તેણે કહ્યું, હા

لِي قَالَ نَعَمْ فَأَمْرُئُهُ فَأَعْتَقَلَ شَاةً مِّنْ غَنَمِهِ ثُمَّ أَمْرَتْهُ أَنْ يَنْفُضَ ضَرْعَهَا مِنْ الْغُبَارِ

છે! મેં કહ્યું, તું મારા માટે દૂધ દઈશ? તેણે કહ્યું, જરૂર! હવે મેં તેને હુકમ આપ્યો તો એણે એક બકરીની ટાંગો

ثُمَّ أَمْرَتْهُ أَنْ يَنْفُضَ كَفَّيْهِ فَقَالَ هَكَذَا اضْرَبْ أَحْدَى كَفَّيْهِ بِالْآخِرَى فَحَلَبَ كَثْبَةً مِّنْ

રસસીથી બાંધી. પછી મેં તેને કહ્યું કે બકરીના બાવલાને ધૂળથી ખંખેરી લે. પછી મેં કહ્યું, તારી હથેળીઓને પણ

لَبَنٍ وَقَدْ جَعَلْتُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِدَاوَةً عَلَى فِيهَا خِرْقَةٌ فَصَبَبْتُ عَلَى

ખંખેરી લે. તો તેણે એ રીતે એક હથેળીને બીજી પર મારી અને એક પ્યાલો દૂધ દોહ્યું. મેં રસૂલુલ્લાહ عليه وسلم ના માટે

اللَّبَنِ حَتَّىٰ بَرِدَ أَسْفَلُهُ فَأَنْتَهَيْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ اشْرَبْ

એક ચામડાનું પાત્ર ખાસ કરી લીધું હતું અને એના મુખ પર કપડું રાખી દીધું હતું. દૂધમાં પાણી નાખ્યું ત્યાં સુધી

يَا رَسُولَ اللَّهِ فَشَرِبْتُ حَتَّىٰ رَضِيْتُ بِهِ

કે તેનો નીચલો હિસ્સો ઠંડો થઈ ગયો. હવે તેને નબી عليه وسلم ની ખિદમતમાં લઈને હાજર થયો અને અર્જ કરી એને

પીઓ યા રસૂલુલ્લાહ! હુઝૂરે પીધું ત્યાં સુધી કે મારું દિલ બાગ બાગ થઈ ગયું."

(બુખારી, ૧/૫૧૦ અલ્મનાકિબ : અલામાતે નબુવ્વત ૧/૫૧૫ ફઝાઈલે મુહાજિરીન, ૧/૫૫૫, ૫૫૭ બાબુ

હિજરતુન્નબી عليه وسلم, ૨/૮૩૮ અલ્અશરબહ, મુસ્લિમ-અલ્અશરબહ, હિજરત, ગુહદ)

હિજરતની લાંબી હદીષનો ટુકડો છે ઈમામ બુખારી આ હદીષને એ ફાયદો કરવા માટે લાવ્યા છે કે જો ક્યાંકની એ આદત (નિયમ) હોય કે મુસાફરો માટે એ ઈજાજત હોય છે કે તે જરૂરતમંદ હોય તો પશુઓનું દૂધ પી શકે છે તો એમણે પશુઓનું દૂધ પીવું મના નથી.

સામ્યતા : આ હદીષ પર ઈમામ બુખારીએ વિના ટાઈટલનું પ્રકરણ રાખ્યું છે એ વિભાગના રૂપે છે આ તકદીર પર એને એનાથી પહેલાવાળા પ્રકરણ સાથે સામ્યતા હોવી જરૂરી છે પણ એની સાથે પણ તદ્દન કોઈ સામ્યતા નથી. જો કાંઈ સામ્યતા છે તો તેના ત્રણ પ્રકરણોથી આગલા પ્રકરણ **احد ما يشرب لا يجلب ماشية احد** થી છે. આ તકદીર પર એનું એના સાથે જોડાયેલ હોવું લાઝિમ હતું. સારાંશ અહીં એનું હોવું કમેળનું (અયોગ્ય) છે.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أَبْوَابُ الْمَظَالِمِ وَالْقِصَاصِ

(અબ્વાબુલ મઝાલિમ વલ્ ફિસાસ) "જુલ્મ અને ફેસાસ વિશે બયાન"-(૩૩૦)

بَابُ فِي الْمَظَالِمِ وَالْعَصَبِ وَقَوْلِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهُ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ
- إِنَّمَا نُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ مُهْطِعِينَ مُقْنَعِي رُؤْسِهِمُ الْمُقْنَعِي وَالْمُقْمَحُ
وَاحِدٌ - لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَأَفْتَدْتُهُمْ هَوَاءً جَوْفًا لِأَعْقُولَ لَهُمْ وَأَنْذَرِ النَّاسَ يَوْمَ يَا تَيْهِمُ
الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا آخِرْنَا إِلَىٰ آجَلٍ قَرِيبٍ نَجِبْ دَعْوَتَكَ وَتَتَّبِعِ الرَّسُولَ
(الِى ق و له) .. إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ

"જુલ્મો અને હડપ કરવું તથા અલ્લાહ ﷻ ના એ ઈર્શાદોના બયાનમાં : જાલિમોના કામથી અલ્લાહને બેખબર કદીપણ ન માનશો ! એમને કેવળ એ દિવસના માટે ટીલ આપી રહ્યો છે જે દિવસે આંખો ઉઘાડી ને ઉઘાડી જ રહી જશે. એકી સ્વાસે દોડતાં માથુ ઉઠાવીને નીકળશે એ હાલતમાં કે તેમની પાપણ તેમના તરફ પરત થતી નહીં હોય. અને તેમનાં દિલ હવા થશે. લોકોને એ દિવસથી ડરાવો જે દિવસે એમના પર અઝાબ આવશે, તો જાલિમ કહેશે, હે અમારા રબ ! થોડીવાર અમોને મોહલત આપ કે અમે તારી દાવત માની લઈએ અને રસૂલોની પચરવી કરીએ. (સુડતાલીસમી આયત સુધી) બેશક ! અલ્લાહ ગાલિબ (ચઢીયાતો) બદલો લેવાવાળો છે.

-(સૂરએ ઈબ્રાહીમ, આયત : ૪૨ થી ૪૭)

وَقَالَ مُجَاهِدٌ مُهْطِعِينَ مُدِّمِنِي النَّظَرِ وَيُقَالُ مُسْرِعِينَ

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : સામાન્ય નુસ્ખાઓમાં અબ્વાબુલ મઝાલિમ વ ફિસાસ નથી અને મુસ્તમલીના નુસ્ખામાં બાબુ ફિલ્મઝાલિમ વલ્ ગસબમાં બાબની કિતાબ છે. જુલ્મ તથા ગસબ (પચાવી પાડવું)ના ફતઈ હરામની સાબિતીમાં અને એના પર સખત ધમકીને પ્રદર્શિત કરવા માટે સૂરએ ઈબ્રાહીમની પાંચ આયતો લખી આપી છે. આ આયતોના અમુક શબ્દોની ક્યાંક ક્યાંક તફસીર પણ કરી આપી છે. પછી લખ્યું કે મુક્નעי رؤسهم તફસીર મુક્મેع અને મુક્નעי રાفعی કરી છે, એટલે કે તેઓ કબ્રોએથી માથાં ઉઠાવેલા નીકળશે. પછી લખ્યું કે મુક્મેع અને મુક્નעי એક જ છે, એટલે કે બંનેના અર્થ એક જ છે એટલે કે માથુ ઉઠાવનારા. ધઅલબે હિકાયત કરી કે અકનહ અઝદાદમાં (દ્વિઅર્થી શબ્દો)થી છે, એનો અર્થ માથુ ઉઠાવવું પણ છે અને માથુ ઝુકાવવું પણ, અને અહીં બંનેવ બની શકે છે. ભય તથા ગભરાટમાં માણસ બંને હરકતો કરે છે, માથુ ઉઠાવે પણ છે અને ઝુકાવે પણ છે. અમારા

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(409)

જુલ્મ અને ફેસાસ વિશે પ્રકરણ

વપરાશમાં રશીદિયહનો જે નુસ્બો છે એમાં **المقنى والمقح** છપાયું છે એટલે કે **المقنى** બહુવચનના સેગા સાથે એ ગલત છે, સહીહ એક વચનનો સેગો 'યા' વિના **أَلْمُقْنِعُ** છે. **جوف** એ **وافدتهم هواء جوفاً** لا عقول لهم. એટલે હોશ હવાસ વિનાના હશે કે બુદ્ધિ બહેર મારી જશે, અને કાંઈ પણ સમજબુઝ બાકી નહીં રહે.

وقال مجاهد મસ્દર મુજાહિદે ફર્માવ્યું કે એનો અર્થ એ છે કે કોઈ ચીજને તાકી તાકીને જોવું કે પાપણ ન ઝપકે. અને એ પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે એનો અર્થ ઝડપી દોડવું છે. **المظالم**. **مظلمة** બહુવચન છે. આ મસ્દરે મીમી છે જુલ્મના અર્થમાં તેમજ **مظلمة** એ ચીજને પણ કહે છે જે જુલ્મની રીતે લેવામાં આવી હોય. **ظلمًا** જુલ્મનો અર્થ મશ્દૂર એ છે કે કોઈ ચીજને તેની એ જગા સિવાય ક્યાંક બીજે રાખવી જે શરીઅતે નિશ્ચિત કરી છે. અને એક અર્થ એ પણ છે કે બીજાની માલિકીમાં તેની રજા વિના હેરફેર કરવી. ગઝબનો એક અર્થ એ છે કે કોઈનો માલ જુલ્મ તથા જબરદસ્તીથી લઈ લેવો. અને એક અર્થ એ છે કે ગૈરનો માલ જુલ્મથી લઈ લેવો. અને એક એ પણ છે કે ગૈરનો હક્ક નાહક્ક લેવો. અર્થના એતેબારથી સૌ એક જ છે.

بَابُ قِصَاصِ الْمَظَالِمِ ۳۳

"જુલ્મનો બદલો" - (૩૩૦)

حدیث ۱۳۸۷
عَنْ أَبِي السُّوَّكِلِ النَّاجِيِّ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ

[હદીષ : ૧૩૮૭] **رِوَايَاتُ أَبِي سَعِيدٍ الرَّضِيِّ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ** કરે છે

عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا خَلَصَ الْمُؤْمِنُونَ مِنَ النَّارِ

કે ફર્માવ્યું કે જ્યારે મોમિન જહન્નમથી નજાત મેળવી લેશે તો જન્નત દોઝખની વચ્ચે એક પુલ પર રોકી દેવામાં

حِبْسُوا بِقَنْطَرَةٍ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ فَيَتَقَاصُونَ مَظَالِمَ كَانَتْ بَيْنَهُمْ فِي الدُّنْيَا

આવશે હવે તેઓની વચ્ચે જે હક્કો દુનિયામાં હશે તેમનો એકબીજાથી બદલો અપાવવામાં આવશે. જ્યારે પાક

حَتَّى إِذَا مَا نَفَّوْا وَهَذَبُوا أُذُنَ لَهُمْ بِدُخُولِ الْجَنَّةِ فَوَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ

સાફ થઈ જશે તો તેમને જન્નતમાં પ્રવેશની ઈજાઝત આપવામાં આવશે. ફક્ત એ જાતની જેના કબજામાં

لَا أَحَدُهُمْ بِمَسْكِنِهِ فِي الْجَنَّةِ إِذْ لَمْ يَمْسُكْنِهِ كَانَتْ فِي الدُّنْيَا

મુહમ્મદની જાન છે તમે જન્નતમાં તમારા રહેઠાણને દુનિયાના રહેઠાણ કરતાં વિશેષ ઓળખશો."

હદીષ : ૧૩૮૭ની સમજૂતી **إذا خالص** પ્રથમ હદીષ વર્ણન થઈ ચૂકી છે કે જહન્નમ પર પુલસિરાત સ્થાપવામાં આવશે, સૌ મહશરવાળાઓએ એના પરથી પસાર થવું લાઝિમ થશે. જે લોકો જહન્નમના પાત્ર હશે તેઓ જહન્નમમાં ગબડી પડશે, અને જે લોકો જહન્નમના પાત્ર નહીં હોય તેઓ પુલસિરાત પાર કરી જશે. **خلص** પુલસિરાત પાર કરી લેવું મુરાદ છે. ત્યારબાદ એક બીજા પુલ પર રોકવામાં આવશે અને ત્યાં હુકૂલ એબાદ (બંદાઓના હક્કો)ના કારણે એકબીજાથી બદલો લેવામાં આવશે, ત્યારબાદ જન્નતમાં જવાનું નસીબ થશે.

بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ۳

अल्लाह ﷻ ना आ र्शार्दनं अयान : सांभणो ! जलिमो पर अल्लाहनी लअनत छे. -(३३०)

عن صفوان بن محرز بن المازني قال بينما انا امشي مع ابن
حديث ۱۳۸۸

"सङ्गवान बिन मुहरिजे कहं, उजरत र्शने उमर र्शनी नो हाथ पकडीने तेमनी साथे [हदीथ : १३८८]

عمر رضى الله تعالى عنهما اخذ بيده اذ عرض رجل قال كيف سمعت

यालतो जर् रहो उतो अेवामां अेक शप्स सामे आव्यो अने कहं, सरगोशी (कानमां वात कहेवी)ना बारामां

رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم في الجوى فقال سمعت رسول الله

आपे रसूलुल्लाहथी शं सांभण्यं छे ? तेमणे कहं के मे रसूलुल्लाहथी सांभण्यं छे ते र्मावता उता के

صلى الله تعالى عليه وسلم يقول إن الله يذني المؤمن فيضع عليه كتفه

अल्लाह मोमिनने पोतानी नजक करशे (जेवुं अनी शानने लायक छे) अने अेना पर पोतानो पदो

ويستره لا فيقول اتعرف ذنبك كذا اتعرف ذنبك كذا فيقول نعم أي رب

नापीने छुपावशे अने र्मावशे, शं तुं र्लाणो गुनोड जाणे छे ? शं तुं र्लाणो गुनोड जाणे छे ? अंदो अर्ज करशे,

फित्قاवण र्शने अताले कहं, आ म्कासे अेटले अेकबीजाथी अदलो लेवो अमुक लोकोनी साथे भास छे. आ ते लोको छे जेमनी बुराईओ नेकीओथी वधु उशे, तेओ जहन्नममां जशे ते अेना मवरिद नथी, मुराद अे छे के जेमना पर थोडा उकड़ो वाजिअ उशे अथवा मामलो अेवो डोय के अंने पक्षोमां दरेकना उकड़ो अेक बीजा पर डोय अेमनो मामलो अहीं नककी थशे. जे रीते अल्लाह याडे अेकनी नेकीओ बीजाने आपीने अथवा अेकनी बुराईओ बीजा पर नापीने अथवा पोताना इजलथी उकड़वाणाने कांईक आपीने राज करीने. अहीं जो के बाअे तफाईलथी छे जेनो अर्थ मशारिक छे, पण अे जर्री नथी, क्यारेक विना मशारिक मुजर्दना अर्थमां पण आवे छे. अने अे पण थई शके छे के अदिकतर तथा अकसरना अेतबारथी र्माववामां आव्युं डोय. जाडेर अे ज छे के अहीं जल्मोथी दरेक प्रकारना जल्मो मुराद छे, याडे ते माली डोय के आभर्रेजी (अेईजजती), गाण गलोय वगेरे.

उजरत जाबिर र्शनी रिवायत छे के उजुरे अकदस अे र्माव्युं, कोर् जन्नतनो मुस्तहिफ (हफदार) अे हालतमां जन्नतमां दाभल न थशे के अेना पर कोर् अंदानो कोर् हफ् डोय.

हदीथ : १३८८नी समजूती

النجوى आ मुनाजातनुं र्स्मे मरुदर छे अेनो अर्थ राज (रडस्य) अने सरगोशी (कानमां वात कहेवी) करनार अने सरगोशी पण छे. अेनो अर्थ मादो नजो छे. अेनो अर्थ रडस्य (अेद) जे अे माणसो वर्ये डोय. अही मुराद ते नजो (सरगोशी) छे जे इयामतना दिवसे अल्लाह अने तेना अंदाओ वर्ये उशे, जे केवण अल्लाहनो इजल अने तेनी मडेरबानी थशे. जेमां अल्लाह तआला अतशय गुप्तावाणा तरीकाथी अंदाओने गुनाडो याद अपावशे पछी माइ र्मावी आपशे, अे अेनो भास इजल थशे जे

नुअहुवुल् फारी शरहे बुजारी (भाग-प) (411) जल्म अने र्सास विशे पकरण

حَتَّى قَرَّرَهُ بِذُنُوبِهِ وَرَأَى فِي نَفْسِهِ أَنَّهُ هَلَكَ قَالَ سَتَرْتُهَا عَلَيْكَ فِي الدُّنْيَا

હા ! હે રબ ! ત્યાં સુધી કે બંદાથી સર્વ ગુનાહોનો ઈકરાર કરાવી લેશે. બંદો એવું સમજશે કે તે હલાક (તબાહ)

وَأَنَا أَعْفِرُهَا لَكَ الْيَوْمَ فَيُعْطَى كِتَابَ حَسَنَاتِهِ وَأَمَّا الْكَافِرُونَ وَالْمُنَافِقُونَ

થયો ! એવામાં અલ્લાહ ﷻ ફર્માવશે, મેં દુનિયામાં તારા ગુનાહો પર પદોં નાખી રાખ્યો હતો અને આજે

فَيَقُولُ الْأَشْهَاءُ هُوَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ عَلَى الظَّالِمِينَ

બખ્શી દઈ છું ! અને તેને તેની નેકીઓનું દફતર અતા ફર્માવશે. રહી ગયા કાફિર તથા મુનાફિક તો એમના

બારામાં એવું આવ્યું છે કે તેમના ગવાહ કહેશે, તેમણે પોતાના રબને જૂઠલાવ્યો. સાંભળો !

જાલિમો પર અલ્લાહની લઅનત છે !"

(બુખારી ૨/૬૭૮ તફસીર, સૂ. હૂદ, આ. ૧૮, ૨/૭૮૬ અલ્અદબ, ૨/૧૧૧૮ અતૌહીદ, મુસ્લિમ-તૌબા, નિસાઈ-તફસીર, ઈબને માજહ-સુન્નત, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ ૨/૭૪)

بَابُ لَا يُظْلَمُ الْمُسْلِمُ الْمُسْلِمَ وَلَا يُسْلِمُهُ مَنْ

"મુસલમાન કોઈ મુસલમાન પર જુલમ ન કરે અને ન તેના પર જુલમ થવા દે." - (૩૩૦)

إِنَّ سَأَلِمَا أَخْبَرَهُ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى

حدیث
۱۳۸۹

"હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબને ઉમર رضی اللہ عنہم એ બબર આપી કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ

[હદીષ : ૧૩૮૯]

પોતાના કેટલાક ગુનેહગાર બંદાઓ પર ફર્માવશે.

يدنى : એનો મસ્દર હા. હા. છે, એનો અર્થ નજીક કરવું છે. અલ્લાહ ﷻ શહીદ તથા બસીર છે, બંદો ક્યાંય પણ હોય અલ્લાહ ﷻ એની નજીક છે. એટલા માટે શરહકર્તાઓએ હા. હા.થી તકરૂબે રુત્બી (રૂત્બાના આધારે) મુરાદ લીધેલ છે, ન કે તકરૂબે મફાની (સ્થળ જગાના આધારે નિકટતા).

اقول وهو المستعان : હું અલ્લાહની તૌફીકથી કહું છું : આ ખાદિમની રાય એ છે કે એનાથી મુરાદ નિકટતાને પ્રદર્શિત કરવું છે. એટલે કે અલ્લાહ ﷻ પોતાની કોઈ ખાસ તજલ્લી જાહેર ફર્માવશે જેનાથી બંદો એ મેહસૂસ કરશે કે તે અલ્લાહ ﷻની નજીક છે. અને આ જ તાબીર ویستره અને فیضع عليه કન્ફે અને ફીઝ્એ પોતાના ખાસ ફઝ્લથી આ ગુનેહગાર બંદાને પોતાની તજલ્લીમાં એવો છુપાવી લીધો કે અન્યોની નજરોથી છુપો રહેશે અને જે કલામ ફર્માવશે (વાત કહેશે) તેનાથી તેના બીજા બંદાઓ માહિતગાર થશે નહીં.

અલ્લાહ ﷻની શાને કરીમીનો આ એક જલ્વો છે કે પોતાના કોઈ ગુનેહગાર બંદા પર આ ખાસ ઈનાયત ફર્માવશે.

હદીષ : ૧૩૮૯ની સમજૂતી

اخوالمسلم : એનાથી મુરાદ ઈસ્લામી ભાઈચારગી છે. દરેક તે બે ચીજો જેમના વચ્ચે કોઈ ચીજ મુતકફ અલૈહ (સહભાગી) હોય, એના પર અહુત બોલાય છે. જેમ કે વેપારીઓની એક બિરાદરી (જાતિ), فلاحينની એક બિરાદરી. لا یسلمه અરબવાળા બોલે છે : અસ્લમ ફલાં ફલાણા. જ્યારે કે કોઈને કોઈના રહમો કરમ પર

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(412)

જુલમ અને ફેસાસ વિશે પકરણ

اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يُظْلَمُهُ وَمَنْ كَانَ

ફર્માવ્યું, મુસલમાન મુસલમાનનો ભાઈ છે ન એના પર જુલમ કરે ન એના પર જુલમ થવા દે. અને જે પોતાના

فِي حَاجَةٍ أَحْيَى كَانَ اللَّهُ فِي حَاجَتِهِ وَمَنْ فَرَّجَ عَنْ مُسْلِمٍ كُرْبَةً فَرَّجَ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَةً

ભાઈની હાજતમાં રહેશે અલ્લાહ તેની હાજત પૂરી ફર્માવશે. અને જે કોઈ મુસલમાનની તકલીફ દૂર કરશે

مَنْ كُرِّبَاتٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

અલ્લાહ તઆલા તેની કયામતની તકલીફોમાંથી કોઈ તકલીફ દૂર કરશે, અને જે કોઈ

મુસલમાનની પદાપોશી કરશે અલ્લાહ તઆલા કયામતના દિવસે તેની પદાપોશી ફર્માવશે."

(બુખારી ૨/૧૦૨૮ અલ્લકરાહ, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, તિર્મિઝી, અલ્હુદૂદ, નિસાઈ-અરહમ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ ૨/૮૧)

بَابُ أَعْنُ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا ۳۳

"પોતાના ભાઈની મદદ કર જાલિમ હોય કે મઝલૂમ" - (૩૩૦)

أَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ بِنِ النَّسِّ وَحَمِيدٌ سَمِعًا النَّسَّ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ قَالَ النَّبِيُّ

હઝરત અનસ રઝી અલ્લાહુ એ ફર્માવ્યું, પોતાના ભાઈની મદદ કર,

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا -

જાલિમ હોય કે મઝલૂમ (જુલમ પામેલ).

છોડી દેવામાં આવે, દા.ત. દુશ્મન અથવા કોઈ મૂઝીના હાલ પર. મતલબ એ થયો કે એને મુસીબત તથા જુલમથી બચાવ્યો નહીં. મુસલમાનની મદદ એ મદદ કરવાની સ્થિતિના એતબારથી ક્યારેક ફર્જ હોય છે ક્યારેક વાજિબ ક્યારેક મુસ્તહબ. અને આ જ વિગત બાદના આદેશોમાં પણ છે.

من ستر : એનાથી મુરાદ છે કે કદી ઈત્તેફાકથી (આકસ્મિક રીતે) કોઈ એવા શખ્સને જે ગુનાહનો આદી નથી છુપાઈ છુપાઈને ગુનાહ કરતાં જોયો તો આ ખાસ સ્થિતિમાં બેહતર એ જ છે કે એને છુપાવવામાં આવે, પરંતુ જેઓ બેબાક એલાનિયા ફિસ્ફોફૂર (ગુનાહિત કામો) કરે છે અથવા જેમની આદત છે કે તેઓ પોતાની ગુનાહિત પ્રવૃત્તિઓથી અન્યોને નુકસાન પહોંચાડે છે અથવા લોકોના અપ્લાક ખરાબ કરે છે એમના ફિસ્ફોફૂરને બયાન કરવું વાજિબ છે. હદીષમાં ફર્માવવામાં આવ્યું :-

اترعون عن ذكر الفاجر متى يعرفه الناس اذ كروه بما فيه يحذره الناس
છો ?! ક્યારે લોકો એને ઓળખશે ? એમાં જે બુરાઈ છે બયાન કરો જેથી કરીને લોકો એનાથી બચે." (ઉમ્દતુલ ફારી ૧૨/૨૮૯)

کرية : એનો શાબ્દિક અર્થ એ ગમ છે જે જાનની સાથે લાગી જાય. મુરાદ મહાન મુસીબત છે. અરબવાળા બોલે છે : کرية الغم : જ્યારે કોઈ મુસીબત કઠિન થઈ જાય.

નુમુહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (413) જુલમ અને ફેસાસ વિશે પકરણ

حدیث ۱۳۹. عَنْ النَّبِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْصُرْ

"હઝરત અનસ રિવાયત છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, પોતાના [હદીષ : ૧૩૯૦]

أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا انْصُرْهُ مَظْلُومًا كَيْفَ تَنْصُرُهُ

ભાઈની મદદ કર જાલિમ હોય કે મઝલૂમ. એક શપ્સે અઝ કરી, આ મઝલૂમની મદદ છે જાલિમની કેવી રીતે

ظَالِمًا قَالَ تَأْخُذُ فَوْقَ يَدَيْهِ

થશે ? ફર્માવ્યું, તેના હાથને પકડી લે."

(બુખારી, ૨/૧૦૨૮ અલ્દકરાહ, તિમિઝી-ફિતન, દારમી-રિકાફ, મુરનદે ઈમામ અહમદ બિન હંબલ, ૩/૯૯)

હદીષ : ૧૩૯૦ની સમજૂતી

આ ઈર્શાદ જવામેએ કલિમ અને ફસાહત તથા બલાગત (સમૃદ્ધતા, ઉમદા તથા મનમોહકવાણી)ના ઉચ્ચ પ્રકારોમાંથી છે જેનું દષ્ટાંત રજૂ કરવાથી દુનિયા લાચાર છે. જાલિમને જીભથી રોકવું પસંદીદા કામ છે પરંતુ કેટલા લોકો છે જેઓ જાલિમને જુલ્મથી રોકે છે ? જાલિમને જુલ્મથી રોકવાની તાબીર મદદથી તે તાબીર છે જેમાં આકર્ષણ (તર્ગીબ) પણ છે અને જાલિમના માટે પૂરેપૂરી તર્હીબ (ડરાવવું) પણ. ક્યારેક એક જાલિમ પોતાની કુબુદ્ધિથી એવું સમજે છે કે મારું કોઈ કાંઈ બગાડી નહીં શકે, પરંતુ પછી તેનો એ જુલ્મ કમે કમે લડાઈઓ ઝઘડાઓનો સબબ બને છે જેમાં જાલિમ તબાહ તથા બર્બાદ થઈ જાય છે અને ક્યારેક ખત્મ પણ થઈ જાય છે.

હઝરત ઉખ્માન ગની રિવાયત કરનાર જાલિમ એવું જ જાણતા હતા કે એમની શહાદત પર કાંઈ થશે નહીં, ત્યાં સુધી કે એક સાહબે એ પણ કહી આપ્યું હતું : لا يَنْتَطِحُ فِيهِ عِزَانُ એમાં બે ઘેંટાંઓ પણ લડશે નહીં. પરંતુ બનાવો સાક્ષી છે કે તેમની શહાદતે ફિત્નાઓનો એવો સતત કમ શરૂ કરી આપ્યો કે ૧૪૦૦ વરસોથી અધિક થઈ ગયા પણ તેની અસરો હજી પણ બાકી છે. જંગે સિફફીનમાં ખૂદ એ સાહબની જેમણે ઉપરોક્ત શબ્દો કહ્યા હતા તેમની એક આંખ જતી રહી. અમ્ન પછી તે હઝરત મુઆવિયહને ત્યાં આવ્યા તો તેમણે પૂછ્યું કે તમે જ તે શબ્દો કહ્યા હતા ?! لا يَنْتَطِحُ فِيهِ عِزَانُ તેમણે કહ્યું, જી હા ! હઝરત અમીર મુઆવિયાએ કહ્યું, શું એ વિશે કોઈ ઘેટાએ શીંગ મારી ? તેમણે કહ્યું, હા ! ઘણા જ મોટાએ. એટલા માટે જાલિમને જુલ્મથી રોકવું જાહેરી તૌર પર પણ એની મદદ છે અને બાતિની (આંત્રિક) તૌર પર પણ કે એને અલ્લાહના ગઝબ અને જહન્નમથી બચાવવું છે.

"જાલિમથી બદલો લેવો અલ્લાહ ﷻ ના આ ઈર્શાદના કારણે કે ફર્માવ્યું : અલ્લાહ ﷻ મોટાઈના એલાનને પસંદ નથી કરતો પણ એ કે મઝલૂમ જાલિમના જુલ્મને જાહેર કરે, જ્યારે તેમના પર જુલ્મ થાય બદલો લે છે. સૂ. શૂરા-૩૯-(૩૩૧) ૩૩૧

بَابُ الْإِنْتِصَارِ مِنَ الظَّالِمِ لِقَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوْعِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَن ظَلَمَ - وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ ٣٣١

"સહાબાએ કિરામ એ નાપસંદ કરતા હતા કે કોઈ તેમને ઝલીલ સમજે, [તઅલીફ : ૪૬૯]

જ્યારે તેમને શક્તિ હાંસલ થઈ જતી તો માફ ફર્માવી આપતા."

بَابُ الظُّلْمِ ظُلُمَاتٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ٣٣١

"જુલ્મ ફયામતના દિવસે કેટલાયે અંધારાં છે."-(૩૩૧)

حَدِيثٌ ١٣٩١ أَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دِينَارٍ عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

"હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબને ઉમર رضی اللہ عنہ નબી ﷺ થી રિવાયત કરે છે કે [હદીષ : ૧૩૯૧]

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الظُّلْمُ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ٣٣١

ફર્માવ્યું, જુલ્મ ફયામતના દિવસે અંધારાંઓ પર અંધારાં થશે."

(મુસ્લિમ-અદબ, તિર્મિઝી-અલ્બિર, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ બિન હંબલ, ૨/૧૩૭)

તઅલીફ : ૪૬૯ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ અબ્દ બિન હુમૈદે પોતાની તફસીરમાં વર્ણવી છે. આ ઈર્શાદ આપતે કરીમા ની તફસીર છે. એટલે સલફ (પૂર્વજ બુઝુર્ગો) એ પસંદ કરતા ન હતા કે ગૈર મુસ્લિમ કાફિરો તેમને નીચ સમજે તથા ઝલીલ સમજે અથવા એમને ઝલીલ કરે. જ્યારે એવી કોઈ વાત બનતી તો દરગુઝર કરતા ન હતા બલકે ઝલીલ સમજનારાઓને એની મજા ચખાડતા હતા અને એવું સાબિત કરી આપતા કે ઈજ્જત એમનો હક્ક છે. હા ! જ્યારે દુશ્મન પર ફાબૂ મેળવી લેતા તો સામાન્યતઃ તેમને માફ કરી આપ્યા કરતા હતા.

હદીષ : ૧૩૯૧ની સમજૂતી

જાલિમ જુલ્મ કરવાના કારણે એક સાથે કેટલાયે ગુનાહોમાં સપડાય છે. અલ્લાહ ﷻ અને રસૂલ ﷺ ની નાફર્માની, એક કમજોર મુસલમાનને ઈજા પહોંચાડવી, ગાળ ગલોચ આપીને મારપીટ કરીને અથવા માલ છીનવીને અથવા એ સૌને એક સાથે કરવું જેમ કે મોટાભાગે એ જ જોવામાં આવ્યું. મુસલમાનની બેઈજ્જતી કરવી, સમાજમાં ઝઘડો ફસાદ ફેલાવવાની કોશિશ કરવી. એટલા માટે એની સજામાં ફયામતના દિવસે જાલિમનો જુલ્મ અંધારાંઓ જ અંધારાં બનીને તેને ઘેરી લેશે.

بَابُ مَنْ كَانَتْ لَهُ مَظْلَمَةٌ عِنْدَ الرَّجُلِ فَحَلَّلَهَا لَهُ هَلْ يُبَيِّنُ مَظْلَمَتَهُ

"જેનો કોઈ હક્ક કોઈ શખ્સ પર હોય અને તે એને માફ કરાવવા યાહે તો શું એ હક્કને પણ વર્ણવે ?"

حدیث ۱۳۹۲ ثنا سَعِيدُ بْنُ الْمُقَرَّمِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

"उत्तरत अबू हुरैरउ رضی اللہ عنہ थी मरवी छे के रसूलुल्लाउ ﷺ अे इर्माव्युं, [हदीष : १३९२]

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ كَانَتْ لَهُ مَظْلَمَةٌ لِأَخِيهِ مِنْ عَرَضٍ أَوْ شَيْءٍ فَلْيَتَكَلَّمْ مِنْهُ الْيَوْمَ قَبْلَ أَنْ لَا

જેના પર કોઈ મુસલમાન ભાઈનો કોઈ હક્ક હોય યાહે આબરૂનો યાહે કોઈ અન્ય ચીજનો તો એનાથી આજે

يَكُونُ دَيْنًا زَوْلاً دِرْهَمًا إِنْ كَانَ لَهُ عَمَلٌ صَالِحٌ أَخَذَ مِنْهُ بِقَدْرِ مَظْلَمَتِهِ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ

માફ કરાવી લે એ પહેલાં કે ન એની પાસે દીનાર હોય અને ન દિરહમ. જો તેની પાસે નેક કામ હશે તો હક્કના

لَهُ حَسَنَاتٌ أَخَذَ مِنْ سَيِّئَاتِ صَاحِبِهِ فَحَمَلَ عَلَيْهِ ۝

પ્રમાણમાં તેની પાસેથી લઈ લેવામાં આવશે. અને જો નેકીઓ નહીં હોય તો હક્કવાળાની બુરાઈઓ (ગુનાહો)

લઈ લેવામાં આવશે અને એના પર લાદી દેવામાં આવશે."

(બુખારી, ૨/૯૬૭ અરિફાફ, મુસ્નદે અહમદ બિન હંબલ ૨/૫૦૬)

हदीष : १३९२नी समजूती

જો કોઈનો કોઈ હક્ક કોઈ મુસલમાન પર હોય એના પર વાજિબ છે કે હક્કવાળાને રાજી કરી આપે, યાહે તેનો હક્ક આપીને યાહે માફી માગીને. જો કોઈનો કોઈ માલ અથવા જમીન લીધી છે અને તે એ જ સ્થિતિમાં સલામત છે તો પરત કરવો વાજિબ છે. માફ કરાવવા માટે બેહતર એ છે કે માફી માગતી વખતે એ હક્કનો ઉલ્લેખ કરી આપે પરંતુ જો એ હક્કનો ઉલ્લેખ ન કર્યો અને હક્કવાળાએ આ પ્રમાણે માફ કરી આપ્યું કે મેં બધું માફ કરી આપ્યું, તો આ વિશે ઉલમાનો મતભેદ છે. અમુક ઉલમાએ તફસીલ કરી છે કે જો એ હક્ક માલ છે તો માફ થઈ જશે પણ જો બેઈજજતી છે તો માફ થશે નહીં. અલ્લાહ બેહતર જાણનાર છે.

قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ قَالَ إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ إِنَّمَا سُمِّيَ الْمُقْبِرِيُّ لِأَنَّكَ كَات

"અબૂ અબ્દુલ્લાહ (ઈમામ બુખારી)એ કહ્યું કે ઈસ્માઈલ બિન ઉવૈસે કહ્યું છે, એમનું નામ મકબુરી એટલા માટે

يَنْزِلُ نَاحِيَةَ الْمَقَابِرِ - قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَسَعِيدُ الْمَقْبُرِيُّ هُوَ مَوْلَى لِبَنِي لَيْثٍ

રાખવામાં આવ્યું કે એ કબ્રસ્તાનના કિનારે રહેઠાણ કરતા હતા. અબૂ અબ્દુલ્લાહ (ઈમામ બુખારી)એ કહ્યું, સઈદ

وَهُوَ سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ وَاسْمُ أَبِي سَعِيدٍ كَيْسَانٌ

મકબુરી બની લયષના ગુલામ હતા. અને આ સઈદ બિન અબૂ સઈદ છે અને અબૂ સઈદનું નામ કેસાન છે."

સઈદ મકબુરીના પિતાનું નામ કેસાન હતું અને કુન્નિયત અબૂ સઈદ. એ મદીના તયબહમાં બની લયષ બિન અબૂબકની એક સ્ત્રીના ગુલામ હતા જેણે એમને બાદમાં મકાતિબ બનાવી આપ્યા હતા. હઝરત ફારુકે આ'ઝમ رضي الله عنه એ તેમને કબરો ખોદવાના કામ પર લગાડી આપ્યા હતા એટલા માટે એમને મકબુરી કહેવા લાગ્યા. એનો મતલબ એ થયો કે મકબુરી એમના પિતાનો લકબ છે. અને ઈમામ બુખારીએ પોતાના ઉસ્તાદ ઈસ્માઈલ ઈબને ઉવૈસથી જે નફલ કર્યું છે. એનો મતલબ એ થયો કે એ લકબ તેમના પુત્ર સઈદનો છે, તેમના પિતાનો નથી. બંનેમાં વિરોધાભાસ નથી થઈ શકતું, બંનેનો લકબ હોય, શક્ય છે અસલ લકબ બાપનો હોય કેમ કે તે કબરો ખોદવા કરતા હતા અને પછી પુત્રનો પણ પડી ગયો હોય.

بَابُ إِذَا حَلَّلَهُ مِنْ ظَلَمِهِ فَلَا رُجُوعَ فِيهِ مِنْ ۳۱

"જ્યારે પોતાનો હક્ક માફ કરી આપ્યો તો પરત કરવાનો હક્ક નથી. - (૩૩૧)

حَدِيثٌ ۱۳۹۳ أَنَا هَشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا فِي هَذِهِ الْآيَةِ

"ઉસ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضي الله عنها એ નીચેની આયતના બારામાં ફર્માવ્યું, [હદીષ : ૧૩૯૩]

وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا قَالَتْ الرَّجُلُ تَكُونُ عِنْدَ الْمَرْأَةِ لَيْسَ

જો કોઈ સ્ત્રી પોતાના પતિના જુલમ અથવા નિ:આકર્ષણનો અંદેશો કરે એટલે કોઈ સ્ત્રી કોઈ પુરુષ પાસે છે

بِمَسْتَكْبِرٍ مِنْهَا يُرِيدُ أَنْ يَفَارِقَهَا فَنَقُولُ اجْعَلْكَ مِنْ شَأْنِي فِي حِلٍّ فَتَرَكْتُ هَذِهِ الْآيَةَ فِي ذَلِكَ

પુરુષ તેની પાસે ખૂબ જ ઓછો આવે જાય છે અને તેને છોડી આપવા ચાહે છે. તેના પર તે સ્ત્રી કહે છે, મેં મારો

હક્ક માફ કરી આપ્યો. એના પર આ આયત ઉતરી." (બુખારી ૨/૬૬૨ તફસીરે સૂરએ નિસાઅ)

હદીષ : ૧૩૯૩ની સમજૂતી

ક્યારેક એવું પણ થાય છે કે સ્ત્રીની કડવી જીભ, કટુ સ્વભાવના કારણે પતિના દિલમાં તેનાથી નફરત પેદા થઈ જાય છે જેના પરિણામે તે સ્ત્રી પાસે આવવા જવાનું બંધ કરી દે છે અથવા ઓછું કરી નાખે છે, તેને ભરણપોષણ નથી આપતો અને તેણીને તલાક આપી દેવા ચાહે છે. આ સંજોગોમાં સ્ત્રી પોતાના કુલ અથવા અમુક હક્કો છોડી દઈને સુલહ કરી લે તો એ બેહતર છે. એ જ વર્ણન થયેલ આયતનો પણ મતલબ છે.

نورالحق فاری شارહે બુખારી (ભાગ-૫) (417) જુલમ અને ફેસાસ વિશે પકરણ

بَابُ إِثْمٍ مِّنْ ظَلَمَ شَيْئًا مِّنَ الْأَرْضِ ص ٣٣

"જેણે નાહકક કાંઈપણ જમીન લીધી તેનો ગુનોહ - (૩૩૧)

حدیث ۱۳۹۴ اِنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَمْرٍ وَبْنَ سَهْلٍ اَخْبَرَا اَنَّ سَعِيدَ بْنَ زَيْدٍ رَضِيَ اللهُ

"હઝરત સઈદ બિન ઝૈદ رضی اللہ عنہم سے કહ્યું મેં રસૂલલલાહ ﷺ ને એવું કહેતાં સાંભળ્યા, [હદીષ : ૧૩૯૪]

تَعَالَى عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ ظَلَمَ

જેણે નાહકક રજ માત્ર પણ જમીન લીધી એટલી જમીનના સાતેવ તબકા તેના ગળામાં તોફ (હાર, ફંદો)

مِنَ الْأَرْضِ شَيْئًا طَوْقَهُ مِنْ سَبْعِ أَرْضِينَ بِهِ

બનાવીને પહેરાવી દેવામાં આવશે." (બુખારી ૧/૪૫૪ બદઉલ ખલક, મુસ્લિમ-મસાફાત)

حدیث ۱۳۹۵ اَنَّ اَبَا سَلَمَةَ حَدَّثَنِي اَنَّهٗ كَانَتْ بَيْنَهُ وَبَيْنَ اَنَا سِ خَصُومَةٍ فَاذْكُر

"અબૂ સલમાએ હદીષ વર્ણવી કે તેમના અને અમુક લોકોના દરમ્યાન જમીનનો ઝઘડો [હદીષ : ૧૩૯૫]

لِعَائِسَةَ فَقَالَتْ يَا اَبَا سَلَمَةَ اجْتَنِبِ الْأَرْضَ فَإِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

હતો તેનો હઝરત આઈશા رضی اللہ عنها ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો તો ફર્માવ્યું, હે અબૂ સલમા ! જમીનથી

قَالَ مَنْ ظَلَمَ قَيْدًا شَبْرٍ مِّنَ الْأَرْضِ طَوْقَهُ مِنْ سَبْعِ أَرْضِينَ بِهِ

બચ ! એટલા માટે કે નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, જે કોઈની એક વેત જમીન પણ નાહકક લેશે

તેટલી જમીનના સાતેવ તબકા તેના ગળામાં તોફ (ફંદો) બનાવીને નાખવામાં આવશે."

(બુખારી ૧/૪૫૩ બદઉલ ખલક, મુસ્લિમ મસાફાત)

જેમ કે જ્યારે ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત સૌદા رضی اللہ عنها સન્ને અયાસ (૫૫ વર્ષ ઉપર) પર પહોંચી ગયાં અને તેમને એ અંદેશો થયો કે હુઝૂરે અફદસ ﷺ તેમને જુદાં ન કરી દે, તો તેમણે દરખાસ્ત પેશ કરી કે મને પત્નીપણાથી અલગ ન કરશો, હું ચાહું છું કે કયામતના દિવસે હુઝૂરની પત્નીઓમાં સામેલ રહું. હું મારી વારી આઈશાને બખ્શી દઉં છું. હુઝૂરે અફદસ ﷺ એ એને મંજૂર કરી લીધું. (ઉમ્દતુલ ફારી ૧૨/૨૯૬, મુસ્લિમ અવ્વલ, અરિદાઅ)

મસાઈલ : હુઝૂરે અફદસ ﷺ પર અઝવાજે મુતહ્હરાત (પુનિત પત્નીઓ)ના દરમ્યાન વારી નિશ્ચિત કરવી વાજિબ ન હતું. હુઝૂર પોતાના અતિશય કરમથી વારી નિશ્ચિત કરતા હતા. જો કોઈ સ્ત્રી પોતાની વારી કોઈ શોક્યને આપી દે અથવા ભરણપોષણ ન ચાહે તો એમાં કોઈ વાંધો નથી એ શર્તે કે પતિ રાજી હોય. પણ બાદમાં એ તેનાથી રુજૂઅ કરી શકે છે (માગી શકે છે) રુજૂઅમાં પતિની રજામંદી પણ શર્ત નથી.

હદીષ : ૧૨૯૪-૧૨૯૫-૧૨૯૬ની સમજૂતી

હઝરત સઈદ બિન ઝયદ رضی اللہ عنہની હદીષનો પ્રારંભિક હિસ્સો એ છે કે ઉરવા બિન્તે અબી ઉવૈસે મરવાનને ત્યાં શિકાયત કરી હતી કે સઈદ બિન ઝયદે મારો

નુહલવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (418) જુલ્મ અને ફેસાસ વિશે પકરણ

حدیث ۱۳۹۶ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَخَذَ

"સાલિમ પોતાના પિતા હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમર رضی اللہ عنہما થી રિવાયત કરે છે કે [હદીષ : ૧૩૯૬]

مِنَ الْأَرْضِ شَيْئًا بغيرِ حَقِّهِ خُسْفَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَى سَبْعِ أَرْضِينَ مَعَهُ

નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, જે શખ્સ કાંઈપણ જમીન નાહક્ક લેશે, સાતેવ જમીનો સુધી ફયામતના

દિવસે ઘસાવી દેવામાં આવશે." (બુખારી, બદઉલ ખલ્ક)

હક્ક લઈ લીધો છે. એના પર હઝરત સઈદ رضی اللہ عنه એ ફર્માવ્યું, હું અને તેનો હક્ક લઈશ?! હું ગવાહી આપુ છું કે મેં રસૂલુલ્લાહ ﷺ થી સાંભળ્યું છે કે ફર્માવ્યું, જે એક વેંત જમીન કોઈની લેશે તો ફયામતના દિવસે એટલી જમીનના સાતેવ તબક્કા તેના ગળામાં તોફ (ફંદો) બનાવીને રાખી દેવામાં આવશે. તેણે જેટલી જમીન પર દાવો કર્યો હતો હઝરત સઈદ બિન ઝયદે તેને છોડી આપી. અને એવી બદદુઆ ફર્માવી કે હે અલ્લાહ ! જો તેણી જૂઠી છે તો તેણીને ત્યાં સુધી મૌત ન આપતો જ્યાં સુધી તે આંધળી ન થઈ જાય અને તેની ફબર એના જ કૂવામાં બનાવ ! રાવીએ ફર્માવ્યું કે તેણી આંધળી થઈને મરી અને તે પોતાના ઘરના કૂવામાં પડીને મરી. (મુસ્લિમ, ૨/૩૩ મસાફાત)

من ظلم : ઉલમાનો એમાં મતભેદ છે કે જમીન હડપ કરવું ધાબિત થશે કે નહીં. એનો મતલબ એ છે કે જો કોઈએ કોઈની જમીન પર ના હક્ક ફબજો કરી લીધો અને જમીન પચાવી પાડવામાં આવી તો તાવાન છે કે નથી? હઝરત ઈમામે આ'ઝમ તથા ઈમામ અબૂ યૂસુફનો ફૌલ એ છે કે ગૈર મન્કલ જાયદાદ (એ વસ્તુઓ જે એક જગાએથી બીજે ન ખસેડી શકાય, જેમ કે જમીન, મકાન વગેરે સ્થાવર મિલકત) જમીન મકાનમાં ગસબ (હડપ કરવું)ના અર્થમાં વર્ણન થયેલ નથી. એટલા માટે કે કોઈના કબજાનું નિવારણ સ્થળાંતર કર્યા બાદ થશે, એટલા માટે જે ચીજ સ્થળાંતર નથી થઈ શકતી એમાં ગસબ (પચાવી પાડવું) નથી. એટલે નષ્ટ થયા પછી તાવાન નથી. ઈમામ મુહમ્મદ અને હઝરત ઈમામ શાફઈ વગેરેએ ફર્માવ્યું કે જમીનમાં પણ પચાવી પાડવા પર નષ્ટ થયા પછી તાવાન છે. આ હઝરાતની દલીલ હદીષોનો જાહેરી શબ્દ છે જે અમુક રિવાયતોમાં આવેલો છે કે ફર્માવ્યું من غضب من أمارتُ أمة كذبوا عن سيدهم يومئذ يقولون "أولئك كذبتهم" છે. તદ્ઉપરાંત એ હદીષોમાં આખેરતના અઝાબનો ઉલ્લેખ કર્યો. મોકાનો તકાઝો એ હતો કે દુનિયવી સજા પણ વર્ણવતા, એટલા માટે કે અમ્ન (શાંતિ) સ્થાપવામાં દુનિયવી સજા અધિક અસરકારક છે. અને માગણી છતાં કોઈ ચીજ ન વર્ણવવું એ એના શરીરમાં હુકમ ન હોવાની દલીલ છે. એટલા માટે જે રિવાયતોમાં من غضب من આવ્યું છે એમાં ગસબથી શાબ્દિક અર્થ મુરાદ છે.

طَوَّقَهُ : સહીહ એ જ છે કે એ પોતાના હફીફી અર્થ પર છે અને ખરેખર એવું જ છે. નાહક્ક જમીન લેનારાઓની ગરદનોમાં જમીનના સાતેવ તબક્કા નાખી દેવામાં આવશે અને તેમની ગરદનો લાંબી કરી દેવામાં આવશે, જેવી રીતે ઝકાત ન આપનારાઓનાં શરીર જરૂરત પ્રમાણે મોટાં કરી દેવામાં આવશે, અને જેવી રીતે કાફિરોની એક દાટને ઓહદના જેટલી કરી દેવામાં આવશે. એનું સમર્થન તિબરીની તહઝીબની એક રિવાયતથી થાય છે કે ફર્માવ્યું, જે શખ્સ એક વેંત જમીન નાહક્ક લેશે તો ફયામતના દિવસે અલ્લાહ ﷻ તેને તકલીફ આપશે કે સાતેવ જમીન સુધી ખોદે અને પછી એનો તોફ પહેરે ત્યાં સુધી કે બંદાઓ વચ્ચે ફેંસલો થઈ જશે. એક રિવાયતમાં સ્પષ્ટતા છે કે એને હુકમ થશે કે એ જ હાલતમાં મેહશરના મેદાનમાં જાય. (ઉમ્દતુલ ફારી, ૧૨/૨૯૮)

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (419) જુલ્મ અને ફેસાસ વિશે પ્રકરણ

આ હદીષ એના માટે ઉઘાડી દલીલ છે કે જમીન પણ સાત છે જેમ કે આસ્માન છે. કુઆને કરીમે ફર્માવ્યું, وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ, "અલ્લાહ તે જ છે જેણે સાત આસ્માન બનાવ્યાં અને એના બરાબર જમીન." (અત્તલાફ, આ. ૧૨)

જમીનના સાતેવ તબક્કા ચિપકેલા છે અથવા એમનામાં એકબીજામાં અંતર છે. બંનેવ ફૌલ છે :
والعلم عند الله تعالى

ખુસૈફ બે : જાહેર એ છે કે એ પણ પોતાના હકીકી અર્થ પર છે. એના બે ખુલાસા છે, ક્યાં તો એ જ પહેલાવાળી કે એને કહેવામાં આવશે કે સાતેવ તબક્કા સુધી જમીનને ખોદ. એને ખુસૈફ થી તાબીર (અર્થઘટન) કરવામાં આવ્યું છે. પછી તેના પછી તે સાતેવ તબક્કા તેના ગળામાં નાખી દેવામાં આવશે. અથવા એ કે આ બંનેવ સજાઓ અલગ અલગ વિવિધ હૈસિયતના જુર્મ પ્રમાણે વિવિધ વ્યક્તિઓને આપવામાં આવશે.

આ હદીષથી સાબિત થયું કે જે શખ્સ જમીનની સપાટીનો માલિક થઈ ગયો તે તહતુષ્ષરા (પાતાળ) સુધી સાતેવ જમીનો અને આસ્માન સુધીના પૂરા વાતાવરણનો માલિક થઈ ગયો. જમીનની નીચે જે ચાહે ઠેરફેર કરે એ જ પ્રમાણે ઉપર જેટલી ઊંચી ચાહે ઈમારત બનાવે. બલ્કે અમુક આલિમોએ લખ્યું છે કે જમીનની અંદર જો કોઈ ખાણ કે ખજાનો દફન થયેલો મળે તે પણ એની મિલ્કત છે.

عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَخَذَ

"અબૂ અબ્દુલ્લાહ (ઈમામ બુખારી)એ કહ્યું, આ હદીષ ઈબ્ને મુબારકના ખુરાસાનની કિતાબોમાં નથી.

مِنَ الْأَرْضِ شَيْئًا بِغَيْرِ حَقِّهِ خُسْفٌ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَى سَبْعِ أَرْضِينَ

આ હદીષ શાગિર્દોને બસરામાં લખાવી છે."

અબૂ અબ્દુલ્લાહ (ઈમામ બુખારી)એ કહ્યું, આ હદીષ ઈબ્ને મુબારકના ખુરાસાનની કિતાબોમાં નથી. આ હદીષ શાગિર્દોને બસરામાં લખાવી છે.

હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને મુબારક ખુરાસાનમાં રહેતા હતા. અધિક્તર હદીષો ખુરાસાનમાં જ વર્ણવી છે. અને એ જ એમની કિતાબો મશહૂર છે એ કિતાબોમાં આ હદીષ નથી. એનાથી કોઈને શંકા થઈ શકતી હતી કે આ હદીષની નિસ્બત હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન મુબારકની તરફ સહીહ નથી, એના નિવારણના માટે હઝરત ઈમામ બુખારીએ એવું ફર્માવ્યું કે તેમણે આ હદીષ બસરામાં લખાવી હતી.

بَابُ إِذَا أَذِنَ لِنَسَائِنِ الْأَخْرَسِيِّ جَانِزًا ۳۳۲

"જ્યારે માણસ બીજાના માટે ઈજાઝત આપી દે તો જઈઝ" - (૩૩૨)

حدیث ۱۳۹۷ عَنْ جَبَلَةَ قَالَتْ كُنَّا بِالْمَدِينَةِ فِي بَعْضِ أَهْلِ الْعِرَاقِ فَأَصَابَتْنَا سَنَةٌ فَكَانَ

"જબલાએ કહ્યું કે અમે મદીનામાં કેટલાક ઈરાકવાળાઓમાં હતા. સંજોગોવસાત દુકાળ [હદીષ : ૧૩૯૭]

ابْنُ الرَّبِيعِ يَرْمِيْنَا التَّمْرَ فَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَمْرُبُنَا فَيَقُولُ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

પડયો. અને ઈબને જુબૈર અમને ખજૂર ખાવા માટે આપતા હતા. ઈબને ઉમર અમારી પાસેથી પસાર થતા તો

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الْإِقْرَانِ إِلَّا أَنْ يَسْتَأْذِنَ الرَّجُلُ مِنْكُمْ أَخَالَ

ફર્માવતા કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ખજૂરોને મિલાવીને ખાવાથી મના ફર્માવ્યું છે, પણ એ કે સાથી પોતાના ભાઈને ઈજાઝત આપી દે." (બુખારી ૧/૩૩૮ અશ્શરકા બાબુલ ફિરાન ફિત્તમર, ૨/૮૧૮ અલ્ઈત્અમહ, મુસ્લિમ-ઈત્અમહ, અબૂ દાઉદ, તિર્મિઝી, નિસાઈ, ઈબને માજહ : અલ્ઈત્અમહ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ બિન હંબલ ૨/૭)

بَابُ قَوْلِ اللَّهِ وَهُوَ اللَّهُ الْخِصَامُ ۳۳۳

"અલ્લાહ તઆલાના આ ઈશાદિના બયાનમાં - (૩૩૨)

حدیث ۱۳۹۸ عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

"ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنہا નબી ﷺ થી રિવાયત કરે છે કે [હદીષ : ૧૩૯૮]

હદીષ : ૧૩૯૭ની સમજૂતી

જ્યારે અમુક માણસો બેસીને ખાવા ખાય રહ્યા હોય તો સખત અયબદાર અને નાપસંદીદા છે કે જો કોઈ ખાસ ચીજ સૌના ખાવા માટે આવી હોય તો કોઈ શખ્સ વધુ માત્રામાં ખાય. એની એક સ્થિતિ આ છે, દા.ત. ખજૂરો છે તેને સૌ એક એક ખાય રહ્યા હોય અને કોઈ શખ્સ બે કે બેથી વધુ ખાય રહ્યો છે એ ખાનારની લાલચ તથા દિલની તંગી (સંકૂચિતપણુ), નીચતાની સાથોસાથ અન્ય શરીકોને તકલીફ પહોંચાડવું છે, એટલા માટે હદીષમાં એનાથી મનાઈ ફર્માવવામાં આવી. અને અહીં આ હદીષમાં ખાસ કારણ એ હતું કે હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન જુબૈરે એ ખજૂરો સૌ શરીકોના માટે મોકલી હતી કેવળ ખાવાના માટે અને માલિકી હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન જુબૈરની હતી. બીજાની માલિકીની ચીજમાં પોતાની મરજી મુજબ વર્તવું સખત અયબદાર ચીજ છે. તેમણે એ હેતુથી મોકલ્યું હતું કે તેને સર્વ લોકો જરૂરત પ્રમાણે તથા હિસ્સા અનુસાર ખાય, એટલા માટે ન મોકલ્યું હતું કે એક જ માણસ ડબલ ખાય જાય. હા ! જો ખાવા પોતાની માલિકીનું હોય તો ઈખ્તિયાર છે કે માણસ જે રીતે ચાહે ખાય.

હદીષ : ૧૩૯૮ની સમજૂતી

સૂરએ બફરહમાં ફર્માવવામાં આવ્યું : "وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَىٰ مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ اللَّهُ الْخِصَامُ" અને અમુક માણસો તે છે જેની દુનિયાની જિંદગીમાં વાત તને ભલી લાગે અને પોતાના દિલની વાત પર અલ્લાહને ગવાહ લાવે, જ્યારે તે સૌથી મોટો ઝઘડાળુ છે."

مَا لِي اِنْ اَبْغَضَ الرَّجَالَ اِلَى اللّٰهِ اِلَّا اللّٰهُ الْخَصْمُ مَه

ફર્માવ્યું, અલ્લાહ તઆલાને સૌથી વધુ નાપસંદ સખત ઝઘડાળુ છે."

(બુખારી ૨/૬૪૯ તફસીરે સૂ. બફરહ, ૨/૧૦૬૬ અહકામ, મુસ્લિમ-ઈલ્મ, તિર્મિઝી-તફસીર, નિસાઈ-ફઝા, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ બિન હંબલ, ૬/૬૩)

بَابُ اِسْمٍ مِّنْ خَاصَمٍ فِي بَاطِلٍ وَهُوَ يَعْلَمُهُ م٣٣

"જાણીબુઝીને નાહક્ક ઝઘડો કરનારનો ગુનોહ" - (૩૩૨)

حدیث ۱۳۹۹
ثِي عَرَّوَابْنُ الزَّبَيْرِ اَنَّ زَيْنَبَ بِنْتَ اُمِّ سَلَمَةَ اَخْبَرَتْ اَنَّ اُمَّهَا اُمَّ سَلَمَةَ

"ઝયનબ બિન્તે ઉમ્મે સલમાએ ખબર આપી કે તેમનાં વાલિદા હઝરત ઉમ્મે સલમાને [હદીષ : ૧૩૯૯]

رَوَّجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَخْبَرَتْهَا عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

નબી ﷺ નાં રફીકાએ હયાતે ખબર આપી કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ તેમને બતાવ્યું કે એકવાર હુઝૂરે પોતાના

اَنْتَ سَمِعَ خُصُومَةً بِيَابِ حُجْرَتِي فَخَرَجَ اِلَيْهِمْ فَقَالَ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ وَاَنْتَ يَا بِنْتِي الْخَصْمُ

ઓરડાના દરવાજા પર ઝઘડો સાંભળ્યો તો ઝઘડનારા પાસે તશરીફ લઈ ગયા અને ફર્માવ્યું, છેવટે તો હું

فَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ اَنْ يَكُوْنُوْا اَبْلَغَ مِنْ بَعْضٍ فَاَحْسِبُ اَنْتَ قَدْ صَدَقَ وَاَقْضِيْ لِبِذَلِكَ

ઈન્સાન જ છું અને મારી પાસે ઝઘડનારા આવે છે, તમારામાંથી કેટલાક લોકો બીજાની સરખામણીએ અધિક

એક કૌલના પ્રમાણે આ આયતે કરીમા અને એના પછીની ત્રણ આયતો અખ્નસ બિન શરીફ ષફફીના બારામાં નાઝિલ થઈ છે. અન્ય પણ કથનો (અફવાલ) છે, અહીં આ મઅહૂદ ફિઝ્ઝહન (વાત કરનાર અથવા જેને સંબોધન હોય એના ઝહનમાં જે નિશ્ચિત હોય તે) ખયાલમાં રાખવી જરૂરી છે કે એનાથી મુરાદ અખ્નસ જેવા બદબાતિન મુરાદ મુનાફિક મુરાદ છે અથવા પછી એવું ખાસ કરવું જરૂરી છે કે મુસલમાનોમાં સૌથી અધિક ઝઘડાળુ, બુરાઈ પસંદ કરનાર છે અથવા એ કે અતિશ્યોક્તિરૂપે થપકાના માટે આવું ફર્માવી આપ્યું છે.

હદીષ : ૧૩૯૯ની સમજૂતી

انما انا بشر : નો ફાયદો એ છે કે હું બશરની હિદાયતના માટે અલ્લાહની હિકમતથી બશરના રૂપમાં દુનિયામાં તશરીફ લાવ્યો છું જેથી લોકો મારું અનુસરણ કરે. એટલા માટે હું ઝઘડો કરવાવાળાનાં બયાનો અને દાવેદારની સાબિતીઓ વગેરે પરથી જે હક્ક જણાય છે તે કરું છું અને મારા બાતિની (આંત્રિક) ઈલ્મના પ્રમાણે ફેસલા નથી કરતો. કેમ કે મારી ઉમ્મતના સર્વ ફાઝીઓ ન બાતિની ઈલ્મ ધરાવશે અને ન તેમનો બાતિની ઈલ્મ શરઈ તૌર પર દલીલ ઠરશે. એટલા માટે તેઓ જાહેરી સાબિતી પર ફેસલા કરશે. અને બે પક્ષો એ ફેસલાને માનવા માટે મજબૂર છે. હવે જો હું બાતિની ઈલ્મના પ્રમાણે જાહેરી બયાનો તથા સાબિતીઓના વિરૂદ્ધ ફેસલો આપું તો શક્ય છે કે એ ખુદાથી ન ડરનારા ફાઝીઓને જુલ્મ તથા જોર અને હક્ક વિરૂદ્ધ ફેસલા આપવાના માટે બહાનુ હાથ લાગી જાય, એટલા માટે હું બશરની હેસિયતથી જાહેરી સબૂત તથા બયાન પર ફેસલો આપું છું.

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (422) જુલ્મ અને ફેસાસ વિશે પકરણ

فَمِنْ قَضِيَّتْ لِي بِحَقِّ مُسْلِمٍ فَإِنَّمَا هِيَ قِطْعَةٌ مِنَ النَّارِ فَلْيَاخُذْهَا أَوْ فَلْيُتْرِكْهَا سَه

પોતાના મંતવ્યને ખૂબ સારી રીતે રજૂ કરનાર હોય છે. હું ગુમાન કરી લઉં છું કે તેણે સાચું કહ્યું અને એના

હક્કમાં ફેંસલો કરી આપું છું. જેના માટે કોઈ મુસલમાનના હક્કનો ફેંસલો કરી દઉં તો

એ આગનો ટુકડો છે તો હવે ચાહે તો લે અથવા છોડી આપે."

(બુખારી, ૧/૩૬૮ શહાદાત, ૨/૧૦૦૩ અહલીયલ, ૨/૧૦૬૨, ૧૦૬૪ અલ્અહકામ, ૨/૧૦૬૫ અલ્ફુજા,

મુસ્લિમ-ફુજા, અબૂ દાઉદ-અહકામ)

ابْلَغ : એટલે કે તે પોતાના ખ્યાલોને ખૂબસૂરતીની સાથે યોગ્ય શબ્દ પ્રયોગ તથા તરકીબની સાથે, અને દલીલના અંશોને હૃદયાકર્ષક ક્રમાનુસાર સાથે બયાન કરી આપે છે જેથી તેની વાત સાચી જણાય છે. બુખારીની અન્ય રિવાયતોમાં આ પ્રમાણે છે :-

"ولعل بعضكم الحن بحجته من بعض فمن قضيت له بحق اخيه شيئا فانما اقطع له قطعة من النار" અને શક્ય છે કે તમારામાંના અમુક પોતાની દલીલ ઉમદાપણા સાથે સમજાવનાર હોય તો હું તેના પ્રમાણે તેના ભાઈના હક્કમાં ફેંસલો કરું, એવી સ્થિતિમાં એના માટે આગના ટુકડાનો ફેંસલો કરું છું."

આ રિવાયતમાં **أَبْلَغ** ને બદલે **الْحَن** છે. **الْحَن** **سَمِعَ يَسْمَعُ** છે. **لِحْن** સમજદાર હોવાના અર્થમાં આવે છે. એ જ પ્રમાણે **لِحْن** હોશિયાર, સમજદારના અર્થમાં આવે છે. **لِحْن** સમજના અર્થમાં.

મસાઈલ : ઉલમાનો એમાં મતભેદ છે કે ફાઝીની ફુજા એટલે એનો ફેંસલો કેવળ જાહેરમાં લાગુ થાય છે કે બાતિનમાં પણ. ઈમામ અબૂ યુસૂફે ફર્માવ્યું, બાતિનમાં લાગુ નથી કેવળ જાહેરમાં લાગુ છે. હવે જો કોઈએ જૂઠો દાવો કરીને બનાવટી સાબિતીઓ રજૂ કરીને પોતાના ફેરવમાં ફેંસલો કરાવી લીધો તો પણ તે ચીજ તેની માલિકીની નથી. પણ ઈમામે આ'ઝમ તથા ઈમામ મુહમ્મદની દૃષ્ટિએ અહીં તફસીલ છે. માલોમાં એ જ હુકમ છે કે બાતિનમાં લાગુ નથી, પરંતું નિકાહ, તલાકમાં બાતિનમાં પણ લાગુ છે. (બાતિની ઈલ્મ હેઠળ લાગુ કરી શકાય)

اقول وهوالمستعان : આ તે મસાઈલમાંથી છે જેની ગલત રીતે રજૂઆત કરીને મુસલમાનોમાં લડાઈ, ઝઘડા, ફસાદ ફેલાવવાની પૂરાણી આદતવાળા ગૈર મુકદ્દિલદો, હનફીઓ (અહનાફ)ને બદનામ કરે છે, એટલા માટે એની થોડી સ્પષ્ટતા કરવી જરૂરી છે.

એને એક દૃષ્ટાંતથી સમજો. ઝયદે હિંદા પર દાવો કર્યો કે આ મારી પત્ની છે, જ્યારે કે એ બંનેવમાં નિકાહ કદી નથી થયો. ઝયદે ગવાહો થકી સાબિત કરી આપ્યું કે નિકાહ થયો છે. ફાઝીએ ફેંસલો કરી આપ્યો કે હિંદા ઝયદની પત્ની છે. જો હવે આ ફેંસલાને બાતિની તૌર પર લાગુ ન માને તો હિંદા પર ફર્જ છે કે ઝયદથી અલગ રહે, પણ તેણી કોઈ અન્ય સાથે નિકાહ નથી કરી શકતી, ઝયદ વિદન થશે. અને જો હિંદા કોઈ અન્ય સાથે નિકાહ કરીને તેની સાથે સંભોગ કરે તો ઝયદ તેના પર ઝિનાનો આરોપ લગાડીને સંગસાર પણ કરાવી શકે છે. અને આખા કિસ્સામાં હિંદાનો કોઈ વાંક પણ નથી, અને સજા એટલી સખ્ત કે તેની જિંદગી બર્બાદ થઈ રહી છે. આ નિર્દોષ મઝલૂમાની જિંદગીને તબાહી તથા બર્બાદીથી બચાવવાના માટે તે ફુજા (ફેંસલા)ને બાતિની રીતે પણ લાગુ માની અને ફાઝીના ફેંસલાને (નિકાહના બંધારણ)ના સ્થાને રાખ્યો જેમ કે નિકાહના બંધારણ બાદ અજનબી પુરૂષ તથા સ્ત્રી પતિ પત્ની થઈ જાય છે એ જ પ્રમાણે ફાઝીના ફેંસલા પછી પણ પતિ પત્ની થઈ ગયાં.

ગૈર મુકદ્દિલદોને એની સાથે કોઈ લેવા દેવા નથી કે કોઈની જિંદગી બર્બાદ થઈ રહી છે, તે પણ વિના વાકે !

بَابُ تَصَاوِ الْمَظْلُومِ إِذَا وَجَدَ مَالَ ظَالِمِهِ ۳۳

"જાલિમનો માલ જો મળી જાય તો મઝલૂમ પોતાનો બદલો લઈ શકે છે." – (૩૩૨)

ت ٤٧. وَقَالَ ابْنُ سَيْرِينَ يُقَاصُّهُ وَقَرَأَ وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَابُوا بِمِثْلِ مَا عَرَّبْتُمْ بِهِ.

"ઈબ્ને સીરીને કહ્યું, એનાથી બદલો વસૂલ કરી લે, અને સબૂતમાં આ આયત [તઅલીફ : ૪૭૦]

તિલાવત ફર્માવી : જો કોઈને જુલ્મની સજા આપો તો એટલી જ જેટલી તમને તકલીફ આપવામાં આવી હોય."

حدیث ١٤٠٠ عَنْ أَبِي الْخَيْرِ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ قُلْنَا

"હઝરત ઉકબા બિન આમિર رضی اللہ عنہ થી રિવાયત છે કે અમે નબી ﷺ ની [હદીષ : ૧૪૦૦]

لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّكَ تَبِعْتَنَا فَنَزَلُ بِقَوْمٍ لَا يَقْرُؤُونَ فَمَا تَرَى فِيهِ

બિદમતમાં અર્જ કરી, હુઝૂર અમને મોકલ્યા કરો છો, ક્યારેક અમે એવા લોકો પાસે ઉતરીએ છીએ જેઓ તેમને ફસાદ ફેલાવવા તથા હનફીઓને ગલત તરીકાથી બદનામ કરવાથી જ કામ છે. નિકાહના જેમ તલાકમાં પણ આ જ પ્રકારની મુશ્કેલી છે.

આ મસ્અલાની શાખ એ પણ છે કે બયાન તથા સાબિતીની વિરૂદ્ધ પોતાના ઈલ્મના પ્રમાણે ફાઝીને ફેસલો કરવાની ઈજાઝત છે કે નથી? એમાં ઘણી તફસીલ છે એટલા માટે એને મુલ્તવી રાખીએ છીએ.

ઈમામ બુખારીએ આગળ કિતાબુશશહાદતમાં આ જ હદીષ પર આ પ્રકરણ રચ્યું છે : من اقام البينة بعد اليمين જેણે યમીન (ફસમ) પછી બૈયિનહ (સુબૂત) પેશ કર્યું. આદત પ્રમાણે ઈમામ બુખારીએ કોઈ હુકમ વર્ણવ્યો નથી. જમહૂરનો મઝહબ એ છે કે તે બૈયિનહ મફબૂલ (સબૂત સ્વીકાર્ય) છે અને એના પ્રમાણે ફાઝી પોતાના ફેસલાને તબદીલ કરે. અને હદીષથી પણ આ જ જણાય છે.

કેમ કે હદીષથી એ સ્પષ્ટતાથી સાબિત છે કે જૂઠી ફસમ હક્કવાળાના હક્કને સાકિત નથી કરતી (ઉઠાવી નથી લેતી), બલકે જૂઠી ફસમ પર ફેસલા પછી તેને લેવાથી મના ફર્માવ્યું. એનો સાર એ થયો કે જૂઠી ફસમના પછી પણ એ જ સ્થિતિ રહી જે જૂઠી ફસમ પહેલાં હતી. એટલા માટે જેવી ફસમ પહેલાં બૈયિનહ (સુબૂત) રજૂ થઈ શકે છે એવી રીતે જૂઠી ફસમ પછી પણ. એને સૈયદના ફારૂકે આ'ઝમ رضی اللہ عنہ એ ફર્માવ્યું, البينة العادلة خير من اليمين الفاجرة "હકીકતના પ્રમાણે બૈયિનહ જૂઠી ફસમ કરતાં બેહતર છે."

તઅલીફ : ૪૭૦ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ અબ્દુલ્લાહ બિન હુમૈદે પોતાની તફસીરમાં વર્ણવેલ છે. એના બારામાં ઉલમાનાં વિવિધ કથનો છે. મૂળ મઝહબ એ છે કે જો મઝલૂમ ઠીક તે જ પોતાનો માલ પામે અથવા તે જાતિનો પામે તો લઈ શકે છે. બલકે જમાનાની હાલતને જોતાં હવે એની પણ ઈજાઝત છે, એના માલની જાતિમાંથી ન હોય તો પણ તેની માત્રા જેટલો લઈ શકે છે.

હદીષ : ૧૪૦૦ની સમજૂતી

બળજબરી મહેમાનદારી એ યુગમાં ખાસ હતી, હવે જાઈઝ નથી. એના પર વિગત ચર્ચા થઈ ચૂકી છે. પ્રકરણ فخذوا منهم حق الضيف થી સાબિત છે.

بَابُ صَبِّ الْخَمْرِ فِي الطَّرِيقِ ص ٣٥

"रस्तामां शराभ वहाववी" - (उउप)

حدیث ۱۴۰۲ حَدَّثَنَا ثَابِتٌ عَنْ أَنَسِ بْنِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ كُنْتُ سَاقِي الْقَوْمِ

"હઝરત અનસ રضی اللہ عنہ, હું અબૂ તલહાના ઘરે ફોમનો સાકી (શરાબ પીવડાવનાર) [હદીષ : ૧૪૦૨]

فِي مَنْزِلِ أَبِي طَلْحَةَ وَكَانَ خَمْرُهُمْ يَوْمَئِذٍ الْفَضِيحُ فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ

હતો. તે દિવસે તેમની શરાબ ફઝીખ હતી. એવામાં રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ એક મુનાદી (પોકારનાર)ને હુકમ

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُنَادِيًا يَتَادَى أَلَا إِنَّ الْخَمْرَ قَدْ حُرِّمَتْ فَقَالَ

આપ્યો કે તે એવું એલાન કરી આપે, સાંભળો ! બેશક ! શરાબ હરામ કરી દેવામાં આવી. એના પર અબૂ

لِي أَبُو طَلْحَةَ أَخْرَجَ فَأَهْرَقَهَا فَخَرَجْتُ فَهَرَقْتُهَا قَالَ فَجَرَّتْ فِي سِلْكِ الْمَدِينَةِ

તલહાએ મને કહ્યું, બહાર નીકળીને શરાબને વહાવી આપ ! મેં બહાર નીકળીને શરાબને વહાવી આપી. અને

فَقَالَ بَعْضُ الْقَوْمِ قَدْ تَيْلَ قَوْمٌ وَهِيَ فِي بُطُونِهِمْ فَأَنْزَلَ اللَّهُ لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ

તે મદીનાની ગલીઓમાં વહેવા લાગી. કેટલાક લોકોએ કહ્યું કે કેટલાક લોકો એ હાલમાં ઈન્તેકાલ કરી ગયા છે

أَمِنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا - الآية

કે એમનાં પેટોમાં શરાબ હતી. એના પર આ આયતે કરીમા નાઝિલ થઈ : એ લોકો પર જેઓ ઈમાન લાવ્યા

અને નેક અમલ કર્યા, પોતાની ખાઘેલી ચીજોમાં કોઈ ગુનોહ નથી."

(બુખારી ૨/૬૬૪ તફસીર સૂરએ માએદા, ૨/૮૩૬ અશરેબહ, બે તરીફાથી ૨/૮૪૧ બિદમતુસ્સગારિલ કેબાર,

૨/૧૦૭૭ અખ્બારુલ આહાદ, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ-અશરેબહ)

હદીષ : ૧૪૦૨ની સમજૂતી

અબૂ તલહા એ હઝરત અનસનાં માતા હઝરત ઉમ્મે સુલૈમના પતિ હતા. તેમનું નામ ઝયદ બિન સહલ અન્સારી છે એ બયઅતે ઉફુબામાં હાજર હતા. અને નુકબામાંથી એક હતા. બદર, ઓહદ વગેરે સર્વ જંગોમાં શરીક રહ્યા. હુઝૂરે અફદસ ﷺ પછી ચાલીસ વરસ જીવતા રહ્યા. હઝરત અનસે બતાવ્યું કે એ દરિયાઈ લશ્કરની સાથે જેહાદમાં હતા એવામાં વિસાલ થઈ ગયો. સાત દિવસ સુધી કોઈ ટાપુ ન મળ્યો કે તેમને દફન કરવામાં આવે. સાત દિવસ સુધી જનાઝો આમ જ રહ્યો પણ તેમાં કોઈ ફેરફાર કે ખરાબી ન થઈ. સાત દિવસ બાદ જ્યારે ટાપુ મળ્યો તો ત્યાં દફન કરવામાં આવ્યા. એ મજલિસમાં અગ્રેસર સહાબામાંથી હઝરત અબૂ ઓબેદા બિન જર્હાહ, હઝરત ઉબય બિન કઅબ, હઝરત અબૂ ઐયૂબ, હઝરત મઆઝ બિન જબલ, હઝરત અબૂ દજાના, હઝરત અબૂ સહલ બિન બયઝા رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ أَجْمَعِينَ પણ હતા અને ઘરના અન્ય સભ્યો હતા.

نورالهدى للفقهاء الشافعية (भाग-प) (426) જુલ્મ અને ફેસાસ વિશે પકરણ

وكان خمرهم : وكان خمرهم : શાબ્દિક અર્થ છુપાવવું છે, એનાથી خمار (ખેમાર) ઓઢણી તથા દુપટ્ટાના અર્થમાં આવે છે. આમ બોલીમાં خمرનો અર્થ દરેક નશાકારક પીણુ થાય છે અને આપણા હનફી ફકીહોની નજીક خمر (ખમર) કેવળ તે નશાકારક પીણાને કહે છે કે દ્રાક્ષના કાચા રસને આમ જ છોડી દેવામાં આવે છે ત્યાં સુધી કે એમાં નશો આવી જાય. આ ઉમ્મતના ઈજમાઅથી ફતઈ હરામ છે. એનું ટીપેટીપુ પેશાબની જેમ નાપાક તથા હરામ છે.

فَضْحُ-فَضِيْحُનો અર્થ પાણી છલકાવું છે. فضیحએ શરાબને કહે છે જે અઘપાકી ખજૂર થકી એ રીતે તૈયાર કરવામાં આવે કે તે આગ ન જુએ. ખજૂરને પાણીમાં બોળીને છોડી આપે ત્યાં સુધી કે નશો આવી જાય.

منادياينادی : બીજી રિવાયતોમાં એ છે કે એક સાહબે આવીને જણાવ્યું કે મુનાદી એવું પોકારી રહ્યો છે કે શરાબ નાપાક છે અને રસ્તાઓને વિના જરૂર તથા મજબૂરી નાપાક કરવા મના છે. આજે એની ઈજાઝત નથી પણ તે ઈસ્લામના શરૂની વાત હતી, તેમજ એમાં શરાબની હુમત (હરામ હોવા)નું આમ એલાન સંપૂર્ણપણે છે, સાથોસાથ શરાબની તુચ્છતાનું પ્રદર્શન છે. આ પરથી જાણવા મળ્યું કે સુલ્તાનના મુનાદીનું એલાન કબૂલ કરવું વાજિબ છે. ઈબ્ને હઝમ ઝાહેરીએ આ જ હદીષથી દલીલ કરી છે કે શરાબ પાક છે નહીં તો આ પ્રમાણે રસ્તાઓમાં વહાવવામાં ન આવત, અને વહાવવામાં આવી તો હુઝૂર ﷺ એના પર ચેતવણી જરૂર આપતા. અલ્લામા અયનીએ ફર્માવ્યું, ઈબ્ને હઝમની આ ભારે નિરર્થક હિંમત છે. કુઆને કરીમે ખૂદ એના નાપાક હોવાની નસ (દલીલ) ફર્માવી આપી છે.

اقول هوالمستعان : અલ્લાહની તૌફીકથી હું કહું છું : અલ્લામા અયનીની મુરાદ આ આયતે કરીમા છે : انما الخمر والميسر والانصاب والازلام رجس من عمل الشيطان "શરાબ અને જૂગાર અને મૂર્તિ તથા પાસા નાપાક શૈતાની કામ છે." (માઈદા-૯)

પરંતુ એના પર એવું કહી શકાય છે કે رجس જાહેરી નાપાકીના અર્થમાં નિશ્ચિત નથી, બાતિની મુરાદ છે. એ જ રીતે શરાબના બારામાં પણ કહી શકાય છે.

حدیث
۱۴۰۴

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ لَمْ أَنْزَلْ

"હઝરત ઈબને અબ્બાસ રઝી અલ્લેહુ એનું કહ્યું, હું લાંબા સમયથી એનો ખ્વાહિશમંદ (ઈચ્છુક) [હદીષ : ૧૪૦૪]"

جَرِيصًا عَلَى أَنْ أَسْأَلَ عُمَرَ عَنِ الْمَرَّاتَيْنِ مِنْ أَرْوَاحِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

હતો કે હઝરત ઉમર અલ્લેહુ એનું પૂછું અઝવાજે મુતહ્હરાતમાંથી તે બે કોણ કોણ હઝરત હતાં જેમના

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّتَيْنِ قَالَ اللَّهُ لَهُمَا إِنَّ تَوْبًا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَعَتْ قُلُوبُكُمَا فَحَجَّجْتُ

બારામાં અલ્લાહ તઆલાએ ફર્માવ્યું, તમે બંનેવ અલ્લાહની તરફ રુજૂઅ કરો તમારાં દિલ રાહથી કાંઈક હટી

مَعَهُ فَعَدَلُ وَعَدَلْتُ مَعَهُ بِالْأَدَاةِ فَتَبَرَّزْتُ ثُمَّ جَاءَ فَسَكَبْتُ عَلَى يَدَيْهِ مِنَ الْأَدَاةِ

ગયાં છે. મેં એમની સાથે હજ કરી તે ક્રાએ હાજતના માટે આમ રસ્તાથી વળ્યા તો હું પણ પાણીનું વાસણ

فَتَوَضَّأْتُ فَقُلْتُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مِنَ الْمَرَّاتَيْنِ مِنْ أَرْوَاحِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ

લઈને વળ્યો. તે ક્રાએ હાજતના માટે ચાલ્યા ગયા. પછી આવ્યા તો મેં વાસણથી તેમના બંનેવ હાથો પર પાણી

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّتَانِ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُمَا إِنَّ تَوْبًا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَعَتْ

નાખ્યું તો તેમણે વુજૂ કર્યું. મેં પૂછ્યું, અઝવાજે મુતહ્હરાત (પુનિત પત્નીઓ)માં તે બે કોણ છે જેમના બારામાં

قُلُوبُكُمَا فَقَالَ وَاعْجَبًا لَكَ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ عَائِشَةُ وَحَفْصَةُ ثُمَّ اسْتَقْبَلَ عُمَرُ

અલ્લાહ અલ્લેહુ એ ફર્માવ્યું : તમે બંનેવ અલ્લાહની તરફ રુજૂઅ કરો તમારાં દિલ રાહથી કાંઈક હટી ગયાં છે.

الْحَدِيثِ يَسُوقُهُ فَقَالَ إِنِّي كُنْتُ وَجَارًا لِي مِنَ الْأَنْصَارِ فِي بَيْتِي أُمِّيَّةَ بْنِ نَزِيدٍ

ફર્માવ્યું, આશ્ચર્ય છે, હે ઈબને અબ્બાસ ! એ આઈશા તથા હફ્સા છે ! ત્યારબાદ હઝરત ઉમરે પૂરી હદીષ વર્ણન

وَهِيَ مِنْ عَوَالِي السَّدِيدَةِ وَكُنَّا نَتَنَاوَبُ السَّرْوَلَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

કરી કે હું તથા મારો એક અન્સારી પડોસી બની ઉમૈયા બિન ઝયદના મહોલ્લામાં રહેતા હતા જે અવાલી

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَنْزِلُ يَوْمًا وَأَنْزَلَ يَوْمًا فَاذْ أَنْزَلْتُ جِئْتُهُ مِنْ خَيْرِ ذَالِكَ الْيَوْمِ

(મદીના શરીફના ઊંચાણવાળી વસ્તી) મદીનામાંથી છે. અમે બંનેવ વારાફરતી નબી સલ્લિ અલ્લેહુ એનું બિદમતમાં આવજા

હદીષ : ૧૪૦૪ની સમજૂતી

અઝવાજે મુતહ્હરાત (પુનિત પત્નીઓ)થી અલગ મહિના સુધી બાલાખાના (ઉપલા માળે) તશરીફ રાખવાનો બનાવ બે વાર ઉપસ્થિત થયો છે. એકવાર હિ.સ. ૫માં જ્યારે કે પગ મુબારકમાં ઘોડા પરથી પડી જવાથી ચોટ આવી હતી. બીજીવાર હિ.સ. ૯માં જ્યારે અઝવાજે મુતહ્હરાતથી

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(429)

જુલ્મ અને ફેસાસ વિશે પકરણ

مِنَ الْأَمْرِ وَغَيْرِهِ وَإِذَا نَزَلَ فَعَلَ مِثْلَهُ وَكُنَّا مَعَشَرَ قُرَيْشٍ نَغْلِبُ النِّسَاءَ فَلَمَّا

કર્યા કરતા હતા. એક દિવસ તે હાજર થતો અને એક દિવસ હું હાજર થતો. જે દિવસે હું હાજર થતો એ દિવસની

قَدِمْنَا عَلَى الْأَنْصَارِ إِذْ هُمْ قَوْمٌ تَغْلِبُهُمْ نِسَاءُهُمْ وَطَفِقَ نِسَاءُ نَايَا خَذَنَ

પૂરી ખબર લઈને આવતો, તે કોઈ હુકમ હોતો અથવા અન્ય કાંઈ. અને જે દિવસે તે જતો તો તે પણ એવું જ

مِنْ أَدَبِ نِسَاءِ الْأَنْصَارِ فَصَحَّتْ عَلَى إِمْرَأَتِي فَأَجَعَتْنِي فَأَنْكَرْتُ أَنْ تَرَا جِعَنِي

કરતો. અને અમે કુરૈશના લોકો સ્ત્રીઓ પર ગાલિબ રહેતા. જ્યારે અ-સારમાં આવ્યા તો અમે એ જોયું કે

فَقَالَتْ وَلِمَ تُنْكِرُ أَنْ أُرَاجِعَكَ فَوَاللَّهِ إِنَّ أُمَّرَأَةَ وَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ

અ-સાર પર તેમની સ્ત્રીઓ ગાલિબ છે. અમારી સ્ત્રીઓ પણ અ-સારની સ્ત્રીઓના રંગ ઢંગ શીખવા લાગી.

وَسَلَّمَ لِيُرَاجِعْتَهُ وَإِنْ أَحَدًا مِّنْ لَّبَنَاتٍ لَّيَجْرُهُ أَيُّومًا حَتَّى اللَّيْلِ فَأَفْرَعَنِي فَقُلْتُ

એકવાર મારી પત્નીને ધમકાવી તો તેણીને પલટીને જવાબ આપી દીધો. તેનું પલટીને જવાબ આપવું મને

خَابَتْ مَن فَعَلَ مِنْهُنَّ بِعَظِيمٍ ثُمَّ جَمَعْتُ عَلَى ثِيَابِي فَمَا خَلْتُ عَلَى حَفْصَةَ

નાપસંદ પડ્યું. તેણીએ કહ્યું, મારા જવાબ આપવાને નાપસંદ શા માટે કરો છો? વલ્લાહ! અઝવાજે મુતહ્હરાત

فَقُلْتُ أَيُّ حَفْصَةَ أَتُغَاضِبُ إِحْدَايَكُنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّومًا

રસૂલલ્લાહ ﷺ ને પલટીને જવાબ આપે છે અને તેણીઓ દિવસ દિવસભર રસૂલલ્લાહ ﷺ સાથે બોલવાનું

حَتَّى اللَّيْلِ فَقَالَتْ نَعَمْ فَقُلْتُ خَابَتْ وَخَسِرْتُ أَمَا مَنُ أَنْ يَغْضِبَ اللَّهُ نِعْضِبُ

છોડી આપે છે. આ વાતે મને ગભરાવી આપ્યો. મેં કહ્યું, એમાંથી જેણે પણ આવું કર્યું છે તે ખૂબ જ નુકસાનવાળી થઈ.

رَسُولِهِ فَتَهْلِكِينَ لَا تَسْتَكْثِرِينَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا تَرَا جِعِينَ

પછી મેં મારાં કપડાં ઠીક કર્યાં અને હફસાની પાસે ગયો, અને મેં કહ્યું, હે હફસા! તમારામાંથી અમુક રસૂલલ્લાહ

فِي شَيْءٍ وَلَا تَهْجُرِيهِ وَسَلِّبِي مَا بَدَأْتُكَ وَلَا يَغْرَتُكَ أَنْ كَانَتْ جَارَتُكَ هِيَ

ﷺ થી દિવસ દિવસભર નારાજ રહો છો?! તેમણે બતાવ્યું કે હા! એવું થાય છે! મેં કહ્યું, જેણે આવું કર્યું

નારાજ થઈને એ ફસમ ખાય લીધી હતી કે તેણીઓ પાસે એક મહિના સુધી જઈશ નહીં. જેમ કે મેં ભાગ-૨,

પેજ-૩૬૭ (ગુજરાતીમાં પેજ : ૩૨૮) પર વિસ્તાપૂર્વક વર્ણન કર્યું છે. ઘણા રાવીઓને એ ગુમાન થઈ ગયું કે

આ બંનેવ એક જ બનાવ છે, પણ હફીફત એ છે કે આ બંનેવ બે બનાવો છે. હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસે હઝરત

ઉમર رضی اللہ عنہ થી મરુઝહહરાનમાં પૂછ્યું હતું. અમુક રિવાયતમાં એ છે કે ખૂદ હઝરત ઉમરે તેમને ફર્માવ્યું,

لَوْلَا هَذَا لَكُنَّا فِي شَرِّ مَا فِي الْأَرْضِ (ભાગ-૫) (430) જુલ્મ અને ફેસાસ વિશે પકરણ

أَوْضًا مِنْكَ وَأَحَبُّ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ عَائِشَةَ وَكُنَّا

તે નુકસાન ઉઠાવનાર થઈ, શું તમને એનાથી સંતોષ છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની નારાઝગીના કારણે અલ્લાહ

تَحَدَّثْنَا أَنَّ عَسَانَ تَتَعَلَّقُ الْبَيْعَالِ يَغْرُوْنَا فَتَنْزِلُ صَاحِبِي يَوْمَ نَوْبِهِ فَرَجَعَ عَشَاءً

ગઝબ ફર્માવે અને તમો બબાઈ થઈ જાવ ! હવે પછીથી રસૂલુલ્લાહ ﷺ ને વધુ ફર્માઈશ ન કર્યા કરો અને તેમને

فَضْرَبَ بِأَيْ ضَرْبًا شَدِيدًا أَوْ قَالَ أَنَايِمٌ هُوَ فَمَزَعَتْ فَخَرَجْتُ إِلَيْهِ وَقَالَ حَدَّثَ

પલ્ટીને (વળતો) જવાબ ન આપ્યા કરો અને બોલવાનું ન ત્યજ્યા કરો. તમારે જે જરૂરત હોય તે મારાથી માગી

أَمْرٌ عَظِيمٌ فَقُلْتُ مَا هُوَ أَجَاءَتْ عَسَانَ قَالَ لَا بَلْ أَعْظَمُ مِنْهُ وَأَطْوَلُ طَلَقَ

લીધા કરો અને તમારી પડોસી (આઈશા)થી ઘોકો ન ખાશો, તે તમારા કરતાં કેટલીય અધિક હસીન છે અને

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِسَاءً لَا قَالَ قَدْ خَابَتْ حَفْصَةَ وَخَسِرْتُ

રસૂલુલ્લાહ ﷺ ને અધિક મહબૂબ છે. તે હઝરત આઈશાને મુરાદ લેતા હતા. અને અમારામાં એ વાત મશહૂર

كُنْتُ أَظُنُّ أَنَّ هَذَا يُوشِكُ أَنْ يَكُونَ فَجَمَعْتُ عَلَى ثِيَابِي فَصَلَّيْتُ صَلَاةَ الْفَجْرِ

હતી કે ગરસાન અમારા પર હુમ્લો કરવા માટે ઘોડાઓની નઅલબંદી કરાવી રહ્યો છે. મારો સાથી એની વારીમાં

مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَخَلَ مَشْرُبَةً لَهُ فَأَعْتَزَلَ فِيهَا

ખિદમતે અફદસમાં હાજર થયો અને ઈશાના સમયે પરત થયો અને મારા દરવાજા પર જોર જોરથી ઠોક્યું અને

فَدَخَلْتُ عَلَى حَفْصَةَ فَإِذَا هِيَ تَبْكِي قُلْتُ مَا يُبْكِيكِ أَوْ لِمَا كُنْ حَدَّثْتِكِ أَطْلَقُنِي

કહું, શું તે સૂઈ ગયો છે ! હું ગભરાઈ ગયો અને તેની પાસેથી બહાર આવી ગયો. તેણે કહું, એક ભારે અકસ્માત

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ لَا أَدْرِي هُوَ ذَا فِي الْمَشْرُبَةِ فَخَرَجْتُ

બની ગયો. મેં કહું, શું ગરસાન આવી ગયો. તેણે કહું, નહીં ! બલકે એનાથી ગંભીર ! અધિક મોટો ! રસૂલુલ્લાહ

فَجِئْتُ الْمَنْبَرِ فَإِذَا حَوْلَهُ رَهْطٌ يَبْكِي بَعْضُهُمْ فَجَلَسْتُ مَعَهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ غَلَبَنِي

એ પોતાની અજવાજે મુતહ્હરાત (પુનિત પત્નીઓ)ને તલાફ આપી દીધી છે ! હઝરત ઉમરે ફર્માવ્યું,

પાણી લઈને તે એક ઝાડીમાં ફઝાએ હાજતના માટે તશરીફ લઈ ગયા અને એ બહાર ઉભા રહ્યા, જ્યારે વુઝૂ કરવા માટે પાણી નાખવા લાગ્યા તો પૂછ્યું.

كنت وجرالى : એ કૂફીઓના મઝહબના પ્રમાણે છે. એ ઝમીર મજરૂર મુતસિલ પર અતફને જાઈઝ માને

ભુલવુલ ફારી શરહે ભુખારી (ભાગ-૫) (431) જુલ્મ અને ફેસાસ વિશે પકરણ

مَا أَجِدُ فِجْدَتِ الْمَشْرُوبَةِ الَّتِي هُوَ فِيهَا فَقُلْتُ لِعَلَامٍ لَهَا سُورٌ اسْتَأْذِنَ لِعُمَرَ

હફસા નામુરાદ થઈ ગઈ ! હું ગુમાન કરતો હતો કે આ ખૂબ જ જલ્દી થશે. મેં મારાં પૂરાં કપડાં પહેર્યાં અને

فَدَخَلَ فَكَلَّمَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ خَرَجَ فَقَالَ ذَكَرْتُكَ لَهُ

ફજરની નમાઝ રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની સાથે પઠી. હુઝૂર તો નમાઝ બાદ પોતાના ઉપલા માળની અંદર તશરીફ

فَصَمَتَ فَأَنْصَرَفْتُ حَتَّى جَلَسْتُ مَعَ الرَّهْطِ الَّذِينَ عِنْدَ الْمَنَابِرِ ثُمَّ غَلَبَنِي

લઈ ગયા અને સૌથી અલગ રહ્યા. હું હફસાની પાસે ગયો તે રડી રહી હતી. મેં કહ્યું, કઈ ચીજે તને રડાવી ? શું

مَا أَجِدُ فِجْدَتِ لِعَلَامٍ فَذَكَرْتُهَا لِمَنْ جَلَسْتُ مَعَ الرَّهْطِ الَّذِينَ عِنْدَ الْمَنَابِرِ

હું તને ડરાવતો ન હતો ? શું રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ તમને લોકોને તલાફ આપી દીધી ? તેમણે કહ્યું, હું નથી જાણતી.

ثُمَّ غَلَبَنِي مَا أَجِدُ فِجْدَتِ الْعَلَامِ فَقُلْتُ اسْتَأْذِنَ لِعُمَرَ فَذَكَرْتُهَا فَلَمَّا دَلَيْتُ

હુઝૂર આ બાલાખાનામાં (ઉપલા માળે) છે. હું હફસાના ઘરથી બહાર આવ્યો અને મિમ્બરની પાસે ગયો.

مُصْرَفًا بِإِذْنِ الْعَلَامِ يَدْعُوَنِي قَالَ أَدِينُ لَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

મિમ્બરની આસપાસ કેટલાક લોકો બેઠા હતા એમાંથી કેટલાક લોકો રડી રહ્યા હતા. હું એમની સાથે થોડીવાર

فَدَخَلْتُ عَلَيْهِ وَإِذَا هُوَ مُضْطَجِعٌ عَلَى رِمَالٍ حَصِيرٍ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ قَرَأْتُ قَدْ

બેઠો. પછી મારા પર મારો અંદેશો સવાર થયો. એના લીધે હું એ બાલાખાના પાસે આવ્યો જેમાં હુઝૂર હતા. મેં

أَتَرْتُ الرِّمَالَ بِجَنْبِهِ مُتَّكِعٌ عَلَيَّ وَسَادَةٌ مِنْ أَدَمٍ حَشَوَهَا لَيْفٌ فَسَأَلْتُ عَلَيْهِ ثُمَّ قُلْتُ

હુઝૂરના હબ્શી ગુલામને કહ્યું, ઉમરના માટે ઈજાઝત તલબ કરો. તે અંદર ગયો અને નબી ﷺ થી વાત કરી.

وَأَنَا قَارِئٌ طَلَقْتَ نِسَاءَكَ فَرَفَعَ بَصْرَهُ إِلَيَّ فَقَالَ لَا تَمُوتُ قُلْتُ وَأَنَا قَارِئٌ اسْتَأْذِنُ

પછી બહાર આવીને બતાવ્યું, મેં આપનો ઉલ્લેખ હુઝૂરથી કર્યો પણ હુઝૂર ચુપ રહ્યા. હું પરત થયો, તે ગિરોહની

يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ رَأَيْتَنِي وَكُنَّا مَعَشَرَ قُرَيْشٍ نَغْلِبُ النِّسَاءَ فَلَمَّا قَدِمْنَا عَلَى قَوْمِ تَغْلِبُهُمْ

પાસે બેઠો જે મિમ્બર પાસે હતા. ફરી મારો અંદેશો મારા પર સવાર થયો, હવે ફરી હું બાલાખાના પાસે આવ્યો

છે અને કિતાબુલ્ ઈલ્મમાં બસરીયીનના મઝહબના પ્રમાણે કન્ત ઝમીર મુત્તસિલની મુ-ફ્સલની તાકીદની સાથે. એ અન્-સારી હઝરત અત્બાન બિન માલિક બિન ઉમર અજલાની ખુઝરજી رضی اللہ عنہ હતો.

من الامر અહીં બંનેવ સંભાવનાઓ છે કે આ અમ્મ હુકમના અર્થમાં હોય, એટલે શરઈ હુકમો અને એ પણ

ભુલવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (432) જુલ્મ અને ફેસાસ વિશે પ્રકરણ

نَسَاءَهُمْ فَذَكَرَهَا فَتَبَسَّمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قُلْتُ لَوْ رَأَيْتَنِي

અને ગુલામને કહું, ગુલામે ફરી એવી જ વાત કરી. હવે ફરી મિમ્બરવાળા ગિરોહ પાસે બેઠો. ફરી મારી ઉલ્ઝન

وَدَخَلْتُ عَلَى حَفْصَةَ فَقُلْتُ لَا يَغُرُّنَكَ أَنْ كَانَتْ جَارَتُكَ هِيَ أَوْ ضَامِنُكَ وَ

મારા પર સવાર થઈ એટલા માટે ગુલામની પાસે ફરી આવ્યો અને તેને કહું, ઉમરના માટે ઈજાઝત તલબ કરો.

أَحَبُّ إِلَيَّ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ عَائِشَةَ فَتَبَسَّمَ أُخْرَى

હવે ફરી ગુલામે પહેલાં જેવી જ વાત કરી. એના પર પરત થવા વળ્યો જ હતો કે ગુલામ મને બોલાવવા લાગ્યો

فَجِئْتُ حِينَ رَأَيْتُهُ تَبَسَّمَ ثُمَّ رَفَعْتُ بَعْضِي فِي بَيْتِهِ فَوَاللَّهِ مَا رَأَيْتُ فِيهِ شَيْئًا

અને કહું રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ આપને ઈજાઝત આપી દીધી. હવે હું હુઝૂરની ખિદમતમાં હાજર થયો. હુઝૂર

يَرُدُّ الْبَصَرَ غَيْرَ أَهْبَةٍ ثَلَاثَةَ نَفَثَاتٍ أَدْعَى اللَّهُ فَلَْيُوسِعَ عَلَيَّ أُمَّتِكَ فَإِنَّ فَارِسَ وَالرُّومَ

ચટાઈ પર સૂતેલા હતા જેના પર કોઈ ફર્શ ન હતું. ચટાઈની ગડીઓએ હુઝૂરના પાસા પર નિશાન કરી આપેલ

وَسِعَ عَلَيْهِمْ وَأَعْطُوا الدُّنْيَا وَهُمْ لَا يَعْبُدُونَ اللَّهَ وَكَانَ مُتَكِنًا فَقَالَ أَوْفِي سَكِّ

છે. ચામડાના તકીયા પર ટેક લગાડેલ જેમાં ખજૂરના રેસા ભરેલા હતા. મેં હુઝૂરને સલામ કરી પછી અર્ઝ કરી

أَنْتَ يَا ابْنَ الْخَطَّابِ أَوْلِيكَ قَوْمٌ مَجَلَّتْ لَهُمْ طَيْبًا تَهْمُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَقُلْتُ

અને હું ઉભેલો હતો, શું હુઝૂરે આપની અઝવાજ (પુનિત પત્નીઓ)ને તલાફ આપી દીધી છે? હુઝૂરે પોતાની

يَا رَسُولَ اللَّهِ اسْتَغْفِرْ لِي فَأَعْتَزَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَجْلِ

નજર મારા પ્રતિ ઉઠાવી અને ફર્માવ્યું, નહીં! મેં ઉભા ઉભા જ રસૂલુલ્લાહ ﷺ ને આકર્ષિત કરવા માટે અર્ઝ

ذَلِكَ الْحَدِيثِ حِينَ أَقْسَمَهُ حَفْصَةُ إِلَى عَائِشَةَ وَكَانَ قَدْ قَالَ مَا أَنَا بِدَاخِلِ

કરી, યા રસૂલુલ્લાહ! અમે કુરૈશના લોકો ઓરતો પર ગાલિબ રહેતા હતા, હવે આપણે એવી કૌમમાં છીએ

عَلَيْهِنَّ شَرٌّ أَمِنْ شِدَّةِ مَوْجِدَاتِهِ عَلَيْهِنَّ حِينَ عَابَهُ اللَّهُ فَلَمَّا مَضَتْ سِعُ وَ

જેમની સ્ત્રીઓ એમના પર ગાલિબ રહે છે! મેં જ્યારે આ વર્ણન કર્યું તો નબી ﷺ મુસ્કુરાઈ ઉઠયા. પછી મેં

હોઈ શકે છે કે અમ્મ ફેઅલે આમના અર્થમાં હોય, એટલે કે કોઈ પણ વાત કોઈ પણ ચીજ. અને એના પર અલિક્ક લામ અહદનો હોય અને મુરાદ વહી હોય. અને અહીં જાહેર એ જ છે. કિતાબુન્નિકાહની રિવાયતમાં من الامر نه من الوحي છે.

عَشْرُونَ دَخَلَ عَلَى عَائِشَةَ فَبَدَأَ بِهَا فَقَالَتْ لَهُ عَائِشَةُ إِنَّكَ أَقْسَمْتَ أَنْ لَا تَدْخُلَ

અર્ઝ કર્યું, ફર્માવો કેટલું સારું થાત હું હફસાની પાસે જઉં અને કહું કે એ વાતને ઘમંડમાં ન લાવે કે તારી પડોસણ

عَلَيْنَا شَهْرًا وَإِنَّا صُبْحَنَا بِتَسْعٍ وَعِشْرِينَ لَيْلَةً أَعَدَّهَا عَدًّا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ

તારાથી વધુ ખૂબ સૂરત અને નબી ﷺ ને અધિક મહબૂબ છે. તેમની મુરાદ આઈશા હતી. એના પર હુજૂર બે

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الشَّهْرُ تِسْعًا وَعِشْرِينَ قَالَتْ

વાર મુસ્કુરાયા. જ્યારે મેં હુજૂરને મુસ્કુરાતા જોયા તો બેસી ગયો. પછી મેં હુજૂરના મકાનમાં નજર નાખી તો

عَائِشَةُ فَأَنْزَلَتْ آيَةَ التَّخْيِيرِ فَبَدَأَ أَبِي أَوَّلَ امْرَأَةٍ فَقَالَ إِنِّي ذَاكَرْتُكَ امْرَأًا وَلاَ أُهْلِكَ

વલ્લાહ ત્રણ ઢગલા સિવાય કાંઈ ન જોયું. મેં અર્ઝ કરી, અલ્લાહથી દુઆ ફર્માવો કે આપની ઉમ્મતને વિશાળતા

أَنْ لَا تَعْجَلِي حَتَّى تَسْتَأْمِرِي أَبَوَيْكَ قَالَتْ قَدْ عَلِمَ أَنَّ أَبَوَيَّ لَمْ يَكُونَا يَأْمُرَانِي

અતા ફર્માવે. કેમ કે ફારસ અને રોમ પર વિશાળતા કરવામાં આવી છે અને તેમને દુનિયા આપવામાં આવી છે,

بِفِرَاقِكَ ثُمَّ قَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَالَ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأَنْزُ وَأُجِجَكَ - إِلَى عَظِيمًا.

જ્યારે કે તેઓ અલ્લાહની ઈબાદત નથી કરતા. હુજૂર ટેક લગાડેલ હતા. ફર્માવ્યું, શું તું શકમાં છે હે ઈબને

قُلْتُ لِي هَذَا اسْتَأْمِرَ أَبُوَيَّ فَإِنِّي أُرِيدُ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالذَّارِ الْآخِرَةَ

ખતાબ ! આ તે ફોમ છે જેમની સુખ સગવડ દુનિયાની જિંદગીમાં જ જલ્દી પૂરી પાડવામાં આવી

فَصَحْتُ મુસ્લિમમાં છે : કે તેમના પત્ની બિન્તે ખારિજાએ ખાસ હઝરત હફસાનું નામ લઈને કહ્યું હતું કે તે રસૂલુલ્લાહ ﷺ થી સવાલ તથા જવાબ કરે છે, નારાજ થઈ જાય છે, દિવસ દિવસભર વાત નથી કરતી. હઝરત ઉમર રَضِيَ اللهُ عَنْهُ આવીને ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત હફસાથી પૂછતાછ કરી તો તેમણે ફર્માવ્યું, અમે હુજૂરથી સવાલ તથા જવાબ કરીશું ! એના પર હઝરત ઉમરે ફર્માવ્યું : لا يغررك جارتك એ પણ ફર્માવ્યું કે હું ન હોત તો તને તલાક આપી દેત. પછી તે ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત ઉમ્મે સલમા رَضِيَ اللهُ عَنْهَا ની ખિદમતમાં આવ્યા. તેમની સાથે હઝરત ઉમર رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ની સગાઈ હતી. તેમણે જલાલમાં ફર્માવ્યું, હે ઈબને ખતાબ ! તમારા પર આશ્ચર્ય છે ! તમે દરેક વાતમાં દખલ દેવા લાગ્યા ! ત્યાં સુધી કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ અને અઝવાજે મુતહ્હરાત (પાક બીવીઓ)ના દરમ્યાન પણ દખલ દેવા લાગ્યા ! એ વાત મને એવી લાગી કે મારો ગમ કાંઈક ઓછો થઈ ગયો. બલકે એક રિવાયતમાં છે કે પ્રથમ ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત સિદીકાની પાસે ગયા અને ફર્માવ્યું, કે હે અબૂબકની પુત્રી ! તારી શાન એટલી વધી ગઈ છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ ને તકલીફ આપે છે ! ઉમ્મુલ મોમિનીને ફર્માવ્યું, તમે તમારી પુત્રીને જુઓ !

ગરસાન : એ શામમાં એક તળાવ કે કૂવાનું નામ છે જ્યાં બની અઝ્ઝની એક શાખ બની હફનહએ વસવાટ અપનાવી લીધો હતો પછી કુબીલાનું નામ જ ગરસાન પડી ગયું.

تَحَرَّيْنَ نِسَاءً لَا تَقُلْنَ مِثْلَ مَا قَالَتْ عَائِشَةُ ۝

છે. મેં અર્ઝ કરી, યા રસૂલલ્લાહ ! મારા માટે ઈસ્તિગફાર ફર્માવો. એ વાતને લીધે નબી ﷺ સૌથી અલગ થઈ ગયા હતા. જ્યારે હફસાએ આઈશાને આ વાત બતાવી હતી. અને હુઝૂરે ફર્માવ્યું કે હું તેમની પાસે એક મહિના સુધી જઈશ નહીં એમના પર સખ્ત નારાઝગીના કારણે જ્યારે કે અલ્લાહે હુઝૂર પર એતાબ ફર્માવ્યો. જ્યારે ૨૯ દિવસો વહી ગયા તો આઈશા પાસે હુઝૂર તશરીફ લઈ ગયા અને એમનાથી શરૂઆત કરી. આઈશાએ અર્ઝ કરી, આપે તો ફસમ ખાધી હતી કે એક મહિના સુધી અમારી પાસે નહીં આવો ! અને હજી ૨૯ રાતો થઈ છે જેને મેં ગણી ગણીને કાપી છે ! એના પર નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, મહિનો ૨૯ દિવસનો છે અને એ મહિનો ૨૯ જ દિવસનો થયો. હઝરત આઈશાએ ફર્માવ્યું, પછી આયતે તખ્વીર નાઝિલ કરવામાં આવી તો સૌથી પ્રથમ હુઝૂરે મારાથી શરૂઆત કરી. અને ફર્માવ્યું, હું તમને એક વાત કહેવાનો થયો અને એમાં કોઈ વાંધો નથી કે ફેસલો કરવામાં જલ્દી ન કરશો ત્યાં સુધી કે તમારાં માબાપથી મશવરો કરી લો. ઉમ્મુલ મોમિનીને ફર્માવ્યું, હુઝૂરને યકીન હતું કે મારાં વાલિદેન હુઝૂરથી જુદાઈનો મને હુકમ નહીં આપે. પછી ફર્માવ્યું, અલ્લાહ તઆલાએ ફર્માવ્યું : હે નબી ! તમારી પત્નીઓને ફર્માવી દો. عَزَّوَجَلَّ સુધી. મેં અર્ઝ કરી, શું આ મામલામાં માબાપથી મશવરો માગીશ ?! હું અલ્લાહ અને તેના રસૂલ અને આખેરતના ઘરને યાહુ હું ! પછી બાકીની પત્નીઓને ઈજ્તિયાર આપ્યો, એઓ સૌએ એના જેમ જ કહ્યું જેવું આઈશાએ કહ્યું હતું."

(બુખારી ૧/૧૯ કિતાબુલઈલ્મ, ૨/૭૮૦ નિકાહ, ૨/૭૮૪ હિજરતુન્નબી ﷺ, ૨/૭૯૧, ૭૯૨ અત્તલાફ, ૨/૭૨૯, ૭૩૦, ૭૩૧ તફસીર, મુસ્લિમ-તલાફ, ૪૮૧)

بِغْلَامٍ : એ હઝરત રિબાહ رضی اللہ عنہr હતા, જેમ કે મુસ્લિમની રિવાયતમાં છે.

فَصَمَّتْ : મુસ્લિમમાં છે : જ્યારે હાજરીની ઈજાઝત ન મળી તો મેં બુલંદ અવાજમાં કહ્યું, હે રિબાહ મારા માટે ઈજાઝત હાંસલ કર ! હુઝૂરને એ ગુમાન છે કે હું હફસાની સિફારિશના માટે આવ્યો છું, વલ્લાહ ! જો હુઝૂર હુકમ આપે તો તેણીની ગરદન ઉડાડી દઉં ! હવે રિબાહે ઈશારો કર્યો, ઉપર આવો ! અને હું ઉપલા માળે દાખલ થયો.

બુખારી અને બીજી હદીષની કિતાબોની અમુક રિવાયતોમાં آیت شهرأ અથવા آلی شهرأ આવ્યું છે. એનાથી શાબ્દિક અર્થ મુરાદ છે, એટલે ફસમ ખાવું. જેમ કે ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત ઉમ્મે સલ્મા رضی اللہ عنہr ની હદીષમાં خلف આવ્યું છે. અને ખૂદ આ હદીષમાં ઝુહરીના તરીફાથી કિતાબુન્નિકાહની રિવાયતમાં આ પ્રમાણે છે. وكان قال ما انا بداخل عليهن شهرأ એટલા માટે કે લગભગ એના પર એકમતિ છે કે ફિક્કહી ઈલા એ જ વખતે થશે જ્યારે કે એ ફસમ ખાય કે એનાથી વતી કરીશ નહીં. અને આપણે ત્યાં એ પણ જરૂરી છે કે ચાર મહિના અથવા એનાથી અધિકની મુદત પણ હોય. આ હદીષના કોઈ તરીફામાં એ નથી કે હુઝૂરે અફદસ ﷺ એ વતી ન કરવાની ફસમ ખાધી હોય, જેથી આ ઈલાથી ફિક્કહી ઈલા મુરાદ નથી થઈ શકતું. જેથી માનવું પડશે કે ઈલાથી મુરાદ તેનો શાબ્દિક અર્થ ફસમ ખાવું મુરાદ છે.

فاعتزل હુઝૂરે અફદસ ﷺ એ અઝવાજે મુતહ્હરાત પર આ ધમકી કેમ કરી ? એનું કારણ શરહકર્તાઓએ અલગ અલગ લખેલ છે. ૧. અઝવાજે મુતહ્હરાત (પુનિત પત્નીઓ) ભરણ પોષણમાં કાંઈક વધારો તથા

બેહતરી માટે હઠ પર હતી, જેમ કે મુસ્લિમમાં છે કે ફર્માવ્યું : **هَنَّ حَوْلِي كَمَا تَرَى تَسْأَلْنِي النِّفَقَةَ** "આ બીવીઓ મારી આસપાસ તમે જોઈ રહ્યા છો, મારાથી ભરણપોષણ માગી રહી છે." (૧/૪૮૦)

આનાથી મુતલક (બિનશર્તી) ભરણપોષણનો સવાલ નથી, એ તો હુઝૂર ﷺ અતા કરતા જ હતા, એનાથી મુરાદ વધારો તથા ઉમદાપણુ છે. અલ્લામા અયનીએ કોઈનો ક્રૌંલ નફલ કર્યો છે કે અઝવાજે મુતહ્હરાત (પાક બીવીઓ) એક દિવસે સામૂહિક રીતે હાજર થયાં અને એ અરજ રજૂ કરી કે અમે હુઝૂરથી એની ઈચ્છુક છીએ જેની દરેક પત્ની પોતાના પતિથી ઈચ્છુક હોય છે, ત્યાં સુધી કે અમુકે એ પણ કહી આપ્યું કે અમે કોઈ અન્યના પત્નીપણામાં હોત તો અમારી શાન અલગ હોત ! કપડાં હોત અને ઝવેરાત હોત !

૨. હુઝૂરે અફદસ ﷺને શહદ (મધ) ખૂબ જ પ્રિય હતું. હુઝૂરે અફદસ ﷺની આદતે કરીમા હતી કે દરરોજ તમામ અઝવાજે મુતહ્હરાતની પાસે તશરીફ લઈ જતા હતા. ઉમ્મુલ મોમિનીન ઝયનબ બિન્તે જહશ رضي الله عنهاના ત્યાં જ્યારે તશરીફ લઈ જતા તો તે મધ પેશ કરતાં જેને પીવામાં ત્યાં થોડીકવાર સુધી બેસતા. અઝવાજે મુતહ્હરાતમાં બે ગૃપ હતા, એક હઝરત આઈશા તથા હફસાનું બીજું ઝયનબનું. હઝરત ઝયનબને ત્યાં મોડે સુધી બેસવાનું સૌને નાપસંદ હતું પણ તેને હઝરત આઈશા તથા હફસાએ કાંઈક સખ્તીથી મેહસૂસ કર્યું. બંનેવે આપસમાં નક્કી કરી લીધું કે આપણામાંથી જેની પાસે પણ હુઝૂર તશરીફ લાવે તો એવું કહી આપે કે હુઝૂરના મુખ મુબારકથી એક પ્રકારનો ગુંદર જે અમુક વૃક્ષોમાંથી નીકળે છે. તેની બૂ આવી રહી છે. જેથી એના પ્રમાણે એ બંનેવમાં જેમની પાસે તશરીફ લાવ્યા તો તેણીએ તે અર્ઝ કર્યું. ફર્માવ્યું, મેં ઝયનબને ત્યાં મધ પીધું છે આ તેની બૂ છે અને હવે મધ મારા પર હરામ કરું છું.

જેમ કે મુસ્લિમમાં ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضي الله عنهاથી જ મરવી છે. એના અનુસંધાનમાં એમનાથી એકબીજી રિવાયત આ છે : રસૂલુલ્લાહ ﷺ મીઠી ચીજ અને મધ પસંદ કરતા હતા. અસ્ર બાદ દરરોજ તમામ અઝવાજને ત્યાં તશરીફ લઈ જતા હતા. એકવાર હફસાને ત્યાં કાંઈક વધારે વાર રોકાયા. મેં એના બારામાં માલૂમાત કરી તો માલૂમ પડ્યું કે ત્યાં મધ પી રહ્યા હતા. તેણી કહે છે મેં એનો સૌદાને ઉલ્લેખ કર્યો અને મેં કહ્યું, જ્યારે હુઝૂર તમારી પાસે તશરીફ લાવે તો અર્ઝ કરજો, યા રસૂલુલ્લાહ ! હુઝૂરે (એક પ્રકારનો ગુંદર) ખાધો છે ? એના જવાબમાં ફર્માવશે, નહીં ! તો તમે અર્ઝ કરજો કે તો પછી આ બૂ કેવી છે ? અને રસૂલુલ્લાહ ﷺ એને સખત નાપસંદ કરતા હતા કે હુઝૂરના શરીરથી બૂ મેહસૂસ કરવામાં આવે. એટલા માટે ફર્માવશે કે હફસાએ મને મધ પીવડાવી આપ્યું છે. તો તમે અર્ઝ કરજો, એ મધની માખીએ અરફત યૂસીને મધ ભેગું કર્યું છે. અને હું પણ એ જ અર્ઝ કરીશ, અને હે સફિયહ ! તમે પણ એવું જ કહેજો. જેથી એના પ્રમાણે સૌએ કહ્યું. ત્યારબાદ ફરી જ્યારે હુઝૂર હફસાની પાસે તશરીફ લઈ ગયા અને તેમણે મધ પેશ કરવા ચાહ્યું તો ફર્માવ્યું કે મને એની જરૂરત નથી. હઝરત સૌદાને એના પર કાંઈક તકલીફ પણ થઈ કે આપણે હુઝૂરને એક પ્રિય ચીજથી રોકી આપ્યા. તેમણે હઝરત આઈશાને કહ્યું, સુબ્હાનલ્લાહ ! વલ્લાહ ! આપણે હુઝૂરને મધથી વંચિત કરી આપ્યા ! તો તેમણે કહ્યું કે યુપ રહો !

૩. હઝરત હફસાની વારીનો દિવસ હતો. હઝરત હફસાએ હુઝૂરથી ઈજાઝત લીધી અને પોતાના વાલિદને ત્યાં તશરીફ લઈ ગયાં. હુઝૂરે પોતાનાં બાંદી મારિયા કિબ્તિયાને બોલાવ્યાં. જ્યારે હઝરત હફસા આવ્યાં તો દરવાજાને બંધ જોયો. જ્યારે હુઝૂર બહાર તશરીફ લાવ્યા તો હુઝૂરના ચહેરેથી પાણી પટકી રહ્યું હતું અને હફસા રડી રહ્યાં હતાં. એના પર હુઝૂરે ફર્માવ્યું, હું તને ગવાહ બનાવું છું કે મારિયા મારા પર હરામ છે ! જુઓ ! કોઈને બતાવશો નહીં અને એ તારી પાસે અમાનત છે. જ્યારે હુઝૂર બહાર તશરીફ લઈ ગયા તો હઝરત હફસાએ એ દીવાલને ઠોકી જે એમના તથા હઝરત આઈશાના ઓરડાની વચ્ચે હતી અને કહ્યું, તમને ખુશબબરી આપુ છું કે રસૂલુલ્લાહ ﷺએ મારિયાને પોતાના પર હરામ કરી લીધેલ છે.

મારિયા કિષ્તિયાનો જ કિસ્સો એક અન્ય તરીકાથી પણ મરવી છે. હઝરત હફસા જ્યારે એના પર માહિતગાર થઈ ગયાં તો હુઝૂરે તેમને ફર્માવ્યું કે આ આઈશાને ન બતાવશો, હું તમને બશારત આપુ છું કે દુનિયાથી તશરીફ લઈ જઈશ તો અબૂબક્ર પછી તમારા પિતા ખલીફા થશે, પણ તેમણે હઝરત આઈશાને બતાવી આપ્યું. હઝરત આઈશાએ હુઝૂરને બતાવ્યું અને વિનંતિ કરી કે મારિયાને પોતાના પર હરામ કરી લો. હુઝૂરે એ અરજ કબૂલ કરી લીધી. ત્યારબાદ હઝરત હફસા પાસે તશરીફ લાવ્યા અને એમનાથી એની પૂછતાછ કરી અને એતાબ (ચેતવણી) પણ.

અલ્લામા ઈબ્ને હજરે ફર્માવ્યું કે એક તિબ્રાનીએ અવસત અને ઉશરતુન્નિસાઅમાં એને હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લાહી રિવાયત કર્યું છે અને એ પણ ફર્માવ્યું કે એની દરેક રિવાયતમાં ઝોઅફ છે.

જ. ઈબ્ને સઅદે આ બધું રિવાયત કર્યું છે કે એકવાર હુઝૂરે અફદસ عليه السلام એ કોઈ જાનવર ઝબહ કર્યું અથવા ક્યાંકથી કોઈક હદિયો આવ્યો હતો. હુઝૂરે અફદસ عليه السلام એ સર્વ અઝવાજે મુતહ્હરાત (પુનિત પત્નીઓ)ને સરખે સરખો વહેંચીને મોકલ્યો. હઝરત ઝયનબે પાછો મોકલ્યો. ફર્માવ્યું, એને થોડોક વધારે આપી દો ! ત્રણવાર એવું જ થયું. એના પર હઝરત આઈશાએ કહ્યું, તેણીએ હુઝૂરને ઝલીલ કરી આપ્યા ! આપના હદિયાને પરત કરે છે ! ફર્માવ્યું, તારામાં એટલી શક્તિ ક્યાં કે મને ઝલીલ કરે ?! તમારી પાસે એક મહિનો આવીશ નહીં. એના અનુસંધાનમાં જે રિવાયતો વર્ણન થઈ છે તે અમે રજૂ કરી આપી. બનાવ શું હતો એનો સહીહ ઈલ્મ અલ્લાહ عليه السلام અને તેના રસૂલ عليه السلام ને છે. જ્યાં સુધી મારા શોખને સંબંધ છે એમાંથી કોઈ બનાવ એનો આધાર બનવાને પાત્ર નથી. અલ્બત્ત અલ્લામા ઈબ્ને હજરની આ રાય ફીટ થતી છે કે આ સર્વ (બનાવ) થોડા થોડા સમયના અંતરે બન્યા અને એ સર્વ મળીને સબબ બન્યા. તેમ છતાં આયતે તખ્વીરથી જાહેર એ જ છે કે નારાઝગીનો સબબ ભરણપોષણમાં વિશાળતા તથા ઉમદાપણાનો સવાલ જ હતો. એટલા માટે એહતેયાતવાળા મુફરિસરોએ આ આયતના શાને નુઝૂલમાં એનું જ વર્ણન કર્યું.

فانزلت : એટલે કે જ્યારે હુઝૂરે અફદસ عليه السلام મહિનો પૂરો થતાં બાલાખાના(ઉપરના માળ)થી નીચે તશરીફ લાવ્યા તો અઝવાજે મુતહ્હરાતમાં સૌ પ્રથમ હઝરત આઈશા رضي الله عنها ની પાસે તશરીફ લાવ્યા પછી આયતે તખ્વીર નાઝિલ થઈ. ઈશાદ છે :-

ياايها النبي قل لازواجك ان كنتن تردن الحيوۃ الدنيا وزينتها فتعالين امتعن واسرحن سراحا جميلا -
وان كنتن تردن الله ورسوله والدار الاخرة فان الله اعد للمحسنات منكن اجرا عظيما -

"હે નબી ! તમારી બીવીઓને ફર્માવી દો જો તેણીઓ દુનિયાની જિંદગી અને સુખ સગવડ ચાહે છે તો આવો ! હું તમને માલ આપું અને ખૂબસૂરતીની સાથે છોડી આપું, અને જો તમે અલ્લાહ અને તેના રસૂલ અને આખેરતનું ઘર ચાહતી હોઉ તો અલ્લાહે તમારામાંથી નેકોકારોના માટે મહાન બદલો તૈયાર કરી રાખ્યો છે." (સૂ. અહઝાબ-૨૮, ૨૯)

ઉલમાનો એના બારામાં મતભેદ છે કે આ તખ્વીર (ઈખ્તિયાર આપવું) કઈ બે વાતોમાં હતી ? એક ફૌલ એ છે કે એ તખ્વીર એના બારામાં હતી કે તે પત્નીપણામાં રહેવા ચાહે છે કે તલાકની ઈચ્છુક છે ? બીજો એ કે એના બારામાં ઈખ્તિયાર આપવામાં આવ્યો હતો કે દુનિયા અપનાવે છે કે આખેરત ? જો દુનિયા અપનાવે છે તો પછી તેણીથી જુદાઈ અપનાવી લો અને જો આખેરત અપનાવે છે તો તેમને પત્નીપણામાં રોકી રાખો. જાહેર છે કે આ મતભેદ કેવળ શાફિહક છે, નહીં તો સાર બંનેનો એક જ છે કેમ કે એક બીજાનાં પૂરક છે.

فاني ارى الله عليه السلام ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضي الله عنها એ એ પણ અર્જ કરી હતી કે બાકી અઝવાજે મુતહ્હરાત જો મારા ફૈસલાને પૂછે તો હુઝૂર તેમને બતાવે નહીં, પણ હુઝૂરે અફદસ عليه السلام એ એવું કહીને ઈન્કાર

કરી આપ્યો કે જે પણ પૂછશે હું બતાવીશ. અલ્લાહે મને મુશ્કેલીમાં નાખનાર નથી બનાવ્યો બલકે આસાની પેદા કરનાર મુઅલ્લિમ અને મુબલ્લિગ બનાવીને મોકલ્યો છે. ત્યારબાદ હુઝૂરે અફઠસ عليه السلام તમામ અઝવાજના હુજરામાં તશરીફ લઈ ગયા અને એ આયત તિલાવત ફર્માવી, સૌએ પૂછ્યું, આઈશાએ શું કહ્યું?! હુઝૂરે એમને બતાવી આપ્યું અને સૌએ રસૂલલ્લાહ તથા આખેરતને અપનાવ્યાં. એના પર અલ્લાહ عليه السلام એ અઝવાજે મુતહ્હરાતને દુનિયામાં ઈનામ એ આપ્યું કે ફર્માવ્યું : **أَزْوَاجٌ مِنْ أَرْوَاحٍ** : "આના પછી આપના માટે અન્ય સ્ત્રીઓ હલાલ નથી અને ન એ કે એમના બદલામાં બીજી સાથે નિકાહ કરી લો." (અહઝાબ-૫૨)

એ વખતે અઝવાજે મુતહ્હરાત (પુનિત પત્નીઓ) આઠ હતી, ન એની ઈજાઝત હતી કે અધિક કોઈ અન્યથી નિકાહ કરી લે અને ન એની કે એમનામાંથી કોઈને તલાક આપીને એના બદલામાં બીજીથી નિકાહ કરી લે.

પરંતું આ પાબંદી અમુક જ દિવસો સુધી રહી, ફરીથી અધિક નિકાહની ઈજાઝત આપી દેવામાં આવી. ઈર્શાદ છે : **يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي أَتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ** - "હે નબી! અમે તમારા માટે એ સર્વ બીબીઓને હલાલ ફર્માવી દીધી છે જેમનાં મહેર તમે આપી ચૂક્યા છે, અને જે તમારી બાંદી છે." (અહઝાબ-૪૯)

હઝરત આઈશા અને હઝરત ઉમ્મો સલ્મા رضي الله عنها એ ફર્માવ્યું કે છેવટમાં હુઝૂર عليه السلام ઈખ્તિયાર આપી દેવામાં આવ્યો હતો જેટલી સ્ત્રીઓ સાથે ચાહે નિકાહ કરે, બલકે અમુક રિવાયતોથી સાબિત છે કે હુઝૂરે અફઠસ عليه السلام એ અધિક નિકાહ કર્યો, જો કે ખલ્વત (એકાંતમાં મેળાપ) નથી થઈ શકી.

શરીઅતનો હુકમ : જો કોઈએ પોતાની પત્નીને કહ્યું, **اخترى نفسك** તો શું હુકમ છે ? અમારો મઝહબ એ છે કે જો પતિએ તેણીને તલાક સોંપવાની નિયત કરી છે તો જો પોતાના નફસને ઈખ્તિયાર કરે તો તેણી પર એક તલાક બાઈન પડી જશે અને જો પતિને અપનાવ્યો તો કાંઈ નહીં. અને પતિ ત્રણ તલાકની નિયત પણ કરી લે તો પણ ત્રણ લાગુ થશે નહીં.

بَابُ إِذَا اختلفوا في الطريقِ الميِّتاءِ وهى الرِّحْبَةُ تَكُونُ بَيْنَ الطَّرِيقِ ثُمَّ يُرِيدُ
أَهْلُهَا الْبُنْيَانَ نَتْرَكَ مِنْهَا لِلطَّرِيقِ سَبْعَةَ أَذْرُعٍ

"જ્યારે એવી કોઈ વિસ્તારવાળી જમીનના બારામાં મતભેદ થાય જે આમ રસ્તો હોય અને તેના માલિક ઈમારત બનાવવા યાદે તો રસ્તા માટે સાત હાથ છોડી આપે."

حدیث ۱۴۰۵
عَنْ عِكْرَمَةَ قَالَتْ سَمِعْتُ أَبَاهُ هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ قَضَى

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه એ ફર્માવ્યું કે જ્યારે લોકો રસ્તાના બારામાં ઝઘડતા તો [હદીષ : ૧૪૦૫]

النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَشَاجَرُوا فِي الطَّرِيقِ بِسَبْعَةِ أَذْرُعٍ

સાત હાથ પહોળાઈ છોડવાનો નબી صلى الله عليه وسلم એ ફર્માવતા."

(તિર્મિઝી-અહકામ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૨/૪૨૯, ૪૭૪)

હદીષ : ૧૪૦૫ની સમજૂતી

ઈમામ બુખારીએ પ્રકરણમાં અત્તરીફની સાથે الميتاءનો વધારો કર્યો છે. એ હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه ની હદીષમાં નથી પરંતુ હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضي الله عنهماની હદીષમાં છે જેને ઈમામ અબ્દુરરઝાકે લીધી છે. તદ્દુપરાંત હઝરત ઓબાદા બિન સામિત અને હઝરત અનસની હદીષોમાં પણ છે.

سبعة اذرع એટલે કે બંને પક્ષની જમીનોમાંથી સાડા ત્રણ સાડા ત્રણ હાથ જમીન લેવામાં આવે.

بَابُ النَّهْيِ بِغَيْرِ إِذْنِ صَاحِبِهِ ص ૩૩

"કોઈનો માલ તેની રજા વિના લેવો." - (૩૩૬)

ت ٤٧١ وَقَالَ عُبَادَةُ بَايَعْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّا لَا نَسْتَهْبِ
[તઅલીફ : ૪૭૧]

"હઝરત ઓબાદાએ ફર્માવ્યું, અમે નબી صلى الله عليه وسلم થી એ વાત પર બયઅત કરી કે કોઈનો માલ લૂટીશું નહીં."

તઅલીફ : ૪૭૧ની સમજૂતી

આ એક લાંબી હદીષનો ભાગ છે જે કિતાબુલ ઈમાનમાં વર્ણન થઈ ચૂકી છે. ان لا ننتهب ન હતું 'રરકહ' અને 'નહબહ'માં ફરક એ છે કે માલિકની જાણ વિના કોઈનો માલ લેવો રરકહ ચોરી છે, અને માલિકની જાણમાં હોવા છતાં જબરદસ્તી કોઈનો માલ લેવો, છીનવી લેવો, લૂટી લેવો એ 'નહબહ' અને લૂટ છે.

حدیث ۱۴۰۶ حَدَّثَنَا عَدِيُّ بْنُ ثَابِتٍ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ يَزِيدَ الْأَنْصَارِيَّ رَضِيَ اللَّهُ

"અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને યઝીદ અન્સારીએ કહ્યું કે નબી ﷺ એ લૂટવા અને ચહેરો [હદીષ : ૧૪૦૬]

تَعَالَى عَنْهُ وَهُوَ جَدُّ لَا أَبُؤَامِهِ قَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ النَّهْبِ وَالْمُتَلَتِّ

બગાડવાથી મના કર્યું છે." (બુખારી ૨/૮૨૮ અઝઝબાએહ)

حدیث ۱۴۰۷ عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લેએ કહ્યું કે નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, કોઈ ઝાની મોમિન [હદીષ : ૧૪૦૭]

قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَا يَشْرِبُ

રહીને ઝિના નથી કરી શકતો. કોઈ શરાબી મોમિન રહીને શરાબ નથી પીતો. કોઈ ચોર

الْخَمْرَ حِينَ يَشْرِبُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَا يَسْرِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَا يَنْتَهَبُ

મોમિન રહીને ચોરી નથી કરતો અને કોઈ લૂટારો મોમિન રહીને એ રીતે માલ નથી લૂટતો

نَهْبَهُ يَرْفَعُ النَّاسُ إِلَيْهِ فِيهَا أَبْصَارُهُمْ حِينَ يَنْتَهَبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ

જેના પ્રતિ લોકોની નજરો ઉઠે. *

(બુખારી ૨/૮૩૬, અલ્અશરેબહ, ૨/૧૦૦૧ અલ્લુદ્દૂદ, મુસ્લિમ-ઈમાન, નિસાઈ-અશરેબહ, અરજમ, ઈબ્ને માજહ-ફિતન)

હદીષ : ૧૪૦૬ની સમજૂતી

એટલે અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને યઝીદ અન્સારી અદી ઈબ્ને ષાબિતના નાના છે. અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને યઝીદ અન્સારીના બારામાં અબૂ દાઉદે કહ્યું છે કે તેમણે નબી ﷺ ની ઝિયારત કરી છે. અબૂ હાતિમે કહ્યું કે તેમણે નબી ﷺ થી રિવાયત પણ કરી છે અને હુઝૂરના જમાનામાં કમસિન (નાની વયના) હતા. પરંતું મુસ્અબ બિન ઝુબૈરે કહ્યું કે તેમને સોહબત નસીબ નથી થઈ.

'મુષ્લહ'નો હફ્ફી અર્થ અંગોને બગાડવું (વિકૃત કરવું) છે. જેમ કે ફફીહોએ ફર્માવ્યું કે માણસને ખરસી કરવી જાઈજ નથી. એટલા માટે કે એ મુષ્લહ કરવું છે. અલ્લામા અયનીએ એનો તર્જૂમો કર્યો છે કે هي العقوبة في الأذى એટલા માટે કે એ પોતાના ઉમૂમ (સામાન્યપણા)ના લેહાઝથી નસબંધીને પણ સમાવે છે. હફ્ફીકૃતમાં એ પણ અંગને બગાડવું છે એટલા માટે કે અંગ જે લાભ માટે બનાવવામાં આવ્યું છે અને ઓપરેશન બાદ તે લાભ પામવાથી વંચિત થઈ જાય છે તો એ હફ્ફીકૃતમાં અંગને બગાડવું જ છે.

હદીષ : ૧૪૦૭ની સમજૂતી

કિતાબુલ મુહારિબીનની રિવાયતના છેવટમાં છે : والتوبة معروضة بعد એટલે કે તૌબાનો દરવાજો ખુલ્લો છે તે ચાહે તો તૌબા કરી લે. કિતાબુલ હુદૂદની રિવાયતમાં نهية સાથે સાથે ذات شرف પણ છે એટલે ફદરે અઝીમ (મહાન માત્રા-કિંમત) એમાં બંને સંભાવનાઓ છે કે માત્રા અધિક હોય, અને એ પણ કે કિંમત વધારે હોય ભલે માત્રા ઓછી હોય. અને અહીં આ ઈશાર્દનો મતલબ પણ એ જ છે : يرفع الناس إليه فيها ابصارهم :

قَالَ الْفِرْبَرِيُّ وَجَدْتُ بِمَخْطِ أَبِي جَعْفَرٍ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ قَالَ ابْنُ

ફરબરીએ કહ્યું કે મેં અબૂજઅફરના હાથનું લખેલું જોયું કે અબૂ અબ્દુલ્લાહ (બુખારી)એ કહ્યું કે ઈબને અબ્બાસે

عَبَّاسٍ تَفْسِيرُهَا أَنْ يَتَزَعَّ مِنْهُ نُورُ الْإِيمَانِ -

એની તફસીરમાં ફર્માવ્યું, એનાથી ઈમાનનું નૂર છીનવી લેવામાં આવે છે (એટલે કાઢી લેવામાં આવે છે)"

(બુખારી ૨/૮૩૬, અલ્અશરેબહ, ૨/૧૦૦૧, અલ્લુદ્દ, મુસ્લિમ-ઈમાન, નિસાઈ-અશરેબહ, અર્જમ, ઈબને માજહ ફિતન)

قال الفيربى : આ ઈમામ બુખારીથી સહીહ બુખારીના મશહૂર રાવી અબૂ અબ્દુલ્લાહ મુહમ્મદ બિન યુસુફ બિન મતર છે. અબૂ જઅફર એ ઈબને અબી હાતિમ ઈમામ બુખારીના વર્રાફ એટલે કાતિબ છે. તેમનો ઉલ્લેખ મુફદમા (પ્રસ્તાવના)માં વર્ણન થઈ ચૂક્યો છે. અહલે સુન્નતનો એના પર ઈત્તેફાક (એકમતિ) છે કે ગુનાહ કરવાથી ભલે તે કબીરા હોય મુસલમાન કાફિર નથી થતો. પૂર્વજ બુઝુર્ગોથી લઈને આજ સુધી આ હદીષની તાવીલ કરતા રહ્યા છે. આ હદીષ હઝરત ઈબને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما થી પણ મરવી છે અને એમનાથી બે તાવીલો પણ નક્કલ થયેલ છે. એક એ જે અહીં વર્ણન થયેલ છે કે મુરાદ એ છે કે ઈમાનનું નૂર નીકળી જાય છે. એને ઈમામ અબૂબક ઈબને શયબાએ કિતાબુલ ઈમાનમાં રિવાયત કરી છે કે હઝરત ઈબને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما પોતાના એક ગુલામને બોલાવતા અને ફર્માવતા, શું તમારી શાદી ન કરી આપું ? એટલા માટે કે જે બંદો ઝિના કરે છે તો અલ્લાહ તઆલા તેના ઈમાનના નૂરને છીનવી લે છે. બલકે ઈમામ બિન જરીર તબરીએ ખૂદ હઝરત ઈબને અબ્બાસથી જ મુજાહિદના તરીકાથી મરફૂઅ હદીષ પણ રિવાયત કરી છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, જે ઝિના કરે છે તો અલ્લાહ તઆલા તેના ઈમાનના નૂરને છીનવી લે છે. હવે એના બાદ એની મહેરબાની છે ચાહે તો પરત કરી આપે ચાહે ન પરત કરે. (ફતહુલ બારી, કિતાબુલ હુદૂદ, ૧૨/૫૮)

બીજી કિતાબુલ મહારિબીનમાં છે કે ઈકરમાના સવાલ પર ફર્માવ્યું, "આ રીતે" અને બંને હાથોની આંગળીઓ આપસમાં ભેગી કરી આપી, પછી અલગ કરી નાખી. હવે જો તૌબા કરે છે તો ઈમાન પરત થાય છે. એ જ રીતે ફરી આંગળી મિલાવી. ★ આ તાવીલનું સમર્થન અબૂ દાઉદ અને હાકિમની એક હદીષથી થાય છે જે હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضی اللہ عنہ થી મરવી છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, જ્યારે કોઈ ઝિના કરે છે તો ઈમાન તેનાથી નીકળીને છાયડા જેમ અદ્ધર થઈ જાય છે, જ્યારે પરવારી જાય છે તો પરત આવી જાય છે. એ જ હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضی اللہ عنہ થી ઈમામ હાકિમે એક અન્ય હદીષ રિવાયત કરી છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું કે જે ઝિના કરે છે અથવા શરાબ પીએ છે તો તેનું ઈમાન એ પ્રમાણે અલગ થઈ જાય છે જેમ કે માણસ પોતાનો કુર્તો ઉતારી નાખે છે.

اقول وهو المستعان : પણ આ તાવીલ ખૂદ ખુલાસાની મોહતાજ છે. એટલા માટે કે એનો મતલબ એ થયો કે તે કાર્ય કરતી વખતે તે મોમિન નથી રહેતો, કાફિર થઈ જાય છે, જ્યારે તૌબા કરે છે તો મોમિન થઈ જાય છે, જેવી રીતે દરેક કાફિર કુફ્ર કર્યા બાદ તૌબા કરવાથી મોમિન થઈ જાય છે. અનાયાસે કહેવું પડશે કે અહીં ઈમાનથી મુરાદ કામિલ ઈમાન છે એટલા માટે જમહૂરે પ્રારંભથી આ જ તાવીલ કરી. એમાં કોઈ ખલેલ નથી અને એ ઉર્ફ તથા મુહાવરાના પ્રમાણે છે કે લોકો રોજબરોજ વાત વાતમાં કોઈ ચીજનો નકાર કરી દે છે અને હેતુ કમાલનો નકાર હોય છે. મશહૂર કહાવત છે : لا فتى الا على لاسيف الاذوالفقار "સિવાય અલી કોઈ જવાન નથી અને સિવાય ઝુલ્ફિકારના કોઈ તલ્વાર નથી." એ જ પ્રમાણે અહીં પણ મુરાદ એ છે કે ગુનાહમાં પડતી વખતે મોમિન નથી, એટલે કામિલ મોમિન નથી.

بَابُ هَلْ تُكْسَرُ الدِّانُ الَّتِي فِيهَا الْخَمْرُ وَتَخْرُقُ الرِّقَاقُ

"જે માટલામાં શરાબ હોય તો શું એને તોડી નાખવામાં આવે અને તે મશકોને ફાડી નાખવામાં આવે." - (૩૩૬)

فَإِنْ كَسَرَ صَمًا أَوْ صَلْبًا أَوْ طَنْبُورًا أَوْ مَا لَا يُنْتَفَعُ بِخَبْثِهِ - وَأَتَى شُرَيْحٌ فِي طَنْبُورٍ كُسِرَ فَلَمْ يَقْضِ فِيهِ بَشِيئَةً
વળી જો મૂર્તિ તોડી નાખે અથવા સલીબ, સારંગી અથવા એવો માલ જેની લાકડીથી ફાયદો ઉઠાવી શકાય, શુરૈહની પાસે આ મામલો લાવવામાં આવ્યો કે સારંગી તોડી નાખી હતી તો કાંઈ પણ તાવાનનો હુકમ ન કર્યો.

حدیث ۱۴۰۸ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ أَنَّ النَّبِيَّ

"હઝરત સલ્મા ઈબને અકવઅ رضی اللہ عنہمથી રિવાયત છે કે નબી ﷺ એ ખેબરના દિવસે [હદીષ : ૧૪૦૮]

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى بَيْرَانًا تَوَقَّدُ يَوْمَ خَيْبَرَ فَقَالَ

આગ જોયી જે સળગાવવામાં આવી રહી હતી. પૂછ્યું, આ આગ શાના પર સળગાવવામાં આવી રહી છે ?

عَلَى مَا تَوَقَّدُ هَذَا الْبَيْرَانُ قَالُوا عَلَى الْحُمْرِ الْأَنْسِيَّةِ قَالَ اكْسِرُوهَا

ફર્માવ્યું, દેશી (પાલતુ) ગધેડાઓ પર. ફર્માવ્યું, (હાંડલીઓ) તોડી નાખો અને ગોશત ફેંકી દો. લોકોએ અઝ

وَأَهْرِيْقُوَهَا قَالُوا أَلَا نُنْهَرِيْقُهَا وَنَغْسِلُهَا قَالَ اغْسِلُوا - قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ

કરી, શું એવું ન કરીએ કે ગોશત ફેંકી દઈએ અને હાંડલીઓ ધોઈ લઈએ ?! * ફર્માવ્યું, ધોઈ લો. અબૂ

كَانَ ابْنُ أَبِي أُوَيْسٍ يَقُولُ الْحُمْرُ الْأَنْسِيَّةُ، بِغَضَبِ الْأَيْفِ وَالتَّوْنِ -

અબ્દુલ્લાહ (ઈમામ બુખારી)એ કહ્યું, ઈબને અબી ઉવૈસ કહ્યા કરતા હતા હાંડલીઓ

અલિક તથા નૂનના ઝબરની સાથે." (★ બુખારી ૨/૬૦૩ મગાઝી, ૨/૮૨૭ અસ્સૈદ, ૨/૯૦૮ અલ્અદબ, ૨/૯૩૭ અદઅવાત, મુસ્લિમ-મગાઝી, અઝઝબાએહ, ઈબને માજહ-ઝબાએહ)

હદીષ : ૧૪૦૮ની સમજૂતી

આ એક લાંબી હદીષનો મધ્ય ભાગ છે જે ગઝવએ ખેબર વગેરેમાં વર્ણન થયેલ છે. આ હદીષ પણ ઈમામ બુખારીની ષલાધિયાતમાંથી છે. અહીં અબૂ આસિમ ઝહાકથી તખરીજ કરી છે અને કિતાબુઝઝબાએહમાં મક્કી બિન ઈબ્રાહીમ ઈમામે આ'ઝમના શાર્ગિદથી પ્રારંભિક હિસ્સો આ છે : અબૂ સલ્મા કહે છે, જ્યારે અમે ખેબર પહોંચીને એનો ઘેરાવ કરી લીધો તો અમને સખત ભૂખ લાગી પછી અલ્લાહે ખેબર ફતહ કરી આપ્યું. જે દિવસે ખેબર ફતહ થયો તો તેની સાંજે અમે ખૂબ જ અધિક આગ સળગાવી.

ابو عبد الله : ઈબને અબી ઉવૈસથી મુરાદ ઈમામ બુખારીના ઉસ્તાદ ઈસ્માઈલ છે જેમનું નામ અબ્દુલ્લાહ હતું. એ હઝરત ઈમામ માલિક رضی اللہ عنہની હમશીરા (દૂધ બહેન)ના સાહબઝાદા છે.

الْأَنْسِيَّةُમાં ત્રણ લુગાત હુરુસ્ત છે. أَنْسِيَّةُ એ أَنْسُથી દહશતનું વિરૂધાર્થી. અને أَنْسُ થી એ જ અર્થમાં أَنْسِيَّةُ એ أَنْسُથી બની આદમ (માનવી)થી છે. ઈબને અબી ઉવૈસે એ ફાયદો કર્યો કે મશહૂર રિવાયત أَنْسِيَّةُ છે.

नुवाहवुल् फ़ारी शरहे बुखारी (भाग-प) (442) बुल्म अने फ़ेसास विशे पकरण

حدیث ۱۴۰۹
عَنْ أَبِي مُعَمَّرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ

"હઝરત અબુદુલ્લાહ ઈબને મસુદ રઝી અલ્લાહુ એન્યા કહ્યું, નબી ﷺ મક્કામાં તશરીફ લઈ [હદીષ : ૧૪૦૯]"

وَدَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ وَحَوْلَ الْكَعْبَةِ ثَلَاثَ سَاعَاتٍ وَسِتُونَ

ગયા અને કાબાની આસપાસ ત્રણસો સાઈઠ મૂર્તિઓ હતી. હુમ્મર પોતાના હાથની લાકડી વડે

نُصَبًا فَجَعَلَ يَطْعُمُهَا بِعُودٍ فِي يَدِهِ وَجَعَلَ يَقُولُ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ الْإِلَهَ

તેને મારતા હતા અને ફર્માવતા હતા, હક્ક આવ્યું અને બાતિલ નષ્ટ થઈ ગયું..... પૂરી આયત."

(બુખારી ૨/૬૧૪ મગાઝી)

حدیث ۱۴۱۰
عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا أَنَّهَا كَانَتْ اتَّخَذَتْ عَلَى سَهْوَةٍ

"ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા રઝી અલ્લાહુ એન્યા થી રિવાયત છે કે તેમણે પોતાના એક [હદીષ : ૧૪૧૦]"

لَهَا سِتْرًا فِيهِ تَمَاثِيلُ فَهَتَكَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاتَّخَذَتْ مِنْهُ

ચબૂતરા પર એક એવો પદો નાખી આપ્યો હતો જેમાં તસ્વીરો હતી. તો તેને નબી ﷺ એ ફાડી નાખ્યો અને

ઈમામ બુખારીએ હમ્મઝાને અલિફથી અને ઝબરને નસબથી તાબીર કર્યું. આ એમનો તસામોહ (ચૂક) છે. અલ્લામા ઈબને હજરે ફર્માવ્યું કે મુતકદ્દિમીન નુહાત (પૂર્વજ નહવીઓ)ની ઈસ્તેલાહમાં એ દુરસ્ત છે કે હમ્મઝાને અલિફથી અને ફતહ (ઝબર)ને નસબથી તાબીર કરવામાં આવે. અલ્લામા અયનીએ ફર્માવ્યું કે આ દાવો દલીલ વિનાનો છે.

હદીષ : ૧૪૦૯ની સમજૂતી

نُصَبًا ઈબને તયને કહ્યું કે અબુલ હસનની રિવાયતમાં નુસબ છે નૂન અને સાદ બંનેના પેશની સાથે. આ તફદીર પર નિસાબનું બહુવચન છે, જે મૂર્તિ અથવા એ પથ્થરના અર્થમાં છે જેને નસબ કરવામાં આવે છે. એક ફ઼ીલ એ પણ છે કે આ نُصَبُ નૂનના પેશ અને સાદના જઝમની સાથે છે. તે પથ્થર જેને જાહિલિયતના જમાનામાં નસબ (સ્થાપિત) કરીને મૂર્તિ બનાવી લેતા હતા જેની પૂજા કરતા હતા. એનું બહુવચન અ-સાબ છે. એક રિવાયતમાં નુસબાને બદલે صنما પણ આવ્યું છે. મક્કા ૧૦ રમઝાન હિ.સ. ૮માં ફતહ થયું હતું. બયહક્રીએ હઝરત અબુદુલ્લાહ ઈબને ઉમર રઝી અલ્લાહુ એન્યા થી રિવાયત કરી છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ જ્યારે મક્કામાં દાખલ થયા તો ત્યાં ત્રણસો સાઈઠ મૂર્તિઓ જોઈ તો લાકડી વડે દરેક મૂર્તિ તરફ ઈશારો કરતા અને આ આયત તિલાવત કરતા હતા, હક્ક આવ્યું અને બાતિલ નષ્ટ થયું અને બાતિલ નષ્ટ થનાર જ હતું. જે મૂર્તિ તરફ ઈશારો કરતા તે પડી જતી એના વિના કે લાકડી મુબારક તેને સ્પર્શતી.

હદીષ : ૧૪૧૦ની સમજૂતી

કિતાબુલ લિબાસમાં આ હદીષ પૂરી આ પ્રમાણે છે : ઉમ્મુલ મોમિનીન ફર્માવે છે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એકવાર (તબૂક કે ખૈબરના) સફરથી તશરીફ લાવ્યા અને મેં અમારા ચબૂતરાને તસ્વીરવાળા પદાથી છુપાવી દીધો હતો. જ્યારે એને રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ જોયો તો ફાડી નાખ્યો અને ફર્માવ્યું, ફયામતના દિવસે સૌથી સખત અઝાબ તે લોકોને થશે જેઓ અલ્લાહની તખ્લીફ (સર્જન) સાથે મુશાબેહત (મળતાપણ) કરે છે. તેમાં બીજી રિવાયતમાં ما فيهما تَمَاثِيلُ છે. રૂ વાળુ છપાયેલ કપડુ. સાર એ જ છે કેમ કે આગળ સ્પષ્ટતા છે. فيه تماثيل એમાં

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (443) જુલ્મ અને ફેસાસ વિશે પકરણ

مُرْفَيْنِ فَكَانَتْ فِي الْبَيْتِ يَجْلِسُ عَلَيْهِمَا

તેનાં બે પાથરણા બનાવી કાઢ્યાં જેમાં ઘરમાં રાખેલ રહેતા જેના પર બેસતાં હતાં."

(બુખારી ૨/૮૮૦ લિબાસ, બે તરીકાથી ૨/૮૦૨ અલ્અદબ)

بَابُ مَنْ قَتَلَ دُونَ مَالِهِ

"જે પોતાના માલને બચાવવામાં માર્યો જાય." - (૩૩૭)

حدیث عَنْ عِكْرَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ

"હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબને ઉમર રઝી અલ્લે અન્હુમા એ કહ્યું, મેં રસૂલુલ્લાહ સાંભળ્યું કે [હદીષ : ૧૪૧૧]

رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ قَتَلَ دُونَ مَالِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ -

ફર્માવતા હતા, જે પોતાનો માલ બચાવવાના માટે માર્યો ગયો તે શહીદ છે."

તસ્વીરો (ફોટા) હતા. છેવટમાં આ છે : من اشد الناس عذابا يوم القيمة الذين يصورون هذه الصور : તસ્વીરો (ફોટોગ્રાફ) પણ છે."

સામ્યતા : મજાલિમથી આ હદીષને મળતાપણુ એ છે કે જુલ્મની વ્યાખ્યા છે : وضع الشيء في غير محله : તસ્વીર બનાવવામાં જે રંગરોગન વપરાય છે એ એના અસ્થાને વપરાય છે એટલા માટે એ જુલ્મ થયો. પ્રકરણથી સામ્યતા એ છે કે પ્રકરણથી એ માલૂમ પડ્યું કે જે ચીજોનો ઉપયોગ નાજાઈતો છે એને હિફાઝત સાથે રાખવી હરામ છે તેને નષ્ટ કરી દેવી વાજિબ છે. કેમ કે હુદૂરે અફદસ એ તસ્વીરવાળા પર્દાને ફાડી નાખ્યો.

મસાઈલ : કેટલાક લોકો એવું કહે છે કે હરામ કેવળ એ તસ્વીર (ફોટો) છે જે પૂતળુ હોય જેનો પડછાયો હોય એટલા માટે કે છબી (આકૃતિ) કેવળ પૂતળાને જ કહે છે. પણ આ હદીષથી સાબિત થયું કે પૂતળા સિવાય એ તસ્વીરો (ફોટા) પણ હરામ છે જેમનો પડછાયો ન હોય, અને જે કપડા પર કે કાગળ પર કે દીવાલ પર બનેલી હોય. એટલા માટે કે એ તસ્વીરો (ફોટોગ્રાફ) જે આ હદીષથી વર્ણન થયેલ છે તે પર્દા પર બનેલી હતી. ઉમ્મુલ મોમિનીનના શબ્દો અમુક રિવાયતમાં (બુખારી ૨/૮૮૦) فيه تماثيل આવેલ છે. એનાથી સાબિત છે કે કપડા વગેરે પર બનેલ તસ્વીરો પર પણ બોલાય છે જે પૂતળુ નથી.

હદીષ : ૧૪૧૧ની સમજૂતી

دون असलमां تحتنا अर्थमां जई मकान छे. मजान सभनो अर्थमां वपराय छे. उवे तर्जुमो आ प्रमाणे छे : જે પોતાના માલના કારણે માર્યો ગયો, એટલે હિફાઝતના કારણે. અમુક નુસ્ખાઓમાં ماله دون ماله باب من قاتل دون ماله અને શહીદ હોવું લાઝિમ નથી. એટલા માટે ઈમામ બુખારીએ જવાબ વર્ણવ્યો નથી. જવાબ એ થશે કે તે માજૂર (અજરને પાત્ર) છે સવાબનો મુસ્તહિક્ક છે. સામ્યતાની તફરીર એ થશે કે જ્યારે માલની હિફાઝતમાં ફત્લ થઈ જનાર શહીદ છે તો જે માલ બચાવવાના માટે લડે તે કેવળ સવાબનો જરૂર હક્કદાર છે ભલે શહીદ ન થાય. જવાબ વર્ણન ન કરવાનું બીજું કારણ એ પણ છે કે અહીં રિવાયતો વિવિધ છે, અમુક રિવાયતોમાં છે : من قتل دون ماله مظلوماً فله الجنة : એટલે જે પોતાનો માલ બચાવવામાં મઝલૂમ થઈને મારી નાખવામાં આવ્યો એના માટે જન્નત છે. અને જાહેર છે કે જન્નતના માટે શહીદ થવું લાઝિમ નથી.

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(444)

જુલ્મ અને ફેસાસ વિશે પ્રકરણ

بَابُ إِذَا كَسَرَ قَصْعَةً أَوْ شَيْئًا غَيْرَهَا ص ٣٣

"જ્યારે કોઈ બીજનો પ્યાલો અથવા કાંઈ બીજુ તોડી નાખ્યું" - (૩૩૭)

حدیث ۱۴۱۲ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ

"હઝરત અનસ رضی اللہ عنہ થી રિવાયત છે કે નબી ﷺ પોતાની અઝવાજ (પાક બીવીઓ)ને [હદીષ : ૧૪૧૨]

وَسَلَّمَ كَانَ عِنْدَ بَعْضِ نِسَائِهِ فَأَرْسَلَتْ إِحْدَى أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ مَعَ خَادِمٍ بِقَصْعَةٍ

ત્યાં બિરાજેલ હતા. અમુક ઉમ્મહાતુલ મોમિનીને એક ખાદિમાના હાથે એક પ્યાલામાં ખાવા મોકલ્યું તો જેમના

فِيهَا طَعَامٌ فَضَرَبَتْ بِيَدِهَا فَكَسَرَتْ الْقَصْعَةَ فَضَمَّهَا وَجَعَلَ فِيهَا الطَّعَامَ وَقَالَ كُلُوا وَحَبَسَ

ત્યાં હુઝૂર હતા તેમણે ખાવા પર પોતાનો હાથ મારી દીધો, પ્યાલો (પડી ગયો) અને તૂટી ગયો. હુઝૂરે પ્યાલાને

الرَّسُولَ وَالْقَصْعَةَ حَتَّى فَرَعُوا فَدَفَعَ الْقَصْعَةَ الْقَمِيحًا وَحَبَسَ الْمَكْسُورَةَ عَنْهُ

જોડ્યો અને ખાવાને પ્યાલામાં કર્યું અને ફર્માવ્યું, ખાવ ! લાવનાર અને પ્યાલાને રોકી લીધો. જ્યારે સર્વ લોકો

ખાવાથી ફારિગ થઈ ગયા તો સહીસલામત પ્યાલો પરત કર્યો અને તૂટલો રોકી લીધો." (બુખારી ૨/૭૮૬ નિકાહ)

હદીષ : ૧૪૧૨ની સમજૂતી

કિતાબુન્નિકાહમાં એ તફસીલ છે કે જેમના કાશાનાએ અફઠસ (ઘર)માં હુઝૂરે અફઠસ ﷺ બિરાજમાન હતા તેમણે ખાદિમાના હાથને માર્યો જેના કારણે પ્યાલો પડીને તૂટી ગયો. નબી ﷺએ પ્યાલાના ટુકડાઓને ભેગા કર્યા પછી ખાવા તેમાં ભેગું કર્યું. ફર્માવવા લાગ્યા, તમારી માને ગૈરત આવી ગઈ છે ! પછી જેમના ત્યાં બિરાજમાન હતા તેમનાથી સહી સલામત પ્યાલો લઈને આપ્યો અને તૂટેલો એમને આપી દીધો.

મોકલનાર હઝરત ઝયનબ બિન્તે જહશ હતાં અથવા હઝરત ઉમ્મે સલમા અથવા હઝરત સફિય્યહ. એ પણ હોઈ શકે છે કે વિવિધ બનાવો બન્યા હોય.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

"ખાવા તથા ઝાઢે રાહ (માર્ગનુ ભાથુ) અને સામાનમાં ભાગીદારનું બયાન. અને વજન કરવામાં આવતી વસ્તુને અંદાજથી વહેંચવામાં આવે અથવા મુઢી મુઢીભર. કેમ કે માર્ગના ભાથામાં મુસલમાન એમાં કોઈ વાંધો ન જાણતા હતા કે કોઈ કાંઈક ખાય લે અને કોઈ કાંઈક. અને એ જ પ્રમાણે સોના ચાંદીને અંદાજથી વહેંચવું અને થોડીક ખજૂરો સાથે સાથે ખાવી. - (૩૩૩)

بَابُ الشَّرِكَةِ فِي الطَّعَامِ وَالنَّهْدِ
وَالْعُرُوضِ وَكَيْفَ قِسْمَةِ مَا يِكَالُ
وَيُونَنُ حُجْرَةً أَوْ قَبْضَةً قَبْضَةً
لِمَا حَرَّيرَ الْمُسْلِمُونَ فِي النَّهْدِ بَأْسًا أَنْ
يَأْكُلَ هَذَا بَعْضًا وَهَذَا بَعْضًا وَكَذَلِكَ حُجْرَةً
لِنَهْدِهِمَا وَالْقُرْآنِ فِي التَّمْرِ ص ٣٣٣

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : شركة માં ચાર લુગાત છે : شريك : શરીઅતમાં શિક્તનો અર્થ આ પ્રમાણે છે :

એક અથવા એકથી અધિક ચીજો પર કેટલાક માણસોનો હક્ક સાબિત થઈ જાય કોઈ પણ આધારે. એના બે પ્રકારો છે : માલિકીની ભાગીદારી અને સોદાની ભાગીદારી. માલિકીની ભાગીદારી આ પ્રમાણે છે કે, અમુક શખ્સો કોઈ ચીજના માલિક હોય પણ તેમનામાં અફઢે શિક્ત (સોદામાં ભાગીદારી) ન થયો હોય. એના બે પ્રકાર છે : ઈજ્તિયારી (સ્વેચ્છીક) અને જબરી (બળપૂર્વકની). ઈજ્તિયારી એ છે કે ભાગીદારોના અમલ તથા ઈજ્તિયારથી ભાગીદારી થઈ હોય, દા.ત. ભાગીદારીની નિચ્ચતથી અમુક માણસોએ કોઈ ચીજ ખરીદી અથવા એમને કોઈ ભેટ ઘરી કે સદકો કર્યો અને તેમણે કબૂલ કરી લીધું. અથવા એક જણે ઈરાદા પૂર્વક પોતાની ચીજ બીજાની ચીજમાં ભેળવી દીધી કે તફાવત બાકી ન રહ્યો. જબરી એ છે કે તેમના માલમાં તેમના ઈરાદા તથા ઈજ્તિયાર વિના એવું મિશ્રણ થઈ જાય કે એકની ચીજ બીજાથી અલગ ન પડી શકે, જેમ કે વારસો. અથવા અલગ પડી શકે પણ ખૂબ જ મુશ્કેલીની સાથે, જેમ કે એકના ઘઉંમાં બીજાના જવ મિક્સ થઈ જાય.

શિક્તે અફઢ (ફરારથી ભાગીદારી) : એ છે કે આપસમાં ભાગીદારીનો ફરાર થયો હોય, દા.ત. એકે કહ્યું, હું ફલાણી ચીજમાં તારો ભાગીદાર છું અને બીજાએ કહ્યું મને મંજૂર છે. એના ત્રણ પ્રકાર છે : શિક્ત બિલમાલ, શિક્ત બિલઅમલ, શિક્તે વજૂહ (માલથી ભાગીદારી, અમલથી ભાગીદારી, પ્રભાવથી ભાગીદારી.) માલથી ભાગીદારી એટલે બંનેવે માલ આપ્યો હોય. અમલથી ભાગીદારી એટલે કે તમામ ભાગીદારો કામ લાવીને મળીને કામ કરે અને મજૂરી આપસમાં વહેંચી લે. શિક્તે વજૂહ એ છે કે તમારા ભાગીદારો પોતાના પ્રભાવ (પ્રેસ્તિઝ) તથા વિશ્વાસ પર ઉધાર માલ લાવીને વેચશે અને નફામાં ભાગીદાર રહેશે. વળી તેના બે પ્રકાર છે : શિક્તે મુફાવિઝહ અને શિક્તે એનાન.

શિક્તે મુફાવિઝહ : એ છે કે કેટલાક શખ્સો આપસમાં એવું કહે કે અમે શિક્તે મુફાવિઝહ કરી અને અમને અધિકાર છે કે એક સામટુ ખરીદ વેચાણ કરીએ કે અલગ અલગ, રોકડે વેચીએ કે ઉધાર અને દરેક પોત પોતાની રાયથી કામ કરશે. જે કાંઈ નફો નુકસાન થશે તેમાં બંનેવ સમાન ભાગીદાર રહેશે. એની શર્ત એ છે કે બંનેના માલ સરખા હોય, નફા નુકસાનમાં પણ સરખા હોય, અને દબલ દેવાનો હક્ક પણ બંનેનો સમાન હોય. હુકમ એ છે કે એમાં દરેક ભાગીદાર બીજાનો વકીલ તથા કફીલ હોય છે એટલે કે દરેક બીજાનું લેણું વસૂલ કરી શકે છે અને દરેક પર જે લેણું વાજિબ થશે તેનો બીજો પણ જામિન છે.

શિક્તે અનાન : એ છે કે અમુક વ્યક્તિઓ કોઈ ખાસ પ્રકારના વેપાર અથવા દરેક પ્રકારના વેપારમાં ભાગીદારી કરે પણ એમાં કોઈ બીજાનો જામિન ન હોય કેવળ વકીલ હોય. એની શર્ત એ છે કે જે લોકો વકીલ થવાને પાત્ર છે એમનામાં એ જાઈઝ છે. ઓળખના માટે પ્રાથમિક વ્યાખ્યા રજૂ કરી આપી છે, તફસીલના માટે ફિક્હની કિતાબો ખાસ કરીને 'બહારે શરીઅત' ભાગ-૧૦ થી માલૂમ કરે.

نَهْد એ નૂનના ઝબર તથા ઝેર બંને સાથે છે, માર્ગનું ભાથુ. સફરમાં સામાન્યતઃ એવું થાય છે કે કેટલાક સાથીઓ પોતપોતાની ખાવાની ચીજો ભેગી કરીને ખાય છે. ચીજો કોઈની ઓછી હોય છે કોઈની વધારે, કોઈ ઉમદા કોઈની સામાન્ય, કોઈ વધુ ખાય છે કોઈ ઓછું. પણ કેમ કે ભેગા થઈને ખાવાનો મતલબ એ જ હોય છે કે એક બીજાના માટે પોતાની ચીજ મુબાહ કરી આપી છે એટલા માટે એ વિના શંકાએ જાઈઝ છે. એ જ પ્રમાણે ભેગા અનાજ વગેરેમાં પણ એ રિવાજ છે કે લોકો અંદાજથી પણ વહેંચણી કરી લે છે અને હાથ વડે માપીને પણ વહેંચે છે જેથી એમાં પણ કાંઈ વાંધો નથી.

مجازفة الذهب والفضة : એનો મતલબ એ છે કે સોનું ભેગું છે તો ભાગીદારો એને અંદાજથી પણ વહેંચી શકે છે, એ જ પ્રમાણે ચાંદીને પણ. પરંતું ઈબ્ને બતાલે કહ્યું કે એ ઈજમાઅ સાથે જાઈઝ નથી. એ જ પ્રમાણે ઘઉં વગેરે ચીજોમાં પણ એવી વહેંચણી જાઈઝ નથી જેમાં વ્યાજ છે. હા ! જો જાતિ વિવિધ હોય તો જાઈઝ છે અથવા તે એવી ચીજો છે જેમાં વ્યાજ નથી.

والقران في التمر : એટલે એમાં પણ વાંધો નથી પણ હદીષોમાં એનાથી મનાઈ આવી છે. થોડાક પ્રકરણો પછી હદીષ વર્ણન થયેલી છે. ઉલમાનો એમાં મતભેદ છે કે એ મનાઈ તેહરીમી છે કે તન્ઝીહી. બઝઝાર તથા તિબ્રાનીએ પોતાના મોઅજમે અવસતમાં રિવાયત કરી કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, મેં તમને ખજૂરો મિલાવીને ખાવાથી મના ફર્માવ્યું હતું, અલ્લાહ ﷻ એ તમને વિશાળતા આપી છે હવે મિલાવીને ખાવ ! આ હદીષે આગલી મનાઈઓને મન્સૂખ કરી આપી (ઉઠાવી લીધી). પણ આ હદીષ પર ચર્ચા ઉઠેલી છે એટલા માટે અમુક ઉલમા નસ્ખને (મન્સૂખ થવું) સ્વીકારતા નથી. સારાંશ એહતિયાત (સાવધાની) એમાં જ છે કે ખજૂર અથવા ફળોને મિલાવીને ન ખાવામાં આવે એનાથી લાલચ તથા હવસ ટપકે છે.

حدیث ۱۴۱۳ عَنْ وَهَبِ بْنِ كَيْسَانَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ

[હદીષ : ૧૪૧૩] એ عَنْ وَهَبِ بْنِ كَيْسَانَ રસૂલુલ્લાહ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ થી રિવાયત છે કે ૨સૂલુલ્લાહ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ અબુ જાબર ઈબને અબ્દુલ્લાહ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا ઉઝરત જાબિર ઈબને અબ્દુલ્લાહ

بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثًا قَبْلَ السَّاحِلِ فَأَمَرَ عَلَيْهِمَا بِأَعْيِدَاةَ

એક લશ્કર કિનારા તરફ મોકલ્યું અને એ લશ્કરના અમીર ઉઝરત અબૂ ઓબેદા બિન જરાહ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ રસૂલુલ્લાહ

بُنِ الْجِرَاحِ وَهُمْ ثَلَاثُ مِائَةٍ وَأَنَا فِيهِمْ فَخَرَجْنَا إِذَا كُنَّا بِبَعْضِ الطَّرِيقِ فَبَدَأَ النَّبِيُّ

બનાવ્યા અને એ ત્રણસો માણસો હતા. હું પણ એમનામાં હતો. અમે મદીનાથી નીકળ્યા. રસ્તામાં જ હતા ને

فَأَمَرَ أَبُو عُبَيْدَةَ بِأَنْ يَأْتِيَ ذَلِكَ الْجَيْشِ فَيَجْمَعُ ذَلِكَ كُلَّهُ وَكَانَ مِرْوَدِيٌّ تَمْرًا وَكَانَ يُقَوِّمُنَا

તોશો (માર્ગનું ભાથું) ખત્મ થઈ ગયો. એના પર ઉઝરત અબૂ ઓબેદાએ હુકમ આપ્યો કે પૂરા લશ્કરના તોશાને

كُلَّ يَوْمٍ قَلِيلًا قَلِيلًا حَتَّى يَأْتِيَ فَيَقْتُلُ مِائَةً أَوْ تَمْرًا قَلِيلًا قَلِيلًا وَمَا تَعْنِي تَمْرَةٌ فَقَالَ

એકત્ર કરવામાં આવે જે કુલ ખજૂરોના બે થેલા થયા. તે દરરોજ અમને થોડો થોડો તોશો આપતા, ત્યાં સુધી કે

لَقَدْ وَجَدْنَا فَقَدْ هَاجَيْنَ فَنَيْتُ قَالَ تَمْرًا أَنْتَهَيْنَا إِلَى الْجُرْفِ إِذَا حَوَتْ مِثْلُ الطَّرِبِ فَأَكَلَ

તે પણ ખત્મ થઈ ગયો અને હવે અમને કેવળ એક એક ખજૂર મળતી હતી. (વહબ બિન કેસાને) કહ્યું, એક

مِنْهُ ذَلِكَ الْجَيْشِ ثَمَانِي عَشْرَةَ لَيْلَةً تَمْرًا أَبُو عُبَيْدَةَ بِضَلْعَيْنِ مِنْ أَضْلَاعِ قَصَبًا

ખજૂરથી શું થતું હતું? તો ઉઝરત જાબિરે ફર્માવ્યું કે જ્યારે એ પણ ખત્મ થઈ ગઈ તો અમને એની કદર માલૂમ

تَمْرًا مَرِيرًا حَلَةً فَرُحِلَتْ ثُمَّ مَرَّتْ تَحْتَهُمَا فَلَمْ تَصِبْ هُامًا

થઈ. ત્યારબાદ અમે દરિયા સુધી પહોંચ્યા તો એક માછલી નાના પહાડ સમાન સુકી જગા પર મળી જેના થકી

એ લશ્કરે અઢાર દિવસ ખાધું અથવા પછી તેના પાસાની હાડકીઓમાંથી બે હાડકાંને મિલાવીને ઉભી કરવાનો

હુકમ આપ્યો. પછી ઊંટ પર કાઠલો કસવાનો હુકમ આપ્યો એ ઊંટ એ બંનેની નીચેથી પસાર થયું પણ

તેનો છેડો હાડકાં સુધી ન પહોંચી શક્યો."

(બુખારી ૧/૪૧૯ જેહાદ, ૨/૬૨૫ મગાઝી, મુસ્લિમ-અસ્સૈદ, તિર્મિઝી-ઝુહદ, નિસાઈ-અસ્સૈદ, અસ્સયર)

હદીષ : ૧૪૧૩ની સમજૂતી

આ સરિયા (જંગ) હિ.સ. ૮ની રજબમાં થયો હતો. એને 'સરિયતુલ ખબ્ત' અને 'સરૈયા સિયફુલ બહર' પણ કહે છે. ખબ્ત એ પાંદડાને કહે છે જે ઝાડ પરથી ઝાડીને પાડવામાં આવેલ હોય. કેમ કે આ સરિયા (જંગ)માં સહાબાએ કિરામે ઝાડનાં પાંદડાં ઝાડીને ખાધાં હતાં એટલા માટે આ નામ પડ્યું. સિયફનો અર્થ કિનારો છે. આ સરિયા કુરૈશના એક કાફલાના માટે મોકલવામાં આવ્યો હતો. ઉઝરત શયખ અબ્દુલ હક્ક

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (448) ખાવા, માર્ગનું ભાથું તથા સામાનમાં ભાગીદારી વિશે પકરણ

حدیث ۱۴۱۴ عَنْ یَزِيدِ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلْمَةَ بِنِ الْأَكْوَعِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ

"હઝરત સલમા બિન અકવઅ رضي الله عنه કહ્યું, ફૌમના તોશા ખતમ થઈ ગયા અને લોકો [હદીષ : ૧૪૧૪]

خَفَّتْ أُمَّرُ وَاذُ الْقَوْمِ وَأَمَلَقُوا فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَحْرَابِهِمْ

પર ફાકાની નોખત આવી ગઈ તો નબી صلى الله عليه وسلم ની ખિદમતમાં હાજર થયા ઊંટોને ઝબહ કરવાની ઈજાઝત

فَإِذَنْ لَهُمْ فَلَقِيَهُمْ عُمَرُ نَاخِرُودًا فَقَالَ مَا بَقَاءُكُمْ بَعْدَ إِبْلِكُمْ فَنَدَخَلَ عَلَى النَّبِيِّ

લેવા. હુઝૂરે ઈજાઝત આપી. ત્યારબાદ હઝરત ઉમર મળ્યા. લોકોએ તેમને બતાવ્યું તો તેમણે ફર્માવ્યું, ઊંટો

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا بَقَاءُ هُمْ بَعْدَ إِبْلِهِمْ فَقَالَ رَسُولُ

પછી તમે લોકો કેવી રીતે જીવતા રહેશો ? પછી નબી صلى الله عليه وسلم ની ખિદમતમાં હાજર થયા અને અર્ઝ કરી, ઊંટો

اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَادَى فِي النَّاسِ يَا تُوتُونَ بِمُضِلِّ أُمَّرٍ وَإِذْ هُمْ فَبَسِطَ لِيذَلِكَ

પછી લોકો કેવી રીતે જીવશે ? એના પર રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم એ ફર્માવ્યું, એલાન કરાવી દો કે સર્વ લોકો પોતાના

نِطْعٍ وَجَعَلُوهُ عَلَى النَّطْعِ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَعَا وَبَرَكَ

બચેલા તોશા લાવે. તેના માટે એક ચામડાનું દરસ્તરખાન બિછાવવામાં આવ્યું, લોકોએ એના પર લાવીને

عَلَيْهِ ثُمَّ دَعَاهُمْ بِأَوْعِيَّتِهِمْ فَأَحْتَشَى النَّاسُ حَتَّى قَرَعُوا أُمَّرًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ

નાખી આપ્યું. હવે રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم એ ઉભા થઈને તેની બરકતના માટે દુઆ કરી, પછી પોત પોતાનાં

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّي رَسُولُ اللَّهِ عَمَّ

વાસણો સાથે સૌને બોલાવ્યાં. સૌ લોકોએ ખોબા ભરી ભરીને વાસણો ભરી લીધાં. ત્યારબાદ રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم એ

ફર્માવ્યું, હું ગવાહી આપુ છું કે અલ્લાહના સિવાય કોઈ મઅબૂદ નથી અને હું અલ્લાહનો રસૂલ છું."

(બુખારી ૧/૪૧૮ જેહાદ)

તિબ્રાનીની રિવાયતથી માલૂમ થાય છે કે એ બનાવ ગઝવએ હવાઝિનના પ્રસંગે ઉપસ્થિત થયો હતો.

حدیث ۱۴۱۵ عَنْ أَبِي بَرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ

"હઝરત અબૂ મૂસા અશઅરી رضي الله عنه કહ્યું કે નબી صلى الله عليه وسلم એ ફર્માવ્યું, અશઅરી લોકો [હદીષ : ૧૪૧૫]

સમજૂતી : હદીષ : ૧૪૧૪-૧૪૧૫

અબૂ બુર્દા એ હઝરત અબૂ મૂસા અશઅરી رضي الله عنه ના સાહબઝાદા છે એમનું નામ હારિષ હતું અથવા આમિર. અને એક ફૌલ એ છે કે અબૂ બુર્દા જ એમનું નામ હતું.

नुग्रहवुल् फ़ारी शरहे बुखारी (भाग-प) (450) जावा, मार्गनुं भायु तथा सामानमां भागीदारी विशे पकरल

الْأَشْعَرِيِّينَ إِذَا ارْمَلُوا فِي الْغَزْوِ وَأَوْقَلَ طَعَامُ عِيَالِهِمْ بِالْمَدِينَةِ تَجْمَعُوا مَا كَانَ عِنْدَهُمْ

જ્યારે ગઝવહમાં મોહતા જ થઈ જાય છે અથવા મદીનામાં તેમના બીવીબચ્ચાંનું અનાજ ઘટી જાય છે તો જે કાંઈ

فِي تَوْبٍ وَاحِدٍ أَنْتُمْ أَلْتُمْ بَيْنَهُمْ فِي إِنْاءٍ وَاحِدٍ بِالسَّوِيَّةِ فَهَمُّ مَنِيَّ وَأَنَا مِنْهُمْ مَعَهُ

એમની પાસે હોય છે સૌને એક કપડામાં ભેગુ કરે છે પછી એક વાસણ વડે સરખો સરખુ વહેંચી લે છે. તેઓ

મારાથી છે અને હું એમનાથી છું." (મુસ્લિમ-ફઝાઈલ, નિસાઈ-સિયર)

بَابُ قِسْمَةِ الْغَنَمِ ۲۲۸

"બકરીઓને (ગણીને) વહેંચવી" - (૩૩૮)

حديث ۱۴۱۶ عَنْ عُبَايَةَ بْنِ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ عَنْ جَدِّهِ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ

"હઝરત રાફેઅ બિન ખદીજ રહીએ કહ્યું કે અમે નબી ﷺ ની સાથે ઝુલહુલૈફામાં હતા [હદીષ : ૧૪૧૬]

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذِي الْحَلِيفَةِ فَأَصَابَ النَّاسَ جُوعٌ فَأَصَابُوا إِبِلًا

એવામાં લોકો ભૂખ્યા થઈ ગયા અને લોકોને ઘણા ઊંટો અને બકરીઓ મળી અને નબી ﷺ લશ્કરના અંતિમ

عَمَّا قَالَ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي أُخْرِيَاتِ الْقَوْمِ فَعَجَلُوا وَذَبَحُوا

હિસ્સામાં હતા. લોકોએ ઉતાવળ કરી નાખી તેમને ઝબહ કરી નાખ્યાં અને હાંડલીઓ ચઢાવી દીધી.

وَنَصَبُوا الْقُدُورَ فَاصْرَأَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْقُدُورِ فَأَكْفَتَتْ ثُمَّ قَسَمَ

નબી ﷺ એ હાંડલીઓને ઉલ્ટાવી દેવાનો હુકમ આપ્યો. ત્યારબાદ વહેંચણી કરી તો દસ બકરીને એક ઊંટના

فَعَدَلَ عَشْرَةَ مِنَ الْغَنَمِ بِعَيْرٍ قَدْ مَنَّا بِعَيْرٍ فَطَلَبُوا فَأَعْيَاهُمْ وَكَانَ فِي الْقَوْمِ

બરાબર રાખી. તેમાંથી એક ઊંટ નાસી છૂટ્યું. લોકોએ પકડવા ચાહ્યું પણ તેણે લોકોને થકવી દીધા. અને લશ્કરમાં

إذا رملوا : જ્યારે એમનો તોશો ખત્મ થઈ જતો એટલે કે ખત્મ થવા નિકટ થઈ જતો. એનો શાબ્દિક તર્જુમો એ છે કે જ્યારે રમલ એટલે રેતીમાં મળી જતા, એટલે ફાફા (ભૂખમરા)થી હાલત એ થઈ જતી કે તેઓ રેતીમાં મળી જશે. જેમ કે ذَامْتَرَبَةٌ નો શાબ્દિક તર્જુમો ધોઈ નાખ્યું છે, પણ ઉર્ફી અર્થ મોહતાજ તથા તંગદસ્ત છે.

الحسين منى وأنا من منهم એટલે તેઓ મારાથી જોડાયેલા છે. આ મિનને ઈત્તેસાલિયા કહે છે. આ શબ્દ અતિશય મહોબ્બતના પ્રદર્શન માટે કહેવામાં આવે છે જેમ કે ફર્માવ્યું : الحسين منى وأنا من منهم

હદીષ : ૧૪૧૬ની સમજૂતી

રાફેઅ બિન ખદીજ રહીએ મશહૂર સહાબીના સાહબઝાદા રિફાઅહ છે અને એમના સાહબઝાદા અબાયહ છે. અબાયહ પોતાના પિતા રિફાઅહથી પણ રિવાયત કરે છે અને પોતાના દાદા હઝરત રાફેઅ બિન ખદીજ રહીએથી પણ. ખૂદ આ જ હદીષ એ જ બુખારી કિતાબુઝઝબાએહમાં

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (451) ખાવા, માર્ગનું ભાથુ તથા સામાનમાં ભાગીદારી વિશે પકરણ

خَيْلٌ يَسِيرَةٌ فَاهْوَى رَجُلٌ مِنْهُمْ بِسَهْمٍ فَخَبَسَهُ اللَّهُ ثُمَّ قَالَ إِنَّ لِهَذِهِ الْبَهَائِمِ

ઘોડા ઓછા હતા. એક સાહબે તે ઊંટને તીર માર્યું જેના પર અલ્લાહે તેને રોકી આપ્યું. ત્યારબાદ નબી ﷺ એ

أَوْ أَيْدِكَ وَأَبْدِ الْوَحْشِ فَمَا عَلَيْكُمْ مِنْهَا فَاَصْنَعُوا بِهِ هَكَذَا فَقَالَ جَدِّي إِنَّا نَرْجُواؤُ

ફર્માવ્યું, આ ચોપગાંઓમાં પણ જંગલી જાનવરની જેમ ભાગવાની લત હોય છે જે ભાગીને બેકાબૂ થઈ જાય

نَخَافُ الْعَدُوَّ وَعَدَاوَلَيْسَ مَعْنَا صُدِّي أَفْتَذِيحٌ بِالْقَصَبِ قَالَ مَا أَتَمَّرَالِدَّمَ وَذِكْرُاسْمُ

અને આ જ પ્રમાણે કરો. (અબાયહ)એ કહ્યું, મારા દાદાએ એઈ કહ્યું, અમને અંદેશો છે કે કાલે સવારે દુશ્મન

اللَّهُ عَلَيْهِ فِكْرُؤُهُ لَيْسَ السِّنُّ وَالظَّفْرُ وَسَاحِدًا تَكُمُ عَنْ ذَلِكَ أَمَّا السِّنُّ فَعِظْمٌ وَأَمَّا

સાથે ટકરાવ થઈ જશે અને આપણી પાસે છરી નથી તો શું વાંસથી ઝબહ કરીશું? ફર્માવ્યું, જે લોહી વહાવી

الظَّفْرُ فَمُدَى الْحِجْسَةِ - ٤

આપે અને એના પર અલ્લાહનું નામ લેવામાં આવે અને ખાવ, અલ્બત્ત તે દાંત તથા નખો ન હોય અને હું એનો

સબબ વર્ણવું છું, દાંત હાડકુ છે અને નખો હબ્શીઓની છરી."

(બુખારી ૧/૩૪૧, ૧/૪૩૨ જેહાદ, ૨/૮૨૬, ૮૨૭, ૮૩૧ ઝબાએહ, મુસ્લિમ-અલ્અઝાહી, અબૂ દાઉદ-અઝઝબાએહ, તિર્મિઝી-અસૈદ-અસ્સિયર, નિસાઈ-હજજ-અસૈદ-અઝઝબાએહ-અલ્અઝાહી, ઈબ્ને માજહ-અલ્અઝાહી-અઝઝબાએહ)

તેમના પિતાના વાસ્તાથી તેમના દાદાથી મરવી છે. باب من عدل عشرة من الغنم અને કિતાબુઝઝબાએહની એક રિવાયતમાં અન્નિહિ વધારે છે : اعجل او ارن ما انهر الدم જે પણ લોહી વહાવી આપે તેના થકી ઝબહમાં જલ્દી કરી આપે. મતલબ એ થયો કે ધારદાર લોખંડ સિવાય કોઈ અન્ય ચીજ વડે ઝબહ કરશો તો જરા સરખી ગફલતમાં મોડુ થઈ શકે છે અને જાનવર તકલીફ થવાથી કે ગળુ ઘોંટાવાને કારણે મૃત્યુ પામી શકે છે.

ارن એમાં એક રિવાયત અર્ની 'રા'ના જઝમ અને 'યા'ની સાથે પણ છે જે નૂનના ઝેરના ઈશબાઅ (હરકત ઝબર, ઝેર, પેશ)ને એ રીતે ઉચ્ચારવું કે ઝબરથી "અલિફ", ઝેરથી "યા" અને પેશથી "વાવ"નો ઉચ્ચાર ઉત્પન્ન થાય)થી પેદા થઈ. અલ્લામા ખિતાબીએ કહ્યું કે સહીહ ફરન છે મહમુઝેફા.

ارنيارنی અર્થમાં. આ રાવીનો શક છે.

ندى الحليفة : આ ઝુલહુલૈફા તે નથી જે મદીના તયબહથી જોડાયેલ છે તેની મીકાત છે જેને અબ્યારે અલી પણ કહે છે બલકે તહામા ઈલાકામાં ઝાતેઅરકની પાસે એક અન્ય જગા છે. મુસ્લિમમાં છે કે અમે તહામાના ઝુલહુલૈફામાં હતા. અલ્લામા ઈબ્ને તયને ફર્માવ્યું કે આ બનાવ હિ.સ. ૮માં ગઝવએ હુનેનના મોકા પર ઉપસ્થિત થયો હતો.

فاكفت : એ હાંડીઓને ઉલ્ટાવી દેવાનો હુકમ એટલા માટે આપ્યો કે એ લોકો એ વખતે દારુલ ઈસ્લામમાં પહોંચી ચૂક્યા હતા અને દારુલ ઈસ્લામમાં પહોંચ્યા બાદ વહ્યેયણી વિના માલે ગનીમતને ખાવું જાઈતું નથી

بَابُ تَقْوِيمِ الْأَسْيَاءِ بَيْنَ الشَّرَكَاءِ لِقِمَّةِ عَدْلِ ص ٣٣٩

"ભાગીદારોની વચ્ચે ચીજોને યોગ્ય કિંમત લગાડીને વહેંચવી" - (૩૩૯)

حدیث ۱۴۱۷
عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ

"હત્રત ઈબને ઉમર રઝીલ્લાહ એ કહું કે રસૂલુલ્લાહ ઈબ્ને ઈમ્રાન, જેણે પોતાના [હદીથ : ૧૪૧૭]

અને એનું અધિકતર ગુમાન છે કે કેવળ રસો ફેંકવાનો હુકમ આપ્યો હતો એટલા માટે કે એ ગોશ્ત ન નાપાક હતો ન હરામ, હલાલ તથા પાક હતો, એને વેડફી દેવો દુરુસ્ત ન હતું. ખૂદ હુજૂરે અફઠસ ઈબ્ને માલ વેડફવાથી મના કર્યું છે.

أَوَابِدُ : એ આબદેનું બહુવચન છે, أَبَدٌ અથવા بُدٌ થી. પરિચિત થઈ ગયા બાદ ભાગવું, ભડકવું.

نرجواونخاف : આ રાવીનો શક છે. અહીં نخاف نارجوના અર્થમાં છે, જેમ કે ફર્માવ્યું : فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا الْقَاءَ رَبِّهِ સૂરએ કહફની છેલ્લી આયત. તો જેને પોતાના રબથી મળવાનો ડર હોય.

ليس السن والظفر : અહીં ليس એ لاના અર્થમાં છે અને તેનો માબઅદ (તેના બાદમાં આવતો શબ્દ) મન્સૂબ છે.

اما السن فعظم - الخ : હાડકા તથા નખોમાં એટલી ધાર નથી હોતી કે ચામડા તથા ગોશ્તમાં સરળતાપૂર્વક ચીરી શકે અને દમ મસ્ફૂહ (વહેતુ લોહી) પૂર્ણપણે તરત નીકળી જાય, હાડકા તથા નખો વડે ચામડા તથા ગોશ્તમાં ઝખ્મ લાગશે, તે ચુંથાઈ જશે અને જાનવર એની પીડાથી મૃત્યુ પામશે જેના કારણે દમ મસ્ફૂહ (વહેતા લોહી)નો મોટા ભાગની હિસ્સો ગોશ્તમાં શોષાય જશે એટલા માટે એનાથી ઝબહે શરઈ હાંસલ થશે નહીં. થી ممدى الحبشه પણ આ તરફ નિર્દેશ છે. મતલબ એ છે કે એ અસભ્ય તરીકો છે. ઝબહની હફીકત નથી જાણતા, ગમે તે રીતે જાનવરને મારી ખાય છે એના માટે એનાથી બચો. એ મતલબ નથી કે ખરેખર જો હબ્શીઓની લોખંડની છરી હોય તો એનાથી ઝબહ હરામ છે. એના પર એકમતિ છે કે કાફિરની છરી વડે ઝબહ કરવાથી પણ ઝબહ દુરુસ્ત છે. દાંત અને નખો વડે એ વખતે ઝબહ દુરુસ્ત નથી જ્યારે કે તે શરીરમાં હોય. શરીરથી અલગ થયા બાદ જો એમનામાં ધાર હોય, તે ચામડુ તથા ગરદન કાપી શકે તો દુરુસ્ત છે, ભલે મકરૂહ છે.

આ બંને હુકમોમાં ઈન્સાન તથા જાનવર સૌના દાંત તથા નખોનો એક હુકમ છે.

મસાઈલ : દારુલ ઈસ્લામમાં પહોંચ્યા બાદ જ્યાં સુધી ઈસ્લામનો હાકિમ માલે ગનીમત વહેંચણી કરીને મુજાહિદોને ન આપી દે ત્યાં સુધી તેને ઉપયોગમાં લેવું જાઈજ નથી. પાલતુ જાનવર જ્યારે ભડકીને બેકાબૂ થઈ જાય તો ઝબહના મામલામાં તે શિકારના હુકમમાં છે. ગમે ત્યાં ઝખ્મ લગાડીને લોહી વહાવી દે તો હલાલ થઈ જશે. ઝબહ વખતે અથવા શિકાર પર તીર ચલાવતી વખતે બિસ્મિલ્લાહ પઠવી જરૂરી છે, યાદ હોવા છતાં બિસ્મિલ્લાહ નહીં પઢે તો જાનવર મુરદાર થશે.

عَلَى اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَعْتَقَ شِقْصَالَهُ مِنْ عَيْدٍ أَوْ شِرْكَاً أَوْ قَالَ نَصِيبًا

ગુલામનો એક હિસ્સો આઝાદ કરી આપ્યો અને એની પાસે એટલો માલ હોય કે જે યોગ્ય કિંમતના બરાબર હોય

وَكَانَ لَهُ مَا يَبْلُغُ ثَمَنَهُ بِقِيمَةِ الْعَدْلِ فَهُوَ عَتِيقٌ وَإِلَّا فَقَدْ عَتِقَ مِنْهُ مَا عَتِقَ

તો તે સંપૂર્ણપણે આઝાદ છે, નહીં તો જેટલો હિસ્સો એ શખ્સે આઝાદ કર્યો છે.

قَالَ لَا أَدْرِي قَوْلُهُ عَتِقَ مِنْهُ قَوْلٌ مِنْ نَافِعٍ أَوْ فِي الْحَدِيثِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ

એયુબે કહ્યું, હું નથી જાણતો કે એટલું નાફે અનો ફોલ છે કે

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

નબી ﷺ ની હદીષ છે."

(બુખારી ૧/૩૪૦ ૧/૩૪૩, ૩૪૨ અલ્લતફ, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, અલ્લતફ, તિર્મિઝી-અહકામ, નિસાઈ-બુયૂઅ-ઈતફ)

عَنْ بَشِيرِ بْنِ نَهْيِكٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ

حدیث
۱۴۱۸

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ નબી ﷺ થી રિવાયત કરે છે કે ફર્માવ્યું જેણે પોતાના [હદીષ : ૧૪૧૮]

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ أَعْتَقَ شِقْصِيصًا مِنْ مَمْلُوكٍ فَعَلَيْهِ عَدْلٌ عُنْ فِي مَالِهِ نَانٌ

મમ્લૂક (ગુલામ)નો કોઈ હિસ્સો આઝાદ કર્યો તો તે મમ્લૂકને તેના માલિકથી સંપૂર્ણપણે આઝાદી અપાવવામાં

لَمْ يَكُنْ لِمَالٍ قَوْمِ الْمَلُوكِ قِيمَةً عَدْلٍ ثُمَّ اسْتَسْعَى غَيْرَ مَسْقُوقٍ عَلَيْهِ

આવે જો તેની પાસે માલ હોય. અને જો તેની પાસે માલ ન હોય તો તેની યોગ્ય કિંમત લગાડીને તેની કમાણીથી

કિંમત વસૂલ કરવામાં આવે, પણ તેને તકલીફમાં ન નાખવામાં આવે"

(બુખારી ૧/૩૪૦, ૧/૩૪૩ અલ્લતફ બે તરીકાથી, મુસ્લિમ-અલ્લતફ-અન્નુઝર, અબૂ દાઉદ-અલ્લતફ, તિર્મિઝી-અલ્અહકામ, અલ્લતસ્તિસ્આ, નિસાઈ-અલ્લતફ, ઈબ્ને માજહ-અહકામ)

સમજૂતી : હદીષ : ૧૪૧૭-૧૪૧૮

شرك સમઅર્થી છે. હિસ્સાના અર્થમાં છે. شِقْصًا

રાવીને એમાં શક છે કે આ ત્રણ શબ્દોમાંથી કયો શબ્દ વાપર્યો હતો. અમુક મુહદિષો રિવાયત બિલ્મઅનાને જાઈઝ નથી જાણતા, રિવાયત બિલ્લફ્ઝને વાજિબ જાણે છે. અને એના પર સૌની એકમતિ છે કે રિવાયત બિલ્લફ્ઝ મુસ્તહબ છે. રાવીએ એટલા માટે એનો લેહાઝ કર્યો.

عید એ કનીઝને પણ સમાવે છે એટલા માટે કે એક જયારે મુત્લફ બોલાય છે તો કનીઝ માટે પણ સામાન્ય હોય છે. તદ્ઉપરાંત આ પ્રકરણમાં હઝરત અબૂ હુરૈરહ રَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ની હદીષમાં એકને બદલે مَمْلُوك છે એ નિ:સંકોચ કનીઝને પણ આમ છે. તેમજ આ જ બુખારીમાં હઝરત ઈબ્ને ઉમર رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ આ હદીષના રાવીનો ફત્વો વર્ણન થયેલો છે : العبدواالامة انه كان يفتى في العبدواالامة

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (454) ખાવા, માર્ગનું ભાથુ તથા સામાનમાં ભાગીદારી વિશે પ્રકરણ

بَابُ هَلْ يُقْرَعُ فِي الْقِسْمَةِ وَالْإِسْتِهَامِ فِيهِ ص ٣٣٩

"શું વહેંચણીમાં ડ્રો કરવો પડશે, અને વહેંચણીમાં ડ્રો કરવું" - (૩૩૯)

حدیث ۱۴۱۹ سَمِعْتُ عَامِرًا يَقُولُ سَمِعْتُ النَّعْمَانَ بْنَ بَشِيرٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ

"હઝરત નોઅમાન બિન બશીર રઝી અલ્લાહુ એ નબી રિવાયત કરી કે ફર્માવ્યું, [હદીષ : ૧૪૧૯]

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَثَلُ الْقَارِئِ عَلَى حُدُودِ اللَّهِ عَمَّا وَجَلَّ وَالْوَاقِعِ فِيهَا

અલ્લાહની હદો પર કાયમ રહેનારાઓ અને તેને તોડનારાઓનું દષ્ટાંત એવું છે જેવું કે એક કશ્તીમાં સવાર

كَمَثَلِ قَوْمٍ اسْتَهَمُوا عَلَى سَفِينَةٍ فَأَصَابَ بَعْضُهُمْ أَعْلَاهَا وَبَعْضُهُمْ أَسْفَلَهَا

થનારાઓએ ડ્રો કર્યો. અમુકના નામમાં ઉપરનો હિસ્સો આવ્યો અને અમુકના નામમાં નીચેનો. જે લોકો નીચેના

હુકમ ગુલામ સાથે ખાસ છે બાંદી માટે નથી, સાકિત થઈ ગયું.

وكان له : એટલે કે આઝાદ કરનાર પાસે એટલો માલ હોય કે ગૈર આઝાદ કરેલ હિસ્સાની કિંમતે પહોંચી જાય તો તે ગુલામ આઝાદ છે. અને જો એટલો માલ નથી તો કુલ ગુલામ આઝાદ ન થશે, જે એણે આઝાદ કર્યો છે એટલો જ આઝાદ થશે. બાકીના હિસ્સાના માટે તેને કહેવામાં આવશે કે કમાયને માલિકને આટલી કિંમત આપી દો. જ્યારે એટલી કિંમત અદા કરી આપશે તો પૂરો આઝાદ થઈ જશે. દા.ત. જયદે પોતાના અડધા ગુલામને આઝાદ કર્યો અને ગુલામની વાજબી કિંમત દસ હજાર છે તો જો જયદની પાસે પાંચ હજાર મૌજૂદ છે તો કુલ ગુલામ તરત જ આઝાદ થઈ જશે, અને જો એની પાસે પાંચ હજાર નથી તો ગુલામ જ્યારે કમાયને પાંચ હજાર જયદને અદા કરી આપશે તો આઝાદ થશે.

قال لادري : આ હદીષના રાવી નાફેઅના શાગિદનો ફૌલ છે જેમ કે તરફીએ કહ્યું અને ખૂદ બુખારી કિતાબુલ ઈતકમાં સ્પષ્ટતા છે : قال ايوب لادري :

استعي : આ કૃતાદાનો ફૌલ છે અથવા હુઝૂરે અકફદસ નો ઈર્શાદ છે ? એના બારામાં મુહદિષોમાં મતભેદ છે. હઝરત ઈમામ શાફઈ રઝી અલ્લાહુ એ વગેરે ફર્માવે છે કે આ કૃતાદાનો ફૌલ છે. હુઝૂરે અકફદસ નો ઈર્શાદ નથી. તેમનું કહેવું એ છે કે આ હદીષને કૃતાદાથી શોઅબા અને તેમના અન્ય શાગિદો હમામ, હિશામે રિવાયત કરી પણ એમાં આ નથી. પણ સહીહ એ છે કે આ પણ હદીષ છે એટલા માટે કે કૃતાદાથી તેમના અન્ય શાગિદોએ એને રિવાયત કરી છે. દા.ત. સઈદ બિન અબૂ અરવિયહ, યહ્યા બિન સબીહ, હજજાજ, અબાન, મૂસા બિન ખલફ તથા જરીર બિન હાઝિમ આ સૌ ષિકહ છે અને ષિકાતનો કરેલ વધારો એકમતિએ સ્વીકાર્ય છે.

غير مشقوق عليه : એટલે કે ન તો ગુલામને એના માટે મજબૂર કરવામાં આવે કે તે શક્તિથી વિશેષ કામ કરીને શક્ય તેટલા જલ્દી તે રકમ અદા કરી આપે અને કિંમતથી વધુ વસૂલ કરવામાં આવે, અને ન એના માટે મજબૂર કરવામાં આવે કે તે દસ્તૂર પ્રમાણે માલિકની સેવા કરે. તે એક રીતે આઝાદ છે, તેનો માલિક ન તેનાથી ખિદમત લઈ શકે છે ન પોતાને ત્યાં રહેવા મજબૂર કરી શકે છે ન તેને વેચી શકે છે.

હદીષ : ૧૪૧૯ની સમજૂતી

આ હદીષથી સાબિત થયું કે ગુનાહોના કારણે દુનિયવી બલાઓ પણ નાઝિલ થાય છે તેમજ એ પણ માલૂમ પડ્યું કે એક તબક્કાના ગુનાહોના કારણે પૂરી ફૌમ બલામાં સપડાય શકે છે. એ પણ માલૂમ પડ્યું કે શક્તિ હોવાની શર્ત સાથે "સારી વાતોનો હુકમ આપવો અને ભુરી વાતોથી રોકવું" વાજિબ છે, શક્તિ હોવા છતાં એનાથી દૂર રહેવું ગુનોહ છે.

نورالحق للفقهاء الشافعية (भाग-प) (455) ખાવા, માર્ગનું ભાથુ તથા સામાનમાં ભાગીદારી વિશે પ્રકરણ

فَكَانَ الَّذِي فِي أَسْفَلِهَا إِذَا اسْتَقُوا مِنَ السَّاءِ مَرُّوْا عَلَىٰ مَنْ فَوْقَهُمْ فَقَالُوا لَوْ إِنَّا

હિસ્સામાં હતા તે લોકો પાણી લઈને ઉપરવાળાઓ પર પસાર થતા હતા. નીચેના હિસ્સાવાળાઓએ કહ્યું,

خَرَقْنَا فِي نَصِيبِنَا خَرْقًا وَلَمْ نُؤْذِ مَنْ فَوْقَنَا فَإِنْ يَتْرُكُوهُمْ وَمَا أَرَادُوا هَلَكُوا جَمِيعًا

જો આપણે આપણા હિસ્સામાં નાવને ફાડીને કાણુ કરી લઈએ તો ઉપરવાળાઓને તકલીફ આપવાથી બચી

وَأَنْ أَخَذُوا عَلَىٰ أَيْدِيهِمْ تَجْرًا وَتَجْرًا جَمِيعًا

જઈશું. હવે જો ઉપરવાળાઓએ તેમને છોડી આપ્યા તો સૌ તમામે તમામ હલાક થઈ જશે અને જો

તેમનો હાથ પકડી લીધો તો પોતે પણ નજાત મેળવી લીધી અને સૌએ હાંસલ કરી લીધી."

(બુખારી ૧/૩૬૯ અશશહાદાત, તિર્મિઝી-ફિતન)

بَابُ شُرْكََةِ الْيَتِيمِ وَأَهْلِ الْمِيرَاثِ ص ૩૨

"યતીમ અને વારસોની ભાગીદારી" - (૩૩૯)

حدیث ૧૬૨. أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ سَأَلَ عَائِشَةَ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّو

"ઉરવા બિન ઝુબેરે ખબર આપી કે તેમણે ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنہا [હદીષ : ૧૪૨૦]

جَلَّ وَإِنْ خِفْتُمْ أَنْ لَا تُقْسَطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ

આ આયતના બારામાં પૂછ્યું (કે ફર્માવ્યું) જો તમને અંદેશો હોય કે યતીમ છોકરીઓના બારામાં ઈ-સાફ નહીં

مَتْنِي وَتَلَّتْ وَرَبَاعٌ قَالَتْ يَا ابْنَ أَخِي هِيَ الْيَتِيمَةُ تَكُونُ فِي حُجْرٍ لِيهَا تَشَارِكُهُ

કરી શકો તો સ્ત્રીઓમાં તમને જે પસંદ હોય તેમની સાથે નિકાહ કરી લો, બે બે અને ત્રણ ત્રણ અને ચાર ચાર.

فِي مَالِهِ فَيُعْجِبُهُ مَا لَهَا وَجَمَالُهَا فَيُرِيدُ وَلِيَّهَا أَنْ يَتَزَوَّجَهَا بِغَيْرِ أَنْ يَقْطَعَ فِي صَدَاقِهَا

ઉમ્મુલ મોમિનીને ફર્માવ્યું, આ તે યતીમ બાળકીના બારામાં નાઝિલ થઈ છે જે પોતાના વલીની પરવરિશમાં

فَيُعْطِيهَا مِثْلَ مَا يُعْطِيهَا غَيْرُهُ فَهِيَ أَنْ يَنْكِحُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يُقْسَطُوا لَهُنَّ وَيُبَلِّغُوهُنَّ

હોય અને તે માલમાં તેની ભાગીદારી હોય. પોતાના માલ તથા હુસ્નના કારણે તેણી તે વલીને પસંદ આવી ગઈ

હદીષ : ૧૪૨૦ની સમજૂતી સૂરએ નિસાઅની બીજી આયત આ છે :-

જો તમને અંદેશો હોય "وَإِنْ خِفْتُمْ أَنْ لَا تُقْسَطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مِثْنِي وَرَبَاعٌ" જે તમને અંદેશો હોય કે યતીમોના બારામાં ઈ-સાફ નહીં કરી શકો તો જે સ્ત્રીઓ તમને પસંદ હોય એમની સાથે નિકાહ કરી લો બે બે, ત્રણ ત્રણ અને ચાર ચાર."

नुमदवुल् फ़ारी शरहे बुखारी (भाग-प) (456) जावा, मार्गनुं भायु तथा सामानमां भागीदारी विशे पकरल

أَعْلَىٰ سُنَّتِهِنَّ مِنَ الْمَدَائِقِ وَأُمُرُوا أَن يُنكِحُوا مَا طَابَ لَهُمْ مِّنَ

હોય અને તેનો વલી તેણી સાથે નિકાહ કરવા યાહતો હોય, તેની મહેરમાં ઈ-સાફ કરવા ન યાહતો હોય કે જેટલી

النِّسَاءِ سِوَاهُنَّ قَالَ عُرْوَةُ قَالَتْ عَائِشَةُ ثَحْرَانُ النَّاسِ اسْتَفْتُوا

બીજો મહેર આપતો એટલી આપતો. એટલા માટે લોકોને એ યતીમ બાળકી સાથે શાદી કરવાથી મના કરી

رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَىٰ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ هَذِهِ الْآيَةِ فَأَنْزَلَ

દેવામાં આવ્યું. પણ એ કે મહેરમાં ઈ-સાફ કરે અને તેમને તેમની હૈસિયત પ્રમાણે ઊંચી મહેર આપે. અને તેમને

اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُسْئَلُ

હુકમ આપવામાં આવ્યો એમના સિવાય જે સ્ત્રી પસંદ હોય તેનાથી નિકાહ કરે. ઉરવાએ કહ્યું, આઈશાએ કહ્યું,

عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي نِسَاءِ إِلَىٰ قَوْلِهَا وَتَرْعَبُونَ أَن تَنْكِحُوهُنَّ

આ આયત પછી લોકોએ રસૂલુલ્લાહ ﷺ ને પૂછ્યું, તો અલ્લાહ ﷻ એ આ આયત નાઝિલ ફર્માવી : તમને

وَالَّذِي ذَكَرَ اللَّهُ أَنَّهُ يُسْئَلُ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ الْآيَةُ الْأُولَىٰ لِلَّهِ

લોકો સ્ત્રીઓના બારામાં પૂછે છે, "ફર્માવી દો ! અલ્લાહ એમના બારામાં તમને બતાવે છે અને તે તમારા પર

قَالَ اللَّهُ فِيهَا وَإِنْ خِفْتُمْ إِلَّا تَقْسَطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ

હુર્આનમાં તિલાવત કરવામાં આવે છે એ યતીમ છોકરીઓના બારામાં જેમને એમનો નિશ્ચિત હક્ક નથી આપતા

لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ قَالَتْ عَائِشَةُ وَقَوْلُ اللَّهِ فِي الْآيَةِ الْآخَرَىٰ

અને તેમને નિકાહમાં લાવવાથી મોં ફેરવો છો." અલ્લાહ ﷻ એ આ વર્ણવ્યું કે તે કિતાબમાં તિલાવત કરવામાં

وَتَرْعَبُونَ أَن تَنْكِحُوهُنَّ هِيَ رَغْبَةٌ أَحَدِكُمْ لِيَتَّيَمَّتْهُ اللَّيْتِي تَكُونُ

આવે છે એનાથી મુરાહ પ્રથમ આયત છે જેમાં એવું ફર્માવવામાં આવ્યું કે, "જો તમને અંદેશો હોય કે યતીમ

فِي نُجْرٍ حِينَ تَكُونُ قَلِيلَةَ الْمَالِ وَالْجَمَالَ فَهَؤُلَاءِ أَنْ يُنكِحُوا مَا عِبُّوا

છોકરીઓના બારામાં ઈ-સાફ ન કરી શકશો તો જે સ્ત્રીઓ પસંદ હોય તેમની સાથે નિકાહ કરી લો."

આ આયતમાં પ્રથમ હિસ્સો فی الیتیمی શર્ત છે અને ત્યારબાદ જગા, શર્ત જગામાં ઈલાફો હોવો જરૂરી છે અને અહીં જાહેરી રીતે કોઈ ઈલાફો નથી. હઝરત ઉરવાના સવાલનો એ જ મક્કસદ હતો. હઝરત ઉમ્મુલ મોમિનીનના જવાબનો સાર એ છે કે આ તે વખતના અમુક વ્યક્તિઓની સુધારણા માટે ફર્માવવામાં આવ્યું. એવું થતું હતું કે કોઈ માલદાર યતીમ છોકરી હોતી જેનો ન કોઈ ભાઈ હોતો ન કાકા ન દાદા, કેવળ કાકાનો પુત્ર

فِي مَالِهَا وَجَمَالِهَا مِنْ يَتَامَى الْيَسَاءِ إِلَّا بِالْقِسْطِ مِنْ أَجْلِ

અલ્લાહ ﷻ નો બીજી આયતમાં ઈર્શાદ છે, "તમે એમની સાથે નિકાહ કરવામાં મોં ફેરવો છો." આ તે યતીમ

رَغَبْتَهُمْ عَنْهُنَّ

છોકરીના બારામાં છે જે તમારી પરવરિશમાં હોય અને માલ તથા જમાલમાં કમ હોય તો તમે તેણીથી નિકાહ કરવામાં મોં ફેરવો છો, એટલા માટે જે યતીમ છોકરીઓના માલ તથા જમાલના કારણે લોકો એમના નિકાહના ઈચ્છુક હોય તેમને મના કરવામાં આવ્યું, પણ એ કે મહેરમાં ઈ-સાફથી કામ લે."

(બુખારી ૧/૩૮૭ અલ્વસાયા, ૨/૬૫૮, ૬૬૧ અતફસીર સૂ. નિસાઅ, બે તરીકાથી ૨/૭૫૮, ૭૬૩, ૭૭૦, ૭૭૨ નિકાહ, ૨/૧૦૩૦ અલ્હીયલ, મુસ્લિમ-આખરુલ્કિતાબ, અબૂ દાલિદ, નિસાઈ-નિકાહ)

હોતો, એ જ તેણીનો વલી હોતો. છોકરી તેની પરવરિશમાં રહેતી. વલીની હૈસિયતથી તેને હક્ક હાંસલ છે કે જેનાથી ચાહે તે યતીમ છોકરીના નિકાહ કરી આપે. એ તે છોકરી સાથે ખૂદ નિકાહ કરી લેતો અને મહેર ખૂબ જ ઓછી રાખતો એમાં છોકરીનો હક્ક મારવું હતું એ મહેરે મિષ્લની મુસ્તહિક્ક છે, એ એનાથી ઓછી આપતો. છોકરી પોતાની ફિતરી (પ્રાકૃતિક) હયા તથા તેના દબાવના કારણે કાંઈ ન બોલતી અને સ્વીકારી લેતી. એના નિવારણ માટે ફર્માવવામાં આવ્યું :

"જ્યારે તમે એ તદ્દન લાયક મજબૂર બચ્ચીઓને મહેરે મિષ્લ ન આપી શકો તો એમના પર જુલ્મ ન કરો, તેમની સાથે તમારા નિકાહ ન કરો બલકે એની સાથે તેણીઓના નિકાહ કરો કે તે તેના માલના એતબારથી પણ કુફૂ હોય અને તેણીઓને મહેરે મિષ્લ આપે. તમને નિકાહની હાજત છે તો સ્ત્રીઓ ઘણી છે. ચાર સુધી જેટલી પસંદ આવે તેમની સાથે નિકાહ કરી લો.

الناس استفتوا તેનું બીજું પાસુ આ હતું : જો એ યતીમ છોકરી નાદાર તથા બદસૂરત હોતી તો તેણી સાથે નિકાહ ન કરતા અને ત્રીજી સ્થિતિ એ હતી કે તે બદસૂરત અને માલદાર હોતી તો ન પોતે તેણી સાથે નિકાહ કરતા અને ન અન્યો સાથે (કરાવતા). ઈબને અબી હાતિમે પોતાની તફસીરમાં સદીના તરીકાથી રિવાયત કરી છે કે જાબિરની એક કાકાની છોકરી હતી પણ તેના બાપથી વારસામાં તેને ખૂબ જ માલ મળ્યો હતો જેના લીધે તેણી માલદાર હતી તે તેણીની શાદી ક્યાંય કરતા ન હતા. એના અનુસંધાનમાં સહાબાએ કિરામે પૂછ્યું તો આ આયત નાઝિલ થઈ :

يَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُنَالِي عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَمَلَى النِّسَاءِ لَا تَوْتُوهُنَّ
مَا كَتَبَ لَهُنَّ وَتَرَعْبُونَ أَنْ تَتَكْحُوهُنَّ

"આપનાથી સ્ત્રીઓના બારામાં ફત્વા પૂછે છે, ફર્માવી દો ! અલ્લાહ તેણીઓના બારામાં ફત્વો આપે છે, અને તે જ કિતાબમાં તિલાવત થાય છે તે યતીમ સ્ત્રીઓના બારામાં જેમને તેમનો નિશ્ચિત હક્ક નથી આપતા અને તેમને નિકાહમાં લાવવાથી મોં ફેરવો છો. (નિસાઅ-૧૩૬)

સાર એ નીકળ્યો કે જે યતીમ છોકરી વલી હોવાને લીધે તમારી પરવરિશમાં છે તેમની સાથે ઈ-સાફ કરો, કેવળ પોતાના ફાયદાને સામે રાખીને તેમની સાથે વહેવાર ન કરો. જો તમે ખૂદ નિકાહ કરવા ચાહો છો તો મહેરે મિષ્લ પર કરો અને જો તમને એની શક્તિ નથી તો સ્ત્રીઓ ઘણી છે તેમની સાથે નિકાહ કરી લો. અને જો તમને એમની સાથે નિકાહનું આકર્ષણ નથી તો જ્યારે તે નિકાહને લાયક થઈ જાય તેમના નિકાહ બીજા સાથે કરી આપો. તેમના માલથી લાભ હાંસલ કરવા માટે તેમને પોતાની પાસે રોકીને ન રાખો. تَرَعْبُونَ أَنْ تَتَكْحُوهُنَّ મહજૂફ છે, અસલ લખાણ આ છે : ترغبون عن ان تتكحوهن

नुमहवुल् फ़ारी शरहे बुभारी (भाग-प) (458) जावा, मार्गनुं भाथु तथा सामाननां भागीदारी विशे प्रकरण

بَابُ إِذَا قَسَمَ الشَّرَكَاءُ الدُّورَ وَغَيْرَهَا فَلَيْسَ لَهُمْ رُجُوعٌ وَلَا شَفَعَةٌ ۚ

"જ્યારે ભાગીદારો ઘર વગેરે વહેંચી લે તો તેમને રુજૂઅ તથા શુફઅહનો હક્ક નથી" - (૩૩૯)

પ્રકરણથી સામ્યતા : એના હેઠળ ઈમામ બુખારી હઝરત જાબિર رضي الله عنه ની તે હદીષ લાવ્યા છે જેમાં છે : કે નબી صلى الله عليه وسلم એ દરેક તે જમીન તથા મકાનમાં શુફઅહનો હક્ક આપ્યો જે વહેંચવામાં ન આવી હોય અને જ્યારે હદબંધી થઈ ગઈ અને રસ્તા ફેરવી દેવામાં આવ્યા તો શુફઅહ નથી.

જાહેરી રીતે જોતાં આ હદીષને પ્રકરણ સાથે કોઈ સંબંધ નથી. અલ્લામા બદરુદ્દીન મહમૂદ અયની رحمته الله એ સામ્યતાની એ તફરીર કરી કે શુફઅહના ઈન્તેફાઅને રુજૂઅનો ઈન્તેફાઅ લાઝિમ છે. એટલા માટે જો વર્ણવેલ સ્થિતિમાં વહેંચણીથી રુજૂઅનો હક્ક માની લેવામાં આવે અને બીજો પક્ષ એટલે ખરીદનાર રુજૂઅ કરી લે તો તેનો હિસ્સો એ જમીન તથા મકાનમાં અનિશ્ચિત થઈ જશે અને હવે તેને એકમતિએ શુફઅહનો હક્ક હાંસલ થશે.

بَابُ الشَّرْكَاءِ فِي الطَّعَامِ وَغَيْرِهِ ۚ

"અનાજ વગેરેમાં ભાગીદારનું ભયાન" - (૩૪૦)

٤٧٢ وَيَذُكِرَانِ رَجُلًا سَأَلَ شَيْئًا فَعَمِنَهُ أَحْرًا فَرَأَى عَمْرَأَن لَه شَرْكَاءُ

"વર્ણવવામાં આવે છે કે એક શખ્સે એક ચીજનો ભાવ નક્કી કર્યો તો બીજાએ [તઅલીફ : ૪૭૨]

આંખ વડે ઈશારો કર્યો. હઝરત ઉમરની રાય છે કે એ એનો ભાગીદાર છે."

١٤٢١ عَنْ نُرْمَةَ بِنِ مَعْبِدٍ عَنْ جَدِّهِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ هِشَامٍ وَكَانَ تَدَاوَرَكَ

"અબ્દુલ્લાહ ઈબને હિશામ رضي الله عنه થી રિવાયત છે અને તેમણે નબી صلى الله عليه وسلم નો જમાનો [હદીષ : ૧૪૨૧]

الْبَيْتِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَذَهَبَتْ بِهِ أُمُّهُ نَزَيْبُ بِنْتُ حَمِيدٍ إِلَى

મેળવ્યો છે. તેમનાં વાલિદા ઝયનબ બિન્તે હુમૈદ તેમને લઈને રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم ની ખિદમતે અફદસમાં હાજર

તઅલીફ : ૪૭૨ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ સઈદ બિન મન્સૂરે મુતસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે. આ તઅલીફ એની દલીલ છે કે ભાગીદાર માટે સ્પષ્ટપણે ઈજાબ તથા કુબૂલ શર્ત નથી. એક પક્ષનુ યુપ રહેવુ તથા ઈશારો પણ પૂરતો છે. પરંતું સહીહ એ છે કે કેવળ ઈશારા તથા મૌનથી ભાગીદારી સાબિત થશે નહીં, ઈજાબ તથા કુબૂલનો સ્પષ્ટ નિર્દેશ (સેગો) શર્ત છે, નહીં તો ઘણા પ્રસંગો પર ઝઘડા પેદા થઈ જશે. આપણે ત્યાં દરેક જગાએ મૌન, રાજી હોવાના હુકમમાં નથી. ફકીહોએ યોત્રીસ સ્થિતિઓને અપવાદ કરી છે જે ફિક્હની કિતાબોમાં વિગતવાર વર્ણન થયેલ છે.

હદીષ : ૧૪૨૧ની સમજૂતી

ઝહરા : ની કુન્નિયત અબૂ અફીલ છે. કિતાબુદઅવાતમાં ઝહરાના બદલે عن أبي عقيل જ છે.

قدادرك : એટલે કે અબ્દુલ્લાહ બિન હિશામે નબુવ્વતકાળ પામ્યો. એમનો બાપ હિશામ ફતહે મક્કાથી પહેલાં કાફિર મર્યો. તેમનાં માતા હઝરત ઝયનબ બિન્તે હુમૈદ સહાબિયા છે. ફતહે મક્કાના પ્રસંગે તેમનાં વાલિદા તેમને લઈને ખિદમતે અફદસમાં હાજર થયાં હતાં. ઈબને મુંદાએ કહ્યું કે તેમણે છ વરસ નબુવ્વતકાળ

नुमुहवुल् फ़ारी शरहे बुभारी (भाग-प) (459) ખાવા, માર્ગનું ભાથુ તથા સામાનમાં ભાગીદારી વિશે પ્રકરણ

رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ بَايِعُهُ فَقَالَ هُوَ

થયાં હતાં, અને અર્જ કરી હતી કે આનાથી બચાવત લો યા રસૂલલ્લાહ ! તો હુઝૂરે ફર્માવ્યું, એ નાનો છે ! હુઝૂરે

صَغِيرٌ فَمَسَحَ رَأْسَهُ وَدَعَا لَهُ - وَعَنْ زُهْرَةَ ابْنِ مَعْبُدٍ أَنَّهُ كَانَ يَخْرُجُ بِهِ جَدًّا

એમના માથા પર હાથ ફેરવ્યો અને તેમના માટે બરકતની દુઆ ફર્માવી. ઝહૂરા બિન મઅબદથી રિવાયત છે કે

عَبْدُ اللَّهِ بْنِ هِشَامٍ إِلَى السُّوقِ فَيَشْتَرِي الطَّعَامَ فَيَلْقَاهُ ابْنُ عُمَرَ وَابْنُ التَّرْبِيزِ

એમના પિતા અબ્દુલ્લાહ બિન હિશામ તેમને લઈને બજારમાં જતા અને અનાજ ખરીદતા. ઈબ્ને ઉમર અને

رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا فَيَقُولَانِ لَهُ أَشْرِكْنَا فَإِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ

ઈબ્ને ખુબૈર رضوان الله تعالى عليهم أجمعين મળતા તો કહેતા, અમને પણ ભાગીદાર કરી લો ! કેમ કે નબી عليه السلام એ

دَعَاكَ بِالْبُرُكَةِ فَيُشْرِكُهُمْ قَرِيبًا أَصَابَ الرَّاحِلَةَ كَمَا هِيَ فَيَبِعْتُ بِهِ إِلَى

તમારા માટે બરકતની દુઆ ફર્માવી છે. તે એમને ભાગીદાર કરી લેતા. ક્યારેક આખું ઊંટ નફામાં પામતા અને

الْمَنْزِلِ مَعَهُ - قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ إِذَا قَالَ الرَّجُلُ لِلرَّجُلِ أَشْرِكْنِي فَإِذَا سَكَتَ

તેને ઘરે મોકલી આપતા. * અબૂ અબ્દુલ્લાહ (ઈમામ બુખારી)એ કહ્યું, જ્યારે કોઈએ કોઈને કહ્યું, મને શરીક

فَيَكُونُ شَرِيكُهُ بِالنِّصْفِ -

કરી લે અને તે યુપ રહ્યો તો અડધાનો ભાગીદાર થઈ ગયો."

(★ બુખારી ૨/૮૪૦ અદઅવાત, ૨/૧૦૭૦ અલ્અહકામ, અબૂ દાઉદ-ખિરાજ)

પામ્યો. ઈમામ અહમદે પોતાની મુસ્નદમાં ઈબ્ને લુહૈઆથી રિવાયત કરી કે એ રિસાલત કાળામાં બાલિગ થઈ ગયા હતા, પણ ઈબ્ને લુહૈઆ ઝઈફ છે. જો એ રિવાયત સહીહ છે તો એ અફલ્લે સન્નેબલૂગમાં બાલિગ થઈ ગયા હતા એટલે બાર વરસની ઉમરમાં. આ રિવાયત કિતાબુલ અહકામમાં પણ છે એના છેવટમાં આટલું વધારે છે :

وكان يضحى بالشاة الواحدة عن جميع اهله અને પોતાનાં તમામ ઘરવાળાંઓ તરફથી એક બકરીની કુર્બાની કરતા હતા. આ ક્યાં તો એમની વિશિષ્ટતાઓમાંથી છે કે એમને હુઝૂરે અફદસ عليه السلام એ એની ઈજાઝત આપી હોય અથવા તેમનો ઈજ્તેહાદ રહ્યો હોય. કેમ કે હુઝૂર عليه السلام એ પોતાની ઉમ્મતના તે સર્વ લોકોના માટે એક મેઢાની કુર્બાની કરી જેઓ શક્તિ ન હોવાને કારણે કુર્બાની ન કરી શક્યા હતા અથવા ભવિષ્યમાં થશે અને નહીં કરે. તેમણે એનો ક્યાસ કર્યો હોય અને તેમને એનો ઈલ્મ ન રહ્યો હોય કે આ હુઝૂરે અફદસ عليه السلام ની વિશિષ્ટતાઓમાંથી છે.

اقول وهو المستعان : આ ખાદિમનો ખયાલ છે કે આનો મતલબ એ છે કે એમને વેપારમાં એટલી આવક થતી હતી કે શરૂમાં એક બકરી ખરીદતા અને પછી તેને વેચતા. અને ફરી તેની કિંમતથી દા.ત. બે બકરીઓ ખરીદતા પછી એ જ પ્રમાણે ઉલટફેર (લે વેચ) કરતા અને નફામાં એટલી બકરીઓ ભેગી થઈ જતી, એટલે એક બકરીના બદલે એટલી બકરીઓ હાંસલ કરી લેતા જે તેમના તમામ ઘરવાળાંની કુર્બાની માટે પૂરતી થઈ જતી.

આ ભાવાર્થ હદીષની રજૂઆતની શૈલીના પ્રમાણે પણ છે, જેમ કે ઉરવા બારફીને નબી عليه السلام એ એક દીનાર

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (460) ખાવા, માર્ગનું ભાથુ તથા સામાનમાં ભાગીદારી વિશે પકરણ

આપ્યો કે તેના બદલામાં કુર્બાનીનું જાનવર ખરીદી લાવે. તેમણે એક દીનારમાં બે બકરીઓ ખરીદી, એમાંથી એક એક દીનારમાં વેચી દીધી અને તે દીનાર અને એક બકરી લાવીને ખિદમતે અફઠસ ﷺ માં પેશ કરી આપી. એના પર હુઝૂર ﷺ એ તેમના માટે બરકતની દુઆ કરી, આ દુઆની બરકત એ હતી કે એ બજાર જતા અને ચાલીસ હજાર નફો કમાઈ લેતા. (ફતહુલ બારી, ૫/૧૩૭)

فمسخ راسه : સહાબાએ કિરામની આદત હતી કે બાળકોને ખિદમતે અફઠસમાં હાજર લાવતા અને હુઝૂર ﷺ તેમના માથાં પર દસ્ત મુબારક ફેરવતા અને તેમના માટે બરકતની દુઆ કરતા. કદી કદી ખજૂર ચાવીને તેમના મોઢામાં નાખતા જેને "તહનીક" કહે છે. એ યુગથી આજ સુધી મુસલમાનોમાં એ રિવાજ છે કે બાળકોને ઉલમા, મશાઈખની ખિદમતમાં લાવે છે અને આ હઝરાત માથા પર હાથ ફેરવે છે અને બરકતની દુઆ કરે છે.

بَابُ الْأَسْتِرَاكِ فِي الْهَدْيِ وَالْبَدْنِ وَإِذَا اشْرَكَ الرَّجُلُ رَجُلًا فِي هَدْيِهِ بَعْدَ مَا أَهْدَى

"હદી અને ઊંટમાં ભાગીદાર થવું, અને જ્યારે કોઈ શખ્સ કોઈને પોતાની હદીમાં ભાગીદાર કરે હદી બનાવ્યા બાદ"

સામ્યતા : હદી કેવળ તે જાનવરને કહે છે જે હરમમાં કુર્બાનીના માટે હોય. જ્યારે કોઈ જાનવરના બારામાં એ નિચ્ચત કરી લીધી કે હું તેની હરમમાં કુર્બાની કરીશ. તો હવે એ દુરુસ્ત નથી કે તેમાં કોઈ અન્યને ભાગીદાર કરે, ભલે ગાય ઊંટમાં એક જ માણસની તરફથી કુર્બાની કરવાની નિચ્ચત હોય. અને એ નિચ્ચતથી પહેલાં ગાય ઊંટમાં ભાગીદાર કરી શકે છે.

પ્રકરણની સાબિતીમાં ઈમામ બુખારીએ બે હદીષો વર્ણવી છે. એમાં પહેલી હઝરાત ઈબ્ને અબ્બાસ رضی اللہ عنہماની હદીષ છે, જે ભાગ : ૩, પેજ : ૪૫૭ પર વર્ણન થયેલી છે. ત્યાં છેવટમાં આ વર્ણન થયેલ છે : હુઝૂરે અફઠસ ﷺ એ હમરાહીઓને હુકમ આપ્યો કે જેની સાથે હદી ન હોય તે એને ઉમરો કરી આપે. અહીં આ છે : નબી ﷺ ચાર ઝીલ હજજની સવારે મક્કા હજજના માટે તલબિયા કહેતા પહોંચ્યા. એમાં અન્ય કાંઈ મિલાવેલ ન હતું. અમે જ્યારે મક્કા આવી ગયા તો હુકમ આપ્યો કે એને ઉમરા કરી આપો. અને સ્ત્રીઓના માટે હલાલ થઈ જાવ. એના પર લોકોમાં આપસમાં વાતો થવા લાગી. જાહેર છે કે આનાથી પ્રકરણની સાબિતી નથી થતી.

બીજી હદીષ હઝરાત જાબિરની છે, જે ભાગ-૪, પેજ-૩૫૭ (ગુજરાતીમાં પેજ નં.) પર વર્ણન થઈ ચૂકી છે. અહીં તેના આખરમાં આ પ્રમાણે છે : **واشركه في الهدى** હુઝૂરે અફઠસ ﷺ એ તેમને એટલે હઝરાત અલી رضی اللہ عنہને હદીમાં શરીક કરી લીધા.

પ્રકરણની સાબિતી એ રીતે છે કે હુઝૂરે અફઠસ ﷺ મદીના તયબહથી હદીનાં જાનવર સાથે લાવ્યા હતા એટલા માટે એ ભાગીદારી એમાં જ થઈ, જેથી સાબિત થઈ ગયું કે હદીની નિચ્ચત બાદ બીજાને શરીક કરવો દુરુસ્ત છે.

આપણો જવાબ એ છે કે હઝરાત જાબિરની આ રિવાયત (બુખારી-મનાસિક, ૨૨૪)માં એ પણ છે કે હઝરાત અલી رضی اللہ عنہ યમનથી હદીનાં જાનવર પોતાની સાથે લાવ્યા હતા. મગાઝી (૨/૬૨૪)માં હઝરાત જાબિરની હદીષમાં છે : **واهدى له على هديا** અને હઝરાત અલીએ હુઝૂરની ખિદમતમાં હદી પેશ કરી. હવે **في الهدى**નો મતલબ એ થયો કે તેમના હદિયાને કબૂલ કરીને આ હદીને પોતાની હદીના જાનવરોમાં સામેલ કરીને હઝરાત અલીને હદીમાં શરીક કરી લીધા. એટલે આ કિનાયા (ઈશારો, સૂચક) છે, આ પેશકશને કબૂલ કરવાથી. તદ્ઉપરાંત એ નિશ્ચિત છે કે હુઝૂરે અફઠસ ﷺ મદીના તયબહથી હદીનાં જાનવર લઈને ચાલ્યા હતા અને હઝરાત અલી યમનથી, તો જે હદી વાજિબ હતી તે તો નિશ્ચિત હતી એમાં શિકત (ભાગીદારી) નથી થઈ, જો ભાગીદારી થઈ તો નફલમાં થઈ, અને નફલમાં ભાગીદારી દરેક રીતે દુરુસ્ત છે.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بَابُ الرَّهْنِ فِي الْحَضَرِ

(ભાબુર રિહનિ ફિલ હદર)

"હઝરમાં (મકામ પર) રહન (ગીરો રાખવા)નું બયાન" - (૩૪૧)

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : રહનનો અર્થ મુતલકન (બિનશર્તી) રોકવું છે. જેમ કે અલ્લાહ ﷻએ ફર્માવ્યું :
(૨૧) الطور (૨૧) "કُلُّ أَمْرٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ - الطور (૨૧)" દરેક શખ્સ પોતાના કરેલા માટે ગિરફતાર છે." (સૂ. તૂર-૨૧)

ફિક્કમાં રહનનો અર્થ આ છે : બીજાના માલને પોતાના હક્કમાં એટલા માટે રોકવો કે એના થકી પોતાના હક્કને પૂર્ણપણે કે અંશિકપણે વસૂલ કરવો શક્ય હોય, જેને ઉર્કમાં ગીરો રાખવું બોલે છે. જે ચીજ ગીરો રાખવામાં આવી તેને 'મરહૂન' કે 'રહન' કહે છે અને રહન (ગીરો) મૂકનારાને 'રાહિન' કહે છે અને જેની પાસે રાખી છે એને 'મુરતહિન' કહે છે.

ભાગીદારી સાથે રહન (ગીરો ચીજ)ને એ નિસ્ખત છે કે ભાગીદારીમાં એક ચીજ પર અમુક માણસોને માલિકીપણાનો હક્ક હાંસલ હોય છે અને રહનમાં શયએ મરહૂન (ગીરો મૂકેલ ચીજ)માં બે શખ્સોનો હક્ક સંયુક્ત, રાહિન (મૂકનાર)નો એમાં માલિકીપણાનો હક્ક છે અને મુરતહિન (ગીરો રાખનાર)ને રોકવાનો હક્ક છે. એક ચીજમાં બે શખ્સોના હક્ક સાબિત થાય છે જેવી રીતે ભાગીદારીમાં, ફરક એ છે કે ભાગીદારીમાં સમાન હક્ક સાબિત છે અને અહીં હક્કો અલગ અલગ છે.

રહન (ગીરો)નું જાઈઝ હોવું (જવાઝ) કુર્આન મજીદથી સાબિત છે, પણ તેનો ઉલ્લેખ સફરની હાલતમાં છે. ઈશાદ છે : (બુર-૨૪૩) "وَأَنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهْنَ مَقْبُوضَةً - (بقره- ૨૪૩)" અને જો તમે સફરમાં હોઉ અને કાતિબ (લહિયો) ન પામો તો કબજામાં આપેલ ગીરો થાય." (બકરહ-૨૮૩)

એનાથી શંકા થઈ શકે છે કે હઝરમાં (મકામ પર, ઘરે) કદાચ જાઈઝ નથી. એટલા માટે ઈમામ બુખારીએ આ પ્રકરણ રચ્યું છે.

حدیث ۱۴۲۲
حَدَّثَنَا قَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ وَقَدَرَهْنَ

"હઝરત અનસ રઝી અલ્લાહુ એ ફર્માવ્યું કે નબીએ કરીમ ﷺ એ પોતાનું બખ્તર અમુક જવના [હદીષ : ૧૪૨૨]

السَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دُرْعَةً بِشَعِيرٍ وَصَيَّتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ

બદલામાં ગિરો મૂક્યું અને હું નબીએ કરીમ ﷺ ની ખિદમતમાં જવની રોટી અને ગંધરહિત ચરબી લઈ હાજર

હદીષ : ૧૪૨૨ની સમજૂતી હદીષનો પ્રારંભિક હિસ્સો કિતાબુલ બુયૂઅ પ્રકરણ

السَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بالنبي ﷺ શરૂમાં વર્ણન થઈ ચૂક્યો છે અને તેનો સંપૂર્ણ ખુલાસો વર્ણન થયેલો છે. શરૂમાં વાવ

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (462) ગીરો રાખવા વિશે પ્રકરણ

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِخُبْرٍ شَعِيرٍ وَإِهَالَةٍ سَنَخَةٍ وَلَقَدْ سَمِعْتُهُ يَقُولُ أَمِجْ

થયો અને મેં હુઝૂર ﷺ ને એ ફર્માવતાં સાંભળ્યા કે આલે મુહમ્મદ પાસે આજકાલ કેવળ એક સાઅ

لِإِلِّ مُحَمَّدٍ الْأَصَاغِ وَلَا أَمْسَى وَإِنَّهُمْ لَتَسْعَةُ أَبْيَاتٍ

(૨૩૪ તોલાનું એક વજન, આશરે બે કિલો સાતસો પચ્ચીસ ગ્રામનું વજન) અનાજ જ્યારે કે તે નવ ઘરો છે."

بَابُ رَهْنِ السَّلَاحِ ۳۲۱

"હથિયારને ગીરો મૂકવું" - (૩૪૧)

حدیث ۱۴۲۳ قَالَ عَمْرُو سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا يَقُولُ

"હઝરત જાબિર બિન અબ્દુલ્લાહ رضی اللہ عنہما ફર્માવતા હતા કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, [હદીષ : ૧૪૨૩]

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ لِكَعْبِ بْنِ الْأَشْرَفِ فَإِنَّهُ

કોણ છે ?! કઅબ બિન અશરફના માટે. એટલા માટે કે એણે અલ્લાહ તથા તેના રસૂલને ઈજા (તકલીફ) આપી

قَدْ آذَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَالَ مُحَمَّدٌ بْنُ مُسْلِمَةَ أَنَا فَاتَاهُ فَقَالَ أَرْدُنَا أَنْ تُسَلِّفَنَا

છે. આ સાંભળીને મુહમ્મદ બિન મુસ્લિમાએ કહ્યું, હું છું ! અને તે કઅબની પાસે આવ્યા અને કહ્યું, અમે તારી

وَسَقَاؤُ وَسُقَيْنِ قَالَ ارْهَتُونِي نِسَاءَكُمْ قَالُوا كَيْفَ نَرْهَنُكَ نِسَاءَنَا وَأَنْتَ

પાસેથી એક બે વસક અનાજ ઉધાર લેવા યાહીએ છીએ ! તો તેણે કહ્યું, તમારી સ્ત્રીઓને મારી પાસે ગીરો મૂકી

આતિફા છે. આ હદીષનો પ્રારંભિક હિસ્સો આ છે : ان يهود يادعا للنبي ﷺ فاجابه ولقد : એક યહૂદીએ નબી ﷺ ને દાવત આપી હુઝૂરે કબૂલ કરી લીધી.

એ યહૂદીનું નામ અબુશહહમ હતું અને એ બની ઝફરનો હતો જે અવસની એક શાખ છે. લગભગ વીસ કે ત્રીસ સાઅ જવ હતા જેની કિંમત એક દીનાર હતી. અને આ છેવટના મુબારક સમયની વાત છે. વિસાલ સુધી તે બપ્તર એ જ યહૂદીના ત્યાં ગીરો રહ્યું.

ومشيت : યહૂદીની દાવત કબૂલ કરવાનો તથા તેને ત્યાં બપ્તર ગીરો રાખવાના કારણને હઝરત અનસ રَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ વર્ણવે છે કે જાહેરી ગરીબીનો એ આલમ હતો કે એ હાલતમાં ઉમ્મતની આસાનીના માટે યહૂદીની દાવત પણ કબૂલ ફર્માવી અને બપ્તર પણ ગીરો મૂક્યું. આ ફફીરી ઇખ્તિયારી હતી જેથી ઉમ્મતના માટે નમૂનો બને, નહીં તો સહીહ હદીષોમાં છે કે ફર્માવ્યું અને ખૂદ બુખારીમાં છે કે, "જમીનના સર્વ ખજાનાઓની ફૂંચીઓ મને આપી દેવામાં આવી."

હદીષ : ૧૪૨૩ની સમજૂતી

કઅબ બિન અશરફ યહૂદી પોતાની ફોમનો રઈસ (સરદાર) અને વર્યસ્વવાળો શખ્સ હતો. એ શાયર પણ હતો. પોતાના શેઅરોમાં રસૂલુલ્લાહ ﷺ અને મુસલમાનોની મઝાકો કર્યા કરતો (ઠેકડી ઉડાવતો) હતો. બદરના પ્રસંગથી તેને સખત તકલીફ થઈ હતી, જેથી તેણે કહ્યું હતું, તમારા

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(463)

ગીરો રાખવા વિશે પ્રકરણ

أَجْمَلُ الْعَرَبِ قَالَ فَارْهُونِي أَبْنَاءَكُمْ قَالُوا كَيْفَ تَرْهِنُكَ أَبْنَاءَنَا فَيَسِبُ

દો ! એ લોકોએ કહ્યું, અમે અમારી સ્ત્રીઓને તમારી પાસે કેવી રીતે ગીરો રાખી શકીએ ?! તમો સર્વ અરબો

أَحَدُهُمْ يُقَالُ رُهْنٌ بِوَسْقٍ أَوْ وَسْقَيْنِ هَذَا عَارٌ عَلَيْنَا وَلَكِنَّا تَرْهِنُكَ اللَّامَةَ

કરતાં અધિક ખૂબ સૂરત છો. હવે તેણે કહ્યું, સારું તમારાં બાળકોને ગીરો મૂકી દો ! એ લોકોએ કહ્યું, અમે અમારાં

قَالَ سَفِينٌ يَعْنِي السِّلَاحَ فَوَعَدَا أَنْ يَأْتِيَهُ فَتَقْلُوبًا ثُمَّ اتَّوَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ

બાળકોને તારી પાસે કેવી રીતે ગીરો મૂકીએ, કોઈપણ અયબ જોઈ (ટીકા) કરશે કે એક બે વસકુંના બદલામાં

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبِرُوا بِهِ

બાળકોને ગીરો મૂકવામાં આવ્યાં ! એ અમારા માટે શરમજનક છે. હા ! અમે હથિયાર ગીરો મૂકી શકીએ છીએ.

मुहम्मद बिन मुस्लिमाએ વાયદો કર્યો કે તેની પાસે આવશે. તે વાયદા પ્રમાણે ગયા અને તેને કૂતલ કરી

નાખ્યો, પછી નબી ﷺ ની ખિદમતમાં હાજર થયા અને ખબર આપી."

(બુખારી-૧/૪૨૫, જેહાદ, ૨/પાની મગાઝી, મુસ્લિમ-મગાઝી, અબૂ દાઉદ-જેહાદ, નિસાઈ-સિયર)

માટે ખરાબી થાય, શું આ સાચુ છે કે મુહમ્મદ (ﷺ) એ અરબના સરદારોને કૂતલ કરી નાખ્યા. જો એ સાચુ છે તો જમીનનું પેટ તેની પીઠ કરતાં બેહતર છે.

એના અસરને લઈને મક્કા કુરૈશના આસ્વાસન માટે ગયો. ત્યાં જઈને બદરના કૂતલ થનારાઓ પર નોહા તથા બકા (હાયપીટ) કરી અને એક કૂસીદો પણ કહ્યો. કુરૈશ પૂછ્યું, અમારો દીન સારો છે કે મુહમ્મદ (ﷺ)નો ? તો એ બદબખ્તે પોતાના મઝહબની પણ વિરૂદ્ધ કહ્યું, તમારો દીન તેમના દીનથી બેહતર છે. ત્યાં કુરૈશ સાથે મુસલમાનો સાથે લડવાનો ફરાર કર્યો.

જ્યારે તેની શરારતો ખૂબ જ વધી ગઈ તો હુઝૂરે અફહસ (ﷺ)એ ફર્માવ્યું, કઅબ બિન અશરફના માટે કોણ છે ? હઝરત મુહમ્મદ બિન મુસ્લિમાએ અર્જ કરી, હુઝૂરની ઈચ્છા એ છે કે એને કૂતલ કરી દેવામાં આવે ? ફર્માવ્યું, હા ! તેમણે અર્જ કરી, અમને કાંઈ કહેવાની ઈજાઝત આપો ! ફર્માવ્યું, ઈજાઝત છે. હઝરત મુહમ્મદ બિન મુસ્લિમા, અબૂ નાઈલા અને કોઈ એક સાહબને લઈને કઅબની પાસે ગયા. અબૂ નાઈલા એના (કઅબ બિન અશરફના) દૂધભાઈ અને મુહમ્મદ બિન મુસ્લિમા તેના ભાણ્યા હતા. ત્યાં જઈને તેમણે કઅબને કહ્યું, અમને એ શખ્સે લાચાર કરી આપેલ છે, અમારાથી સદકો માગતો રહે છે, અને હું એટલા માટે આવ્યો છું કે તમારાથી કાંઈક ઉધાર લઉં. કઅબે કહ્યું, હજી શું છે ?! તમે તેનાથી ઉકતાઈ જશો ! મુહમ્મદ બિન મુસ્લિમાએ કહ્યું, શું કરીએ ! અમે એની ઈત્તેબાઅ (અનુસરણ) કરી લીધું છે ! એવું અમે નથી ચાહતા કે એને ત્યજી દઈએ. અમને ઈતેઝાર છે કે એનો અંજામ શું થાય છે. અમે ચાહીએ છીએ કે એક કે બે વસકું ઉધાર આપી દો.

તેણે કહ્યું, તમારી સ્ત્રીઓને ગીરો મૂકી દો ! તે લોકોએ કહ્યું, અમારી સ્ત્રીઓ કેવી રીતે ગીરો મૂકીએ અને તમે અજમલુલ્ અરબ છો ! તેણે કહ્યું, તો પછી તમારાં બાળકોને ગીરો રાખી દો ! તે લોકોએ કહ્યું, બાળકોને કેવી રીતે ગીરો મૂકીએ, લોકો ટીકા ટીપ્પણ કરશે ! કહેશે કે એક બે વસકુંના બદલામાં બાળકોને ગીરો મૂકી દીધાં ! એ અમારા માટે શરમનો સબબ છે. હા ! અમે હથિયાર ગીરો મૂકી શકીએ છીએ. એના પર તે રાજી થઈ ગયો. અને તેમણે વાયદો કરી લીધો કે તેઓ હથિયાર લઈને આવશે.

રાતમાં મુહમ્મદ બિન મુસ્લિમા, અબૂ નાઈલા, ઓબાદ બિન બશર, અબૂ અયસ ઈબ્ને જુબૈર અને હારિષ બિન અવસની સાથે કઅબની પાસે ગયા અને તેને અવાજ આપ્યો કે કિલ્લાની નીચે આવો ! તેની પત્નીએ કહ્યું, આ સમયે ક્યાં જઈ રહ્યા છો ?! હું એમાં બુરાઈની બૂ સૂંઘી રહી છું ! કઅબે કહ્યું, આ મુહમ્મદ બિન મુસ્લિમા અને મારો ભાઈ નાઈલા છે, અને શરીફ ઈન્સાનને જો રાતમાં નેઝાબાઝી માટે બોલાવવામાં આવે તો પણ જાય છે.

હઝરત મુહમ્મદ બિન મુસ્લિમાએ સાથીઓને કહ્યું, જ્યારે તે આવી જશે તો હું તેના વાળ સુંઘવાના બહાને પકડીશ, જ્યારે તમે લોકો જોઈ લો કે મેં તેને સંપૂર્ણપણે પકડમાં લઈ લીધો છે તો તમે એને ખત્મ કરી દેજો.

કઅબ કિલ્લાથી ઉતરીને ચાદરમાં લપેટાયેલો તેમની પાસે આવ્યો અને તેનામાંથી ખુશબુની લહેરખીઓ ઉઠી રહી હતી. મુહમ્મદ બિન મુસ્લિમાએ કહ્યું, આવી ખુશબુ મેં કદી નથી જોઈ ! કઅબે કહ્યું, મારા નિકાહમાં અરબની સરદાર અને સૌથી વિશેષ ખુશબુદાર અને કામિલ સ્ત્રી છે. મુહમ્મદ બિન મુસ્લિમાએ કહ્યું, શું તું ઈજાઝત આપે છે કે હું તારા માથાને સૂંઘુ અને મારા સાથીઓને સૂંઘાડું ? એણે કહ્યું, જરૂર ! આ સાંભળતાં જ મુહમ્મદ બિન મુસ્લિમાએ તેને પોતાની પૂર્ણ તાકત સાથે પકડી લીધો અને સાથીઓને કહ્યું, હા ! તે લોકોએ તેને ફત્લ કરી નાખ્યો. ત્યારબાદ નબી ﷺની ખિદમતમાં હાજર થયા અને બતાવ્યું.

કઅબ બિન અશરફના ફત્લની હદીષ બુખારીમાં ચાર જગાએ છે. સૌથી વિગતવાર મગાઝીમાં છે અને બનાવની વિગત અમે ત્યાંથી જ લીધી છે. એના પર ઈમામ બુખારીએ ચાર પ્રકરણો રચ્યાં : ૧. હથિયાર ગીરો મૂકવું. એની સાબિતી હઝરત મુહમ્મદ બિન મુસ્લિમાના આ કૌલથી છે, હા ! અમે હથિયાર ગીરો રાખી શકીએ છીએ, કેમ કે જો હથિયારનું ગીરો મૂકવું જાઈઝ ન હોત તો તો તે કદી આવી રજૂઆત ન કરતા.

બીજુ પ્રકરણ આ છે : "લડાઈમાં જૂઠ બોલવું" એની સાબિતી આ શબ્દો વડે થાય છે કે તેમણે અર્જ કરી કે, કાંઈક કહેવાની ઈજાઝત આપો ! એનાથી મુરાદ એ જ છે કે સત્યથી વિરૂદ્ધ કાંઈ કહેવાની ઈજાઝત આપો. તબક્કાતે ઈબ્ને સઅદમાં છે કે તેમણે એને એવું કહ્યું હતું. "એ શખ્સનું અહીં આવવું બલા છે ! પૂરા અરબમાં લડાઈ છેડી આપી છે. અને સૌએ નિશાનો બનાવી લીધો છે." ઈબ્ને ઈસ્હાકની રિવાયતમાં એ પણ છે કે હુઝૂરે અફદસ બફ્રીઅ સુધી તેમની સાથે ગયા પછી તેમને મોકલ્યા અને ફર્માવ્યું, "અલ્લાહના નામ પર જાવ ! હે અલ્લાહ ! એમની મદદ ફર્માવ !" જૂઠ બોલવું હરામ છે પણ અમુક સ્થિતિઓમાં એની ઈજાઝત છે. જેમ કે પતિ પત્નીમાં સુલહ કરાવવામાં, બે વિખુટા પડી ગયેલા લોકોમાં મેળ કરાવવામાં અને લડાઈમાં. પરંતું જ્યાં સુધી શક્ય હોય સ્પષ્ટ જૂઠથી બચે. દ્વિઅર્થી શબ્દો બોલે. અને જ્યારે ચોખ્ખુ જૂઠ બોલ્યા વિના કામ ન ચાલે તો એમાં પણ વાંધો નથી, બલકે અમુક સંજોગોમાં વાજિબ છે. દા.ત. એક મઝલૂમ ઘરમાં છુપાયેલો છે, જાલિમ આવીને પૂછે છે. એનો અંદેશો છે કે જો સાફ ઈન્કાર નહીં કરે તો જાલિમને શંકા થઈ જશે. મુસલમાનની જાન બચાવવાના માટે સ્પષ્ટ અજાણતા જાહેર કરી આપવી વાજિબ છે. એના અનુસંધાનમાં મૂળ કાયદો (સિદ્દાંત) એ છે કે જલબ મનાફેઅ પર દફ્ફએ મુઝરત મુકદ્દમ છે. એટલે એક જ સમયમાં બે વિરોધીભાસી વાતો સામે આવી છે અને તે પણ એવી કે તે બંનેમાંથી કેવળ એક પર જ અમલ થઈ શકે છે એકમાં ફાયદો છે અને બીજામાં નુકસાન છે, તો નુકસાનથી બચવું વાજિબ છે.

દા.ત. દુશ્મને ઘેરેલા છે અને નમાઝનો સમય થઈ રહ્યો છે, પણ ગુમાન અધિકતર એ છે કે નમાઝ પઢવા જશે તો દુશ્મન ફત્લ કરી નાખશે, તો નમાઝને મોડી કરવી વાજિબ છે. જેમ કે ગઝવએ ખંદકના પ્રસંગે ખૂદ હુઝૂરે અફદસ ﷺ અને સહાબાએ કિરામની ત્રણ સમયની નમાઝો ફઝા થઈ ગઈ. જ્યારે કે નમાઝને છોડવી એ તો જૂઠ બોલવા કરતાં પણ મોટો ગુનોહ છે. જૂઠ બોલવાવાળાના બારામાં **كفر**ની કોઈ રિવાયત નથી પણ નમાઝ છોડવાવાળાના બારામાં આ રિવાયત આવેલી છે.

بَابُ الرَّهْنِ مَرْكُوبٌ وَ مَحْلُوبٌ ۳۴

"ગીરો ચીજ પર સવાર થઈ શકીએ, તેનું દૂધ દોહી શકીએ છીએ" – (૩૪૧)

પ્રકરણના શબ્દો બેઠા જ હદીષે મરફૂઅ છે જેને ઈમામ હાકિમ અને ઈબ્ને અદી બયહકી, દારકુત્નીએ હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه થી રિવાયત કરેલ છે.

ت ۴۷۳ وَقَالَ الْمَغِيرَةُ عَنْ إِبْرَاهِيمَ تُرْكَبُ الصَّالَةُ بِقَدْرِ عَافِيهَا [તઅલીફ : ૪૭૩]

"અને મુગીરહએ કહ્યું કે ઈબ્રાહીમ નખઈથી રિવાયત છે કે તેમણે ફર્માવ્યું, ગુમ થયેલા જાનવર પર તેના

و تَحْلَبُ بِقَدْرِ عَافِيهَا وَ الرَّهْنُ مِثْلُهُ -

ચારાની માત્રામાં સવારી કરી શકાય છે અને તેને ચારાના પ્રમાણમાં દોહી શકાય છે અને ગીરો એના સમાન છે."

حدیث ۱۴۲۴ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه એ કહ્યું કે રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم એ ફર્માવ્યું, સવારીનું જાનવર [હદીષ : ૧૪૨૪]

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الظَّهْرُ يُرْكَبُ بِنَفْقَتِهِ إِذَا كَانَ مَرهُونًا وَ لَبِنُ الدَّرِي

જ્યારે ગીરોનું હોય તો તેના ખર્ચના પ્રમાણે તેના પર સવારી કરવામાં આવશે અને દૂધવાળું જાનવર મરહૂન

يُشْرَبُ بِنَفْقَتِهِ إِذَا كَانَ مَرهُونًا وَعَلَى الذِّمَى يُرْكَبُ وَ يَشْرَبُ النَّفْقَةَ -

(ગીરો મૂકેલ) હોય તો તેના ખર્ચના પ્રમાણે તેનું દૂધ પીવામાં આવે. એનો ખર્ચો એના પર છે જે એના પર

સવારી કરે અને એનું દૂધ પીએ."

تألیف : ૪૭૩ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ સઈદ બિન મન્સૂરે મુતસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે. આ મુગીરા બિન મફસમ છે, અને ઈબ્રાહીમથી મુરાદ ઈમામ નખઈ છે. એનો મતલબ એ છે કે કોઈએ ખોવાયેલ જાનવર મેળવ્યું, તો તે તેને એટલા સવારીના કામમાં લાવી શકે છે જેની મજૂરી એના ચારાની કિંમતના સમાન હોય અને એ જ પ્રમાણે એટલું દૂધ પણ કાઢી શકે છે, અને ગીરોનો પણ એ જ હુકમ છે.

والرهن مثله : આ અલગ તઅલીફ છે જેને ઈમામ સઈદ બિન મન્સૂરે જ વર્ણવેલ સનદ સાથે રિવાયત કરી.

હદીષ : ૧૪૨૪ની સમજૂતી

હઝરત ઈબ્રાહીમ નખઈ તથા હઝરત ઈમામ શાફઈ رضي الله عنه અને ઝાહિરિય્યા (દાઉદ બિન ખલ્ફ ઝાહિરીના અનુયાયી જે કુર્આન તથા હદીષના જાહેરી અર્થને જ જુએ છે, તાવીલ અને કૃયાસને નથી માનતા)ના કેટલાક લોકોનો મતહબ એ છે કે ગીરો મૂકનાર (રાહિન) પર ગીરો ચીજનું ભરણપોષણ વાજિબ છે એટલા માટે તે ભરણપોષણની માત્રામાં ગીરો ચીજથી સવારીનું કામ લઈ શકે છે અને તેનું દૂધ પી શકે છે. તે હઝરાતની દલીલ આ હદીષ છે.

بَابُ إِذَا اِخْتَلَفَ الرَّاهِنُ وَالْمُرْتَهِنُ أَوْ مَخُولًا فَالْبَيْتَةُ عَلَى السُّدْعَى ص ٢٢٢

"જ્યારે ગીરો મૂકનાર અને ગીરો રાખનારો વગેરે મતભેદ કરે તો સુબૂત (દલીલ) દાવેદાર પર છે. - (૩૪૨)

حدیث ١٤٢٥ عَنْ ابْنِ مُيَيْكَةَ قَالَ كَتَبْتُ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا فَاكْتَبَ

"ઈબ્ને મુલૈકાએ કહ્યું કે મેં હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضي الله عنهما ને લખ્યું તો તેમણે લખ્યું કે [હદીષ : ૧૪૨૫]

النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى أَنَّ الْيَمِينَ عَلَى السُّدْعَى عَلَيْهِ مَه

નબી صلى الله عليه وسلم એ ફેસલો ફર્માવી આપ્યો કે કુસમ જેના વિરુદ્ધ દાવો કરવામાં આવ્યો હોય તેની પર છે."

(બુખારી ૧/૩૬૭ અશહાદાત, ૨/૬૫૩ અતફસીર સૂ. આલિ ઈમરાન, મુસ્લિમ-અહકામ, અબૂ દાઉદ-અલ્કઝાયા, તિર્મિઝી-અલ્અહકામ, નિસાઈ-અલ્કઝા, ઈબ્ને માજહ-અહકામ)

હઝરત ઈમામ સુફ્યાન ધૌરી, હઝરત ઈમામે આ'ઝમના સાહિબૈન, હઝરત ઈમામ માલિકનો મઝહબ એ છે કે ગીરો મૂકનાર (રાહિન) ગીરો રાખેલ ચીજ (રહન)થી ન સવારીનું કામ લઈ શકે છે ન તેનું દૂધ પી શકે છે. એટલા માટે કે ગીરો મૂકનારને એ હક્ક આપવો ગીરોના અર્થની વિરુદ્ધ છે જે કુર્આની નસ (આયત)થી સાબિત છે. ઈર્શાદ છે : **فَرَهُنٌ مَّقْبُوضَةٌ** એનો સ્પષ્ટ ભાવાર્થ એ છે કે ગીરો ચીજ ગીરો રાખનારના કબજામાં હોય. અને જાહેર છે કે ગીરો મૂકનારને સવારી તથા દૂધ કાઢવાનો હક્ક આપવો ગીરો રાખનારના કબજાની વિરુદ્ધ છે.

રહી ગઈ આ હદીષ તો એ મુજમલ છે. એમાં એ નથી કે સવારી તથા દૂધ પીવાનો હક્ક ગીરો મૂકનારનો છે કે ગીરો રાખનારનો. જો એનાથી ગીરો મૂકનારના માટે આ હક્ક સાબિત માનીએ તો **فَرَهُنٌ مَّقْبُوضَةٌ** ની વિરુદ્ધ છે. અને ગીરો રાખનારના માટે માનીએ તો વ્યાજની આયતની વિરુદ્ધ થશે. કેમ કે એમાં કરજથી નફો હાંસલ કરવું થયું અને એ યફીનન વ્યાજ છે.

એની સંભાવના છે કે આ હદીષ આયતે રહન અને આયતે રિબા અથવા એમાંથી કોઈ એકથી મન્સૂખ હોય. ખાસ વાત એ છે કે આ હદીષના રાવી ઈમામ શઅબીનો મઝહબ એ હતો કે ગીરો ચીજથી ફાયદો ઉઠાવવો જાઈઝ નથી અને હદીષના રાવીનો મઝહબ જ્યારે તેની રિવાયત કરેલ હદીષની વિરુદ્ધ હોય તો એ એની દલીલ હોય છે કે એની નજીક આ હદીષ ન મન્સૂખ હોવું સાબિત છે.

હદીષ : ૧૪૨૫ની સમજૂતી

ઈબ્ને મુલૈકા એ અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને અબી મુલૈકા છે. એમનું નામ ઝહીર ઈબ્ને અબ્દુલ્લાહ અને કુન્નિયત અબૂ મુહમ્મદ છે. મક્કા મોઅઝ્ઝમાના રહેવાસી અને અહલલ હતા. હઝરત ઈબ્ને ઝુબેરના ફાઝી અને મોઅઝ્ઝિન હતા.

کتاب કિસ્સો એવો બન્યો કે બે સ્ત્રીઓ ઘરમાં બેસીને મોજા કે ચપ્પલ સીવી રહી હતી. એકની પિન તેની હથેળીમાં ભોંકાઈ ગઈ. તેણીએ બીજી સ્ત્રી પર આરોપ લગાડ્યો કે એણે ભોંકી આપ્યું છે. મામલો ઈબ્ને મુલૈકાની પાસે આવ્યો તો તેમણે હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસને લખ્યું. તેના જવાબમાં લખી મોકલ્યું કે જો લોકોના કેવળ દાવા પર તેમને આપી દેવામાં આવે તો પછી કેટલાક લોકોની જાનો તથા માલો મફતમાં ચાલ્યા જશે. તે સ્ત્રીને અલ્લાહની યાદ અપાવો અને આ આયત તિલાવત કરો, "બેશક ! જે લોકો અલ્લાહના અહદ અને

કુસમોના બદલામાં થોડી પૂજા બરીદે છે એમનો આખેરતમાં કોઈ હિસ્સો નથી. અને એમનાં માટે દર્દનાક અઝાબ છે." લોકોએ તે સ્ત્રીને અલ્લાહની યાદ અપાવી તો તેણે ઈકરાર કરી લીધો. ઈબ્ને અબ્બાસે એ પણ લખ્યું કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, કુસમ જેની વિરુદ્ધ દાવો કરવામાં આવે તેના પર છે.

આ હદીષથી જાણવા મળ્યું કે પત્રના ઝરીયા રિવાયતનો એ જ દરજ્જો છે જે સાંભળવાનો છે. બયહકીમાં આ હદીષ પૂરી આ પ્રમાણે છે, જો કેવળ દાવો કરવામાં પર દઈ દેવામાં આવે તો લોકો ખૂન અને માલનો દાવો કરવા માંડશે. સુબૂત દાવેદાર પર છે અને કુસમ પ્રતિવાદી પર.

હુદૂદમાં કુસમ નથી : એના પર સૌની એકમતિ છે કે દરેક દાવામાં પ્રતિવાદીના ઈન્કાર પછી સાબિતી દાવેદારના માથે છે. સાબિતી વિના ફેસલો હરામ. જ્યારે દાવેદાર (વાદી) પાસે સાબિતી ન હોય તો માલોમાં પ્રતિવાદી પર કુસમ છે. હદોમાં આપણે ત્યાં કુસમ નથી. આપણી દલીલ એ છે કે ફર્માવ્યું, સુબૂત દાવેદાર પર છે અને કુસમ પ્રતિવાદી પર, પણ કુયામતમાં. એને ઈબ્ને અદીએ કામિલમાં અને દારકુત્નીએ હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લાહનેથી રિવાયત કરી છે. (ઉમ્દતુલ ફારી, ૧૩/૭૫) વિગતે ચર્ચા આગળ આવી રહી છે.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فِي الْعِتْقِ وَفَضْلِهِ

"ગુલામ આઝાદ કરવો અને એની ફઝીલતના બયાનમાં"

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى فَكَرْتَبَةٍ أَوْ اطْعَامٍ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ -

"અને અલ્લાહ ﷻ ના આ ઈશ્આદના બયાનમાં "ગરદન છોડાવવી કે ભૂખના દિવસે ખાવા ખવડાવવું સગાં, યતીમને." (સૂ. બલદ, આ. ૧૩, ૧૪, ૧૫)

فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ -

"આ આયતો પહેલાં ઈશ્આદ ફર્માવ્યો, પછી વિના સંકોચે ઘાટીમાં નથી કૂદ્યો, અને તું શું જાણે છે ઘાટી (માં કૂદવું) શું છે, ગરદન છોડાવવી."

એટલે કે જેણે નિ:સંકોચ આ નેક અમલો કર્યા અને મોમિન સાલેહ છે તો તે રહમતે ઈલાહીના મુસ્તહિક્ક (પાત્ર) છે. એનાથી ગુલામ આઝાદ કરવાની ફઝીલત સાબિત થઈ ગઈ.

આ આયતો વલીદ બિન મુગીરહના બારામાં નાઝિલ થઈ છે. તેણે ગર્વના રૂપે કહ્યું હતું, મેં મુહમ્મદ (ﷺ) ની અદાવતમાં પુષ્કળ માલ ખર્યો છે. ઘાટીમાં કૂદવાથી મુરાદ તકલીફ વેઠવું છે. યોમ ડી મસગેબે થી મુરાદ દુકાળ અને મોંઘવારીનો સમય છે. ગુલામ આઝાદ કરવામાં અને દુકાળ તથા મોંઘવારીના સમયમાં યતીમો તથા મિસ્કીનોને ખવડાવવું નફસ પર બોજરૂપ હોય છે એટલા માટે એને ઘાટીમાં કૂદવા સાથે સરખાવ્યું છે. મતલબ એ થયો કે એ બદબખ્તે હુજૂરે અફ્દસ ﷺ ની અદાવતમાં માલ બખાઈ કર્યો, તેને એ નેક કામોમાં ખર્ચ કરવાની તૌફીક ન મળી.

حدیث ۱۴۲۶ حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَرْجَانَةَ صَاحِبُ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ قَالَ قَالَ لِي

'હઝરત ઝયનુલ આબિદીન સૈયદના અલી ઈબને હુસૈન رضی اللہ عنہما ના શાગિદ સઈદ [હદીષ : ૧૪૨૬]

أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّمَا رَجُلٍ

બિન મરજાનાએ હદીષ બયાન કરી કે હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضی اللہ عنہ એ મને વર્ણવ્યું કે નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, જે

હદીષ : ૧૪૨૬ની સમજૂતી

કિતાબુલ ઈમાનમાં આટલુ વધારે છે : حتى فرجه بفرجه : ત્યાં સુધી કે તેની શર્મગાહને એની શર્મગાહના બદલામાં.

સઈદ બિન મરજાના : આ સઈદ બિન અબ્દુલ્લાહ બની આમિરના આઝાદ કરેલા ગુલામ હતા. એ

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (469) ગુલામ આઝાદ કરવા વિશે પકરણ

إِعْتَقَ إِمْرَأَةً مُسْلِمًا اسْتَقْدَا اللَّهُ لِكُلِّ عَضْوِمِنَهُ عَضْوًا مِمَّنْهُ مِنَ النَّارِ - قَالَ

મુસલમાન કોઈ મુસલમાન (ગુલામ)ને આઝાદ કરશે તો અલ્લાહ ﷻ એના દરેક અંગના બદલામાં તેના

سَعِيدُ بْنُ مَرْجَانَةَ فَأَنْطَلَقْتُ بِهِ إِلَى عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ فَعَمِدَ عَلِيٌّ بِنُ الْحُسَيْنِ

દરેક અંગને જહન્નમથી આઝાદ કર્માવશે. સઈદ બિન મરજાનાએ કહ્યું, હું હઝરત અલી ઈબને હુસૈનની

إِلَى عَبْدِ اللَّهِ قَدْ أَعْطَا لَهُ بِهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ عَشْرَةَ آرَافٍ دُرْهِمٍ

ખિદમતમાં આ હદીષ લઈને પહોંચ્યો તો તેમણે પોતાના એક એવા ગુલામને આઝાદ કરી આપ્યો, જેની

أَوَافٍ دِينَارٍ فَأَعْتَقَهُ - ٤

કિંમત અબ્દુલ્લાહ ઈબને જઅફર દસ હજાર દિરહમ કે એક હજાર દીનાર લગાડી ચૂક્યા હતા."

(બુખારી ૨/૯૮૪ અલ્દીમાન વન્નુઝૂર, મુસ્લિમ-અલ્દીતક, તિર્મિઝી-ઈમાન)

بَابُ أَيِّ الرِّقَابِ أَفْضَلُ ٣٢٢

"કયો ગુલામ આઝાદ કરવો અફઝલ છે ?" - (૩૪૨)

عَنْ أَبِي مُرَّادٍ عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ سَأَلْتُ النَّبِيَّ حَدِيثٌ ١٤٢٧

"હઝરત અબૂઝર રઝી અલ્લાહુ એ ફર્માવ્યું, મેં નબી ﷺ થી પૂછ્યું, કયો અમલ અફઝલ છે ? [હદીષ : ૧૪૨૭]

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّ الْعَمَلِ أَفْضَلُ قَالَ إِيمَانٌ بِاللَّهِ وَجِهَادٌ فِي سَبِيلِهِ

ફર્માવ્યું, અલ્લાહ પર ઈમાન લાવવું અને તેના માર્ગમાં જેહાદ કરવો. મેં અર્જ કરી, કયો ગુલામ આઝાદ કરવો

હઝરત ઈમામ ઝયનુલ આબિદીન રઝી અલ્લાહુ ના ખાસ ખાદિમ હતા. સૌથી સંબંધ કટ કરીને તેમના થઈને રહી ગયા હતા. એટલા માટે સાહિબે અલી બિન હુસૈનની સાથે મશહૂર થયા.

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન જઅફર ઈબને અબી તાલિબ રઝી અલ્લાહુ : પ્રથમ તે ફરઝંદ છે જે હબ્શામાં મુહાજિરોને ત્યાં પેદા થયા. સહાય કરવામાં, સખાવતમાં આ'લા દરજ્જે બિરાજમાન હતા એટલા માટે એમને 'બહરુલજૂદ' (સખાવતનો સમંદર) કહેવામાં આવે છે. આપ સહાબી છે. હિ.સ. ૮૧માં જન્મતનશીન થયા.

મસાઈલ : આ હદીષોથી ઉલમાએ ઈસ્તંબાત ફર્માવ્યો (મસાઈલ કાઢ્યા) કે એવા ગુલામ જે સારા અંગોવાળા તંદુરસ્ત હોય તેમને આઝાદ કરવામાં આવે ન કે લંગડા, લુલા, આંધળા, બહેરા, અપંગ, નકામાને. સહીહ એ છે કે બાંદીઓ કરતાં ગુલામોને આઝાદ કરવા અફઝલ છે, કેમ કે ગુલામમાં અધિક ફાયદો છે તેમજ કનીઝો આઝાદીની ઈચ્છુક પણ નથી રહેતી અને આઝાદ કરવામાં તેણીઓને લાવારિસ છોડી દેવું છે જે ફિત્નાનો પણ સબબ થઈ શકે છે.

હદીષ : ૧૪૨૭ની સમજૂતી

આ હદીષ જો કે રૂબાઈચ્યાતમાંથી છે પણ દરજામાં પુલાધિચ્યાતના છે, એટલા માટે કે એના ત્રણ રાવી છે. ઉરવા, અબૂ મુરાવિહ તાબઈ છે જેમાં ઉરવા અને અબૂ મુરાવિહ એક

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(470)

ગુલામ આઝાદ કરવા વિશે પ્રકરણ

قُلْتُ فَأَيُّ الرِّقَابِ أَفْضَلُ قَالَ أَعْلَاهَا تَشْمًا وَأَنْفُسُهَا عِنْدَ أَهْلِهَا قُلْتُ وَإِنْ لَمْ أَفْعَلْ

અફઝલ છે ? ફર્માવ્યું, તે જેની કિંમત સૌથી અધિક ઊંચી હોય અને જે માલિકને સૌથી અધિક પસંદ હોય. મેં

قَالَ تَعِينُ صَانِعًا أَوْ تَصْنَعُ لِأَخْرَقٍ قُلْتُ وَإِنْ لَمْ أَفْعَلْ قَالَ تَدَعُ النَّاسَ مِنْ

અર્ઝ કરી, જો એવું ન કરી શકું ? ફર્માવ્યું, કોઈ કારીગરની મદદ કરો. અર્ઝ કરી, એ પણ ન કરી શકું ? તો

السَّرْفَانِهَا صِدْقَةٌ تَتَصَدَّقُ بِهَا عَلَى نَفْسِكَ ۚ

ફર્માવ્યું, કોઈ બેહુનરનું કામ બનાવી દો. અર્ઝ કરી, જો એ પણ ન કરી શકું ? તો ફર્માવ્યું, લોકોને પોતાની

બુરાઈથી બચાવો એટલા માટે કે એ સદકો છે જે તમે તમારા ઉપર કરશો. "

(મુસ્લિમ-ઈમાન, નિસાઈ અલ્ઈતફ-જેહાદ, ઈબ્ને માજહ-અહકામ)

દરજાના છે.

وجهاد في سبيله : એ યુગમાં ઈમાન પછી જેહાદ અફઝલુલ આમાલ (અમલોમાં શ્રેષ્ઠ) હતો. મુસલમાન થોડા અને કમજોર હતા અને ચોતરફથી દુશ્મનોની ચઢાઈ હતી. اغلاهاમાં અન્ય રિવાયતો પણ છે. એટલે સૌથી મોઢી કિંમતવાળો. صانعاમાં એક રિવાયત પણ છે, બલકે ઘણા બધા મુહદિષોએ ફર્માવ્યું કે صانعاની રિવાયત ગલત છે, પરંતું સહીહ એ છે કે અહીં اخرقની સાથે સરખામણીના કારણે صانعا અધિક યોગ્ય છે. صانع અહીં ફકીરના અર્થમાં છે.

حدیث ۱۴۲۸ عَنْ رَارَةَ بْنِ أَبِي أَوْفَى عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રضી અલ્લહુ એ કહ્યું, નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, બેશક! મારા કારણે [હદીષ : ૧૪૨૮]"

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ تَجَادَّ نَرَانِي عَنْ أُمَّتِي مَا وَسَّوَسْتُ

અલ્લાહે મારી ઉમ્મતના સીનાઓમાં પેદા થનારા વસવસાઓને માફ ફર્માવી આપ્યા છે જ્યાં સુધી એના પર

بِهِ صُدُّوا وَرَهَامًا لَمْ تَعْمَلْ أَوْ تَكَلَّمْ بِهِ

"અમલ ન કરે અને કલામ ન કરે."

(બુખારી ૨/૭૮૪ અત્લાફ, ૨/૮૮૬ ઈમાન, મુસ્લિમ-ઈમાન, અબૂ દાઉદ-નિસાઈ, ઈબ્ને માજહ-તલાફ)

بَابُ إِذَا قَالَ لِعَبْدِهِ هُوَ لِلَّهِ وَنَوَى الْعِتْقَ وَالْإِشْهَادُ فِي الْعِتْقِ - ۳۳

"જ્યારે પોતાના ગુલામને કહે તે અલ્લાહના માટે છે અને આઝાદ કરવાની નિચ્ચત કરી લે. અને આઝાદ કરવા પર ગવાહ બનાવવું."

حدیث ۱۴۲۹ عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّهُ لَمَّا أَقْبَلَ يُرِيدُ الْإِسْلَامَ

"કૈસથી મરવી છે હઝરત અબૂ હુરૈરહ રضી અલ્લહુ એ જ્યારે ઈસ્લામ સ્વીકારવાના [હદીષ : ૧૪૨૯]"

હદીષ : ૧૪૨૮ની સમજૂતી

આ હદીષથી ઈમામ બુખારીનો હેતુ કેવી રીતે સાબિત થાય છે તે ગુપ્ત પદ્ધતિ છે. ભૂલી જનાર, ભૂલ કરનાર, તલાક લાગુ કરવાના સેગા અને ગુલામ આઝાદ કરવાના સેગા જીભ વડે અદા કરે છે, આ વસવસો નથી ફોલ છે.

આ હદીષનો ફાયદો એ છે કે જો કોઈના દિલમાં તલાક આપવાનો, ગુલામ આઝાદ કરવાનો, ગુલામ આઝાદ કરવાની નિચ્ચત છે તો તલાક લાગુ ન થશે, ગુલામ આઝાદ ન થશે. આ હદીષથી સાબિત થયું કે ગુનોહ કરવાના ખયાલ પર પકડ નથી જ્યાં સુધી ગુનોહ ન કરી લે અથવા જીભ વડે ગુનાહના શબ્દો બોલી ન કાઢે. અલ્બત્ત ગુનાહના ઈરાદા તથા એવા ઈરાદા પર કે જરૂર કરીશ અને તેને ન કરવાનો દિલમાં અંશ પણ ન હોય તો પકડ છે. જેમ કે કોઈ શરાબી શરાબ પીવાના ઈરાદાથી ઘરેથી નીકળ્યો પણ કોઈ કારણે ન પી શક્યો, તો ગુનાહ પર આવો પાકો ઈરાદો પણ ગુનોહ છે. એ જ કારણે હસદ, કીનો ગુનોહ છે. ફર્માવવામાં આવ્યું

"إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ" જે લોકો એવું પસંદ કરે છે કે મુસલમાનોમાં બેહયાઈ ફેલાય તેમના માટે દર્દનાક અઝાબ છે." (નૂર)

પસંદ કરવું દિલનું કામ છે અને કેમ કે એમની ઈચ્છા ચોક્કસ નિશ્ચિત ઈરાદાની હદ સુધી હતી એટલા માટે ગુનોહ થયો અને તે જહન્નમની આગનો સભબ બન્યું. આ હદીષ અને આ પ્રકારની અન્ય હદીષોનો મતલબ એ છે કે વસવસો નિશ્ચિત ઈરાદાની હદ સુધી ન પહોંચેલ હોય.

હદીષ : ૧૪૨૯ની સમજૂતી

પ્રકરણમાં العتق في العتق و الاشهاد في العتق (પેશ) નિશ્ચિત છે અને એ પ્રકરણ પર મઅતૂફ છે. લખાણની તફદીર આ થઈ. باب الاشهاد في العتق "જો કોઈએ

نور الهدى لفاري شارحه لبخاري (भाग-प) (473) गुलाम आजाद करवा विशेष प्रकरण

وَمَعَهُ غَلَامُهُ ضَلَّ كُلُّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِنْ صَاحِبِهِ فَأَقْبَلَ بَعْدَ ذَلِكَ وَابُوهَا مِيرَةَ

ઈરાદાથી આવી રહ્યા હતા તો એમની સાથે એમનો ગુલામ પણ હતો. રસ્તામાં એ બંનેનો સંગાથ છૂટી ગયો

جَائِسٌ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

ત્યારબાદ ગુલામ આવી ગયો. અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه નબી صلى الله عليه وسلم ની સાથે બેઠેલા હતા. ગુલામને જોઈને

يَا أَبَاهُ مِيرَةَ هَذَا غَلَامُكَ قَدْ أَتَاكَ فَقَالَ أَمَا إِنِّي أُشْهِدُكَ أَنَّهُ حُرٌّ قَالَ فَهَوَّجِينَ يَقُولُ -

નબી صلى الله عليه وسلم એ ફર્માવ્યું, હે અબૂ હુરૈરહ ! આ તારો ગુલામ આવી ગયો ! એના પર અબૂ હુરૈરહ એ કહ્યું, હું

يَا أَيُّهَا مِيرَةُ مِنْ طَوْلِهَا وَعَنَايِهَا عَلَى أَنَّهُمَا مِنْ دَارَةِ الْكُفْرِ نَجَّتِ

આપને ગવાહ બનાવું છું કે તે આઝાદ છે. તે કહેતા હતા હાય ! તે રાત કેટલી લાંબી અને પીડાજનક હતી

પણ એણે દારુલ કુફરી નજાત આપી દીધી."

بَابُ بَيْعِ الْوَالِدِ وَهَيْبَتِهِ ۳۳

"વિલાની બયઅ અને હિબા" - (૩૪૪)

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى حَدِيثُ ۱۴۳۰

"હઝરત ઈબને ઉમર رضي الله عنهما ફર્માવતા હતા કે નબી صلى الله عليه وسلم એ 'વિલાની' બયઅ [હદીષ : ૧૪૩૦]

عَنْهُمْ يَقُولُ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَيْعِ الْوَالِدِ وَعَنْ هَيْبَتِهِ

(આઝાદ કરેલ ગુલામનો તેના માલિક સાથેનો સંબંધ) અને તેને હિબા કરવાથી (ભેટ ધરવાથી) મના ફર્માવ્યું છે."

(અબૂ દાઉદ, ૨/૧૦૦ ફરાઈઝ, મુસ્લિમ-અલ્દઈતફ)

પોતાના ગુલામના બારામાં એવું કહ્યું, હોલ્લા અને તેની નિયત આઝાદ કરવાની હોય તો તે આઝાદ થઈ જશે.

આ હદીષને ઈમમ બુખારીએ ત્રણ તરીકાથી રિવાયત કરી છે. ત્રીજા તરીકામાં છે કે જ્યારે હુઝૂર صلى الله عليه وسلم એ

હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه ને ફર્માવ્યું, હે અબૂ હુરૈરહ ! આ તારો ગુલામ છે ! તો તેમણે આવું કહ્યું, انه لله اشهدك

હદીષ : ૧૪૩૦ની સમજૂતી

એનાથી મુરાદ એ છે કે મદીના તયબહ પહોંચીને હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه આ શેઅર પઢ

યા કરતા હતા. બાદવાળી રિવાયતમાં જે આ પ્રમાણે છે : قلت في الطريق : એનાથી મુરાદ એ છે કે મદીના

તયબહની હદોમાં પ્રવેશ પછી બારગાહે કુદ્સ સુધી જે રસ્તો હતો એમાં આ પ્રમાણે પઢતા હતા. એના પર

ફરીનો એનાથી આગલુ વાક્ય છે કે ફર્માવ્યું, જ્યારે હું મદીના પહોંચી ગયો તો માર્ગમાં આ પ્રમાણે કહેતો હતો.

હદીષ : ૧૪૩૦ની સમજૂતી

તે સંબંધ છે જે આઝાદ કરેલ ગુલામ અને તેના માલિક દરમ્યાન

આઝાદીથી પેદા થઈ જાય છે ત્યાં સુધી કે એકબીજાના વારસદાર પણ થાય છે જો તેમના ઝવિલ ફુરુઝ અસ્બાત

ન હોય. બલકે એક હદીષમાં ફર્માવ્યું : الوالاء لحمه ك لحمه النسب "વિલા નસબ (વંશ)ની લોહીની સગાઈની

નુસ્હવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (474) ગુલામ આઝાદ કરવા વિશે પકરણ

જેમ એક સંબંધ છે. (ઉમ્દતુલ ફારી, ૧૩/૮૫)

એને વેચવું તથા ખરીદવું એટલા માટે જાઈજ નથી કે એમાં માલિકની તબદીલી છે અને એ સખત મના છે. કેમ કે જ્યારે એ નસબના સમાન છે તો એની તબદીલી નસબની તબદીલી સમાન થઈ. તદ્ઉપરાંત આ કેવળ એક હક્ક છે કોઈ માલ નથી, અને હુકૂકે મુજરદા (ખાલિસ હક્કો)નું ખરીદવેચાણ (બયઅ) બાતિલ છે.

بَابُ إِذَا اسْرَ أَخُو الرَّجُلِ أَوْ عَمَّتُهُ هَلْ يَفَادِي إِذَا كَانَ مُشْرِكًا ص ۳۳۳

"જ્યારે કોઈનો મુશ્રિકભાઈ અથવા કાકો પકડાય જાય તો શું તેનો ફિદિયો આપી શકાય છે ?" – (૩૪૪)

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : فداء નો માદો છે. ફેદીને માલના બદલામાં અથવા ફેદીને ફેદીના બદલામાં છોડાવવો. પ્રકરણનો સાર આ છે : જો કોઈ પોતાના ભાઈ અથવા કાકાને ગિરફતાર કરે તો તે તેના પર આઝાદ થશે કે નહીં. જો આઝાદ થઈ જશે તો ફિદિયો આપવાનો નથી અને જો આઝાદ ન થશે તો ફિદિયો આપવો પડશે. પ્રકરણમાં ફિદિયો આપવો આઝાદ ન થવા પ્રતિ ફિદિયો (નિર્દેશ) છે. ઈમામ બુખારીએ પોતાનો કોઈ નિર્ણય જાહેર ન કર્યો, સવાલ કરીને છોડી આપ્યું. તેમજ કેવળ ભાઈ અને કાકાનો ઉલ્લેખ કર્યો એટલા માટે કે આ મસ્અલાની તફસીલમાં મતભેદ છે જેનો સાર એ છે કે સગાંઓના ત્રણ પ્રકાર છે : ઝૂરહમ મહરમ, ગૈર ઝી રહમ મહરમ અથવા ઝૂરહમ ગૈર મહરમ.

ઝૂરહમ મહરમ : એ બે સગાંઓને ઝૂરહમ મહરમ કહે છે કે તેમનામાંથી જે કોઈને પુરુષ અને બીજાને સ્ત્રી ધારવામાં આવે તો એમનામાં હમેશાં હમેશાં માટે નિકાહ હરામ થાય, જેમ કે બે ભાઈ, કાકા ભત્રીજા, મામા ભાણીયા.

ગૈર ઝૂરહમ મહરમ : જેમાં કોઈ સગાઈ જ ન થઈ હોય અને મેહરમ હોય, જેમ કે સેહરિય્યત (કોઈ સ્ત્રી સાથે સંભોગ કરવાના કારણે તેની પુત્રી, બહેન વગેરે હરામ થઈ જાય)ના કારણે જે હરામ થાય. જેમ કે **مطهر** "મવતુઅહ" ના ઉસૂલ તથા ફુરૂઅ "વાતી" ફી, પર.

ઝૂરહમ ગૈર મહરમ : જેમનામાં સગાઈ હોય પણ હુર્મતનો સબબ ન હોય જેમ કે કાકા, મામા, ફોઈ, માસીના પુત્રો. પછી તેના ત્રણ પ્રકારો છે : અસ્હાબે ફરાઈજ, અસ્બાત તથા ઝુલ્અરહામ.

અસ્હાબે ફરાઈજ : તે છે જેમના વારસાનો હિસ્સો કુર્આન મજીદમાં નિશ્ચિત છે, જેમ કે મા બાપ, પત્ની, પતિ વગેરે. **અસ્બાત :** તે છે કે ઝુલ ફરાઈજથી જે બચે તે સૌના હક્કદાર છે. અને અસ્હાબે ફરાઈજના ન હોવાની સ્થિતિમાં પૂરા વારસાના હક્કદાર છે.

ઝુલ અરહામ : તે સગાં છે જેમનો લગાવ કોઈની સાથે કોઈ સ્ત્રીના કારણે જ હોય, જેમ કે નવાસા, ભાણ્યા વગેરે.

હઝરત ઈમામ માલિક ફર્માવે છે, જો કોઈ અસ્હાબે ફરાઈજનો માલિક હશે તો તે એના પર આઝાદ થઈ જશે. આ ખાસ બાબતમાં પુત્રો અસ્હાબે ફરાઈજમાંથી છે અને એ જ હઝરત ઈમામ શાફઈ **رحمة الله عليه** નો પણ મઝહબ છે એટલા માટે જંગેબદરમાં હઝરત અફીલ ગિરફતાર થયા જે હઝરત અલી **رضي الله عنه** ના ભાઈ હતા અને તે આઝાદ ન થયા તેમનાથી ફિદિયો લેવામાં આવ્યો, જ્યારે કે ભાઈ અસ્બા છે.

આપણે ત્યાં અસ્હાબે ફરાઈજની તખ્સીસ (ખાસ કરવું) નથી બલકે ઝૂર હમ મહરમની સાથે સામાન્ય છે. એટલા માટે કે હુઝૂરે અક્રહસ **عليه السلام** એ ફર્માવ્યું : **من ملك ذارحم منه فهو حر** "જે પોતાના ઝૂરહમ મહરમનો

માલિક થયો તે આઝાદ છે." (અબૂ દાઉદ, ૨/૧૮૪, તિર્મિઝી ૧/૧૬૩, ઈબ્ને માજહ-અલ્દઈતફ, પૃષ્ઠ-૧૮૪)

આ હદીષ પર અલ્લામા ઈબ્ને હજરે જે ચર્ચા કરી છે એ સૌના સંતોષકારક જવાબો અલ્લામા અયનીએ આપી દીધા છે અને સાબિત ફર્માવ્યું કે આ હદીષ હુજજત (દલીલ) છે.

ت ٤٧٤ قَالَ أَنَسُ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ قَالَ الْعَبَّاسُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَدَيْتَ نَفْسِي فَاذِنْتِ عَقْلًا

"અને હઝરત અનસ رضي الله عنه એ ફર્માવ્યું, અબ્બાસે અર્જ કરી, મેં મારો [તઅલીફ : ૪૭૪]

وَكَانَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ لَهُ نَصِيبٌ فِي تِلْكَ الْغَنِيمَةِ الَّتِي أَصَابَ مِنْ أَحْيَبِ

ફિદિયો આપ્યો છે અને અફીલનો ફિદિયો આપ્યો છે. અને હઝરત અલી رضي الله عنه નો પણ એ માલે ગનીમતમાં

عَقِيلٌ وَعَمِيهُ عَبَّاسٌ -

હિસ્સો હતો જે તેમના ભાઈ અફીલ અને તેમના કાકા અબ્બાસથી મળ્યો હતો."

તઅલીફ : ૪૭૪ની સમજૂતી

આ એક લાંબી હદીષનો ટુકડો છે જે કિતાબુસ્સલાતમાં વર્ણન થઈ ચૂકી છે જેમાં એવું છે કે ખિદમતે અફદસમાં બહરૈનનો માલ આવ્યો તો હઝરત અબ્બાસ رضي الله عنه હાજર થયા અને અર્જ કરી, મને અતા ફર્માવો એટલા માટે કે મેં મારો ફિદિયો આપ્યો છે અને અફીલનો આપ્યો છે. હઝરત અબ્બાસે આ મોકા પર પોતાના અને હઝરત અફીલ અને નોફલ બિન હારિષ બિન અબ્દુલ મુત્તલિબ તથા ઉત્બહ બિન અમ્રનો ફિદિયો આપ્યો હતો.

અહીં એને ઈમામ બુખારી એ સાબિત કરવા માટે લાવ્યા છે કે ભાઈ જો ભાઈનો માલિક થાય તો તે એના પર આઝાદ થશે નહીં. હઝરત અફીલ હઝરત અલી رضي الله عنه ના ભાઈ હતા પણ તેમનો પણ ફિદિયો લેવામાં આવ્યો, જો તે આઝાદ થઈ જાત તો ફિદિયો શાથી લેવામાં આવતો. એનાથી સાબિત થયું કે આ હુકમથી ભાઈ ખારિજ (બહાર) છે, જ્યારે કે તે ઝૂરહમ મહરમ છે. તો જાણવા મળ્યું કે આ હુકમ દરેક ઝૂરહમ મહરમને માટે સામાન્ય નથી બલકે અસ્હાબે ફરાઈઝની સાથે ખાસ છે. **وكان على ابن أبي طالب**

स्पष्टता : આ ઈમામ બુખારીની દલીલ છે. તે એવું ફર્માવવા ચાહે છે કે જો ભાઈ અને કાકા જે ઝૂરહમ મહરમ છે, કોઈની માલિકીમાં થઈ જાત તો ભાઈની ફેદમાં આવ્યા બાદ તેમનાથી ફિદિયો લેવામાં ન આવત અને એ ફિદિયામાં ભાઈનો હક્ક ન હોતો, જ્યારે કે હઝરત અબ્બાસ અને હઝરત અફીલના ફિદિયામાં હઝરત અલી رضي الله عنه ને પણ ભાગ મળ્યો.

અમારો જવાબ એ છે કે માલે ગનીમત મુજાહિદોની મિલકત તે સમય સુધી નથી જ્યાં સુધી કે તે વહેંચણી કરીને તેમને આપી દેવામાં ન આવે. વહેંચણી પહેલાં તે હુકૂમતની માલિકી હોય છે. એટલા માટે એવું કહેવું સહીહ નથી કે ફેદ થયા પછી હઝરત અબ્બાસ અને હઝરત અફીલ હુઝૂરે અફદસ رضي الله عنه અથવા હઝરત અલી رضي الله عنه ની માલિકી થઈ ગયા. તદ્દઉપરાંત હર્બી કાફિર ફેદ થયા બાદ તરત માલિકી નથી થતો બલકે સુલ્તાને ઈસ્લામને એ ઈખ્તિયાર હોય છે કે ચાહે તેને ફત્લ કરી દે ચાહે તો ફિદિયો લઈને છોડી આપે, ચાહે તો ગુલામ બનાવી લે. એ લોકો પાસેથી ફિદિયો લેવામાં આવ્યો જે માલિકીમાં ન થયા.

حدیث ۱۴۳۱
عَنِ ابْنِ شَهَابٍ ثِيَّ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا

"હઝરત અનસ રَضِيَ اللهُ عَنْهُ એ હદીષ વર્ણવી કે અ-સારના કેટલાક હઝરાતે [હદીષ : ૧૪૩૧]"

مِنَ الْأَنْصَارِ اسْتَأْذَنُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا ائْذَنْ

રસૂલુલ્લાહ ﷺ થી ઈજાઝત તલબ કરી અને અર્ઝ કરી, ઈજાઝત આપો કે અમે અમારા ભાણીયા અબ્બાસનો

فَلِنَتْرُكُ لِابْنِ أُخْتِنَا عَبَّاسٍ فِدَاعًا فَقَالَ لَا تَدْعُونَ مِنْهُ دَرَهْمًا

ફિદિયો છોડી દઈએ તો ફર્માવ્યું, એમનાથી એક દિરહમ પણ ન છોડશો."

(બુખારી ૧/૪૨૮ જેહાદ, ૨/૫૭૨ મગાઝી)

હદીષ : ૧૪૩૧ની સમજૂતી

સામ્યતા : આ હદીષના વર્ણનથી ઈમામ બુખારી એ ફાયદો કરવા યાહે છે કે અસ્બાતની જેમ ઝલિ અરહામ પણ કોઈના જો માલિક થાય તો તે એમના પર આઝાદ થશે નહીં. દલીલની (તફરીર) ચર્ચા અને એનો જવાબ એ જ છે જે ઉપર વર્ણન થયો.

لابناختنا : આ એ કારણે છે કે હુઝૂરે અફઠસ ﷺ અને હઝરત અબ્બાસના જદે કરીમ (દાદા) હઝરત હાશિમે મદીના તયબહ બની નજજારમાં સલમા નામની સ્ત્રી સાથે નિકાહ કર્યા હતા જેમના પેટથી અબ્દુલ મુત્તલિબ પેદા થયા.

આ અ-સારે કિરામનો હુસ્ને અદબ (સારો અદબનો તરીકો) છે કે એવું અર્ઝ કર્યું કે ઈજાઝત આપો, અમે અમારા ભાણીયાનો ફિદિયો છોડી દઈએ. એવું ન અર્ઝ કર્યું કે હુઝૂરના કાકાનો ફિદિયો છોડી આપીએ. મઝકૂર અર્ઝમાં એહસાનમંદી અ-સાર પર થઈ અને બીજી અરજથી હુઝૂરે અફઠસ ﷺ પર. તેમણે એ પસંદ ન કર્યું કે એવી વાત કહીએ જેનાથી હુઝૂર પર એહસાન કરવું જાહેર થાય.

ઈ-સાફના કમાલની ઉચ્ચતા એ છે કે હઝરત અબ્બાસ કાકા હતા અને હુઝૂર ﷺના જીવ જાનથી તરફદાર અને મક્કા મોઅઝ્ઝમામાં રહીને ત્યાં કમજોર મુસલમાનોનો સહારો હતા, મક્કાની મહત્વની ખબરો પહોંચાડતા રહેતા, જંગે બદરમાં જબરદસ્તીમાં ગયા હતા પણ તેમની સાથે જરા સરખી રિઆયત (છૂટ) ન પસંદ કરી અને ઈર્શાદ ફર્માવ્યો : તેમની પાસેથી એક દિરહમ પણ ન છોડશો.

ચેતવણી : હિંદુસ્તાન પ્રિન્ટ થયેલ બુખારીમાં لا يستوون બે વાવની સાથે છે એટલા માટે અમે પણ બે વાવ સાથે લખી. મુસ્હફ શરીફનો રસ્મુલખત એક વાવની સાથે છે : لا يستون .

بَابُ مَنْ مَلَكَ مِنَ الْعَرَبِ رَقِيقًا فَوَهَبَ وَبَاعَ وَجَاءَ مَعَ وَفَدَىٰ وَسَبَىٰ

"જે શખ્સ અરબના કોઈ ગુલામનો માલિક થયો તો તેને હિબા કર્યો (ભેટ આપ્યો) અને વેચ્યો

الذَّرِيَّتَا - وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَىٰ صَرَبٌ لِّمِثْلِ عَبْدٍ أَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَمَنْ رَمَا تَأْكُلُ

અને તેની સાથે હમબિસ્તરી કરી અને ફિદિયો આપ્યો અને અરબની પ્રજાને કેદી બનાવી. અને

مَنَارًا قَاحِسًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا أَهْلٌ يَسْتَوُونَ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ

અલ્લાહ તઆલાના આ ઈશ્દિનું બયાન : અલ્લાહે પોતાની મઘલ (કહાવત) વર્ણવી. એક બંદો છે

أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ - نَحْلُ آيَةِ ٤٥

કોઈની માલિકીમાં અને પોતે કાંઈ શક્તિ નથી ધરાવતો અને એક તે છે જેને અમે અમારી

બારગાહથી સારી રોજી આપી જેને તે એલાનિયા તથા છુપી રીતે ખર્ચ કરે છે, શું આ બંને

બરાબર થઈ જશે ? સર્વ તારીફ અલ્લાહના માટે છે બલ્કે એમના મોટાભાગના

ઈલ્મવિહોણા છે." (સૂ. નહલ-૭૫)

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : એમાં ઉલમાનો મતભેદ છે કે અરબવાસીઓને ગુલામ બનાવવા જાઈઝ છે કે નહીં ? આપણો તથા જમહૂરનો મઝહબ એ છે કે જાઈઝ છે અને એના તરફ ઈમામ બુખારીનો પણ ઝુકાવ છે. હઝરત સઈદ બિન જુબૈર, ઈમામ ધૌરી, ઈમામ અવઝાઈ, ઈમામ અબૂ ધૌરનો મઝહબ છે કે જાઈઝ નથી. જો ધારો કે કોઈ અરબી બાંદી કોઈના કબજામાં આવી જાય તો તેની સાથે સંભોગ જાઈઝ નથી બલ્કે બજાર ભાવથી તેની કિંમત લગાડીને તેના બાપથી વસૂલ કરીને આઝાદ કરી દેવામાં આવે. તેમની દલીલ હઝરત ઉમર رضي الله عنه નો હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસથી આ ઈશ્દિ છે કે બાંદીનો બાળક જે કોઈ અરબથી હોય તેને ગુલામ બનાવવામાં આવશે નહીં. અને હઝરત ઉમર رضي الله عنه થી જે મરવી છે કે અમુક અરબ ફેદીઓથી ફિદિયો લીધો છે, એ જાહિલિયતમાંના મુશ્રિકોમાંથી હતા.

આપણી દલીલ આ પ્રકરણમાં ઉપરોક્ત હદીષો છે. આ પ્રકરણમાં પાંચ હદીષો વર્ણન થયેલી છે : એક હઝરત મિસ્વર બિન મુખરમા رضي الله عنه ની હવાઝિનના કેદીઓવાળી હદીષ જેનાથી હિબા (ભેટ) કરવું સાબિત થાય છે. બીજી હઝરત અનસ رضي الله عنه ની તે હદીષ જે હમણા વર્ણન થઈ. હઝરત અબ્બાસ رضي الله عنه ના ફિદિયાવાળી જેનાથી ફિદિયો લેવું સાબિત છે. ત્રીજી હઝરત ઈબ્ને ઉમરની હદીષ જેનાથી ફેદી બનાવવું સાબિત છે. ચોથી ગઝવતુલ બની મુસ્તલિકવાળી હઝરત અબૂ સઈદની હદીષ જેનાથી સંભોગ સાબિત છે. પાંચમી હઝરત અબૂ હુરૈર رضي الله عنه ની જેનાથી બયઅ (ખરીદ વેચાણ) સાબિત થાય છે.

عبدًا مملوكًا : આ આયતના કેવળ આટલા હિસ્સાને પ્રકરણથી મળતાપણુ છે, તે એ રીતે છે કે عبدًا مملوكًا (બિનશર્તી) છે જે અરબી કે અજમી સૌને સમાવે છે.

نورالهدى للفقهاء الشافعية (भाग-५) (478) गुलाम आजाद करवा विशेष प्रकरण

حدیث ۱۴۳۲ اَنَا ابْنُ عَوْنٍ قَالَ كَتَبْتُ إِلَى نَافِعٍ فَكَتَبَ إِلَيَّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ

"ઈબને ઓને કહ્યું, મેં નાફેઅને લખ્યું, તેમણે જવાબમાં લખ્યું કે નબી ﷺ એ [હદીષ : ૧૪૩૨]

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعَارَ عَلِيَّ بْنَ الْمُصْطَلِقِ وَهُمْ غَارُّونَ وَأَنْعَامُهُمْ تَسْقَى عَلَى

બની મુસ્તલિક પર હુમ્લો કર્યો, અને તેઓ ગાફેલ હતા. તેમનાં ચો પગાંઓને પાણી પીવડાવાય રહ્યું હતું.

الْمَاءِ فَقَتَلَ مَقَاتِلَهُمْ وَسَبَى ذُرَارِيَهُمْ وَأَصَابَ يَوْمَئِذٍ جَوَيْرِيَةَ ثَنِيَّةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ

તેમાંથી લડવાવાળાઓને કતલ કર્યા અને તેમની પ્રજાને ક્રેદ કરી અને ઉમ્મુલ મોમિનીન જુવૈરિયહને હાંસલ

بْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا وَكَانَ فِي ذَلِكَ الْجَيْشِ

કર્યા. એને અબ્દુલ્લાહ ઈબને ઉમર رضی اللہ عنہ એ મને વર્ણન કર્યું અને તે એ લશ્કરમાં હતા."

(મુસ્લિમ-જેહાદ, અબૂ દાઉદ-જેહાદ, મુસ્નદે ઈમામ અહમદ, ૨/૨૧, નિસાઈ-સિયર)

حدیث ۱۴۳۳ عَنْ عُمَارَةَ بْنِ لُقَعْلَعٍ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضی اللہ عنہ એ ફર્માવ્યું, હું હમેશાં બની તમીમથી મહોબ્બત [હદીષ : ૧૪૩૩]

હદીષ : ૧૪૩૨ની સમજૂતી

મુસ્લિમમાં છે કે ઈબને ઓને નાફેઅને એવું લખ્યું હતું કે લડાઈથી પહેલાં કાફિરોને ઈસ્લામની દાવત આપવાના બારામાં શું આવેલ છે ? તો એમણે તે લખ્યું. જવાબનો સાર એ નીકળ્યો કે જો પહેલેથી તેમને દાવત પહોંચી ચૂકી છે તો લડાઈ શરૂ કરવાથી પહેલાં દાવત આપવી જરૂરી નથી. જેમ કે બની મુસ્તલિકની સાથે હુઝૂરે અકફદસ ﷺ એ કર્યું હતું.

બની મુસ્તલિક બની ખુજાઅહની એક શાખ છે. વલ્ક મુસ્લિમોને માલુમ છે, જેનો અર્થ ઊંચો અવાજ થાય છે તેમજ એનો અર્થ કોઈ કૌમની મોટાભાગની વ્યક્તિઓને કતલ કરવી છે. મસ્તલિક લકબ છે. તેનું નામ હુઝૈમા હતું. આ ગઝવહ હિ.સ. ૪ અથવા હિ.સ. ૬માં થયો છે. ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત જુવૈરિયહ رضی اللہ عنہ આ કબીલાના સરદાર હારિષ બિન દિરારનાં સાહબજાદી હતાં.

બની મુસ્તલિક મદીના તયબહ પર હુમ્લાની તૈયારી કરી રહ્યા હતા. જ્યારે એની ખબર બારગાહે નબુવ્વતમાં પહોંચી તો હુઝૂર ﷺ ખૂદ આગળ વધીને અચાનક તેમના માથા પર પહોંચી ગયા પરિણામે તેમના દસ માણસો માર્યા ગયા અને આખો કબીલો ક્રેદ થયો. પણ હુઝૂરે અકફદસ ﷺ એ ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત જુવૈરિયહ رضی اللہ عنہાને પોતાના નિકાહમાં લઈ લીધાં તો મુજાહિદોએ એવું કહીને કે આ લોકો રસૂલુલ્લાહ ﷺ ના સગા થઈ ગયા ! સૌને આઝાદ કરી આપ્યા. ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنہા એ ફર્માવ્યું, જુવૈરિયહથી અધિક પોતાની કૌમના માટે બરકતવાળી કોઈ ખાતૂન નથી થઈ. આ હદીષથી સાબિત થયું કે અરબવાસીઓને ગુલામ બનાવવા દુરસ્ત છે.

હદીષ : ૧૪૩૩ની સમજૂતી

આ હદીષને પ્રકરણના બે ભાગો સાથે સામ્યતા છે, એક બયઅથી. એટલા માટે કે હઝરત ઉમ્મુલ મોમિનીને એને ખરીદી હતી, જેમ કે એના તે અમુક તરીકાઓમાં છે જેને ઈસ્માઈલીએ

يَقُولُ فِيهِمْ سَمِعْتَهُ يَقُولُ هُمْ أَشَدُّ أُمَّتِي عَلَى الدَّجَالِ قَالَ وَجَاءَتْ صَدَقَاتُهُمْ

કરતો રહ્યો ત્રણ કારણે. મેં રસૂલલ્લાહ ﷺ થી એમના બારામાં સાંભળ્યું છે, ફર્માવતા હતા : આ દજાલ પર

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذِهِ صَدَقَاتُ قَوْمِنَا وَكَأَنْتَ

મારા ઉમ્મતમાંથી સૌથી સખ્ત છે. બની તમીમના સદકાઓ ખિદમતે અફદસમાં આવ્યા તો ફર્માવ્યું, આ

سَبِيَّةٌ مِنْهُمْ عِنْدَ عَائِشَةَ فَقَالَ أَعْقِبِي مَا قَانَهَا مِنْ وَلَدِ اسْمَاعِيلَ

અમારી કોમના સદકાઓ છે. અને ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنہا ની પાસે એમનામાંની એક કુંદી સ્ત્રી હતી, તો ફર્માવ્યું, એને આઝાદ કરી દે એટલા માટે કે એ ઓલાદે ઈસ્માઈલથી છે. "

(બુખારી ૨/૬૨૬ મગાઝી, મુસ્લિમ-ફઝાઈલ)

રિવાયત કર્યા છે અને સહીહ અબૂ અવાનામાં પણ છે કે ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા પર ઓલાદે ઈસ્માઈલથી એક કુંદી આઝાદ કરવું વાજિબ હતું. બની ખૌલાનના કેટલાક કુંદી આવ્યા તો તેમણે હુઝૂર ﷺ થી પૂછ્યું કે એમને ખરીદી લઉં ? ફર્માવ્યું, નહીં ! જ્યારે બની અંબરના કુંદી આવ્યા તો ફર્માવ્યું, ખરીદી લે આ ઓલાદે ઈસ્માઈલ છે. બની અંબર બની તમીમની એક શાખ છે. બની તમીમનો નસબ રબીઅહના વાસ્તાથી અદનાન સુધી પહોંચે છે. બીજી સામ્યતા એમને કુંદી બનાવવાથી થાય છે.

બની તમીમની જેવી રીતે અહીં ફઝીલત વર્ણન થયેલી છે તેવી જ રીતે તેમની કઠણ હૃદયતા, ગંવારપણ, લાલચ તથા બદઝબાનીની રિવાયતો પણ પુષ્કળ છે. બુખારી, મગાઝીમાં છે કે બની તમીમનું પ્રતિનિધિમંડળ આવ્યું તો હુઝૂરે અફદસ ﷺ એ ફર્માવ્યું, "બની તમીમ ! બશારત ફૂલ કરો !" તો તેમણે કહ્યું, બશારત બહું જ આપી ચૂક્યા ! કાંઈ માલ આપો ! એ જ્યારે હાજર થયા તો હુઝૂરે અફદસ ﷺ કાશાનએ અફદસ ﷺ ની અંદર આરામ ફર્માવી રહ્યા હતા. તેમણે બહારથી જ બૂમો પાડવાનું શરૂ કરી આપ્યું, તે પણ નામ લઈને ! હે મુહમ્મદ ! હે મુહમ્મદ ! બહાર નીકળો ! અમારી પ્રશંસા શોભા અને અમારી ટીકા અયબ ! એના પર આ આયતે કરીમા નાઝિલ થઈ : **إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنَ الْهُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ** : "જે લોકો આપને હુજરાના બહારથી બૂમો પાડે છે એમાંથી મોટાભાગના મૂર્ખ છે." એ જ ફૂબીલાનો સમયનો બદનામ ઝુલ્મુવૈસરહ હતો જેણે જિઅરનામાં માલે ગનીમતની વહેંચણી કરતી વખતે આ ગુસ્તાખીમય શબ્દો કહ્યા હતા, "હે મુહમ્મદ ! ઈન્સાફ કર !"

આ દૌરમાં ઈસ્લામી મિલ્લતના ટુકડે ટુકડા કરનાર ઈબ્ને વહ્હાબ નજદી પણ એ જ ફૂબીલાનો છે જેના મઝહબના પાબંદ અંગ્રેજોના પેદા કરેલ સઉદી રાજાઓ છે.

بَابُ الْعَبْدِ إِذَا أَحْسَنَ عِبَادَةَ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَنَصَحَ سَيِّدَهُ ص ۳۳۶

"ગુલામ જ્યારે પોતાના પરવરદિગારની સારી ઈબાદત અને પોતાના

આફાની ખૈરખવાહી (શુભેચ્છા) કરે." - (૩૪૬)

حدیث ۱۴۳۴ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ

"હઝરત ઈબને ઉમર رضی اللہ عنہما મરવી છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, [હદીષ : ૧૪૩૪]

صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْعَبْدُ إِذَا أَحْسَنَ عِبَادَةَ رَبِّهِ

ગુલામ જ્યારે પોતાના આફાનો શુભેચ્છક અને પોતાના રબ ﷺ ની સારી રીતે ઈબાદત કરે તો

عَزَّ وَجَلَّ كَانَ لَهُ أَجْرُهُ مَرَّتَيْنِ ع

તેને ૨બલ સવાબ છે." (બુખારી ૧/૩૪૬)

حدیث ۱۴۳۵ سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيْبِ يَقُولُ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રહી રહ્યું કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, [હદીષ : ૧૪૩૫]

تَعَالَى عَنْهُ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلْعَبْدِ الْمَمْلُوكِ الصَّالِحِ

નેક ગુલામ માટે બે અજર (સવાબ) છે. તે જાતની ફસમ ! જેના કબ્જામાં મારી જાન છે જો રાહે ખુદામાં

أَجْرَانِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ وَالْحَجُّ وَبِرُّأُمَّي لَأَجَبْتُ

જેહાદ અને હજજ અને પોતાનાં વાલિદાની ખિદમત ન હોતી તો હું પસંદ કરતો કે હું એ જ હાલમાં

أَنَّ أَمُوتَ وَأَنَا مَمْلُوكٌ -

દુનિયાથી જાઉં કે મમ્લૂક (ગુલામ) રહું."

حدیث ۱۴۳۶ ثنا أَبُو صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રહી રહ્યું કે નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું તેઓ (ગુલામો) [હદીષ : ૧૪૩૬]

સમજૂતી : ૧૪૩૪-૧૪૩૫-૧૪૩૬

اجرہ مرتین એનાથી જાહેર થઈ જાય છે કે એવા નેક ગુલામ તે આઝાદ વ્યક્તિઓથી જે દીનદાર, મુતકફી, ફર્જો વાજિબોના પાબંદ હોય તે અધિક અજર (સવાબ)ના હક્કદાર છે. એમાં શરીઅતની અને બૌદ્ધિક દષ્ટિએ કોઈ અશક્ય નથી જ્યારે કે ગુલામ તથા આઝાદ વ્યક્તિઓ ફર્માબરદારી કરવામાં સમાન દરજે હોય. એની પણ સંભાવના છે કે આ સવાબની અધિકતા એ ગુલામોની સરખામણીમાં હોય જેઓ એમાં કમી કરતા હોય.

نورالحق فاری شریفه بۇخاری (भाग-प) (481) गुलाम आजाद करवा विशेष पकरल

اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِعْمَ مَا لِأَحَدِهِمْ يُحْسِنُ عِبَادَةَ رَبِّهِ وَيُنصَحُ لِسَيِّدِهِ -

માટે કેટલી સારી વાત છે કે પોતાના પરવહિગારની સારી રીતે ઈબાદત કરે અને પોતાના માલિકની ભલાઈ ઈચ્છે."

المملوك الصالح : સાલેહ (નેક) ગુલામ તે જ છે જે અલ્લાહના હક્કોની સાથે પોતાના આફાના હક્કો પણ પૂરેપૂરા અદા કરતો હોય, અને જે એનામાં કમી કરી તે સાલેહ નથી.

وَبِرَأْيِي وَبِرَأْيِي : સહીહ એ છે કે આ હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه નો ફૌલ છે એની દલીલ وَبِرَأْيِي છે કેમ કે હુરૈરે અફઠસ عليه السلام નાં વાલિદા માજિદાનો વિસાલ બચપનમાં જ થઈ ચૂક્યો હતો.

ઈસ્માઈલીએ બીજા તરીફાથી હઝરત ઈબને મુબારકથી અને હસન મરૂઝીએ કિતાબુલ બિરે વસ્સિલામાં ઈબને મુબારકથી જ જે તખરીજ કરી છે, એમાં આ પ્રમાણે છે : والذي نفس أبي هريرة بيده એને ઈમામ મુસ્લિમ અબ્દુલ્લાહ ઈબને વહબના તરીફાથી અને અબૂ સફવાન ઉમવી અને ખૂદ ઈમામ બુખારીએ અલ્અદબુલ મુફરદમાં સુલૈમાન ઈબને બિલાલના તરીફાથી અને ઈસ્માઈલીએ સઈદ બિન યહ્યા લહમીના તરીફાથી અને અબૂ અવાનાએ ઉખમાન બિન અમ્રના તરીફાથી તે સૌએ યૂનુસથી રિવાયત કરી.

મુસ્લિમમાં અબ્દુલ્લાહ ઈબને વહબના તરીફાથી છે કે ઈમામ ઝુહરીએ ફર્માવ્યું, અમને એ ખબર પહોંચી છે કે જ્યાં સુધી હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه નાં વાલિદા મૃત્યુ ન પામ્યાં ત્યાં સુધી તેમણે હજજ ન કરી. અબૂ અવાના અને ઈમામ અહમદની રિવાયત સઈદના તરીફાથી એ છે કે હઝરત અબૂ હુરૈરહ એવું કહ્યા કરતા હતા, જો બે વાતો ન હોત તો હું ગુલામ હોવાનું પસંદ કરતો.

પણ અલ્લામા ખિતાબીની રાય એ છે કે આ હુરૈરે અફઠસ عليه السلام નો ઈર્શાદ છે. અલ્લામા કિર્માનીએ એની એ સ્પષ્ટતા કરી કે આ ઈર્શાદ ઉમ્મતની તાલીમ માટે છે (કે તેઓ ગુલામોને હલકા ન જાણે) અથવા બર સબીલે ફર્જ (ધારવાના આધારે) છે, અથવા એનાથી મુરાદ રઝાઈ (દૂધ)મા હઝરત હલીમા છે.

اقول وهو المستعان હઝરત હલીમાનું મુરાદ હોવું એટલા માટે અશક્ય છે કે તે હુરૈરે અફઠસ عليه السلام ની પાસે રહેતાં ન હતાં બલકે એમાં જ કલામ છે કે તેણી નબુવ્વતના દિવસોમાં ઝિયારત પણ કરવા પામ્યાં હતાં કે નહીં. અને ધારવાના આધારેનો ફૌલ આ શબ્દોને અનર્થ બનાવે છે. હા ! ઉમ્મતની તાલીમની સ્પષ્ટતા ચાલી શકે છે. પણ જ્યારે બીજી સહીહ રિવાયતો તેના મુદરજ હોવા પર નાતિક છે તો એની કોઈ હાજત નથી કે તે ન રસૂલેપાક عليه السلام નો ઈર્શાદ માનીને એક નવી ચર્યાનો દરવાજો ખોલવામાં આવે કે નબી ગુલામ થઈ શકે છે કે નહીં !

હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه એ આ ત્રણેવ ચીજોને અપવાદ એટલા માટે કરી કે આફાની ઈજાઝત વિના ગુલામને હજજ તથા જેહાદની ઈજાઝત નથી અને જાહેર છે કે જ્યારે તે પોતાના આફાની માલિકીમાં છે તો તેની ખિદમતમાં રહેશે, માની ખબરગીરી કરવા માટે તેણે માલિકથી ઈજાઝત લેવાની રહેશે. બાકીના ફર્જો તથા વાજિબોની અદાયગી માટે માલિકની ઈજાઝતની જરૂર નથી. કેમ કે તે વખતે હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه પર ઝકાત ફર્જ ન થઈ હતી એટલા માટે એનો ઉલ્લેખ ન કર્યો.

انعمنا ما نعّم ما : એમાં ચાર લુગાત છે : نعما - نعما અને ما - نعّم - ما અર્થમાં છે, એટલે એ સારી વાત છે.

بَابُ كَرَاهِيَّةِ التَّطَاوُلِ فِي الرَّقِيقِ وَقَوْلِ عِبْدِي وَأَمَتِي ۝ ۳۲۶

ગુલામના વિશે મોટાઈ જાહેર કરવી અને એવું કહેવું, મારો ગુલામ, મારી લોડી, (એ) મકરૂહ છે. (૩૪૬)

وَقَوْلِ اللَّهِ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ وَقَالَ عَبْدًا مَمْلُوكًا

"અને અલ્લાહ ﷻનો એ ઈશાદ, પોતાના લાયક ગુલામો તથા લોડીઓનો નિકાહ કરો. અને

وَالْفَيَّاسِيَدَ هَالِدَى الْبَابِ - وَقَالَ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ - وَقَالَ

ફર્માવ્યું, અહીં મમ્લૂક યૂસુફ અને મુલૈખાએ મુલૈખાના આફાને દરવાજા પર પામ્યો. અને ફર્માવ્યું,

النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَوْمُوا إِلَىٰ سَيِّدِكُمْ - وَأَذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ

પોતાની મો'મિન લોડીઓને, અને નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, ઊભા થઈ પોતાના સરદાર તરફ વધો.

يَعْنِي عِنْدَ سَيِّدِكَ

અને હઝરત યૂસુફ عليه السلام એ ફર્માવ્યું હતું પોતાના રબ એટલે આફાને ત્યાં મારું વર્ણન કરજે."

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : હમણા હદીષ આવી રહી છે કે અબદી અમતી ન કહો, જ્યારે કે વિવિધ આયતો તથા હદીષોમાં આફા અને ફબીલાના ઈજ્જતદારને સૈયદ કહેવામાં આવેલ છે અને તમારા ગુલામ, તમારી લોડી ફર્માવવામાં આવ્યું છે. ઈમામ બુખારી વર્ગીકરણમાં ફર્માવે છે કે પોતાની મોટાઈ જાહેર કરવા અને બડાઈના રૂપે મના છે અને તે પણ કરાહતની હદ સુધી. ઉલમાની એમાં એકમતિ છે કે આ કરાહત તન્જીહી છે. એટલે ખિલાફે ઉલા. અને મોટાઈના માટે ન હોય, હફીકત દર્શાવવા માટે હોય તો તન્જીહી કરાહત પણ નથી.

પ્રથમ આયત સૂરએ નૂરની જ છે : **وَأَنكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ** "અને પોતાની અપરણીત સ્ત્રીઓ અને નેક ગુલામો તથા લોડીઓના નિકાહ કરો." (નૂર-૩૨)

આ આયતમાં અમારા ગુલામો અને લોડીઓને, તમારા ગુલામ, તમારી લોડીઓ ફર્માવવામાં આવ્યું. એનાથી માલૂમ થયું કે ગુલામોને મારા ગુલામ તથા લોડીઓને મારી લોડીઓ કહેવું જાઈજ છે.

બીજી આયત સૂરએ નહલની છે : **ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا** "અલ્લાહે અહીં મમ્લૂકનું દષ્ટાંત વર્ણવ્યું." (આ. ૭૫)

ત્રીજી આયત સૂરએ યૂસુફની છે : **وَالْفَيَّاسِيَدَ هَالِدَى الْبَابِ** "આ બંને (યૂસુફ તથા મુલૈખા)એ તે સ્ત્રીના પતિને દરવાજા પર પામ્યો." (યૂસુફ-૨૫) આ આયતમાં પતિને પત્નીનો સૈયદ કહેવામાં આવ્યો. ત્રીજી આયત સૂરએ નિસાઅની છે : **فَمِنْ مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُم مِّن فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ** "તો પોતાની માલિકીની (મમ્લૂકા) લોડી સાથે નિકાહ કરો જે મોમિના હોય." (સૂરએ નિસાઅ, આ. ૨૫)

ચોથી આયત પણ સૂરએ યૂસુફની છે એમાં હઝરત યૂસુફ عليه السلام નો ઈશાદ વર્ણન થયેલો છે જે તેમણે એ ફેદીને ફર્માવ્યો જેને તેમણે મુક્તિ તથા પોતાના હોદા પર ફરી ચાલુ થવાની બશારત આપી હતી. **وَأَذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ** "તારા બાદશાહ પાસે મારો ઉલ્લેખ કરજે."

આ મુબારક આયતોથી એ જાણવા મળ્યું કે ગુલામ તથા લૌડીનો માલિક પોતાના ગુલામને 'અબદી' મારો ગુલામ અને પોતાની લૌડીને 'અમતી' એટલે મારી લૌડી કહી શકે છે. તેમજ એ પણ જાણવા મળ્યું કે ગુલામ તથા લૌડી પોતાના આકાને સૈયદી કહી શકે છે. બલકે દરેક તે શખ્સને કહી શકાય છે જેને ઉચ્ચતા હાંસલ થયેલ હોય, જેમ કે પત્નીના માટે પતિ. રહી ગયો રબ શબ્દ બોલવું તો એ ઈઝાફતની સાથે જાઈઝ છે અને વિના ઈઝાફતે મના છે.

એના અનુસંધાનમાં તે હદીષ (બુખારી ૨/૮૮૧ મગાઝી) પણ વર્ણન કરી કે જ્યારે હઝરત સઅદ બિન મઆઝ رضي الله عنه બિદમતે અફદસમાં બની કુરૈઝાના બારામાં ફૈસલો કરવા હાજર થઈ રહ્યા હતા તો તેમને જોઈને અન્સારે કિરામને ફર્માવ્યું : **قوموا إلى سيدكم** "ઉભા થઈને તમારા સરદારની તરફ વધો."

આ હદીષમાં હઝરત સઅદ બિન મઆઝ رضي الله عنهને અન્સારના સૈયદ કહ્યા. નસફી, અબૂઝર તથા અબુલવકતના ઉપરાંત બાકીના નુસ્ખાઓમાં તે હદીષ (ઉમ્દતુલ ફારી ૧૩/૧૧૧) અધિક છે જે ખૂદ ઈમામ બુખારીએ અલ્અદબુલ મુફરદમાં હઝરત જાબિર رضي الله عنهથી રિવાયત કરી છે. હુઝૂરે અફદસ عليه السلامએ બની સલમાથી પૂછ્યું : **من سيدكم** "તમારો સરદાર કોણ છે ? તે લોકોએ અર્ઝ કરી જદ બિન કેસ. અલ્બત્ત અમે તેમનામાં કંજૂસી જોઈએ છીએ. ફર્માવ્યું, કંજૂસીથી વધીને કઈ બીમારી છે ? **بل سيدكم عمرو بن الجموح** એ (જદ બિન કેસ) નથી, તમારા સરદાર અમ્ર બિન જમૂહ છે. હાકિમે એના જેમ હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنهથી રિવાયત કરી.

આ આયતો તથા હદીષોથી એ સાબિત થયું કે જેને પોતાના હેઠળનાંઓ પર સત્તા હાંસલ હોય અને તે પોતાનાથી નાનાઓનાં કામ બનાવતો હોય, લોકો તેની વાત સ્વીકારતા હોય, તેનું આજ્ઞાપાલન કરતા હોય તેને સૈયદ કહી શકીએ છીએ. જેમ કે પત્ની પોતાના પતિને, ગુલામ પોતાના આકાને, આમ લોકો કબીલાના સરદારને, પ્રજા હાકિમને, ઉમ્મતી પોતાના નબીને, શાગિર્દ પોતાના ઉસ્તાદને, મુરીદ પોતાના પીરને. જેમ કે અલ્લાહ ﷻએ ઝુલેખાના પતિને તેણીનો સૈયદ કહ્યો. હઝરત યહ્યા عليه السلامના બારામાં ફર્માવ્યું :-

إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِخِيْلِي مُصَدَّقًا لِكَلِمَةِ مِّنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَوَحْصُورًا "બેશક ! અલ્લાહ આપને યહ્યાની બશારત આપે છે, જે અલ્લાહના એક કલમાનું સમર્થન કરશે અને સરદાર થશે અને સ્ત્રીઓથી હમેશાં બચવાવાળો થશે." (આલિ ઈમરાન-૩૯)

અને ખૂદ હુઝૂર عليه السلامએ હઝરત ઈમામ હસન મુજતબાના બારામાં ફર્માવ્યું : **ابني هذا سيد** "મારો આ પુત્ર સૈયદ (સરદાર) છે."

અને હઝરત સઅદ બિન મઆઝને અન્સારે કિરામનો અને હઝરત અમ્ર બિન જમૂહને પોતાના કબીલાના સૈયદ બનાવ્યા. દુનિયવી સયાદત (સરદારી) અને ઉચ્ચતાની બિના પર કોઈના પર સૈયદ બોલાવુ જાહિલિયતના જમાનાથી રિસાલતકાળ સુધી બલકે ત્યાર પછી પણ ચાલુ છે. હદીષ વર્ણન થઈ ચૂકી કે ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضي الله عنهاએ ઈબ્ને દગિનાને સૈયદ બનીલ કારહ કહ્યા. અને જાહિલિયતના યુગના શેઅરોમાં પણ મળે છે.

إذا مات منا سيد قام سيد- قوول لما قال الكرام فعول "અમારામાંથી જ્યારે કોઈ સરદાર મરી જાય છે તો એની જગાએ બીજો ઉભો થઈ જાય છે. ખૂબ જ બોલકણો અને શરીફોના કહેવા પર અમલ કરનાર."

પણ નજદી પોતાની જેહાલત અને અદાવતે રસૂલમાં આ પ્રમાણે કહે છે કે, "હુઝૂરે અફદસ عليه السلامને સૈયદના કહેવું શિર્ક છે." અને દલીલમાં આ હદીષ (અબૂ દાઉદ ૨/૩૦૬ અદબ) રજૂ કરે છે કે હઝરત મુત્રફ رضي الله عنه કહે છે કે હું બની આમિરના પ્રતિનિધિમંડળ સાથે બિદમતે અફદસમાં હાજર થયો અને અમે આ અર્ઝ કર્યું :

انت سيدنا فقال السيد الله

નજદીઓનો મઝહબ મુસલમાનોથી અલગ છે. અને તેમના મઝહબનો પાયો જ એના પર રચાયો છે કે તમામ સલફ તથા ખલફ (આગલા પાછલા બુઝુર્ગો) કાફિર મુશ્રિક છે અને બસ એ મુઠ્ઠીભર લોકો જ મુસલમાન છે. (રદુલ મુહતાર, ૪/૨૬૨)

ઉલમાએ સ્પષ્ટતા કરી છે કે નમાઝમાં દુરૂદે ઈબ્રાહીમમાં નામ નામી અને હઝરત ઈબ્રાહીમ عليه السلام ના ઈસ્મે ગિરામીની સાથે શબ્દ "સૈયદના"નો વધારો મુસ્તહબ છે. દુરૂ મુખ્તારમાં છે :-

ندب السيادة لان زيادة الاخبار بالواقع حين سلوك طريق الادب فهو افضل من تركه ذكره الرملى الشافعى وغيره

"અને સૈયદનાનો વધારો મુસ્તહબ છે અને પ્રસંગના પ્રમાણે વધારો અદબની નિયતથી તેને ત્યજવા કરતાં અફઝલ છે. એને અલ્લામા રમલી શાફઈ વગેરેએ ઝિક કરેલ છે. (દુરૂ મુખ્તાર, ૧/૫૧૩ સિફતુસ્સલાત)

એના હેઠળ રદુલ મુહતારમાં છે :-

ذكره الرملى الشافعى اى فى شرحه على منهاج النووى ونصه والافضل الاثيان بالسيادة كما قاله ابن ظهره وصرح به جمع وانه ياتى مع ابراهيم عليه السلام

"અલ્લામા ખેરુદીન રમલી શાફઈએ મિન્હાજે નવવીની શરહમાં એને વર્ણવી. એમનુ લખાણ આ પ્રમાણે છે : અને સૈયદનાને વધારવું અફઝલ છે જેમ કે ઈબને ઝહીરિયહએ કહ્યું અને એક જમાઅતે એની સ્પષ્ટતા કરી છે, અને હઝરત ઈબ્રાહીમ عليه السلام નામની સાથે પણ લાવે." (ઉપર મુજબ)

حدیث ۱۴۳۷ عَنْ هَامِدِ بْنِ مَسْبُوحٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَاهُ مِيرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ يُحَدِّثُ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ નબી صلى الله عليه وسلم થી હદીષ બયાન કરે છે કે હુઝૂરે ફર્માવ્યું, [હદીષ : ૧૪૩૭]

عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ لَا يَقْبَلُ أَحَدُكُمْ أَطْعَمَ رَبِّكَ

તમે એવું ન કહો, તમારા રબને ખવડાવો, તમારા રબને વુઝૂ કરાવો,

وَصِيَّ رَبِّكَ إِسْقَى رَبِّكَ وَلِيَقْبَلَ سَيِّدِي وَمَوْلَايَ وَلَا يَقْبَلُ أَحَدُكُمْ

તમારા રબને પીવડાવો અને સૈયદી તથા મૌલાઈ કહો. અને

عَبْدِي أَمْتِي وَيَقْبَلُ فَتَايَ وَفَتَايَ وَغَلَامِي -

અબ્દી અમતી ન કહો ફતાય ફતાતી ગુલામી કહો."

હદીષ : ૧૪૩૭ની સમજૂતી

ઉપર સૂરએ યૂસુફની આયત વર્ણન થઈ ચૂકી કે હઝરત યૂસુફ عليه السلام એ કૈદીથી ફર્માવ્યું હતું : "તમારા રબ એટલે બાદશાહને ત્યાં મારો ઉલ્લેખ કર્યા કરજો." એનાથી સાબિત થયું કે રબનો ઈઝાફત (નિસ્બત)ની સાથે ગૈરે ખુદા માટે ઈત્લાફ (બોલવું) દુરુસ્ત છે. એ જ પ્રમાણે સૂરએ નૂરની આયત વર્ણન થઈ, અલ્લાહ عز وجل એ આપણા ગુલામો તથા લૌડીઓને **کم** **عبادکم** ફર્માવ્યું. એનાથી અબ્દી તથા અમતી કહેવું જાઈઝ હોવું સાબિત છે. એટલા માટે આ હદીષમાં મનાઈ કરાહતે તન્ઝીહી પર આધારિત છે.

گولاموں کی شہادت (भाग-५) (486) गुलाम आजाद करवा विशेष प्रकरण

بَابُ إِذَا آتَى خَادِمَهُ بِطَعَامِهِ ص ۳۴

"જ્યારે કોઈનો ખાદિમ તેની પાસે તેનું ખાવા લાવે." - (૩૪૭)

حدیث ۱۴۳۸
أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ زَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَاهُ مِيرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى

उत्तरत अबू उरैर उ رضی اللہ عنہ نبی ﷺ થી હદીષ [હદીષ : ૧૪૩૮]

عَنْ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا آتَى أَحَدُكُمْ خَادِمَهُ بِطَعَامِهِ

રિવાયત કરે છે કે ફર્માવ્યું, જ્યારે તમારો ખાદિમ તમારી પાસે ખાવા લાવે તો જો તેને

فَإِنْ لَمْ يُجْلِسْهُ مَعَهُ فَلْيُنَاوِلْهُ لُقْمَةً أَوْ لُقْمَتَيْنِ أَوْ أَكْلَتَيْنِ

પોતાની સાથે બેસાડે નહીં તો તેને એક બે લૂકમા આપી દે,

فَإِنَّهُ رَوَى عِلَاجَهُ

કેમ કે એણે જ એને તૈયાર કર્યું છે." (બુખારી ૨/૮૨૦ અલ્લખમહ, મુસ્લિમ, ભાગ-૨, અલ્બરહ)

તે પણ ત્યારે જ્યારે કે ગર્વ તથા પોતાની મહાનતા તથા ઉચ્ચતા જાહેર કરવાના માટે હોય. અને હકીકત દર્શાવવા માટે હોય તો મકરૂહે તન્જીહી પણ નથી. આ હદીષમાં તવાજોઅ તથા ઈન્કેસારી (નમ્રતા તથા આજીજી)ની તાલીમનો હેતુ છે. અલ્બત્ત રબનો ઈત્લાફ ઈઝાફત વિના કોઈના પર કરવો (કોઈને રબ બોલવું) જાઈજ નથી. ફરક એ છે કે ઈઝાફતથી ખાસપણુ થઈ જાય છે. અને ઈઝાફત વિના સામાન્યપણુ જાહેર થાય છે. કેમ કે ફેઅલ તથા શિબહે ફેઅલનો મુતઅલ્લિક જ્યારે મહજૂફ હોય છે તો તે ઉમૂમ (સામાન્યપણા)નો ફાયદો કરે છે. એ અરબનો મુહાવરો હતો કે રબનો ઈત્લાફ ગૈરે ખુદા પર ઈઝાફત સાથે કરતા હતા, પણ આપણા ઉર્ફમાં ઈઝાફતની સાથે પણ રબનો ઈત્લાફ ગૈરે ખુદા માટે કરવાની ઈજાજત નથી.

هذا ما عندي والعلم بالحق عند ربى وعلمه جل مجده اتم واحكم وهو اعلم

હદીષ : ૧૪૩૮ની સમજૂતી

فان لم يجلسه معه : એનાથી જાહેર થાય છે કે બેહતર એ છે કે એને સાથે બેસાડીને ખવડાવે અને જો એવું ન કરી શકે તો એમાંથી કોળિયા બે કોળિયા પણ ખાદિમને આપી દે, કેમ કે તેણે તેને પકાવવાની તકલીફ ઉઠાવી છે, તેની ખુશ્બુ સૂંધી, યકીનન ! એના જીવમાં એની ઈચ્છા હશે, એ કાંઈ ન આપવું મુરવ્વતની વિરૂદ્ધ છે. આ ઉચ્ચ અખ્લાકની તાલીમ છે. વાજિબ હોવાનો હુકમ નથી.

بَابُ إِذَا ضَرَبَ الْعَبْدَ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ ۳۳

"જ્યારે ગુલામને મારે તો ચેહરાથી બચે" - (૩૪૭)

حدیث ۱۴۳۹
عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લહુ એનું નબી ﷺ થી રિવાયત કરે છે કે ફર્માવ્યું,

[હદીષ : ૧૪૩૯]

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا تَلَّ أَحَدُكُمْ فَلَْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ

જ્યારે તમે લડો તો ચેહરાથી બચો."

હદીષ : ૧૪૩૯ની સમજૂતી

પ્રકરણથી મળતાપણુ એ રીતે છે કે લડાઈમાં જ્યાં મોકો હોય છે ત્યાં મારવું જરૂરી હોય છે. જ્યારે કાફિરના ચહેરા પર મારવાથી બચવાનો હુકમ આપવામાં આવ્યો, તે પણ લડાઈના મોકા પર તો સામાન્ય સંજોગોમાં ગુલામને જે મોમિન પણ હોઈ શકે છે, ચહેરા પર મારવું એથી અધિક અંશે મના થશે. ચહેરા પર મારવાથી મનાઈનું કારણ આ હદીષ (મુસ્લિમ ૨/૩૨૭)ના અમુક તરીકામાં આ પ્રમાણે વર્ણવેલ છે :
عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا تَلَّ أَحَدُكُمْ فَلَْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ
એટલે કે અલ્લાહે આદમને પોતાની સૂરત પર પેદા કર્યા. અલ્લાહ ﷻની તરફ સૂરતની નિસ્બત મુતશાબેહાતમાંથી છે, પણ એટલું તો નિશ્ચિત છે કે આ હદીષની રોશનીથી એ સાબિત થાય છે કે ઈન્સાનનો ચહેરો ખાસ તજલ્લીગાહ છે.

અલ્લામા નવવીએ એની ઈલ્લાત (સબબ) એ બયાન ફર્માવી કે ચહેરો મહાસિન (ખૂબીઓ)નો સમૂહ છે, ચહેરો જોઈને માણસની અંગત ખૂબીઓનો અંદાજો લગાડી શકાય છે. મારવાથી ચહેરો બગડી જવાનો અંદેશો છે. જો ચહેરો બગડી ગયો તો માણસનું હુસ્ન ખત્મ થઈ જશે અને તેના સ્વભાવને જાણવાનો ઝરીયો ખત્મ થઈ જશે. જાહેર એ જ છે કે આ મનાઈ તહરીમના માટે છે એટલા માટે કે મુસ્લિમ (૨/૩૨૭ અલ્બર)માં છે :
سُيُءَ بَيْنَ مَكْرَهٍ
એ એક શખ્સને જોયો કે તેણે પોતાના ગુલામને થપ્પડ મારી. તો ફર્માવ્યું, શું તું નથી જાણતો કે ચહેરા પર મારવું હરામ છે ? મા બાપ તથા ખાસ કરી મુઅલિમો (ઉસ્તાદો)એ પોતાની સુધારણા કરી લેવી જોઈએ. આ હદીષ (ઉમ્દતુલ ફારી ૧૩/૧૧૬)ના અમુક તરીકામાં આ પ્રમાણે છે :
فَلَْيَلْطَمِ وَجْهَهُ
તેના ચહેરા પર થપ્પડ હરગિઝ ન મારે.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

كِتَابُ الْمَكَاتِبِ ۳۴

(કિતાબુલ મુકાતબ) "મુકાતબ અને તેના હપ્તા વિશે પ્રકરણ" (પૃષ્ઠ-૩૪૭)

بَابُ الْمَكَاتِبِ وَجُومِهِ فِي كُلِّ سَنَةٍ نَجْمٌ ۳۴

"મુકાતબ અને તેના હપ્તાનું બયાન કે વરસમાં એક હપ્તો છે" - (૩૪૭)

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : હુઝૂરે અફઠસ ﷺ રહમતે આલમ હતા એનાથી દુનિયાની સૌથી અધિક પડી ચૂકેલી ફ્રોમ ગુલામ તથા લૉડીને પણ બહોળો હિસ્સો મળ્યો. એ સમયના દુનિયવી સંસ્કૃતિ અને મજબૂરીના કારણે ગુલામીનો રિવાજ સંપૂર્ણપણે ખત્મ ન કરી શક્યા પણ ગુલામોના છૂટકારાની ઘણી રીતો કાઢી આપી. તદ્દન ખત્મ કરવામાં ઘણી મહાન મુશ્કેલી એ હતી કે પૂરી દુનિયામાં એ રિવાજ હતો કે વિજયી ફ્રોમ હારનારી ફ્રોમને ગુલામ બનાવી લેતી. જો હુઝૂરે અફઠસ ﷺ મુસલમાનોને એના પાબંદ કરતા કે એઓ કોઈ ફ્રોમને ગુલામ ન બનાવે, તો મુસલમાન તો એની પાબંદી કરતા અને તેઓ બીજી ફ્રોમને ગુલામ ન બનાવતા, પણ અન્ય ફ્રોમો જો મુસલમાનો પર વિજય મેળવતી તો તેમને ગુલામ બનાવતી, એમાં મુસલમાનોની એક તરફી બેઈજજતી હતી. એટલા માટે એ સમયે ગુલામી પર સંપૂર્ણ પાબંદી કોઈ રીતે યોગ્ય ન હતી. અલબત્ત એમાં માનવ સન્માનનો લેહાઝ કરીને ઘણી સુધારણા કરી. એમની સાથે માનવીય વ્યવહાર માટે પ્રોત્સાહન આપ્યું. ફર્માવ્યું, જે ખાવ તેમને પણ ખવડાવો, જે પહેરો તેમને પણ પહેરાવો, શક્તિથી વધુ કામ ન લો, તે ઉપરાંત ગુલામ આઝાદ કરવા પર મહાન સવાબો દર્શાવ્યા. ખાસ ખાસ મોકાઓ પર આઝાદ કરવાનો ખાસ કરીને હુકમ આપ્યો. ઘણી બધી ખતાઓ (ગુનાહો) પર ગુલામ આઝાદ કરવાને કફ્ફારો રાખ્યો. તદ્ઉપરાંત આઝાદ થવા માટે સરળ ઉસૂલ ઈર્શાદ ફર્માવ્યા એમાંનો એક મુકાતિબત છે.

જેનો મતલબ એ છે કે ગુલામ તથા આફા આપસમાં નક્કી કરી લે કે ગુલામ આટલો માલ કમાય અને અદા કરી આપે તો તે આઝાદ છે. આ ફરારની રૂએ ગુલામને મુકાતબ અને આફાને મુકાતિબ કહે છે.

આથી પહેલાં અમુક નુસ્ખાઓમાં આ પ્રકરણ લખેલ છે : **بَابُ إِثْمٍ مَنْ قَدَّافَ مَمْلُوكَةَ الْمَكَاتِبِ** પણ એના હેઠળ કોઈ હદીષ લખેલી નથી. જાહેરી રીતે એ કોઈ કાતિબનો છે અને મુકાતિબતના પ્રકરણો સાથે સામ્યતા પણ નથી. કિતાબુલ હુદૂદમાં આ પ્રકરણ વર્ણન થયેલ છે અને ત્યાંના મુનાસિબ પણ છે. એનાથી જાહેર છે કે ઈમામ અતાને વુજૂબ (વાજિબ હોવા)નું ચક્રીન ન હતું, કાંઈક વસવસો હતો.

એટલા માટે ગુલામ, ગુલામ રહીને જે કાંઈ કમાય છે તે તેના માલિકની મિલકત છે એની રૂએ મુકાતિબત પછી પણ જે કમાશે તે આફ્રાની મિલકત ગણાશે, એટલા માટે કે મુકાતિબતની ગુલામી હજી બાકી છે એ જ પ્રમાણે બદલે કિતાબત અદા કરવું એવું છે જાણે ગુલામ મૌલાનો માલ મૌલાને સોંપી રહ્યો છે.

જે લોકો વાજિબ હોવાના માનનારા છે તેઓ હઝરત ઉમરના ઉપરોક્ત અમલથી દલીલ લાવે છે, કેમ કે જો મુકાતિબત વાજિબ ન હોત તો હઝરત ઉમર દુર્રા (કોરડા) ન મારતા. વળી કુર્આન મજીદમાં فَكَاتِبُوهُمْ સેગાએ અમ્ર છે અને અમ્ર વાજિબ હોવા માટે છે.

عَنْهُ كَلْبُ : أقول وهو المستعان :-

وَالَّذِينَ يَبْتِغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَآتُوهُمْ مِّنْ مَّالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ

"તમારા ગુલામોમાં જેઓ કિતાબત (માલ આપી આઝાદ થવા) યાહતા હોય તેમની સાથે મુકાતિબત કરી લો જો તમે એમાં ભલાઈ જાણો અને તેમને અલ્લાહના એ માલથી આપો જે એણે તમને આપ્યું." (સૂ. નૂર)

આયતના આગળ પાછળના વર્ણનમાં જે પણ વિચારણા કરશે તેના પર સ્પષ્ટ થઈ જશે કે આ અમ્ર વુજૂબ માટે નથી ઈસ્તિહબાબ (મુસ્તહબ હોવા) માટે છે. એટલા માટે કે આ આયતમાં خیرથી મુરાદ માલ નથી સલાહ (નેકી) તથા તકવો છે. કેમ કે જ્યારે એ મોકા પર فی લાવે છે તો માલ મુરાદ નથી હોતો. જ્યારે માલ મુરાદ હોય છે તો 'લામ' અથવા 'મઅ' લાવે છે. અને ગુલામ તથા કનીઝમાં નેકી તથા દીનદારી છે કે નથી એનો ફેસલો માલિક પર છે અને આ શર્ત છે. અને શર્ત ઈખ્તેયારી હોય તો બદલાનું ઈખ્તેયારી હોવું લાઝિમ છે.

હઝરત ફારૂકે આ'ઝમ રુઝિ અમલ પણ વાજિબ હોવાની દલીલ નથી. તેમણે હઝરત અનસ રુઝિ અમલને હુકમ આપ્યો કે કિતાબત કરી લો તો તેમણે એનાથી ના પાડી, આ હુકમની અવગણના પર એમની સાથે સખ્તી વર્તી, નહીં તો જો વાજિબ હોત તો ખૂદ હઝરત અનસ પહેલાં જ એનાથી ઈન્કાર ન કરતા. અને એ સંભાવના કે શક્ય છે એમને વાજિબ હોવાનો ઈલ્મ ન રહ્યો હોય એ શક્ય નથી જણાતું.

بَابُ بَيْعِ الْمَكَاتِبِ إِذَا رَضِيَ - ۳۳

"મુકાતબ રાજી હોય તો તેનું ખરીદ વેચાણ" - (૩૪૮)

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : મુકાતબની બયઅ (ખરીદ વેચાણ) જાઈઝ છે કે નહીં એના બારામાં મતભેદ છે. ઈમામ અહમદ, ઈમામ માલિક, ઈમામ અવઝાઈ, ઈમામ લયથ અને જાઈઝ કહે છે અને ઈમામ શાફઈનો પણ એક ફૌલ આ જ છે. ઈમામ બુખારીનો પોતાનો મઝહબ શું છે તે આદત પ્રમાણે તેમણે વર્ણન નથી કર્યો પણ એના હેઠળ જે આધાર લાવ્યા છે એનાથી એવું જ જણાય છે કે તેમનો મઝહબ જાઈઝ હોવું છે.

وَقَالَتْ عَائِشَةُ وَهُوَ عَبْدٌ مَا بَعِيَ عَلَيْهِ شَيْءٌ

ت ۴۷۷
[તઅલીફ : ૪૭૭]

"ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા રુઝિ અમલે ફર્માવ્યું, મુકાતબ પર જ્યાં સુધી કાંઈ બાકી રહે તે ગુલામ જ છે."

તઅલીફ : ૪૭૭ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ અબૂ બક બિન શયબા, ઈમામ ઈબ્ને સઅદ તથા ઈમામ તહાવીએ રિવાયત કરી. સુલૈમાન બિન યસારે ઉમ્મુલ મોમિનીનથી ઈજાઝત માગી તો પૂછ્યું, કિતાબતનો બદલ ચૂકવવાનો હજી કેટલો રહી ગયો છે ? તેમણે અર્ઝ કરી, દસ ઔકિયા. ફર્માવ્યું, અંદર આવી જાવ, કાંઈ પણ તારા માથે બાકી રહે તો તું ગુલામ જ છે.

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (491) મુકાતબ અને તેના હપ્તા વિશે પ્રકરણ

وَقَالَ نَزِيدُ بْنُ شَابِثٍ مَا بَقِيَ دِرْهَمٌ -

ت ٤٧٨
[تألیف : ٤٧٤]

"अने उजरत जयद बिन शबिते इर्माव्युं, अक हिरदम पण बाकी रडे तो ते गुलाम छे."

وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا - إِنَّ عَاشَ وَإِنْ مَاتَ وَإِنْ جَبُنِي حَتَّى

ت ٤٧٩

"अने उजरत ईमने उमर रडी अर्माव्युं, जवे याडे मरी जाय, [तألیफ : ४७६]

مَا بَقِيَ عَلَيَّ شَيْءٌ -

याडे जर्म करे गुलाम ज छे, ज्यां सुधी अना पर कांई बाकी छे."

तअलीफ : ४७८नी समजूती

आ तअलीफने उजरत ईमाम शाइईअे रिवायत करी छे.

तअलीफ : ४७९नी समजूती

आ तअलीफने ईमाम मालिक, ईमाम अबूअक बिन शयबा, ईमाम तहावीअे रिवायत करी छे. अल्के ईमाम अबू दाउद तथा ईमाम निसाई (इत्तुल बारी, ५/१८५)अे मरफूअन रिवायत करी छे. जे लोको मुकातबनी बयअ (अरीद वेयाइ) जाईज कडे छे, तेमनुं कडेवुं अे छे के ज्यारे ते गुलाम छे तो तेनी बयअ (अरीद वेयाइ)दुरस्त छे.

आपणु कडेवुं अे छे के ज्यारे अेनो कोई भाग गुलाम छे तो अेना पर गुलामनो ईत्लाक (तेने गुलाम कडेवुं) सडीड छे पण ज्यारे तेना आकाअे तेने मुकातब अनावी दीधो तो आकानो तेना पर मालिकीना कंट्रोलनो उक्कू बाकी न रहो अेटला माटे मुकातबनी कमाणी भूद मुकातबनी मिल्कत छे, ते मुकातबतना हिवसोनी कमाई पोताना उपर अर्थी शके छे. अने ज्यारे मालिकने अेना पर मालिकीना कंट्रोलनो उक्कू न रहो जे अरीद वेयाइ (बयअ)थी उतरती कक्षानो छे तो पछी बयअनो अेथी अधिक कक्षाअे उक्कू न रहो.

अेना अनुसंधानमां जाईज डोवानी हलील उम्मूल मोमिनीन उजरत आईशा रडीअे मशहूर हदीथ उजरत अुरीरा रडीअेना किरसावाणी छे, के अुरीराने तेमना आकाअे मुकातब अनावी दीधो अता. ते अदले कितानतनी अदायगीना अनुसंधानमां उम्मूल मोमिनीन रडीअेना अिहमतमां मददना माटे डजर थया. उम्मूल मोमिनीने डुरे अकदस रडीअेनी ईजातथी तेमने अरीदी लीधो पछी आजाद करी आप्या.

पण अडी अेक प्रश्न अे छे के शुं उजरत अुरीरा रडीअेना कांई अदले कितानत अदा कर्यो अतो ? ईमाम अुअारीअे شروط المكاتب मां आ डदीथनुं जे मतन (असल लभाइ) रिवायत कर्युं छे अेमां स्पष्टता छे : **ولم يكن قضت من كتابتها شيئاً** अुरीराअे अदले कितानतमांथी कांई अदा कर्युं न अतुं, अल्के जे रिवायत अेनाथी पडेलावाणा प्रकरणांमां वर्णन थयेल छे तेनो जाडेरी अर्थ पण अे ज छे. उम्मूल मोमिनीन इर्मावे छे, अने अुरीरा पर पांय औकिया वरसना अत्ता पर अतुं. मँ कहुं, तमारी शुं राय छे ? जो हुं सर्व अेक सामटु गणी हउं अने तमने अरीदीने आजाद करी आपुं ?! अल्हदीथ

नुअहवुल् फ़ारी शरहे अुअारी (भाग-५) (492) मुकातब अने तेना अत्ता अिसे प्रकरणां

بَابُ إِذَا قَالَ الْمُكَاتَبُ اشْتَرَيْتَنِي وَأَعْتَقْتَنِي فَاشْتَرَاهُ لِذَلِكَ ص ٣٣٩

"મુકાતબે કોઈને કહ્યું, મને ખરીદી લે અને આઝાદ કરી આપ !

તો તેણે એના માટે ખરીદ્યો" - (૩૪૯)

حدیث ۱۴۴۰
شَيْبَانِي أَبِي أَيُّمَنُ قَالَ دَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ فَقُلْتُ كُنْتُ غُلَامًا

"મારા પિતા અયમને કહ્યું, હું હઝરત આઈશા رضي الله عنها ની ખિદમતમાં હાજર થયો [હદીષ : ૧૪૪૦]

لِعُتْبَةَ بِنِّ أَبِي لَهَبٍ وَمَاتَ وَوَرِثَنِي بِنُوءَ وَإِنَّهُمْ بَاعُونِي مِنْ ابْنِ

અને અર્જ કરી, હું ઉત્બા બિન અબૂ લહબનો ગુલામ હતો અને તે મરી ગયો, તેના પુત્રો મારા વારિસ થયા અને

أَبِي عَمْرٍو وَالسَّخْرِيُّ وَمَا أَعْتَقْتَنِي ابْنُ أَبِي عَمْرٍو وَاشْتَرَطَ بِنُوءَ عُتْبَةَ الْوَلَاءِ فَقَالَتْ

તે લોકોએ મને ઈબને અબી અમ્ર મખ્જૂમીના હાથે વેચી દીધો. મને તેણે આઝાદ કરી આપ્યો. અને ઉત્બાના

الحديث -

પુત્રોએ પોતાના માટે વિલાની શરત કરી દીધી. એના પર ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضي الله عنها એ તે

હદીષ વર્ણન કરી કે બુરીરાને ખરીદીને મેં આઝાદ કરવા યાહો તો બુરીરાના માલિકોએ પોતાના માટે વિલાની શરત

લગાડી. મેં રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم થી અર્જ કરી તો ફર્માવ્યું, વિલા તેના માટે છે જે આઝાદ કરે, ભલે લોકો સો શર્ત લગાડે."

હદીષ : ૧૪૪૦ની સમજૂતી

કોઈ ગુલામનું એ કહેવું કે મને એ શર્ત પર ખરીદો કે આઝાદ કરી દેજો, સોદાના તફાજાની વિરુદ્ધ છે. એટલા માટે જો કોઈએ આ શર્તની સાથે કોઈ ગુલામ કે લોંડીને ખરીદી તો અફદ (સોદો) સહીહ છે અને શર્ત બાતિલ. ખરીદનાર પર આઝાદ કરી દેવો વાજિબ નથી. આઝાદ કરી આપે તો એ તેનું એહસાન છે.

હદીષથી એ હરગિઝ સાબિત નથી થતું કે હઝરત બુરીરાએ એ શર્ત કરી હતી. એમણે એક વિનંતિ કરી હતી જેને હઝરત ઉમ્મુલ મોમિનીન رضي الله عنها એ પોતાના કરમથી મંજૂર કરી લીધી અને એના પર અમલ કર્યો.

ઉત્બા બિન અબૂ લહબ : એ ફતહે મક્કાના પ્રસંગે ઈસ્લામથી પાવન થયા. એ પણ અને તેમના ભાઈ મોઅતબ બંનેવ મક્કામાં જ રહ્યા, હિજરત ન કરી. તેમના ભાઈ ઉત્બાને ઈસ્લામ નસીબ ન થયો તે કાફિર મર્યો. ઈબને અબી અમ્ર મખ્જૂમીનું નામ અબ્દુલ્લાહ હતું. ઉત્બા رضي الله عنه ના ચાર પુત્રો હતા, અબ્બાસ, અબૂ ખરાશ, હિશામ અને યઝીદ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کِتَابُ الْهَبَةِ وَفَضْلِهَا وَالتَّحْرِیْضِ عَلَیْهَا
ص ۳۴۹

"હિબાની ફઝીલત અને તેના માટે પ્રોત્સાહિત કરવાનું બયાન" - (૩૪૯)

હિબાનો શાબ્દિક અર્થ આ પ્રમાણે છે : કોઈને કાંઈ આપવું કે તેનાથી લાભ ઉઠાવે. આ શાબ્દિક અર્થના અંતબારથી હિબાનો ઈત્લાફ **إبراء** એટલે કરજ માફ કરવું અને સદકો એટલે કે આખેરતના સવાબના માટે કાંઈ આપવું. અને **هدیه** એટલે કોઈને વિના બદલાએ તેના માનમાં કે મહોબ્બતમાં આપવું. ઈમામ બુખારીએ એમાં **إهداء** ને પણ વર્ણવેલ છે. એનાથી જાહેર છે કે એમની મુરાદ હિબાથી એનો શાબ્દિક અર્થ છે.

શરીઅતની ઈસ્તેલાહ (બોલી)માં હિબા તેને કહે છે કે કોઈ ચીજનો કોઈને વિના બદલાએ માલિક બનાવવો. તેના સહીહ તથા સંપૂર્ણ થવા માટે બે શર્તો છે, જે ચીજ વહેંચવા પાત્ર હોય તેને વહેંચી દેવામાં આવી હોય. જમીન મકાન હોય તો હદો નિશ્ચિત કરી દેવામાં આવી હોય. એના પરથી પોતાનો કબજો ઉઠાવીને હિબા કરેલ વ્યક્તિને કબજો આપી દેવો. એટલા માટે મુશાઅનું હિબા સહીહ નથી. એટલે એવી ચીજનું જેના દરેકે દરેક ભાગના કેટલાક ભાગીદારો માલિક હોય. એ જ પ્રકાર હિબા લેનારે જો કબજો ન કર્યો અથવા કબજો કર્યો પણ તેના પર હિબા કરનાર (વાહિબ)નો પાછલો કબજો એ જ પ્રમાણે છે તો પણ સંપૂર્ણ ન થયું. દા.ત. મકાન હિબા કરીને હિબા લેનાર વ્યક્તિને કબજામાં આપી દીધું પણ તેમાં હિબા કરનારનો સામાન મૌજૂદ છે તો સંપૂર્ણ ન થયું.

حدیث ۱۴۴۱ **عَنِ الْمُقْبِرِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْ عَنِ النَّبِيِّ**

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ **رضي الله عنه** એ નબી **ﷺ** થી રિવાયત કરી કે ફર્માવ્યું, [હદીષ : ૧૪૪૧]

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَا نِسَاءَ الْمُسْلِمَاتِ لَا تَحْقِرَنَّ جَارَةً لَّجَارَتِهَا

હે મુસલમાન સ્ત્રીઓ ! એક પડોસણ બીજી પડોસણને નીચ ન સમજે (કે તેને કદી કાંઈ ન આપે), પોતાની

وَلَوْ فَرِسَيْنِ سَاءَةٍ

પડોસણને કાંઈ ન કાંઈ આપ્યા કરો, ભલે બકરીની ખરી જ હોય."

(બુખારી ૨/૮૮૯ અલ્અદબ, મુસ્લિમ, તિર્મિઝી)

હદીષ : ૧૪૪૧ની સમજૂતી

આ હદીષનો એક મતલબ એ પણ થઈ શકે છે કે એક પડોસણ જો હદિયો (ભેટ) આપે તો તેને હલકાં ન સમજો ભલે તે ખૂબ જ મામૂલી ચીજ હોય. આ તફદીર (આધાર) પર **جارية**નો મુતઅલિફ મહઝૂફ **هدیه** થશે. બકરીની ખરીથી એનો મજાઝી અર્થ મુરાદ છે કે તે ગમે તેટલી મામૂલી ચીજ કેમ ન હોય. તિર્મિઝીના શરૂમાં આટલુ વધારે છે : એક બીજાને હદિયો (તોહફો) આપો કેમ કે એ સીનાના કીનાને દૂર કરી આપે છે.

નુઝહવુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫) (494)

હિબા વિશે પ્રકરણ

حدیث ۱۴۴۲ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا أَنَّهَا قَالَتْ لِعُرْوَةَ ابْنِ

"ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنہا ઉરવાને ફર્માવ્યું, [હદીષ : ૧૪૪૨]

أَخْتِي إِنْ كُنَّا لَنَنْظُرُ إِلَى الْهِلَالِ ثُمَّ الْهِلَالِ ثَلَاثَةَ أَهْلَةٍ فِي شَهْرَيْنِ وَمَا أُوقِدَاتِ

હે મારી બહેનના પુત્ર ! અમે એક ચાંદથી બીજા ચાંદ ત્રીજા ચાંદ સુધી બે મહિના રાહ જોતાં અને

فِي آيَاتِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَارُ فُقُلْتُ يَا خَالَه مَا كَانَتْ

રસૂલુલ્લાહ ﷺ નાં ઘરોમાં આગ ન સળગાવવામાં આવતી. (ઉરવાએ) કહ્યું, હે માસી ! તમને લોકોને કઈ

يَعِيشُكُمْ قَالَتْ الْأَسْوَدَانِ الثَّمْرُ وَالْمَاءُ إِلَّا أَنْتَ قَدْ كَانَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

ચીજ જીવતાં રાખતી હતી ? બે કાળી ચીજો, ખજૂર અને પાણી. પણ એ કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ ના અમુક અ-સાર

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جِيرَانٌ مِّنَ الْأَنْصَارِ كَانَتْ لَهُمْ مَنَائِحٌ وَكَأَنَّا يَمْحُونَ رَسُولَ

પડોશી હતા જેમની પાસે દૂધવાળાં જાનવર હતાં, તેઓ રસૂલુલ્લાહ ﷺ ને દૂધ પેશ

اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ آبَائِهِمْ فَيَسْقِينَا

કરી આપતા હતા તો અમે એ દૂધ પી લેતાં."

(બુખારી ૨/૮૫૬ અરિકાફ, મુસ્લિમ અખીર કિતાબ)

بَابُ الْقَلِيلِ مِنَ الْهَبَةِ ص ۳۳

"થોડા સરખા હિબા (હદિયા)નું બયાન" - (૩૪૯)

حدیث ۱۴۴۳ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લહુ એનું રિવાયત છે કે નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, જો એક [હદીષ : ૧૪૪૩]

હદીષ : ૧૪૪૨ની સમજૂતી

منيحة - منائح બહુવચન છે. તે ઊંટણી કે બકરી જે કોઈને દૂધ પીવા માટે આપવામાં આવે. દૂધવાળુ જાનવર મુત્લકન (કોઈ પણ) ઊંટણી તથા બકરી. અહીં એ જ મુરાદ છે. એનો માદો منح છે, બખ્શિશ કરવાના અર્થમાં.

પાણીનો રંગ શું છે ? ફિલોસોફરો એમાં ઉલઝેલા છે, આ હદીષથી જણાયું કે પાણીનો રંગ કાળો છે. એના પર એ અનુભવ દલીલ છે કે સફેદ કપડા પર પાણી પડી જાય તો કાળા ધબ્બા દેખાય આવે છે.

હદીષ : ૧૪૪૩ની સમજૂતી

ذراع (દસ્ત) જાનવરના ગુથણની ઉપરનો હિસ્સો. كراع (પાયા) ગુથણોની નીચેનો હિસ્સો અથવા ખરી. દસ્તનો ગોશત ઉમદા હોય છે અને હુજૂરે અકફદસ ﷺ ને ખૂબ જ પસંદ હતો. એનાથી મુરાદ ઉમદા સારી ચીજ છે અને પાયા ખૂબ જ મામૂલી માનવામાં આવે છે. એનાથી મુરાદ હફીર

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَوْ دُعِيْتُ إِلَى ذِرَاعٍ أَوْ كِرَاعٍ لَأَجَبْتُ وَلَوْ أُهْدِيَ إِلَيَّ ذِرَاعٌ

દસ્ત કે એક પાયા માટે મને દાવત આપવામાં આવે તો તશરીફ લઈ જઈશ, અને જો એક દસ્ત અથવા એક

أَوْ كِرَاعٌ لَقَبِلْتُ

પાયો મને હદીયો આપવામાં આવે તો ફબૂલ કરીશ." (બુખારી, ૨/૭૭૮ નિકાહ)

بَابُ قَبُولِ هَدِيَّةِ الصَّيْدِ مِنْ

"શિકારનો હદિયો ફબૂલ કરવો" - (૩૫૦)

حدیث ۱۴۴۴ عَنْ هِشَامِ بْنِ تَرِيدٍ بْنِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ أَنَسِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ

"હઝરત અનસ રઝી અલ્લાહુ અન્હુ કે ફર્માવ્યું કે મરૂઝઝહરાનમાં અમે સસલાને દોડાવ્યું. [હદીષ : ૧૪૪૪]

قَالَ أَنْفَجْنَا أَرْبَابًا مِمَّا الظَّهْرَانِ فَسَعَى الْقَوْمُ فَلِغَبْوًا فَأَدْرَكْتُمَا فَأَخَذْتُمَا فَأَتَيْتُمَا

લોકો થાકી ગયા. મેં પકડી લીધું અને તેને અબૂ તલ્હાની પાસે લાવ્યો તો તેમણે ઝબડ કર્યું. અને નબી ﷺ ની

أَبَاطِلَةً فَذَبَحْنَاهَا وَبَعَثَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِوَرِكَيْهَا أَوْخَذَهَا

ખિદમતમાં તેની બેઠકનો ભાગ અથવા બંને જાંગો પેશ કરી. બંને જાંગોના બારામાં શક નથી. તો હુઝૂરે એને

قَالَ لِحُدَيْدِيهَا لَأَشْكُ فِيهِ فَقَبِلَهُ قُلْتُ وَأَكَلُ مِنْهُ قَالَ وَأَكَلُ مِنْكُمْ قَالَ بَعْدُ قَبِلَهُ

ફબૂલ કર્યું. હિશામે પૂછ્યું, અને એમાંથી ખાધું? હઝરત અનસે ફર્માવ્યું, અને એમાંથી ખાધું. પછી એના બાદ

ફર્માવ્યું, એને ફબૂલ ફર્માવ્યું."

(બુખારી, ૨/૮૨૫ અઝઝબાએહ, ૨/૮૩૦ બાબુલ અર્નબ, અબૂ દાહિદ, તિર્મિઝી-અલ્અઈમહ,

નિસાઈ, ઈબ્ને માજહ, અસ્સૈદ)

મામૂલી ચીજ છે. દાવત તથા હદિયો રદ કરવામાં દાવત આપનાર તથા હદિયો પેશ કરનારાના દિલને તોડવું છે

એટલા માટે ઉચ્ચ અપ્લાફમાંથી એ છે કે રદ કરવામાં ન આવે.

હદીષ : ૧૪૪૪ની સમજૂતી

انفجنا એનો માદો انفج છે જેનો અર્થ ભડકવું છે. انفج ભડકાવ્યું. મુરાદ એ છે કે સસલાને ભડકાવીને દરમાંથી કાઢ્યું. ارب ساسل. હદીષથી માલૂમ પડે છે કે ارب શાબ્દિક રીતે મુઅન્નખ (સ્ત્રીલીંગ વાચક) છે એટલા માટે કે એના માટે મુઅન્નખની ઝમીરો લાવ્યા છે. સાહિબે મુહકમે કહ્યું કે ارب માદાને કહે છે અને નરને خرز (ખઝર) કહે છે. મરૂઝઝહરાન, મક્કા મોઅઝઝમાથી મદીના તયબહની તરફ ૧૬ માઈલના અંતરે એક વસ્તીનું નામ છે.

لاشك فيه : અહીં 'ફાલ'ના ફાઈલ શોઅબા છે. તેમને પ્રથમ એ શંકા થઈ કે જાંગની ઉપરનો ગોશત

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(496)

હિબા વિશે પ્રકરણ

بَابُ قَبُولِ الْهَدِيَّةِ مِنْ

"હદિયાને ફૂલ કરવો" - (૩૫૦)

حدیث ۱۴۴۵ ثَنَا هَسَامٌ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا أَنَّ النَّاسَ كَانُوا

"ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنہا થી રિવાયત છે કે સહાબીઓ [હદીષ : ૧૪૪૫]

يَخْرُونَ بِهَذَا أَيَاهُمْ يَوْمَ عَائِشَةَ يَتَّبِعُونَ أَوْ يَبْتَغُونَ بِذَلِكَ مَرَضًا رَسُولِ

ઈરાદાપૂર્વક આઈશાની વારી હોય તે દિવસે પોતાના હદિયા ખિદમતે અફદસમાં પેશ કરતા.

اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

એનાથી રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની ખુશનુદી ચાહતા હતા."

(બુખારી ૧/૩૫૧ ૧/૫૩૨ મનાકિબ, મુસ્લિમ, ફઝાઈલ, નિસાઈ-ઉશરતુનિસા)

حدیث ۱۴۴۶ سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ

"હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما એ ફર્માવ્યું, હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસનાં મારી [હદીષ : ૧૪૪૬]

મોકલ્યો હતો જાંગ, પછી તેમને યફીન થયું કે જાંગ મોકલી હતી જેથી કહું કે જાંગમાં કોઈ શક નથી. અને એક મતલબ એ પણ થઈ શકે છે કે એ તો યફીની છે કે જાંગ મોકલી હતી પણ એમાં શક છે કે જાંગની ઉપરનો હિસ્સો મોકલ્યો હતો કે નહીં. એ જ પ્રમાણે એ શક થયો કે તેને ખાધું કે નહીં? પણ એના પર યફીન છે કે ફૂલ ફર્માવ્યું. એટલા માટે રિવાયત આ પ્રમાણે થઈ કે પ્રથમ ખાવા વિશે પૂછ્યું, તેના જવાબમાં કહું, ખાધું. પછી બાદમાં કેવળ એ વર્ણન કર્યું કે ફૂલ કર્યું. સાર એ નીકળ્યો કે ફૂલ ફર્માવવા પર યફીન છે એમાં શંકા નથી, અલબત્ત ખાવાના બારામાં શંકા છે.

આ હદીષથી સાબિત થયું કે સસલુ હલાલ છે, નહીં તો હુઝૂરે અફદસ ﷺ તેને ફૂલ ન કરતા, અને ખાનારાઓને બદલે પકડનારાઓને ધમકાવતા. તેમજ આ હદીષથી જાણવા મળ્યું કે આકસ્મિક રીતે કે જરૂરતના સમયે શિકાર કરવામાં કાંઈ વાંધો નથી. અલબત્ત તેની આદત પાડવી અને તેમાં ખોવાયેલા રહેવું મના છે. ફર્માવ્યું : من اتبع الصيد غفل "જેણે શિકારનો પીછો કર્યો તે ગાફેલ થયો."

હદીષ : ૧૪૪૫ની સમજૂતી

એટલે કે સહાબાએ કિરામ ઈતેઝારમાં રહેતા કે ક્યારે ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنہાની વારીનો દિવસ આવે અને અમે ખિદમતે અફદસમાં અમારાં નઝરાણા પેશ કરીએ. એમાં હુઝૂરે અફદસ ﷺ ની ખુશનુદી હતી. એનાથી ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنہાની એ ખાસ ફઝીલત સાબિત થઈ કે એ સર્વ અઝવાજે મુતહ્હરાત કરતાં પ્રિય હતાં.

હદીષ : ૧૪૪૬ની સમજૂતી

જે લોકો ગોહને જાઈઝ કહે છે તેમની દલીલ આ અને આના જેવી અન્ય હદીષો છે એનો આશય એ જ છે કે જો હરામ હોત તો રસૂલુલ્લાહ ﷺ ના દસ્તરખાન પર ખાવામાં ન આવત. આપણે ત્યાં ગોહ હલાલ નથી. આપણી દલીલ અબૂ દાઉદની તે હદીષ છે જે હઝરત અબ્દુરહમાન

أَهْدَتْ أُمُّ حَفِيدٍ خَالَةَ ابْنِ عَبَّاسٍ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْطَا وَسَمْنَا

ઉમ્મે હુફેદે પનીર, ઘી અને ગોહ નબી ﷺ ની ખિદમતમાં હદિયા (નઝરાણા) રૂપે રજૂ કર્યું. નબી ﷺ એ

وَأَصْبًا فَأَكَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْأَقِطِ وَالسَّمْنِ وَتَرَكَ الْأَضْبَ

પનીર અને ઘી ખાધું અને અણગમા (ઘૂણા) મેહસૂસ કરતાં ગરોળીના પ્રકારનું એનાથી મોટું એક પ્રાણી

تَقَدَّرًا قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَأَكَلَ عَلَى مَا بَدَدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

ગોહને છોડી આપ્યું. ઈબને અબ્બાસે ફર્માવ્યું, રસૂલુલ્લાહ ﷺ ના દસ્તરખાન પર ગોહ ખાવામાં આવી.

وَلَوْ كَانَ حَرَامًا مِمَّا أَكَلَ عَلَى مَا بَدَدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

અને જો હરામ હોત તો રસૂલુલ્લાહ ﷺ ના દસ્તરખાન પર ન ખાવામાં આવત."''

(બુખારી ૨/૮૧૧, ૮૧૩ અલ્અલ્મહ, ૨/૧૦૮૪ અલ્અહકામ, મુસ્લિમ-અઝ્ઝબાએહ,

અબૂ દાઉદ-અલ્અલ્મહ, નિસાઈ-અરસૈયદ અલ્વલીમા)

حدیث ۱۴۴۷
عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا قَالَ كَانَ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લહે એ ફર્માવ્યું કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની ખિદમતમાં જ્યારે [હદીષ : ૧૪૪૭]

બિન શિબલ રઝી અલ્લહે થી મરવી છે. તેમણે કહ્યું નબી ﷺ એ ગોહ ખાવાથી મના ફર્માવ્યું. ઈમામ અબૂ દાઉદે આ હદીષ પર સુકૂત (મૌન) ફર્માવ્યું. આ હદીષના સહીહ અથવા કમસે કમ હસન હોવાની દલીલ છે. (અબૂ દાઉદ, ૨/૧૭૬, અલ્અલ્મહ)

તેમજ હઝરત અબ્દુર્રહમાન બિન હસના રઝી અલ્લહે એ કહ્યું, અમે એકવાર ખૂબ જ પ્રમાણમાં ગોહવાળી જમીનમાં ઉતર્યા અને અમોને ભૂખ લાગી તો અમે ગોહને પકડવાનું શરૂ કર્યું. હાંડલીઓ એના પર જોશ મારવા લાગી એવામાં રસૂલુલ્લાહ ﷺ તશરીફ લાવ્યા અને પૂછ્યું, આ શું છે? અમે અર્જ કરી, ગોહ છે. ફર્માવ્યું કે બની ઈસ્રાઈલની એક જમાઅતને મરુખ (બેડોળ) કરીને જમીનના કીડા બનાવી દેવામાં આવ્યા. મારો અંદેશો છે કે ક્યાંક આ તે જ ન હોય! હાંડલીઓને પલ્ટાવી દો! (શરહે મઆનિયુલ આષાર, ૨/૩૧૪)

તેમજ ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા રઝી અલ્લહે થી મરવી છે કે નબી ﷺ ની ખિદમતમાં ગોહ પેશ કરવામાં આવી. હુઝૂરે તેને ખાધી નહીં. એટલામાં એક સાઈલ આવ્યો. ઉમ્મુલ મોમિનીને યાહું કે તેને આપી દે તો રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, શું સાઈલને એ ચીજ આપીશ જે ખૂદ ખાતી નથી! (ઉપર મુજબ, ૨/૩૧૬)

આ હદીષ તથા તેના સમઅર્થી સર્વ હદીષો જેનાથી ગોહને ખાવાનું જાઈઝ સાબિત થાય છે મનાઈની હદીષો થકી મન્સૂખ થયેલ છે. (તેનો જાઈઝનો હુકમ ઉઠી ગયો છે.)

હદીષ : ૧૪૪૭ની સમજૂતી

સદકો ફકીરો (ગરીબો)નો હક્ક છે અને હુઝૂરે અકદસ ﷺ અગ્નિયુલ અગ્નિયા (ગનીઓના ગની) છે. ઈર્શાદ છે : **ووجدل عائلا فاغنى** "અને અલ્લાહે તમને તંગદસ્ત પામ્યા તો ગની કરી આપ્યા." તેમજ સદકા

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أُتِيَ بِطَعَامٍ سَأَلَ عَنْهُ أَهْدِيَّةٌ أَمْ صَدَقَةٌ فَإِنْ قِيلَ

ખાણુ પેશ કરવામાં આવતું તો તેના બારામાં પૂછતા કે આ હદિયો છે કે સદકો જો કહેવામાં આવતું કે સદકો

صَدَقَةٌ قَالَ لِأَصْحَابِ كُؤُولٍ وَلَكُمِّيَا كُلُّ وَإِنْ قِيلَ هَدِيَّةٌ ضَرَبَ بِيَدِهِ فَأَكَلَ مَعَهُمْ

છે તો પોતાના અસ્લાબને ફર્માવતા તમે લોકો ખાવ અને પોતે ન ખાતા. અને જો કહેવામાં આવતું કે

હદિયો છે તો તુરંત જ વિના વિલંબે સહાબા સાથે બેસીને ખાવા લાગતા."

بَابُ مَنْ أَهْدَى إِلَى صَاحِبِهِ وَتَحَرَّى بَعْضُ نِسَاءٍ دُونَ بَعْضٍ مَرَاهٍ

"જ્યારે પોતાના દોસ્તને હદિયો આપે અને તેની અમુક પત્નીઓના વારીના દિવસની રાહ જુએ"

حَدِيثٌ ۱۴۴۸ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا أَنَّ

"ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنہا થી રિવાયત છે કે નબી ﷺ નાં [હદીષ : ૧૪૪૮]

نِسَاءَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُنَّ حَزْبَيْنِ فَحَرْبٌ فِيهِ عَائِشَةُ وَحَفْصَةُ

અઝવાજ બે ગિરોહમાં હતાં, એક ગિરોહમાં આઈશા, હફસા, સફિયહ, તથા સૌદા હતાં, અને બીજા

وَصَفِيَّةٌ وَسُودَةُ وَالْحَزْبُ الْآخَرُ أُمُّ سَلَمَةَ وَسَائِرُ نِسَاءِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

ગિરોહમાં ઉમ્મે સલમા તથા બાકીનાં અઝવાજે મુતહ્હરાત હતાં, અને મુસલમાન રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ الْمُسْلِمُونَ قَدْ عَلِمُوا أَحَبَّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

આઈશાની સાથે મહોબ્બતને જાણતા હતા. જ્યારે કોઈ સાહબ રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની ખિદમતમાં કોઈ હદિયો

عَائِشَةَ فَإِذَا كَانَتْ عِنْدَ أَحَدِهِمْ هَدِيَّةً يُرِيدُ أَنْ يَهْدِيَهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ

પેશ કરવાનો ઈરાદો રાખતો તો તેને લેટ કરી આપતો, જ્યારે રસૂલુલ્લાહ ﷺ આઈશાના ઘરમાં હોતા તો તે

લોકોના મેલ છે અને હુજૂરે અફ્ફસ ﷺ સર્વાધિક પવિત્ર તથા તૈયબ છે. તેમજ સદકો ખાવામાં એક નીચાપણુ

છે. ફર્માવ્યું : "اليد العليا خير من اليد السفلى" ઉપરનો હાથ નીચેવાળાથી બેહતર છે."

હદીષ : ૧૪૪૮ની સમજૂતી

મુસ્લિમ (ફઝાઈલે આઈશા رضی اللہ عنہا, પેજ-૩૮૫)માં આ હદીષની છેવટનો હિસ્સો આ પ્રમાણે છે કે ઉમ્મે સલમાના ગિરોહે હઝરત ફાતિમાને ખિદમતે અફ્ફસમાં મોકલ્યાં. તેમણે ઈજાઝત ચાહી. રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ તેમને ઈજાઝત આપી દીધી અને રસૂલુલ્લાહ તે વખતે મારી સાથે મારી એક ચાદરમાં (શરીર લંબાવીને) સૂતેલા હતા. તે આવ્યાં અને અર્જ કરી, યા રસૂલુલ્લાહ ! આપની પુનિત પત્નીઓએ મને મોકલેલ છે, તેણીઓ બિન્તે અબી કહાફાના બારામાં આપની પાસે અદ્દલનો સવાલ કરી રહી છે. હઝરત આઈશા કહે છે કે હું ચૂપ હતી.

صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آخِرَهَا حَتَّى إِذَا كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى

હદિયો રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની ખિદમતમાં પેશ કરતા. એના પર ઉમ્મે સલમાના ગિરોહે આપસમાં ચર્ચા કરી

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِ عَائِشَةَ بَعَثَ صَاحِبَ الْهَدْيَةِ بِهَا إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ

અને તેમણે ઉમ્મે સલમાને કહ્યું કે તમે રસૂલુલ્લાહ ﷺ થી વાત કરો કે હુઝૂર લોકોને કહી આપે કે જે પણ

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِ عَائِشَةَ فَكَلَّمَ حِزْبُ أُمِّ سَلَمَةَ فَقُلْنَ لَهَا كَلِمِي

રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની ખિદમતમાં હદિયો પેશ કરવા ચાહે તો તેને પેશ કરે, હુઝૂર કોઈપણ પત્નીની પાસે

رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَكَلِّمُ النَّاسَ فَيَقُولُ مَنْ أَرَادَ

હોય. ઉમ્મે સલમાએ હુઝૂરથી વાત કરી તો હુઝૂરે કાંઈ ન ફર્માવ્યું. બીજી અઝવાજે મુતહ્હરાતે (પુનિત

أَنْ يُهْدِيَ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَدْيَةً فَلْيُهْدِهَا إِلَيْهِ

પત્નીઓએ) તેમને પૂછ્યું તો તેમણે બતાવ્યું કે હુઝૂરે કોઈ જવાબ ન આપ્યો. તેમણે ફરીવાર કહ્યું, ફરી વાત

حَيْثُ كَانَ مِنْ نِسَائِهِمْ فَكَلَّمْتَهُ أُمُّ سَلَمَةَ بِمَا قُلْنَ فَلَمْ يَقُلْ لَهَا شَيْئًا

કરો. જ્યારે ઉમ્મે સલમાની વારીમાં તેમના ત્યાં તશરીફ લાવ્યા તો બીજીવાર વાત કરી. હજીપણ હુઝૂરે કોઈ

فَسَأَلْنَهَا فَقَالَتْ مَا قَالَ لِي شَيْئًا فَقُلْنَ لَهَا كَلِمِيهِ قَالَتْ فَكَلَّمْتَهُ حِينَ

જવાબ ન આપ્યો. અઝવાજે મુતહ્હરાતે પૂછ્યું તો બતાવી આપ્યું કે કાંઈ ન ફર્માવ્યું. એના પર અઝવાજે

دَارِ الْيَمَامَا فَلَمْ يَقُلْ لَهَا شَيْئًا فَسَأَلْنَهَا فَقَالَتْ مَا قَالَ لِي شَيْئًا فَقُلْنَ لَهَا

મુતહ્હરાતે તેમને કહ્યું, ફરી વાત કરો ! ત્યાં સુધી કે હુઝૂર તમને જવાબ આપે. જ્યારે હુઝૂર તેમની એટલે

كَلِمِيهِ حَتَّى يُكَلِّمَكِ فَدَارِ الْيَمَامَا فَكَلَّمْتَهُ فَقَالَ لَهَا لَا تُؤْذِينِي فِي عَائِشَةَ

ઉમ્મે સલમાની વારીમાં તેમને ત્યાં તશરીફ લાવ્યા તો ઉમ્મે સલમાએ ફરી વાત કરી. હુઝૂરે ફર્માવ્યું, તમે મને

فَإِنَّ الْوَحْيَ لَمْ يَأْتِنِي وَإِنِّي فِي تَوْبِ امْرَأَةٍ إِلَّا عَائِشَةَ قَالَتْ فَقَالَتْ

આઈશાના બારામાં ઈજા ન આપો ! એટલા માટે કે કોઈ પત્નીના કપડાંમાં હોવાની હાલતમાં વહી નથી

રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફાતિમાને ફર્માવ્યું, શું હું જેની સાથે મહોબ્બત કરું છું તેના સાથે તમે મહોબ્બત નથી

કરતા ?! તેમણે અર્જ કરી જરૂર કરું છું ! તો ફર્માવ્યું, આ (આઈશા) સાથે મહોબ્બત કર ! આ સાંભળીને ફાતિમા

ઉઠીને ચાલ્યા ગયાં અને અઝવાજે મુતહ્હરાત પાસે ગયાં, અને તેમને પૂરી વાતચીત દર્શાવી આપી. તેમણે કહ્યું,

તમે અમારું કાંઈપણ કામ ન બનાવ્યું, ફરીથી જાવ ! અને અર્જ કરો કે આપની બીવીઓ આપને બિન્તે અબી

أَتُوبُ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ أَذَاكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ثُمَّ رَأَيْتُ دَعْوَانَ فَاطِمَةَ

આવતી સિવાય આઈશાના. ઉમ્મે સલમાએ કહ્યું, યા રસૂલુલ્લાહ ! હું હુઝૂરને ઈજા પહોંચાડવાથી તૌબા કરું

بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَرْسَلَنِي إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

છું. ત્યારબાદ અઝવાજે મુતહ્હરાતે ફાતિમા બિન્તે રસૂલુલ્લાહ ﷺ ને બોલાવ્યા. તેમને રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَقُولُ إِنَّ نِسَاءَكَ يَتَشَدُّنَكَ اللَّهُ الْعَدْلُ فِي بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ

બિદમતમાં અર્જ કરવા માટે મોકલ્યાં કે હુઝૂરની પત્નીઓ અબૂબક્રની પુત્રીના બારામાં ઈ-સાફની માગણી

فَكَلَّمْتُهُ فَقَالَ يَا بِنْتِئَةَ الْأَحْيَيْنِ مَا أَحْبَبْتُ فَقَالَتْ بَلَى فَرَجَعْتُ إِلَيْهِنَّ فَأَخْبِرْنِي

કરે છે. હુઝૂરે ફર્માવ્યું, હે પ્યારી બેટી ! હું જેનાથી મહોબ્બત કરું છું શું તું એનાથી મહોબ્બત નથી કરતી ?!

فَقُلْنَ ارْجِعِي إِلَيْهِ فَابْتُ أَنْ تَرْجِعَ فَأَرْسَلَنِي يَنْبِ بِنْتِ حَمِيشٍ فَاتَتْهُ

તેમણે અર્જ કરી, જરૂર ! હવે અઝવાજે મુતહ્હરાત પાસે પરત થયાં અને સર્વ કાંઈ બતાવ્યું. પછી એ લોકોએ

فَأَغْلَطْتُ وَقَالَتْ إِنَّ نِسَاءَكَ يَتَشَدُّنَكَ اللَّهُ الْعَدْلُ فِي بِنْتِ ابْنِ أَبِي قُحَافَةَ

હઝરત ફાતિમાને કહ્યું કે બીજીવાર જાવ ! તો તેમણે ઈ-કાર કરી આપ્યો. હવે અઝવાજે મુતહ્હરાતે ઝયનબ બિન્તે

કહાફાના બારામાં અલ્લાહના વાસ્તે અદ્લનો સવાલ કરે છે. એના પર ફાતિમાએ કહ્યું, બખુદા ! હવે હું કદી આ

બારામાં રસૂલુલ્લાહથી કાંઈ અર્જ કરીશ નહીં ! ત્યારબાદ તે લોકોએ ઝયનબ બિન્તે જહશને મોકલ્યાં. આ તે

હતાં કે અઝવાજમાં મારી બરાબરી કરતાં હતાં. ઝયનબથી વધુ દીનદાર અલ્લાહથી ડરનારી સાચી, સિલએ

રહમી (સગાંથી સદ્વર્તાવ) કરનારી, અધિક સદ્કા આપનારી અને જે કામ અલ્લાહના કુર્બનો સબબ હોય તેને

લગનથી કરનારી કોઈ સ્ત્રીને નથી જોયી, સિવાય કે સ્વભાવમાં તેજી હતી. જે ખૂબ જ જલ્દી ખત્મ થઈ જતી.

ઝયનબે રસૂલુલ્લાહ ﷺ થી ઈજાઝત માગી, હુઝૂરે તેમને ઈજાઝત આપી દેધી. તેમણે અર્જ કરી, યા રસૂલુલ્લાહ !

હુઝૂરની બીવીઓએ મને મોકલી છે, અને તેણીઓ બિન્તે અબી કહાફાના બારામાં અદ્લનો સવાલ કરે છે. પછી

તે મારા બારામાં બોલવા લાગ્યાં અને હદથી આગળ વધી ગયાં. હું રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની આંખોના ઈશારાને જોઈ

રહી હતી કે મને બોલવાની ઈજાઝત આપે છે કે નહીં ?! ઝયનબ એ જ પ્રમાણે બોલતાં રહ્યાં. જ્યારે મેં એ જાણી

લીધું કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એને નાપસંદ નહીં કરે કે હું એમને જવાબ આપું, તો મેં બોલવાનું શરૂ કર્યું ત્યાં સુધી

કે તેમણે ચૂપ થવું પડ્યું. રસૂલુલ્લાહ ﷺ મુસ્કુરાયા અને ફર્માવ્યું, અબૂબક્રની પુત્રી છે ને !

મસાઈલ : આ હદીષથી ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા સિદીકા رضی اللہ عنہا ની ખાસ ફઝીલત સાબિત થઈ

કે તે સર્વે અઝવાજે મુતહ્હરાત કરતાં વધુ હુઝૂરે અક્રદસ ﷺ ને મહબૂબ હતાં. કેટલીક પત્નીઓમાં મહોબ્બતમાં

બરાબરી વાજિબ નથી અને ન એ શક્ય છે. ખૂદ હુઝૂર ﷺ એ ઈશાઈદ ફર્માવ્યો :

"હે અલ્લાહ ! જેનો હું માલિક છું એમાં હું અદ્લ કરું છું, એના બારામાં મારી પૂછતાછ ન કરીશ જેનો હું માલિક નથી."

فَرَفَعَتْ صَوْتَهَا حَتَّى تَتَأَوَّلَتْ عَائِشَةَ وَهِيَ قَاعِدَةٌ فَسَبَّهَا حَتَّى أَتَتْ

જહશને બિદમતે અફદસમાં મોકલ્યાં. તેમણે હાજર થઈને સખત અંદાજમાં કહું, હુજૂર આપની પત્નીઓ

رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيَنْظُرَ إِلَى عَائِشَةَ هَلْ تُكَلِّمُ قَالَ

ઈબને અબૂ કહાફાની પુત્રીના બારામાં અલ્લાહના વાસ્તે ઈ-સાફની માગણી કરે છે ! તેમણે અવાજ પણ મોટો

فَتَكَلَّمَتْ عَائِشَةَ تَرُدُّ عَلَى نَزِيْبٍ حَتَّى أَسْكَنَتْهَا قَالَتْ فَنَظَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ

કરી આપ્યો, અને આઈશાને ઘણું બધું કહી આપ્યું. એ બેઠેલાં હતાં. કાંઈક બુરુ પણ કહી આપ્યું. ત્યાં સુધી કે

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى عَائِشَةَ وَقَالَ إِنَّمَا بِنْتُ أَبِي بَكْرٍ

રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ આઈશાની તરફ જોયું કે કાંઈ બોલતાં નથી ?! આઈશાએ ઝયનબને ભરપુર જવાબ આપ્યો

ત્યાં સુધી કે તેમને ચૂપ કરી દીધાં. રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ આઈશાને જોયાં અને ફર્માવ્યું, એ અબૂબક્રની પુત્રી છે ને !"

وَقَالَ أَبُو مَرْوَانَ الْغَسَّانِيُّ عَنْ هِشَامٍ عَنْ عُرْوَةَ كَانَ النَّاسُ يَتَحَرَّوْنَ بِهَذَا يَوْمَ

"અને અબૂ ગરવાન ગરસાનીએ કહું એનું હશામ એનું - عن هشام عروة - عن هشام عروة

يَوْمَ عَائِشَةَ وَعَنْ هِشَامٍ عَنْ رَجُلٍ مِنْ قُرَيْشٍ وَرَجُلٍ مِنَ الْمَوَالِي عَنِ الزُّهْرِيِّ

કાલ્ત ઇશ્શા કન્ત ઇન્દ નબી ﷺ ફાસ્તાઢન્ત ફાટ્મા ઇન્ હશામ ઇન્ રુશી ઓર ડાજલ ઇન્ આ

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ قَالَتْ عَائِشَةُ كُنْتُ عِنْدَ

મન મોવલી ઇન્ ઝહરી મહમ્દ બન ઇબ્દરહમ્ન બન હાર્થ હશામ

النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَاذَنْتُ فَاطِمَةَ.

મરવી છે."

કોઈને બુશીના મોકા પર તેને હદિયો (નજરાણું) પેશ કરવું મુસ્તહસન (સારું) છે. પત્નીઓ અને એ જ

પ્રમાણે અન્ય સંબંધીઓ આપસમાં લડે તો સમજદારીનો તકાવો એ છે કે ખામોશ રહેવામાં આવે.

અઝવાજે મુતહ્હરાતે પોતાના ખાસ રિશતાની બિના પર હુજૂરે અફદસ ﷺ ની સમક્ષ જે અમુક નામુનાસિબ

વાતો અર્જ કરી છે એના પર એમનાથી કોઈ પૂછતાછ નથી. આ નાઝ તથા બનાવટી વિરોધ કરવાના ફબીલાથી છે. અને

નાઝ તથા અદા જેનો હક્ક છે તે નાઝ તથા અદા રૂપે કાંઈક કહે તો તેનાથી તકલીફ નહીં લિજજત મળે છે.

એટલે અબૂ મરવાન ગરસાનીએ વર્ણવેલ હદીષને એ રીતે રિવાયત કરી છે કે તે બે હદીષો જણાય છે. તેમણે

સાથે હશામ બન એનું - عن هشام بن عروة عن ابيه عن عائشة - સાથે

રિવાયત કરી છે અને ફાટ્મા સ્તાઢન્ત ના બીજી સનદ સાથે વર્ણવેલ છે. એનાથી માલૂમ થાય છે કે આ બીજી

હદીષ છે.

بَابُ مَا لَا يُرَدُّ مِنَ الْمَهْدِيَّةِ ص ٣٥

"કચો હદિથો (તોહફો) પરત કરવો ન જોઈએ" - (૩૫૧)

حدیث ۱۴۴۹
ثَنَا عَزْرَةُ ابْنُ ثَابِتٍ رِ الْاَنْصَارِيِّ ثَنِ ثَمَامَةَ ابْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ

"અઝરહ બિન ધાબિત અ-સારીએ કહ્યું, હું ધુમામહ બિન અબ્દુલ્લાહની [હદીષ : ૧૪૪૯]

دَخَلْتُ عَلَيْهِ فَمَا وَلَنِي طِيبًا قَالَ كَانَ أَسْنُ لَا يُرَدُّ الطِّيبُ قَالَ وَتَرَعَمَ أَسْنُ أَنْ

પાસે ગયો તો તેમણે મને ખુશબુ આપી અને કહ્યું, હઝરત અનસ રઝી અલ્લાહે પુશબુ પરત કરતા (પાછી કાઢતા) ન

السَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَا يُرَدُّ الطِّيبُ بِهِ

હતા. તેમણે કહ્યું કે હઝરત અનસે ફર્માવ્યું કે નબી ﷺ પુશબુ પરત કરતા ન હતા."

(બુખારી ૨/૮૭૮-લિબાસ, તિર્મિઝી-ઈસ્તીઝાન, નિસાઈ-અલ્વલીમા વઝઝનીયતુ)

હદીષ : ૧૪૪૯ની સમજૂતી

طاب ના ઝબરની સાથે, ખુશબુ જે શરીર કે કપડાં પર ઘસવામાં આવે. જેમ કે અત્તર, અથવા સુગંધદાર તેલ. طيب સારી ચીજ, ખબીષ ગંદાની સરખામણીમાં. તિર્મિઝી (ઈસ્તીઝાન-૧૦૨)માં હઝરત ઈબ્ને ઉમર રઝી અલ્લાહેથી મરવી છે કે ફર્માવ્યું : ثلاث لا يرد الوسائد والدهن واللبن "ત્રણ ચીજોને પાછી ન કાઢવામાં આવે, તકિયો, તેલ અને દૂધ.

અબૂ દાઉદ (૨/૨૧૯) તથા નિસાઈ (૨/૨૯૩)એ હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી અલ્લાહેથી રિવાયત કરી કે ફર્માવ્યું : من عرض عليه طيب فلا يردده فانه خفيف الحمل "જેની સમક્ષ ખુશબુ રજૂ કરવામાં આવે તો તેને પરત ન કરે એટલા માટે કે તે ઉઠાવવામાં હલકી છે અને ખુશબુદાર છે."

મુસ્લિમ (૨/૨૩૯)માં ખુશબુને બદલે ريحان છે એટલે ફૂલ.

પણ તિર્મિઝી (ઈસ્તીઝાન-૧૦૨)માં હઝરત અબૂ ઉષ્માન નહદી રઝી અલ્લાહેથી મરવી છે કે ફર્માવ્યું :

إذا أعطى أحدكم الريحان فلا يردده فانه خرج من الجنة "જ્યારે તમને ફૂલ આપવામાં આવે તો પરત ન કરો એટલા માટે કે તે જન્નતથી આવેલ છે."

આ ચાર ચીજો થઈ : તકિયો, ખુશબુ, ફૂલ, દૂધ. અને આ મનાઈ મકરૂહે તન્ઝીહીની હદી સુધી છે. અલ્લામા ઈબ્ને હજરે રયહાનના ઝિકને મરજૂહ (પસંદીદા) ઠરાવેલ છે.

بَابُ الْمَكَافَاةِ فِي الْهَبَةِ ۳۵۲

"હિબાનો બદલો આપવો" - (૩૫૨)

حدیث ۱۴۵۰
عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا قَالَتْ كَانَ

"ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા રઝી અલ્લાહુનના ફર્માવ્યું કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ હદિયો [હદીષ : ૧૪૫૦]

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْبَلُ الْهَدِيَّةَ وَيُنْتِيبُ عَلَيْهَا بِ-

ક્રબૂલ ફર્માવતા અને તેનો બદલો અતા કરતા." (અબૂ દાઉદ-બુયૂઅ, તિર્મિઝી-અલ્બિર-શમાઈલ)

بَابُ الْهَبَةِ لِلْوَالِدِ وَإِذَا أُعْطِيَ بَعْضُ وَلَدِهِ شَيْئًا لَمْ يَجْزُ حَتَّى يَجِدَ لِبَيْنِهِمْ

"ઔલાદ હિબા કરવી, અને પોતાની અમુક ઔલાદને કાંઈ આપે તો જાઈજા નથી

وَيُعْطِي الْأَخْرَيْنَ مِثْلَهُ وَلَا يُشْهَدُ عَلَيْهِ. وَهَلْ لِلْوَالِدِ أَنْ يَرْجِعَ فِي عَطِيَّتِهِ

ત્યાં સુધી કે અન્યોને પણ એના બરાબર આપે એના પર ગવાહ ન બનાવે. શું

وَمَا يَأْكُلُ مِنْ مَالِ وَلَدِهِ بِالْمَعْرُوفِ وَلَا يَتَعَدَّى - ۳۵۲

બાપને જાઈજા છે કે ઔલાદને જે કાંઈ આપે તેને પાછું લઈ લે અને ઔલાદનો

માલ પ્રચલિત તરીકાથી ખાય, હદથી આગળ ન વધે - (૩૫૨)

હદીષ : ૧૪૫૦ની સમજૂતી

હિબાનો બદલો આપવો સુન્નત છે, વાજિબ નથી. અને જો હિબા કરનાર બદલાની શર્ત પર કોઈ ચીજ હિબા કરે તો હફીફતમાં બયઅ છે. હવે જો બદલો માલૂમ તથા નિશ્ચિત હોય તો બયઅ સહીહ છે અને જો અધ્યાહન (ગુપ્ત) હોય તો ફાસિદ. હિબા જો મુત્લફ (બિન શર્તી) હોય તો હઝરત ઈમામ માલિક બદલો આપવો વાજિબ કહે છે.

بَابُ الْهَبَةِ لِلْوَالِدِ وَإِذَا أُعْطِيَ بَعْضَ وَلَدِهِ شَيْئًا لَمْ يَجُزْ حَتَّى يَجِدِلَ بَيْنَهُمْ

"ઓલાદ હિબા કરવી, અને પોતાની અમુક ઓલાદને કાંઈ આપે તો જાઈઝ નથી

وَيُعْطَى الْأَخْرَيْنَ مِثْلَهُ وَلَا يُشْهَدُ عَلَيْهِ - وَهَلْ لِلْوَالِدِ أَنْ يَرْجِعَ فِي عَطِيَّتِهِ

ત્યાં સુધી કે અન્યોને પણ એના બરાબર આપે એના પર ગવાહ ન બનાવે. શું

وَمَا يَأْكُلُ مِنْ مَالِ وَلَدِهِ بِالْمَعْرُوفِ وَلَا يَتَعَدَّى - ص ૩૫૨

બાપને જાઈઝ છે કે ઓલાદને જે કાંઈ આપે તેને પાછુ લઈ લે અને ઓલાદનો

માલ પ્રચલિત તરીકાથી ખાય, હદથી આગળ ન વધે - (૩૫૨)

પ્રકરણનો ખુલાસો : આ પ્રકારના ચાર ભાગ છે : ઓલાદને હિબા કરવું, અને કોઈને કાંઈ આપે તો સૌને સરખે સરખુ આપે, એ જાઈઝ નથી કે કોઈને કાંઈ આપે અને કોઈને કાંઈ ન આપે, અને ન વધઘટ જાઈઝ છે. બાપ ઓલાદને કાંઈ આપીને પાછુ લઈ શકે છે કે નહીં? અને ઓલાદના માલને ઉર્ફના પ્રમાણે વાપરી શકે છે? ઈબ્ને માજહ (અત્તિજરાત, પેજ-૧૬૭)માં હઝરત જાબિરથી અને મુસ્નદે ઈમામ અહમદ (૨/૧૦૪)માં "તમે " انت ومالك لايبك : إرماءً عن علي بن ابي طالب اذ قال له عن عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده " અને તમારો માલ તમારા બાપનો છે."

એનાથી ફલિત થાય છે કે પુત્રનો માલ બાપની મિલકત છે. હવે જો બાપે પુત્રને કાંઈ આપ્યું તો જાણે પોતે પોતાને જ આપ્યું એટલા માટે ઈમામ બુખારીએ આ પ્રકરણ રચીને ફાયદો કરવા ચાલું કે બાપ પોતાની ઓલાદને હિબા કરે તો એ સહીહ છે. ઈબ્ને માજહની હદીષની તાવીલ એ છે કે જરૂરતના સમયે જરૂરત જેટલો પુત્રનો માલ વાપરી શકે છે. પ્રકરણના પહેલાવાળા ભાગ પર બે હદીષો થકી દલીલ કરી. પ્રથમ આ હદીષ : "عدلوابين اولادكم في العطية" "પોતાની ઓલાદના દરમિયાન આપવામાં સમાનતા રાખો." આ હદીષ એના બાદવાળા પ્રકરણમાં ખૂદ ઈમામ બુખારીએ રિવાયત કરી છે, પણ તેમની રિવાયતમાં "العطية" નથી. અલબત્ત ઈમામ તહાવી (શરહે મઆનિયુલ આષાર, પેજ-૨૪૪) એ આ શબ્દોની સાથે "العطية" ના વધારા સાથે રિવાયત કરી છે : "سووا بين اولادكم في العطية كما تحبون ان يسووا بينكم في البر" "પોતાની ઓલાદની વચ્ચે લેવડ દેવડમાં બરાબરી કરો જેવી રીતે તમે ચાહો છો કે તેઓ સુલૂકમાં તમારી સાથે બરાબરી કરે."

બીજી હદીષ ઈબ્ને ઉમર رضي الله عنه ની હદીષ છે જેમાં એવું છે કે રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم એ હઝરત ઉમર رضي الله عنه થી ઊંટ ખરીદીને હઝરત ઈબ્ને ઉમર رضي الله عنه ને આપી દીધું અને ફર્માવ્યું, જે ચાહો કરો. જો હુઝૂર صلى الله عليه وسلم હઝરત ઉમરને ફર્માવતા કે આ ઊંટ ઈબ્ને ઉમરને આપી દો તો તે જરૂર આપી દેત પણ પોતાની સર્વ ઓલાદને એક એક ઊંટ ન આપી શકત અને ઓલાદમાં અદ્દલ ન થાત એટલા માટે હુઝૂરે અફદસ صلى الله عليه وسلم એ ખરીદીને હઝરત ઈબ્ને ઉમરને આપી દીધું. આ અલ્લામા ઈબ્ને બતાલે સ્પષ્ટતા કરી છે. "فيه ما فيه" બાકીના બંને ભાગો પર પ્રકરણમાં વર્ણવેલ હદીષોથી દલીલ પૂરવાર કરી છે.

بَابُ الْأَسْمَاءِ فِي الْهَبَةِ ص ٢٥٢

"હિબા પર ગવાહ બનાવવું" - (૩૫૨)

حدیث ١٤٥١
سَمِعْتُ النَّعْمَانَ بْنَ بَشِيرٍ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ يَقُولُ أَعْطَانِي أَبِي عَطِيَّةً

"મેં હઝરત નોઅમાન બિન બશીર رضی اللہ عنہما થી સાંભળ્યું, તે મિમ્બર પર ફર્માવી [હદીષ : ૧૪૫૧]

فَقَالَتْ عَمْرُؤَةَ بِنْتُ رَوَاحَةَ لَا أَرْضِي حَتَّى تُشْهَدَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

રહા હતા કે મારા પિતાએ મને કાંઈ આપ્યું એના પર અમરા બિન્તે રવાહાએ કહ્યું, જ્યાં સુધી

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنِّي أَعْطَيْتُ

રસૂલુલ્લાહ ﷺ ગવાહ ન થઈ જાય હું રાજી થઈશ નહીં. તે રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની ખિદમતમાં હાજર થયા

إِبْنِي مِنْ عَمْرُؤَةَ بِنْتُ رَوَاحَةَ عَطِيَّةً فَأَمَرْتَنِي أَنْ أُشْهَدَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ

અને અર્જ કરી, શું મેં મારા પુત્રને જે અમરા બિન્તે રવાહાના પેટથી છે કાંઈ આપ્યું છે. તેણે મને હુકમ

قَالَ أَعْطَيْتَ سَائِرَ وَلَدِكَ مِثْلَ هَذَا قَالَ لَا قَالَ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْدُوا ابْنَيْنِ

આપ્યો કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ ને ગવાહ બનાવી દો. પૂછ્યું, બાકીની ઔલાદને પણ એના બરાબર આપ્યું છે ?

أَوْلَادِكُمْ قَالَ فَرَجَعَ وَفَرَّدَ عَطِيَّةً لِي

અર્જ કરી, નહીં ! ફર્માવ્યું, અલ્લાથી ડરો અને તમારી ઔલાદમાં ન્યાય કરો ! તે પલ્ટીને પરત આવ્યા અને

અતિયો પાછો લઈ લીધો." (બુખારી ૧/૨૫૨, અલ્લિબતુલ્લિલવલદ, ૧/૪૬૧ અશશહાદાત, મુસ્લિમ-ફરાઈઝ,

તિર્મિઝી-અહકામ, નિસાઈ-નહલ-અલ્ફજા, ઈબને માજહ-અહકામ, અબૂ દાઉદ-બુયૂઅ)

હદીષ : ૧૪૫૧ની સમજૂતી

કિતાબુશશહાદાતની રિવાયતમાં છે. હઝરત નોઅમાન બિન બશીર رضی اللہ عنہما એ કહ્યું, મારાં માએ મારા પિતાને મને કાંઈક આપવા કહ્યું અને તેમણે મને આપ્યું. છેવટમાં છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું :-

"મને જુલ્મ પર ગવાહ ન બનાવો." ઈમામ માલિક અને ઈમામ બુખારી વગેરેનો મઝહબ એ છે કે જો ઔલાદને બરાબર ન આપે અથવા કોઈને આપે કોઈને ન આપે તો હિબા બાતિલ છે. ઈમામ અહમદે ફર્માવ્યું, હિબા સહીહ છે પણ એનાથી રુજૂઅ (પરત લેવું) વાજિબ છે. એ હઝરાતની દલીલ આ હદીષ છે. આપણો મઝહબ એ છે કે આ હિબા સહીહ છે. અલ્બત્ત જો બાપે અમુક ઔલાદને નુકસાન પહોંચાડવાની નિયત કર્યું તો ગુનેહગાર છે, પણ જેને જે આપી દીધું તે તેનો માલિક થઈ ગયો. અને અમુક ઔલાદમાં અગ્રતા આપવામાં કોઈ દીની કારણ હોય તો ગુનેહગાર થશે નહીં. દા.ત. એક પુત્ર આલિમ છે તો તે ઈલ્મના પ્રચારમાં વ્યસ્તતાને કારણે રોજી કમાવા ધંધો નથી કરી શકતો. અને આ ખાસ કરવામાં પુત્રો તથા પુત્રીઓ બંનેવ એક જ હુકમમાં છે, બંનેને સમાન

بَابُ هِبَةِ الرَّجُلِ لِامْرَأَتِهِ وَالْمَرْأَةِ لِزَوْجِهَا ص ٢٥٢

"પતિનુ પત્નીને અને પત્નીનું પતિને હિભા કરવુ." –(૨૫૨)

قَالَ اِبْرَاهِيْمُ جَابِرًا -

ت
٤٨٠

"ઈબ્રાહીમે કહ્યું કે જાઈજ છે."

[તઅલીફ : ૪૮૦]

وَقَالَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ لَا يَرْجِعَانِ

ت
٤٨١

"અને ઉમર ઈબ્ને અબ્દુલ અઝીઝે કહ્યું, બંનેમાંથી કોઈ રુજૂઅ નથી કરી શકતું."

[તઅલીફ : ૪૮૧]

આપે. આ હુકમ ઈસ્તેહબાબી (મુસ્તહબ હોવાના સ્થાને) છે અને નેહી તન્હીહીના સ્થાને છે.

આપણી દલીલ હઝરત અબૂબક رضي الله عنهનો અમલ છે. તેમણે વિસાલ વેળાની બીમારી વખતે ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضي الله عنهاને ફર્માવ્યું, મેં તમને એક અતિયો (તોહફો) આપ્યો હતો તેના પર જો તમે કબજો કરી લીધો હોત તો એ તમારો હતો, અને આજે વારસો માટે છે. (શરહે મઆનિયુલ આષાર, ૨/૨૪૫) એ જ રીતે હઝરત ઉમર رضي الله عنهએ તેમના સાહબઝાદા આસિમને આપ્યું, અન્ય ઔલાદને ન આપ્યું. તેમજ હઝરત અબ્દુરહમાન બિન ઔફ رضي الله عنهએ પણ ઉમ્મે કુલ્ષૂમને અન્ય ઔલાદ કરતાં વધુ આપ્યું. (શરહે મઆનિયુલ આષાર, ૨/૨૪૫)

આ હદીષની અમુક રિવાયતોમાં આ પ્રમાણે છે : فان اذنت ان اجيزه له اجزت : જો હુઝૂર ઈજાઝત આપે કે હું એને લાગુ કરી દઉં તો લાગુ કરી દઉં. (ઉપર મુજબ) આ પરથી સમજમાં આવે છે કે તેમણે હજી હિભા લાગુ પાડેલ ન હતો અને ખિદમતે અફદસમાં મશવરા માટે હાજર થયા હતા.

એના પર ઈજમાઅ છે કે ઔલાદ હોવા છતાં જો કોઈ શખ્સ પોતાનો કુલ માલ કોઈને હિભા કરી આપે તો એ સહીહ છે, પછી જો ઔલાદમાંથી કોઈને કુલ માલ આપી દીધો તો એથી અધિક કક્ષાએ સહીહ થશે.

ઔલાદના વચ્ચે વહેંચણીમાં સમાનતાની હકીકત એ છે કે જો કોઈને આપશે અને કોઈને કાંઈ નહીં આપે અથવા ઓછું વત્તુ આપશે તો તેમના વચ્ચે બગાડ અને અદાવત પેદા થશે અને બાપથી નફરતનો અંદેશો પણ છે, આ પરથી સમજમાં આવ્યું કે ઔલાદ સાથે એવો વર્તાવ કરવો જોઈએ નહીં કે જેનાથી તેમનામાં મતભેદો ઉદ્ભવે અને બાપથી નફરત ઉદ્ભવે.

તઅલીફ : ૪૮૦ની સમજૂતી

પતિ પત્નીમાં લાભો સંયુક્ત હોય છે અને એનો રિવાજ છે કે દરેક એકબીજાની ચીજ વિના સંકોચે વાપરે છે એટલા માટે પતિ પત્નીનું એકબીજાને કાંઈક હિભા કરવું જાણે કે પોતાને જ હિભા કરવું છે એટલા માટે એના જાઈજ તથા નાજાઈજ હોવાનો સવાલ પેદા થાય છે, એટલા માટે ઈમામ બુખારીએ આ પ્રકરણ રચ્યું છે અને સમર્થનમાં હઝરત ઈબ્રાહીમ નખઈ અને અન્ય તાબઈનનો ફૌલ નફલ કર્યો. હઝરત ઈબ્રાહીમ નખઈના આ ઈર્શાદને ઈમામ અબ્દુરઝઝાફ અને ઈમામ તહાવીએ મૌસૂલન રિવાયત કર્યો છે. ઈમામ તહાવીના તરીકામાં આટલું વધારે છે કે એમાંથી કોઈને રુજૂઅનો હક્ક નથી અને ઈમામે આ'ઝમના તરીકાથી જે રિવાયત છે એના શબ્દો આ પ્રમાણે છે : પતિ પત્ની ઝૂરહમ મહરમના સ્થાને છે જ્યારે એકબીજાને કાંઈ હિભા કરે તો રુજૂઅનો હક્ક નથી.

તઅલીફ : ૪૮૧ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ અબ્દુરઝઝાફે સનદે મુત્તસિલની સાથે રિવાયત કરી.

ت ٤٨٢
وَقَالَ الزُّهْرِيُّ فِيمَنْ قَالَ لِامْرَأَتِهِ هَبِي لِي بَعْضَ صَدَاقِكَ أَوْ

'ઈમમ ઝુહરીએ એ શખ્સના બારામાં ફર્માવ્યું, જેણે પોતાની પત્નીને કહ્યું, [તઅલીફ : ૪૮૨]

كُلَّهُ ثُمَّ لَمْ يَكُنْ إِلَّا يَسِيرًا حَتَّى طَلَقَهَا فَرَجَعَتْ فِيهِ قَالَ يُرَدُّ إِلَيْهَا إِنْ كَانَ خَلْبَهَا

તારી કુલ મહેર અથવા અમુક મને હિબા કરી આપ. પછી તેણીને તલાક આપી દીધી અથવા સ્ત્રીએ રુજૂઅ

وَإِنْ كَانَتْ أَعْطَتْهُ عَنْ طَيِّبِ نَفْسٍ لَيْسَ فِي شَيْءٍ مِنْ أَمْرِهَا خَدِيعَةٌ جَاءَتْ قَالَ

કરી લીધું, તો પતિ મહેર પરત કરે. જો તેણે એને ઘોંકો આપ્યો છે તો. અને જો તેણીએ ખુશી સાથે આપેલ છે

تَعَالَى فَإِنْ طَبَنَ تَكْمُ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُّهُ هِنِيئًا مَرِيًّا -

તો તેને પરત લેવાનો હક્ક નથી. જ્યારે કે તેમાં કોઈ ઘોંકો ન હોય. અલ્લાહ ﷻ એ ફર્માવ્યું : જ્યારે તમારી પત્નીઓ પોતાના મહેરમાંથી તમને કાંઈક ખુશીપૂર્વક આપી દે તો તેને મજાથી ખાવ."

حدیث ١٤٥٢
حَدَّثَنَا ابْنُ طَارِسٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا

"હઝરત ઈબને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما એ કહ્યું કે નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું, [હદીષ : ૧૪૫૨]

قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعَائِدُ فِي هَبْتِهِ كَالْكَلْبِ لَيْفِي ثُمَّ

હિબા પાછું લેનાર એ ફૂતરા સમાન છે જે ઉલટી કરીને

تألیف : ૪૮૨ની સમજૂતી

આ તઅલીફને અબ્દુલ્લાહ ઈબને વહબે મુતસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે. આપણે ત્યાં સ્ત્રીને રુજૂઅનો હક્ક નથી ભલે પતિએ ઘોંકાથી મહેર વસૂલ કરી હોય, શર્ત એ છે કે પતિએ કબજો કરી લીધો હોય અને જો પતિએ કબજો કર્યો ન હતો અને સ્ત્રીએ રુજૂઅ કરી લીધું તો હિબા ખત્મ થઈ ગયો, કેમ કે કબજો ન હોવાના કારણે સંપૂર્ણ ન થયું હતું.

સામ્યતા : ઈમમ બુખારીએ પ્રકરણની સાબિતીમાં હદીષ-૧૪૫ વર્ણવી જે ભાગ-૨ના પેજ નં. ૭૨ થી ૭૫ પર લખવામાં આવી ચૂકી છે. એમાં એ છે કે જ્યારે નબી ﷺ ની બીમારી સખ્ત થઈ ચૂકી તો અઝવાજે મુતહ્હરાતથી તેની ઈજાઝત ફર્માવી કે "આઈશા"ના ઘરે બીમારીના દિવસો પસાર કરે. અઝવાજે મુતહ્હરાતે તેની ઈજાઝત આપી દીધી. એનો સાર એ નીકળ્યો કે અઝવાજે મુતહ્હરાતે પોતાનો હક્ક હુઝૂરને હિબા કરી આપ્યો. અને પ્રકરણ એ જ હતું, પતિનું પોતાની પત્નીને અને પત્નીનું પોતાના પતિને હિબા કરવું. આ તફ્ફદીર પર પ્રકરણમાં હિબાનો શાબ્દિક અર્થ મુરાદ હશે.

હદીષ : ૧૪૫૨ની સમજૂતી

આ હદીષના પ્રારંભમાં આટલું અધિક છે :
باب لا یحل لاحد ان یرجع فی هبته
ليس لنا مثل السوء الذي يعود في هبته

नुग्रहवुल् फ़ारी शरहे बुखारी (भाग-५)

(508)

હિબા વિશે પ્રકરણ

يَعُودُنِي قَيْسُهَا

પરત લે." (બુખારી, ૧/૩૭૫ બે તરીકાથી, ૨/૧૦૩૨ અહીયલ, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, નિસાઈ, ઈબ્ને માજહ)

بَابُ هِبَةِ الْمَرْأَةِ بِغَيْرِ نَرْوَجَهَا وَعَيْقُهَا إِذَا كَانَ لَهَا نَرْوَجٌ فَهِيَ جَائِزَةٌ إِذَا لَمْ تَكُنْ

"પત્નીનું પતિના સિવાય કોઈ અન્યને હિબા કરવું અને આઝાદ કરવું જ્યારે કે એનો

سَفِيهَةٌ - فَإِذَا كَانَتْ سَفِيهَةً لَمْ يَجُزْ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَلَا تَوْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُم مِّنْ

પતિ હોય અને તે ખફીકુલ્અફલ ન હોય. અને જ્યારે કે કમ અફલ હોય તો ખઈઝ નથી.

અલ્લાહ તઆલાએ ફર્માવ્યું, અને કમ અક્કલવાળાઓને તેમનો તે માલ ન આપો

જે તમારી પાસે હોય." - (૩૫૩)

પ્રકરણની સ્પષ્ટતા : سَفِيهَةٌ થી મુરાદ કમઅફલ અથવા પાગલ છે અને આયત આ બંને સિવાય નાબાલિગ બાળકોને પણ સમાવે છે ચાહે છોકરો હોય કે છોકરી.

حديث ١٤٥٣ عَنْ كُرَيْبِ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا أَنَّ مِيمُونََةَ

"હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضی اللہ عنہما ના આઝાદ કરેલા ગુલામ કુરૈબથી રિવાયત છે કે [હદીષ : ૧૪૫૩]

بِنْتُ الْحَارِثِ أَخْبَرْتُنَا أَنَّهَا اعْتَقَتْ وَوَلِدَةٌ وَلَمْ تَسْتَأْذِنِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત મૈમૂના رضی اللہ عنها એ એક કનીઝને આઝાદ કરી આપી અને નબી ﷺ થી ઈજાઝત ન

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا كَانَ يَوْمَ مَا الدِّي يَدُورُ عَلَيْهَا فِيهَا قَالَتْ أَشْعَرْتُ يَا رَسُولَ

લીધી. જ્યારે એમની વારીનો દિવસ આવ્યો તો તેમણે અર્ઝ કરી, યા રસૂલલ્લાહ ! હુઝૂરની જાણમાં એ વાત

ફૂતરાની જેમ કે ઉલ્ટીને પાછી લે છે.

સામ્યતા : પ્રકરણથી સામ્યતા તેના સામાન્યપણા સાથે છે જેમાં પતિ પત્ની પણ સામેલ છે. ઈબ્ને તાઉસથી મુરાદ અબ્દુલ્લાહ છે.

હદીષ : ૧૪૫૩ની સમજૂતી

وليدة ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત મૈમૂના رضی اللہ عنها એ નબી ﷺ થી એક ખાદિમ તલબ કર્યો હતો. હુઝૂરે તેમને એક હબ્શી કનીઝ અતા ફર્માવી જે તેમણે આઝાદ કરી આપી.

અને ઉસૈલીની રિવાયત اخواتک છે. ઈમામ ફાઝી અયાઝે ફર્માવ્યું, શક્ય છે, આ રિવાયત સહીહ હોય, એટલા માટે કે મોઅત્તામાં اخیک છે. અલ્લામા ઈબ્ને બતાલે કહ્યું, કે સગાંઓને સદકો આપવો ગૈર સગાં કરતાં અફઝલ છે જેમકે ઈમામ અહમદ (મુસ્નદ ૪/૧૭, ૧૮), તિર્મિઝી (ઝકાત), નિસાઈ (બાબુસસદકાતિ અલલ્અકારિબ-૨૬૧) એ રિવાયત કર્યું કે ફર્માવ્યું,

"مِسْكِينٌ عَلَى الصَّدَقَةِ عَلَى الْمَسْكِينِ صَدَقَةٌ وَعَلَى ذِي الرَّحْمِ ثِنْتَانِ صَدَقَةٌ وَصَلَةٌ" "મિસ્કીનને સદકો આપવો કેવળ સદકો છે અને સગાંને આપવું એ સદકો તથા સિલએ રહમ (સગાંથી સદવર્તાવ) બંનેવ છે."

اللَّهُ أَيْ أَعْتَمْتُ وَلِيَدِي قَال أَوْ فَعَلْتِ قَالَتْ نَعَمْ قَالَ أَمَا أَنْتِ لَوْ أَعْطَيْتِهَا

આવી હશે કે મેં મારી કનીઝને આઝાદ કરી દીધી. ફર્માવ્યું, શું ખરેખર તે એવું કર્યું છે? અર્ઝ કરી, જી! ફર્માવ્યું,

أَخْوَالِكَ كَانَ أَعْظَمَ لِأَجْرِكَ ع

કાશ! કે તું તારા મામાઓને આપી દેત તો તારા માટે વધારે સવાબ થાત."

(બુખારી ૧/૩૫૩, અબૂ દાઉદ-નિકાહ, નિસાઈ-ઉશરતુન્નિસાઅ)

حدیث ۱۴۵۴ عَنْ عُرْوَةَ عَنِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا قَالَتْ كَانَتْ

"ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضی اللہ عنہا એ ફર્માવ્યું, રસૂલુલ્લાહ ﷺ [હદીથ : ૧૪૫૪]

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ سَفْرًا أَقْرَعَ بَيْنَ

જ્યારે સફરનો ઈરાદો ફર્માવતા તો પોતાની પત્નીઓ દરમ્યાન કુર્આ (ચિટ્ટી) નાખતા,

نِسَائِهِنَّ فَأَيَّتَهُنَّ خَرَجَ سَهْمُهَا خَرَجَ بِهَا مَعَهَا وَكَانَ يَقْسِمُ لِكُلِّ

જેનો હિસ્સો નીકળતો તેને સાથે લઈ જતા અને દરેક પુનિત પત્ની માટે એક દિવસ

امْرَأَةً مِنْهُنَّ يَوْمَهَا وَلَيْلَتَهَا غَيْرَ أَنْ سَوَدَةَ بِنْتُ زَمْعَةَ وَهَبَتْ يَوْمَهَا

અને એક રાતની વારી હતી, સિવાય એના કે સોદા બિન્તે જમ્અહ એ પોતાની વારી નબી ﷺ ની

وَلَيْلَتَهَا لِعَائِشَةَ نَزَّوَجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَبَتَّغِي بِذَلِكَ رَضِيَ

પત્ની આઈશાને હિબા કરી આપી હતી. એનાથી એમનો હતું

رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ع

નબી ﷺ ની રઝા હતી."

(બુખારી, ૧/૩૬૩ અશ્શહાદાત, ૧/૩૭૦ બાબુ કુર્અહ ફિલ મુશ્કિલાત ૧/૪૦૩ જેહાદ, ૨/૫૯૪ મગાઝી, ૨/૬૯૬ તફસીર, ૨/૭૮૫ અન્નિકાહ, અબૂ દાઉદ-નિકાહ, નિસાઈ-ઉશરતુન્નિસાઅ)

પણ આ હુકમ મુત્લફન દુરુસ્ત નથી. જો કોઈ મિસ્કીન સગા કરતાં વધુ મોહતાજ તથા જરૂરતમંદ છે તો એ સ્થિતિમાં મિસ્કીનને આપવો અફઝલ થશે. નિસાઈની રિવાયતમાં છે કે ફર્માવ્યું, "કેમ ન તેને આપીને પોતાની ભત્રીજીને બકરી ચરાવવાથી છૂટકારો અપાવ્યો?!" આ પરથી જાણવા મળ્યું કે તેમનાં કેટલાંક સગાં અધિક જરૂરતમંદ હતાં એટલે એવું ફર્માવ્યું.

હદીથ : ૧૪૫૪ની સમજૂતી

પ્રકરણથી સામ્યતા એ છે કે ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત સૌદા બિન્તે અબી સુહૈબને પોતાની વારી હઝરત ઉમ્મુલ મોમિનીન સિદીકા رضی اللہ عنہાને આપી દીધી. આ સ્ત્રીનું પતિ સિવાય

નુઝલુલ્ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(510)

હિબા વિશે પ્રકરણ

بَابُ مَنْ لَمْ يَقْبَلِ الْهَدِيَّةَ لِعِلَّتِهِ ۳۵۳

"જેણે હદિયો કોઈ કારણે ફબૂલ ન કર્યો" - (૩૫૩)

ت ۴۸۳ وَقَالَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ كَأَنْتِ الْهَدِيَّةُ فِي مَنْ رَسُولٍ

"અને હઝરત ઉમર બિન અબ્દુલ અઝીઝે ફર્માવ્યું, રસૂલુલ્લાહ ﷺ ના [તઅલીફ : ૪૮૩]

اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَدِيَّةً وَالْيَوْمِ رَسُولًا -

જમાનામાં હદિયો હતો અને આજે રિશ્વત (લાંચ) છે."

بَابُ إِذَا وَهَبَ هِبَةً أَوْ وَعَدْتُمْ مَاتَ قَبْلَ أَنْ يَصِلَ إِلَيْهَا ۳۵۴

"જ્યારે કોઈ ચીજ હિબા કરી અથવા હિબા કરવાનો વાયદો કર્યો પછી જેને હિબા કરી તેના સુધી તે ચીજ પહોંચતા પહેલાં મરી ગયો. - (૩૫૩)

ت ۴۸۴ وَقَالَ عُيَيْدَةُ إِنْ مَاتَ وَكَأَنْتِ فَصَلَّتِ الْهَدِيَّةُ وَالْمُهْدِيُّ لَ

"અને ઓબેદાએ કહ્યું, જો હિબા કરનાર મરી જાય અને જેને હદિયો કરવામાં [તઅલીફ : ૪૮૪]

حَىٰ فَهِيَ لَوَرَثَتِهِ وَإِنْ لَمْ تَكُنْ فَصَلَّتِ فَهِيَ لَوَرَثَةِ الَّذِي أَهْدَىٰ -

આવ્યો તેની જિંદગીમાં જ હિબા અલગ કરી લેવામાં આવ્યું હોય તો તેના વારસોના માટે છે, અને જો અલગ ન કરવામાં આવ્યું હોય તો હદિયો આપનારનાં વારસોનું છે."

કોઈને હિબા કરવું થયું. આ લાંબી હદીષે ઈફકનો ટુકડો છે જેને ઈમામ બુખારીએ ૧૩-૧૪ પ્રકરણોમાં વર્ણન કરેલ છે, ક્યાંક પૂરી હદીષ ક્યાંક તેના અમુક ભાગો. કિતાબુશશાહાદાતમાં એના પર જરૂરત મુજબની ચર્ચા થશે. પતિને અધિકાર છે કે જ્યારે સફરમાં જાય તો જે પત્નીને ઈચ્છે લઈ જાય, અને બેહતર એ છે કે કુર્અહ અંદાઝી કરે (ચિટ્ટીથી ડ્રો કરે). પરત થતાં બેહતર એ છે કે બીજી સ્ત્રીઓને ત્યાંથી વારી શરૂ કરે. એક સ્ત્રીએ પોતાની વારી કોઈ શોકયને હિબા કરી આપી તો તેને ત્યાં તેની વારીમાં રહે, તેણીને પોતાની વારી પરત લેવાનો અધિકાર છે.

તઅલીફ : ૪૮૩ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈબ્ને સઈદે મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી. પૂરી તઅલીફ આ પ્રમાણે છે. હઝરત ઉમર બિન અબ્દુલ અઝીઝને એક દિવસે સફરજનની ખ્વાહિશ થઈ. તેને ખરીદવા માટે ઘરમાં કાંઈ ન હતું. અમે તેમની સાથે સવાર થઈને ચાલ્યા તો દેરેસમ્આનનાં બાળકોએ સફરજનનો તબાફ પેશ કર્યો તેમાંથી એકને હાથમાં લઈ લીધું સૂંઘ્યું પછી પરત કરી આપ્યું. મેં (કુરાત બિન મુસ્લિમે) તેમનાથી આના બારામાં અર્ઝ કરી તો ફર્માવ્યું કે મને જરૂરત નથી. મેં અર્ઝ કરી રસૂલુલ્લાહ ﷺ હદિયો ફબૂલ કરતા હતા ! ફર્માવ્યું, એ લોકો માટે હદિયો હતો પણ આજે સરકારી કર્મચારીઓના માટે રિશ્વત (લાંચ) છે.

તઅલીફ : ૪૮૪ની સમજૂતી

આપણા તથા ઈમામ શાફઈ رحمته الله عليه ની નજીક હિબા સંપૂર્ણ થવા માટે કબજો શર્ત છે. અને પ્રકરણમાં જે સ્થિતિ વર્ણવી છે એમાં કબજો નથી, એટલા માટે હિબા કરનાર તથા હિબા લેનારના મૃત્યુ બાદ હિબા બાતિલ થઈ ગયો અને ચીજ હિબા આપનારના વારસોની મિલકત થઈ ગઈ. અને

ت ٤٨٥ وَقَالَ الْحَسَنُ أَيُّهُمَا مَاتَ قَبْلُ فِيهِ لَوْرَثَةِ الْمُهْدَى لَكَا

"અને ઈમામ હસન બસરીએ ફર્માવ્યું, એ બંનેમાં જે પણ પ્રથમ મરી જાય તો [તઅલીફ : ૪૮૫]

إِذَا قَبِضَهَا الرَّسُولُ

તે હિબા પામનારના વારસોનું છે જ્યારે કે ફાસિદે તેના પર કબજો કરી લીધો હોય."

વાયદો કર્યો હતો હજી એના પર અમલ કર્યો ન હતો એવામાં મરી ગયો, જેથી વાત જ ખત્મ થઈ ગઈ. વાયદો કરનારાના વારસો પર તેને પૂરો કરવું વાજિબ નથી, કેમ કે એ બંનેવ મસ્અલાઓમાં મતભેદ છે, એટલા માટે ઈમામ બુખારીએ કોઈ હુકમ વર્ણન નથી કર્યો.

وقال عبيدة : તેમના કૌલનો મતલબ એ છે કે જેને હિબા કરવામાં આવ્યું તેની હયાતમાં કોઈકે તેને હિબા કર્યું અને તેની હયાતમાં જ પોતાની માલિકીથી અલગ કરી નાખ્યું. દા.ત. કોઈને આપ્યું કે ફલાણાને દઈ આવો. અને ત્યારબાદ બંનેવ મૃત્યુ પામ્યા તો હિબા સહીહ છે, અને જો હિબા પામનારની હયાતમાં અલગ કર્યું ન હતું તો હિબા સહીહ નથી. જાણે એમની નજીક હિબા સંપૂર્ણ થવા માટે કબજો શર્ત નથી, કેવળ ગૈર હિબા કરેલથી અલગ કરવું પૂરતું છે.

અને એક રિવાયતમાં فصلتને બદલે وصلت છે. એટલે હિબા પામનાર સુધી પહોંચી જાય, પણ જમહૂરની નજીક હિબા પામનાર અથવા તેના વકીલનો કબજો, હિબા સંપૂર્ણ થવા માટે જરૂરી છે. શરહકર્તાઓએ એને જમહૂરના મઝહબના પ્રમાણે કરવાના માટે એ સ્પષ્ટતા કરી છે કે فصلતથી મુરાદ એ છે કે કોઈને પહોંચાડવા માટે આપી દીધું. હવે એ કાસિદનો કબજો હિબા પામનારનો કબજો છે. આ સ્પષ્ટતા જેવી છે તેવી જાહેર છે એના પર فصلતની દલીલ નિશ્ચિત રૂપે નથી. બીજી મિલકતથી અલગ કરીને પોતાના ઘરે રાખવું એ પણ જુદા કરવું છે અલ્બત્ત وصلتની દલાલત કબજા માટે દુરુસ્ત છે કેમ કે હફીફી વસૂલ (વાસ્તવમાં પહોંચવું) એ જ છે કે હદિયો પામનાર તેને પોતાના કબજામાં કરી લે.

તઅલીફ : ૪૮૫ની સમજૂતી

ઓબેદે હિબા કરનારની બીજી મિલકતથી અલગ કરવા અથવા હિબા પામનાર સુધી પહોંચવા પર તફાવત કર્યો હતો અને હઝરત ઈમામ હસન બસરીએ ફાસિદના કબજો કરવા ન કરવા પર હુકમમાં તફાવત કર્યો છે. એટલે કે જો ફાસિદે કબજો કરી લીધો હતો તો હિબા પામનારના વારસોનો છે એટલે હિબા સંપૂર્ણ થઈ ગયો. અને જો ફાસિદે કબજો કર્યો ન હતો તો હિબા કરનારના વારસોની છે, એટલે કે આ સ્થિતિમાં હિબા પૂર્ણ ન થયો. પ્રકરણના બીજા હિસ્સા વાયદાના બારામાં હઝરત જાબિર رضي الله عنهની તે હદીષ લાવ્યા છે જેમાં એ વર્ણન છે કે હુઝૂરે અફઠસ عليه السلامના વિસાલ પછી જ્યારે બહરૈનનો માલ આવ્યો તો હઝરત અબૂબક رضي الله عنهએ એલાન કરાવી આપ્યું કે જો કોઈને કાંઈ આપવાનો રસૂલુલ્લાહ عليه السلامએ વાયદો ફર્માવ્યો હતો તો એ આવે ! હું હાજર થયો કે મને રસૂલુલ્લાહ عليه السلامએ વાયદો ફર્માવ્યો હતો, તો મને ત્રણ ખોબા આપ્યા.

ઈમામ બુખારી એ ફાયદો કરવા ચાહે છે કે વાયદો કરીને કોઈ વફાત પામી જાય તો વારસોએ તેને પૂરો કરવો જરૂરી છે. પરંતું જમહૂર કહે છે કે હુઝૂરે અફઠસ عليه السلامની ઉચ્ચ શાનને લક્ષમાં રાખીને હઝરત સિદીકે અકબરે એને મુસ્તહબ અથવા નફ્લી રીતે પૂરો ફર્માવ્યો. એમાં કોઈને શક નથી કે વાયદો વફા કરવું એ ઉચ્ચ અખલાકમાંથી છે. આ હદીષમાં વાજિબ હોવા માટે દલીલ પૂરો પાડનાર કોઈ શબ્દ નથી. દૈન (કર્ઝ)ની સાથે વર્ણન વાજિબ થવાની દલીલ નથી એટલા માટે કે એ નિશ્ચિત છે કે ઈફ્તરાન બિઝ્ઝિક ઈફ્તરાન ફિલ્હુકમને મુસ્તહબિમ (લાઝિમ) નથી.

بَابُ كَيْفَ يُقْبَضُ الْعَبْدُ وَالْمَتَاعُ ٣٥٣

"ગુલામ તથા સામાન પર કબજે કેવી રીતે કરવામાં આવે છે" - (૩૫૪)

حدیث ۱۴۵۵
عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنِ السُّوَرِيِّ بْنِ مَحْرَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّهُ

"હઝરત મિસ્વર બિન મખરમા રઝી અલ્લાહુ એ કહ્યું કે નબી ﷺ એ કૃબાઓ (જભમા) [હદીષ : ૧૪૫૫]

قَالَ اقْتَسَمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْبِيَةَ وَلَمْ يُعْطِ مَحْرَمَةَ

વહ્યી અને મખરમાને એમાંથી કાંઈ ન આપ્યું તો મખરમાએ કહ્યું કે હે બેટા ! મને રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની

مِنْهَا شَيْئًا فَقَالَ مَحْرَمَةُ يَا بَنِيَّ ائْتَلِقْ بِنَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ

ખિદમતમાં 'લઈ ચાલો ! હું એમની સાથે ગયો તો કહ્યું, અંદર જઈને હુઝૂરને બોલાવો ! મેં હુઝૂરને બોલાવ્યા.

وَسَلَّمَ فَأَنْطَلَقْتُ مَعَهُ فَقَالَ ادْخُلْ فَاذْعُبْ لِي قَالَ فَدَعَوْتُهُ لِي فَخَرَجَ إِلَيْهِ

હુઝૂર મખરમા પાસે તશરીફ લાવ્યા અને હુઝૂરના ખભા પર એમાંથી એક કૃબા (જભમા) હતી. કર્માવ્યું, મેં

وَعَلَيْهَا قَبَاءٌ مِنْهَا فَقَالَ خَبَأْنَا هَذَا لَكَ قَالَ قَطَرَ إِلَيْهِ فَقَالَ رَضِيَ مَحْرَمَةَ مِنْهُ

તમારા માટે છુપાવી રાખી હતી. મખરમાએ એને જોઈ અને અર્જ કરી, મખરમા ખુશ થઈ ગયો !"

(બુખારી ૧/૩૬૩ અશશહાદત, ૧/૧૪૦ જેહાદ, ૨/૮૬૩, ★ ૮૭૧ બાબુલ મુઝરદ બિઝ્ઝહબ ★ લિબાસ, ૨/૮૦૫ અલ્અદબ, મુસ્લિમ-ઝકાત, અબૂ દાઉદ-લિબાસ, તિર્મિઝી-ઈસ્તીઝાન, નિસાઈ-અઝ્ઝીનત)

હદીષ : ૧૪૫૫ની સમજૂતી

કિતાબુશશહાદાતમાં છે કે હઝરત મખરમાએ દરે અફદસ પર ઉભા રહીને કાંઈક વાત કરી તો હુઝૂરે અફદસ ﷺ એ તેને સાંભળી લીધી અને હઝરત મખરમાની પાસે તશરીફ લાવ્યા. શક્ય છે એ તરફ અવાજ સાંભળીને હુઝૂરે બહાર આવવાનો ઈરાદો કર્યો હોય અને આ બાજુ મિસ્વર અંદર ગયા હોય. કિતાબુલ્ લિબાસની રિવાયતમાં છે કે જ્યારે હઝરત મખરમાએ હઝરત મિસ્વરને કહ્યું કે અંદર જઈને હુઝૂરને બોલાવી લાવો ! તો એ વાત એમને નાપસંદ પડી. હઝરત મખરમાએ કહ્યું, જાવ ! હુઝૂરે અફદસ ﷺ જબ્બાર એટલે સખ્તી કરનાર નથી ! તેમનો એ ક્રોલ એ વાતની દલીલ છે કે તે મુખ્લિસ મોમિન હતા, મુનાફિક ન હતા. કિતાબુલ અદબની રિવાયતમાં છે કે હઝરત મખરમાના મિજાઝમાં કાંઈ હતું, એટલે સખ્તી હતી. સખ્ત વાત કરનાર તથા જલ્દી નારાઝ થનાર હતા.

من ديباج مزرد بالذهب : કિતાબુલ લિબાસની રિવાયતમાં છે : એ કૃબા દીબાની હતી જે સોનાથી સજાવેલ હતી. દીબા રેશમી કપડું છે. લગભગ આ રેશમ હરામ થવા પહેલાંનો બનાવ છે. અથવા એમને એટલા માટે આપ્યું હતું કે તેઓ સ્ત્રીઓને પહેરાવે અથવા વેચીને કિંમત ખર્ચમાં લે.

مخرمه بن نوفل : એ બની ઝુહરાના સરદારોમાંથી હતા. ફતહ મક્કાના મોકા પર ઈસ્લામથી પાવન થયા. હિ.સ. ૨૦માં ૧૧૫ વરસની વયે વાસિલ બહક્ક (બુદાને પ્યારા) થયા.

بَابُ إِذَا وَهَبَ دَيْنًا عَلَى رَجُلٍ مَرَّةً

"કરજદાર પર જે કરજ હતું તે જ તેને હિબા કરી આપ્યું." –(૩૫૪)

قَالَ شُعْبَةُ عَنِ الْحَكَمِ هُوَ جَائِزٌ

ت
૬૮૬

"શઅબાએ હકમથી રિવાયત કરી કે તેમણે ફર્માવ્યું, એ જાઈઝ છે." [તઅલીફ : ૪૮૬]

وَوَهَبَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ لِرَجُلٍ دَيْنًا

ت
૬૮૭

"અને હઝરત ઈમામ હસન મુજતબા رضی اللہ عنہ નું એક શખ્સ પર કરજ હતું [તઅલીફ : ૪૮૭]

તેમણે એ તેને હિબા (બખ્શિશ) કરી આપ્યું."

وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ كَانَ عَلَيْهِ حَقٌّ فَلْيُعْطِ

ت
૬૮૮

"અને નબી ﷺ એ ફર્માવ્યું કે જેનો કોઈના પર હક્ક હોય તો ક્યાં તો તેને [તઅલીફ : ૪૮૮]

أَوْ لِيَتَحَلَّلَهُ مِنْهُ

આપી દે અથવા માફ કરાવી લે."

તઅલીફ : ૪૮૭ની સમજૂતી

એના જવાઝ (જાઈઝ હોવા)માં કોઈને કહેવાપણુ નથી, પણ એ હિબા (બખ્શિશ) નથી, બરી કરવું અને હક્ક જતો કરવું છે એટલા માટે એમાં કબજાની હાજત (જરૂરત) નથી. એની પણ શક્યતા છે કે તે મૌજૂદ ન હોય, પછી હિબા (બખ્શિશ) કઈ ચીજ થશે ?! અને જો બખ્શિશ માનીએ તો બખ્શિશ પામનારનો બખ્શિશ થયેલ ચીજ પર કબજો તો અગાઉથી જ થઈ ગયેલો છે. આ તઅલીફને ઈમામ અબૂબક બિન શયબાએ મૌસૂલન રિવાયત કરી.

તઅલીફ : ૪૮૮ની સમજૂતી

આ તઅલીફને ઈમામ મુસદ્દદે પોતાની મુસ્નદમાં મુત્તસિલ સનદ સાથે રિવાયત કરી છે. એની સમાનાર્થી કિતાબુલ મજાલિમમાં હદીષ વર્ણન થઈ ચૂકી છે. એને પ્રકરણથી સામ્યતા એ છે કે હુઝૂરે અફ્દસ ﷺ એ માફીના માટે કબજાની શર્ત નથી લગાડી અને જો એના માટે કબજો શર્ત હોત તો મોકો એવો હતો કે એને જરૂર વર્ણન કરતા. આ પ્રકરણમાં ઈમામ બુખારી હઝરત જાબિરની તે હદીષ લાવ્યા છે જેમાં એ વર્ણન છે કે મારા પિતા ગઝવએ ઓહદમાં શહીદ થઈ ગયા અને એમના પર કરજ હતું. મેં રસૂલુલ્લાહ ﷺ થી અર્જ કરી કે તેમના લેણદારથી મદદ ફર્માવી આપે કે આ વરસે મારા બાગની ખજૂરો લઈ લે અને બાફીનું મારા પિતાનું કરજ માફ કરી આપે. અને જો તેઓ એવું કબૂલ કરી લેતા તો કરજથી છૂટકારો થઈ જતો. અને જેને માફ કરતા એના પર કબજો પણ ન થાત. એ જો જાઈઝ ન હોત તો હઝરત જાબિર હુઝૂરે અફ્દસ ﷺ થી આવી અરજ ન કરતા, અને જો અરજ પણ કરી દેવામાં આવ્યું હતું તો હુઝૂર એને મના કરી આપતા. તેમજ એ કે હુઝૂરે અફ્દસ ﷺ લેણદારોને એવું ન ફર્માવતા.

بَابُ هَيْبَةِ الْوَاحِدِ لِلْجَمَاعَةِ ٣٥٣

"એક શબ્દનું પૂરી જમાઅતને હિબા (બખ્શિશ) કરવું." - (૩૫૪)

ت ٤٨٩
قَالَتْ أَسْمَاءُ لِبُقَيْسِ بْنِ مُحَمَّدٍ وَابْنِ أَبِي عَيْتٍ وَرِثْتُ عَنْ

"હઝરત અસ્મા અર્રઝી અબ્દુલ્લાહ (અબૂબકર અબ્દુલ્લાહ) [તઅલીફ : ૪૮૯]

أَخِي عَائِشَةَ بِأَنْعَابَةٍ وَقَدْ أَعْطَانِي مُعَاوِيَةَ مِائَةَ أَلْفٍ فَهُوَ كَلِمًا -

બિન અબી અતીફથી કહ્યું, મને ગાબામાં મારાં બહેન (ઉમ્મુલ મોમિનીન) આઈશાથી વારસામાં જે જમીન

મળી હતી અને મુઆવિયહએ જે એક લાખ આપ્યા છે તે તમારા બંને માટે છે."

તઅલીફ : ૪૮૯ની સમજૂતી

ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા અર્રઝીનો વિસાલ ૧૭ રમઝાન હિ.સ. ૫૭ મંગળવારે થયો છે. અને હઝરત અસ્માનો વિસાલ હિ.સ. ૭૩ જમાદિઉલ આખરમાં થયો હતો.

હઝરત ઉમ્મુલ મોમિનીનના વારસદારો તેમની બે સગી બહેનો હઝરત અસ્મા અને હઝરત કુલ્ષૂમ અને તેમના સગા ભાઈ હઝરત અબ્દુરહમાનના પુત્ર હતા. એટલા માટે ઉમ્મુલ મોમિનીનની સર્વ સંપત્તિ તેમને મળી. અને હઝરત મુહમ્મદ બિન અબૂબકર રઝી અલ્લાહી કેમ કે હઝરત ઉમ્મુલ મોમિનીનના સગા ભાઈ ન હતા બલકે બાપ સરીખા ભાઈ હતા એટલા માટે મુહમ્મદ બિન અબૂબકરની ઔલાદને કાંઈ ન મળ્યું. અને ઈબ્ને અબી અતીફ એટલે અબૂબકર અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને અબી અતીફ, મુહમ્મદ બિન અબ્દુરહમાન બિન અબૂબકર અબ્દુરહમાન જીવતા હતા તેમને મળ્યું હતું. જે તેમના પિતા તે વખતે જો જીવંત ન પણ રહેત તો પણ એમને કાંઈ ન મળત. એટલા માટે કે ભત્રીજાની મોજૂદગીમાં ભત્રીજાની ઔલાદ વંચિત રહેશે. ફાસિમ બિન મુહમ્મદ ઉમ્મુલ મોમિનીનના ભત્રીજા હતા અને અબૂબકર અબ્દુલ્લાહ ભત્રીજાની ઔલાદ. હઝરત અસ્માએ તે બંનેને ખુશ કરવા માટે ઉપરોક્ત હિબા (બખ્શિશ) કર્યું.

પ્રકરણથી ઈમામ બુખારીનો હેતુ એ છે કે મુશાઅ (જેમાં કેટલાક લોકોનો ભાગ હોય)નું હિબા (બખ્શિશ) સહીહ છે એ આ હદીષથી એ રીતે સાબિત કે જ્યારે એક જમાઅતને હિબા કર્યું તો તેમનો હિસ્સો શાએઅ રહ્યો, એના પરથી સાબિત થયું કે મુશાઅનું હિબા (બખ્શિશ) દુરુસ્ત છે.

અમારું એ કહેવું છે કે મુશાઅનું હિબા એ વખતે બાતિલ છે જ્યારે તે વહેંચવાને પાત્ર હોય, જો તે વહેંચવા પાત્ર ન હોય તો હિબા સહીહ છે. શક્ય છે કે એ જમીન વહેંચવા પાત્ર ન રહી હોય. તેમજ વહેંચવા પાત્ર મુશાઅનું હિબા તે વખતે સહીહ નથી જ્યારે કે કબજાના સમય સુધી મુશાઅ જ રહે, અને જો કબજાના સમયે વહેંચણી કરી લેવામાં આવ્યું અને શુયુઅ ખત્મ થઈ ગયું તો હિબા સહીહ છે.

هَذَا (ગાબા) : એનો અર્થ જંગલનો ગાઢ હિસ્સો એટલે ઝાડી, અને અહીં એક ખાસ જંગલ મુરાદ છે જે મદીના તથ્યબહની અવાલીમાં હતું જ્યાં મદીનાવાસીઓની જમીનો હતી.

بَابُ مَنْ أُهْدِيَ لَهُ هَدِيَّةٌ وَعِنْدَهُ جُلَسَاءٌ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِمْ ۳۵۵

"જ્યારે કોઈની સાથે લોકો બેઠેલા હોય અને તેને હદિયો આપવામાં આવે તો તે સૌથી વધુ હક્કદાર છે. -(૩૫૫)

ب ۴۹. وَيُذَكَّرُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا أَنَّ جُلَسَاءَهُ

"અને વર્ણન કરવામાં આવે છે કે હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضي الله عنهما થી મરવી છે કે [તઅલીફ : ૪૯૦]

شُرَكَاءُهُ وَلَمْ يَصِحَّ -

તેની સાથે બેસનારા તેના હદિયામાં ભાગીદાર છે. અને આ સહીહ નથી."

તઅલીફ : ૪૯૦ની સમજૂતી

આ તઅલીફ હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ رضي الله عنهما થી મૌકૂફૂન્ અને મરફૂઅન બંને રીતે મરવી છે પણ સૌ ઝઈફ છે. અલબત્ત મૌકૂફૂ, મરફૂઅ કરતાં સેહતની અધિક નજીક છે. બયહફીએ એને મરફૂઅન રિવાયત કર્યું એમાં મુન્દલ બિન અલી ઝઈફ છે. એ જ પ્રમાણે ઈમામ અબ્દ બિન હુમૈદે મરફૂઅન્ રિવાયત કર્યું છે પણ તે પણ ઝઈફ છે. ઈમામ અબ્દુરઝઝાફથી મરફૂઅન્ અને મૌકૂફૂન્ બંને રીતે રિવાયત છે પણ એમનાથી સહીહતરીન રિવાયત મૌકૂફૂ જ છે. એની શાહિદ રિવાયતો મુસ્નદે ઈમામ ઈસ્હાફ બિન રાહવિયહમાં હઝરત ઈમામ હસન મુજતબા رضي الله عنه થી અને ઓકૈલીએ ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત આઈશા رضي الله عنها થી પણ મરફૂઅન રિવાયત કરી છે, પણ બંનેની સનદો ઝઈફ છે.

હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસની હદીષ વિવિધ તરીકાઓથી ભરપાઈ પામીને હસનના દરજા સુધી જરૂર પહોંચી છે, ખાસ કરીને જ્યારે કે તેની શાહિદ બે હદીષો અન્ય પણ છે.

અલ્લામા ઈબ્ને બતાલે ફર્માવ્યું કે આ આદેશ મુસ્તહબ હોવાના રૂપે છે તે પણ થોડા હદિયાઓમાં જેમાં ઉર્ફ એ જ હોય કે તે હાજરજનો પર વહેંચી દેવામાં આવતો હોય, પણ પુષ્કળ માલ તથા કિંમતી ચીજોના બારામાં નહીં. હઝરત ઈમામ અબૂ યૂસુફ رضي الله عنه ની ખિદમતમાં હાઝન રશીદે મોટી રકમ મોકલી તે પોતાના સાથીઓ સાથે બેઠેલા હતા. કોઈએ ઉપરોક્ત હદીષ પઢી તો ફર્માવ્યું, એના માટે એ આવેલ નથી, એ ખાવા પીવાની ચીજોમાં છે.

આ જ હિકાયત એ રીતે પણ મરવી છે કે ત્યાં હઝરત ઈમામ અહમદ બિન હંબલ તથા ઈમામ યહ્યા બિન મોઈન મૌજૂદ હતા. તે હઝરાતે તે હદીષ સંભળાવી તો ઈમામ અબૂ યૂસુફે ફર્માવ્યું, એ ખજૂરો તથા અજવાના બારામાં છે. પછી પોતાના ખજાનચીને કહ્યું, આ રકમ ઉઠાવી લો.

لم يصح : કેમ કે ઈમામ બુખારીએ જે પ્રકરણ રચ્યું હતું આ અષર તેની વિરૂદ્ધ છે એટલા માટે એની હેસિયત સ્પષ્ટ કરી આપી કે એ સહીહ નથી. આ સહીહ ગલતની (ખરા ખોટાની) સરખામણીમાં નથી બલકે સહીહથી મુરાદ હદીષનો તે ઉચ્ચ પ્રકાર છે જે હસન તથા ઝઈફની સરખામણીમાં છે. મુકદ્દમા (પ્રસ્તાવના, ભાગ-૧, પેજ-૩૨, ૩૩, ૩૪)માં વિગત વર્ણન થઈ ચૂકી છે.

ત્યારબાદ ઈમામ બુખારીએ આ પ્રકરણમાં હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه ની તે હદીષ વર્ણન કરી જેમાં આ

بَابُ هَدِيَّةِ مَا يَكْرَهُ بُسُهَا ٣٥٦

"એવી ચીજનો હદિયો જેને પહેરવું નાપસંદ હોય"

حدیث ۱۴۵۶ عَنْ تَافِعِ بْنِ أَبِي عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ

"હઝરત ઈબ્ને ઉમર રَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا એ ફર્માવ્યું કે નબી ﷺ ફાતિમા રَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ના ઘરે [હદીષ : ૧૪૫૬]

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْتَ فَاطِمَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا فَلَمْ يَدْخُلْ عَلَيْهَا وَجَاءَ

આવ્યા અને અંદર તશરીફ ન લઈ ગયા. જ્યારે હઝરત અલી રَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ આવ્યા તો તેમને હઝરત ફાતિમા રَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا એ

عَلَى فَنَذَرْتُ عَلَى لِمَا ذَكَرْتُ فَذَكَرَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ

ઉલ્લેખ કર્યો. તેમણે નબી ﷺ ને અર્જ કર્યું તો ફર્માવ્યું, મેં એના દરવાજા પર નક્શ (છાપકામ)વાળો પર્દો જોયો

إِنِّي رَأَيْتُ عَلَى بَابِهَا سِتْرًا مَوْشِيًّا فَقَالَ مَا لِي وَلِلدُّنْيَا فَاتَاهَا عَلَى فَنَذَرْتُ

તો મેં કહ્યું, મારે દુનિયાથી શું કામ ?! હઝરત અલીએ આવીને હઝરત ફાતિમાને બતાવ્યું તો હઝરત ફાતિમાએ

વર્ણન છે કે હુજૂરે અફદસ રَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ એ એક અઅરાબી (ગામડાવાળા)થી ઊંટ કરજ લીધું હતું અને તેમની માગણી પર ઉમદા ઊંટ આપ્યું.

અને ઈબ્ને ઉમર રَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ની તે હદીષ વર્ણવી છે જેમાં એ છે કે હુજૂરે અફદસ રَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ એ હઝરત ઉમર રَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ થી ઊંટ ખરીદ્યું હતું જે હઝરત ઉમરે તેમને સવારી માટે આપ્યું હતું અને ખરીદ્યા પછી તેને અતા ફર્માવી આપ્યું.

પ્રથમ હદીષની પ્રકરણ સાથે સામ્યતા બાબતે વધુમાં વધુ એટલું કહી શકાય છે કે હુજૂરે અફદસ રَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ એ તે અઅરાબીને વાજિબુલ અદા ઊંટ કરતાં ઉચ્ચ કલાનું ઊંટ અતા કર્યું. એ આ'લા ઊંટની કિંમત વાજિબુલ અદા ઊંટ કરતાં જેટલી અધિક રહી હશે તે હદિયો થયું. પણ તેમણે હાજરજનોમાં વહેંચ્યું નથી. એ જ પ્રમાણે બીજી હદીષની સામ્યતામાં એ કહી શકાય છે કે હુજૂરે અફદસ રَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ એ હઝરત ઉમર રَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ થી ઊંટ ખરીદીને તેમના પુત્ર હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમરને અતા ફર્માવ્યું. પણ તેમણે હાજરજનોમાંથી કોઈને તેમાં ભાગીદાર નથી કર્યો અને આ હુજૂરે અફદસ રَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ની સમક્ષ થયું પણ હુજૂરે અફદસ રَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ એ એના પર મૌન રાખ્યું. એનાથી સાબિત થયું કે જેને હદિયો આપવામાં આવે તે એકલો જ એનો મુસ્તહિફ છે અન્ય મજલિસના હાજરજનો નહીં.

હદીષ : ૧૪૫૬ની સમજૂતી

مَوْشِيًّا - وشى یشی ઈસ્મે મફૂલ છે. અસલમાં مَوْشِيًّا હતું. سید ના ફાઈદાથી "વાવ"ને "યા"થી બદલીને "યા"નો "યા"માં ઈદગામ કરી દેવામાં આવ્યો અને શીનના પેશને ઝેરથી બદલી નાખવામાં આવ્યો. એનો મસ્દર وشيا અને وشاية છે. કપડાને અંકિત કરવાના અર્થમાં.

શરહકર્તાઓના બયાનથી માલૂમ પડે છે કે એ પર્દો રેશમી હતો. મકાનના દરવાજામાં રેશમી કે નક્શીદાર પર્દો લટકાવવો હરામ નથી. અને હઝરત સૈયદા ફાતેમાને આ હિદાયત એ કારણે હતી કે હુજૂરે અફદસ રَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ એ

ذَلِكَ لَهَا فَقَالَتْ يَا مُرْنِي فِيهِ بِمَا شَاءَ قَالَ تُرْسِلُ بِهَا إِلَى فُلَانٍ

કહું, હુઝૂર ! એના બારામાં જે યાહે મને હુકમ આપે ! ફર્માવ્યું, ફલાણાની પાસે મોકલી આપો, એવાં ઘરવાળાં

أَهْلُ بَيْتٍ بِهِمْ حَاجَةٌ - ع

જે એનાં મોહતાજ હતાં." (અબૂ દાવિદ-લિબાસ)

حدیث ۱۴۵۷ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ أَهْدَىٰ إِلَى السَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ

"સૈયદના હઝરત અલી رضي الله عنه એ ફર્માવ્યું કે નબી صلى الله عليه وسلم એ મને રેશમી હુલ્લો [હદીષ : ૧૪૫૭]

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حُلَّةً سَيْرَاءَ فَلَيْسَتْهَا فَرَأَيْتُ الْغَضَبَ فِي وَجْهِهِ

(જભભો) હદિયા રૂપે અતા કર્યો અને મેં તેને પહેરી લીધો તો ચેહરાએ અન્વારમાં ગઝબ જોયો તો એને

فَشَقَّقْتُهَا بَيْنَ نِسَاءِ ع

ફાડીને મારી ઔરતોમાં વહેંચી આપ્યો."

(બુખારી ૨/૮૦૮ અન્ફકાત, ૨/૮૬૮ લિબાસ, મુસ્લિમ-લિબાસ, નિસાઈ-ઝીનત)

તેમના માટે એ દુનિયવી શણગારને પસંદ ન કર્યું, એ જુહદ તથા સાદગીની સૂચના માટે હતું. એ જ કબીલથી હઝરત સફિયહની તે હદીષ છે જેને ઈમામ ઈબ્ને હબ્બાને રિવાયત કરી કે રસૂલુલ્લાહ صلى الله عليه وسلم એ ઘરમાં તશરીફ નથી લઈ જતા જેમાં નક્શો નિગાર રહેતું.

قال ترسل : માં "ફાલ"ની ઝમીરે મરફૂઅ ફાઈલનો મરજઅ હુઝૂરે અફદસ صلى الله عليه وسلم છે.

હદીષ : ૧૪૫૭ની સમજૂતી

بين الفواطم : એનાથી મુરાદ પત્ની તથા કુટુંબી સ્ત્રીઓ છે. મુસ્લિમની એક રિવાયતમાં છે 'حِلَّة سَيْرَاء' 'હુલ્લા' જોડને કહે છે, દા.ત. ચાદર તથા લુંગી. 'સિયરા' રેશમી મુખત્તતનું એક ખાસ કપડુ હતું.

بين النساء : એનાથી મુરાદ પત્ની તથા કુટુંબી સ્ત્રીઓ છે. મુસ્લિમની એક રિવાયતમાં છે 'بين النساء' : ઈબ્ને અબી દુન્યાની રિવાયતમાં છે કે હઝરત અલી رضي الله عنه એ ફર્માવ્યું, મેં એની ચાર ઓઢણીઓ બનાવી કાઢી : એક ફાતિમા બિન્તે અસદ મારાં માના માટે, એક ફાતિમા બિન્તે રસૂલ મારી પત્ની માટે અને એક ફાતિમા બિન્તે હમ્ઝાના માટે. રાવી ચોથી ખાતૂનનું નામ ભૂલી ગયા. ઈમામ ફાઝી અયાઝે ફર્માવ્યું, અધિકતર નજીક છે કે ફાતિમા, અફીલ ઈબ્ને અબી તાલિબ હોય, અને અબુલ અલાઅ્ બિન સુલૈમાનના ખયાલમાં આ ફાતિમા બિન્તે અબી તાલિબ ઉમ્મે હાની છે. મુસ્લિમમાં છે કે આ હુલ્લો દુમતુલ્જુન્દલના વાલીએ બિદમતે અફદસમાં પેશ કર્યો હતો.

حدیث ۱۴۵۹
عَنْ هِشَامِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ

"હઝરત અનસ રઝી અલ્લાહુ ંથી મરવી છે કે એક યહૂદી સ્ત્રીએ નબી ﷺ ની બિદમતમાં [હદીષ : ૧૪૫૯]

يَهُودِيَّةً أَتَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِشَاةٍ مَسْمُومَةٍ

એક ઝહેર મિશ્રિત બકરી પેશ કરી. હુઝૂરે તેમાંથી થોડુક ખાધુ. પછી તેને બિદમતે અકૂદસમાં લાવવામાં આવી.

فَأَكَلَ مِنْهَا فَجِئَ بِهَا فَقِيلَ أَلَا تَقْتُلُهَا قَالَ لَا قَالَ فَمَا زِلْتُ أَعْرِفُهَا فِي

અર્ઝ કરવામાં આવી, શું હુઝૂર એને કૂતલ નહીં ફર્માવે ? ફર્માવ્યું, નહીં ! હઝરત અનસે કહું, હમેશાં એની

لَهُوَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

અસરને ગળાના કવ્વા (ગોશ્તનો એ નાનો ટુકડો જે મનુષ્યના ગળામાં હોય છે, ફાકડો)એ મેહસૂસ કર્યા કર્યું."

(મુસ્લિમ-અત્તિબ, અબૂ દાઉદ-અદિયાત)

بَابُ الْهَدْيَةِ لِلْمُشْرِكِينَ ٣٥٤

"મુશ્રિકોને હદિયો આપવો" - (૩૫૭)

حدیث ۱۴۶۰
عَنْ هِشَامِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ

"હઝરત અસ્મા અરઝી અલ્લાહુ ંથી એ કહું, મારી મુશ્રિકા મા નબી ﷺ ના જમાનામાં [હદીષ : ૧૪૬૦]

હદીષ : ૧૪૫૯ની સમજૂતી આ યહૂદી સ્ત્રીનું નામ 'ઝયનબ' હતું. એ સલામ બિન મિશ્કમની પત્ની હતી, મુરહુહિબની બહેન કે ભત્રીજી હતી. આ હદીષમાં "શાતુન" (બકરી)થી મુરાદ બકરીનો ગોશ્ત છે. ઈમામ ઈબ્ને ઈસ્હાકે ફર્માવ્યું કે એણે પૂછ્યું કે કયું અંગ સૌથી અધિક હુઝૂરને પસંદ છે. બતાવવામાં આવ્યું કે દસ્ત. તો તેણીએ એમાં અધિક ઝહેર મિલાવી આપ્યું. હુઝૂરે અકૂદસ ﷺ એ એક લૂકમો મોઠામાં લીધો અને પાછો કાઢી નાખ્યો. ફર્માવ્યું, આમાં ઝહેર છે કોઈ ન ખાય ! પણ હઝરત બિશર બિન બરા અરઝી અલ્લાહુ ંથી એ મનાઈથી પહેલાં જ ખાય લીધું હતું જેની અસરથી ત્રણ દિવસ બાદ અલ્લાહને પ્યારા થઈ ગયા. તેણીને પૂછવામાં આવ્યું કે તે આવું શા માટે કર્યું ? તો તેણીએ કહું, તમે મારા પિતા, કાકા, ભાઈ તથા પતિને મારી નાખ્યા. મેં એટલા માટે આવું કર્યું કે આપ નબી બરહકકૂ હશો તો અલ્લાહ તઆલા આપને વાસ્તવિક સ્થિતિથી માહિતગાર કરી આપશે. અને જૂઠા હશો તો અમે તમારાથી છૂટકારો પામીશું. એ સમયે એનાથી દરગુઝર કર્યું, પણ બિશર બિન બરા અરઝી જાન ચાલી ગયા પછી ફેસાસમાં તેણીને કૂતલ કરાવી આપી. અમુક રિવાયતોમાં છે કે તેણી મુસલમાન થઈ ગઈ હતી પણ કેમ કે ઈસ્લામ લાવવાથી કુફ્રના જમાનાનો જુર્મનો ફેસાસ બાકી હોય તો તે સાકિત નથી થતો, એટલા માટે તેણીને સજા મળી.

હદીષ : ૧૪૬૦ની સમજૂતી

હઝરત અસ્માનાં વાલિદાનું નામ કુતેલા અથવા કુતલા હતું. હઝરત સિદીકે અકબરે તેમની સાથે ઈસ્લામ પહેલાં નિકાહ કર્યા હતા અને પછી તલાક આપી દીધી હતી. અદબમાં છે કે એ જ મોકા પર સૂરએ મુન્તહિનાની

قَالَتْ قَدِمْتُ عَلَىٰ أُمِّي وَهِيَ مُشْرِكَةٌ كَمَا فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

મારી પાસે આવી, તો મેં રસૂલુલ્લાહ ﷺ થી પૂછ્યું અને એ પણ અર્જ કરી કે તે ઈસ્લામની પ્રતિ

عَلَيْهَا وَسَلَّمَ فَاسْتَفْتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْتُ وَهِيَ

આકર્ષિત છે, શું તેણીની સાથે સિલએ રહમી કરી શકું છું ? ફર્માવ્યું,

رَأَيْتِ أَفَأَصِلُ أُمَّيْ قَالَ نَعَمْ صِلِي أُمَّكِ بِهِ

તારી મા સાથે સિલએ રહમી કર. " (બુખારી, ૧/૪૫૧ જેહાદ, ૨/૮૮૪ અલ્અદબ, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, ઝકાત)

۳۵۴

بَابُ

حَدِيثُ ۱۴۶۱ أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ أَنَّ بَنِي صُهَيْبٍ

"અબ્દુલ્લાહ ઈબને ઓબેદુલ્લાહ ઈબને અબૂ મુલૈકાએ ખબર આપી કે ઈબને જુદઆનના [હદીષ : ૧૪૬૧]

આ આયતો નાઝિલ થઈ હતી :-

لَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الدِّينِ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ إِنَّمَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الدِّينِ قَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

"અલ્લાહ તમને એ લોકોની સાથે એહસાન તથા ઈન્સાફ કરવાથી મના નથી કરતો, જેઓ ન દીનના મામલામાં તમારી સાથે લડયા અને ન તમને તમારાં ઘરોએથી કાઢયા. ભેશક ! અલ્લાહ ઈન્સાફ કરનારાઓને મહબૂબ રાખે છે. અલ્લાહ તમને કેવળ એ જ લોકો સાથે દોસ્તી કરવાથી મના કરે છે જે તમારી સાથે દીનના મામલામાં લડે અને જેમણે તમોને તમારા ઘરોએથી કાઢયા અને તમોને કાઢવાના માટે મદદ કરી, જે એમની સાથે દોસ્તી કરશે તે જ ખલિમ છે." (આયત : ૮, ૯)

કિતાબુલ અદબમાં જ છે કે પોતાના પુત્રને લઈને આવી હતી જેનું નામ હારિષ હતું અને એ સુલહે હુદૈબિયહ અને ફતહે મક્કાના દરમ્યાન આવી હતી. મુસ્તગફરીએ એમની સહાબિયાતમાં ગણત્રી કરી છે. એ પણ હદિયા માટે કિસમિસ (સૂકી દ્રાક્ષ), ઘી અને સલમનાં પાદડાં સાથે લાવ્યાં હતાં. હઝરત અસ્માએ તેમને ઘરમાં પ્રવેશવા ન દીધાં. તેમના સવાલનો મક્સદ એ હતો કે તેમનો હદિયો ક્ષૂબૂલ કરું કે નહીં ? અને એના બદલામાં તેણીને કાંઈ હદિયો આપુ કે નહીં ?

અહકામ : ઝિમ્મી કાફિરોને હદિયો આપવો અને તેમનો હદિયો ક્ષૂબૂલ કરવો જાઈઝ છે. અને આ જ આ આયતનો હેતુ છે. હર્બી કાફિરને ન હદિયો આપવું જાઈઝ ન તેમનો હદિયો ક્ષૂબૂલ કરવું હુરુસ્ત. હિંદુસ્તાનના કાફિરો હર્બી છે ભલે હિંદુસ્તાન દારુલ ઈસ્લામ છે. પણ અહીં આજના માહોલમાં બુરાઈને દફેઅ કરવા માટે બુરાઈ દૂર થાય તેટલી જરૂરત જેવો હદિયો લેવો જાઈઝ છે.

હદીષ : ૧૪૬૧ની સમજૂતી

હઝરત સુહેબ رضي الله عنه ને અબ્દુલ્લાહ બિન જુદઆને ખરીદીને આઝાદ

નુઝહવુલ ફારી શરહે બુખારી (ભાગ-૫)

(521)

હિબા વિશે પ્રકરણ

قَوْلِي ابْنِ جُدْعَانَ ادْعُوا بَيْتَيْنِ وَحِجْرَةَ اِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى

આઝાદ કરેલા ગુલામ હઝરત સુહેબની ઓલાદે એવો દાવો કર્યો કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ સુહેબને બે ઘર અને એક

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْطَى ذَلِكْ صُحَيْبًا فَقَالَ مَرَوَانُ مَنْ يَشْهَدُ لَكُمْ عَلَى ذَلِكْ

ઓરડો અતા કર્યો હતો. મરવાને કહ્યું, એની કોણ ગવાહી આપશે ? એ લોકોએ કહ્યું કે ઈબને ઉમર. મરવાને તેમને

قَالُوا ابْنُ عُمَرَ فَدَعَا عَالًا فَشَهِدَ لَأَعْطَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

બોલાવ્યા, તેમણે એ વાતની ગવાહી આપી કે બેશક ! રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ સુહેબને બે ઘર તથા એક ઓરડો અતા

صُحَيْبًا بَيْتَيْنِ وَحِجْرَةً فَقَضَى مَرَوَانُ بِشَهَادَتِهِ لَهُمْ -

કર્યા હતાં. એમની ગવાહી પર મરવાને તેમના હક્કમાં ફેંસલો કરી આપ્યો."

بَابُ مَا قِيلَ فِي الْعُمَرَى وَالرُّقْبَى أَعْمَرْتُ الدَّارَ فَهِيَ مُمْرِي جَعَلْتَاهُ

"ઉમરા તથા રુક્બાના બારામાં શું કહેવામાં આવ્યું છે ? મેં એને જિંદગીભર રહેવાના

اسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا جَعَلَكُمْ عُمَّارًا ۝ ۳۵

માટે ઘર આપી દીધું એ ઉમરા છે, મેં ઘર એના માટે કરી આપ્યું : استعمرکم فیہا مેં એને

રહેવા માટે જમીન આપી. -(૩૫૭)

કરી આપ્યા હતા. એટલા માટે એમને મૌલા ઈબને જદઆન કહ્યા. હઝરત સુહેબના આઠ સાહબઝાદા હતા. શક્ય છે કે મરવાનની પાસે એમનામાંથી બે સાહબ જ ગયા હોય એટલા માટે એણે ગવાહીની માગણીના સમયે લકુમા (લકુમા) કહ્યું.

ઉમર બિન શયબાએ અખ્બારે મદીનામાં વર્ણવ્યું છે કે હઝરત સુહેબને એ ઘર ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત સલ્મા رضی اللہ عنہاએ આપ્યું હતું અને અતાની નિસ્બત હુઝૂરે અકફદસ ﷺની તરફ એ આધારે છે કે તેમણે હુઝૂરે અકફદસ ﷺની ઈજાઝત અથવા હુકમથી આપ્યું હતું. અલ્લામા અયનીએ ફર્માવ્યું, જાહેર એ છે કે એ કોઈ અન્ય ઘર હતું.

મરવાને કેવળ હઝરત ઈબને ઉમર رضی اللہ عنہની ગવાહી પર બની સુહેબને તે ઘર આપી દીધું, જ્યારે કે જરૂરી એ છે કે બે ગવાહો હોય. જવાબ એ છે કે :

મરવાન ન ખુદાથી ડર રાખવાવાળો હતો ન આદિલ હાકિમ હતો ન તેનો કોઈ ભરોસો ! એટલા માટે જો તેનો કોઈ ફેંસલો ગૈર શરઈ થઈ જાય તો કોઈ વાત નથી, પણ અહીં એની પણ શક્યતા છે કે તે મકાનના કોઈ અન્ય સાહબ દાવેદાર નહીં રહ્યા હોય. ખૂદ મરવાને પોતાની શરારતથી કોઈ શાખસાન (ખામી, દોષ, બાધા, અડચણ, શક) ન ખડો કર્યો હોય, એના પર એણે ગવાહી માગી હોય. આમ તો ઘણા ઉલમા ખૂબ જ આદિલ અને ખૌફેખુદાવાળા એકલી એક ગવાહી પર ફેંસલો કરવાને જાઈઝ સમજે છે.

حدیث ۱۴۶۲
عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ قَضَى

"હઝરત જાબિર رضي الله عنه એ ફર્માવ્યું કે નબી صلى الله عليه وسلم એ એ ફેસલો ફર્માવ્યો કે ઉમરા [હદીષ : ૧૪૬૨]

النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْعُمَرَى أَنَّهُ لَسَنٌ وَهَبَتْ لَهَا مَه

એનો છે જેના માટે હિબા કરવામાં આવે."

(મુસ્લિમ-ફરાઈઝ, અબૂ દાઉદ-બુયૂઅ, તિમિઝી-અહકામ, નિસાઈ-ઉમરા, ઈબ્ને માજહ-અહકામ)

حدیث ۱۴۶۳
عَنْ بَشَيْرِ بْنِ نَهْيَلٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ رضي الله عنه એ ફર્માવ્યું કે નબી صلى الله عليه وسلم થી [હદીષ : ૧૪૬૩]

عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْعُمَرَى جَائِزَةٌ مِ

રિવાયત છે કે ફર્માવ્યું, ઉમરા જાઈઝ છે." (અબૂ દાઉદ-બુયૂઅ, નિસાઈ-ઉમરા)

ت ۶۹
وَقَالَ عَطَاءٌ ثَنِي جَابِرٌ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ

"અને ઈમામ અતાએ કહ્યું કે મને હઝરત જાબિર رضي الله عنه એ નબી صلى الله عليه وسلم થી [તઅલીફ : ૪૯૧]

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوًا -

એના જ સમઅર્થી રિવાયત કર્યું છે."

સમજૂતી : હદીષ : ૧૪૬૨-૧૪૬૩

عمری (ઉમરા) એ છે કે કોઈ કોઈને એવું કહી આપે કે મેં મારું મકાન તમને જિંદગીભર માટે આપ્યું. એના માટે અરબીમાં અધિકતર આ સેગાઓ વપરાય છે : **اعمرة الدار - استعمرتك** : રૂકબા એ છે કે એ કહે મેં તમને મારું ઘર આપ્યું એ શર્ત પર કે જો હું તમારાથી પહેલાં મરી ગયો તો એ તમારું છે, અને જો તમે પ્રથમ મૃત્યુ પામ્યા તો મારું છે. અરબીમાં **أرقتك** નો શબ્દ રિવાજ પામેલ હતો એટલા માટે એને **رقبي** કહે છે 'ઉમરા' જાઈઝ છે, અલબત્ત જેને આપ્યું તેનો તે માલિક થશે નહીં. મુઅમ્મિરની જિંદગીભર એનાથી લાભ ઉઠાવી શકે છે. મુઅમ્મિરના મૃત્યુ બાદ તે મુઅમ્મિરના વારસોનું છે. "રૂકબા" જાઈઝ નથી. હદીષમાં કેવળ 'ઉમરા'નો ઉલ્લેખ છે. અન્ય ઈમામોએ એના પર ફયાસ કરીને રૂકબાને પણ જાઈઝ કહ્યું છે, જ્યારે કે બંનેની હફીકતમાં ઉઘાડો ફરક છે એટલા માટે એકને બીજા પર ફયાસ કરવું સહીહ હોવાનું વિચારવા પાત્ર છે.

ચેતવણી : અહીંથી ઈમામ બુખારીએ આરિય્યતના પ્રકરણો શરૂ કરી આપ્યાં છે ભલે કોઈ નુસ્ખામાં 'કિતાબુલ્આરિયહ' નથી, અલબત્ત અમુક નુસ્ખાઓમાં 'તસ્મિયહ' છે. હિબાની સાથે 'આરિયહ'ના પ્રકરણો એટલા માટે વર્ણવ્યાં કે હિબામાં બદલા વિના ચીજ આપવું છે અને આમાં બદલા વિના કોઈ ચીજથી ફાયદો હાંસલ કરવાની ઈજાઝત આપવું છે.

بَابٌ مِّنْ اسْتِعَارِ مِنَ النَّاسِ الْفَرَسَ وَالِدَّابَّةَ وَغَيْرَهَا. ٣٥٤

"જેણે લોકો પાસેથી ઘોડો અને ચોપગુ અથવા કાંઈ બીજુ (થોડા સમય માટેનું, માંગીને લેવું) ઉછીનું લીધું" - (૩૫૭)

حدیث ١٤٦٤ عَنْ قَتَادَةَ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ يَقُولُ كَانَ

"હઝરત અનસ رضی اللہ عنہ કહેતા હતા કે એકવાર મદીનામાં ગભરાહટ પેદા થઈ [હદીષ : ૧૪૬૪]

فَرَعَ بِالْمَدِينَةِ فَاسْتَعَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَسًا مِنْ

ગઈ તો નબી ﷺ એ અબૂ તલહાના એક ઘોડાને ઉછીનો લીધો જેનું નામ મ-દૂબ હતું,

أَبِي طَلْحَةَ يُقَالُ لَهُ الْمَدْدُوبُ فَرَكِبَ فَلَمَّا رَجَعَ قَالَ مَا رَأَيْتُ مِنْ

એના પર સવાર થયા. જ્યારે પરત થઈને આવ્યા તો ફર્માવ્યું, મેં કાંઈ નથી જોયું

شَيْءٍ وَإِنْ وَجَدْنَا لَبَجْرًا بِهِ

અને આ (ઘોડાને) દરિયો પામ્યો."

(બુખારી, ૧/૪૦૦ જેહાદ, ૪૦૧ રુકૂબ અલદાબ્બહ, ૪૧૭ મુબાદિરતલ ઈમામ, ૨/૯૧૭ અદબ, મુસ્લિમ-ફઝાઈલ, અબૂ દાઉદ-અદબ, તિર્મિઝી-જેહાદ, નિસાઈ-સિયર)

હદીષ : ૧૪૬૪ની સમજૂતી

અબૂ તલહાનું નામ બિન ઝયદ સહલ હતું. એ હઝરત અનસનાં વાલિદા માજિદા હઝરત ઉમ્મે સુલૈમ રુઝીના પતિ હતા.

ان وجدناه لبحراً : ફૂફીઓની બિના પર આ અન્ નાફિયહ, માના અર્થમાં છે, અને لبحراًનો લામ યાના અર્થમાં છે. હવે તર્જુમો આ પ્રમાણે થશે : "અમે એને નથી પામ્યો પણ સમુદ્ર." એનું દષ્ટાંત આ આયત છે :-

ان هذان لساحران ની તખફીફની કિરાઅત પર. અને બસરીઓની નજીક આ ان મુષકફલાથી મુષકફફા તેહફીફના માટે છે અને લામ તાકીદના માટે છે.

ઘોડાનાં નામોમાંથી بحر પણ છે. 'બહર' તે ઘોડાને કહે છે જે કદી થાકતો ન હોય. તેમજ હુઝૂરે અફદસ ﷺ ના ઘોડાઓમાંથી એક ઘોડાનું નામ 'બહર' હતું. એક રિવાયતમાં હઝરત અબૂ તલહાના એ ઘોડાની સિફત 'ફતૂફ' આવી છે એટલે સુસ્ત રફતાર. બીજી રિવાયતમાં 'બતી' પણ આવી છે એટલે સુસ્ત. આ હુઝૂરે અફદસ ﷺ ની બરકત હતી કે તે એટલો તેજ રફતાર થઈ ગયો કે તેને 'બહર' ફર્માવ્યો.

بَابُ فَضْلِ الْمَيْحَةِ ٣٥٨

"લાભ ઉઠાવવા માટે તોહફો !" - (૩૫૮)

حدیث ۱۴۶۶
عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ

"હઝરત અબૂ હુરૈરહ રઝી رضی اللہ عنہ" રિવાયત છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, [હદીષ : ૧૪૬૬]

اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ نِعْمَ الْمَيْحَةُ اللَّقْحَةُ الصَّفِيَّةُ مِنْحَةٌ

બેહતરીન તોહફો (અતિયો) ખૂબ દૂધ આપનાર ઊંટણી અને ખૂબ દૂધ આપનાર બકરી છે. સવારે પણ વાસણ

وَالشَّاةُ الصَّفِيَّةُ تَعْدُو بِإِنَاءٍ وَتَرْوُحُ بِإِنَاءٍ -

(ભરી આપે અને સાંજે પણ.)" (બુખારી ૨/૮૩૯ અલ્અશરબા)

حدیث ۱۴۶۷
عَنِ ابْنِ شَهَابٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ

"હઝરત અનસ રઝી رضی اللہ عنہ" એ ફર્માવ્યું, જ્યારે મુહાજિરો મક્કાથી મદીના આવ્યા [હદીષ : ૧૪૬૭]

لَمَّا قَدِمَ الْمُهَاجِرُونَ الْمَدِينَةَ مِنْ مَكَّةَ وَلَيْسَ بِأَيْدِيهِمْ شَيْءٌ وَكَانَتْ

અને હાલ એ હતો કે એમની પાસે કંઈ ન હતું અને અન્સાર જમીન જાયદાદવાળા હતા. તો અન્સારે

હદીષ : ૧૪૬૬ની સમજૂતી

المَيْحَةُ મનહુ યમ્નહુ મિન્હતનૂથી આવે છે, એનો અર્થ અતિયો તથા બખ્શિશ છે. એ અઝીમતુનૂના વજન પર ઈસ્મે મફૂલના અર્થમાં છે પ્રકરણમાં મિચ્છેથી મુરાદ લાભ હાંસલ કરવા માટે કોઈ પણ ચીજને આપવું છે. ઉર્ફમાં એનો અર્થ તે દૂધ આપનાર જાનવર છે જે કોઈને એટલા માટે આપવામાં આવે કે તે તેના દૂધ તથા વાળ વડે ફાયદો હાંસલ કરે, ચાહે તે ઊંટ હોય કે ગાય કે બકરી. અને હદીષમાં મિચ્છે પોતાના શાબ્દિક અર્થમાં છે, એટલે અતિયો (નઝરાણુ). لِقْحَةُ તે દૂધ આપવાવાળી ઊંટણી જેણે જલ્દી જ બચ્યું પેદા કર્યું હોય. الصَّفِيَّةُ સાફ સુથરી ખૂબ જ દૂધ આપનારી. અશરેબાની રિવાયતમાં نِعْمَ الصَّدَقَةُ છે, અહીં પણ સદકાનો શાબ્દિક અર્થ મુરાદ છે, એટલે અતિયો (નઝરાણુ) જેમ કે ઈબ્ને તયને કહ્યું, અને સિયાફ (વર્ણનની સ્થિતિ) પણ એને સમર્થન કરે છે.

હદીષ : ૧૪૬૭ની સમજૂતી

આ હદીષ એની દલીલ છે કે પ્રકરણમાં અતિયાથી મુરાદ સામાન્ય છે, કોઈપણ ચીજ કોઈને પણ એટલા માટે આપવામાં આવે કે તે એનાથી ફાયદો પ્રાપ્ત કરે અને પછી પરત કરી આપે. આ હદીષમાં છે કે બયબરના ફતહ થયા પછી મુહાજિરોએ અન્સારના અતિયા પરત કર્યા. પણ હઝરત અનસ રઝી رضی اللہ عنہની બીજી હદીષથી માલૂમ થાય છે કે બની નઝીરના તડીપાર અને બની કુરૈઝાના ઈસ્તેસાલ (નિયંત્રણ) પછી જ્યારે તેમની જમીનો મુહાજિરોને અતા થઈ તો તેમણે અન્સારે કિરામને તેમના અતિયા પરત કરી આપ્યા. બનાવ આ પ્રમાણે છે કે

الْأَنْصَارُ أَهْلَ الْأَرْضِ وَالْعَقَارِ فَقَا سَمَهُمُ الْأَنْصَارُ عَلَى أَنْ يُعْطَوْهُمْ

મુહાજિરોને એ શર્ત પર પોતાના બાગો આપ્યા કે તે તેમના ફળોમાંથી થોડાક દર વર્ષે

ثَمَارَ أَمْوَالِهِمْ كُلِّ عَامٍ وَيَكْفُوهُمْ الْعَمَلَ وَالْمُونَةَ وَكَانَتْ أُمُّ أُمِّ

અમને આપી દીધા કરે અને અન્સારોને કામ તથા મેહનતથી બચાવી રાખે. અને હઝરત અનસ તથા

أَنَسِ أُمَّ سَلِيمٍ كَانَتْ أُمَّ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ فَكَانَتْ أَعْطَتْ أُمَّ أُنْسِ

અબુલ્લાહ ઈબને અબૂ તલહાનાં વાલિદા ઉમ્મે સુલૈમએ નબી ﷺ ને ખજૂરનાં અમુક ઝાડો

بْنِ مَالِكٍ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِذَا قَا فَاَعْطَاهُنَّ ابْنِي

નઝર કર્યા (મેટ ધર્યા) હતાં. નબી ﷺ એ આ ઝાડ ઓસામા બિન ઝયદનાં વાલિદા ઉમ્મે અયમનને

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُمَّ أَيْمَنَ مَوْلَاتُهُ أُمَّ أَسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ

અતા ફર્માવી આપ્યાં. ઈબને શિહાબે કહ્યું કે મને હઝરત અનસ رضی اللہ عنہ એ ખબર આપી કે નબી ﷺ જ્યારે

قَالَ ابْنُ شَهَابٍ فَأَخْبَرَنِي أَنَّهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

જંગે ખયબરથી ફારિગ થયા અને મદીના પરત તશરીફ લાવ્યા તો મુહાજિરોએ અન્સારના

لَمَّا فَرَغَ مِنْ قِتْلِ أَهْلِ خَيْبَرَ وَانْصَرَفَ إِلَى الْمَدِينَةِ رَدَّ الْمُهَاجِرُونَ إِلَى

અતિયાઓ પરત કરી આપ્યા. અને નબી ﷺ એ હઝરત અનસનાં વાલિદાને તેમની ખજૂરના

الْأَنْصَارِ مَنَاجِحَهُمُ اللَّيْتِي كَانُوا مَنَحُوهُمْ مِنْ ثَمَارِهِمْ فَرَدَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ

બાગ પરત કરી આપ્યા. રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ તેમની જગાએ ઉમ્મે અયમનને

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أُمِّهِ عِذَا قَهَا فَاَعْطَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ

પોતાના બાગમાંથી અતા ફર્માવ્યું અને અહમદ બિન શબીબના તરીકા

وَسَلَّمَ أُمَّ أَيْمَنَ مَكَائِهِمْ مِنْ حَائِطِهِ وَقَالَ أَحْمَدُ بْنُ شَيْبٍ أَخْبَرَنَا

યૂનસથી જે રિવાયત છે એમાં હાઈને ની જગાએ ખાલ્સ છે

આ અમલ ક્રમે ક્રમે થયો છે. બની નઝીર તથા બની કુરૈઝાની જમીનો મળ્યા પછી જ મુહાજિરોએ પરત આપવાનું શરૂ કરી આપ્યું હતું. જેને જમીનો મળતી ગઈ તે પરત કરતો ગયો. અને ખયબરની ફતહ થયા પછી પૂર્ણ થઈ ગયું. ક્યારેક પ્રારંભિક પ્રસંગોને વર્ણન કર્યા ક્યારેક પૂર્ણતાને, એટલા માટે એમાં કોઈ ટકરાવ નથી.

إِنِّي عَنْ يُونُسَ بِهَذَا وَقَالَ مَكَاهُنَّ مِنْ خَائِصِهِ بِهِ

એટલે કેવળ પોતાના માલથી." (મુસ્લિમ-મગાઝી, નિસાઈ-મનાફિબ)

حدیث ۱۴۶۸
عَنْ أَبِي كَبْشَةَ السَّلُولِيِّ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ

"હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઇબને ઉમર رضی اللہ عنہما કહેતા હતા કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફર્માવ્યું, [હદીષ : ૧૪૬૮]

تَعَالَى عَنْهُمَا يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعُونَ

ચાલીસ આદતો એવી છે કે સવાબની ઉમ્મીદ અને જન્નતના વાયદાને સાચો જાણીને જે શખ્સ એમાંથી એક

خَصْلَةً أَعْلَاهُنَّ مَنِحَةَ الْعَزْمِ مَا مِنْ عَامِلٍ يَعْمَلُ بِمُخَصَّلَةٍ مِنْهَا رَجَاءً ثَوَابِهَا

આદત પર અમલ કરશે, અલ્લાહ તેને જન્નતમાં દાખલ ફર્માવશે, એમાં સૌથી ઉમદા બકરીની ભેટ છે.

وَتَصْدِيقَ مَوْعُودِهَا إِلَّا أَدْخَلَهُ اللَّهُ بِهَا الْجَنَّةَ قَالَ حَسَّانٌ فَعَدَدْنَا مَا دُونَ

(હદીષના રાવી) હસ્સાન બિન અતિયહએ કહ્યું કે અમે બકરીના અતિયા સિવાય એમાં સલામ તથા છીંકનો

مَنِحَةَ الْعَزْمِ مِنْ رَدِّ السَّلَامِ وَتَسْمِيَةِ الْعَاطِسِ وَإِمَاطَةِ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ

જવાબ આપવાને અને રસ્તામાંથી તકલીફદાયક ચીજોને હટાવવાને અને તેના સમાન અન્ય ચીજોને ગણી,

وَمُخَوِّهِ فَمَا اسْتَطَعْنَا أَنْ نَبْلُغَ خَمْسَ عَشْرَةَ خَصْلَةً بِهِ

અમે પંદરથી વધુ પર અમલ ન કરી શક્યા." (અબૂ દાઉદ-ઝકાત)

હદીષ : ૧૪૬૮ની સમજૂતી

આ ચાલીસ આદતો કઈ કઈ છે ? હુઝૂરે અફદસ ﷺ એ બયાન નથી ફર્માવ્યું. અલ્લામા અયનીએ ફર્માવ્યું, શક્ય છે એ કારણે બયાન ન કર્યું કે ક્યાંક એ અન્ય નેક અમલોને છોડવાનો સબબ ન બની જાય. અલ્લામા બતાલે ફર્માવ્યું કે અમારા જમાનાના અમુક લોકોએ એ સૌને એકત્ર કરવાની કોશિશ કરી તો સંખ્યા ચાલીસથી અધિક પહોંચી ગઈ, અલ્લામા કિર્માનીએ કહ્યું કે આ અનુમાન તથા અટકળ છે.

અલ્હમ્દુલિલ્લાહ !

ભાગ-પનો તર્જુમો ૨૭ રમઝાન શરીફ હિ.સ. ૧૪૩૩
(તા. ૧૭-૦૮-૨૦૧૨ જુમ્હાની સવારે) ૦૭:૨૦ સમયે
પૂર્ણ થયો. સુબ્હાનલ્લાહ ! મારી તથા મારાં કુટુંબના તમામ
મહૂમો માટે દુઆએ મગફરત કરશો.